BIBLIOTHEEK
DER
TECHNISCHE HOGESCHOOL
DELFT

BOUWKUNDIG

WEEKBLAD

DER

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

3e JAARGANG.

D02 2210

POLYTECHNISCHE SCHOOL

AMSTERDAM,
DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON.
1883.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

3DE JAARGANG. ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST. N°. 1. 4 JANUARI 1883.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF, C. MUYSKEN en F. J. NIEUWENHUIS.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Warmoesgracht 12, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD.

OFFICIEEL GEDEELTE: Over den oorsprong der Basilika. — Decoratie Studie. — NIET OFFICIEEL GEDEELTE: Verslag van de vergadering der afdeeling 's Gravenhage, gehouden 21 December 1882. — Verslag van de 107de vergadering der afdeeling Leiden en omstreken, gehouden 27 December 1882. — Binnen- en Buitenlandsche berichten. — Vraagbaak. — Afloop van aanbestedingen.

Plaat: Decoratie Studie.

OVER DEN OORSPRONG DER BASILIKA.

(Naar het Hoogduitsch van VICTOR SCHULTZE.)

Het oudste der christelijke kerkgebouwen, sinds de vierde eeuw Basilika genoemd, bestaat in zijn eenvoudigsten en oorspronkelijken vorm uit drie beuken met een vierkant voorportaal aan de Westzijde, en een halfcirkelvormig koor aan de Oostzijde. Het plafond is vlak. De zuilen werden in den aanvang door horizontale balken, architraven, onderling verbonden, later evenwel door middel van bogen.

Is nu een dergelijk gebouw een zelfstandige schepping van oud-christelijke bouwkunst, of wel een navolging van gebouwen die reeds bestonden? Hij die het eerst deze vraag stelde was Alberti († 1472), de in de geschiedenis der italiaansche renaissance beroemde florentijnsche architekt. Hij verklaarde zich voor de meening, dat de oud-christelijke basilika een navolging was van de antieke, waarin markt gehouden of recht gesproken werd en hij beriep zich daarbij op de gelijkheid van naam en van bouwvormen. Deze meening hield zich staande tot in den jongsten tijd. Adolf Zestermann sprak haar tegen in zijn werk, getiteld: „Die antieken und die christlichen Basiliken," Leipzig 1847. Hij bewees, dat de gelijkheid van vorm, door Alberti aangehaald, in werkelijkheid niet bestond en dat de naam basilika niet alleen gegeven werd aan de marktplaatsen en rechtsgebouwen, maar ook onder anderen gebruikt werd voor groote en rijke woongebouwen en ruime zalen. Hij verklaarde de basilika voor een uitvloeisel der christelijke kunst, die zich een eigen kerk, naar de eischen der christelijke godsdienst, geschapen heeft.

Deze meening vond echter veel tegenspraak. Evenwel, de vraag kwam door de inzichten van Zestermann weder ter sprake. Het is hier de plaats echter niet om aan de nieuwe verklaringen die men trachtte te geven de aandacht te wijden. Weingärtner b.v. vatte in zijn werk over „Ursprung und Entwickelung des Christlichen Kirchengebäudes," Leipzig, 1858, de basilika op, als een vereeniging van den zoogenaamden oecus, de huiskamer van de antieke burgerwoning, met deelen van den joodschen zoowel als van den antieken tempel. De fransche geleerde, Abbé Martigny, zag een voorlooper der christelijke basilika, behalve in de oude romeinsche marktplaatsen, ook in de kapellen der katakomben, eene meening die men in roomsch-katholieke kringen zeer is toegedaan en die ook door F. X. Kraus (zie „Basilika" in de Real-Encyklopädie christlicher Altertümer) met liefde wordt gedeeld.

Geen dezer verklaringen schijnt te bevredigen. De uitspraak van Zestermann, dat de christelijke basilika in geen architektonisch verband staat met de marktbasilika, is onwederlegbaar. De antieke en de joodsche tempel, wier invloeden Weingärtner meent te moeten erkennen, zijn het tegenovergestelde der christelijke basilika; zij zijn beide huizen waar de godheden, welke ook, troonen, maar geen plaatsen geschikt of bestemd om een vergaderde gemeente te ontvangen. Het is geen bewijs tegen deze meening, dat in sommige gevallen, b.v. in Spalato en in Syracuse, antieke tempels in kerken

werden herschapen. Deze zijn dan geheel verbouwd geworden, of waar zulks niet het geval was bleven het gebouwen die weinig passend waren voor de uitoefening der christelijke godsdienst. Hetgeen men verder in de katakomben voor kapellen aanziet, zijn in werkelijkheid grafkamers geweest, in hun vorm bijna altijd gelijk aan de antieke. Eerst in het laat-constantijnsche tijdperk en onder den invloed van den cultus der martelaren heeft men deze grafkamers den vorm van kapellen gegeven. In dien tijd evenwel bestond de basilika reeds. De oecus eindelijk is een betrekkelijk klein, meestal vierkant vertrek van het romeinsche woonhuis, dat niet de minste overeenkomst heeft met de basilika.

Moet men nu terugkeeren tot de meening van Zestermann en de oudste kerkgebouwen als zelfstandige scheppingen aannemen van eene christelijke architektuur? Wij gelooven het niet.

Onze stelling luidt: de oud-christelijke basilika is een naar de eischen van den godsdienst gewijzigd antiek woonhuis.

Deze zal hier bewezen worden, eerst op geschiedkundige, dan op architektonische gronden.

In apostolischen tijd verzamelden de gemeenteleden zich in woonhuizen; dit blijkt uit verschillende plaatsen in het nieuwe testament [1]). Die zelfde toestand duurde voort in de IIe en IIIe eeuw, en het gedurig herhaalde spottende verwijt der heidenen, dat de christenen geen tempels, geen kerkgebouwen uitsluitend bestemd voor godsdienstige doeleinden bezaten, wordt hierdoor verklaard. Keizer Alexander Severus wees den christenen een taberna of wijnhuis aan, waarin zij hunne bijeenkomsten konden houden. In talrijke geschriften uit den tijd der martelaren vindt men aanteekeningen omtrent dergelijke vergaderingen in woonhuizen en ook in latere tijden droeg men nog kennis van die toestanden. Zoo zegt de prediker Chrysostomus († 407) ergens: „toenmaals waren de huizen, kerken, thans zijn de kerken, huizen." Ook durfden de christenen, toen zij in de IIe eeuw aan zooveel vervolgingen blootgesteld waren, het nog volstrekt niet wagen openlijk kerken te stichten. Eerst in het midden der IIIe eeuw konden zij onder meer vredelievende omstandigheden daaraan denken en in het openbaar optreden.

Het is nu de vraag in welk gedeelte der woning de christenen hunne godsdienstige bijeenkomsten hielden.

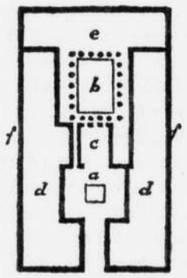

Het oud-romeinsche huis bestond uit tweehoofddeelen, een voorhof, atrium genoemd (*a*) en een peristylium (*b*). Daartusschen was het tablinum (*c*) gelegen, het officieele vertrek voor de ontvangst der gasten. Atrium en peristylium waren door zuilen begrensd en de ruimte door deze laatsten omsloten was open. In de figuur zijn *d*: vertrekken en winkels, *f*: straten. In het midden van het atrium bevond zich een bron. Bij grootere huizen sloot zich aan het peristylium een tuin (*e*) aan.

Een atrium was niet de doelmatige plaats voor bijeenkomsten. Deze ruimte was te klein, òf zij bood wegens hare ligging in de onmiddelijke nabijheid van den toegang tot het huis, geen genoegzame zekerheid. Ook het tablinum was voor het doel ongeschikt. Te oordeelen naar de in Pompeï bewaard gebleven huizen schijnt zulk een tablinum in 't algemeen hoogstens twintig tot dertig personen te kunnen bevatten. Slechts het peristylium blijft dus nog overig. Het overtreft in lengte en in breedte het atrium en bood in vereeniging met het tablinum genoegzame ruimte voor eene bijeenkomst der gemeenteleden, en voor 't geval dat het peristylium aan een tuin aansloot kon die verzamelplaats nog uitgebreid worden. Ook was het een voordeel, dat dit peristylium in geen onmiddelijk verband stond met de straat; om het te bereiken moest men door het atrium gaan en daarna door een smallen gang naast het tablinum gelegen.

Het grieksche huis is geheel en al ingericht zooals het romeinsche; het heeft even als het laatste een voorhuis, dat met het atrium, en een achterhuis, dat met het peristylium overeenkomt. Ook de woningen der voorname israëlieten schijnen op de zelfde wijze ingedeeld geweest te zijn. In elk geval wordt in den bijbel de hof van het paleis van den hooge-priester, dat is het voorgedeelte, wel degelijk onderscheiden van het inwendige van het paleis. Wij komen dus tot het besluit, dat de godsdienstige bijeenkomsten der oude christenen, voorzooverre deze nog geen eigenlijke kerken bezaten, in het peristylium van de woning gehouden werden.

Na de onrustige lijdensperiode der kerk braken rustiger tijden voor haar aan, ongeveer aanvangende met het midden der IIIe eeuw. Toen durfde zij het te wagen met haren dienst in het openbaar op te treden en zelfs gebouwen te stichten die alleen voor de uitoefening van dien dienst bestemd waren. Zij vond daarin te meer aanleiding, daar het getal der geloovigen sterk toenam, te oordeelen naar de berichten van Eusebius. Van al deze kerken zijn helaas echter niet veel meer voor ons behouden gebleven dan eenige fondamenten, in Noord-Afrika gevonden. Zij zijn meest allen, zooals de Basilika van Nicodemie, tijdens de vervolgingen van Diocletianus verwoest geworden. Men kan echter met zekerheid aannemen, dat de onder Constantin nieuw gebouwde basiliken weinig, en hoogstens in minder belangrijke onderdeelen, van dergelijke bouwwerken uit een vroegere periode afweken; daarom moeten wij onze aandacht op de eerstgenoemde blijven vestigen. Zij zijn echter vele malen verbouwd of gerestaureerd moeten worden, en andere oud-christelijke kerken, zooals de basiliken te Ravenna, behooren tot een later tijdperk. Onder deze omstandigheden is de meest betrouwbare en beste bron over den kerkbouw der constantinische periode, het bericht van Eusebius over de kerk die door Constantin de Groote te Tyrus werd gesticht. Naar aanleiding daarvan heeft Zestermann het grondplan van laatstgenoemd bouwwerk op de volgende wijze gereconstrueerd.

1) Men zie: Rom. XVI, 3; Cor. XVI, 19; Col. IV, 15; Phil. 2.

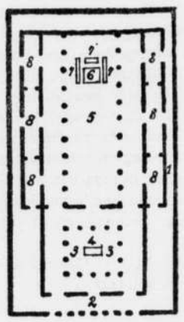

1. Sluit- of ringmuur.
2. Voorhal. (Vestibulum.)
3. Atrium.
4. Bron.
5. Templum.
6. Altaar.
7. Zitplaats der geestelijken.
8. Vertrekken voor dooplingen, Katechumenen, enz.

Men merkt terstond de verwantschap op.

Men heeft hier te doen met een kerkgebouw, samengesteld uit een Atrium (3) en een Peristylium (5). Het Tablinum is vervallen, omdat deze nutteloos ruimte innam, eveneens de smalle verbindingsgang tusschen atrium en peristylium. Drie deuren, waaronder een hoofdingang, leiden van uit het voorportaal tot in het schip van de kerk. Zooals licht te begrijpen is, is ook het smalle voorhuis vervallen. Overigens heeft het atrium zijn oorspronkelijken vorm behouden, en zelfs de bron of fontein; deze dient nu als symbool der reiniging of van den doop.

De afzonderlijke ruimten (8) die zich om 't gebouw rangschikken, brengen duidelijk de vertrekken in herinnering die in het antieke woonhuis zich om atrium en peristylium groepeerden. De muren die het geheel omsluiten, zijn te beschouwen als de buitenmuren van het eigenlijke burger woonhuis.

Bij de basilika van Tyrus was geen apsis aanwezig, hoewel men uit de beschrijving van dit bouwwerk meende te moeten opmaken, dat zij die wel bezat; daaruit moet echter ook niet afgeleid worden, dat bij dergelijke bouwwerken uit dien tijd een apsis nooit aanwezig was. Deze werkt architectonisch beter dan rechtlijnige afsluiting en het is niet te verwonderen dat zij ook bij christelijke basiliken voorkomt. Zelfs bij tempels, baden en gymnasiën, jazelfs bij gewone woonhuizen komt zij voor; in Pompeji meer dan eens.

In de wijze van bekapping verschilt de christelijke basilika van het oude woonhuis het meest. Het atrium is slechts ten halve overdekt, het peristylium daarentegen geheel. De zuilen van het schip dragen hier een laag, met kleine en smalle vensters voorziene wand, waarop een laag zadeldak rust. Het is echter begrijpelijk, dat men hiermede de voorbeelden van vroeger datum vaarwel wilde zeggen, daar men vóór alles de vergaderde gemeente wilde vrijwaren tegen de invloeden van de weersgesteldheid.

Het voorportaal, waarin de boetende vertoefden en waar de doop voltrokken werd, is in latere tijden van het kerkgebouw afgescheiden geworden, en hierin juist is voornamelijk de oorzaak gelegen, dat men het verband tusschen basilika en woonhuis niet meer wist aan te wijzen. Vele basiliken vertoonen nog tot op heden de eigenlijke voorportalen; zoo de San Clemente en de San Strassede in Rome, zoo ook de San Giovanni Evangelista in Ravenna. Een gevolg van latere uitbreiding van het gebouw is ook het dwarsschip, dat bij oudere basiliken niet voorkomt, onder anderen bij geen der te Ravenna nog aanwezige.

Omtrent de naam „basilika" moet in de eerste plaats opgemerkt worden, dat deze niet de oorspronkelijke beteekenis van het christelijke kerkgebouw weergeeft.

Als oudere benamingen zijn aan te merken: bidhuis, bedehuis, Bethaus, ecclesia, tempel, koninklijk huis (Königliches Haus). In het jaar 333 wordt het eerst gebruik gemaakt van het woord „basilika," in de beteekenis van christelijk kerkgebouw, door een pelgrim die dat woord echter terstond nader verklaart; wel een bewijs dat het in die tijden nog niet algemeen in gebruik was. Hij omschrijft het nader als „dominicum", dat is: het huis des Heeren. De beteekenis die het woord bij de Romeinen had, overdekte markt, heeft hij blijkbaar niet gekend 1).

Het woord basilica had echter niet uitsluitend betrekking op markt- of gerechtsgebouwen, het kwam ook voor in de beteekenis van grootsche en rijke gebouwen, zoo als hierboven reeds opgemerkt werd; het werd gebruikt in den zin van „indrukwekkend" (imposant, koninklijk) gebouw. Daar nu de basilika der antieken niets gemeen heeft met die der oude christenen, zoo pleit ook niets voor het verband tusschen beide beteekenissen van het woord; men mag dus tevens wijzen op de overige genoemde verklaringen, en onder hen in de eerste plaats op de laatstgegevene, hoewel de ware beteekenis hier niet geheel gegeven kan worden.

Niet alleen zijn er geen bezwaren om de oud-christelijke basilika uit het oude woonhuis af te leiden, maar eene dergelijke ontwikkeling is als de eenige ware te beschouwen.

Ook is het gemakkelijk aan te nemen, dat toen de christelijke gemeenten in 't openbaar op konden treden, zij hunne nieuwe kerkgebouwen naar het model van die oude oprichtten in welke zij gedurende meer dan tweehonderd jaren hun godsdienst hadden uitgeoefend en die zij in zekeren zin voor dat doel en ten behoeve van de vergadering der gemeenteleden hadden ingericht. Vreemd zou het schijnen indien zij anders gehandeld hadden. Het feit, dat in de IVe en de Ve eeuw ook een basilika waarin alleen recht gesproken werd aan de christenen werd overgedragen, is geen bewijs dat tegen het hier beweerde getuigt; het waren uitzonderingen die zich herhaalden onder omstandigheden van den zelfden aard.

Te beginnen met de Ve eeuw wijkt de basilika al meer en meer af van haren oorspronkelijken vorm, vooral waar 't geldt hare uitbreiding; de grondvorm daarentegen, het vierkante voorportaal en het langwerpige schip, heeft zij tot in later tijden behouden.

1) De Byzantijnsche domkerk te Aken wordt door Eginhard ook als basilika beschreven.

DECORATIE STUDIE.

De plaat „een Decoratie Studie," gevoegd bij dit nummer van het Weekblad, stelt voor een gedeelte van een salon-decoratie.

De wanden zijn betimmerd met een lambriseering van donker eikenhout, met gebeeldhouwde of geschilderde paneelen versierd. Het bovenste gedeelte van den wand is in stuc uitgevoerd met geschilderd ornament.

Het plafond is eveneens in eikenhout of in donkere kleur geschilderd, met versierde paneelen.

Tafel en stoelen van hetzelfde materiaal, zijn met precieuse donkere meubelstof bekleed. De achterwand van den schoorsteen is met Delftsche tegels versierd, en met een ijzeren vuurplaat. Het overige ijzerwerk is gesmeed en blank gepolijst.

In den hoek van het vertrek, een bronzen schild, tevens wand-luster.

Schiedam. A. F. Gips en C. Rosse.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING 's GRAVENHAGE GEHOUDEN DEN 21 DECEMBER 1882.

Nadat de notulen der vorige vergadering waren gelezen en goedgekeurd, wordt overgegaan tot het balloteeren van 2 nieuwe leden, welke heeren met algemeene stemmen tot leden der Afdeeling zijn aangenomen.

Bij de behandeling van het voorstel tot het uitschrijven van prijsvragen voor het opmeten en in teekening brengen van belangrijke bouwkundige details, ontstond eene vrij lange wisseling van gedachten tusschen meerdere leden en werd ten laatste besloten, „dat de leden die lust gevoelen daartoe mede te werken zich binnen éene maand schriftelijk bij het Bestuur zullen aanmelden, onder een zeker motto en met opgave van het onderwerp dat zij wenschen te behandelen," zullende dit per circulaire aan alle leden worden bekend gemaakt.

De twee Bestuursleden, die volgens rooster moeten aftreden, zijnde de heeren H. P. Vogel (Voorzitter) en J. van Lith, werden bij acclamatie als zoodanig herkozen, hetgeen mede het geval was met den Voorzitter.

Terwijl die heeren zich die keuze lieten welgevallen, dankte de Voorzitter alsnog voor het vernieuwd blijk van waardeering hem geschonken. Thans aan de orde zijnde het benoemen van eene commissie tot het verzamelen van stukken, geschikt ter opneming in het Tijdschrift der Maatschappij en tot het opmeten en in teekening brengen van oude Nederlandsche gebouwen (volgens Art. 53 der Wet) werden de tegenwoordige leden dier Commissie, de HH. J. F. Metzelaar, G. J. Morre en W. B. van Liefland als zoodanig herbenoemd.

De laatstgenoemde heeren namen die opdracht met de meeste bereidwilligheid aan: de heer Metzelaar, afwezig zijnde, zal daartoe schriftelijk worden uitgenoodigd.

Daarbij gaf een der leden evenwel de wensch te kennen, in het algemeen eenigszins gesteund te mogen worden.

Daarop volgde de benoeming van afgevaardigden bij de Algemeene Vergaderingen der Maatschappij in Mei en September. De keuze viel op de heeren H. P. Vogel en P. Tirion en als hunne plaatsvervangers op de heeren F. H van Malsen en J. v. Lith Jr., welke opdracht door allen werd aangenomen.

De rekening en verantwoording van den Penningmeester over zijn gehouden beheer, sluitende ditmaal met een zeer voordeelig saldo, werd door eene Commissie van drie leden, bestaande uit de HH. G. J. Morre, J. Hoogwerf en P. C. Oosthoek (daartoe door den Voorzitter benoemd) nagezien en werd bij monde van den heer Morre met genoegen geconstateerd, dat al de beschreiden in de beste orde bevonden waren.

De Voorzitter brengt daarop den Penningmeester zijnen dank voor zijn flink finantieel beheer en de Commissie voor de door haar genomen moeite. Ook de begrooting voor het volgende dienstjaar werd vervolgens door de leden goedgekeurd, waarbij nog werd bepaald, dat men uit den post voor onvoorziene uitgaven, naar gelang der behoefte zal beschikken voor de belooning der vroeger besproken prijsvragen.

Ingevolge het rapport der Jury werd nu overgegaan tot de bekroning van het ontwerp, ingekomen op de prijsvraag in 1881 door de Afdeeling uitgeschreven, namelijk eene muziektent in een park of tuin voor een orchest van 60 personen.

Nadat de inderdaad met veel zorg uitgevoerde teekeningen met veel belangstelling door de aanwezige leden waren bezichtigd, werd het naambriefje geopend en bleek de vervaardiger te zijn: de heer Johs. Mutters Jr., Bouwkundige alhier.

Met een hartelijken gelukwensch werd daarop door den Voorzitter de vastgestelde belooning aan den ontwerper uitgereikt.

Ten laatste stelde de Heer F. H. v. Malsen ter bezichtiging de teekeningen van eene gebeeldhouwde kast en van eene brandkast; de laatste uitgevoerd in staal met ornamentwerk van zilver ingelegd. Door den heer Valentin Teirich ontworpen, was daarvoor bij gelegenheid der tentoonstelling te Weenen in 1874 een zeer belangrijke prijs uitgeloofd. Niet alleen de smaakvolle versiering, maar ook de meesterlijke uitvoering der teekeningen werden bijzonder geroemd.

Met den dank der vergadering aan den heer v. Malsen, sloot de Voorzitter deze laatste Vergadering van het jaar.

VERSLAG VAN DE 107de VERGADERING DER AFDEELING LEIDEN EN OMSTREKEN, GEHOUDEN 27 DECEMBER 1882.

Nadat door den heer K. de Boer Hz. eene kunstbeschouwing was gegeven, bestaande uit het plaatwerk »Het Binnenhof" en eenige photografiën van de kerk te Veere, opende de Voorzitter de Vergadering, waarna door den heer G. van Driel Bzn. eene bijdrage wordt geleverd over:

»De oorsprong en ontwikkeling der houtconstructie in verband met de verstandelijke ontwikkeling van den mensch."

De oorsprong der houtconstructie, ving spreker aan, vindt men in de eerste tijden der samenleving. De eerste werken hebben ten doel gehad eene beschutting te maken, toen de mensch die niet genoeg vond onder de door de natuur gevormde daken. De groote overvloed van boomen, hun vorm en het gemak waarmede hout bewerkt kan worden, hebben de voorkeur gegeven boven den steen om tot bouwstof dier woningen te dienen wier juiste vorm echter met geen zekerheid te bepalen. Over het algemeen maken eenige boomstammen, tegen elkander gewerkt, het wezen uit van zulk een hut. Bij genoegzame veerkracht van het hout, werd het gebogen en vormde alsdan boog- of bolvormige berceaux. Somtijds bond men de uiteinden samen en verkreeg men een soort van puntdak. Voor woningen van grooten omvang werden boomstammen vertikaal tegen elkander geplaatst, door schuinliggende dwarsleggers onderling verbonden, en horizontale liggers ondersteunden het overstekende gedeelte van het dak, waardoor een soort van kroning ontstond. Opmerkelijk is het, dat bij geen der door de onbeschaafde volken gebouwde hutten het hout onderling door klampen of pennen aan elkander verbonden is; met teenen banden of lederen riemen wist men de stukken op onwrikbare wijze aan elkander te bevestigen.

Weldra gevoelde men behoefte om meer duurzaamheid voor de woningen te verkrijgen. Op een kleine fundeering van rotsblokken werden stijlen geplaatst door schuine schoren verbonden. De hierdoor ontstaande driehoekige vorm was van dat oogenblik af de hoofdvorm die men in alle tijden bij elke houtconstructie terugvindt.

De vooruitgang in het vak van houtbewerking ging zeer langzaam. Eeuwen, zegt spreker, zijn voorbijgegaan eer men tot inkeepingen of het maken van pen en gat overging, naarmate evenwel de gereedschappen werden uitgevonden verbeterde langzamerhand de wijze van samenstellen. De onbekendheid met de zaag in sommige streken heeft lang de ontwikkeling der houtbewerking tegengehouden en het moet nog geen vijftig jaar geleden zijn, dat men in het noorden van ons wereldeel (hoofdzakelijk in Rusland) nog geheel onbekend was met de zaag, en de geheele houtbewerking door bijlen en dissels geschiedde.

Vervolgens schetste spreker de samenstelling van een gebouw door de Grieken. De boomstammen werden bij vakken geplaatst, waarop een onderbalk en daarover dwarsbalken. Op deze dwarsbalken kwam dan een zolder van gekloofde balken, bij wijze van planken, en hierop grond. De vakken tusschen de staande stammen werden met vlechtwerk aangevuld, waartegen leem of klei werd aangebracht. Het regenwater drong echter spoedig door de zoldering heen, waardoor men bedacht een driehoekig balkgeraamte op te richten en dit te bekleeden. Aldus ontstond het dak en de gesamenlijke balklagen met sparren, gebinten, enz.

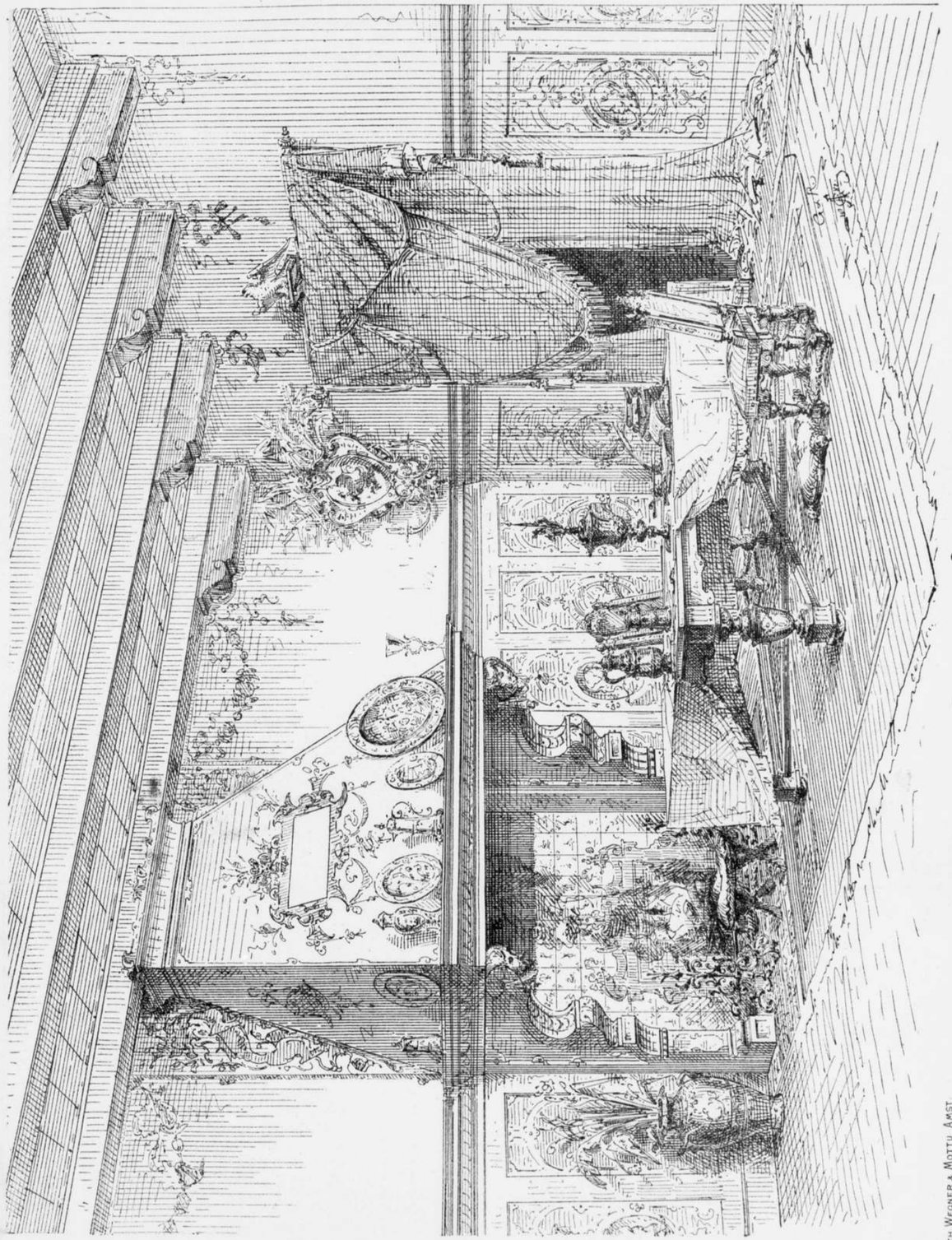

DECORATIE STUDIE.

Bijvoegsel van het Bouwkundig Weekblad – Uitgave van de Erven H van Munster's Zoon – Amsterdam.

PHOTOLITH WEGNER & MOTTU AMST.

De zucht voor het sierlijke en doeltreffende was oorzaak, dat men de boomen op onderstellen (socle, basis) plaatste en op de boomen of zuilen werden, voor een beter rustvlak van den onderbalk, vierkante platen (abacus) gelegd. Tegen de koppen der dekbalken werd een plank aangebracht, waarin men gleuven (triglyphen) maakte voor het van 't dak afdruipende water, vervolgens vulde men de ruimte tusschen de dekbalken op den onderbalk aan en ontstond een doorloopende lage wand (fries), en ten laatste liet men om de wanden en zuilen voor het van 't dak afloopend water te vrijwaren, de koppen der sparren iets vooruit steken, waartegen een doorloopende plank werd aangebracht, welke men later versierde en van geledingen voorzag.

Vervolgens deelde spreker naar »Cuyper's schoone Bouwkunst" de omgang en ontwikkeling mede van de hout- tot de steenconstructie der Grieken en andere zuidelijke volken.

De noordelijke volken en die van Midden-Europa daarentegen, gingen steeds voort met hun houtconstructie, omdat deze bouwstof, te midden van hun talrijke bosschen, hun het gemakkelijkst voorkwam. In de vijfde eeuw bouwde men onder de regeering van Koning Cloris verscheidene kerken, een daarvan, de toenmalige Dom van Straatsburg, werd gemaakt van zeer groote, zware en tamelijk rechte boomstammen, door midden gekloofd, in den grond gegraven en de ruwe kanten naar buiten; de tusschenruimten werden aangevuld met klei en een soort mortel.

Het beroep van timmerman was reeds in de middeleeuwen een volledig vak. Het heeft verscheidene zaken daargesteld die nog heden de bewondering afdwingen. Verscheidene schoone steden in Duitschland zijn oorspronkelijk geheel in hout gebouwd. In sommige steden van Frankrijk, als Rouaan, Caen en zelfs Parijs, vondt men nog voor eenige jaren dergelijke oude houtconstructiën, die door hun sierlijken en weelderigen bouw algemeen de aandacht trokken.

Er was dus in die dagen veel hout noodig en men maakte zich bezorgd over de aanmerkelijke vermindering der bosschen (men teerde toen hoofdzakelijk geheel op het hout van Midden-Europa); men geloofde zeker dat er een einde zou komen aan den houtvoorraad en bedacht dientengevolge bezuinigingsmaatregelen, door o. a. het hout in verschillende dikten te zagen.

Het verbruik van hout was in Frankrijk voor ongeveer drie eeuwen zoo verontrustend groot geworden, dat de beroemde architekt Philibert de Lorme in zijne werken de noodzakelijkheid van besparing, als hoogst dringend doet kennen en het was dan ook bij die gelegenheid dat hij zijn uitvinding openbaar maakte van de koepel- of schenkelkap — eene constructie die spaarzaamheid in het houtverbruik ten doel had. Deze kapconstructie had evenwel in het begin weinig navolging, totdat Le Grand en Malmas in 1783 een gelukkige toepassing er van maakte bij den bouw der nieuwe Korenbeurs te Parijs. Eerst na dien tijd is men deze constructie meer gaan volgen.

Nadat spreker nog het een en ander over kapconstructiën en hare onderdeelen in het midden had gebracht, vestigde hij de aandacht op de Mansard kappen. Langen tijd toch werd F. Mansard als de uitvinder daarvan beschouwt, doch ten onrechte, want de architekt Pierre Lescot, overleden in 1570, had reeds een gedeelte van het Louvre, dat onder Hendrik II gebouwd werd, met een gebroken kap overspannen en in 1628 bij den bouw van het kasteel van Chilli, heeft de architekt Metezan een gebroken kap toegepast.

Na nog over verschillende constructiën gesproken te hebben, zegt spreker ten slotte, dat indien men bij de houtconstructiën beschouwd, hoe hare vorderingen nuttig voor het welzijn van den mensch zijn geweest, men overtuigd wordt, dat het timmervak een der eerste is geweest, die zich telkens heeft trachten te volmaken en die andere vakken heeft aangespoord tot vooruitgang. In de houtconstructie ligt de oorsprong der bouwkunst, door haar is zij ontwikkeld tot die hoogte, waarop ze tot heden gekomen is.

Nadat door den Voorzitter nog eenige mededeelingen en opmerkingen omtrent de oorsprong en ontwikkeling der houtconstructie enz. in het midden waren gebracht, werd den spreker voor zijne bijdrage dank gebracht en overgegaan tot de verkiezing van een nieuw Bestuur. Herkozen werden de hh. J. W. Schaap, P. J. Groen, P. G. Lancel ee J, J. Hasselbach, terwijl voor den heer W. P. J. Verhaar die niet dadelijk herkiesbaar was, wordt benoemd de heer P. A. v. Aken. Het aftredend bestuurlid werd door den Voorzitter dank gebracht voor de zorg aan de afdeeling besteed, terwijl de heer P. A. v. Aken, die zich de benoeming liet welgevallen, wordt geluk gewenscht, onder verzekering dat men niet twijfelen kan of hij zal zijn beste krachten aan de afdeeling wijden.

De daarna gehouden rekening en verantwoording van den Penningmeester wordt door twee leden, door den Voorzitter aangewezen, nagezien, en goedgekeurd onder dankbetuiging voor het gehouden beheer.

Vervolgens komt aan de orde een schrijven van de afdeeling Arnhem, betreffende een verzoek tot ondersteuning van een aan het Bestuur der Maatschappij gezonden schrijven, omtrent de vertegenwoordiging van de Nederlandsche Bouwkunst op de in 1883 te houden koloniale tentoonstelling te Amsterdam. Na eenige discussiën en mededeelingen van den Voorzitter wordt besloten vooralsnog niet op de zaak aan te dringen, onder voorbehoud later er op terug te komen.

Het op de agenda geplaatste onderwerp »Behandeling van de vragen uit de Brievenbus" wordt wegens het vergevorderde uur tot de volgende vergadering uitgesteld.

Voor het sluiten der vergadering vestigt den heer B. v. Loenen de aandacht op het bekende adres van het Bestuur der Maatschappij aan de Tweede Kamer der Staten Generaal. Spreker was van meening, dat die zaak door de Afdeeling moest ondersteund worden en vond het zeer wenschelijk een adres van sympathie aan het Bestuur der Maatschappij te zenden. Nadat dit voorstel ook door de hh. v Aken, Ads. Verhoog en den secretaris was ondersteund, werd na eenige discussiën besloten, dat het Bestuur tegen de a. s. vergadering een adres zal opmaken dat alsdan den leden ter goedkeuring zal worden aangeboden. Hierna sluit de Voorzitter met een woord van dank voor de trouwe opkomst, de laatste vergadering in dit jaar.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Binnen kort zal een aanvrang worden gemaakt met het restaureeren van de Groote of St. Michielskerk te Zwolle. De begrooting van de restauratie, die in 7 à 8 jaren zal verricht worden, bedraagt p. m. *f* 75.000, in welke kosten het Rijk voor de helft zal bijdragen.

Wegens den toenemenden aanvoer, voornamelijk van vee en kaas, op de weekmarkten te Purmerende, heeft de gemeenteraad aldaar besloten eene geldleening aan te gaan, groot *f* 150.000, verdeeld in seriën, teneinde daaruit te kunnen voldoen de kosten van openbare werken en den aankoop van perceelen, tot verbetering van marktpleinen en van de toegangswegen tot de markten.

Een begin van uitvoering is hieraan reeds gegeven door de aanbesteding van het bouwen eener nieuwe kaaswaag, welk werk is gegund aan den minsten inschrijver Jb. Nieuwstad te Beets, voor *f* 19.350.

Het tegenwoordige waaggebouw met het belendende perceel, dat door de gemeente voor dit doel is aangekocht, zullen worden afgebroken, en de nieuwe waag op het daardoor verkregen terrein meer achterwaarts worden opgetrokken, waardoor ook op het marktplein meerdere ruimte wordt verkregen. *N. v. d. D.*

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Voor het kunstonderwijs wordt in Frankrijk goede zorg gedragen. Het bestuur van het Parijsche Louvre-museum is voornemens photographiën van beroemde gebouwen en kunstwerken in buitenlandsche musea aan te koopen, om Fransche kunstenaars en alle belangstellenden daarmede bekend te maken. Voorts zal het jaarlijks eenige afgevaardigden uitzenden naar verschillende landen, die daar, in openbare en bijzondere kunstverzamelingen, kennis moeten nemen van nieuw aangekochte voorwerpen en ontdekkingen en van alles wat op het gebied van kunst belangrijks is voorgevallen.

VRAAGBAAK.

VRAAG: 19. — Is Teakhout goed bruikbaar in de praktijk voor treden van trappen in gebouwen met druk verkeer tusschen de verdiepingen?

Weke houtsoort zou daarvoor (behalve djattiehout) *bijzonder* aan te bevelen zijn?

ANTWOORD: 19. — De beste houtsoort voor het gevraagde doel is, naast het Teakhout, het Rijnsch eikenhout.

Afloop van Aanbestedingen.

AMSTERDAM, 6 Dec. — De heer M. H. S. Coronnel: het verbouwen van het café Plantage, tot hotel, onder beheer van den architekt J. W. Meijer:

J. v. Voorthuizen	ƒ 49.000
K. L. Hes	» 39.600
D. Tamminga	» 37.200
Knipper en Vree	» 34.200
J. J. Fontijn	» 32.675
J. F. Preuzler	» 31.700
A. Aalders	» 31.400
C. Rolf en Zn.	» 29.900
J. Bulterman	» 27.200
J. F. v. Lingen	» 26.760
Bok en Rouwendaal	» 24.800
P. F. Rijke	» 23.560

AMERSFOORT, 13 Dec. — Het bestuur der Remonstr. gemeente: het bouwen van eene Remonstr. kerk op het terrein in de Heerenstraat:

B. van Schadewijk	ƒ 8525
P. Leenders	» 8237
N. van Veersen	» 8290
J. Poort	» 7937
G. Prins	» 7770
W. Westerhof	» 7638
P. Andriessen	» 7500
J. D. van der Veen	» 7500
A. Keers	» 7488
J. C. van der Geest	» 7450
J. Th. de Vos	» 7425
J. H. de Vos	» 7373
E. J Jurriens	» 7370
J. Hartog	» 7355
G. Slaap	» 7329
J. Vree	» 7008
J. C. van Gein	» 6995
T. van Slooten	» 6884
J. C. van Eibergen	» 6730
Gebr. Bodegraven	» 6543
J. H. Boks	» 6500
C. Dietes	» 6500
J. B. F. Lensing	» 6440
W. van Haselen	» 5576

gegund aan J. B. F. Lensing.

UTRECHT, 16 Dec. — De architekt E. G. Wentink te Schalkwijk: het bouwen van een villa c. a. op het landgoed Dijnselburg te Zeist:

F. Geijtenbeek te Zeist	ƒ 107.800
O. G. Kühne	» 107.634
A. C. Vink	» 104.136
J. Vree te Weesp	» 102.700
J. G. v. Gijn idem	» 102.400
J. A. van Straaten	» 101.449
Wed. Meiske te Soesterberg	» 99.707
F. W. v. Vloten	» 98.764
A. J. van Maanen	» 96.796
H. G. Frijlink	» 94.894
Gebrs van Leeuwen	» 91.300
G. J. v. Vloten	» 90.831
H. Meerdink te Zeist	» 89.975
C. Pothoven te Bilt	» 89.430
W. Lensink te Arnhem	» 87.944
W. A. G. Jansen	» 86.762
H. H. van Dijk	» 77.980

gegund; de overigen allen te Utrecht.

UTRECHT, 16 Dec. — De Genie: het bouwen van een magazijn voor levensmiddelen voor het garnizoen:

J. Krap aldaar	ƒ 31.350

VEENDAM, 18 Dec. — Het gemeentebest.: het verbouwen van een openbare lagere school c. a. aan het beneden Oosterdiep te Veendam:

G. H. Steentjes te Wildervank	ƒ 11.300
R. C. Kamminga te Veendam	» 10.740
H. Huizing Jr. te Wildervank	» 9335
A. C. Heijen en J. H. Bulder te Veendam	» 9087.99
K. H. Holthuis te Nieuwe Pekela	» 8897

WERVERSHOOF, 19 Dec. — Het gemeentebestuur, het bouwen eener school en onderwijzerswoning:

W. Weel te Andijk	ƒ 21.847
H. Nooij te Westwoud	» 21.100
H. Poen te Venhuizen	» 20.863
T. Nieuwboer te Twisk	» 20.460
P. Mantel te Hauwert	» 20.879
J. Krul te Andijk	» 19.985
D. Mieuwboer te Venhuizen	» 19.971
G. van Waart te Enkhuizen	» 13.700
J. Bot te Andijk	» 18.994
C. Moll te Wervershoof	» 18.600
Sluis en Joffer te Hoogwoud	» 18.500
J. Kampers te Wervershoof	» 18.475
J. Bierman idem	» 18.020.54
J. Botman Gz. te Bovencarspel	» 17.500
P. Berkhout te Medemblik	» 17 399

gegund aan J. Botman Gz.

MONNICKENDAM, 19 Dec. — Het gemeentebestuur, het bouwen van twee onderwijzerswoningen, onder beheer van den architekt J. van Leeuwen Az.:

J. A. Neijzen te Monnickendam	ƒ 11.700
K. Klaver & Co. idem	» 11.629
W. Greeve te Buiksloot	» 11.200
H. Klaver Dz. te Ilpendam	» 10.379
W. Blankevoort te Monnickendam	» 10.376
P. Karmelk idem	» 10.329

AMERSFOORT, 20 Dec. — De genie, het bouwen van 20 woningen voor gehuwde militairen, op rijksgrond, achter de nieuwe kavalerie kazerne:

W. van de Kooij te Amersfoort	ƒ 52.995
J. van den Braak te Apeldoorn	» 52.952
H. J. Buitenhuis te Elspeet	» 52.200
A. Keers te Hilversum	» 51.845
P. Leenderts te Utrecht	» 51.817
W. Bokhoven te Gouda	» 51.600
J. G. van der Geest te Amersfoort	» 51.390
H. van Rhijn te Naarden	» 51.389
P. Andrissen te Hilversum	» 51.350
W. J. Kolkert te Deventer	» 51.300
Gebr. Lensing te Arnhem	» 42.700

2 billetten van onwaarde.

AMSTERDAM, 22 Dec. — De Architekt J. W. Meijer, de verbouw van een woonhuis en een te bouwen Stoom-Diamantslijperij, J. M. H. Homulle Fzn

	ƒ 27.500
J. van Voorthuijzen	» 26.250
J. Poot	» 26.000
Peeters en Roelotsen	» 25.570
M. Numan	» 25.200
B. de Bruin	» 25.200
J. F. Prenzler	» 25.100
Gebrs. van Perkum	» 24.854
J. Bulterman en Co.	» 24.400
H. Bremer	» 24.365
W. H. Struijs	» 23.840
D. Tamminga	» 22.300.29

AMSTERDAM, 22 Dec. — De heer M. J. Maijkels, het bouwen eener diamantslijperij en het verbouwen van een woonhuis in de Weesperstraat:

D. Tamminga aldaar	ƒ 22,300.39

VRIEZENVEEN, 22 Dec. — Het gemeentebestuur, het bouwen van eene nieuwe school met onderwijzerswoning, in wijk 6, Westeind: J. Schuurman te den Ham

	ƒ 22.200
A Schreuder en L. Barneveld te Almelo	» 18.638
H. H. Koers Jr. te Wierden	» 18.629
W. Jansen te Vriezenveen	» 18.270
J. Roelofs idem	» 17.999
J. Wessels idem	» 17.888
J. Kamphuis te Almelo	» 17.815
A. van Straten te Zwolle	» 17.680
J. H. Nijhoff Fzn. te Almelo	» 17.600
E. Eshuis idem	» 17.535
A. Mulder te Vriezenveen	» 17.528
G. Jansen Ezn. idem	» 17.500
H. Jansen Jzn. idem	» 16.398
W. H. Sleet te Lochem	» 15.999

AMSTERDAM, 23 Dec. — De Architekt Y. Bijvoets Gzn. het bouwen van een Heerenhuis met Tuinmuur, IJzeren Hekken enz. aan den Overtoom, Gemeente Nieuwer-Amstel: H. C. Dorlas

	ƒ 33.787
L. Vlasmau	» 33.347
A. J. van Liemt	» 30.600
W. H. Knipper en J. Vree	» 30.190
K. Hollander te Gouda	» 30.000
G. Brouwer en D. Hoogerbeets	» 29.990
B. de Bruin	» 29.783
Peters en Roelofsen	» 29.300
J. F. Preuzler	» 29.100
M. Numan	» 28.600
J. Bulterman en Co	» 26.809
G. Schrewe te Nieuwer-Amstel	» 19.400

BUSSUM 23 Dec. — De firma van Veen, Fock en Kuijper, het bouwen van eene Briquetten-Fabriek en Bijgebouw on een terrein te Bussum. A. Keers te Hilversum

	ƒ 12.550
P. Andriessen te Hilversum	» 12.484
W. van de Kooij te Amersfoort	» 11.575
G. Majoor te Bussum	» 11.493
W. Greve te Buiksloot	» 11.371
W. Westerhof te Weesp	» 11 148
E. van Klaarwater te Bussum	» 10.683
A. Renaud te Watergraafsmeer	» 10.200
P. Leenders te Utrecht	» 10.137

'S-GRAVENHAGE, 25 Dec. — Het ministerie van binnenlandsche zaken, 1. het onderhouden van en doen van herstellingen en vernieuwingen aan de gebouwen der Rijks Hoogere Burgerschool te Gouda, gedurende 1883 en 1884:

J. de Jong	ƒ 2.263
P. Vermeer	» 1.886
W. Bokhoven	» 1.818
H. J. Nederhorst	» 1.782
B. Mullaert	» 1.700
C. A. de Gidts	» 1.648
G. W. P. Dessing	» 1.640
N. Koning Hz.	» 1.600

allen te Gouda.

1. het onderhouden van en doen van herstellingen aan de gebouwen der Universiteit te Leiden gedurende 1883:

W. L. Leget te Leiden	ƒ 31.489
J. Boom idem	» 31.691
J. N. van der Heijden idem	» 31.489
D. A. Braakenburg te Haarlem	» 31.374
M. Kaptein den Bouwmeester te Leiderdorp	» 30.900
W. P. Teeuwisse te 's Hage	» 30.779
S. van Leeuwen te Leiden	» 30.690
J. J. Planjer idem	» 30.300

HOORN, 27 Dec. — Het Gemeentebestuur, het bouwen van een School voor Kosteloos Onderwijs in de Muntstraat, H. Nooij te Westwoud

	ƒ 44.000
P. Nieuwboer te Twisk en M. Leeuw te Spanbroek	» 43.613
J. J. Boogh te Alkmaar	» 39 460
J. Slenders te Delft	» 39.340
D. Nieuweboer te Venhuizen en W. Nieuweboer te Oostwoud	» 38.869
H. Joffer te Hoogwoud	» 38.600
Jan Peereboom te Hoorn	» 38.476
P. Brugman te Amsterdam	» 37 300
S. Wit te Oterleek	» 36.251
K. J. Kalt te Ureterp	» 35.248
J. Bakker te Valkoog	» 34.943
J. Nieuwstadt te Beets	» 34.795
J. U. van der Meulen te Hemelum	» 34 552
Gebrs. Kleijn te Helder	» 33.998
P. J. Blauw te Hoorn	» 33.280
H. Vollewens te Hoorn	» 32.690

LEIDEN 27. Dec. — De architekt J. van der Heijden, het verbouwen van het perceel aan de Nieuwe Rijn No. 53 F. G.

Zirkzee	ƒ 11.400
A. van Engelenburg	» 11.200
G. Spalmter	» 9.560
S. van Leeuwen	» 9.400
W. van der Drift	» 9.345
A. Verhoog	» 8.667
Meijer en van 't Riet	» 8.549

gegund aan dezen voor » 8.321.50

BREDA, 28 Dec. — Het gemeentebest.: het bouwen van een brandspuithuis met politiepost:

A. Bazelier	ƒ 1960
J. Schoenmakers	» 1858
Th. Erkelens	» 1797
A. van den Akker	» 1795
F. C. Schrauwen	» 1750
J. W H. Brandt te Oosterhout	» 1719
Th. Kessel	» 1639

Het maken met rioolkolken met leidingen en het leveren en leggen van trottoirbanden aan de Oude Vest:

B. Wevels	ƒ 980
P. Rijpaart te Ginneken	» 957
G. v. d. Sande	» 909
Th. Kessel	» 886
J. Voogt te Teteringen	» 868.43
B. Verlegh te Ginneken	» 839

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

3DE JAARGANG. ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST. N°. 2. 11 JANUARI 1883.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF, C. MUYSKEN en F. J. NIEUWENHUIS.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Warmoesgracht 12, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD.

OFFICIEEL GEDEELTE: Bijdragen over het vraagstuk der rioleering van steden, door J. A. Frederiks. — De schilderkunst onder de Grieken. — NIET OFFICIEEL GEDEELTE: Binnen- en Buitenlandsche berichten. — Afloop van aanbestedingen.

BERICHT.

De Redactie maakt bekend, dat in 't vervolg het Bouwkundig Weekblad verdeeld zal zijn in een officieel en een niet-officieel gedeelte, zooals reeds blijkt uit de inhoudsopgave van het eerste nommer van dezen derden jaargang.

Voor de stukken die in het eerstgenoemde gedeelte zijn geplaatst, draagt zij de verantwoordelijkheid. De overige stukken blijven voor rekening van de schrijvers.

BIJDRAGEN OVER HET VRAAGSTUK DER RIOLEERING VAN STEDEN.

DOOR

J. A. FREDERIKS.

II. Over de materialen welke voor den aanleg van rioolwerken worden gebezigd.

Kanalen, putten, reservoirs en alle andere samenstellingen, welke worden aangelegd om privaatvuil, dierlijken afval, fabriekswater, enz. af te voeren of te verzamelen, staan bijna zonder ophouden bloot aan de vernielende werking van zuren en alkalien, welke die verschillende stoffen bevatten.

De verderfelijke invloed, die daardoor op dergelijke constructies wordt uitgeoefend, kan van dien aard zijn dat deze binnen een betrekkelijk kort tijdsverloop geheel of gedeeltelijk zijn vernield en niet meer blijven beantwoorden aan het doel, waarvoor zij zijn aangelegd.

Verliezen toch die werken hunne dichtheid of is de invreting zóó groot dat afbreuk wordt gedaan aan de stabiliteit, dan zullen de hoogst nadeelige rioolgassen, welke mede ontwikkeld worden, gelegenheid hebben in den bodem te dringen en oorzaak zijn van het ontstaan of de voortplanting van besmettelijke ziekten, terwijl een voortdurend kostbaar onderhoud niet op zich zal laten wachten

Het is daarom uit een technisch, hygienisch en finantieel oogpunt van het grootste belang om voor den aanleg van rioolwerken, bouwstoffen voor te schrijven, die den meesten weêrstand bieden aan de schadelijke invloeden waaraan zij zijn blootgesteld

Voor het eerst 1) werd dit belangrijke onderdeel van het vraagstuk der rioleering wetenschappelijk behandeld door Prof. Dr. Hermann Kämmerer uit Neurenberg.

In de Thonindustrie Zeitung van 20 Juli 1878 verscheen van zijne hand een opstel getiteld:

„Die Canalbaumaterialien in ihren Verhalten zu sauren und alkalischen Flüssigkeiten," bevattende het resultaat van zijne onderzoekingen naar het weêrstandbiedend vermogen van verschillende bouwstoffen, welke bij den bouw van riolen worden gebezigd tegen de werking van de meest voorkomende zuren, enz.

De materialen werden gedurende een zekere tijdruimte door indompeling blootgesteld aan den invloed van 1

1) De Engelsche ingenieur Baldwin Latham maakt in zijn bekend werk „Sanitary Engineering" (1e druk 1873; 2e druk 1878) den uitslag bekend van eenige proeven, genomen met verschillende kalk- en cementsoorten, ten opzichte van hun weêrstandbiedend vermogen tegen de werking van 10 % oplossingen van salpeterzuur. Daar het slechts kalksoorten golden, welke alleen in Engeland worden gebezigd, hebben deze proeven te weinig waarde om bij stil te staan, terwijl door het groote zuurgehalte te weinig rekening met de praktijk is gehouden

percent sterke oplossingen van zwavelzuur, zoutzuur, salpeterzuur en ammoniak, waarna het gewichtverlies werd opgenomen en daaruit de waarde van het onderzochte materiaal werd bepaald.

Met elke soort werden twee proeven genomen, waarvan de gemiddelden werden aangehouden; de beproefde hoeveelheid bedroeg 15—20 grammen en bleef 48 uur ingedompeld onder een temperatuur van ± 17° C.

Een verkort overzicht van Prof. Kämmerer's onderzoekingen is in den volgenden staat vervat.

Loopend nummer.	ONDERZOCHT MATERIAAL.	Gewichtverlies der proefstukken in percenten, bij blootstelling aan oplossingen van				Totaal verlies in %.	Volgnummer afgeleid uit voorgaande kolom.
		Zwavelzuur.	Zoutzuur.	Salpeterzuur.	Ammoniak.		
1	Klinkers	0.24	2.79	2.77	0.05	5.85	10
2	id.	0.50	2.66	2.61	0.05	5.82	9
3	Baksteen	0.61	8.31	8.31	0.09	17.32	16
4	id.	1.27	11.76	10 42	0.03	23.48	19
5	id.	2 22	1.44	1.63	0	5.29	8
6	id.	2.08	5.78	3.89	0.14	11.89	12
7	id.	1.28	2.31	2.46	0	6.05	11
8	id.	0.99	1.19	0.52	0	2.70	6
9	id.	0.24	0.18	0.16	0	0.58	4
10	id.	0	0.01	0.01	0	0.02	1
11	id.	1.64	1.56	1.52	0.03	4.75	7
12	id.	1.11	7.53	4.59	0.04	13.27	13
13	id.	0.29	0.33	0.16	0	0.78	5
14	Verglaasde aarden buis	0	0.03	0.05	0.10	0.18	3
15	id.	0	0.04	0.09	0.04	0.17	2
16	Cembus buis	1.29	4.33	12.89	0.25	18.76	17
17	id.	1.19	9.87	7.86	0.14	19.06	18
18	Cement beton	0.91	6.50	9.01	0.02	16.45	15
19	id.	2.80	10.68	10.01	0.01	23 50	20
20	Portland cement poeder	0.44	10.09	3.53	0.08	14.14	14
21	id.	3.11	14.15	17.47	2.38	37.11	21

Deze uitkomsten wijzen aan, dat ammoniak een zeer geringen invloed op al de onderzochte materialen uitoefende, welke in de praktijk niet gerekend behoeft te worden; daarentegen werken zout- en zwavelzuur zeer vernielend. Bij de verschillende baksteensoorten varieert het gewicht verlies van 0.02 tot 23.48%; cement, cementbeton en cementbuizen werden ook aanmerkelijk aangetast; het verlies bedroeg van 14.14—37.11%. Het meeste weêrstand boden verglaasde aardenbuizen welke 0.17—0.18% in gewicht verloren.

De praktische waarde, die aan de onderzoekingen van Dr. Kämmerer moet worden gehecht, is zeer beperkt doordien het aantal proeven te gering is en te weinig verschil in soort bij de materialen bestaat. Het bewijs wordt er echter door geleverd dat het altijd zeer raadzaam zal zijn om de bouwstoffen, welke voor rioolwerken worden gebezigd aan een nauwkeurig scheikundig onderzoek te onderwerpen in den geest van het hierboven vermelde.

Het gemeentebestuur van Neurenberg besloot ten gevolge der proeven van Dr. K., om zelfs zeer verdunde akalische en zure vloeistoffen, afkomstig van de chemische fabrieken, uit de stadskanalen (cementbeton) te weren.

De bekende cement technicus Dr. L. Erdmenger uit Gössnitz vond in de mededeelingen van Prof. K. aanleiding om ten opzichte van de cement een nader en meer uitgebreid onderzoek in te stellen, waarvan de resultaten zijn vervat in een belangrijk opstel, te vinden in de Nos 43, 44 en 45, jaargang 1878 van de Thonindustrie Zeitung.

In de eerste plaats bewijst Dr. E. dat het gewichtsverlies van cement in poedervorm voor de oplossing der hoofdvraag van zeer weinig waarde is. Cementpoeder en cement mortel zijn twee zaken welke zeer uiteenloopen; bij den bouw van riolen komen de vloeistoffen nooit anders in aanraking dan met cement in mortelvorm.

Dr. E. deelt daarna talrijke uitkomsten mede, verkregen door proefstukken van cementmortels is verschillende verhoudingen gedurende 1—2 maanden bloot te stellen aan oplossingen van zwavelzuur, zoutzuur, salpeterzuur, ammoniak, keukenzout en koningswater. De proefnemingen hadden betrekking op de verandering in vastheid, gewicht en samenstelling van het onderzochte lichaam.

Als slotsom van dit onderzoek bleek, dat gemetselde kanalen, welke verdund zwavelzuur moeten afvoeren, dan eerst voldoenden wêerstand zullen bieden, als de voegen flink met mortel van enkele cement, zonder toevoeging van zand, zijn bestreken. Werken salpeterzuur en zoutzuur sterk op cementmortel, dan zal de vastheid van den mortel altijd nog zeer belangrijk blijven, vooral wanneer deze zoo dicht mogelijk is. Groote dichtheid is alleen door persen of drukken te verkrijgen, zoodat geperste cementbuizen te verkiezen zijn, daar door het metselen de dichtheid niet te vermeerderen is. Aanbeveling verdient het de wanden der buizen zoo dik mogelijk te nemen.

Verder moet niet uit het oog worden verloren dat in riolen de materialen niet onafgebroken aan de vernielende werking der zuren onderhevig zijn, zooals zulks bij de proefnemingen het geval was; bij een groot verval is die werking, door de snelheid welke de stoffen verkrijgen, van zeer geringe beteekenis.

Dr. E. betwijfelt voorts ten sterkste of de af te voeren stoffen, zelfs bij het bestaan van groote chemische fabrieken, ooit een zuurgehalte van 1 % zullen bezitten. Alleen zou zulks misschien het geval kunnen zijn aan den oorsprong bij de fabriek; — ¼ % is naar zijne meening reeds zeer hoog, terwijl in de meeste gevallen 1/10 % niet overschreden zal worden.

Oplossingen die niet sterker dan ¼ % zijn, oefenen een onbeduidenden invloed op de materialen uit.

In ons land is het gevoelen omtrent de keus der bouwstoffen voor rioolwerken nog zeer verdeeld.

De stadsingenieur van Niftrik beval voor Amsterdam het gebruik aan van eivormige engelsche ijzeraardbuizen van Joseph Cliff and Son te Wartley bij Leeds.

Volgens den architekt-direkteur der gemeentewerken te 's Gravenhage zijn deze buizen, — „hoe solide overigens „ook, zeer duur, moeielijk te stellen en bezwaarlijk voor „de ontvangst van spruiten in te richten."

In zijn „Ontwerp tot rioleering van 's Gravenhage" geeft hij de voorkeur aan buizen van portland cementbeton. Nasporingen omtrent riolen, 20 à 25 jaren geleden gelegd, hebben wel verharding der specie, geene beschadiging of afbijting door rioolstoffen te aanschouwen gegeven 1).

Sommigen zien meer heil in het gebruik van goed gemetselde riolen, terwijl anderen ijzer voor dergelijke constructies verkiezen.

Bij de weinige eenstemmigheid, die omtrent dit belangrijk onderwerp bestaat, achtte ik het niet ondienstig de aandacht hierop te vestigen van allen, die zich met het vraagstuk der rioleering bezig houden, opdat door nadere proeven (liefst bij uitgevoerde werken genomen) moge bewezen worden welke bouwstof voor het vervolg de voorkeur verdient.

Bij het nemen van dergelijke proeven zoude het wenschelijk zijn ook daarvoor te bezigen de asphaltbuizen van Joh. Chr. Leye te Bochum in Westfalen, die naar het oordeel van deskundigen, uitstekende eigenschappen moeten bezitten om voor rioolwerken in aanmerking te komen. Het gebruik maken van asphalt herinnert aan de wijze waarop de oude Egyptenaren hunne Silo's (onderaardsche korenschuren) bouwden, eene wijze die misschien mede aanbeveling voor het beoogde doel zou verdienen.

De daarvoor gebezigde steenen werden vóór dat zij verwerkt werden in heeten asphalt gedrenkt en verzadigd, met asphalt vermetseld en daarna met hetzelfde materiaal beraapt.

De kosten en moeiten aan die proeven verbonden, zullen betrekkelijk gering zijn, in vergelijking met de praktische waarde die door de resultaten zal worden verkregen, waardoor dan tevens ook zal kunnen worden uitgemaakt of de groote vrees van vele hygienisten gerechtvaardigd is, die in alle rioolwerken van beton of metselwerk een bron meenen te zien van talrijke ziekten, ontstaan door het, naar hun oordeel, onvermijdelijk lek worden van dergelijke constructies.

1) Geheel in overeenstemming met deze mededeeling van den arch. dir. is een bericht, onlangs voorkomende in het Wochenbl. f. Arch. u. Ing., van de hand van den architekt B. Liebold.

Met betrekking tot eene oplossing van deze vraag wordt daarin verwezen naar de belangrijke onderzoekingen der Frankforter riolen, na een elfjarig bestaan verricht door het plaatselijk bureau voor den aanleg der riolen.

De cement werd onderzocht met betrekking tot zijne aanwending als mortel bij metselwerk van baksteen, alsmede zijne toepassing in beton

Het bleek daarbij dat mortelvoegen geheel onbeschadigd en vast waren en met den ouderdom harder waren geworden. Nagenoeg hetzelfde was omtrent cementbeton mede te deelen. De zeer gladde en harde oppervlakte was in de vochtige rioollucht en onder den invloed van het rioolvocht nog harder en gladder geworden, terwijl nergens een spoor van beschadiging door de afgevoerde stoffen was te bespeuren.

Deze waarnemingen worden bevestigd door de ondervinding in de riolen te Hamburg opgedaan, waar mortelvoegen 30—35 jaar aan den invloed van rioolvuil weêrstand boden.

DE SCHILDERKUNST ONDER DE GRIEKEN.

Het is misschien niet algemeen bekend, welk een hooge vlucht in de oudheid en vooral onder de Grieken de schilderkunst genomen had, en hoe zeer de werken der meesters door hunne tijdgenooten gewaardeerd werden.

Reeds in de vroegste oudheid trachtte men het effekt van onderdeelen van gebouwen en beelden, door kleuren te verhoogen. De wanden werden met schilderingen bedekt.

Chaldeërs en Babyloniërs maakten gebruik van zoogenaamd enkaustisch schilderwerk, terwijl de baksteenen door veelkleurig glazuur overdekt werden. Ook de prachtlievende Assyriers en de Perzen beschilderden hunne bepleisterde muren en brachten kleur op hunne reliefs. De verglaasde tegels uit dien tijd, voornamelijk geel, wit, zwart, bruin en blauw zijn zeer schoon en zacht van tint.

Van de Egyptenaren is meer tot ons gekomen, door hunne zeer bont beschilderde graven, mummiën, en de gekleurde teekeningen op papyrus rollen, enz. Zuilen, wanden en kroonlijsten hunner tempels waren meestentijds beschilderd, waarbij de Lotusplant een groote rol speelt.

De zuil was gewoonlijk groen met geel, terwijl bij abacus en bazement, blauw en rood de voornaamste rol vervulden.

Bij de Grieken kwam de schilderkunst tot haar toppunt. Vooral het inwendige der tempels werd door de schilders versierd, terwijl zij ook bij vele onderdeelen uitwendig, kleuren aanbrachten. In de decoratieve schilderkunst muntten zij vooral uit door de sierlijke meanderlijsten, palmetten en torusversieringen. Blauw en rood zijn de hoofdkleuren der lijstwerken, terwijl de tusschenruimten door groen aangevuld werden.

De zoldering krijgt de kleur van den hemel, met goude sterren, terwijl de caissons door donkere kleuren nog meer verdiept worden.

Het effekt der zuil werd, wat kapiteel en bazement betreft door beschildering verhoogd, terwijl op ook beelden en basreliefs kleuren aangebracht werden. Van deze kunstwerken der Grieksche schilderkunst is ons echter ongeveer niets meer overgebleven

Bij de Romeinen, de leerlingen der Grieken, kwam de kunst ook weldra tot grooten bloei. Van hen blijven ons de fresco's van Pompëi, waarvan vooral de grillige Arabesken, welke veelvuldig de wanden der woonhuizen versieren, evenals die uit het partikuliere huis op den Palatijnschen Berg, welke Rafaël tot model dienden, grooten invloed op de latere Italiaansche decoratieve kunst uitoefenden. De catacomben en onderaardsche kerken der eerste christenen toonen het verval der kunst aan, die onder Severus (195 n. Chr.) bijna geheel te niet ging.

Een schilder in Griekenland was een zeer voornaam man, en men verhaalt hoe door toedoen van Pamphilus, de leermeester van Apelles, een bevel uitgevaardigd werd, waarbij niemand zich op de schilderkunst mocht toeleggen, tenzij zijne hooge geboorte of bijzondere deugden hem hiertoe recht gaven.

Dedalus en Cadmus, beiden schilders, de laatste de stichter van Troye, waren van koninklijken bloede.

Dat reeds vroeg het kunstschilderen goed betaald werd, blijkt, doordien aan Bularchus, die voor Romulus een schilderij vervaardigde, hiervoor het gewicht in goud betaald werd.

De bloeitijd der schilderkunst in Griekenland valt ongeveer samen met den bloeitijd der beeldhouwkunst en bouwkunst

Panaeus, een broeder van Phydias, schilderde veel in tempels en vervaardigde een groot tafereel van den beroemden strijd bij Marathon. Polygnatus, uit Tracië afkomstig, bracht het eerst door lijnen en tinten verschillende uitdrukking op het menschelijk gelaat aan, terwijl van Apolodorus van Athene (409 v. Chr.) gezegd wordt, dat hij alle kunstenaars vóór hem overtrof door sierlijkheid van groepeering en nauwkeurigheid van teekening.

Na hem komt Evenos, de leermeester van Parrhasius, welke vooral aan zijne figuren eene bijzondere levendigheid wist te geven.

Te gelijkertijd leefde de rijke Zeuxis, met recht beroemd door zijne Athalanta die hij aan de Agrigentinen op Sicilië opdroeg.

Men verhaalt dat Parrhasius eene gordijn zoodanig schilderde, dat Zeuxis er door misleid werd, terwijl deze laatste bloemen en vruchten zoo natuurlijk weergaf, dat de vogels er aan kwamen pikken.

Bekend zijn Aselepiodorus, Demon en Cimon terwijl Thimautes vermaard was door zijn Ephigenia, en de schildering van een geestigen grooten Cycloop, omringd door kleine boschgoden welke nauwlijks zoo groot waren als de duim van den reus.

Aan ieder is zeker Apelles bekend, de leerling van Pamphiles. Hij werd geboren op het eiland Cos, en bracht de schilderkunst in Griekenland tot haren grootsten luister.

Voornamelijk werd hij begunstigd door Alexander de Groote, van wien hij vele portretten maakte, een daarvan stelde den grooten veldheer voor met den bliksem in de hand, en werd bewaard in den tempel van Ephese. Aan niemand anders dan aan Apelles was het veroorloofd portretten van Alexander te vervaardigen.

Eens bracht hij een bezoek aan Protogenes, die op het eiland Rhodus woonde en Apelles alleen door zijne werken kende. Hij maakte zich niet bekend, doch schetste vlug eene kleine teekening op den wand. Onmiddelijk echter wist Protogenes wien hij voor zich had staan.

Deze Protogenes, geboren te Cannus, had veel naam; zijn beste werk was „een goede Jager", welke schilderij nog lang in Rome bewaard werd. Amphias evenaarde Apelles, terwijl Aristides met recht de roem van Thebe genoemd werd. Hij schilderde voornamelijk gevechten en bestormingen van steden, welke stukken tegen goud opgewogen werden.

Verder noemt men Aristippus, Aristocles en Theomuestus; de laatste voornamelijk als portret schilder.

Nicophanus was bekend door zijne krachtige en volle vormen. Met hem schilderden Cephisodorus, Cleanthes, Charmas en Eumarus. Cleophantus, uit Corinthië afkomstig, bracht de schilderkunst naar Latium en Toscane over, terwijl Euphrames tevens beroemd was voor zijne beelden uit marmer, koperen. en zilver.

Nicias van Athene schilderde de hel, zooals zij door Homerus beschreven werd, en droeg dit stuk aan zijn vaderland op

Anthorides en Anthemion volgden het voetspoor der oude meesters, terwijl Nicomachus met zijne meesterlijke Diana en Apollo alles scheen te overtreffen.

Perrichus was beroemd als beesten- en karrikatuur schilder, terwijl Echion, Eupomes, Euxenides, Higienoutes, Melauthius, Niceros, Micon en Nicomachus, allen als schilders veel naam maakten

Ook de vrouwen namen teekenstift en penseel terhand. Noemt men niet de dochter van Sicione als uitvindster der teekenkunst? De dochter van Nico schilderde zoo schoon, dat een harer stukken een plaats verwierf in den tempel van Ephese. Irena en Calypso waren bekende vrouwennamen onder de schilders.

Een goed schilder werd in Griekenland ook goed beloond.

Aplles ontving van Alexander ƒ 120.000 voor eene door hem vervaardigde schilderij. Zeuxis mocht in Olympia zijn naam met gouden letters op zijn tabbaard dragen. Parrhasius verscheen met een purperkleed op de schouders en een gouden kroon op het hoofd, terwijl zijn naam op de volgende wijze op zijne schilderstukken voorkwam: „Parrhasius, van doorluchte geboorte, uit Ephese, en beoefenaar der schoone kunsten, heeft dit zoo luisterrijk geschilderd."

Eene schilderij, door Aratus aan koning Ptolomeus geschonken, verhinderde dat deze zijne geboortestad plunderde. Rhodus werd beschermd voor de gramschap van Demetrius, door de achting welke deze voor de werken van Protogenes koesterde.

Polignotes moest in alle grieksche steden waar hij vertoefde, op kosten van den staat gehuisvest en gevoed worden, tot belooning voor de schoone tafereelen welke hij vervaardigde, voorstellende de overwinningen der Grieken op de Perzen.

Toen Apelles, voor Alexander de Groote het portret zijner schoone Campaspe vervaardigd had, wist de vorst hem niet beter te beloonen dan door hem het levend origineel te schenken.

De wijsgeer Socrates, die ten tijde van Phydias leefde, benevens zijn leerling Plato, hanteerden het penseel op verdienstelijke wijze.

Griekeland had vier voorname kunst-academiën, die van Sicione, van Rhodes, van Athene en van Conrinthe, waarvan zeker Apelles, Zeuxis en Parrasius, de grootste meesters op het gebied der schilderkunst geweest zijn.

De school van Sicione trachtte, door verschillende deelen van erkende schoonheden sâam te voegen, een volmaakt beeld te scheppen, hetgeen Polycletos, een beeldhouwer, ten uitvoer bracht Dit beeld werd in 't vervolg door schilders en beeldhouwers als model voor volmaakte schoonheid aangenomen, doch zeker is het dat zij er zich nimmer slaafsch aan gehouden hebben. Plinius verhaalt ons hoe door Apelles, Perseus en anderen, goede boeken over beeldhouw- en schilderkunst geschreven zijn. Hiervan is echter helaas niets tot ons gekomen Euphranos, een beeldhouwer, gaf een werk over de harmonie der kleuren, terwijl door Praxiteles een boek geschreven werd dat handelde over de proportiën der menschelijke vormen in verband met de toonen der muziek.

V. G. A. Bosch.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

In het vorige nommer van dit blad werd gemeld dat binnen kort een aanvang zal gemaakt worden met het restaureeren van de groote of St. Michaëls kerk te Zwolle.

Den 30sten December werd voor dat doel reeds aanbesteed: 1e het steigerwerk om de koren, 2e de behakte tuffsteen. en 3e de bewerkte Bentheimer steen, noodig voor de restauratiewerken. De levering van een en ander werd resp. aangenomen, voor ƒ 1185, ƒ 4750 en ƒ 2254.

Zooals reeds gemeld is bedraagt de begrooting van de geheele restauratie ƒ 75,000.

Door den Minister van waterstaat enz. is bepaald. dat in de bestekken van aanbesteding voor Rijkswerken voortaan inlandsch hout voor heipalen kan worden toegelaten. D. A.

Weinige jaren geleden werd een der oudste gebouwen van Noord-Holland, het zoogenaamde Heidensche kerkje te Westwoud, gesloopt.

Een ander, hoewel niet zoo oud maar toch eerwaardig gebouw, de kerk der Herv. Gemeente te Aardswoud, zal weldra een geheel ander kleed verkrijgen en daardoor wellicht onherkenbaar worden. Het kerkbestuur heeft namelijk het voornemen deze kerk geheel te doen restaureeren.

Op de reeds vroeger in dit blad gepubliceerde adressen van steenfabrikanten uit ons land, betreffende het gebruik van inlandschen steen bij Rijks-werken is weder een gevolgd van de Vereeniging van Steenfabrikanten in de Provincie Groningen.

Ook de kamer van koophandel en fabrieken te Wageningen besloot in hare vergadering van den 6den dezer, aan de Tweede Kamer een adres van adhaesie aan de bekende adressen te zenden.

De beslissing omtrent de slooping of de restauratie van de oude Gevangenpoort te Bergen-op-Zoom is thans weder voor de zooveelste maal voor onbepaalden tijd verdaagd.

De Commissie welke rapport over deze zaak moest uitbrengen, stelde den Gemeenteraad voor, óf de van weerzijden belendende huizen te sloopen en om de poort twee verbindingswegen te leggen, óf het gevaarte af te breken.

In openbare raadsvergadering is nu besloten, dat de omstandigheden er niet toe leiden thans een besluit te nemen.

De beide buitenverblijven Canton en Pekin in het Baarnsche Bosch zijn door Z. M. den Koning verkocht voor twee ton aan de Baarnsche Bouw-Maatschappij.

Een der pijlers van de stadsbrug over den IJsel te Kampen, de eerste van uit het rechter landhoofd, is ontgrond tengevolge van het hooge water en den sterken stroom. De spanning is daardoor 50 c.M. gezakt en 't verkeer over de brug gesloten.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Op de Oostenrijksche Südbahn zijn in den laatsten tijd proeven genomen met electrische verlichting van spoorwegcoupés, met zoo gunstig gevolg dat eerstdaags een proefrit met electrisch licht van Weenen naar Wiener-Neustadt zal gedaan worden. Twee moeielijkheden waren op te lossen. De locomotief levert de kracht waardoor de electriciteit wordt voortgebracht. Nu moest men het middel vinden om niet meer electriciteit in den trein op te hoopen dan voor het licht noodig is, en tevens om genoeg electriciteit in voorraad te hebben voor den tijd van stilstaan.

Afloop van Aanbestedingen.

LEEUWARDEN, 23 Dec. — Het gemeentebest.: de levering van 1.50.000 Friesche bakklinkert 1e soort: R. Vermeulen aldaar, à ƒ 10.46 per 1000 stuks; 2.50,000 Friesche geele machinale: J. van Hulst te Harlingen, à ƒ 11.29 per 1000 stuks; 3. de levering van zand: gegund aan R. IJ. Liezinga te Giekerk, à ƒ 0.68 per stère.

AMSTERDAM, 27 Dec. — Het gemeentebest.: het bouwen van eene openbare lagere school der 4e klasse voor meisjes, aan de Prinsengracht bij de Vijzelstraat:

M. Numan	ƒ 67.800
A. H. Grijpink	» 62.600
J. Bulterman en Co.	» 61.000
Cruijff en Schouten	» 60.780
H. C. Dorles	» 59.729
A. Aalders	» 59.187
W. Voskuijl	» 58.995
A. Paans	» 58.500
J. Koster	» 57.888
W. H. Struijs	» 52.600
J. F. Preuzler	» 51.550

Het veranderen van de ophaalbrug n° 10, in eene vaste brug:

P. Westmaas	ƒ 18.800
H. J. Nederhorst te Gouda	» 15.900
K. Hollander idem	» 15.600
A. Helsen	» 14.953
J. P. Cornelissen	» 14.350
B. Vermolen te Weesp	» 13.993
E. v. Brummelen te Nieuwer-Amstel	» 12.345
H. Ozinga	» 11.680

Het verbouwen van de openbare lagere school der 1e klasse n° 27 in de Groote Wittenburgerstraat:

W. Voskuijl	ƒ 20 968
D. Tamminga	» 20.700
A. H. Grijpink	» 20.200
G. Woud	» 19.591
J. Lockhorn	» 19.500
J. v. Voorthuijsen	» 19.500
W. H. Struijs	» 19.200
Peeters en Roelofsen	» 19.100
W. H. Knipper en J. Vree	» 19.000
A. Paans	» 19.000
H. C. Dorlas	» 18.977
J. F. Preuzler	» 18.750
P. Brugman	» 18.200
H. J. Haandrikman	» 18.000
G. L. Brouwer en D. Hogerbeets	» 16.600

de overigen allen aldaar.

GENEMUIDEN, 28 Dec. — Het kerk- en gemeentebestuur: het bouwen eener kerk en toren:

J. Esseling te Meppel	ƒ 59.439
Gebrs. Weis te Ambt Vollenhove	» 58.734
J. Grolleman te Zwolle	» 58.700
L. Krook te Zwolle	» 58.000
G. Schutte idem	» 57.777
J. Schuurman te den Ham	» 56.600
G. J. Averdijk te Wijhe	» 56.360
J. Otten te Meppel	» 56.354
J. de Groot te Zwolle	» 55 219
W. Willighagen idem	» 54.321
J. Emmik te Genemuiden	» 52.870
A. Bekendam idem	» 52.486
J. G. Hofman te Blesse	» 50.888
F. Schippers te Genemuiden	» 49.847

gegund; een billet van onwaarde.

PURMEREND, 29 Dec. — Het gemeentebestuur: het wegbreken der bestaande en het bouwen eener nieuwe kaaswaag:

Th. Brune en E. de Lange	ƒ 25.800
H. F. Westerveld	» 22.900
J. Band	» 21.483
A. Pet	» 21.444
C. Fluijt	» 21.122
G. J. Knobhout	» 21.077
J. de Vries	» 20.939
M. Worp	» 20.840
P. de Groot	» 20.691
J. Vet	» 20.160
L. van Zon	» 19.438
J. Plas	» 19.422
J. Nat te Beemster	» 22.800
S. en C. v. Soest te Mijdrecht	» 20.450
W. Greve te Buiksloot	» 19.855
Jb. Nieuwstad te Beets	» 19 350

de overigen allen aldaar; gegund.

DORDRECHT, 29 Dec. — De architekt H. W. Veth: den verderen opbouw der slothoeve Gravensteijn, gelegen aan den straatweg naar Willemsdorp buiten Dordrecht:

L. Kooijman alaar	ƒ 23.842

gegund.

N. PEKEL-A, 29 Dec. — Het gemeentebest.: het bouwen van eene nieuwe school met zes lokalen, benevens eene hoofdonderwijzerswoning in wijk I.

J. F. Crone te Zuidbroek	ƒ 17.380
P. J. Beugel te Oude Pekela	» 16.946
H. Groenier te Stadskanaal	» 16.683
H. Timmer te Westerbork	» 16.353
E. Kliphuis en H. Tonckens, beiden te Musselkanaal	» 16.243
K. H. Holthnis te Nieuwe-Pekela	» 15.991
J. P. Bosscher te Oude Pekelo	» 15.99?
Gebr. Prangers te Stadskanaal	» 15.448

DORDRECHT, 29 Dec. — De architekt H. W. Veth: de afbraak en wederopbouw van het ijzermagazijn met daarbij behoorende kantoor- en winkelhuizen, aan de Grootekerksbuurt aldaar, voor de firma J. v. Wageningen:

Gebr. Ek	ƒ 17.591
J. de Lange	» 16.656
H. v. d. Elst	» 16.337
J. van Sluisdam	» 16.317
J. Rijkhoek	» 16.222
J. van der Vlugt	» 15.990
D. J. Kwak	» 15.900
N. Klaus	» 15.730
J. J. Kooijman	» 15.000
A. du Vijn	» 14.948
A. Blok te 's Gravendeel	» 14.444
F. W. de Wit	» 13.888
L. Kooijman	» 13.860
J. Aljes en A. Barto	» 13.857
J. Degens en Zn.	» 13.852
H. Degens Jr.	» 13.738
H. v. d. Kloet Mz.,	» 13.493
G. Schouten	» 13.333

De verdere opbouw der slothoeve Gravensteyn aan den straatweg naar Willemsdorp, ten behoeve van den heer S. M. Hugo van Gijn:

N. Klaus	ƒ 29.697
P. Beversluis te Dubbeldam	» 29.000
J. v. d. Vlugt	» 28.970
J. van Sluisdam	» 28.400
B. v. d. Berg te Dubbeldam	» 28.400
J. Tempelaar	» 28.387
J. Degens en Zn.	» 28.373
J. J. Kooijman	» 28.100
A. du Vijn	» 27.998
J. de Lange	» 27.299
G. Schouten	» 26.234
J. Aljes en A. Barto	» 26.132
L. Kooijman	» 25 842
H. Degens Jr.	» 25.491

de overigen allen aldaar.

NIJMEGEN, 29 Dec. — Het gemeentebest.: de levering van: 1. straatklinkers:
W.C. Burgers te Weurt, à ƒ 15 per 1000 stuks; 2.725 m. bandsteen voor trottoirs:
J. Loeb te Maijen, à ƒ 1.90 per m.;
en 5000 Niedermendiger straatkeien:
dezelfde, à ƒ 50.18 per 1000 stuks;
3. de karvrachten:
M. van Roosmalen, à ƒ 0.29 per uur;
en het vervoer van steenen:
dezelfde ƒ 167.40;
4. het onderhoud der pompen:
A. A. H. Smits ƒ 993;
5. het onderhoud der kachels:
H. Janssen ƒ 235;
6. de levering van petroleum:
J. H. Everts, à ƒ 0.09 per liter;
de lampenglazen:
dezelfde, à ƒ 0.40 per dozijn;
7. de levering van gruis:
T. den Breejen v. d. Bont, à ƒ 0.53 p. hectol.
de levering van turf:
dezelfde, à ƒ 0.80 per 100 stuks;
8. het onderhoud der wegen ged. 1883—1885:
G. J. Groot te St. Anna, à ƒ 12,480 p. jaar;
9. het onderhoud der straten: niet gegund;
de overigen allen aldaar.

ROTTERDAM, 30 Dec. — De architect J. C. van Wijk: het bouwen van 2 villa's in Bloc te Hillegersberg:

A. Looijmans	ƒ 18.000
H. v. d. Sande	» 17.133
Wed. G. Camesi en Co.	» 16 898
J. J. van Sonsbeek te 's Hage.	» 15.642
J. Mirande	» 15.125
J. Spruijt te Kralingen :	» 14.825
J. Schoenmeijer	» 14.742
A. Gijsberts	» 14.727
M. Hoogenraad te Scheveningen	» 14 300
P. van Regenmorter.	» 14.111
J. Trinthamer te Schiedam	» 14.049
B. Hooijkaas en Zoon.	» 13.985
K. Sommers en Co.	» 13.505

de overigen allen te Rotterdam.

BREDA, 30 Dec. — De architect A. Verlegh: het verbouwen van de huizinge van den heer P. van Lier te Breda, staande Zuidzijde van de Vischmarkstraat:

Timmerwerk: A. Dielen.	ƒ 2.827
J. J. Koopmans	» 2.790
G. Mol.	» 2.645
A. v. d. Akker	» 2.599
F. C. Schrauwen,	» 2.323
A. Bazelier	» 2,200
Metselwerk: J. Mol.	» 1.956
R. Wiercx.	» 1.920
G. v. d. Sande	» 1.887
A. van Boxsel	ƒ 1.869
J. Eligh	» 1.740
G. Joris	» 1.669
Massa: A. Dielen.	» 4.496
A. Verhagen en Zn	» 4.344
A v. d. Akker	» 4.325
C. Hop	» 3.749

AMSTERDAM, 30 Dec. — De architect J. B. Wijnstok Jr.: het bouwen van een Fabrieksgebouwtje in de Willemstraat achter No. 25:

Wijk en Flederus	ƒ 11.329
A. Paans	» 7.700
Mulder en Sarlemijn.	» 7.556
J. de Boer.	» 6.900

BAARN, 30 Dec. — Het Gemeentebestuur: het bestraten en rioleeren van eenige wegen:

P. Leenderts te Utrecht	ƒ 13.763
J. de Groot te IJsselstein	» 13.449
J. Bouwman Jz. idem	» 13.041
J. Schreuders te Kolhorn.	» 12.999
T. W. Bonte te Amersfoort	» 12.949
S. van Soest te Mijdrecht	» 12.900
D. Limper te Baarn.	» 12.900
W. v. d. Kooy te Amersfoort	» 12.878
G. H. v. d. Heijden te Arnhem.	» 12.813
E. van Soest te Mijdrecht	» 12.660
J. Poot te Amsterdam	» 12 347
J. Fruitier te Utrecht	» 12 257
C. Bos te Haarlemmermeer	» 11.787
A. Maters te Amersfoort	» 11.580
J. Vuren te Hilversum	» 11.500
W. v. Doornik te Baarn	» 10.050

GRONINGEN, — 30 Dec. — De heer J. P. Alofs: het maken van een gebouw gelegen op een terrein N. Z. aan den Heeresingel aldaar:

Swarte en Nusman	ƒ 27.500
Hendriks en Walker	» 27.325
H. v. d Nap	» 27.200
H. J. Meuge.	» 25.836
S. de Witt	» 25.300
D. Edzards	» 24.870
G. Becherer	» 24 500
G. Meulink	» 24.385
B. de Jong	» 24.130
A. de Vries.	» 24 000
H. Scheltens	» 23.460
M. Morak	» 23.397
W. Cones	» 23.280
J. R. Jansen	» 22.972
J. Jelsema.	» 22.858
K. Fekkes.	» 22.760
H. Kiel	» 22.745
J. Poelman	» 22.578
G. P. v. Erp	» 22.389
A. Schreuder	» 22 366
Haupt en Werkman	» 21.972
gegund E. Berkenbosch	» 21.890

Zwolle, 30 Dec. — De Commissie voor de restauratie van de St Michaelskerk der Herv. Gemeente: Perc. 1. Het leveren en stellen van een steiger met schutting rondom de koren van genoemde Kerk:

K. A. van den Berg.	» 1.694
J. de Groot	» 1.627
L. Meijer	» 1.489
B. H. Trooster	„ 1.484
G. Kamphuis	» 1.476
G. Schutte.	» 1.380
L. Krook	» 1.377
J. Pellenkoft en Zonen	» 1.349
D. Bruins.	» 1.299
A. van Straten	» 1.253
J. Willighagen	» 1.234
G. van Unen	» 1.193
G. J. Averdijk te Wijhe	» 1.185

Perc. 2. Het leveren van behakte tuffsteen:

K. A. van den Berg.	ƒ 5.290
G. Schutte	» 4.999
J. L. Sabelis te Haarlem	» 4.960
J. de Groot	» 4.930
Gebrs. Trooster	» 4.867
Van Noorden en Schwerzel te Rotterdam	» 4.830
H. H Beldman te Deventer	» 4.750

Perc. 3. Het leveren van bewerkte Bentheimersteen:

K. A. van den Berg.	ƒ 3.572
J. L. Sabelis te Haarlem	» 3.325
Van Noorden en Schwerzel te Rotterdam	» 3 208
Gebrs Trooster	» 2.474
G. J. Averdijk te Wijhe	ƒ 2.474
G. W. Kortelink te Deventer	» 2.472
G. Schutte	» 2,389
H. Greve	» 2.310
J. de Groot	» 2.300
H. H. Beldman te Deventer.	» 2.290
Gebr. Grolleman te Zwolle	» 2.254

de overigen allen aldaar.

AMSTERDAM, 30 Dec. De Garnier Panorama Maatschappij alhier: het verplaatsen van het Panoramagebouw met Entreegebouw:

P. S. Rijnierse	ƒ 24.900
B. v. Buuren	» 22.540
W. L. Leibrandt	» 21 900
J. P. Cornelissen	» 19.790
M. Deutekom	» 19.500
H. C. Dorlas	» 19.343
D. Cerlijn en A. J. de Haan	» 19.200
Oosterink en Schut	» 18.800
P. N. Wolff en Zn.	» 18.770
G. Woud	» 18 661
D. R. van Dartelen.	» 18.400
M. Numan	» 16.400

allen te Amsterdam.

HILVERSUM. 3 Jan. — De heer P. Kuyer: het verbouwen en vergrooten van het Café Kuyer, onder beheer van den architect J. Rietbergen:

Gebr. Nieuwenhuizen	ƒ 14.500
B. van Rhijn	» 13.650
J. Brundel	» 13.634
J. C. T. Zweesaardt	» 13.598
H. C Klokke.	» 13.550
N. van Veersen	» 13.447
L. de Rijk	» 13.350
T. van Gessel	» 12.803
G. Seppen.	» 12.500
D. Kuiper	» 11.875
P. S. Kooij te Huizen.	» 11.870
W. Swaan	11.865
J. W. H. Neutenboom te Leiden.	» 11.111

de overigen allen aldaar.

SCHORE, 4 Jan. — Het gemeentebest.: het bouwen eener school met overdekte speelplaats en verbouwing der Onderwijzerswoning, onder beheer van den Architect A. Le Clercq te Kruiningen:

Segboer te Fijnaart	ƒ 16.300
L. van Verre te Kruiningen	» 14.900
J. Lindenbergh Cz. te Wemeldinge	» 14.300
J. van Dis te Fijnaart	» 14.111
D. van Maris te Kapelle Z. B.	» 13.775
Gebr. Sterk te Schore,	» 13.730
J. Bruggeman te Hansweert	» 13.700
J. Hooze te Heinkenszand	» 13.690
P. Dronkers te Kapelle Z. B.	» 13.535
A. D. Lucas te Zevenbergen	» 13.397
J. M. Lammerée te Hansweert.	» 13 244
C. Koch idem	» 12.684
A. Goedemond idem	» 12.680
gegund B. den Exter van den Brink te Krabbendijke.	ƒ 11.630

AMSTERDAM, 8 Januari. — Het verbouwen van het Perceel hoek Kalverstraat en Spui, voor rekening van den heer D. van Caspel, onder het beheer van den Architect J. van Looy. 21 inschrijvers:

G. L. Brouwer en Hoogerbeets	ƒ 18.320
H. J. en G. Haandriksman	» 18.800
J. P. Rieken	» 18.800
B. de Bruin	» 19.200
J. F. Preuzler.	» 19 600
Knipper en Vree	» 20.100
Bulterman en Co.	» 21.400
Gebr. van Berkum	» 22.000
Peeters en Roelofsen	» 22.000
C. J. Maks	» 22.120
A. J. van Liemt	» 22.100
A. Paans	» 22.600
M. Numan	» 22.666
B. van Buuren	» 22.800
W. H. Struijs.	» 23.460
J. P. Cornelissen	» 23.500
H. C. Dorlas	» 22.847
A. Aalders	» 23 376
W. de Waal	» 24.400
L. J. Neumeijer	» 25.600
J. van Voorthuijsen	» 26.375

gegund aan H. J. en G. Haandriksman voor de somma van ƒ 18.800

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

3DE JAARGANG. N°. 3. 18 JANUARI 1883.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF, C. MUYSKEN en F. J. NIEUWENHUIS.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Warmoesgracht 12, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD.

OFFICIEEL GEDEELTE: Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Kerk te Rotterdam. — NIET OFFICIEEL GEDEELTE: Prijsvraag Concertzaal. — Verslag van de Vergadering der afdeeling Amsterdam, gehouden 12 Januari 1883. — Binnen- en Buitenlandsche berichten. — Prijsvraag. — Vraagbaak. — Afloop van aanbestedingen.

Plaat: Kerk te Rotterdam.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Heeren Correspondenten der Maatschappij, die hunne afrekening over het jaar 1882, zoowel van het 1e als van het 2e kwartaal nog niet hebben overgelegd aan den ondergeteekende, worden beleefd verzocht dit zoo spoedig mogelijk te doen.

De Penningmeester der Maatschappij.
N. REDEKER BISDOM.

Wegens het bedanken van den heer J. J. Sprenger, te Middelburg als Correspondent der Maatschappij voor Middelburg en Vlissingen, is door het Bestuur tot Correspondent voor die steden benoemd, de heer J. A. Frederiks te Middelburg, welke deze benoeming heeft aangenomen.

Het Bestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst heeft in een schrijven zich gewend tot het Uitvoerend Comité der Internationale Koloniale en Uitvoerhandel Tentoonstelling, in hoofdzaak met verzoek om inlichtingen omtrent de wijze waarop dat Comité voornemens was de bouwkunde in de Afdeeling „Schoone Kunsten", dus kosteloos, toe te laten.

Op dit schrijven ontving het Bestuur het onderstaande antwoord:

AMSTERDAM, 3 Januari 1883.

Aan het Bestuur der Maatschappij ter Bevordering der Bouwkunst.

In antwoord op uwe missive van 18 December 1882, welke door het Centraal-Comité in handen is gesteld van de Commissie voor de afdeeling Moderne Kunst ter afdoening, heb ik de eer U te berichten, dat deze missive in de heden gehouden vergadering is ter tafel gebracht.

De vergadering was van oordeel, dat er geen termen bestonden om af te wijken van haar reglement waarbij de Bouwkunst op den voet van andere Schoone kunsten op de tentoonstelling zou worden toegelaten. Toch meende zij, dat het noodig was, met het oog op de beperkte plaatsruimte eenige zij het ook weinige banden aan de inzenders te moeten leggen. Het kwam haar voor, dat een architectonisch ontwerp voldoende tot zijn recht kwam wanneer daarvan niet meer dan het plan, de voornaamste opstand en de voornaamste doorsnede werd ingezonden.

De vergadering heeft voorts, in aanmerking nemende welke groote bezwaren er voor haar aan verbonden zijn om de waarde der ingezonden ontwerpen te beoordeelen, besloten het Bestuur der Maatschappij tot bevordering der bouwkunst uittenoodigen in deze als Jury van toelating te willen optreden. Zij sprak het vertrouwen uit dat dit Bestuur zich ter wille der zaak, deze, de Commissie ontveinsde het zich niet in vele opzichten moeielijke taak zou willen laten welgevallen, en dat het Bestuur, beter bekend met de vaderlandsche Bouwkunstenaars dan de Commissie meent te zijn, zich zou willen belasten met het rondzenden van het reglement, voor de afdeeling der Fraaie kunsten vastgesteld, zoowel aan de leden als aan de niet-leden der Maatschappij.

Mocht het Bestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst zich bereid hebben verklaard de haar thans gedane uitnoodiging aan te nemen, dan zal de Commissie zorgen, dat het Bestuur in tijds weete, welke plaatsruimte voor bouwkundige teekeningen in de zalen der Moderne kunst is gereserveerd.

Met gevoelens van hoogachting heb ik de eer mij te noemen

Wel-Edel geboren Heeren

Uw Dw.

N. DE ROEVER Az.

Secretaris.

Het Bestuur der Maatschappij heeft de uitnoodiging van het Uitvoerend-Comité aangenomen.

DE R. K. KERK EN PASTORIE

in de van Oldenbarneveldstraat te ROTTERDAM.

Deze Kerk met Pastorie is geheel gebouwd tusschen belendende perceelen, zoodat alleen de voorgevel aan den publieken weg komt.

Gelijk uit de teekening reeds duidelijk is, is de constructie gebaseerd op den vroeg-Gothischen bouwstijl met toepassing van den rondboog en geheel uitgevoerd in baksteen, voor lijst- en beeldhouwwerk op economische wijze met groefsteen afgewisseld.

De Kerk is in plan een rechthoek, evenwel met opgaanden kruisvorm in de hoofdbeuk, terwijl boven de zijbeuken en altaarkapellen zich gaanderijen bevinden, door open kolonnades aan het ruim der Kerk verbonden.

Aan den voorgevel en ter wederzijden van het Priesterkoor bevinden zich drie traptorens, allen dienstig tot toegang naar de gaanderijen en het zangkoor en tevens naar de daken en goten. Links en rechts van het Priesterkoor zijn tevens twee afzonderlijke gebouwtjes in 3 étages, bestemd voor sacristie, bergplaatsen, enz.

Zijbeuken, kapellen en priesterkoor zijn overwelfd met steenen gewelven en de hoofdbeuk met een gepolychromeerd houten center-plafond.

De Kerk werd in twee gedeelten aanbesteed, n. l. de onderbouw en de bovenbouw, beiden aangenomen door H. Stelwagen te Rotterdam en voltooid opgeleverd omstreeks Mei 1881.

In den zomer van 1882 werd vervolgens een aanvang gemaakt met den bouw der Pastorie, welke bij publieke aanbesteding ter uitvoering gegund was aan H. v. d. Sande en de firma Wed. G. Camesi & Co. te Rotterdam en thans reeds onder dak is gebracht.

Wijl de Kerk door de Paters Predikheeren wordt bediend en deze daarin ten deele de kloosterregels onderhouden, is zoowel de façade als de geheele inrichting in streng kerkelijken stijl behandeld.

Het sousbasement is in hardsteen uitgevoerd en de kruisvensters, alsook al het overige steenhouwwerk in harden zandsteen (Pilsener.)

De trommels boven de raamopeningen en de vulvakken onder de dorpels der ramen zijn als vlechtwerken in verschillende kleur gemetseld, de bovenramen der vensters worden gedicht door gekleurd glas in lood.

De goten zijn van hardsteen en de kap is, evenals die der Kerk, met leien gedekt.

Het inwendige, dat in hetzelfde karakter als de façade is doorgevoerd, heeft steenen gangen met gewelfjes overdekt; de zalen en kamers hebben houten plafonds met moer- en kinderbalken, slotstukken, enz.; de schoorsteenmantels zijn uitgevoerd in witten groefsteen, terwijl de muren geheel zijn afgepleisterd om daarop later de beschildering te kunnen aanbrengen.

In de groote koffiezaal worden rondom langs de muren houten lambris met rondgaande rustbanken aangebracht. De geheele betimmering en profieleering van het inwendige draagt voorts hetzelfde karakter van behandeling als die der Kerk.

Zooals op het plan van het sousterrein is aangegeven geeft, behalve de hoofdgang, een dwarsgang uitkomende in de Tuinderslaan toegang tot de keuken van het gebouw.

ROTTERDAM, December 1882.

PRIJSVRAAG CONCERTZAAL.

Eene beoordeeling te leveren van de 5 in Arti tentoongestelde antwoorden op de besloten prijsvraag voor een Concertgebouw te Amsterdam ingezonden, behoort zeker niet tot de gemakkelijkste opgaven. De eischen die men aan een goed ingericht gebouw stelt zijn velen, en omtrent de gevoelens, wat onder die eischen de beste zijn, bestaat bovendien nog zeer veel verdeeldheid.

De taak van beoordeelaar is dus lastig, vooral waar hij, hier en daar een opmerking ten beste gevende, dit met huivering moet doen, daar hij niet ten volle op de hoogte kan zijn van de kleine, maar misschien belangrijke eischen, die den medewerkers mondeling op eene vergadering met de prijs-uitschrijvende Commissie werden medegedeeld.

Er zijn ingekomen de volgende 5 antwoorden:

1. Motto: Bach (in notenschrift).
2. „ Apollo.
3. „ Euterpe.
4. „ G-sleutel (notenschrift).
5. „ Bach (in drukletters).

Twee der ontwerpen hebben den vorm der kleine concertzaal, die volgens de vraag even groot als die van Felix Meritis moest zijn en eveneens elliptisch van vorm, aan den buitengevel gecaracteriseerd. Dit is een zeer verdienstelijk denkbeeld, dat evenwel bij de oplossing der architektuur tot zeer groote bezwaren aanleiding geeft.

De oplossingen die door de plannen No. 1 en No. 2 gegeven worden, zijn niet van de gelukkigste. Een half-ellipsvormig avant-corps zal al licht te veel domineeren, en de facade niet op de gunstigste wijze verdeelen. In 't plan No. 1 staat de architektuur der bovenverdieping wel wat zwaar op de onderverdieping, maar de geheele verdeeling voldoet aan de eischen die men zich voor de inwendige ordonnantie der zaal stelt.

Het licht valt gunstig, en het publiek zal geen las hebben van tocht der ramen. Beide eischen zijn niet altijd in de overige plannen in acht genomen.

Mag men met open loggia's werken, wij herinneren ons daarbij de sierlijke architektuur van de doorrit met daarboven gelegen loggia van het Stadt-Theater te Weenen, dan kan men ongetwijfeld tot betere en dankbaarder

Bijvoegsel van het Bouwkundig Weekblad – Uitgave van de Erven H van Munster & Zoon – Amsterdam.

Photolith Wegner & Mottu Amst.

10 Meter.

+ Nisi Dominus frustra. Anno Domini MCCCXXIII. In die Sancti Oliveri Martyris. Et Regis Philippi. Quarti.

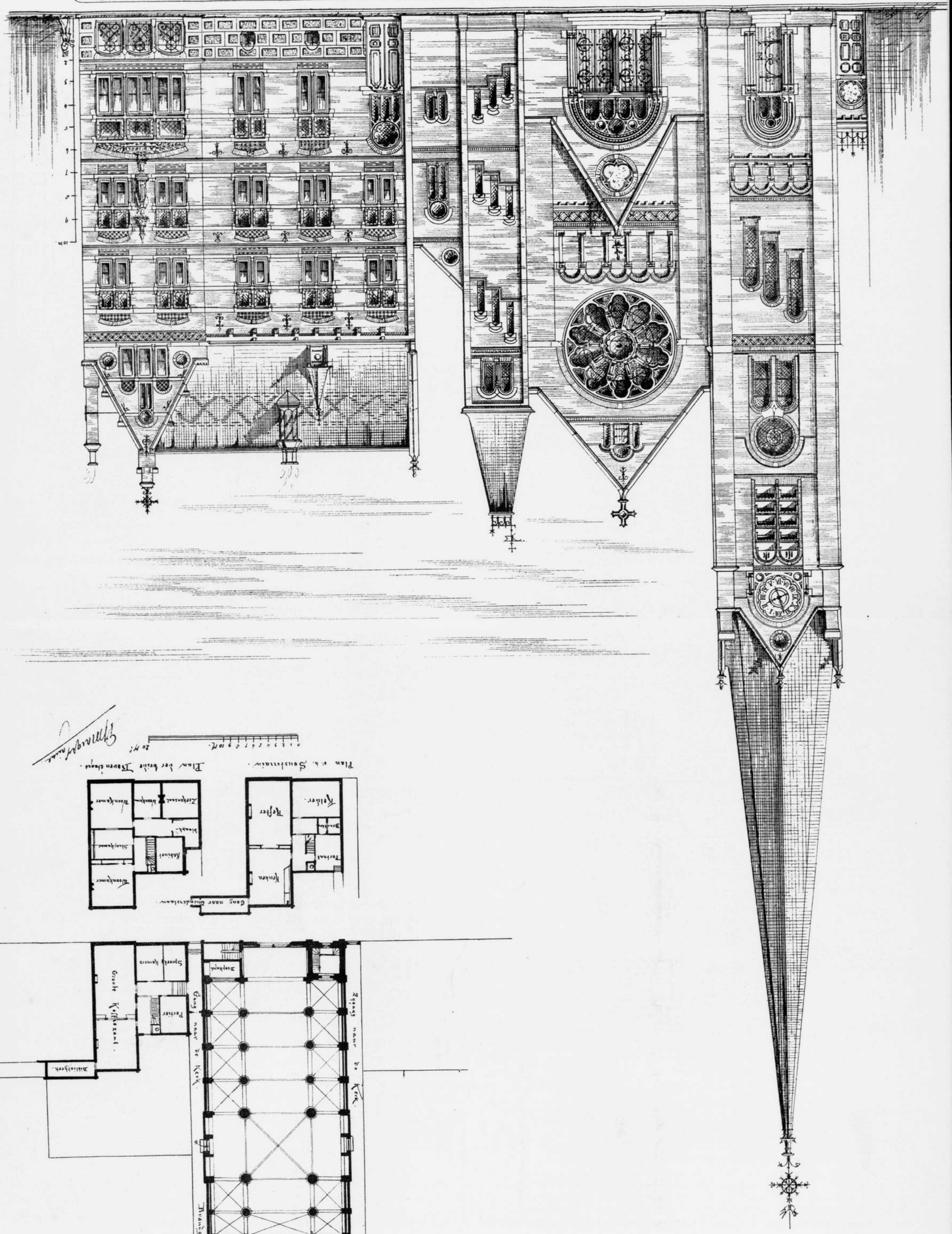

Plan v.h. Gewelf van den Toren.

Plan der beide Torens thans.

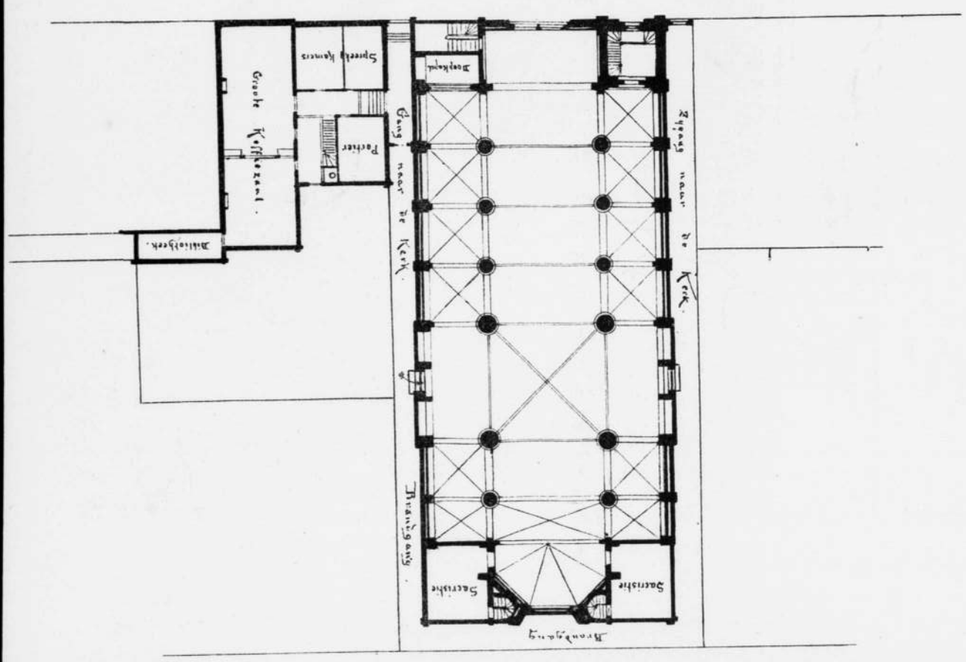
Gang naar de Kerk
Gang naar de Kerk
Sacristie
Sacristie
Portaal
Portaal
Groote Kollegezaal
Speciale Kamers
Speciale Kamers
Speciale Kamers

oplossingen komen dan wanneer een uitbouw, rond of ovaalvormig, beneden een doorrid, maar boven een gesloten buitenwand heeft.

Bij plan 1 ligt de kleine zaal boven de doorrit, bij plan 2 ligt onder die zaal een koffie-kamer, die, ook van elliptischen vorm, een zeer gunstig effekt zal maken.

De doorrit ligt in den voorbouw; door de groote vestibule gaande komt men in ruime vestiaires, die zeer praktisch zijn aangebracht en ingericht. Zij zijn tochtvrij. De groote zaal is goed van vorm en goed van indeeling vooral wat de zitplaatsen betreft. Jammer dat de communicatie tusschen de eene zijde van 't gebouw naar de andere, op de 1e verdieping, slechts plaats kan hebben door de kleine zaal.

De vestiaires zijn tevens, zonder dat zulks in 't minst kan schaden, als corridors ingericht waardoor veel plaatsruimte wordt gewonnen.

De architektuur der buitengevels is wel wat eenvoudig, er is misschien even streng aan de gestelde beschikbare bouwsom als de grootte van het te bebouwen terrein vastgehouden, terwijl iets meer gedacht is te besteden aan de inwendige decoratie, zooals uit de teekening blijkt. Wij maken deze opmerking omdat het ons werkelijk voorkomt, dat de ontwerper, die zijn plan grondig blijkt bestudeerd te hebben, zich ook voor zoo verre wij kunnen oordeelen het strengst aan de ons bekende eischen heeft gehouden.

De teekeningen dragen het karakter van met liefde en met zorg te zijn afgewerkt.

Plan 2. Appollo. In vele opzichten stemt dit plan met het vorige overeen. De kleine concertzaal en de koffiekamer daaronder liggen aan de achterzijde van het gebouw. Het was echter naar wij meenen de bedoeling, dat ook de grootte van die zaal geheel en al gelijk moest zijn aan die van de zaal van Felix. Dit nu is hier niet het geval; de zaal is grooter. en waar anderen grootere balkons moesten aanbrengen, om het gestelde aantal toehoorders te bergen, zijn de meerdere zitplaatsen hier gevonden door de zaal grooter te maken.

De ligging der vestiaires is goed, zij worden echter nog door een gang van de groote zaal gescheiden; wij gelooven dat de inrichting zooals de ontwerpen 1 en 3 ze geven, minstens even goed, zoo niet beter is, en wat verlies van plaatsruimte aangaat, praktischer.

De bruikbaarheid van de kleine zaal wordt zeer geschaad door de groote (altijd tochtige) ramen, die tevens moeielijkheden voor de inwendige versiering zullen opleveren.

De groote zaal bevat te weinig gangpaden tusschen de zitplaatsen; enkele kolommen zijn voor 't gezicht op het orchest hinderlijk, en zullen ook niet aan de inwendige architektuur ten goede komen. Bij 't orchest, op 't balkon, zijn vele zitplaatsen geteekend die werkelijk zullen blijken n i e t bruikbaar te zijn. Een geheel vlak, zonder overgang van uit de zijmuren geboren wordend plafond zoo als hier, draagt nooit bij tot de schoonheid van een zaal, en is volgens velen niet gunstig voor de verspreiding van 't geluid.

De weg naar de koffiekamer is lang. smal. donker, en met te veel hoeken: ware die gang gedeeltelijk bij de vestiaire getrokken dan zou dit gebrek, ook uit een oogpunt van zekerheid in een dergelijk gebouw te vermijden, opgelost zijn. De retirades zijn niet gunstig geplaatst.

De gevel maakt niet de indruk van monumentaliteit, onwillekeurig denkt men bij de aanschouwing dat vele motieven aan het Paviljoen in het Vondelpark zijn ontleend.

De teekeningen zijn niet onverdienstelijk en met zorg afgewerkt, voor de stoffeering echter wekken de figuurtjes de lachlust op.

Aan de binnen-decoratie is weinig gewicht gehecht, die van 't orchest is beter dan de overige.

De eisch van verlichting der groote zaal en de buitenarchitektuur hebben den ontwerper doen verleiden de waterafvoer van sommige dakvlakten, door zakgoten bij de buitenmuren der groote zaal, te doen plaats hebben. In een nieuw te stichten gebouw tot zoo iets over te gaan is zeker niet aanbevelenswaardig.

No. 3. Euterpe. De kleine zaal ligt aan den voorgevel boven den ingang, maar de vorm is niet in dien gevel uitgedrukt, waardoor de schuinstaande ramen achter de kolommen een zonderling effekt zullen maken. De rookkamer ligt vlak naast de zaal, hetgeen niet wenschelijk is; de restauratiezaal is wel wat gerekt van vorm.

De ontwerper levert nog een gewijzigd plan waarin deze toestanden bijna hetzelfde zijn.

Even als in plan No. 1 zijn de vestiaires ook hier tevens corridor, zeker een goede oplossing.

De groote zaal is gunstig van vorm. Zeker niet gewenscht is het, dat een gedeelte der toeschouwers op de balkons, boven het orchest geplaatst moeten worden. Behalve dat men daar zeer slecht hooren zal is deze indeeling minder gewenscht voor den direkteur en de leden van het orchest.

Het plan heeft geen inrit, zelfs geen marquise; zij die per rijtuig afstappen moeten nog eenige treden bestijgen om in de vestibule te komen, eene inrichting die weinig wenschelijk is in ons klimaat.

De perspectief teekening van het gebouw is met talent uitgevoerd, beter dan de gewijzigde facade. Over 't algemeen blijkt de ontwerper het project meer als schets-plan te hebben opgevat, en tijdens het ontwerpen van de hoofdfacade, de teekening van het Concerthaus te Leipzig meermalen geraadpleegd te hebben. Het orgel is, zoo wij 't ons goed herinneren, als dat van Leipzig.

No. 4. G-sleutel. De groote concertzaal heeft een goeden vorm en de zitplaatsen zijn door ruime gangpaden in vakken verdeeld; de kolommen die tot steun van de balkons dienen zijn in de parterre-ruimte echter hinderlijk.

De inrichting der vestiaires is als die van plan No. 2, de gangen zijn echter beter, zonder bochten namelijk, aangebracht; ook de vele nood-uitgangen zijn praktisch aangebracht.

De toegangen tot de kleine concertzaal zijn gunstig aangebracht, beter dan in plan n°. 1, maar de verlichting door middel van een bovenlicht is onzes inziens niet gelukkig, zeker niet zoo goed, vasthoudende aan de inrichting in Felix, dan in plan n°. 1.

Wel is de rookkamer beter gelegen dan in het plan No. 3 maar toch te dicht bij de Restauratiezaal, waarvan ook door dames gebruik zal gemaakt worden. In ontwerp n°. 5 is dit beter opgelost, even als in n°. 1.

De hoofdtoegang tot het gebouw en de vestibule zijn verdienstelijk ruim en grootsch opgevat, de binnen decoratie daarentegen wel wat nuchter en wat de teekening betreft niet gelukkig van kleur.

Wat de buiten-architektuur betreft, het dunkt ons dat

die weinig passend is voor een concert-gebouw; de verhoudingen in den voorgevel zijn niet gelukkig, en de zijvleugels naast de avant-corps, zonderling van details.

N°. 5. Bach. Het is jammer dat de ontwerper een der gestelde hoofdvoorwaarden te ligt geacht, of over het hoofd gezien heeft: de kleine concertzaal heeft namelijk niet den juisten vorm der Felix-zaal, echter wel dezelfde grootte.

De groote zaal heeft een gunstigen vorm, en overigens is veel en op praktische wijze partij getrokken van de beschikbare ruimte.

Wij betwijfelen of de groote vestiaire voor voetgangers wel geheel tochtvrij zal gemaakt kunnen worden; zij is daarom onzes inziens niet zoo gunstig gelegen als die welke dienst moet doen voor hen die per rijtuig komen.

De gevels zijn statig en schoon van verhouding, en in aanmerking genomen de plaats waar het concert-gebouw zal moeten verrijzen, kan de ronde uitbouw die beneden, de doorrit, boven, de vestiaire bevat, een zeer gunstig effect maken.

De binnen decoratie is weinig uitgewerkt, maar de hoofdlijnen zijn schoon van verhouding.

De gevels zijn met zeer veel talent behandeld. Wat het teekenwerk betreft spant dit ontwerp, met de perspectief van Euterpe, de kroon; wat de architektuur betreft is het ongetwijfeld het beste.

Alle ontwerpen zijn gedacht in de voor ons land passende materialen namelijk: baksteen, met gebruikmaking van bergsteen; alleen n°. 4, G-sleutel, heeft, waarschijnlijk gedrongen door de voor den bouw bestemde som, pleisterwerk gekozen.

Volgens de eischen van het programma was het bebouwbare terrein, groot 70 bij 55 M.

Aan dien eisch hebben alléén de ontwerpers der plannen no. 1 en no. 5 zich gehouden; de oppervlakte in het eerste onderwerp is 70 M. bij 49 M., voor den bouw van het laatste zou noodig zijn 65 M. bij 55 M; in beide plannen zijn geen stoepen, buiten die maat bedoeld.

De overige gebouwen zijn ontworpen op:

No. 2., 82 M, zonder de overdekte gaanderij aan den achtergevel van de kleine zaal, bij 55 M. zonder — en 56,20 M. met stoepen.

No. 3. 78 M. bij 50 M. zonder — en 80 M. bij 55 M. met stoepen.

No. 4. 83 M. bij 55 M. zonder — en 90 M. bij 55 M. met bordessen.

Ook meenen wij dat het programma een plan der inrichting voor de ventilatie en verwarming vroeg; dit nu is alleen bij de ontwerpen 1, 3 en 5 gevoegd, de andere plannen vertoonen slechts de plaats waar de verwarmingstoestellen opgesteld zullen worden.

De ons bekende eischen in aanmerking genomen, is in de plannen 5 en 1 het beste daarop gelet

R.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING AMSTERDAM GEHOUDEN 12 JANUARI 1883.

De Secretaris brengt het verslag uit over het jaar 1882, waaruit o. a. blijkt, dat het ledental met 5 is achteruitgegaan en thans bestaat uit 4 eereleden, 59 gewone en 46 plaatselijke leden.

Uit het daaropvolgend verslag van den penningmeester blijkt, dat de rekening met een batig saldo van *f* 476,33½ sluit.

Bij de behandeling van de begrooting wenscht de heer Leliman dat meer werk gemaakt zal worden van het doen opmeten van oude gebouwen of hunne details, waarvoor in Amsterdam nog stof genoeg aanwezig is. Na eenige opmerkingen van het Bestuur, over hetgeen in deze reeds zonder succes gedaan is, wordt besloten aan het voorstel Leliman toch zooveel mogelijk gevolg te geven.

Bij de post voor prijsvragen, geeft de Voorzitter te kennen, dat het de bedoeling is een prijsvraag uit te schrijven ook voor de leden van andere afdeelingen der maatschappij. Hiertegen verzetten zich sommige leden, waarop door het Bestuur de toezegging werd gedaan, dat over dit punt, bij het voorstel tot het uitschrijven der prijsvraag gelegenheid tot discussie zal bestaan.

Bij de nu aan de orde zijnde verkiezing van twee bestuurders, wegens het periodiek aftreden van den heer Redeker Bisdom en het bedanken van den heer G. Krook, wordt herkozen de heer Redeker Bisdom en gekozen de heer Th. G. Schill. Bij acclamatie wordt eerstgenoemde wederom tot Voorzitter gekozen.

Daar beiden niet ter vergadering tegenwoordig zijn, zal hun van die gedane keuze worden kennis gegeven.

Hierop leest de Secretaris een brief van het Genootschap Architectura et Amicitia, waarin dat Genootschap verzocht als lid der afdeeling te worden ingeschreven.

Daar er geen precedent bestaat, dat *eene Vereeniging* lid der afdeeling is, heeft het Bestuur gemeend dit onderwerp in de vergadering te moeten brengen. Uit de discussie blijkt, dat het meerendeel der aanwezigen dat verzoek van het Genootschap welkom is. Door enkele leden wordt er evenwel op gewezen, dat dit verzoek hun weinig gemeend voorkomt, daar het Genootschap in den laatsten tijd blijken van weinig goede gezindheid tegenover de Maatschappij en hare afdeelingen heeft gegeven.

Op een opmerking van den Secretaris, dat men zich, volgens het reglement, in geen geval als lid kan laten *inschrijven*, wordt het Genootschap door twee leden der afdeeling voorgesteld en daarna als lid aangenomen, met dien verstande, dat alleen de Voorzitter of de Secretaris als vertegenwoordigers in de vergaderingen zal toegang hebben.

Door het Bestuur wordt nog ter tafel gebracht de vraag, hoe gehandeld moet worden met leden der afdeeling, die voor het lidmaatschap der Maatschappij bedanken.

De heer De Kruijff meent, dat voor die leden het lidmaatschap der afdeeling *vervalt*, daar *alleen plaatselijke leden* die zulks waren vóór de in werking treding der nieuwe wet, dit kunnen blijven. Neemt men dat niet aan, dan kunnen op die wijze meer plaatselijke leden bij de afdeelingen komen, hetgeen tegen de bedoeling van de wet is.

Het Bestuur is ook die meening toegedaan, doch gelooft dat dit bij de wet had moeten worden bepaald en zoolang zulks niet geschiedt is, heeft het bezwaar tegen de toepassing. Dit gevoelen blijkt door het meerendeel der leden gedeeld te worden.

De heer Rieber meent, naar aanleiding van het verslag, waarin van de commissie voor het verzamelen van stukken voor de uitgaven der Maatschappij gesproken is, de aandacht dier commissie nog eens op het Tijdschrift en het Weekblad der Maatschappij te moeten vestigen.

De heer Leliman wil een mededeeling doen welke te gemoet komt aan de bezwaren op de vorige vergadering ter tafel gebracht, betreffende de aanneming van Bouwkundige Ontwerpen op de Koloniale tentoonstelling. Hij zegt namelijk, dat op de stedelijke tentoonstelling, welke met bovengenoemde zal zamenvallen, ruimschoots gelegenheid zal zijn voor de Bouwkundigen, om hunne ontwerpen in te zenden en gratis geëxposeerd te zien. Ook deed spreker nog eenige mededeelingen, betreffende de te benoemen jury. Alvorens de eerste vergadering van dit jaar zou gesloten worden, sprak de heer Leliman een woord van dank tot het Bestuur, en ook een woord van opwekking om met nieuwen ijver de zaken te behandelen en door eendrachtige zamenwerking de afdeeling tot bloei te brengen.

Wegens het vergevorderde uur kon de toegezegde kunstbeschouwing niet worden gehouden.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Het Friesche slot Sixma—State, nabij Leeuwarden, is den 15 dezer voor afbraak verkocht.

Het Kon. Oudheidkundig Genootschap is voornemens, in den loop van den aanstaanden zomer, eene tentoonstelling te houden van inlandsch aardewerk van vroeger tijden en van het tegenwoordige fabrikant.

Dezer dagen is definitief besloten tot het aanleggen van een waterleiding voor Gouda. Jaren lang heeft de Gemeenteraad over deze zaak, uit een hygienisch oogpunt van 't grootste belang uist voor deze stad, beraadslaagd.

Het bedrag voor den aankoop van het benoodigde terrein aan den IJsel is bij den raad gedeponeerd, en nog in deze maand zullen verschillende werken worden aanbesteed.

Ook de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Leeuwarden, heeft een adres van adhaesie gezonden aan de Tweede Kamer, om het adres van de Kamer van Koophandel uit Veendam te steunen. Dit laatste werd verzonden, naar aanleiding van het bekende adres der steenfabriekanten.

Met belangstelling ziet men de uitwerking dezer beweging te gemoet.

Door eene Commissie welke zich ten doel stelde het bouwen van een nieuwe Concertzaal te Amsterdam, werd eenigen tijd geleden een beperkte wedstrijd uitgeschreven en tot een vijftal architekten het verzoek gericht daaraan deel te nemen.

De Commissie heeft thans aan twee dezer architekten, de heeren A. L. van Gendt en G. B. Salm. verzocht met haar in nader overleg te treden omtrent de door hen ingezonden plannen.

Alle projekten zijn tentoongesteld in de Groote Kunstzaal van de Maatschappij »Arti et Amicitiae", van af 15 tot 21 Januari, van 10 tot 4 uur.

In het Handelsblad komt een korte beschrijving voor van de nieuwe »Blauwbrug" te Amsterdam, die met de nieuwe brug, welke in plaats van de Hooge Sluis wordt gebouwd, de grootste brug binnen de stad belooft te worden.

De brug zal bestaan uit drie spanningen, elk van 14 M., bestaande uit bogen van profil- en plaatijzer, terwijl de geornеerde buitenliggers, van gegoten ijzer vervaardigd worden. De liggers dragen een bedekking van gegalvaniseerd en gegolfd plaatijzer, waarop de zandbedding waarin de bestrating gelegd wordt.

De geheele bruglengte bedraagt tusschen de landhoofden 47.60 M. Deze laatste worden, evenals de pijlers, opgetrokken uit ongepolijst Zweedsch graniet, de middenpijlers worden met beeldhouwwerk versierd.

De leuning der brug wordt van gegoten ijzer vervaardigd, de hoofd-pedestallen daarvan, acht in getal, zijn van Escauzijnschen steen ontworpen Zij dragen elk een zuil van rood Zweedsch graniet, dat gepolijst wordt, waarop bronzen lantaarns zullen staan. De vleugelmuren der landhoofden zullen voorzien worden van eene balustrade uit steen van Comblanchien.

De brug wordt even breed als die bij het Leidsche Plein, d. i. 20 M. Die breedte is verdeeld als volgt:

voor 't rijtuig verkeer 8 M.
voor de tram (dubbel spoor) 4.50 M.
2 verhoogde voetpaden, aan elke zijde een, elk 3.75 M.

Tot voorzitter van den Raad van Commissarissen der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen is in plaats van wijlen Jhr. mr. C. J. A. den Tex gekozen mr. J. Bieruma Oosting; tot onder-voorzitter werd benoemd mr. H. P. G. Quack.

Naar wij vernemen is aan vier jongere kunstenaars, waaronder de de heeren Stracke jr. en Teixeira, opgedragen een ontwerp te vervaardigen van vier groepen, welke de vernieuwde Hoogesluis moeten versieren. Deze groepen zullen voorstellen: Handel en Scheepvaart, Nijverheid en Landbouw, Kunst en Wetenschappen, Amstel en IJ, en zullen tevens als lantaarndragers dienst moeten doen.

Het adres door 29 IJselsteenfabrikanten voor eenige maanden tot den Minister van binnenlandsche zaken gericht, om te verzoeken, dat van regeeringswege bij het verleenen van rijks subsidie voor den bouw van lagere scholen, het gebruik van Belgischen baksteen niet worde toegestaan, is door den Minister niet voor gunstige beschikking vatbaar geacht, omdat de goedkeuring der bestekken voor den bouw van lagere scholen, dus ook wat de hoedanigheid van de te bezigen materialen betreft, door den wetgever aan den district-schoolopziener is opgedragen. Een verzoek van dezelfde strekking, dat daarna aan den district-schoopziener te Goes gezonden werd, onder wiens ressort twee nieuwe scholen van Belgischen steen worden gebouwd, bleef onbeantwoord. De adressanten hebben zich nu tot de Tweede Kamer gewend, om deze te verzoeken de zaak ter harte te nemen, nu het gebleken is dat alle pogingen, aangewend om voor deze zaak eene goede oplossing te verkrijgen, bij de Regeering of bij de door haar aangestelde ambtenaren schipbreuk lijden.

Te Amsterdam werden in 1882, 938 gebouwen voltooid tegen 751 in 1881.

Er werden 763 bouwwerken uitgevoerd op vroeger onbebouwde terreinen, tegen 720 in 1881, terwijl 72 perceelen herbouwd werden tegen 118 in 1881.

Het groot aantal verbouwingen thans nog onderhanden, en die allen vóór of tijdens de aanstaande tentoonstelling gereed moeten zijn, doet met grond verwachten dat 1883 weder hoogere cijfers zal aanwijzen dan 1882.

Het Weekblad »de Opmerker" is in een smakelijker vorm verschenen, als Weekblad voor Beeldende Kunst en Technische Wetenschap, tevens orgaan van het Genootschap Architectura et Amicitia te Amsterdam. Het zal twaalf platen per jaargang bevatten.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

De vermaarde kunstverzameling van Timbal, te Parijs, die eerdaags in veiling zou komen, is door den Staat voor het Louvre-museum aangekocht.

Het bestuur der vereeniging van Cementfabrikanten in Duitsch land heeft zich tot den Pruisischen Minister van Openbare werken gericht met het verzoek, bij de Staats-werken geen cement met verontreiniging van slakken meer toe te laten.

Het is te verwachten dat de Minister aan dit verzoek gehoor zal geven; daarmede zal ook tevens de slakken-cement spoedig van het tooneel verdwijnen.

PRIJSVRAGEN.

De Vereeniging voor geschiedenis en kunst te Rotterdam heeft, evenals zij ten vorigen jare deed, een prijsvraag uitgeschreven ter aanmoediging van de kunstnijverheid. Ditmaal is het een stoel met bekleeding, in renaissance-stijl. De Premie is *f* 150, en de stoel, waaraan de premie is te beurt gevallen, blijft eigendom der Vereeniging.

De inzending moet vrachtvrij geschieden vóór of uiterlijk op 1 Mei 1883 aan de Vereeniging voor geschiedenis en kunst, in haar museum boven het Beursgebouw te Rotterdam.

Het bestuur der maatschappij Arti et Amititiae bericht dat voor den wedstrijd 1882 zijn ingekomen zeven schilderijen. De prijs is toegewezen aan de schilderij Laster, waarvan de maker bleek te zijn de heer E. S. Witkamp Jr, terwijl de premie is toegekend aan de schilderij Zomer, waarvan de maker bleek te zijn de heer H. J. Haverman.

Alle ingezonden stukken zullen van Maandag 15 tot en me Zaterdag 20 Januari in de kunstzaal der maatschappij tentoon gesteld worden.

AMSTERDAM, 15 Januari 1883.

De Redactie van het Bouwkundig Weekblad heeft het onderstaand schrijven, met verzoek tot plaatsing ontvangen.

Programma van den internationalen wedstrijd voor het model van het diploma, toe te kennen bij gelegenheid der tentoonstelling.

Er is ons gevraagd, met het oog op de voor het diploma bepaalde afmetingen (75 × 58), of het een bepaald vereischte is, het ontwerp in de *breedte* te maken.

Dit is geenszins het geval, daar het den mededingers vrij staat het ontwerp in de hoogte of in de breedte te maken.

In bovengenoemde afmetingen is begrepen de breedte voor de witte randen.

de Architekt
der Rijks- Museumgebouwen
P. J. H. CUYPERS.

VRAAGBAAK.

VRAAG 20. — Wat is in de schilderkunst het onderscheid tusschen historiestukken, genrestukken en stillevens?

Afloop van Aanbestedingen.

AMSTERDAM, 8 Jan. — Het Bestuur van de Amsterdamsche Vereeniging tot het bouwen van Arbeiderswoningen: het bouwen van een blok arbeiderswoningen, te zamen voor 162 gezinnen, bij het Westerkanaal ald.:

H. R. Hendriks te Oss	ƒ 245.490

SNEEK, 8 Jan. — De architect A. Breunissen Troost: het bouwen eener winkelhuizinge op het Grootzand:

J. de Graaf	ƒ 15.426
P. E. v. d. Werf	» 15.490
T. J. v. d. Steele	» 15.124
N. P. Molenaar	» 14.439
M. Rondema	» 13.897
K. v. d. Schaaf te Terhorne	» 13.517
J. Pijkstra te Bergum	» 12.840

De overigen allen te Sneek.

WOENSEL, 9 Jan. — De Heer C. van Kemenade: het bouwen van eene Sigarenfabriek:

P. Harkx te Eindhoven	ƒ 5,874
A. van Nuenen te Stratum	» 5,605
P. Eliëns te Woensel	» 5.586
W. Simmers te Tilburg	» 5,558
A. Rogers te Woensel	» 5,546
J. van Nuenen te Eindhoven en P. Smits te Tongelre	» 5.500
P. Verbeek te Strijp	» 5,433.75
W. Janssen te Gestel en M. Hezemans Jzn. te Eindhoven	» 5,185

DOCKUM, 10 Jan. — Het Polderbestuur van Oost- en Westdongeradeel: *a.* het afbreken der bestaande en het stichten eener nieuwe Sluiswachterswoning te Ezumazijl onder Anjum:

F. D. Slagman te Niawier	ƒ 5.462
A. J. Nicolai te Munnekezijl	» 5.554
P. Alberda te Morra	» 5.174
H. P. Douma te Metzlawier	» 5.129
Faber te Morra	» 4.995
L. Pfeifer te Anjum	» 4.975
W. Haaksma te Anjum	» 4.693
S. Hoogeveen te Dockum	» 4.491
P. J. Schaafsma te Harlingen	» 4.483

ROTTERDAM, 10 Jan. — Het gemeentebest.: het bouwen van een huis, bestemd voor Bureau voor de dienst der Politie en van het Bevolkingsregister in de Meermansstraat:

J. Slenters te Delft	ƒ 47.100
Wed. G. Camesi en Co.	» 46.998
H. Degens Jr. te Dordrecht	» 44.943
P. G. Winters te Kralingen	» 43.919
Pieterson en Kuik	» 42.900
J. A. N. Lucas te Lage Zwaluwe	» 41 699
A. Looijmans	» 41.465
W. G. C. Hilkes	» 37.450

de overigen allen te Rotterdam.

LEIDEN, 11 Jan. — De architekt W. F. van der Heijden: het amoveeren en wederopbouwen van een Kantoor en Magazijn aan den Ouden Singel n°. 58 aldaar:

C. J. v. Vliet te Oudshoorn	ƒ 5.988.88
W. P. J. Verhaar	» 4,587
H. M. D. van Gelder	» 4,500
G. Splinter	» 4,385
J. de Vos	» 4,240
F. G. Zirkzee	» 4,030
M. Kaptein den Bouwmeester en A. P. Planjer	» 3,963
C. J. de Nie	» 3,960
C. G. van Oerle	» 3,920
C. Carlier	» 3,845
J. N. van der Heijden	» 3,837
W. v. d. Drift	» 3,789
M. H. Langezaal	» 3,647
J. C. Verhoeven	» 3,564
P. J. Christiaanse en A. N. Zekvelt	» 3,539
Gegund S. van Leeuwen voor	» 3,490

de overigen allen te Leiden.

WILDERVANK, 11 Jan. — Het gemeentebest. het bouwen eener nieuwe School te Stadskanaal met bijlevering van het noodige ameublement in 2 Perc.:

Perc. 1. H. Timmer te Westerbork	ƒ 8,856
F. Vos	» 8,380
H. Engelsman	» 8,300
J. Dieters te Foxham	» 8,287
G. F. Kroone te Zuidbroek	» 7,999
J. en A. Pranger	» 7.683
P. Luitjens	» 7,644
H. Tonkens	» 7,480
E. Kliphuis te Musselkanaal	» 7,399
H. Huisingh te Wildervank	» 7,244
H. Groenier	» 6,700
Perc. 2. H. Engelsman	» 1,090
P. Luitjens	» 985
J. Benus en G. Hilgen te Musselkanaal	» 859
F. Vos	» 830
F. Kamminga te Wildervank	» 797
J. Dieters	» 793
E. Kliphuis	» 782
J. H. Bulder te Wildervank	» 719.80
H. Timmer	» 680
Gegund H. Huizingh te Wildervank voor	» 678

de overigen allen te Stadskanaal.

SCHAGEN, 11 Jan. — De Heer P. Zijp: het bouwen eener Boerderij met boet onder Gallantsoog:

J. Bakker te Valkoog	ƒ 7.227
W. Blauwboer te Zijpe	» 6.950
D. Tromp idem	» 6 899
J. Tuin te Anna Paulowna	» 6.270
J. Slijkeman te Zijpe	» 6.600
G. L. Winder aan de Kooij	» 6.478
J. Franzen te Alkmaar	» 6.177
T. Brouwer te Zijpe	» 5.922
Gegund met wijziging van het Bestek aan J. Franzen, P. Willems te A. Paulowna voor	ƒ 5.895.

GRONINGEN, 11 Jan. — De architekten K. en H. Hoekzema: het Bouwen eener Heerenbehuizing met Schoorsteenmantelmagazijn en een Steenhouwerswerkplaats met Kantoor en Bovenwoning aan de Verlengde Hanebijtersgang en Zuider-Buitensingel te Groningen voor de Heeren Switters en Terpstra:

H. Janssen	ƒ 14.422
J. de Vries	» 13.985
J. I. Toesman	» 13.489
E. Berkenbosch	» 13.400
H. Schiltens	» 13.373
D. S. Diddens	» 13.260
A. de Vries	» 13.000
J. Helling	» 12.999
B. de Jong	» 12.983
H. J. van de Nap	» 12.890
B. Schuur	» 12.800
T. IJ. Jelsma	» 12.630
E. Peters	» 12.444
Gegund aan D. Dooijes	» 11.968

GRONINGEN, 12 Jan. — Het Prov. Best. het bouwen van eene Brugwachterswoning buiten de voormalige Steenstilpoort te Groningen bij de draaibrug over het Damsterdiep en de Klapbrug, over het verbindingskanaal aldaar:

G. P. van Erp	ƒ 2.995
E. Berkenbosch	» 2.655
J. I. Toesman	» 2.550
H. J. Meuge	» 2.530
C. Becherer	» 2.495
G. Wolthuis te Bedum	» 2.490
J. Zeldenrust te Warffum	» 2.489
H. de Haan	» 2.480
A. Schreuder Jr.	» 2.475
H. J. Morak	» 2.418
E. H. Wichers te Euvelgunne	» 2.369
J. Versteeg	» 2.345
J. Poelman	» 2.301
J. Wallinga te Helpman	» 2.299
J. H. Mulder	» 2.298
S. de Wit	» 2.283

de overigen allen te Groningen.

ROTTERDAM, 12 Jan. — Het gemeentebestuur: het bouwen van eene school met woning aan de Willem Barendsstraat:

G. de Haas en Zn	ƒ 45.850
J. J. van Sonsbeek te 's Gravenhage	» 42.700
H. Lagerwaard	» 42.600
H. Degens Jr. te Dordrecht	» 42.589
W. P. van der Laan	» 42.565
P. G. Winters te Kralingen	» 42.234
A. Looijmans	» 41.534
Wed. G. Camesi en Co.	» 41.462
W. G. C. Hilkes	» 41.400
Van Pietersen en Kuit	» 39.600
W. L. Helmer	» 39 449
J. A. N. Lucas te Lage Zwaluwe	» 39.290
J. Trinthamer te Schiedam	» 38.495

overigen allen te Rotterdam.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

SHEETS P. TILLY. J.R. de K.

3DE JAARGANG. ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST. N°. 4. 25 JANUARI 1883.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF, C. MUYSKEN en F. J. NIEUWENHUIS.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Warmoesgracht 12, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD.

OFFICIEEL GEDEELTE: Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Stedelijke tooi. — NIET OFFICIEEL GEDEELTE: Verslag van de Vergadering der afdeeling Leeuwarden, gehouden 12 Januari 1883. — Verslag van de Vergadering der afdeeling Leiden en omstreken, gehouden 19 Januari 1883. — Verslag van de Vergadering der afdeeling Rotterdam, gehouden 19 Januari 1883. — Binnenlandsche berichten. — Afloop van aanbestedingen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Het Bestuur der Maatschappij heeft onder dagteekening van den 20sten dezer, het volgende adres verzonden:

Aan den Gemeenteraad der stad Amsterdam,

geeft met verschuldigden eerbied te kennen, het Bestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst,

dat het, kennis genomen hebbende van het adres van het Oudheidkundig Genootschap alhier, met verzoek om terug te komen op Uw besluit tot demping van den Nieuwezijds Voorburgwal, niet aarzelt U de verzekering te geven, dat het zich met de strekking van bovengenoemd adres ten volle vereenigt.

Namens het Bestuur
der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst
C. MUYSKEN, *Voorzitter.*
C. T. J. LOUIS RIEBER, *Secretaris.*

Het adres van het Oudheidkundig Genootschap luidt als volgt:

Aan den Gemeenteraad der Stad Amsterdam.

Het „Koninklijk Oudheidkundig Genootschap" neemt de vrijheid zich tot Uwe Vergadering te wenden, met het eerbiedig doch dringend verzoek, alsnog eene wijziging te brengen in Uw besluit van 16 Februari 1882, door voor den Nieuwezijds Voorburgwal eene uitzondering te maken en tot het dempen van die gracht niet over te gaan.

De Hollandsche grachten met haar water en hare boomen hebben ten allen tijde het oog verkwikt en den geest verfrischt, door tegelijkertijd den indruk te geven van rustige kalmte en van vroolijke levendigheid. Die indruk moge hen het snelste klaar worden, die er niet van jongs af aan gewend zijn, — ook op hen die er zich zelven geen rekenschap van kunnen geven, werkt zij onmiskenbaar, al is het ook onbewust.

Tegenover de grootsche roeping Uwer Vergadering, om den aanleg en de inrichting onzer stad ongeschonden over te leveren aan de nakomelingschap, waren eenige onbeduidende argumenten geplaatst, die de demping van den N. Z. Voorburgwal als een eisch des tijds moesten doen voorkomen. Wij zouden echter meenen aan de waardigheid van het Stedelijk Bestuur tekort te doen, indien wij veronderstelden dat het tegen de bezwaren van het verkeer der brievenrijtuigen van het Postkantoor geen ander middel zou weten, dan demping van den geheelen Voorburgwal. En wij zouden ondankbaar zijn tegenover 't geen in den laatsten tijd voor de waterverversching is gedaan, indien wij de argumenten van onfrischheid of stank van het water gingen bestrijden. Wat de zoogenaamde eischen van het verkeer betreft, daaraan is, voorzoover de communicatie tusschen het Stadhuis en het Westelijk deel der Stad aangaat, thans door de demping van het Spui voldaan en kan, wat die tusschen het Centraal Station en den Dam betreft, door eene (toch buitendien hoogst wenschelijke) verbreeding van de Molsteeg voldaan worden. Wenscht men de oude Haarlemmersluis te verlagen en den oprit van de Spuistraat of naar die sluis een zachtere glooiing te geven, dan is dit een werk dat even goed zonder als met de demping van den Voorburgwal kan geschieden. De kade van de Martelaarsgracht kan worden verlaagd en op de breedte

worden gebracht van de brug, die van het Centraal Station naar die gracht toegang geeft. Alle deze werken kunnen, wanneer Uwe Vergadering ze nuttig en noodig oordeelt, worden uitgevoerd zonder demping van den N. Z. Voorburgwal, welke demping de bezwaren en kosten daaraan verbonden in geen enkel opzicht vermindert.

De voorspiegeling van een op het terrein der te dempen gracht aan te brengen plantsoen moge enkelen met het denkbeeld der demping verzoend hebben, de groote meerderheid der burgerij wacht met ongeduld op de beloofde plantsoenen in het Sarphati-park, op het gedempte Westerdok en buiten de Willemspoort, maar geeft voor den Voorburgwal verre de voorkeur aan het uit zich zelven door geleidelijke ontwikkeling g e w o r d e n schoon van de oude Bloemmarkt, boven de g e m a a k t e sierlijkheid van een kunstmatig in het leven geroepen plantsoentje.

De misstanden en wanstaltigheden, die door het ongelijke niveau der kaden onvermijdelijk uit de demping zullen geboren worden, en het gevaar dat het rustigdeftige karakter, thans aan de Westelijke kade van den N. Z. Voorburgwal eigen, verloren zal gaan door de eigenaardige uitingen van het volksleven op de Oostelijke kade met hare vele nauwe stegen, zijn omstandigheden te meer, die de demping moeten doen ontraden.

Sedert aan het besluit uwer Vergadering door het dempen van het Spui eene gedeeltelijke uitvoering is gegeven, en aldus door ieder met eigen oogen kan gezien en beoordeeld worden, wat het effect is van het veranderen van eene Hollandsche gracht in één of meer onregelmatige hoekige pleintjes, is de overtuiging van de burgerij meer en meer levendig geworden en breekt zich op alle wijzen baan, dat de demping van den N. Z. Voorburgwal eene groote misgreep zoude zijn, die, eenmaal volvoerd, door te laat berouw niet weder kan ongedaan gemaakt worden en waarvan men later niets dan spot en verontwaardiging zal inoogsten.

Het Genootschap zou meenen aan zijne roeping te kort te doen, wanneer het niet nog eene poging aanwendde om Uwe Vergadering te overtuigen van het vernederende en onverantwoordelijke van dit werk, waardoor de stad, zonder voldoende redenen, van een harer sieraden wordt beroofd, en eene onherstelbare schade zou lijden in het karakteristieke en eigenaardige, dat haar van buitenlandsche hoofdsteden onderscheidt.

Nu Amsterdam een rang gaat innemen te midden der voornaamste steden van Europa, past het aan de fierheid harer burgerij, dien rang in te nemen met waardige zelfbewustheid en in aansluiting aan en in ontwikkeling van haar historisch verleden, en geenszins om in laffe en karakterlooze nabootsing, vreemde steden na te volgen. Waar onder het denkend gedeelte van hen die den weg wijzen in de ontwikkeling der Europeesche maatschappij, de klacht algemeen is, dat de meeste groote steden elkander zoodanig gaan gelijken, dat door het uitwisschen der contrasten de platste en meest prozaïsche eentonigheid de overhand neemt, daar past het bij uitnemendheid aan eene stad, die getoond heeft, de eischen van den vooruitgang te kennen en te willen bevredigen, om het bewijs te leveren dat dit zeer wel kan samengaan met het behoud van bestaande toestanden die recht hebben op eerbiediging. Hiervan een voorbeeld te geven zoude de eer zijn en de roem van Amsterdam!

Het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap,
J. P. SIX,
Voorzitter.
R. W. P. DE VRIES,
Secretaris.

AMSTERDAM,
8 Januari 1883.

STEDELIJKE TOOI.

In de „*Art Moderne*" van 24 September l. l. komt een lezenswaardig artikel voor over tooi van steden. Hoofdzakelijk worden daarin behandeld: fonteinen, arkels, uithangteekens en venster-traliewerk.

Een gedeelte van dit artikel volgt hier in vertaling.

„Het zal wel aan menigeen zijn opgevallen, dat sommige steden een aantrekkingskracht uitoefenen en aangename herinneringen achterlaten. Van uit hare straten, hare kruiswegen straalt een bekoorlijkheid, die men erkennen moet. Men verwijlt er een week, niettegenstaande men zich voornam, slechts een dag te blijven. Door een onbegrijpelijke aantrekkingskracht brengen zij u weder tot zich, nadat gij haar hebt verlaten. Zoo is 't bij voorbeeld gesteld met Neuremberg. Hetzelfde geval doet zich voor met Salsburg, Praag, Schaffhausen en twintig andere steden. Na de reis, wanneer men de ontvangen indrukken in gedachten gaat rangschikken blijft de herinnering van dergelijke plaatsen levendig, en wischt somwijlen die aan de groote hoofdsteden uit.

Waaraan is dit verschijnsel toe te schrijven? Welke is de talisman, die deze goede oude steden bezitten en waarmede zij over hare zusters zegevieren, die „gemaaktheid" in dienst hebben, verleidelijke monumenten, paleizen en museums? Zij hebben er één; maar diens macht is onweerstaanbaar: het is, omdat zij als bij toeval zijn ontsnapt aan de domme dwaasheid der steden, die men in onze dagen bouwt; het is, omdat zij in het perspectief van hare straten, in het uiterlijk aanzien van hare huizen en wijken, oorspronkelijkheid en afwisseling hebben bewaard, in plaats van die te verliezen, zooals meer en meer bij velen 't geval is.

In plaats van te voldoen aan de eischen van rechte rooilijnen, waren de architecten van weleer tot de overtuiging gekomen, en zeer te recht, dat indien de rechte lijn de korste weg is tusschen twee punten, zij ook de eentoonigste is. Zij hebben zich wel gewacht, die rechte en rechthoekig op elkander staande straten aan te leggen, die thans de trots zijn van gemeentebesturen. In plaats van alle huizen naar éénzelfde plan te bouwen, hebben zij aan elk hunner een eigen karakter gegeven. De regelmatigheid verveelt aan 't oog, dat tuk is op al wat zich onverwacht daaraan voordoet; de symetrie verveelt. Met de bochtige straatjes, die zich in elkander verwarren, de huizen, die zich om elkander weinig bekommeren en wier balkons, arkels en torentjes buiten het gevelvlak uittreden, bezitten deze oude steden verleidelijkheden, die de regelmatig, naar alle onontbeerlijke regelen van de hygiene en de persoonlijke zekerheid gebouwde steden van den nieuweren tijd, nimmer zullen kunnen deelachtig worden.

Moet men uit een en ander nu besluiten, om breede straten, boulevards en wandelwegen te veroordeelen, en steden te stichten, *zooals* deze in de middeleeuwen werden gebouwd? Dit is niet onze meening. Men kan evenwel zijn voordeel doen met het leerrijke, dat zij ons aanbieden, uit een artistiek oogpunt, en aan haar ontleenen datgene, wat de oorzaak van het pittoresk is. De bouwkunst steunt op dergelijke ontleende motieven, gewijzigd door de tijden, het klimaat, de zeden en gewoonten, en de kunst. Het is wellicht de eenige kunst, die herinnering van 't verledene toelaat. Het talent van den architekt bestaat minder in het uitvinden, dan in het vernuftig aanwenden en verbeteren van het bestaande.

Indien men naspoort, wat eigenlijk bijdraagt tot de eigenaardigheid der steden, die wij bespreken, dan ontdekt men, dat het in de eerste plaats zijn, de bekoorlijke fonteinen, die het meerendeel der pleinen en kruispunten van straten versieren; vervolgens de huizen, de arkels, de uithangborden, de door arkaden overwelfde voetwegen, de lantaarndragers en andere versierende motieven, zooals de gesmeed ijzeren venstertralies, die onze smakelooze vensterluiken vervangen. Al dergelijke zaken kunnen met gemak in onze dagen herleven, en zij zullen de eentoonigheid, die zich van onze steden heeft meester gemaakt, met goed gevolg bestrijden.

Men denkt bijna niet meer aan fonteinen. Men gelooft, daarentegen, dat niets zóó decoratief is als een standbeeld, en, óf om welke ijdelheid dan ook te strelen, of om tijdelijk tegemoet te komen aan klachten der beeldhouwers, richt men standbeelden op, middelmatig onder de middelmatigheden. In sommige steden — in München bij voorbeeld— vermenigvuldigen zich die goede lieden van marmer en brons met een onrustbarende snelheid. Maar zij zijn allen onnatuurlijk in hun conventioneele standen, die de artist hun geven moest en in hun zonderlingen tooi. Dergelijke monumenten plaatst men in Italië, in de Campi-Santi. Een ieder kan, zoo hij lust daartoe gevoelt, op het kerkhof de gelaatstrekken der zijnen nog eens gaan zien, zonder aan zijn medeburgers de verplichting op te leggen, ze steeds op een of ander publiek plein te aanschouwen. De Ulemas, die onlangs het standbeeld van Ibrahim Pacha neêrhaalden, waren zoo barbaarsch nog niet. Het oprichten van dergelijke gedenkteekenen strijdt, volgens hen, tegen den godsdienst der Muzelmannen. Zou men ook niet kunnen beweren, dat het den dienst der kunst beleedigt? Het overtuigend bewijs daarvan levert België, waar dergelijke misgrepen sterk toenemen en den vreemdeling tot vroolijkheid stemmen. Men kan den smaak van het algemeen op den duur niet door krachtiger middelen bederven. Tijdens de middeleeuwen plaatste men de standbeelden op de graven; men bracht ze in de cathedralen, daar, waar de herinnering aan de dooden in overeenstemming is met de heiligheid van de plaats. Toen ten tijde kwam het evenwel niemand in de gedachte, op een openbaar plein een voetstuk, en daarop een willekeurig persoon te plaatsen, onder het wonderlijke voorwendsel van verfraaiing der stad. Zie eens, hoe veel meer decoratief de werking is van de Tugend-Brunnen, van de Gansenmännchen-Brunnen en van de „Schöne Brunnen", te Neuremberg, van de beide bronnen op de Graben, te Weenen, en van die op de Obst-Markt, aldaar, van de fontein met de vier hyppopotami, te Salzburg, dan de werking van standbeelden. Merk daarbij tevens op, dat geen beeldhouwer zich beklagen zou, indien hij in de gelegenheid werd gesteld, dergelijke werken uit te voeren, omdat zij alle vrijheid laten aan zijn verbeelding en zijne talenten. Om op Brussel terug te komen, en een voorbeeld te noemen: strekt de sierlijke fontein op den Sablon niet waarlijk tot verfraaiing? En heeft, een weinig verder, het kleine bronzen beeldje, waarvan de naieve bekoorlijkheid bewonderd wordt, niet aanleiding gegeven tot vroolijkheid en belangstelling, meer dan een buste zou hebben gedaan, indien deze in de nis ware geplaatst?

Zooeven spraken wij van de arkels, — bretèques, zooals Viollet-le-duc ze noemt — de miradores der Spanjaarden. Deze vernuftige toepassing van balkons is bij uitstek voor ons klimaat geschikt, en leent zich bij voorkeur voor de grillen van den architekt. In hooge mate werkt zij mede tot de versiering van straten, daar zij de eentoonigheid der rechte lijnen breekt. Te Neuremburg en Schauffhausen zijn meer arkels aanwezig dan overal elders, en allen zijn van anderen vorm. Dikwijls staan er meerdere boven elkander, zoodat zij een avant-corps vormen over twee of drie verdiepingen, dat een breede schaduw werpt en relief geeft. Elders komen zij meer alleen staande voor, hangende aan den hoek van een gebouw, waardoor de onbevallige scherpe kant gebroken en de rechte lijn afgerond wordt. Eenige arkels zijn bedekt met arabesken, alsof het kantwerk was. Het rijkste voorbeeld vindt men te Insprück. Het is met schilderwerk versierd en bekroond met een gouden dak, aan 't welk zijn naam is ontleend. Zoodra het oog zich aan dergelijke versieringen heeft gewend, schijnt elk gebouw, waaraan zij niet voorkomen, onafgewerkt, en doet denken aan een hals zonder ronding, of een aangezicht zonder neus.

Nog een enkel woord over de uithangteekens. Dit onderwerp, waaraan Octave Uzanne in „le Livre" een studie heeft gewijd, is zeer belangrijk.

Bijna overal zijn de sprekende uithangteekens, van weleer verdwenen, om plaats te maken voor groote vergulde letters, of eenvoudige opschriften. Slechts een enkele tabaksverkooper, handschoenenmaker, of barbier, heeft zijn attributen bewaard. De baal tabak, de reusachtig groote witte of roode handschoen, het kleine koperen scheerbekken, zijn inderdaad de eenige voorwerpen, die het ons, wandelaars, vergund is nog slechts hier en daar op te merken. Maar ook die weinige overblijfselen zullen eenmaal verdwijnen, zooals het geval was met die koddige verzameling van gekladschilderde hanen, trotsch op hun sporen, van schitterend gouden leeuwen, van paarden, katten, hazen, visschen, enz. allen, zonder onderscheid, de vreugde van den wandelaar uit vroegeren tijd.

In oude steden, als Neuremberg, Salzburg, Insprüch, Méran treft men nog de uithangteekens van den goeden ouden tijd aan, met hun overmaat van grillige versiering, met hun krullen van gesmeed ijzer, hun verguld bladwerk, hun wijngaardranken en hun weelderigen bloei, vol van fantasie.

Maar de mode heeft dat alles terzijde gezet. Kometen, maagden, stralende en glinsterende zonnen, voortdurend glimlachende met haar starende oogen, alles wat het stedelijk landschap in een naïef en wonderlijk museum

herschapen had, moest voor de mode wijken. Met dat alles verdween ook de poëzie uit de straten. 1)

Is er nergens een winkelier, die verstandig genoeg is, om deze waarheid te begrijpen, en een voorbeeld wil geven, om tot het goede, oude gebruik terug te keeren? Onlangs werd te Brussel in dien zin een poging gedaan, op den Boulevard-Central. Zij slaagde gelukkig. Ook in een groot aantal straten verheugt men zich in 't gezicht op de arkels; te Luik, bij voorbeeld, in de wijk genaamd l'Ile du Commerce. Weldra zullen zij populair zijn, en de architecten zullen langzamerhand verfraaiing en afwisseling in dit motief weten te brengen. En als zij een winkel- of handelshuis moeten bouwen, zouden zij het dan ook durven wagen, om een van die fraaie uithangteekens aan te brengen, die eertijds voor zich alleen het sieraad waren van een geheele straat? Zouden zij niet tevens, terwijl zij langzamerhand eene industrie weder opwekken, die eenmaal een nationale glorie was, de vensterblinden kunnen vervangen door gesmeed hekwerk, dat, terwijl het dezelfde diensten als de luiken doet, het gebouw tevens verfraait, en er een waas van kunst over legt?

Men waakt voor de historische gedenkteekenen; men stelt zich in de bres voor hunne restauratie en voor hun behoud. Niets is beter dan dat. Moet men echter dit loffelijk en nuttig streven niet volmaken, door de steden waardig te doen zijn, die kostbare monumenten te bevatten, daardoor verhinderende, van de omlijsting te moeten gewagen, dat zij niet in harmonie is met het kunstwerk 'twelk zij omsluit?"

Dit artikel werd geschreven voornamelijk met het oog op België. Maar een ieder zal moeten erkennen, dat hetgeen er in wordt gezegd, met even veel recht op toestanden hier te lande betrekking heeft, en de zaken, waarop gewezen wordt, ook hier ter harte behooren te worden genomen.

Tengevolge van vrij algemeen gehuldigde zuinigheids beginselen, is het aantal standbeelden, dat bij ons wordt opgericht, niet groot, in aanmerking genomen de manie, waaraan in dit opzicht b.v. Frankrijk lijdt; maar een slecht begrepen zuinigheid is tevens oorzaak, dat waarlijke versieringen in onze steden niet worden aangebracht. En, wat nog erger is, de schoonste punten van menige stad moeten voor — soms zoogenaamde — utiliteits beginselen wijken, of om enkele guldens op 't onverwachts in de stedelijke kas te doen vloeien.

Bij ons behooren de grachten, met haar bruggen en boomen tot het stedelijk schoon!

Het zou vervelend worden, andermaal te wijzen op een „Hooge Sluis", een „N.Z. Voorburgwal", enz., die verdwijnen moeten. Maar 't dient vermeld en tevens gelaakt te worden, dat dergelijke voorbeelden schijnen te trekken; want zoo is, na hetgeen, helaas! besloten is in de aanstaande wereldstad te doen, te Leiden andermaal een stem gehoord, die het statige Rapenburg, de „bocht-van-de-Heerengracht" van Leiden, wil dempen. Als die stem, die trouwens vroeger reeds eenmaal werd gehoord nog verder doordringt in den gemeenteraad van die stad, verder dan reeds is geschied, dan overwege deze toch met den meesten ernst, alvorens een besluit te nemen, waardoor een hoogst karakteristieke gracht wordt herschapen in een stoffigen, zoogenaamden boulevard, wellicht met kinderachtig plantsoen.

Op een oude teekening kan men het oorspronkelijk ontwerp van Jacob van Campens Achtste Wonder, zijde N. Z. Voorburgwal, zien. Een breede, monumentale trap daalt van de straat af naar de gracht. Om de groote kosten werd die trap evenwel niet aangelegd, hoewel hij blijkbaar een gewichtig onderdeel van't geheele plan is geweest. Zijne afwezigheid heeft zonder twijfel invloed uitgeoefend op de eenmaal gekozen verhoudingen. Van de overzijde van den N. Z. Voorburgwal, vormde die trap, en vormt thans nog de bestaande walmuur, als 't ware een tweede basis van 't Paleis. Denk die weg, en een breede straat — haast een plein volgens het dempingsplan — in de plaats, en het Paleis neemt geheel andere verhoudingen aan; wordt aan die zijde minder rijzig.

Denk nu de walmuren weg van 't Rapenburg, met zijn eigenaardige hooge bruggen bij 't Museum van Natuurlijke Historie en bij de Academie een statig en schilderachtig geheel vormende, dat nog niet bedorven is door de eischen van een tram-verkeer, een straatweg met een smalle strook groen, een speeltuin voor kinderen, in plaats van 't spiegelend watervlak, misschien vervolgens *alle* zware boomen gerooid, of kleinere, verder van de huizen geplaatst, en deze, waaronder eerbiedwaardige van vroeger tijden, zullen verhoudingen aannemen, ongeëvenredigd aan den breeden weg, die voor hen ligt. Onder die huizen zullen er velen zijn, die tot stulpjes worden, smal en laag in verhouding tot den voorgrond, afgezien van de kleine huisjes, bij de Breestraat, die thans, gedeeltelijk achter het geboomte verscholen, nu nog geen kwaad doen.

Velen zeker, die 't Rapenburg niet in zijn goeden toestand van voor enkele jaren — vóór dat noodzakelijk enkele hooge boomen voor kleinere moesten plaats maken — hebben gekend, zullen misschien minder treuren om de tot straat gepromoveerde gracht; maar dat mag geen reden zijn om de stad Leiden van haar fraaisten tooi te berooven. De stad behoude, wat eenmaal schoon is. Zij onderhoude hare monumenten en schoone stadsgezichten, die een aantrekkingskracht uitoefenen op allen, die gevoel hebben voor kunst,... eene schare, die langzamerhand aangroeit, en ongetwijfeld eenmaal getuigen zal tegen het slooperswerk van thans.

Tegen afbraak, — in de stads-vergaderzaal met groote woorden gedecreteerd — of tegen 't omverhalen of verknoeien van fraaie oude gevels, staat de architekt, die niet het geluk heeft, daarbij als raadsman te worden geroepen, machteloos. Maar wat hij wel kan doen, is, de verfraaiing van de straat, door de hulpmiddelen in het aangehaalde artikel genoemd, en menig ander, dat hem ten dienste staat, met alle kracht te bevorderen.

Ook het publiek, en niet het minst de winkeliers, die nu met de meest smakelooze borden op de meest onprak-

1) Het is te betreuren, dat de politieverordening in de meeste steden belemmerende bepalingen bevatten, zoowel tegen het maken van arkels, balkons, en andere voorsprongen, als voor het maken van uithang- of uitsteekborden, of teekens.

Amsterdam bezit nog tal van merkwaardige gevelsteenen en een uithangteeken in gesmeed ijzer, dat zeer merkwaardig is. Het is een meesterstuk van smidswerk, in de Beulingstraat, en de eigenaar verdient er allen lof voor, dat hij, ondanks een belangrijk aanbod in geld, dit erfdeel zijner voorouders, ter liefde van het sieraad der straat zijner woning en ter eere zijner familie, niet heeft willen verkoopen.

RED

tische wijze aangebracht, adverteeren,... allen kunnen aan de wenschen tegemoet komen van een groote menigte, die het leven niet alléén van materieele zijde beschouwen, maar tevens gevoel hebben voor datgene, wat het oog bekoort.

C. T. J. LOUIS RIEBER.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING LEEUWARDEN GEHOUDEN DEN 12 JANUARI 1883.

Met een kort woord ter herinnering aan de werkzaamheden van het afgeloopen, en den wensch, dat de ingetreden nieuwe tijdkring voor al de leden in 't bijzonder gunstig moge zijn en den bloei der Afdeeling moge toenemen, opent de Voorzitter deze bijeenkomst.

Na lezing en goedkeuring der notulen van de vorige vergadering wordt medegedeeld, dat van de HH. J. F. H. Bekhuis en S. Klaassen brieven zijn ingekomen, waarbij zij kennis geven van hun voornemen om niet meer als lid der Afdeeling te worden aangemerkt, de eerste, omdat hij voor zijn Lidmaatschap van de Maatschappij heeft bedankt, de tweede, omdat hij ambtshalve deze Gemeente met der woon heeft verlaten. Ook is eene missive van het Hoofdbestuur ingekomen, houdende mededeeling dat de bekroonde prijsvragen voor een Maatschappelijk Gebouw, van 22 Maart tot 5 April ter beschikking van de Afdeeling Leeuwarden worden gesteld.

Het lid Rooseboom stelt voor, het schrijven van de heer Bekhuis niet alleen als kennisgeving van zijn bedanken aan te nemen, maar hem schriftelijk het leedwezen der vergadering te betuigen, dat hij zich genoodzaakt heeft gezien zijne zoo zeer gewaardeerde medewerking aan deze Afdeeling te onttrekken; met op ééne na algemeene stemmen wordt dit voorstel aangenomen.

Het lid Kramer vindt aanleiding om voor te stellen, de bezichtiging der teekeningen van de bekroonde prijsvragen — waarvan de toezending in de missive van het Hoofdbestuur is vermeld — in ruimer kring te doen plaats vinden en daartoe te gelegener tijd, ook de hier ter stede bestaande Vereeniging voor Schilder- en Teekenkunst uit te noodigen; dit voorstel vindt veel sympathie, bij de aanwezige leden; ook is het de wensch van het lid Rooseboom, om ten deze nog een stap verder te gaan, en de bezichtiging daarvan voor het publiek open te stellen.

Op voorstel van den Voorzitter wordt besloten het gevoelen van het Hoofdbestuur hieromtrent in te winnen en de regeling van een en ander aan de prudentie van het bestuur der Afdeeling over te laten.

Ter vervulling van de vacature in het Bestuur door het bedanken van den heer Bekhuis veroorzaakt, wordt bij meerderheid van stemmen de heer Rooseboom gekozen, die zich deze keuze na eenigen tijd van beraad laat welgevallen.

Daarna is aan de orde de behandeling der vraag:

»Wat heeft in de laatste tijden de ondervinding geleerd omtrent het gebruik van metsel- en straatsteen, groot formaat."

De bespreking daarvan is door den Voorzitter op zich genomen; hij wenscht daaromtrent zich alleen op praktisch gebied te bewegen, en hetgeen zijn ondervinding hem daaromtrent heeft geleerd, mede te deelen.

Na enkele opmerkingen omtrent de fabricatie van die steenen, en de mededeeling dat de klei waarvan de Waal- en IJsselsteen gemaakt wordt, daarvoor geschikter is dan die welke in deze Provincie voor de steenfabricatie gebruikt wordt, zegt spreker, dat naar het hem voorkomt, die steen voor waterwerken en fundeeringen van gebouwen zeer geschikt is en dat de toepassing daarvan voor Bouwwerken met groote gevelvlakken, om daardoor forsche afmetingen van metselwerk te verkrijgen, hem eveneens aanbevelenswaardig voorkomt.

Algemeene toepassing daarvan, voor opgaand muurwerk van partikuliere architektuur en gebouwen van kleinere afmetingen, is hem echter niet bekend. — Wel, dat bijv. te Amsterdam, metselsteen groot formaat bij bruggenbouw, fundeeringswerken en bestrating van wegen gebruikt wordt, dat die ook bij den bouw van het Centraal Station en het administratie gebouw aldaar wordt toegepast en de ringmuur van de cellulaire gevangenis te Groningen van dien steen gemaakt is, terwijl hij zelve voor de fundeering van 't Beurs en Waaggebouw hier ter stede het gebruik van dat formaat zeer heeft aanbevolen; — dat echter metselsteen groot formaat, eene algemeene toepassing in de toekomst te gemoet gaat, meent spreker te moeten betwijfelen.

Meerdere aanbeveling verdient het gebruik van straatsteen van grootere afmetingen; de proef daarmede in deze Gemeente sints 1878 genomen, heeft zeer goed voldaan, en bewezen, dat groot formaat straatklinkert, destijds door de Olster steenfabrieken geleverd, de voorkeur boven 't buitenlandsch fabriekaat verdient. Hij meent dan ook als antwoord op de gestelde vraag te moeten stellen:

»dat de ondervinding hem geleerd heeft, dat gebakken steen, groot formaat, voor fundeeringen bruggenbouw en andere waterwerken, of bestrating van wegen aanbeveling verdient, maar dat de toepassing daarvan als metselsteen voor opgaand gevelwerk nog niet in die mate heeft plaats gevonden, dat een juist oordeel daarover kan geveld worden."

De behandeling der beide andere op de agenda voorkomende vraagpunten kon door bijzondere omstandigheden, onafhankelijk van den goeden wil van de leden die de beantwoording daarvan op zich genomen hadden, niet plaats vinden, en de behandeling daarvan wordt dus tot de volgende bijeenkomst uitgesteld.

Na eene korte pauze werd het groote prachtwerk van Schinkels bouwwerken, door het lid H. R. Stoet Fz. ter bezichtiging gegeven, en het leven en de werken van dien grooten duitschen bouwmeester in herinnering gebracht.

Alle leden namen met veel belangstelling kennis van de schoone reproductie van Schinkels meesterwerken, en de Voorzitter was de tolk der Vergadering, toen hij bij de sluiting der bijeenkomst den heer Stoet voor de genotvolle oogenblikken, door hem aan de leden verschaft, dank zeide.

VERSLAG VAN DE 108ste VERGADERING DER AFDEELING LEIDEN EN OMSTREKEN, GEHOUDEN 19 JANUARI 1883.

Nadat eenige platen uit het, aan de afdeeling behoorende, werk: »Kunst en Industrie", jaargang 1882, ter bezichtiging waren gesteld, opende de Voorzitter de eerste Vergadering in dit jaar met den wensch, dat de leden in den nieuwen jaarkring voorspoed in hunne zaken mochten hebben, dat het hun in alle opzichten wel mocht gaan en dat het aller lens blijve de bijeenkomsten zoo gezellig en leerzaam mogelijk te maken.

Aan de orde is de beantwoording van vragen uit de brievenbus.

a. Wat is de oorzaak dat bij marmeren tegels na korten tijd gelegen te hebben, zich dikwijls vuile vlekken voordoen? zijn daartegen afdoende middelen aan te wenden en kunnen die vlekken verwijderd worden.

b. Wat is beter, versche of oude gebluschte steenkalk bij het gebruik van metsel- en stukadoorwerken, en hoedanig moet de mélange zijn?

De rapporteur, de heer Ads. Verhoog, merkt op, dat de meeste marmeren tegels uit Frankrijk komen, welke heel wat zachter zijn dan de vroegere Italiaansche tegels, dus spoediger vocht opnemen en door hunne poreusheid ook spoediger transparant zullen zijn. Bij het leggen der tegels moet men vooral zorgen, dat zij niet met eikenhout of andere looizuur houdende stoffen in aanraking komen, terwijl het zand of de schelpen onder den vloer, vooral zuiver moeten zijn, zonder eenige ijzerdeelen, of andere optrekkende stoffen. Voorts verdient, volgens ondervinding het gebruik van vette kalk met een weinig cement aanbeveling.

Het tweede gedeelte der vraag, »kunnen die vlekken verwijderd worden," moet in de meeste gevallen met neen worden beantwoord. Doen de vlekken zich echter boven op de tegels voor, dan kunnen zij door inwrijving met zoutzuur verwijderd worden; doch men zij daarbij indachtig, dat men het niet te sterk aanwende, daar de tegels hunne gladde oppervlakte zoude kunnen verliezen.

Over de vraag omtrent het gebruik van steenkalk, is z. i. oude beter dan versche gebluschte steenkalk, daar bij het zoogenaamde rotten de nog niet gebluschte deeltjes later ontwikkelen. Betreffende de vraag, wat moet de mélange zijn, zal van den aard van het werk afhangen, doch steeds moet scherp rivierzand gebezigd worden, daar de kalk, zeer vet zijnde, er met zacht duinzand te veel krimp zoude ontstaan en de werken scheuren zouden.

Over de vraag wat leert de ondervinding omtrent het gebruik van timmerwerk dat machinaal vervaardigd of bewerkt is, werd door den heer W. A. v. Lith rapport uitgebracht. Hij scheidde de zaak in 2 deelen. a. Wat leert de ondervinding omtrent *aangevoerd* machinaal hout en timmerwerk. b. Wat omtrent machinaal bewerkt hout en timmerwerk hier te lande

Over het eerste punt zegt spreker, dat wat men ook tegenwerpe, tegen machinaal aangevoerd hout, het voordeel van 't gemak kan zeker niet betwist worden. Wel kan men de groote concurrentie die daardoor aan de fabrieken hier te lande gedaan wordt als doodend noemen, terwijl ook voor de handenarbeid die concurrentie zeer groot is geworden. De deugdzaamheid van het hout laat bij het machinaal aangevoerde nog als eens te wenschen over, in hoofdzaak zijn dat meestal geschaafde en geploegde deelen. Dat hout is van zeer jeugdige boomen en aan een der vereischten van het gedurende behoorlijken tijd te doen wateren, is niet voldaan. Het aangevoerde machinaal bewerkte hout is dus te ontraden, niet om de bewerking maar om het hout.

De gestelde vraag noemt ook »timmerwerk" en dus ook, deuren, ramen, lijsten enz. Wanneer daarvoor deugdzaam hout wordt toegepast, geeft de onafhankelijkheid, minkostbaarheid en snelheid zeker den voorrang aan die bewerking, waarbij nog zuiverheid van pennen en gaten, profileringen enz. kan gevoegd worden, De deuren uit het buitenland aangevoerd vertoonen meestal onaangename vormen, voortkomende uit het gebruik van »courantestrooken". Wil men ze volgens op te geven details laten maken, dan moet de partij zeer groot zijn, daar anders de kosten veel hooger zijn dan van handenarbeid.

In verband met het tweede gedeelte der vraag zegt spreker, dat, let men op deugdzaam werk en wil men zooveel mogelijk spoed, dan is het aankoopen van het voor zijn doel geschikte hout aan te bevelen en late dat in een stoomtimmerfabriek hier te lande

bewerken, en komt tot de conclusie dat machinaal bewerkt timmerwerk wel is aan te bevelen, doch het *aangevoerde* machinale timmerwerk is voor soliden bouw niet als deugdelijk te noemen.

De derde vraag: Is het mogelijk binnenmuren terstond met kleuren te voorzien die standhouden en niet verweeren? Welke grondstoffen moet men daartoe aanwenden en welke mengsels? werd beantwoord door den heer G. Looman, die zegt dat het eerste gedeelte der vraag gerust met ja! kan beantwoord worden. Men moet daarbij rekening houden met het uitwendig vuil worden dier wanden waarvoor geen kruid gewassen is. Dat vuil verbindt zich met den wand zoo innig, dat afboenen, zelfs met een zwakker zure oplossing, geen afdoende maatregelen geven.

Heeft men de muren zuiver onder de rei beraapt en afgeschuurd dan wordt daarop de zoogenaamde pleister-laag aangebracht, in die laag kan men kleurstoffen mengen waartoe vooral de roode en violette kleuren in aanmerking komen. De blauwe en geele kleuren eischen te veel toevoeging van kleurstof en zoude lichtelijk nadeelig kunnen werken op het verhardingsvermogen dier laag.

Men kan ook de muren door ze te zouten met een gekleurde laag voorzien. Goedkoop is dat zeker, maar of het goed is valt te betwijfelen, omdat bij de geringste beschadiging de sauslaag der witte muren te voorschijn komt. Spreker wenschte genoemde gevallen gecombineerd aangewend te zien; want is die wand vuil geworden, dan brengt men een laag kleurstof met de kwast daarop aan, die in kleur met de onderlaag moet overeenkomen. Wordt de muur beschadigt, dan valt zulks niet in het oog, omdat de onderlaag gelijk gekleurd is. Jaren lang kan men op dergelijke wijze behandelde muren goed houden zonder er te veel kleurlagen op te hebben aangebracht.

Het tweede gedeelte der vraag is moeielijk te beantwoorden. Spreker was bezig de proef te nemen met eenige als goed vermelde mengsels, maar omdat het jaargetijde ongunstig is, wenschte hij vooralsnog de zaak aan te houden. Wat de kleurmenging aangaat, zoo is het opgeven daarvan een bijna onbegonnen zaak, omdat er ten opzichte van de kleur niet licht meerdere personen zullen, die zich met dezelfde kleur tevreden stellen.

De vierde ter behandeling gestelde vraag werd beantwoord door door den heer J. J. Kersbergen, en luidde: Welke aanbestedingswijze is de beste, waarbij worden de belangen van aanbesteders en aannemers tijdelijk goed behartigd? Is inschrijven en daarna afmijnen bij opbod gewenscht voor beider belangen? Is uit en eerlijkheid beginsel en coalitie van aannemers te verdedigen waarbij ieders som met een zeker bedrag verhoogd wordt om zulks na de gunning onder de inschrijvers te verdeelen? Verdient het aanbeveling de begrootingssommen voor de besteding bekend te maken.?

Spreker behandelde eerst het 2e gedeelte der vraag? Is inschrijving, enz.

Wanneer toch bij eene aanbesteding, bij enkele inschrijving, een aannemer zijne rekening heeft gemaakt, kan hij vóór het inleveren van het billet de som invullen en ter bestemder plaats brengen. De besteder zal dan bij het openen dier billetten daarin een zekere volgorde vinden en tot de overtuiging komen of *zijne* rekening nog al juist is. Bij opbod is dat geheel anders. Men schrijft dan alleen maar in, om het recht tot mijnen te hebben en de besteder verkrijgt soms inschrijvingen die kant nog wal raken. Men zal nu beginnen het werk aan te bieden vóór, ja voor wat? Voor de begrootingssom, doch dit is immers niet eerlijk en is speculeeren op de gelukbeurs van zijn natuurgenoot. Na in het breede de zaak te hebben besproken, vermeent spreker dit gedeelte der vraag aldus te moeten beantwoorden, dat aanbesteding bij enkele inschrijving aanbeveling verdient, waarbij dan de billetten 48 uren vóór de besteding moeten bezorgt zijn, om, indien er enkele onbekende aannemers zich voordoen, den tijd te hebben naar deze te kunnen informeeren. Zijn de informatiën ongunstig, dan moet het billet worden teruggegeven zonder hiervan de overige aannemers kennis te geven.

Over het 3e gedeelte der vraag. Is uit een eerlijkheidsbeginsel een coalitie van aannemers te verdedigen enz., zegt spreker, dat indien iemand eenig werk verricht, het zeker billijk is dat dit werk worde betaald; hoe die betaling moet geschieden is moeielijk te bepalen. Indien er besteders gevonden worden die een som in het bestek bepaalen, zoude men dan niet uit alle hoeken aannemers zien verrijzen, die alleen maar inschrijven om mede te dingen naar de verdeeling der gestelde som. Hoe het echter zij, de arbeider is zijn loon waard, doch hoe dit loon in dat geval uit te betalen is een vraagstuk dat spreker zich niet durft veroorlooven op te lossen.

Verdient het aanbeveling de begrootingssom vóór de besteding bekend te maken? werd door spreker met een volkomen ja! beantwoord en liefst nog wel zóó tot in de kleinste bijzonderheden, dat de gegadigden kunnen zien hoe de directie heeft gerekend, waarbij de bepaling zou kunnen gevoegd worden, dat deze begrooting niet verbindend is voor de directie. De bekendmaking neemt bovendien eene geheimhouding weg, die niet altijd door elk een wordt geëerbiedigd.

En nu ten slotte op het 1e gedeelte der vraag. Welke aanbestedingswijze is de beste enz., vermeent spreker te mogen antwoorden: die, waar beiden, en aannemer en directie met eerlijke gevoelens doordrongen tegenover elkander geene geheimen hebben, doch met de meest mogelijke openhartigheid, welwillendheid en hulpvaardigheid zijn bezield.

Nadat nog eenige discussiën over de verschiliende antwoorden waren geleverd, en den sprekers dank was gebracht, kwam aan de orde het door het Bestuur opgemaakte adres van sympathie aan het Bestuur der Maatschappij in zake haar bekende adres aan de Tweede Kamer. Dit adres kon de goedkeuring van het meerendeel der leden niet verwerven. Op een volgende vergadering hoopt men echter een nader adres in overweging te geven.

Vervolgens deed de Voorzitter mededeeling, dat eerstdaags de bekroonde prijsvragen van een Maatschappelijk gebouw door het Hoofdbestuur ter bezichtiging zullen worden gesteld en dat alsdan op die vergadering door Dr. W. N. Du Rieu eene bijdrage zal worden geleverd. Een voorstel, om op dien avond personen te mogen introduceeren, werd aangenomen.

Ten slotte werden de heeren Kop, Lancel, Van Dam en Bouwmeester benoemd om rapport uit te brengen omtrent een in de bus gevonden vraag, betreffende de verhouding die er bestaat van onderaannemers bij aanbestedingen en het gilde van vroeger tijd, tegenover het patent hetwelk tegenwoordig bestaat.

VERSLAG VAN DE VERGADERING AFDEELING ROTTERDAM, GEHOUDEN 19 JANUARI 1883.

De voorzitter opent de eerste vergadering van het jaar met een toepasselijk woord en vestigt de aandacht op de tentoongestelde bekroonde antwoorden op de buitengewone prijsvraag van de Maatschappij. Zij zullen tot 23 Januari door ieder belangstellende in oogenschouw kunnen genomen worden, waarvoor de noodige toegangsbewijzen beschikbaar zijn.

Vervolgens deelt hij mede, dat de heer J. C. van Wijk, zijne verkiezing tot bestuurslid heeft aangenomen, en dat de heer W. C. Coepijn tot Vice-Voorzitter en T. L. Kanters tot Penningmeester is verkozen.

Aan de orde wordt gesteld de volgende vraag: »In het Algemeen Advertentieblad van 11 December leest men bij aanbieding van Portland-Cement: niet vermengd met hoogovenslakken. Wie kan nader verklaren wat hoogovenslakken zijn, en wat het gevolg zal zijn van de vermenging daarmede.

De heer E. A. Braat zegt, dat het zijn nut heeft, bekendheid te geven aan kwade praktijken welke nu en dan met materialen plaats hebben. Hij deelt daarom mede voor eenigen tijd uit Duitschland een proef cementmeel te hebben ontvangen, waarvan, volgens bijgevoegd schrijven, de cementfabrieken veel gebruik maken ter vermenging met Portland-Cement met 5 tot 10%, welk meel werd aangeboden voor *f* 0.90 de 100 Kilogr. franco spoor te Rotterdam.

Dit cementmeel is niets anders dan door overgieting met water tot pulver vervallen hoogovenslakken, welk pulver, als het nog heet is, in vormen wordt gestampt en dan vrij goede steenen oplevert, doch als het eenigen tijd aan de lucht is blootgesteld, elk bindend vermogen heeft verloren.

Spreker heeft met dit meel eenige proeven genomen. Hij deed 4 Kilogr. ziften, door een zeef van 900 mazen op de cM2, waarbij 0.5 Kilogr. op de zeef achterbleven. Hetgeen was doorgelaten, werd gezift met een zeef van 5000 mazen op de cM2, daarvan bleef 3.25 Kilogr. achter, zoodat van de geheele 4 Kilogr. slechts 0.25 Kilogr. door laatstgenoemde zeef ging.

Van het door 900 mazen gezifte meel, en zuivere Portland-Cement, in de verhoudingen van 95 cement en 5 meel, tot 50 cement en 50 meel, zijn proefsteentjes gemaakt, welke na 6 dagen onder water gelegen te hebben met het breekwerktuig van Michaelis zijn gebroken. Bij de breekvlakken dezer steentjes, doet zich het merkwaardige verschijnsel voor, dat daarop niet te zien is of de Cement met veel of weinig meel is gemengd, waaruit spreker afleidt dat het voor de praktijk een zeer gevaarlijke toevoegingsstof is.

Uit de medegedeelde cijfers bleek, dat als het brekingsgewicht van de gebruikte zuivere Cement = 1 wordt gesteld, dat met toevoeging van 5 % meel is 0.82 en met 10 %, 0.73, terwijl dit cijfer daalt tot 0.33 bij gelijke hoeveelheden Cement en meel. Spreker verheugt zich, hierbij te kunnen vermelden, dat vele Duitsche Cement-fabrikanten, hun fabrikaat niet met vreemde of schadelijke stoffen vermengen. Ten bewijze leest hij voor wat daaromtrent voorkomt in het Verslag eener Vergadering van die fabrikanten, den 6den September 1882 te Berlijn gehouden.

Na deze mededeeling zegt de Voorzitter, dat in de volgende Vergadering deze vraag nog door een ander lid behandeld zal worden.

Overgaande tot de bespreking der vraag: »Wat verstaat men onder gekyaniseerd hout en op welke wijze wordt dit bereid," zet de heer D. de Vries in het kort uiteen, waardoor verrotting van het hout ontstaat en vermeld hij de middelen tot voorkoming daarvan. Het eerst werd toegepast de drenking van het hout met in water opgelost kwikzilver-sublimaat. Later werd chloorzink gebezigd, door welke behandeling het hout zijn kleur behield en geverfd kon worden. Ook over de wijze waarop deze stoffen voor de bereiding van het hout gebruikt werden, deelt spreker het een en ander mede. Ook deze vraag zal in de volgende vergadering nogmaals besproken worden.

De heer G. J. van der Goes geeft eene, door afbeeldingen opgehelderde, beschrijving van de te Arnhem gebouwd wordende cellulaire gevangenis, naar het ontwerp van den heer J. F. Metzelaar. Daarbij zijn de cellen om een cirkelvormig binnenplein of een hal van 52.50 M. middellijn, in 4 verdiepingen aangebracht.

De buiten omtrek der cellen vormt een cirkel van 62 M. middellijn. De plat bolvormige bekapping van de hal, rust op de binnenmuur der cellen, de hoogte tusschen den vloer en de in het midden komende lantaarn is 30 M. De cellen worden vlak, schuin afgedekt. Voor de bekappingen worden ongeveer 98000 kilogr. gesmeed ijzer gevorderd. Verder geeft spreker eenige beschrijving van de gebouwen voor den dienst, de bewaking, de spijsbereiding, verlichting enz.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Te Groningen zal dit jaar een Nationale wedstrijd en tentoonstelling van voorwerpen uit ijzer vervaardigd, gehouden worden.

Naar wij vernemen is de schade, aan het slot te Muiden, ontstaan door de buskruit-ontploffing, niet van belangrijken aard.

Ter waarschuwing diene vermeld te worden, dat voor de inschrijvingsbilletten bij aanbestedingen, in 't vervolg gebruik moet gemaakt worden van het nieuwe zegelpapier, ingevoerd bij de nieuwe zegelwet 1° Jannuari l. l.

Het Genootschap Architectura et Amicitia vierde den 20sten l.l., ter gelegenheid van de 80oste Vergadering, een feest, waarbij de heer Leliman als feestredenaar optrad.

Van betrouwbare zijde vernemen wij, dat de Prins van Wales een groot gedeelte zijner kostbare verzameling voor de retrospective afdeeling der Koloniale Tentoonstelling alhier heeft afgestaan. Deze verzameling, van het grootste belang voor de geschiedenis der kunstnijverheid van de Indische volken, vooral van Voor- en Achter Indië, was eveneens gedeeltelijk op de laatste Parijsche tentoonstelling aanwezig. Sedert dien tijd is die verzameling weder belangrijk uitgebreid.

Ook het South-Kensington museum zal eene uitgebreide collectie voorwerpen, op Indië betrekking hebbende, tentoonstellen, en zal hetgeen van daar, hierheen gezonden wordt, veel belangrijker zijn dan 't geen daar dit museum op de Parijsche tentoonstelling werd te zien gegeven.

De retrospectieve afdeeling zal door een en ander van het hoogste belang belooven te worden.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

1104 **AANBESTEDING**

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT.)

Op Dinsdag den 13den Februari 1883, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek N°. 353.

Het leggen der tweede spoorbaan tusschen het station ROOSENDAAL en het aansluitingspunt der spoorwegen van BREDA naar ZWALUWE en naar ROOSENDAAL nabij BREDA; het wijzigen van sporen en wissels op de stations ETTEN-LEUR en ROOSENDAAL, met inbegrip van het leveren en verwerken van ballast en het verrichten van daarmede in verband staande werken, ten behoeve van den spoorweg van ROOSENDAAL naar BREDA.

De besteding geschiedt bij enkele inschrijving, volgens § 50 van het bestek.

Het bestek ligt van den 24sten Januari 1883 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur C. W. P. MIELING te *Middelburg* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraalbureau (afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 2.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden op den 3den Februari 1883 des voormiddags ten 10½ ure te *Roosendaal*.

UTRECHT, den 22sten Januari 1883.

VERZILVERDE EN GEFOELIEDE
SPIEGELGLAZEN.
SPIEGELS EN LIJSTEN
IN ALLE STIJLEN,
Ornamenten in Carton Pierre,
levert tegen billijke prijzen de spiegelfabriek
1101 van
M. HARTMANN,
KANTOOR: Utrechtschestraat 14. *FABRIEK:* Falckstraat 49/51

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

1105 **AANBESTEDING**

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT).

Op Dinsdag den 13den Februari 1883, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek AF.

Levering van stalen spoorstaven, stalen lasch- en eindplaten, ijzeren haak- en schroefbouten en stalen veerringen, ten behoeve van het tweede spoor tusschen ROOSENDAAL en BREDA. (In drie perceelen).

De besteding geschiedt bij enkele inschrijving, volgens Art. 23 van het bestek.

Het bestek ligt van den 24sten Januari 1883 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur C. W. P. MIELING te *Middelburg* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraalbureau (afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (afd Weg en Werken.) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

UTRECHT, den 23sten Januari 1883.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

AANBESTEDING 1106

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT.)

Op Dinsdag den 13den Februari 1883, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek AE.

Het leveren van eikenhouten dwarsliggers en van eikenhout voor een half Engelsch wissel, ten behoeve van den spoorweg ROOSENDAAL—BREDA (In vier perceelen.)

De besteding geschiedt bij enkele inschrijving, volgens Art. 12 van het bestek.

Het bestek ligt van den 24sten Januari 1883 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur C. W. P. MIELING te *Middelburg* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraalbureau (afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

UTRECHT, den 22sten Januari 1883

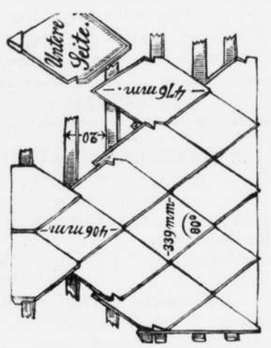

DE CEMENT RANDPAN.
Gesellschaft für Cement-Stein-Fabrikation
HAGER & Co., te Obercassel bij Bonn.
ARNHEM **ZILVEREN MEDAILLE.**
1102
Geen doordringen van regen of sneeuw, bij storm, uiterst sierlijk en duurzame dakbedekking. Ook voor mansardendaken.
Informatien bij de Agenten P. J. BASTIAANS, *Amsterdam*, P.C. Hoofstraat 110

BOUWKUNDIG TIJDSCHRIFT,
1e en 2e Jaargang.
Prijs per Jaargang f 10.—

Heeren Leden der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst kunnen inteekenen voor den halven prijs d. i. *f* 5.— mits hunne aanvragen direct richtende tot de uitgevers DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON te Amsterdam, onder mededeeling door welken boekhandelaar men de leverantie wenscht.

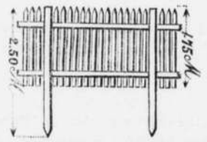

J. & D. VAN DER POT,
ROTTERDAM
GEKYANISEERD ROTVRIJ EN BRANDVRIJ
RASTER- en ander HOUTWERK,
in alle op te geven maten, tot 10.25 M.
Dennen-, Vuren-, Greenen- en Eiken Bestekhout
en verder TIMMERHOUT,
Vlot- en Slijpdeelen enz.
Prima Portland-Cement,
merk DYCKERHOFF & SÖHNE,
in wichthoudende Vaten van 180 Kilo
en Zakken van 70 Kilo,
niet vervalscht met **hoogovenslakken, kalksteen** of dergelijke bijmengingen.
HYDRAULISCHE en andere KALK
per Wagon of Scheepslading.
HARDSTEEN,
uit de prachtige groeve te Emptinne,
van de Heeren GOOSSENS & SONNENBERG,
gezaagd in Platen
en **Steenhouwwerk** op maat klaargemaakt.
NIEDERMENDIGER BAZALT LAVA.
ZANDSTEEN,
uit de groeven van

Staudernheimer.	Cordeler.
Breitenheimer.	Wexemer.
Udelfanger.	Roode Kyllthaler.
Bentheimer.	La Rochette.

Italiaansche Mozaïkvloeren,
1092 volgens teekening.
ENGELSCHE AARDEN BUIZEN.
BELGISCHE GIPS.
Vuurvaste Steenen en Vuurklei enz.

LOUIS GOFFIN & Cie.
28, Avenue Rogier 28, LUIK.
Exploitanten van HARDSTEEN (Petit granit) en van KEIJENGROEVEN alsmede van LUXEMBURGSCHEN STEEN.
HARDSTEENGROEVEN van OGNÉ ruim 10 Hectaren groot met Stoomzagerij ingerigt om alle afmetingen te kunnen zagen.
LA ROCHETTE STEEN, GILSDORFER STEEN en WIDDEBERGER-KEIJEN, ruim 18 Hectaren in exploitatie in Luxemburg.
Verder GRANIET en GRESKEIJEN, HYDRAULISCHE en VETTE LUIKSCHE KALK.
Aan Ingenieurs en Architecten worden op aanvrage monsters van bovenstaande steensoorten toegezonden. 1103

1095
FERD. ENGERS.
AMSTERDAM, Gelderschekade 88. **ROTTERDAM,** Korte Wijnstraat 3.
Obernkirchner en Bremer Zandsteen.
La Rochette ,,
Udelfanger ,,
Roode Kijlburger & Wurttemberger ,,
Weibern-Tufsteen.
Silezisch & Zweedsch graniet.
Terrazzo- & Mozaïkvloeren.

AANBESTEDING

Burgemeester en Wethouders van *Leiden*, zullen op Maandag den 5den Februari 1883, des middags te 12 uren, ten Raadhuize der voornoemde Gemeente, in het openbaar aanbesteden:

Het vergrooten en verbouwen, met verhooging, van het Schoollokaal voor Jongens, 2e Klasse, op het Pieterskerkhof.

De voorwaarden liggen ter inzage aan het bureau van den Gemeente-Architect iederen werkdag van des voormiddags te 10 uren tot des namiddags te 4 uren, alwaar tevens van heden af gedrukte bestekken en teekeningen, tegen betaling van *f* 2.50 per stel verkrijgbaar zijn.
Aanwijzing in loco zal plaats hebben elken Woensdag de besteding voorafgaande, des middags te twaalf uren, terwijl verlangde opheldering enz. door den Gemeente-Architect worden gegeven.
1093 *ZEGT HET VOORT.*

Openbare Aanbesteding.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS der Gemeente *Rijswijk* nabij *'s Gravenhage*, zullen op Zaterdag den 17den Februari 1883, des voormiddags ten 11 ure, op het Raadhuis, in het openbaar AANBESTEDEN:

De verbouwing en uitbreiding van de Gemeenteschool.

Nader omschreven in het bestek en de teekeningen, liggende ter inzage ten Raadhuize, alwaar tevens de gedrukte bestekken en de teekeningen tegen *f* 2.— per stel op aanvrage verkrijgbaar zijn.
De aanwijzing op het terrein zal geschieden op Maandag den 12 Februari a.s. des namiddags ten twee ure.
De inschrijvingsbiljetten worden vrachtvrij ingewacht vóór den 16 Februari e. k. 1096

AMBACHTSCHOOL TE LEEUWARDEN.

Tot het geven van onderwijs aan bovengenoemde inrichting wordt gevraagd een

BOUWKUNDIGE.

voor de *Teekenvakken*, jaarwedde **800—1000** Gld., benevens een

ONDERWIJZER

in het *Timmeren* op een jaarlijksch salaris van **600** Gld.
Zij, die voor een dezer betrekkingen in aanmerking wenschen te komen, zenden hunne stukken vóór 10 Februari a. s. vrachtvrij aan de Ambachtschool te LEEUWARDEN.
De Directeur der School,
1097 S. BARON.

VOORHANDEN, alle soorten RIJNSTEEN en UTRECHTSCHE STEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN, *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. (1098

GEMEENTE EDAM.
AANBESTEDING

BURGEMEESTER en WETHOUDERS der gemeente *Edam*, zijn voornemens op Woensdag 31 Januari 1883, des namiddags ten 3 ure, ten Raadhuize aldaar, publiek aan te besteden:

1°. **Het maken van de omsteigering, het herstellen, afbreken en bouwen van muren, met bijbehoorende werken, alles ten dienste en tot versterking van den kleine Kerktoren aldaar.**
Raming f 12000.—

2°. **Het bouwen van een Schoolgebouw met bijbehoorende werken, op het kleine Kerkplein.**
Raming f 16500.—

De bestekken en teekeningen liggen ter Gemeente-Secretarie ter inzage, en zijn aldaar tegen betaling van twee gulden vijftig cent per stel verkrijgbaar.
Inlichtingen worden verstrekt door den Gemeente-Architect A. W. REIJNDERS.
Edam, 8 Januari 1883.
Burgemeester en Wethouders voorn.
D. F. PONT, *Weth. L. B.*
1099 *de Secretaris,*
D. SCHELLINGER.

DORDTSCHE TRAS.
H. F. ONDERWATER & Co.
DORDRECHT,
STOOM-TRASMOLENAARS.
Opvolgers van de Heeren P. en J. HORDIJK,
leveren geen andere tras, dan die op hunne molens te *Dordrecht* gemalen wordt van **zuiveren tufsteen**, uit de groeven van den Heer GERHARD HERFELDT te *Andernach*, uitmuntende kwaliteit en billijken prijs.
Bevelen zich aan tot de levering van
TUFSTEEN. 1100

TROTTOIR-TEGELS. **PARKETVLOEREN,** CEMENT-TEGELS.
Villeroy & Boch, Mettlach
Boch Frères, Maubeuge
Minton, Hollins & Co., Stoke
benevens **verglaasde Wand-** en **Faïence Tegels,** 1094
bij de Vertegenwoordigers en Depothouders
DE LINT & Co., Oostzeedijk 248, Rotterdam.

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

3DE JAARGANG. ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST. N°. 5. 1 FEBRUARI 1883.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF, C. MUYSKEN en F. J. NIEUWENHUIS.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Warmoesgracht 12, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD.

OFFICIEEL GEDEELTE: Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — De St. Pieterskerk te Rome, door H. P. Berlage. — Ontwerp voor een kast. — NIET OFFICIEEL GEDEELTE: Verslag van de Vergadering der afdeeling 's Gravenhage, gehouden 18 Januari 1883. — Verslag van de Vergadering der afdeeling Arnhem, gehouden 24 Januari 1883. — Binnen- en Buitenlandsche berichten. — Veiling Bouwterrein. — Inhoud van Tijdschriften. — Afloop van aanbestedingen.
Plaat: Ontwerp voor een kast.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Bij het nummer van dit Weekblad wordt verzonden het:

Bizonder Reglement voor de fraaie kunsten,

3e Afdeeling der Int. Tentoonstelling van Amsterdam, in 1883, met bijbehoorend

INSCHRIJVINGS-BILJET.

DE ST. PIETERSKERK TE ROME,

door H. P. BERLAGE.

Een in alle deelen en onderdeelen beschreven en uitgeplozen onderwerp, nog eens op te rakelen, behoort niet tot de dankbaarste opgaven; ten minste iets nieuws dienaangaande te vertellen is vrij wel onmogelijk. Welnu, zulk een onderwerp is ongetwijfeld de grootste kerk der aarde, de metropool-basilika der Roomsch katholieke kerk, de Sint-Pieterskerk te Rome. Het is echter de inzage van het door Geymüller uitgegeven werk (1875) over de schetsen en ontwerpen voor de Pieterskerk, en gedeeltelijk deze schetsen zelve in de galerij der Uffizi te Florence, die mij heeft doen besluiten een korte schets der geschiedenis van den bouw van deze kerk te geven.

Het was Bramante, die het grootsche, reeds lang gewenschte plan van Paus Julius II., eene kerk te scheppen, die alle kerken in grootte en pracht ver zou overtreffen, ten uitvoer zou brengen. Dit is zonder overdrijving bereikt, maar het blijft toch eeuwig te betreuren, dat het oorspronkelijke plan van den grooten meester onuitgevoerd is gebleven; want niettegenstaande de overweldigende indruk die het tegenwoordige gebouw maakt, toch zijn zijne fouten te zeer in het oogloopend om ze te ontkennen.

Geymüller zegt van Bramantes plan:

„Het zou het schoonste bouwwerk der wereld zijn geworden; moge misschien het Pantheon aan volmaking hooger staan, het zou dit laatste als architectonische schepping van hooger orde hebben overtroffen."

Nu heeft Michel Angelo al den roem weggedragen.

In het jaar 1506 werd met den bouw naar de plannen van Bramante begonnen.

Het Grieksche kruis (vier gelijke armen,) gold in zijn tijd als het ideaal van kerkbouw. Hij had aan den centraal bouw den stoot gegeven; eene koepel moet hem kronen. Zij was het symbool der Oostersche Christenen, met de Sofia-kerk te Constantniopel als grondtype en uit haar ontwikkeld. Daartegenover staat het latijnsche kruis, met een verlengd middenschip, het symbool der Westersche Christenheid, met de oude Pieterskerk (onder Constantijn de groote) als type. Men zal in het westen weinig centraal gebouwen vinden.

Het is interresant op te merken, dat juist de Aja Sofia wel een centraal bouw is, maar geen Gricksch kruis tot grondvlak heeft, terwijl de St. Pieter, de groote basilika der latijnsche kerk, als grieksch kruis nieuw gebouw werd, maar door het noodlot in een latijnsch

kruis werd veranderd en als 't ware eene tusschenklasse vormt.

Bramante's plan bestond dus in een Grieksch kruis met half cirkelvormig afgesloten armen, door een koepel bekroond. Hij is echter geinspireerd door zijne voorgangers; want de bouwkunst is hierin gelijk de wetenschap: hare vormen ontwikkelen zich langzaam.

Even als een geleerde eene belangrijke ontdekking doet, gegrond op vroeger gedane waarnemingen, zoo heeft het geniale denkbeeld van den kunstenaar evenzeer zijn basis in de vóór hem gewrochte scheppingen. De Keulsche dom is evenmin als de Pieterskerk plotseling ontstaan; beiden zijn zij het gevolg van jaren lang zoeken.

Wat was er vóór Bramante gebouwd, dat op zijn plan invloed heeft uitgeoefend? Aan Brunellesco komt de eer toe den koepelbouw met tamboer het eerst in toepassing te hebben gebracht bij zijn reusachtigen koepel op Santa Maria del Fiore te Florence, als gevolg van de in 1420 daar ter stede uitgeschreven prijsvraag; de oplossing van de bekroning van het kruispunt der reusachtige schepen van bovengenoemde kerk.

Geymüller zegt: „op het *hoe* tot het ontwerp van de St. Pieterskerk en op de stylistische ontdekking van Bramante heeft hij, zoo het schijnt, geen invloed uitgeoefend."

Ook had Alberti in zijne Annunziata te Florence (1451—76) de koepel sterk laten spreken, zooals het Grieksche kruis in zijne kerk S. Sebastiano te Mantua. Wij vinden tevens eene treffende gelijkenis in de binnen architektuur van zijne kerk S. Andrea in dezelfde stad, met Bramante's ontwerp. Deze kerk en de dom van Pavia zijn van San Lorenzo te Milaan afgeleid.

Als voorbeelden van een Grieksch kruis kan men verder aanhalen: „La Madonna delle Carceri" te Prato (1484), San Giovanni Crisostomo te Venetië (1483), het Santuario della Madonna" te Crema, „Maria di Canepanova" te Pavia (van Bramante zelf) en anderen. Verder moet men als voorbeelden voor centraalgebouwen niet vergeten, die, welke op verschillende schilderijen voorkomen, o. a. op „lo sposalizio" (het huwelijk) van Perugino, en op de schilderij van Raffael, welke hetzelfde onderwerp behandelt, en te Milaan aanwezig is. Beide meesters toonden daardoor reeds groote architektonische kennis te bezitten. Op den achtergrond van laatstgenoemde schilderij bijv. verheft zich een soort van ideale tempel, een koepelbouw, die, uitgevoerd, een sieraad der architektuur zou geworden zijn.

Dan had Bramante zelf schetsen gemaakt, die doen zien, dat hij zich reeds lang met dit onderwerp had bezig gehouden. Zoo had hij er bijv. aan gedacht het graf van den apostel Petrus met een zuilencirkel te omgeven, eene herinnering aan den ronden Porticus, die in de heilige grafkerk te Jeruzalem den grafkelder omgaf, in welke Christus zelf zou hebben gerust. Deze kerk had trouwens reeds meermalen tot voorbeeld gediend.

Ten laatste moet men denken aan de beroemde veelverspreide overlevering, volgens welke de nieuwe Dom zijn oorsprong te danken zou hebben aan de stoute gedachte van Bramante, om het Pantheon op den Vredestempel te zetten, eene uitspraak die onjuist aan Michel Angelo wordt toegeschreven. Bramante heeft deze gedachte nog grootscher verwezenlijkt dan door den koepel dien Serlio aan hem toeschrijft, welke toch reeds bewijst, hoe voortreffelijk hij beide monumenten wist te vereenigen.

De invloedrijke oorzaken komen dus in 't kort hierop neêr.

1°. De inspiratie door San Lorenzo te Milaan, met den koepel op 4 absiden met dubbelen omgang en 4 hoektorens.

2°. De twee hoofdelementen, Pantheon en Vredestempel.

3°. De verdeeling van Santa Andrea in Mantua en andere gebouwen.

Het was Bramante niet alleen, die plannen voor de reuzenkerk maakte. Behalve Michel Angelo, die verreweg het grootste aandeel in den bouw kreeg, en waarbij zijn roem als bouwmeester den hoogsten triomf vierde, werden volledige plannen gemaakt door Raffael Sanzio, Fra Giocondo en de beide Sangallo, allen in het werk van Geymüller naar de gevonden schetsen uitgegeven.

Doch geen van deze overtrof Bramante's laatste projekt, dat na tallooze studiën te voorschijn kwam, en waarin hij het volmaakte scheen te hebben bereikt. Was het ook de meest grootsche en verhevene opgave die ten uitvoer moest worden gebracht, de groote kunstenaar toonde zijne taak volkomen meester te zijn, en ware zijn plan in steen verrezen, het zou het schoonste bouwwerk op aarde zijn geworden.

Maar dit heeft niet mogen zijn; het noodlot heeft het niet gewild; de tallooze veranderingen die moesten aangebracht worden, en de vele handen door welke het werk is gegaan, hebben wel is waar nog iets eenigs tot stand gebracht (daarvoor leverden de geniale medewerkende krachten te veel waarborg) maar met Bramante's plan kan het in de verste verte niet vergeleken worden. Ware het spreekwoord hier ter plaatse, niet al te banaal, zoo ware dit van toepassing: „veel koks bederven de brei."

Laat ons nu in 't kort de verschillende plannen eens nagaan, die door bovengenoemde meesters werden geleverd. Alle, behalve dat van Bramante, vertoonen een verlengd middenschip, zijn dus geen centraalbouw, en wijken dus af van het toen in 't algemeen aangenomen grondbeginsel.

Zoo vertoont het plan van Giuliano da Sangallo een verlengd schip en dubbelen omgang van het kruisschip. De uitgang vormt een zuilenporticus, terwijl twee torens de voorfaçade flankeeren. Zijne koepel gelijkt veel op die van Bramante, terwijl kleine koepels op de zijschepen zijn aangebracht.

Antonio da Saugallo ontwierp een dergelijk plan, doch zonder de kleine koepels. Van beide onderwerpen zijn restauratieproeven in Geymüllers werk te vinden.

Het ontwerp van Raffael kenmerkt zich door bijna overdreven eenvoud. Het bestaat uit een verlengd schip

PHOTOLITH. WEGNER & MOTTU AMST.

ONTWERP VOOR EEN KAST.

Bijvoegsel van het Bouwkundig Weekblad - Uitgave van de Erven H van Munster & Zoon - Amsterdam.

met zuilenporticus, aan de voorfaçaden, zonder kleine koepels. Het koor heeft een omgang evenals het kruisschip; zijn koepel is eenvoudig, zonder zuilen; van de façade is eveneens een restauratie in Geymüllers werk opgenomen. Eindelijk heeft fra Giocondo's plan niet ééne koepel als dominante, maar hij ontwierp drie koepels op het middenschip, die dus in een rij zijn geplaatst, iets van twijfelachtige schoonheid.

(*Wordt vervolgd.*)

ONTWERP VOOR EEN KAST.

Bijgaande plaat stelt voor, eene in den geest der Duitsche Renaissance ontworpen buffetkast, waarvan het beneden gedeelte aanmerkelijk vooruit treedt en zoodoende een soort tafel vormt, die tot tijdelijke plaatsing van borden en andere huishoudelijke voorwerpen kan dienen.

Het open bovengedeelte kan bij voorkeur zooals de teekening aangeeft worden gebruikt tot het uitstallen van kunstvoorwerpen als: siervazen, bekers, glazen, borden enz., die in het algemeen aan het geheel een vroolijk voorkomen zullen verleenen. Bovendien zijn nog de noodige laden, voorzien van knoppen en handvatten van cuivre poli, aanwezig tot opberging van kleinere voorwerpen van dagelijksch gebruik.

Het materiaal dat bij dit ontwerp als hoofdzaak in aanmerking komt is donker gebeitst en geboend eiken-, hier en daar afgewisseld door inleglijstjes van zwart ebbenhout.

Ornamenten als: maskers, versierde lijstwerken en paneelvullingen zijn gebeeldhouwd en kleinere lijstwerken, zooals om de paneelen aanwezig, maken geen massief geheel uit met de omlijsting daarvan, maar zijn door middel van lijm op een gemeenschappelijk achterstuk bevestigd, eenigszins op dezelfde wijze als bij eene gewone opgeklempte deur het geval is.

Met het oog op gemakkelijk vervoer is gezorgd, dat het bovenste gedeelte, onafhankelijk van het onderste kan verplaatst worden.

E. J. NIERMANS.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING 's GRAVENHAGE, GEHOUDEN 18 JANUARI 1883.

Na het lezen der notulen van de vorige vergadering, wordt mededeeling gedaan van de ingekomen stukken, als een schrijven van den heer J. F. Metzelaar, waarbij die heer te kennen geeft de benoeming als lid der Commissie, bedoeld bij Art. 53 der Wet aan te nemen en van den heer J. H. Müller, direkteur der IJselstoomtramweg Maatschappij, ter begeleiding van bestek en teekeningen voor het bouwen van een station te Voorschoten.

Ter voorziening in de vacature, ontstaan door het aftreden van den heer H. J. Mondt, valt bij stemming de keuze der leden op den heer G. J. Morre te Delft. Dien heer, niet ter vergadering tegenwoordig zijnde, zal daarvan schriftelijk worden kennis gegeven.

In de bus worden eenige vragen gevonden en na voorlezing door den Voorzitter de gelegenheid gegeven die te behandelen.

1ste vraag. Hoe moet men droog-stoken, met open of met gesloten deuren?"

Bij eene veeljarige ondervinding, zegt een der leden, is het mij gebleken, dat het stoken van gewone coakskachels, met open ramen de zekerste uitkomsten geeft, vooral het uitnemen of openen van de bovenramen is daarbij het meest geraden. Laat men evenwel de ramen gesloten, zooals zulks tot behoud van de warmte in een door spreker genoemd gebouw was geschied, dan zal de vochtigheid eer toe- dan afnemen.

Ook van het droogmaken door chemische middelen, als chloor, heeft men goede resultaten gezien, bepaaldelijk voor kleine, meer besloten ruimten, als: b.v. brandkelders.

Nog een ander lid prijst voor het optrekken van het vocht in huizen, die door hoogen waterstand geleden hebben, het brengen van een laag heet zand op de vloeren aan.

Over de 2e vraag: »Is het standpunt, dat onze Gemeente op het terrein der publieke werken inneemt gezond?" ontstond na een inleidend woord van den steller der vraag, eene vrij levendige discusie, waaraan door meerdere leden werd deelgenomen. Men wees er op, hoe de uitvoering van enkele werken, waarvan wel is waar eene goede oplossing niet gemakkelijk doch hoogst noodig voor de gezondheid der bewoners is, steeds op zich lieten wachten; men keurde het af, dat te veel werd gelet op direkte geldelijke voordeelen bij het exploiteeren van het terrein, gelegen op een der schoonste punten in onze stad; het niet toestaan van gelden, gevorderd voor de verlichting van een der stedelijke gebouwen, zonder dat daartoe gegronde beweegredenen werden aangevoerd, gaf mede stof tot velerlei bemerkingen.

Zoude, dus vroeg men, de afdeeling zich niet tot den Gemeenteraad kunnen wenden om op de besproken punten te wijzen?

Eindelijk wordt een voorstel aangenomen, waarbij het Bestuur der afdeeling gemachtigd wordt, om, zoo dit wenschelijk blijkt, op te treden in het belang van het vak.

De 3e vraag was deze: »Welke voorzorgen behoort men te nemen bij het bouwen van huizen aan het zeestrand?"

Deze vraag, alsnog in eenige onderdeelen gesplitst, kon, wegens het reeds gevorderd uur, niet meer worden behandeld en werd dus door den Voorzitter besloten in de eerstvolgende vergadering de leden de gelegenheid te geven daarop antwoorden in te brengen.

Eenige prachtwerken, ter bezichtiging aangeboden door den heer F. H. van Malsen, als:

1. Denkmäler deutscher Renaissance,
2. Pallast architektur von Ober Italien und Toscana, en
3. Intarsien von Valentin Teirich werden met groote belangstelling door meerdere leden ingezien. Ten laatste werd een nieuw lid voorgesteld en daarop de vergadering door den Voorzitter onder dankzegging aan den heer v. Malsen voor de door hem aangeboden kunstbeschouwing, gesloten.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING ARNHEM, GEHOUDEN 24 JANUARI 1883.

De Voorzitter sprak de vergaderden een welkom toe op deze eerste Vergadering in dit jaar.

Ingekomen waren: van de Afdeeling Rotterdam, de mededeeling dat door die Afdeeling door een brief aan het Bestuur van de Maatschappij, gevolg is gegeven aan ons verzoek, betreffende de Internationale Tentoonstelling in 1883 te Amsterdam te houden.

Van de Heer Lamb. Hasselbach, dat hij bedankt voor het lidmaatschap van de Maatschappij en van de Afdeeling. De secretaris wordt opgedragen genoemde Heer te berichten, dat hij ingevolge Art. 9 van de Wet der Maatschappij en Art. 15 van ons Afdeelings-Reglement, dit jaar nog als Lid moet worden aangemerkt.

Het Bestuur van de Vereeniging »Kunstvlijt" te Rotterdam, gaf mededeelingen, waardoor het plan om met die Vereeniging ten behoeve van ons Leesgezelschap in connectie te treden, vervallen is.

Van het Bestuur der Maatschappij werd het bericht ontvangen, dat de Afdeeling van af 22 Februari tot 8 Maart a. s. de bekroonde antwoorden op de Buitengewone Prijsvraag, in 1881 uitgeschreven, ter expositie zal ontvangen. — Op verzoek waren inlichting verstrekt door den Secretaris van de Afdeeling Rotterdam, waar die expositie thans word gehouden, omtrent de daartoe noodige plaatsruimte. Overeenkomstig de eischen en de kosten daarvoor,

werd besloten, dat bedoelde antwoorden drie à vier dagen publiek zullen worden geëxposeerd, waarschijnlijk in een der lokalen van het Nutsgebouw alhier.

De Voorzitter deed de welkome mededeeling dat het Bestuur is geslaagd in haar pogen ter verkrijging van een ruimer en geschikter lokaal voor het Leesgezelschap en wel dat lokaal, waarin deze vergadering gehouden werd, en dat het in correspondentie is getreden met het Technisch Leesgezelschap te Nijmegen, hetgeen waarschijnlijk eveneens goede gevolgen zal opleveren.

Daarna werden aan de orde gesteld de vragen op de vorige vergadering in de vraagbus gevonden, woordelijk omschreven onder de letters a, b en c in het verslag dier vergadering voorkomende in het Weekblad van 28 Dec. l.l.

Betreffende vraag *a* luidende: »Welke regelen geeft ons de acoustiek voor het bouwen van Concertlokalen?" was eene commissie van drie leden, bestaande uit de heeren G. F. Moele Bergveld, P. E. Rijk en M. A. van Wadenoijen, benoemd ter opsporing van gegevens en geschriften om die vraag zoo mogelijk te kunnen beantwoorden. Door die Commissie werd bij monde van den heer van Wadenoijen verslag uitgebracht van hetgeen zij dienaangaande heeft kunnen verzamelen.

De gevondene geschriften of de litteratuur over dit onderwerp waren de volgende:

1e. Mededeelingen van de heeren H. Lotz en J. Warnsink voorkomende in het 9de deel der Bouwkundige bijdragen, uitgegeven door de Maatschappij. In die mededeeling van den heer Warnsinck wordt als litteratuur aangegeven: Chladni, Akustik; Rhode, Theorie der Verbreitung der Schalles; Musikalische Zeitung 1826 No. 35; Lachez, Acoustique et optique des salles de réunions publiques, avec figures dans la texte; en Patte, Essai sur l'architecture théatrale.

2e. Gevoelen van Professor Dove over de acoustiek bij den bouw van een nieuwen Dom te Berlijn, 18de deel der bouwkundige bijdragen.

3e. Mededeeling over de Acustische zaal van Joh. Bastiaans, 21ste deel der bouwkundige bijdragen.

4de Mededeeling van den Heer J. Muller over de groote concertzaal van het Trocadero te Parijs; verslag der Afdeeling Rotterdam over het jaar 1879—1880.

5e. Het werkje van Emile Trélat getiteld: »Le théatre et l'Architecte.

6e. Vorrichtungen in Wänden, Decken und Sitzbänken bei Kirchen, Theatern, Kuppeln, Parlemente—und anderen Hörsälen zur Beförderung der Akustik durch Deflescion der Schallwellen, van den bouwraad Orth in Berlijn, voorkomende in de Deutsche Bauzeitung No. 2, Jaargang 1881.

Uit bovengenoemde bronnen werden door spreker eenige punten gereleveerd, — de voornaamste daarvan met het oog op de gestelde vraag waren de navolgende: De leer van echo en weêrgalm. Het geluid plant zich in alle richtingen voort en wordt door harde veerkrachtige wanden teruggekaatst, evenals het licht door gladde en lichtgekleurde wanden. De hoek van terugkaatsing is daarbij gelijk aan dien van invalling. Daar de snelheid van het geluid 340 meters in eene seconde bedraagt en men in eene seconde hoogstens 8 syllaben of lettergrepen kan uitspreken, zoo heeft de geluids-golf van elke lettergreep in 1/8 seconde een afstand van 42 meter te doorloopen, voor dat die door de geluidsgolf van de volgende lettergreep wordt opgevolgd. Bij muziek kunnen in plaats van acht-, tien opvolgende klanken in éene seconde voortgebracht worden, hetgeen voor elken klank vóór den daarop volgende, in 1/10 seconde een afstand geeft van 33 meter. Daar nu bij terugkaatsing van het geluid de afstand heen en terug wordt afgelegd, zoo volgt hieruit dat als een spreker 21 meter, of een muziek-orchest 17 meter van een der wanden verwijderd is, de teruggekaatste lettergreep of klank gelijktijdig met de tweede uitgesproken lettergreep of voortgebrachten klank gehoord zal worden, — dit noemt men echo, die een hinderlijk en verward geluid geeft en in een gehoorzaal niet moet kunnen plaats hebben. Is echter de afstand van de teruggekaatste geluidsgolf zoo kort dat die het oor van den toehoorder nog bereikt vóór dat de directe toon door een andere is vervangen, dan versterkt zij dien toon en rekt deze, zoodat die beter gehoord wordt, — dit noemt men weêrgalm, deze is dus eigenlijk een onvolledige echo en wordt in concertzalen zelfs wenschelijk geacht, mits niet te sterk en de grens van echo niet nabij komende.

Door andere schrijvers wordt aangegeven, dat men in plaats van acht, slechts vijf lettergrepen in ééne seconde duidelijk kan uitspreken hetgeen voor elke lettergreep een afstand van 68 meter geeft en dus de lengte van een spreekzaal waarin echo ontstaan zal, 34 meter of daarboven zou bedragen. In de bijdrage van den heer Warnsinck worden echter voorbeelden aangehaald van zalen van nabij de 21 meter lengte, waar bij het spreken reeds nadeelige galm of echo plaats had.

Uit bovenstaande volgt dus, dat men voor spreekzalen van 21 meter en voor concertzalen van 17 meter of meerdere lengte, van het weerkaatsend vermogen der muren en plafonds geen gebruik mag maken, waarbij het tevens er op aan komt het geluid zooveel mogelijk te versterken. Het wegnemen van het weêrkaatsend vermogen der muren en plafonds geschiedt door het wegnemen van de hardheid en gladheid der muren, door het aanbrengen van zachte stoffen, gordijnen, draperiën, het bekleeden met doek of ook wel door het vermijden van te groote oppervlakten en het daarvoor aanbrengen van voorspringende pilasters of inspringende nissen. Vlakke plafonds moeten steeds vermeden worden; banden en caissons zijn zeer nuttig om het geluid te breken en daardoor het galmen te verminderen. Ook het aanbrengen van kolommen wordt daartoe zeer geschikt geacht, hetgeen bewezen wordt door vele basilieken en ook kerken in spitsbogenstijl; de eersten hebben doorgaans twee of meer reien kolommen, de laatste vele opgaande pijlers, kapellen, wandpijlers en nissen, welke even als de ribben in de gewelven de echo en galm zeer tegenwerken. Om al deze redenen zal in genoemde gebouwen zelden echo en weinig galm gehoord worden, hoewel de grenzen ver overschreden zijn.

In de meeste onzer schouwburgen is die grens mede overschreden en toch hoort men er zeer goed, hetgeen te danken is aan het bestaan der loges, balkons of gaanderijen langs de wanden.

Amphitheatersgewijze oploopende banken voor het auditorium werken mede zeer gunstig, daar alsdan het geluid niet onmiddelijk door den achterwand maar door iedere bank of trap ongelijktijdig en voor een klein gedeelte wordt teruggekaatst.

Voor middelen tot versterking van het geluid en om dit dir ekt naar het auditorium te voeren wordt aanbevolen, alle noodelooze ruimte achter het geluidgevend orgaan te vermijden en deze ruimte eene ronde- of nisvormige gedaante te geven welker wanden hard, glad en veerkrachtig moeten zijn. Parabolische vormen zijn geen vereischte, de cirkelvormige zijn even goed.

Als een merkwaardig en gelukkig geslaagd voorbeeld van eene groote concertzaal werd aangehaald die van het Trocadero te Parys. van de architekten Davioud en Boudais. Die zaal heeft den vorm van een halven cirkel, eindigende in twee tot elkander naderende schuine lijnen.

Zij heeft eene middellijn van 50 meter en is 32 meter hoog; het orchest is 30 meter breed. Bij deze afmetingen waren de architekten er ook bedachtzaam op, om de muren en zoldering hun weêrkaatsend vermogen te ontnemen door die te bekleeden met eene onveêrkrachtige stof, zijden watten, van 6 mM. dikte.

Tot versterking van het geluid zijn de muren en plafond der orchest-ruimte zoo ingericht, dat geen punt van hun oppervlak meer dan 17 meter van de hoofdbron van het geluid verwijderd is, waardoor dus en de oorspronkelijke en de teruggekaatste geluidsgolf gelijk worden waargenomen, terwijl de vorm van muren en plafond van het orchest gevonden is door deze in kleine vlakken te verdeelen zoodanig, dat daarop de meeste geluidsgolven naar de meest verwijderde gedeelten van de zaal worden teruggekaatst.

Ten slotte werd door spreker nog aangehaald en met eene schetsteekening verduidelijkt, het stelsel van inrichtingen voor muren, plafonds en zitbanken in kerken, schouwburgen, koepels, parlements- en andere gehoorzalen tot bevordering der akoustiek, voor welk systeen aan Bouwraad Orth te Berlijn patent verleend is.

In dit stelsel wordt aangenomen, dat als de direkte en de teruggekaatste toongolf, van éénzelfden klank beide het oor van den hoorder treffen met een niet grooter verschil in beider af te leggen weg dan 6,5 à 8 meter, deze, de directie en de teruggekaatste toongolf, elkander versterken en het geluid dus krachtiger wordt.

Daartoe wordt een zeker deel muurhoogte in kleine vlakjes verdeeld, elk onder die helling, dat de daarvan teruggekaatste geluidsgolf het oor van den hoorder treft, en het verschil in tijdsruimte tusschen het hooren van die teruggekaatste en den

direkten of oorspronkelijken toongolf dus niet meer dan 0,024 seconde bedraagt, den tijd voor het geluid noodig om 8 meter te doorloopen.

Op die wijze worden *die* toongolven in nuttige omgezet, die anders, op de gewone wijze weêrkaatst, wegens echo schadelijk zouden kunnen werken, of bij die wegneming van het weêrkaatsend vermogen van dat gedeelte muur, ook hunne versterking zouden missen.

Op gelijke wijze worden die geluidsgolven die bij weêrkaatsing de bovenaangehaalde grens van 8 meter overschrijdende, schadelijk zouden kunnen werken, door terugkaatsende vlakjes in tegengestelde helling als de bovenbedoelde, van de ooren der hoorders afgeleid en naar het plafond gekaatst, waar deze wederom door banden of verdiepte ornementen worden gebroken en op die wijze onschadelijk gemaakt.

Op amphitheatersgewijze oploopende galerijen of balkons is het stelsel ook toepasselijk en goed uitvoerbaar in verband met de architektuur.

Hiermede was de taak der commissie afgeloopen en werd door den Voorzitter eenige woorden van dank toegebracht aan den heer van Wadenoijen en de overige commissieleden voor hun bemoeiingen, onderzoek en belangrijke mededeelingen.

Betreffende vraag *b* werd besloten, namens de afdeeling het Bestuur der Maatschappij uit te noodigen zich, in dien zin, bij adres tot het Gemeentebestuur der stad Amsterdam te wenden.

Na ruime discussie betreffende vraag *c* werd op voorstel van een der leden, bij meerderheid van stemmen, de volgende motie aangenomen: »dat de Afdeeling Arnhem het betreurt, dat het Bestuur der Maatschappij heeft kunnen besluiten adhesie te schenken aan het adres aan de Tweede Kamer der Staten Generaal, betreffende de Nederlandsche Bouwkunst."

De heer Boerbooms vestigde nog de aandacht op eene nieuwe inrichting voor luchtverversching, voorkomende in het natuurkundige werk »Les mondes."

De aangekondigde plaatsbezichtiging werd wegens het vergevorderde uur uitgesteld.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Evenals Martena-State, Friesma-State en Wiarda-State onder des sloopers hamer van den Frieschen bodem verdwenen, is ook het Friesche slot Sixma-State zijn ondergang nabij. Het is voor *f* 2801 voor afbraak verkocht.

Na kennis genomen te hebben van het rapport der Jury over de ingekomen antwoorden voor een Concertgebouw te Amsterdam, hebben drie van de vijf architekten welke uitgenoodigd werden tot het medewerken aan die prijsvraag, onderstaand protest aangeteekend.

Gelijk bekend is, werden naar aanleiding hunner projekten, de heeren A. L. van Gendt en G. B. Salm uitgenoodigd een gewijzigd plan in te leveren.

Aan de Commissie voor het Bouwen eener Concertzaal te Amsterdam.

Weledelgeb. Heeren!

De Ondergeteekenden, na bezichtiging der vijf ingekomen ontwerpen, en na kennisneming van het door uwe Commissie uitgebracht rapport, zijn overtuigd, dat bij de beoordeeling met het programma geen rekening is gehouden, zoowel wat betreft de bepalingen omtrent kosten en inrichting als die omtrent de afmetingen van het beschikbaar terrein, waarom zij tegen uwe uitspraak protest aanteekenen.

Zij stellen daarom voor de plannen aan het oordeel van vijf deskundige arbiters te onderwerpen.

Ondergeteekenden, deze arbitrage alleen daarom wenschend, om een ernstig onderzoek van de ingezonden plannen te verkrijgen, verklaren, dat hoe deze arbitrage ook moge uitvallen, zij ieder voor zich persoonlijk geheel afzien van iedere verdere medewerking aan de plannen der Concertzaal.

Wat de benoeming der arbiters betreft, stellen zij voor, dat twee zullen worden benoemd door ondergeteekenden en twee door uwe Commissie, welke te samen den vijfden zullen benoemen.

Verder verklaren zij alle kosten uit deze arbitrage voortspruitend geheel voor hunne rekening te willen nemen.

Hoogachtend, Uwe Dw. Dn.
(*was get.*) C. MUYSKEN.
T. SANDERS.
TH. G. SCHILL.

De Directie van het Panopticum te Amsterdam laat onder anderen een groep uitvoeren, voorstellende een Hindeloper kamer, met figuren in de bekende eigenaardige kleederdracht, gestoffeerd met echte en antieke Hindelooper meubelen. De kunstschilder Bisschop heeft de leiding der inrichting op zich genomen.

De Heer J. Dirks, sedert 18 jaren als eerst-aanwezend ingenieur aan de Amsterdamsche Kanaalmaatschappij verbonden, heeft dezer dagen die betrekking, waarin hij door zijne veelzijdige technische kundigheden zich zoozeer onderscheidde, nedergelegd, om in Chili den aanleg van droogdokken te bewerkstelligen, ingevolge eene opdracht van de Chileensche Regeering. Onze geachte stadgenoot zal, alvorens naar Chili te reizen, eerst de droogdokken van Marseille en Toulon bezoeken, en vertrekt den 17 Maart a.s. van Bordeaux naar Valparaiso, om eerst tegen het einde des jaars herwaarts terug te keeren.

Tot direkteur der ambachtsschool te Dordrecht is benoemd de heer M. J. van Dijke, tot nu toe leeraar aan die school.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Tusschen 5 en 21 Juli a. s. zal te Londen, in de Agricultural Hall, een groote tentoonstelling gehouden worden van alles wat met de metaal-industrie, den scheepsbouw en de ingenieurskunst in verband staat. Aanvragen om plaatsruimte kunnen van nu af gezonden worden aan den Heer Samson Barnett Jr., Manager of the Marine and Mechanical Engineering Exhibition, 4 Westminster Chambers, London S. W. In te zenden voorwerpen moeten tusschen 28 Juni en 4 Juli aan het lokaal worden ontvangen.

VEILING-BOUWTERREIN.

3 Februari 1883.

In het Lokaal FRASCATI.

Een bouwterrein, waarop twee arbeidswoningen, te Hilversum, ten westen aan den 's Gravenlandschenweg, Kad: Sectie E. n°. 1207, 1219 & 1275, te samen groot 10 aren, 80 centiaren. Te zien dagelijkse.

Veilconditien bij de Notarissen Mulder & Jukkenekke te Amsterdam en copie bij den Notaris K. J. Perk te Hilversum.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

Zeitschrift für Bauwezen. 1883. I tot III.

Das Opernhaus in Frankfurt a. M. van R. Lucae.

Das neue Aulagebäude zu Schulpforta.

Tunnelbauten der Berlin-Coblentzer Eisenbahn, door Regierungsrath J. Lehwald im Frankfurt.

Die neue Kanzel der Wiesenkirche in Soest.

Das Ueberfallwehr zu la Mulatière bei Lyon, door Reg.-Baumeister E. Dorp.

Wasserstation mit Pulsometerbetrieb zu Smiedeberg, door Suck.

Resultate der Beobochtungen über Regenfall und Wasserablauf in den Westfälischen Becken, van 1806—1880, mit geologischen Uebersichtskarte, von Baurath Michaëlis.

Zusammenstellung der bewerkenswertheren Pr. Staatsbauten, im Laufe des Jahres 1881 ausgeführt.

Ueber die antiken Marmorarten, von Prof. R. Gottgetreu.

Statistische Nachweisungen, betreffend in 1871—1880 vollendeten Pr, Staatsbauten.

Revue des arts Décoratifs 1883. N°. de Janv.
Les maîtres de l'Industrie Francaise au XIXe siècle. (Froment-Meurice.)
Peinture en faience et en porcelaine, par E. Garnier.
L'habitation américaine, par G. de Léris.
Charles Normand. architecte et décorateur, par A. Lemoyne.
Les manufactures nationales sous la répuglique de 1848, par Gerspach.

Kunst und Gewerbe. 1883. I.
Hans Burgmair, von O. v. Schorn.
Die deutsche Künstlergesellschaft San Giorgio in Florenz.
Eine deutsche Sammlung unter dem Hammer, von H. Bilfung.

Zeitschrift für Bildende Kunst. 1883 I.
Rimin, von Ludwig Geiger.
Peter Janssens wandgemälde im Rathaussaale zu Erfuhrt, von A. Rosenberg.
Erinnerungen aus Tunis, von H. L. Fischer.
Maler und Bildschnitzer der Schule von Kalkar, von L. Scheibler.

The Cabinet Maker.
On the utility and composition of friezes, bij Hooper.
Sketches from Antwerp, by W. Timms.

Deutsche Bauzeitung. 1883 1—7.
Berliner Neubauten. Umbau der Neuen Kirche.
Die Ausgrabungen zu Assos.
Merkl's pat. Klappenruder.
Ueber die Darstellung der vertikalen Bodengestaltung auf Karten und Plänen.
Neue Subsellien für Schulen.
Zweites Hochwasser am Mittelrhein. Dec. 1882.
Zu den Ueberschwemmungen von 1882.
Ueber Kanalbau-Materialien.
Das neue Kunstakademie-Gebäude zu München.
Annähernden Bestimmung von Fluss-wassermengen.
H. v. Ferstel über die konkurrenz zum Reichstags-Gebäude.
Neue konstruktion hohler Manern.
Gasfeuerung, System Berndt und Baldermann.

Deutsches Baugewerks-Blatt. 1883. 1—3.
Landwirthschaftliche Baukunst.
Ueber Dampframmen.
Wohnhaus zu Halberstadt.
Anlage und Einrichtung von Wohnhäusern für je eine Arbeiterfamilie.
Ueber Koaksgruden.

Christliches Kunstblatt.
Rückblick.
Aus Rehers Karton zum Kapff-Fenster.
Das neue gemalte Kreuzigungsfenster in der St. Katharinen-Kirche zu Frankfurt.
Münzen und Denkmünzen als Glockenzierat.

La Semaine des Constructeurs.
Viaduc du Val Saint-Léger. — Fondations à travers l'argile.
Pierres de Comblanchien.
Foncage des pieux par injection d'eau.
Poteaux et Solives de planchers.
Voutes et piliers d'églises.
Construction d'écoles provisoires à Paris.
Ouverture de l'Eden.
Avenir des édifices historiques en France.
Hydromètre.
Balcon en pierre.

Afloop van Aanbestedingen.

KATWOUDE, 10 Jan. — Het Gemeentebestuur: het verbouwen en vergrooten der Gemeente-School voor 40 leerlingen:
De Architect J. van Leeuwen, Az. te Monnickendam. Begrootingsom *f* 2.475
P. Karmelk te Monnickendam . . *f* 2.590
H. F. Westerveldt te Purmerende » 2.580
H. Klaver Dz. te Ilpendam . . . . » 2.575
W. Slot te Katwoude . . . . . » 2.570
J. de Wijs te Monnickendam . . . » 2.525
Jb. de Vries te Purmerende . . . . » 2.496
Gegund aan P. J. Neijzen te Monnickendam voor. . . . » 2.374

PURMEREND, 12 Jan. — De Architect H. P. v. d. Aardweg: het bouwen eener Villa in den Beemster voor den WelEd. Heer J. C. L. Brantjes aldaar:
W. Greve te Buiksloot . . . . . *f* 24.269
H. Reinier Hendriks te Oss . . . . » 22.749
A. Pet . . . . . » 21.394
J. Band. . . . . » 21.210
C. Fluit . . . . . » 21.142
J. de Vries . . . . . » 20.380
P. Brinkman . . . . . » 20.291
H. Joffers te Hoogwoud . . . . . » 18.600
Gegund aan J. Plas voor . . » 19.233
de overigen allen te Purmerende.

BOLSWARD, 13 Jan. — De Architect H. H. Poederbach; het bouwen eener Heerenbehuizing op 't Hengste bij de Sneekerpoort, voor den WelEd. Heer F. Kok:
H. v. d. Valk te Cubaard . . . . *f* 12.948
R. J. Veltman te Joure . . . . . » 12.498
Tj. v. de Steele te Sneek. . . . . » 11.428
A. Posthumus te Tjerkwerd . . . . » 11.567
G. de Boer te Balk . . . . . *f* 11.284
J. S. Oosterbaan te Bolsward . . . » 10.833
D. S. Landstra te Bolsward . . . . » 10.578
J. J. v. d. Leij te Arum . . . . . » 10.859
P. Westra te Arum . . . . . » 10.670
H. H. Lammertsma te Bolsward . » 10.468
D. Gerritsma en A. Hammersma te Bolsward . . . . . » 10.387
L. Vos te Bolsward . . . . . » 10.464
Gegund aan J. Jorritsma te Bolsward voor. . . . . » 9.458

ILPENDAM, 13 Jan. — De Architect H. P. van den Aardweg te Purmerende; het amoveren en weder herbouwen van een Woonhuis voor den Heer A. de Witt:
A. Pet te Purmerende . . . . . *f* 3,131.95
J. de Vries id. . . . . » 3,050
P. de Groot id. . . . . » 2,790
E. de Lange id. . . . . » 2,667
H. Klaver te Ilpendam . . . . . » 2,587
Gegund aan Jb. Band te Purmerende voor . . . . . » 2,523

ÆGUM, 13 Jan. — Heeren Kerkvoogden van Idaard c. s.: het afbreken eener oude en bouwen eener Boerenhuizinge enz.:
A. Damsma te Irnsum. . . . . *f* 12.249
S. Kamstra te Warga . . . . . » 12.185
P. Ralsma te Berlikum. . . . . » 11.656
B. de Boer te Warga. . . . . » 10.894
J. Poutsma te Terwispel . . . . . » 10.657
C. Vroeg te Terwispel. . . . . » 10.633
J. Eppenga te Lippenhuizen . . . . » 10.524
A. v. d. Veen te Terwispel . . . . » 10.500
T. v. Eik te Lippenhuizen . . . . . » 10.385
H. v. d. Schaaf te Grouw . . . . . » 10.195
S. d. Boer te Lippenhuizen . . . . *f* 10.160
R. v. d. Veen te Terwispel . . . . » 10.152
G. Schaafsma te Terkaple . . . . . » 9.895
H. Bleeksma te Roodahuizum. . . » 9.224
Gegund aan J. Schaafsma te Beers voor. . . . . » 9.052

AMSTERDAM, 13 Jan. — Het maken van een Gebouw op een terrein gemerkt No. 32 en het verbouwen van een Perceel gemerkt No. 34, beide in de Hartenstraat aldaar: onder beheer van den Architect H. Moen G.Pzn.:
Aan W. Haaksma voor. . . *f* 14.480

'S GRAVENHAGE, 15 Jan. — De Directie van de IJsselstoomtramwegmaatschappij: het bouwen van een Stationsgebouw, met remise te Voorschoten:
F. P. de Haas . . . . . *f* 13.650
A. Kloots . . . . . » 11.690
P. Ipelaan te Voorschoten . . . . » 11.560
T. J. Mirande. . . . . » 11.540
P. Kraaijeveld . . . . . » 10.630
Gebr. Houtman. . . . . » 10.400
A. C. Paardekooper . . . . . » 10.280
G. Kranenburg te Voorschoten . . » 10.260
P. Ipelaan. . . . . » 10 060
G. C. Rietbergen te Leiden . . . . » 10.050
S. van Leeuwen id. . . . » 9.990
W. en F. A. Westmaas . . . . . » 9.743
J. L. Werdes . . . . . » 9.744
J. J. Sonsbeek . . . . . » 9.597
T. Hoogedoorn . . . . . » 9.589
J. N. Boers . . . . . » 9.345
de overigen allen te 's Gravenhage.

AMSTERDAM, 15 Jan. — Het Gemeentebest.: het maken van den onderbouw en het stellen van den metalen bovenbouw eener dubbele Bascule Brug over de Singelgracht bij het Oosteinde met bijkomende werken:
J. P. Cornelissen te Amsterdam . *f* 39.759
H. J. Meekers te Amsterdam . . . » 39 571
E.v. Brummelen te Nieuwer-Amstel » 38.765

AMSTERDAM, 17 Jan. — De Tuinarchitect L. A. Springer: het graven van een Vijver met bijkomende Werken enz.:

	Voor aanvoer van grond per 3 M.
W.van Staveren te Haarlem	*f* 7.800 *f* 0.50
J. A. Hoenderdoo idem .	» 6.135 » 0.45
Jb. Schreuder te Kolhorn .	» 5.930 » 0.45
L. Brouwer te Gouda . . .	» 5.690 » 0.50
W. de Rooij te Haarlem. .	» 5.675 —
A. Koen te Overveen . . .	» 4.777 » 0.385
A. Zonneveld te Haarlem .	» 4.390 » 0.30
A, Kros idem . .	» 3.950 » 0.46
J. de Gooijer te Naarden .	» 2.900 » 0.80

Gegund aan A. Zonneveld te Haarlem.

JUTPHAAS, 17 Jan. — Het Gemeentebest.: het bouwen eener school groot 6 lokalen met overdekte speelplaats en Onderwijzerswoning, Architect Alb. Nijland te Utrecht, 25 Biljetten werden ingeleverd.
C. Romeijn te Delft . . . . . *f* 34.843
J. v. SCHAIK . . . . . » 34.357
J. Rensink te Culemburg. . . . . » 34.276
D. M. de Leur . . . . . » 34.000
J. de Groot te IJsselstein. . . . . » 33.950
A. C Vink . . . . . » 33.870
A. Keers te Hilversum . . . . . » 33.050
J. Borsman te IJsselstein . . . . . » 33.064
G. J. van Vloten. . . . . » 32.889
W. J. Meijlink te Schalkwyk . . . » 32.300
J. de Vos . . . . . » 32.229
J. Schouten te Vianen. . . . . » 31.999
J. A. du Moulin te Vianen. . . . » 31.988
J. H. de Vos . . . . . » 31.916
W. A. G. Jansen. . . . . » 31.520
H. G. Frijlink . . . . . » 31.193
L. Struijcken te Gelicum . . . . . » 31.170
E. M. Frijlink. . . . . » 30.895
J. Friedeman te Jutphaas. . . . . » 30.730
K. Keers. . . . . » 30.499
D. Barneveld te Vreeswijk . . . » 30.440
H. Stuiver te Lekkerkerk . . . . » 30 197
H. Vermeer. . . . . » 29.540
A. J. van Maanen . . . . . » 29.000
L. de Bont te Dreumel . . . . . » 28.585
de overigen allen te Utrecht.

GRONINGEN, 18 Jan. — De Architect W. v. d. Heide: het bouwen van 6 woningen aan de Grachtstraat aldaar:
E. Berkenbosch . . . . . *f* 5.960
H. J. v. d. Nap . . . . . » 5.872
A. Schreuder. . . . . » 5.690
H. v. d. Nap. . . . . » 5.635
J. Poelman . . . . . » 5.620
C. Mensinga . . . . . » 5.590
J. de Vries . . . . . » 5.435
W. Jacobs . . . . . » 5.320
G. Meulink . . . . . » 5.100
Gegund aan B. de Jong voor . . . . . » 4.870
allen te Groningen.

LEIDEN, 19 Jan. — De Architect W. C. Mulder: de verbouwing van het Perceel Oude Rijn 33*a*, tot drukkerij enz.:
P. C. de Vrind . . . . . *f* 11.987
M. Kaptijn den Bouwmeester . . . » 11.848
J. N. v. d. Heijden. . . . . » 11.843
P. J. Christiaanse en N. A. Zekveld » 11.500
J. H. Carlier . . . . . » 11.290
G. Splinter. . . . . » 10.880

ZAANDAM, 20 Jan. — De heer C. Vering: het bouwen van 8 wachterswoningen langs de spoorlijn Zaandam—Hoorn:

	Perc. 1	Perc. 2	Massa
L.van Zon te Purmer.	*f* 17.700	*f* 16.699	*f* 34.300
W. Greve te Bulksl.	» 15.797	» 15.596	» 31.092
J. v. Santen te Zaand.	» 15.200	—	—
H. Forrer te Wormerv.	» 13.436.32	» 13956.32	» 27.392.64

ZAANDIJK, 20 Jan. — De heer I. Francken Az. te Wijdewormer: het bouwen van eene boerenplaats met stalling voor 34 koeijen en een schuur voor den WelEd. heer D. J. Mulder:
J. Nat te Beemster. . . . . *f* 15.000
A. Pet te Purmerende . . . . . » 13.345
L. van Son en Jb. Vet te Purmerende » 13.238
J. de Vries te Purmerende. . . . . » 13.089
H. F. Westerfeld te Purmerende . » 12.850
C. Fluit te Purmerende. . . . . » 12.650
R. Band te Wijdewormer . . . . . » 12.639
P. Groenhart te Purmerende. . . . » 11.900
J. Otter te Zaandijk. . . . . » 11.880
J. Haan te Purmerende. . . . . » 11.400
R. K. Koppen te Westgraftdijk . . » 11.290
P. de Groot te Purmerende . . . . » 11.260
P. de Vries Gz. te Zaandam. . . . » 10.666
K Brugman te Zaandam . . . . . » 10.640

'S GRAVENHAGE, 22 Jan. — Het provinciaal bestuur: het onderhouden van het gebouw van het provinciaal bestuur van Zuid-Holland en 's Gravenhage tot 31 Dec. 1884:
L. van Soest . . . . . *f* 6.000
J. C. Bernard . . . . . » 5.655
H. C. M. v. Goch. . . . . » 5.500
F. P. de Haas . . . . . » 5.448
J. N. Boers . . . . . » 5.390
W. Franke . . . . . » 5.350
J. C. Pieterse. . . . . » 5 414
A. C. Paardekooper. . . . . » 5.220
W. F. P. v. d. Grijp . . . . . » 5.200
J. L. Werdes Jr . . . . . » 5.040
T. J. Mirande . . . . . » 4.990
allen aldaar.

AMSTERDAM, 23 Jan. — De architect W. Langhout: het bouwen van een woonhuis op een terrein aan de Leidschegracht: gegund aan J. Bulterman en Co. aldaar, voor *f* 15.209.

KRALINGEN, 23 Jan. — Het bestuur der IJsclub van Kralingen en omstreken: het maken van een kapitalen houten tent met daarbij gevorderde benoodigdheden:
Wed. G. Camesi en Co. in 3/m kl. 6/w kl. te Rotterdam. . . . . *f* 2.980.— *f* 3.042
C. Buijs te Capelle a/d IJssel. . . . . » 2.222.22 » —
J. v. d. Loo te Kralingen » 2.156.— » 2.399
A. Looijmans te Rotterd. » 2.100.— » 2.200
P. A. v. Regenmorter te Rotterdam . . . . . — » 2.070
J. Lockhorst te Kralingen » 1.995.— » 2.045
J. Spruit te Kralingen. . » 1.900.— » 1.990

WARMENHUIZEN, 23 Jan. — De architect E. J. Margrij te Rotterdam: het bouwen eener pastorie voor de parochie van den H. Ursula aldaar:
J Bakker te Valkoog . . . . . *f* 27.972
P. Rings te Zandpoort . . . . . » 25.980
B. Krijnen te Amsterdam . . . . » 25 947
E. v. d. Weijer te 's Hage . . . . » 25.644
P. Messelaar te Alkmaar. . . . . » 25.500
J. Tesselaar idem . . . . . » 25.352
J. Slenters te Delft. . . . . » 24.870
J. v. Groenendaal te Nunhem . . . » 23.571

KOUDEKERKE, 24 Jan. — Het gemeentebestuur: het bouwen van 2 nieuwe lokalen met toebehooren aan het bestaande schoolgebouw aldaar:
H. Brasser. . . . . *f* 10.000
P. L. v. Miert. . . . . » 9 760
J. F. M. v. d. Hell . . . . . » 9.740
H. Snijder. . . . . » 9.734
J. M. v. Ditmars . . . . . » 9.731
P. J. van Puffelen . . . . . » 9.700
H. de Pagter . . . . . » 9 493
J. van Pagé. . . . . » 9.350
C. L. van Noppen . . . . . » 9.380
P. Roose te Koudekerke . . . . . » 8.753
gegund.

OUDE NIEDORP, 24 Jan. — Het gemeentebest.: het bouwen van een nieuw te bouwen school en schoolhuis:
Gebr. Klein te Helder . . . . . *f* 19.984
P. Sluis te Andijk . . . . . » 16.995
D. Kriller te Oude Niedorp . . . . » 16.666
C. Hille idem . . . . » 16.400
J. Rezelman en W. de Heer te Nieuwe Niedorp . . . . . » 15.666
J. Bakker te Valkoog . . . . . » 14.941
gegund.

AMSTERDAM, 25 Jan. — De architect C. A. Bombach Cz.: het bouwen van 3 woonhuizen:

	Laprozengr.	Uilenburgerstr.	Houttuinen.
Rentrop	*f* 12.000	*f* 7.110	*f* 6.640
G. J. Grijpink	10.500	8.000	7.200
G. Woud	9.999	8.880	7.770
M. J. de Kok	9.546	6.618	6.320
Kann	9.500	6.600	7 000
H. B. Dorlas	9.200	8.300	7.800
A. Aalders	9.100	8.200	7.700
Hikke	8.730	7.721	7.410
J. Post	8.500	5.860	5.990
H. Struis	8.460	5.940	5.800
Kikens	8.295	5.825	5.709
A. C. Rolf	7.780	7.691	6.702
H. J. en G. Haandriksman	7.300	5.900	6.576 6.800
M. Zeeman	7.089	5.679	5.127
J. A. Hui	6.917	5.550	6.576
A. Prent	5.700	4.500	4.000
Bremer	4.697.60	4.367.80	3.859
Bern. Koopman		5.675	

Massa:
van Heerde . . . . . *f* 26.140
A. Paans . . . . . » 26.000
M. Numan . . . . . » 16.100

GOUDA, 25 Jan — Concessionarissen der drinkwaterleiding, het maken van den watertoren met, hoog reservoir, de bezink en klaarbassins, de filters en prise d'eau, benevens de grond en andere werken op het terrein aan den IJssel te Gouda:
J. W. Bijl te Hardinxveld. . . . *f* 123.500
D. J. Ulenberg te Rotterdam. . . » 120.000
P. Verbrugge te Waddinxveen. . » 116.400
C. Hoogendoorn te Giessendam. » 115.500
J. Kooij te Amsterdam. . . . . » 111.460
A. v. der Meijden te Hardinxveld. » 111.339
H. v. d. Sande te Rotterdam . . » 109.990
G. Toornvliet te Gouda . . . . . » 109.500
Wed. G. Camesi en Co. te Rotterd. » 107.216
L. Vlasman te Amsterdam . . . . » 106.930
C. P. W. Dessing te Gouda . . . » 106.000
K. Hollander te Gouda . . . . . » 104.900
A. S. Schaafsma te Harlingen. . » 104 777
H. J. Nederhorst te Gouda. . . . » 104.442
P. Rijnders te Valkenswaard. . . » 103.020
G. H. v. d. Heijden te Arnhem. » 103.350
B. Voordendag te Dordrecht . . » 103.300
Gebrs. Lensink te Arnhem. . . . » 102.975
J. H Vos Sz. te Almelo . . . . . » 102.700
H. Lagerwaard te Rotterdam . . » 99.867
J. Visser te Papendrecht . . . . » 98.659
H. Wienhoven te Schiedam . . » 95.3400
Tom en van Bergen Henegouwen te 's Gravenhage . . . . . » 93.873
Bovendien twee billetten te laat ingezonden.

GRONINGEN, 25 Jan. — Het kerkbestuur der Remonstrantsche gemeente, het bouwen van eene Remonstrantsche kerk:
B. Schuur . . . . . *f* 49.980
J. Werkman en J. Haupt. . . . . » 47.863
J. Pastoor te Stedum en F. Veldman te Zeerijp . . . . . » 45.700
A. en E. Schreuder te Hoogezand » 45.550
H. Hardeler. . . . . » 44.880
E, Berkenbosch. . . . . » 44.685
J. en N. Kuipers. . . . . » 43.985
J. Toesman en E. W. Wietsema . . » 43.300
S. Roders . . . . . » 42.999
T. IJ. Jelsema . . . . . » 42 676
H. G. Janssen. . . . . » 42.438
D. Edzards . . . . . » 40.830
H. de Haan. . . . . » 39.478
de overigen allen aldaar.

ADVERTENTIËN.

PARKETVLOEREN,
Villeroy & Boch, Mettlach
Boch Frères, Maubeuge
Minton, Hollins & Co., Stoke
benevens **verglaasde Wand-** en **Faïence Tegels**, 1116
bij de Vertegenwoordigers en Depothouders
DE LINT & Co., Oostzeedijk 248, Rotterdam.
TROTTOIR-TEGELS. CEMENT-TEGELS.

The St. Pancras Iron Work Company, London.

FABRIEK
voor Stal-Inrichtingen
1107 EN
Stal-Benoodigdheden.

Agenten voor Nederland en de Kolonien

STAAL & HAALMEIJER,
36. Derde Weteringdwarsstraat,
AMSTERDAM,
alwaar een **STAL** en **BOX** op ware grootte te bezichtigen is.
Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.

MINISTERIE VAN JUSTITIE.
AANBESTEDING.

Op Dinsdag den 20 Februari 1883, des namiddags ten één ure, zal in een der lokalen van het Ministerie van Justitie, op het Plein te *'s Gravenhage*, bij enkele inschrijving worden AANBESTEED:

a. **Het bouwen van eene Cellulaire gevangenis nabij 's Gravenhage. — Begrooting der kosten f 527.000; en**

b. **Het bouwen van eene Cellulaire gevangenis te Breda. — Begrooting der kosten f 575.187.**

De bestekken, de teekeningen en de detailteekeningen liggen ter inzage te 's Gravenhage, in een der lokalen van het Ministerie van Justitie, op het Plein.

Bestekken en teekeningen zijn voorts op franco aanvrage, tegen betaling van *f* 15 voor elk bestek, te bekomen aan het Ministerie van Justitie, bij de Opzichters P. VAN DE ERVE te Breda, J. M. NABBE te 's Hertogenbosch, en bij de hoofdopzichters C. Blok te Arnhem, P. KREBER te Utrecht, W. C. PEETERS te Amsterdam, G. J. VAN DER GOES te Rotterdam, en J. VAN ASPEREN te Groningen.

Inlichtingen worden gegeven door den Ingenieur-Architect voor de gevangenissen en rechtsgebouwen, J. F. METZELAAR te 's Gravenhage.

Aanwijzing zal gegeven worden te 's Gravenhage op Woensdag den 14 Februari 1883, des namiddags ten 1 ure, op het terrein waarop het gebouw moet worden opgetrokken; dit terrein is gelegen aan den klinkerweg naar den watertoren aan de grensscheiding tusschen de gemeenten 's Gravenhage en Wassenaar; en te Breda op Donderdag den 15 Februari 1883 des namiddags ten 1 ure, op het terrein waarop het gebouw moet worden opgetrokken, gelegen ten Noorden aan de te verlengen Sophiastraat, en ten Zuiden aan het exercitieveld van het Departement van Oorlog.

Voor elk gebouw moet een *afzonderlijk* biljet worden aangeboden.

'S GRAVENHAGE, 27 Januari 1883. *De Minister van Justitie,* Voor den Minister, *De Secretaris-Generaal,* CLANT.

1108

J. VAN HULST, HARLINGEN.
FABRIEKANT VAN
Machinale gele Versieringsteen, Waalvorm, Drieling, Kleinsteen, Scherpkantig en zuiver van vorm.
Handvorm, Friessche gele steen. Dakpannen in verschillende vormen, vloertegels, Witte en Geschilderde Muurtegeltjes. 1109

LOUIS GOFFIN & Cie.
28, Avenue Rogier 28, LUIK.
Exploitanten van HARDSTEEN (Petit granit) en van KEIJENGROEVEN alsmede van LUXEMBURGSCHEN STEEN.

HARDSTEENGROEVEN van OGNÉ ruim 10 Hectaren groot met Stoomzagerij ingerigt om alle afmetingen te kunnen zagen.

LA ROCHETTE STEEN, GILSDORFER STEEN en WIDDEBERGER-KEIJEN, ruim 18 Hectaren in exploitatie in Luxemburg.

Verder GRANIET en GRESKEIJEN, HYDRAULISCHE en VETTE LUIKSCHE KALK.

Aan Ingenieurs en Architecten worden op aanvrage monsters van bovenstaande steensoorten toegezonden. 1110

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

1111 **AANBESTEDING**

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT.)

Op Dinsdag den 20sten Februari 1883, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek N°. 355.

Het maken van drie wachterswoningen met stalgebouwtjes, een op het station BARENDRECHT, een tusschen WILLEMSDORP en DORDRECHT bij K.M. 26237 en een tusschen BREDA en LANGEWEG bij K.M. 3795, ten behoeve van den spoorweg van ROTTERDAM naar BREDA.

De besteding geschiedt bij enkele inschrijving, volgens § 114 van het bestek.

Het bestek ligt van den 29sten Januari 1883 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur Jhr. W. HOEUFFT te *Rotterdam* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraalbureau (afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden op den 12den Februari 1883, te *Breda* des voormiddags ten 10 ure, te *Dordrecht* des voormiddags ten 12 ure en te *Barendrecht* des namiddags ten 2½ ure.

UTRECHT, den 27sten Januari 1883.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

1114 **AANBESTEDING**

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT).

Op Dinsdag den 20sten Februari 1883, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek N°. 356.

Het maken van een overdekking der laadplaats op het station ENSCHEDE.

De besteding geschiedt bij enkele inschrijving, volgens § 55 van het bestek.

Het bestek ligt van den 29sten Januari 1883 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur M. J. VAN DUIL te *Zutfen* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraalbureau (afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (afd. Weg en Werken.) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden op den 13den Februari 1883 des namiddags ten 1 ure.

UTRECHT, den 27sten Januari 1883.

DORDTSCHE TRAS.
H. F. ONDERWATER & Co.
DORDRECHT,
STOOM-TRASMOLENAARS.
Opvolgers van de Heeren P. en J. HORDIJK,
leveren geen andere tras, dan die op hunne molens te *Dordrecht* gemalen wordt van **zuiveren tufsteen**, uit de groeven van den Heer GERHARD HERFELDT te *Andernach*, uitmuntende kwaliteit en billijken prijs.
Bevelen zich aan tot de levering van
TUFSTEEN. 1112

VOORHANDEN, alle soorten RIJNSTEEN en UTRECHTSCHE STEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN, *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. (1113

Reproductiën in Photolithographie

Heeren Uitgevers, Teekenaren, Architekten en Aannemers, maken wij attent op ons Photolithographisch Etablissement, speciaal ingericht voor reproductiën van **Penteekeningen, Oude of Moderne Handschriften, Plannen, Landkaarten, Staal- of Koperen Platen, Etsen, Lithographiën,** in een woord van *iedere* teekening, bestaande uit *zwarte lijnen* of *puntjes*, op wit papier geschreven, geteekend of gedrukt.

Eenige der talrijke voordeelen van het Photolithographisch Procédé zijn: mathematisch, juiste teruggave van het origineel, goedkoopste spoed, mogelijkheid eene teekening te vergrooten, te verkleinen, of in gelijke grootte te copieeren, enz. enz.

Prijsopgave zullen wij gaarne zenden, wanneer ons opgegeven wordt: het te reproduceren onderwerp, het formaat, waarop de reproductie verlangd wordt, of op luxe of gewoon papier, en het approximatif aantal exemplaren. WEGNER & MOTTU.
Amsterdam, Rokin 138. *Utrecht*, Hamburgerstraat, 237

☛ **De platen van het „Bouwkundig Weekblad" en het „Bouwkundig Tijdschrift" zijn in ons Etablissement vervaardigd.** 1115

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

3DE JAARGANG. ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST. N°. 6. 8 FEBRUARI 1883.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF, C. MUYSKEN en F. J. NIEUWENHUIS.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Warmoesgracht 12, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD.

OFFICIEEL GEDEELTE: Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — De St. Pieterskerk te Rome, door H. P. Berlage. — NIET OFFICIEEL GEDEELTE: Prijsvragen, door Th. Sanders. — Verslag van de Vergadering der afdeeling Utrecht, gehouden 23 Januari 1883. — Verslag van de Vergadering der afdeeling Amsterdam, gehouden 2 Februari 1883. — Internationale Tentoonstelling te Amsterdam. — Binnen- en Buitenlandsche berichten. — Afloop veiling Bouwterrein. — Afloop van aanbestedingen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Het Bestuur der Maatschappij heeft tot Correspondent voor de stad Dordrecht en omstreken benoemd, de Heer C. C. van Rijsbergen, Direkteur der Gemeente werken aldaar, welke benoeming door dien Heer is aangenomen.

DE ST. PIETERSKERK TE ROME,

door H. P. BERLAGE.

Slot.

Boven al deze staat Bramante's plan, dat, door den Paus goedgekeurd, ten uitvoer zou worden gebracht.

Zooals reeds gezegd, was hij de eenige, die een centraalbouw ontwierp; dus een Grieksch kruis, met afgeronde absiden, bij hem met dubbelen omgang. Zijne koepel is nagenoeg half cirkelvormig, dus veel meer afgeplat dan de tegenwoordige van Michel Angelo en verwezenlijkt dus van buiten zoowel als van binnen het ideale plan, het Pantheon, dat een halven cirkel in doorsnede vertoont, een honderd meters van den grond op te heffen. Daarbij is die koepel evenals de laatste gecassetteerd.

Hij is door eene galerij van 48 zuilen omgeven, een prachtig motief, getuige de vele koepels die in dezen vorm in den nieuweren tijd zijn gebouwd, zooals de St. Paulskerk te Londen, het Pantheon te Parijs, de Isaäkskerk te Petersburg enz. Het onlangs met den eersten prijs bekroonde ontwerp voor het Duitsche Parlements gebouw, van prof. Thiersch uit Münschen, vertoont een diergelijken koepel.

De buitenste ring van Bramante's koepel heeft de reusachtige middelijn van 56 meter; de binnenste, bestaande uit zuilen afgewisseld door muurvlakte met nissen, die van 42 meter.

Twee hoektorens flankeeren de voorfaçade met porticus.

Zijne binnenarchitektuur bestaat uit gekoppelde pijlers die de groote bogen insluiten, verbonden met het reeds uit de Thermen zoo bekende en gelukkige motief van eene zuilenarchitektuur met beelden bekroond, door dezen bogen overspannen. Zijn plan waarborgde een volmaakt resultaat, maar hoeveel is daarvan afgeweken? Ja wat meer zegt, er is nagenoeg niets van overgebleven.

De bouw begon in het jaar 1506 met de afgeronde kruisarmen.

Van het plan van Raffael, die na Bramante de leiding van den bouw overnam, is niets overgebleven.

Na dezen kwam Peruzzi, die den hoofdkoepel door vier kleine koepels flankeerde, waarvan later alleen de beide voorsten werden uitgevoerd.

De jongere Sangallo kwam slechts een korten tijd na hem aan het bewind, toen Michel Angelo door Paus Paul III in het jaar 1546 met de uitvoering van den verderen bouw werd belast. Ofschoon persoonlijk geen vriend van Bramante, erkende hij dezen toch als de grootste architekt van zijn tijd. Tot navolging was hij te trotsch; hij ontwierp een geheel nieuw plan, maar week toch van het gronddenkbeeld van den grooten meester van den centraalbouw niet af.

Burckhardt zegt in zijne voortreffelijke Cicerone: „van het nu bestaande gebouw heeft Michel Angelo ten eerste de buitenzijde der achterste deelen van den onderbouw met pilasters en attica te verantwoorden; zij zijn een bizar en willekeurig omhulsel, die het onuitgevoerde ontwerp van Bramaute doen beklagen.

Met al de bewondering die men voor Michel Angelo moet koesteren, als zijnde waarschijnlijk de grootste kunstenaar die ooit geleefd heeft, toch zal men met bovenaangehaalde uitspraak moeten instemmen. Maar, wat ware het reusachtige gebouw, zonder den heerlijken koepel, en wat is nu nog het gebouw door dezen koepel geworden.

Het is misschien het schoonste silhonet dat de bouwkunst heeft bereikt.

Het oog mist nu de verbinding der voorspringende gekoppelde zuilen met de attica, die den koepel draagt.

De beelden die Michel Angelo in zijn plan daarvoor had bestemd, en die alweder bewijzen hoe volkomen hij het samenwerken der zusterkunsten verstond en begreep, zijn helaas weggebleven. Voluten zouden dit slechts ten deele goedmaken.

De constructieve waarde van den koepel is echter aan bedenking onderhevig. Het is bekend dat vier zware ijzeren ringen, eerst in later tijd aangebracht, noodig waren om de barsten die zich vertoonden, en die ten laatste het invallen van den koepel zouden hebben tengevolge gehad, tegen te gaan. Construeert men de druklijn, zoo zal men zien, dat deze den zuilenring boven de basis snijdt en er dus buiten valt. Zonder deze zuilen, die als contreforten (hier dus niet voldoende) werken, zou de constructie, natuurlijk zonder bovengemeld hulpmiddel, geheel onmogelijk zijn geweest.

Michel Angelo mocht zijne schepping niet meer overleven, niettegenstaande hij een zeldzaam hoogen ouderdom bereikte. Hij was ook eerst op 72 jarigen leeftijd met de uitvoering zijner plannen begonnen.

Naar zijn uitvoerig model werd voortgewerkt, en de koepel bereikte eerst lange jaren na zijn dood zijn voltooiing.

Dit is bijna gelukkig voor hem te noemen, want hij is daardoor bewaard gebleven voor het zien der groote inconsequentie, toen paus Paul V. aan Carlo Maderna beval het middenschip te verlengen, en dus het gebouw geen centraalbouw te doen blijven; de koepel verloor daardoor zijne waarde met betrekking tot het gebouw.

Want wie hindert het niet, van den Engelenburg komende en het Pietersplein betredende, plotseling den geweldigen bouw voor zich te zien, en de koepel die het geheele plein had moeten beheerschen, slechts een bijrol te zien vervullen, half weggedoken achter de reusachtige apostel beelden?

Men behoeft slechts den weg achter de kerk een eind verder op te wandelen, of naar het vatikaansche museum te gaan, om zich er van te overtuigen, wat de koepel voor het plein zou zijn geweest, wanneer aan het grondenkbeeld, van een centraalbouw, gevolg ware gegeven.

Dit is en blijft de grootste fout, die alle anderen (want er zijn en verscheiden) verre achter zich laat, ja daarbij niet in aanmerking komt. Zoo zal zich bijv. niemand kunnen vereenigen met de facade, met de overdreven hooge attica.

Hij vergelijke haar slechts met die van de vroegere pausselijke kerk, San Giovanni in laterano.

Maar, wat is dit in vergelijking met den slechts half zichtbaren koepel; deze zou de oogen geheel tot zich getrokken hebben, terwijl men nu de facade het eerst moet zien, die daarbij de tamboer van den koepel half doorsnijdt.

Het was dus Carlo Maderna, die na Michel Angelo als bouwmeester werd aangesteld, en die diens werk moest gaan bederven. Alle eer komt hem echter toe wegens zijn voorhal; een uitgang, der kerk waardig. In zijne facade, zooals reeds werd opgemerkt, is hij niet gelukkig geweest.

Bernini zou de laatste hand aan het gebouw leggen, doch daar hij een van de gebouwde torens, die hij aan beide einden der facade wilde aanbrengen, weer moest afbreken, zoo is van hem aan het gebouw zelve niets overgebleven, beelden, altaren, graftomben, enz. enz. niet medegerekend.

Wat hij echter als overgang tot den reuzenbouw schiep, moge een ieder beslissen die, van de Engelenbrug komende aan het einde van het Borgo Nuovo is genaderd.

Zijne kolonnaden, eene vierdubbele rij van zuilen in ellipsvorm, met de kleinste as in de richting der kerk, en de aan het einde stijgende convergeerende gangen, het plein omsluitende, maken het Pietersplein tot het monumentaalste der wereld.

Het is een onvergelijkelijke blik, die een ieder moet betooveren; alleen in de menschelijke figuur heeft men een maatstaf voor de reusachtige afmetingen; in maat uitgedrukt, blijven ze onbegrijpelijk. Het is voldoende een denkbeeld daarvan te geven, door de middellijn der zuilen, evenals de breedte der pilasters in de kerk, die dezelfde is, als norm aan te nemen. Welnu, deze bedraagt 2,80 M.: zegge 2,80 M.

Het stoffelijk individu, mensch, verdwijnt dan ook nagenoeg geheel, wanneer het de voorhal binnen treedt.

En wie durft dan, gewapend met de wetenschap van alle denkbare fouten, met tal van vooroordeelen van allerlei aard, wanneer hij de zware lederen voorhang achter zich heeft laten vallen, ontkennen, eene indrukwekkende ruimte te hebben betreden, die hem eenige oogenblikken sprakeloos doet staan?

Het zoude te ver voeren, en ook vrij wel overbodig zijn, de binnen architektuur, die ten voorbeeld voor honderde kerken werd te beschrijven: zij die haar niet uit eigen aanschouwing kennen, kennen haar van afbeeldingen.

Behalve het schitterende tongewelf van Michel Angelo, dat den blik van zelf naar de overkoepelde ruimte voert, is ze eenvoudig; maar onder eene barokke pracht van marmer incrustatie, altaren, beelden, graftomben, enz enz. bijna alles uit lateren tijd, begraven.

In het midden onder den koepel staat de afschuwelijke tabernakel van Bernini, boven het met honderd, steeds brandende lampen opgesmukte graf van den heiligen

Petrus, en breekt ons den blik naar het koor af. In detail is deze kwistige decoratie, bijna niets uitgezonderd, niet bestand tegen de flauwste kritiek, maar als geheel, ofschoon verre van kerkelijk stemmend, is de indruk overweldigend; zij blijft onovertroffen.

De Roomsche kerk kieze voor haren cultus de gothische Cathedralen, voor de pompeuse feesten de Pieterskerk.

Men bezoeke haar daarom op goeden vrijdag of Paaschochtend. Wil men toch eenigen godsdienstigen indruk van het gebouw ontvangen, men betrede het in schemer donker, bij ondergaande zon. De eenigszins scherpe contrasten in de marmerbekleeding en decoratie smelten dan tot een schitterend polychroom geheel te samen.

Stroomen gloeiend licht vallen door de reusachtige ramen van den koepel, en geven hem in het schitterend glasmosaiek, zijn schoonste tooi. Van binnen heeft hij ten minste niets van zijn macht verloren.

De geweldige last schijnt te zweven; het onovertroffen architektonisch gewrocht van Michel Angelo is geen steenen massa meer, maar een symbool geworden; het beheerscht Rome.

De koepel begint het eerst zichtbaar te worden wanneer men de eeuwige stad nadert, en bij het afscheid nemen ziet men ook hem het langst.

Eerst dan heeft men de stad verlaten, wanneer hij ten laatste achter een heuvel der Campagna verdwijnt.

PRIJSVRAGEN

DOOR TH. SANDERS.

Bij de verlevendigde belangstelling in onze bouwkunst zou men verwachten, dat ook de behandeling van prijsvragen — wijl hare resultaten van zoo groot gewicht zijn voor de goede ontwikkeling dezer kunst — ons publiek niet langer onverschillig zou laten.

Dit is echter geenszins het geval.

In ons lieve vaderland wordt het uitschrijven van prijsvragen nog steeds zeer lichtvaardig behandeld, en toch hangt van de bepalingen, vervat in het programma zoowel wat betreft de gestelde eischen als de verdere voorwaarden — benoeming van de jury, publiciteit der ingekomen antwoorden en van het rapport, enz., het goede resultaat geheel af.

De besturen of particulieren die een prijsvraag uitschrijven kunnen alléén dan een goeden uitslag verwachten, en zij die medewerken een onpartijdig oordeel, wanneer de eischen nauwkeurig bepaald en de voorwaarden onbekrompen gesteld zijn.

Een goed programma is dus in beider belang.

Maar ook het publiek heeft het ondubbelzinnigst belang bij prijsvragen, niet alléén wat betreft den uiterlijken welstand, maar vooral daarom, omdat, zooals wij straks zullen zien, prijsvragen bijna altijd betrekking hebben op openbare gebouwen, waarbij dus zoowel het uiterlijk schoon, de practische indeeling en de financieele zijde om het zeerst op den voorgrond treden.

Terwijl men hier in Nederland tot heden aan prijsvragen nog weinig of geen aandacht geschonken heeft, heeft men in andere landen en vooral in Duitschland het groote nut van goede prijsvragen reeds lang ingezien en ze tot een onderwerp van grondig onderzoek gemaakt.

Hier eene volledige studie van dat onderwerp te geven is mijne bedoeling niet, het is daarvoor te veel omvattend. Ik wil slechts enkele punten bespreken en daaruit de hoofdvoorwaarden afleiden waaraan goed gestelde prijsvragen moeten voldoen, om daarna eenige der voornaamste prijsvragen, die in de laatste jaren hier te lande zijn uitgeschreven, aan deze gegevens te toetsen.

Is het uitschrijven van een prijsvraag wenschelijk, vraagt in wanhoop menige bouwcommissie, en krijgt van den een ten antwoord, ja zeker, want ge komt daardoor goedkoop in het bezit van een aantal ontwerpen, waarbij misschien wel wat goeds is, en waaruit anders door een handig knutselaar wel wat is te maken; van een ander daarentegen, vooral geen prijsvraag, ge krijgt wat prentjes die, uitgevoerd, allerhande op de teekening onzichtbare gebreken hebben en die de gestelde bouwsom meer dan dubbel overschrijden. Wacht je voor al den last en omhaal daaraan verbonden, het bestuur van die en die vereeniging kan je daarvan alles vertellen. Een *goed* antwoord zou echter moeten luiden: Wordt de indeeling van uw gebouw eenigermate ingewikkeld zoodat het vinden eener goede planverdeeling een werkelijke studie vordert en tot velerlei oplossingen kan aanleiding geven, schrijf dan een prijsvraag uit; ook dan wanneer, al is de planverdeeling eenvoudig, de aard van het gebouw eene hooge architectonische waarde van de gevels, een karaktervol monument, vordert. Bij een goed gesteld programma zullen dan, de misschien meerdere kosten en moeiten niet verloren zijn, maar ruime vruchten dragen! Het ligt dus voor de hand, dat voor eenigszins aanzienlijke openbare gebouwen het uitschrijven van een prijsvraag plicht der betrokkene besturen is, daar hier bijna altijd zoowel planverdeeling als uitwendige vorm van hoog gewicht zijn.

Of eene prijsvraag beperkt, nationaal of internationaal moet zijn, moet voor ieder geval afzonderlijk bepaald worden. Internationale prijsvragen zal men gewoonlijk slechts uitschrijven voor gebouwen van het grootste gewicht, zooals bijv. parlementsgebouwen, beurzen, groote raadhuizen, cathedralen, paleizen, groote stations, enz., terwijl ook dan nog eene regeering, wanneer zij bijv. de vaderlandsche bouwkunst bizonder wenscht aan te moedigen, eene nationale prijsvraag kan uitschrijven.

Voor beperkte prijsvragen in engeren zin moeten dezelfde algemeene regels gelden als voor algemeene. Hoever men de deelneming wil uitstrekken zal ieder voor zichzelf moeten weten. Voor particulieren en commissien is dit een zuivere opportuniteitskwestie, daar zij zich bij een besloten concours kunnen verzekeren van de medewerking van hem, die zich bij een algemeen concours misschien zoude onthouden, terwijl vooral met het oog op latere uitvoering hun die medewerking juist zeer gewenscht voorkomt. Voor den staat en gewestelijke besturen is de zaak een geheel andere, want behalve dat zij uit den aard van hun bestaan geene uitzonderingsregelen mogen maken, dan in hoogst

zeldzame gevallen en dan nog alleen wanneer het een gebouw betreft van ondergeschikt belang, gelden voor hen ook niet de practische redenen, die het uitschrijven van beperkte prijsvragen door particuliere commissien rechtvaardigen, omdat eerstens de ondervinding steeds bewees dat het aan medewerking, vooral bij goed geregelde concoursen, nooit ontbreekt, en verder dat zij in hun ambtenaarspersoneel voldoende middelen tot hunne beschikking hebben om eene goede uitvoering steeds te waarborgen.

Voor particulieren daarentegen zal het uitschrijven van een prijsvraag slechts zelden gewenscht zijn, omdat hunne opgaven meest eenvoudiger zijn en ook vooral omdat het opstellen van een goed programma, waarop wij later terugkomen, hoogst moeilijk is en meestal enkele mondelinge aanwijzigingen en besprekingen over de wenschen van den bouwheer in verband met het beschikbare terrein, een goed plan veel beter waarborgen, dan het meest uitgebreide programma, waarbij allicht het een of ander vergeten wordt, dat later blijkt van het grootste gewicht voor de toekomstige bewoners te zijn. Particuliere prijsvragen zijn dan ook veelal niets anders dan vermomde loterijen, waaraan architekten zich nooit moesten wagen, wanneer, zooals meest geschiedt. zij zich onderscheiden door het gemis van elken waarborg voor eene goede uitspraak.

Is het beantwoorden der vraag of het uitschrijven eener prijsvraag wenschelijk of niet, is meest een hoogst moeilijk vraagstuk voor onze besturen en commissiën, nog grooter wordt de verlegenheid wanneer men moet overgaan tot de samenstelling van het programma. Te verwonderen is dit allerminst, daar zelfs de Nederl. Regeering of liever de Hooge Staatsambtenaren, die haar vertegenwoordigen en van wie men beter mocht verwachten, in deze, zooals straks zal blijken, geen eigen meening hebben, maar zich laten drijven als een schip zonder roer, nu weer in deze dan weer in gene, maar nooit in de goede richting.

Hoewel, zooals ik reeds opmerkte, het vaststellen van goede algemeene regelen, die bij het uitschrijven van een prijsvraag tot leiddraad kunnen strekken, een zeer moeilijke en ingewikkelde zaak is, waarbij men niet alléén heeft te letten op het meest gewenschte, maar ook op het in den tegenwoordigen tijd verkrijgbare, en, dat voor ieder land afzonderlijk deze algemeene regelen in de onderdeelen moeten en zullen verschillen, zijn er toch eenige hoofdpunten, waarvan niet mag worden afgeweken en die ik hier wil bespreken.

De samenstelling van de jury komt het eerst aan de orde, en de volgende bepalingen daaromtrent kan men als overal en ten allen tijde geldend beschouwen.

De jury moet voor het grootste deel uit mannen van het vak bestaan.

De prijsrechters moeten in het programma, dat door hen moet zijn goedgekeurd, worden genoemd.

Zij zijn van iedere deelneming aan de prijsvraag uitgesloten.

De laatste alinea is zoo duidelijk en eenvoudig, dat zij geene nadere toelichting behoeft; van de noodzakelijkheid der bepaling dat het meerendeel der juryleden uit deskundigen moet bestaan, is men hier minder overtuigd, en toch is dit eene voorwaarde van het hoogste gewicht, want behalve, dat de beoordeeling uit den aard der zaak in hoofdzaak loopt over technische en esthaetische vraagstukken, waarover leeken niet kunnen oordeelen, kan men gerust beweren, dat zij evenmin bouwkundige teekeningen begrijpen of verstaan, omdat hiertoe eene groote mate van geoefendheid en studie behoort. De rol van niet deskundigen als beoordeelaars eener prijsvraag is deze, dat zij meer in het bizonder te waken hebben, dat de gestelde eischen, betrekking hebbende op doel en bestemming van het gebouw, goed begrepen en bij de beoordeeling op hun juiste waarde geschat worden. Voor hen zal men dus moeten kiezen, behalve een of meerdere financiers, mannen die op het gebied waartoe het gebouw bestemd is, algemeen erkende verdiensten bezitten.

De deskundigen moeten even als zij mannen zijn, bekwaam in hun vak, onafhankelijk en onpartijdig, maar die daarenboven met beoordeelen van prijsvragen eenigermate vertrouwd moeten zijn.

Tot meerderen waarborg van onpartijdigheid zal men de juryleden in ruimen kring moeten kiezen.

Omdat de samenstelling der jury van groot gewicht is, zal men de leden reeds dadelijk bij het bekend maken van het programma moeten noemen. Behalve dat de medewerkers hierin al terstond een waarborg voor eene juiste beoordeeling en voor eene rechtvaardige uitspraak vinden, bewijst de goedkeuring die een aldus gekozen jury aan het programma hecht, dat de overige eischen goed gesteld zijn.

De verdere voorwaarden die in een billijk programma duidelijk vermeld moeten worden, zijn:

Eene juiste en volledige omschrijving der gestelde eischen.

Eene bepaling dat de teekeningen in het openbaar gedurende minstens 14 dagen zullen worden tentoongesteld en dat het rapport der jury voor of gelijktijdig met de opening dier tentoonstelling zal worden publiek gemaakt, niet alleen opdat belanghebbenden en belangstellenden de plannen in verband met het rapport zouden kunnen beoordeelen, maar vooral opdat de medewerkers en de bouwkundigen in het algemeen, door bestudeering der gezamenlijke inzendingen, zouden kunnen leeren, welke klippen zij in het vervolg te vermijden hebben. Zoo opgevat wordt iedere prijsvraag eene studie die de ontwikkeling onzer vaderlandsche bouwkunst slechts kan bevorderen. Verder dient duidelijk te zijn bepaald of de uitvoerbaarheid voor de vastgestelde bouwsom al dan niet als hoofdvoorwaarde bij de beoordeeling zal gelden.

Eindelijk moeten de uitgeschreven prijzen in goede verhouding staan tot het gevraagde ontwerp. Gewoonlijk wordt aangenomen, dat de hoogste prijs minstens gelijk moet zijn aan het honorarium dat men een ervaren architekt voor zoodanig werk zou betalen, terwijl het wenschelijk is, zoo mogelijk niet nog twee of drie maar meerdere aanmoedigingsprijzen uit te schrijven.

Verdere voorwaarden betreffende de gevraagde plannen en begrootingen, de schaal van uitvoering, de termijn van inzending, de redenen van uitsluiting, het eigendomsrecht der ingezonden geheel of gedeeltelijk bekroonde

ontwerpen, alsmede de vraag in welke gevallen de uitgeloofde prijzen niet of slechts gedeeltelijk moeten worden uitgereikt, al deze punten als niet behoorende tot de hoofdvoorwaarden, laat ik hier onbesproken.

(*Wordt vervolgd*).

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING UTRECHT GEHOUDEN DEN 23 JANUARI 1883.

Na lezing der notulen van de vorige vergadering, doet de voorzitter mededeeling, dat is ingekomen:

1°. een schrijven van het Hoofdbestuur, waarin wordt meêgedeelt, dat de bekroonde antwoorden op de buitengewone prijsvraag, in 1881 uitgeschreven, mede aan de afdeeling Utrecht zullen worden gezonden van 8—22 Februari;

2°. een schrijven van den heer W. H. Schoonhein d.d. 12 Januari 1883, berichtende dat hij — tot zijn leedwezen — de benoeming tot secretaris van de afdeeling niet kan aanvaarden.

Voor de vragenbus waren 5 vragen ingekomen, die — op voorstel van den voorzitter — met het oog op de aan de orde zijnde punten, in een volgende bijeenkomst zullen worden behandeld.

Overgaande tot de benoeming van een nieuw bestuurslid wegens het bedanken van den heer W. H. Schoonhein, wordt de heer I. H. J. van Lunteren met algemeene stemmen tot lid van het bestuur — tevens secretaris — benoemd. Den heer van Lunteren niet tegenwoordig zijnde, zal hiervan worden kennis gegeven.

Daarna neemt de voorzitter het woord ter behandeling van een opstel over de Byzantijnsche kerkbouwkunst.

Na een algemeene inleiding ging spreker over tot een meer gedetailleerde behandeling, waarbij hij doet uitkomen hoe de Byzantijnsche bouwkunst zich uit de Romeinsche heeft ontwikkeld, en onder den invloed van vele vreemde, vooral Oostersche motieven, zich langzamerhand tot een eigen richting ontwikkelde. — Wilde men dus tot een juiste waardeering der Byzantijnsche kunst komen, dan was het noodig eerst na te gaan, wat de Romeinsche kunst in deze richting nog geleverd heeft; daarom bleef spreker langeren tijd stilstaan bij het Pantheon, de tempel der Minerva Medica en de grafkerk von Constantia te Rome, alsmede bij de doop- en grafkerken St. Maria Maggiore te Nocera, de St. Maria della Rotonde (graf van Théodoric), de St. Nazario e Celso en de Ecclesia Ursiana allen te Ravenna, maar vooral de St. Lorenzokerk te Milaan, die uitvoerig besproken werd.

Daarna toonde hij aan, hoe eerst in de 6e eeuw onder keizer Justinianus de Byzantijnsche kunst zelfstandig optreedt, hoe vooral onder den invloed van het Oostersche Christendom, bij de basilika een koepel boven de hoofdruimte in de samenstelling wordt opgenomen, waardoor een gelijkzijdige hoofdruimte in het midden van het gebouw vereischt wordt. — Naar deze hoofdruimte openen zich dan de zijschepen en de voor de vrouwen bestemde, daarboven gelegen galerijen, door zuil-arcaden. In de diepte van het gebouw sluit het altaar met priesterkoor aan, terwijl vóór steeds een narthea of voorhalle, dikwijls met een atrium, was aangebracht. Als voorbeelden hiervan worden behandeld de Hagios Sergios en Apostelkerk te Constantinopel en de St. Vitale te Ravenna, maar vooral de Hagia Sophia te Constantinopel (532—538 gebouwd). Bij dit bouwwerk blijft spreker langeren tijd stilstaan en doet tevens uitvoerige mededeelingen over de constructie, pracht en inwendige versiering van den hoofdbouw.

Na Justinianus nam de stijl een grovere en eenvoudiger ontwikkeling.

Als voorbeelden daarvan werden de Hagia Irene te Constantinopel en de St. Sophia de Paragia en de St. Georg te Thessalonika behandeld. Daarop behandelde spreker de mozaïkschildering en de vervorming van het antieke element, en toonde daarna aan hoe sinds de 9e eeuw, karakterestieke wijzigingen in denkerkbouw optreden. Hoe vooral de koepel door een hooge tambour wordt omhoog geheven, de galerijen vervallen en de ontwikkeling in den vorm van een Grieksch kruis heerschende wordt, terwijl nu ook het uitwendige rijker wordt behandeld. De Hagia Theotokos te Constantinopel en de heilige Apostelkerk te Thessalonika worden als voorbeelden daarvan behandeld.

Vervolgens stond spreker nog even stil bij de decoratieve kunsten van dien tijd, zoo mede hoe door de fatale politieke toestanden met het verval van het Byzantijnsche Rijk, ook de Byzantijnsche kunst onder ging.

Spreker restte nog de behandeling van de uitbreiding die de Byzantijnsche kunst in Europa genomen heeft, zoomede van den invloed die deze stijl op verschillende richtingen tot op onzen tijd heeft gehad. Wegens het vergevorderd uur zag hij zich echter genoodzaakt dit gedeelte zijner voordracht tot een volgende bijeenkomst uit te stellen.

Bij monde van den heer Nijland werd den heer Nieuwenhuis dank gezegd, namens de vergadering, voor deze belangrijke voordracht, die door tal van teekeningen werd toegelicht.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING AMSTERDAM, GEHOUDEN 2 FEBRUARI 1883.

Bij afwezigheid van den Voorzitter wordt de Vergadering geopend door den Vice-Voorzitter.

Na lezing van de notulen der vorige vergadering deelt hij mede, dat de op die vergadering gedane verkiezingen, van den heer N. Redeker Bisdom tot Voorzitter en van den heer Th. G. Schill tot bestuurder, door die heeren zijn aangenomen en voorts dat tot lid is voorgesteld den heer J. van Looy, architekt.

Daarna stelt hij aan de orde een voorstel van het Bestuur tot het stichten van een wekelijkschen leesavond. De bedoeling hiervan is dat de Afdeeling zich verzekere van een geschikte localiteit zoo mogelijk op een vasten avond van elke week. Het Bestuur van de Maatschappij heeft zich bereid verklaard, de bibliotheek en de verschillende periodieke tijdschriften beschikbaar te stellen, waarvoor dan de leden der Maatschappij, niet-leden der Afdeeling, tot de leesavonden toegang zullen hebben. Ook hebben andere heeren toezegging gedaan stukken uit hunne bibliotheek voor die avonden ter inzage te willen geven.

De heer Leliman vraagt of het huren van een lokaal wel noodig is en of het gebouw van de Maatschappij hiertoe niet de aangewezen plaats. Ook meent hij dat het Bestuur der Maatschappij niet zooveel tijdschriften ontvangt als voor die leestafel gewenscht zoude zijn.

De heer Rieber betoogt, dat het lokaal der Maatschappij daartoe totaal ongeschikt is en geeft, wat het tweede punt betreft zeer geruststellende mededeelingen.

Het voorstel vindt overigens bij de leden bijval. Alleen de heer Schill meent, dat wil men zoo iets aanvangen het op breeder grondslag zou moeten geschieden en de gelegenheid alle avonden worden opengesteld. Hij meent dat een goede zaak door een halve maatregel wel eens in onverdiend miskrediet kon worden gebracht. De heer Rieber meent, dat het geen proef geldt, maar een voorloopige maatregel, hetgeen door het Bestuur wordt bevestigd, waarna het voorstel wordt aangenomen.

Alsnu wordt het woord verleend aan den heer J. de Haan die zal spreken over: »De Bouwkunst in het algemeen, hare beoefenaars, de onderlinge verhouding van hen, zoowel in theorie als in praktijk, en naar aanleiding hiervan, voorstel tot herziening der leemten in onze wetgeving ten hunnen opzichte bestaande.

Spreker vraagt zich af: Wat verstaat men onder »bouwkunst"? Is het de kunst van bouwen, dan was ieder timmermansknecht een bouwmeester. Maar de bouwkunst is een heilige schepping, door oningewijden niet begrepen. Zij is een heilige kunst die boven andere staat, omdat het haar gegeven is hare gedachten te belichamen. Daarom ook is zij een moeielijke kunst.

Spreker stelt zich een Augustusavond voor, en, door het maanlicht beschenen maar toch door een half nevelfloers omgeven, het Paleis voor Volksvlijt aan 't einde der Utrechtsche Straat, dat met zijn architektonische waarde zulk een schoonen achtergrond vormde. Hij vroeg zich daarna af, hoe Oudshoorn te moede zou zijn, als hij ter weerszijden van zijn schepping, die huizen, die bergplaatsen van menschen zoude ontwaren. Zou hij niet, beschaamd over zooveel wansmaak uitroepen; »dat is het leven gedood!"

Vervolgens komt spreker tot de behandeling der beoefenaars van de kunst, en de gebreken van hen die alleen practische — van hen die alleen theoretische vorming ontvingen. Er waren architekten die niet teekenen konden, en om 't hardst Amsterdam in elkander spijkerden, maar er waren er ook voor wien het zaak was te begrijpen dat de theorie. de praktijk niet missen kan.

Voorts toonde spreker aan, de leemten in bestekken en in de wetten; terwijl meer en meer gebouwd wordt, komt geen werk haast tot stand, zonder dat ook de advokaat er aan medegewerkt heeft.

Na tal van voorbeelden, komt spreker tot de conclusie, dat de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst zeker velen aan zich zou verplichten, indien zij een reglement samenstelde, waarop men zich bij 't ontstaan van geschillen konde beroepen. *)

De vergadering geeft luide haren bijval aan den spreker voor zijn onderhoudende lezing te kennen, hetgeen daarna door den Voorzitter in woorden van dankbetuiging wordt herhaald.

De heer Leliman wenscht de Afdeeling geluk dat den heer de Haan na een lange afwezigheid wederom tot haar is teruggekeerd. Mannen als hij, die na lange ervaring zoo flink voor hunne opinie kunnen en durven uitkomen, zijn te waardeeren.

Overigens verwacht hij van reglementeurs, zooals de spreker wilde, niet veel goeds. Bij rijkswerken waar veel gereglementeerd wordt, komt veel onregelmatigs voor, waartoe als voorbeelden door den spreker genoemd worden het Ministerie van Justitie te 'sGravenhage, het Museum enz.

De secretaris meent met den heer de Haan, dat een serie algemeene regelen en bepalingen, uitsluitend opgesteld ten dienste van Architekten, in den geest zooals die bij het Rijk en bij andere corporatiën bestaan, veel nut zou kunnen stichten, en de Architekten bij het maken van hunne bestekken ten goede zou kunnen komen. Hij zegt, dat gevoelen reeds op een vroegeren vergadering te hebben uitgesproken.

Na uitvoerige discussiën, waaraan door verschillende leden wordt deelgenomen, stelt de heer Leliman voor, een Commissie te benoemen van drie leden, die een zoodanig reglement zal ontwerpen en ter tafel brengen.

Door de heeren de Haan en Sanches wordt gezegd, dat die Commissie veel grooter zou moeten zijn en een uitvoerig onderzoek naar vele behoeften zou moeten instellen.

De secretaris meent, dat een Commissie voor dit werk zou zijn wat ze voor de meeste zaken is, namelijk niets. Volgens hem zoude het een zeer doorwrochte studie moeten zijn. Wanneer een maal de behoefte zich meer en krachtiger uitspreekt, zullen zich wel personen genegen gevoelen de handen aan het werk te slaan.

Ten slotte wordt het Bestuur verzocht met den heer de Haan in overleg te treden, wat in deze gedaan kan worden en daarover in de volgende vergadering rapport uit te brengen.

De heer Leliman zegt op een volgende vergadering te willen spreken over »Besloten Concours", hetgeen door den voorzitter met genoegen wordt aangenomen.

Hierna wordt de vergadering gesloten.

*) Wegens plaatsgebrek kan in dit nommer slechts dit kort uittreksel gegeven worden. In een volgend nommer zal een uitgebreider worden opgenomen.

INTERNATIONALE TENTOONSTELLING TE AMSTERDAM.

Binnen kort zal van wege de Commissie voor de Afdeeling »Fraaie Kunsten" van de Internationale Tentoonstelling, welker Reglement enz. bij het vorige nommer van dit Weekblad aan de leden der Maatschappij is toegezonden, eene circulaire het licht zien, waarin onder anderen bepaald wordt, dat de teekeningen, schilderijen, enz., vóór 14 April a. s. moeten ingezonden worden. Een uittreksel uit dit Reglement zal in dit blad opgenomen worden.

De aanvrage of opgave voor plaatsruimte, waaromtrent in die circulaire geen datum bepaald is, moet natuurlijk vroeger geschieden, en het is raadzaam de inschrijvings-biljetten zoo spoedig mogelijk aan: *den heer Commissaris-Generaal der Internationale Tentoonstelling van* 1883, *te Amsterdam*, toe te zenden.

Met het oog op het vervoer, maar ook ter wille van eene nettere expositie, is het tevens zeer wenschelijk, dat de inzenders hunne teekeningen op houten ramen spannen, zoo noodig onder glas, en voorts voor eene goede verpakking zorg dragen.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Amsterdam is niet gelukkig in de laatste dagen, wat betreft den bouw van huizen van kleinere afmetingen.

Zaterdag l.l. verlustigde zich een talrijk publiek op het Rembrandtplein in het gezicht van een huis dat dreigde in te storten. Het woord verlustigen is hier werkelijk niet slecht gekozen. Het Amsterdamsch publiek toch is niet zeer ingenomen — en hoe kan het anders — met de verkleining van het plein, een gevolg van het recht, dat aan de bewoners der smalle huisjes, gelegen van af het Hotel Mast tot aan de de Engelsche steeg, gegeven is, om de gevels daarvan naar voren te brengen tot aan een nieuwe rooilijn, bepaald door het verlengde van 't Hotel Mast. De Gemeenteraad heeft dit besluit genomen ter wille van de regelmatigheid van het plein, dat daardoor aanmerkelijk verkleind wordt.

Wat is er ook regelmatiger dan zulk een rechte rooilijn?

Toch was die op andere wijze te verkrijgen geweest. Men had boomen kunnen planten in de verlengde richting; niet veel, maar juist genoeg om die lijn aan te geven: de ciosque voor dagbladen had men in »de richting" kunnen zetten, en misschien daarnaast eene andere kunnen plaatsen van de soort als die welke eerlang hier en daar in de stad zullen verrijzen, of een tentje voor den verkoop van dranken, zooals reeds in grootere afmetingen tusschen het plantsoen van het plein staat. Of wel men had onder de boomen een paar banken kunnen plaatsen die de gewenschte rooilijn aangaven.

Reeds een der eigenaars van de vooruit te schuiven panden heeft van zijn recht gebruikt gemaakt; het hoekhuis op de steeg is reeds onder de kap; de voorgevel ontbreekt echter nog. Van dat huis was nog iets te maken, omdat het op een hoek stond; maar de overige huizen, waarvan enkele 4 à 5 M. breed aan de eenige zijde waar zij licht kunnen krijgen, zijn niettegenstaande de vrijgevigheid van het gemeentebestuur in minder goede conditien geraakt. Wat van hun innerlijke inrichting kan terecht komen is zeker niet veel goeds.

Het bewuste hoekhuis is hemelhoog opgetrokken kunnen worden omdat het op een plein staat, en verder gebouwd volgens de regelen van de politie-verordening op het bouwen, want: de gevelmuur aan de steeg is van genoegzame zwaarte, ook de muur daaraan evenwijdig, die, thans nog buitenmuur omdat de eigenaar van het belendende pand nog niet aan 't bouwen is, naderhand binnenmuur wordt. Over de geheele hoogte is die muur één steen dik. Balklagen van genoegzame zwaarte, voldoende verankering enz. zijn aanwezig.

Wat is nu de oorzaak dat het gebouw 't niet houden kon?

De bewuste een-steensmuur had, niettegenstaande de bepalingen van de stedelijke bouwverordening, met het oog op den langen tijd die hij wellicht als buitenmuur van het smalle maar diepe en hooge huis dienst zal moeten doen, als buitenmuur behandeld moeten worden. Zooals die muur daar staat, terwijl men even den blik slaat op den ruimschoots met raamopeningen doorbroken gevel aan de steeg, zal niemand meer twijfelen aan den onhoudbaren toestand.

Al doende leert men. Misschien ook de bouwpolitie.

Vóór dat het geheele, thans gestutte pand invalt, moet het natuurlijk afgebroken worden, en het is te hopen, dat er besloten kan worden om de fundeeringput met het afkomende puin weder vol te werpen, en de zaak te laten zooals die was, totdat de tentoonstelling zal zijn afgeloopen, zoodat de vreemdelingen niet vergast worden op het gezicht van een plein, hetwelk aan eene zijde begrensd wordt door eene lange reeks van steigers.

Terwijl ik mijne bevindingen neêrschreef die ik op het Rembrandtplein opdeed, wordt mij de courant gebracht; daarin lees ik het volgende.

Gisteravond (2 Febr.) te 10 uren werden de bewoners van de De Wittestraat opgeschrikt door een geweldig gedreun, dat velen deed denken aan een herhaling van de ramp te Muiden. Toen allen ontsteld naar buiten kwamen, bleek het, dat *vier* in aanbouw zijnde huizen, die reeds onder den kap waren gebracht, waren ingestort, zoodat slechts een groote hoop puin was overgebleven. Na een opsomming van de onheilen die hadden kunnen voorvallen, en de mededeeling, dat »gelukkig geen menschenlevens behoefden betreurd te worden," zegt het blad: de oorzaak van het ineenstorten der huizen was de hevige wind, die gisteren woedde.

't Zij mij vergund deze nieuwstijding in dit blad te eindigen met dit even ware gezegde: de oorzaken van de ongevallen bovengenoemd, zijn te wijten aan de wijze van bouwen.

Naar wij vernemen zal de voorgenomen tentoonstelling van aardewerken dit jaar niet plaats hebben, maar heeft men besloten die in 1884 te houden.

Burg. en Weth. van 's Gravenhage hebben den Gemeenteraad voorgesteld op het vroeger besluit tot afbreken van de Gothische zaal terug te komen, en een aanbod aan te nemen van de Groothertogin van Saxen-Weimar-Eisenach (Prinses Sophia der Nederden) welke de zaal wil koopen voor de som van *f* 78.500, wanneer de gemeente de kosten van afscheidingen wil dragen.

Ook hebben B. en W. op nieuw hun voorstel — 16 Jan. l. l. verworpen — aan den raad in overweging gegeven, om het gebouw op den Korten-Vijverberg, hoek Tournooiveld, tot gemeente museum in te richten.

In het Handelsblad leest men: dat de heer Cuypers, de architekt voor de Rijksmuseumgebouwen te Amsterdam, onlangs het oude voorgedeelte van het Gouvernementsgebouw te Assen op last van den Minister van binnenlandsche zaken heeft opgenomen, in afkeurenden zin advies heeft uitgebracht en tot algeheele vernieuwing ook van dit gedeelte geraden. De Minister heeft naar aanleiding daarvan den rijksbouwkundige voor de onderwijsgebouwen enz. opgedragen de noodige plannen voor de geheele verbouwing van het voorgedeelte in gereedheid te doen brengen, zoodat thans het geheele Gouvernementsgebouw zal vernieuwd worden.

In de vergadering van den Gemeenteraad, gehouden op 31 Januari l. l., werd onder anderen aan de orde gesteld, een voordracht tot onderhandsche verhuring van het logement »de Munt", waarvan de conclusie strekte om het gebouw voor 20 jaren, van af 1 Mei a. s., tegen *f* 3200 's jaars te verhuren aan hem, die aangeboden had om het gebouw onder zekere bepalingen voor zijne kosten — geraamd op *f* 80.000 — uiterlijk binnen twee jaren te restaureeren enz.

De plannen voor de restauratie waren in teekening reeds gereed; verschillende leden van den raad toch vonden die niet fraai of middelmatig.

Een voorstel om eerst de Commissie van bijstand te hooren alvorens een besluit te nemen, werd aangenomen. De argumenten dat de Munt een gebouw is, dat als het er niet stond, er zeker niet gesticht zoude worden, en dat de Singel op dit punt zoo smal is dat later verbreeding noodzakelijk zal blijken, hebben zeker veel invloed gehad op het nemen van dit besluit.

Intusschen is de zaak met ernst behandeld geworden. Ter Secretarie ligt het rapport der Commissie van bijstand ter lezing, waarin betoogd wordt dat het gebouw naast den toren zoo weinig mogelijk pretentieus moet zijn om dezen zoo goed mogelijk te doen uitkomen. De verbouwing moet dus sober behandeld worden, en het aantal verdiepingen van 't bestaande gebouw niet worden vergroot, waaruit volgt, dat een te bedingen huurprijs niet hoog kan zijn, en wellicht moeielijk een huurder, die de verbouwing op zich nemen wil, te vinden is. Wordt een huurder gevonden, of moet de stad zelve gaan verbouwen, steeds blijft de kans bestaan dat de behoeften van het verkeer de verwijdering van de bijgebouwen van den toren zullen vorderen.

De vraag of het daarom niet wenschelijk zoude zijn reeds nu die bijgebouwen te sloopen wordt bevestigend door de Commissie beantwoordt.

Wordt gehandeld naar aanleiding van dit advies, dan zal in veel opzichten tot verbetering van 't verkeer en verfraaiing van 't Sophiaplein bijgedragen worden.

Naar wij vernemen zal binnen eenige dagen een prijsvraag uitgeschreven worden voor een Kurhaus en Hotel te Noordwijk.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

De Maatschappij der Antwerpsche bouwmeesters looft twee prijzen uit (1e een zilver vergulde medaille en 250 Frs., 2e een bronzen medaille, een diploma en 150 Frs.) voor een ontwerp van een »Gemeentehuis, in den stijl der Kunstherbloeiing", voor een gemeente van 5000 zielen.

Alleen Belgen, en sedert 1 Jan. 1883 in België wonende vreemdelingen. minder dan 30 jaren oud, kunnen mededingen.

AFLOOP VEILING-BOUWTERREIN.

Amsterdam, 5 Februari 1883.

Een bouwterrein, waarop twee arbeiderswoningen te Hilversum, ten westen aan den 's Gravenlandschenweg en ten oosten aan den Hoogen Naarderweg. groot 10 aren, 80 centiaren *f* 7000.— opgehouden.

ADVERTENTIËN.

LOUIS GOFFIN & Cie.

28, Avenue Rogier 28, LUIK.

Exploitanten van HARDSTEEN (Petit granit) en van KEIJENGROEVEN alsmede van LUXEMBURGSCHEN STEEN.

HARDSTEENGROEVEN van Ogné ruim 10 Hectaren groot met Stoomzagerij ingerigt om alle afmetingen te kunnen zagen.

LA ROCHETTE STEEN, GILSDORFER STEEN en WIDDEBERGERKEIJEN, ruim 18 Hectaren in exploitatie in Luxemburg.

Verder GRANIET en GRESKEIJEN, HYDRAULISCHE en VETTE LUIKSCHE KALK.

Aan Ingenieurs en Architecten worden op aanvrage monsters van bovenstaande steensoorten toegezonden. 1124

Bij P. GOUDA QUINT, te Arnhem, is verschenen de **ACHTSTE** aflevering van:

GESCHIEDENIS VAN DE BOUWSTIJLEN

IN DE

HOOFDTIJDPERKEN DER ARCHITECTUUR

DOOR

EUGEN. GUGEL.

Hoogleeraar voor de Bouwkunst aan de Polytechnische School te Delft.

Met omstreeks **700** in den tekst gedrukte figuren en **6** staalgravuren.

Tweede, veel vermeerderde en bijgewerkte druk.

De uitgave geschiedt bij inteekening in 10 afleveringen à *f* **1.75.** 1125

VERZILVERDE EN GEFOELIEDE
SPIEGELGLAZEN.
SPIEGELS EN LIJSTEN
IN ALLE STIJLEN,
Ornamenten in Carton Pierre,
levert tegen billijke prijzen de spiegelfabriek
1126 van
M. HARTMANN,
KANTOOR: **Utrechtschestraat 14.** *FABRIEK:* **Falckstraat 49/51**

DORDTSCHE TRAS.
H. F. ONDERWATER & Co.
DORDRECHT,
STOOM-TRASMOLENAARS.
Opvolgers van de Heeren P. en J. HORDIJK,
leveren geen andere tras, dan die op hunne molens te *Dordrecht* gemalen wordt van **zuiveren tufsteen**, uit de groeven van den Heer GERHARD HERFELDT te *Andernach*, uitmuntende kwaliteit en billijken prijs.
Bevelen zich aan tot de levering van
TUFSTEEN. 1127

OPZICHTER. 1128
Er biedt zich aan een OPZICHTER, ook bekwaam TEEKENAAR, reeds meerdere groote werken uitgevoerd hebbende.
Aanbiedingen worden ingewacht onder lett. G H bij de Erven H. van Munster & Zn. Warmoesgracht 12, *Amsterdam.*

TROTTOIR-TEGELS. **PARKETVLOEREN,** CEMENT-TEGELS.
Villeroy & Boch, Mettlach
Boch Frères, Maubeuge
Minton, Hollins & Co., Stoke
benevens **verglaasde Wand-** en **Faïence Tegels.** 1129
bij de Vertegenwoordigers en Depothouders
DE LINT & Co., Oostzeedijk 248, Rotterdam.

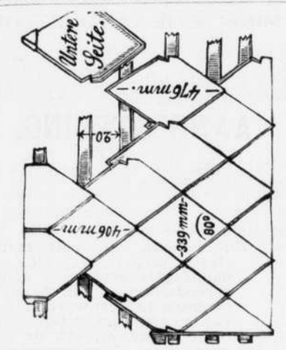

DE CEMENT RANDPAN.
Gesellschaft für Cement-Stein-Fabrikation
HÜSER & Co., te Obercassel bij Bonn.
ARNHEM **ZILVEREN MEDAILLE.**
Geen doordringen van regen of sneeuw, bij storm, uiterst sierlijk en duurzame dakbedekking. Ook voor mansardendaken.
Informatiën bij de Agenten P. J. BASTIAANS, *Amsterdam*, P. C. Hoofstraat 110
1130

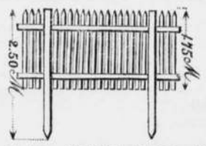

J. & D. VAN DER POT,

ROTTERDAM.

GEKYANISEERD ROTVRIJ EN BRANDVRIJ

RASTER- en ander HOUTWERK,

in alle op te geven maten, tot 10.25 M.

Dennen-, Vuren-, Greenen- en Eiken Bestekhout

en verder TIMMERHOUT,

Vlot- en Slijpdeelen enz.

Prima Portland-Cement,

merk DYCKERHOFF & SÖHNE,

in wichthoudende Vaten van 180 Kilo

en Zakken van 70 Kilo,

niet vervalscht met **hoogovenslakken, kalksteen** of dergelijke bijmengingen.

HYDRAULISCHE en andere KALK

per Wagon of Scheepslading.

HARDSTEEN,

uit de prachtige groeve te Emptinne,

van de Heeren GOOSSENS & SONNENBERG,

gezaagd in Platen

en **Steenhouwwerk** op maat klaargemaakt.

NIEDERMENDIGER BAZALT LAVA.

ZANDSTEEN,

uit de groeven van:

Staudernheimer.	Cordeler.
Breitenheimer.	Wexemer.
Udelfanger.	Roode Kyllthaler.
Bentheimer.	La Rochette.

Italiaansche Mozaïkvloeren.

1117 volgens teekening.

ENGELSCHE AARDEN BUIZEN.

BELGISCHE GIPS.

Vuurvaste Steenen en Vuurklei enz.

MINISTERIE VAN JUSTITIE.

LEVERINGEN AAN DE GEVANGENISSEN EN DE RIJKSGESTICHTEN OMMERSCHANS EN VEENHUIZEN.

AANBESTEDING.

Op Vrijdag den 23 Februari 1883, des namiddags ten één ure, zal in een der lokalen van het Ministerie van Justitie, op het Plein te 's Gravenhage, bij enkele inschrijving worden aanbesteed:

Het leveren van hout, metselsteenen en pleisterspeciën, pannen, tegels, verfwaren, glas en gereedschappen aan de gevangenissen te Leeuwarden, nabij Leiden, te Hoorn, te Rotterdam, te Alkmaar, en aan de Rijksgestichten Ommerschans en Veenhuizen.

De bestekken liggen ter lezing en zijn op franco aanvrage te bekomen aan het Ministerie van Justitie en aan bovengenoemde gevangenissen en rijksgestichten.

Nade e inlichtingen worden gegeven door den Ingenieur-Architect voor de gevangenissen en rechtsgebouwen J F. METZELAAR te 's Gravenhage.

's GRAVENHAGE, 3 Februari 1883. *De Minister van Justitie,* Voor den Minister, *De Secretaris-Generaal,* CLANT.

1118

VOORHANDEN, alle soorten RIJNSTEEN en UTRECHTSCHE STEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen,* op keur te leveren. C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN, *Steenfabriekant,* Utrecht Stationsstraat 2. (1119

MINISTERIE VAN JUSTITIE.

AANBESTEDING.

Op Dinsdag den 20 Februari 1883, des namiddags ten één ure, zal in een der lokalen van het Ministerie van Justitie, op het Plein te *'s Gravenhage,* bij enkele inschrijving worden AANBESTEED:

a. **Het bouwen van eene Cellulaire gevangenis nabij 's Gravenhage. — Begrooting der kosten f 527.000; en**

b. **Het bouwen van eene Cellulaire gevangenis te Breda. — Begrooting der kosten f 575.187.**

De bestekken, de teekeningen en de detailteekeningen liggen ter inzage te 's Gravenhage, in een der lokalen van het Ministerie van Justitie, op het Plein.

Bestekken en teekeningen zijn voorts op franco aanvrage, tegen betaling van *f* 15 voor elk bestek, te bekomen aan het Ministerie van Justitie, bij de opzichters P. VAN DE ERVE te Breda, J. M. NABBE te 's Hertogenbosch, en bij de hoofdopzichters C. BLOK te Arnhem, P. KREBER te Utrecht, W. C. PEETERS te Amsterdam, G. J. VAN DER GOES te Rotterdam, en J. VAN ASPEREN te Groningen.

Inlichtingen worden gegeven door den Ingenieur-Architect voor de gevangenissen en rechtsgebouwen, J. F. METZELAAR te 's Gravenhage.

Aanwijzing zal gegeven worden te 's Gravenhage op Woensdag den 14 Februari 1883, des namiddags ten 1 ure, op het terrein waarop het gebouw moet worden opgetrokken; dit terrein is gelegen aan den klinkerweg naar den watertoren aan de grensscheiding tusschen de gemeenten 's Gravenhage en Wassenaar; en te Breda op Donderdag den 15 Februari 1883 des namiddags ten 1 ure, op het terrein waarop het gebouw moet worden opgetrokken, gelegen ten Noorden aan de te verlengen Sophiastraat, en ten Zuiden aan het exercitieveld van het Departement van Oorlog.

Voor elk gebouw moet een *afzonderlijk* biljet worden aangeboden.

's GRAVENHAGE, 27 Januari 1883. *De Minister van Justitie,* Voor den Minister, *De Secretaris-Generaal,* CLANT.

1120

H.H. ARCHITECTEN.

Een BOUWKUNDIGE, zoowel met praktijk als theorie goed op de hoogte zijnde, wenscht zich geplaatst te zien bij een Architect als *Opzichter* of *Teekenaar* op het bureau. Eenigzins bekwaam in het ontwerpen van allerlei gebouwen. Hoog salaris geen vereischte, doch liefst voor vast.

Brieven franco onder lett. A B, bij de Erven H. van Munster & Zoon, Warmoesgracht 12, Amsterdam. 1121

MINISTERIE VAN JUSTITIE.

RECHTSGEBOUWEN EN GEVANGENISSEN.

AANBESTEDING.

Op Vrijdag 23 Februari 1883, des namiddags ten één ure, zal in een der lokalen van het Ministerie van Justitie, op het Plein te 's Gravenhage, bij enkele inschrijving worden aanbesteed:

Het uitvoeren van vernieuwingen en herstellingen aan- en het onderhouden gedurende 1883, 1884 en 1885, van:

De rechtsgebouwen te Amsterdam, Haarlem, Hoorn, Middelburg, Zierikzee, 's Hertogenbosch, Breda, Eindhoven, Maastricht en Roermond.

De gevangenissen te Amsterdam, Haarlem, Alkmaar, Middelburg, Goes, Zierikzee, 's Hertogenbosch, Breda, Maastricht en Roermond.

De bestekken liggen ter inzage en lezing te 's Gravenhage in gemeld lokaal van het Ministerie van Justitie; te Amsterdam, Haarlem, Hoorn, Middelburg, Zierikzee, 's Hertogenbosch, Breda, Eindhoven, Maastricht en Roermond in de rechtsgebouwen, te Alkmaar en Goes in de gevangenissen.

Zij zijn voorts op franco aanvrage te bekomen aan het Ministerie van Justitie, bovendien voor Amsterdam, Haarlem en Hoorn, bij den hoofdopzichter W. C. PEETERS te Amsterdam, voor Alkmaar bij den opzichter D. KRENS te Alkmaar, voor Middelburg en Goes bij den opzichter J. H. HANNINK te Goes; voor 's Hertogenbosch bij den opzichter J. M. NABBE; voor Breda en Eindhoven bij den opzichter P. VAN DE ERVE te Breda; voor Maastricht bij den opzichter P. H. WEUSTEN en voor Roermond bij den opzichter G. RAMMERS.

Inlichtingen worden gegeven door den Ingenieur-Architect voor de gevangenissen en rechtsgebouwen J. F. METZELAAR te 's Gravenhage en door de opzichters bovengenoemd.

Aanwijzing zal worden gedaan: te Amsterdam, Alkmaar, Goes, Zierikzee, 's Hertogenbosch, Breda, Maastricht en Roermond op Woensdag den 14 Februari 1883 des voormiddags te 10 ure, waar rechtsgebouwen zijn, te beginnen aan het rechtsgebouw; te Haarlem, Middelburg en Eindhoven op Donderdag den 15 Februari 1883, des namiddags te 12 ure, voor Haarlem en Middelburg aanvangende aan het rechtsgebouw; en te Hoorn, op Vrijdag den 16 Februari 1883, des middags ten 12 ure.

's GRAVENHAGE, 31 Januari 1883. *De Minister van Justitie,* Voor den Minister, *De Secretaris-Generaal,* CLANT.

1122

1123

FERD. ENGERS.

AMSTERDAM, **Gelderschekade 88.**

ROTTERDAM, **Korte Wijnstraat 3.**

Obernkirchner en Bremer Zandsteen.
La Rochette ,,
Udelfanger ,,
Roode Kijlburger & Wurttemberger ,,
Weibern-Tufsteen.
Silezisch & Zweedsch graniet.
Terrazzo- & Mozaïkvloeren.

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

GEMEENLANDSHUIS VAN RIJNLAND TE LEIDEN, IN 1882.

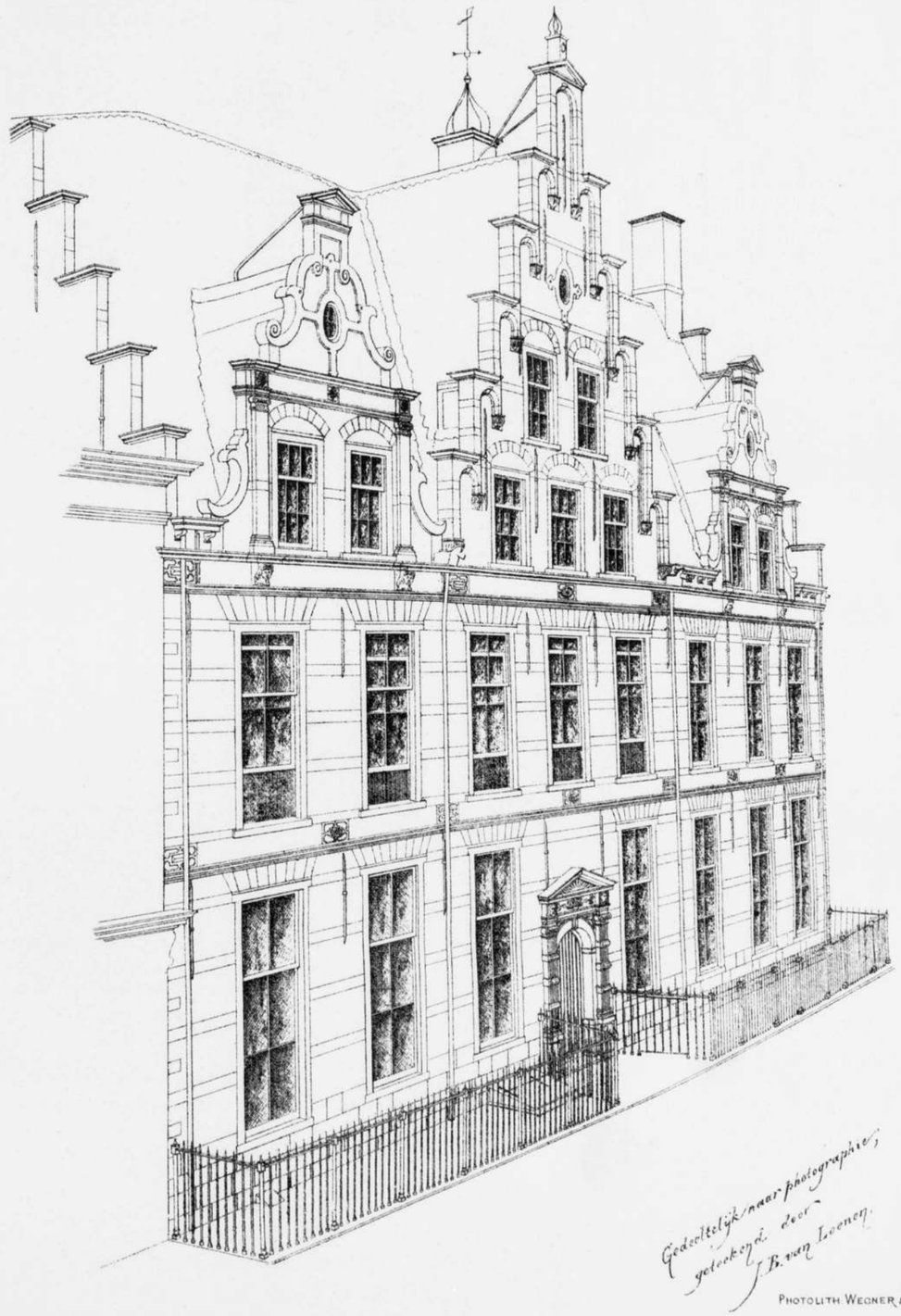

Gedeeltelijk naar photographie, geteekend door J. F. van Leenep.

PHOTOLITH WEGNER & MOTTU AMST.

Bijvoegsel van het Bouwkundig Weekblad – Uitgave van de Erven H van Munster & Zoon – Amsterdam.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

3DE JAARGANG. N°. 7. 15 FEBRUARI 1883.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF, C. MUYSKEN en F. J. NIEUWENHUIS.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Warmoesgracht 12, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD.

OFFICIEEL GEDEELTE: Het Gemeenlandshuis van Rijnland te Leiden, door J. B. van Loenen. — NIET OFFICIEEL GEDEELTE: Prijsvragen, door Th. Sanders. — Binnen- en Buitenlandsche berichten. — Tentoonstellingen. — Prijsvragen. — Correspondentie. — Vraagbaak. — Afloop veiling Bouwterrein. — Afloop van aanbestedingen.

PLAAT: Het Gemeenlandshuis van Rijnland.

HET GEMEENLANDSHUIS VAN RIJNLAND TE LEIDEN,

DOOR J. B. VAN LOENEN.

Het Gemeenlandshuis van Rijnland werd in het jaar 1578 door Dijkgraaf en Hoogheemraden van Rijnland aangekocht, doch het bleek al spoedig, na den koop, dat het gebouw groote herstellingen behoefde, zoodat in 1596 werd besloten tot het „hertimmeren conform het heerlicxte patroon daerop de hoochste estimacie es gedaen."

In 1596 en 97 werden de materialen aangeschaft, om in 1598 met de „timmeragie" te beginnen, die, met de aanwezige bouwstoffen, niet meer dan *f* 16000 kosten mocht.

Het „heerlicxte patroon" 1) werd evenwel niet gevolgd bij den bouw, misschien omdat men vreesde dat de toegestane som daarvoor niet toereikend zoude geweest zijn, en men vergenoegde zich met een minder kostbaren gevel, voor zoover na te gaan is, denzelfden die men thans nog, met gewijzigde raamkozijnen, aanschouwt.

Het ontwerp van den bestaanden gevel en „het heerlicxte patroon" werden vervaardigd door Lieven de Key, die ook met de leiding der uitvoering belast werd.

De bouw werd aangenomen door Pieter Alberts Clocq van Medemblik voor *f* 10500. Rijnland had, zooals gezegd is, reeds voor de materialen gezorgd en alleen voor hout *f* 3600 besteed.

Blijkens de rekeningen beliepen de kosten der verbouwing *f* 15000.

Het scheen dat Pieter Clocq er niet wel bij voer, hij drong althans, op grond van geleden schade, op eene „vereering" aan en Dijkgraaf en Hoogheemraden legden *f* 300 aan hem toe, onder beding dat hij die som „danckelick" zoude aannemen en hen niet verder zou lastig vallen.

Deze verbouwing betrof alleen het voorste gedeelte van het huis.

De gevel volgt niet de rechte lijn, zooals op de teekening, voornamelijk uit het beloop der kroonlijst en architraaf te zien is, maar vormt drie zijden van een onregelmatigen veelhoek.

Door eenige deskundigen werd betwijfeld, dat de smakelooze houten gooten, die zich boven de kroonlijst bevinden, tot het oorspronkelijk ontwerp zouden behooren. Zij onderstelden dat die later waren aangebracht.

De steenen kroonlijst is aan de bovenzijde vlak, niet uitgehold, en kan dus nooit als goot gediend hebben, terwijl men wel aan mag nemen, dat men aanvankelijk niet de groote hoeveelheden regenwater, die het zeer hooge dak aanvoerde, langs den gevel hun weg heeft laten zoeken, maar dat er dadelijk gooten en afloopppijpen gemaakt zijn.

De gooten kunnen op geen andere plaatsen, als die der bestaanden, aangebracht geweest zijn, en om deze redenen komt mij gezegden twijfel ongegrond voor.

Het ijzeren hek op de stoep vóór den gevel staande, zal vermoedelijk wel uit den stichtingstijd van den gevel dagteekenen, (van het tegendeel blijkt althans niets uit het archief) hoewel het ongunstig afsteekt bij den gevel, waar overal het streven naar versiering spreekt.

't Is waar, in dien tijd had men het in het maken

1) Dat nog in Rijnlandsarchief aanwezig is.

van sierlijke hekken nog zoo ver niet gebracht als men het doen zou in de 18e eeuw, waaruit nog tal van bewijzen aanwezig zijn die thans nog om het kunstig smeedwerk, onze bewondering opwekken.

De historische bizonderheden die in deze toelichting voorkomen, zijn geput uit de „Memorie betrekkelijk het Gemeenlandshuis van Rijnland te Leiden, . . ." van de vaardige hand des Heeren C. H. Dee, ambtenaar ter Secretarie van Rijnland.

PRIJSVRAGEN

DOOR TH. SANDERS.

(*Vervolg van pag.* 37.)

In hoeverre beantwoorden de voornaamste, in de laatste jaren in ons land uitgeschreven, prijsvragen, ik vraag niet — aan alle billijk te stellen eischen — maar alléén aan de hierboven gemotiveerde hoofdvoorwaarden. Het zal voldoende zijn die bepalingen uit de verschillende programma's die op deze punten betrekking hebben, hierover te schrijven, en waar noodig, met een enkel woord toe te lichten.

Societeit „TROUW MOET BLIJKEN" te Haarlem.

„Art. 6. De kosten van verbouwing mogen de som „van *f* 40.000 niet overschreiden (bij de beoordeeling is „blijkens den uitslag op deze bepaling geen acht geslagen.)

„Art. 11. De beoordeeling geschiedt door eene Com„missie, bestaande uit de hoofden der Societeit en een „3-tal Architekten, die daartoe door het Bestuur van de „Societeit worden uitgenoodigd (het Bestuur bestond uit „7 leden.)

„Art. 12. Het rapport van beoordeeling wordt den „mededingers naar den prijs in afschrift of afdruk bij de „teruggave der stukken toegezonden.

„Art. 13. De antwoorden worden, na voorafgaande „bekendmaking, gedurende minstens 8 dagen voor de „*leden* tentoongesteld. Deze tentoonstelling heeft na de „uitspraak der Commissie plaats en het rapport ligt „daarbij ter visie van belangstellenden (dus geen publieke „tentoonstelling.)

„Art. 15. Aan het best gekeurd ontwerp, waarbij aan „de gestelde eischen voldaan is, wordt een prijs van vijf „honderd gulden toegekend."

PRIJSVRAAG VOOR HET NATIONAAL HULDEBLIJK AAN Z. K. H. PRINS HENDRIK DER NEDERLANDEN.

„Art. 4. Tot deelneming aan deze wedstrijd worden „uitgenoodigd alle kunstenaars geboren in het koningrijk „der Nederlanden, hetzij hier of elders gevestigd.

„Art. 7. Des verlangd moeten de inzenders binnen „5 weken na bekomen aanzegging van hun ontwerp een „model in pleister leveren, op minstens een tiende der „ware grootte. Daarvoor zal aan elk hunner *f* 400 als „vergoeding worden uitbetaald.

„Uit deze modellen zal de keuze geschieden.

„Behalve de vergoeding van *f* 400, zal aan den ver„vaardiger van het best gekeurde ontwerp worden toe„gekend eene premie van *f* 500; aan den daarop volgenden „van *f* 300 en aan den derden bekroonde een premie „van *f* 200.

„Art. 8. (laatste alinea). Tot meerdere waarborg, dat „bij de samenstelling der fonteinen de bewerking met „zorg geschiede en de opvatting eene kunstrijke zij, heeft „Zijne K. H. PrinsHendrik der Nederlanden de bevoegd„heid, eene Commissie van deskundigen te benoemen „die daarover het toezicht houdt."

„Art 9. De uitslag der bekroning wordt bekend ge„maakt in de . . . . . (volgende verschillende nieuwsbladen.)"

In dit programma ontbreekt het meest noodzakelijke; van een officieel rapport, noch van tentoonstelling is sprake. Het Juryrapport kon ook moeilijk worden vermeld, daar de geheele Jury vergeten was, en toen later toch een officieel rapport verscheen, bleek het dat de Commissie voor de taak der beoordeeling was teruggeschrikt en zich had doen bijstaan door een Jury van 4 leden, bestaande, niet zooals men recht had te verwachten, voor het meerendeel uit beeldhouwers en architekten, maar uit 3 kunstschilders en een ingenieur.

De uitslag, dat met den eersten prijs werd bekroond eene zuivere copie van de schildpadden fontein te Rome, is te betreuren, maar verwondert ons niet.

GEBOUW VOOR DEN WERKENDEN STAND TE AMSTERDAM.

„De beoordeeling der ingekomen ontwerpen zal ge„schieden door eene Commissie, bestaande uit de vijf „volgende heeren: E. Gugel, H. P. Vogel, P. J. H. Cuypers, „I. Gosschalk, en C. Muysken, die zich met het programma „hebben vereenigd en door het aanvaarden dezer opdracht „van mededinging zijn uitgesloten.

„Aan de Jury wordt het recht gegeven 5 prijzen, elk „van *f* 300 toe te kennen; het eerst bekroonde ontwerp „ontvangt eene premie van *f* 300.

„De bouwkosten, met inbegrip van verwarming en „ventilatie, mogen de som *f* 100.000 niet te boven gaan.

„Na de uitspraak der Commissie van beoordeeling „worden de ingekomen plannen te Amsterdam tentoongesteld."

Societeit „DE HARMONIE" te Rotterdam.

„De kosten van verbouwing mogen de som van *f* 350.000 „niet overschreiden. Mocht echter blijken dat de begrooting „te laag is opgemaakt, dan zullen de daarbij behoorende „ontwerpen door de beoordeelaars worden ter zijde gelegd. „De bekrooning zal in de voornaamste dagbladen worden „bekend gemaakt.

„De prijzen voor de beantwoording dezer prijsvraag „zijn in volgorde der verdiensten: als 1e prijs voor het „best gekeurde antwoord de som van *f* 1500. Als 2e prijs „voor het daarop volgende antwoord de som van *f* 800. „Als 3e prijs voor het daarop volgende antwoord de „som *f* 500.

„Voor de beoordeeling der plannen zullen Commissa„rissen der Societeit „Harmonie" zich doen bijstaan door „eene Commissie van deskundigen.

De uitspraak in deze prijsvraag gaf aanleiding tot twee brochures van den heer W. C. van Goor te Rotterdam, met zeer vele rechtmatige klachten.

CONCERT-GEBOUW te Amsterdam.

(Besloten Prijsvraag.)

De Commissie van beoordeeling was samengesteld uit het Bestuur, bestaande uit vijf leden, bijgestaan door drie deskundigen.

De plannen werden gedurende eene week tentoongesteld en eerst *daarna* het schriftelijk rapport aan de mededingers toegezonden, die het publiceerden.

Als vergoeding voor hunne moeite en kosten was bepaald, dat de niet-bekroonden eene schadeloosstelling van *f* 400 zouden ontvangen. Dat geen der plannen bekroond werd, maar aan twee der inzenders verzocht om in nader overleg met de Commissie te treden, terwijl de drie andere inzenders tegen deze uitspraak protesteerden, is bekend.

Vereeniging ROTTERDAMSCHE SCHOUWBURG.

(Beperkte Prijsvraag.)

„Voor de uitvoering van den Schouwburg volgens het „programma en de voorwaarden hierboven omschreven, „is een kapitaal van 4 à 5 ton beschikbaar. Voor de be„oordeeling der plannen zal het Bestuur zich doen bijstaan „door eene Commissie van deskundigen. In het bijgevoegd „schrijven werd aan de medewerkers *f* 300 als vergoeding „voor hunne moeite en kosten aangeboden."

Uitgenoodigd om ook plannen voor dezen Schouwburg in te dienen, heb ik echter gemeend deze eervolle aanbieding niet te kunnen aannemen.

Hoe aanlokkelijk het aanbod ook was, om mede te werken aan de plannen voor „een Schouwburg van den eersten rang", zooals de Vereeniging haar gebouw in het programma zelf noemt, de redenen, die mij deden weigeren, waren zoo gewichtig, dat ik na kennisneming van het programma geen oogenblik twijfelde.

Op een terrein gelegen aan de Noordzijde van de Aert-van-Nes straat wenscht de Vereeniging een Schouwburg van den eersten rang met 1400—1600 zitplaatsen; het beschikbaar kapitaal bedraagt hoogstens *f* 500.000.

Bij een later schrijven werd dit maximum tot *f* 350.000 gereduceerd. Was het beschikbare kapitaal bij de eerste voorwaarden reeds onvoldoende, in het tweede geval werd het cijfer belachelijk klein.

Voor een Schouwburg van den eersten rang met 1400 à 1600 zitplaatsen, wij zien het uit vergelijking met buitenlandsche Schouwburgen, is eene bebouwde oppervlakte van ruim 4200 M. niet te veel, vooral als men let op de in den laatsten tijd gestelde eischen tegen brandgevaar. De verdere afmetingen van zulk een gebouw moeten ongeveer de volgende zijn: hoogte tooneel met dessous 40 M., hoogte toeschouwsruimte met kelders, ventilatie inrichting, enz. 30 M., hoogte der andere onderdeelen, bevattende trappen, corridors, foyers, repetitiezalen, kleedkamer en bergplaatsen 20 M. Een gemiddelde hoogte van 25 M. zal dus vrij juist zijn en aannemende dat 200 M. voor binnenplaatsen als anderszins, wegvallen, komt men tot een kubieke inhoud van 25 × 4000 = 100.000 kub. M.

Wij hebben dus beschikbaar:

per kub. Meter $\frac{350.000}{100.000} = f\ 3.50$

„ vierk. „ $\frac{350.000}{4000}$ *f* 87.50

Het nieuwe Theater te Dresden kostte *f* 460 p. vk. M.
Het „ „ „ Frankfort „ „ 645 „
De Opera „ Weenen „ „ 900 „
„ „ „ Parijs „ „ 1512 „

Onderstellende dat men door de uiterste zuinigheid, soberheid en weglating van alle luxe, den Schouwburg te Rotterdam een derde goedkooper zou kunnen bouwen dan de goedkoopste der buitenlandsche, die van Dresden, wat met het oog op onze veel duurdere bouwmaterialen en fundeeringen zeker kras genoeg is; dan komen wij op een prijs van *f* 312 per vierk. M., en ongeveer *f* 13 per kub. meter, zeker geen buitengewoon hooge cijfers voor een gebouw, dat door zijn groote afmetingen, noodzakelijke brandvrijheid, samengestelde ventilatie- en verwarmingsinrichtingen, enz, zeer dure en zware constructiën onvermijdelijk maakt. Zelfs voor een Theater van den tweeden of derden rang zou de gestelde prijs nog te laag zijn. 1)

Alleen op dezen grond, het volkomen ontoereikende der finantieele middelen, kan men onmogelijk iets goeds van deze prijsvraag verwachten.

Van publiciteit van rapport en plannen is verder in het programma geen sprake, en op het verzoek, in der tijd door mij aan de Commissie gedaan om de Jury reeds vooraf bekend te maken, werd ongunstig beschikt, zonder opgave van redenen

Voor de eer van Rotterdam ware het te wenschen, dat men nog ter elfder uur van het uitvoeren dezer plannen afzag, om liever te wachten tot men in verband met wat ruimer middelen, eerlijker voorwaarden kan stellen. Want eene zaak, die reeds van den beginne verkeerd is opgezet, en finantieel te zwak blijkt te zijn, kan onmogelijk goede vruchten dragen. Men bedenke het wel. Het geldt hier de stichting van een monumentaal gebouw, dat nog in de verre toekomst door practische inrichting, degelijkheid en sierlijkheid, zal moeten getuigen van het leven en streven der voorvaders uit het laatst der 19e eeuw.

1) Tot vergelijking geven wij hier eenige prijzen van in Nederland uitgevoerde gebouwen.

Rechtsgebouw met kantongerecht	te	Tiel,	prijs	per	kub. M.	*f* 8.63
idem idem	„	Hilversum	„	„	„ „	11 78
Studenten-Societeit	„	Delft	„	„	„ „	9.10
Marine-gebouwen	„	Amsterdam	„	„	„ „	9.56
Panopticum	„	„	„	„	„ „	13.20
Gymnasium	„	Nijmegen	„	„	„ „	8.04
Volkskoffiehuis	„	Amsterdam	„	„	„ „	8 20

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Het advies der Commissie van bijstand uit den Gemeenteraad van Amsterdam, houdende voorstel tot slooping van het gebouw staande naast den Munt-toren, is in de vergadering van dien raad, gehouden op 7 Februari, verworpen, zoodat de bestaande toestand bestendigd blijft.

In dezelfde vergadering werd medegedeeld dat B. en W. gelast hebben het in aanbouw zijnde huis op het Rembrandtplein af te breken.

In een adres aan den Raad der gemeente, geteekend door het Bestuur en een aantal gewone leden der Maatschappij *Arti et Amicitiae*, te samen 47 handteekeningen vertegenwoordigende, wordt warme instemming betuigd met de vele adressen van corporatiën en particulieren tegen de demping van den Nieuwezijds Voorburgwal.

De Maatschappij protesteert hoofdzakelijk tegen de miskenning

van het karakteristieke, dat Amsterdam zoo aantrekkelijk maakt voor ieder, die gevoel voor het schilderachtig schoone heeft, en dat, den vreemdeling bewondering afdwingende, der hoofdstad den eerenaam deed verwerven van het Venetië van het Noorden.

Burg. en Weth. van Amsterdam hebben aan den gemeenteraad voorgesteld goed te keuren het algemeen plan van bebouwing, ingediend door den architekt N. Redeker Bisdom, namens de vennootschap *Overtoom, Exploitatie-maatschappij van bouwterreinen te Amsterdam*, betrekking hebbende op de gronden dier maatschappij, gelegen in de Stads- en Godshuispolder, in de gemeenten Amsterdam en Nieuwer-Amstel. Deze goedkeuring omvat o. a. den aanleg van een kanaal tusschen de Korstverloren Wetering en de Singelgracht, het leggen van ten hoogste drie beweegbare bruggen over dat kanaal en van een zoodanige brug over de Overtoomsche vaart. De vergunning tot bouwen geschiedt overigens onder de gewone voorwaarden betreffende bestrating, rioleering, beschoeiing enz. Tengevolge van den aanleg van het hooger genoemde kanaal is tevens aan den Raad voorgedragen eene wijziging van het uitbreidingsplan der stad, betreffende het gedeelte gelegen ten Zuiden van de Singelgracht, tusschen den Overtoom en de Jacob van Lennepstraat.

De goedkeuring geschiedt op voorwaarde, dat ook de gemeente Nieuwer-Amstel die aan het plan niet onthoude.

Bij Koninklijk Besluit is tot ingenieur-architekt voor de gevangenissen en rechtsgebouwen, standplaats 's Gravenhage, benoemd, de heer W. C. Metzelaar, Civiel-Ingenieur, gemeente bouwmeester te Deventer.

Burg. en Weth. van Rotterdam hebben aan den Gemeenteraad aldaar een voorstel ingediend om een groote duikerklok aan te schaffen voor de vernieuwingen aan de Kade langs de Boompjes een werktuig waarvan de kosten op ƒ 30.000 geraamd worden, Een waterkeerende dam, bij die werken noodig, wordt op ƒ 132.000 begroot. B. en W. willen echter eerst het gevoelen van den Gemeenteraad inwinnen, aangezien de toepassing dezer klok geheel nieuw is. Wordt tot de aanschaffing overgegaan dan zal de vervaardiging opgedragen worden aan de Société John Coquerill te Seraing bij Luik.

Tot hoofd-opzichter bij de lands-gebouwen is met ingang van 15 Februari benoemd de heer L. Faber, thans opzichter; en tot opzichter bij de landsgebouwen, de heer J. W. van Oort, thans buitengewoon opzichter.

De termijn voor het inzenden van aanbiedingen tot aankoop van terrein, behoorende tot het paleis aan den Kneuterdijk te 's Gravenhage is thans gesloten. De afbraak van de overblijvende gebouwen op den grond, die eigendom der gemeente gebleven is, zal den 21 Februari worden aanbesteed; de gebouwen in het Noordeinde en de Heulstraat, zullen in twee perceelen afgebroken worden; de voormuur der galerijen in het Noordeinde zijn daarvan uitgezonderd. Het terrein, dat 1 Juni a. s. geëgaliseerd moet afgeleverd worden, moet zoowel onder als boven den grond van alle kunstwerken ontdaan worden.

In de laatste dagen zijn twee kundige en hoogst verdienstelijke mannen aan den lande ontvallen.

Den 9den Febr. overleed te 's Gravenhage de heer A. J. H. van der Toorn, inspecteur van het ijkwezen. Na het verlaten van den vrijwilligen militairen dienst, genoot hij aan de Academie te Delft zijn opleiding voor het ijkwezen. Zijn laatste standplaats als ijker, was Amsterdam, welke stad tijdens hare opkomende ontwikkeling in vele opzichten zeer veel aan hem verschuldigd is. Hij was er lid van den gemeenteraad. In 1872 verliet hij Amsterdam, om als inspecteur, tot welke betrekking hij in 1869 benoemd was, werkzaam te zijn te 's Gravenhage. De overledene was een werkzaam lid van vele wetenschappelijke genootschappen; zoo heeft hij onder anderen jaren lang deel uitgemaakt van de Commissie voor de samenstelling van het jaarboekje hetwelk door het Kon. Instituut van Ingenieurs wordt uitgegeven.

Den 11den dezer maand overleed eveneens te 's Gravenhage, op slechts 48 jarigen leeftijd, de hoofd-ingenieur der marine B. J. Tideman, doctor H. C. in de Wis- en Natuurkunde. Door zijne bekende brochure »IJzer en Staal" gaf hij den eersten stoot tot het bouwen van metalen schepen bij de marine; hij was tevens de oprichter van de pantser-inrichtingen op 's Rijkswerf te Amsterdam. Op die werf kwamen onder zijne leiding ook de werktuigen tot stand, bestemd tot het nemen van proeven omtrent den weerstand van de schepen in 't water. Die proeven werden steeds onder zijne leiding genomen, zelfs somwijlen dergelijke, bij in aanbouw zijnde schepen van vreemde mogendheden.

Vele binnenlandsche- en buitenlandsche geleerde genootschappen verliezen in den afgestorvene een werkzaam lid, die zijn veelomvattende kennis met onvermoeiden ijver ten nutte maakte.

AMSTERDAM. — Het antwoord van de Commissie voor het concertgebouw te Amsterdam aan de heeren C. Muysken, Th. Sanders en Th. G. Schill luidt als volgt:

»In uw schrijven van 30 Januari l.l. deelt u ons mede, protest aan te teekenen tegen de uitspraak der Commissie van beoordeeling, wat betreft de vijf ingediende plans voor een concertgebouw te dezer stede en stelt u voor een scheidsgericht van deskundigen te benoemen, om een ernstig onderzoek te erlangen.

»Vergunt ons te antwoorden, dat het onderzoek der ingeleverde plans ernstig en nauwkeurig is geweest en dat de Commissie, voorgelicht door drie deskundigen, u bekend, en in overleg met deze heeren de gronden en overwegingen in haar u toegezonden rapport heeft neergelegd, die er toe geleid hebben om geen der plans te bekroonen.

»Ware een der plans bekroond — en naar uw oordeel ten onrechte — dan zoude een protest ter plaatse geweest zijn; nu komt het ons voor geen reden van bestaan te hebben.

»Wat uwe aanmerkingen op afmetingen van het beschikbaar terrein betreft, zoo wijzen wij u er op, dat noch in het plan onder het motto »Apollo" noch in »G-sleutel" het corps de batiment buiten de gestelde grenzen valt.

»In het rapport zult u overigens lezen, dat de geraamde kosten bij vier der plans (niet bij het ontwerp onder het motto »G-sleutel, den technischen adviseurs te laag geraamd voorkwamen.

»Wij vinden dus geen aanleiding om tot een arbitrage over te gaan, of in eenig opzicht op de uitspraak der Commissie van beoordeeling terug te komen.

DE COMMISSIE, enz.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

De Ecole des beaux-arts te Parijs zal binnen kort een Romeinsch Museum openen, bevattende zeer belangrijke verzamelingen van kunstvoorwerpen, ten behoeve der studie van jeugdige kunstenaars.

Het kunstenaars congres te Rome heeft besloten, om de 4 jaren in die stad een internationale — en om de drie jaren in een der overige steden van Italië een nationale tentoonstelling te houden.

TENTOONSTELLINGEN.

Bij het Bestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst is van de afdeeling »Moderne Kunst" de navolgende circulaire ter verspreiding ontvangen.

Ter aanvulling van de bepalingen vervat in het reglement, dat u bereids is toegezonden, moge, speciaal voor de Nederlandsche kunstenaars, het volgende dienen:

a. De termijn van inzending der kunstwerken wordt gesloten op den 14 April 1883.

b. Het inzending-billet wordt vóór het kunstwerk ingewacht.

c. De kunstwerken moeten geadresseerd worden naar het PALEIS VOOR VOLKSVLIJT te Amsterdam, alwaar ze aan het oordeel der Jury van toelating zullen worden onderworpen. In tijds zullen gedrukte adressen voor het vervoer aan de deelnemers worden toegezonden.

d. De Jury van toelating zal bestaan uit 7 Leden, waarvan drie door de Maatschuppij »Arti et Amititiae" en drie door het Genootschap »Pulchri Studio" zijn gekozen, terwijl dit zestal zich een zevende lid zal toevoegen.

De bepalingen sub *c* en *d* zijn op de bouwkundige teekeningen niet van toepassing.

e. Het maximum van kunstwerken van éénen meester, dat kan worden toegelaten is vastgesteld op drie. De Commissie behoudt zich echter het recht voor, indien deze drie kunstwerken te veel plaatsruimte mochten innemen, niet alle te plaatsen.

Op aanvrage worden gaarne meer inzending-billetten toegezonden.

Voor de Commissie voor de Afdeeling Fraaie Kunsten.	*Voor het Uitvoerend Comité:*
S. W. JOSEPHUS JITTA, *Voorzitter.*	D. CORDES, *Voorzitter.*
C. SPRINGER, *Onder-Voorzitter*	S. DE CLERCQ WZN., *Gedelegeerd Lid.*
Mr. N. DE ROEVER, 1e *Secretaris.*	Mr. J. KAPPEYNE V. D. COPPELLO, 1e *Secretaris.*
TH. G. SCHILL, 2e *Secretaris.*	Mr. D. JOSEPHUS JITTA, 2e *Secretaris.*
H. J. DE MARES OYENS.	

De redenen waarom de bepalingen snb *c* en *d* niet toepasselijk zijn op bouwkundige teekeningen, zijn de volgende:

(*c.*) Nederlandsche bouwkundigen *kunnen* hunne inzendingen ook adresseeren, vóór 12 April 1883, aan het bureau der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Wijde Kapelsteeg 2, alwaar voor de verdere verzending zal worden zorg gedragen.

(*d.*) Voor de bouwkundige teekeningen treedt het Bestuur der Maatschappij, voornoemd, als Jury van toelating op.

Nederlandsche Bouwkundigen kunnen zich tot het verkrijgen van verdere inlichtingen, tot den Secretaris van genoemde Mij. richten, of van de Vraagbaak van het Bouwkundig Weekblad gebruik maken.

Heeren Inzenders worden verzocht hunne inzendings-biljetten zoo tijdig mogelijk, vóór de toezending hunner teekeningen, aan het Paleis voor Volksvlijt te adresseeren, en zij die hunne inzendingen aan het bureau der Maatschappij adresseeren worden verzocht, tevens opgave hunner inzending te doen aan genoemd bureau.

PRIJSVRAAG.

Blijkens achterstaande advertentie heeft de Maatschappij tot Exploitatie der Duingronden te Noordwijk een prijsvraag uitgeschreven tot het leveren van een ontwerp voor een:

KURHAUS MET HOTEL TE NOORDWIJK.

De Maatschappij noodigt alle in Nederland gevestigde architekten tot deelneming uit.

Kurhaus en Hotel moeten volgens het Bestuur der Maatschappij wat grootte, distributie en comfort, uitvoering en architectonisch karakter betreft, voldoen aan de eischen welke aan inrichtingen van den eersten rang in onzen tijd worden gesteld. De stijl der binnen- en buitenordonnantie moet waardig en eenvoudig zijn en behoort zich veeleer door goede verhoudingen, schoonheid en zuiverheid der details, dan door bijzonderen rijkdom en opschik te onderscheiden. Insoliede pronk door toepassing van goedkoope surrogaten wenscht men volstrekt te vermijden.

De gezamenlijke kosten voor de uitvoering der beide gebouwen, (Kurhaus en Hotel) mogen het bedrag van ƒ 150.000 niet overschrijden, waarvan ongeveer ƒ 100.000 voor den bouw van het Kurhaus zijn te besteden.

Bij de projecten moet een toelichting en een begrooting geleverd worden, de laatste naar den kubieken inhoud, op den grondslag van eenheidsprijzen per M³ voor de verschillende bestanddeelen van het ontwerp opgemaakt. Ontwerpen waarbij met de beschikbare bouwsom geen rekening gehouden is, blijven buiten aanmerking voor de bekrooning.

Aan nauwgezette bewerking en duidelijke toelichting der plannen, ook wat de constructie betreft, en een juiste begrooting wordt te meer waarde gehecht, daar het Bestuur zich voorstelt ten spoedigste tot de uitvoering van een degelijk project over te gaan.

De ontwerpen moeten bevatten: de platte gronden der verdiepingen op de schaal van 1 à 200; de hoofdgevels en doorsneden, die voor een juiste voorstelling van het ontwerp vereischt zijn, op de schaal van 1 à 100.

Deze ontwerpen moeten vóór 25 Maart a. s. ingezonden worden aan den Heer PICKÉ, Burgemeester te Noordwijk; en met het oog op dezen vastgestelden termijn worden kostbare en bewerkelijke teekeningen niet verwacht.

Prijzen. Het beste project, d. i. het ontwerp dat, met inachtneming der omschreven voorwaarden, binnen de beschikbare bouwsom aan het voorgestelde doel het meest beantwoordt, wordt bekroond met een premie van ƒ 1000. Bovendien wordt een tweede premie van ƒ 300 en een derde van ƒ 200 uitgereikt.

Jury. Voor de beoordeeling der ontwerpen zal zich het Bestuur der Maatschappij als deskundige doen bijstaan door Prof. E. Gugel, te Delft.

Tentoonstelling. Na de bekrooning zullen alle ingekomen plannen publiek tentoongesteld worden.

Het uitvoerige programma is op aanvrage te verkrijgen bij den Heer C. L. C. W. Pické, Burgemeester te Noordwijk a. Z.

CORRESPONDENTIE.

Amsterdam 13 Februari 1883.

M.

Als antwoord op de vragen, gedaan bij uwen brief, d.d. 12 dezer, de mededeeling:

1°. dat de teekening van het diploma voor de Intern. tentoonstelling in ééne afmeting wel van de gegeven maat mag afwijken, mits de grootte van het papier de zelfde blijve als voorgeschreven.

2°. dat het vrij staat de teekening in lijst met of zonder glas, of op carton opgezet, in te zenden.

De Architekt der Rijks-Museum Gebouwen.
P. J. H. CUYPERS.

VRAAGBAAK.

ANTWOORD 20. — Historiestukken noemt men die schilderijen, waarvoor de kunstenaar eenig geschiedkundig feit tot onderwerp gekozen heeft.

In genrestukken worden onderwerpen uit het dagelijksch leven behandeld, die niet aan de geschiedenis ontleend zijn.

Onder stillevens verstaat men de voorstelling van gegroepeerde kunstvoorwerpen, en natuurvoortbrengselen, bloemen, planten, doode dieren, enz.

VEILING-BOUWTERREINEN
19 Februari 1883, in het Lokaal „Frascati".

Een bouwterrein aan de Nassaukade, Kad. Sectie C, No. 4554, groot 1 are, 85 cent.
Een dito als voren, Kad. Sectie C, No. 4555, groot 1 are, 85 cent.
Een dito als voren, Kad. Sectie C, No. 4558, groot 1 are, 11 cent.
Een dito als voren, Kad. Sectie C, No. 4559, groot 1 are, 11 cent.
Een dito als voren, Kad. Sectie C, No. 4560, groot 1 are, 12 cent.
Een dito de 1e Hugo de Grootstraat bij de Nassaukade, Kad. Sectie C, No. 4561, groot 1 are, 12 cent.
Een dito als voren, Kad. Sectie, C, No. 5041 ged., groot pl. m. 2 aren, 8 cent.

Veilconditiën bij den Notaris H. F. J. Straatman en copie bij den Notaris W. L. Diemont.

Afloop van Aanbestedingen.

LEEUWARDEN, 26 Jan. — Het Gemeentebestuur van Leeuwarderadeel: het afbreken van de bestaande en het bouwen van eene nieuwe Openb. Lag. School te Huizum:
Gegund aan K. J. Kalt te Ureterp, voor *f* 12.089.

UTRECHT, 27 Jan — Het Gemeentebest.: het afbreken van de bestaande Openbare School der 1e soort en twee woningen aan het Nicolaas Kerkhof en het bouwen van een nieuw Schoolgebouw met Gymnastieklokaal aldaar:

J. Krap	*f*	38.700
J. J. Reinkers	»	38.585
H. Leenders	»	38.444
J. de Vos Jr.	»	38.439
P. Leenders	»	38.223
P. van Zutphen	»	37.000
B. J. van Baaren	»	37 000
A. J. van Maanen	»	36.940
H. M. de Koff	»	36.200
K. Keers	»	35.989
H. G. Frijlink	»	35 785
W. A G. Jansen	»	35.432
H. Vermeer	»	35.140
L. Struiken te Deil	»	34.673
J. A. van Straaten	»	34.297
Gegund aan G. J. van Vloten voor	»	33.856

De overigen allen aldaar.

ARNHEM, 27 Jan. — De Architekt G J. van Gendt en C. M. G. Nieraad: het bouwen van eene Villa aan den Utrechtschen straatweg:

B. E. Koels	*f*	34.722
H. van de Sand	»	32.739
J. van Burk te Oosterbeek en W. Wissing	»	29.888
G. Liefting	»	29.869
Gegund aan Gebr. van Daalen voor	»	29.678

De overigen allen te Arnhem.

GRONINGEN, 29 Jan. — Het Gemeentebestuur: het bouwen van een Gebouw ten behoeve van het beheer der Gemeentewerken:
J. Versteegh aldaar voor *f* 14.439.

NIJMEGEN, 30 Jan — De Architekten Giesing en Semmelink: het afbreken en weder opbouwen van 2 Winkelhuizen aan de Groote Markt:

N. van Eck	*f*	21.399
P. Hezeman en Co.	»	16.253
J. Penders	»	16.004
G. Liefting te Arnhem	»	15.740
J. J. Kerkhoff	»	15.620

De overigen allen te Nymegen.

OLST, 30 Jan. — Het Gemeentebestuur:
a het bouwen van eene nieuwe School te Welsum:

G. J. Averdijk te Wijhe	*f*	12.900
J. Hesselingen te Meppel	»	12.888
J. Westerink te E e	»	11 875
J. G. Hofman te Blesse	»	11.800
E. Roerink te Deventer	»	11.710
H. Mulder te Terwolde	»	10.760

b. de vergrooting van de School te Wesep:

G. J. Averdijk	*f*	8.100
G. v. Zalk te Diepenveen	»	7.452

VLISSINGEN, 30 Jan. — Het Gemeentebestuur: 1. het bouwen van drie Scholen met woningen c. a. in twee perceelen:
1e Perc. Het bouwen van twee Scholen met woningen op het Hoofdwachtplein:

C. Maters te Vlissingen	*f*	89.005
J. B. Witzand te Almelo	»	83.490
A. P. van de Ree te Middelburg	»	81.680
W. van Uije en Zonen te Middelburg	»	81.497
H. Degens te Dordrecht	»	78.943
A. Kloots te 's Hage	»	78.140
C. Meijers te 's Hage	»	75.869

2e Perc. het bouwen van eene School met woning op de Groote Markt:

C. Maters	»	38.899
H. Degens	»	35.873
A. Kloots	»	34.508
C. Meijers	»	33.869
Massa: J. B. Witzand	»	119 900
J. Meelhorst te Rotterdam	»	114.000
A. Weineckens te Rotterdam	»	111.979
A. Kloots	»	111.648

UTRECHT, 30 Jan. — Bestek N°. 352. Het opruimen van het bestaande gedeelte van het voormalig hulpstation en het maken van een gebouw tot woningen voor vier beambten op het station Vlissingen:

P. Krijger en Zn. te Middelburg	*f*	11.375
A Kloots te 's Hage	»	11.259
C. A. Goethals te Middelburg	»	10.980
W. van Uije en Zonen te idem	»	10.897
J. W. Leclercx te Vlissingen	»	9.130

WAALWIJK, 31 Jan. — Het bouwen van een heerenhuis:

P. v. d Pas	*f*	12.990
H. C. Meulkens	»	12.900
J. v. d. Lee	»	12.440
J. v. d. Meis te Besoijen	»	11.700
A. v. Huiten Pz.	»	10.767

de overigen aldaar.

EDAM, 31 Jan. — Het Gemeentebestuur:
1. Het maken en stellen van de omsteigering, het herstellen, afbreken en bouwen van Muren, Contreforten en Kap met bijbehoorende werken, alles ten dienste en tot versterking van den kleinen Berktoren:

C. Steen te Edam	*f*	15.300
J. S. Oosterhoorn idem	»	15.280
J. de Koning idem	»	15 200
J. de Vries te Purmerend	»	13.550
A. Pet idem	»	13.400
J. Nieuwstad te Beets	»	12.720
S. C. van Soest te Mijdrecht	»	12.490
L. van Zon te Purmerende	»	12.249
F. W. van Vloten te Utrecht	»	12.200

gegund.

2. Het bouwen van een schoolgebouw met bijbehoorende werken op het kleine kerkplein:

J. Romijn en D. W. Venemans te Amsterdam	*f*	20 780
C. Steen	»	18.900
J. S. Oosterhoorn	»	18.880
J. de Koning	»	18.740
A. Pet	»	17.500
J. Nieuwstad	»	17.440
J. de Vries	»	17.290
S. C. van Soest	»	17.100
C. Kraaij te Edam	»	16 348
F. W. van Vloten	»	16.300

gegund.

AMSTERDAM, 5 Febr. — Het maken en stellen van een dubbele bascule brug over den Amstel, nieuwe Hooge Sluis, minste inschrijver, Geveke en Co. te Amsterdam, *f* 55.300.

LEIDEN, 3 Febr. — De Architect W. C. Mulder: het bouwen eener Boerderij te Voorhout:

W. Gaspers te Noordwijk	*f*	14.920
P. Hoogendam idem	»	14.870
J. F. de Rooij en Zonen te Oegstgeest	»	14.747
J. C. Guldemond te Sassenheim	»	13.950

LEIDEN, 5 Febr. — Het Gemeentebest.: het vergrooten der Openb. School 2e klasse voor jongens aan het Pieterskerkhof ald.:

laagste inschrijving	*f*	24.900
Gegund aan S. van Leeuwen aldaar voor	»	30.600

AMSTERDAM, 6 Febr. — De heer J. H. Guirrep: het bouwen van 2 Woonhuizen aan de Nassaukade nabij de eerste Hugo de Grootstraat:
Gegund aan M. Numan ald. voor *f* 19.250

AMSTERDAM, 6 Febr. — De Architekten W. Wilkens en G. v. Arkel: het maken van een Café met Bovenwoning op een terrein aan de Ruijterkade:

D. R. van Dartelen aldaar	*f*	38.640
W. Greve te Buiksloot	»	38.527
E. R. Kuipers te Nieuwer-Amstel	»	36 500
A. Paans	»	35.000
H. C. Dorlas	»	34.987
J. v. Voorthuijsen	»	34.700
G. Woud	»	34 495
K. J. B. v. Damme ald.	»	34.495
W. L. Leibbrandt aldaar	»	33.974
M. Numan	»	33.440
A. Aalders	»	33.252
J. Stam	»	32.860
B. P. Wijsman en M. v. Stuijvenberg	»	32.437
F. Hulsbosch te Bennebroek	»	31.550
Gegund aan W. F. Krol aldaar voor	»	28.513

RHEDEN, 6 Febr. — Het Gemeentebest.: het bouwen van eene School te Spankeren in 2 lokalen:

Hoogste inschrijver H. Mulder en H. J. Jansen te Dieren	*f*	10.460
Minste inschrijver G. J. Boesewinkel te Brummen	»	7.997

RIJSWIJK, (N. Br.) 6 Febr. — Het Kerkbestuur der Herv. Gemeente: het bouwen eener Pastorie:

Hoogste inschrijver J. W. van Vuren te Vuren	*f*	8.710
Minste inschrijver Jos Kentie te Woudrichem voor	»	6.750

UITHOORN, 7 Febr. — De opzichter van der Breggen: het bouwen van een Bouwmanswoning, Korenberg en Schuur:

A. de Winter te Haarlemmermeer	*f*	10.925
C. Pijlman idem	»	10.825
J. v. d. Bogaard te Aalsmeer	»	10.099
W. v. Kooten te Nieuwer-Amstel	»	8.500
M. Bijneveld te Mijdrecht	»	8.299
G. en C. Verhey te Uithoorn	»	8.188
T. de Haas idem	»	8.030
Olijhoek te Mijdrecht	»	7.999
W. Spijker te Aalsmeer	»	7.998
S van der Zijden te Uithoorn	»	7.995
S van Soest te Mijdrecht	»	7.899
M. Scheller idem	»	7.879
H. Klaver te Ilpendam	»	7.780

VELP, — De Architekt F. Kortlant J.Ez.: het bouwen van eene Villa aan den Rijksstraatweg:

H. Haar en G. H. de Koning	»	17.300

AMSTERDAM, 8 Febr. — De Directie der Amsterdamsche Omnibus Maatschappij: het amoveeren van een stal nabij de Veemarkt en het maken van een Stalgebouw met Hoefsmederij en Woning op een terrein aan de Visserstraat en Schinkelhaven te Nieuwer-Amstel:

B. van Buren	*f*	32.800
G. Woud	»	31.113
Gebr. van Berkum	»	31.000
Cruiff en Schouten	»	30.780
D. Cerlijn en Zn. en A. J. de Haan	»	29 200
J. Koster	»	28.500
W Greve	»	27.920
P. A. Warners	»	27.878
L. C. Schade	»	27.365
W. Voskuijl	»	26.796
J. R. Rieken	»	26.200
J. A. Raasveldt Jr.	»	26.000
H. C. Dorlas	»	25.185
A. Paans	»	25.000
D. J. Ulenberg	»	24.475
E. R. Kuipers	»	23.900

WINSCHOTEN, 9 Febr. — Het Gemeentebest. het verbouwen van de School voor Openbaar Lager Onderwijs aan de Langstraat en het bouwen eener Onderwijzerswoning:

Hoogste inschrijver J. Groeneveld en H. Hemmen te Westeriee		10.130
Minste inschrijver O. Bos en J. Bos te Beerta	»	8.443

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

3DE JAARGANG. ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST. N°. 8. 22 FEBRUARI 1883.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF, C. MUYSKEN en F. J. NIEUWENHUIS.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Warmoesgracht 12, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD.

OFFICIEEL GEDEELTE: Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — NIET OFFICIEEL GEDEELTE: Prijsvragen, door Th. Sanders. — Verslag van de Vergadering der afdeeling 's Gravenhage, gehouden 15 Februari 1883. — Verslag van de Vergadering der afdeeling Rotterdam, gehouden 16 Februari 1883. — Verslag van de 109e Vergadering der afdeeling Leiden en omstreken, gehouden 16 Februari 1883. — Binnenlandsche berichten. — Prijsvraag. — Veiling Bouwterrein. — Afloop van aanbestedingen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

De afdeeling Amsterdam der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, heeft in hare vergadering van den 2den Februari ll. besloten een wekelijkschen leesavond in te stellen. Zij heeft daartoe een lokaal gehuurd, in het gebouw d'Geelvinck, Singel alhier, hetwelk des Dinsdags van 's avonds 8 tot 11 uur geopend zal zijn, te beginnen met Dinsdag 27 Februari a. s. en alwaar met toestemming van het Bestuur der Maatschappij, de werken, waarop de Maatschappij ten behoeve harer Bibliotheek is ingeteekend, ter lezing zullen liggen.

Bovendien zal zorg worden gedragen, dat zooveel mogelijk kleinere geschriften en brochures over actueele onderwerpen, op de bouwkunst betrekking hebbende, en de bestekken met teekeningen van de voornaamste aan te besteden werken ter lezing liggen, terwijl nu en dan plaatwerken, uit de bibliotheek der Maatschappij, ter inzage aanwezig zullen zijn, of kunstbeschouwingen zullen gehouden worden.

Ook zal den leden de gelegenheid verschaft worden om boekwerken, brochures, enz. voor de leestafel aan te vragen, aan welk verlangen onder nadere goedkeuring van het Bestuur der Maatschappij zooveel mogelijk zal voldaan worden.

PRIJSVRAGEN

DOOR TH. SANDERS.

(*Vervolg van pag.* 41.)

Wij zijn nu genaderd tot de door den Nederlandschen staat uitgeschreven Prijsvragen.

In 1875 werd voor het nieuw te bouwen museum te Amsterdam een besloten Concours uitgeschreven, de drie hiertoe uitgenoodigde architekten waren de heeren P. J. H. Cuypers, L. H. Eberson en H. P. Vogel.

De voorwaarden van het programma die voor onze bespreking van meer bizonder belang zijn, laat ik hier volgen.

„§ 2. De vormen van het gebouw behooren zijne bestemming uit te drukken, nam.: het bewaren van Ned. „schilderijen, hoofdzakelijk uit de 16e en 17e eeuw.

„§ 4. De begrooting van al de hier na te noemen „lokalen, mag de som van *f* 800.000 niet overschrijden; „bij missive 5, N°. 40, afd. 5, dd. 24 Juni 1875, is de „bouwsom gesteld op *f* 800.000 tot *f* 1.000.000."

Eene jury werd niet eens genoemd, maar eerst nadat de plannen waren ingekomen, werd de commissie van Rijks-adviseurs daartoe aangewezen.

De Rijksadviseurs voor de monumenten van geschiedenis en kunst, waren de heeren Fock, C. Leemans, P. J. H. Cuypers, A. J. Enschedé, J. Ph. van der Kellen, van den Bergh, David van der Kellen Jr., Victor de Stuers, J. Gosschalk, C. Vosmaer, L. Lingeman en Hooft van Iddekinge.

De voorbereidingsgeschiedenis van den bouw, van dit museum, is eene zeer leerrijke.

Toen eindelijk het lang verschoven plan, voor een rijksmuseum, in 1875 tot uitvoering zou komen en daarmede een lang vervulde vurige wensch van allen, die het

wel meenden met onze vaderlandsche kunst, zou worden verwezenlijkt, had de jong opgetreden referendaris voor kunst, aan het Ministerie van Binnenl. Zaken, de schoonste gelegenheid, om door eene degelijke voorbereiding, aan de Hollandsche natie een waardigen tempel te verzekeren voor de groote kunstschatten in haar bezit, het erfdeel van een roemrijk voorgeslacht.

Een algemeene nationale of internationale Prijsvraag, volgens de hiervoren omschreven hoofd-voorwaarden, uit te schrijven, ware hier plicht geweest en had een goeden uitslag gewaarborgd.

De heer de Stuers koos een anderen weg.

Het resultaat is, dat reeds nu krachtige stemmen zich doen hooren, die niet tevreden met den uitwendigen vorm van het museum, de regeering verwijten, dat geen rekening is gehouden met paragraaf twee van het programma: „De vormen van het gebouw behooren zijne „bestemming uit te drukken, nam.: het bewaren van „Nederl. schilderijen, hoofdzakelijk uit de 16e en 17e eeuw."

Maar niet alleen het publiek verbaast zich over de vormen van ons nationaal museum, maar zelfs zijn er onder hen die destijds rijksadviseurs waren en toen bijna eenstemmig het plan goedkeurden, die nu moeten erkennen: wij hadden ons het museum anders, niet zóó voorgesteld.

Welke geldige redenen kunnen er wel voor de regeering geweest zijn, om zulk een Prijsvraag uit te schrijven?

Ik heb lang gezocht maar kan er geene vinden.

Waarom juist deze drie architekten uitgenoodigd; er waren destijds zeker vele andere bekwame en beproefde bouwkundigen, van wie men met evenveel recht een goed plan kon verwachten, en die met liefde en toewijding hunne krachten zouden beproefd hebben aan zulk een bij uitstek nationaal kunstwerk. Ieder waarachtig kunstenaar voelt zich tot zulk een prijsvraag aangetrokken, waarbij de hoogste eer te behalen valt en hij zal medewerken (tenzij te drukke bezigheden hem dat beletten) ook al is de prijsvraag algemeen.

Werd de heer Eberson misschien uitgenoodigd, omdat hij achitekt des konings was en men hem moeielijk kon voorbij gaan;

de heer Vogel, omdat hij in den Haag woonde en daar vele relaties had;

de heer Cuypers, omdat hij rijksadviseur was; maar waarom dan ook den heer Gosschalk niet uitgenoodigd, die was ook rijksadviseur.

De heer Cuypers had echter niet uitgenoodigd mogen worden, juist omdat hij adviseur was.

Rijksadviseurs voor monumenten van geschiedenis en kunst toch, moeten zoo hoog staan, dat zij niet alleen onpartijdig zijn, zij mogen zelfs den schijn van partijdigheid niet op zich laden en dat doen zij, wanneer zij eenige opdracht der regeering, welke ook, aanvaarden.

De strengste onthouding is hun plicht.

De heer Cuypers meer architekt en kunstenaar dan adviseur, nam de uitnoodiging aan; misschien hadden slechts niet velen in zijn plaats anders gehandeld.

De regeering echter, had hem deze moeilijke keuze moeten sparen.

Straks zagen wij dat het meerendeel eener Jury voor een bouwkundige prijsvraag uit vakmannen moet bestaan.

De regeering was eene andere meening toegedaan.

Vijf oudheidkenners, een kunstschilder, twee dilettanten, een spoorweg-ingenieur, en slechts twee architekten hadden zitting in het lichaam, dat nu als Jury zou fungeeren.

Nu de heer Cuypers als inzender optrad, kon hij natuurlijk niet als jurylid dienst doen, er bleef dus slechts, van de twee, één architekt over tegenover de tien andere leden der Commissie, die geene vakmannen waren.

Bij alle wedstrijden, zelfs bij harddraverijen en hondententoonstellingen, kiest men vakmannen als juryleden. Voor de beoordeeling der plannen van een rijksmuseum, was zelfs de bescheiden eisch, dat de grootste helft der beoordeelaars uit vakmannen zou bestaan, in het oog der regeering te hoog gesteld.

Een van de elf, werd meer dan voldoende gesteld.

De regeering meende intusschen nog verder adviezen te moeten inwinnen.

In de eerste plaats wendde zij zich tot de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, als daartoe het eerst aangewezen!

Men zou dit verwachten; maar neen, het waren alleen de twee schilders-genootschappen Pulchri-Studio in den Haag en Arti et Amicitia te Amsterdam, aan wie deze hooge eer te beurt viel.

Gelukkig was de heer C. Springer destijds voorzitter dezer laatste Maatschappij en door zijne bijzondere studiën, meer dan zijne kunstbroeders tot oordeelen bevoegd.

Als rapporteur van het genootschap schreef hij het volgende: „wel zijn er in de Façade van den hoofdin„gang zeer goede elementen en is vooral in de bijgevoegde „tweede schets, ontwerp van dit hoofdpunt, zeer veel „schoons. Zoo ook in de façaden der zijfronten, doch zijn „de tusschen- en zijfaçaden niet in geheele overeenstem„ming van stijl met de hoofdfronten, en geven een te „somberen indruk."

„Door het aanbrengen in het hoofdfront van vier „naast elkander geplaatste bogen tot doorgangen, waar„boven wel groote versieringen, doch geene, of bijna „geene lichtopeningen zijn aangebracht, welke gevat zijn „tusschen twee torens, verkrijgt het geheele gebouw „eerder het aanzien van het uitwendige van een groot „kasteel, abdy of ander gebouw, dan van een kunst„museum."

„Ook in den stijl der versieringen van het inwendige „van het gebouw, is bij zeer veel schoons uit het ver„langde tijdperk, ook zeer veel dat de versieringen van „veel vroegere eeuwen in het geheugen roept, waardoor „het plan de gevorderde eenheid van stijl mist."

Deze opmerkingen waren geheel juist. het gebouw, met zijne zware torens, gaf nooit een beeld van onze sierlijke en vroolijke renaissance uit de 16e en 17e eeuw. De adviseurs waren daarentegen van meening:

„De ontwerper heeft in zijn uitgewerkt project de Ned. „bouwvormen, eigen aan het einde der 16e en het begin „der 17e eeuw, toepasselijk gemaakt aan de behoefte „van onzen tijd, en aldus een museum ontworpen, in „overeenstemming met de kunstschatten die er in bewaard „zullen worden. Eene teekening geeft een variant van „den voorgevel zonder pilasters, met geprofileerde paan„derbogen boven de vensters, met een sgrafitto aangevuld."

„De gekozen bouwvormen zijn volgens het eenstemmig „oordeel der commissieën, over het algemeen uitstekend „opgevat en volgehouden; sommige details vonden

„echter bij enkelen geen onverdeelde goedkeuring."

De heer Cuypers is groot in zijne scheppingen, die hun karakter aan midden-eeuwsche bouwvormen ontleenen, — niemand zal het ontkennen, — maar het bleek hem onmogelijk, bij het ontwerpen van het museum, zijne liefde voor die bouwvormen geheel te verloochenen, en men kan het hem, als kunstenaar, niet euvel duiden, dat toen hem het werk eenmaal was opgedragen, hij gesteund door zijn vriend, den machtigen referendaris, al die versieringen en motieven wegliet, die het gebouw nog eenigermate het gevraagde karakter gaven.

Door § 2 van het programma geheel ter zijde te schuiven, kwam er eenheid in zijn ontwerp, maar niet de verlangde en geliefde.

Ik week bij deze museumprijsvraag van het gestelde programma, om alleen de prijsvraag te bespreken, af, ten opzichte der hiervoor vastgestelde hoofdvoorwaarden, en legde veel nadruk op § 2 waarin de stijl wordt aangegeven, volgens welke de museumgebouwen moesten worden uitgevoerd. Ik deed dit om aan te toonen hoe voorname afwijkingen van de hoofdvoorwaarden, waaraan eene prijsvraag moet voldoen, aanleiding moeten geven, dat van de meest ernstige bepalingen van het programma kan worden afgeweken, omdat de Jury, zooals uit het voorgaande blijkt, niet op de hoogte was van hare taak.

§ 2 was hier de meest gewichtige bepaling van het programma. Zij omschreef een nationalen wensch.

Omtrent § 4 rapporteerde de Commissie:

„De begrooting Cuypers is aldus: totale som van „uitvoering *f* 1.007.000, — waarvan moet afgetrokken „worden een niet gevraagde overkapping der binnen„plaatsen, uitgetrokken ad *f* 43.716.60, zegge *f* 44.000, „blijft *f* 963.000, en waarbij moet gevoegd worden „de (ook door den ontwerper) gestelde 10 pCt. voor „den aannemer of *f* 96.300, geeft *f* 1.059.300, als eind„cijfer, zonder eenig bedrag voor onvoorziene uitgaven.

„De ontwerper geeft echter aan om de vloeren van „steenen mozaiek, in eikenhout te vervaardigen, de ijzeren „kappen door houten te vervangen, en het metselwerk „(in geenen deele wenschelijk) 1 M. minder hoogte te „geven, waardoor bovendien eene besparing ontstaat van „ruim *f* 76.000, zoodat er om het vastgestelde cijfer „van een millioen te bereiken, nog ruim *f* 6000 voor „onvoorziene uitgaven overblijft."

Het is reeds nu zeker, dat men de kosten van het Museum veilig op twee millioen, het dubbele van het toegestane maximum kan stellen.

De begrooting schijnt dus weinig betrouwbaar te zijn geweest, en de Commissie ook voor dit onderdeel harer taak, weinig competent.

Zelden werd er eene prijsvraag uitgeschreven, waarbij, als bij de hierbeschrevene, alle omstandigheden er meer toe medewerkten om ze te maken tot hetgeen men in het dagelijksche leven gewoon is, een wassen neus te noemen.

De conclusie van het voorgaande is onbetwistbaar deze: de prijsvraag voor het Rijksmuseum te Amsterdam was der Nederlandsche natie onwaardig.

Hoe handelde de regeering met den wedstrijd tot het verkrijgen van ontwerpen voor een nieuw academiegebouw te Leiden, uitgeschreven in 1877? Uit de hier volgende aan het programma ontleende hoofdvoorwaarden moge het blijken.

„Art. 1. Er wordt een wedstrijd geopend tot het „verkrijgen van ontwerpen voor een academiegebouw, „ten dienste van 's Rijks hoogeschool, te Leiden. Ook „vreemdelingen kunnen mededingen."

„Art. 12. De kosten, aan de uitvoering van het plan „verbonden, mogen niet meer bedragen dan ongeveer „*f* 1.000.000."

„Art. 15. De beoordeelingscommissie bestaat uit vier „leden van het collegie van Rijks-adviseurs voor de „monumenten van geschiedenis en kunst, en uit drie, „vier of vijf buitenlandsche architekten, alle nader aan „te wijzen."

„Art. 16, tweede alinea. De volgende prijzen worden „uitgeloofd: aan den vervaardiger van het beste ontwerp „wordt de uitvoering van het ontwerp gegeven of een „prijs van *f* 5000. Aan het daarop volgend ontwerp „een prijs van *f* 2500."

„Art. 17, 3e en 4e alinea. Echter behoudt de regeering „zich voor, de ingekomen ontwerpen, na de uitspraak „van de beoordeelingscommissie, in het openbaar ten „toon te stellen. Het met redenen omkleed verslag „dier commissie wordt in de *Ned. Staatscourant* geplaatst."

Hoewel deze voorwaarden in vergelijking met die voor het Rijksmuseum van eenige meerdere bekendheid met prijsvragen blijk geven, blijft er nog veel aan ontbreken, wat onmisbaar is om ze werkelijk voldoende te doen zijn.

De jury bestaat wel niet meer uitsluitend uit adviseurs, er werden aan 4 adviseurs, 3, 4 of 5 buitenlandsche architekten toegevoegd.

Wat is de reden van het wijfelen der regeering tusschen de getallen 3, 4 en 5?

Ik geloof het was deze, dat al was men tot de overtuiging gekomen, dat de samenstelling van een jury niet moest zijn één vakman op tien leeken, als bij de prijsvraag rijksmuseum, de referendaris het toch nog niet zoo recht met zichzelf eens was, hoe de verhouding dan eigenlijk *wel* moest zijn. Het is toch zeker dat de Ned. regeering even gemakkelijk 5 als 3 of 4 buitenlandsche architekten had kunnen vinden, waardig om zulk een prijsvraag te beoordeelen 1). De meest eminente mannen hadden zich zulk eene opdracht tot eene eer gerekend.

De bepalingen in art. 16 omtrent de uitgeloofde prijzen, konden ook beter zijn, en die in art. 17, met betrekking tot het tentoonstellen der ingekomen ontwerpen en de openbaarmaking van het met redenen omkleed verslag der beoordeelingscommissie, zijn niet geheel in overeenstemming met hetgeen men hier had mogen verlangen.

De „*Deutsche Bauzeitung*" voelde zich dan ook gedrongen het medewerken aan deze prijsvraag ten sterkste te ontraden.

Zoowel het aantal als de hoedanigheid der inzendingen was verre beneden hetgeen men met recht had mogen verwachten, indien de voorwaarden beter gesteld waren geweest.

Van de 36 ingekomen ontwerpen werd geen enkel eene bekrooning waardig gekeurd. De 5 besten werden uitgezocht en den minister voorgesteld, (daar eene rangschikking onmogelijk bleek) de beschikbare gelden

1) Zooals later bleek koos men het gemiddelde getal vier.

gelijkelijk onder hen te verdeelen, als honorarium voor de genomen moeite.

Na zooveel teleurstelling kan men zich voorstellen, dat de referendaris voor goed van het uitschrijven van prijsvragen afzag.

Met het Ministerie van Justitie werd een andere proef genomen. Nu geen Prijsvraag meer, zelfs geen Bouwmeester. Het ministerie verrees en werd voltooid maar bleef naamloos. Slechts schuchter en fluisterend werden de H.H. de Stuers, Cuypers en Peters als waarschijnlijke vaders aangewezen; alle te samen of een van de drie, men wist het niet en weet het nog niet. Jammer dat de Heer Modderman, die zelfs duivenschieters weet te treffen, toen geen minister was, hij had de Heeren in hun vrije liefde voor de schoone Themis wel beter bewaakt. Het is nu echter te laat, de minister kan er niets meer aan doen, want ook in Nederland is „la recherche de la Paternité" verboden.

Ook voor het Centraal station te Amsterdam werd een prijsvraag versmaad, maar de bouw opgedragen aan de Heeren P. J. H. Cuypers en A. L. van Gendt. Dit bouwwerk zal dus twee vaders hebben in tegenstelling van het Paleis van Justitie, dat op geen enkelen bogen kan.

Dat het hier juister zou zijn, hoewel in tegenspraak met de officiëele opdracht, den heer Cuypers den architekt, in den waren zin des woords, te noemen, en den heer van Gendt als medewerker toe te voegen, zal weinig tegenspraak vinden bij hen, die in onze bouwkundige wereld een weinig te huis zijn.

Onbesproken kon ik het Paleis van Justitie en het Centraal station te Amsterdam niet geheel laten, want hunne geschiedenis is onmisbaar om zich een duidelijk denkbeeld te vormen hoe onze regeering sints het optreden van den heer de Stuers, meent te moeten handelen om bij den bouw van onze groote nationale monumenten, deze te maken schoon van vorm en praktisch van inrichting en ze daardoor tevens dienstbaar te maken aan de verheffing onzer vaderlandsche bouwkunst. (Immers ook bij den heer de Stuers staat ze boven op het programma?)

Goede prijsvragen werken krachtig mede tot het verheffen der bouwkunst, zij vormen de beste school zoowel voor jongere als oudere architekten. Overal wordt deze eenvoudige waarheid erkend, alleen niet in Nederland, ten minste niet in de praktijk.

Slechte prijsvragen doen het tegendeel. Zij verheffen niet, maar demoraliseren.

De inzenders nemen het niet zoo streng met de bepalingen, vooral niet wat de bouwsom betreft, en dikwijls terecht, want de jury's zijn veelal tot oordeelen onbevoegd of toonen door hunne uitspraak, dat ook zij de bepalingen van het programma niet zeer ernstig opvatten.

Van al de hier besproken prijsvragen gaf slechts ééne, een werkelijk goed resultaat, namelijk die voor het Gebouw van de Maatschappij voor den Werkenden Stand en toevallig *is juist deze de eenige waar de voorwaarden goed gesteld waren.*

Alle andere zijn zoo niet in alle, dan toch in de meeste opzichten gebrekkig, en gaven slechte of minder goede resultaten.

Het Bestuur van „trouw moet blijken" beschuldigt de architekten, die mede beoordeelden van geen goede raadslieden te zijn geweest en wijt, ten onrechte, aan hen het minder geslaagde van hun societeits-gebouw.

Het rapport der leden van de Commissie van „Het Huldeblijk" gaf zooals we zagen geen goed denkbeeld van hunne geschiktheid als beoordeelaars.

Ook aan de Vereeniging voor den Rotterdamschen Schouwburg durf ik geen bizonder succes op haar concours beloven.

Jammer, dat aan zulke niet-goede prijsvragen zooveel tijd wordt verknoeid, want het aantal prijsvragen neemt steeds toe; iedereen schrijft tegenwoordig concoursen uit, maar hoe?

Wanneer de regeering, besturen en commissien van wie men beter mogt verwachten, blijk geven het met prijsvragen niet zoo ernstig te meenen en nu eens deze dan weer andere voorwaarden stellen, is het niet te verwonderen dat iedereen, die bouwen wil, niet onderzoekt of een prijsvraag werkelijk gewenscht is en hoe ze moet zijn ingericht, maar prijsvragen uitschrijft onder de bespottelijkste voorwaarden, soms zonder prijzen uit te loven

Aan antwoorden ontbreekt het nooit, zelfs bij de meest dwaze bepalingen; om inzendingen te krijgen, daarvoor zijn goede voorwaarden niet eens noodig, maar wel, zooals we zagen, om een goed resultaat te verzekeren. Eene geheele omwenteling in de wijze waarop Prijsvragen worden uitgeschreven, is daarom noodig.

Goede *algemeene voorwaarden* moeten worden opgesteld en het lijdt geen twijfel, of de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, die korten tijd geleden, door hare tot stand gebrachte reorganisatie, van nieuw en krachtig leven blijk heeft gegeven, zal binnen niet al te langen tijd, ook aan dit onderwerp hare zorgen wijden.

Is eenmaal de goede weg aangewezen, dan zal verbetering zeker niet achterwege blijven, want hun, die prijsvragen uitschreven, ontbrak het meest niet aan goeden wil, wel aan voorlichting; zij zullen gevoelen, dat zij aan eigen waardigheid verplicht zijn, eerlijke, onbekrompen voorwaarden te stellen.

Zeker zullen er altijd nog gevonden worden, die tot hun eigen nadeel de voorkeur geven aan minder eerlijke voorwaarden, waarbij zooals ons bleek, allerhande geknoei mogelijk is, maar bouwkundigen, die prijs stellen op hun goeden naam, zullen wel doen geene antwoorden in te zenden, en ook geene *vereerende* (?) benoeming tot Jury-lid aan te nemen.

De verontschuldiging van onbekendheid met de eischen aan degelijke prijsvragen te stellen, kan worden aangenomen voor allen, behalve voor de Nederlandsche regeering. Van haar verwacht men geheel op de hoogte harer taak te zijn. De invloed van den heer de Stuers, als referendaris, is, zooals de heer Schorer dezer dagen terecht schreef, voor de vaderlandsche bouwkunst verderfelijk geweest. Een hoog ambtenaar, die zijn invloed, in blinden ijver, slechts aanwendt tot bevordering der zeer eigenaardige kunstrichting van hemzelf en zijne vrienden, kan dit niet anders doen, dan ten koste van de waardigheid zijner regeering en tot schade der hem toevertrouwde belangen.

De openbare meening zal echter in de toekomst tegen misbruiken, als de hier beschrevene, weten te waken, want de belangstelling in de bouwkunst wordt steeds

levendiger; en geleerd door de ondervinding der laatste jaren, en behoorlijk voorgelicht, zal zij weten te verkrijgen, dat niet alleen particulieren en commissien, maar ook de regeering prijsvragen uitschrijven waar zulks behoort, zoo ingericht, dat zij weder wedstrijden worden in den edelsten en besten zin des woords; zij zullen dan zeker krachtig bijdragen tot verheffing der vaderlandsche bouwkunst.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING 's GRAVENHAGE, GEHOUDEN 15 FEBRUARI 1883.

Na het lezen der notulen van de laatste vergadering wordt door den voorzitter mededeeling gedaan van de ingekomen stukken, als:

a. Een schrijven van den heer H. L. Boersma, houdende eenige vragen naar aanleiding van een artikel in een der dagbladen, betreffende de vernielende uitwerking die enkele houtsoorten op elkander uitoefenen, als zij in een meubel te zamen voorkomen.

b. Onder het motto »Bouwkunst", het verzoek betreffende het opmeten en in teekening brengen van het gesmeed ijzeren hek met wandbetimmering in het voorportaal van het Raadhuis alhier.

c. Onder het motto »Studie", gelijk verzoek tot het inzenden van de opmeting van den schoorsteenmantel in de trouwzaal, mede in bovengenoemd gebouw.

Beide zijn gedaan naar aanleiding van den inhoud der circulaire van den 3e Januari j.l. waarin prijzen van *f* 50, *f* 30, en *f* 20 worden uitgeloofd.

Wordt besloten de vragen door den heer Boersma gesteld, op eene volgende vergadering te behandelen en gebruik te maken van de aanbiedingen onder de boven opgegeven motto's, wordende nader bepaald, dat die teekeningen vóór of op den 15n Juli e. k., behooren ingezonden te worden aan het adres van den Secretaris (Groenewegje, n°. 26.)

Ten laatste is een schrijven ingekomen van het nieuw benoemde Bestuurslid, de heer G. J. Morre, waarbij die heer te kennen geeft de benoeming aan te nemen.

De Voorzitter richt daarop eenige welgenoemde woorden tot den heer Morre, welke door dien heer beantwoord worden en daarbij den wensch uitgesproken, dat de leden nimmer berouw zullen hebben over die gedane keuze.

Daarna wordt een nieuw lid geballoteerd en met algemeene stemmen aangenomen.

De Voorzitter geeft alsnu het woord aan den heer C. Vlaanderen, om zijne toegezegde voordracht te houden over: de vernieuwing van spoorwegbruggen.

Elk onzer, dus vangt spreker aan, ondervindt bij de uitvoering van werken verschillende moeielijkheden, welker oplossing dikwijls veel zorg en inspanning kost. Vooral echter is zulks het geval bij het verrichten van werkzaamheden aan eenen in exploitatie zijnden spoorweg, waarbij men rekening moet houden met den geregelden loop der treinen. Voornamelijk komt het voor bij de vernieuwing van bruggen.

Tot in 1865, toen er op den Hollandschen spoorweg slechts één spoor bestond en een klein getal treinen reden, was het voldoende om het spoor bij een brug een paar Meter om te schuiven en de trein over een hulpspoor te laten rijden.

Toen daarop in bovengenoemd jaar het 2e spoor in gebruik kwam, waren inmiddels de bruggen voor dat spoor vernieuwd, terwijl zulks onder het eerste spoor geschiedde nadat dit laatste buiten dienst was gesteld en dus alle treinen over het 2e spoor konden passeeren.

Volgens spreker bevonden zich in 1874 in de lijn Rotterdam — Amsterdam, nog 48 bruggen, die geheel van hout waren samengesteld, benevens 5, bestaande uit gemetselde landhoofden met houten bovenbouw. Bij sommige rustten de rails op het dek, juist boven een ligger; — bij andere daarentegen op eene plaat, die tusschen twee liggers op ijzeren beugels was bevestigd. Allengs echter werden, ook wegens het toenemende vervoer, de houten bruggen vervangen door steenen, met ijzeren bovenbouw.

Bij de vernieuwing van de eerste 6 bruggen tusschen Haarlem en Leiden, werden de werkzaamheden zoodanig geregeld, dat zonder hulpbouw het metselwerk der hoofden kon worden uitgevoerd. Daartoe werd tusschen twee stations, een spoor buiten dienst gesteld. Van dezen maatregel kwam men evenwel later bij het vernieuwen der bruggen in 1874 tot 1878 terug en werd het stelsel van loodsen toegepast; zijnde de verplichting, dat alle treinen op het gedeelte baan, waar het spoor buiten dienst is gesteld, door een beambte moeten begeleid worden; de plaatsen alwaar in dit geval moet worden gestopt, zijn door roode schijven aangegeven en bovendien door groene op 300 Meters afstand van de eersten, ten einde reeds daar de snelheid te verminderen.

Even duidelijk als uitvoerig en door de noodige teekeningen opgehelderd, werd door den heer Vlaanderen mededeeling gedaan van de behandeling der werken aan de bruggen, met de verplichting steeds de geregelde dienst te moeten behouden.

Vervolgens kwam spreker tot de beweegbare bruggen, waarbij eerst die over het Spaarne werd aangehaald, waartoe eene hulpbrug noodig was van 70 M. lengte met een beweegbaar vak van 7.50 M. Hiervoor werden twee schuiten tot eene oppervlakte van 100 M2. met een uit zware ribben samengesteld raamwerk verbonden.

Die hulpbrug, gedurende 7 weken in gebruik zijnde, gaf nimmer aanleiding tot eenig oponthoud, noch in den gang der treinen, noch voor de scheepvaart. Toen nu later de brug te Schiedam, wegens onvoldoenden staat, buiten dienst moest worden gesteld, en door den aanleg van den spoorweg naar den Hoek van Holland de overgang van de Schie op eene andere plaats moest komen, besloot de Directie ook hier tijdelijk een pontonbrug te doen stellen. Bij de waarschijnlijkheid evenwel dat die toestand, in plaats van enkele weken, wel eenige jaren zoude kunnen duren, werden daartoe zeer bijzondere voorzorgen gevorderd en onder meerdere een stoomwerktuig, hetwelk de assen van de brug in beweging brengt.

Met de verklaring van deze inderdaad hoogst interessante constructie eindigde spreker zijne voordracht, die door het vrij talrijk aantal leden met de meeste belangstelling werd gevolgd, zoodat allen zich gaarne vereenigden met de woorden van dank door den Voorzitter aan den heer Vlaanderen gebracht.

De heer G. J. Morre besprak daarna: een oud boekje over metselwerken.

Het is, dus begon spreker, nu 23 jaren geleden, dat ik een gesprek aanknoopte met den pikeur in een kalkhok hier ter stede, die mij mededeelde, dat hij een boekje over metselwerken geschreven had en, vroeger metselaar zijnde, alzoo niet vooruit was gegaan. Die man, bij enkelen althans bij naam nog wel bekend, was C. J. Kiekens; het boekje voert den titel van: »Korte omschrijving ter verkrijging van deugdzaam metselwerk", alles zoo mogelijk uit ondervinding opgemaakt.

Verdeeld in verschillende hoofdstukken, is daarvan vooral van belang hetgeen de heer Morre voorlas, zijnde de behandeling en uitvoering van het metselwerk, waarin men inderdaad zeer nuttige wenken vindt.

Spreker voegde daaraan toe, hetgeen eigene studie en ervaring hem hadden geleerd en eindigde met de mededeeling van een stuk, een zoogenaamde Catechismus in 27 artikelen, ten dienste van de studenten der polytechnische school, welke, tot de praktijk geroepen, daarin die punten betreffende het metselwerk vinden, waarop zij vooral hebben te letten.

Nadat nog over de soort van steen en specie, de dikte der muren en de bewerking, door meerdere leden het woord was gevoerd, werd ten laatste aan de orde gesteld: het adres van het Bestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, den 9 December j.l. gericht aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal (Zie Bouwkundig Weekblad van den 14 December) waarbij het Bestuur der Maatschappij eerbiedigelijk in overweging geeft, een college in het leven te doen roepen, dat in het laatste ressort den Minister ter zijde staat, onafhandelijk van elken anderen ambtenaar, wiens invloed, als die van den tegenwoordigen Referendaris der Afdeeling Kunsten en Wetenschappen, verderfelijk kan zijn op den bloei der Nederlandsche Bouwkunst.

Het oogmerk was geenszins een adres van adhaesie aan het Bestuur der Maatschappij te zenden, doch alleen meende men het wenschelijk om de zaak, die reeds in andere afdeelingen uitvoerig besproken was, ook hier te behandelen.

Terwijl meerdere leden hunne meening uitspraken, deed men vooral uitkomen dat niet de stijl werd afgekeurd, maar wel

de invloed, welke van regeeringswege op het volgen van dien stijl werd uitgeoefend.

Zij immers, die een andere richting zijn toegedaan, worden bij het ontwerpen van Rijks- of door het Rijk gesubsidieerde-gebouwen, niet zelden bij anderen achter gesteld of wel in de uitvoering bemoeilijkt.

Eindelijk besloot de Voorzitter de zaak in stemming te brengen en verklaarden zich daarbij van de 20 nog aanwezige leden, 18 voor en 2 tegen den inhoud van het bovengenoemde adres.

Nadat wegens het reeds ver gevorderd uur de behandeling der vragen van de vorige vergadering, even als eene nieuwe in de bus gevonden vraag, moesten worden uitgesteld, sloot de Voorzitter de Vergadering.

VERSLAG VAN DE VERGADERING AFDEELING ROTTERDAM, GEHOUDEN 16 FEBRUARI 1883.

Door den Heer J. van der Pot wordt nader behandeld de vraag over de vermenging van Portland cement met pulver van hoogoven slakken.

Spreker vangt aan met er op te wijzen, dat de vervalsching niet alleen met deze stof, maar ook met andere, weinig of niets kostende poeders geschied, terwijl hij ter rectificatie van het in de vorige vergadering medegedeelde zegt, dat die stof niet maar met 5 tot 10%, maar zelfs tot 40 à 50% wordt gebruikt, terwijl de prijs van het slakkenmeel niet is *f* 0.90 de 100 Kg., maar slechts *f* 0.52, franco pakhuis. Als curiositeit deelt hij mede, dat eene fabriek die veel aan onze noordelijke provinciën levert, in vele jaren geen dividend had kunnen betalen, maar nu door toevoeging van 40% slakkenmeel in staat is 15% uit te deelen. Ook toont hij door eenige becijferingen aan, welke enorme winsten deze en dergelijke vermengingen opleveren, waardoor het niet te verwonderen is, dat de fabrieken, welke die praktijken uitoefenen, aanbiedingen doen, welke eerlijke concurrentie onmogelijk maakt.

Spreker vraagt of het niet noodig is, ook in ons land te doen, wat de duitsche vereeniging van cement fabriekanten heeft gedaan, namelijk den Minister van Openbare Werken te verzoeken, dat alle vervalschte cement bij staatswerken wordt afgewezen.

De mengfabriekanten verschuilen zich evenwel achter eene brochure van Dr. Wilhelm Michaëlis te Berlijn, die oordeelt dat vermenging tot op zekere hoogte aan cement niet schaadt, ja deze zelfs verbetert. Ter bestrijding van deze bewering is door de bovengenoemde vereeniging eene circulaire verspreid, welke door den spreker geheel wordt voorgelezen.

Om de in die circulaire beschreven vervalsching gemakkelijk te ontdekken gaf de firma J. van der Pot in hare verspreide brochure het volgende recept.

Men doe in een glas ongeveer 5 gram (een theelepeltje vol) cement, en giete daarop ongeveer 50 gram verdund zoutzuur, (1 deel zuur op 4 deelen water) en roere dit met een glazen of houten staafje door elkander.

Is de cement zuiver, dan verkrijgt men een geelkleurige, weinig troebele oplossing. Wordt echter de vloeistof door de vrijkomende zwafel zeer troebel (melkachtig) en ontstaat de sterke geur van zwafelwaterstof, dan bewijst dit de bijvoeging van meel van hoogoven slakken. Ontstaat een sterk bruischen, dan bewijst dat de bijvoeging van gemalen kalksteen of krijt. De graad en duur der opbruisching geeft de maatstaf aan van de meer of minder sterke vervalsching. Zuivere cement veroorzaakt geen opbruisching, omdat zich daarin geen koolzure kalk bevindt. Spreker toont een en ander aan, door het nemen van een paar proeven.

In den laatsten tijd schijnt een ander vervalschingsmiddel ontdekt te zijn, ten minste heeft eene fabriek, die veel gemalen kalksteen gebruikte, daarmede plotseling opgehouden. Spreker wordt in deze op de hoogte gehouden. Zoodra hem iets meer daarvan bekend is, zal hij het mededeelen.

Ten slotte zegt spreker nog het een en ander over het nemen van proeven met Portland cement, daarbij wijzende op de desbetreffende voorschriften, voorkomende in het begin van de bovengenoemde brochure, terwijl hij eindigt met de vraag of het niet op den weg der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst zou liggen, pogingen aan te wenden, ook hier te lande een proefstation van bouwstoffen te verkrijgen, zooals er een te Berlijn bestaat.

Tot de behandeling van de vraag over gekyaniseerd hout overgaande, releveert spreker vooraf eene onjuistheid in het verslag van de vorige vergadering, dewijl daarin het Kyaniseren en burneteren met elkander zijn verward. Kyaniseren is: het drenken van het hout met kwikzilver sublimaat.

Het schijnt, dat toen deze bewerking van het hout pas werd toegepast, planten en dieren die met dat hout in aanraking kwamen, daarvan een nadeeligen invloed ondervonden. Zeker is het dat het kwikzilver, een sterk vergif, de bouten waarmede de spoorstaven aan gekyaniseerde liggers verbonden waren, aantastte. Tengevolge hiervan werd deze bewerking in Engeland verlaten, doch in Duitschland ingevoerd en met het beste gevolg tot nu toe toegepast. Het is waarschijnlijk, dat deze schadelijke werking ontstaat wanneer meer kwikzilver in het hout wordt gebracht, dan door de eiwitstof kan worden opgenomen. Dit meerdere, niet gebonden wordende, verdampt later en vergiftigd daardoor de lucht of de vaste stoffen in de nabijheid er van. Door het bewerkte hout in een bad van het sublimaat te leggen en daarin zoo lang te laten totdat het niets meer opneemt, ontwijkt men dat gevaar, dewijl al het ingedrongen kwik zich scheikundig met de eiwitstof verbindt en beide hunne oorspronkelijke eigenschappen, die van vergiftig te zijn en aanleiding tot rotten te geven, verliezen. Volgens aan den spreker verstrekte mededeelingen, ondervinden de arbeiders in de kyaniseerfabrieken niet de minste nadeelige werking op hunne gezondheid, van de door hen uitgeoefende bezigheden. De vroeger gekonstateerde nadeelige inwerking op het ijzer bestaat ook niet meer.

Van de niet vergiftige eigenschap van gekyaniseerd hout heeft spreker zich overtuigd, door een aldaar bewerkt stuk in spaanders te verdeelen en die in een flesch met water te laten trekken en kooken; na deze bewerking vertoonde het water niet het minste spoor van vergif.

Spreker deelt eenige uitkomsten mede van de toepassing van gekyaniseerd hout, in verband met de door zijne firma verspreide circulaire. Ook bespreekt hij de onbrandbaarheid er van, waardoor het zeer aanbevelenswaardig is voor het maken van trappen en vloeren; gewaarschuwd moet echter worden tegen het gebruik van zaagsel en afval in bakovens. Door de daarin heerschende groote hitte, schijnt het kwik zich weder van de eiwitstof te scheiden, het eerste verdampt en vormt een vergiftige neerslag.

Gevraagd zijnde of het te ontdekken is of het hout goed is gekyaniseerd, volgt het antwoord dat dit een zaak van vertrouwen is.

Naar aanleiding van het door den heer van der Pot gezegde omtrent de oprichting van een proefstation, vraagt de heer N. Biezeveld, of het niet doenbaar zou zijn, in gemeenschap met andere vereenigingen, zulk eene inrichting tot stand te brengen, waarop wordt geantwoord, dat dit onderwerp reeds elders is besproken.

Na nog eenige discussie stelt de Voorzitter voor deze zaak aan te houden. Het Bestuur zal trachten de noodige gegevens te verzamelen om dan in de volgende vergadering het onderwerp nader te behandelen.

De Voorzitter deelt mede de opdracht te hebben gehad, om een lokaal van 90.000 kub. Eng. voeten inhoud te verwarmen. Na verschillende inrichtingen te hebben gezien, heeft hij besloten twee vulkachels met circulatie te gebruiken, welke goed aan het voorgestelde doel beantwoorden. Deze kachels verbruiken 40 liter cokes in zes uren.

De heer Biezeveld bespreekt ook de moeielijkheid om met kachels aan alle gestelde eischen in deze te voldoen. Hij heeft dit meermalen bij schoollokalen ondervonden. Hij past nu kolomkachels, staande in losse mantels toe, waarin 4 à 6 deurtjes zijn gemaakt, welke vóór den schooltijd geopend en gedurende dien tijd gesloten zijn, door welk eenvoudig middel hij klachten over te veel of te weinig warmte tot zwijgen heeft gebracht.

VERSLAG VAN DE 109de VERGADERING DER AFDEELING LEIDEN EN OMSTREKEN, GEHOUDEN DEN 16 FEBRUARI 1883.

Na bezichtiging van de drie in het vorige jaar door de Maatschappij bekroonde antwoorden op de buitengewone prijsvraag voor een »*Vereenigingsgebouw voor beoefenaren der Bouwkunst*", opende de voorzitter de vergadering. Het was spreker een waar genoegen zulk een talrijke opkomst te mogen begroeten en hij gevoelde zich verplicht den heer Dr. du Rieu, die zoo welwillend aan het verzoek van het Bestuur om een bijdrage te willen leveren, gehoor gaf, daarvoor dank te zeggen.

Na voorlezing en goedkeuring van de notulen der vorige vergadering verkreeg den heer Dr. W. N. du Rieu het woord, die tot onderwerp zijner bijdrage gekozen had: »*Wandelingen door Weenen.*"

Nadat de spreker aangetoond had, hoe Weenen in het betrekkelijk kort tijdsverloop van 50 jaren eene ongelooflijke uitbreiding had verkregen, ging hij over tot de eigenlijke „Wandelingen" tot opheldering waarvan hij een uitgebreide collectie prachtige photographiën had medegebracht, welke hij een voor een besprak, en ter bezichtiging stelde. Zoo kwamen in geregelde volgorde alle merkwaardige en prachtige gebouwen dier wereldstad in behandeling, en werd tevens aanschouwelijk gemaakt wat op zoo leerzame en onderhoudende wijze werd besproken.

Met de stations en kazernes werd een aanvang gemaakt, dan volgden de kerken met hunne torens, de schouwburgen waarbij het groote »Opernhaus" met zijne uitstekende ventilatie werd besproken, de cafés, waarvan één volgens spreker veel overeenkomst had met het paviljoen in het Vondelspark te Amsterdam. De bij gelegenheid van de internationale tentoonstelling verrezen hotels vielen, wat het inwendige betrof, meestal tegen, daar voor licht en lucht niet genoeg gezorgd was en men dus bijna altijd het eeuwige licht moest ontsteken. Vervolgens kwamen aan de beurt de paleizen van de aartshertogen, het telegraafbureau, het chemisch laboratorium, de handels akademie, het »Künstlerhaus", het museum voor kunst en industrie, de pleinen met standbeelden van vorstelijkepersonen, de kostbare marmeren fonteinen en enkele grafmonumenten waarvan dat voor Maria Christina uitmuntte.

Een bezichtiging van de bibliotheek te Weenen, waar de heer Dr. du Rieu zooveel gearbeid heeft, besloot zijn voordracht, die, getuige het luid applaus, met veel genoegen was aangehoord. Het bezienswaardige dat Weenen oplevert was dan ook verklaard op een wijze, die het zelfs voor den niet-vakman aantrekkelijk maakte.

Met een welgemeend woord van dank, door den voorzitter uitgebracht, stemde de leden en geïntroduceerden volkomen in.

De behandeling van de verder op de agenda aangekondigde punten, werd wegens het vergevorderde uur tot de volgende vergadering uitgesteld.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Tot direkteur der nieuw op te richten Ambachtschool te Leiden is benoemd de heer Adr. J. Achterberg, architekt te Utrecht.

In Mei e. k. zal het standbeeld van Graaf Jan van Nassau te Utrecht, vervaardigd door den heer Stracké te 's Hertogenbosch, onthuld worden.

Den 15den dezer maand werd het gebouw der nieuwe vischmarkt te Rotterdam opgeleverd. Na de goedkeuring der verordening op die markt zal de opening plaats hebben.

Het Bouwkundig Weekblad N°. 15 van 10 Augustus 1881, bevat een beschrijving, toegelicht met teekeningen, van dit bouwwerk.

De Maatschappij, die van Noordwijk een badplaats wil maken, is door tusschenkomst der gemeente Noordwijk, in het bezit gekomen van 110 hect. duingrond, onmiddellijk aan de kom van het dorp Noordwijk aan Zee gelegen. Dit terrein zal, wanneer het geëffend is, waaraan met kracht gearbeid wordt beschikbaar komen voor het bouwen van villa's. Dat velen hieromtrent gunstige verwachtingen koesteren, kan daaruit blijken dat nu reeds tot dat doel 8000 M². tegen *f* 1.50 per M. zijn verkocht. Er zal een stoomtram komen van Piet-Gijzenbrug naar zee, zoodat men op gemakkelijke wijze van Amsterdam en den Haag in 1 u. 15 m., van Haarlem in 45 en van Leiden in 40 m. de badplaats zal kunnen bereiken.

Commissarissen der Maatschappij zijn de heeren C. L. C. W. Pické, burgem. van Noordwijk, voorzitter, Mr. Th. W. van der Schalk, notaris te Noordwijk, C. J. M. Dijkmans, dir. der Holl. Hyp. bank te Amsterdam, Mr. H. Gr. van Limburg Stirum te 's Hage en T. C. P. de Haan, cand. not. te Amsterdam, secretaris. Een directeur is nog niet benoemd.

De heer C. P. Holst Gzn. is tegen 1 Maart benoemd tot leeraar aan de normaalschool voor teekenonderwijzers.

PRIJSVRAAG.

Door Zijn Exellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken is aan het Bestuur der Maatschappij ter kennisname toegezonden een reglement en programma voor den nieuwen internationalen wedstrijd, voor de oprichting van een standbeeld voor Koning Victor Emmanuel II, te Rome, onder mededeeling dat de plattegrond teekening van de plaats, alwaar het bedoelde gedenkteeken zal verrijzen, voor belangstellenden ter inzage ligt in een der lokalen van de afdeeling Kunsten en Wetenschappen, bij het Departement van Binnenlandsche Zaken.

Het programma ligt ter lezing in het gebouw der Maatschappij, Wijde Kapelsteeg 2, te Amsterdam.

VEILING-BOUWTERREINEN.

26 Februari 1883, in het Lokaal „Frascati".

Vijftien Bouwterreinen aan de Van Oldenbarneveldtstraat, tusschen de Van Oldebarneveldtkade en 1e Hugo de Grootstraat, van achter grenzende aan de perceelen van de Ceintuurbaan Kad. Sectie C, N°. 3018, 3019, 3020, 3021, 3022, 3492 en 3493 allen gedeeltelijk en een gedeelte ongenummerd, te zamen groot pl.m. 19 Aren 63 Centiaren.

Veil-condities bij den Notaris J. G. Pouw Jr.

AFLOOP VEILING-BOUWTERREINEN

Amsterdam, 19 Februari 1883.

Een Bouwterrein aan de Nassaukade, Kad. Sectie C, N°. 4554 groot 1 are 85 centiaren *f* 5400.— Opgeh.

Een dito als voren, Kad. Sectie C, N°. 4555, groot 1 are 85 centiaren *f* 5350.— Opgeh.

Een dito als voren, Kad. Sectie C, N°. 4558, groot 1 are 11 centiaren *f* 3500.— Opgeh.

Een dito als voren, Kad. Sectie C, N°. 4559, groot 1 are 11 centiaren *f* 3500.— Opgeh.

Een dito als voren, Kad. Sectie C, N°. 4560, groot 1 are 12 centiaren *f* 4000.— Opgeh.

Een dito aan de 1e Hugo de Grootstraat bij de Nassaukade, Kad. Sectie C, N°. 4561, groot 1 are 12 cent. *f* 3000.— Opgeh.

Een dito aan de Nassaukade, Kad. Sectie C, N°. 5260, groot 2 aren 8 centiaren. Is niet geveild.

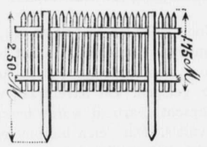

J. & D. VAN DER POT,
ROTTERDAM.
GEKYANISEERD ROTVRIJ EN BRANDVRIJ
RASTER- en ander HOUTWERK,
in alle op te geven maten, tot 10.25 M.
Dennen-, Vuren-, Greenen- en Eiken Bestekhout
en verder TIMMERHOUT,
Vlot- en Slijpdeelen enz.

Prima Portland-Cement,
merk DYCKERHOFF & SÖHNE,
in wichthoudende Vaten van 180 Kilo
en Zakken van 70 Kilo,
niet vervalscht met **hoogovenslakken, kalksteen** of dergelijke bijmengingen.

HYDRAULISCHE en andere KALK
per Wagon of Scheepslading.

HARDSTEEN,
uit de prachtige groeve te Emptinne,
van de Heeren GOOSSENS & SONNENBERG,
gezaagd in Platen
en **Steenhouwwerk** op maat klaargemaakt.

NIEDERMENDIGER BAZALT LAVA.

ZANDSTEEN,
uit de groeven van

Staudernheimer.	Cordeler.
Breitenheimer.	Wexemer.
Udelfanger.	Roode Kylthaler.
Bentheimer.	La Rochette.

Italiaansche Mozaïkvloeren,
1140 volgens teekening.

ENGELSCHE AARDEN BUIZEN.
BELGISCHE GIPS.
Vuurvaste Steenen en Vuurklei enz.

1141 **HET ORGEL**
staande in de KERK DER BROEDERGEMEENTE te ZEIST, met toebehooren en fraaie zeer solied bewerkte kast, stijl Louis XV 4.42 m. bij 1.92 hoog 4.50—18 stemmen
te koop tegen verminderden prijs.
Op spoedige aanvraag nadere inlichtingen te bekomen bij den Heer J. Ledoux te Zeist.

VOORHANDEN, alle soorten RIJNSTEEN en UTRECHTSCHE STEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN, *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. (1142

DORDTSCHE TRAS.
H. F. ONDERWATER & Co.
DORDRECHT,
STOOM-TRASMOLENAARS.
Opvolgers van de Heeren P. en J. HORDIJK,
leveren geen andere tras, dan die op hunne molens te *Dordrecht* gemalen wordt van **zuiveren tufsteen**, uit de groeven van den Heer GERHARD HERFELDT te *Andernach*, uitmuntende kwaliteit en billijken prijs.
Bevelen zich aan tot de levering van
TUFSTEEN. 1143

LOUIS GOFFIN & CIE.
28, Avenue Rogier 28, LUIK.
Exploitanten van HARDSTEEN (Petit granit) en van KEIJENGROEVEN alsmede van LUXEMBURGSCHEN STEEN.

HARDSTEENGROEVEN van OGNÉ ruim 10 Hectaren groot met Stoomzagerij ingerigt om alle afmetingen te kunnen zagen.

LA ROCHETTE STEEN, GILSDORFER STEEN en WIDDEBERGER-KEIJEN, ruim 18 Hectaren in exploitatie in Luxemburg.

Verder GRANIET en GRESKEIJEN, HYDRAULISCHE en VETTE LUIKSCHE KALK.

Aan Ingenieurs en Architecten worden op aanvrage monsters van bovenstaande steensoorten toegezonden. 1144

1145 **FERD. ENGERS.**
AMSTERDAM, Gelderschekade 88. **ROTTERDAM,** Korte Wijnstraat 3.
Obernkirchner en Bremer Zandsteen.
La Rochette ,,
Udelfanger ,,
Roode Kijlburger & Wurttemberger ,,
Weibern-Tufsteen.
Silezisch & Zweedsch graniet.
Terrazzo- & Mozaïkvloeren.

TROTTOIR-TEGELS. **PARKETVLOEREN,** CEMENT-TEGELS.
Villeroy & Boch, Mettlach
Boch Frères, Maubeuge
Minton, Hollins & Co., Stoke
benevens **verglaasde Wand-** en **Faïence Tegels,** 1146
bij de Vertegenwoordigers en Depothouders
DE LINT & Co., Oostzeedijk 248, Rotterdam.

VERZILVERDE EN GEFOELIEDE
SPIEGELGLAZEN.
SPIEGELS EN LIJSTEN
IN ALLE STIJLEN,
Ornamenten in Carton Pierre,
levert tegen billijke prijzen de spiegelfabriek
1147 van
M. HARTMANN,
KANTOOR: Utrechtschestraat 14. *FABRIEK:* Falckstraat 49/51

Bij de GEMEENTEWERKEN te **DORDRECHT** wordt verlangd een
VASTE OPZICHTER.
Jaarwedde **f 800.— à f 1000.—**
Sollicitatiestukken *franco* in te zenden *vóór of uiterlijk op* 3 *Maart* 1883, ter Secretarie van de gemeente Dordrecht. 1149

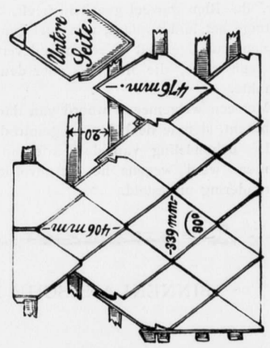

1148 **DE CEMENT RANDPAN.**
Gesellschaft für Cement-Stein-Fabrikation
HILGER & Co., te Obercassel bij Bonn.
ARNHEM **ZILVEREN MEDAILLE.**
Geen doordringen van regen of sneeuw, hij storm, uiterst sierlijk en duurzame dakbedekking. Ook voor mansardendaken.
Informatien bij de Agenten P. J. BASTIAANS, *Amsterdam*, P. C. Hooftstraat 110

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

3DE JAARGANG. ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST. N°. 9. 1 MAART 1883.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF, C. MUYSKEN en F. J. NIEUWENHUIS.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Warmoesgracht 12, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD.

OFFICIEEL GEDEELTE: Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Breijer's stelsel tot afvoer van faecaliën. — NIET OFFICIEEL GEDEELTE: Verslag van de Vergadering der afdeeling Leeuwarden, gehouden 9 Februari 1883. — Verslag van de Vergadering der afdeeling Arnhem, gehouden 21 Februari 1883. — Binnenlandsche berichten. — Inhoud van Tijdschriften. — Afloop-veiling Bouwterrein. — Afloop van aanbestedingen.
Plaat: Breijer's stelsel.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Bij het Bestuur der Maatschappij is, dato 22 Februari 1883, het navolgende schrijven ingekomen.

N°. 15. Met een Bijlage.

Aan het Bestuur van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

Hierbij hebben wij de Eer u toe te zenden, afschrift van een missive, door ons gezonden aan de afdeelingen Rotterdam, 's Gravenhage, Leiden, Arnhem, Utrecht, Haarlem en Leeuwarden.

Met de meeste hoogachting,

Namens het Bestuur der Afdeeling Amsterdam,
De Secretaris:
P. J. HUIBERS.

Bijlage.

AMSTERDAM, 21 Februari 1883.

AAN HET BESTUUR
van de afdeeling . . . . . van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

Mijne heeren,

Het Bestuur van de Afdeeling Amsterdam van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, heeft de eer het navolgende onder uwe aandacht te brengen.

Vóór de laatste wetsherziening en de reorganisatie onzer Maatschappij werden de verslagen der Afdeelingen welwillend opgenomen in het weekblad „de Opmerker". De leden der Afdeelingen, meest allen lezers van „de Opmerker", kregen daardoor spoedig kennis van al hetgeen in de verschillende Afdeelingen behandeld werd. Het valt niet te ontkennen dat de Redactie van „de Opmerker" hiermede velen aan zich verplichtte en kan haar daarvoor niets dan grooten lof en dank worden toegebracht.

Thans is de toestand evenwel geheel gewijzigd. De Maatschappij bezit in het „Bouwkundig Weekblad" haar eigen orgaan. Al hetgeen de Maatschappij en de Afdeelingen betreft, dient in de eerste plaats in dat orgaan te worden medegedeeld.

Wat zien wij evenwel gebeuren. De secretarissen der Afdeelingen zenden te gelijker tijd gelijkluidende verslagen aan het „Bouwkundig Weekblad" en aan „de Opmerker". Voor het geval de vergaderingen der Afdeelingen plaats hebben tegen het einde der week, dan is bij den tegenwoordigen stand van zaken „de Opmerker", die des Zaterdags uitkomt, natuurlijk eerder in de gelegenheid die verslagen op te nemen, dan het orgaan der Maatschappij, dat Donderdags verschijnt.

Doordien het „Bouwkundig Weekblad" verplicht is al de officieele verslagen op te nemen, komen zij velen voor de tweede maal onder de oogen en bezitten voor hen weinig aantrekkelijks meer.

Het Bestuur van de Afdeeling Amsterdam vermeent, dat hierdoor de belangen van de Maatschappij worden benadeeld. Het is van gevoelen, dat de officieele verslagen van de Besturen der Afdeelingen uitgaande, uitsluitend ter opname aan het „Bouwkundig Weekblad" moeten worden toegezonden en heeft het zelf sedert geruimen tijd in dien geest gehandeld.

Behalve de zedelijke verplichting die op de Afdeelingen rust, de belangen van de Maatschappij, die ook de haren zijn, in elk opzicht te behartigen, heeft de Maat-

schappij door de subsidien die zij aan de Afdeelingen verstrekt, het recht op hare loyale medewerking te rekenen.

Ten einde in deze overeenstemming te verkrijgen, noodigt het Bestuur van de Afdeeling Amsterdam u uit, de vergaderingen uwer Afdeelingen op zoodanigen dag te houden, dat het door uwen secretaris te verschaffen officieel verslag binnen eenige dagen in het eerstvolgend nummer van het „Bouwkundig Weekblad" kan worden opgenomen, of zoo hiertegen gegronde bezwaren mochten zijn, die verslagen uitsluitend aan het „Bouwkundig Weekblad" toe te zenden.

Het Bestuur van de Afdeeling Amsterdam vleit zich met uwe instemming en heeft de eer ter uwer kennis te brengen, dat gelijkluidend verzoek aan de zuster-afdeelingen is gericht, terwijl afschrift hiervan aan het Bestuur der Maatschappij is toegezonden.

Met de meeste hoogachting,

Het Bestuur van de Afdeeling Amsterdam,
van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst,
(get.) N. REDEKER BISDOM,
Voorzitter.
P. J. HUIBERS,
Secretaris.

Het Bestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst heeft de eer ter kennis van de leden te brengen, dat de antwoorden op de prijsvragen 2 en 3, uitgeschreven in 1881, in handen zijn gesteld van eene Commissie van beoordeeling, bestaande uit de heeren: H. W. Veth, A. W. van Dam, H. P. Vogel, T. Sanders en Jacob. F. Klinkhamer.

Naar aanleiding van het Rapport dier Commissie zijn de navolgende prijzen toegekend:

Tweede prijsvraag: (een titelblad voor het Bouwkundig Tijdschrift) de ZILVEREN MEDAILLE der Maatschappij, aan het ontwerp, gemerkt: „Blumen reicht die Natur, Es windet die Kunst sie zum Kranze;" vervaardiger de heer E. J. NIERMANS, te Delft.

Derde prijsvraag: (een schoorsteenmantel met betimmerden boezem), de BRONZEN MEDAILLE der Maatschappij, aan het ontwerp, gemerkt: „Kunst en Industrie", vervaardiger de heer E. J. NIERMANS, te Delft.

Het ontwerp gemerkt: „Trouw" werd waardig gekeurd, eervol te worden vermeld. De vervaardiger van dit ontwerp wordt verzocht, aan het Bestuur der Maatschappij te willen berichten of het den naambrief, bij zijn ontwerp ingezonden, openen en zijn naam bekend maken kan.

Namens het Bestuur der Maatschappij,
C. MUYSKEN,
Voorzitter.
C. T. J. LOUIS RIEBER,
Secretaris.

Het Bestuur heeft de mededeeling ontvangen, dat aan de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, bij testamentaire beschikking een gift van *f* 100 is gelegateerd, door wijlen Mevrouw A. H. Wurfbain, weduwe van den heer Jacob de Vos Jbzn.

Voor de bibliotheek der Maatschappij is ten geschenke ontvangen,

van de Académie des Beaux-Arts, (Institut de France): het verslag der jaarlijksche algemeene vergadering, van 21 October 1882;

van den schrijver: les Eglises Circulaires d'Angleterre, par Charles Lucas, Architecte, te Parijs, Eerelid der Maatschappij.

BREYER'S STELSEL TOT AFVOER VAN FAECALIËN.

Het vraagstuk, betrekkelijk den afvoer van faecaliën, heeft, zelfs in het Liernur-stelsel, naar veler meening nog geene voldoende oplossing gevonden. In menig technisch tijdschrift toch vindt men van tijd tot tijd eene andere, zij het dan ook niet altijd eene geheel nieuwe, oplossing voor dit belangrijk vraagstuk gegeven.

In een der laatste nummers van de *Deutsche Bauzeitung* kon men eene beschrijving lezen van een nieuw stelsel,dat door Goldner te Carlsruhe is uitgevonden. In een volgend nummer wordt dit stelsel, dat eigenlijk eene soort combinatie is van het tonnen- en het spoelstelsel, reeds direkt aangevallen, en naar mijne meening te recht veroordeeld.

In de „Mittheilungen für Artillerie-und Genie officiere" van 1882 wordt een oven beschreven, waarin men de faeces verbrandt. Deze oven zou in Rusland op meerdere plaatsen in gebruik zijn, waar men tevens de ontwikkelde warmte bezigt, tot het verwarmen van water en het smelten van sneeuw. In hetzelfde tijdschrift wordt door een ander, en in den „Gesundheits-Ingenieur" van 1882 door den uitvinder zelfs, het Gashochdruck-system, als eene gunstige oplossing der faecalien-kwestie, medegedeeld Eene korte beschrijving en beoordeeling van dit stelstel, dat zeer zeker aanspraak kan maken op het predikaat nieuw, moge hier volgen.

De faecalien en het spoelwater worden verzameld in een ijzeren reservoir A (zie de plaat.). De zoogenaamde vaste deelen zakken naar den bodem, en naarmate A gevuld wordt, vloeit een deel van den inhoud in de buizen B C. De buis C, aan de monding voorzien van een filter, is bestemd tot direkten afvoer van de vloeibare faeces en water. Dit mengsel, verdunde urine, vloeit door D en E naar het straatriool. Ter verwijdering der vaste faeces, wordt luchtdruk gebruikt, hetzelfde middel dus dat Liernur bezigt; maar terwijl hij, door eene luchtverdunning vóór de faeces, de dampkring met + ½ atm. overdruk als beweegkracht aanwendt, laat Breyer lucht van 4 à 5 atm. en dus met 3 à 4 atm. overdruk, op de faeces werken. Deze hoog gespannen lucht wordt door F ingevoerd en verkregen in eene locomobile machine die, op de straat staande, wordt verbonden met B F en G. Tengevolge van de hooge drukking sluit de drijver H den weg naar E tijdelijk af, en de lucht moet door C naar A. Dientengevolge wordt een klok L naar boven gedrukt en in den gestippelden stand gebracht. De lucht zal nu met vollen druk werken op den inhoud van A, en dezen met ontzettende snelheid door B naar N voeren. Zoodra er geen faeces meer worden aangevoerd, valt de piston n, die eerst door de faeces was naar boven ge-

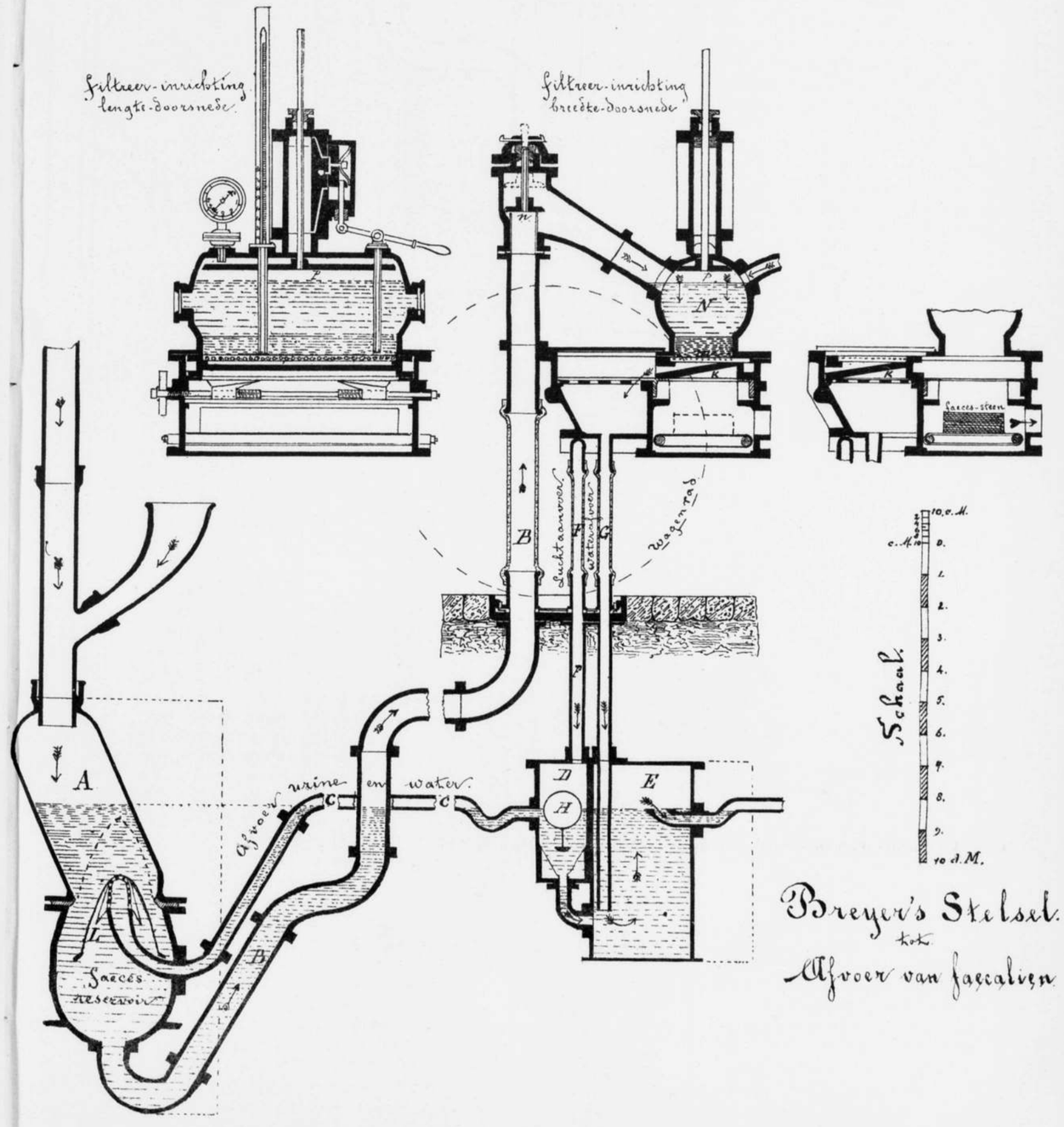

Bijvoegsel van het Bouwkundig Weekblad - Uitgave van de Erven H van Munster & Zoon - Amsterdam.

PHOTOLITH. WEGNER & MOTTU AMST.

drukt door zijn eigen gewicht neer, en sluit B af. De faeces zijn nu gekomen in den ketel N, die door hetzelfde voertuig wordt gedragen, waarop zich de luchtperspomp bevindt. Hiermede is het eerste gedeelte van het proces afgeloopen.

Het tweede gedeelte heeft nu ten doel de faeces in gemakkelijk vervoerbaren vorm te brengen. Deze vorm is die van een paralellopipedum, dat ik gemakshalve faecessteen zal noemen. Om tot dezen vorm te komen wordt eerst het meêgevoerde water, voorzoover dit niet uit zich zelf door den fijn filtreerenden bodem m is afgevloeid, door lucht van 4 à 5 atm. uitgedreven en naar E gevoerd. Nu worden de faeces, door eenige malen den door stoom gedreven stempel p daarop te doen neêrkomen, zoo vast samengedrukt, dat zij den gewenschten vorm verkrijgen.

Een derde gedeelte van het proces heeft nu, ten slotte, nog ten doel, de besmettingskiemen (bacterien) te dooden. Dit wordt daardoor bereikt, dat lucht van 4 à 5 atm. spanning en tot 1200° à 1300° C. verhit, in N wordt toegelaten. Gedurende deze periode is G, door een met 4½ atm. belaste klep, gesloten. De sterk verhitte lucht en waterdamp werken dus op alle deeltjes van den faecessteen, en zoodra de machinist, op den thermometer ziende, bemerkt dat de faeces een temperatuur van 140° à 150° C hebben, wordt de luchttoevoer gestaakt. Deze temperatuur is meer dan hoog genoeg om alle bacterien te dooden, maar niet zoo hoog, dat zij nadeelig zou kunnen inwerken op de mestwaarde van de faeces. Wanneer nu eindelijk de slede K, die den filtreerenden bodem draagt, naar links wordt verschoven, valt de steen op een riem zonder einde, en komt aldus onder het bereik van een arbeider, die gereed staat hem op te nemen en te bergen.

In 3 à 4 minuten is, volgens bovenstaanden gang van zaken, de privaatinhoud in een gemakkelijk vervoerbaren, en voor de gezondheid onschadelijken vorm gebracht. Dat de inhoud van de straatkolken op gelijke wijze kan behandeld worden, is genoegzaam duidelijk.

Na deze beschrijving, wil ik trachten Breyer's stelsel met dat van Liernur te vergelijken.

Het stelsel-Breyer schijnt voorloopig slechts te zijn berekend op het ledigen van elk privaat afzonderlijk. Wanneer het dus niet geschikt mocht blijken voor centrale bediening, en straks zal worden aangegeven hoeverre die geschiktheid gaat, dan zou daardoor reeds, naar mijne meening, het stelsel veroordeeld zijn. Eene der groote verdiensten toch van Liernur's stelsel is juist gelegen in de groote centralisatie. Het stelsel van verzamelen der faeces door eene verplaatsbare machine, is door de ondervinding reeds veroordeeld; anders toch zou Liernur zeker dit stelsel thans niet verlaten hebben. Wanneer men nu evenwel slechts Breyer's stelsel neemt, zooals het is, dan springt het, dunkt mij, terstond in het oog, dat het op verre na niet zoo praktisch goed is als dat van Liernur.

Vooreerst valt ons oog op de twee automatische afsluitingen L. en H.

Deze zullen onder de hevige stootwerkingen van lucht van 5 atm., op den duur ontzettend lijden, en zoodra nu deze afsluitingen hunne functien niet meer naar behooren kunnen verrichten, is het ledigen der privaten niet mogelijk. Of het beweeglijk filter m, op den duur zoodanig zal blijven werken, dat met het vloeibare gedeelte ook niet vele vaste stoffen worden medegevoerd, is evenzeer twijfelachtig.

Dergelijke onderdeelen, die dit stelsel bestaanbaar moeten maken, heeft Liernur, door de ondervinding geleerd, ten slotte weten te vermijden. Geen traagheids — geen balkleppen meer, maar hydraulische afsluitingen, die steeds zeker werken. Voorts mag men zich afvragen, of de buisleiding steeds voldoende luchtdicht is te maken. De praktijk geeft middelen genoeg om twee buiseinden luchtdicht te verbinden, zelfs dan, wanneer er inwendig een groote overdruk heerscht; maar of die middelen wel zoo duurzaam zijn, mag worden betwijfeld. Bij het Liernurstelsel is het dicht maken en dicht houden der naden eenvoudig. De grootste druk is buiten, en mocht er dus een gebrek in de sluiting ontstaan, dan wordt dat door den sterk aangedrukten omringenden grond, van zelf weggenomen.

Ik zal nu trachten na te gaan of Breyer's stelsel geschikt kan zijn tot gelijktijdige lediging van meerdere privaten. Ik zal een betrekkelijk eenvoudig geval veronderstellen, namelijk dit: dat er op het kruispunt van eenige straten, een ijzeren reservoir wordt geplaatst, waarin een zes- of achttal hoofdbuizen hun inhoud uitstorten, dien zij elk van een tachtigtal privaten opnemen. Daardoor is eene vergelijking op te maken met het Liernur-stelsel, zooals dit aanvankelijk in ons land is toegepast.

Wat eischt in deze onderstelling Breyer's stelsel? In de eerste plaats, de boven bedoelde buizen en het reservoir, tot aanvoer en ontvangst der faeces. In de tweede plaats, een hoofdbuis tot aanvoer der saâmgeperste lucht en takbuizen, waardoor die lucht van de hoofdbuis naar elk privaat-reservoir kan worden toegelaten; maar wanneer meerdere hoofdbuizen van uit het bedoelde kruispunt moeten worden bediend, zal het zeker wel het eenvoudigst zijn, een gemeenschappelijk lucht-reservoir aan te brengen, waarin al deze hoofdbuizen uitmonden, en waarin zich tevens de inrichtingen bevinden, tot achtereenvolgende opening en sluiting, van deze hoofd-luchtwegen. Twee reservoirs dus, en twee stel buizen tegenover één reservoir en één stel buizen bij Liernur's stelsel. Voorts zullen voor elk privaat noodig zijn drie automatisch werkende afsluitingen: eene tot afsluiting van den luchtweg naar de valpijp, eene tweede tot afsluiting van de waterafvoerbuis, omdat zonder deze, de luchtdruk nutteloos in het waterriool zou verloren gaan, eindelijk eene derde die werken moet, in geval het huis onbewoond en het privaat dus niet gebruikt wordt Dat zijn dus drie inrichtingen, die bij het Liernur-stelsel niet voorkomen, en op het bezwaarlijke waarvan reeds boven werd gewezen.

Eene vraag, die nu verder alles beheerscht, is deze : zal het mogelijk zijn in alle privaat-reservoirs op hetzelfde moment, de faeces met gelijke snelheid in beweging te brengen? Hierop komt het toch in hoofdzaak neêr. Wordt slechts één privaat-reservoir vroeger geledigd dan de anderen, dan ontstaat door de toestroomende lucht in de hoofdbnis een drukvermeerdering, die de lediging der andere reservoir in den weg staat. Wat gebeurt er nu, wanneer lucht van 5 atm in de hoofdluchtbuis wordt geperst? Die lucht zet zich uit en verliest daardoor, behalve nog door wrijvings-weêrstanden, spanning. Dit spannings- of drukkingsverlies wordt grooter, naarmate

de lucht een langen weg heeft afgelegd. Bij de privaten dus die het verst van het straat-luchtreservoir gelegen zijn, zal de overdruk op de faeces het geringst zijn. Veronderstel nu, dat het mogelijk ware de kleppen, die boven bedoeld zijn tot afsluiting voor onbewoonde huizen, voor elk privaat afzonderlijk, zoodanig te belasten, dat het juiste verband ware getroffen met de vermindering van lucht overdruk, dan nog zouden de faeces met ongelijke snelheden bewogen worden, om de eenvoudige reden dat de drukkende krachten verschillend zijn. Ik geloof niet dat men deze bezwaren, op zulk een eenvoudige en weinig kostbare manier uit den weg zou kunnen ruimen, als dit in Liernur's-stelsel blijkt mogelijk te zijn

Door het bovenstaande meen ik op enkele technische moeielijkheden gewezen te hebben, die eene toepassing van Breyer's-stelsel, op grooter schaal, in den weg staan. Indien echter deze moeielijkheden op voldoende wijze konden worden opgelost. zou dan het nieuwe stelsel gunstiger finantieele resultaten opleveren, dan dat van Liernur?

Om deze vraag te kunnen beantwoorden moet men kennen: de kosten van aanleg, die van exploitatie, en de ontvangsten. Omtrent de twee eersten kan weinig met zekerheid worden gezegd, omdat er geene voldoende gegevens zijn. Mij dunkt evenwel dat de aanlegkosten zoo niet hooger, dan toch minstens gelijk aan die van Liernur's-stelsel zullen zijn. Omtrent de kosten van exploitatie zou ik hetzelfde durven beweren. Al moet Breyer misschien wat minder lucht samenpersen dan Liernur moet verdunnen, ten einde de noodige beweegkracht te verkrijgen, men vergete niet, dat hier tegenover elkander staan lucht van 5 atm. en lucht van ½ à ¼ amt. Het verwerken der faeces tot eene drooge massa is evenwel vermoedelijk, volgens Breyer's-stelsel, minder kostbaar dan Liernur's poudrette bereiding; maar daarentegen zullen de onderhoudskosten, tengevolge van de vele, sterk aan slijting onderhevige deelen, in het nieuwe stelsel tot een hooger bedrag voorkomen. De ontvangsten zullen bij toepassing van het eene, zoowel als van het andere stelsel, bestaan in een zeker bedrag, dat de huiseigenaren als aansluitingsrecht moeten betalen, en in de mestwaarde der faeces. De mestwaarde der faeces, volgens Breyer's-stelsel verzameld, kan nimmer zoo hoog zijn, als die der bekende poudrette.

In het nieuwe stelsel toch, vloeit al de urine, gedeeltelijk direkt, gedeeltelijk na het filter gepasseerd te hebben, in het straatriool, en de hoeveelheid urine, door een mensch per jaar geproduceerd, heeft meer mestwaarde dan de hoeveelheid vaste stof, welke in dien zelfden tijd wordt geleverd. Abendroth berekent de theoretische mestwaarde van urine, per hoofd en per jaar geleverd, op 2,85 thl., en van vaste stof op 0,8 thl. Wolf en Lehmann stellen die waarden op 2,75 thl. en 0,35 thl. Varrentrap, sprekende over tonnenstelsels, zegt o. a. „Nirgends, soviel mir bekannt, wird der Urin aufbewart und besonders benutzt, obgleich er für die Landwirthschaft der bei weitem werthvollere Theil is."

Wanneer dus de nieuwe uitvinder zich niet schuldig wil maken aan groote vernietiging van mestwaarde, dan moet hij bevloeiingen voorstellen met de door water verdunde urine. Bevloeiingen zijn echter, over het algemeen, niet rentegevend. Zeer waarschijnlijk dus, zal men de verdunde urine vrij moeten laten afvloeien in gracht of rivier, wanneer men niet tot een nadeelig saldo wenscht te komen.

Kan men het overeenbrengen met de eischen der hygiene, dat verdunde urine vrij afvloeit in een rivier?

Dit mag ernstig betwijfeld worden. Breyer schijnt dien twijfel niet te deelen, want hij bestemde zelfs de vloeistof in den ontvanger E, tot het onschadelijk maken der bacterien.

Er zijn echter andere inzichten in deze kwestie en om hiervan te doen blijken haal ik slechts aan, wat prof. van Overbeek de Meyer daaromtrent neêrschrijft in zijn brochure: Les systèmes d'évacuation des eaux et inondices d'une ville. Hij schrijft daar „Ainsi, en Angleterre, comme le disait lord Salisbury à la Chambre des pairs en mai 1875, il n' y a pas de rivière assez longue, pour donner à son eau le temps de se purifier" en verder: „Et puis, de quel droit dit-on, que les virus sont détruits par cette oxydation? On n'en sait rien! Si vraiment ces virus sont des bactéridies, comme on a d'assez bonnes raisons pour le croire, l'oxydation ne les tuera pas."

Ik meen met deze aanhalingen te kunnen volstaan, en tevens te hebben aangetoond, dat Liernur's stelsel nog geene ernstige concurrentie heeft te vreezen van de nieuwe uitvinding, al moge die misschien op kleine schaal met voordeel zijn toe te passen.

Breda. W. C. K.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING LEEUWARDEN, GEHOUDEN 9 FEBRUARI 1883.

Na opening der vergadering en goedkeuring der notulen van de vorige wordt door het lid A. D. G. ten Doesschate de vraag ingeleid:

»Welke afdoende middelen zijn aan te wenden tegen het doorslaan van muren en de inwatering van gedeelten muur onder raamdorpels en deksteenen."

De oorzaken die tot inwatering van eenen muur bijdragen, meende spreker dat gezocht moesten worden in het gehalte en verwerking der metselspecie, en in hoofdzaak aan de zorgeloosheid waarmede gemetseld wordt.

Het grootste kwaad schuilt in den tegenwoordigen speculatie en snelbouw; want hoe wordt, daargelaten de deugdelijkheid der materialen, daarbij gedacht aan eene goede bewerking. De steenen moeten zoogenaamd »vol en zat" in de specie gewreven en vooral niet zooals bijna steeds gebeurt vastgeklopt worden, tevens wordt meestentijds niet genoegzaam gelet op het goed naar buiten afwaterend werken van de verschillende lagen, ook de gebrekkige constructie der raamdorpels, cordonbanden of over het algemeen van de naar buiten uitstekende deelen van den muur, is meestal de oorzaak van inwatering; men zorge daarom dat de onderkant ruste op een eenigszins afwaterend vlak, en ook dat de dorpel of band een goed, van een flink waterhol voorzien overstekend gedeelte buiten den muur hebbe en gelegd worde in een bed van uitmuntende specie, bij voorkeur een mengsel van portland-cement en zand.

Omtrent de aan te wenden middelen, tegen een dergelijken bestaanden vicieusen toestand, meende spreker dat in de meeste gevallen afdoende maatregelen niet meer mogelijk zijn; men kan door verwijdering der verwaterde specie, goede zuivering van het muurwerk en het weder met deugdzame specie opnieuw voegen van de verwaterde gedeelten daaraan tegemoet komen, terwijl ook het meermalen oliën van gevels met een mengsel van 1 deel gekookte en 1 deel ongekookte lijnolie veel goed kan doen. omdat de steen daarmede in zijne poriën verzadigd wordt en gesloten.

Ziet men geen bezwaar om het karakter van een gemetselden muur te laten varen, dan is het bepleisteren daarvan met portland-cement en het daarna ververven ook als middel aan te

wenden, evenals het bestrijken van den muur met koolteer. Ontstaat de inwatering onder de dorpels of banden, dan komt het aanbrengen van een strookje hoeklood onder den dorpel of de banden, met een afhangend einde tegen den gevel ter breedte van ± 10 centimeters, raadzaam voor.

De oorzaken van het kwaad, zuinigheid in de keuze der materialen, onachtzaamheid in de bewerking en gebrekkige constructie, moeten echter bij den bouw worden voorkomen.

Andere leden wenschten silicaat toegepast te zien; ook werd het denkbeeld aangegeven om het waterhol niet onder, maar boven op het bovenvlak van den dorpel aan te brengen, over 't algemeen was men echter met sprekers conclusie eens — dat men om het in de vraag vermelde kwaad afdoende te keeren, zorge voor het gebruik van goede materialen, eene deugdelijke, zorgvuldige behandeling en voor eene goede constructie der banden en naar buiten uitstekende deelen van het gebouw.

Daarna was aan de orde de behandeling der vraag. »Het gebruik van holle steen neemt in de laatste tijden zeer toe, — wat leert de ondervinding dienaangaande, bevordert hij de reinheid en wat valt op te merken aangaande de kosten; verdienen zij de voorkeur boven dikke massieve muren?"

De beantwoording daarvan was door het lid H. Kramer op zich genomen.

Holle steenen zegt spreker bezitten de eigenschappen:

1e dat zij den binnenwand beveiligen tegen de vochtigheid waaraan de buitenwand is blootgesteld;
2e dat de temperatuur aan den buitenwand weinig of geen invloed heeft op die van den binnenwand;
3e dat zij voor het geluid weinig doordringbaar zijn;
4e dat zij de reinheid vooral in woonhuizen bevorderen, omdat daar, waar behangselpapier moet worden aangebracht, de behanglatten en het linnen kunnen vervallen en het papier op den vlak bepleisterden wand kan worden aangebracht;
5e dat zij bij een gelijke dikte minder zwaarte hebben dan gewone metselsteenen.

De naar het zuiden, zuidwesten, westen en noordwesten gekeerde buitenmuren ondergaan voornamelijk in 't voor- en najaar de nadeelige invloeden van de slagregens, de buitenmuurvlakken worden daardoor voortdurend te veel bevochtigd. Vele middelen ter voorkoming daarvan zijn aangewend, daaronder behooren bepleistering met portland cement, het oliën van den buitenwand en andere middelen, daargelaten dat deze toepassing niet steeds het gewenschte gevolg heeft; maar ook de eischen, gesteld aan eene voor de gezondheid geschikte woning, worden hierdoor benadeeld; want door alle deze middelen wordt de natuurlijke ventilatie verloren.

Ter verkrijging van de zoo weldadige wisseling der lucht met tevens droogen binnenwand. was en is nog heden het aanwenden van zoogenaamde spouwmuren gebruikelijk; met oordeel toegepast kan door gebruik van hollen steen, als achterlagen van eenen muur, het zelfde doel worden bereikt en vervangt de holle steen in dit opzicht den spouwmuur.

Het voordeel in 't gebruik van holle steen voor binnenmuren is volgens spreker daarin gelegen, dat het doordringen van 't geluid wordt tegengegaan, de reinheid bevorderd, en dat men bij een grond van twijfelachtige vastheid niet die voorzorgen behoeft in acht te nemen, die bij massieve muren vereischt worden. Ook de kosten kunnen de toepassing van den hollen steen niet in den weg staan, omdat die met de prijzen van den waalsteen vrij wel overeenkomen. Aan de fabriek van de firma Cremer & Co. te Bolsward worden thans driegaats holle steenen gefabriceerd, die ƒ 16.00 per mille kosten en overeenkomen met de afmetingen van den waalsteen. Wat het weerstandsvermogen van dien steen betreft, kunnen ze voor balkdragende muren zeer goed worden gebruikt.

In de maand November is van wege het Koninklijk Instituut van Ingenieurs een onderzoek naar het weerstandsvermogen ingesteld; het resultaat daarvan zal zeker in een rapport wel ter kennis van belangstellenden worden gebracht.

Over 't algemeen verdient, volgens sprekers conclusie, het gebruik van holle steen, zoowel uit een technisch als een finantieel oogpunt, aanbeveling voor binnenmuren van woonhuizen en gestichten of dergelijke gebouwen, voor achterlagen van buitenmuren alsook voor de bekleeding van kelders bij boerderijen en fabrieken.

Door verschillende leden wordt het gebruik van holle steenen nader besproken en toegelicht, terwijl door den Voorzitter werd gewezen op eene in Duitschland gevolgde wijze van verbinding van spouwmuren, naar aanleiding van eene in de Duitsche Bauzeitung van 26 Januari 1883 aanbevolen constructie door den architekt J. Schmölche te Holzminden.

Na eene korte pauze werd het woord gegeven aan het lid A. T. van Wijngaarden Jr., die in korte trekken wees op de belemmerende bepaling van Art. 52 der Wet van de Maatschappij ten opzichte van de ontwikkeling der Afdeeling; volgens zijn gevoelen zou deze Afdeeling een veel grooter aantal leden tellen, indien de bepaling niet bestond, dat men om lid van eene Afdeeling te zijn ook lid der Maatschappij moet wezen, — hij stelde daarom voor, dat door deze Afdeeling alléén of in vereeniging met meerdere Afdeelingen, pogingen zouden worden aangewend om dat Artikel der Wet, hetzij te wijzigen of geheel te doen vervallen.

Dat voorstel werd door 't meerendeel der aanwezige leden ondersteund en na breedvoerige discussie, op voorstel van het lid Kramer, besloten den heer van Wijngaarden uit te noodigen zijn voorstel schriftelijk. duidelijk uiteen te zetten, daarvan een aantal exemplaren te doen drukken en alle leden der Afdeeling ter kennisname een exemplaar toe te zenden en de behandeling te verdagen tot eene volgende vergadering. Dienovereenkomstig wordt besloten en de vergadering, nadat de Voorzitter namens de vergadering den sprekers voor hunne mededeelingen had dank gezegd, gesloten.

VERSLAG VAN DE VERGADERING AFDEELING ARNHEM, GEHOUDEN 21 FEBRUARI 1883.

Ingekomen was, een antwoord van het Bestuur der Maatschappij op het schrijven dezer Afdeeling, van 31 Januari 1883 en betreffende het indienen van een adres aan het Gemeente Bestuur van Amsterdam, om zoo mogelijk eene algemeene prijsvraag te verkrijgen voor de aldaar te bouwen nieuwe Handelsbeurs. Het Bestuur der Maatschappij acht echter de indiening van een adres, als hier bedoeld, niet wenschelijk, heeft voor reeds geruimen tijd, in het belang der Nederlandsche Bouwkundigen, stappen ten opzichte dier Beurs gedaan, doch meent geene vrijheid te hebben thans reeds iets omtrent de plannen van het Gemeente Bestuur openbaar te maken.

De vraagbus leverde de volgende vraag: »Waardoor is het te voorkomen dat muurwerk dicht bij den grond groen uit- of aanslaat en op welke wijze is die aanslag het best te verwijderen?" — Volgens de bespreking, over deze vraag ontstaan, moest deze plantaardige aanslag worden toegeschreven aan de nabijheid van boomen of aan slechte constructie van het muurwerk, waar, door vochtigheid, gelegenheid wordt gegeven, dat deze plantjes zich gemakkelijk nestelen. Door den steller der vraag werd echter medegedeeld, dat hier noch het eene, noch het andere oorzaak kon zijn, daar de vraag betrekking had op een nieuw, soliede behandeld, droog gebouw, in welks nabijheid geene boomen staan. De plantaardige aanwas vertoont zich daar vrij sterk op het metselwerk van grijze klinker, tusschen de hardsteenen plint en cordonband. — Hierop wordt aangenomen, dat de steen voor dit metselwerk gebruikt, reeds lang vóór het gebruik de kiem voor deze plantjes in zich kan opgenomen hebben, welke toen onzichtbaar, door het natte weder der laatste tijden, gelegenheid heeft zich te ontwikkelen. Als middel tot vernietiging der aanwas werd aanbevolen het muurwerk af te wasschen met verdund zwavelzuur

Door het lid de heer A. R. Freem werd een groot aantal uitstekend geslaagde photographiën naar bouwwerken te Rome Milaan, enz, enz. ter bezichtiging gesteld, waarna de vergadering werd gesloten.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Bij het herstellen van het priesterkoor in de parochiekerk te Heijthuizen in de provincie Limburg, zijn merkwaardige muurschilderingen blootgelegd, die uit de 15e en 16e eeuw dateeren. De gewelfschilden zijn in rijke kleurschakeering versierd met een

compositie, waarvan de motiven bestaan uit takken en ranken, waartusschen bloemen, streng gestyleerd.

Ook de afwisselende motieven, waarmede de graatbogen zijn versierd, zijn zeer merkwaardig.

Op een sluitsteen komt het wapen voor der grafelijke familie van Horn, tot wier grondgebied de parochie Heijthuizen behoord heeft.

De plannen voor een nieuw te bouwen passage te Amsterdam zijn bij den kunsthandelaar Buffa tentoongesteld.

Deze overdekte passage is geprojecteerd van af de te dempen N. Z. Voorburgwal, in een langen S-vorm, en loopt van de Gravenstraat, naar de Dirk van Hasseltsteeg. De beide zijden worden in hoofdzaak ingenomen door winkels, terwijl in 't project zijn opgenomen, een concertzaal voor 1400 personen, een overdekte markt, een verkooplokaal en twee groote cafés, waarvan een bij den toegang tot de passage op den Voorburgwal.

Nog kort geleden maakten velen zich bezorgd over een plan tot slooping van het oude raadhuis te Vianen, welk plan aanvankelijk veel bijval scheen te vinden in de stad en de vergaderzaal van haar bestuur. Het werd echter door den raad der gemeente verworpen. En wat meer is, er werd tevens besloten in het raadhuis een vertrek in te richten tot museum, waarin alle voorwerpen, die in betrekking staan tot de geschiedenis van Vianen, zullen bewaard worden. Die voorwerpen zijn vele, en de geschiedenis der stad is belangrijk; zij is ten nauwste verbonden aan het geslacht der Brederodes.

Laatstleden Maandag werd te Utrecht een aanvang gemaakt met de voorloopige werkzaamheden ter plaatsing van het standbeeld van graaf Jan van Nassau. Het wordt, zooals bekend is, geplaatst op het Munsterkerkhof, voor den ingang van het akademiegebouw en de Domkerk, alwaar de Unie van Utrecht werd gesloten.

Een aantal bewoners van den Nieuwezijds Voorburgwal te Amsterdam, hebben zich tot den Gemeenteraad gewend met een adres, met verzoek aan de voorgestelde demping van dien burgwal geen gevolg te geven, daar deze belemmerend zoude werken op de uitoefening hunner zaken. Zij voegen bij hun adres een lijst, waaruit blijkt, dat in zes dagen een 70-tal verschillende vaartuigen tusschen de Lijnbaansteeg en de Kleine Haarlemmersluis gelost of geladen hebben, het vervoer per as, na de demping, zeer kostbaar zou worden, terwijl de aard der goederen soms vervoer te water eischt.

Met het oog op al die bezwaren geven de adressanten, in aansluiting met de adressen van het Kon. Oudheidk. Genootschap, het Bestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, prof. A. Pierson c. s., en het Genootschap Arti et Amicitiae, den Raad in overweging, het Raadsbesluit van 16 Februari 1882 zoodanig te wijzigen, dat het eigenaardige der gracht behouden blijve.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

Revue der arts décoratifs. N°. de Février.

Les maîtres de l' Industrie Francaise. (Froment-Meurice).
Décoration du palais de la légion d'honneur, par Chennevières.
Les ustensiles de cuisine, par Rioux de Maillou.

Kunst und Gewerbe. II.

Die Ausstellung der Central-Union zu Paris. H. Billung.
Die altdeutschen Gläser des Bayrischen Gewerbemuseums.

Zeitschrift für Bildende Kunst. IV. Januar.

Wüstenstudien, von Ludwig Haus Fischer.
Der Dante des Sandro Botticelli, von A. Rosenberg.
Kunst, Symbolik und Allegorie, von Veit Valentin.
Bibliographie der Handschriften Lionardi's, von J. P. Richter.

The Cabinet Maker. February.

Flemish art in the eastern counties, bij L. Hooper.
Of Manchester, bij Lamb.

Deutsche Bauzeitung. 8—16.

Regresspflicht der Baubeamten und das Preus. Abgeordneten haus.
Skizzen von New-Yorker Bauplatzen.
Schleibrücke der Eisenbahn Kiel — Eckernförde — Flensburg.
Vom Bau des Zentralbahnhofs zu Frankfurt.
Hauser-Gruppen zu Dresden.
Pr. Broebes und der Entwurf eines Domes auf dem Berl. Schlosspiatz.
Ziegelfabrikate aus Schleswig und Holstein.
Ueber die Leitung grosser Monumentalbauten.
Neue Fahrbahn — Konstr. für eiserne Strassenbrücken.
Wahnhauser aus Beton.
Der Bau des Reichstagshauses.
Schiffarts-Kanal oder Eisenbahn?
Kunstausstellung und Architektentag in Rom.
Hauptgebaude der Hygiene-Ausstellung in Berlin.
Internationale Blitzschaden — Statistik.
Rinnenlose Dächer.
Elektrische Zündvorrichtungen.
Neuere Bibliotheken und deren Einrichtungen.
Die Sekundärbahn Stargard — Küstrin.
Konstruction des ansteigenden Bogens als Korbbogen aus drei Mittelpunkten.

Deutsches Baugewerks-Blatt. 4—8.

Anlage und Errichtung von Wahnhäusern für je eine Arbeiterfamilie.
Behandlung feuchter Wände.
Erläuterungen zum Heizen der Wohnräume.
Villa in Wildemann.
Ein interessanter Kuppelbau.
Bausystem des Ingenieur C. Tollet.

Christliches Kunstblatt. N°. 2.

Der evangelische Kirchhof und sein Schmuck, H. Merz.

Semaine des Constructeurs. 31—35.

Fondations sur Argile. Pilier d'Eglise. Voutes de cave.
Ferme de Grange. Etudes sur l'architecture en Prusse. L'Eden Théatre.
Cintres en Charpente.
Pautre mixte en fer et bois. Passerelle avec voutains en briques. Tribune pour église de village.
Effondrement de plancher. Ciments de fer. La résistance et la flexibilité des poutres légères en sapin. Poutres mixtes. Hospice pour vieillards.

Le Moniteur des Architectes. 1883. I.

La maison française. La maison américaine. La tradition en architecture.

Encyclopédie d'Architecture.

Agrandissement d'une école polytechnique. De la propriété artistique dans les oeuvres architecturales. Fontaine décorative à Evreux. Découverte d'une station balnéaire Gallo—Romaine.

AFLOOP VEILING-BOUWTERREINEN
Amsterdam, 26 Februari 1883.

Een Bouwterrein aan de Van Oldenbarneveldstraat, ter gevelbreedte van 7.50 M., groot p. m. 140 Centiaren *f* 3200.— Opgeh.
Een dito als voren, ter gevelbreedte van 5.70 M., groot p. m. 141 Centiaren *f* 3200.— Opgeh.
Een dito als voren, ter gevelbreedte van 5.70 M., groot p. m. 142 Centiaren *f* 3200.— Opgeh.
Een dito als voren, ter gevelbreedte van 5.70 M., groot p. m. 143 Centiaren *f* 3200.- Opgeh.
Een dito als voren, ter gevelbreedte van 5 70 M., groot p. m. 144 Centiaren *f* 3300.— Opgeh
Een dito als voren, ter gevelbreedte van 5.70 M., groot p. m. 145 Centiaren *f* 3300.— Verk.
Een dito als voren, ter gevelbreedte van 5.70 M., groot p. m. 146 Centiaren *f* 3300.— Opgeh.
Een dito als voren, ter gevelbreedte van 5.70 M., groot p. m. 147 Centiaren *f* 3400.— Opgeh.
Een dito als voren, ter gevelbreedte van 5.70 M., groot p. m. 148 Centiaren *f* 3400.— Opgeh.
Een dito als voren, ter gevelbreedte van 5.70 M., groot p. m. 149 Centiaren *f* 3500.— Opgeh
Een dito als voren, ter gevelbreedte van 5.70 M., groot p. m. 150 Centiaren *f* 3500.— Opgeh.
Een dito als voren, ter gevelbreedte van 5.70 M., groot p. m. 125 Centiaren *f* 3600.— Opgeh.
Een dito als voren, ter gevelbreedte van 5.70 M., groot p. m. 98 Centiaren *f* 2800.— Opgeh.
Een dito als voren, ter gevelbreedte van 6. - M., groot p. m. 80 Centiaren *f* 2500.— Opgeh.
Een dito als voren, ter gevelbreedte van 6.75 M., groot p. m. 65 Centiaren *f* 2300.— Opgeh.

Afloop van Aanbestedingen.

AMSTERDAM, — De vergrooting van het Hôtel des Pays Bas, in de Doelenstraat:

B. van Buuren	*f* 19.790

ARNHEM, 2 Febr. — Het bouwen van 2 Burgerwoonhuizen van E. Y Weijmarshausen:

A. A. Flipse	*f* 16.000
Gebr. van Dalen	» 15.855
Wissing en van Burk	» 15.788
G. Liefting	» 14.470
Bolder en Putman	» 14 140
D. Nijveld	» 13.640
J. H. de Vries	» 13.540
J. P. Welsing	» 13.387
J. H. Stevens	» 13.333
Welling en Lucassen	» 10.995

AMSTERDAM, 5 Febr. — Het Gemeentebestuur: het maken en stellen van den metalen Bovenbouw van eene dubbele Basculebrug over den Amstel (zoogenaamde Hoogesluis) en bijbehoorende werken:

Meiszner Eisengiesserij te Meiszen in Sachsen	*f* 65.640
H. Dalhuisen te Kampen	» 64.760
Geveke en Co. te Amsterdam	» 55.300

AMSTERDAM, 12 Febr. — Het Gemeentebestuur: het maken van eene vaste Brug over de Buitensingelgracht tusschen het Tulpplein en de Weesperzijde:

D. J. Ulenberg te Rotterdam	*f* 43.450
C. J. Hartogh te Amsterdam	» 42.900
J. Kooij idem	» 41.600
K. Hollander te Gouda	» 40.740
C. J. Maks Jzn. en J. J. Boekholts te Amsterdam	» 39.840
P. Schmidt en S. Hermans idem	» 39.200
H. J. Meekers idem	» 38.270
J. P. Cornelissen idem	» 37.889
E. van Brummelen te N.-Amstel	» 37.235

AMSTERDAM, 13 Febr. — De architekt J. B. Wijnstok Jr., namens den heer G. Andrée: het verbouwen van een Perceel Kalverstraat No. 219:

B. J. van Liemt	*f* 10.950
B. van Buren	» 10.640
A. Paans	» 10.325
Gebr. v. Berkum	» 10.150
H. van Staa	» 9.875
Van Steeden	» 9.625
Van Lingen	» 9.250
Kampman en Harderwijk	» 8.825
Mulder en Sarlemijn	» 8.774

BUSSUM, 20 Febr. — Het R. K. Parochiaal Kerkbestuur der H. Vitus: het bouwen eener Kerk:

A. van Liempt te Amsterdam	*f* 117.000
C. J. Maks Jr. idem	» 116.280
Gebr. van Berkum idem	» 116.000
W. Westerhof te Weesp	» 114.200
W. Tielens te Utrecht	» 109.800
W. L. Leibbrandt te Amsterdam	» 109.770
J. P. Cornelissen idem	» 109.500
E. v. d. Weijer te 's Hage	» 107.400
P. Rings te Zandpoort	» 105.870
G. R. N. de Greeve en J. M. M. Homulle te Amsterdam	» 102.500
P. Leenders te Utrecht	» 99.883
T. W. van Vloten idem	» 98.000
A. Keers te Hilversum	» 97.900
P. Andriesen idem	» 97.700
N. van Veersum idem	» 96 700
J. van Groenendaal te Nunhem	» 95.173
G. Majoor te Bussum	» 93.979
T. G. Bekhuis en D. Damstra te Leeuwarden	» 93.288
Gebr. van der Meer te Harlingen	» 92.345
Wed. G. Camesi en Co. te Rotterdam	» 91 991
J. Slenters te Delft	» 90.500
E. van Klaarwater te Bussum	» 89.460
B. A. van Schadewijk te Hilversum	» 82.500
H. van Schadewijk te Soest	» 82.400
L. Struiken te Gellicum	» 79.954
A. van Meer te Zevenbergen	» 78.974

Te laat ingekomen biljetten:

A. Peters te Zenderen	*f* 109.950
A. van Dommelen te Leiden	» 109.900
L. Vlasman te Amsterdam	» 98.511
B. Krijnen idem	» 93.700

EEMNES-BUITENDIJK, 20 Febr. — Het bestuur van het Waterschap Eemnes: het maken van een Stoomgemaal:

a. Gebouwen:

B. A. van Schadewijk	*f* 32.330
H. van Schadewijk	» 32.300
C van den Berg	» 31.500
S. en C. van Soest	» 26.633
F. Linthout	» 26.330
C. Romein	» 25.850
J. Visser Gz	» 24.985
M. Visser	» 24.300
K. van der Sluis	» 23 787
P. Leenderts	» 23.727
P. Andriessen	» 23.390
A. Keers	» 23.333
A. Barneveld te Vreeswijk	» 22 870

b. Stoomwerktuig:

Zwolsche fabriek	» 30 629
Evrard, van Duijl en de Kruiff	» 29.315
Gebr. Unger	» 28.500
D. H. Landeweer	» 27.420
Huijgens en van Gelder	» 25.590
Isselburgerhutte	» 24.850
J. Heinrichs	» 24.000
Société du Brabant	» 23.900
H. Bollinckx	» 22.800
v. Vliet en Capelle te Groningen	» 21.720

'S GRAVENHAGE, 20 Febr. — Het Ministerie van Justitie:

1. Het bouwen van eene cellulaire gevangenis te 's Hage:

M. L. van Spanje te 's Hage	*f* 542.320
L. Brand Dz. te Hardinxveld en P. P. Seret te Sliedrecht	» 539.900
E. M. Rood te 's Hage	» 539.000
Tom en v. Bergen Henegouwen, id.	» 525.773
W. P. Teeuwisse, idem	» 518.900
Ph. Verbrugge te Waddinxveen	» 518.400
J. Kooij te Amsterdam	» 510.900
J. v. Lith Jr. en A. P. v. Dam te 's Hage	» 513.000
Wed. G. Camesie en Co. te Rotterdam	» 506.200
W. Lamkamp en J. B. Arends te 's Hage	» 503.000
L. Kalis te Sliedrecht	» 496.780
A. C. Paardekooper en T. J. Mirande te 's Hage	» 493.992
A. S. en J. Schaafsma te Harlingen	» 488.800

2. Het bouwen van een cellulaire gevangenis te Breda:

A. Wijnekes te Rotterdam	*f* 588.500
W. A. Claassen te Tilburg	» 571.900
L. Brand Dz. en P. P. Seret	» 559.445
F. K. Ozinga te Amsterdam	» 557.300
P. v. d Koolwijk te Nijmegen	» 555.850
C. Bastiaanse en J. Moerbeek te Bergen op Zoom	» 554.900
B. Voordendag te Dordrecht en C. v. d. Plas te Hardinxveld	» 554.700
Wed. G. Camesie en Co.	» 549.700
L. de Rooij te 's Hage	» 539.300
W. Lamkamp en J. B. Arends	» 538.960
A. S. en J. Schaafsma	» 538.480

GRIJPSKERKE, 20 Febr. — Het gemeentebest. het bouwen van een onderwijzerswoning met raadzaal enz. en van een schoolgebouw met bijlevering der schoolmeubelen:

W. P. van Pagé te Middelburg	*f* 29 800
A. Janse te Meliskerke	» 23.100
H. P. van de Ree te Middelburg	» 22.560
Ditmars en Zoon idem	» 22.480
W. van Uije en Zoon idem	» 22.240
S. F. M. van der Hell idem	» 21.497

gegund aan W. van Uije en Zoon.

UTRECHT, 20 Febr. — De maatschappij tot exploitatie van staatsspoorwegen: bestek n°. 355: het maken van drie wachterswoningen met stalgebouwtjes, een op het station Barendrecht, een tusschen Willemsdorp en Dordrecht bij kilometer 26.237 en een tusschen Breda en Langeweg bij kilometer 3.795, ten behoeve van den spoorweg van Rotterdam naar Breda:

R. Geurts te Vierlingsbeek	*f* 13.350
J. P. F. Kraus te Dordrecht	» 11.650
H. Verheul te Katendrecht	» 11 239
P. H. Versteijne te Oisterwijk	» 11.200
H. Hogerzeil te Dordrecht	» 10.879
J. van der Vlugt idem	» 10.870
C. Verboom te Numansdorp	» 10.550
H. Degens Jr. te Dordrecht	» 10.487
A. Blok te 's Gravendeel	» 9.950
F. W. de Wit te Dordrecht	» 9.378
L. Botermans te Gilze-Reijen	» 9.365

ROTTERDAM, 21 Febr. — Het gemeentebest: het maken, stellen en leveren van den bovenbouw der vaste bruggen in de nieuwe toegangswegen bij de kleine Draaisteeg:

Meiszner Eisengiesserei und Machinenbau-Anstalt, vorm. F. L. en E Jacobi te Meiszen in Sachsen	*f* 61 400
Kölnische Machinenbau-Actien Gesellschaft te Bayenthal	» 55 475
Union Actien-Gesellschaft für Berbau-Eisen- und Stahl-Industrie te Dortmund	» 48.450
Eisenwerk Kaiserslautern te Kaiserslautern bij Rheinpfaltz	» 45.500
Actien-Gesellschaft für Eisenindustrie und Brückenbau vorm. J. C. Harkort te Duisburg	» 43.450
L. J. Enthoven en Co. te 's Hage	» 43.049
Penn en Baudoin te Dordrecht	» 40.400
D. A. Schretlen en Co. te Leiden	» 39 850

UTRECHT, 21 Febr. — De maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen: het maken van eene overdekking der Laadplaats op het Station Enschede, Bestek No. 356:

A. Klanderman te Brummen	*f* 19.997
A. S. Schaafsma te Harlingen	» 19.984
L. Ezerman te Zutphen	» 19 950
G. Kobus te Winterswijk	» 19.050
G. W. Wegereef te Enschede	» 18.970
K Bleeker te Zutphen	» 18.865
C. Ter Haar te Winterswijk	» 18.350
G. J. Boezewinkel te Brummen	» 18.197
J. Schut idem	» 17.832
G. Boerstoel idem	» 17.683

BREDA, 22 Febr. — De Architekt J. M. Marijnen: het bouwen van Woonhuizen:

A. F. Slokkers te Leur	*f* 12.203
Th. Erkelens	» 12.202
G. v. d. Sande	» 11.814

Gegund aan C. van Dongen » 10.767

DIEMEN, 22 Febr. — Het Gemeentebest: het bouwen van eene Openbare Lagere School met woning voor het Hoofd der School, benevens eenige daarbij behoorende werken:

B. van Buuren	*f* 43.240
H. C. Dorlas	» 41.929
A. Paans	» 41.900
Gebr. van Berkum	» 41.800
A. Helsen	» 40 200
G. Woud	» 39.993
A. Aalders	» 39.960
C. J. Maks en J. J. Boekholts	» 39.600
J. Vree te Weesp	» 38.613
J. C. van Gijn idem	» 38 563
J. Stam	» 38.480
W. L. Leibbrandt	» 38.384
K. Hollander te Gouda	» 37.968
H. J. Nederhorst idem	» 37 943
J. Boverhoff te Diemen	» 37.100
A. Renaud te Watergraafsmeer	» 36.490
J. Reezelmen en W. de Heer te Nieuwe Niedorp	» 34 913
C. en G. Verweij te Uithoorn	» 33.261

De overigen allen te Amsterdam.

The St. Pancras Iron Work Company, London.

FABRIEK
voor Stal-Inrichtingen
1156 EN
Stal-Benoodigdheden.

Agenten voor Nederland en de Koloniën

STAAL & HAALMEIJER,
36. Derde Weteringdwarsstraat,
AMSTERDAM,
alwaar een **STAL** en **BOX** op ware grootte te bezichtigen is.
Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.

Openbare Aanbesteding
te HAARLEM.

Op **7 Maart 1883** des voormiddags te 12 ure, zal ten huize van de GEBR. BRINKMAN, Groote markt 11 *Haarlem* worden AANBESTEED:

Het bouwen eener GRAFKAPEL met KELDER op de protestantsche begraafplaats te Heemstede.

Bestek en teekeningen à *f* 0.30 verkrijgbaar bij de GEBR. BRINKMAN te Haarlem en bij den architect V. G A. BOSCH, Parkstraat 23 *Arnhem*.

V. G. A. BOSCH,
1157 *Architect.*

Reproductiën in Photolithographie

Heeren Uitgevers, Teekenaren, Architekten en Aannemers, maken wij attent op ons Photolithographisch Etablissement, speciaal ingericht voor reproductiën van **Penteekeningen, Oude of Moderne Handschriften, Plannen, Landkaarten, Staal- of Koperen Platen, Etsen, Lithographiën,** in een woord van *iedere* teekening, bestaande uit *zwarte lijnen* of *puntjes*, op wit papier geschreven, geteekend of gedrukt.

Eenige der talrijke voordeelen van het Photolithographisch Procédé zijn: mathematisch, juiste teruggave van het origineel, goedkoopste spoed, mogelijkheid eene teekening te vergrooten, te verkleinen, of in gelijke grootte te copieeren, enz. enz.

Prijsopgave zullen wij gaarne zenden, wanneer ons opgegeven wordt: het te reproduceren onderwerp, het formaat, waarop de reproductie verlangd wordt, of op luxe of gewoon papier, en het approximatif aantal exemplaren.

WEGNER & MOTTU.
Amsterdam, *Utrecht.*
Rokin 138. Hamburgerstraat, 237

☛ **De platen van het „Bouwkundig Weekblad" en het „Bouwkundig Tijdschrift" zijn in ons Etablissement vervaardigd.**

1158

Bij de GEMEENTEWERKEN te **DORDRECHT** wordt verlangd een

VASTE OPZICHTER.

Jaarwedde **/ 800.— à / 1000.—**

Sollicitatiestukken *franco* in te zenden *vóór of uiterlijk op* 3 *Maart* 1883, ter Secretarie van de gemeente Dordrecht. 1164

LOUIS GOFFIN & Cie.
28, Avenue Rogier 28, LUIK.

Exploitanten van HARDSTEEN (Petit granit) en van KEIJENGROEVEN alsmede van LUXEMBURGSCHEN STEEN.

HARDSTEENGROEVEN van OGNÉ ruim 10 Hectaren groot met Stoomzagerij ingerigt om alle afmetingen te kunnen zagen.

LA ROCHETTE STEEN, GILSDORFER STEEN en WIDDEBERGER-KEIJEN, ruim 18 Hectaren in exploitatie in Luxemburg.

Verder GRANIET en GRESKEIJEN, HYDRAULISCHE en VETTE LUIKSCHE KALK.

Aan Ingenieurs en Architecten worden op aanvrage monsters van bovenstaande steensoorten toegezonden. 1160

ZWEEDSCH GRANIET
VAN
KESSEL & RÖHL te Berlijn.
VERTEGENWOORDIGER VOOR NEDERLAND EN DE KOLONIËN
G. BRONGERS, O. Z. Voorburgwal 54 Amsterdam.
AGENT TE ROTTERDAM
P. VAN DER WALLEN, Nieuwe Haven 50.

H. H. Architecten worden opmerkzaam gemaakt op de toepassing van het **ZWEEDSCH GRANIET**, door **KESSEL & RÖHL** geleverd, bij de volgende gebouwen in *Amsterdam*.

PANOPTICUM,			**Amstelstraat.**
MANEGE,			**Vondelstraat.**
GALERIJ PALEIS VOOR VOLKSVLIJT,			**Oost- en Westeinde.**
PASSAGE CENTRAL,			**Prins Hendrikkade.**
RESTAURANT RICHE,			**Rókin.**
CAFÉ WILLEMSEN,			**Heiligenweg.** 1161
„ **GRANIETZUIL,**			**Stadhouderskade 86.**
Perceel **Kalverstraat**	**42.**	Perceel **Vijzelstraat**	**130.**
„ „	**44/46.**	„ **Damstraat**	**30.**
„ „	**122.**	„ **Prins Hendrikkade**	**81.**
„ **Reguliersbreestraat**	**27.**	„ **Vondelstraat**	**15.**
„ **Vijzelstraat**	**10.**		

VOORHANDEN, alle soorten RIJNSTEEN en UTRECHTSCHE STEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN, *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. (1159

DORDTSCHE TRAS.
H. F. ONDERWATER & Co.
DORDRECHT,
STOOM-TRASMOLENAARS.
Opvolgers van de Heeren P. en J. HORDIJK,

leveren geen andere tras, dan die op hunne molens te *Dordrecht* gemalen wordt van **zuiveren tufsteen**, uit de groeven van den Heer GERHARD HERFELDT te *Andernach*, uitmuntende kwaliteit en billijken prijs.

Bevelen zich aan tot de levering van

TUFSTEEN. 1166

TROTTOIR-TEGELS. PARKETVLOEREN, CEMENT-TEGELS.
Villeroy & Boch, Mettlach
Boch Frères, Maubeuge
Minton, Hollins & Co., Stoke
benevens **verglaasde Wand-** en **Faïence Tegels,** 1165
bij de Vertegenwoordigers en Depothouders
DE LINT & Co., Oostzeedijk 248, Rotterdam.

J. VAN HULST, HARLINGEN.
FABRIEKANT VAN
Machinale gele Versieringsteen, Waalvorm, Drieling, Kleinsteen, Scherpkantig en zuiver van vorm
Handvorm, Friessche gele steen Dakpannen in verschillende vormen, vloertegels, Witte en Geschilderde Muurtegeltjes. 1162

Gemeente Bouwmeester.
Wie in aanmerking wenscht te komen voor de vacante betrekking van **BOUWMEESTER der Gemeente Deventer**, op eene jaarwedde van **twee duizend gulden**, wende zich bij gezegeld adres tot den Raad dier gemeente *vóór den 20sten Maart aanstaande*, met overlegging van bewijzen van bekwaamheid enz., en met vermelding of hij ook bevoegd en genegen is tot het geven van middelbaar onderwijs in het rechtlijnig-, bouwkundig- en werktuigkundig teekenen, 6 à 8 uur per week, gedurende de wintermaanden, op eene jaarwedde van **vierhonderd gulden.**
Gedrukte exemplaren van de instructie voor den Bouwmeester zijn op franco aanvraag kosteloos verkrijgbaar ter *Secretarie der gemeente.* 1163

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

3DE JAARGANG. ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST. N°. 10. 8 MAART 1883.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF, C. MUYSKEN en F. J. NIEUWENHUIS.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Warmoesgracht 12, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD.

OFFICIEEL GEDEELTE: Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Iets over Verblend steenen, door H. Rasch. — NIET OFFICIEEL GEDEELTE: Het West-Indische huis. — Boekaankondiging. — Verslag van de Vergadering der afdeeling Amsterdam, gehouden 2 Maart 1883. — Binnenlandsche berichten. — Veiling Bouwterrein. — Afloop van aanbestedingen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

De inzenders van teekeningen op de aanstaande Koloniale Tentoonstelling, worden namens het Comité der afdeeling Moderne Kunst uitgenoodigd, hunne inzendingsbilletten zoo spoedig mogelijk ingevuld op te zenden, daar die opgaven tevens dienen moeten voor de samenstelling van een Catalogus.

Dinsdag a.s. 13 Maart, zal gedurende de leesavond in het gebouw d'Geelvink een KUNSTBESCHOUWING gehouden worden. Alle leden der Maatschappij hebben toegang.

Portefeuille met teekeningen en aquarellen naar oude gebouwen.

IETS OVER VERBLEND STEENEN.

De bouwkundige die in den laatsten tijd eene reis deed door Noord-Duitschland, zal hoogstwaarschijnlijk kennis gemaakt hebben met een in ons land nog weinig bekend bouwmateriaal, en eene daarmede in verband staande eigenaardige bouwmethode.

Uit het hier bedoelde bouwmateriaal worden vervaardigd gebakken, holle metselsteenen, bouwornamenten, beelden enz, die door hunne bijzondere eigenschappen in de plaats van hardsteen kunnen treden, het gebouw iets eigenaardigs geven en in ruime mate gelegenheid aanbieden tot het aanbrengen van versieringen, zooals men dit nauwelijks met eenig ander materiaal kan verkrijgen.

Hier ziet men openbare gebouwen, kerken, scholen, raadhuizen, gebouwen voor post- en telegraafkantoren, stations, ginds groote en kleine villa's, woonhuizen enz., in heldere, geelachtige, geelroode en geelbruine steenen opgetrokken, afgewisseld door roode, bruine en zwarte banden, gekleurde en veelkleurige ornamenten, zoowel verglaasde als onverglaasde.

Mocht men bij oppervlakkige beschouwing van meening zijn, dat die verschillende heldere en donkere kleuren door verfstoffen of andere middelen zijn aangebracht, bij nader onderzoek blijkt, dat de steen inwendig dezelfde kleur vertoont als aan de oppervlakte, zooda derhalve de kleurstof reeds in het leem moet aanwezig zijn. En dit is werkelijk zoo. Geen kunstmiddelen zijn aangewend, maar de natuur zelf heeft het leem, waaruit deze voorwerpen gebakken zijn, met stoffen bedeeld, die verschillende nuances van geel, rood, bruin en zwart vertoonen, afhankelijk van de plaats waar- en de toestand waarin het leem gevonden wordt Het hoofd bestanddeel dezer stoffen is ijzer.

Bij dit onderzoek trekt ook vooral de buitengewone dichtheid en hardheid van dit materiaal de aandacht. Laat men eenige droppelen water op de dagzijden dezer steenen vallen, dan zullen die niet in de poriën indringen, maar zich langzaam over de oppervlakte verspreiden zonder door den steen te worden opgenomen. De gevolgen van deze eigenschap, èn op den steen, èn op de kleur, èn op de soliditeit van het uit dit materiaal opgetrokken metselwerk, is van zeer groot belang.

Ten eerste: blijkt het dat deze steenen geen water opnemen, dan kunnen er ook geen stof- of vuildeelen in doordringen. Het vuil, dat zich bij droog weder op den steen mocht vastzetten, wordt door regen onmiddelijk afgespoeld. De steen blijft dus zijne oorspronkelijke kleur behouden.

Ten tweede: het behoeft geen bewijs, dat vriezend weder op een zóó dicht en hard materiaal geen nadeeligen invloed kan uitoefenen.

Aan de meeste kunststeenen, ja zelfs aan zeer vele soorten natuurlijken steen, vooral waar ze in de schaduw of op vochtige plaatsen zijn gebruikt, hecht zich in den loop der tijden een mos- of schimmelplantje, dat met zijn wortel in de kleinste poriën dringt en door zijn buitengewone snelle voortplanting en groeikracht, spoedig de steen geheel bedekt, zoodat zijne oorspronkelijke kleur niet meer zichbaar is, het gebouw ontsiert en ook langzaam maar zeker aan de vernieling van den steen medewerkt. De hier bedoelde steenen bieden door hunne dichtheid en hardheid aan die mos- en schimmelplantjes geen gelegenheid tot vasthechting hunner wortels, dus hebben ook niet van hunne schadelijke invloeden te lijden, zoodat,

ten derde: dit materiaal ongevoelig is voor weergesteldheid of andere schadelijke invloeden.

Ten vierde: uit de dichtheid en hardheid dezer steenen volgt, dat indien het metselwerk volkomen goed wordt gevoegd, zelfs bij de dunste muren geen regen door den steen zal dringen. Indien men dus een muur, hoe dik men die ook maken wil, volkomen tegen vocht wil beschermen, is het voldoende dat alleen eene buitenbekleeding van deze steenen wordt aangebracht, ter dikte van ¼, ½ à ¾ steen, terwijl de achterlagen, van gewone en van minder kwaliteit kunnen zijn. Aan de met dit materiaal opgetrokken gebouwen vertoonen zich dan ook geen sporen van vocht.

Ten slotte letten wij nog op de groote zuiverheid van vorm en gelijkmatigheid dezer steenen. De dagzijden zijn buitengewoon glad en vlak en de afmetingen zijn onderling zóó nauwkeurig aan elkander gelijk, dat het met deze steenen opgetrokken metselwerk zelfs aan de strengste eischen kan voldoen.

Deze bouwwijze, het bekleeden van de buitenmuren met een hard materiaal, is in beginsel reeds lang, ook in ons land bekend en toegepast, en men mag verwachten, dat die meer en meer algemeen zal worden; men denke slechts aan de verschillende soorten gevelsteenen, kunststeenen enz., waarvan het vervaardigen aan vele fabrieken in ons land werk verschaft en waardoor het cementen of bepleisteren van buitenmuren wel eenigszins wordt verdrongen. Evenwel, de eigenlijke grondstof, het leem, zooals men dat in Noord-Duitschland aantreft, vindt men in ons land niet en het zal hoogstwaarschijnlijk er wel nimmer gevonden worden, daar dit leem slechts aanwezig is in bergachtige streken, die niet aan aanslibbing of aanspoeling hun oorsprong hebben ontleend, of zooals Dr. Hermann Zwick in zijn „Ziegelfabrikation der Gegenwart" zich uitdrukt wanneer hij spreekt over het ontstaan van het leem, waarvan in Duitschland de zoogenaamde „Verblendsteinen" worden vervaardigd: „Die Schichten dieser Periode (der Tertiärzeit) treten nur in isolirten Becken, flachen Vertiefungen und Buchten auf.

Indien het ook al eenige ondernemende fabriekanten mag gelukken, met veel moeite en kosten van onzen leem een steen te bakken die eene mooie heldere kleur heeft en eene meer dan gewone dichtheid en hardheid bezit, zullen buitenlandsche fabrieken ons toch moeten blijven voorzien van steenen, die voor het oog zoo aangename frissche kleuren hebben, als die welke wij in steden van Noord-Duitschland zagen.

Wij hadden het genoegen in meer dan eene fabriek te worden rondgeleid, waar zulke steenen worden vervaardigd; het zij ons vergund aan onze lezers een en ander te mogen mededeelen omtrent hetgeen wij daar zagen.

Het leem, waaruit de bedoelde steenen en andere voorwerpen, zooals die in de architektuur in duizenderlei vormen voorkomen, gemaakt worden, bezit de eigenschap om in zeer hooge temperatuur zóó dicht en vast in een te krimpen. dat het geen water doorlaten of intrekken kan. Zelfs is het moeielijk het leem in natuurlijken toestand met water te vermengen.

Zeer vaak gebeurd het, dat het oorspronkelijke leem vermengd wordt met zand of fijn gemalen gebakken steenen, zoodat men in deze fabrieken een menigte machines in werking ziet, die gebakken steenen fijn malen en met het leem vermengen.

De machines worden alle door stoom gedreven.

Verder ziet men zeer praktisch samengestelde machines die het leem, als dit tot een gelijkmatig deeg is verwerkt, met groote kracht door een vorm persen, waardoor een langzaam langer wordende leemen staaf ontstaat, die het profil heeft van den verlangden steen.

Het is werkelijk interessant te zien hoe op deze wijze niet alleen een staaf te voorschijn wordt geperst met rechte hoeken of eenvoudige profillen; maar ook alle verlangde profillen zooals die door architekten en bouwkundigen in de meest mogelijke verscheidenheid worden besteld, kunnen in korten tijd door deze machines worden geleverd.

De buitengewoon sterke drukking die het leem ondergaat, om door den vorm te worden gedreven, veroorzaakt een sterk samenpersen en daardoor eene zeer groote dichtheid en gladheid van de buitenzijden der steenen; deze persing en het daarop volgend bakken in ovens die eene buitengewone hitte ontwikkelen, werken gezamenlijk mede om den steen die hardheid te geven, die hem ondoordringbaar voor water of vocht maakt.

Praktisch geconstrueerde machines snijden de leemen staaf zeer nauwkeurig op de verlangde lengte door, waarna de steenen verwijderd worden om te drogen. Het bakken geschiedt in ovens van verschillende constructie, die evenwel hierin overeenstemmen, dat ze een bijzonder groot warmtegevend vermogen moeten bezitten. Tegenwoordig worden de met gas verwarmde Ring- of Kammerovens als de meest doelmatige erkend en gebruikt.

Ten einde de steenen die bijzondere dichtheid en hardheid te kunnen geven, waardoor ze zich zoo gunstig van andere gebakken steenen onderscheiden, moeten ze aan eene hitte blootgesteld worden die het leem als het ware week maakt; hierdoor zoude het licht kunnen gebeuren, dat de zorgvuldig en accuraat in den oven opgestapelde steenen gevaar liepen aan de oppervlakte beschadigd te worden. Dit opstapelen der steenen en het stoken van de ovens, moet daarom door zeer geoefende lieden en met de meeste zorgvuldigheid en oplettendheid geschieden.

Indien eenige werken met deze steenen, ornamenten enz werden uitgevoerd, zoude men spoedig ondervinden welke voordeelen dit materiaal, in kosten zoowel als in netheid en duurzaamheid, aanbiedt en het zoude tevens blijken, dat deze steenen beter het doorslaan der muren beletten dan alle andere. tot dusver daartegen aangewende middelen.

H. RASCH,
Ingenieur.

HET WEST- INDISCHE HUIS TE MIDDELBURG.

Een der oudste gebouwen van Middelburg is in de laatste dagen afgebroken; de school voor minvermogenden, welke langen tijd daarin gevestigd was, voldeed niet aan de eischen door de nieuwe schoolwet gesteld, zoodat tot het amoveeren der oude en het op dezelfde plaats bouwen eener nieuwe school werd besloten.

Het gebouw, gelegen aan Middelburgs hoofdstraat, de Langendelft, op den hoek van de St. Janstraat, dagteekende van het einde der XV^de^ of het begin der XVI^de^ eeuw, toen het werd gesticht door Adolf Hardinck, rentmeester van Zeeland Bewester-Schelde. Later, van 1582—1621. was het bestemd voor de zoogenaamde „Schotsche of Engelsche court" en al zoodanig een verblijfplaats voor hooggeplaatste Engelsche personen, wanneer deze in de stad vertoefden. Volgens overlevering zou de Graaf van Leycester er gedurende eenigen tijd zijn intrek hebben genomen.

Na 1621 diende het huis tot bergplaats van goederen, welke uit West-Indie werden aangevoerd, vanwaar de naam „West-Indische huis."

Van de rijke binnenbetimmeringen, welke ongetwijfeld daarin aanwezig moeten zijn geweest, is alleen bewaard gebleven een overschoon portaal en een voorbetimmering van eene kast; beide bevinden zich thans in de oudheidkundige verzameling op het raadhuis alhier.

Dit portaal, groot 1.70 M. bij 1.33 M. en hoog 3 M., van eikenhout vervaardigd, kan met de schoonste voortbrengselen uit de Hollandsche of Vlaamsche renaissance wedijveren. Kunstig gesmeede hangen en slotplaten, waarin de initialen van den stichter (A. H.) zeer oorspronkelijk zijn aangebracht, versieren de deur van het portaal.

Bij het afbreken waren in het gebouw nog een zestal deuren aanwezig, welke van de stichting dateerden, en die voor een gedeelte waren voorzien van hang- en sluitwerk met de bovengenoemde naamletters versierd. De betimmering dezer deuren was overigens uiterst eenvoudig.

In den achtergevel op de binnenplaats bevond zich eene cartouche met het volgende opschrift:

„Anno vijftie̅ honderd een en 't sestich claer
„*Jakob Heyndrycx* va̅ Grijpskerche lof baer
„Met *Janneke̅ Heyndrycx* zi̅j huisvr fo̅deerde
„Dees school om daerme ki̅jders te leere waer
„Drije jaer om niet leesen schrijve een paer.
„Volcht dit naer ghij rijck gheestimeerde."
A° 1593.

Deze steen, vroeger geplaatst naast den ingang van de St. Janstraat, en in 1830 naar de binnenplaats overgebracht, heeft niets gemeen met de stichting van dit gebouw of met zijne bestemming tot inrichting van onderwijs, doch is waarschijnlijk van eene oude gesloopte school afkomstig.

De cartouche en het fraaiste aanwezige smeedwerk is voor bovengenoemde oudheidkundige verzameling bewaard gebleven.

Sedert voor enkele jaren een aangrenzend gedeelte is weggebroken, had het gebouw ook uitwendig weinig kunstwaarde. Het was opgetrokken in Bentheimer zandsteen en stond daar met zijne zware kruiskozijnen als een somber gedenkteeken van vroegere welvaart.

Eene afbeelding er van is te vinden in: „W. A. Bachiene, vaderlandsche geographie of nieuwe tegenwoordige staat der Nederlander, Amsterdam 1791."

Middelburg, Maart 83. J. A. FREDERIKS.

BOEKAANKONDIGING.

In November 1873 werd door het Ministerie van Oorlog in België eene commissie benoemd, met de opdracht om de typen van kazernes. door het Departement van Oorlog aangenomen, te onderzoeken en een programma op te maken van de eischen dier gebouwen. In Maart 1874 bood deze commissie, bestaande uit militairen en doctoren, haar uitgebreid rapport aan het Ministerie aan, hetwelk in hoofdzaak aanleiding heeft gegeven tot een werk, getiteld „L'Hygiène dans la construction des casernes", van de hand van den heer E. Putzeys, luitenant der genie in Belgischen dienst. Dit werk, zooeven verschenen, is uitgegeven bij de librairie polytechnique E. Decq et M. Nierstrasz te Luik, en kost *f* 4.15.

In 1835 werden in Pruissen kazernes gesticht, die geruimen tijd als voorbeelden werden aangehaald.

Frankrijk heeft sinds kort een nieuwen weg ingeslagen met de invoering van het stelsel Tollet. (Zie Bouwk. Weekblad N°. 13 van 1882).

Reeds op het einde der vorige eeuw werden in Engeland, te Chatham, kazernes gesticht die de aandacht verdienen. Sinds dien tijd is er op dit gebied veel gedaan, en thans kan op de Engelsche kazernes gewezen worden als op de beste voorbeelden. Na de groote sterfte onder de troepen welke aan den Krimoorlog deelnamen, werd eene commissie benoemd om de eischen der hygiène met het oog op den kazernenbouw, grondig te bestudeeren. Het is dan ook werkelijk een onderwerp van het hoogste belang, daar het de regelen moet aantoonen welke gevolgd moeten worden om de oorzaken van besmetting, enz. te onderdrukken in gebouwen, waarin een zeer groot aantal personen langdurig moeten gehuisvest worden, waar de eene man voortdurend gevaarlijk is voor den anderen. In het rapport der commissie: General report of the Commission appointed for improving the sanitary condition of Barrachs and Hospitals, London, 1861, worden de fouten der Engelsche kazerneering in 't licht gesteld, evenals de middelen om die tegen te gaan, en daarbij de eischen opgegeven die bij den bouw van nieuwe moeten in 't oog gehouden worden.

Op dit rapport, loopende over 243 gebouwen, wordt, evenals op de verbeteringen die in andere landen worden waargenomen, menigmaal in het werk van den heer Putzeys gewezen.

De schrijver behandeld in zijn uitgebreid werk de volgende onderwerpen, door tal van figuren nader opgehelderd.

Het emplacement, de aan te wenden materialen, de inrichting, de verwarming, de ventilatie, de verlichting, de bijgebouwen (woningen voor gehuwden, cantines, magazijnen, keukens, scholen, enz. enz.), het water (afvoer van faecaliën, enz.).

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING AMSTERDAM, GEHOUDEN 2 MAART 1883.

Nadat de notulen der vorige vergadering waren gelezen en goedgekeurd deelt de Voorzitter mede, dat als leden zijn aangenomen, de heeren J. van Looy en J. G Jansen, en als nieuwe leden zijn voorgesteld de heeren J. Franse, W. Voskuijl en A. H P. Reijdon, dat zeven leden zijn uitgenoodigd om met den heer J. de Haan een commissie te vormen tot het zamenstellen van een Serie Algemeene Voorschriften, ten dienste van architekten enz. Vijf dezer leden hebben bereids de opdracht aangenomen.

Voorts vestigt hij de aandacht der leden op de ingestelde leesavonden, waarvan j.l. Dinsdag de eerste is gehouden en welke voorloopig tot Mei, geregeld elken Dinsdagavond zullen gehouden worden in de beneden achterzaal van het lokaal d' Geelvink.

Door den heer Th. G. Schill wordt thans ter beschouwing gegeven het prachtig plaatwerk »Le nouvel Opera" (van Parijs) waarvan een gedeelte met belangstelling wordt bezichtigd.

Op verzoek van den Voorzitter zal het ter verdere kennisneming op een der leesavonden wederom ter beschikking worden gesteld.

Hierna wordt het woord verleend aan het inmiddels ter vergadering verschenen eerelid, de heer J. H Leliman, die voor dezen avond had toegezegd te spreken »Over besloten concours."

De notulen van de vergadering van Februari 1879, waarin spreker hetzelfde onderwerp behandelde, worden voorgelezen. In aansluiting met het toen besprokene, wil hij deze belangrijke zaak nog maals behandelen, ook met het oog op de sedert dien tijd voorgekomen besloten prijsvragen.

Op de hem eigene kernachtige wijze bespreekt hij eerst de prijsvraag van het Paleis voor Volksvlijt alhier. Het best daarvoor geleverde ontwerp wordt niet uitgevoerd en de ontwerper, wijlen de heer Sevenhuizen, stiert 17 jaar later in een krankzinnigengesticht.

De museumprijsvraag, die voor een kerk te Hoorn, die voor het Panorama en die voor de Vrije Gemeente alhier, worden achtereenvolgens aan kritiek onderworpen. Bij de laatste o. a. bestond de jury uit drie makelaars en een architekt.

In het algemeen is de bepaalde bouwsom te laag of laat de jury ter beoordeeling te wenschen over; zoo ook nu wederom bij de prijsvraag voor een kurhaus met hotel te Noordwijk, waarbij spreker afkeurt, dat slechs één deskundige bij de beoordeelaars voorkomt.

Besloten concours, zoogenaamd onder de vriendjes, keurt hij ten allen tijde af en waar het gebouwen geldt die uit de Staats- of Gemeentekassen betaald worden, noemt hij ze onzedelijk.

Op bestelling wordt geen kunstwerk geleverd en de bewering dat bekwame architekten niet zullen medewerken naar openbare prijsvragen noemt hij onjuist. Zij zullen wel medewerken, wanneer de prijsvraag maar in alle opzichten goed is uitgeschreven.

Wil men evenwel geen publieken prijsvraag, dan keurt hij de handelwijze het best, welke gevolgd is door regenten van het diaconie weeshuis alhier, waar een voordracht was opgemaakt van 4 architekten en waarvan een bij meerderheid van stemmen door de regenten werd benoemd, wien het werk is opgedragen.

Met genoegen heeft hij de stukken gelezen, door den heer Sanders in het Bouwkundig Weekblad en door den heer Weissman in de Opmerker over dat onderwerp geschreven, alhoewel hij niet in alles het met die heeren eens is. Naar aanleiding van het eerste meent hij er evenwel op te mogen wijzen, wat voor langen tijd reeds door het oud Bestuur van de Maatschappij in deze zaak gedaan is, o. a. op hetgeen daarover voorkomt in het verslag van de 11de algemeene bijeenkomst van de leden en ook in dat van de 16de algemeene vergadering, bladz. 151-157.

Spreker besluit zijne rede als volgt:

Ik heb u, mijne heeren, mijne meeningen doen kennen over het wedstrijden in de Bouwkunst, en zal u eenige wenken mededeelen, die wellicht voor vervolg van tijd niet van belang ontbloot zijn of wat meer tevredenheid kunnen geven. Zij die eerlijke bedoelingen hebben, versmaden nooit het reglementeeren, dat in hoofdzaak mij zeer noodig voorkomt, zoowel voor de zoogenaamde edele als onedele b o u w k u n s t m e l k e r s.

De rechten van uitschrijvers, van mededingers en van jurileden behooren te worden gewaarborgd door vaste bepalingen.

Vergun mij er u een twaalftal voortedragen.

Laat ons daarover later spreken, opdat er iets goeds en practiesch uit volgen kan.

Ze zijn deze:

1. Het Rijk der Nederlanden en iedere corporatie op publiek terrein zijn zedelijk verplicht, bij prijsvragen voor gebouwen van omvang, de mededinging algemeen te stellen. Beperking in deze zal schaden aan de kunst en hare beoefenaren.

2. Voor monumentale publieke gebouwen breide men de gelegenheid der mededinging tot het buitenland uit; bij lokale bouwwerken zal die tot n i e t s baten.

3. Elke prijsvraag behoort door minstens twee deskundigen te worden opgesteld, naar de eischen en in verband met de opgaven van de prijsuitschrijvers, ingevolge een schetsontwerp in maat, dat geheim moet blijven.

4. De bouwstijl en het constructiestelsel behoort te worden vrijgelaten. De bouwsom die bepaald wordt, moet proefhoudend zijn en zich gronden op eene behoorlijke begrooting.

5. De uittelooven prijs moet in geld zijn en overeenkomstig met minstens 1 pCt. van de bouwsom voor teekeningen op 1 à 100, en op 2 pCt. als er bestek, begrooting en details bij worden verlangd. Deze prijs wordt afgetrokken van het bedrag voor den bouw te betalen aan den bekroonden, als hij met de uitvoering van zijn ontwerp belast wordt.

De levering van teekeningen op grooter schaal als de vermelde wordt niet geëischt, als te zijn overbodig voor de beoordeeling en den wedstrijd.

6. De juri moet worden benoemd, voor de grootste helft door de mededingers, voor de kleinste door de uitschrijvers en moet bestaan uit deskundigen of specialiteiten. De benoemden ter eenre en andere zijden, kiezen zich ieder een lid. Hun aantal is bepaald op 3, 5 en 7, al naar gelang van den omvang der prijsuitschrijving.

7. Een of meer van de deskundige stellers van het program nemen in de juri zitting.

Alle leden van deze ontvangen — vooraf te bepalen — restitutie van reisgeld en onkosten, benevens een honorarium, te verdeelen onder allen en zijnde 1 pCt. van de bouwsom des program's.

De rapportsteller en secretaris van de juri ontvangt eene vergoeding, gelijk zijnde met die van twee leden.

8 De prijsdingende ontwerpen worden publiek en minstens voor acht dagen tentoongesteld. Het jurirapport of de uitspraak ligt daarbij ter inzage. Elk inzender ontvangt een c o p i a daarvan.

9. De jurileden zijn verplicht in hun rapport of bij hunne conclusie de rangorde in verdienste der ontwerpen meêtedeelen en het m e e s t voldoend antwoord aantegeven, dat t e n v o l l e moet worden bekroond, tenzij er overwegende redenen voor het tegendeel bestaan.

Premiën zijn in geld, en worden door de jurileden bepaald. De ontwerpen blijven (behalve de bekroonde) den eigendom der inzenders. In geen geval mogen de prijsuitschrijvers hiervan gebruik maken.

10. De inzenders blijven verantwoordelijk voor hunne begrootingsom. Geen consideratiën of concessiën worden door de juri in overweging genomen of verlangd. Ieder ontwerp, dat bij meerderheid van stemmen der jurileden blijkt in strijd te zijn met het program, wordt van mededinging uitgesloten en niet schriftelijk beoordeeld.

11. De uitspraak van de juri is o n h e r r o e p e l i j k en geschiedt met meerderheid van stemmen, voor Rijks en openbare gebouwen in het publiek. Elk mededinger verbindt zich het rapport en de uitspraak te honoreeren, als voormeld.

De leden van de juri mogen van geen mededingend antwoord kennis dragen, en verbinden zich in geen geval eenige opdracht der prijsuitschrijvers aantenemen, in zake den wedstrijd die zij hebben beoordeeld.

12. De prijsuitschrijvers verplichten zich den bouw op te dragen aan den bekroonden, of bij weigering van dezen aan den naastbijkomenden mededinger, althans wanneer deze de waarborgen van praktische bekwaamheid en trouw, (ter beoordeeling van de jurileden of van hem die als deskundig consulent in dienst der prijsuitschrijvers wordt gesteld) kan bijbrengen.

In alle gevallen in dit twaalftal artikelen n i e t vermeld, besluit de juri bij volstrekte meerderheid van stemmen.

De vergadering geeft door applaus haren dank aan den spreker kennen, en daar de Voorzitter de vergadering heeft moeten verlaten, wordt zulks door den Secretaris in woorden herhaald.

Bij de discussien die nu volgen, dankt ook de heer Muysken, spreker voor zijn bijdrage. Hij heeft van een veteraan in het vak veel vernomen, dat hem nieuw is. Hij verzocht spreker de 12 genoemde punten in de e. v. vergadering der Maatschappij ter tafel te brengen Zij kunnen dan uitvoerig behandeld worden, en tot iets goeds leiden. Hij is het evenwel niet eens, dat ook de prijsvraag voor een gebouw voor den Werkenden Stand een slechte uitkomst heeft gehad.

De heer Leliman blijft bij zijne meening. Hij hoopt evenwel mis te zien, opdat de Maatschappij voor eene zoo kapitale bouwsom niet een ongeschikt gebouw hebbe verkregen.

Na discussien van andere leden wordt besloten de artikelen voorloopig bij de afdeeling aanhangig te maken.

De heer de Haan vestigt de aandacht op het gesprokene betreffende de prijsvraag te Noordwijk. Hij wil een schrijver zenden aan de commissie, waarin wordt gewezen op het feit dat daarin slechts een bouwkundige zitting heeft, ten einde daarin zoo mogelijk nog verandering gebracht worde.

In het algemeen is men het eens, dat zulks wederom een te betreuren feit is, hetwelk geen vertrouwen kan inboezemen; daarover het gevoelen der afdeeling te doen kennen vindt dan ook veel bijval, alleen meenen de heer Laarman e. a., dat zulks zou behooren te geschieden aan den, der commissie ter zijde staanden deskundigen, Prof. Gugel zelve.

Ten slotte wordt besloten aan de commissie te schrijven en Prof. Gugel daarvan kennis te geven.

Na nogmaals de aandacht op de leesavonden gevestigd te hebben sluit de Secretaris de vergadering.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Hoewel onderstaand bericht reeds in het laatste en vroegere nommers van den vorigen jaargang van dit blad, in hoofdzaak was opgenomen, wordt het andermaal, daar het onvolledig in verschillende bladen voorkomt, met de noodige uitbreiding vermeld.

Door de vereeniging »de Rotterdamsche Schouwburg" zijn tot het inleveren van teekeningen voor een schouwburg uitgenoodigd de heeren: A. W. van Dam. J. Verheul Dzn. en J. C. van Wijk te Rotterdam, C. Muysken, Th. Sanders, en Th. G Schill te Amsterdam, F. W. van Gendt J.Gzn te Arnhem, H. P. Vogel te 's Hage, Prof. J. C. Raschdorff te Berlijn, Prof. E. Giese en P. Weidner te Dresden, G. Schnitgen te Oldenburg en A. Dumont en A. Chambon te Brussel.

De heeren C. Muysken, Th. Sanders en F. W. van Gendt J.Gzn., hebben terstond na bekendmaking van het programma bedankt. Ook de heer T. G. Schill heeft bedankt.

De jury van beoordeeling is samengesteld uit de heeren: L. H. Eberson te Arnhem, J. Gosschalk te Amsterdam, Prof. E. Gugel te Delft, W. Springer Sr. te Amsterdam en D. A. Wittop Koning te Rotterdam.

Het decoratieve schilderwerk der zalen van de Societeit der Diergaarde te Rotterdam is gereed, dat der groote zaal is reeds zooverre gevorderd dat die zaal in de volgende week kan geopend worden. Eerstgenoemd werk is uitgevoerd door den heer K. Hasper, laatstgenoemd door de firma Janssen en Knipping, beiden naar het ontwerp van den heer C. Muysken te Amsterdam.

Te Bergen-op-Zoom wordt met kracht gewerkt aan de ontmanteling van de nog overgebleven vestingwerken. Thans is de opruiming zooverre gevorderd dat aan de voormalige Waterpoort o. a. het oude kruitmagazijn — vóór dat het zijn gevaarlijken inhoud ontving een kapel — en het daaraan grenzende wachthuis reeds zijn weggebroken. Met den aanleg van nieuwe paralelwegen is een aanvang gemaakt.

Tegen het einde van deze maand kan weder eene belangrijke aanbesteding te gemoet gezien worden.

In het *Nieuws van den Dag* leest men het volgende:

Onder de tekortkomingen, welke bij aanbestedingen van Rijkswege, inzonderheid bij die van het Departement van Waterstaat, op te merken vallen, behoort de te late bekendmaking en verkrijgbaarstelling van de voorwaarden. Er is geconstateerd, dat voor een op 14 Februari te houden aanbesteding van eene partij houten spoorliggers, de voorwaarden op den 3den, dus 11 dagen te voren, nog niet te verkrijgen waren. Nog erger is het ons meegedeelde geval, dat voor een belangrijke aanbesteding van militaire kleeding en uitrusting, in het Rijks centraalmagazijn te Amsterdam te houden, de voorwaarden en de lijst der benoodigdheden zelfs vier dagen te voren aan gegadigden nog niet konden worden bezorgd. Dit gebeurde in October 1882.

Dergelijke vertragingen kunnen onmogelijk gunstig werken op de mededinging en dientengevolge op de prijzen.

Volgens het *Nieuws v. d. dag* schijnt de Kerk te Aartswoud, waarvan eerst eene herstelling voorgenomen was, bij nader onderzoek bouwvallig te zijn gebleken, zoodat het kerkbestuur besloten heeft die kerk geheel af te breken en door een nieuwe te vervangen.

In eene vergadering van het Kon.-Oudheidkundig-Genootschap te Amsterdam, gehouden op 26 Febr l.l. werd door Mr. A. D. de Vries Azn. een der direkteuren van het prentenkabinet, medegedeeld, dat hem uit een ingesteld onderzoek in het gebouw, naast den Munt-toren staande, was gebleken, dat het oorspronkelijke gebouw door Hendrik de Keyzer in 1616 gebouwd op een gedeelte der fundamenten van de vroegere Regulierspoort, nog geheel bestaat, dat dus het tegenwoordige hotel, om het oude gebouw is opgetrokken. De oude buitenmuur in thans een der binnen-gangmuren, een poortje met het jaartal, daarin aanwezig, bewijst dit. Ook kan men van uit den toren zien, dat de dakvensters van 't oude gebouw behouden zijn gebleven.

Hetgeen door den heer de Vries hier aan 't licht gebracht is, zal de Gemeenteraad van Amsterdam zeker gaarne in haar geheugen prenten. Er is geen twijfel meer, of de Raad zal, komt eenmaal de verbouwing weder te berde, eenstemmig moeten besluiten de toestand van 1616 te herstellen, daarmede een bewijs leverende hoeveel hooger wij thans staan dan de mannen van een eeuw geleden, die een niet onaardig gebouw, het blijkt uit bestaande teekeningen, in een leelijke kast herschapen hebben.

Maar eere wien eere toekomt. Zij, de mannen van voor een eeuw natuurlijk, hebben ten minste geen moker gehanteerd. Dat zegt ook wat.

Gelijktijdig met de Internationale Koloniale en Uitvoerhandel tentoonstelling te Amsterdam Mei—October, zal in het nieuwe Rijks-Museum, onmiddelijk voor het tentoonstellingsterrein gelegen en daartoe door den Minister van Binnenlandsche Zaken beschikbaar gesteld, eene groote tentoonstelling van Oudheden worden gehouden, waarin men zal trachten den vreemdeling het schitterend verleden van ons vaderland aanschouwelijk voor te stellen.

Het denkbeeld daarvan is uitgegaan van het Comité van Uitvoering van eerstgenoemde tentoonstelling, en voor de verwezenlijking daarvan is het bereid groote offers te brengen. Wil deze retrospectieve tentoonstelling aan het doel beantwoorden, dan moet zij tijdelijk binnen de muren van het Museum vereenigen al het kostbaarste wat zich op dit gebied in den lande bevindt, maar dan ook mogen er geene kosten voor de inrichting worden gespaard.

Het zal van de eigenaars van voorwerpen van oude kunst afhangen, of deze tentoonstelling een geheel zal opleveren, onze voorouders en de grootsche geschiedenis van het vaderland waardig. De Hooge Regeering heeft aanstonds vergunning gegeven om al de schatten van het Nederlandsch Museum uit 's Gravenhage, en van andere Musea des Rijks, tijdelijk voor de tentoonstelling te bezigen. Verschillende Stadsbesturen hebben dit voorbeeld gevolgd en de schoonste voorwerpen uit hunne verzamelingen toegezegd.

Maar bovendien wenscht de Commissie in hare zalen een plaats te kunnen geven aan allerlei kunstvoorwerpen of voorwerpen van historische waarde, vóór de XIXe eeuw vervaardigd, welke niet juist aan verzamelaars. maar aan liefhebbers toebehooren, die, wellicht omdat zij slechts een of enkele dier voorwerpen konden aanbrengen, te bescheiden zijn geweest zich bij de Commissie te vervoegen. Ook zulke voorwerpen kunnen van onschatbare waarde voor deze tentoonstelling zijn; en zullen met erkentelijkheid door de Commissie worden aangenomen. Dat ieder, die de gelukkige bezitter van zulke voorwerpen is, zich dus aanmelde en zich de opoffering getrooste van het tijdelijk gemis van zijn kunststuk, om de voldoening te erlangen van daardoor te hebben bijgedragen tot den opbouw van het beeld van ons verleden, dat de tentoonstelling belooft.

Voor bewaring en bewaking in het brandvrije museumgebouw zijn door de Commissie buitengewone maatregelen getroffen. Kosten van assurantie, vervoer en verpakking neemt de Commissie voor hare rekening, en bovendien geeft iedere inzending van eenig belang, recht op een bewijs van toegang tot de tentoonstelling.

VEILING-BOUWTERREINEN
in het Lokaal „Frascati" 12 Maart 1883.

Een Bouwterrein aan de Spaarndammerstraat, Kad. Sectie C. N°. 4897, groot 1 Are, 10 Cent.

Een idem, als voren, Kad. Sectie C, N°. 4898, groot 1 Are, 10 Centiaren.

Een idem. als voren, Kad. Sectie C, N°. 4899, groot 1 Are, 10 Centiaren.

Een idem, als voren, Kad. Sectie C, N°. 4900, groot 1 Are, 10 Centiaren.

Een idem, als voren, Kad. Sectie C, N°. 4901, groot 1 Are, 10 Centiaren.

Een idem, als voren, Kad. Sectie C, N°. 4902, groot 1 Are, 42 Centiaren.

Veil-Condities bij den Notaris P. Scheltema Beduin.

Een Bouwterrein, aan het Wenslauerpad, gem. Nieuwer-Amstel, Kad. Sectie A. N°. 2517, groot 79 Centiaren.

Een idem, als voren, Kad. Sectie A, N°. 2518, groot 85 Cent.

Een idem, als voren, Knd. Sectie A, N°. 2519, groot 85 Cent.

Veil-Condities bij den Notaris G. Ruijs.

---

14 Maart 1888.

Een Bouwterrein aan den Amsteldijk gem. Nieuwer-Amstel breed 7.25 M., groot 1 Are, 43 Centiaren.

Een idem, als voren, breed 5.55 M., groot 1 Are, 12 Centiaren.

Een idem, als voren, groot 1 Are, 11 Centiaren.

Een idem, als voren, groot 1 Are, 11 Centiaren.

Een idem, als voren, groot 1 Are, 10 Centiaren.

Een idem, als voren, groot 1 Are, 9 Centiaren.

Een idem, als voren, groot 1 Are, 8 Centiaren.

Een idem, als voren, groot 1 Are, 7 Centiaren.

Een idem, als voren, groot 1 Are, 6 Centiaren.

Een idem, als voren, groot 1 Are, 5 Centiaren.

Een idem, als voren, breed 6.90 M., groot 82 Centiaren.

Een idem, als voren, breed 6.88 M., groot 69 Centiaren.

Een idem, als voren, breed 6.98 M., groot 79 Centiaren.

Een idem, als voren, groot 70 Centiaren.

Een idem, als voren, groot 75 Centiaren.

Een idem, als voren, groot 70 Centiaren.

Een idem, als voren, groot 72 Centiaren.

Een idem, als voren, groot 70 Centiaren.

Een idem, als voren, groot 68 Centiaren.

Een idem, als voren, groot 70 Centiaren.

Een idem, als voren, breed 6.88 M., groot 60 Centiaren.

Een idem, als voren, breed 5.39 M., groot 57 Centiaren.

Een idem, als voren, breed 6.15 M., groot 1 Are, 53 Centiaren.

Een idem, als voren, breed 5.70 M., groot 1 Are, 45 Centiaren.

Een idem, als voren, groot 1.46 Centiaren.

Een idem, als voren, groot 1.46 Centiaren.

Een idem, als voren, groot 1 Are, 47 Centiaren.

Een idem, als voren, groot 1 Are, 48 Centiaren.

Een idem, als voren, groot 1 Are, 48 Centiaren.

Een idem, als voren, groot 1 Are, 48 Centiaren.

Een idem, als voren, groot 1 Are 47 Centiaren.

Een idem, als voren, groot 2 Aren, 10 Centiaren.

Een idem. aan de Wiegelstraat, gem. Nieuwer-Amstel, groot 48 Centiaren.

Afloop van Aanbestedingen.

AMSTERDAM, 24 Febr. — De heeren Pesters Kooy & Co, onder beheer van den architekt G. B. Salm: het bouwen van een kantoorgebouw met woning, een eestgebouw en verdere werken, in verband met de bestaande gebouwen van de Beiersch Bierbrouwerij De Amstel aldaar:
F. Hulsbos te Bennebroek . . . . . ƒ 56.230

BUSSUM. — Het R. C. parochiaal kerkbestuur van den H. Vitus: het bouwen eener kerk en sacristie:
gegund aan L. Struiken te Gellicum
L. de Bont te Drenmel en J. A. de Bont te Acquoy voor . . . . . ƒ 79.954

'S HERTOGENBOSCH, 27 Febr. — Het bestuur der Bossche bouwmaatschappij: Het bouwen van 17 beneden- en 17 bovenwoningen op den Zuidwal aldaar:

A. Pijnenburg.	ƒ 34.420
F. Hoenselaar	» 34.200
Th. Meeuwese.	» 33.069
J Hurkens.	» 32.700
L. Frankefort	» 32.180
L Paaps te Vechel	» 31.508
J. Schellekens	» 31.500
W. van Beekum	ƒ 31.400
P. Versteijne te Oosterwijk	» 29.297
A. Vervoort te Vechel	» 28.032
C Janssen.	» 27.300
F. Buskens te Nijmegen	» 27.249
de overigen allen te 's Bosch, gegund.	

SPAARNWOUDE, 27 Febr. — Het R. K. Parochiaal kerkbestuur: het verbouwen der kerk van den H. Jacobus de Meerdere:
te hooge inschrijving; niet gegund.

OMMEN, 28 Febr. — Het gemeentebestuur van Stad en Ambt Ommen: het bouwen eener nieuwe school met speel- en bergplaatsen:

J. Hanlo te de Wijk	ƒ 25.320
J. Kleinmeier te Avereest.	» 24.247
J. Brinkhuis te Stad Ommen . . .	» 23.790
J. Grolleman te Zwolle	» 23.010
H. van der Sluis te Zwollerkerspel.	» 22 900
J. Schuurman te den Ham. . . .	» 22.740
B. Kip te Avereest	» 22.536
A. van Straten te Zwolle	» 22 444
J. de Boer te Steenwijk.	» 22.440
J. Hesselingen te Meppel	» 21.990
gegund.	

ROTTERDAM. 1 Maart. — Het bestuur der diergaarde: het maken van een Vogelengebouw in de Rotterdamsche diergaarde:

J. Mook	» 29.340
A. Gijsberts	» 25.937
J. Mirande	» 21.985
M. Zaaijer.	» 21.825
W. A. Vrolijk en Zn.	» 21.512
A. Looijmans	» 19.946
G. de Haas en Zoon	» 19.733
H. J. Heijman en Zoon.	» 19.666
H. Breur.	» 19.400
J. F. Engel en Zoon	» 19 280
P. A. A. van Regenmorter. . . .	» 18.940
H. Degens Jr. te Dordrecht . . .	» 18.888

RHOON, 2 Maart. — Het gemeentebestuur: het bouwen eener school, onderwijzerswoning en het maken en leveren van 120 schoolbanken, school:

L. en B. van de Nadorst te Strijen	ƒ 21.200
Schoolbanken:	
W. Nieuwenhuizen te Sprang . . .	» 766.66

S' GRAVENHAGE, 2 Maart. — Het verbouwen van een gedeelte van den Koninklijken Schouwburg, minste inschrijver:
C. J. Nater te 's Gravenhage. . . . ƒ 30.960

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

3DE JAARGANG. ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST. N°. 11. 15 MAART 1883.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF, C. MUYSKEN en F. J. NIEUWENHUIS.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Warmoesgracht 12, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD.

OFFICIEEL GEDEELTE: Het Valkhof te Nijmegen. — Hoe men te Berlijn over Bouwkunst discuteert. — Verf voor onbrandbaar maken van hout. — NIET OFFICIEEL GEDEELTE: Verslag van de vergadering der afdeeling Utrecht, gehouden 6 Maart 1883. — Binnen- en Buitenlandsche berichten. — Technische mededeelingen. — Veiling Bouwterrein. — Errata. — Afloop van aanbestedingen.

HET VALKHOF TE NIJMEGEN.

DOOR V. G. A. BOSCH.

Hij die op een schoonen zomermiddag het Valkhof te Nijmegen betreedt, en onder de toonen der muziek, dubbel geniet van de aangename wandelingen en prachtige uitzichten. zal op dat oogenblik ter nauwernood er aan denken, hoe op deze plaats eenmaal een slot stond, grijs door zijne oudheid en beroemd door zijne historie.

Het verregaand vandalisme aan het einde der vorige eeuw, en de zucht tot vernieling van sloten en kasteelen der adelijken en machtigen, leverde hier aan het breekijzer van den slooper, een van de merkwaardigste paleizen over, die de oudheid aan Karel de Groote te danken had.

Weinig is er van dezen bouw overgebleven, doch wat nog aanwezig is, is voldoende om de belangstelling te wekken van hen, die onze oudste bouwkundige monumenten wenschen te kennen. Twee overblijfselen van kapellen is 't eenige wat met moeite van den ondergang gered is.

Vlak aan de helling van den berg, welks voet door de Waal besproeid wordt, en van waar men een der schoonste vergezichten over het rivierdal geniet, bevindt zich de zoogenaamde Heidensche Kapel. Het is die, welke door Paus Leo III, op verzoek van Karel de Groote, tot Christenkerk gewijd werd. Deze kapel is slechts een klein, bescheiden gebouwtje; een achthoekige kern omgeven door een galerij, waarboven zich een tweede bevindt. Men treedt aan de westzijde door een uitgebouwden porticus binnen. Recht tegenover den ingang bevonden zich twee altaren boven elkaar, een in elke galerij.

Al dadelijk valt in het oog, hoe nergens een plaats is waar een trap aanwezig kon geweest zijn, welke naar de bovengalerij voerde. Waarschijnlijk was het beneden gedeelte, ten gebruike van het publiek, terwijl de keizer en zijn gevolg, daarboven hun zetel hadden. De plaats des keizers was boven den ingang. Aan de zuidzijde van de bovengalerij bevond zich eene deur welke toegang gaf tot een brug, die naar het paleis voerde.

Over den oorsprong van dit tempeltje is reeds veel geschreven en getwist. Waarschijnlijk was hier vroeger, zelfs vóór dat de Batavieren hier kwamen, een offerplaats, omringd door reusachtig geboomte. Daar de voorgangers der Batavieren, en zij zelve, voor hunne goden geen gebouwen oprichtten, kan men aannemen, dat de Romeinen onder Julius Caesar er het eerst een tempel bouwden. Volgens sommigen was deze gewijd aan Thor of aan Jupiter; anderen weer meenen, dat God Janus er aanbeden werd, wiens naam ook op een altaarsteen aldaar gevonden, voorkomt. Ook wordt de oprichting toegeschreven aan de nagedachtenis van Julius Pudens, wiens grafsteen in de kerk gevonden is.

Niet veel meer dan de fondamenten en enkele stukken beeldhouwwerk, in den grond gevonden, zijn van deze oudste stichting overgebleven. Waarschijnlijk verrees hier omstreeks de vijfde eeuw een nieuw gebouw

op de oude grondslagen, en werd deze kapel, wederom gedeeltelijk verwoest en in verval geraakt, door Karel de Groote hersteld en aan de Christen godsdienst gewijd.

De details van het inwendige wijzen duidelijk op de eerste vormen van het Romaansche tijdperk 1). De achtkante zuiltjes met hunne zware kube-kapiteelen, waardoor in de bovengalerij de bogen in tweeën gedeeld worden, zijn daarvan afkomstig. 2)

De gewelfde overdekking der galerijen, nog met ruwe fresco's versierd, zijn ontegenzeggelijk van veel lateren datum. De gewelfribben zijn gothisch en, even als de venstertraceeringen, van tufsteen. Waarschijnlijk hebben we hier te maken met de restauratie uit den tijd van Frederik Barbarossa, ongeveer in 1155. Deze bracht ook een nieuw gewelf over het hoofdgebouw, dat echter tijdens de belegering door de franschen verwoest is en nu door een houten kap vervangen wordt.

Niet verre van deze ruïne bevindt zich een ander overblijfsel der oudheid, de zoogenaamde Roomsche Kapel. Zij biedt nog veel belangrijks aan, doch is niet zoo oud als hare zuster en eerst na Karel de Groote ontstaan. 't Is een monument uit het begin der Romaansche periode. Onmiddelijk herkennen we de tijpisch gevormde romaansche abside, zooals we die bijv. aan de abdijkerk te Laach (1093—1156) vinden. De halfcirkel is geheel van tufsteen opgetrokken met een overdekking van baksteen, welke eerst later aangebracht schijnt.

Uitwendig is deze abside rijk versierd. Een gebeeldhouwde lijst, waaronder het rondbogenfries, wordt gedragen door pilasters, waartusschen zich de vijf smalle rondboogvensters bevinden. Onder de pilasters bevinden zich zwaardere licenen, door rondbogen gekoppeld, welke in 't midden op sierlijke draagsteentjes rusten. De kapiteeltjes der pilasters, allen verschillend, zijn zeer bezienswaardig.

Inwendig vinden we weinig decoratie meer over. Daar waar de abside zich aan den rechten muur aansluit, bevindt zich aan elke zijde een vrij groote zuil. Deze doet nog den invloed zien der antieken op de Christenkunst, vooral in kapiteel en basis. Ook de schachten bezitten nog zwelling en verdunning. Aan de abside sluitende, vinden we nog een stuk van een rechten muur, gedecoreerd met boogjes op korte zuiltjes rustende. De kapiteelen dezer zuiltjes hebben de eenvoudigste cube vorm.

Tal van kapiteelen, basementen en zuilschachten, waaronder vele echt romaansche typen, zijn voor de ruïne opgestapeld. Andere wederom zijn naive navolgingen van het romeinsch akantus kapiteel, sommige met een bepaald byzantijnsch karakter. In 't oogvallend is een stuk van een hoofdgestel waarschijnlijk van Romeinsche afkomst.

Natuurlijk was vroeger de grondslag inwendig veel hooger dan nu, daar zich onder de abside de krypta bevond. De groote zuilen stonden waarschijnlijk met hunne hooge basementen op den grond. Nog ziet men gaten in den buitenmuur, onder de zichtbare tongewelven, welke het benoodigde licht in de krypta wierpen.

1) Het geheel is in Byzantijnschen bouwtrant, naar de Domkerk te Aken gebouwd, juist op de halve grootte dier kerk. Evenzoo geeft de Kloosterkerk te Otmarsheim, den Dom te Aken in 3/4 der grootte weder.

2) De bij deze bijdrage behoorende plaat wordt bij een volgend nummer verzonden. RED.

Voor hen die in het Valkhof belangstellen, is misschien eene korte geschiedenis van zijn wedervaren niet onwelkom, daar het behalve zijne oudheidkundige waarde, eene belangrijke en merkwaardige historie heeft.

Joh. in de Betouw, Smetius en vele andere oudheidkundigen uit de vorige eeuw, hebben geschriften hierover uitgegeven, doch stemmen in vele opzichten niet met elkâar overeen.

Toen Bato, met zijne volgelingen hier een nieuw vaderland zocht, vond hij het eerst gastvrijheid bij Menopius die op een kasteel te Megen woonde, en wiens dochter hij huwde.

Bato bouwde toen eene nieuwe sterkte en noemde die Noviomagum of Nieuw Megen, waarvan waarschijnlijk de naam Nijmegen afstamt Dit zou de eerste stichting der Burgt zijn.

Anderen meenen haar evenwel te moeten toeschrijven aan Julius Caesar, en zeker is het, dat deze het Oppidum Batavorum, als grondvesting zeer versterkte.

Te Nyemeghe quam hi ghevaren
Ende Stichter eene veste sekerlike
Teevenpale van den Roemsche rike
Als of hi seide, elc man gome
Dus verre gaet de macht van Rome.

Nero Claudius Drusus, die meer dan vijftig burgten en sterkten aan den linker Rijnoever deed oprichten, maakte de burgt tot een zijner machtigste grensplaatsen, om zich daardoor een overtocht over de rivier te verzekeren. Bovendien kreeg ze toen als wapenplaats en als stapelplaats voor den handel, groote beteekenis. Eene sterke bezetting was steeds aanwezig. Inscripties op oude zerken en steenen melden, dat hier het 10e en 20e legioen legerde. Meer dan drie duizend voetknechten en 800 ruiters waren gewoonlijk in en rond het kasteel gehuisvest, waardoor de stad, om de Burgt, langzamerhand zich zeer ontwikkelde en uitbreidde.

Het is vooral gedurende verschillende belegeringen, bij het maken van loopgraven enz, en voornamelijk in 1672 bij het beleg door de Franschen, dat talrijke Romeinsche en Bataafsche oudheden werden opgegraven. Vooral munten en gedenkpenningen uit de meest verschillende tijdperken, en steenen met inscripties, verspreidden veel licht over de geschiedenis der Burgt onder de Romeinen, en bevestigden het vermoeden, dat deze wel degelijk hier hun voornaamste sterkte en stad hadden, waarvan Tacitus vermeld, dat zij gelegen was beneden Casta Vetera, waar Claudius Civilis aan Cerealis slag leverde, en wel in dat gedeelte, hetwelk de Batavieren aan den linkeroever van de Waal bezaten en gelegen is beneden de verdeeling van den Rijn, in Rijn en Waal, en boven de zamenvloeiing van Waal en Maas

Bij den overtocht van Claudius Civilis, werd de stad geheel verbrand, doch de Burgt bleef gespaard.

Keizer Trajanus verfraaide haar zeer, en bracht aanmerkelijke versterkingen aan, evenals Didius Julianus onder de regeering van Marcus Aurelius. Constantijn de Groote deed haar op nieuw in geduchten staat van tegenweer brengen en van breede grachten voorzien.

Steeds bleef de veste eene der sterkste bezettingen houden, wat vooral na den dood van Constantijn in 337

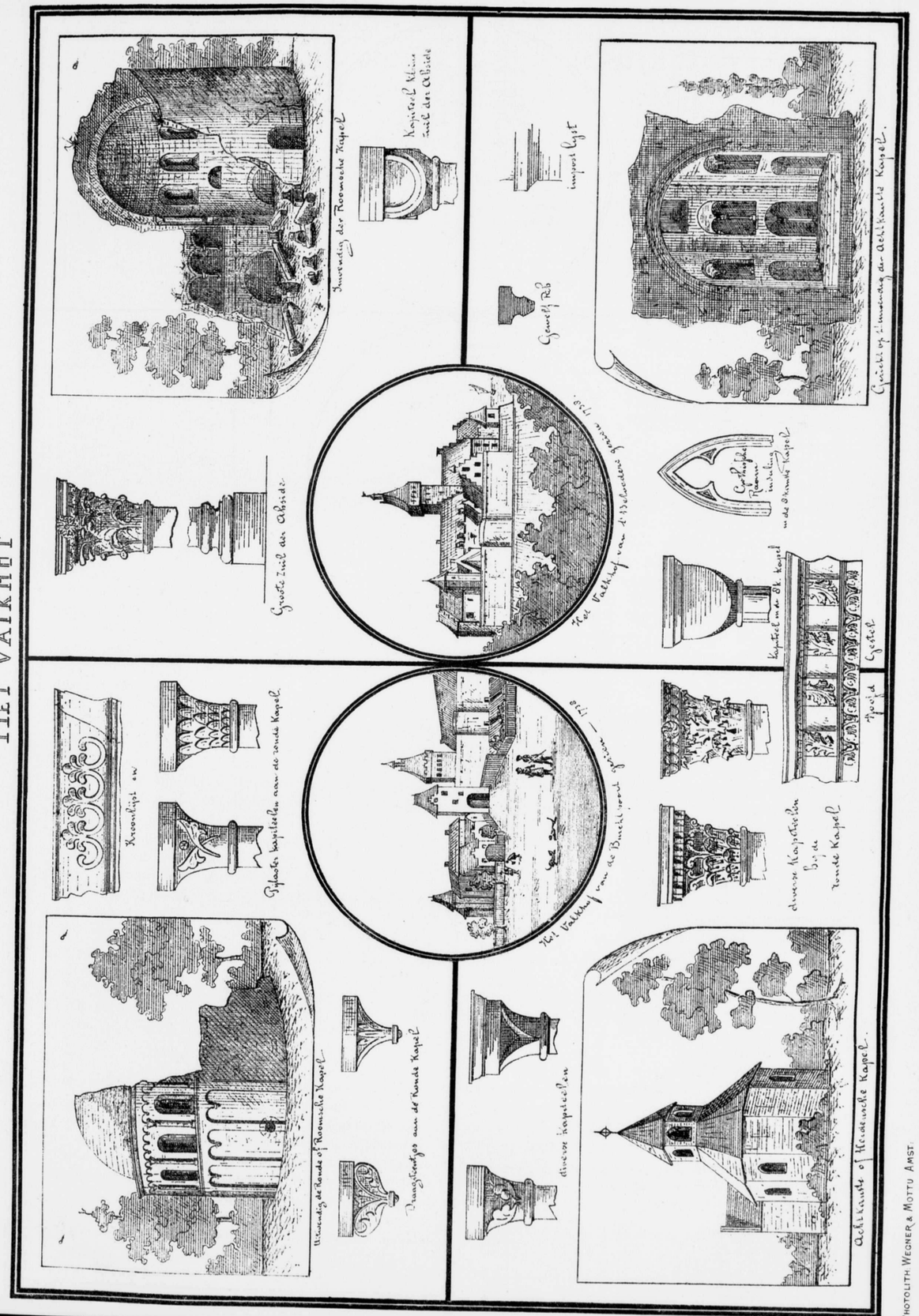

door de voortdurende invallen der Franken noodzakelijk was.

Zooals overal elders, moesten eindelijk de Romeinen ook van hier hunne legioenen terugtrekken, om daarmede den vaderlandschen bodem tegen de steeds toenemende invallen der Barbaren te verdedigen, en het was waarschijnlijk in het begin der vijfde eeuw, onder de regeering van den zwakken Honorius, dat stad en kasteel, geheel van krijgsvolk ontbloot, in handen der Franken vielen. Talrijke bestormingen der Over-Rijnsche volken moest de Burgt nu weerstaan, welke tengevolge hadden dat deze langzamerhand geheel verwoest werd.

Gedurende vrij langen tijd wordt nu haar naam bijna niet meer genoemd, en lag ze in vergetelheid verzonken.

Alleen verneemt men, dat ze in de 7e eeuw tot de familiegoederen der Frankische vorsten behoorde. Een schitterend tijdperk zou echter weldra voor haar aanbreken.

(*Wordt vervolgd.*)

HOE MEN TE BERLIJN OVER BOUWKUNST DISCUTEERT.

„KEIZERPALEIS" TE STRAATSBURG.

Zittingen des Rijksdags No. 48 *en* 54, *op den* 8*en en den* 15*en Februari*, 1883. *Blzz.* 1356, *volg. en* 1549, *verz. der officieele verhandelingen.*

Sedert eenigen tijd houdt men zich met de gedachte van bovengenoemden bouw bezig. Een plan is ontworpen door bouwmeester Eggert, en aan eene Commissie ter hand gesteld, waarvan de volksvertegenwoordiger Benda in den Rijksdag de verslaggever is. Het besluit van de meerderheid der Commissie, is het aannemen van het plan en daarmede dat der voorgestelde som van 553,200 mark voor het loopende jaar.

De verslaggever zegt aan het slot zijner mededeelingen:

„Toen van de zijde der „Technische" leden die de regeering in de Commissie vertegenwoordigen de verzekering gegeven was, dat men voor had eenige.. .. versieringen, (bij voorbeeld de naalden op de hoeken van het dak) ter zijde te laten en het plan nog eens grondig door te zien, (gründlich zu revidiren,) hield alle bedenking op, en de bewilliging werd uitgesproken," want men wilde aan de zaak snellen voortgang geven. Doch in de zitting des Rijksdags merkte de heer A. Reichensperger met alle recht op, hoe vreemd het is, eene som te bewilligen voor een plan waartegen ernstige bedenkingen (erhebliche Bedenken) bestaan. Het wegnemen der naalden van het dak is aan te bevelen; doch dit is te weinig en te veel gedaan; want deze naalden hangen met de overige ornamentatie te samen, en deze geheele versiering staat volstrekt niet in organisch verband met het gebouw zelf. De koepel des gebouws is bovendien in tegenspraak met allerlei overleveringen der duitsche kunst en wijst op het „Welschthum", dat, vooral sedert den koepelbouw van St. Pieter te Rome, naar Duitschland is overgewaaid.

Deze koepel is bovendien in geenerlei samenhang met zijne omgeving en staat daar als op een groot theeblad.

Indien nu dit paleis de gedachte moet uitdrukken dat Straatsburg, dat Elzas voortaan niet meer Frankrijk toebehoort, maar weder duitsch is geworden, dan is de hoofdgedachte in 't geheel niet uitgedrukt. Wij kunnen dit doel toch niet bereiken door een paleis te bouwen, wat bijzonder aan den Franschen renaissancestijl, aan Rome, aan Griekenland herinnert!

Daarom staat de spreker eenen zoogenaamden engeren wedstrijd voor; al wierd ook maar een enkelen kunstenaar verzocht met het bestaande plan (wat omgewerkt zal worden), naar den prijs te dingen. Doch deze eene moet dan dringend een vertegenwoordiger van den gothischen stijl wezen, gelijk er in Berlijn recht goede te vinden zijn.

De Commissaris van den bondsraad „opperbouwdirecteur Herrmann" voerde tegen Reichensperger aan: een grond om in Straatsburg niet gothiek te bouwen is deze — dat in den Franschen tijd en nog daarna meestal in renaissancestijl gebouwd is.... en de bibliotheek nu ook in dien stijl wordt hersteld. Volgens dezen spreker kan voor 1½ millioen mark beter renaissance dan gothisch gebouwd worden. Eindelijk verdedigt deze hier het bouwplan nog met het spreekwoord: „De gustibus, enz." —

De heer Römer, welke overigens met Reichensperger instemt en nog meer aan den koepel te berispen heeft, dan gene, wil echter geen nieuw plan laten ontwerpen, om het gebouw „uit politischen grond" zoo snel mogelijk gereed te hebben.

Overigens is hij met het inwendige des gebouws wel te vreden.

De heer Rickert meent: het symbolisme, wat Reichensperger in den bouw zoeken wil, moet men niet verlangen uitgedrukt te zien, want dit zou in plaats van 1½, 3½ millioen kosten. Snel en zoo goed mogelijk, naar omstandigheden, moet het paleis gebouw worden.

Daarop zet Dr. Reichensperger uit een, dat de echte Gothische bouw minder kostbaar is dan de renaissancestijl, en, tweedens dat het, bij een gedenkstuk van dien aard, niet op de massa, op den grooten klomp, aankomt, maar op den geest, het verstand des kunstenaars.

De verslaggever Benda aan wien ten slotte het woord bleef, maakte de vergadering opmerkzaam (wij laten de beoordeeling daarover aan onze lezers) hoe „twijfelachtig" het is, of men door middel van eenen „stylistiker" (de spreker bedoelt eenen kunstenaar welke den eenen bouwstijl meer aanhangt dan den anderen) iets beters zal bereiken, dan tot nog toe bereikt is. Vóór alles moet hier de snelle uitvoering in 't oog gehouden worden.

De voor 't loopende jaar aangevraagde som van 553.200 mark. werd nu bewilligd, doch eene week later, werd in de zoogenaamde „derde lezing" de vraag van den wedstrijd weder op de dagorde geplaatst. Nu beweerde een volksvertegenwoordiger (Stoll) uit Greifswald: een koepel zij 't schoonste wat men zich voor een „Keizerpaleis" kunne denken; en eene vergulden kroon daarbovenop moet elk duitsch hart verblijden. De heer von Kardorff ziet echter de zaak wat meer nuchter aan en verklaart („als leek in de bouwkunde") niet te begrijpen, waarom het bouwplan, zooals het nu gemaakt is, niet even goed voor een observatorium of een „kliniek" voor vroedmeesters zou kunnen dienen. Bovendien is het geheele uiterlijk van 't gebouw uit

allerlei onderdeelen samengesteld die geene harmonische eenheid van stijl vertoonen. Indien men geen bepaald gothisch gebouw wil stichten, moest men er toch wat meer op bedacht zijn te trachten een nationalen duitschen bouwstijl te bevorderen, en niet voortdurend aan de naburen de vormen gaan ontleenen.

Ten slotte werd het voorstel van Reichensperger aangenomen: aan het oordeel van de Rijksregeering de vraag te onderwerpen of het niet aan te bevelen ware, een tweede plan voor het Keizerpaleis te doen vervaardigen.

Men ziet, er zijn te Berlijn nog altijd „rechters", ook in Kunstzaken. Maar welke rechters, God betere 't! Den goeden niet te na gesproken.

Dr. P. A. T.

VERF VOOR HET ONBRANDBAAR MAKEN VAN HOUT ENZ.

Ter bescherming van de houten onderdeelen van gebouwen, vooral van Schouwburgen en dergelijke publieke gebouwen, zijn reeds een aantal preparaten uitgedacht en aanbevolen, doch de meesten zijn weinig of niet toegepast, omdat zij te kostbaar waren om op groote schaal te worden gebezigd, of omdat de duurzaamheid te wenschen overliet.

Het volgend mengsel, samengesteld door de heeren Vildé en Schambeck, wordt in „La Papéterie" als proefhoudend aanbevolen en schijnt ook, wat de kostbaarheid der bestanddeelen aangaat, wel geschikt om in het groot aangewend te worden.

20 deelen fijn gestampt of gemalen glas,
20 „ „ „ „ „ porcelein,
20 „ poeder van een of andere steensoort,
10 „ gebluschte kalk en
30 „ waterglas (kiezelzure soda of potasch) zooals dat in den handel voorkomt.

Wanneer de vaste bestanddeelen tot, zoo fijn mogelijk, poeder gebracht en gezift zijn, worden zij met waterglas bevochtigd en vervolgens daarmede goed dooreen gemengd. Men verkrijgt alsdan een strooperige massa, die in dien toestand, of met kleurstoffen vermengd, als verf gebruikt kan worden.

De kalk geeft een zekere lijmachtigheid of gebondenheid aan het mengsel en bovendien, in vereeniging met het kiezelzuur van het waterglas, een innige verbinding der andere bestanddeelen.

De hierboven aangegeven verhouding der hoeveelheden kan gewijzigd worden, met uitzondering van die van het waterglas, die constant moet blijven.

Zooals gezegd is, kan men zoowel kiezelzure soda als kiezelzure potasch (beide waterglas) bezigen, doch het eerstgenoemde is het minst kostbaar.

De verflaag wordt met een gewone kwast, even als gewoon verfwerk, aangebracht, en zoo gelijk mogelijk over de te beschermen oppervlakte uitgestreken. De eerste laag verhardt oogenblikkelijk en de volgende kan 6 uren of meer, na de eerste worden aangebracht. Twee malen bestrijken is voldoende.

Deze verf kan evenzeer worden aangewend ter beveiliging van ijzeren bruggen, enz. tegen roest, en zal waarschijnlijk ook gebezigd kunnen worden tot het onbrandbaar maken van papieren, of uit geweven stoffen samengestelde voorwerpen die niet gevouwen of opgerold behoeven te worden, zooals coulissen in schouwburgen, behangsels, vlakke gordijnen enz.

Vermoedelijk zal dit preparaat spoedig na het samenstellen gebruikt moeten worden, omdat anders de scheikundige verbinding der bestanddeelen reeds is aangevangen, het uitstrijken moeielijk zal worden en de goede werking der verschillende stoffen wellicht verstoord zou worden.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING UTRECHT, GEHOUDEN 6 MAART 1883.

Deze bijeenkomst wordt door den voorzitter geopend met de mededeeling, dat de heer van Lunteren verklaard heeft de op hem uitgebrachte benoeming tot secretaris aan te nemen, en alzoo weder zitting heeft genomen in het bestuur.

Na lezing en goedkeuring der notulen van de vorige bijeenkomst, kan de voorzitter met ingenomenheid constateeren, dat op de van 9 tot 11 Februari l.l. in dit lokaal gehouden tentoonstelling der bekroonde ontwerpen van de internationale prijsvraag, bij het 40 jarig bestaan der Maatschappij uitgeschreven, waartoe de leden, met hunne dames, van het Schilder- en Teekenkundig-Genootschap »Kunstliefde" alhier, mede waren uitgenoodigd, door omstreeks 80 personen is bezocht.

Voorts wenscht de voorzitter te herinneren, dat op 28 Februari l.l. eenige leden dezer afdeeling gebruik hebben gemaakt van de uitnoodiging van den heer A. D. Hamburger, eigenaar van de Nederlandsche Zinkpletterij alhier, om zijn fabriek — die in den laatsten tijd aanzienlijk is vergroot — te bezichtigen. Door hem persoonlijk rondgeleid, bezochten de leden achtereenvolgens de loodpletterij, de pijpenperserij, en de zinkpletterij, de vervaardiging van gegolfd zink, en het perforeeren zoowel van zink als van ijzer. Een en ander werd met belangstelling bezien, en nauwkeurig toegelicht, zoodat de leden met dankbaarheid — ook voor de keurige ontvangst — de fabriek verlieten. Het personeel dezer fabriek bestaat uit 102 personen, terwijl aan geplet lood, pompstukken, looden en compositiebuizen, jaarlijks ± 1.200.000 K. G. wordt verwerkt. Aan geplet, gegolfd en doorboord zink, alsmede leien (losanges) en roeven. wordt 2.500.000 tot 3.000.000 K. G. vervaardigd. — Voorts zijn in de fabriek 3 stoomketels, en werken 5 machines, respectievelijk van 160, 100, 15, 5 en 4 paardenkracht.

Alsnu is aan de orde het verslag van de afdeeling over 1882, ingevolge art. 22 van het reglement, hetwelk wordt goedgekeurd, zooals dit door het bestuur is voorgedragen. Echter is daarbij de wenschelijkheid uitgesproken, dat ook weder niet-leden van de Maatschappij, zullen kunnen toetreden tot de afdeeling.

De in de vorige bijeenkomst ingekomen vragen werden daarop behandeld en toegelicht, waarbij door den heer Kok meer uitvoerig de vraag: »welke stelsels bij het maken van putten in deze Gemeente in den laatsten tijd waren beproefd?" werd besproken. Na een korte omschrijving van gewone- en nortenputten, behandelde spreker in 't bizonder de wijze van putboring op grootere diepte — o. a. de put die hier op het Vreeburg is geboord op 375 meter, en deed daarbij uitkomen de moeilijkheden die daarbij te overwinnen en de bezwaren die dikwijls op te lossen waren.

Daarna nam de heer Nieuwenhuis het woord, om zijne — in de vorige bijeenkomst toegezegde — mededeelingen omtrent de

Bysantijnsche Kerkbouwkunst voort te zetten, door de uitbreiding dier kunst buiten het Bysantijnsche Rijk en haren invloed op de verdere bouwkunst te behandelen. Behalve de reeds genoemden, wees hij in hoofdzaak in Italië: op de St. Marcuskerk te Venetië, de St. Foska op het eiland Torcello, in Frankrijk op de St. Front te Périgueux, de kathedraal van Angoulème, de abdijkerk Frontressault en anderen; in Duitschland op de Munsterkerk te Aken met de verschillende copiën daarvan in Ottmarsheim en te Nijmegen, alsmede den Bysantijnschen invloed op verschillende Keulsche, Romaansche bouwwerken, vooral de St. Maria op het Capitool, St. Martin, St. Apostele en de St Gereons. Terloops besprak hij nog de Bysantijnsche stijl in Engeland, Spanje, Walachije en Rusland, maar vooral wees hij op den grooten invloed van dien stijl op de Mahomedaansche kunst. Niet alleen dat de Sophiakerk in een moskée werd herschapen, ook de moskeën van de Sultans Bajazet en Suleiman, zijn bijna letterlijk copiën daarvan; die van Mahmud II, Achmed I en vele anderen zijn klaarblijkelijk daaraan ontleend. In de moskee van Cordova en de Abenceragen halle te Grenada, zoowel als in het graf van Abbas II te Isphahan en de groote moskee te Delhi, zien wij den Bysantijnschen invloed.

Ook de Renaissance huldigde het koepel-constructie begrip van dien stijl. De Dom te Florence, de Pieterskerk te Rome, Paulskerk te Londen, Panthéon en Invalidendom te Parijs, de Isaäkkerk te Petersburg, de vrouwenkerk te Dresden, de Karelskerk te Weenen, de Fransche Dom te Berlijn en vele anderen, kunnen daarvan getuigen, terwijl ook de nieuwe bouwkunst, vooral voor den Protestantschen kerkbouw van zijne elementen gebruik tracht te maken; de Michaëls, Thomas en Nieuwe kerk te Berlijn kunnen daarvan als voorbeelden gelden.

Ook ditmaal werd deze voordracht door vele afbeeldingen toegelicht, en met belangstelling aangehoord.

Niets meer aan de orde zijnde, werd deze bijeenkomst — nadat door den heer Nijlaud een woord van dank gebracht was aan den heer Nieuwenhuis — door den voorzitter gesloten.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

De oprichting van een standbeeld voor Hugo de Groot is thans verzekerd; eene som van *f* 12.000 is reeds voor dit doel bijeengebracht.

Waarschijnlijk zal op den 10den April, den 300 jarigen gedenkdag van de Groot's geboorte, een prijsvraag worden uitgeschreven voor dit monument.

Tot Leeraar in het rechtlijnig — en handteekenen aan de Burgeravondschool en de school voor lager onderwijs te Vlissingen, is benoemd, de heer H. E. Miechielse te Arnhem.

De heer J. A. Bientjes, leeraar in de wiskunde aan de hoogere Burgerschool te Utrecht, is benoemd tot direkteur der Maatschappij tot exploitatie van duingronden te Noordwijk.

Bij de ontgraving ten behoeve der fundamenten voor het standdeeld voor Graaf Jan van Nassau, dat opgericht zal worden op het Oud-Munster-Kerkhof te Utrecht, heeft men in de afgeloopen week het in steen gebeeldhouwde hoofd van een heiligenbeeld gevonden, met langen stijf gekrulden baard. Het lichaam moet, naar de gevonden sporen der roode verf, met een rooden mantel bedekt geweest zijn. Het beeld stelde waarschijnlijk God voor.

Ook een kopje is gevonden, zonder twijfel afkomstig van een Christus aan het kruis.

Beide beeldhouwwerken, waarschijnlijk afkomstig van eene voorstelling der heilige Drieëenheid, die eertijds in de voormalige Oud-Munsterkerk prijkte, zijn goed bewaard gebleven.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Laatsleden Zaterdag werd te Londen eene groote indignation meeting gehouden, met het doel om protest aan te teekenen tegen de ergelijke wijze, waarop door de ventilatie-toestellen der Metropolitan Railway de Thames-Kade wordt ontsierd. Met algemeene stemmen werd de volgende resolutie aangenomen:

»dat de hinderlijke dampen en stoomwolken, die uit de onlangs »geopende kokers in de tuinen van het Victoria Embarkment op»stijgen, dit plantsoen grootendeels berooven van zijne bestemming »als wandelplaats en sieraad, terwijl bovendien deze toestellen »grond in beslag nemen, die door de belastingschuldigen aange»kocht en door het Parlement voor altoos aan het publiek ten ge»bruike afgestaan was."

Men ziet, de Londensche burgerij, niet te vreden met adressen alléén, gaat verder, en haar verzet tegen het vandalisme neemt geduchte afmetingen aan, in en buiten het Parlement. Zij laat om zoogenaamde utiliteits redenen, zich niet leidzaam berooven van hetgeen hare stad tot sieraad strekt, noch dat sieraad bederven ten behoeve van een bevoorrecht lichaam.

TECHNISCHE MEDEDEELINGEN.

VERNIS VOOR DAKBEDEKKING. Een dergelijk vernis wordt samengesteld uit 35 deelen daklei, 30 deelen glimmerlei en 35 deelen hars, alles fijn gemalen en met 50 deelen heete koolteer tot een stroopachtige massa gemengd.

KUNSTMATIG HOUT. De »Scientific American" geeft de beschrijving van kunstmatig hout, hetwelk reeds in vele gevallen met voordeel gebruikt is. Naar gelang van den graad der verlangde poreusheid mengt men 1 tot 3 deelen zaagsel van rijk harshoudend hout, met 1 deel geslempt Kaolin. Hieruit bereidt men, onder toevoeging van de noodige hoeveelheid water, een kneedbare massa van sponsachtig aanzien, welke in ijzeren of stalen cilinders door stempels van 'tzelfde metaal ineen geperst wordt. Men verkrijgt dan cilindrische blokken van 20 tot 30 cM. middellijn en 1.20 tot 1.90 M. lengte. Nadat deze blokken luchtdroog zijn, legt men ze in een droogoven en eindelijk in een oven waarin zij tot de wit-gloeihitte gebracht worden.

Na langzaam te zijn afgekoeld hebben de blokken een zeer groot weerstandsvermogen, laten zich zagen, snijden, schaven en nemen ook politoer aan. Een groot voordeel is de onbrandbaarheid van het materiaal.

DRAADNAGELS. Door de Gebrs. Schmidt te Schwelm zal eene nieuwe soort draadnagels in den handel gebracht worden, bestaande uit driehoekig gecanneleerd ijzer. De voordeelen aan dezen vorm verbonden — zij zullen beter hechten dan de ronde — verzekeren aan dit fabriekaat een goede toekomst. Wegens hun vorm is hun wederstands vermogen tegen buigen grooter dan bij de ronde, hetgeen een reductie van 25% à 30% in het gewicht geeft

ELECTRISCH LICHT IN GASTHUIZEN. — Na de meer bescheiden proeven in hospitalen, te Londen genomen, heeft men de eerste uitgebreidere te wijzen in het Allgemeine Krankenhaus te Weenen. Daar worden verlicht twee groote ziekenzalen met 26 en met 18 bedden, een operatiekamer en het collegelokaal. De verlichting geschiedt door gloeilampen van Swan. Er zijn 4 stuks in de operatiekamer aangebracht; de ziekenzalen hebben elk slechts een vast licht en bovendien een verplaatsbare lamp, voor 't geval dat men op zeker punt volle verlichting mocht noodig hebben.

Voor 't leveren der benoodigde electriciteit worden accumulatoren gebruikt, zoodat des nachts geen machine de noodzakelijke rust behoeft te storen. De methode is echter uitermate kostbaar, en men zal spoedig een andere, goedkoopere inrichting moeten treffen.

JAARLIJKSCHE IJZERPRODUCTIE DER AARDE Hieronder zijn het aantal tonnen ijzer opgegeven die, wat de voornaamste ijzerproduceerende landen aangaat, in 1881, wat de overige landen betreft, in het daarbij gevoegde jaar, zijn voortgebracht. Daarbij is verondersteld, dat de productie in laatstgenoemde landen sinds die jaren hetzelfde is gebleven.

Groot-Brittanië	in 1881	8.377.364 Ton.
Vereenigde Staten	» 1881	4.144.254 »
Duitschland	» 1881	2.863.400 »
Frankrijk	» 1881	1.866.438 »
België	» 1881	622.288 »
Oostenrijk-Hongarije	» 1880	448.685 »
Zweden	» 1880	399.628 »
Luxemburg	» 1881	289.212 »
Rusland	» 1881	231.341 »
Italië	» 1876	76.000 »
Spanje	» 1872	73.000 »
Turkije	?	40.000 »
Japan	» 1877	10.000 »
Eenige andere landen		46.000 »
	te zamen	19.487.610 Ton.

Onder »eenige andere landen" in bovenstaande opgave, leveren Kanada, Zwitserland en Mexico, elk jaarlijks 7500 tonnen en Noorwegen 4000.

De vier eerstgenoemde landen produceeren alzoo 88,4%; de beide eerste 64,3% en Groot-Brittannië alléén 43%.

In de Vereenigde Staten wordt het meeste ijzer verbruikt, en wel 29% van het totale verbruik; daarop volgt Groot-Brittannië met 23,4%. Beide Staten te zamen verbruiken dus meer dan de helft der totale productie.

KALK, ALS SPRINGMATERIAAL BIJ BERGWERKEN. Bij het gebruik van buskruid en dynamiet bij bergwerken, ontvlamt bij het springen ook het gas, dat zich mogelijker wijze in de mijngangen heeft verzameld. Hierdoor zijn reeds de grootste ongelukken ontstaan. In vele Engelsche bergwerken gebruikt men thans ongebluschte kalk. Daarmede worden de geboorde gaten of mijngangen aangevuld, vervolgens leidt men er een gutta-percha buis heen, die water bij de kalk doet toevloeien.

Door het blusschen van de kalk ontstaat nu eene voldoende uitbarsting, terwijl de mogelijkheid voor 't ontstaan van brand geheel verwijderd is.

D. N.

VEILING-BOUWTERREINEN
in het Lokaal „De Brakke Grond" 19 Maart 1883.

Een Bouwterrein te Hilversum, aan den 's Gravenlandschenweg, groot p. m. 32 Aren, 60 Centiaren.

Een dito, als voren, groot p. m. 32 Aren, 80 Centiaren

Een dito, als voren, nabij den Trompenberg, groot p. m. 26 Aren, 77 Centiaren.

Een dito, als voren, aan den Larenerweg, groot 40 Aren, 90 Centiaren.

Een dito, als voren, naast voorgaand, groot 36 Aren 80 Centiaren.

Veil-Condities bij den Notaris J. Evenblij te Amsterdan, en copie bij den Notaris K. J. Perk, te Hilversum.

Een open erf of Bouwterrein, aan de Joden Houttuinen, Kad. Sectie H. N°. 7078, groot 1 Are, 61 Centiaren.

Veil-Condities bij de Notarissen Mulder & Jukkenekke.

In het Locaal »Frascati."

Een Bouwterrein, te Abcoude, aan de Hoogstraat, groot 4 Aren, 70 Centiaren.

Veil-Condities bij den Notaris A. S. Schwartz.

Een Bouwterrein, aan den Haarlemmerweg naast de voormalige »Een honderd Roe," groot 1 Are, 88 Centiaren.

Een dito, als voren, groot 2 Aren, 66 Centiaren.

Een dito, als voren, groot 2 Aren, 64 Centiaren.

Een dito, als voren, groot 2 Aren, 62 Centiaren.

Een dito, als voren, groot 55 Centiaren.

Veil-Condities bij de Notarissen Mulder en Jukkenekke.

Een Bouwterrein, aan de Linnaeusdwasstraat, voorheen Middenweg, Gemeente Watergraafsmeer. groot 1 Are, 30 Centiaren.

Veil-Condities bij den Notaris P. W. Schreuder.

Een Bouwterrein, aan de Linnaeusdwarsstraat, Gemeente Watergraafsmeer, groot 62 Centiaren.

Veil-Condities bij den Notaris H. C. Boelhouwer te Watergraafsmeer

ERRATA.

In de Ledenlijst blijken de navolgende fouten te zijn ingeslopen:

ROTTERDAM, G. Vuijk, Hoofd-ingenieur enz. moet zijn: Architekt.

HAVELTE. H. Rozema, Mr. Timmerman, moet zijn: Gemeente-Opzichter te Koevorden.

AMSTERDAM. Achter den naam van den heer W. P. Eskes moet gevoegd worden: Rijksopzichter bij het Noordzee-kanaal.

Afloop van Aanbestedingen.

AMSTERDAM. — De architekt H. J. Wigman: het bouwen van 4 woonhuizen en een daaraan verbonden villa, aan de Anna-Vondelstraat aldaar:

Oosterink en Schut	ƒ 78.300

gegund.

KOEDIJK, 28 Febr. — Het gemeentebest.: het vergrooten van de school en onderwijzerswoning en het leveren van de schoolmeubelen, onder beheer van den architekt Du Croix, te Alkmaar:

N. van Voort te Alkmaar	ƒ 16.990
A. Hartald	» 16.950
W. Vastbinder te Alkmaar	» 16.666
J. J. Tesselaar idem	» 15.951
J. Hoogland idem	» 15.519

BROUWERSHAVEN, 2 Maart — Het gemeentebestuur: de schoolvergrooting enz.:

C. Timmerman te Zierikzee	ƒ 23.000
J. Lammers idem	» 22.810
H. C. van de Ende idem	» 22.760
J. Dekke Hz. te Noordgouwe	» 21.050
B. van Verre idem	» 20.978
C. Kappers te Brouwershaven	» 19.060
J. Vink id.	» 19.000
J. v. d. Werff te Noordgouwe	» 18.751
P. Vink id.	» 18.750

gegund.

RHOON, 2 Maart. — Het gemeentebest.:
1. Het bouwen van eene school met onderwijzerswoning:

J. Sienters te Delft	ƒ 29.960
J. C. Maassen te Vlaardingen	» 29.370
A. Groen te Kralingen	» 28.082
W. Hordijk te Charlois	» 27.800
J. Spreij te Koudekerk	» 25.678
J. v. d. Vlugt te Dordrecht	» 25.550
H. Stuiver te Lekkerkerk	» 25.370
C. Romeijn te Delft	» 24.519
C. Vrijhoff te Rhoon	» 24.000
A. en P. Onderdelinden te Hoogv.	» 23.460
J. van Tricht te Heerjansdam	» 23.340
J. Buurman te Puttershoek	» 23.332
L. de Neef te Brielle	» 23.147
T. Bouwman te Rhoon	» 23.000
J. Meiboom te Hoogvliet	» 22.999
C. Knegt en J. Struijk idem	» 22.682
A. v. Tricht en D. v. Bezeij te Oud-Beijerland	» 22.600
T. v. Loo te Westmaas	» 21.400
L. en B. van de Nadorst te Strijen	» 21.200

HENGSTDIJK, 6 Maart. — Het gemeentebest.: het bouwen van eene nieuwe school met onderwijzerswoning enz.:

J. Frijser te Hontenisse	ƒ 17.806
W. Staal idem	» 17.249
P. Duijvenstein en P. Wisse te Zaamslag	» 17 200

AMSTERDAM, 6 Maart. — De directie van de Stoomvaart Maatschappij Nederland, onder beheer van den ingenieur architekt A. L. van Gendt: het maken van de gebouwen en inrichtingen voor het etablissement op de Handelskade:

Oosterink en Schut	ƒ 219.900
Timmer en Furstner	» 219.400
H. C. Dorlas	» 216.000
J. Koster	» 214.880
G. Toorvliet en H. J. Nederhorst te Gouda	» 209.990
B. van Buuren	» 209.400
L. Kok te IJmuiden	» 207.570
D. Cerlijn en Zn. en de Haan	» 207.200
G. D. van Doorn	» 206.900
F. K. Ozinga	» 204.380
Cruiff en Schouten	» 205.700
A. Paans	» 199.800
H. J. Meekers	» 198 378
Deutekom en R. Kroon	» 195.000
D. Zuiderhoek te Zandvoort	» 189.800

gegund; de overigen allen te Amsterdam.

GRONINGEN, 7 Maart. — De architekten K. en H. Hoekzema: het gedeeltelijk afbreken eener behuizing en het weder opbouwen van eene dubbele heerenhuizing met bovenwoning in de Nieuwe Boteringestr.:

H. J. Walker	ƒ 10.350
J. de Vries	» 8.985
J. Ibeling	» 8.949
H. Janssen	» 8.931
E. Peters	» 8.927
B. Schuur	» 8.880
T. IJ. Jelsma	» 8.588
R. v. d. Leij	» 8.500

Gegund aan T. IJ. Jelsma, allen aldaar.

GRONINGEN, 8 Maart. — De architekt G. Nijhuis: het bouwen van eene behuizing ten dienste van den heer J. Crebas:

J. H. Muller	ƒ 16.980
J. Ibeling	» 16.089
D. S. Diddens	» 15.790
E. Berkenbosch	» 15.585
E. Peters	» 14.976
G. P. van Erp	» 13.940

allen aldaar.

AMSTERDAM, 9 Maart. — De directie van de Zuid-Zandvoortsche bouwonderneming: het bouwen van een restauratiegebouw met terrassen en arcaden aanleg:

A. Paans te Amsterdam	ƒ 55.000
P. Brugman te Amsterdam	» 54.000
G. Majoor te Bussum	» 53.000
C. Bos te Haarlem	» 49.000
F Los te Leiden	» 46.974
J. A. Raasveld te Haarlem	» 44.400
M. Mulder te Haarlem	» 42.999
Verhaagen en v. 't Wout te Haarlem	» 42.700

'S GRAVENHAGE, 9 Maart. — Het gemeentebest.: het bouwen eener openbare school voor onvermogenden aan den Noordwal:

E. van de Weijer	ƒ 46.400
M. L. van Spanje	» 44.948
J. A. Raasveld te Haarlem	» 43.500
W. P. Teeuwisse	» 43.090
W. F. P. v. d. Grijp	» 42.700
Raasveld en Gerritse	» 42.400
Gebrs. Anokkee	» 41.500
F. B. Kuhnel	» 40.000
W. Lamkamp	» 38.943
Tomen v. d. Bergen Henegouwen	» 38.000
A. Stigter	» 37.496
J. v. d. Vlugt	» 37.429
Gebrs. Houtman	» 36.400
W. F. Muhren te Delft	» 36.432
L. Tromp	» 34.950
T. J. Mirande	» 34.650
A. C. Paardekooper	»34590.40

de overigen allen te 's Gravenhage.

WEHE, 9 Maart. — Het gemeentebest. van Leens: het bouwen eener school en onderwijzerswoning te Mensingeweer:

J. H. v. d. Veen te Mensingeweer	ƒ 15.999
P. v. Dijk te Den Hoorn	» 15.300
N. Leffers te Uskwerd	» 15.090
P. B. Harkema te Warfhuizen	» 14.990
J. G. Boorsma te Adorp	» 14.649
L. Los te Bedum	» 14.000
H. Moorman te Bedum	» 13.980
J. Dam te Raskwerd	» 13.950
J. Zeldenrust te Warffum	» 13.900
H. Smit te Bedum	ƒ 13.689
Tj. Bos te Bedum	» 13.058
J. K. v. Dijk te Bedum	» 13.600
K. Lentz te Ruischerbrug	» 13.599
A. J. Benninga te Bedum	» 13.550
K. Danhof te Baflo	» 13.477
L. Dekker tn Bedum	» 13.400
M. Wieringa te Eenrum	» 13.300
F. Schiere te Rottevalle	» 13.143
A. Lap te Zuurdijk	» 13.125
R. Wieringa te Ulrum	» 13.000
F. Welfing te Middelstum	» 12.973
D. Kooi te Zuidhorn	» 12.753
J. Timmer te Obergum	» 12.480
J. H. Pot te Stedum	» 12.222
B. Landskroon te Wehe	» 11.685
K. Bolt te Den Hoorn	» 11.480

gegund.

Haarlem, 7 Maart. — De architekt-ingenieur J. G. A. Bosch: het bouwen eener Grafkapel met kelder te Heemstede:

W. M. Mulder te Haarlem	ƒ 7455.00
Verhagen en Van 't Wout te Haarlem	» 6908.00
Martienus Vester te Heemstede	» 6781.00
J. van Ek en Zoon te Haarlem	» 6776.00
L. Zieren te Heemstede	» 6729.00
W. A. van Amstel te Heemstede	» 6629.00
J. A. Raasveldt Jr. te Haarlem	» 6531.00
S. B. Peijra te Haarlem	» 6252.00

gegund aan W. A. van Amstel te Heemstede.

NIJMEGEN, 10 Maart. De architekt A. v. d. Boogaard, namens den Heer L. Maussen: het bouwen van een Woonhuis en Magazijn in de In-de-Betouwstraat te Nijmegen:

J. F. Kerkhof te Nijmegen	ƒ 15.360
J. Teunissen idem	» 13.648
G. Liefting te Arnhem	» 13 639
H. Hendriks te Nijmegen	» 13.500
H. G. van Hezewijk te Grave	» 12.839
W. van der Roest te Nijmegen	» 12.135
W. Kropman idem	» 12.121

gegund.

The St. Pancras Iron Work Company, London.

FABRIEK
voor Stal-Inrichtingen
1181 EN
Stal-Benoodigdheden.

Agenten voor Nederland en de Kolonien
STAAL & HAALMEIJER,
36. Derde Weteringdwarsstraat,
AMSTERDAM,
alwaar een **STAL** en **BOX** op ware grootte te bezichtigen is.
Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.

TROTTOIR-TEGELS
PARKETVLOEREN,
Villeroy & Boch, Mettlach
Boch Frères, Maubeuge
Minton, Hollins & Co., Stoke
benevens **verglaasde Wand-** en **Faïence Tegels,** 1182
bij de Vertegenwoordigers en Depothouders
DE LINT & Co., Oostzeedijk 248, Rotterdam.
CEMENT-TEGELS.

Reproductiën in Photolithographie

Heeren Uitgevers, Teekenaren, Architekten en Aannemers, maken wij attent op ons Photolithographisch Etablissement, speciaal ingericht voor reproductiën van **Penteekeningen, Oude of Moderne Handschriften, Plannen, Landkaarten, Staal- of Koperen Platen, Etsen, Lithographiën,** in een woord van *iedere* teekening, bestaande uit *zwarte lijnen* of *puntjes*, op wit papier geschreven, geteekend of gedrukt.

Eenige der talrijke voordeelen van het Photolithographisch Procédé zijn: mathematisch, juiste teruggave van het origineel, goedkoopste spoed, mogelijkheid eene teekening te vergrooten, te verkleinen, of in gelijke grootte te copieeren, enz. enz.

Prijsopgave zullen wij gaarne zenden, wanneer ons opgegeven wordt: het te reproduceren onderwerp, het formaat, waarop de reproductie verlangd wordt, of op luxe of gewoon papier, en het approximatif aantal exemplaren.

WEGNER & MOTTU.
Amsterdam, Rokin 138. *Utrecht.* Hamburgerstraat, 237

De platen van het „Bouwkundig Weekblad" en het „Bouwkundig Tijdschrift" zijn in ons Etablissement vervaardigd.
1183

DORDTSCHE TRAS.
H. F. ONDERWATER & Co.
DORDRECHT,
STOOM-TRASMOLENAARS.
Opvolgers van de Heeren P. en J. HORDIJK,
leveren geen andere tras, dan die op hunne molens te *Dordrecht* gemalen wordt van **zuiveren tufsteen**, uit de groeven van den Heer GERHARD HERFELDT te *Andernach*, uitmuntende kwaliteit en billijken prijs.
Bevelen zich aan tot de levering van
TUFSTEEN. 1184

LOUIS GOFFIN & Cie.
28, Avenue Rogier 28, LUIK.
Exploitanten van HARDSTEEN (Petit granit) en van KEIJENGROEVEN alsmede van LUXEMBURGSCHEN STEEN.

HARDSTEENGROEVEN van Ogné ruim 10 Hectaren groot met Stoomzagerij ingerigt om alle afmetingen te kunnen zagen.

LA ROCHETTE STEEN, GILSDORFER STEEN en WIDDEBERGER-KEIJEN, ruim 18 Hectaren in exploitatie in Luxemburg.

Verder GRANIET en GRESKEIJEN, HYDRAULISCHE en VETTE LUIKSCHE KALK.

Aan Ingenieurs en Architecten worden op aanvrage monsters van bovenstaande steensoorten toegezonden. 1185

A. VAN VLIJMEN,
te 's GRAVENHAGE.
STUCADOOR EN ORNAMENTIST VAN ZIJNE MAJESTEIT DEN KONING,
maakt en levert alles wat tot het vak behoort accuraat en voor concurrerende prijzen. 1186

J. VAN HULST, HARLINGEN.
FABRIEKANT VAN
Machinale gele Versieringsteen, Waalvorm, Drieling, Kleinsteen, Scherpkantig en zuiver van vorm.
Handvorm. Friessche gele steen. Dakpannen in verschillende vormen, vloertegels, Witte en Geschilderde Muurtegeltjes. 1187

Prijs der Advertentiën:

per regel . . . . . 20 cts.
Abonnement van 500 regels p. regel . . . 15 „
„ 1000 „ „ „ . . . . 12 „
„ 2000 „ „ „ . . . . 10 „
„ voor eene zelfde advertentie, te plaatsen ééns in de 2 weken, p. regel 10 „
„ voor eene zelfde advertentie te plaatsen in alle uit te geven nummers, p. regel 8 „

Advertentie over eene geheele bladzijde,
de eerste plaatsing . . . . . *f* 20.—
elke volgende plaatsing, mits in eens opgegeven . „ 10.—

Voor elke advertentie wordt een bewijsnummer gezonden en à 10 cents in rekening gebracht.

Bewijsnummers niet verlangende, gelieve men dit in den orderbrief te vermelden.

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON.
Uitgevers.

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON leveren
BESTEKKEN,
zoowel met als zonder bijbehoorende **TEEKENINGEN.**

VOORHANDEN, alle soorten RIJNSTEEN en UTRECHTSCHE STEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN, *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. (1188

Gedrukt bij de Erven H van Munster & Zoon.

BODEGA
AMSTERDAM

Schaal $\frac{1}{200}$

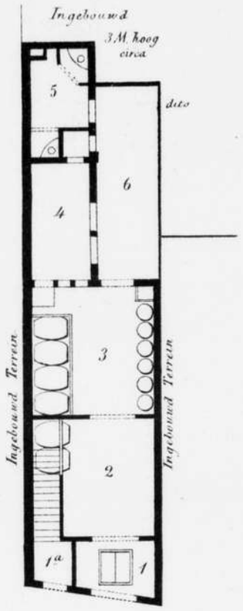

Begane Grond

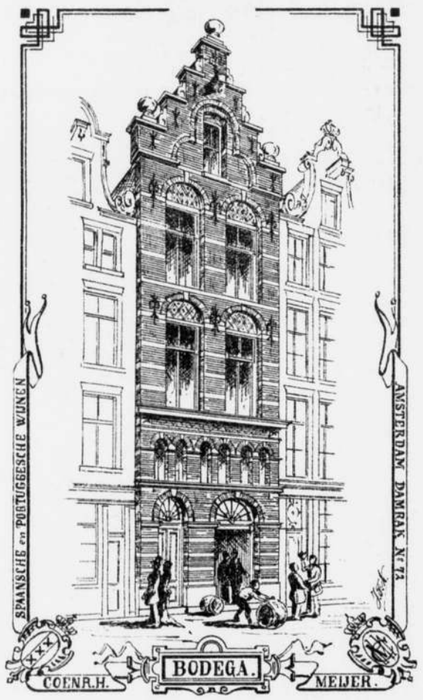

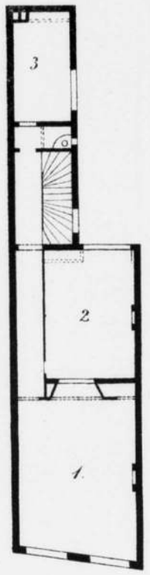

1ste & 2de Verdiep 3

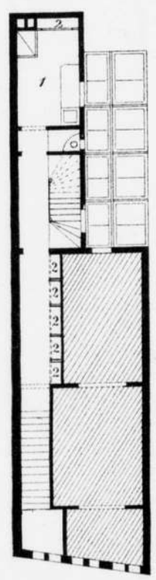

tusschen Verdiep 3

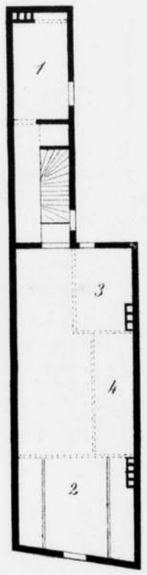

Zolder Verdiep 3

Begane Grond
- 1 Portaal Bodega
- 1a " Bovenhuis
- 2 Voor Bodega Proeflokaal
- 3 Achter Bodega
- 4 Kantoor 5. Berghok
- 6 Overdekte Binnenplaats

Waaronder Kelder 1.80 hoog

Tusschen Verdiep 3
- 1 Keuken
- 2 Kasten

1ste & 2de Verdiep 3
- 1 Groote Salon — boven Groote Slaapkamer
- 2 Kleine " — " Kleine " "
- 3 Kabinet — " Logeerkamer

Zolder
- 1 Kabinet
- 2 Logeerkamer
- 3 Dienstbodenkamer
- 4 Bergplaats Brandstoffen

PHOTOLITH. WEGNER & MOTTU AMST.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

3DE JAARGANG. ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST. N°. 12. 22 MAART 1883.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF, C. MUYSKEN en F. J. NIEUWENHUIS.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Warmoesgracht 12, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD.

OFFICIEEL GEDEELTE: Bodega Amsterdam. — Hoe men in Berlijn officieel bouwt. — NIET OFFICIEEL GEDEELTE: Stijl, school en oorspronkelijkheid. — Over de voordracht van den heer J. H. Leliman, op Vrijdag 9 Maart 1883. — Verslag van de vergadering der afdeeling 's Gravenhage, gehouden 15 Maart 1883. — Verslag van de vergadering der afdeeling Rotterdam, gehouden 16 Maart 1883. — Het Paviljoen der Pers. — Binnenlandsche berichten. — Prijsvragen. — Veiling Bouwterrein. — Afloop van aanbestedingen.

Plaat: Bodega te Amsterdam.

BODEGA AMSTERDAM.

De op nevensgaande plaat afgebeelde Bodega, met Bovenhuis en ruimen Wijnkelder, is gebouwd ten behoeve van den Wel.Ed.Heer Coenr. H. Meijer, die zoo welwillend geweest is de voor zijne adreskaarten vervaardigde perspectieve teekening aan het Bouwkundig Weekblad af te staan.

De bijgevoegde planteekeningen maken eene nadere toelichting onnoodig.

Alleen zij nog opgemerkt, dat de binnen ordonantie van de Bodega er op moest wijzen, dat aldaar uitsluitend Spaansche en Portugeesche wijnen verkocht zouden worden.

Het bovenhuis is nog niet gereed.

De aannemer van het gebouw is J. P. Thüring alhier.

JACOB F. KLINKHAMER.
Architekt Ingenieur.

HOE MEN IN BERLIJN OFFICIEEL BOUWT.

Wat in de 44e Zitting van het huis der volksvertewoordigers (Abgeordnetenhaus), den 8sten Maart l.l. besproken werd, herinnert ons levendig aan de wijze waarop Berlijn, en vooral het deftigste gedeelte, de Frederiksstad, tusschen 1721 en 1737 werd opgebouwd. Koning Frederik Willem I, wien de lauweren van Peter van Rusland, door het opbouwen van St. Petersburg behaald, niet lieten slapen, deed op hooger bevel in weinige jaren een duizendtal huizen uit den grond rijzen. Hij stelde aan von Derschau, den Generaal-adjudant, 10,000 daalders ter beschikking, om daaruit den bouwers eenige ondersteuning te schenken. Verklaarde een of andere kleine ambtenaar zijn onvermogen aan den wensch des Konings te voldoen, dan heette 't, na een kort onderzoek al ras: „Der Kerl hat Geld, er soll bauen!" en de man werd met afzetting bedreigd. De aanzienlijkste personen, Geheimrath Nüszler (dewijl hij de schoonzoon des kanseliers van de Universiteit Halle was), de generalen, graven Truchsesz en Schulenburg, de opperjachtmeester von Schwerin, de minister von Happe en vele andere aanzienlijke mannen moesten een goed deel van hun vermogen aan de pronkzucht des Konings ten beste geven.

Heden getuigt Berlijn nog van den dwang welke in de achttiende eeuw op de bevolking is uitgeoefend. Eentoonig, vervelend, onpraktisch, levenloos staan er de huizen in rijen van kasernen neven elkander, en het geheele jaar door vindt men er menigte van steigers en stellaadjen aan de gevels om de bouwvallige gedeelten der door dwang in 't leven geroepen paleizen te herstellen. Zoo gebeurt het ook dat de bewoners der huizen in hunne vertrekken aan de gevolgen van dien dwangbouw zijn blootgesteld, waarvan de gebreken, helaas, sedert de vorige eeuw nog steeds nagevolgd worden.

Herhaaldelijk werden de volksvertegenwoordigers zelven door het afstorten van plafonds en andere ongelukken van dien aard bedreigd.

Op aandringen van eenige deskundigen is er nu opnieuw een onderzoek naar den toestand der bouwvallige

beambtenwoningen gedaan, en worden de bouwopzichters zelfs met eene aanklacht bedreigd. De „Kölnische Zeitung" heeft de Staatsbouwcommissie in bescherming genomen en de architekten hebben daarop van hunnen kant den minister van binnenlandsche zaken, von Puttkammer, aangevallen. Hij deelde evenwel vrijmoedig in bovengenoemde zitting mede, dat in zijn eigen studeervertrek eene lijst en gipsornament — „tachtig pond zwaar" — is nedergestort en zijn studeerstoel heeft verpletterd, weinige oogenblikken nadat hij zijn kabinet had verlaten. En nog beklaagt zich het „Wochenblatt für Architekten und Ingenieure" dat de heer von Puttkammer met de officieele bouwwijze niet tevreden is, en ten onrechte „het afstorten van den gipsbalk" heeft gelaakt. „Een minister," zegt het blad, „moest het toch beneden zich achten, voor het geheele land te verklaren dat eene afgevallen roset zijn leven en dat zijner gasten heeft bedreigd; alsof dat iets ongehoord (Ungeheuerliches) ware!" „Men moest," zoo gaat het blad verder voort, „toch eenige mannen van het vak (Techniker) in de pruisische kamer opnemen, om het stooken en het overdreven zelfgevoel (Ueberhebung) der Ignoranten tegen te gaan.

Er zal in Kempen een nieuw gevangenhuis worden gebouwd. Hiervoor zijn 49,945 marken toegezegd.

Dr. P. A. T.

STIJL, SCHOOL EN OORSPRONKELIJKHEID.

Onder den dekmantel van het Christendom zijn in den loop der eeuwen tallooze daden gepleegd, ja zelfs theoriën verkondigd, geheel in strijd met de leer van Christus. Zoo gaat het steeds. Ieder heeft altijd eenige frasen bij de hand, waaromtrent allen het eens zijn. Maar begint men die zwevende algemeenheden nader te ontleden in hunne beteekenis en toepassing, dan ontdekt men maar al te vaak, dat men den duivel in monnikskleeren binnen het klooster heeft gehaald. Zoo zal het menigeen zijn voorgekomen, die het artikel „Oorspronkelijkheid" in de Opmerker van 3 Maart met aandacht heeft gelezen. De algemeenheden zijn hier volkomen in orde. Maar de dwaasheden, die onder dekking van dien aanbevelingsbrief worden binnengesmokkeld, noem ik onverantwoordelijk.

In de eerste plaats wordt er gezegd, dat slechts muziek en bouwkunst te lijden hebben van de verwijtzucht der oorspronkelijkheidjagers. Andere kunsten, schilder- en beeldhouwkunst worden met name genoemd, blijven volgens den steller hiervan vrij. Ik zou er op kunnen wijzen, dat zekere Cd. Busken Huet in zeker boek over zekere Italiaansch-Hollandsche reis, aan zekere Hollandsche schilders van onzen tijd niet alleen herhaling van anderer, maar zelfs van eigen vroegere werken verwijt; dat zekere klassieke Fransche schilderschool eene heftige reactie teweegbracht door hare onoorspronkelijke en deels ongemotiveerde verkleefdheid aan oude overlevering en vorm; ik zou vele voorbeelden in zake andere kunsten aan willen wijzen; maar dit alles zou mij niet baten, daar de steller ook voorbeelden aanhaalt, en ik dus eerst eene verwarring van denkbeelden moet ontknoopen. Ik neem daartoe het voorbeeld Thorwaldsen. Waarom vatte deze de tradities van het oude Hellas op? Had hij zelf geen scheppingskracht genoeg? De onderstelling is al te belachelijk. Neen, hij vond bij de studie der oude kunst het streven om natuurlijk, om waar, om verheven te zijn, en daar het ontbreken dier eigenschappen bij den kunstenaar eenvoudig een fout is, kon hij alleen slagen door in dat opzicht het streven dier voorgangers na te volgen. Zijne denkbeelden echter, zijne ontwerpen, behoefde hij zeker niet over te nemen, van wien ook. Bij het bestudeeren van voorgangers in de kunst behoort men zich niet af te vragen: hoe hebben zij dat gedaan? dat ziet men van zelf; maar men moet zich de vraag stellen: waarom hebben zij dat gedaan? Ziet men, dat hunne wijze van handelen gemotiveerd was, komt men later, bij een eigen kunstontwerp, voor hetzelfde vraagstuk ter oplossing te staan, dan is navolging niet alleen geoorloofd, maar zelfs noodzakelijk, indien men geene even goede of betere oplossing weet.

Hoe de steller tot het denkbeeld is gekomen muziek en bouwkunst naast elkander te plaatsen 1), afgescheiden van andere kunsten, is mij een raadsel. Bouwkunst en letterkundige kunst bijeen, dat zou ik nog begrijpen. Want evenals de zoogenaamd burgerlijke of nuttige bouwkunst eigenlijk alleen om haar praktisch doel bestaat, afgescheiden van de werkelijke of monumentale bouwkunst, en alleen kunst is, in zooverre men haar zoo smaakvol mogelijk wil doen zijn, niet omdat zij werkelijk een grootsch kunstdenkbeeld wil uitdrukken, zoo dient ook de taal voor twee doeleinden, die eveneens vaak door een zeer moeilijk te vinden grens gescheiden zijn: voor het gebruik van dagelijksch leven en wetenschap, en voor de door een dichterlijk denkbeeld bezielde kunst. In het eerste geval, bij gebruik en wetenschap, zal men er natuurlijk ook naar streven, zich zoo juist, duidelijk en smaakvol mogelijk uit te drukken. Bij de andere kunsten hebben we dit onderscheid niet te maken, of men zou het bijv. moeten wenschen te zoeken tusschen ververs- en schilderkunst; maar de afscheiding is daar nog groot genoeg, om geen begripsverwarring te veroorzaken, al zou men er bij sommige schilders bijna aan gaan twijfelen.

Dat deze voorstelling den steller niet duidelijk was, blijkt bijvoorbeeld uit de vage bepaling: „zoowel toonkunstenaar als architekt komponeeren, d. i. stellen zekere vormen samen naar een bepaalden regel." Hij vergeet, of weet niet, dat er verschil is tusschen bouwkundige en bouwkunstenaar, dat men wel den tweeden, niet den eersten kunstenaar naast den komponist mag plaatsen. Aan een bezielend kunstdenkbeeld denkt hij blijkbaar nergens. Alles lost zich voor hem op in techniek. Harmonie, rhytmus en maatverdeeling wenscht een man van smaak zoo mogelijk overal; maar een komponist moet ook eene gedachte in zijne toonzetting uitdrukken. 't Overige is techniek. En diezelfde wetten van techniek gelden ook voor dichters en schilders. Göthe's bekende woorden doelen alleen op de stof, de gedachte van het kunstwerk, niet op de techniek.

„Boog en kolom, pilaster en lijst, deur en raam, plint en fries, ze mogen wat gevarieerd worden, maar ze keeren in ieder ontwerp terug." Dat klinkt alsof men zeide: tooneel en bedrijf, expositie en peripetie, ze keeren bij ieder drama; toonaard, instrumentatie en stemzetting, ze keeren bij ieder toondicht, figuren en kleuren, ze keeren bij ieder schilderstuk; maat, rijm en strofe,

1) Goethe noemt bouwkunst, versteende muziek. Red.

ze keeren bij ieder dichtwerk terug. Alsof door het begrensd aantal der genoemde middelen de mogelijkheid van oneindige afwisseling in de bouwkunst beperkt werd. Er berust eene geheele wereldlitteratuur op het afwisselend gebruik van slechts zes en twintig letters. Ongetwijfeld is de steller geen schaakspeler, anders zou hij weten, dat op het verschil in loop tusschen slechts zes stukken eene oneindigheid van de schoonste kombinatiën berust. En toch gelden ook bij al die andere kunsten de wetten der logika, waartegen in de bouwkunst het maken van kroonlijsten zonder fries en van kolommen zonder kapiteel zou zondigen. Ik mag toch veronderstellen, dat de steller begrijpt, hoe die zoogenaamde wetten geen menschelijke instellingen van willekeur, maar eenvoudig eischen der logika zijn? Welnu, de Hellenen hebben met helder verstand die eischen begrepen, en wie hen daarin navolgt, ontleent iets aan voorbeelden, zonder daarom noodzakelijk tot onoorspronkelijkheid te zijn veroordeeld.

Eene andere verwarring heerscht in de redeneering over stijl.

De steller verwisselt nl. de begrippen stijl en school. De in alle tijden gegolden hebbende verdienste toch van erkende meesters na te volgen heeft niets uit te staan met het denkbeeld stijl, wel met dat van school. Zij is bovendien alleen daar een verdienste geweest, waar zij uit een duidelijk begrip van de werken dier meesters voortsproot. Anders was zij steeds de voorbode van verval in de kunst. Stijl is karakter, en behoort dus eigenlijk tot de hoogere techniek. Want de techniek is de kennis van het juist gebruik der middelen. En daar een kunstenaar op zijn werk zijn karakter afdrukt, is dit in waarheid het hoogste middel zijner kunst. Zijn karakter wordt gevormd door tijd en omstandigheden, en komt het overeen met dat van zijn volk, dan is zijn stijl tevens de stijl van zijn volk; doet het dit niet, dan staat hij alleen met zijn stijl. Zijne navolgers echter maken de school. Als b. v. Multatuli Hollandsche navolgers vindt, zal men later niet kunnen zeggen: dat is Hollandsche stijl; maar wel: dat is Multatuli's stijl. Men zal dan echter wel kunnen spreken van de Hollandsche school. Zoo was de Hollandsche Renaissance stijl uit ons bloeitijdperk de stijl van ons volk, omdat hij het karakter van ons volk uitdrukte. Hetgeen men thans voor Hollandsche Renaissance uitgeeft, komt niet met ons volkskarakter overeen (indien het ten minste niet het verval onzer natie wil uitdrukken!), behoort dus alleen aan hare hedendaagsche oprakelaars, is dus geen Hollandsche stijl, maar de school harer tegenwoordige voorstanders: want ook hun stijl is zij niet.

Noch het bouwen echter in een bepaalden stijl, d. i., in hoogste opvatting, het zich in karakter verwant gevoelen met de scheppers van dien stijl, noch het volgen eener bepaalde school, d. i. het huldigen der beginselen van anderen, behoeven oorspronkelijkheid in een kunstwerk uit te sluiten. Immers, bij ieder kunstwerk bepalen gegevens en vereischten, maar in hoofdzaak eigen opvatting en bezieling het resultaat. En al kende nu onze tijd inderdaad een eigen stijl (waartoe in ieder geval een zeer geniaal kunstenaar zou noodig zijn, om hetzij zijn eigen karakter, hetzij dat van zich en zijn volk met sprekende lijnen in beeld te brengen), dan zou de eisch van oorspronkelijkheid nog blijven bestaan, voor den bouwkundige wat opvatting, voor den bouwkunstenaar wat opvatting en gedachte betreft. Het oog te vestigen op groote voorgangers, van hen te leeren, zal de oorspronkelijkheid niet schaden; maar wel het onnadenkend, onzelfbewust kopieeren hunner werken. Immers, daarvan is het gevolg, dat men licht een station in gevangenisstijl bouwt, en dergelijke misgrepen De groote fout is steeds het ongemotiveerd bouwen in stijlen, en daartegen moet de eisch van oorspronkelijkheid opkomen. Veronderstel, dat schouwburgen een geheel nieuwe uitvinding waren. Dan zou de eerste schouwburgbouwmeester immers een grove fout begaan, door zijn werk in kerkbouwstijl te verrichten. (Bij deze laatste redeneering houde men in 't oog, dat verschillende soorten van gebouwen ook hunne eigene karakters hebben, dat het woord stijl hier dus niet doelt op het karakter van den kunstenaar, maar op dat van 't gebouw in 't bijzonder, den kunstenaar een oogenblik buiten rekening gelaten.) De bouwmeester zou dus een geheel oorspronkelijke opvatting moeten hebben, passende bij de nieuwe gedachte. En toch zou hij, waar 't pas gaf, motieven uit vroegere stijlen kunnen gebruiken.

Dat er thans minder studie dan vroeger wordt vereischt, om een kunstenaar te heeten, is zeer wel mogelijk; om het te zijn echter zeker niet. Nog eens: oorspronkelijkheid van kunstgenie, d. i. van dichterlijkheid en van karakter is niet ieder gegeven, dat stem ik toe. Oorspronkelijkheid van opvatting is echter een billijke eisch voor iederen bouwkundige.

Ik wijs er ten slotte op, dat ik niet de hoofddenkbeelden van den steller heb willen weerleggen. Weinigen zullen het in dergelijke algemeene stellingen met hem oneens zijn. Ik wilde slechts de misgrepen in zijne redeneering aantoonen, opdat de overdenkende lezer die dwalingen niet tegelijk met het inderdaad goede voor waarheid zoude slikken.

Il Puttino.

In de Opmerker van 10 Maart l.l. wordt een uittreksel gegeven van de voordracht, door den heer J. H. Leliman op Vrijdag den 8e Maart in de Afdeeling Amsterdam der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst gehouden over het uitschrijven van prijsvragen voor bouwkundige ontwerpen.

Daarin wordt ook door hem besproken, de in beperkten kring uitgeschreven prijsvraag voor een ontwerp eener Protestantsche kerk met toren te Hoorn. Volgens de Opmerker staat daarover in het, door den heer Leliman aan haar afgestaan, afschrift der gehouden voordracht, het volgende te lezen:

„Als tweede der allerakeligste besloten prijsvragen „noem ik die voor de Protestantsche kerk te Hoorn. „Daar was het programma opgesteld door een deskundige „met grijze haren, en toch vroeg het allerlei onzinnige „dingen, o. a. 14 teekeningen op 2 c.m. per M., volledig „bestek met begrooting, en dit alles moest zóó zijn dat „het beneden het bespottelijke laag bouwcijfer bleef. Men „wilde dit compleet ontwerp, loopende over een bedrag „van *f* 150.000,— voor *f* 500.00, dus 1/3 % ontvangen. „Geen wonder dat de uitverkorenen geen bijzondere

„haast maakten, en dat, toen de tijd verstreken was, „slechts één op 't appel kwam.

„Inmiddels had de consulent architect, naar men zegt, „reeds een plan kant en klaar, om het ter bestemder „tijd binnen te smokkelen. Deze manoeuvre is echter „mislukt, en aan den eenigen concurrent werd na vreeslijk „gehaspel de bouw opgedragen."

Dit aangehaalde programma is door mij opgesteld. Ik mag de voorstelling daarvan door den heer Leliman gegeven niet onweêrlegd laten, daar zij in vele opzichten onjuist is. Ik zal mij alleen bepalen de geschiedenis der zaak mede te deelen, aan elk eerlijk gemoed de beoordeeling van 's heeren Lelimans woorden overlatende.

In het laatst van November 1878 werd door den heer Jhr. Mr. D. van Akerlaken, voorzitter der commissie over de finantieele aangelegenheden en eigendommen der hervormde gemeente te Hoorn aan mij het voorstel gedaan, om mijne diensten als architect te leenen voor de weder opbouwing der voor eenigen tijd afgebrande kerk der Protestantsche gemeente te Hoorn. Hoe vereerend die opdracht ook was en met hoeveel aandrang men getracht heeft mij daartoe te doen besluiten, lieten mijne bezigheden het destijds niet toe, mij met een zoo omvangrijk werk, in eene voor mij zoo afgelegen streek des lands gelegen, te belasten: Ik bedankte alzoo voor de mij aangeboden vereerende taak.

Ten gevolge daarvan besloot de bovengenoemde commissie eene prijsvraag uit te schrijven, en heb ik op haar verzoek daarvoor het programma opgesteld, hetgeen ik hier laat volgen.

De commissie voor de finantieele belangen der Nederlandsche Hervormde gemeente te Hoorn: heeft van genoemde gemeente in last ontvangen: het doen herbouwen van de op den 26 October 1878 afgebrande kerk: terwijl het burgerlijk gemeentebestuur der stad daarbij voor hare rekening wenscht te doen herbouwen de bij bovengenoemden brand verwoeste toren, aan de gemeente behoorende.

Om daaraan gevolg te geven wordt aan de heeren A. C. Bleijs te Hoorn, W. H. Kam te Amersfoort, J. H. Leliman en C. Muysken te Amsterdam opgedragen, het ontwerpen van plannen met het opmaken eener uitvoerige begrooting der bouwkosten voor bovengenoemden herbouw.

Men verlangt daarvoor een ontwerp voor:

1. Een kerkgebouw, ingericht voor de Hervormde eeredienst, ruim genoeg voor 1400 zitplaatsen. Galerijen acht men niet wenschelijk.

2. Voor de zitplaatsen wenscht men banken te gebruiken waarvan de plaatsen door eenvoudige armstukken zijn afgedeeld. De zittingen moeten (even als in de stalles der schouwburgen) opgeslagen kunnen worden. De boven omschreven inrichting der banken is niet toepasselijk voor de vrije plaatsen waarvan het aantal op 600 kan gesteld worden.

3. Er moet eene geschikte plaats worden aangewezen voor de spreekplaats van den predikant en voor het orgel. Voor dit laatste wordt de verlangde oppervlakte bepaald op ..... M².

4. De toegangen tot de kerk moeten uit- of inwendig door een portaal tot weering der tocht van de kerkruimte zijn afgesloten.

5. De begane grond der kerk mag niet lager dan die in de voorgaande kerk bestond (dat is 1,10 M. boven de voetstraat) worden aangelegd.

6. Men verlangt de kerk te kunnen verwarmen door heet water, zoodanig ingericht, dat daardoor de vuurstoven kunnen vervallen.

7. Tot verzameling van het hemelwater, moeten er twee regenbakken worden aangelegd, elk met eene inhoud van 50, M³.

8. Een gebouw, aan de kerk grenzende en door eene overdekte gesloten en brandvrije gang met de kerk in gemeenschap staande. Dit gebouw moet bevatten ter beganen grond:

A. Een kamer ingericht tot het geven van Godsdienstonderwijs, ruim genoeg voor dertig leerlingen.

B. Een verblijf voor de suppoosten groot ongeveer 25 M².

C. Twee localen ingericht tot brandvrij archief, ten dienste der kerkelijke collegiën, elk minstens groot 12 M² op de verdieping of ter beganen grond.

D. Een ruim vertrek voor de vergaderingen van den kerkeraad, bestaande uit dertig leden.

E. Een ruim vertrek voor het kerbestuur bestaande uit 20 leden. De vertrekken D & E moeten zoodanig met elkaar in verband worden gebracht, dat zij bij groote vergaderingen een geheel kunnen uitmaken.

De vertrekken A. B. D. & E. moeten van stookplaatsen voorzien worden. Voorts zorge men voor de noodige kasten, privaten, aanvoer van water, berging voor brandstoffen, bergplaatsen voor jassen, enz.

Omtrent den toren wordt vastgesteld.

a. Dat in den toren gelegenheid moet zijn tot het plaatsen van minstens eene luiklok en een klokkenspel (carillon), zoomede voor een slag-uurwerk met de daarbij behoorende wijzerborden.

b. Zoowel in den toren als in de kap van de kerk moeten op onderscheiden plaatsen waterbakken gesteld worden, die door het hemelwater gevuld kunnen worden, om ingeval van brand dienst te kunnen doen.

c. Men kan van den toren gebruik maken als hoofdtoegang der kerk Wenschelijk komt het voor de toren niet in de kerk in te bouwen: maar zooveel mogelijk op zich zelfstaande te ontwerpen

Ter beoordeeling der ontwerpen worden verlangd.

1. Het plan van de kerk en den toren met aanduiding en verdeeling der zitplaatsen: zoomede de teekening van deze laatsten en van de spreekplaats, op eene schaal van 1 op 10 der ware grootte.

2. De teekeningen der fundeeringwerken.

3. Eene uitvoerige duidelijke teekening der kap en van de gewelven, met aanwijzing der afvoergoten voor het hemelwater.

4. Duidelijke teekeningen der verschillende torengronden (verdiepingen) met de gewelven, balk en kruisverbindingen, de torenspits enz.

5. Teekeningen van de voor, zij en achtergevels der kerk, evenzoo van den toren.

6. Minstens eene doorsnede over de lengte en eene over de breedte van de kerk en van den toren.

Voor het gebouw onder sub 8 genoemd, en in A tot en met E omscheven, vraagt men:

7. De indeeling van het plan.
8. De opstanden der gevels.
9. De fundeeringgrond, balklagen en kapgrond.
10. Eene doorsnede over de lengte en een over de breedte.

Alle de opstanden der gevels en doorsneden moeten op eene schaal van 1 op 50 en die voor de gronden van 1 op 100 geteekend worden. De teekeningen mogen niet in kleuren noch met harseeringen opgewerkt worden, maar bloot in zuivere lijnen eenvoudig worden voorgesteld.

BIZONDERE BEPALINGEN.

§ 1. De stijl der gebouwen is geheel aan den ontwerper overgelaten.

§ 2. Alleen natuurlijke of gebakken steen mogen bij den bouw gebruikt worden Surrogaten van welk een aard ook worden niet toegelaten.

§ 3. De oude fundeeringen kunnen gebruikt worden. In dat geval wordt bepaald, dat het nieuwe metselwerk 0,25 M onder den beganen grond der voetstraat wordt aangelegd.

Maakt men echter slechts gedeeltelijk van de oude fundeeringen gebruik, dan moeten de nieuwe bijtebouwen gedeelten onderheid worden met palen lang 15 meter.

§ 4. Het peil voor den bovenkant der houten fundeeringwerken is gelegen 1,60 M. onder den beganen grond der voetstraat.

§ 5. Bij de teekeningen wordt gevraagd, eene toelichtende beschrijving en eene goede uitvoerige begrooting der bouwkosten, opgemaakt naar het aan de heeren ontwerpers ter hand te stellen tarief der voornaamste bouwstoffen.

§ 6. De ontwerper van het plan dat voor de uitvoering geschikt wordt geoordeeld, zal met de uitvoering der werken worden belast en daarvoor eene belooning genieten van 5 % van de onder zijne leiding en toezicht uitgevoerde werken.

De niet bekroonde ontwerpers ontvangen elk eene belooning van vijfhonderd gulden en behouden hunne plannen.

De met de uitvoering belaste bouwmeester levert na de voltooijing een compleet stel teekeningen.

§ 7. De beoordeeling der plannen zal geschieden door eene commissie van zeven leden, waarvan drie bouwkundigen, te benoemen door de heeren ontwerpers; twee bouwkundigen door de commissie te benoemen; een lid uit de commissie voor de finantieele belangen der Ned. Herv. Gemeente te Hoorn;

een lid uit den Gemeenteraad der stad Hoorn.

§ 8. Al de teekeningen, zoomede de toelichtende beschrijving en de begrooting der bouwkosten, moeten voorzien zijn van eene spreuk en van een kenlijk teeken.

Bovengenoemde beschrijving en begrooting moeten even als de spreuk op de teekeningen, door eene andere hand dan die des ontwerpers geschreven zijn

§ 9. Alle stukken moeten vóór- of op den eersten September 1879 worden ingezonden aan den heer Jhr. Mr. D. van Akerlaken te Hoorn.

Aldus vastgesteld in de vergadering van de commissie voor de finantieele belangen der Ned. Herv. Gemeente te Hoorn, op den 3e Februarij 1879.

Onderaan stond: Dit concept programma aan de heeren architecten toetezenden, met verzoek om ingeval zij daarin eenige wijzigingen enz. mochten verlangen, dit alsdan aan de commissie kenbaar te maken.

Na eerst de heeren architecten, aan het hoofd van dit programma vermeld, schriftelijk te hebben uitgenoodigd aan dezen prijskamp deel te nemen, werd, toen daarop van hen een bevestigend antwoord was ontvangen, (de heer Leliman schreef onder anderen 15 Febr. 1879: „wat de uitnoodiging Hoorn betreft, ik neem die gaarne aan, want het voordeeltje gemengd door de eer is niet te versmaden") aan elk hunner een copie van het programma toegezonden, met verzoek daarvan inzage te nemen en den 26e Februari daaraanvolgende te Hoorn te komen om in eene vergadering met de commissie en den consulent het programma en de daarin vervatte voorwaarden en beginselen te bespreken.

Op deze vergadering werd het programma onveranderd aangenomen; alleen werd de termijn van inzending eene maand vervroegd, en door den consulent een' brief voorgelezen van den heer Witte, orgelfabrikant te Utrecht, waarin deze de vele bezwaren opsomde verbonden aan het bepalen der oppervlakte voor het te plaatsen orgel, waarvan dus de ruimtebepaling aan de ontwerpers werd overgelaten.

Ik veroorloof mij nu eenige aanmerkingen op de beoordeeling van dezen prijskamp, zooals die door den heer Leliman werd voorgesteld.

1°. Vraag ik of, om eene juiste, gedetailleerde begrooting der bouwkosten te kunnen maken de door mij gevraagde teekeningen niet allen noodig zijn?

2°. De heer Leliman vergist zich deerlijk. De som voor de uitvoering van het programma vastgesteld was niet zooals hij opgeeft ƒ 150000.—, maar ƒ 181870.— of ƒ 190000.—, naarmate men al of niet gebruik van de bestaande torenmuren wenschte te maken.

3e. Men wilde voor geen ƒ 500 of 1/3 % zich meester maken van zulk een omvangrijken arbeid, integendeel, de commissie wilde geen der heeren architecten voor niet laten arbeiden, maar, bekroond of niet bekroond, werd aan elk eene kleine schadeloosstelling toegekend van ƒ 500 (weet de heer Leliman veel zulke voorbeelden aan te wijzen?) terwijl aan den bekroonde de uitvoering van het werk werd opgedragen, tegen een belooning van 5 % der bouwkosten.

4°. De heer Leliman zegt dat er werd gevraagd een volledig bestek en begrooting; daarin vergist hij zich alweêr. Er werd alleen, zie § 5 van het programma, een toelichtende beschrijving der teekeningen en een uitvoerige begrooting der bouwkosten gevraagd. Van een bestek is geen sprake.

Om eene juiste, zooveel mogelijk naar gelijke eenheden opgemaakte begrooting te verkrijgen, heb ik later den heeren architecten eene staat gezonden, waarop de eenheidsprijzen werden opgegeven, volgens welke de voornaamste materialen en werkloonen moesten berekend worden.

En nu ten slotte, omtrent hetgeen de heer Leliman van mijne persoonlijke handelingen in deze zegt vernomen te hebben, alleen dit nog: Het is met Januari l.l. 40 jaren geweest, dat de heer Leliman, gedurende ruim 4 jaren niet alleen zijne studiën bij mij aanving, maar ook bij mij inwoonde.

Al die jaren heb ik gemeend hem achting en vriendschap te mogen toedragen; als jongeling heb ik hem meer dan eens van verontwaardiging zien gloeien, wanneer hij meende dat iemand in zijn goeden naam of eer werd getast. Thans zie ik hem op gevorderde leeftijd, ook de grijsheid nabij, zijn ouden leermeester en vriend belasteren. Het doet mij innig leed.

J. F. METZELAAR.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING 's GRAVENHAGE, GEHOUDEN 15 MAART 1883.

Nadat de notulen der laatste vergadering waren gelezen en goedgekeurd, brengt de voorzitter ter sprake, het bezwaar voor velen om toe te treden als lid der Afdeeling, bij de verplichting, tevens lid te worden der Maatschappij. Reeds vroeger in de Bestuursvergaderingen daarover gehandeld hebbende, werd ook in de Afdeeling Leeuwarden en nu laatstelijk in die van Utrecht daarop gewezen.

De voorzitter stelt daarom voor, zich tot het Bestuur der Maatschappij te wenden, met het verzoek, het daarop betrekking hebbende wetsartikel te wijzigen, in dier voege, dat inwonende zoons van leden beneden den leeftijd van 23 jaren, lid der Afdeeling kunnen worden, zonder lid der Maatschappij te zijn. Dergelijk voorstel, door 50 leden te doen onderteekenen, en onder toezending aan de Maatschappij, te trachten dit punt op de aanstaande Mei-vergadering te doen behandelen.

Door geene der aanwezige leden hiertegen bedenkingen aangevoerd zijnde, werd aan den secretaris opgedragen het bedoelde adres aan het Hoofdbestuur op te zenden.

Vervolgens werd een nieuw lid geballoteerd en met algemeene stemmen aangenomen.

Een der leden van het Bestuur stelt voor »dat er inzage zal worden genomen van de plannen tot uitgifte van gronden achter het Paleis aan den Kneuterdijk". Nu er toch onlangs bepaald is, dat onze Afdeeling zich de gemeentezaken op bouwkundig terrein, zal aantrekken, bestaat daartegen, naar sprekers meening, geen bezwaar. Wel is waar, is daarover in de vergadering van Handel en Nijverheid gesproken, doch eenig oordeel te vellen over die plannen, behoort meer in deze vergadering te huis.

Nadat enkele leden in deze het woord voerden, werd eene commissie benoemd, bestaande uit het bestuur, bijgestaan door 3 gewone leden. Hiertoe werden door den Voorzitter uitgenoodigd de H.H. J. H. Müller, W. B. van Liefland en H. van Nieukerken, welke heeren zich daartoe bereid verklaarden. Bij het opmaken van het daartoe betrekkelijk adres, zoude een der leden gaarne zien, dat daarbij den dank der Afdeeling werd uitgesproken voor de bereidwilligheid in het ter visie liggen der bedoelde plannen betoond.

De Secretaris geeft ten laatste den wensch te kennen, dat, voor zooveel de verdere behandeling van deze zaak aangaat, zijne

plaats door een der andere Bestuursleden moge worden ingenomen. Zijne betrekking tegenover de Gemeente, wettigt dit verzoek, en ontmoette dan ook geenerlei bedenkingen.

In de vorige vergadering was ter bespreking aangegeven eene vraag betreffende, de voorzorgen te nemen bij het bouwen van woonhuizen aan het Zeestrand; de behandeling werd toen wegens het gevorderde uur uitgesteld en was nu aan de orde.

De Heer J. v. Lith Jr. lichtte die vraag, in meerdere onderdeelen gesplitst, toe, en na zijne meening kortelijk te hebben uitgesproken, ontstond daarover eene discussie waaraan verschillende leden deelnamen.

Van welke steensoort en met welke specie moet men metselen? alzoo luidde het eerste gedeelte.

Men wees er op, dat zelfs bij het gebruik van spouwmuren — die evenwel nog doorslaan, hetgeen in hoofdzaak te wijten is aan de wijze van bewerking, namelijk, dat door de afwisselende verbinding van den spouw met den eigenlijken buitenmuur — er te veel gelegenheid is voor het doortrekken van het vocht.

Het gebruik van zeer harde en dus weinig poreuse steen en voor de metselspecie schelpkalk en rivierzand, werd aanbevolen, waarbij het geraden schijnt zand te gebruiken uit die rivieren, waarop niet de eb en vloed werkt en waarin alzoo geene zoutdeelen aanwezig zijn. Het maken van spouwmuren achtte men onmisbaar, doch in dier voege, dat die geheel afgescheiden van den buitenmuur zijn opgetrokken en tot onderling verband daarin op zekere afstanden gegalvaniseerde ankers worden ingewerkt.

Nog werd gewezen op den bouw der wachterswoningen langs den Hollandschen Spoorweg, die, wel is waar niet aan de zee, niet zelden echter op groote vlakten gelegen, alzoo in sterke mate aan regen en wind zijn blootgesteld. Hier maakt men met het beste gevolg spouwmuren van tweemaal 1/2 steen, ook door ankertjes aan elkander verbonden, terwijl aan de buitenzijde roosters geplaatst zijn waardoor de lucht tusschen den spouw kan circuleeren. Zoodra de muren behoorlijk droog zijn, worden die roosters dicht gemetseld.

Verder handelde de vraag over het roesten van het ijzer, hetwelk bij den bouw aan het strand steeds wordt ondervonden.

Als afdoend middel werd voor knieren, krukken en dergelijk klein ijzerwerk, het koper aanbevolen.

Voor ontvangers en afvoerpijpen, werd geëmailleerd ijzer bizonder aangeprezen.

Bij ijzeren hekken wees men er op, hoe die, hoezeer eerst tweemalen gemenied, daarna nog eenige malen geverfd, na betrekkelijk zeer korten tijd door de verflagen heen, nog roesten.

Tegen het galvaniseeren van het ijzer, ter voorkoming van dit gebrek aanbevolen, kwam een der leden op, omdat daarvoor eerstens het allerbeste ijzer gevorderd wordt, en dan nog de dunne laag niet zelden kleine opene ruimten laat, door welke de roest nog te voorschijn komt.

Als meer afdoende werd aanbevolen het ijzer te dompelen in een bad van zoutzuur en voor ankers en dergelijke onderdeelen die meer besloten blijven, een bad van koolteer met asphalt.

Dat evenwel het roesten van ijzer niet zoo vernielend werkt als men zich dit somtijds voorstelt, wordt door een anderen spreker bewezen, uit de mededeeling dat de ijzeren dwarsliggers op den Hollandschen Spoorweg. welke 36 Kilogr. wegen, na verloop van 10 jaren slechts ongeveer 1 Kilogr. in gewicht verloren.

De tijd, reeds ver verstreken zijnde, moesten de besprekingen over een en ander worden afgebroken en ook de kunstbeschouwing tot later worden uitgesteld, waarna de Voorzitter de vergadering sloot, onder dankzegging aan de onderscheidene sprekers voor de gedane mededeelingen.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING ROTTERDAM, GEHOUDEN DEN 16 MAART 1883.

Tot plaatsvervangend leden afgevaardigden ter Algem. Verg. der Maatschappij werden gekozen de Heeren H. J. Dupont en J. A. Voorhoeve.

Namens het Bestuur doet de Voorzitter het voorstel de Meivergadering voortaan niet meer te houden. Deze had vroeger hoofdzakelijk ten doel het behandelen van huishoudelijke bezigheden welke nu naar de December vergadering zijn overgebracht en dan ook nooit talrijk bezocht worden. Wordt besloten het Reglement op dit punt nog niet te wijzigen, maar voor dit jaar die vergadering niet te houden.

De Secretaris geeft lezing van het jaarverslag der Afdeeling aan het Bestuur der Maatschappij. Over het daarin voorkomende omtrent het geringe gebruik dat van de boekverzameling wordt gemaakt, wordt door eenige leden het een en ander aanbevolen, om te trachten dat gebruik uit te breiden. Ten slotte wordt besloten de boekenlijsten in anderen vorm te laten drukken en die ook in het vergaderlokaal op te hangen.

Van den heer J. van der Pot is een schrijven ingekomen, waaruit blijkt dat gekyaniseerd hout, gelegd in een door champignon besmette plaats, daardoor niet wordt aangetast.

Een brief van de Afdeeling Amsterdam in behandeling komende, welke strekt tot aansporing de verslagen onzer Afdeeling zoodanig te verzenden dat zij minstens het eerst in het Bouwkundig Weekblad kunnen opgenomen worden, deelt de Voorzitter mede, dat, nadat voor omstreeks een jaar van het Bestuur der Maatschappij een briefje met hetzelfde doel is ontvangen, in dien geest met de verslagen der Afdeeling is gehandeld. Wordt besloten hiervan aan de Afdeeling Amsterdam kennis te geven en het noodige daaromtrent in de notulen en het verslag aan het Weekblad op te nemen.

Omtrent de oprichting van een proefstation voor bouwstoffen in Nederland, brengt de Voorzitter ter kennis van de vergadering, hetgeen daaromtrent reeds was gedaan door het Bestuur der Polytechnische school en de Maatschappij tot bevordering van Nijverheid, welke laatste, na deze zaak in congres te hebben behandeld, een adres aan Z. M. den Koning heeft gericht ter ondersteuning van de pogingen der Polytechnische school Het Bestuur gelooft, dat voor de Afdeeling op het oogenblik niets anders te doen is dan het Bestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst te verzoeken de pogingen der P. S. en M. t. b. d. N. te ondersteunen, door het verzenden van een adres van gelijke strekking aan den Koning. Dienovereenkomstig wordt besloten.

De heer D. de Vries constateert, dat tegenwoordig zeer weinig belangstelling voor de Afdeeling schijnt te bestaan, hetgeen onder meer ook blijkt uit de geringe opkomst der leden. Hij wenscht dat eene commissie worde benoemd om deze zaak te onderzoeken en voorstellen tot verbetering te doen. Hierop antwoordt de heer Dupont, dat reeds vroeger in dien geest is gehandeld, hetwelk door den Voorzitter wordt bevestigd. De heer de Vries wenscht dit onderwerp in de volgende vergadering aan de orde te stellen en het noodige daaromtrent op de convocatiebriefjes voor die vergadering op te nemen. Alzoo wordt besloten

HET PAVILJOEN DER PERS.

De Amsterdamsche Journalistenkring heeft een circulaire verspreid, welker inhoud wij, voldoende aan het verlangen van het Bestuur van die vereeniging, onder de aandacht der lezers van het Bouwk. Weekblad brengen.

Onder toezicht van den journalistenkring, die zich te Amsterdam heeft gevormd om tijdens de Intern. Koloniale en Uitvoerhandel-Tentoonstelling den vertegenwoordigers der binnen- en buitenlandsche bladen het verblijf in de hoofdstad zoo nuttig en aangenaam mogelijk te maken, zal door het Comité der tentoonstelling met welwillende medewerking van den architekt der Rijks-Musea, den heer Cuypers, op het terrein een Paviljoen voor de pers worden opgericht.

Dit paviljoen zal bevatten een ruime leeszal, een zaal voor correspondentie, een salon, een bureel voor het bestuur en eenige kleinere vertrekken. In de leeszaal hoopt men met medewerking van de uitgevers eene verzameling te plaatsen van de voornaamste werken over Nederland en andere boeken, die den vreemdeling nuttig kunnen zijn. Voorts zal daar eene plaats worden gegeven aan alle dagbladen en tijdschriften, die tijdens de tentoonstelling ten behoeve van het Paviljoen der pers worden gezonden.

Het Comité der Tentoonstelling zorgt voor de ruwe betimmering, terwijl de journalistenkring de verdere versiering en het meubelen op zich heeft genomen. Het meende daarbij op den krachtigen steun van binnen- en buitenlandsche industrieelen te kunnen rekenen, daar zij, die er toe medewerken, niet alleen als inzenders

op den officieelen catalogus worden gebracht, maar ook genoemd zullen worden in eene afzonderlijke beschrijving van het paviljoen, die in verschillende talen voor de bezoekers beschikbaar zal zijn. Ook kan het Paviljoen gedurende enkele uren van den dag voor het publiek worden opengesteld. Naar men hoopt, is de ruwe betimmering van het gebouw in het begin van April gereed, zoodat zij, die tot de verdere afwerking en het meubelen willen bijdragen, zich tegen dien tijd dienen aan te melden. De noodige plaatsruimte wordt kosteloos afgestaan.

De ligging van het Palviljoen is zeer gunstig. Het zal eene plaats krijgen niet ver van het post- en telegraafkantoor en wordt ook met het telophoon-net verbonden. Men hoopt, met de restaurateurs op het terrein de noodige overeenkomsten te kunnen sluiten, terwijl ook pogingen in het werk worden gesteld om den journalisten. wat vervoer en logies betreft, zooveel mogelijk te helpen.

Industrieelen, die hunne medewerking wenschen te verleenen en journalisten die de Tentoonstelling wenschen te bezoeken, behoeven zich slechts te richten tot den Secretaris van den Journalistenkring (Bureel *Alg. Handelsblad*), ten einde de noodige inlichtingen te verkrijgen.

Het Bestuur van den Amsterdamschen Journalistenkring,

A. G. C van Duyl, *Voorzitter*.
H. de Veer.
Dr. A. Kuijper.
F. A. van den Heuvel.
J. de Koo.
C. B. E. Enklaar, *Secretaris*.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Bij Kon. Besluit van 4 dezer, opgenomen in de Staats-Courant, is vastgesteld een reglement voor 's Rijks-Museum te Amsterdam. Het omvat den omvang en het beheer des Museums, de werkkring der Commissie van toezicht, van het personeel, enz.

Het Rijks-museum zal omvatten:

a. het Rijks-museum van schilderijen;

b. het Rijks-kabinet van prenten en teekeningen, beiden tot dusverre in de Trippenhuizen te Amsterdam bewaard;

c. het Nederlandsche museum van geschiedenis en kunst, tot dusver te 's Gravenhage bewaard;

d. de Rijks-verzameling van kunstwerken van moderne meesters, tot dusverre in het paviljoen Welgelegen te Haarlem bewaard;

e. het aan de gemeente Amsterdam behoorende Museum »Van der Hoop,» volgens de te dier zaken met die gemeente gesloten overeenkomst;

f. de van gemelde gemeente in bruikleen ontvangen schilderijen, oudheden en kunstvoorwerpen;

g. de van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap te Amsterdam en van andere vereenigingen of particulieren in bruikleen ontvangen oudheden en kunstvoorwerpen;

h. de Rijks-verzameling gipsafgietsels van beeldhouwwerken;

i. de tot een boekerij vereenigde boek- en plaatwerken, behoorende bij de verzamelingen en instellingen in 's Rijks-museum opgenomen.

De gebouwen van 's Rijks-museum kunnen voorts door den Minister van Binnenlandsche Zaken beschikbaar gesteld worden ten behoeve van de normaalschool voor teekenonderwijzers en van de school voor kunstnijverheid, alsmede van tentoonstellingen en openbare voorlezingen over kunst.

Het beheer van het Rijks-museum wordt opgedragen aan een hoofd-direkteur, daarin door direkteuren van de bovengenoemde verzamelingen, ieder voor zoover deze betreft, bijgestaan, onder toezicht van eene commissie, volgens de desbetreffende reglementen voor welker handhaving en uitvoering de hoofd-direkteur in de eerste plaats verantwoordelijk is.

Deze Commissie van toezicht bestaat uit 5 personen, die uit hun midden een Voorzitter en een Secretaris kiest, en oefent toezicht uit op het door den hoofd-direkteur, de direkteuren der verschillende verzamelingen en de verdere beambten van het Museum gevoerd beheer en op de naleving der reglementen enz.; zij verstrekt de noodige adviezen aan den Minister van Binnenl. Zaken.

De hoofd-direkteur wordt door den Koning benoemd.

Hij moet wonen in het direkteurshuis bij het Museum, en is belast met het algemeen administratief beheer van het Museum, en met het bijzonder beheer der verzamelingen afgietsels en der bibliotheek.

De direkteuren en verdere ambtenaren zijn hem ondergeschikt, en wenden zich tot hem, ten aanzien van alle aangelegenheden die den inwendigen administratieven dienst betreffen. Daarentegen moeten de direkteuren zelfstandig handelen in alle zaken van zuiver wetenschappelijken, artistieken of paedagogischen aard, behoudens, waar deze gevorderd wordt, de machtiging van den Minister.

De hoofd-direkteur is belast met het beheer van het Museumgebouw en het bijbehoorende park, het schoonhouden der lokalen, de zorg voor verwarming, verlichting, de inwendige politie, het brandbluschwezen; hem is opgedragen het finantieel beheer en de comptabiliteit der administratie en der verzamelingen sub h en i; hij bepaalt onder goedkeuring des Ministers de bestemming aan onderscheiden lokalen te geven, ook die van het park, na vooraf het advies van den architekt der Rijks-Museumgebouwen en de verschillende direkteuren te hebben ingewonnen.

De direkteur van 's Rijks-Museum van schilderijen is verantwoordelijk voor en belast met het bijzonder beheer van de verzamelingen, bedoeld in sub litt. *a*, *d* en *e* en van de overige schilderijen in bruikleen in het Rijks-museum opgenomen.

De direkteur van 's Rijks-Prentenkabinet is, zoo noodig bijgestaan door een onder-direkteur, verantwoordelijk voor en belast met het bijzonder beheer der verzameling sub litt. *b* bedoeld.

De direkteur van het Nederlandsch Museum van geschiedenis en kunst is, zoo noodig, bijgestaan door een onder-direkteur, is verantwoordelijk voor en belast met het bijzonder beheer der verzamelingen in art. 1 bedoeld, sub. litt. *c* en *g* en van de overige oudheden en kunstvoorwerpen, welke in bruikleen verkregen worden.

Het paviljoen des Konings op het Tentoonstellingsterrein, een gebouwtje in Vlaamschen renaissance stijl, nadert langzaam zijne voltooiing. Het is eene gezamenlijke inzending, tot dusver uitsluitend door Nederlandsche of hier te lande door agenten vertegenwoordigde firma's geleverd. De medewerkers zijn: de Kunstzandsteen fabriek te Ymuiden; Cementsteenfabriek nabij Delft; Zandsteenfabriek »de Amstel" te Amsterdam; Hoekzema en Switters, steenfabrikanten te Groningen; Rothschild, stad Oldendorf, natuurlijke steen; Peters, te Uithoorn, dakleien; C. H. Lommen, te Roermond, gebrand glas; Staal en Haalmeijer, aannemers; van Doornewaard, smid; Vermeulen en Epen, houthandelaars; Carl Weber & C°. tegels, allen te Amsterdam; Leur & C°., verffabrikanten te Haarlem; Garjeanne & C°. en Jan Heukensfeldt, tapijtfabrikanten te Delft: van den Brink & Zonen, pianofabriekanten; Sardeman, leverancier van electrische schellen; Imhoff, kunststeenfabrikant; de Quellinus school, leverende beeldhouwwerken; allen te Amsterdam; Theod. Bierhorst, leverancier van marmer-mozaiek, te Haarlem, en Lavoye Dejoncheere te 's Hage, fabrikant van vergulde lijsten. Ook het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem draagt bij in de versiering van het gebouwtje.

Volgens eene overeenkomst met de tentoonstellings commissie, mag de ontwerper, de heer Ehrhardt, zich eerst dan tot het buitenland wenden, als binnenlandsche fabriekanten zich ongenegen betoonen tot deelneming. Hij heeft daarentegen het recht. om van de medewerkers huurpenningen voor plaatsruimte te eischen, om daaruit de noodige arbeidsloonen en de overige onvermijdelijke kosten te bestrijden.

Behalve in den algemeenen catalogus, worden de namen der inzenders en medewerkers voor dit gebouw opgenomen in een pracht-catalogus, uitsluitend voor dit Palviljoen bestemd en alleen daarop betrekking hebbende.

Het geheel is dus, zoo men wil, een kind der reclame.

Er heerscht te Amsterdam een ongekende levendigheid in alle hotels. Niet, dat er reeds vele vreemdelingen aanwezig zijn, maar men is bezig hunne ontvangst voor te bereiden; de een heeft op de plaats van zijn voormalig, een nieuw hotel gebouw, de ander heeft zijn gevel wat opgeknapt of het oude metselwerk door middel van pleister het aanzien van natuurlijken steen gegeven, nog anderen zetten een verdieping op hun hotel, deelen hun kamers in tweeën, of wat al niet meer, alles, om het den vreemdeling hier aangenaam te maken, zooals zij beweren.

De heer H. F. Hahn is wel 't radikaalst te werk gegaan van allen. Het oude Bracks Doelen Hotel werd bijna geheel verbouwd en het nieuwe Hotel ingericht naar de eischen des tijds.

Zoo behoeven onder anderen de logés, zoo zij er tegen opzien, geen trappen meer te klimmen; een lift, met waterdruk door middel van een gasmeter verkregen, is vlak bij de hoofd-trap aangebracht. Zaterdag l. l. werden daarmede proeven genomen. De lift, een zeer kostbaar stuk werk, stootte nog, terwijl de machine vrij wat geraas maakte.

In een ander gedeelte van 't zelfde gebouw werden dien dag proeven genomen met een zoogenaamde zekerheids lift, uit de machinen fabriek van Richard Liebig te Leipmitz-Reudnitz. De lift was alleen ingericht voor goederen vervoer, en bleek ook werkelijk de meest mogelijke zekerheid te verschaffen. De toestel hangt aan twee kettingen, en heeft aan de onderzijde twee zware ijzeren haken, stevig bevestigd, die, breekt een der kettingen of beiden te gelijk, onmiddelijk in een getande ijzeren staaf grijpen waarop de geheele toestel dan blijft rusten.

Bij het nemen der proeven bestond de verbinding der beide kettingen met den toestel, uit touw. Met drie personen belast werd de toestel om hoog getrokken, en bij een eerste proef, één der genoemde verbindingen, bij een andere — de beide verbindingen te gelijk doorgesneden. In beide gevallen bleef de drager, van gesmeed ijzer vervaardigd, onmiddelijk hangen in den koker.

Door een vang kan de snelheid gewijzigd worden, of de drager op welk punt ook tot staan gebracht worden. De krachts inspanning voor de beweging is zeer gering, één man kan in den tijd van 1 minunt, 500 kilo 4 M. ophijschen.

Deze zekerheids lift is de eerste welke hier in ons land volgens dit systeem is gesteld; de toestel werd geleverd door den heer Ferd. Bierhorst, agent van den fabriekant, voor Nederland en de Koloniën.

Naar wij vernemen zal op de aanstaande tentoonstelling een dergelijke lift voor goederen, en personenvervoer te zien en in werking zijn.

Voor de betrekking van Gemeente Bouwmeester te Deventer, hebben zich 23 sollicitanten aangemeld.

Naar gemeld wordt heeft het gemeente Bestuur aldaar afwijzend beschikt op een verzoek van den heer David van der Kellen, om voorwerpen van oude kunst, het eigendom der Gemeente uitmakende, af te staan voor de Retrospectieve afdeeling der Koloniale Tentoonstelling.

Door de Administratie van de Holl: IJzeren Spoorweg Maatschappij is de levering der 450 Kub: Meters bewerkte witte Zandsteen, ten behoeve van het te maken Administratie gebouw aan het droogbak te Amsterdam, opgedragen aan de firma Louis Goffin & C°. te Luik, ad Negen en negentig gulden per Kub Meter, te leveren in La Rochette steen.

In Bollendorfer steen (dezelfde steen als thans aan 't Centraal Station te Amsterdam wordt geleverd) werdt door diezelfde firma de levering aangeboden ad Vijf en Tachtig gulden per Kub: Meter

PRIJSVRAAG.

Hoewel bij het ter perse gaan van dit blad, de volledige uitslag nog niet bekend gemaakt kan worden, van de Internationale prijsvraag (zie B. W. van 16 Nov. 1882) voor het diploma en de medaille ten dienste der toe te kennen bekroningen bij de Internationale Koloniale Tentoonstelling, kunnen wij thans reeds mededeelen dat met den eersten prijs voor een diploma bekroond is de heer Georg Sturm, en met den tweeden prijs voor eene medaille, de heer Ludwig Junger. Beide heeren zijn leeraars aan de Rijks-school voor Kunst-nijverheid te Amsterdam, en met den aanvang van den cursus aan die school, in September 1882, uit Weenen hierheen gekomen.

VEILING-BOUWTERREINEN.

27 Maart 1883, in het Lokaal „Frascati".

Een Bouwterrein, aan het Nieuwe Tuinpad, gem. N.-Amstel, groot 1 are 19 centiaren.

Een dito, als voren, groot 1 are 20 centiaren.

Een dito, aan het Wenslauerpad, gem. N.-Amstel, groot 1 are 28 centiaren.

Veil-Conditiën bij den Notaris H. F. J. Straatman.

Vijf Bouwterreinen, aan de Govert Flinckstraat, bij de Ferdinand Bolstraat, groot 3 aren 85 Centiaren.

Veil-Conditiën bij de Notarissen Mulder en Jukkenekke en J. Paling Lzn.

Acht Bouwterreinen, te Diemen, aan den Muiderstraatweg, te zamen groot 15 aren.

Veil-Conditiën bij den Notaris Mr. J. F. Wertheim.

Afloop van Aanbestedingen.

AMSTERDAM, 2 Maart. — De architekt H. J. Wigman: het bouwen van 4 woonhuizen met een daaraan verbonden villa in de Anna-Vondelstraat te Nieuwer-Amstel:

Maks en Boekholts	ƒ 89.900
B. van Buren	» 89.100
W. L. Leibbrandt	» 84.534
J. B. Eijrond	» 84.490
Gebr. van Berkum	» 83.700
H. J. Meekers	» 82.990
J. Koster	» 82.950
Cerlijn en de Haan	» 82.500
Cruijff en Schouten	» 81.900
Oosterink en Schut	» 78.300

gegund.

GOUDA, 9 Maart. — De genie: het uitbreiden van het hospitaal te Schoonhoven onder beheer der genie te 's Hage:

J. de Jong te Gouda	ƒ 10.679
B. Mullaard idem	» 10.145
J. Lijklema te Schoonhoven	» 9.870
W. Bokhoven te Goude	» 9.548
H. J. Nederhorst idem	» 9.529
J. J. de Gelder te Arkel	» 9.500
H. Scharp te Rotterdam	» 9.480
G. Toornvliet te Gouda	» 9.170
H. van der Vlugt te Dordrecht	» 9.150

G. Toornvliet heeft van H. van der Vlugt de besteding overgenomen.

ALMELO, 10 Maart. — De architekt G. te Riele Wzn., voor den Hooggeb. Heer Graaf van Rechteren Limpurg aldaar: het restaureeren en verbouwen van het Graaflijk Kasteel:

K. M. Spoor	ƒ 21.296
J. en H. Nijhof	» 21.134
J. Kamphuis	» 20.624
C. Eckhard	» 20.500
A. Schreuder	» 20.500
J. H. Krabshuis	» 20.000
R. van der Spoel en L. van Vorden te Deventer	» 19.800
A. Scholten Ez.	» 19.688
E. Eschhuis	» 10.425
M. Westenberg	» 19.412

gegund, de overigen allen aldaar.

DEVENTER, 10 Maart. De architekt H. van Harte Mz., voor den heer G. van Hoorn: het bouwen van een villa:

B. van der Worp	ƒ 17.490
W. A. Korteling	» 17.197
H. B. Lepping	» 17.175
H. J. Zweers	» 16.940
A. J. Fiet	» 16.659
J. Witteveen	» 16.178
W. J. Kolkert	» 15.300
A. J. Markerink	» 15.065
G. J. Ackerstaff	» 15.061
G. J. en W. Korteling	» 14.752

gegund, allen aldaar.

DOMBURG, 10 Maart. — Het bouwen eener villa:

C. Schout aldaar. . . . . ƒ 7587

DIEMEN, 12 Maart. — Het gemeentebest: het bouwen eener school met onderwijzerswoning:

G. en W. Verweij te Uithoorn . . ƒ 33.261

BLOKZIJL, 14 Maart. — Het gemeentebest.: het afbreken van twee gebouwen en het stichten van een post- en telegraafgebouw met directeurswoning:

E. Groenink te Steenwijk	ƒ 9999
K. Worst te Meppel	» 9876
A. T. de Boer te Oudeschoot	» 9444
J. G. Hofman te Blesse	» 9198
J. Winters te Ambt-Vollenhove	» 8945
F. Aberson te Steenwijk	» 8773
J. de Boer en Zonen te Steenwijk	» 8370
P. M. de Vries te Lemmer	» 8200
Gebr. de Weijs te Ambt-Vollenhove	» 8056

CHARLOIS, 14 Maart. — Het gemeentebest.: 1. het afbreken der bestaande en het wederopbouwen eener nieuwe school en onderwijzerswoning aan den straatweg onder die gemeente:

J. van Dis te Fijnaart	ƒ 15.933
B. Hoogenwaard te Gouda	» 14.999
S. en C. van Soest te Mijdrecht	» 14.347
J. Schoenmeijer te Rotterdam	» 13.536
H. Langbroek te Charlois	» 13.531
L. de Neef te Brielle	» 13.500
J. Mook te Rotterdam	» 13.440
W. Hordijk te Charlois	» 13.200
J. v. d. Houwen te IJsselmonde	» 13.140
J. v. d. Vlugt te Dordrecht	» 12.940
A. Leeuwens te Rotterdam	» 12.800
H. Stuiver te Lekkerkerk	» 12.215
H. Verheul te Charlois	» 11.879

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

3DE JAARGANG. ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST. N°. 13. 29 MAART 1883.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF, C. MUYSKEN en F. J. NIEUWENHUIS.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Warmoesgracht 12, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD.

OFFICIEEL GEDEELTE: Bericht. — Het Valkhof te Nijmegen. — Aan de Redactie. — NIET OFFICIEEL GEDEELTE: J. H. Leliman contra J. F. Metzelaar. — Verslag van de vergadering der afdeeling Leeuwarden, gehouden 16 Maart 1883. — Vraagbaak. — Afloop veiling bouwterrein. — Afloop van aanbestedingen.

BERICHT.

De beide stukken getiteld: „Hoe men te Berlijn over Bouwkunst discuteert." voorkomende in N°. 11 en „Hoe men in Berlijn officieel bouwt," voorkomende in N°. 12 van het Bouwkundig Weekblad, zijn tengevolge van een vergissing in het officieele gedeelte van het blad geplaatst.

HET VALKHOF TE NIJMEGEN.

(*Vervolg van pag.* 66.)

Karel de Groote, die het frankische rijk tot het toppunt van macht voerde, trok zich de burgt reeds in 't begin zijner roemrijke regeering aan, en verhief haar omstreeks 774 tot rijkspaleis. Hij vergrootte het „Palatium Publicum", zooals hij het noemde, aanmerkelijk en bracht vele verfraaiingen aan, daar hij er eene bijzondere voorliefde voor koesterde.

Met recht werd het als een der meest prachtige en vorstelijke paleizen uit dien tijd beschreven. Karels geheimschrijver Egenhart, spreekt van het „Palatium operis egregi", als van een der kostbaarste gebouwen dier eeuw.

Gewoonlijk bracht de vorst er den Paaschtijd en een gedeelte van den winter door. Talrijke kleinere vorsten, rijksgrooten en vasallen verzelden hem dan, allen omringd van hunne hofhoudingen en nimmer hadden burgt of stad zulke schitterende en schoone dagen beleefd.

De uit zijne staten verdreven Paus Leo III, die door Karel in 799 weder op zijn zetel geplaatst werd, bracht hier geruimen tijd door, en heeft gedurende dien tijd o. a. de zoogenaamde heidensche kapel tot Christen tempel gewijd.

In 806 had in het paleis de groote rijksverdeeling plaats, welke aldaar door Karels zonen, Karel, Pepijn en Lodewijk, benevens alle rijksgrooten bezworen werd.

Lodewijk de Vrome, de opvolger van den grooten keizer in deze landen, bewoonde even als zijn vader het paleis gewoonlijk in 't voorjaar. Hij was een groot liefhebber der jacht, en richtte een der slotplaatsen in voor het verblijf der vele valken welke hier voor gebezigd werden. Van dien tijd dateert de naam Falckenhof, Valkenhof of Valkhof.

In dit paleis werden door den keizer de plannen beraamd en maatregelen genomen tegen de meer en meer toenemende invallen der Noormannen, welke zich steeds verder begonnen uit te strekken; doch reeds in 870 vielen stad en kasteel in handen dezer woeste benden onder aanvoering van Erik. Daar deze de gunstige ligging der sterkte met het oog op zijne verdere tochten zeer op prijs wist te stellen, voorzag hij haar van zware muren en breede grachten, en overwinterde er met zijn leger.

Koning Lodewijk verzamelde ondertusschen zijn leger, sloot hiermede in 't voorjaar de stad in, en bestormde de burgt verscheiden malen, waardoor Erik zeer in 't nauw gebracht werd.

Sommige schrijvers melden, dat toen tusschen Lodewijk en Erik een verdrag gesloten werd; doch 't is waarschijnlijker dat de Noormannen heimelijk, misschien onder begunstiging van de duisternis, des nachts aftrokken, na eerst de vesting voor een deel geslecht en het kasteel in brand gestoken te hebben.

Frankische jaarboeken uit dien tijd, noemen het een groot, kunstig en sterk koninklijk gebouw

„Palatium immensae molis ac mirandi operis;
ingentus magnitudinis, mirique operis."

Suentibolchus, 896, herbouwde het paleis en gaf het, even als zijn opvolgers, de oude bestemming.

Keizer Otto III bevestigde er Dirk II, Graaf van Holland, in het volledige bezit der goederen, welke deze vroeger slechts ter leen van het rijk ontvangen had.

Na Otto vertoefde er Henderik II (1002), welke er de noodige toebereidselen voor den oorlog met den Graaf van Vlaanderen maakte. In 1018 gaf hij van hier uit bevel aan Graaf Dirk III van Holland, om de sterkte en den tol te Dordrecht, welke den handel met Duitschland zeer belemmerden, te slechten, welk bevel den bekenden oorlog met Dirk tengevolge had.

Ook had hier de verzoening van den Graaf van Holland met den Bisschop van Utrecht plaats, door tusschenkomst van den hertog van Lotharingen.

Coenraad II, Roomsch koning, woonde hier langen tijd en liet de vertrekken van het paleis met veel pracht inrichten, helaas om kort daarna bijna geheel te gronde te gaan. In den oorlog met Godfried van Lotharingen nam deze stad en kasteel na een langdurig beleg in, en na de veste geheel geplunderd te hebben, brandde hij 't kasteel tot den grond af.

De cronykschrijvers noemen het een koninklijk huis, van een wonderlijk onvergelijkelijk maaksel.

„Regiam domum miri, et incomparabilis Operis". In de nabijheid van het paleis was aan de Waal een rijkstol, waarvan de opbrengst tot onderhoud van het paleis diende. Na den brand werden de inkomsten van dien tol aan den graaf van Cleve geschonken.

Een nieuw tijdperk breekt nu voor 't oude rijkspaleis aan.

De Duitsche keizers, altijd eene bijzondere sympathie voor Nijmegen gevoelende, bleven van daaruit 's lands zaken regelen, en beraamden weldra plannen tot herbouw der burgt, welke eindelijk door Frederik Barborossa, in 1155 ten uitvoer gebracht werden.

Hij deed het paleis geheel in zijn vorigen luister herrijzen, restaureerde de beide kapellen, helaas in den geest van den nieuwen Gothischen stijl, welke de Romaansche verdrongen had. Hij voorzag ook de stad van nieuwe muren en wallen, van welk feit een opgedolven gedenksteen met een latijnsch vers getuigt.

De burgt werd toen beschreven, als zijnde gelegen op een ongenaakbare stijle hoogte, voorzien van sterke wallen en hooge torens van duifsteen, drie binnenplaatsen en twee kapellen.

Frederik maakte bij deze restauratie een ruim gebruik van baksteen, terwijl vroeger alles in tufsteen uitgevoerd was.

Keizer Otto II bevestigde hier graaf Willem I van Holland voor immer in al zijne leengoederen en bezittingen.

Na den dood van keizer Frederik II, vermeesterde Otto III, graaf van Gelre, de burgt, doch Willem II, toen Roomsch koning, verdreef hem weldra, en vertoefde meermalen in het paleis, de inwoners van Nijmegen vele privilegiën schenkende.

Korten tijd hierna, 1248, gaf Willem de burgt en 't rijk van Nijmegen aan Otto in leen.

Nijmegen behield echter al de voordeelen eener rijkstad.

In 1364 maakten eenige burgers het plan om het slot aan vier zijden in brand te steken, waartoe zij door Jan II, graaf van Cleve omgekocht waren. Hun opzet werd echter gelukkig bij tijds vereideld.

Na het kinderloos overlijden van hertog Reinoud III en Eduard, werden de hertogen van Gulik met Nijmegen beleend.

Catharina, dochter van hertog Albrecht van Beijeren, vertoefde veel op het hof, waaraan zij zeer gehecht was, en hoewel zij te Hattem overleed, werd haar lijk met groote praal te Nijmegen ter aarde besteld.

Na den dood van Reinoud IV, komt Nijmegen onder de hertogen uit het stamhuis van Egmond. Terwijl hertog Arnoud bedevaarten naar Rome en Jeruzalem deed, werd de burgt door zijne gemalin zeer versterkt en verfraaid en in 1453 binnen de wallen der stad getrokken, tot eindelijk na den dood van Arnoud in 1473, Karel de Stoute stad en burgt in bezit nam. Karel, die veel eerbied koesterde voor de groote veldheeren der oudheid, en het Valkhof als eene schepping van Julius Caesar beschouwde, was zeer met het grijze monument ingenomen en vaardigde een bevel uit, waarbij ieder die iets aan de burgt of kapellen beschadigde, met zware straffen bedreigd werd.

Maximiliaan en Maria, werden hier tot hertog en hertoginne van Gelre gehuldigd, en hielden er geruimen tijd hof.

Karel van Egmond versterkte in 1530 nogmaals torens en muren, om de inwoners van Nijmegen beter te kunnen bedwingen. Zijn werk werd echter door de laatste in 1537 geheel omvergehaald.

In 1538, na Karels dood, kwam Willem van Cleve hier met vele ridders, een grooten hofstoet, wel driehonderd paarden, en liet zich plechtig tot hertog kronen.

Ook keizer Karel V was er, even als in 's Gravenhage, meermalen, en werd er in 1546 met zijn zoon Filips, die toen als landvoogd was aangesteld, met buitengewone pracht ontvangen.

In 1570 werd hier de aanstaande gemalin van Filips, door Alva met veel luister ingehaald. De hertog had bijzondere zorg aan dit feest besteed en geene kosten gespaard. Zoowel voor uitwendige versieringen als inwendige verbeteringen had hij groote geldsommen uitgegeven. 't Mocht hem echter met al deze pracht niet gelukken, der vorstin een goeden indruk van den toestand hier te lande te geven en, diep geschokt door de ellende en het bloed van het verdrukte volk dat door de vergulde schermen heen schemerde, vertrok zij naar Spanje.

Tijdens den opstand dezer gewesten tegen Philips II, kwamen de staten van Gelre en Zutphen op 't Valkhof bijeen, en verkozen er graaf Johan van Nassau tot stadhouder. Kort hierop geraakten stad en burgt wederom in handen der Spanjaarden, totdat Maurits er in 1591 het beleg voor sloeg, ze innam, en voor goed aan de zijde der provinciën bracht.

In 1593 werd de burgt gebruikt als rechtsgebouw voor de dorpen Wichen en Beuningen, tot zoolang als de streek aldaar veilig zoude zijn tegen de invallen der vijandelijke benden.

Meermalen was het Hof de verblijfplaats der stadhouders, en in 1611 werd het nogmaals gerestaureerd en rijk gemeubeld.

Bij den inval der franschen in ons land in 1672, werd het kasteel door Turenne hevig beschoten. Vooral de gloeiende kogels berokkenden een groot en onherstelbaar nadeel, terwijl zware bommen door daken en gewelven vielen en in de kapellen en vertrekken groote verwoestingen aanrichtten. Wederom werd het paleis hersteld en eene tweede verdieping op het kasteel aangebracht in 1769, om tot woning voor de stadhouders te kunnen dienen. Nog zijn de rekeningen voorhanden der herstellingen welke gedurende twee eeuwen aan het kasteel en de kapellen aangebracht werden.

Toen de patriottische woelingen aan het einde der vorige eeuw in ons land meer en meer toe namen, gevoelde Willem V zich in de Hollandsche provinciën niet meer zeker en zocht een schuilplaats op 't Valkhof, waar destijds Willem van Lijnden burgtgraaf was. Het was tijdens de reis der prinses uit Holland hierheen, dat ze door de patriottische troepen aangehouden werd, wat de Pruissen aanleiding gaf om met een leger ons land binnen te rukken.

Nogmaals vertoeft de stadhouder hier in 1794, doch slechts korten tijd, om daarna zijne staten voor goed vaarwel te zeggen. Kort hierop werden stad en kasteel door de franschen ingesloten. Een hevig bombardement volgde, en veroorzaakte ook zware schade aan de gebouwen op 't Valkhof. Geheele muren stortten in. De roomsche kapel, nog zoo goed als ongeschonden, werd voor een groot deel verwoest, en nadat de Franschen afgetrokken waren zag men er tegen op, de groote sommen welke de herbouw van de Burgt zoude vergen, uit te geven.

Anderen vonden bovendien, in de waarde welke de groote hoeveelheid materialen, en vooral de tufsteen, vertegenwoordigde een reden, om liever tot geheele slooping over te gaan. En werkelijk, de regeering besloot tot dit laatste.

Niets mocht baten, noch de tegenstand van sommige afgevaardigden, noch de geschriften en smeekbeden van geschiedschrijvers en oudheidkundigen. Op den 9den van Sprokkelmaand 1796 wees de hamer van den afslager het Valkhof aan den meestbiedende toe, en vond men het nog veel, dat zulk een ouden rommel 90400 gulden aan afbraak waard was.

Zoo verdween een der oudste en eerbiedwaardigste gebouwen waarop het volk van Nederland trosch mocht zijn. Het beroemde Hof, welks geschiedenis ten nauwste aan die van het vaderland verbonden was. Een paleis dat zoovele koningen en keizers huisvestte en van waaruit talrijke wetten aan alle staten van Europa uitgevaardigd werden. Een burgt waarvan de dichter Arkstée in 1738 zong:

„Wiens roem trots d'eeuwen lang zal blijven,
„Het pronkjuweel van Gelderland.

Helaas hij vermoedde niet hoe spoedig dit pronkjuweel aan het breekijzer van den slooper opgeofferd zoude worden.

De afgevaardigden van Nijmegen die ten sterkste tegen den verkoop geprotesteerd hadden, drongen er op aan dat tenminste de oudste oorspronkelijke gedeelten, de zoogenaamde Reuzentoren, de Hofpoort en de beide kapellen zouden gespaard blijven; doch slechts voor de kapellen werd dit besluit verkregen.

De plaats waar vroeger het kasteel gestaan had, werd met boomen beplant en tot wandelplaats ingericht.

De ramen der beide kapellen zijn 't eenige wat den wandelaar treft en hem doet vermoeden, dat hij zich op een terrein bevindt, dat eenmaal getuigen was van zooveel vorstelijken luister en grootheid. *)

V. G. A. Bosch.

Aan de Redactie.

Niet zonder verbazing zag ik in het „officieel gedeelte" der beide laatste nummers van het Weekblad twee stukken geplaatst 1), waarin op een apodictischen toon en met eene beknoptheid, welke niet met een juist overzicht strookt, over beraadslagingen in het pruisische Huis van afgevaardigden wordt gehandeld, schijnbaar op eene objectieve, doch in werkelijkheid op eene zeer eenzijdige en hatelijke wijze.

Het is meer bepaald het laatste stuk, dat mijne aandacht in bijzondere mate heeft getrokken.

De algemeene oordeelvellingen over Berlijn en zijne gebouwen laten wij voor hetgeen zij zijn: subjectieve beschouwingen waartegenover geheel anders luidende van ten minste even bevoegde mannen kunnen worden geplaatst. Maar wat te zeggen van het slot, waarin de schrijver zijne beschouwingen over de officieele bouwkunst in Pruisen, en zijne daarmede in verband staande fragmentarische mededeelingen aangaande eene zitting van het „Abgeordnetenhaus", besluit met het verrassende bericht, dat er in Kempen een nieuw gevangenhuis zal worden gebouwd! „Hiervoor zijn" — deelt de schrijver als een bijzonderheid mede — „49.945 marken toegewezen"

Het kan niet anders dan zeer de aandacht trekken, dat de schrijver in deze slotzinsnede plotseling, en wel op de allereenzijdigste manier als verslaggever optreedt. Wat toch heeft de stichting van een gevangenis in een klein landstadje in de Rijnprovincie te maken met den toestand der officieele bouwkunst in Berlijn en met het zeer gerechtvaardigde streven der pruisische vakgenoten, om in de Kamer voor afgevaardigden vertegenwoordigd te zijn — een wensch die hier te lande door den gezonden en praktischen zin van het nederlandsche volk sints lang bevredigd is! Van veel meer belang ware b. v. voor den lezer de mededeeling geweest, dat in dezelfde zitting het bekende lid van het katholieke Centrum, de bekende Gothieker Reichensperger, van wien ook in de besproken aangelegenheid wederom de eerste aanvallen op de staats-architecten waren uitgegaan, zich verplicht heeft geacht de volgende verklaring af te leggen:

„Als ehrlicher Mann kann ich versichern, dass ich bei meinem Antrage nur ein sachliches Interesse gehabt habe; ich war weit entfernt, irgend welche Personen zu treffen oder gar verletzen zu wollen. Ich habe gar nicht gewusst wer bei diesem Bau (ministerie van binnenlandsche zaken) thätig war. Seitdem habe ich gehört, dass Herr Regierungsbaurath Emmerich den Umbau geleitet hat, und wenn ich das gewusst hätte, würde ich vielleicht den damaligen Wünschen des Herren Ministers des

*) Bij dit artikel behoort een plaat, getiteld: Het Valkhof.

1) Naar wij uit beste bron vernemen, vonden beide stukken plaatsing in het Weekblad, zonder voorkennis der Leden van Redactie — één uitgezonderd.

Innern entsprochen und nicht auf eine Regresspflicht hingewält haben; denn die Leistungen dieses Baumeisters sprechen so zu seinen Gunsten und auch alles was ich sonst über ihn wahrnemen konnte, dass ich es bedauern würde, wenn er in irgend einer Weise durch die bisherigen Vorgänge, namentlich durch das, wass ausserhalb des Hauses sich begeben hat, sich verletzt fühlen sollte."

Wilde zich echter de nieuwe medewerker van het Bouwkundig Weekblad tegenover de lezers ten slotte ook nog verdienstelijk maken door hen in te lichten omtrent de voornaamste in dezelfde zitting verleende kredieten, dan zouden deze zeker met meer belangstelling het bericht hebben vernomen, dat er, behalve de 49.945 marken voor een boevenhuis te Kempen, o. a. ten behoeve van een nieuw gebouw voor de hoogeschool voor Muziek te Berlijn, wegens aankoop van terrein alléén 779.100 marken zijn toegewezen.

Wij willen en kunnen niet gelooven — al heeft het er allen schijn van —, dat de schrijver met deze slotzinsnede de pruisische staats-architecten, waartoe eene reeks van hoogst verdienstelijke en beroemde mannen en sommige eereleden onzer Maatschappij behooren, gezamenlijk tot tuchthuis-candidaten heeft willen proclameren, want een dergelijke bedoeling ware eenvoudig ..... infaam.

E. G.

J. H. LELIMAN contra J. F. METZELAAR.

Aan de Redactie van het Bouwkundig Weekblad.

In N°. 12 van 22 Maart j.l. zijn eenige stukken en losse gedachten van den heer J. F. METZELAAR van 'sGravenhage opgenomen, mij waarschijnlijk indirect als Paaschcadeau vereerd en daarom met bizondere belangstelling gelezen.

In dat belangrijk epistel doet als vuurwerk het leelijke woord „belasteren" eene dienst, die ik bij deze de eer heb zoo hartelijk mogelijk af te wijzen, en wel omdat ik den logen met list en opzet (dat is bij mij den LASTER, door mijn waarden en ouden leermeester bedoeld) veel langer, dan de veertig jaren achting en vriendschap waarop zich de heer Metzelaar beroept, heb leeren haten en straffen.

Maar ook nog om eene andere reden weiger ik dit woord. Ik sprak waarheid en niets dan waarheid, zoo als die mij bekend was geworden. Meer kon ik niet. Wil de geachte schrijver, die mij in vier zijner kwaliteiten als: collega, consulent, leeraar en vriend zoo bar te gemoet trad, mijn bewijs?

Hij herinnere zich dan zijne eigene woorden, die uit zijn mond, op zijn bureau in zijne stad zijn vernomen door twee achtenswaarde architekten en mij meêgedeeld, langen tijd nadat de consulent als architekt had bedankt voor de uitnoodiging, zoo dringend tot hem gericht door de kerkheeren te Hoorn.

Op die bijeenkomst is onder zes oogen gesproken over het ontwerp-Metzelaar, dat ZEd. in zijn snipperuurtjes had zaâmgesteld.

Daarop mocht ik mijne beweringen gronden, te meer omdat de consulent nà het mislukken van den besloten wedstrijd, als architekt kon optreden zoodra hij tijd en lust had.

Had ik mijn woorden na des heeren Metzelaars verklaring te wegen op een goudschaaltje? Volstrekt niet, want de Hoofden te Hoorn, die zoo meedoogenloos één der „uitverkorenen" als concurrent terugstootten, wisten den 15 Augustus 79, uit een zeer belangrijk stuk hoe de vork in den steel zat, wat de heer Metzelaar had gesproken en hoe er over het program en de geheele vergulde pil als prijsuitschrijving gedacht werd.

Niet ten onrechte schreef een voornaam rechtsgeleerde in deze geraadpleegd o. a. „Onze besturen en deftige lui zijn soms aardig naïf. Ook hier!

Ik heb lust die „Hoofden" op mijn beurt te sommeeren tot de openbaarmaking van dat onmisbare blad voor de geschiedenis der Hoornsche prijsvraag. Ongetwijfeld kent de heer consulent zijn inhoud en zal hij deze wel gelieven mee te deelen, anders zal een ander moeten zorgen voor de publiciteit, omdat ze mij volkomen zal rechtvaardigen of de heer consulent het goedvindt of niet. Uit dat stuk, mij bekend, zal daarenboven zonneklaar blijken hoe verkeerd de heer consulent deed, mijne woorden in de minste verdenking te brengen, die — ik voeg het er gaarne bij, — het doel niet hadden iemand in deze kunstzaak te beleedigen.

Ik acht mij hier ter voorkoming van het gewone gekef in kunstzaken — zoodra ieder belanghebbende het recht voor zijn uitleg gebruikt — ontslagen, de Hoornsche prijsvraag te releveeren, want ze trok mij na behoorlijke studie weinig aan, en had werkelijk geen fraaien afloop.

De kerk en toren worden dezen zomer ingewijd, en zijn in elk opzicht in afwijking van het Metselaar's program ontworpen. Toch kost dit bouwwerk, waarvan wij gaarne de afbeeldingen in het Tijdschrift of in dit Weekblad te gemoet zien, aanmerkelijk meer, dan de karige bouwsom beliep, die aanvankelijk kon uitgetrokken en besteed worden.

De geachte consulent doet in zijne bijdrage vier vragen, waarop ik den lezer het antwoord niet schuldig mag blijven.

Op N°. 1 zeg ik. Wel zeker, alle gevraagde teekeningen waren noodig, maar niet voor de beoordeeling of begrooting. Deskundigen en een Juri hebben aan eene schaal van 1 a 100, aan de plans, een paar gevels en een paar doorsneden volkomen genoeg om uitvoerig te kunnen begrooten.

Op N°. 2 moge dienen dat de heer Leliman zich niet vergist. Getuige de brief van den consulent dato 6 Januari 79 hem gezonden. Daar staat 150 voor de kerk en 30 (later 40 geworden) mille voor den toren. Ik sprak enkel van het kerkgebouw. Bij program werd de toren als een afzonderlijk gemeente offer en monument zeer te recht verlangd.

Op N°. 3 heb ik enkel te repliceeren dat hoe hooger de bouwsom stijgt, hoe lager het 1/3 percentje belooning daalt. Laat ons dat bedrag van 500 gulden bestemmen voor hulp en onkosten en zeggen: de uitverkoren vijf architecten hadden, bij inlevering, stellig niet meer overgehouden dan: Nihil.

De 3 concurrenten voor het Rijks-Museum leverden

6 teekeningen op 1 a 100, zonder bestek, en ontvingen ieder zesmaal meer dan het bovengemelde oppermans salaris. Maar de zaak was eene kerkelijke en daarom gaarne fiat.

In N°. 4 kan de consulent niet ernstig meenen wat hij zegt:

Immers ligt in de gevraagde uitvoerige begrooting het door mij bedoeld volledig bestek (sauf de algemeene voorwaarden) volkomen opgesloten. Onder deskundigen is het hier „broertje en zusje." De gegevens voor de begrooting noodig, dienen allen voor het bestek. Aan de verlangde uitvoerige beschrijving van het ontwerp, is meer tijd noodig, dan aan het schrijven of uittrekken van een bestek met voorwaarden uit een uitvoerige begrooting. Is de heer consulent dit eens? Tant mieux.

A propos van die begrooting, liet „de staat der eenheden" veel te lang op zich wachten. Verandering, inkrimping, wijzigingen enz. waren na 20 Juni — dag der toezending — voor het ontwerp in Februari begonnen en 1 Augustus te leveren, ten eenenmale onmogelijk gemaakt.

Maar laat ons dergelijke bagatellen en nog anderen liefst laten rusten. Ik heb van mijn bedanken voor de eer der onderscheiding na 20 Mei 79, nog geen minuut wroeging gehad.

Het spijt mij innig voor prijsvraag en consulent, voor de kerkvaderen en de uitverkorenen, dat deze zoo moedig begonnen kunststrijd geen gunstiger afloop heeft gehad. Allerminst is dit mijn schuld.

Waar vooral consulent en de vier presente concurrenten zich vele opofferingen in geld en tijd voor de ware Nova-Zembla tocht op 26 en 27 Februari 1879 hebben willen en moeten getroosten (want de onkosten zijn zelfs niet eens vergoed), daar mag van weinig belangstelling geen sprake zijn, en allerminst van naamsmetterij.

Nooit vergeet ik die lastige en kostbare wintereis, zooals de consulent mij schreef, en ook nooit zijn woord „belasteren," tegenover zijne gemoedelijkheid over de veertig en vier jaren.

Hij verontschuldige mij daaromtrent is geene details te treden, als hebbende met dit Weekblad en de Hoornsche kerkzaak niets van doen.

En hiermede aan Hoorn, kerk, toren en consulent, heil!

Amsterdam 24 Maart 1883. J. H. LELIMAN.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING LEEUWARDEN, GEHOUDEN 16 MAART 1883.

Na opening der vergadering, lezing en vaststelling der notulen van de vorige, was het eerst aan de orde, — een schrijven van de Afdeeling Amsterdam, inhoudende het verzoek om, nu de Maatschappij in 't Weekblad haar eigen orgaan heeft, de verslagen der Afdeelingsvergaderingen in de eerste plaats, aan dat orgaan te zenden.

De bedoeling van dit schrijven, werd door de vergadering geapprecieerd, maar tevens opgemerkt, dat door den Secretaris daarvoor zooveel mogelijk wordt zorggedragen, en bovendien gereleveerd, dat wanneer dusdanig schrijven van het Bestuur der Maatschappij was uitgegaan, die opmerking meer recht van bestaan had gehad, en het wenschelijk is, dat iedere Afdeeling voor zich zelve hare huishoudelijke handelingen regele en zusterafdeelingen zich daarin niet mengen. Er wordt besloten in dien geest het schrijven van de Afdeeling Amsterdam te beantwoorden.

Daarna verkreeg het lid H. R. Stoett Fz. het woord, ter inleiding van de vraag:

»Welk stelsel van centraalverwarming verdient voor gestichten, woonhuizen, schoolgebouwen enz. de voorkeur; heetwaterverwarming, of verwarming met heete lucht?"

Spreker ontveinsde zich geenszins de moeilijkheid om de vraag, zooals zij is gesteld, in den korten tijd die daarvoor bij eene vergadering beschikbaar is, volledig te kunnen beantwoorden — dit toch zou eene theoretische beschouwing der beide stelsels in verband met ventilatie, als daarmede onmiddelijk verbonden, inrichting en bestemming der gebouwen, kosten van aanleg, exploitatie enz. vorderen. De onmogelijkheid hiervan inziende, zou spreker zich dan ook alleen bepalen tot eene betrekkelijk oppervlakkige behandeling van ventilatie en verwarming.

Na in korte trekken te hebben aangetoond, aan welke oorzaken het luchtbederf in woontrekken en lokaliteiten van grooten omvang moet worden toegeschreven, en hoe weinig er bij de inrichting van woonhuizen, waar velen het grootste gedeelte van hun leven doorbrengen, met eene goede en doelmatige verwarming en ventilatie, rekening wordt gehouden, ging spreker over tot de wijze van verplaatsing en beweging der lucht in bepaalde inrichtingen, noodig voor eene goede ventilatie.

Warmte is de groote motor der lucht; het voorwerp, door vuur, stoom of heetwater verhit, geeft de uitstralende warmte terug aan de daarmede in aanraking komende luchtdeelen, waardoor luchtverplaatsing ontstaat en ventilatie wordt bevorderd.

Wat geschiedt nu gewoonlijk in oude huizen, ook in verband met de verwarming.

Men vindt in 't gunstigste geval een open vuur of haard; de uitstralende hitte verwarmt de lucht niet direct, maar valt op vloeren, wanden en andere vaste voorwerpen, deze, daardoor verhit, verwarmen op hun beurt de omringende lucht, en houden die in onophoudelijke beweging; het vuur trekt eene aanzienlijke hoeveelheid lucht tot zich en circulatie wordt bevorderd.

De koude lucht, door de natuurlijke ventilatie veroorzaak, stroomt langs den vloer naar de warmtebron en veroorzaakt de luchtstroom waarvan koude aan de voeten het gevolg is. De ter verversching aangevoerde lucht moet om dit te voorkomen worden verwarmd, en hetzij achter of in verband met de stookplaats intreden, of wat beter is men passe centraalverwarming toe.

Volgens spreker is bovenbedoelde vereeniging vooral in woonhuizen, groote salons of vertrekken zeer aanbevelenswaardig.

Het open vuur bevordert de gezelligheid, en neemt het eentoonige van eene centraalverwarming, die alleen zichtbaar is door in vloeren of wanden aangebrachte roosters, weg en doet tevens dienst als uitstekende ventilator.

Toevoer van versche lucht door kanalen tusschen eene ommanteling van den kachel, en eene inrichting van den schoorsteen zoodanig, dat die de bedorven lucht kan afvoeren, leidt eveneens tot goede resultaten, wordt daarbij de kachel op zoodanige wijze ingericht, dat door verdamping van water, de vochtigheid der lucht wordt bevorderd, en eene als boven vermelde intreding van verwarmde versche — met voldoende inrichting voor de afvoer van bedorven lucht, dan vereenigt dusdanige lokale wijze van verwarming en ventilatie de noodige factoren tot verkrijging van warmte, met versche en tevens vochtige lucht.

Voor groote lokaliteiten als Concertzalen, Musea's, Kerken enz. zal deze verwarmingswijze wel onvoldoende blijven, en verwarming op groote schaal noodig zijn, hetzij door toevoer van verwarmde lucht door kanalen of verwarming door stoom of heetwater.

Op uitvoerige wijze werden die verschillende stelsels door spreker toegelicht, en de voor- en nadeelen daaraan verbonden uiteengezet.

Bij verwarming met heete lucht wordt die laatste speciefiek lichter en verspreidt zich in 't bovengedeelte van de te verwarmen lucht, vanwaar zij door de hooger geplaatste aangevoerde stroomen van versch verwarmde lucht naar beneden wordt gedrongen, zoodat spoedig het geheele lokaal gelijkmatig verwarmd is.

Bij verwarming met stoom of heetwater wordt door buizen, meer directe uitstraling in de lokalen te weeg gebracht. Is die inrichting zoodanig gemaakt, dat geene toetreding van versche lucht mogelijk is, en alleen de aanwezige lucht in 't lokaal ver-

warmd wordt, dan verdient verwarming met heete lucht de voorkeur; zoo echter bij dit stelsel tevens voor aanvoer van versche lucht gezorgd kan worden, dan kan het ook voor woonhuizen bij uitstek dienst doen, omdat door eene omkleeding der warmwaterbuizen, in kachel of haardvorm, de gezelligheid van het woonvertrek behouden blijft.

Beide stelsels zijn, mits goed ingericht, volgens spreker aan te bevelen.

Door heetwater of verwarming met stoom wordt meer direct uitstralende warmte verkregen, door heete lucht is de verwarming geregelder, ook hangt men bij het laatste stelsel van verwarming meer af van den stoker; door te heet stoken kan verbranding van organische deelen in de lucht ontstaan en stank worden veroorzaakt, en tevens kan, indien niet gezorgd wordt voor het gevuld houden der waterreservoirs, de lucht te droog intreden.

Zonder de vraag direct te beantwoorden: wat is het beste der beide stelsels, gaf spreker als zijn gevoelen, dat in woonhuizen centraalverwarming aan te bevelen is, vooral indien daarbij tevens open vuren in de vertrekken worden gebruikt.

Voor groote lokaliteiten kunnen beide stelsels uitmuntend werken, en hangt de keuze meer af van de bestemming van het gebouw en plaatselijke omstandigheden.

Door duidelijke teekeningen werd de verwarming met heete lucht in het gebouw »de Vereeniging de Harmonie" te dezer stede aangebracht, volgens de plannen van de firma Geneste-Herscher en C°. te Parijs meer in detail behandeld.

Na eenige discussie omtrent de bezwaren aan heete luchtverwarming verbonden, wat de bevochtiging der intredende lucht aangaat, werd door den Voorzitter medegedeeld, dat door de firma Fischer en Stiehl in Essen a. d. Ruhr, toestellen worden vervaardigd, die in de bouches voor aanvoer van warme lucht geplaatst zijn, en waar door middel van bakjes, die op eenvoudige wijze met water kunnen worden gevuld, en tevens zoodanig zijn ingericht, dat de persoon die in het te verwarmen vertrek verblijf houdt, de toetredende lucht naar believen meer of minder vochtig kan doen intreden, waardoor de afhankelijkheid van den stoker wordt voorkomen; ook deelde hij daarbij mede, dat door de firma Geneste—Herscher en C°. heetwaterverwarming met toevoer van versche lucht, die langs de verwarmde pijpen strijkt, in toepassing wordt gebracht. Daarna werd de vraag:

»is uit een constructief oogpunt de toepassing van metselwerk met steenen van verschillende kleuren in diverse figuren aangebracht, aan te bevelen?" door het lid K. L. Faber ingeleid.

Na op de verschillende bezwaren tegen het volhouden van een zuiver metselverband, dat bij het aanbrengen van figuren in muurwerk zich steeds voordoet, gewezen te hebben, kwam spreker tot de conclusie, dat uit een constructief oogpunt de toepassing van figuratief metselwerk niet is te ontraden, mits het verband des muurs, aan het decoratief gedeelte niet worde opgeofferd.

Gedurende de pauze werd door het lid A. T. van Wijngaarden Jr. eene welgeslaagde proeve vertoond van een middel, om verweerd glas te verbeteren, en tevens ter kunstbeschouwing gegeven het werk getiteld: Der decoratieve Ausbau, von Martin Kimbel te Breslau.

Het voorstel van evengenoemd lid, om pogingen aan te wenden tot wijziging van art. 52 der wet, in de vorige vergadering ter tafel gebracht, kwam daarna in behandeling.

Na de, door den Voorzitter gedane mededeelingen van de bespreking die hij in eene vergadering met het Bestuur der Maatschappij te Amsterdam, op den 10 Maart j.l. gehouden, gehad had, werd besloten dat voorstel aan te houden, totdat het besluit bekend zou zijn van de in 't laatst van April te houden vergadering van 't Bestuur der Maatschappij, met de Voorzitters en Secretarissen der Afdeelingen, waar volgens de verklaring van den Voorzitter, dit punt nader ter sprake zou komen.

Nadat verder besloten was, om de Tentoonstelling der bekroonde prijsvragen te houden in den Foyer van de Harmonie, en daartoe uit te noodigen de Besturen van het Departement van de Maatschappij tot bevordering van Nijverheid, en der Vereeniging voor Schilder- en Teekenkunst alhier, en de regeling van een en ander aan 't Bestuur was overgelaten, werd onder dankzegging aan al de leden, die door hunne bijdragen weder zooveel tot het gezellige en nuttige dezer bijeenkomst hadden bijgebracht, de vergadering gesloten.

VRAAGBAAK.

VRAAG 21. Waardoor kan men beletten dat buitenmuren, in de schaduw van hoog geboomte, voortdurend met mos begroeien?

VEILING-BOUWTERREINEN.

12 Maart '83

Zes Bouwterreinen, Spaarndammerstraat. Uit de hand verkocht.
Drie Bouwterreinen, Wenslauwerpad, gem. N.-Amstel, te samen *f* 2100, opgehouden.

14 en 16 Maart '83.

Bouwterreinen enz. aan den Amsteldijk en Wiegelstraat gem. N.-Amstel, te samen *f* 29223.

19 Maart '83

1. Een Bouwterrein, te Hilversum. 's Gravenlandschen straatweg. *f* 8950 *f* 50, opgeh.
2. Een dito, als voren *f* 9450 *f* 50. Nr. 1 en 2 *f* 18,500, *f* 2, opgeh.
3. Een dito, als voren, nabij den Trompenberg. *f* 6250, *f* 50, opgeh.
4. Een dito, als voren, aan den Larenerweg, *f* 975, *f* 25, opgeh.
5. Een dito, als voren, naast voorgaand, *f* 975, *f* 25, opgeh. Nr. 4 en 5 *f* 2000, *f* 175. verkocht.

Een Bouwterrein, Joden Houttuinen tusschen de perc. 42 en 44. *f* 10,700. opgeh.

Een Bouwterrein, te Abcoude, aan de Hoogstraat *f* 2250, opgeh.

Een Bouwterrein, Haarlemmerweg. *f* 2400, verkocht.

11. Een dito. als voren, *f* 3400, opgeh.
12. Een dito, als voren, *f* 3300, verkocht,
13. Een dito. als voren, *f* 2500, opgeh.
14. Een dito. als voren, *f* 1200, opgeh.

Een Bouwterrein. Linnaeusdwarstraat, gem. Watergraafsmeer. *f* 1000, opgeh.

Een Bouwterrein, te Watergraafsmeer, aan de Linnaeusdwarsstraat, *f* 425, *f* 10 opgeh.

Afloop van Aanbestedingen.

DOETICHEM, 17 Maart. — De heer Labaaij, het bouwen van een villa:

Th. Blumink te Digteren	*f* 11,416
H. J. Masselink te Doetichem	» 10.979
A. Sikkens idem	» 10.675
F. P. Maandag te Ambt Doetichem	» 10.663
D. J. Vinkenborgh te Doetichem	» 10.373
T. Siebelink idem	» 9,882 gegund.

AMSTERDAM, 19 Maart — Het gemeentebestuur, het bouwen van de openbare lagere school 2e klasse in de Jacob van Campenstraat, hoek van der Helststraat:

P. Kampman en J. van Harderwijk	*f* 74.500
F. Hulsbosch te Bennebroek	» 66.675
Gebr. van Berkum	» 61.846
A. Aalders	» 59.470
Cruijff en Schouten	» 58.974
H. Rietsnijder en Zn.	» 58.728
H. C. Dorlas	» 57.900
J. Koster	» 57.575
W. L. Leibbrandt	» 56.945
P. Brugman	» 56.000
W. Voskuijl	*f* 55.798
A. Paans	» 54.300

de overigen allen te Amsterdam.

LOCHEM. — De architekt J. Bosch, het bouwen van een villa voor den heer N. Naeff:

D. Assink	*f* 8.249
Weerbeek	» 7,238
A. Beijers	» 6.519
W. Sloet	» 6.450
J. Jansen	» 6.346
J. Olthoff	» 6.099
Gebr. Reerink	» 5.649
J. Willighagen	*f* 28.888
L. Meijer	» 26.299
W. Gerritsen	» 26.096
Gebr. Grolleman	» 25.824

OLDEBOORN, 19 Maart. Het gemeentebest. van Dongeradeel: *a* het stichten eener nieuwe school voor U. L. Onderwijs te Akkrum:

H. B. v. d. Valk te Cubaard.	*f* 19.748
J. U. v. d. Meulen te Hemelum	» 19.630
J. J. Kalf te Ureterp	» 19.143.50
W. D. v. d. Velde te Dragten	» 18.955
J. L. Pijkstra te Bergum	» 18.944
L. Bos te Bolsward.	» 18.907
J. A. v. d. Sluis te Gorredijk.	» 18.895
S. J. Fokkens te Britsum	» 18.728
J. de Boer te Steenwijk.	» 18.488
C. Schiere te Boornberchum	» 18.265
G. Schaafsma te Terkaple	» 18.200
S. Stienstra te Bolsward.	» 18.180
E. L. Hiemstra te Hallum	» 17.938
J. L. Eppenga te Lippenhuizen	» 17.926
J. H. Pantsma te Terwispel	» 17.864
A. J. v. d. Meij te Berlikum	» 17.742
E. de Jong te Akkrum	» 17.577
R. van Sloderen te Kortezwaag	» 17.477
R. v. d. Veen te Terwispel.	» 17.150
F. S. Schiere te Rottevalle	» 16.950
S. A. Nieuwland te Marssum	» 16.880

OVERLOON, 19 Maart, — Het gemeentebestuur van Maashees en Overloon, het bouwen van een nieuw schoolgebouw en verbouwen der onderwijzers woning te Overloon:

J. Wijnhoven te Venraai	*f* 10.854
N. Dijks te Maashees	» 9.972
B. Geurts te Vierlingsbeek	» 9.870
Verlaak te Kessel	» 9.690
Korting te Beugen	» 9.468
A. Jansen idem	» 9.107

DEN HAAG, 20 Maart. — De architekt Joh. Mutters Jr., het verbouwen en vergrooten der magazijnen, benevens het maken van 6 pakhuizen voor den heer Osthoff Spuistraat:

A. Stigter, aldaar	*f* 33.498 gegund.

APPELTERN, 20 Maart. — Het gemeentebest., het bouwen van eene openbare lagere school en het verbouwen der onderwijzerswoning te Maasbommel:

T. Schippers te Kessel	*f* 14.235
G. Hoes te Oijen.	» 13.415
M. van Heck te Alfen	» 12.900
R. Derks idem	» 12 800
J. Witsiers te Maasbommel	» 12.725

TERHEIJDEN, 20 Maart. — Het gemeentebest., het bouwen van school en schoolhuis te Wagenberg:

A. Gerdens te Terheijnen	*f* 18.884
J. Schonk te Oosterwijk	» 18.520
C. Vrolijk te Terheijden	» 17.887
J. Wijdemans te Horst	» 17.881
J. van Boxsel te Terheijden	» 17.602
J. van Aken te Zevenbergen	» 17.575
H van Dijk te Made	» 17.100
Ant. Verlegh idem	» 16.950
Adr. Verlegh te Terheijden	» 16.850
A. Schets idem.	» 16.749
G. Akkermans idem.	» 16.739
W. Fransen te Geertruidenberg.	» 16.500
J. W. H. Brand te Oosterhout	» 16.145
A. van Meer te Zevenbergen	» 16.110
Jos. van Tetering idem	» 15.883

ZWOLLE, 20 Maart. — De heer J. H. Lüken, het bouwen van drie woonhuizen onder één dak:

T. Disselhof	*f* 29.900
G. van Unen	» 29.792
G. Kamphuis	» 28.924

AMSTERDAM, 21 Maart. — De Koninklijke Nederlandsche Stoomboot Maatschappij, het maken der houten fundeeringen voor een ijzeren overdekking harer laad- en losplaatsen aan de Nieuwe Vaart:

C. J. Harlag te Amsterdam	*f* 8.967
H. J. Nederhorst te Gouda	» 7.890
J. v. d. Vlugt te Dordrecht	» 6.970
J. Smit VII te Slikkerveer.	» 6.950
J P. Cornelissen te Amsterdam	» 6.777
P. Schmidt & Hermans idem	» 6.390
P. Verbruggen te Waddinxveen	» 6 000

's GRAVENHAGE. 21 Maart. — Het ministerie van waterstaat, handel en nijverheid, het maken van gebouwen en bijbehoorende werken bij het punt van verbinding van den Noordbrabantsch—Duitschen spoorweg, aan den spoorweg van Nijmegen naar Venlo:

Gebrs. Lensink te Arnhem.	*f* 19.200
R. Geurts en Cie te Vierlingsbeek.	» 18.300
G. W. v. Hezewijk te Heumen	» 18.024
C. Eckhardt te Almelo	» 17.999
A. Vervoort te Veghel	» 17.990
L. de Rooy te 's Gravenhage	» 17.900
J Gielen te Kessel.	» 17.500
J. v. Groenendael te Nunhem	» 17.135
G.J. Groot te St. Anna bij Nijmegen	» 16.888

NOORDWIJK, 2 Maart. — De archit. A. R. Freem te Arnhem, namens commissarissen van de maatschappij Noordwijk: het bouwen van eene opzichterswoning. het bouwen van een idem, het maken van een brug, het bouwen van eene arbeiderswoning en veranda en het bestraten van de strandreep met verdere wegen, in 5 perc. en in massa:

J. Spreij te Koudekerk, massa *f* 59.626.

G. H. v. d. Heijden te Arnhem, perc. 5 *f* 32.720.

J. Haasnoot te Katwijk a/Zee, perc. 5 *f* 38.500.

E. v. d. Weijer te 's Hage, perc. 1, 2, 3 en 4 *f* 26 870; massa *f* 66,850.

W. P. Teeuwisse te 's Hage, perc. 1, 2, 3 en 4 *f* 25.425; massa *f* 64.625.

P. Leenders te Utrecht, perc. 1 *f* 5137; perc. 2 *f* 5137; perc. 3 *f* 3576; perc. 5 *f* 35.317; perc. 1, 2, 3 en 5 *f* 48.883.

P. Pruijs te Zandvoort, massa *f* 65.300.

G. Keij te Rotterdam, perc. 5 *f* 40.980.

Gebr. W. en V. A. Westmaas te 's Hage, massa *f* 70.680.

J. Slenters te Delft, perc. 1. 2, 3 en 4 *f* 25.420; massa *f* 64.625.

G. Majoor te Bussum, massa *f* 59.594.

B. N. van Ipenburg te Delft, massa *f* 65.000.

Gebr. Verloop te Noordwijk a/Zee, perc. 1 en 2 *f* 5690.

A. Kloots en J. B. Arends te 's Hage, massa *f* 64.480.

J. Alkemade Jr. te Noordwijk, perc. 1 *f* 3600; perc. 2 *f* 3600; perc. 3 *f* 4200; perc. 5 *f* 38.000.

J. N. Boers te 's Hage, massa *f* 66.937.

J. J. van Sonsbeek te 's Hage, massa *f* 68.400.

P. Hoogendam, te Noordwijk, perc. 1 *f* 2687; perc. 2 *f* 2687.

G. v. d. Raad te Noordwijk, perc. 1 *f* 2798; perc. 2 *f* 2798.

P. Hoogendam, massa *f* 58.495.

J. Fuhren te Hilversum, perc. 3 *f* 1930; perc. 5 *f* 38.500; massa *f* 61.000.

C. Bos te Haarlemmermeer, perc. 5 *f* 37.359.

Gebr. Lensink te Arnhem, perc. 5 *f* 34.300; massa *f* 58.900.

W. A. G. Jansen te Utrecht, massa *f* 56.877.

Zoodat de laagste voor perc. 5 is: G. H. v. d. Heijden, voor *f* 32.720; voor perc. 1 en 2 P. Hoogendam *f* 5374; voor perc. 3 J. Fuhren *f* 1930 en voor de massa W. A G. Jansen *f* 56.877; nog niet gegund.

WORDT-RHEDEN, 21 Maart. — De architect M. K. Smit te Dieren: Het bouwen van eene oranjerie met tuinmanswoning op het landgoed de Kruishorst.

K. Bennink te Rheden	*f* 13.630
K. S. Norg, aldaar	» 13.580
W. Vleeming te Velp	» 12.223
E. H. van Heuven idem	» 12.214.45
L. Enklaar te Dieren	» 11.957
H. Stoltenborg idem	» 11.897
A. R. Schoonman idem	» 11.877
H. Enklaar idem	» 11.866
E. J. N. Steentjes te Velp	» 11.825
J. Steinvoort te Dieren	» 11.749
J. de Witt idem	» 11.386
H. M. Berendsen te Laag-Keppel	» 11.234 gegund.

HEERDE, 22 Maart. — Het Gemeentebestuur: het bouwen van eene school voor L. O. voor 350 leerlingen met het benoodigde ameublement.

W. Wissink te Arnhem	*f* 21.925
J. Dekker te Borculo	» 20 660
Korteling te Deventer	» 20.600
J. van de Braak te Apeldoorn	» 19.999.99
J. C. Tlik te Zwolle	» 19.766
H. van de Sluis te Zwoller Kerspel	» 18.700
J. Westrik te Epe	» 18.638
H. Mouw te Apeldoorn	» 18.275
A. van Straaten te Zwolle	» 17.776
H. v. d. Bold te Apeldoorn	» 17.728
J. de Boer & Zoon te Steenwijk	» 17.700
G. Radstaak te Apeldoorn	» 17.520

Begrooting was *f* 20.000.

ABCOUDE, 24 Maart — Door J. P. van Hilten: het bouwen eener Boerenhofstede enz. te Abcoude.

H. Klaver Dzn te Ilpendam	*f* 16 700
H. Wassink te Abcoude	» 16,400
J. Hageman te Breukelen	» 16 000
Romijn en Venemans te Amsterdam	» 15.975
C. Romeijn te Delft	» 15.884
L. Gesman te Oudshoorn	» 15.849
J. Rentinck te Abcoude	» 15.782
N. E. Gerwig te Breukelen	» 15.780
G. H. van der Wilt te Breukelen	» 15.700
W. F. Mulckhuijse te Vinkeveen	» 15.390
J. Kruijswijk te Abcoude	» 14.880
Gebr. G. en S. Bodegraven te Nieuwkoop	» 14.821
W. van Ingen te Bodegraven	» 14.770
S. en C. van Soest te Mijdrecht	» 14.749
C. van den Berg te Boskoop	» 13.480

ALMELO, 28 Maart — De directie der Koninklijke Stoomweverij te Nijverdal: de vergrootingen van genoemde fabriek.

C. Eckhardt	*f* 13.390
A. Schreuder	» 11.694
G. Groot Hengel te Borne	» 11.684
S. Krabshuis	» 11.100
M. Westenberg	» 10.990
F. Jansen te Nijverdal	» 10.989
G. Kamphuis	» 10.790
K. M. Spoor	» 10.698
E. Scholten	» 10.682

de overigen allen te Almelo.

The St. Pancras Iron Work Company, London.

FABRIEK
voor Stal-Inrichtingen
1205 EN
Stal-Benoodigdheden.

Agenten voor Nederland en de Kolonien

STAAL & HAALMEIJER,
36. Derde Weteringdwarsstraat,
AMSTERDAM,
alwaar een **STAL** en **BOX** op ware grootte te bezichtigen is.
Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.

OPZICHTER. 1206
Een BOUWKUNDIG OPZICHTER, reeds drie jaren als zoodanig, of als ONDERBAAS werkzaam, door het eindigen van het werk zonder betrekking, zoekt weer geplaatst te worden. De beste getuigen staan hem ten dienste.
Adres franco onder letter P bij den boekhandelaar H. P HENNEVELD te *Delft*.

1207 **AANBESTEDING**
ED. G. A. FOL, Architect te *Rotterdam*, zal AANBESTEDEN op **Maandag 2 April, 1883**
Het opbouwen van de GASMETER-FABRIEK te Dordrecht.
Bestekken op franco aanvrage tegen toezending van 50 Cents per Exemplaar verkrijgbaar. Aanwijzing op Maandag 2 April des morgens 10 ure vóór de besteding aan de fabriek. De teekening ligt ter overname in het Koffiehuis van den Heer VAN DER HORST te *Dordrecht*.

DORDTSCHE TRAS.
H. F. ONDERWATER & Co.
DORDRECHT,
STOOM-TRASMOLENAARS.
Opvolgers van de Heeren P. en J. HORDIJK,
leveren geen andere tras, dan die op hunne molens te *Dordrecht* gemalen wordt van **zuiveren tufsteen**, uit de groeven van den Heer GERHARD HERFELDT te *Andernach*, uitmuntende kwaliteit en billijken prijs
Bevelen zich aan tot de levering van
TUFSTEEN. 1208

TROTTOIR-TEGELS. **PARKETVLOEREN,** CEMENT-TEGELS.
Villeroy & Boch, Mettlach
Boch Frères, Maubeuge
Minton, Hollins & Co., Stoke
benevens **verglaasde Wand-** en **Faïence Tegels,** 1209
bij de Vertegenwoordigers en Depothouders
OE LINT & Co., Oostzeedijk 248, Rotterdam.

J. VAN HULST, HARLINGEN.
FABRIEKANT VAN
Machinale gele Versieringsteen, Waalvorm, Drieling, Kleinsteen, Scherpkantig en zuiver van vorm.
Handvorm. Friessche gele steen. Dakpannen in verschillende vormen, vloertegels, Witte en Geschilderde Muurtegeltjes. 1210

A. VAN VLIJMEN,
te 's GRAVENHAGE.
STUCADOOR EN ORNAMENTIST VAN ZIJNE MAJESTEIT DEN KONING,
maakt en levert alles wat tot het vak behoort accuraat en voor concurrerende prijzen. 1211

LOUIS GOFFIN & Cie.
28, Avenue Rogier 28, LUIK.
Exploitanten van HARDSTEEN (Petit granit) en van KEIJENGROEVEN alsmede van LUXEMBURGSCHEN STEEN.
HARDSTEENGROEVEN van OGNÉ ruim 10 Hectaren groot met Stoomzagerij ingerigt om alle afmetingen te kunnen zagen.
LA ROCHETTE STEEN, GILSDORFER STEEN en WIDDEBERGER-KEIJEN, ruim 18 Hectaren in exploitatie in Luxemburg.
Verder GRANIET en GRESKEIJEN, HYDRAULISCHE en VETTE LUIKSCHE KALK.
Aan Ingenieurs en Architecten worden op aanvrage monsters van bovenstaande steensoorten toegezonden. 1212

VOORHANDEN, alle soorten RIJNSTEEN en UTRECHTSCHE STEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN, *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. (1213

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON leveren
BESTEKKEN,
zoowel met als zonder bijbehoorende
TEEKENINGEN.

Prijs der Advertentiën:

per regel . . . . . 20 cts.
Abonnement van 500 regels p. regel . . . 15 „
„ 1000 „ „ „ . . . 12 „
„ 2000 „ „ „ . . . 10 „
voor eene zelfde advertentie, te plaatsen één in de 2 weken, p. regel 10 „
voor eene zelfde advertentie te plaatsen in alle uit te geven nummers, p. regel 8 „

Advertentie over eene geheele bladzijde,
de eerste plaatsing . . . . . *f* 20.—
elke volgende plaatsing, mits in eens opgegeven . „ 10.—

Voor elke advertentie wordt een bewijsnummer gezonden en à 10 cents in rekening gebracht.

Bewijsnummers niet verlangende, gelieve men dit in den orderbrief te vermelden.

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON.
Uitgevers.

Gedrukt bij de Erven H van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

3DE JAARGANG. ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST. N°. 14. 5 APRIL 1883.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF, C. MUYSKEN en F. J. NIEUWENHUIS.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Warmoesgracht 12, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD.

NIET OFFICIEEL GEDEELTE: Prijsvragen, door W. C. van Goor. — Het Keizerpaleis te Straatsburg. — Verslag van de vergadering der afdeeling Arnhem, gehouden 28 Maart 1883. — Binnenlandsche berichten. — Tentoonstellingen. — Prijsvraag. — Hoornsche Prijsvraag-kwestie. — Inhoud van Tijdschriften. — Afloop veiling bouwterrein. — Afloop van aanbestedingen.

PRIJSVRAGEN,

DOOR W. C. VAN GOOR.

Den laatsten tijd is het onderwerp: Prijsvragen zeer op den voorgrond getreden. De wijze waarop dit is geschied, heeft ten duidelijkste aan het licht gebracht, dat niet allen genoegen kunnen nemen met de wijze waarop die zoo nu en dan zijn gesteld en behandeld, of met de resultaten waartoe zij geleid hebben.

Een viertal mannen in het vak, zoowel meer- als minder bedaagden, hebben hunne denkbeelden daarover in verschillende vormen en met verschillend doel openbaar gemaakt. Nu dit is geschied, is het zeer te wenschen, dat het gesprokene en geschrevene vruchten zal dragen, die in niets anders kunnen bestaan dan het stellen van vaste grondslagen, zoowel voor de samenstelling van de Programma's als voor de benoeming der juri's, en misschien nog andere onderdeelen. Zeker zal het wel zijn, dat de beide, hier bij name genoemde onderdeelen van het meeste belang zijn, omdat zij den grootsten invloed uitoefenen op de zaak zelf, op den loop welke die neemt en op de uitkomsten.

Zonder de verdiensten van het door anderen geleverde te willen verkleinen, gelooven wij toch den heer J. H. Leliman dank te moeten brengen, het onderwerp op praktisch gebied te hebben gebracht door het stellen van een twaalftal bepalingen, en den heer C. Muysken voor het verzoek aan den heer Leliman om het noodige te doen, opdat die bepalingen in de aanstaande Algemeene Vergadering van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst in discussie zouden kunnen worden gebracht.

Hoe nuttig dit laatste ook moge zijn, gelooven wij toch, dat het zijn groote nut heeft, dat vóór die discussie plaats heeft, die bepalingen vooraf in het openbaar besproken worden, niet alleen om de discussie aldaar meer werkelijk zaakrijk te doen zijn, maar vooral opdat de door de meerderheid der stemmen te nemen besluiten, wel doordacht zullen wezen.

Dewijl de schrijver dezer regelen in den laatsten tijd nog al over het onderwerp heeft gedacht, meent hij zich de vrijheid te mogen veroorloven de door den heer Leliman gestelde bepalingen te bespreken, en mocht het hier en daar blijken, dat hij in gevoelen met hem verschilt, dan houde hij dit ten goede, als wetende dat het bij ons beiden om niets anders te doen is dan om de zaak.

Voor tot mijn doel over te gaan, zij nog gezegd, dat ik ten volle overtuigd ben, dat de Kunst oneindig moeielijker is dan de critiek, en al mocht het dan ook zijn dat door de laatste eenige verbetering ontstond, de heer Leliman behoudt dan toch ten volle de eer den eersten stoot te hebben gegeven.

Ik begin dan met mijne instemming te betuigen met de vier eerste bepalingen, behoudens enkele kleine bemerkingen, en wel deze:

Bij 1, meen ik in overweging te mogen geven de woorden „van omvang" te schrappen. Het is toch niet best denkbaar, dat voor niet — of weinig belangrijke gebouwen prijsvragen zullen uitgeschreven worden, omdat iedere openbare macht in haar ambtenaars personeel krachten genoeg kan vinden om projecten van weinig omvang te maken. Ten anderen zal het niet gemakkelijk

zijn de juiste grens te bepalen, tusschen hetgeen al of niet van omvang geacht moet worden te zijn. Een gebouw kan zeer groot zijn en toch door zijn eenvoudige inrichting, als project beschouwd, weinig omvangrijk. Bovendien, het blijft toch altijd ter beoordeeling van welke corporatie ook, of zij al of niet een prijsvraag wenscht uit te schrijven. Besluit zij daartoe, dan kan zij het even goed doen voor een gebouw van weinig — als van veel omvang.

Bij 2, schijnt het mij toe, dat de heer Leliman wat al te vrijgevig is om Nederlandsche prijsvragen ter mededinging voor buitenlanders open te stellen. Wij geven in bedenking deze bepaling aldus te lezen: „Wanneer een tusschen Nederlandsche bouwkundigen gehouden prijskamp voor een openbaar monumentaal gebouw of andere monumentale stichting, geen voldoende uitkomst heeft opgeleverd, wordt bij een naderen prijskamp ook de mededinging voor buitenlanders opengesteld." Eerst dus de krachten in eigen boezem beproefd, en blijken die niet groot genoeg, dan naar buitenlandsche omgezien.

Wordt dit onderwerp op deze wijze geregeld, dan schijnt het mij toe dat niet alle mededingers naar de eerste prijsvraag met ledige handen naar huis moeten worden gezonden, en daarom in het Programma de bepaling moest worden opgenomen, dat indien de prijskamp niet tot een voldoende uitkomst leidt en ten gevolge daarvan een nadere zal worden uitgeschreven met inroeping van buitenlanders, de helft van den uitgeloofden prijs en der premiën aan de best gekeurde ontwerpen zullen worden toegekend.

Bij 3, stellen wij de toevoeging voor, dat het Programma door de deskundige opstellers mede onderteekend moet worden. Hunne bekendheid geeft meer of minder zekerheid aan de mededingers, voor het meer of minder goede van het Programma.

4 zou een kleine redactie wijziging behoeven.

Beschouwen wij 5 in verband met het eerste gedeelte van het tweede lid van 9, dan schijnt de bedoeling te zijn, dat slechts één prijs zal worden uitgeloofd en de verdere belooningen als premiën zullen worden beschouwd. In beginsel gelooven wij dat dit goed gezien is, hoewel het toch eenige moeielijkheid kan opleveren als de juri niet tot het besluit kan komen, den prijs aan een der antwoorden toe te kennen, omdat er twee of meer zijn, welks verdiensten en gebreken tegen elkander opwegen. Wij hebben dit zien gebeuren bij de prijsvraag van de Societeit Harmonie te Rotterdam en waarschijnlijk ook bij die voor een concertgebouw te Amsterdam.

Regel zal dit wel niet zijn, maar er dient toch ook op de uitzonderingen te worden gelet.

Heeft de juri over niet meer dan één prijs te beschikken en zij komt in het genoemde geval, hoe dan te handelen. Munten de ontwerpen niet bizonder uit, dan kan zij adviseeren tot verdeeling van den prijs; maar zijn de besten bovendien uitmuntend, wat dan? Een verdeeling in tweeën of drieën van een prijs, zou onrechtvaardig zijn, omdat ieder dezer mededingers den prijs ten volle verdiend heeft. In een twee- of meervoudige bekrooning zullen prijsuitschrijvers niet gemakkelijk treden.

Ook tegen het voor vast bepalen van het bedrag van den prijs, meenen wij eenige bedenking in het midden te moeten brengen. Het schijnt ons toe, dat het niet best mogelijk is een vasten vorm daarvoor aan te nemen, zonder den eenen of anderen tijd in onbillijkheid te vervallen.

Gesteld dat een prijsvraag voor eene schouwburg wordt uitgeschreven, waarvan de bouwsom is bepaald op *f* 350.000 en voor eene gevangenis met de bouwsom van *f* 500.000, dan zou de prijs voor de eerste zijn *f* 3500 en voor de laatste *f* 5000. Nu geloof ik niet dat iemand gevonden zal worden die deze regeling goedkeurt.

Een derde bedenking hebben wij tegen de bepaling, dat het bedrag van den prijs van het architecten honorarium zal worden afgetrokken als de bekroonde met de uitvoering van zijn ontwerp wordt belast.

Mogelijk is het, maar zelden zal het toch wel gebeuren, dat het beste uit een prijskamp voortgekomen ontwerp, zoo als het daar ligt, voor de uitvoering geschikt is. Ieder die het een en ander gebouwd heeft, weet dat het een witten raaf is als het eerste aan den patroon voorgelegde ontwerp in alle deelen zijn goedkeuring wegdraagt. Hier verlangt mijnheer iets gewijzigd, daar vergroot, elders verkleind en de slotsom is, het maken eener nieuwe schets. 1)

Zoo zal ook in de meeste gevallen de bekroonde genoodzaakt zijn, nieuwe teekeningen te maken, waarvan bij toepassing van het voorgestelde het gevolg zal zijn, dat de bekroonde zijn eerste teekeningen eigenlijk pro Deo heeft mogen maken.

Het blijft echter waar, dat de uitvoering met de gevolgen van dien, een niet te versmaden kleinigheid is, voor welke de bekroonde zich van zijne zijde wel eenige opoffering mag getroosten, zoodat het misschien billijk zou zijn om de aftrekking van het honorarium op de helft van den prijs te bepalen.

Maar, als volgens 12 de bekroonde weigert de uitvoering op zich te nemen; wat dan? Dat geeft zeker een conflict met de prijsuitschrijvers, hetwelk niet gemakkelijk in der minne zal zijn uit den weg te ruimen, want deze doen datgene waartoe zij verplicht zijn. Bij weigering zouden zij het recht hebben den prijs in het geheel niet uit te betalen.

Om al deze moeielijkheden te voorkomen, schijnt het ons het beste toe, hoegenaamd van geen aftrekking te spreken, maar de prijs zoodanig te bepalen, dat zoowel bij al- als niet uitvoering door den bekroonde, deze in den vorm van prijs een voldoende belooning geniet.

Op grond van het aangevoerde zouden wij voorstellen 5 met het tweede lid van 9 aldus te lezen.

„De uit te looven prijs wordt vastgesteld door de opstellers van het Programma in overleg met prijsuitschrijvers en in verband met het verlangde ontwerp en de hoeveelheid der verlangde teekeningen en andere stukken."

„Aan de juri wordt een som ter beschikking gesteld om, indien daarvoor termen bestaan, aan een of meer der het bekroonde meest nabij komende ontwerpen, premiën toe te kennen."

„Alle met de prijs of premiën bekroonde

1) De beantwoorder eener prijsvraag moet in den regel teekeningen leveren.

ontwerpen worden het eigendom van de prijsuitschrijvers. De niet bekroonde blijven het eigendom van de vervaardigers."

„In geen geval mogen prijsuitschrijvers van de laatstgenoemden eenig gebruik maken."

Of het wel raadzaam zal zijn het tweede gedeelte van 5 te behouden, betwijfelen wij eenigszins, in verband met het bepaalde in 12, dat de prijsuitschrijvers verplicht zijn, den bouw aan den bekroonde op te dragen.

Het moge waar zijn, dat door een bekwaam beoordeelaar, de waarde van een ontwerp zeer goed is op te maken uit teekeningen op de schaal van 1 à 100, niet ontkend kan het toch worden, dat teekeningen op die schaal niet alle details en constructiën voldoende duidelijk kunnen aangeven. Worden enkele deelen op een grooter schaal verlangd, dan kan uit de teekeningen daarvan over de meer of mindere constructieve bekwaamheid en kunstvaardigheid van den ontwerper een juister oordeel geveld worden. Daarin zou de aanwijzing te vinden zijn of de bekroonde aan het examen naar zijn practische bekwaamheden, in 12 bedoeld, moet onderworpen worden. Wij zouden dus voorstellen dit gedeelte van 5 weg te laten.

Nu wij toch aan de teekeningen zijn, veroorloven wij ons het voorstellen van een kleine toevoeging aan 5, namelijk deze: „De teekeningen van gevels moeten in lijnen zijn, zonder eenige opwerking met kleur, arceeringen of iets dergelijks. Het wordt echter aan den beantwoorder overgelaten perspectievische voorstellingen van zijn ontwerp, naar verkiezing bewerkt, aan het in het Programma verlangde toe te voegen."

Wij gelooven dat dit voorstel in ruime mate zijn rede van bestaan heeft. De klacht is dikwijls ontboezemd, dat het groote publiek zoo weinig van Bouwkunst af weet en op enkele uitzonderingen na, niet in staat is een bouwkundige teekening te begrijpen, namelijk zooals die vroeger in den regel eenvoudig in lijnen of met O. I. inkt met schaduwen werden gewasschen. Dat gebeurt thans zelden meer bij teekeningen, welke ook het publiek ter beschouwing moeten worden aangeboden; zij worden nu opgewerkt om daardoor het publiek beter in staat te stellen te kunnen zien wat het eigenlijk is. Maar daarin is men tot een uiterste overgeslagen. De kleuren geven dikwijls volstrekt niet de ware aan. Wat b. v. te zeggen van een teekening waarop gebakken steen door zwarte vlekken wordt voorgesteld of de vlakke tinten een andere kleur vertoonen dan die der bouwstoffen waarvan het gebouw zal vervaardigd worden. Met de schaduwen wordt niet zelden omgesprongen op eene wijze die bijna zou doen veronderstellen, dat de teekenaar niet bij machte is die te ontwikkelen. Met de fransche slag wordt over veel heengegleden, zoodat het zelfs dikwijls voor den ongewijde moeielijk is hier en daar te ontdekken, wat de voorstelling eigenlijk moet beteekenen.

Of dit nu wel den goeden weg is om algemeen meer inzicht in onze kunst te geven, door het aanbieden van zulke onware voorstellingen, betwijfelen wij zeer; het is ten minste in geen geval den weg der waarheid en te vreezen is het, dat ook wel eens een beoordeelaar door die zoogenoemde artistieke voorstelling, ondanks zich zelve en zijn juister inzicht, meer of min wordt medegesleept.

Geven wij liever de waarheid. Die moge zeer, zeer dikwijls niet zoo schoon schijnen als de bedoelde onwaarheid in de voorstelling, werkelijk is deze toch veel schooner dan gene.

In de eerste alinea van 6 zouden wij voorstellen de woorden „of specialiteiten" te vervangen door:

„Is het naar het oordeel der juri raadzaam dat ook specialiteiten gehoord worden, dan heeft zij het recht zich deze toe te voegen. Aan hen wordt slechts een raadgevende stem toegekend."

Slaat de tweede alinea op de verkiezing van de specialiteiten?

Het eerste lid van 7 kon met 6 één geheel vormen.

Wij meenen te mogen vragen of het niet beter was aan de samenstellers van het Programma slechts een adviseerende stem toe te kennen.

Het is waar, dat zij het onderwerp hebben moeten bestudeeren en daardoor dieper er in zijn doorgedrongen dan met hen die als beoordeelaars geroepen worden, vooral bij de eerste kennismaking met de ontwerpen, het geval zal zijn. De samenstellers zullen dus ontegenzeggelijk groote diensten kunnen bewijzen en een grooten invloed op het richtige der beoordeeling kunnen uitoefenen. Die invloed zou echter wel eens te overwegend kunnen worden, want men vergete niet, dat zij niet geheel en al onbevooroordeeld zijn. Hebben zij een schetsontwerp gemaakt, hetwelk voor hen geen geheim stuk is, dan zou de voorliefde voor eigen inzicht hen wel eens te veel kunnen beheerschen.

Het tweede lid van 7 behelst een gewichtige bepaling. Wordt die regeling aangenomen, dan krijgen wij gesalarieerde beoordeelaars. Zou dat wenschelijk zijn?

Het is zeker waar dat, zal een beoordeelaar datgene, waartoe hij zich door de aanneming der betrekking verplicht, conscientieus doen, hij daarvoor een groote kennis moet bezitten en zich de opoffering van veel tijd moet getroosten. Om dat alles alleen voor de eer te doen is aan bedenking onderhevig en daarom zou eenige vergoeding wel gewenscht zijn.

Als een aansporing om de betrekking met al den ernst welke die vereischt uit te oefenen, zou die vergoeding niet te beschouwen zijn, omdat niet gedacht mag worden dat er beoordeelaars zijn die dat niet doen. Maar zoodra er meer betaald wordt dan de onkosten welke de beoordeelaar heeft gemaakt, dan komt hij meer in de verhouding van loontrekkend dienaar tegenover prijsuitschrijvers en mededingers. Het is dit waarom deze regeling ons minder aanbevelenswaardig toeschijnt. De betrekking van beoordeelaar wordt er wel eenigszins door verlaagd; de aureool als drager eener zaak van vertrouwen, wordt hem er door ontnomen.

Een tweede bedenking welke wij tegen deze bepaling hebben is, dat de prijsuitschrijvingen wat heel kostbaar worden, waardoor het zou kunnen zijn, dat die minder voorkwamen, hetgeen zeker niet gewenscht moet worden. Indien dat het gevolg werd zou daaruit blijken, dat deze bepaling niet bevordelijk aan het doel is.

Het schijnt ons toe, dat hier een middelweg was in te slaan, namelijk: om deze bepaling alleen toe te passen op prijsuitschrijvingen door den staat, het gewest of de gemeente, omdat de dan betrekkelijk geringe kosten door velen gedragen worden en de beoordeelaar dan meer

beschouwd kan worden, als tijdelijk ambtenaar werkzaam te zijn. Doch wanneer het prijsvragen zijn van bizondere personen of corporatiën buiten eenige regeringsmacht staande, dan moet alles op den bestaanden voet blijven, dat is, dat beoordeelaars hunne functie honoris causa uitoefenen, waarom wij voorstellen 7 aldus te lezen:

„Schrijft de Staat, het gewest of eene gemeente eene prijsvraag uit, dan ontvangen alle leden van de juri enz." en als slot er aan toe te voegen:

„Zijn bizondere corporatiën of bizondere personen de prijsuitschrijvers, dan wordt vooraf overeengekomen omtrent de vergoeding van reis-, verblijf- en andere kosten." Het blijft dan aan het oordeel van den uitgenoodigden beoordeelaar over of hij zich al of niet alleen met de eer tevreden wil stellen.

Bij 8, eene vraag. Zou het zijn nut kunnen hebben te bepalen, dat de openbare tentoonstelling van de antwoorden plaats heeft vóór de uitspraak der juri? Wij herinneren ons dat dit wel meer gebeurd is (1), vooraf kan zich dan eenigszins een publieke opinie vormen.

In dat geval zou de tweede alinea vervallen en de derde dienovereenkomstig gewijzigd kunnen worden.

De toevoeging, dat het juri-rapport behoorlijk gemotiveerd moet zijn, is onzes inziens niet overbodig.

De eerste alinea van 10 schijnt ons toe aan eenige bedenking onderhevig te zijn. Wanneer een begrooting van kosten verlangd is, dan zal het wel waar zijn dat het ontwerp met de begrooting één geheel uitmaakt, zoodat beoordeelaars ook verplicht zijn van de begrooting kennis te nemen en die met nauwgezetheid te onderzoeken. Blijkt het dat de begrooting te laag is, dan kan de juri dat ontwerp op grond daarvan als onvoldoende afkeuren.

Wordt de verantwoordelijkheid van de inzenders op den voorgrond gesteld, dan zou de juri zich wel eens van het onderzoek der begrooting ontslagen kunnen achten, omdat een ander daarvoor verantwoordelijk is gesteld. Het buiten onderzoek laten der begrooting, kan ten gevolge hebben, dat de prijs werd toegekend aan een ontwerp, hetwelk op geen voeten of vademen na voor de op goede gronden rustende vastgestelde bouwsom gemaakt kan worden. Wij stellen dus voor die zinsnede weg te laten.

In verband met het bepaalde in 8, dat elke inzender een copia van de beoordeeling ontvangt, komen ons de woorden „en niet schriftelijk beoordeeld" niet geheel juist voor. Het was misschien beter te bepalen: „De schriftelijke beoordeeling van zulke ontwerpen gaat niet verder dan de aanwijzing waarin het in strijd zijn met het Programma bestaat."

Tegen het begin van 11 hebben wij een gewichtige bedenking. Wij weten zeer goed dat het niet tot de dagelijksch voorkomende zaken behoort, dat in strijd met de uitspraak van een juri wordt gehandeld en deze daardoor vernietigd. Wij meenen ons slechts één dergelijk geval te herinneren en wel in den strijd over Nederland en Oranje en Ebenhaëzer in 1864 gevoerd, maar toch achten wij dat woord „onherroepelijk" gevaarlijk en te ver gaande, omdat daardoor een juri niet meer of minder dan onfeilbaar wordt verklaard. Dat niet ieder van dat gevoelen is, daarvan hebben wij in den laatsten tijd in de twee reeds genoemde zaken het bewijs gehad. Wij stellen dus voor, de woorden „is onherroepelijk en" weg te laten en als gevolg daarvan ook het slot van het eerste gedeelte te laten vervallen.

De eerste alinea van het tweede gedeelte van 11 zouden wij ook gaarne verwijderd zien. Het is toch niet denkbaar dat iemand, die vooraf weet welk ontwerp hem ter beoordeeling zal worden voorgelegd, van wien het ook moge zijn, de betrekking van beoordeelaar zal aanvaarden, evenmin als hij het zal doen die zelf een ontwerp heeft vervaardigd en ingezonden. Een tegenovergestelde handeling zou zulk een daad van immoraliteit in zake prijsvragen zijn, dat wij in geen geval zelfs mogen veronderstellen dat iemand zich daaraan zal schuldig maken. Daarom stellen wij voor, het daarop betrekking hebbende weg te laten, evenals omdat niets van het tweede door ons gestipuleerde geval, in de bepalingen voorkomt.

Het slot dezer bepaling schijnt ons toe wat te ver te gaan. Het pleit zeker voor zijne belangeloosheid dat de heer Leliman die heeft geschreven, maar wij geven in bedenking de woorden „in geen geval" te veranderen in „zoolang de met den prijs of met premiën bekroonden niet geweigerd hebben de uitvoering op zich te nemen." Zoodra dit het geval is, kunnen wij niet eene rede vinden, waarom het noodig zou zijn dat een beoordeelaar moet weigeren elke opdracht aan te nemen.

In 12 zouden wij wenschen de woorden „en trouw" weg te laten. Men mag toch niet beginnen met geen trouw te veronderstellen. Het was ook niet ondienstig beter te laten uitkomen, dat zoowel van den met den prijs, als met premiën bekroonden, waarborgen van praktische bekwaamheid worden verlangd. Het kan geschieden door „deze" te veranderen in „zij", en „kan" in „kunnen."

Tegen deze regeling in zijn geheel, hebben wij echter een bezwaar en wel dit, dat, als een jong bouwkundige is bekroond, die nog niet in staat is geweest van zijne praktische bedrevenheid te doen blijken, hij dan voor de uitvoering geheel op zijde wordt gezet. Zou dit onderwerp niet op deze wijze zijn te regelen, dat, in geval de bewijzen van voldoende praktische bekwaamheid niet door hem geleverd kunnen worden, doch hij zich niet wenscht terug te trekken voor de uitvoering, prijsuitschrijvers een hoofduitvoerder kiezen, doch dat de bekroonde als mede-uitvoerder zal optreden, welken laatsten dan b. v. 30 of 40% van het architecten-honorarium zal worden toegekend.

Wij zijn aan het einde onzer beschouwing der door den heer Leliman gestelde bepalingen. Met veel kunnen wij ons vereenigen, maar op enkele, somtijds niet onbelangrijke punten, meen ik met den heer Leliman te moeten verschillen. Het zal hem even als mij aangenaam zijn, wanneer zich, op grond der verschillende lezingen, vóór de Algemeene Vergadering eenige discussie ontspint, opdat dan spijkers met goede koppen geslagen zullen kunnen worden.

1) Niet in Nederland.

Een gewichtige vraag doet zich op, deze namelijk: Welk praktisch nut zal het hebben, of deze, of een nog betere regeling van het onderwerp „Prijsvragen" al gedecreteerd wordt? Het is toch niet mogelijk eenig prijsuitschrijvend college daaraan te binden.

Zou het niet gewenscht zijn, dat de Besturen der beide machten op burgerlijk bouwkundig gebied in ons land, namelijk die van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst en van Architectura et Amicitia, zich met elkander verstonden, ten einde gezamenlijk eene regeling te ontwerpen, om die in de vergaderingen der beide lichamen te behandelen?

Wanneer die daarin zijn aangenomen, dat dan die beide lichamen zooveel mogelijk kennis nemen van alle uitgeschreven prijsvragen en de programma's in hunne organen bespreken, om op grond der bepalingen daarvan, al of niet medewerking, zoowel aan beantwoorders als het optreden als beoordeelaars aan te bevelen. Het schijnt ons toe, dat slechts langs dezen of dergelijken weg eenige hoop op praktische gevolgen is te koesteren.

HET KEIZERPALEIS TE STRAATSBURG.

(*Wederlegging.*)

Ik zal maar, zonder aan te schellen, met de deur in huis vallen, om den toorn tot bedaren te brengen, dien mijn »verrassend bericht, dat er in Kempen een nieuw gevangenhuis zal worden gebouwd" in uwen korrespondent E. G. deed ontgloeien.

Het verwondert mij niet dat de eenigszins zenuwachtige heer E. G. achter deze mededeeling eene boosheid heeft gezocht, à la »Kamper Courant", die in onze jeugd zijne korte berichten op zulk eene wijze achter elkâar stelde, dat het ééne nieuws eene bijtende kritiek was van het andere.

Ondertusschen zal de lezer in kalmer stemming wel van gevoelen wezen, dat ik uit de tuchthuisstraf voor zekere mannen, die te Berlijn de officieele bouwkunst vertegenwoordigen geen heil voorzie. Hadde ik aan 't slot van mijn artikeltje gesproken van de wenschelijkheid der restauratie, of wederopbouwing van flagellatoria of geeselkamers (gelijk wij er uit de 12e eeuw nog kennen) — à la bonne heure! — dan zou er aanleiding geweest zijn mij van boosheid of vooringenomenheid (de toorn alleen gaf natuurlijk aan den heer E. G. de uitdrukking »infame bedoeling" in de pen) te verdenken. Doch door toeval alleen werden mijne losse berichten als samenhangend hoofdartikel opgenomen.

Wanneer men echter ziet hoe een »Commissaris van den bondsraad en Opperbouw-directeur" over de eischen van een »Keizerpaleis" spreekt, te bouwen op de grenzen van een land, wat eeuwen aan eeuwen echt duitsch, sedert 1681 door geweld en list midden in vredestijd veroverd, thans na twee honderd jaren weder tot den oorspronkelijken stam is teruggekeerd — wanneer wij zien dat dezelfde mannen, die de grootste geestdrift toonden voor de door den Pruisischen koning verworven keizerskroon, thans, nu door een blijvend gedenkstuk de vereeniging der aloude Duitsche landen aan het volgend geslacht zal worden verkondigd, zich niet afvragen wat wel in de oogen des volks de beteekenis van dit bouwwerk zal wezen, en aan welke eischen het daarom heeft te voldoen — wanneer wij niet in de eerste, de allereerste plaats er van hooren gewagen dat dit paleis edel en vast moet worden gebouwd, als een monumentum aere perennius, maar de meeste sprekers hoofdzakelijk den spoed, de snelheid aanbevelen, als hadde men hier het amsterdamsche koekjesdeeg »spoedig en lekker" te bakken — wanneer wij zien dat daarbij zelfs het aanwenden van fransche bouwvormen wordt aangeprezen, om de nationale gewichtige gebeurtenis van het ontrukken van duitsche provinciën aan fransche handen te karakteriseeren en zinnebeeldig voor te stellen — wanneer de »Opperbouw-directeur", aan het slot zijner rede, als kroon op zijne argumentatie hoe in dit geval een »keizerpaleis" moet tot stand komen, het spreekwoord gebruikt »over den smaak valt niet te twisten", wanneer de achtbare »directeur" één der grootste nationale gedenkstukken bespreekt, als een of ander étagère-voorwerp: dan is er reden om zich, van een esthetisch standpunt te bedroeven; maar het tuchthuis heeft de man daarom niet verdiend, en dat zou ook niet baten.

Ik maak hierom den door E. G. aangehaalden volzin gaarne tot den mijne: »Ich kan versichern, dasz ich.... nur ein Sachliches Interesse gehabt habe." Ik had evengoed mijn artikel kunnen besluiten door de aandacht uwer lezers in te roepen op de jagerskaserne te Dresden, het Stendehuis te Hannover, op de evangelische kerk te Agram, op het Operagebouw te Pesth, of eindelijk op de afschuwelijke kerkjes, kapellen of andere bedehuisjes, die in de laatste jaren op meerdere duitsche badplaatsen zijn gebouwd. Doch dit alles was minder nieuw, al verdient het nog besproken te worden.

Ik hoop, mijnheer de redacteur, u bij deze gelegenheid eenige opmerkingen te hebben gemaakt welke misschien in 't vervolg van tijd voor binnen- en buitenlandsche bouwkundigen of juryleden eenig nut hebben. In 't algemeen komt mij overigens het strijden over mijn »tuchthuis" wel wat voor als een onweder in een glas water, of als een oorlog, ontstaan ten gevolge eener zuurkoolindigestie van zekere vorstin.

Als het noodig mocht zijn geef ik u de volle vrijheid aan den heer E. G. het handschrift van mijn artikeltje te toonen, wat ik u toegezonden had voor de »gemengde berichten", »feuilletonmededeelingen" of iets dergelijks. Ik heb geenerlei rapport gezocht tusschen een rechtschapen »Oberbaudirector" en het huis in questie.

De beknopte vorm, waarin ik u mijne mededeelingen deed, en waarover de heer E. G. tevens klaagt, komt voort uit mijne veronderstelling, dat de wijze van bespreken van het »keizerpaleis" te Berlijn, allen uwen lezers even oppervlakking moest voorkomen als mij; zoodat eene lange uitweiding overbodig scheen.

Dr. P. A. T.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING ARNHEM, GEHOUDEN 28 MAART 1883.

Ingekomen was een schrijven van de Afdeeling Amsterdam dato 21 Februari, houdende het verzoek van de vergaderingen onzer Afdeeling op zoodanigen dag te houden, dat het door den Secretaris te verschaffen officieelen verslag in het »Bouwkundig Weekblad" kon worden opgenomen alvorens het plaats vond in »de Opmerker", of zoo hiertegen gegronde bezwaren mochten zijn, die verslagen uitsluitend aan het »Bouwkundig Weekblad" toe te zenden.

Hieromtrent werd besloten aan de Afdeeling Amsterdam mede te deelen, dat de verslagen van onze vergaderingen door den Secretaris uitsluitend aan het »Bouwkundig Weekblad" toegezonden worden en dat door de Redactie van »de Opmerker" een eigen verslaggever is aangesteld, 't geen natuurlijk niet kan worden belet.

Voorts werd opgemerkt, dat geheel in strijd met het ons gedane verzoek, het verslag van de vergadering der Afdeeling Amsterdam gehouden 2 Maart l.l. opgenomen was in »de Opmerker" die den 5de Maart het licht zag, terwijl dato 8 Maart dat verslag eerst in het »Bouwkundig Weekblad" was te lezen.

De heer F. W. van Gendt J. Gzn. verzocht per schrijven, als lid der Afdeeling te worden afgeschreven.

Het jaarlijksche verslag, dat ingevolge Art. 50 der Wet van de Maatschappij, vóór 1 April aan het Hoofdbestuur moet worden opgezonden, door de Secretaris voorgelezen zijnde, werd ter opzending goedgekeurd.

De heer M. A. van Wadenoijen gaf het rijk uitgevoerde »Kunstgewerbliches Musterbuch von Fr. Christmann" ter bezichtiging, waarvoor hem bij monde van den Voorzitter werd dank gezegd.

De vragenbus leverde de volgende twee vragen, die op een aanstaande vergadering zullen worden behandeld:

1e. Wat kan de oorzaak zijn, dat bij gevoegd muurwerk de steenen (baksteen) afschilferen? — Het is een kwaad dat tegenwoordig veelvuldig voorkomt; aan bouwwerken uit vroegeren tijd ontmoet men dat gebrek hoogst zelden.

2de. De gevelankers aan te brengen nadat het gebouw bijna klaar is, is dat voor een goede constructie wenschelijk? — en hoe bevestigt men zulke ankers aan de balklagen, met het oog op de reeds voltooide plafonds en vloeren?

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

De oproepingsbrief voor de Vergadering van het Kon. Instituut van Ingenieurs, te houden op 10 April 1883 bevat de mededeeling, dat een stuk is ingekomen »over het gebruik van bazalt of baksteen bij den bouw van schutkolkmuren, grondmuren en kaaimuren," bewerkt door den ingenieur P. H. Kemper. Over dit stuk zal in gemelde vergadering gedebatteerd worden.

De beelden, voorstellende »Waarheid" en »Spaarzaamheid," in den nieuwen vleugel van het gebouw van het Departement van Justitie te 's Gravenhage, ter weêrszijden van den Arkel geplaatst, zijn sinds een paar dagen zichtbaar geworden. Zij zijn vervaardigd door den heer Bart van Hove te Amsterdam.

Het ontwerp van den heer G. B. Salm, architekt te Amsterdam, ingekomen op de besloten prijsvraag — vier architekten werden tot deelneming uitgenoodigd — voor een blinden-instituut, is door de juri van beoordeeling voor de uitvoering aanbevolen.

Naar wij vernemen zullen de 4 ingekomen antwoorden, van af Vrijdag voor het publiek tentoongesteld worden.

Naar ons wordt medegedeeld, zoude van de 41 ontwerpen, die op den bepaalden datum zijn ingekomen, als antwoord op de prijsvraag tot het leveren van een »Ontwerp voor een Kurhaus met Hotel te Noordwijk," slechts 40 aan de beoordeeling onderworpen zijn geweest.

TENTOONSTELLINGEN.

Door de Commissie voor de Afdeeling **Moderne Kunst** is aan de inzenders in deze afdeeling de volgede circulaire toegezonden.

Ter verzending herwaarts der kunstwerken welwillend door U beschikbaar gesteld voor de **Nederlandsche** Afdeeling **Moderne Kunst**, hebben wij de eer U hierbij te doen toekomen een aantal adressen, waarmede Gij de door U te verzenden kisten of collis, elk aan meer dan eene zijde, gelieve te doen beplakken. Wanneer Gij meer adressen verlangt, gelieve U daarvan aan ons kennis te geven. Tevens verzoeken wij U, ten einde het bewaren en terug bezorgen der emballage te vergemakkelijken, op de adressen uw naam als afzender en den datum der afzending, alsmede met welke gelegenheid de collis geëxpedieerd zijn, met groote letters te willen invullen.

De goederen moeten vóór of op 14 April a. s. alhier aankomen en de Vrachtbrieven in duplo aan ons ingezonden worden

Wij stippen hierbij aan dat:

1°. de Maatschapgij tot Exploitatie der Staats-Spoorwegen even als de Hollandsche IJzeren Spoorweg, de Ooster-Spoorweg en de Ned. Z. O. Spoorweg, **vrachtvrij** vervoer **heen** en **terug** toestaan van alle voorwerpen voor de Tentoonstelling bestemd, afgeladen uit plaatsen aan hunne lijnen gelegen; en 2°. de Nederlandsche Rijn- en de Centraal-Spoorwegen **volle** vracht berekenen naar de Tentoonstelling, doch vrachtvrij vervoer terug naar de plaats van afzending.

Wanneer zulks nog niet door U geschied is, verzoeken wij U, ten einde de gereedmaking van onzen Catalogus te bespoedigen ons zoo mogelijk **vóór het einde dezer maand** te willen doen toekomen den titel der door U in te zenden kunstwerken.

Aan spoedige toezending dezer opgave hechten wij groote waarde.

Door den uitgever van den officieelen Catalogus is ons bericht, dat ieder kunstenaar te beschikken heeft over drie regels in dien catalogus, om daarin op te nemen zijn naam en voornamen, meester of school en adres. Buitendien is hem de noodige ruimte toegestaan voor den titel van zijne werken.

Wij deelen U nog mede, dat de collis niet aan het Paleis voor Volksvlijt, gelijk aanvankelijk was bepaald, maar aan het Tentoonstellingsterrein in ontvangst worden genomen.

Tot verdere inlichtingen zijn wij gaarne bereid.

Met de meeste hoogachting hebben wij de eer te zijn,

De Commissie voor de Afdeeling Moderne Kunst,
S. W. Josephus Jitta, *Voorzitter.*
Mr. N. De Roever, *Secretaris.*

PRIJSVRAGEN.

Op de prijsvraag, uitgeschreven door het Bestuur der Maatschappij tot Exploitatie der Duingronden te Noordwijk, zijn 41 ontwerpen ingekomen. Zij zijn van af 30 Maart tot Vrijdag 6 April Tentoongesteld in het Hotel van den heer Konijnenburg, te Noordwijk aan Zee.

De Eerste prijs is toegekend aan het ontwerp «Am Meer" van de heeren Löning en Weissman, architekten te Amsterdam; de Tweede prijs, aan het ontwerp »ontluik Noordwijk," van de heeren Henkenhof en Ebert, architekten te Amsterdam, en de Derde prijs, aan het ontwerp »C" van den heer P. J. Houtzagers, architekt te Utrecht.

De Commissie tot aanbieding van een huldeblijk aan de Regeering, naar aanbieding der wet van den 26sten Januari 1883 opgenomen in het Staatsblad No. 4, heeft een wedstrijd uitgeschreven voor het maken **van een ontwerp** in **gips** voor een gedenkpenning. — De naar het bekroond model uit te voeren gedenkpenningen zullen in goud, zilver en brons worden vervaardigd en eene grootte hebben van 7 à 9 cM. Het ontwerp in gips moet zijn van minstens 4 maal die grootte.

De voorzijde moet bevatten eene allegorische voorstelling van het werk, nl. afscheiding van Maas en Waal, opening van een nieuwen Maasmond en dientengevolge verbetering van den waterstaatstoestand in een groot deel van Noord-Brabant.

Voor de keerzijde behoeft geen ontwerp geleverd te worden.

De ontwerpen moeten vóór 15 Juni worden ingeleverd aan den Voorzitter der Commissie.

Eene som van *f* **350** zal worden verdeeld tusschen de twee beste inzendingen op de prijsvraag; als:

1e prijs *f* **250**, —, 2e prijs *f* **100**.—

Het programma van den Wedstrijd kan worden aangevraagd aan den Secretaris der Commissie, den heer A. Jansen, (St. Jorisstraat) 's-Bosch.

HOORNSCHE PRIJSVRAAG-KWESTIE.

De heer Leliman eindigt zijn schrijven aan de Redactie van het Bouwkundig Weekblad van 29 Maart l.l. over de Hoornsche Prijsvraag-kwestie, met tot mij de volgende woorden te richten: „Hij verontschuldige mij daaromtrent in geene details te treden als hebbende met dit Weekblad en de Hoornsche Kerkzaak niets te doen en hiermede aan Hoorn, kerk, toren en consulent heil."

Ik wil den heer L. gaarne ontslaan van verdere discussie over de meerdere of mindere waarde van het door mij opgemaakte programma voor deze prijsvraag; ik wil gaarne aannemen dat hij en anderen het beter zouden gedaan hebben; ik heb het programma geheel in het Bouwkundig Weekblad doen opnemen, het publiek kan nu daarover tusschen den heer L. en mij oordeelen.

Maar ik mag den heer L. niet loslaten voor en aleer hij de bewijzen geleverd heeft, dat ik gehandeld heb als een lagen ploert. Ik heb daar nu nog meer recht op dan bij mijn vorig schrijven, want toen had de heer L. alleen nog maar gebruik gemaakt van de woorden

men zegt, en nu zegt hij (afwijzende het door mij tot hem gerichte woord van laster): Maar ook om nog eene andere reden weiger ik dit woord. Ik sprak waarheid en niets dan waarheid, zooals die mij bekend was geworden. Meer kon ik niet. Wil de geachte schrijver, die mij in vier zijner kwaliteiten, als: collega, consulent, leeraar en vriend zoo bar te gemoet trad, mijn bewijs?

„Hij herinnere zich dan zijne eigene woorden, die uit zijn mond, op zijn bureau in zijne stad zijn vernomen door twee achtenswaardige architekten en mij medegedeeld langen tijd nadat de consulent als architekt had bedankt voor de uitnoodiging, zoo dringend tot hem gericht door de kerkheeren te Hoorn."

Ik verzoek daarom den heer L. niet meer in raadselen te spreken, maar alle mogelijke zaken publiek mede te deelen. Ook dat gesprokene op mijn bureau, evenzoo dat onmisbare blad waartoe hij lust heeft, tot de openbaarmaking ervan het Hoornsche Kerkbestuur te sommeeren; in één woord de heer L. levere de feiten waaruit hij overtuigend kan aantoonen dat hij recht had mij van zoo verregaande ploertigheid te beschuldigen als hij gedaan heeft.

Mijn geheele leven door heb ik de achting mogen genieten van mijne medeburgers en niet het minst van mijne kunstbroeders; de handelingen door den heer L. mij toegedicht geven (als zij waarheid zijn) hun het recht mij die achting op te zeggen.

Ik stel er zeer hoogen prijs op die achting te blijven behouden, maar zonder smet of rimpel. Daarom vraag ik van den heer L. door feiten het bewijs te leveren dat ik zoo als hij zegt „een plan kant en klaar had liggen om het ter bestemder tijd binnen te smokkelen."

Mocht de heer L. dit weigeren, dan hoop ik dat onze wet termen zal bevatten om hem er langs wettigen weg toe te noodzaken.

J. F. Metzelaar.

Scheveningen, 2 April 1883.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

Zeitschrift des Arch- u- Ing. Vereins Hannover. 1883. I—II.

Erweiterung des Zellen- Gefängn. zu Hannover. Reg- Baum- Lehmbeck.
Ergebnisse von Versuchen mit Pulsometern Ing. Bartling.
B. Landes Austellung zu Nürnberg. Baur. Köhler.
Konk. für ein Museum in Braunsweig und für een Geb. des Holl. Technischen Vereins zu Amsterdam. Baur. Köhler.
Proj. einer Firth of Forth-Brücke bei Queensferry. Reg- Baum- Barkhausen.
Zugwiderstände auf Eisenbahnen. Prof. Frank.
Preisausschreibung zur Fertigstellung des Andreas-Thurmes zu Hildesheim. Geh. Reg. Rath-Hase.
Abänderungen im Kgl. Schauspielhause zu Hannover. Frühling.
Güter-und Güterzug—Betrieb auf den Bahnhofen zu Hannover. Insp. Knoche.
Post- und Telegraphen Gebäude zu Hannover. Reg- Baum- Boettger.
Bau der Moselbahn. Reg- nnd Baurath-Früh.

Kunst und Gewerbe. 1883. III.

Ausstellung der Union—Centrale zu Paris. H. Billung.
Die altdeutschen Gläser des Bayrischen Gewerbemuseums.

Zeitschrift für Bildende Kunst. 1883. V.

Friedrich Gauermanns Einnahme—Buch.
Kunst, Symbolik und Allegorie. Veit Valentin.
Bibliographie der Handschriften Lionardo's. J. P. Richter.
Die Sammlung Sabouroff.
Centi disegni di architettura, d'ornato e di figure di Fra Giovanni Gioconde. Geijmüller.

The Cabinet Maker. Maart.

Linthorpe art potterij.
Atkinson's exibit in the Crystal palace.

Deutsche Bauzeitung. 17—26.

Neues Wasserfilter, System Piefke.
Neure Bibliotheken und deren Einrichtungen.
Ueber Wasserläufe der alpinen Schweiz.
Deutsche Oefen, Kamine und Thonwaaren in den Ver. Staaten.
Aus dem Reichstage.
Zum kapitel der Verfälschung van Portland zement.
Aus den Verhandlungen des pr. Abgeordneten Hauses.
Projekte der baul-Anlagen für den Hamburger Zollanschluss.
Zur Frage der Wiederherstellung des Heidelberger Schlosses.
Ein deutscher Campo Santo.
Denkschrift über bessere Ausnutzung des Wassers u. s. w.
Windmotoren zum Betriebe von Wasserleitungen.
Das Schinkelfest des Arch-Vereins zu Berlin.
Kunst-Schmiedearbeiten von E. Puls in Berlin.
Nochmals über das Füllmaterial der Zwischendecken.
Verbindung der Themse-Ufer in London.
Ueber die Kanalisation Berlins.
Von der Baugewerk-Schule des Berliner Handwerker Vereins.
Schiefe Ueberführung der Schleswiger Schaussee, bei Eckernförde.

Deutsches Baugewerks-Blatt. 9—13.

Bau-System des Ingenieur C. Tollet.
Snellfilter, System Piefke.
Gefahrdrohende Zustand des Rathauses in Barmen.
Amerikanische Arbeiterwohnungen.
Die Feuerung mit Rauchverbrennung.
Statthaftigkeit nachbarlicher Eingriffe in fremde Grundstücke.
Fabrikation van Holzstein oder Terra—Cotta—Lumber.

Christlisches Kunstblatt. 3.

Der Taufstein
Bedeutung der Predigt und des Kirchenliedes für die Kunst im Mittelalter.
Anselm Feuerbach.

Semaine des Constructeurs, 36—40.

Voute en forme de Tore.
Exposition des batiments Scolaires.
Aqueduc d' alimentation.
Réfection d'une façade à Paris.
Voute de Cave.
Magasin avec maisons d'habitation.
Warehouse Forestreet, à Londres.
Canalisation d'eau.
Les travaux du batiment à Paris.
Glanchers en fer.
Comble vitré couvrant une cour.

AFLOOP VEILING-BOUWTERREINEN.

27 Maart '83

Een Bouwterrein, Nieuwe Tuinpad, gem. N.-Amstel. *f* 1650, opgeh.
Een idem, als voren. *f* 1650, opgeh.
Een Bouwterrien, Wenslauerpad, gem. N.-Amstel. *f* 1175 *f* 20 opgeh.
Een Bouwterrein, Govert Flinkstraat. *f* 2300.
Vier idem, als voren, *f* 9600, opgeh.
Acht Bouwterreinen te Diemen, aan den Muiderstraatweg, *f* 2300, opgeh.

VEILING-BOUWTERREINEN.
In het lokaal „Frascati". 9 April 1883.

Een Bouwterrein, aan de Vondelstraat op den hoek van de Tesselschadestraat, groot p. m. 2 Aren, 40 cent.
Een idem, als voren, groot p. m. 2 aren, 38 cent.
Een idem, als voren, aan de Tesselschadestraat, groot p. m. 1 are, 64 cent.
Een idem, als voren, groot p. m. 1 are, 95 cent.
Een idem, als voren » » » » » 95 cent.
Een idem, als voren. » » » » » 75 »
Veil-Conditien bij den Notaris J. G. Pouw Jr.

Een Bouwterrein, aan de Jacob van Lennepstraat, grool 1 are 9 cent.
Een idem, als voren, groot 52 cent
» » » » op den hoek van de Tollensstraat, groot 52 cent.
» « » » aan de Tollensstraat, groot p. m. 57 cent.
» » » » groot 57 centiaren.
Veil-Conditien bij den Notaris J. F. Herbschleb te Nieuwer-Amstel.

CORRESPONDENTIE.

A. M. De diepte is willekeurig. Het gebouw is (door een tuin) bereikbaar van af de achterzijde.

Afloop van Aanbestedingen.

GROSTHUIZEN, 14 Maart. — Het gemeentebest van Avenhorn: 1. Het bouwen eener school en onderwijzerswoning te Scharwoude: gegund aan J. K. Visser te Hoorn voor ƒ 17.900; 2. het veranderen eener school te Avenhorn: gegund aan Jb Bakker Az. te Avenhorn, voor ƒ 3669.

'S GRAVENHAGE, 15 Maart. — Het bouwen van een verkoophal met passage, winkels en bovenwoningen aan de Gedemptegracht, aldaar, voor de Maatschappij de Nijverheid, onder beheer van den architekt H. Westra Jr.:

Gebr. de Vos	ƒ 46.150
E. M. Rood	» 44.350
Raasveldt en Gerritse	» 37.117
C. Meijers	» 36.430
A. Nater en B. de Baan	» 35.650
H. E. de Baan te Scheveningen	» 35.630
A. Stigter	» 32.793
Tom en van Bergen Henegouwen.	» 32.338

de overigen allen aldaar.

HEERDE, 22 Maart. — Het gemeentebest.: het bouwen van een schoolgebouw met bijlevering van het schoolameublement:

W. Wissing en Zn.

	gebouw	ameublement	massa.
te Arnhem	ƒ —	—	21,925
S. Dekker te Borc.	„ 20,660	—	—
W. A. Korteling te Deventer	„ —	—	20.600
J. v. d. Baaak te Apeldoorn.	„ 17,777.77	2222.22	19,999.99
J. C. Flik te Zwolle	„ —	—	19,766
H. J. Eijkelboom te Apeld	„ 17,400	2280	19.680
H. ten Have te Heerde	„ 16,956	2544	19,500
H. v. d. Sluis te Zwollerk	„ 16,050	2946	18,700
Jb. Westerink te Epe	„ 16,225	2674	18,638
H. Mouw Mz. te Apeldoorn	„ 15,594	2781	18,275
J. Willighagen te Zwolle	„ —	—	18,000
A. v. Straten te Zwolle	„ —	—	17,776
F. L. Tiethoff te Apeldoorn	„ 15,295	—	—
H. v. d. Bold te Apeldoorn	„ 14,982	2746	17,728
J. de Boer en Zn. te Steenwijk	„ 15,450	2320	17 700
G. Radstaak te Apeldoorn	„ 14,555	2965	17,520
A. Feberwee te Deventer	„ —	3050	—

gegund: het schoolgebouw aan G. Radstaak en het ameublement aan J. v. d. Braak.

RIJSOORD, 24 Maart. — De heeren K. Visser en C. Karsseboom: het bouwen van eene nieuwe hofstede te Groote Lindt:

perc. 1. metselwerk:	
B. van Verre te Noordgouwe	ƒ 5690
A. de Haas te Puttershoek	» 5500
A. Onder de Linden te Heerjansdam.	» 5333
B. van der Leek te Barendrecht	» 5289
Gebr. Velthuizen te Rijsoord	» 5188
B. Visser te Sliedrecht	» 5185
B. van der Linden te Groote Lindt.	» 5182
perc. 2. Timmerwerk enz.:	
A. Weijers te Zuid Beijerland.	» 6700
A. Lagendijk te Rijsoord.	» 6500
D. H. Overgaauw te Heerjansdam	» 6460
J. Snoek te Groote Lindt.	» 6450
B. van Verre te Noordgouwe	» 6400
G. H. Lodders en C. de Jonge te Hendrik-Ido Ambacht	» 6367
J. Buurman te Puttershoek	» 6294
J. van Tricht te Heerjansdam.	» 6288
massa: D. Dijkgraaf te Puttershoek.	» 13.000

BERCHEM, 27 Maart. — Het paroch. kerkbest.: het bouwen van een liefdehuis met scholen:

J. Hendriks te Osch.	ƒ 29.890
M. Gielens en Roderijs te Schagen.	» 29.390
T. Olivierse te Schijndel	» 27.941
W. en J. Hoes te Horsen	» 26.747
A. Pullas te Osch	» 26.545
Gebr. van Hezewijk te Nederasselt	» 25.933
A. van Griensren te Osch.	» 24.998
N. v. Beurden te Rossum	» 24.600
G. van Dinther te Osch	» 23.948
Gebr. v. d. Struik te Oisterwijk.	» 23.300
J. v. Rijt idem	» 23.280
A. Vervoort te Vechel.	» 22.490

GRONINGEN, 28 Maart. — De architekt J. P. Haze: het amoveeren van een bestaand gebouw en het weder opbouwen ter zelfder plaatse eener nieuwe heerenhuizinge, staande en gelegen, zuidzijde aan het gedempte Zuiderdiep:

B. de Jong	ƒ 12.990
D. Edzards	» 12.980
H. Scheltens	» 12.960
E. Wietsema	» 12.870
E. Berkenbosch	» 12.185
G. Meulink	» 11.968
I. H. Muller	» 11.698
A. de Vries	» 11.647
D. S. Diddens	» 11.489
J. Poelman	» 11.450
J. Werkman	» 11.436
Ph. Hendriks	» 19.946

HOORN, 28 Maart. — De West-Friesche Tramweg-Maatschappij: het bouwen van ketelhuis remisen bergplaats te Grootebroek en Nudorp. Bestek 4 A en B.:

	Best. 4 A.	Best. 4 B.	te zam.
P. Leenderts Utrecht.	ƒ —	—	28.130
R. Bijl Enkhuizen	„ 8.780	20.800	29.580
H. Janssen Altena Leeuwarden.	„ 6.357	23.671	29.996
C. v. d. Sluis IJselmonde.	„ —	18.416	24.892
J. Rustenburg Hoorn	„ 10.900	29.500	40.400
D. Schouten id.	„ 8.345	26.000	34.345
J. Visser id.	„ 14.289	28.284	42.573
J. Feereboom id.	„ 8.125	26.000	24.125
L. Pot Buiksloot	„ —	—	27 850
D. Tool Hoorn			
J. Korter Wognum.	„ 8.295	20.920	29.215
J. v. d. Ruis Oosterblokker	„ 8.888	21.000	29.888
G. Benooy Westerblokker	„ 8.485	23.400	31.885

ROTTERDAM, 28 Maart. — Het gemeentebest.: de uitbreiding van het gebouw voor de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen aan de Coolvest:

P. G. Winters te Kralingen	ƒ 27.622
H. Lagerwaard te Rotterdam	» 25.950
G. de Haas en Zoon idem.	» 24.942
J. Schoenmeijer idem	» 22.188
W. L. Helmer te Vlaardingen.	» 25.999
Wed. G. Camesi en Co. te Rotterd.	» 26.945
H. Stelwagen idem	» 23.980
I. A. N. Lucas Lage Zwaluwe.	» 23.999

AMSTERDAM, 29 Maart. — De directie der naamlooze vennootschap Wester Suikerraffinaderij: het bouwen van drie entrepôtpakhuizen:
J. Koster te Amsterdam ƒ 47.700

UTRECHT, 29 Maart. — Het bestuur der maatschappij tot exploitatie van het Park Tivoli: het bouwen eener koffijkamer met ingang, vestibule, garderobe, keuken en kelder in het Park Tivoli:

H. G. Frijlink.	ƒ 42.117
J. v. Schaik	» 40.190
J. H. de Vos	» 39.819
A. C. Vink	» 38.978
J. A. v. Straten	» 38.892
W. A. G. Janssen	» 38.625
K. Keers	» 37.790

VENRAY, 29 Maart. — De Eerwaarde Overste der Religieuse Ursulinen: het bouwen van eene bijzondere school met annex:

W. Verstraelen te St. Odilienberg.	ƒ 14.500
E. Odenhoven te Venray.	» 14.500
H. la Roij te Kessel.	» 14.273
H. C. Janssen te Maasbracht	» 14.480
Gerard Christus te Helden.	» 14.200
W. Wijnhoven te Venray	» 12.325

gegund.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

3DE JAARGANG. ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST. N°. 15. 12 APRIL 1883.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN en F. J. NIEUWENHUIS.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Warmoesgracht 12, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD.

OFFICIEEL GEDEELTE: Bijdragen over het vraagstuk der Rioleering. — NIET OFFICIEEL GEDEELTE: Prijsvraag. — Aan het Bestuur der afdeeling Amsterdam, van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst. — Het Valkhof te Nijmegen. — Leliman contra Metzelaar — Binnenlandsche berichten. — Tentoonstellingen. — Prijsvragen. — Vraagbaak. — Errata. — PLAAT: Behoort bij het opstel over de rioleering van steden.

BIJDRAGEN OVER HET VRAAGSTUK DER RIOLEERING VAN STEDEN.

DOOR

J. A. FREDERIKS.

II. *Vervolg.*

In een der jongste nummers van de „Deutsche Bauzeitung" komt een opstel voor van den duitschen cementfabrikant Eugen Dyckerhoff te Biebrich, getiteld: „Canalbau-Materialien", dat belangrijke bizonderheden bevat omtrent dit onderwerp en als eene aanvulling kan beschouwd worden van mijne vorige mededeeling.

De schrijver hecht weinig of geen waarde aan het laboratorium-onderzoek van Prof. Kämmerer; — met het oog op de speciale toestanden, welke zich bij eene kanalisatie voordoen, is het in de eerste plaats noodig daarmede rekening te houden.

Alleen de ondervinding na een reeks van jaren opgedaan bij den bouw en de exploitatie van rioolwerken, kan uitspraak doen omtrent de meerdere of mindere geschiktheid der materialen.

Op verzoek van den heer Dyckerhoff, hebben een aantal steden een nauwkeurig onderzoek laten instellen naar den toestand der riolen en kanalen, welke uit beton, cementbuizen of cementstukken zijn vervaardigd. De door hem verkregen mededeelingen komen in hoofdzaak op het volgende neer.

Te Frankfort a/M. zijn sedert 1875 ruim 12000 meters kanalen uit aaneen gemetselde cementstukken gebouwd. Een door den ingenieur Lindley gedaan onderzoek leerde dat in de kanaalgedeelten, die van 3—11 jaren in gebruik waren, de mortel geheel onbeschadigd was en met den ouderdom harder was geworden; de voegen der onderste deelen konden ter nauwernood met een scherpen beitel worden aangetast. De reeds gladde en harde oppervlakte der betonstukken werd in de vochtige rioollucht en onder den invloed van het rioolwater nog harder en gladder, terwijl zich uit dit vocht eene uiterst dunne, slijmerige huid aan de wanden had neêrgezet. Het onderzoek had op verschillende gedeelten plaats, zoowel daar waar de oppervlakte voortdurend was blootgesteld aan den invloed van het rioolvocht, als waar dit slechts bij tusschenpoozen plaats vond; nergens was eenig spoor van beschadiging door de afgevoerde stoffen te bespeuren, overal bood de oppervlakte weêrstand aan het staal van den beitel.

Even gunstig zijn de meer of min uitvoerige berichten uit Darmstadt, Mannheim, Bonn, Pforzheim, Bazel en andere plaatsen, waar mede duizende meters riolen uit cementmaterialen zijn aangelegd.

Belangrijk is verder de mededeeling van den bekenden ingenieur Grant, den bouwmeester der rioleering van Londen. G. bericht dat het eerste kanaal uit beton in 1865 aldaar werd vervaardigd. Spoedig volgde daarop

de aanleg van meerdere kanalen, doordien de ondervinding had geleerd dat ze deugdzaam en goedkoop waren, zoodat alleen in de laatste 2 à 3 jaren bij de West Kent Main and Branch Drainage ongeveer 30000 meters werden gebouwd.

Op last van Sir J. Bazalgette (de hoofd-ingenieur van Londen) werden naar aanleiding der door Prof. Kämmerer verkregen uitkomsten, de oudste beton- en gemetselde kanalen onderzocht, waarbij, met uitzondering van een paar gevallen van geringe beteekenis, geen enkele beschadiging was te ontdekken. Alleen was aan de uitmonding van een loodwit- en een andere chemische fabriek de bepleistering aan de binnenzijde eenigszins aangetast; de eigenlijke rioolwanden waren echter gaaf, terwijl de bodem daar ter plaatse een weinig ruw was.

Bij een ander, uit metselwerk vervaardigd kanaal, waren bij den uitloop eener chemische fabriek, de metselsteenen 10 cM. diep (?) ingevreten, terwijl de voegen van cementmortel bijna onbeschadigd als ribben waren blijven staan.

Door de medegedeelde ervaringen vindt de schrijver het bewijs geleverd, dat cementmaterialen bij den bouw van riolen volkomen goed blijven en niet aangetast worden door het rioolvocht in zijne verschillende samenstellingen, noch met bijmengingen van zwakke zuren.

Alleen moet zorg gedragen worden, zooals uit waarnemingen in Londen bleek, dat geene geconcentreerde of onvermengde zuren in de kanalen worden gevoerd. Dergelijke fabrieken moeten hun afvoerwater eerst in de riolen leiden, nadat het in een verzamelput of bassin is opgevangen en onschadelijk gemaakt.

De schrijver hecht ook bizondere waarde aan het gebruik van goede materialen, een zaak die vroeger en veeltijds nog, nagenoeg veronachtzaamd wordt.

Uit het onderzoek van kanaalwater van eenige steden, die veel chemische fabrieken bezitten, bleek, dat dit water de zuren slechts zoodanig verdund medevoert, dat daardoor nooit een schadelijken invloed op de gebezigde materialen kan worden uitgeoefend. Cementbeton en cementbepleistering bieden zelfs weerstand aan sterke zuurhoudende vloeistoffen, indien deze in verbinding met organische zelfstandigheden voorkomen. Dyckerhoff vindt het beste bewijs voor deze stelling in hetgeen de ondervinding geleerd heeft bij fabrieken, die vergaarbakken of putten bezitten, welke uit deze materialen zijn vervaardigd.

In de suikerfabriek te Bredow bij Stettin zijn 18 met cement bepleisterde bassins in gebruik zonder ooit eenig gebrek te hebben vertoond, niettegenstaande daarin zoutzuuroplossingen van 5—10 % gedurende 6 achtereenvolgende dagen blijven staan.

Even gunstig luiden de berichten uit andere fabrieken, terwijl ten slotte wordt medegedeeld dat in Leeuwarden 2 groote reservoirs uit cementbeton zijn gebouwd, die sedert 1874 tot het verzamelen der urine worden gebezigd; een nauwkeurig onderzoek toonde aan, dat deze onveranderd en glad waren als bij het in gebruik nemen, zoodat in het jaar 1878 twee dergelijke bassins voor het zelfde doel werden gesticht.

(*Wordt vervolgd.*)

PRIJSVRAGEN.

Terwijl men hier strijdt over de inrichting van prijsvragen, is het niet onnoodig een veroordeeling van de prijsvragen in het algemeen te hooren.

Naar aanleiding van den z. i. minder gelukkigen stijl van Wieleman's Justizpalast te Weenen zegt Köstlin in de Alg. Bauzeitung 1883 II.

„Doch voor ons is het een nieuw bewijs, dat er in het prijsvragenstelsel gevaar ligt; niet alleen voor de deelnemers, wier meerendeel teleurstelling ondervindt en dikwijls bittere, vaak ook zeer gerechtigde ergernis moet gevoelen — doch ook voor de zaak zelve. De kunst kan nu eenmaal dien wedloop niet verdragen. De overspanning der krachten brengt slechts buitensporigheid en abnormaliteiten te voorschijn. Dikwijls, en meestal is tijd en gelegenheid tot herstel gegeven en dan is het goed; niet altijd echter is dit het geval. Het prijsvragenstelsel is een produkt van onzen tijd, gekweekt door de, onze eeuw beheerschende, denkbeelden van liberalisme. Dat goede liberalisme, wat heeft het, ook in andere opzichten, verkeerde stelsels in de mode gebracht! Er is niets volmaakts onder de zon. Doch wij mogen niet uit het oog verliezen, dat de edelste kunstwerken, de nimmer te verduisteren lichtpunten der menschelijke scheppingskracht, in direkte opdracht en niet langs den weg van het prijsvragenstelsel ontstaan zijn. De muse der kunst is een fijngevoelig wezen, zij houdt er van, zich stil en ernstig te verdiepen in haar taak, verre van en ontrukt aan het drukke, rustelooze wereldgewoel."

Is er niet veel waarheid in deze woorden? Welk architekt werkt met evenveel liefde aan een prijsvraag als aan een werk, dat hem direkt wordt opgedragen; dat hij weet te zullen uitvoeren? En is het voor het gebouw zelf niet beter als er voortdurend overleg tusschen bouwheer en bouwmeester kan plaats hebben?

d. B. K.

7 IV '83.

Het Bestuur der Afdeeling Amsterdam ontving onderstaand schrijven:

Aan het Bestuur der Afdeeling Amsterdam, van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

Naar aanleiding der uitnoodiging tot ons gericht, eene commissie te vormen ten einde preadvies uit te brengen over de twaalf artikelen, gesteld door den heer J. H. Leliman in zake prijsvragen, hebben wij de eer het navolgende als resultaat van ons onderling overleg aan te bieden. Ten einde het vergelijk gemakkelijk te doen zijn, hebben wij gemeend de punten door den heer J. H. Leliman gesteld, ten eenre, die onzer commissie, ten andere te plaatsen. Wenschelijk zouden wij het achten de punten in eene andere rangorde te schikken en onder bepaalde rubrieken te brengen, als:

1°. Uitschrijving en mededinging.
2°. Programma.
3°. Jury.
4°. Belooningen.
5°. Rapport en uitspraak.
6°. Tentoonstelling.
7°. Uitvoering.

Amsterdam, 6 April 1883.

De commissie gevormd door
DAN. J. SANCHES.
W. LANGHOUT Gzn.
J. DE HAAN.

1°. Het Rijk der Nederlanden en iedere corporatie op publiek terrein zijn zedelijk verplicht, bij prijsvragen voor gebouwen van omvang, de mededinging algemeen te stellen. Beperking in deze zal schaden aan de kunst en hare beoefenaren.	1°. Het Rijk der Nederlanden, de Gemeente Besturen, de openbare Vereenigingen enz.; zijn zedelijk verplicht bij het uitschrijven van prijsvragen de mededinging algemeen te stellen. Voor belangrijke gebouwen wordt het uitschrijven van prijsvragen als een hoofdvereischte geacht. Beperking ten deze is schadelijk voor de kunst en hare beoefenaren.
2°. Voor monumentale publieke gebouwen breide men de gelegenheid der mededinging tot het buitenland uit; bij lokale bouwwerken zal die tot niets baten.	2°. Voor monumentale openbare gebouwen is het wenschelijk dat ook architecten uit het buitenland tot de mededinging worden toegelaten, wanneer mocht blijken dat de krachten hier te lande daartoe ontoereikend zijn. Voor kleinere bouwwerken die een geheel plaatselijk karakter hebben zijn van mededinging uitgesloten allen die geen Nederlanders van geboorte zijn, of ook wel zij die niet in het bezit van het burgerrecht zijn, wegens de gewoonlijk weinige bekendheid der plaatselijke toestanden.
3°. Elke prijsvraag behoort door minstens twee deskundigen te worden opgesteld, naar de eischen en in verband met de opgaven van de prijsuitschrijvers ingevolge een schetsontwerp in maat, dat geheim moet blijven.	3°. Het programma voor elke prijsvraag behoort door minstens twee deskundigen te worden opgesteld. Zij moeten de opgaven der prijsuitschrijvers toetsen aan de eischen der kunst en der werkelijkheid en die in behoorlijk onderling verband brengen. Het programma moet door de saamstellers worden onderteekend, en bevatten de hoofdafmetingen van de voornaamste der verlangde lokalen, eene omschrijving van den aard van den bodem, de situatie en de windstreken, waarop zich het terrein bevindt. [Uwe Commissie is van meening dat vastgestelde afmetingen voor de hoofdlokalen de beoordeeling vergemakkelijken en eene goede handleiding vormen om het vergelijk nauwgezet te doen zijn. Wanneer tot vorming dezer afmetingen het noodig is, vooraf een schetsontwerp te maken, blijft dit eene zaak geheel ter keuze van de saamstellers van het programma. Een schetsontwerp, daargesteld met het doel om onder de geheimen gerekend te worden, achtten wij niet wenschelijk, daar de ondervinding geleerd heeft, dat bouwkundige geheimen weinig kracht hebben en zoo zij er al zijn, dikwerk aanleiding tot verkeerde gevolgtrekkingen geven.]

4°. De bouwstijl en het constructie-stelsel behooren te worden vrijgelaten. De bouwsom die bepaald wordt, moet proefhoudend zijn en zich gronden op eene behoorlijke begrooting.

5°. De uittelooven prijs moet in geld zijn en overeenkomstig met minstens 1 pCt. van de bouwsom voor teekeningen op 1 a 100 en op 2 pCt. als er bestek, begrooting en details bij worden verlangd. Deze prijs wordt afgetrokken van het bedrag voor den bouw, te betalen aan den bekroonden, als hij met de uitvoering van zijn ontwerp belast wordt. De levering van teekeningen op grooter schaal als de vermelde wordt niet geëischt, als te zijn overbodig voor de beoordeeling en den wedstrijd.

6°. De jury moet worden benoemd voor de grootste helft door de mededingers, voor de kleinste door de uitschrijvers en moet bestaan uit deskundigen of specialiteiten. De benoemden ter eenre en andere zijden kiezen zich ieder een lid. Hun aantal is bepaald op 3, 5 en 7, al naar gelang van den omvang der prijsuitschrijving.

7°. Een of meer van de deskundige stellers van het program, nemen in de jury zitting. Alle leden van deze ontvangen, vooraf te bepalen restitutie van reisgeld en onkosten, benevens een honorarium te verdeelen onder allen en zijnde 1 % van de bouwsom des programs.

De rapportsteller en secretaris van de jury ontvangt eene vergoeding, gelijk zijnde met die van twee leden.

4°. In den regel zijn de mededingers vrij in de keuze van bouwstijl en de wijze van constructie. In bijzondere gevallen kan echter de verlangde bouwstijl worden aangegeven, zoo ook de wijze van constructie. De opgegevene bouwsom moet strikt verbindend zijn voor alle mededingers, doch daartoe moet deze voortspruiten uit eene volledige begrooting. Daarvoor moeten bij het programma de eenheidsprijzen der materialen worden gevoegd. De begrooting moet eene nauwkeurige omschrijving bevatten der afmetingen en hoeveelheden die verwerkt moeten worden. De prijswinner blijft verantwoordelijk voor alle misstellingen in deze begrooting vervat.

5°. De uittelooven prijs moet in geld zijn en bedragen:

a. Voor schetsteekeningen ½ % der bouwsom.

b. Voor volledige teekeningen op de schaal van 1 a 100 of a 200 1 % der bouwsom.

c. Voor volledige teekeningen met details en uitgewerkte begrooting 2 % der bouwsom.

d. voor de volledige teekeningen, met details uitgewerkte begrooting en bestek 2½ % der bouwsom.

In het algemeen kan men bij prijsvragen volstaan met de onder sub *b* genoemde gegevens.

Daar de aard der ontwerpen zeer uiteenloopend kan zijn, kan bij ontwerpen van eenvoudige opvatting en constructie van deze bepaling worden afgeweken en de prijzen alsdan in mindere verhouding gesteld worden.

Wanneer aan den prijswinner de uitvoering van het bouwwerk wordt opgedragen, dan zal de som die hij bereids als prijs ontvangen heeft, voor het ⅓ gedeelte van zijn honorarium worden afgetrokken.

Wenschelijk is het, dat behalve den uitgeloofden prijs eene som van ruim de helft van dien prijs voor premiën worde bestemd. In verband met onder 12° genoemde bepalingen moet de bouw voor den prijswinner verplichtend zijn.

6°. De jury moet worden benoemd voor de helft door de mededingers, voor de wederhelft door de prijsuitschrijvers.

Deze juryleden benoemen onderling nog een lid om tot een oneven getal te geraken. Het aantal juryleden mag nimmer minder dan drie zijn, en gevormd door uitsluitend bouwkundigen.

De namen der juryleden door de prijsuitschrijvers gekozen, worden bij het programma bekend gemaakt. Bij prijsvragen die aan bizondere eischen hebben te voldoen, moeten specialiteiten óf als juryleden óf als adviseurs worden toegevoegd, als: toonkunstenaars bij de beoordeeling van het ontwerp voor een concertgebouw, schilders bij het project van een museum, enz.

7°. Ten minste een der samenstellers van het programma moet deel uitmaken van de jury. Alle leden van deze ontvangen vooraf te bepalen restitutie van reisgeld en onkosten, benevens een honorarium, te verdeelen onder allen, en zijnde 1 % van de bonwsom bij programma bepaald.

De rapportsteller en secretaris van de jury ontvangt eene vergoeding, gelijk zijnde met die van twee leden.

Bij prijsvragen voor ontwerpen ten dienste van liefdadige instellingen of dergelijke, kan deze werkkring geheel als een eere-ambt worden beschouwd.

De saamstellers van het programma ontvangen honorarium, vooraf met de prijsuitschrijvers overeen te komen.

8°. De prijsdingende ontwerpen worden publiek en minstens voor acht dagen tentoongesteld. Het juryrapport of de uitspraak ligt daarbij ter inzage. Elk inzender ontvangt een copia daarvan.

9°. De juryleden zijn verplicht in hun rapport of bij hunne conclusie de rangorde in verdienste der ontwerpen meê te deelen, en het meest voldoend antwoord aan te geven, dat ten volle moet worden bekroond, tenzij er overwegende redenen voor het tegendeel bestaan.

Premiën zijn in geld en worden door de juryleden bepaald. De ontwerpen blijven (behalve de bekroonden) den eigendom der inzenders. In geen geval mogen de prijsuitschrijvers hiervan gebruik maken.

10°. De inzenders blijven verantwoordelijk voor hunne begrootingsom. Geen consideratiën of consessiën worden door de jury in overweging genomen of verlangd. Ieder ontwerp dat bij meerderheid van stemmen der juryleden blijkt in strijd te zijn met het program, wordt van mededinging uitgesloten en niet schriftelijk beoordeeld.

11°. De uitspraak van de jury is onherroepelijk en geschiedt met meerderheid van stemmen, voor Rijks en openbare gebouwen in het publiek. Elk mededinger verbindt zich het rapport en de uitspraak te honoreeren als voormeld. De leden van de jury mogen van geen mededingend antwoord kennis dragen, en verbinden zich in geen geval eenige opdracht der prijsuitschrijvers aan te nemen in zake der wedstrijd die zij hebben beoordeeld.

12°. De prijsuitschrijvers verplichten zich den bouw op te dragen aan den bekroonde, of bij weigering van deze aan den naastbijkomenden mededinger, althans wanneer deze de waarborgen van praktische bekwaamheid en trouw (ter beoordeeling van de juryleden of

8°. De prijsdingende ontwerpen worden publiek en minstens voor acht dagen tentoongesteld, kosteloos. Het juryrapport ligt daarbij ter inzage en wordt aan elken mededinger in copij verstrekt bij de terugzending der teekeningen. Bij verafgelegene plaatsen is het wenschelijk, dat de expositie plaats vindt in eene der groote steden, zich het meest in de nabijheid bevindend. Deze expositie moet zoodanig geregeld zijn, dat de op kleine schaal geteekende ontwerpen onder behoorlijke beschouwing vallen.

9°. De jury levert een met redenen omkleed rapport in van hare beoordeeling van elk ingezonden ontwerp. Zij neemt de ontwerpen op in de rangorde van waarde welke zij daaraan toekent. Behalve in het geval dat overwegende redenen daartegen bestaan, wordt de volle prijs aan het best gekeurd ontwerp toegewezen.

Voor het geval eene som voor premiën is toegestaan, bepaalt de jury tot welk bedrag de premiën moeten worden uitgereikt.

Indien er ontwerpen zijn die voor den prijs in aanmerking komen en nagenoeg gelijke waarde hebben, is het wenschelijk tusschen deze een nieuwen wedstrijd te doen aangaan, waarbij gebruik gemaakt kan worden van de wenken in de beoordeeling opgenomen.

Ontwerpen die, hoewel verdienstelijk, blijken copijen te zijn van uitgevoerde of door anderen geprojecteerde en in druk verschenen bouwwerken, zijn van alle mededinging buitengesloten.

Behalve het met den prijs bekroonde ontwerp blijven alle overige het eigendom der inzenders. De prijsuitschrijvers mogen in geen geval gebruik maken van de niet bekroonde ontwerpen.

10°. De inzenders, eene begrooting ingeleverd hebbende volgens de onder 4° genoemde voorwaarden, blijven daarvoor verantwoordelijk zooals daarbij bepaald is.

Geene consideratiën of concessiën worden door de jury in overweging genomen.

Ieder ontwerp, dat bij meerderheid van stemmen der juryleden blijkt in strijd te zijn met het program, wordt van mededinging uitgesloten en niet schriftelijk beoordeeld. Ook zullen eveneens ontwerpen, die na den gestelden datum inkomen en waarvan de bewijzen geleverd kunnen worden, dat de afzending geschiedde na sluiting van den concours-termijn, buiten mededinging blijven.

11°. De uitspraak der jury is onherroepelijk en geschiedt met meerderheid van stemmen. Deze uitspraak wordt zoo spoedig mogelijk in de dagbladen bekend gemaakt. Elk mededinger verklaart door het feit der inzending van zijn project, dat hij zich onderwerpt aan het rapport en de uitspraak der jury. Juryleden onder wiens toezicht ontwerpen ter mededinging zijn daargesteld, zijn gehouden zich van de beoordeeling terug te trekken. De juryleden verbinden zich van de prijsuitschrijvers geene andere opdracht, hoe ook genaamd, betreffende het doel van den wedstrijd te aanvaarden, dan wanneer zulks in volkomen overleg en met goedvinden van den prijswinner is.

12°. De prijsuitschrijvers verbinden zich den bouw aan den bekroonden inzender op te dragen, indien deze is meerderjarig, en op het oogenblik dat het ontwerp is ingediend in bezit van patent, waaruit zijne vestiging blijkt, of wel voldoende bewijzen kan overleggen van

van hem die als deskundig consulent in dienst der prijsuitschrijvers wordt gesteld) kan bijbrengen.

In alle gevallen in dit twaalftal artikelen niet vermeld. besluit de jury bij volstrekte meerderheid van stemmen.

onder zijn toezicht uitgevoerde bouwwerken. Is de ontwerper te jong, dan kan hij zich de hulp van ouderen wèl bekend staande bouwkundigen assumeren. Bedankt hij voor de uitvoering, dan is het wenschelijk, dat uit een der met premiën bekroonden, de uitvoerder gekozen wordt.

In alle gevallen hiervoren niet omschreven, beslist de jury bij meerderheid van stemmen.

De Commissie.

HET VALKHOF TE NIJMEGEN.

Naar aanleiding van het in de nummers van 15 en 29 Maart j. l. van dit Weekblad voorkomend artikel met plaat over het Valkhof te Nijmegen, acht ik mij verplicht tot mededeeling van de volgende opmerkingen.

Wat het artikel zelf aangaat, daarover wil ik niet in uitvoerige beschouwingen treden. De daarin vervatte mededeelingen en bizonderheden kunnen hun waarde hebben voor hen, die niet in de gelegenheid zijn, zelve de bronnen te raadplegen, waaruit zij geput zijn. Alleen wil ik aanmerken, dat de overdekking van de Roomsche kapel, niet, zooals medegedeeld wordt van baksteen, maar evenals de wand der abside geheel van tufsteen opgetrokken is; ook bestaat er m. i. geenerlei grond voor het vermoeden, dat die overdekking eerst later zou zijn aangebracht.

Voor 't overige schijnt mij toe, dat eenige meerdere archeologische bizonderheden voor de kunstgeschiedenis van ons vaderland meer waarde zouden hebben gehad, dan de chronologische opsomming van vorstelijke personen en krijgslieden, die oudtijds Nijmegen 's burgt bewoond, verfraaid, bestormd of beschoten hebben.

Wat evenwel de plaat betreft, daargelaten, dat de uitvoering beneden 't middelmatige is, geeft zij al een zeer onjuiste voorstelling van hetgeen tegenwoordig op het Valkhof voor den bezoeker te zien is.

De juistheid der afbeeldingen uit de vorige eeuw blijft voor rekening der toenmalige teekenaars.

Bij de overige evenwel kan ik niet nalaten op te merken, dat noch 't uitwendig, noch 't inwendig aanzicht der Roomsche kapel, ook maar eenigszins duidelijk de aansluiting der abside aan het schip, en de ligging van den vloer der kerk te zien geeft; beide zaken die, wanneer men tegenover de ruïne staat, dadelijk in 't oog springen.

De nog overgebleven deelen van de rechte zijmuren van het schip schijnen in de schetsjes een gebogen vlak te vertoonen, alsof zij een voortzetting van 't cilindervlak van den absidewand waren. In 't uitwendig aanzicht is een lichtopening der krypta vergeten en de zichtbare te klein voorgesteld.

Dit wat de afbeeldingen der Roomsche kapel aangaat. Bij die der achtkante vallen de fouten nog meer in 't oog. In werkelijkheid toch spreken de boven elkander liggende omgaande galerijen, in 't buitenaanzicht, ook door twee boven elkaar geplaatste rijen vensters. Het schetsje vertoont slechts ééne rij vensters ter hoogte, waar zich ongeveer het gewelf der benedengalerij bevinden moet.

Bovendien staan de boogvenstertjes in 't uitwendige van den achtkanten koepel veel lager, dan in de schets is aangegeven, namelijk met hun dorpels in de aansluitingslijn van het afdak tegen den muur, en bevindt zich boven elk venstertje een schietgatvormige opening, waarschijnlijk aangebracht met de bedoeling de koepel ook als verdedigingstoren te kunnen gebruiken. Het bovengedeelte, waarin die schietgaten zich bevinden, is dan ook, evenals de vernieuwde gedeelten der kapel, in baksteen opgetrokken inplaats van tufsteen, waaruit de oudste gedeelten bestaan.

Wat verder de bijgevoegde details aangaat, over 't algemeen zijn deze onduidelijk en onjuist. De gothische raamindeeling b. v. vertoont volstrekt niet dat spitse karakter van de schets, maar integendeel het afgeronde der vormen van den overgangsstijl.

Het hier aangehaalde zal, dunkt mij, voldoende zijn om er de waarde der afbeeldingen naar af te meten, Ik weet wel, dat het niet ieders werk is, een eenvoudige, ruwe schets te maken, die toch met juistheid het voorgestelde weergeeft, maar ik meen toch, dat aan afbeeldingen als deze, in een Bouwkundig Weekblad, in de eerste plaats dien eisch van juistheid mag worden gesteld.

Wat toch verwacht men van een blad, waaraan voornamelijk vakmannen medewerken, waarvan in dit geval ondersteld kan worden, dat zij in 't algemeen vaardiger de teekenstift dan wel de pen hanteeren; in de eerste plaats degelijke illustraties.

Deze toch moeten niet het minst er toe bijdragen, om het Weekblad tot een waardig orgaan van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst te maken; maar ik vraag welken indruk moet werk, als hier geleverd werd, maken bij de lezers, vooral bij hen, die 't Valkhof kennen. Mijns inziens ware het beter geweest òf reproducties van bestaande afbeeldingen te geven, als daar zijn photographieën, de opmetingen van Oltmans, de teekeningen van Howen, enz, die over 't algemeen goed zijn, òf de illustratie geheel achterwege te laten. Thans dient de plaat eer tot verduistering, dan tot opheldering en geeft den lezers een scheve voorstelling van bouwvallen, die tot de merkwaardigste van de oude stad Noviomagum en van geheel Nederland behooren.

Nijmegen, 6 April 1883. S.

J. H. LELIMAN contra J. F. METZELAAR.

Aan de Redactie van het Bouwkundig Weekb'ad.

Veroorloof mij nog een wijl plaats te nemen in den bijwagen, dat is: in het niet officieel gedeelte van uw blad, want ik heb den geachten lezer mee te deelen, 1°. dat de windselen der Hoornsche kwestie zijn gevallen; 2°. dat de consulent zijn „belasteren" hoffelijk loslaat, en 3°. dat er nu licht is komen opdagen, tegenover den bijna copy-brief, ditmaal uit Scheveningen, 2 April jl., aan mij gericht. Dat meerder licht verspreidt de laatste Opmerker van 7 April voor lezer en consulent, in het verpletterend schrijven van den bouwmeester A. C. Bleijs. Ik breng daarvoor dank aan zijn onpartijdige redactie en tevens aan den geachten schrijver, omdat het mij rechtvaardigt en anderen stellig welkom is.

Elk „eerlijk gemoed," „het publiek," „alle medeburgers en kunstbroeders" van den consulent, kunnen nu aan den arbeid en oordeelen wie achter slot moet!

Mag ik echter ter betere voorbereiding van dat oordeel den consulent verzoeken de onmisbare staat der eenheden of prijslijst en vooral de bijlage der Prijsvraag, die de bouwsommen opgaf, als vervolg van zijne collectie stukken te doen publiceeren, want zonder die documenten is elk oordeel onmogelijk.

Ik heb van kindsbeen aan geleerd de bizondere van de algemeene kunstbelangen te scheiden. Daarom kan ik het aanbod of het „gaarne ontslaan" van den consulent in zake de bespreking van zijn program niet aannemen, want juist dit blijft bij mij hoofdzaak.

Minder belang zal den lezer er in stellen, hoe de consulent Metzelaar, na mij te hebben geïntroduceerd, zich zelf nu gaat verdenken als een „lagen ploert en van gepleegde verregaande ploertigheid, (hoe artistiek schoon!) Zulke uitvallen zijn even treurig als misplaatst in een ernstig gezelschap, dat eene kunstzaak heeft te reinigen.

Wie zou een man van den leeftijd des consulents en van zijn positie zulk een taal gaan toevoeren? Wie dat deed verdient geen antwoord. De heer consulent staat veel te hoog, dan dat hij zich als martyr behoeft te gedragen. Niemand deed hem leed en wat mij betreft, wie zal het wraken dat ik mijn wijsvinger zachtkens en kalm legde op de duistere plekjes en onregelmatigheden, der Hoornsche Prijsvraag, waarbij ik als uitverkorenen betrokken was geweest, en gelijk de rat in den val was geloopen, — gelukkig maar tijdelijk.

Ik zal mij mijn recht niet laten ontnemen, en blijven ijveren voor de publieke moraliteit bij prijsvragen. Als ik dan fouten maak, welnu laat er anderen hun voordeel meê doen.

Mij worden nog al meer „feiten" gevraagd om die door „bewijzen overtuigend" voor den consulent Metselaar te maken. 't Is fraai en eene vereerende opdracht, doch ik vrees een onbegonnen werk en zelfs den moriaan geschuurd, tegenover het soort dreigementje, dat mij werkelijk goed doet en als slot van den brief uit Scheveningen voorkomt.

Heeft „onze wet termen" voor den een, ook de ander kan gaan zoeken en zal vinden wat hem past.

Is het ernst of kortswijl dat de heer consulent op zulk eene wijze zijn brief sluit?

Is het ernst dan had de openbaring moeten uitblijven om mij en anderen als verrassing te dienen.

Is het kortswijl, dan heb ik recht den heer Rijksgevangenisbouwmeester eene andere edeler opvatting te vragen voor de roeping der Nederlandschen rechters.

Ter volle voldoening voor den consulent breng ik voor ieders rechtbank of gezond oordeel, deze twee vragen met antwoorden:

I. Heeft de heer consulent in zijn snipperuurtjes al of niet een plannetje gemaakt voor een kerk en toren te Hoorn naar zijn program?

Antwoord: Ja, want hij deelde het zelf meê aan anderen, zooals in de Opmerker duidelijk te lezen is.

II. Is dit plan al of niet ter bestemder tijd binnengesmokkeld?

Antwoord..... zeer waarschijnlijk, want de heroïke taal des heeren voorzitters van Akerlaken tot bouwmeester A. C. Bleijs gevoerd, geeft bewijs, dat hier aan het ergste mag gedacht worden.

Is de heer consulent nu voldaan en zijn toorn of duellust bedaard? Anders heb ik mijne getuigen in bloed en been slechts uit de Opmerker te noemen. Maar er is nog een kleinigheid, consulent, voor onze brave medeburgers!

De heer Leliman heeft blijkens uwe eigene trouwe copy zijner woorden niet gezegd dat gij hebt binnengesmokkeld, en al hadt gij dit al eens eventjes gedaan, wat zou dat als crimineeliteit geweest zijn, vooral na den afloop en mislukking der Prijsvraag?

Wie maakte het u in deze moeielijk? of weigerde u zijn hoogachting? Integendeel de consulent, die zelf getuigt hoe algemeen geacht hij is, moest die achting en kunsteer hoog ophouden en die moedig verdedigen tegen zijne niet bouwkundige hoofden, niet met woorden of met zijn Program — maar met lijnen — dat is zijn ontwerp. En werkelijk hij had zelfs gelijk dit te doen en was er in de gegeven omstandigheden wellicht toe verplicht.

Gaarne laat ik dit zaakje nu los. Ik heb geen termen gevonden onze pruttelgeschiedenis in dit Weekblad verder te rekken, en sluit voor mij het debat met twee verzoeken aan den heer Metzelaar, waarop hij mij het antwoord schuldig mag blijven.

a. dat ZEd. voortaan niet meer strijde over dingen en woorden die hem niet strijdig zijn gemaakt! of die hij averechts opvat, en

b. dat het geraden is bij tijds een cel (de fraaiste in het nieuwste huis van arrest) te bespreken, opdat daar het rapport kan worden gehoord over zijn toegezegd wetsonderzoek, liefst onder toezicht en in goed gezelschap, dat heet zonder kwaadaardige bedoeling.

Mijne bizondere dank aan redactie en lezer:

Amsterdam.
Atelier
8 April 1883.

J. H. LELIMAN,
Adres: Keizersgracht bij de Spiegelstraat,
N°. 559.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Lang vóór de Weener wereldtentoonstelling was het aan Salviati te Venetië mogen gelukken weer kunstenaars te vormen, in staat om in zijne glasfabriek, de beroemste van die stad, dat schoone en kleurige glasmozaiek te vervaardigen hetwelk in lang vervlogen tijden een geliefde wandversiering, vooral voor kerken was, getuige de San Marco te Venetië, en de S. Giusto te Triest welker wanden geheel met venetiaansch glasmozaiek bedekt zijn en verder bijna alle kerken van eenig belang in Italië. Maar, eerst op de genoemde tentoonstelling werden, voor het eerst buiten Italië de proeven van Salviati's vaardigheid vertoond.

In den beginne kon hij slechts werken voor Italië en in hoofdzaak voor de restauratie van oude mozaiek-schilderijen aldaar, en de Weener tentoonstelling vertoonde slechts luttele proeven.

Zoodra waren niet kunstenaars in het vak weer opgestaan, of zij vermenigvuldigden zich snel te Venetië, de bakermat hunner kunst. En ook Facchina, te Murano, deed wonderen. Hij restaureerde onder anderen de oudste der tympanvullingen, boven de ingangen van de S. Marco, voorstellende de inscheping van het lijk van den heiligen Marcus te Alexandrië, en de ontscheping er van te Venetië, twee kunstwerken uit het jaar 1660, de overbrenging van zijn lijk naar de kerk, het oudste der mozaieken, dateerende uit de 13e eeuw. De vulling in de grootste der tympans werd in 1836 door de fabriek van Salviati aangebracht, welke ook de groote figuur van S. Marcus restaureerde, tegenover den hoofdingang in de kerk, naar teekening van den Tizian vervaardigd in 1546.

Het meeste buiten Italië heeft zich Facchina doen gelden. Uit zijne ateliers waren afkomstig de groote tableux, o. a. portretten van Raffaello en Michel Angelo, die zoo zeer de aandacht trokken op de tentoonstelling te Parijs in 1878; door hem werden al de mozaiekwerken geleverd voor de groote Opera te Parijs, de opera te Monte Carlo, eveneens van Garnier, enz.

In Nederland mocht het hem niet gelukken iets te leveren, hoewel de wijze van versiering als bij uitstek geschikt is voor ons vochtig klimaat. Een oogenblik was er sprake van, dat ook het nieuwe gebouw voor het Departement van Justitie te 's Hage van zijne kunst zoude getuigen, maar ..... zoover kwam het niet; hij leverde er slechts marmer mozaiek. Ook in de ateliers van den heer Johann Odorico te Frankfort a/M. wordt thans Venetiaansch glasmozaiek vervaardigd en het is te hopen dat zijn werk nog eenmaal veelvuldig aan gebouwen moge aangebracht worden. Het eerste werk hier te lande leverde de heer Odorico in den keurigen gevel van het gebouw voor de Maatschappij van den Werkenden stand te Amsterdam. Een tweede werkstuk tooit den voorgevel van het koningspaviljoen der koloniale Tentoonstelling; het is een medaillon, voorstellende het kunstenaars wapen. Een portret van Rubens is tentoongesteld bij de firma Cossa in de Kalverstraat, en vooral, dit getuigt van de goede hoogte waarop de kunstenaars wier werk het is, het reeds gebracht hebben.

Het bestuur van de Journalisten Vereeniging te Amsterdam heeft eenige schilders uitgenoodigd om het inwendige van het gebouw, hetwelk op de Tentoonstellingsterreinen voor die Vereeniging zal opgericht worden, te decoreeren. De uitnoodiging is gericht tot de heeren van der Waaij, W. Steelink, Hauerman en van Looij.

Jr. Mr. Edward Huijdecoper van Nigtevecht, die den 28en Februari l. l. op den huize Gansenhoef nabij Maarseveen overleden is, heeft, naar het Vaderland meldt, bij testamentaire beschikking eene som van *f* 65,000 vermaakt aan de Domkerk te Utrecht, ten einde daaruit de onkosten te bestrijden der restauratie van dit gebouw, welke sints het inhouden van het Rijks-subsidie gestaakt was. De milde gever heeft hiermede een reeds geschonken kapitaal van *f* 35.000, tot een tonne gouds aangevuld.

De overledene was kerkvoogd van de Domkerk, sints 10 Mei 1871 lid der Provinciale Staten van Utrecht, voor Breukelen en o. a. een der ijverigste leden van het Historisch Genootschap te Utrecht.

De Minister van Binnenlandsche zaken heeft in een schrijven aan het Kerkbestuur der Herv. Gemeente te Hoorn medegedeeld, dat in de plaats van het bij den brand der Groote Kerk aldaar vernielde gedenkteeken voor den Vice-Admiraal Pieter Floriszoon, op Staatskosten een gedenksteen zal geplaatst worden in het door den heer C. Muysken gebouwde kerkgebouw. De heer P. J. H. Cuypers is met ontwerp en uitvoering van dien gedenksteen belast.

Volgens de »Opmerker" zouden niet alle mededingers in den wedstrijd voor een schouwburg te Rotterdam, hunne plannen voor den 1 April hebben ingeleverd, omdat een der mededingers uitstel had gevraagd en verkregen, en andere die zulks vernomen hadden eveneens hunne projecten nog niet inleverden.

Een der mededingers deelt ons mede, dat hij zijn project op den behoorlijken tijd heeft ingediend, daar hem van eenig uitstel niets bekend was geworden. Te recht noemt hij het eene laakbare handeling, dat niet aan alle medewerkers dezelfde rechten verzekerd werden, dat men voor een enkele uitzondering maakte. In elk geval is het een fout van de Commissie der schouwburgvereeniging dat zij niet terstond geadverteerd heeft, hoevele en welke projecten ingekomen zijn.

Het ontwerp, hetwelk bij de Noordwijksche prijsvraag buiten beoordeeling bleef, naar men ons mededeelt, droeg het motto »Neptunus."

Zooals gebleken is hadden meerdere inzenders dit motto gekozen.

TENTOONSTELLINGEN.

Het Comité der Internationale Koloniale Tentoonstelling heeft in overeenstemming met het Bestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst een **afzonderlijke** zaal in de afdeeling Moderne kunst voor de Bouwkunst afgestaan, die, zooals vroeger was bepaald een zaal zoude deelen met de aquarellen, etsen en gravures. Zij die nog mochten genegen zijn bouwkundige ontwerpen ten toon te stellen en daarvan geen of slechts gedeeltelijke opgaven deden, worden verzocht zorg te dragen dat hunne inzendingen vóór 16 April a.s. **op de terreinen der Tentoonstelling, afdeeling Moderne Kunst** aanwezig zijn.

Het vooraf toezenden van een inzendings-billet, of het wijzigen van het reeds toegezonden is niet meer noodig. Zij die nog wenschen te exposeeren worden alleen verzocht opgave daarvan te doen aan den Secretaris der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst te Amsterdam.

(Kosten voor plaatsruimte worden niet betaald.)

De inlichtingen omtrent de verzending zijn opgenomen in Weekblad N°. 14 van 5 April.

PRIJSVRAGEN.

Op de, door de »Amstelbode" uitgeschreven prijsvraag voor een beeld van Hugo de Groot, zijn vier antwoorden ingekomen, te weten:

1. De jure belli et pacis; 2. Hugo Grotius, staatman en rechtsgeleerde; 3. Een goede naam is uitgelezener dan goud, en 4 Gerechtigheid.

De twee eerstgenoemde ontwerpen zijn volgens het rapport der jury beneden het middelmatige; het derde staat wel hooger maar is toch zoodanig, dat het voor een caricatuur zou kunnen doorgaan. Het vierde staat verre boven de anderen; de opvatting is grootsch, het model getuigt van vastheid van uitvoering, de lijnen zijn edel; natuurlijk en bevallig heeft de maker zijn gedachten weêrgegeven.

De jury kende aan dit ontwerp den prijs toe; bij het openen van het naambriefje bleek de vervaardiger te zijn de heer S. Miedema van Rotterdam.

Op de prijsvraag voor een groep van de Groot en Vondel te samen, is ingekomen één antwoord, dat hoewel niet geheel voldoende aan de verwachtingen, toch om zijn hooge verdiensten waardig gekeurd werd ter bekroning. De vervaardiger van het ontwerp bleek te zijn de heer F. L. Straché Jr te Amsterdam.

VRAAGBAAK.

ANTWOORD. 21. Het groeien van mos op buitenmuren die in de schaduw van hoog geboomte staan, ontstaat gewoonlijk doordien voor den muur, steenen van onvoldoende hardheid zijn gebruikt. Een goed middel om die mosvorming tegen te gaan is, den muur, na behoorlijk gezuiverd en afgewasschen te zijn, goed te verwen.

Het zou niet onbelangrijk zijn, een proef te nemen met het silicatiseeren van den muur of het afkwasten met pekel. Dit laatste zou dan wel telken jaren in het voorjaar moeten gebeuren.

Het meest afdoende middel is voorzeker .... het verwijderen van het hooge geboomte, dat bovendien, zóó kort bij de woning geplaast, uit een sanitair oogpunt schadelijk is.

ANTWOORD. 22. Bestaat er een goed meet-en rekenkundig handboek, toepasselijk in de praktijk, voor Bouwkundige ambachten? Zoo ja! welk is de titel en waar verkrijgbaar.

ERRATA.

In het artikel Prijsvragen opgenomen in het vorige nummer van het Weekblad

staat: bl. 85, kol. 2, regel 3 v. b. vorm, moet zijn: norm.
» » 86, » 1, » 10 v. o. ongewijde, moet zijn: ingewijde.

Afloop van Aanbestedingen.

BINGERDEN, 27 Maart. — Kerkvoogden der Herv. gemeente te Angerlo: *a.* het amoveren der bestaande en het ter plaatse bouwen eener nieuwe pastorie, katechiseerkamer, schuttingen en een rasterwerk c. a., *b.* eene belangrijke herstelling en vernieuwing aan de Herv. kerk:

	Pastorie	Kerk
G. J. Ontstein te Doesborgh.	*f* 10.923	1865
H. Gerritsen te Elden. . .	» 9229	2039
G. J. B. Heiting te Angerlo.	» 8999	1410
E. H. van Heuven te Velp.	» 8824	1650
M. H. Jolink te Doesborgh.	» 8574	1329.50
L. Enklaar te Dieren . . .	» 8274	—
H. Enklaar idem.	» 8022	—
J. Steinvoort idem.	» 7997	—
J. Bruil te Angerlo.	» 7924	1350
H. Stoltenborg te Dieren.	» —	1673

gegund *a* aan J. Bruil en *b* aan M. H. Jolink.

AMSTERDAM, 29 Maart. — De directie der westersuikerraffinaderij, het bouwen van een entrêpot pakhuis aan de van Noordkade:

J. Koster aldaar. . . . . *f* 47.700

SLUIS, 31 Maart. — Het gemeentebest., het bouwen eener openbare school voor 400 leerlingen met overdekte speelplaats tevens gymnastiekinrichting in deze gemeente:

Dekker te Westkapelle.	*f* 34.500
H. Hubrechtse te Zuidzande. . . .	» 34,000
J. Boogaard te Aardenburg. . . .	» 33.500
J. Trapman te Sluis.	» 33,350
J. C. Dvers te Sluis	» 33,135
Abm. Luteijn te Nieuwvliet. . . .	» 32,960
A. Risseeuw te Groede.	» 32,902
A. van Male te Schoondijke. . . .	» 32,694

UTRECHT, 31 Maart. — Burgemeester en Wethouders, het leveren van 2200 stuks gegoten ijzeren socketpijpen lang met inbegrip van de socket 2.85 M., zwaar p.m. 73 Kg. per meter, ten dienste van de Gasfabriek: De minst inschrijvenden waren de heeren R. S. Stokvis & Zonen te Rotterdam voor *f* 27, 398.

KATWIJK, 31 Maart. — Het gemeentebest., het bouwen eener school voor 144 kinderen in het nieuwe gedeelte van Katwijk a/Zee, met alle daarmede in verband staande werken:

H. Rinck te Haarlemmermeer. . .	*f* 23,888
M. N. Langezaal te Leiden. . . .	» 23,524
L. Gesman te Oudshoorn.	» 22,100
H. Lagerwaard te Rotterdam. . .	» 21,880
K. Kaasnoot Nz. te Katwijk a/Rijn.	» 19,999
W. G. Mansveld te Wassenaar. .	» 19,950
J. C. Karlier te Leiden.	*f* 19,900
T. Los idem.	» 19,719
J. Spreij te Koudekerk.	» 19,622
A. Leeuwen te Wateringen. . . .	» 19,100
C. van den Oever te Katwijk a/Zee.	» 18,999
C. Kruijt idem	» 18.350
G. de Bert en K. en J. Verloop idem	» 18,290
H. Stuiver te Lekkerkerk	» 18,205

DORDRECHT, 2 April. — De architekt Ed. G. A. Fol, het opbouwen der Gasmeterfabriek te Dordrecht.

Ingekomen tien biljetten:

N. Klaus te Dordrecht.	*f* 10.677
J. Aljis & A. Barto idem.	» 9.618
Joh. de Lange idem.	» 9.397
J. Rijkhoek idem.	» 9.333
H. van der Kloet idem.	» 9.092
C. J. Schotel idem.	» 8.689
J. van Sluisdam idem.	» 8.500
L. Kooijman idem.	» 8.495
F. W. de Wit idem.	» 7.903
A. Brandt idem.	» 7.888

gegund.

AMSTERDAM, 2 April. — Het gemeentebest., het bouwen van slachthuizen en stallen voor rundvee, voor de algemeene slachtplaats in de Stadsrietlanden:

H. C. Dorlas te Amsterdam. . .	*f* 435,300
Gebr. van Berkum idem.	» 430,430
J. Koster idem	» 429.600
P. Verbruggen te Waddinxveen.	» 425,300
Wed. G. Camesie en C°. te Rotterd	» 422.880
M. A. J. Taverne te 's Hage. . .	» 408,736
F. K. Ozinga te Amsterdam. . .	» 404,400
T. Hilarius Wz. te Leeuwarden.	» 398,800
L. Vlasman te Amsterdam. . . .	» 386,117

AMSTERDAM, 2 April. — Het bestuur der naamlooze vennootschap Parkschouwburg, *a.* het bouwen van een muzieknis met bijbehooren, *b.* het bouwen van een dubbele kegelbaan met veranda, *c.* het verplaatsen van een muziektent en het maken van fundeering enz.:

L. van der Zaag. . . . . *f* 11,700

DODEWAARD, 2 April. — Het gemeentebest., het veranderen van het schoolgebouw:

W. Bloem te Renkum.	*f* 5.345
J. van der Laan te Opheusden. . .	» 5.300
H. Derksen te Dodewaard.	» 4.980
W. van den Bosch te Opheusden.	» 4.587
J. de Weijer te Tiel.	» 4.544
P. Mullaart te Arnhem.	» 4.550
R. J. van Eldik te Ochten. . . .	» 4.498
J. S. Grandjean te Nijmegen. . .	» 4.398
H. J. van Ewijk idem.	» 4.347

AMERSFOORT, 3 April. — De genie, het verbeteren van het militair hospitaal te Harderwijk:

J. W. Bijl te Hardinxveld. . . .	*f* 68.900
P. Andriessen te Hilversum. . . .	» 68,900
A. Keers idem	» 68,868
H. J. Buitenhuis te Elspeet. . . .	» 67.980
J. H. Rouwenhorst te Harderwijk.	» 67,785
W. J. Kolkert te Deventer.	» 67,189
G. H. van der Heijden te Arnhem.	» 61,720
J. de Boer en Zonen te Steenwijk.	» 61,528
Gebr. Lensink te Arnhem	» 58,600

gegund.

AMSTERDAM, 3 April. — De architekt IJ. Bijvoets Gz. te Amsterdam, het amoveeren van perceel n. 26 aan het Rokin en het daar ter plaatse bouwen van een woonhuis en het verrichten van eenige werken aan het belendende perceel n. 24:

P. Kaaijman en J. van Harderwijk.	*f* 28,044
Gebr. van Berkum.	» 27.900
J. Koster.	» 27,500
H. C. Dorlas.	» 27,200
A. J. Liemt.	» 27,100
P. L. Rijnierse.	» 26,900
B. P. Wijsman en M. v. Stuivenberg.	» 25,060
Gebr. A. L. Rabie.	» 24,400
J. Sochore.	» 24,115
G. L. Brouwer en L. Hoogerbeets.	» 23,900
H. Hofte.	» 23.865
W. H. Struijs.	» 23,800
B. de Bruin.	» 23,700
J. Poot.	» 23,000
P. Prentzler	» 22,995.50
firma Knipper en Vree.	» 22,990

allen aldaar, gegund aan B. de Bruin voor *f* 23,700.

ST. ANNALAND, 5 April. — Het gemeentebest., het verbouwen en vergrooten der gemeenteschool:

C. Westmaas te Oud Vosmeer. .	*f* 14,940
J. van Hiele idem.	» 14,935
A. v. Damme te St. Maartensdijk.	» 14,649
L. v Splunter Lz. idem	» 14,500
L. v. Zaltbommel te Poortvliet. .	» 14,500
A. v. Besoijen te St. Maartensdijk.	» 14,301
J. M. Kauffmann idem.	» 14.300
J. K. Krijger te Poortvliet. . . .	» 14,300
J. Boon te St. Annaland.	» 14,090
A. Soeters idem	» 14.050
J. de Jonge te St. Maartensdijk. .	» 13,939
B. v. Verre te Noordgouwe. . . .	» 12,549

gegund.

The St. Pancras Iron Work Company, London.

FABRIEK
voor Stal-Inrichtingen
1233 EN
Stal-Benoodigdheden.

Agenten voor Nederland en de Kolonien

STAAL & HAALMEIJER,
36. Derde Weteringdwarsstraat,
AMSTERDAM,
alwaar een **STAL** en **BOX** op ware grootte te bezichtigen is.
Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.

H.H. Architecten.

Een BOUWKUNDIGE, veel vrijen tijd hebbende, vraagt TEEKENWERK tegen billijken prijs.
Adres onder letter A bij de Erven H. van Munster & Zoon. Warmoesgracht 12, *Amsterdam.* 1234

DORDTSCHE TRAS.
H. F. ONDERWATER & Co.
DORDRECHT,
STOOM-TRASMOLENAARS.
Opvolgers van de Heeren P. en J. HORDIJK,
leveren geen andere tras, dan die op hunne molens te *Dordrecht* gemalen wordt van **zuiveren tufsteen**, uit de groeven van den Heer GERHARD HERFELDT te *Andernach*, uitmuntende kwaliteit en billijken prijs
Bevelen zich aan tot de levering van
TUFSTEEN. 1235

Reproductiën in Photolithographie
Heeren Uitgevers, Teekenaren, Architekten en Aannemers, maken wij attent op ons Photolithographisch Etablissement, speciaal ingericht voor reproductiën van **Penteekeningen, Oude of Moderne Handschriften, Plannen, Landkaarten, Staal- of Koperen Platen, Etsen, Lithographiën,** in een woord van *iedere* teekening, bestaande uit *zwarte lijnen* of *puntjes*, op wit papier geschreven, geteekend of gedrukt.
Eenige der talrijke voordeelen van het Photolithographisch Procédé zijn: mathematisch, juiste teruggave van het origineel, goedkoopste spoed, mogelijkheid eene teekening te vergrooten, te verkleinen, of in gelijke grootte te copieeren, enz. enz.
Prijsopgave zullen wij gaarne zenden, wanneer ons opgegeven wordt: het te reproduceren onderwerp, het formaat, waarop de reproductie verlangd wordt, of op luxe of gewoon papier, en het approximatif aantal exemplaren. WEGNER & MOTTU.
Amsterdam, Rokin 138. *Utrecht.* Hamburgerstraat, 237
☛ **De platen van het „Bouwkundig Weekblad" en het „Bouwkundig Tijdschrift" zijn in ons Etablissement vervaardigd.** 1236

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

1237 AANBESTEDING

Op Dinsdag den 24sten April 1883, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek N°. 359.

Het onderhouden van- en het doen van eenige herstellingen aan de gebouwen, kunstwerken, inrichtingen en verdere werken, met uitzondering der wissels en sporen, behoorende tot het station HARLINGEN.

De besteding geschiedt bij enkele inschrijving, volgens Art. 16 van het bestek.
Het bestek ligt van den 7den April 1883 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur L. J. DE SONNAVILLE te *Groningen* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraalbureau (afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.
Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.
Aanwijzing op het terrein zal geschieden op den 17den April 1883, des voormiddags ten 10 uren.
UTRECHT, den 4den April 1883.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

1238 AANBESTEDING

(VOOR REKENING VAN DEN GEMEENSCHAPPELIJKEN DIENST.)

Op Dinsdag den 24sten April 1883, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht* van:

Bestek N°. 360.

Het onderhouden van- en het doen van eenige herstellingen aan de gebouwen, kunstwerken, inrichtingen en verdere werken, met uitzondering der wissels en sporen, behoorende tot het gemeenschappelijk station NIEUWESCHANS.

De besteding geschiedt bij enkele inschrijving, volgens Art. 16 van het bestek.
Het bestek ligt van den 7den April 1883 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur L. J. DE SONNAVILLE te *Groningen* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraalbureau (afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50
Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.
Aanwijzing op het terrein zal geschieden op den 18den April 1883 des voormiddags ten 11 uren.
UTRECHT, den 5den April 1883.

LOUIS GOFFIN & CIE.
28, Avenue Rogier 28, LUIK.
Exploitanten van HARDSTEEN (Petit granit) en van KEIJENGROEVEN alsmede van LUXEMBURGSCHEN STEEN.

HARDSTEENGROEVEN van OGNÉ ruim 10 Hectaren groot met Stoomzagerij ingerigt om alle afmetingen te kunnen zagen.

LA ROCHETTE STEEN, GILSDORFER STEEN en WIDDEBERGER-KEIJEN, ruim 18 Hectaren in exploitatie in Luxemburg.

Verder GRANIET en GRESKEIJEN, HYDRAULISCHE en VETTE LUIKSCHE KALK.

Aan Ingenieurs en Architecten worden op aanvrage monsters van bovenstaande steensoorten toegezonden. 1239

J. VAN HULST, HARLINGEN.
FABRIEKANT VAN
Machinale gele Versieringsteen, Waalvorm, Drieling, Kleinsteen, Scherpkantig en zuiver van vorm.
Handvorm, Friessche gele steen. Dakpannen in verschillende vormen, vloertegels, Witte en Geschilderde Muurtegeltjes. 1240

TROTTOIR-TEGELS. PARKETVLOEREN, CEMENT-TEGELS.
Villeroy & Boch, Mettlach
Boch Frères, Maubeuge
Minton, Hollins & Co., Stoke
benevens **verglaasde Wand-** en **Faïence Tegels,** 1241
bij de Vertegenwoordigers en Depothouders
DE LINT & Co., Oostzeedijk 248, Rotterdam.

Uitgave van DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZN.
Th. SANDERS,
Iets over de Inrichting
VAN
BOUWKUNDIGE PRIJSVRAGEN.
f —.50

VOORHANDEN, alle soorten RIJNSTEEN en UTRECHTSCHE STEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN, *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. (1242

De 4e Aflevering
VAN HET
BOUWKUNDIG TIJDSCHRIFT
1882
is verzonden.
DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON,
Warmoesgracht 12.

Gedrukt bij de Erven H van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

SMEETON-TILLY. JR.d.K.

3DE JAARGANG. ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST. N°. 16. 19 APRIL 1883.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN en F. J. NIEUWENHUIS.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Warmoesgracht 12, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD.

OFFICIEEL GEDEELTE: Bijdragen over het vraagstuk der Rioleering. — NIET OFFICIEEL GEDEELTE: Orgelkasten en orgels van de midden-eeuwen en renaissance. — Verslag van de vergadering der afdeeling Utrecht, gehouden 10 April 1883. — Verslag van de vergadering der afdeeling Leeuwarden, gehouden 13 April 1883. — Binnenlandsche berichten. — Prijsvragen. — Afloop Veiling bouwterreinen. — Afloop van aanbestedingen.

BIJDRAGEN OVER HET VRAAGSTUK DER RIOLEERING VAN STEDEN.

DOOR

J. A. FREDERIKS.

III. *Vervolg van Pag.* 93.

III. HET PNEUMATISCH RIOOLSTELSEL VAN BERLIER.

Onder de best geslaagde pogingen van den laatsten tijd om tot een oplossing van het rioolvraagstuk te geraken, behoort voorzeker de uitvinding van den franschen ingenieur J. B. Berlier.

Dit systeem moet, volgens den uitvinder, beschouwd worden als de praktische uitwerking van een denkbeeld van den beroemden ingenieur Belgrand, voorkomende op pag. 75, alinea 3 van zijne in 1861 verschenen verhandeling „Documents relatifs aux eaux de Paris". Belgrand zegt aldaar:

„J'avais pensé à une combination radicale qui suppri-
„merait toutes les fosses et ferait aboutir les tuyaux de
„descente à des conduites spéciales de dimensions assez
„fortes pour qu'elles ne fussent jamais engorgées. Ces
„conduites trouveraient place dans les galeries d'égout,
„et leur réseau serait soumis à l'action de machines
„aspirantes et refoulantes qui rassembleraient les matières
„dans des réservoirs lointains, comme ceux de Bondy, pour
„qu'elles y fussent traitées par les procédés en usage."

Als directeur der „Compagnie des vidanges et engrais" te Lyon had Berlier ruimschoots gelegenheid onderzoekingen te doen en proeven te nemen om tot zijne uitvinding te geraken.

In hoever hij daarmede geslaagd is, moge uit de volgende beschrijving van het stelsel er zijne toepassing te Parijs blijken.

Het bestaat uit drie deelen: 1°. de toestellen, welke in de kelders der huizen zijn geplaatst; 2°. de buizenleiding; 3°. de stoommachine met de pompen.

De onder 1 genoemde toestellen zijn: een ontvanger, (récepteur) waarin de privaatbuis bij A uitmondt. Deze ontvanger is een vierkante bus, voorzien van eene deur met caoutchouc sluiting, waarin zich een uit ijzerdraad gevlochten korf B bevindt, met mazen van ongeveer 4 cM. grootte. De neervallende vloeibare en ook vaste stoffen kunnen ongehinderd hier door gaan, terwijl vreemde zelfstandigheden, welke de buizenleiding zouden kunnen verstoppen en eenige dagen voor hunne ontbinding behoeven, zooals: papier, stroo, overblijfsels van groenten, enz., daarop blijven liggen.

De bodem van den korf is van een loodrechte as voorzien, welke tapvormig eindigt en op een ligger draagt. Aan deze as bevindt zich een konisch radje, dat op een vertikaal rad werkt, waarvan de as door het toestel heengaat en daarbuiten gelegenheid geeft om een kruk aan te brengen.

Hierdoor kan aan den korf een krachtige ronddraaiende beweging worden gegeven, zoodat de teruggebleven stoffen door de mazen worden gedreven; alleen zullen dan

onoplosbare voorwerpen overblijven, of zulke, die door hunne hardheid niet kleiner zijn te maken.

De ondervinding heeft geleerd, dat het voldoende is, wanneer een arbeider elke acht dagen deze bewerking verricht, terwijl eenmaal per maand de deur moet geopend worden om de korf er uit te halen, om de alsnog overgeblevene stoffen te verwijderen.

Daar de privaten vaak gebezigd worden tot onttrekking van voorwerpen aan de nasporingen der justitie, zal deze hierdoor menigmaal in hare taak worden geholpen.

Een tweede toestel dat in verbinding van den ontvanger in den kelder moet worden geplaatst is de ontlediger of ontruimer (l'évacuateur), een cylindervormige bus, waarin zich een drijver D bevindt, aan het ondereind voorzien van een kogelklep F van caoutchouc, welke hermetisch sluit in de zich konisch vernauwende buis a, die de verbinding met het rioolnet daarstelt.

Naarmate nu faeces en andere stoffen in den ontvanger komen, stijgt door de wet der communiceerende vaten, het niveau in den ontruimer, waardoor de drijver wordt opgeheven en daarmede ook de kogelklep, zoodat alsdan de sluiting van de buis is verbroken.

De voorhanden stoffen worden nu door de werking der na te noemen pneumatische pomp in de rioolleiding I gezogen, hetwelk zoolang aanhoudt tot het peil niet hoog genoeg meer is, om den drijver op te heffen; de kogel valt dan in den mond der buis en de sluiting is weêr volkomen.

Deze automatische werking herhaalt zich, zoo dikwerf het niveau de hoogte bereikt heeft om den drijver op te heffen.

Daar de stoffen zich in de rioolleiding met groote snelheid bewegen, zoo kunnen de buizen, (van gegoten ijzer vervaardigd) geringe afmetingen verkrijgen. (De uitvinder rekent bij eene geheele toepassing van het systeem te Parijs, voor de grootste buizen een middellijn van 0.40 M., terwijl de kleinste slechts 0.10 M zullen behoeven te zijn). De verbinding der buizen geschiedt door gegalvaniseerd ijzeren moffen

De geheele leiding blijft goed dicht; te Parijs heeft de ondervinding geleerd, dat de toetreding van atmospheerische lucht zóó gering is, dat niettegenstaande eene onophoudelijke werking van het systeem, eene machine van 20 paardenkrachten dagelijks slechts 1¼ uur behoefde te werken om de benoodigde luchtverdunning in het 5 kilometers lange buizennet te weeg te brengen en te onderhouden. Eene drukking van 15 cM. op de kwikkolom was daarbij voldoende.

In de kanalen is de afgevoerde massa in eene gestadige beweging, welke veel overeenkomst heeft met het borrelen van kokend water en veroorzaakt wordt door het opstijgen van gasbellen uit de stoffen in de verdunde lucht der buizen.

Gemeenschap met de atmospheerische lucht vindt niet meer plaats nadat de stoffen in den ontvanger zijn gekomen, tot op het oogenblik dat zij in het verzamelbassin zijn vergaard.

Tot voortbrenging van het luchtledige in het buizennet dient een hydropneumatische pomp, die door een locomobile in beweging wordt gebracht. In een luchtdicht gesloten ijzeren reservoir, dat zich in hetzelfde lokaal bevindt, worden de stoffen gezogen om daaruit door een roteerende pomp, welke door dezelfde machine in werking wordt gesteld, gestuwd te worden naar de plaats, waar ze voor den landbouw dienstig kunnen worden gemaakt.

Te Parijs is dit stelsel sedert 17 Maart 1882 toegepast in de kazerne „la Pépinière", waarin ongeveer 1000 man liggen, en in enkele huizengroepen van de naburige straten.

Berlier plaatste het pompstation te Levallois-Perret, bij de Porte d'Asnières op 5 K. M. afstand van genoemde kazerne. Eene locomobile van 20 paardenkrachten dient om de pompen in beweging te brengen.

De hoofdbuizen, welke op het banket van het groote riool van den rechter Seine-oever liggen, hebben een middellijn van 15 cM., de vertakkingen een van 10 cM.; terwijl in het geheele 4 syphons voorkomen.

De afgevoerde stoffen worden voorloopig geleid in het kanaal van Asnières, ter plaatse waar dit kanaal den inhoud opneemt van het verzamelriool van den linker Seine-oever.

Bij de invoering van het stelsel voor geheel Parijs, acht Berlier de oprichting van drie pompstations voldoende; een te Grenelle voor den linker Seine-oever, een tweede te La Chapelle voor de hooger gelegen stadsgedeelten en het derde te Levallois-Perret voor het centrum.

Parijs bezit thans 703000 M. kanalen, welke gebezigd kunnen worden om daarin de buizen van het nieuwe stelsel te leggen, terwijl nog 367000 M. ter voltooiing van het geheele net ontbreken, dus te zamen 1070000 M.

De grootste buizen moeten een middellijn hebben van 40 cM.; de kleinste van 10 cM. of gemiddeld 25 cM.

Met deze gegevens heeft de uitvinder eene berekening van kosten opgemaakt die aantoont, dat het stelsel voor eene groote stad geene bezwaren oplevert; waarschijnlijk zelfs voordeeliger is dan eenig ander systeem.

Hij verkrijgt:

1.070.000 M. buizenleiding à 25 francs	26 750.000	francs.
3 pompstations à 1.000.000 francs .	3.000.000	„
	29.756.000	„

Stel rond 30.000.000 francs.

De interest van dit kapitaal wil hij dekken door eene jaarlijksche bijdrage der bewoners van 60 francs voor elke privaatbuis 1), zijnde:

240.000 buizen à 60 francs	14,400.000	francs.
waarvan de volgende kosten van exploitatie afgaan:		
kolen 5 cM. per M³ is	425.000 frs.	
500 beambten met een gemiddeld inkomen van 2000 frs.	1.000.000 „	
belastingen, kosten van herstellingen, amortisatie, onvoorziene uitgaven . .	2.975.000 „	
	4.400.000	„
rest . . . ,	10.000.000	„

Voorwaar een prachtig resultaat!

Het stelsel van Berlier is in zijne voorloopige toepassing door vele hygienisten en technici bezichtigd en onderzocht. Het algemeen gevoelen was zeer gunstig, zooals onder anderen blijkt uit de rapporten, daarover

1) De kosten der toestellen die in de huizen geplaatst worden, komen voor rekening der bewoners. Een kompleet stel kost te Parijs ongeveer 250 francs. Bij eene invoering op groote schaal zal deze prijs vermoedelijk verminderen.

Toepassing van het stelsel Berlier te Parijs.

Plaatsing der toestellen.

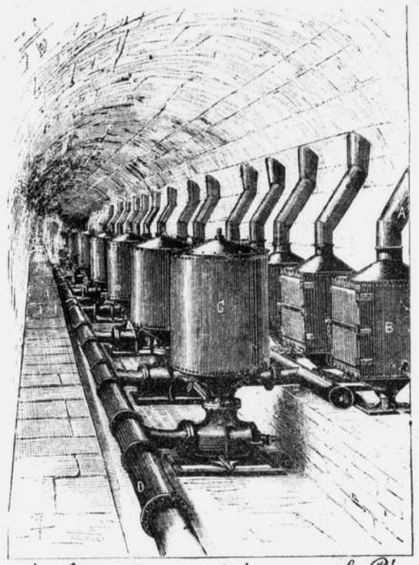

in den beerput van de kazerne „la Pépinière"

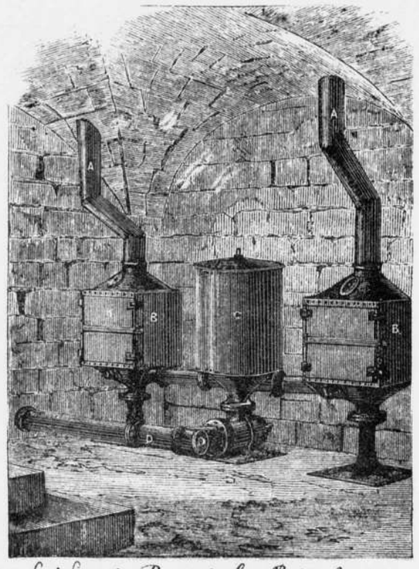

in het huis „Rue de la Bienfaisance N°4.

A. Valpijpen. B. Ontvangtoestellen. C. Ontruimingstoestellen. D. Verbinding met de straatriolen.

Pompstation te Levallois-Perret.

locomobile.

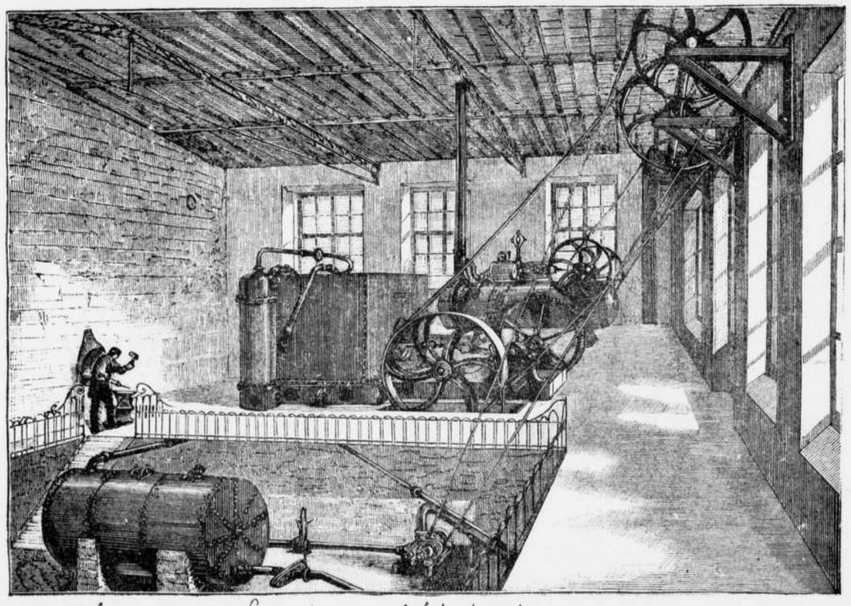

reservoir. hydropneumatische pomp.

PHOTOLITH. WEGNER & MOTTU AMST.

Het pneumatisch rioolstelsel van den ingenieur Berlier.

Ontvangtoestel

fig. 1.

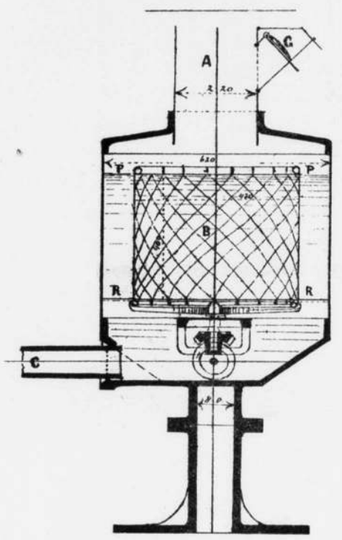

fig. 2.

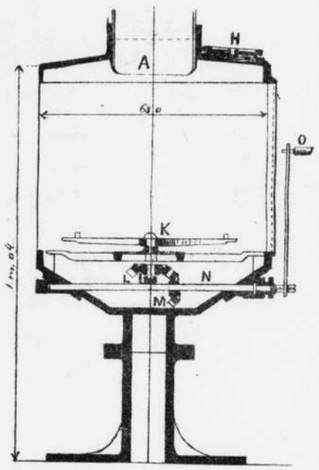

fig. 3

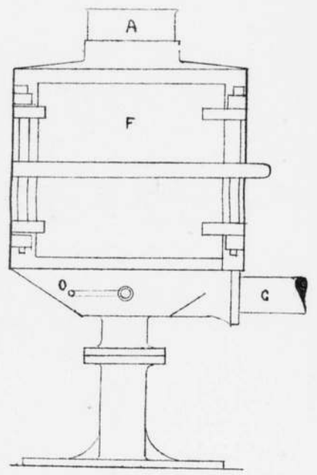

Ontruimingstoestel.

fig. 4.

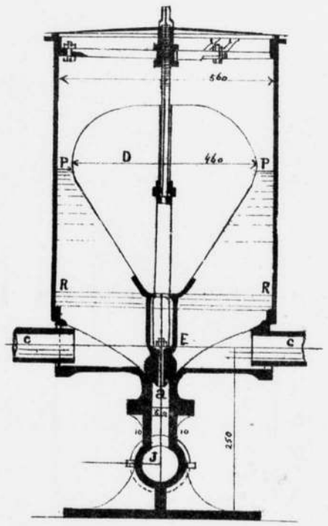

fig. 5.

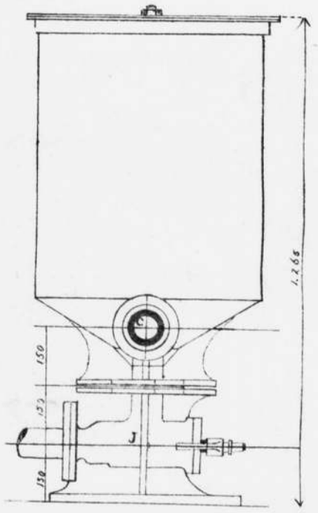

A Valpijp.
B Korf.
C Verbindingsbuis der beide toestellen
D Drijver.
E Kogelklep.
F Deur.
G Veiligheidsklep.
H Kijkgat.
J Verbindingsbuis met het rioolnet.
K Vertikale as.
L Hap.
M Kronsch raderwerk.
N Horizontale as.
O Kruk.
P Peil waarop de drijver vlot komt
R Peil tot waar de pedaging plaats vindt.

Bijvoegsel van het Bouwkundig Weekblad - Uitgave van de Erven H van Munster & Zoon - Amsterdam.

uitgebracht door den inspecteur-generaal der bruggen en wegen Rousselle en andere deskundigen, en uit eene pas verschenen brochure van den „Landrath" E. O. Schubarth.

Of de technische uitvoerbaarheid van het systeem door het resultaat dezer proef echter verzekerd is, is bijna ongelooflijk.

Wel is waar heeft het stelsel een vol jaar zonder eenige stoornis of zonder last te veroorzaken tot groote voldoening der bewoners bewerkt, doch men moet niet uit het oog verliezen, dat aan het betrekkelijk klein gedeelte hetwelk onder de oogen van den uitvinder in exploitatie is, de uiterste zorg kan worden besteed; hoe zal zulks geschieden bij den reusachtigen omvang van een wereldstad, als Parijs.

Louis Figuier eindigt een opstel hetwelk in zijn „Année Scientifique 1883" voorkomt en aan deze uitvinding is gewijd met de volgende vragen, die alleen door den uitslag van een ernstig en onpartijdig onderzoek kunnen worden beantwoord.

Mag men zich vleien met het luchtledige te kunnen onderhouden in een onmetelijk buizennet? De pneumatische spoorwegen hebben bewezen, dat men niet te veel vertrouwen moet stellen in eene voortdurende voldoende luchtverdunning van buizen. Overal is het luchtledige door samengeperste lucht vervangen. Zullen de bochten en syphons die noodwendig gemaakt moeten worden den geregelden loop der faecale stoffen niet belemmeren? Verzamelen zich deze onreinheden op één punt, zoo is het geheele net onbruikbaar. Is de stof waaruit het klepsysteem is vervaardigd op den duur bestaanbaar?

Drijvers zijn altijd slechte inrichtingen geweest, zelfs in stoomketels, waar ze voortdurend gecontroleerd kunnen worden; zal het geen bezwaar opleveren als die steeds buiten toezicht zijn, zooals in de toestellen het geval is?

Door den prefect der Seine is eene commissie benoemd om een onderzoek in te stellen naar de inrichting en werking van dit vernuftig uitgedachte systeem; waarschijnlijk zal haar rapport belangrijke aanwijzigingen bevatten omtrent zijne praktische uitvoerbaarheid in groote steden.

ORGELKASTEN EN ORGELS
VAN DE MIDDEN-EEUWEN EN RENAISSANCE,

DOOR

ARTHUR GEORGE HILL. B. A. F. S. A.

De Heer Hill te Londen, heeft een schoon werk uitgegeven in groot folio, over de kunst-archeologie van het orgel, voorzien met eene reeks teekeningen in photolithographie, die eenige der voornaamste orgelkasten van Europa voorstellen, van vóór 1600, als die van:

Sion, twee te Nürnberg, *Frauen- und Laurenzerkirche*, Amiens, Alcala de Henares, *de oude St. Pieterskerk* te Rome, Nördlingen, *Marienkirch*, Dortmund, Perpignan, Strasbourg *Cathedral*, Hombleux, *St. Bertrand* de Comminges, La Ferti Bernard, *Marienkirche*, Lübeck, Gonesse, *St^a. Maria della Scala* Siena, *Annakerk* Augsburg, Chartres, Konstanz, Freiburg in Breisgau, St. Brienc, St. Maurice, Angers, Argentan, Nonancourt, Le Mans *Cathedral*, Gloucester Cathedral, *King's college*, Cambridge, Candebee *Cathedral*, Brugen, Wesel, Aire sur la Lys, Exeter *Cathedral*, Stralsund, Schweinfürt, St. Omer, *Domkirche* Wurzburg, Haarlem, 's Hertogenbosch, Jutfaas.

Dit laatste, een waar kleinood, is afkomstig uit de O. Z. Kapel te Amsterdam, en door een gelukkig toeval in de handen gekomen van den Zeer Eerw. heer van Heukelum, Pastoor te Jutfaas, aan wien wij het behoud van dit meesterstuk te danken hebben, daar Z.Eerw., na het orgel in al zijne bizonderheden bestudeerd te hebben, het door de bekwame hand van den beeldhouwer Mengelberg te Utrecht met de meeste zorg liet restaureeren en later in zijne kerk te Jutfaas plaatste, waar het de bewondering van alle vreemdelingen opwekt.

De groote vraag, welke de plaats is die het orgel in de kerk moet innemen, wordt door den heer Hill in een volgend kapittel besproken en, zooals men wel denken kan, geeft hij verreweg de voorkeur aan de plaats voor het orgel op het oxaal; intusschen zijn de meeningen hieromtrent verdeeld en komt het sommigen meer gewenscht voor, het orgel in den transsept of boven eene der sakristyën te plaatsen, of ook wel overhangend bezijden het Priesterchoor, boven de koorbanken.

Het samenstellen van orgels, die onder alle opzichten kunnen voldoen, is altijd nog een moeielijk vraagpunt, waartoe het bestudeeren der ouden van grooten dienst kan zijn. Wij wenschen daarom geluk aan den heer Hill, die door deze uitgave zoodanige studie op gemakkelijke wijze heeft mogelijk gemaakt. Wel hadden wij gewenscht dat bij elke plaat een schaal was gevoegd, ten einde de verschillende afmetingen der orgels te kunnen bepalen.

Wij vernemen dat van de 300 ex., die van dit werk zijn opgelegd, nog maar 100 te verkrijgen zijn.

't Is niet alleen een werk geschikt voor studie, maar, door de fraaie nitgaaf, een sieraad voor elke deugdelijke bibliotheek en zelfs niet misplaats op de tafel van een salon.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING UTRECHT GEHOUDEN 10 APRIL 1883.

De notulen der vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

Als afgevaardigden naar de Mei- en September-vergaderingen, werden benoemd de heeren Nijland en van Lunteren, en als hunne plaatsvervangers de heeren Breebaart en Kok.

Voortsis besloten tot het uitschrijven van een prijsvraag, hebbende tot onderwerp: »een schets-ontwerp voor een villa," waaraan ook niet-leden der afdeeling, mits wonende in de provincie Utrecht kunnen mededingen. Aan het best gekeurde ontwerp zal een premie van *f* 25 worden toegekend, en bij bekroning tevens het getuigschrift der afdeeling, terwijl aan het 2de onderwerp mede het getuigschrift der afdeeling kan worden uitgereikt.

Het voorstel tot het maken van een wetenschappelijken tocht op nader te bepalen dag, in den aanstaanden zomer, werd aangenomen, met opdracht aan het Bestuur, om daartoe een uitgewerkt plan aan de goedkeuring der leden te ontwerpen.

Nadat door den heer Kruijf eenige monsters steenen, uit ovens van de provincie Groningen, waren ter bezichtiging gesteld, zag de voorzitter zich genoodzaakt, wegens het vergevorderd uur de vergadering te sluiten, zoodat de voorgenomen kunstbeschouwing tot later moest uitgesteld worden.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING LEEUWARDEN, GEHOUDEN 13 APRIL 1883.

De laatste der Winteravond-vergaderingen van deze afdeeling, had hoofdzakelijk ten doel, de aanbieding van het Verslag der werkzaamheid over 1881. en het geheele jaar 1882.

In korte trekken is daarin de wording der afdeeling uiteengezet, en een exposé gegeven van de verschillende voordrachten en werkzaamheden, die in dat tijdsverloop hadden plaats gevonden; een en ander werd door de aanwezige leden goedgekeurd, het Bestuur dankgezegd voor de uitvoerige bewerking, en bovendien besloten dit Verslag te doen drukken en aan ieder van de leden der afdeeling, en aan den Secretaris van 't Hoofdbestuur een exemplaar te zenden. — De Voorzitter deed daarna eenige mededeelingen, over de gehouden Tentoonstelling van de bekroonde ontwerpen, van de door de Maatschappij uitgeschreven Internationale prijsvraag voor een Maatschappelijk gebouw. Zooals den leden bekend was, is daaraan door onderlinge zamenwerking eenige meerdere uitgebreidheid gegeven, en door bijvoeging van verschillende plaatwerken eene Tentoonstelling voor het publiek, toegankelijk in den foijer van de Harmonie, georganiseerd.

Deze bijgevoegde plaatwerken bestonden in hoofdzaak uit L' opéra de Paris van Garnier, Het Binnenhof door Arnold Ising bewerkt, Die architectur Deutschlands van Hugo Licht, La Brique ordenaire en Die Palast architectur von Ober Italien und Toskana vom XV bis XVII jahrhundert, speciaal bouwwerken van Genua betreffende, bewerkt door Robert Reinhardt, en anderen.

Deze expositie werd met onverdeelde belangstelling door ruim honderd personen bezocht, en daardoor zoowel de bekroonde ontwerpen als de bouwwerken van vroegeren en lateren tijd evenals het doel en de werking der Maatschappij en van deze afdeeling in ruimeren kring bekend.

Door meer dan een lid werd de opmerking gemaakt, dat het bekroonde ontwerp, Semper Avanti, hoe uitstekend en artistiek van teekening ook, aan oorspronkelijkheid te wenschen overliet; daargelaten de opmerking omtrent dit ontwerp, voorkomende in de Opmerker van 2 September 1883, is door vergelijking van plan en aquarel opstand teekening van de trap in de Vestibule en de perspectivische voorstelling van de overdekte Halle gebleken, dat met geringe wijziging, zoowel wat de vormen als de afmetingen daarvan betrof, geheele overeenkomst was op te merken tusschen die teekeningen, met de in het laatst genoemd op de Tentoonstelling aanwezige werk voorkomende platen no 15 en 16 — van het Palazzo Regia Universata te Genua, en een nader onderzoek door enkelen leden, daarnaar ingesteld heeft doen zien, dat die overdekte Halle, als centrum geheel uit dat werk is voorgenomen en de overige vertrekken en accessoires daarom zijn gegroepeerd, en dat ook de perspectivische opstandteekening van de Vestibule en de daarachter gelegen overdekte ruimte met slechts geringe wijzigingen uit dat werk zijn overgenomen.—

Gevraagd werd, in hoeverre bij dusdanige antecedenten, dit ontwerp aanspraak kon maken, en waardig werd gekeurd — om met goud te worden bekroond.—

De vergadering werd daarna met een tot wederzien voor volgend wintersaisoen door den Voorzitter gesloten.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

In de nabijheid van het Leidsche Plein te Amsterdam zal een badhuis gebouwd worden, bevattende 15 badkamers, terwijl de bovendiepingen tot bovenhuizen zullen ingericht worden.

Te Wormerveer zal een nieuw Societeits-gebouw met Concertzaal gebouwd worden.

De Heer J. Looij, architekt te Amsterdam heeft, daartoe uitgenoodigd, een plan aan de commissie voor de stichting van dit gebouw voorgelegd hetwelk in alle opzichten voldeed. De som van *f* 36,000 die ongeveer het gebouw zal kosten is dan ook terstond volteekend, zoodat reeds spoedig aan de uitvoering kan gedacht worden.

Het *Handelsblad* geeft de volgende beschrijving van de fries. welke in het Rijksmuseum, boven den doorrit voor de eerezaal aan den hoofdgevel is geplaatst, en die de grootste fries is in Nederland, België of Duitschland bekend, want zij is twintig Nederlandsche ellen lang.

Al de figuren zijn gebeeldhouwd uit steen.

Het middelpunt is eene vrouw op een troon gezeten, »Nederland" voorstellende, rijk gedrapeerd, op het hoofd de kroon, den Ned. tuin, zooals die in het begin der Renaissance werd voorgeteld; in de twee uitgestrekte armen de kransen die zij gereed is uit te deelen aan de kunstenaars, die haar omgeven.

Aan den voet voor den troon twee vrouwenfiguren. Rechts: de Waarheid, eene schoone naakte vrouwenfiguur, in de rechterhand den open Bijbel, zijnde dat »het eenigste boek dat enkel waerheit behelst en leert« in de linker een speigel, zonder smet.

Links: de Schoonheid, het onderlijf gedrapeerd; de blikken opgeslagen tot de Ned. Maagd, in de linkerhand den passer, de rechter leunend op een ronde bol, het zinnebeeld der Volmaaktheid.

Naast den troon staan twee allegorische beelden: de Wijsheid en de Rechtvaardigheid.

De eerste, ter rechterzijde, in de gedaante van Minerva, met helm, lans en schild. Zij staat in profiel, zoodat haar gelaat zich sterk afteekent op den grond, die thans goudgeel geschilderd, en later verguld zal worden; ook de fonds achter de medaillons in de trommels (tympans) boven de vensters, zullen later verguld worden.

Ter linkerzijde de Waarheid. met het aangezicht geheel en face, rijk gedrapeerd; in de rechterhand het zwaard, in de linker de weegschaal.

Verder aan beide zijden Nederl. kunstenaars, die de kroon komen ontvangen.

Rechts drie bouwmeesters die het Karolingische (Nijmegen), Romaansche (Maastricht) en middeleeuwsche tijdvak (Utrecht), karakteriseeren als Eginhard of Einhard, de architekt van Karel den Groote, links; Klaas Sluter, ook wel Claux geschreven, die in Ned. als beeldhouwer werkte, van wien Michel Colomb in 1511 zeide: c'est le souverain tailleur d'ymages; later vestigde hij zich in Dijon, waar nog prachtige beelden van hem bestaan en de beroemde put van Moses.

Naast Klaas Sluter komt Dirk Stuurbout en Lucas van Leijden In de 2e afdeeling, ter rechterzijde van bovengen. middengroep, Rembrandt, de koning van het licht; daaromheen gegroepeerd; Ostade, Gerard Dou, Jan Steen, Paulus Potter. Ter linkerzijde: Ridder Adriaan van der Werff, Jan van Huysum, Jakob de Wit Rachel Ruysch, de bloemenschilderesse, en de beroemde graveur Jakobus Houbraken.

Deze voorstellingen worden nog rechts en links geflankeerd door twee tafereelen met allegorische figuren, in uitoefening der beeldende kunsten. Rechts, de teeken- en schilderkunst, in 't midden het model eener schoone vrouw en een kind; op den voorgrond een schilder, een man in de kracht en den ernst van het leven; tegenover hem een vrouw; deze beiden bestudeeren het model. Rechts twee staande figuren waarvan de een, nog jeugdig, de teekenstift hanteert, terwijl een meer bejaarde, met de hand op zijn schouder, zijn raadsman schijnt te zijn. Links op een 2e plan twee jongere teekenaars, terwijl op den voorgrond een forsche

mannenfiguur geknield eene teekening ontrolt, en die schijnt te bestudeeren. De uitdrukking der figuren toont ernstige studie, de groepeering is zeer gelukkig.

Op het tafereel links wordt de bouw en beeldhouwkunst uitgeoefend. De Magister operum, gekleed in eene klassieke toga en mantel, geeft zijne rollen aan twee mannen, waarvan eene de meesterknecht van het werk schijnt te zijn, met een perkamenten rol in de hand, half ontrold; naast den bouwmeester is een steenhouwer bezig zijn stuk af te schrijven, met haak en passer; eene naakte figuur, zeer zedig voorgesteld, een meesterstuk van anatomie en modelleering.

Op het 2de plan een krachtige werkman, de eene balk draagt voor het in aanbouw zijnde monument, waarvan men een muur op den achtergrond ziet afgebeeld. Verder rechts op den voorgrond een beeldhouwer die een vrouwenbeeld beitelt, terwijl een ornementwerker een met lofwerk versierden steen aanbrengt.

PRIJSVRAGEN.

He nommer van 15 April der officieele Courant van de Int. Kol. Tentoonstelling vermeldt de geheele uitslag der Internationale Wedstrijd voor de Medaille en het Diploma.

De uitspraak der Jury is als volgt:

A. Medaille.

1ste Prijs, het ontwerp: ars longa vita brevis, van den heer Daniel Dupuis te Parijs.

2de Prijs, het ontwerp: Prometheus, van den heer Ludwig Junger, Leeraar aan de Rijks kunst-nijverheidschool en de Rijks normaalschool voor teekenonderwijzers te Amsterdam;

3de Prijs, het onderwerp Frebuarius — Martius, van de heeren A. Dubois en Henri Dubois fils, te Parijs.

B. Diploma.

1ste Prijs, het onderwerp: Minerva, van den heer G. Sturm, leeraar aan de Rijks Kunst-nijverheidschool en de Rijks normaalschool voor teekenonderwijzers te Amsterdam.

2de Prijs, het onderwerp: vrede en arbeid, van den heer E. Acker, architekt te Brussel.

3de Prijs, ex æquo, de ontwerpen: Arbeid, en Noé, van de heeren Henri Mellery, en Xavier Mellery, beiden te Laeken, bij Brussel.

PROGRAMMA

van een wedstrijd voor de medaille ter herinnering aan de wet van 26 Januari 1883 (Staatsblad N°. 4) tot verlegging van de uitmonding der Maas.

De Commissie voor het aanbieden van een huldeblijk aan de Regeering, naar aanleiding van bovengenoemde wet, opent een wedstrijd voor het maken van een ontwerp in gips voor een gedenkpenning.

De naar het bekroond model uit te voeren gedenkpenningen zullen van goud, zilver en brons worden vervaardigd en 7 á 9 centimeter middellijn hebben.

De voorzijde moet bevatten een allegorische voorstelling van het werk, n. l. scheiding van Maas en Waal, opening van een nieuwen Maasmond en dientengevolge verbetering van den Watertoe stand van een groot deel van Noord-Brabant. (1)

Voor de keerzijde, die een opschift zal bevatten, waarboven het wapen van Noord-Brabant. behoeft door de deelnemers aan den wedstrijd geen ontwerp gemaakt te worden.

Het te leveren model in gips voor de voorzijde moet zijn van minstens 4 maal de grootte van den gedenkpenning.

De ontwerpen moeten vóór 15 Juni vrachtvrij ingeleverd worden aan den Voorzitter Commissie, Jhr. Jos. de la Court te 's Hertogenbosch. Zij behooren niet onderteekend te zijn, maar moeten voorzien zijn van een teeken, motto of spreuk, welke wordt herhaald op het verzegeld omslag van een brief, waarin de naam voornamen en woonplaats van den vervaardiger zijn vermeld.

Een som van *f* 350.- zal worden verdeeld tusschen de twee beste inzendingen in de prijsvraag, als: 1 prijs *f* 250.- 2 prijs *f* 100.-

De bekroonde ontwerpen worden eigendom der Commissie, die zich uitdrukkelijk het recht voorbehoudt, hetzij geheel, hetzij gedeeltelijk het aangenomen ontwerp te laten uitvoeren.

De ontwerpen, die buiten aanmerking blijven, kunnen door de inzenders worden teruggevorderd tot en met 15 Juli 1883.- Na het verstrijken van dezen datum zal elk ontwerp, dat alsdan niet is afgehaald, het eigendom worden van de Commissie

De Jury van beoordeeling zal samengesteld zijn uit:

1°. den Hoogleeraar in de Aesthetica aan de Academie van schoone kunsten te Amsterdam;

2°. den Referendaris bij het Departement van Binnenlandsche zaken, afdeeling Kunsten en Wetenschappen, te 's Gravenhage.

3°. den Directeur der Koninklijke School voor nuttige en beeldende kunsten te 's Hertogenbosch.

De beslissing blijft aan de Commissie.

Elke mededeeling op dezen wedstrijd betrekking hebbende, moet geadresseerd zijn aan den Secretaris der Commissie, den heer A. Jansen, te 's Hertogenbosch.

's HERTOGENBOSCH, Maart 1882.

De Commissie tot aanbieding van een huldeblijk aan de Regeering, naar aanleiding van de wet tot het verleggen der uitmonding von de Maas.

1) Tot toelichting van den aard van het werk diene het volgende:

Het onbedijkte terrein tusschen Dreumel en Rossum, bekend onder den naam van Heerewaardensche Overlaten, geeft gelegenheid, dat het water van de Waal zich bij hooge standen met dat van de Maas vereenigt.

De overstorting van een zooveel grootere en vermogender rivier als de Waal op de kleinere rivier de Maas, heeft altijd de overstrooming van een aanzienlijk deel van Noord-Brabant ten gevolge. Meestal gaat die overstrooming gepaard met het doorbreken der Maasdijken en met verschillende rampen, die daar zij telkens terugkeeren, den treurigen toestand van Noord-Brabant beduidend vergrooten en alle verbetering eener uitgebreide landstreek tegenhouden.

Daarenboven is bij gewone waterstanden de vereeniging van Maas en Waal te Woudrichem nog eene groote belemmering voor den geregelden waterafvoer en kunnen dientengevolge zelf midden in den zomer duizenden hektaren grond niet anders dan door stoomgemalen van het overtollig water worden bevrijd.

De wet van 26 Januari 1883 heeft eene volledige scheiding van Maas en Waal aangenomen.

De Heerewaardensche Overlaten worden gesloten en aan de Maas wordt eene uitmonding gegeven op de Amer, waardoor de vereeniging te Woudrichem ophoudt te bestaan. Alleen voor de scheepvaart blijft de gemeenschap door middel eener schutsluis onderhouden.

Door de opening van een nieuwen Maasmond wordt verstaan: het graven eener nieuwe rivier, uitgaande van de Maas onder Hedikhuizen, loopende benoorden Heusden en Doeveren, volgende eerst de Gantel en verder in nagenoeg rechte strekking het Oude Maasje tot het Keizersveer.

Wij meenen den lezer geen ondienst te doen de bestaande toestand, en de verlenging van de Maas door bijgaand kaartje te verduidelijken. Deze laatste is door een stippellijn aangegeven.

AFLOOP VEILING-BOUWTERREINEN.

9 April 1883.

Een Bouwterrein, aan de Vondelstraat op de hoek van de Tesselschadestraat, Kad. Sectie B, Nr 6078 ged., groot p. m. 2 Aren 40 Cent. *f* 22000. Opgehouden.

Een Bouwterrein als voren, Kad. Sectie B, Nr. 6078 ged., groot p. m. 2 Aren 38 Cent. *f* 22000. Opgehouden.

Een idem, als voren, aan de Tesselschadestraat, Kad. Sectie B. Nr. 6079, ged., groot p. m. 1 Are 84 Cent. *f* 13500. Opgehouden.

Een idem, als voren, Kad. Sectie B, Nr. 6079, ged., groot p. m. 1 Are 95 Cent. *f* 13500. Opgehouden.

Een idem, als voren, Kad. Sectie B, Nr. 6080 ged., groot p. m. 1 Are 95 cent. *f* 13500. Opgehouden.

Een idem, als voren, Kad Sectie B, Nr. 6080 ged., groot p. m. 1 Are 73 Cent. *f* 13000. Opgehouden.

Een Bouwterrein, aan de Jacob van Lennepstraat, groot 1 Are 9 Cent., breed 5.20 M., diep 21 M. *f* 2300. Opgehouden.

Een idem, als voren, groot 52 Cent. breed 5.20 M. diep 10 M. *f* 1700. Opgehouden.

Een idem, als voren, op den hoek van de Tollensstraat, groot 52 Cent. breed 5.20 M., diep 10 M. *f* 2100. Opgehouden.

Een idem, als voren, aan de Tollensstraat, naast voorgaande, groot p. m. 58 Cent., breed 5 50 M., diep 10.40 M. *f* 1700. Opgehouden.

Een idem, als voren, groot 57 Cent, breed 5.50, diep 10.40 M. *f* 1600. Opgehouden.

Een onzer lezers geeft zijn bevreemding te kennen, dat bij de bijdrage over het Valkhof te Nijmegen, voorkomende in de Weekbladen van 15 en 29 Maart, door de Redactie geen melding werd gemaakt van de studie over het zelfde onderwerp, voorkomende in de jaargangen 3 en 4 der „Bouwkundige Bijdragen", uitgegeven door de Maatschappij.

Gaarne wijzen wij op die zeer belangrijke studie van den heer Oltmans, en zijne daarbij in plaat gebrachte opmetingen, waarop de schrijver van het „Valkhof te Nijmegen" voorkomende in het Weekblad van 12 April doelt.

Afloop van Aanbestedingen.

APPINGEDAM, 4 April. — De kerkeraad der Christ. Geref. gemeente: het bouwen eener nieuwe kerk met torenspits:
H. Kuikman aldaar . . . . . *f* 7988

AMSTERDAM. — Het bestuur van het diakonie oude vrouwen-, mannen- en bestedelingenhuis der Ned. Herv. gemeente: het vergrooten van het gebouw, ingerigt tot woningen voor gehuwdeu, onder beheer van den architekt W. Hamer:
L. C. Schaade aldaar . . . . . *f* 15.745

AMSTERDAM, 9 April. — Het gemeentebest.: 1. het maken en stellen van een verplaatsbaar schoolgebouw, op een terrein nabij het Buiksloter Tolhuis:

A. H. Grijpink	*f* 8595
M. Stam te Zaandam	» 7297
R. Repho	» 6785
C. Hoen te Nieuwendam	» 8545
A. van Wensveen	» 5589

2. Het maken van een gebouw voor eene openbare lagere school der 3e klasse voor meisjes op de Muidergracht achter het St. Jacobsgesticht:

G. Woud	*f* 50.500
A. Aalders	» 49.248
Romijn en Venemats	» 48.943
W. Voskuijl	» 48.548
Gebr. vat. Perkum	» 48.184
H. Rietsnijder en Zn.	» 47.468
H. C. Dorlas	» 46.787
Cruiff en Schouten	» 44.783
Cruijff en Schouten	» 229.730
D. Cerlijn Jz. en A. J. de Haan	» 218.900
Goldhagen te Antwerpen	» 209.500
de over allen ald.	

AMSTERDAM, 9 April — De directie der Holl. IJzeren Spoorwegmaatschappij: den opbouw van een administratiegebouw met bijkomende werken, volgens bestek n. 309:

D. R. van Dartelen	*f* 246.440
P. Verbruggen te Wardinxveen	» 244 900
H. Wienboven te Schiedam	» 239.000
B. van Buuren	» 236.480
C. J. Maks Jzn	*f* 235.700
Gebr. van Berkum	» 235.600
A. Aalders	» 235.300
A. J. van Liempt	» 233.990
G. Woud	» 233.700
H. J. Meekers	» 230.990
J. Koster	» 230 900

GRONINGEN, 10 April. — Het gemeentebestuur: het bouwen van de leerschool bij de kweekschool voor onderwijzeressen aldaar A. de Vries aldaar . . . . . *f* 25.360

Advertentiën.

LOUIS GOFFIN & Cie.

28, Avenue Rogier 28, LUIK.

Exploitanten van HARDSTEEN (Petit granit) en van KEIJENGROEVEN alsmede van LUXEMBURGSCHEN STEEN.

HARDSTEENGROEVEN van Ogné ruim 10 Hectaren groot met Stoomzagerij ingerigt om alle afmetingen te kunnen zagen.

LA ROCHETTE STEEN, GILSDORFER STEEN en WIDDEBERGER-KEIJEN, ruim 18 Hectaren in exploitatie in Luxemburg.

Verder GRANIET en GRESKEIJEN, HYDRAULISCHE en VETTE LUIKSCHE KALK.

Aan Ingenieurs en Architecten worden op aanvrage monsters van bovenstaande steensoorten toegezonden. 1260

Openbare Aanbesteding

te *Deventer*, den 12den Mei 1883.

van een Ziekenhuis van 97 bedden, Barakkengebouw van 28 bedden, Lijkenhuis met Sectiekamer, benevens terreinomheiningen en Omrasteringen, alles op blok XIV, der voormalige vestinggronden aldaar.

Raming f 119 000.

Bestekken met 19 daarbij behoorende bestekteekeningen, zijn van af 26 April te verkrijgen ad *f* 5.— op franco aanvrage en tegen overmaking der gelden, bij den Heer Secretaris dergestichten J. H. LEVENKAMP, terwijl bestek met teekeningen, benevens ruim 30 detail teekeningen ter visie liggen, op de zalen, boven de »Societeit de HEREENIGING" te *Deventer*.

Aanwijzing op het terrein den 11den Mei des namiddags ten half twee ure.

Inlichtingen zijn te bekomen, bij den opzichter voor het werk, den Heer F. DE HERDER te *Deventer* en bij den Ingenieur-Architect.

1261 W. C. METSELAAR.
Celebesstraat 55, *'s Gravenhage*.

HERBESTEDING.

Burgemeester en Wethouders van *Nisse*, zullen op Woensdag den 2 Mei a.s. om 1 uur des namiddags ten gemeentehuize op nieuw AANBESTEDEN:

Het bouwen eener school (thans zonder speelplaats,) met ameublement enz voor 144 leerlingen.

Bestek en teekeningen, tegen betaling van *f* 1,50 bij den Architekt J. H. HANNINK te Goes verkrijgbaar, liggen op elken werkdag tot den dag der besteding ter inzage in het gemeentehuis van Nisse en in dat van Ovezand.

Genoemde Architekt is bereid, om de noodige inlichtingen te verschaffen, terwijl de aanwijzing in loco tenzelfden dage des middags te 12 uren zal plaats hebben.

NISSE, 14 April 1883.

Burgem. en Weth. voorn.
1262 D. MULDER, *Burgermeester*.
J. KLOOSTERMAN, *Wethouder*.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

3DE JAARGANG. ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST. N°. 17. 26 APRIL 1883.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN en F. J. NIEUWENHUIS.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Warmoesgracht 12, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD.

OFFICIEEL GEDEELTE: Verwarming en ventilatie. — Villa te Baarn. — NIET OFFICIEEL GEDEELTE: Boog van Portland-cement-Beton. — Verslag van de vergadering der afdeeling Leiden en omstreken, gehouden 18 April 1883. — Verslag van de vergadering der afdeeling Amsterdam, gehouden 20 April 1883. — Verslag van de vergadering der afdeeling Rotterdam, gehouden 20 April 1883 — Ingezonden. — Binnenlandsche berichten. — Afloop veiling bouwterrein. — Afloop van aanbestedingen.

PLAAT: Villa te Baarn.

VERWARMING EN VENTILATIE,

GEMEENZAAM ONDERHOUD MET KACHELMAKERS EN KACHELGEBRUIKERS

door J. G. JEEN.

Groningen, J. B. WOLTERS.

De naam des Groninger jesuitenpaters Jeen, is sedert eenigen tijd van algemeene bekendheid bij hen, die eenige studie maken van verwarming en ventilatie. In het begin van het vorige jaar bevatten de nieuwsbladen allerlei berichten over zijne uitvinding en het scheen wel, dat het zoo moeielijke vraagstuk tot eene definitieve oplossing was gekomen. Waarin deze echter bestond vernam men niet; om mijne opgewekte belangstelling te bevredigen, bracht ik den uitvinder een bezoek. Allerminzaamst werd ik ontvangen en na meer dan een uur gepraat te hebben, verliet ik den heer Jeen, dankbaar.... doch niet voldaan. De eerwaarde pater bleek mij een radikaal te zijn, (ten minste op het gebied der ventilatie): vrees voor gloeiende kachels — dwaasheid; afvoertoestellen van bedorven lucht — „een illusie, mijn lieve man, probeer het maar"; buizen, die met kracht lucht in een vertrek blazen en, zelfs als men er het hoofd boven houdt, geen onaangenamen luchtstroom doen gevoelen; ventilatie van zolders (b. v. boven kerken en scholen) door middel van luiken, welke, van boven opgehangen vrij slingeren met den wind, zonder dat bij storm het dak uit elkander vliegt of de pannen er af waaien, zonder zelfs dat het gieren van den wind en het geklep der luiken hinderlijk is, kachels die men onder tafels legt, enz. enz; het was mij, eerlijk gezegd, te veel op eens en ik verlangde zeer naar het boek, waarin de heer Jeen verklaarde zijne denkbeelden te zullen neerleggen Dit boekje is nu sinds eenigen tijd verschenen onder den nederigen titel, hierboven geschreven.

Met vele nuttige opmerkingen en belangrijke vindingen omtrent kachelconstructie en kachelgebruik kan men in dit werkje kennismaken. Tot mijn genoegen wordt en van geen slingerende zolderluiken gewag gemaakt en worden inrichtingen tot afvoer niet langer versmaad. De vorm der verhandeling is echter zeer ongelukkig. De schrijver wilde een populair boekske geven; nu, dat is een kwestie van smaak, al zou het zeker velen aangenaam geweest zijn, zoo de heer Jeen, in de plaats van dit „gemeenzaam onderhoud", of nog beter behalve dit, iets gegeven had in meer wetenschappelijken vorm; het behoefde niet te zijn een „degelijke voordracht met wortels en kwadraten doorspekt, (zoo) dat bij sommigen het klamme zweet langs de slapen begint te loopen" maar toch eenige meerdere degelijkheid in de behandeling zou geen overdaad geweest zijn. Doch ook als populair werk zou men iets anders gewenscht hebben. De fout van den schrijver ligt, m. i. daarin, dat hij het woord richt tot een te groot publiek.

Op een Nutslezing waren zijne humoristische, vaak

gemoedelijk sarkastische schetjes van onkundige kachelgebruikers en vooral gebruiksters op hun plaats geweest, een groot deel der overige behandelde zaken zouden op een lezing voor werklieden, met belangstelling zijn vernomen; in een technisch tijdschrift zou een heldere uiteenzetting der nieuwe vindingen zeker zijn gewaardeerd, doch de vereeniging van dat alles in één boekje blijft aan de kachelgebruiksters onbekend, zal voor den werkman weinig vrucht dragen en wordt door vele wetenschappelijke mannen als een dillettantenpraatje ongelezen terzijde gelegd.

De schrijver begint met het een en ander over warmte mede te deelen en zijn eerste woorden verklaren, dat warmte een kracht is; men behoeft daarvan niet te schrikken, want op blz. 20 is de schrijver dat denkbeeld reeds te boven gekomen en zegt: „Zooals wij vroeger (toch niet op blz. 1) zagen, is warmte een bewegingstoestand van den ether". Daarna krijgen wij een overzicht van opwekking en verspreiding van warmte, waarbij nuttige wenken omtrent stoken worden gevoegd. Het ondoordacht omgaan met brandstof ergert den schrijver in hooge mate: „Branders, zieders, stokers in 't algemeen zijn niet onfortuinlijk, wanneer zij een twintigste gedeelte van de verwarmingskracht hunner brandstoffen nuttig verbruikt krijgen, terwijl eenige eigenaars van kleine stoombootjes, die mij bekend zijn, slechts een veertigste zullen bekomen. Deze menschen moeten zich arm stoken."

De voornaamste oorzaken van dat verlies aan nuttig effekt der brandstoffen zoekt de heer Jeen in:

1°. Gebrekkige, onberedeneerde konstruktie der verwarmingstoestellen;

2°. het veel te nat zijn der brandstof;

3°. achteloosheid bij de verzorging van kachels en haarden. Een bladzijde of zes wordt aan dit laatste punt gewijd; de voornaamste fout echter schuilt in het sub. 1 genoemde en dit is te wijten aan onbekendheid met de werking en de verspreiding der warmte. Deze worden daarna uitgelegd en verschillende raadgevingen daarbij gevoegd. Voor menig kachelgebruiker zal het o. a. van veel nut zijn, ter harte te nemen hetgeen op blz. 23 en vervolgens, over doffe en glanzende kachels gezegd wordt.

Uit al het voorgaande komt de schrijver ten slotte tot een zevental eischen, waaraan kachels moeten, en waaraan de kachels naar zijne vinding kunnen voldoen, — eischen die men zeker gaarne zal onderschrijven. Nu komen wij tot „het nieuwe verwarmings-ververschings-systeem". Met de meeste zekerheid verklaart de uitvinder daarvan een 15 tal voordeelen te kunnen vermelden, waarvan wij er eenige zullen opnoemen:

„1°. dat verwarmingstoestellen van gietijzer en nauwkeurig naar het systeem vervaardigd, met minder dan de helft — meestal slechts met een derde — van de brandstof voor gewone kachels benoodigd, een zelfde hoeveelheid warmteëenheden voor de vertrekken opleveren, terwijl men bij vrij in het vertrek staande open haarden slechts een derde, zelfs soms slechts een vierde behoeft, van de brandstof die men vroeger noodig had om ze behoorlijk te doen verwarmen;"

„5°. dat met één kolomkachel van gewone grootte een niet te groot onder- of bovenhuis met gang en al (mits afgesloten) aangenaam warm gestookt wordt;"

„10°. dat het gevaar van asphyxie gedurende den nacht wordt opgeheven, en men steeds als in de opene zomerlucht lag te rusten, wanneer men de toestellen langzaam doet doorbranden;

„11°. dat, waar dit verlangd wordt, of noodig is, de kachels en haarden er op ingericht kunnen worden, om de temperatuur in de hoogte, eenige graden lager in temperatuur te houden dan beneden, zoodat bij nauwkeurige konstruktie en bij zeer lage verdiepingen het hoofd minder warmte ontvangt dan het lichaam;

„13°. dat geen kelder of tunnel te diep, geen vertrek te ingesloten kan zijn, om het systeem er in toe te passen, zoodat met een enkele kachel voor de inwoners van Londen te verkrijgen zou zijn, wat de bladen meldden, dat ze van plan zijn te doen met stoommachines, n.l. bij bedompt en mistig weder de zuivere lucht aan den spits van St. Paul waaiende, in de openbare gebouwen te brengen;"

„14°. dat, met betrekkelijk weinig kosten, het systeem bijzonder geschikt is, om des zomers bij groote hitte en windstilte bedorven lucht uit lokalen af te voeren en toestrooming van versche lucht te bevorderen."

„Dat alles is bruikbaar." Wie zou niet verlangend zijn met het systeem kennis te maken, waardoor zooveel wordt verkregen?"

Aan de kachels volgens dit stelsel, worden de volgende 30 bladzijden gewijd. Het bestek dezer aankondiging gedoogt niet deze toestellen hier uit te leggen; zonder teekeningen is dit toch niet behoorlijk te doen en terwijl de schrijver zelf in zijne beschrijvingen dikwijls niet zeer duidelijk is, zou ik vreezen, dat, zoo ik trachtte er een resumé van te geven, men toch slechts een uiterst gebrekkige voorstelling zou verkrijgen. Ik meen echter te mogen verklaren dat het wel de moeite waard is, zich van deze vinding van pater Jeen op de hoogte te stellen, terwijl ik er den wensch bijvoeg, dat de schrijver besluite, spoedig een heldere, door meer en duidelijker teekeningen versierde, verklaring dezer toestellen het licht te doen zien, ontdaan van allerlei ballast, die wel is waar in het kader van een gemeenzaam onderhoud past, doch de waarde der beschrijving niet verhoogt.

Na de kachels afgehandeld te hebben, komt de heer Jeen tot de luchtverversching. Wat al teleurstelling moest hij ondervinden bij zijne pogingen om de lijdende menschheid ter hulpe te komen! Het verschil tusschen „theoriseeren" en praktisch uitvoerbaar maken, ondervond hij, doch wist hij te overwinnen; doch daarmeê was het niet uit; niet alleen dat „de menigvuldigheid van mondelinge en schriftelijke consultaties dreigend (werd)", maar anderen gingen zijne vindingen als iets oorspronkelijks van henzelven meêdeelen. De vader van het stelsel heeft zich echter daarover getroost, als een wijsgever betaamt: „Een fraaie geschiedenis! Wat nu gedaan? Wel, niets gedaan. Wat de oorspronkelijke vrucht is van uw geest, is de oorspronkelijke vrucht van uw geest (wie zal het tegenspreken?) En wat oorspronkelijk gedacht is, komt daarenboven zelden zoo overeen met gedachten van anderen, dat de sporen der oorspronkelijkheid niet blijven „uitschijnen". De kenmerkende sporen der oorspronkelijkheid zullen den lezer in den loop dezer verhandeling niet ontgaan."

De heer Jeen zegt terecht, dat de hoofdkwestie der

ventilatie is: Hoe zal men een vloed van lucht binnenhalen zonder tocht? Als hij in de benauwdste steegjes van Amsterdam en Londen struikelt over de „in de goten morsende molletjes van kinderen" en in de woningen der rijken „blauwgeelwitte vergrooteluishuisluchte lievelingen" ziet, is het natuurlijk, dat hij de ouders der laatste waarschuwt zich niet aan kindermoord schuldig te maken (toch nimmer aan te bevelen!) door een „hartstochtelijk hygiène-dilettantisme", maar hunne huizen zóó in te richten, dat er steeds een gezonde atmosfeer aanwezig is. Deze nu is niet voldoende te verkrijgen door van tijd tot tijd de ramen te openen, iets waartoe trouwens onze stedelingen toch niet spoedig te bewegen zijn, en men moet dus naar een middel zoeken om „door een vloed van onbezwangerde buitenlucht de strooming in de vertrekken sterk genoeg te maken, om de gebruikte lucht en andere gassen en dampen meê te voeren en af te leiden zonder tocht."

Dit vraagstuk is zeker niet zoo gemakkelijk op te lossen en iedereen weet hoeveel mislukte pogingen daartoe zijn gedaan, waaraan de „erbarmelijke, hier en daar nog wel bekroonde prullen" hun ontstaan te danken hebben.

De heer Jeen is overtuigd de oplossing gevonden te hebben. Voor 's winters en gedeeltelijk ook voor 's zomers voldoen zijn kachels; het systeem voor meer bepaalde zomerventilatie is nu aan de orde. Wij moeten daarbij in onze niet luchtdicht gekonstrueerde vertrekken, niet de hoogste volmaaktheid willen bereiken, d. i. de lucht in te storten boven aan het plafond en evenveel lucht onder door den vloer weg te halen. Met het oog op tocht kan men de lucht ook niet onder door den vloer of onmiddelijk boven dezen horizontaal inleiden.

„Daarom blijft er geen ander middel, dan de lucht des zomers binnen te voeren door vertikale buizen, die boven een weinig nauwer dan beneden, de lucht naar boven blazen." Hier heeft men het essentieele van pater Jeens systeem („het nietige deukje in het ei van Columbus" zooals de schrijver het zou noemen), dat nu voor verschillende gevallen wijzigingen ondergaat. In de hoogte worden de afvoeropeningen geplaatst. Het nut van deze ontkent de heer Jeen niet langer; echter zijn zij er niet, zoo bekommert hij er zich toch niet erg over en dit wel om een zonderlinge reden: „zoodra er geen afvoer meer plaats vindt door spleten en openingen, zoodra er tegenover de instroomende lucht een kracht gesteld wordt, die even sterk is, dan zal het instroomingskanaal wel waarschuwen, 't zal dadelijk nagenoeg stil staan. Zoolang er dus toestrooming is, is er ook afstrooming en dat wel nagenoeg in dezelfde mate. Er stroomen bijgevolg evenveel kubieke maten lucht in een gegeven tijdsverloop af, als er aanstroomen."

Met andere woorden: men behoeft niet bang te zijn, dat de lucht samengeperst zal worden en meent men dat het benauwd wordt, dan kan men zich overtuigen, of men gelijk heeft door de hand boven een toevoerbuis te houden. Heeft men gelijk, dan zet men een raam open of gaat wandelen!

„Eene andere methode om de atmospheer te verfrisschen bestaat hierin, dat men op een paar meters hoogte van den grond eenigszins trechtervormige buizen in de hoeken der vertrekken, horizontaal door de muren doet komen en de mondingen doet richten naar het middelpunt van het vertrek, waar dan in het plafond een geschikte gelegenheid wordt gegeven tot afvoer."

De schrijver verzekert, dat deze wijze van luchttoevoer nooit den minsten tocht geeft, zoolang de lucht door buizen intreedt; sleuven zouden teleurstellingen veroorzaken.

De werking der toevoerbuizen moet, zal men het systeem in zijn vollen omvang toepassen, versterkt worden door luchtvangers boven het dak. Hetzij al dan niet door bemiddeling van reservoirs, stroomt de door deze opgevangen lucht onder invloed van wind en temperatuurverschil, door de buisleiding naar de vertrekken. Zeker, dit denkbeeld schijnt zich aan te bevelen, al heeft het ook zijne eigenaardige bezwaren. De schrijver zegt zelf, dat zoo de vangers gedeeltelijk warmer worden dan de lucht in de vertrekken, zij omgekeerd, of ook intermitteerend werken. Dan moet men rekening houden met de schoorsteenen, wanneer toch dicht bij de vangers schoorsteenopeningen uitkomen, kan men in de vertrekken wel eens verrast worden door een lading rook, welke, in plaats van versche lucht, in het vertrek stroomt. Toen ik den heer Jeen dit bezwaar opperde antwoordde hij, dat men de vangers niet te dicht bij en niet op de zelfde hoogte als de rookopeningen moet plaatsen; hij zal mij echter moeten toestemmen, dat dit bij vrijstaande woningen misschien mogelijk is, doch zeker zeer moeielijk bij de smalle en ingebouwde huizen onzer steden Intusschen is het niet te ontkennen, dat in vele gevallen deze luchtvangers waarschijnlijk goede diensten zullen kunnen bewijzen en men zal zeker verlangend zijn naar den uitslag van genoemen proeven met nauwkeurige opgaven van de omstandigheden waaronder zij zijn genomen en van de verschijnselen, welke zich daarbij voordeden. Men kan toch niet alleen afgaan op de oppervlakkige beschrijving in dit boekje.

De schrijver eindigt met de hoop uit te spreken: „dat industriëelen, bouwmeesters en partikuliereno ns nu verder zullen kunnen vrijlaten van eene te aanzienlijke correspondentie omtrent ons onderwerp." De heer Jeen schijnt dus wezenlijk te meenen, dat dit, voor Jan-en-alleman geschreven werkje voldoende is om ieder van het uitstekende van zijn systeem te overtuigen en architekten en industriëelen zich zullen haasten het toe te passen. Naar mijne bescheiden meening ligt er in de denkbeelden veel, waarvan te profiteeren is; maar zij zijn zoo vaag, zoo oppervlakkig meêgedeeld, dat, worden zij met succes toegepast, de heer Jeen zich daarvan weinig eer zal kunnen toekennen; het zal nagenoeg geheel het werk zijn van hem, die de toepassing tot een goed resultaat bracht.

Evenzeer schijnt het mij ondoenlijk, met deze weinige gegevens een kritiek te geven, ik heb de aandacht gevestigd op wat mij goed toeschijnt. Na eene meer wetenschappelijke beschrijving van kachel en ventilatiestelsel is de tijd van beoordeeling gekomen.

Den Bosch, Maart 1883. D. E. C. Knuttel.

VILLA TE BAARN.

De villa, op bijgaande plaat voorkomende, welke zijne voltooiing nadert, wordt gebouwd te Baarn op den hoek van den Eemnesser weg en de Veldstraat. De indeeling der verschillende vertrekken is uit den platten grond te zien.

Wat de materialen aangaat zij hier opgemerkt, dat de buitenmuren bestaan uit twee halfsteens muren met een spouw er tusschen. Alle gevels zijn bepleisterd met portland-cement specie. De verschillende beeldhouwwerken zijn uitgevoerd in savonniére- of in tufsteen; onder de ramen der 1e verdieping zijn gekleurde tegels aangebracht.

De overhangende kappen zijn geverfd in bruine kleur en de verschillende ornamenten met chablonen er op gebracht.

In de villa bestaat de vloer van gang en vestibule en ook die van het balkon uit terrazzomozaiek, de vloeren der veranda's uit mozaiek tegels.

In de drie benedenkamers zijn de schoorsteenmantels geplaatst, die vervaardigd zijn van savonniere steen, versierd met blad- en ornamentwerk, waarvan de uitvoering door de heeren Boller & C°. te Mannheim zeer verdienstelijk is.

In den toren zijn de ramen van gebrand glas voorzien, terwijl in den belvédère gekleurd glas gebruikt werd.

Deze villa werd in vereeniging met nog twee andere villa s' aangenomen door den aannemer G. Majoor te Bussum voor bijna ƒ58,000.

BOOG VAN PORTLAND-CEMENT-BETON.

In het verslag van de vergadering der Afdeeling Rotterdam, gehouden in Mei 1881 en voorkomende in het Bouwkundig Weekblad van dat jaar, bl. 21. komt eene mededeeling voor over de beproeving van een boog van Josson Portland-cement beton. Deze boog is de vorige maand weder belast en gebroken.

Driemaal 24 uren vóór dat de breking zou plaats hebben, werd de boog over zijne geheele lengte belast met 1000 K° per M2; deze bleef daar een half uur op liggen, waarna die belasting van de eene helft werd verwijderd. Op den dag der breking werd aan den boog zelf niets ontdekt, wel aan de samenkomst van den boog met de steunpunten; daar vertoonde zich eenige afscheuring, veroorzaakt door het uitwijken of verschuiven der steunpunten.

Toen werd de belasting der eene helft opgevoerd tot 1470 K° per M2, waarmede de boog brak.

De breking werd bijgewoond en gecontroleerd door Ingenieurs, daartoe aangewezen door de Ministers van Oorlog, Binnenlandsche Zaken en Openbare Werken, welke betuigden zeer voldaan te zijn over het gebleken weêrstandsvermogen der gebruikte beton.

De firma zal haar fabrikaat op de aanstaande tentoonstelling te Amsterdam exposeeren.

v. G.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING LEIDEN EN OMSTREKEN GEHOUDEN 18 APRIL 1883.

Voor de opening der samenkomst werd men in de gelegenheid gesteld een werk te bezichtigen, getiteld: »La brique ordinaire", welwillend door den heer G. Looman beschikbaar gesteld.

De voorzitter opende de vergadering met een welkom aan de heeren Hoos en De La Beije, die voor de eerste maal op de vergadering tegenwoordig waren.

Na het voorlezen van de notulen der vorige vergadering leverde de heer G. Loman eene bijdrage over »de geschiedenis der metselsteenen."

Spreker hoopte met deze vertaling, die hij in het Nederlandsch had overgezet uit »l'Histoire de la Brique," de leden eenige oogenblikken aangenaam en nuttig bezig te houden en behandelde achtereenvolgens in korte trekken de wording en vorming der steenen.

De metselsteenen, zegt spreker, waarvan de naam afgeleid is van het Keltische woord »briq," behooren tot de oudste kunstmatige producten die bij het bouwen gebezigd worden. Hoever echter de oorsprong reikt, aan gene zijde der oude geschiedenis, toch ging de kunst van pottenbakken vooraf. Wel is waar was het slechts grof werk, doch er was ook ongetwijfeld verbetering te bespeuren en eer de gebakken steenen gebruikt werden, bestonden reeds vazen van een glanzend zwart, behoorende tot het bronzen tijdperk.

Na het historisch overzicht van den steen liet de heer Loman nog eenige beschouwingen volgen en besprak hij de tweeërlei soorten, die behalve den gedroogden steen, gebruikt worden: 1°. de gebakken steen, 2°, de steenen die door toevoeging van kalk of cement onder een grooten druk verkregen worden, hydraulische-, soms ook wel kunstzandsteen genoemd.

Vooral het gebruik dezer tweede soort maakt eenige vorderingen en waarlijk belooft dat materiaal door prijs, sterkte en sierlijkheid zeer veel voor de toekomst. De hydraulisch gevormde steen is meer dan een eeuw oud, en wij danken hare aanwending aan een geleerde, de la Taye genaamd, die in de steenen der Romeinen, en die waarvan Virtrüvius spreekt, eene verbinding met kalk meende te herkennen.

Kort na de wereldtentoonstelling van 1867 te Parijs heeft een zeer bekwaam Ingenieur Monneur Oudry, te Parijs hotels en huizen gebouwd van hydraulischen steen, die nog heden ten dage de deugd van het gebezigde materiaal bewijzen.

Vervolgens gaf spreker nog eenige beschouwingen ten beste, als

1°. waar de kunstmatig gevormde steen aangewend is in verband met natuurlijken steen, hout of ijzer en dus slechts de rol van aanvuller vervult;

2°. waar zij zelve de architektonische lijnen van het gebouw vormt, terwijl ruw metselwerk op de een of andere wijze aangebracht, de rol van aanvuller vervuld;

3°. waar alleen de kunstmatig gevormde steenen gebezigd worden en ze dus te gelijkertijd als aanvullingsmateriaal en als het architektonische geheel vormende, optreed.

Nadat nog door den heer Looman het een en ander over het voegen was in het midden gebracht, blijkt dat de specie voor het voegen te gebruiken, moet zijn de bloem der kalk, waarbij gelijke deelen tot poeder gemalen en gezeefde leem, onder toevoeging der noodige kleurstof. De decoratieve (witte) voegen bestaan uit specie, gevormd van gelijke deelen vette kalk en scherp zand, met zoo weinig water mogelijk zeer sterk beslagen.

De vertaling, die door ieder met de grootste aandacht was gevolgd en uitstekend geslaagd kan genoemd worden, zal ter wille van de groote belangrijkheid aan het Bestuur der maatschappij, voor het Bouwkundig Weekblad, worden opgezonden, terwijl voor het archief der afdeeling het geheele stuk is afgeslaan.

Hierna bracht de secretaris verslag uit over het jaar 1882/83, dat, nadat het verhandelde op deze vergadering er aan zal zijn toegevoegd, aan het Bestuur der maatschappij zal worden opgezonden.

De aan de orde gestelde benoeming van afgevaardigden voor de Mei-vergadering te Amsterdam, had tot uitslag, dat gekozen werden de heeren P. G. Lancel en G. Looman.

In den bus werd een vraag gevonden, die door den heer

VILLA te BAARN.

1883.

1ste VERDIEPING.

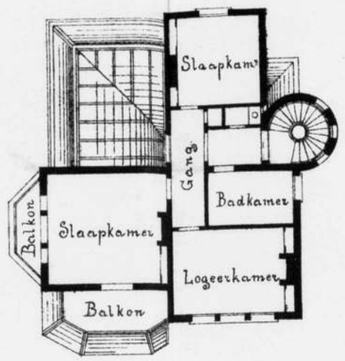

BEGANE-GROND.

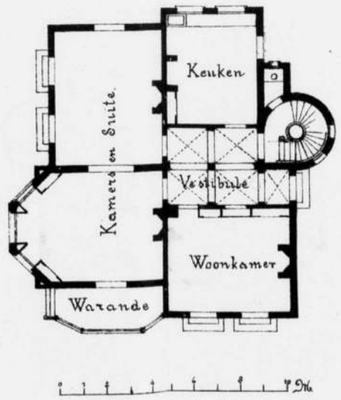

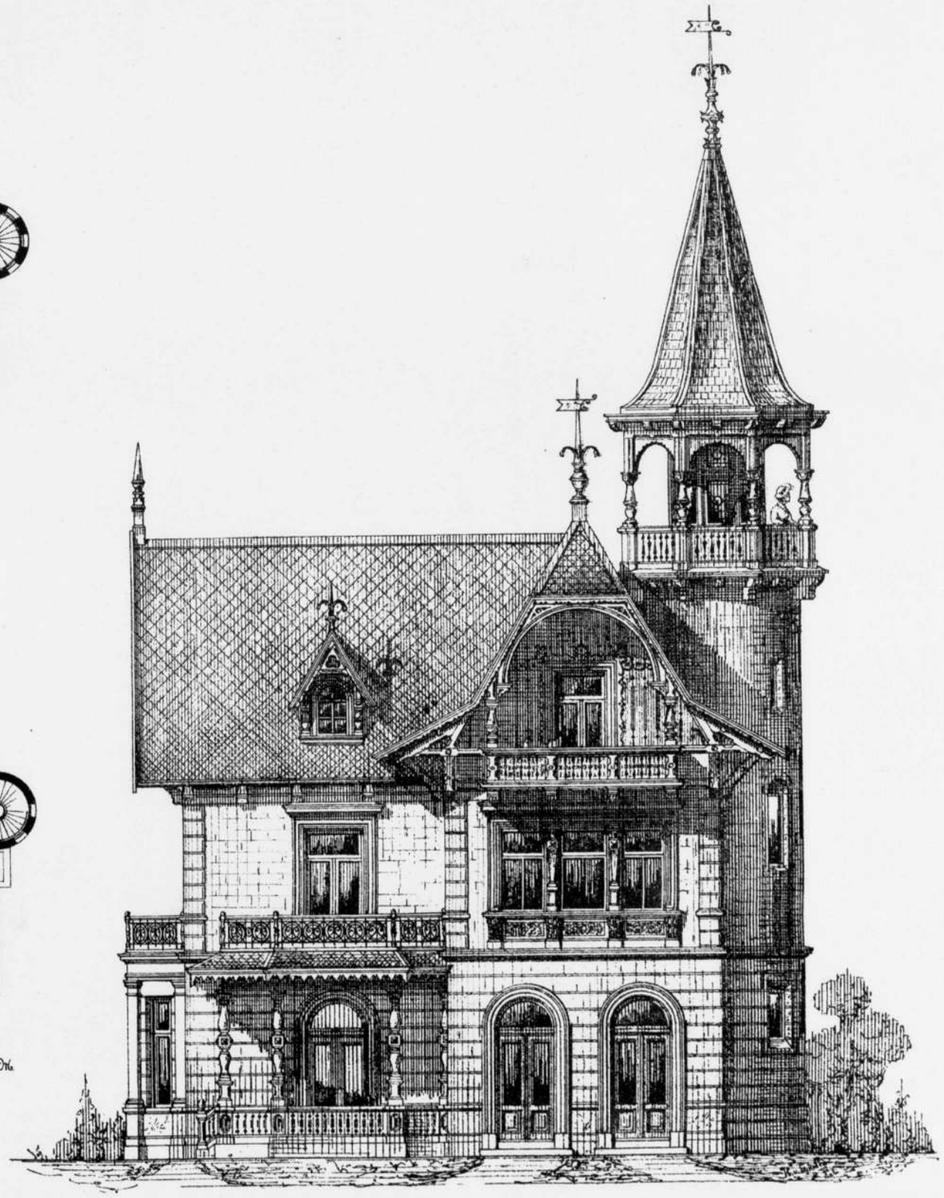

Th. G. Schill & D. H. Haverkamp.
Architecten.

PHOTOLITH. WEGNER & MOTTU AMST.

Bijvoegsel van het Bouwkundig Weekblad – Uitgave van de Erven H. van Munster & Zoon – Amsterdam.

J. W. Schaap op de a. s. vergadering zal worden beantwoord, aldus luidende:

Welke bezwaren bestaan er tegen het bezigen van den Waalvorm voor de Rijnsteenen? Hoe verhouden zich de prijzen van dezelfde qualiteiten Rijn- en Waalsteen tot elkaar, d. w. z. wat kost aan een muur van 1½ steen dikte, 1 M³. Rijnsteen en wat 1 M³. Waalsteen, de buitenzijden gevoegd en de beide soorten in dezelfde specie gemetseld?

Nadat nog eenige huishoudelijke bezigheden waren behandeld en de op de agenda geplaatste bijdrage van den heer van Aken, over de inrichting van de nieuwste druktoestellen, wegens het gevorderde uur is uitgesteld tot de volgende vergadering, wordt in beginsel aangenomen weder in dezen zomer een wetenschappelijk uitstapje te doen, waaromtrent het Bestuur dan in een volgende vergadering nadere voorstellen zal ter tafel brengen.

Met een woord van dank sloot hierna de voorzitter de vergadering.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER DEELING AMSTERDAM, GEHOUDEN 20 APRIL 1883.

Na lezing der notulen bericht de Voorzitter, dat de drie in de vorige vergadering voorgestelde leden zijn aangenomen, en dat eene commissie voor de leesavonden is vastgesteld, waartoe de heeren de Haan en van Looij benoemd zijn, welke heeren de vrijheid gegeven is zich meer leden te assumeeren.

Naar de April-vergadering worden afgevaardigd de heeren Redeker Bisdom en Wolter, respectievelijk Voorzitter en Vice-Voorzitter.

Ter tafel wordt gebracht het preadvies van eene commissie, de heeren Sanches, de Haan en Langhout, voor de 12 artikelen in zake prijsvragen door den heer Leliman gesteld, afgedrukt in N°. 15 van het Bouwkundig Weekblad.

De heer Leliman dankt de commissie voor haar werk en is zeer verheugd, dat zij het in alle punten met hem eens is; de heer de Haan wijst echter op een paar wijzigingen, die de commissie belangrijk genoeg vond om ze in haar preadvies te stellen naast het gevoelen van den heer Leliman.

Door den heer Muysken wordt de bedenking geopperd of het in behandeling brengen van een reglement voor prijsvragen, opgesteld door bouwkundigen, wel aanbeveling verdient: het publiek toch zal, wanneer het ziet, dat de bouwkundigen zelven de prijsvragen wenschen te reglementeeren, allicht in den waan geraken, dat door prijsvragen werkelijk voor het minste geld het beste plan verkregen wordt.

De heer Leliman acht voor Rijks-, provinciale- en gemeentebesturen het uitschrijven van prijsvragen steeds verplichtend tegenover het publiek, voor particuliere bouwwerken, ten minste voor eenige, zou men ze des noods kunnen missen. In elk geval, al wordt zulk een reglement niet gevolgd, dan zal het toch voor vele corporatiën aangenaam zijn daarin een legger te vinden.

Na eenige discussie wordt besloten de 12 artikelen en het preadvies aan te bieden aan het Bestuur der Maatschappij met begeleidend schrijven, waarin verzocht wordt de kwestie der prijsvraag-reglementeering in de Algemeene vergadering aan de orde te stellen. Op voorstel van den heer Muysken wordt besloten als inleiding aan het reglement er aan toe te voegen de opmerking, dat de afdeeling niet van oordeel is, dat door prijsvragen altijd het beste ontwerp verkregen wordt, doch dat zij een reglement onmisbaar acht, wanneer prijsvragen worden uitgeschreven.

Aan het einde der vergadering geeft de heer Sanches zijne bevreemding te kennen, dat de Verslagen der Afdeelingen geplaatst worden in het niet-officieel gedeelte van het Bouwkundig Weekblad, ofschoon de Afdeelingen toch officieele deelen der Maatschappij zijn en de Verslagen door den Secretaris in zijne qualiteit worden opgemaakt. Besloten wordt hierop de Redactie van het Bouwkundig Weekblad te wijzen en haar te verzoeken de Verslagen voortaan in het officieele gedeelte op te nemen.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING ROTTERDAM, GEHOUDEN DEN 20 APRIL 1883.

De voorzitter deelt mede dat geen enkel antwoord op de beide door de Afdeeling voor de leden uitgeschreven prijsvragen is ingekomen.

De heer J. Muller geeft naar aanleiding van een artikel in de Building News eene beschrijving van de inrichting van woonhuizen en dergelijke gebouwen in Amerika, waaraan het volgende wordt ontleend.

Het als Moll's kantoor in New-York bekende gebouw, in Mei 1882 voltooid, heeft behalve het sousterrain, negen verdiepingen. Iedere verdieping is voor een of meer kantoren ingericht, welke van alle gemakken zijn voorzien. Een groote, met glas overdekte vestibule in het midden, geeft toegang tot vier elevators, welke door hydraulische kracht worden bewogen. Van de enkele aanwezige ijzeren trap wordt geen gebruik gemaakt. De hoogte der verdiepingen bedraagt 2.70 tot 5 M. De van baksteen opgetrokken muren zijn met terra cotta paneelen versierd, of in de gangen met tegeltjes bezet. De gevel is in klassieken geest uitgevoerd. Het dak is plat, en met asphalt en vilt gedekt, waarop een bestrating van harde gebakken steen is gemetseld. In twaalf maanden tijds waren de teekeningen gemaakt, en het gebouw voltooid. De verwarming geschied door stoom.

Een andere soort gebouwen, bizonder aan New-York eigen, zijn de huurhuizen. Het zijn ontzachlijke blokken, zeven of acht verdiepingen hoog, die meest alle een zelfde hoofdindeeling hebben, doch de weelde en inrichting verschilt veel. De vestibule geeft toegang tot de elevators. De woningen zijn gewoonlijk rondom een binnenplaats gebouwd. De muren zijn van baksteen en de kappen, trappen en bintlagen van ijzer, de laatste met betongewelven met twee dik vloerdeelen daarover. De uitvoering van het timmerwerk is prachtig en veelal van verschillende houtsoorten. Enkele dezer gebouwen behooren aan maatschappijen; de verhuring geschiedt veelal bij opbod. Deze soort van gebouwen is aan strenge voorschriften van een gezondheidsraad onderworpen. De afvoerpijpen der faecaliën zijn gewoonlijk van in- en uitwendig verglaasd of gekoolteerd ijzer; lood wordt veroordeeld, als zijnde minder gemakkelijk te verwerken en aan een te voegen en meer onderhevig aan verteren. Deze pijpen worden langs de plafonds der kelders geleid. In Chicago vond de schrijver de vertikale pijpen van geslagen- en de horizontale in de kelders van gegoten ijzer en zoodanig geplaatst, dat elke lek onmiddellijk kon ontdekt worden.

In het algemeen is de ventilatie zeer voldoende. De schrijver heeft in het bizonder eene studie gemaakt van die in de kerk van Dr. John Hall te New-York. Het gebouw is 200 voet lang, 100 breed en 60 hoog en ingericht voor 2000 personen. Twee torens van 100 voet hoog en 16 voet in het vierkant, dienen voor aanvoer en afvoer van de lucht, welke in het sousterrain geleid wordt. Des winters wordt zij geleid over een stelsel stoompijpen van ongeveer 9000 voet lengte, waardoor het geheele sousterrain als verwarmingskamer dienst doet. De pijpen zijn aan den zolder bevestigd. De verwarmde lucht komt door buizen in het kerkruim, alwaar de toevoer door de aanwezigen kan geregeld worden. Gedurende 24 uren voor den dienst wordt gestookt en den geheelen zondag is een krachtige zuigtoestel in beweging in den toren, welke tot luchtafvoer dient. Alle ramen zijn dubbel. Des zomers wordt de lucht over ijs gevoerd. Met het oog op brand zijn een stoompomp en vijf brandkranen aanwezig.

Een werk van grootschen aard zijn de gebouwen voor den algemeenen dienst te Philadelphia; zij beslaan een oppervlakte van 470 × 476 voet en zijn in klassieken stijl opgetrokken. De begane grondverdieping is 5.60 M. hoog en opgetrokken van een fijne, witte graniet. De overige verdiepingen zijn 10.—, 10.70, 8.20 en 7.20 M. hoog en van zeer schoon wit marmer van Lee opgetrokken. Het uiterlijke is afgewisseld door voorsprongen, tuitgevels en koepeldaken, waarboven in het midden van den noordgevel een ontzachlijke toren van 28 M. in het vierkant en 165 M. hoog zal verrijzen, welke bekroond zal worden met het beeld van William Penn 11 M. hoog. De fundeering voor dezen toren bestaat uit een bed van beton. Alle vertrekken zijn goed verlicht en verwarmd. Directe maatregelen tegen brandge-

vaar zijn niet genomen. De vloeren zijn gemetseld en de ijzeren constructie-deelen onbeschermd. Van 1870—79 had den bouw gekost 5807618 dollars. De totale kosten zijn geschat op 10 miljoen. Het ontwerp voor dit gebouw is uit een wetstrijd voortgekomen. Er zijn echter die meenen, dat de kosten nog wel wat meer zullen bedragen, en dat Penn nooit de hem toegedachte verheven plaats zal innemen.

Het John Hopkins hospitaal te Baltimore, zal een der meest opmerkelijke bouwwerken van die soort worden. Het ligt op een ruim en luchtig terrein, omgeven door straten en bestaat uit twee rijen gebouwen van een verdieping, welke door gangen aan elkander verbonden zijn. De zaalvloeren liggen 2.10 M. boven het omliggende terrein. De gevels liggen op het oosten en westen. Ruime open plaatsen geven in geval van epidemiën gelegenheid tot het opslaan van tenten, enz. Aan het einde dezer gebouwen liggen die voor de administratie.

In Detroit vindt men twee typen van ijzeren huizen. Bij de eene is het geraamte — en bij de andere het geheel van ijzer. De eerste type, welke de beste wordt geacht is een vakwerkbouw van geslagen ijzer, dik $\frac{3}{8}$ duim. De vakken zijn gevuld met metselwerk, dik 0.30 M. Het wordt tegen den invloed van het vuur beschermd door het te omringen met beton of te bekleeden met tegels, die met schroeven en wervels bevestigd en met Kreene's cement aangevoegd worden. De bouwkosten worden hierdoor met 15 à 18 % verhoogd. De lijsten en profileringen zijn van gegalvaniseerd ijzer.

Over enkele constructieve onderwerpen wordt eenige discussiën gevoerd, waarna het voorstellen van middelen tot bevordering van den bloei van de afdeeling aan de orde wordt gesteld.

De heer D. de Vries zegt, dat zijns inziens het geringe bezoek der vergaderingen een gevolg is van het steeds verminderend aantal leden, een gevolg van het tegenwoordige stelsel. Hij stelt daarom voor een schrijven aan het Bestuur der Maatschappij te richten, waarin de wensch wordt uitgedrukt om tot het vroegere stelsel van aanneming van leden terug te keeren. Hij acht dit te meer noodig, omdat anders na niet langen tijd de fondsen tot instandhouding der Afdeeling zullen ontbreken.

De Voorzitter doet enkele mededeelingen van hetgeen in dit opzicht waarschijnlijk weldra kan verwacht worden.

Verschillende leden betuigen hunne instemming met het voorstel, terwijl een lid het ontstaan en de positie der Afdeelingen in herinnering brengt, welke laatste steeds een scheve is geweest, doch wilde men die maken zoo als zij moest zijn, dan zou de Rotterdamsche Afdeeling thans niet veel meer dan 50 leden tellen. Dit getal acht hij te gering, waarom hij de vroegere toestand prefereert boven de tegenwoordige. Het voorstel wordt aangenomen.

Een tweede voorstel van den heer de Vries is, dat de Afdeeling zich zal trachten te verstaan met het alhier bestaande bouwkundig leesgezelschap »Kunstvlijt", in dien zin, dat de leden van die vereeniging vrije toegang tot de vergaderingen der Afdeeling zouden hebben, zonder meer, doch dat daarentegen de Afdeelingsleden tegen eenige bijdrage de circuleerende plaatwerken der vereeniging zullen ontvangen. Hierover ontstaat een geanimeerde discussie, waarin het voor en tegen wordt ter sprake gebracht. Ten slotte wordt besloten eene commissie te benoemen, ten einde zich met het Bestuur van Kunstvlijt in verbinding te stellen en zoo mogelijk tot een resultaat te komen. Behalve de voorsteller worden benoemd de heeren C. M. Drooglever Fortuijn en W. C. van Goor.

De heer J. Muller vestigt de aandacht op de schromelijke gevolgen welke bij brand kunnen ontstaan, als, zoo als hier ter stede zeer menigvuldig voorkomt, de afscheidingen van de trappen naar de verdiepingen van de lokalen op den beganen grond niet uit muren maar uit schotwerken bestaat. Hij stelt voor dat de Afdeeling zich tot Burgemeester en Wethouders zal wenden om op dit euvel te wijzen. Enkele andere leden brengen meerdere staaltjes van denzelfden aard bij. Met het oog op de omstandigheid, dat zeer waarschijnlijk de gemeentelijke bouwverordeding zal herzien worden, wordt het voorstel van den voorzitter aangenomen, te wachten tot het concept daarvan bekend is, omdat dan in behandeling te nemen en naar bevinding te handelen.

De heer Drooglever Fortuijn stelt voor, dat een der vergaderingen der afdeeling gewijd zal zijn aan het ter beschouwing stellen van het werk der leden. Dit voorstel wordt in handen van het Bestuur gesteld.

De Voorzitter sluit deze laatste vergadering van het seizoen, met een woord van dank aan allen welke in het afgeloopen jaar weder hebben medegewerkt en met opwekking voor de toekomst.

INGEZONDEN.

Aan de Redactie van het Bouwkundig Weekblad.

Vergun mij een kort woord om mijn blijdschap te betuigen dat de bekende strijd over de herstelling van onzen Dom, die er in geslaagd was haar voortgang te belemmeren en naar 't scheen langen tijd te vernietigen, door het prachtig legaat van Mr. Huydekoper van Nigtevecht op de meest eenvoudige en alle discussie uitlachende wijs is beslist.

Dien strijd heb ik niet alleen in zijn schriftelijk debat, maar ook in het karakter van zijn aanleiding en feitelijk in zijn toegepaste constructie gevolgd en mij daarbij meermalen geërgerd over de Rechthaberei, waardoor hij werd gekenmerkt en over de lauwheid, waarmeê 's lands Vertegenwoordiging zich daaraan onttrok.

Ik heb mij daarover in het openbaar niet geuit. wetende dat mijn gevoelen, hoewel gegrond op een erkennen van praktische waarheid, terstond zou zijn gedood door een meer alvermogende ridderlijke en medelijdende uitspraak tot verwijt van gemis aan kennis van-, aan gevoel voor kunst en van verkeerde(?) opvatting der geschiedenis van haar constructief optreden in den Gothieken kerkbouw.

Nu echter den heer Nieuwenhuis de voortzetting van zijn tot hiertoe wel geslaagden arbeid verzekerd is, wensch ik hem daarmeê openlijk hartelijk geluk en breng hulde aan de nagedachtenis van den man, die hem daartoe in staat stelt en recht doet wedervaren aan zijn opvatting tot blijvend nut.

Mogen de beheerders van het toegekende rijke geschenk hem daartoe steunen en hem opdragen zijn werk vervolgen, zonder af te wijken van den weg dien hij daarbij tot hiertoe heeft ingeslagen.

Utrecht. 15/IV. 83. H LINSE.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Sedert de buitenverblijven »de *Rijp*" en »*Buitenrijp*", te Bloemendaal, in het laatst van 1882 in andere handen zijn overgegaan, is een plan ontworpen om een groot gedeelte daarvan, bestaande in boschrijke heuvelen, omzoomd door duinen, in een park te veranderen met villa's en heerenhuizen. Eene uitvoerige teekening van het ontwerp is te zien bij de heeren Buffa & Zonen, Kalverstraat, alhier.

B. en W. van Deventer, hebben aan den Raad medegedeeld, dat onder de sollicitanten voor de betrekking van Gemeente Bouwmeester, welke in 't bezit van een diploma (middelbaar onderwijs) zijn voor het geven van onderwijs in rechtlijnig- en meetkundig teekenen, volgens hunne meening vooral in aanmerking komen de heeren J. A. Mulock Houwer, civiel en bouwkundig Ingenieur, werkzaam bij den heer C. Muysken te Amsterdam, W. H. Kam, Gemeente-architekt te Amersfoort, M. A. van Wadenoijen, opzichter bij den aanleg van Staatsspoorwegen, te Arnhem, en B. Peteri, architekt en leeraar in het teekenen aan de middelbare scholen te Zutfen. Onder hen die geen diploma voor teekenonderwijs hebben, vestigden B. en W. de aandacht op de heeren F. E. van Erkel, hoofdopzichter der gemeente werken te Dordrecht, en D. Toepoel, de assistent-bouwmeester te Deventer, die sedert eenigen tijd, na het vertrek van den heer W. C. Metzelaar diens betrekking met bizonderen ijver heeft waargenomen.

Naar aanleiding van deze voordracht werd de heer J. A. Mulock Houwer tot Gemeente Bouwmeester benoemd.

Het Nieuws van den Dag zegt: Het is wellicht voor velen, die zich interesseeren in bouwgronden, en in de prijzen, die in Amsterdam voor den vierkanten meter bouwgrond besteed worden, niet zonder belang een en ander te vernemen over hetgeen met betrekking tot Keulen over dit onderwerp te zeggen valt.

Bij den laatsten verkoop van bouwterrein in die stad was, zoo vernemen wij, de kooplust zeer groot en werden over het algemeen prijzen besteed die, door elkander genomen, nog tien pCt. hooger waren dan de reeds vrij hooge sommen waarop de gronden getaxeerd waren geworden.

Dit waren bouwterreinen, die, wat den stand aangaat, zeer gunstig, gelegen waren, namelijk aan den zoogenaamden Kaiser Wilhelm-Ring een straat van 72 meter breedte met plantsoen in het midden, aan de verlengde Christophstrasse en aan de Werthstrasse. Voor de bouwterreinen, aan eerstgenoemde straat gelegen, werd door elkander negentig mark (vier en vijftig gulden) per vierkanten meter betaald.

Deze bouwterreinen hadden een diepte van twee en veertig meters, en de koopers hadden het recht, den achter hun perceel gelegen grond ter diepte van vijf en twintig meters voor vijf en veertig mark (zeven en twintig gulden) aan te koopen. Hiervan werd door alle koopers zonder onderscheid gebruik gemaakt.

Ofschoon nu deze prijzen van vier en vijftig en zeven en twintig gulden aan den Wilhelm Ring gering schijnen in vergelijking met wat per vierkanten meter, op slechts kleinen afstand, in de oude stad betaald wordt (namelijk tusschen de negentig en honderd vijftig gulden), komen toch de perceelen nog al hoog in prijs en zal bijvoorbeeld een stuk grond, dat slechts een voorgevelbreedte van veertien meters heeft, op een som van omstreeks twee en veertig duizend gulden komen. Een en ander is het gevolg van de aanzienlijke diepte, die de bouwterreinen verkregen hebben — namelijk zeven en zestig meters.

Men verheugt er zich intusschen zeer over, dat deze bouwterreinen allen door vermogende Keulenaars zijn gekocht, die direct voor zich laten bouwen, en de grond niet in handen van speculanten is gevallen.

Deze verkooping was de vijfde die de stad Keulen binnen den tijd van een jaar hield, en waardoor een som van ruim drie millioen gulden in de stedelijke schatkist vloeide.

Deze bouwterreinen behooren allen tot de gesloopte vestingterreinen.

Er is een begin gemaakt met de restauratie van de Groote of St. Michaëls kerk te Zwolle. Het werk is over het jaar 1883 gegund aan de heeren L. Meijer en Gebr. Grolleman te Zwolle.

VEILING-BOUWTERREINEN.

In het lokaal „De brakke grond". 30 April 1883.

Zeven bouwterreinen, aan de Anna Vondelstraat, gem. Nieuwer-Amstel, te samen groot 12 Aren, 70 Cent.

Veilconditien bij de notarissen F. H. Oldenboom en J. F. Herbschleb.

In het lokaal „Frascatie."

Een oppervlakte Bouwterrein, met de opstallen van het daarop staand Heerenhuis met stalling, aan de Linnaeusstraat op den hoek van de nieuw aangelegde straat, groot 6 Aren, 4 Cent.

Een bouwterrein aan den hoek van de Linnaeus- en von Zesenstraten, groot 2 Aren, 69 Cent.

Een idem, als voren, aan de Linnaeusstraat, groot 1 Are 31 Cent.

Den idem, gelegen als voren, groot 1 Are. 34 Cent.

Een idem, als voren, aan de von Zesenstraat, groot 1 Are 13 Cent.

Veilconditien bij den notaris Mr. J. F. Wertheim.

Afloop van Aanbestedingen.

BEEK EN DONK, 10 April — Het bouwen eener tweede school, overdekte speelplaats en onderwijzerswoning:

J. Slegers te Mierlo	*f* 19.790
P. H. Versteijne te Oosterwijk	» 19.180
H. H. Verhage te Beek en Donk	» 18.990
J. v. Bussel te Helmond	» 10.225
H. van Asseldonk, idem	» 18.1000
F. Oliviers te Schijndel	» 17.941
C. van 't Woud te Zevenbergen	*f* 19.760
P. A. A. v. Regenmorten te Rotterd.	» 19.600
B. Maggetti, idem	» 17.900

MEPPEL, 11 April. — Mevr. de Wed. J. Theunissen: het bouwen van een woonhuis:

R. Geskus	*f* 11.580
H. Timmer	» 10.060
J. Emmink	» 10.868
J. Otten	» 9940
J. Withaor	» 9665.60
A. Hazelaar alllen ald.	» 9274

BELLINGWOLDE, 10 April — Het bouwen van een woonhuis en toebehooren voor den heer Dr. M. M. Duintjer Jzn.:

H. Timmer te Beerta en W. Timmer te Finsterwolde	*f* 13.260
A: en W. Snater te Bellingwolde.	» 12.944
H. Dik en J. Nnmann te Winscholen	» 12.923
P. en J. Ravensberg, idem.	» 12.830
J. G. Sluiter te Bellingwolde en J. H. Dijkhuis te Oudeschans.	» 12.178

HENGELO, 10 April. — De architekt J. H. Mol: de bouwing eener kerb met badkamer en school voor de Ned. Israelitische gemeente aldaar:

	plan A.	plan B.
L. P. Groothuis te Hengelo,	*f* 8687	*f* 7535
F. Morselt te Borne,	8100	7000
J. H. Boonk te Hengelo,	8014	6800
A. Sieverink te Groenlo,	7887	6681

HILLEGERSBERG, 11 April. — Het gemeentebest.: het bouwen van een school en onderwijzerswoning ald.:

M. Ulenberg te Rotterdam.	*f* 26.700
C. D. Kuit, idem	» 24.000
P. Romein te Cappelle a/d IJssel.	» 23.900
Jb. v. d. Sluis te Hillegersberg	» 23.800
W. T. C, Schaap te Delft	» 23.390
Jb. Slenters, idem	» 23.375
C. van Soest te Mijdrecht	» 22.500
J. A. Lecas te Lage Zwaluwe	» 22.386
J. j. van Sonsbeek te 't Hage.	» 1.619
G. van Wijk, idem	» 21.540
A. Groen te Kralingen	» 21.084
C. v. d. Berg te Bergschenhoek.	» 20.997
G. Romein te Delft	» 20.354
A. v. d. Torre te Gerkel	» 19.988

STIPHOUT, 11 April. — Het R. K. kerkbestuur: het arbeidsloon van al het metselwerk voor eene te bouwen R. K. kerk met toren, sacristij en kapellenkrans:

H. van den Heuvel te Vsikel	» 17.224
L. Tils te Helmond	» 13.000
G. van Engelane te Zes Gebucchten	» 10.315 gegund

EZINGE, 13 April. — Het gemeentebest.: bouwen van een nieuwe school en onderwijzerswoning:

J. Zeldenrust te Warfum	*f* 11.668

GOEN, 13 April. — Het bestuur der Breede watering bewesten Jerseke: het maken van de gebouwen enz. voor een hulpstoomgemaal te Kattendijke:

B. den Exter van den Brink te Krabbendijke.	*f* 33.500
L. van Verre te Kruiniugen	» 32.439
J. van de Linde te Krabbendijke.	» 31.200
P. Donkers te Keppelle	» 30.723
E. de Wilde te Krabbendijke	» 30.683
D. van Maris te Kapelle.	» 27.300
C. Lindenberg te Wemeldinge	» 27.000
J. Lindenbergh Cz. te Wemeldinge.	» 27.000
A. D. Lucas te Zevenbergen	» 26.777
W. Lammers te Strijen	» 26 379
C. Romeijn te Delft.	» 25.950

ARNHEM, 7 April. — Het bouwen van eene nieuwe societeitszaal boven het Arnhemsch bierhuis, op den hoek van h. Nieuweplein en de Jansstraat, onder beheer van de archit. van Gendt en Nieraad:

J. P. Welsing	*f* 17.333
A. en N. van Dalen	» 16.900
S. Bruigom	» 16.800
W. Wissing Sz.	» 16.777
J. H. Stevens	» 16.333
B. E. Koels	» 14 157
J. Amersfoort	» 10.888 gegund aan B. E. Koels.

GRONINGEN, 9 April. — Het gemeenteb.: het bouwen van een school aan het Martinikerkhof en het uitvoeren van eenige werken aan de kweekschool voor onderwijzeressen:

T. Holthuis	*f* 31.890
H. Scheltens	» 29.360
H. v. d. Nap	» 29.220
J. Ibeling	» 29.220
B. de Jong	» 27.927
E. Berkenbosch	» 27.296
J. Werkman en J. Haupt	» 27.177
J. Poelman	» 26.990
Ph. Hendriks	» 26.966
H. Kiel	» 26.438
J. I. Toesman	» 25.876
A. de Vries	» 25.360 allen aldaar.

BOEKEL, 16 April. — Het gemeentebest.: het bouwen eener school met aanhoorigheden:

L Lambers te Erp	*f* 19.844
L. v. d. Laar te Vechel	» 10.836
J. Sleegers te Mierlo.	» 10.833
J. v. Bussel te Helmond	» 10.811
W. van Lieshout te Erp	» 10.790.61
F. Oliviers te Schijndel	» 9.441

FARMSUM, 16 April. — Dr. C. H. J. Trip: het bouwen van eene heerenbehuizing met stalling enz.:

J. de Muinck te Weiwerd	» 11.960
W. Scheltens te Farmsum.	» 10.193
S. de Witt idem.	» 9.971 gegund.

OORSCHOT, 16 April. — Het gemeenteb.: 1. het bouwen van 2 scholen: *a.* school met woonhuis te Spoordonk; *b.* school met vertimmering aan het woonhuis:

	a.	b	massa.
D. v. Kollenburg te Oorschot.	ƒ 11.100	—	—
J. Bekx te Tilburg.	„ 9.760	ƒ 5 800	—
C. Stad idem	„ 9.700	„ 5.750	—
P. Dielissen idem	„ 9.338	„ 5.710	—
P. Somers te Oorschot.	„ 8.770	„ 5.950	—
J. van Rijt te Oosterwijk. . . .	„ 8.259	„ 4.778	ƒ 13.070
Gebr. v. d. Struik id.	„ 8.239	„ 4.758	„ 13.047
P. H. Versteijnen id.	„ 8.110	„ 5.400	—

AMSTERDAM, 17 April. — De architekt J. P. E. van Rossem en W. J. Vuijk: het bouwen van 2 woonhuizen in het Weteringplantsoen:

J. F. Prenzler.	ƒ 38.850
G. L. Brouwer en D. Hoogerbeetz.	» 35.970
E. R. Kuipers te Nieuwer-Amstel.	» 32.320
D. Verbeek en Zoon	» 30.997
W. L. Leibbrandt	» 30.880
J. Stam.	» 30.124
P. N. Wolf en Zoon	» 29.937
A. Aalders	» 27.960
Gebrs. van Berkum	» 26.99
D. Roepman	» 26.692
J. H. Huij.	» 26.480
P. Kampman en J. v. Harderwijk. .	» 24.900

gegund aan Gebrs. van Berkum voor ƒ 26.990; de overigen allen aldaar.

DOESBURGH, 17 April. — Het gemeenteb.: het bouwen eener nieuwe school:

Heijting en Willemsen te Angerlo.	ƒ 16.499
H. A. Welsing te Brummen. . . .	» 16.438
J. Steinvoort te Dieren	» 15.899
J. de Witt te Dieren	» 15 557
H. M. Berendsen te Laag Keppel.	» 15.393
H J. Masselink te Doetinchem . .	» 15.219
H. Stoltenberg te Dieren.	» 14.761
G. J. Onstein te Doesburg. . . .	» 14.675
L. Enklaar te Dieren	» 14.641
M. H. Jolink te Doesburg	» 14.017
H. C. Bloemendaal idem.	» 13.936
H. R. Koobs idem.	» 13.786

gegund.

ALKEMADE, 19 April. — Het gemeenteb.: het bouwen van een post- en telegraafkantoor met woning voor den directeur:

J. J. van Deth te Zwammerdam .	ƒ 13.600
W. van Inge te Bodegrave	» 13 595
W. Boot te Woubrugge	» 13.046
L. Gesman te Oudshoorn.	» 12.972
H. Rinck te Haarlemmermeer . .	» 12.880
C. van Amsterdam te Alkemade.	» 12.649
J. Molenaar te Lisse	» 12.550
J. Spreij te Koudekerk	» 12.217
P. van Vliet te Woubrugge	» 11.494

gegund.

GORINCHEM, 20 April. — Het gemeentebest.: het sloopen eener bestaande school en het daar ter plaatse bouwen eener tusschenschool waarboven Gymnasium met bijlevering van meubelen en kagchels enz :

C. Exalto te Gorinchem.	ƒ 55.500
T. W. Wapperon idem.	» 53.728
C. Muilwijk idem	» 49 800
C. J. Sonneveld idem	» 48.780
D. Sizoo idem	» 47.780
D. van der Plas te Hardinxveld .	» 46.200
M. A Treffers te Gorinchem . . .	» 44.939
J. Buller idem	» 44.900
M. L. van Spanje te 's Hage . . .	» 44.420
J. L. de Jong te Ameide.	» 42.998

niet gegund.

Advertentiën.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *'s Gravenhage* maken bekend, dat de voorwaarden voor de uitgifte van de terreinen, gelegen aan het *Noordeinde* en van die gelegen aan de *Heulstraat* met de bijbehoorende grondteekening tegen betaling van ƒ 1.50 verkrijgbaar zijn ter Gemeente-Secretarie 3e afd. *tot* 26 *April e.k. Nieuwstraat* 30, *en daarna ten Raadhuize.*

Inschrijvingen worden ingewacht vóór, of uiterlijk op den 12 Mei 1883. des middags te 12 uren. 1273

HERBESTEDING.

Burgemeester en Wethouders van *Nisse*, zullen op Woensdag den 2 Mei a.s. om 1 uur des namiddags ten gemeentehuize op nieuw AANBESTEDEN:

Het bouwen eener school (thans zonder speelplaats,) met ameublement enz voor 144 leerlingen.

Bestek en teekeningen, tegen betaling van ƒ 1,50 bij den Architekt J. H. HANNINK te Goes verkrijgbaar, liggen op elken werkdag tot den dag der besteding ter inzage in het gemeentehuis van Nisse en in dat van Ovezand.

Genoemde Architekt is bereid, om de noodige inlichtingen te verschaffen, terwijl de aanwijzing in loco tenzelfden dage des middags te 12 uren zal plaats hebben.

NISSE, 14 April 1883.

Burgem. en Weth. voorn.
1274 D. MULDER, *Burgermeester.*
J. KLOOSTERMAN, *Wethouder.*

LA ROCHETTE STEEN

De ondergeteekenden, Administrateurs der Naamlooze Vennootschap, „de Zandsteengroeve van La Rochette" waarvan de uitsluitende vertegenwoordigers voor Nederland zijn de firma LOUIS GOFFIN & Co. te Luik, en de Heer N. H. NIERSTRASZ, Ingenieur te Utrecht, hebben de eer aan belanghebbenden bekend te maken, zij eene actie tot schadevergoedingvoor de regtbank hebben ingesteld tegen de firma JAMINET en SCHMIDT te Echternach, eigenaars van Zandsteengroeven te Pilsen (Gemeente Bollendorf) Pruissen en waarvan de Heer Fh. STOLTZENBERG te Roermond, de uitsluitende agent voor Nederland is, en zulks om reden die firma zich niet alleen eigendunkelijk bedient van den naam van La Rochette, om hunne steen van Pilsen (Bollendorf) Pruissen, onder den naam van La Rochette-steen te verkoopen, maar zelfs bij annonces in de couranten op eene alles behalve delicate wijze doet uitkomen alsof bovengenoemde Vennootschap, welke hare groeven in de gemeente La Rochette (Luxemburg) heeft, niet de ware La Rochette-steen levert.

Luik, den 25 April 1883.

JULES FRÉSART Bankier.
B. A. de VAUX GERNAERT, Mijn Ingenieur.
ALB. NOBLET, Mijn Ingenieur.
F. A. VAN SETERS, Industrieel.
Ch. DE PONTHIÈRE SADOINE, Advokaat.
1275

DORDTSCHE TRAS.

H. F. ONDERWATER & Co.

DORDRECHT,

STOOM-TRASMOLENAARS.

Opvolgers van de Heeren P. en J. HORDIJK,

leveren geen andere tras, dan die op hunne molens te *Dordrecht* gemalen wordt van **zuiveren tufsteen**, uit de groeven van den Heer GERHARD HERFELDT te *Andernach*, uitmuntende kwaliteit en billijken prijs

Bevelen zich aan tot de levering van

TUFSTEEN. 1276

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

1277 **AANBESTEDING**

Op Dinsdag den 8sten Mei 1883, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek N°. 368.

Het onderhouden van- en het doen van eenige herstellingen aan de gebouwen, kunstwerken, inrichtingen en verdere werken, met uitzondering der wissels en sporen, behoorende tot het Station FEIJENOORD.

De besteding geschiedt bij enkele inschrijving, volgens Art. 16 van het bestek.

Het bestek ligt van den 20sten April 1883 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie Ingenieur Jhr. W. HOEUFFT te *Rotterdam*, en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraalbureau (afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van ƒ 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

De aanwijzing op het terrein zal geschieden op den 30sten April 1883, des middags ten 12 ure.

UTRECHT, den 23sten April 1883.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

AANBESTEDING 1278

Op Dinsdag den 8sten Mei 1883 des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, : UEA

Bestek N°. 369.

Het onderhouden van- en het doen van eenige herstellingen aan de gebouwen, kunstwerken, inrichtingen en verdere werken, met uitzondering der wissels en sporen, behoorende tot het station ROTTERDAM (Beurs).

De besteding geschiedt bij enkele inschrijving, volgens Art. 16 van het bestek.

Het bestek ligt van den 20sten April 1883 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur Jhr. W. HOEUFFT te *Rotterdam*, en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraalbureau (afd Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van ƒ 0 50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (afd Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

De aanwijzing op het terrein zal geschieden op den 30sten April 1883, des voormiddags ten 10 ure.

UTRECHT, den 23sten April 1883.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

3DE JAARGANG. ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST. N°. 18. 3 MEI 1883.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN en F. J. NIEUWENHUIS.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Warmoesgracht 12, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD.

OFFICIEEL GEDEELTE: Een en ander over houtbereiding. — NIET OFFICIEEL GEDEELTE: Statistiek in het bouwwezen. — Verslag van de vergadering der afdeeling Arnhem, gehouden 25 April 1883. — Verslag van de vergadering der afdeeling 's Gravenhage, gehouden 26 April 1883. — Binnen- en Buitenlandsche berichten. — Vraagbaak. — Errata. — Veiling bouwterrein. — Afloop van aanbestedingen.

EEN EN ANDER OVER HOUTBEDERF EN HOUTBEREIDING.

Het onderwerp, dat wij in dit opstel zullen behandelen, heeft sedert tal van jaren in alle beschaafde landen de aandacht getrokken en vormt nog steeds een van de belangrijkste quaestiën, die zich in het bouwvak — dit in de meest uitgebreide beteekenis van het woord genomen — kunnen voordoen.

Sedert het begin van deze eeuw, zijn een groot aantal methodes voorgesteld, die allen het bereiden, verduurzamen van het hout ten doel hadden en ook in de vorige eeuw had men zich reeds met deze vraagstukken bezig gehouden.

De meeste van deze zijn intusschen, na eerst in meerdere of mindere mate, de ronde in tijdschriften te hebben gedaan, weer van het tooneel verdwenen; wij behoeven deze dus niet in bijzonderheden te gaan beschrijven maar kunnen volstaan met er slechts dan de aandacht op te vestigen wanneer zij in zekeren zin betrekking hebben op die methoden, welke werkelijk thans nog gevolgd worden en ten doel hebben het hout te bewaren tegen rotten, vervuren, en tegen de vernieling waaraan het door land- en zeedieren is blootgesteld. Eindelijk zullen enkele middelen besproken kunnen worden, die moeten strekken om het hout onbrandbaar te maken.

Het rotten en het vervuren van het hout worden dikwijls met elkander verward. In het kort kan men ze door de volgende definitie gemakkelijk van elkander onderscheiden.

Onder vervuren verstaat men een plaatselijke ontbinding die niet, of onvoldoende geoculeerd en gedroogd hout ondergaat en door de gisting van de in het hout aanwezige sappen veroorzaakt wordt.

Terwijl dus het vervuren meer bijzonder aan inwendige invloeden moet worden toegeschreven, wordt het rotten veroorzaakt door uitwendige invloeden en wel voornamelijk door dat het hout zich in een vochtigen atmospheer of in vochtige aarde of op planken bevindt welke niet of onvoldoende geventileerd worden.

In tropische gewesten en met name in Indië verteert een soort van witte mier het inwendige gedeelte van zware massieve houten balken, zij laat daarbij de buitenste gedeelten geheel intact, zoodat het hout geheel het aanzien heeft van even sterk en gaaf te zijn als toen het in bewerking werd genomen en men bespeurt niets van den nadeeligen invloed, die de tegenwoordigheid van het insect had, voor een ineenstorting van het gebouw hiervan op maar al te duidelijke wijze melding maakt. En wanneer wij nog een voorbeeld willen aanhalen waarbij sprake is van de vernielende werking, die sommige insecten op het hout uitoefenen, dan hebben wij maar te wijzen op den ons algemeen bekenden paalworm, die reeds zoowel nadeel aan de schoeiingswerken en dergelijke, van de kusten onzer zee heeft toegebracht.

Dit zijn de vijanden, die wij te bevechten hebben en wij stellen ons voor hier een kort overzicht te geven

van sommige wapenen welke ons in dien strijd tegen atmospherische invloeden, tegen insecten en tegen alles wat de duurzaamheid van het hout vermindert, ten dienste staan.

Wanneer wij in chronologische orde, gewag maken van de verschillende methodes, die men in het belang van de verduurzaming van het hout heeft voorgesteld, maken wij in het kort er melding van, dat geene zoo oud is als die waarvan Noach zich volgens de bijbelsche overlevering bediende. Dan volgt een aanmerkelijke lacune in de geschiedenis, want eerst in het jaar 1737 vinden wij vermeld, dat Alexander Emerson een patent nam, dat voor de hoofdzaak op het volgende neerkwam.

Emerson nam sterk verhitte olie en roerde dit te zamen met verschillende chemische zelfstandigheden en bestreek de oppervlakte van het hout — de planken namelijk en de balken — met deze oplossing terwijl zij nog een zeer hoogen temperatuur bezat. In hoofdzaak verschilde zijn methode dus weinig met het gewone beschilderen van het hout en strekte uitsluitend evenals dit, om de oppervlakte tegen de inwerking van den atmospheer te beveiligen.

Na hem, bereidde John Lewis in 1754 een soort van vernis, dat hij uit teer wist af te zonderen en dat door hem op dezelfde wijze als zulks door zijn voorganger werd gedaan, werd toegepast.

Merkwaardiger dan deze manieren, was die van Humphry Jackson, die in 1768 een patent nam op een methode volgens welke het hout in een vitrioolhoudende oplossing werd gekookt. Het spreekt van zelf, dat in dien tijd de toestellen voor dergelijke bewerkingen nog al primitief waren; groote ketels werden dan ook niet gebruikt, zoodat alleen kleine stukken aan dit proces onderworpen konden worden. Intusschen verdient de methode van Jackson vermelding, omdat hij de eerste was, die met het oude systeem brak en daarvoor het verwarmen van het hout in de vloeistof in de plaats stelde.

In de navolgende patenten, genomen op uitvindingen, welke bijna alle voornamelijk het conserveeren van hout voor schepen beoogden, vinden wij in meerdere of mindere mate reeds de grondslagen, die later weer, als het ware meer uitgewerkt en verbeterd in de verdere uitvindingen voorkomen.

In het eerste vierde gedeelte van de tegenwoordige eeuw, werden er een aantal patenten genomen, die alle op hetzelfde principe betrekking hadden, en slechts in kleine bijzonderheden van elkaar verschilden, totdat wij in het jaar 1832, iets geheel nieuws op dit punt vermeld vinden. In dat jaar toch, nam een zekere Kyan patent op het conserveeren van hout, zoowel timmer- als ander hout door dit te dompelen in een oplossing van sublimaat of chloorkwik Er zijn een aantal voorbeelden van op te noemen, waarbij de groote waarde van deze methode duidelijk te voorschijn trad, maar de nadeelen welke daaraan verbonden waren, moesten niet uit het oog verloren worden. De oplossing vooreerst, waarmede het hout doortrokken moest worden is zoo buitengewoon nadeelig voor de gezondheid, dat de arbeiders, die in de inrichting tot houtbereiding werkzaam waren, de een voor den ander, aan kwikvergiftiging begonnen te lijden en al de onaangename en gevaarlijke gevolgen van deze ziekte ondervonden.

Ten andere, de groote kosten. Het impregneeren van het hout met deze oplossing kostte zooveel geld, dat daaraan in het groot eigenlijk niet te denken viel. Men trachtte hierin te voorzien door een maatschappij op te richten en door in het groot te werken, de bereidingskosten te verlagen; maar dat men hierin niet slagen kon, hebben de aandeelhouders het best bij de liquidatie van de maatschappij kunnen bemerken, toen deze, omdat het geheele kapitaal verteerd was, moest ophouden te bestaan. Sedert kan men zeggen, dat het Kyaniseeren niet meer, of althans zeker niet meer in het groot, plaats heeft.

Margary nam vijf jaar na Kyan, patent op een methode volgens welke het hout bereid moest worden, door het in zwavelzuur koper, zoogenaamd kopervitriool te dompelen. Deze methode had heel wat meer verlies dan de voorgaande, en wordt ook tegenwoordig nog, zooals wij hier onder zullen kunnen opmerken, voor verschillende doeleinden toegepast. Tegen deze methode kan, evenals tegen alle dergelijke processen, waarbij sprake is van het doortrekken van het hout met een oplosbaar zout, worden aangevoerd, dat de deugdelijkheid van het middel onder de atmospherische invloeden vermindert. Is het hout namelijk, na geimpregneerd te zijn door een dergelijk zout, afwisselend aan droge en vochtige lucht blootgesteld, dan neemt het vochtigheid van de lucht op en het zout verliest door opslurping van dat water een groot gedeelte van zijn bederfwerende werking.

Een zeer belangrijke uitvinding, op dit gebied werd door Sir W. Burnett gedaan, die in 1838 voorstelde het hout te doortrekken met een oplossing van zinkchloried of chloorzink, dat zooals hij in zijn patent-aanvraag mededeelde, een onoplosbare verbinding met de eiwitstoffen aanging, welke zich in het hout bevinden.

Zooals men weet worden ook tegenwoordig nog groote hoeveelheden hout volgens deze methode bereid of zoo als men dat noemt: geburnetteerd; het hout wordt daardoor harder, minder brandbaar en waarvoor de bewerking ook trouwens wordt toegepast, minder gevoelig voor atmospherische invloeden; intusschen verliest het zout veel van zijn werking, wanneer het hout gedurende langen tijd aan een vochtige atmospheer is blootgesteld. Hieronder komen wij bij de beschrijving, hoe het hout geimpregneerd wordt, op deze methode terug.

Een methode, die vrij wel thans weer in vergetelheid is geraakt maar die men een zekere mate van oorspronkelijkheid zeker niet mag ontzeggen, is die van Payne, die in 1841 op zijn uitvinding patent nam.

Payne's methode bestaat in het gebruiken van twee oplossingen, waarmede het hout achtereenvolgens doortrokken wordt, en die door onderlinge verbinding, in de poren van het hout een nieuwe onoplosbare zelfstandigheid moeten vormen. De twee vloeistoffen zijn zwavelzuur ijzer en koolzure natron; de laatste ontleedt het zwavelzuur ijzer in ijzeroxyde blijft in onopgelosten vorm achter. Daarmede vullen zich de poren van het hout. Er worden tegenwoordig nog wel enkele wijzigingen van deze methode gebruikt, doch over het algemeen is de toepassing daarvan hoogst gering. De meeste deskundigen zijn ook trouwens van oordeel, dat ijzerzouten vrij schadelijk op de duurzaamheid van de houtvezels werken en dat dus door toepassing van deze methode juist het omgekeerde van wat men eigenlijk verlangt, verkregen wordt. Dit is dan ook de reden

dat het Payniseeren en alle stelsels van houtbereiding die de impregnatie met ijzerzouten voorstaan, van geen beteekenis meer zijn.

De belangrijkste methode hebben wij het laatste te behandelen. Wij bedoelen het impregneeren van het hout met creosootolie, de zware steenkolenteerolie welke bij de destillatie der steenkolen verkregen wordt. Hierop nam Bethell in het jaar 1838 patent en deze wordt voor de verschillende doeleinden meer en meer toegepast, terwijl al de andere, op enkele uitzonderingen na, in vergetelheid geraakt zijn.

Nu wij in het kort de geschiedenis hebben weergegeven van de methodes welke zijn voorgesteld, moeten wij een paar opmerkingen geven over de duurzaamheid van het hout onder verschillende omstandigheden en daarbij de aandacht vestigen op de resultaten die aangewende pogingen tot vermeerdering van deze duurzaamheid, hadden.

De palen die de fundeering uitmaakten van de oude London Bridge, waren van olmenhout en kwamen, na voor achthonderd jaar onder water te zijn geslagen, nog even gaaf als nieuwe te voorschijn, toen bij den bouw van de tegenwoordige London Bridge de fundeering van de oude brug verwijderd werd. Olmenhout werd gedurende de voorgaande eeuw in groote hoeveelheden voor waterpijpen gebruikt en dat het een grooten weerstand kan bieden aan den vernielende invloed van vochtige aarde, bewijst het veelvuldige gebruik dat van deze houtsoort voor doodkisten gemaakt wordt. Daarentegen vergaat olmenhout zeer snel wanneer het afwisselend aan droogte en vochtigheid wordt blootgesteld. Ten tijde van den Krimoorlog had men, bij gebrek aan veel eikenhout een groot aantal sloepen van aanzienlijke afmetingen, voornamelijk uit olmenhout vervaardigd; toen deze nu, na gebruikt te zijn op de hellingen kwamen om bewaard te worden, bevonden zij zich juist in een toestand, die zeer bevorderlijk voor hun bederf was en het duurde niet lang of zij waren zoo ver vergaan, dat zelfs aan een herstelling niet meer te denken viel. Als het scherpste contrast kan bij dit voorbeeld melding gemaakt worden van de vele gevallen die betrekking hebben op de kisten der mummiën en op ander houtwerk, dat door de oude Egyptenaren meer dan drie duizend jaar geleden in bewerking was genomen; op welke wijze dit hout bereid is, zoodat het zoolang weerstand aan allerlei invloeden heeft kunnen bieden. is onbekend en zal waarschijnlijk wel voor altijd voor ons verborgen blijven, maar zeker is het, dat de door hun gebezigde handelwijze al zeer deugdelijke resultaten gaf.

De quaestie betrekkelijk het rotten van het hout is ons allen zoo goed bekend, dat wij er hier wel geen voorbeelden van behoeven te geven, en er slechts op moeten wijzen, dat het zoowel in gewaterd als in ongewaterd hout, ontstaat door een soort van fungus die de vezel, het organiesche weefsel van het hout aantast en in poeder verandert; bovendien schijnt het dat de sporen van dezen fungus zich door de lucht verspreiden en aanleiding geven tot rotting van ander hout; vandaar bij voorbeeld, dat wanneer in een of ander gebouw een stuk hout aan het rotten is gegaan, dit aan het overige kan worden medegedeeld zonder dat daartoe contact tusschen de verschillende stukken of gedeelten, noodzakelijk is.

Men heeft bevonden, dat hout, hetwelk gegroeid is in plaatsen waar veel fungi voorkwamen, meer aan rotting onderhevig is dan andere houtsoorten en dikwijls hangt het veel van het stapelen van het hout op de werven af, of de kiemen van verrotting tot ontwikkeling komen of langzamerhand afsterven.

Wat de worm aangaat, hiervan zijn er een aantal soorten, die, hetzij op droog, of op nat, groen, hout azen. Een van deze soorten Lymexylon genaamd, richt groote schade aan, onder het eikenhout, dat bij ontzaglijk partijen in de noordelijke landen van Europa op stapels vereenigd wordt. Dit insect is een van de belangrijksten; er zijn er nog een aantal van minder gewicht, doch wij meene onze lezers met een opsomming van al die namen hier niet te moeten vermoeien.

Van de zee-insecten moet in de eerste plaats de paalworm genoemd worden, de Toredo Navalis, ons allen wel bekend om de groote verwoestingen, die dat dier kan aanrichten. In de tweede plaats noemen wij den Limnonia Terebrans, een dergelijk insect, dat evenwel meer in de zuidelijke klimaten te huis behoort en waarvan de gewoonten minder goed bekend zijn, dan die van de paalworm, ofschoon men wel weet, dat dit dier aan het hout hecht en daarin vrij groote gaten boort.

Terwijl wij in het voorgaande een kort overzicht gegeven hebben van de verschillende oorzaken die tot het bederf van het hout aanleiding geven en een aantal methodes hebben medegedeeld die tegen dit bederf in toepassing kunnen worden gebracht, moet de opmerking nog gemaakt worden, dat terwijl voor gewonen huizenbouw het rotten de voornaamste oorzaak van het bederf is, men zich daartegen niet van met creosootolie geimpregneerd hout kan bedienen, omdat de sterke en doordringende lucht van die olie het gebruik daarvan binnenshuis onmogelijk maakt. Daarom moet men in die gevallen zijn toevlucht zoeken tot middelen als chloorzink, kopersulfaat en dergelijke die reukeloos zijn en geen aanleiding geven, dat voor de gezondheid nadeelige gassen door de bewoonde vertrekken worden. Waar het houtwerk tegen regen beschut is en blijft, kan men met deze oplossingen het beoogde doel zeer goed bereiken; voor timmerwerk — in den uitgebreidsten zin van het woord genomen — dat aan vochtige aarde, aan regen en wind en zonneschijn is blootgesteld, en dat steeds buiten blijft, kunnen dergelijke zoutoplossingen daarentegen niet gebruikt worden en moet men het hout volgens de in ons overzicht laatstgenoemde methode laten bereiden.

Het hout voor schuren en loodsen aan spoorwegstations bijvoorbeeld, palen, die niet onder water komen, dwarsliggers voor spoorwegen, voor bruggen en voor alle gebouwen of getimmerten, waar de doordringende lucht van de creosootolie geen hinderpaal is, moet men laten creosoteeren ten einde de zekerheid te hebben, dat men het hout op de meest afdoende en tevens voordeeligste wijze tegen bederf beschut.

Bij dit creosoteeren moeten wij even stil staan.

(*Wordt vervolgd.*)

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING ARNHEM, GEHOUDEN 25 APRIL 1883.

Als nieuwe leden waren bij reclamatie aangenomen, de heeren E. Scheltema te Nijmegen en M. W. Smijtink te Oosterbeek.

Tot afgevaardigde naar de a. s. algemeene vergadering der Maatschappij, werd benoemd de heer J. C. Stoeller, Wzn Voorzitter, en tot plaatsvervanger de heer M. A. van Warderoijen, Vice-Voorzitter der Afdeeling.

De vraag der vorige Vergadering in den vragenbus gevonden, luidende:

»Wat kan de oorzaak zijn dat bij gevoegd muurwerk de steenen (baksteenen) afschilferen? gaf stof tot ruime discussie. — Hoewel verschillende vermoedelijke oorzaken werden genoemd, werd de vraag echter niet direkt algemeen beantwoord. Als 't meest waarschijnlijk, werd de rede gezocht in de mindere kwaliteit, zoomede in de mindere goede bewerking der grondstof die voor het bakken, niet alleen van steenen, maar ook van pannen en vloeren, wordt gebezigd. Wat de kwaliteit der grondstof aangaat, in vroegere jaren was de goede klei in ruimere mate te vinden dan thans en, aangezien de ervaren steenbakker weet welke kleisoort voor het doel het geschiktst is, had hij dus ruimer veld om goede grondstof te kiezen dan heden ten dage. — Wat de bewerking der grondstof betreft, in vroeger jaren werd het noodzakelijk geacht dat de klei die voor het bakken van steenen enz. zou worden gebezigd, 3 à 4 jaar, zoo het heet, in de rot stond alvorens te worden gebruikt.

Waarschijnlijk wordt die noodzakelijkheid ook heden ten dage nog wel erkend, maar even waarschijnlijk is het, dat nergens meer aan die noodzakelijkheid wordt gevolg gegeven, rede waarom de gebakken producten der nieuweren tijd, niet dat taaie, dat innig verbindende der moleculen in zich hebben waaraan diezelfde producten uit vroeger tijd, hun weerstandsvermogen tegen verbrijzeling zoowel als tegen de hand des tijds, te danken hebben. — Aangezien het aan de steenen noch te zien, noch te hooren is of zij later zullen afschilferen, werd aan een chemisch onderzoek der grondstof gedacht, het beproeven der steenen besproken enz. enz. doch aangezien uit deze besprekingen geen besluit kon worden genomen, werd den wensch uitgesproken dat die onderwerp door vakgenooten in verdere beschouwing zal worden genomen.

Op de tweede vraag »of het voor eene goede constructie wenschelijk is, dat gevelankers worden aangebracht nadat een gebouw bijna klaar is?" werd met algemeene stemmen ontkennend geantwoord, en werd om die rede de vraag, hoe zulke ankers aan de balklagen worden bevestigd, met het oog op reeds voltooide plafonds en vloeren, niet behandeld.

Namens het Bestuur was aan den heer B. J. Ouëndag, achitekt van het vereenigings gebouw in den planten- en vogeltuin alhier, het verzoek gericht, om de leden van de Afdeeling in de gelegenheid te stellen en corps genoemd gebouw te bezichtigen. De heer Ouëndag deelde op de vergadering mede, dat hij gaarne bereid was de leden aldaar te ontvangen, — een luid applaus was het antwoord op deze toezegging, waarna werd vastgesteld en goedgekeurd, Zondag a. s. 's middags ten twee ure, de tocht daarheen te aanvaarden.

Door de heer J. H. Persijn werd een klein gedeelte van eene buitengewoon groote, en zeer belangwekkende collectie plaatwerken, waaronder zeer zeldzame, ter bezichtiging aangeboden. Het bezichtigde is slechts een zeer klein gedeelte van eene der twaalf kolossale portefeuilles allen betreffende gebouwen en toestanden van Amsterdam uit de 15de, 16de en 17de eeuw. Daar de collectie uitnemend geschikt is voor kunstbeschouwingen, gaf de heer Persijn op verzoek daartoe zijne toezegging, waarna hem werd dank gezegd voor hetgeen reeds heden was genoten.

De Voorzitter sloot daarop met een toepasselijk woord, deze laatste vergadering van dit saisoen.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING 'S GRAVENHAGE, GEHOUDEN 26 APRIL 1883.

Na eenige mededeelingen van meer huishoudelijken aard, werd een schrijven voorgelezen van H.H. Burgemeester en Wethouders, houdende dankbetuiging voor de wenken door de Afdeeling gegeven bij haar adres in zake de uitgifte der terreinen achter het Paleis aan den Kneuterdijk, dat zoo mogelijk bij de herziening der voorwaarden voor de uitgifte der gronden, daarop zal worden gelet, waaraan de voorzitter toevoegde, dezer dagen van het Gemeente Bestuur alsnog een gedrukt plan van dat terrein te hebben ontvangen.

Terwijl de voorzitter dit bewijs van welwillendheid van het Gemeente Bestuur roemde, nam hij tevens de gelegenheid waar, in voorkomende gevallen de medewerking in te roepen van den heer F. H. van Malsen, welke heer dezer dagen tot lid van den Gemeente Raad gekozen, steeds de bewijzen gaf een hoogst belangstellend lid der Afdeeling te zijn en uitte daarbij den wensch, dat hij daar zooveel mogelijk die belangen zou blijven behartigen.

De heer van Malsen, gevoelig voor de bewijzen van algemeene sympathie, reeds vóór de opening der vergadering ontvangen, beantwoordde die toespraak op de meest welwillende wijze.

Daarop gaf de voorzitter het woord aan den heer G. H. Bauer Jr.

Spreker, beginnende met de toegevendheid zijner hoorders in te roepen, omdat hij door drukke bezigheden geene gelegenheid had kunnen vinden eene beschrijving te geven, zooals hij die gewenscht had, leverde evenwel een hoogst belangrijk overzicht van zijn jongste reis door Italie. Allereerst werd Milaan behandeld en stilgestaan bij de Kathedraal. Dit groote gebouw is uitwendig versierd door meer dan 2000 marmeren beelden; de bovenste top wordt gekroond door een verguld koperen Madonnabeeld van 4 Meters hoogte. Het geheel is alles van wit marmer. Beklimt men den toren tot op 494 treden, dan heeft men het prachtigste uitzicht op de stad en omstreken tot aan de Alpen, alwaar de Mont Blanc en de St. Bernard hunne besneeuwde toppen vertoonen.

De kerk is 145 Meter lang, 574 breed en 48 Meter hoog; terwijl de koepel eene hoogte heeft van 68 en de toren van 108 Meters; 52 stuks wit marmeren pilaren van 8 Meters omtrek benevens 2 van graniet, ondersteunen het kostbare dak. De vloer van het kerkgebouw bestaat uit marmermozaik.

Op dit groote plein bevindt zich de passage, die in 1878 voltooid, eene lengte heeft van 195 M. bij eene breedte van 15 M. en eene hoogte van 26 M. In het midden bekroond door eenen koepel van 50M. hoogte, de versiering van wit marmeren beelden, schilderwerk en sgraffito en de keurig uitgestalde winkel, maken deze passage, des avonds verlicht door meer dan 2000 gasvlammen tot eene geliefkoosde wandelplaats. Verder ontmoet men het Museum Pirea, bevattende eene verzameling kunstwerken van eerste Italiaansche meesters, als: Leonard da Vinci, Raphaël enz. waarbij ook Nederland en België is vertegenwoordigd door Rembrand, Rubens. v. Dijk enz.

In Genua, bevallig gelegen aan den oever van de golf van dien naam, treft men ook meerdere prachtige kerken aan. De dom vooral munt uit door zijne facade van wit en zwart marmer opgetrokken.

Livorno is eene nieuwere stad en bezit in het standbeeld van Ferdinand I, met 4 bronzen slaven aan de hoeken en het meesterlijk uitgevoerde voetstuk, een waar kunstwerk.

Pisa, met haren bekenden scheeven toren, heeft daarbij den dom en het doophuis, alle op één groot plein vereenigd en begrensd door het Kerkhof, met fraaie gallerijen en fresco beschilderingen.

Rome, de voornaamste verzamelplaats van de Italiaansche kunst, werd meer uitvoerig door den heer Bauer beschreven, en daarbij voornamelijk gewezen op: de St. Pieter, reeds van verre zichtbaar door haren majestieuzen koepel. Van af het groote plein dat zich voor het gebouw uitstrekt, komt men door prachtig bewerkte deuren in de kerk, alwaar de verbazende ruimte, de harmonie der architectonische lijnen en de schoone schakeringen van kleuren, voortgebracht door de verschillende marmersoorten en bronswerken het oog treft.

Onder den koepel bevindt zich het graf van Petrus en Paulus; deze koepel is een waar meesterstuk. In de kerk zijn tegen de zijwanden kapellen gebouwd met altaren van de kostbaarste marmer-, goud-, zilver- en bronswerken, waarvan de pracht nog verhoogd is door altaarstukken van mozaik, naar de beroemdste schilderijen.

Het Colosseum, een reusachtig gebouw, geheel van baksteen met zeer zware muren.

De verschillende eerepoorten, waaronder uitmunten die van Titus en Constantijn. Het Forum Comanorum, de keizerlijke

paleizen (het Paladin). Meer in het midden der stad de zuil van Trajanus.

Het pantheon, de tempel van Vesta, een en ander behoort onder de overblijfselen van de oude Romeinen.

In het kapitool heeft men prachtige verzamelingen van beeldhouwwerken, waaronder overblijfselen van reusachtige monumenten, zoowel in marmer als in brons. Die tallooze beelden en groepen werden allen door spreker aangestipt.

Daarop werden nog onder de vele kerken de San Paulo genoemd en behalve deze, de overige zoo interessante gebouwen van die beroemde stad.

Spreker gaf vervolgens een overzicht van de stad Napels; spreekt over de overblijfselen van Pompeï — den tempel van Pestum. Vervolgens Florence, alwaar onder meerdere het Pitti paleis een schat van kunstwerken bezit uit de Italiaansche school, waaronder uitmunt, de zoo beroemde Madonna van Rafaël Sanzio.

Ook Bologna, met hare twee scheeve torens en hare lange straten, allen van gallerijen voorzien, werd door spreker bezocht.

Eindelijk Venetië; die prachtige paleizen, bruggen, als: het zoogenaamde gouden huis, het paleis Pesaro, de Rialtobrug enz, werden in bijzonderheden besproken en daarbij ook gewezen op het eigenaardige van die stad. alwaar met zeer enkele uitzonderingen, slechts zeer nauwe straten (stegen) bestaan, en het verkeer over het water in gondels plaats heeft.

Door 108 stuks zeer goed uitgevoerde photographiën toegelicht, waardoor een overzicht geleverd werd zoowel van de gebouwen, als van de verschillende kunstwerken, was de geleverde beschrijving in de hoogste mate belangrijk, doch de tijd eigenlijk te beperkt om daarvan naar behooren te genieten.

De voorzitter roemde het groote voorrecht, zóóveel gezien te hebben en wenschte den jeugdigen kunstenaar toe, dat hij, in het vaderland teruggekeerd en zich nu alhier gevestigd hebbende, ruimschoots de vruchten moge plukken van zijne studiën.

De wel bezette vergadering dankte met den voorzitter voor de inderdaad zoo genoeglijke en leerrijke oogenblikken door den heer Bauer verschaft.

De heer G. J. Morre gaf verslag van de voorloopige werkzaamheden door de Commissie voor het bijeen verzamelen van stof voor opmetingen enz. verricht. Over de kosten die daaruit zullen volgen sprekende, wenscht men de heeren gaarne in de gelegenheid te stellen, daarin niet al te beperkt te zijn, doch geeft de voorzitter den wensch te kennen, alvorens daartoe een crediet te verleenen, eene raming van kosten over te leggen.

Bij het behandelen van de gewone jaarlijksche kunstreis, werd als beginsel aangenomen, om, in het laatst van Juli of begin van Augustus de Internationale Tentoonstelling te Amsterdam te gaan bezoeken; terwijl alsdan nader in eene buitengewone vergadering de kosten en tijdsverdeeling zullen vastgesteld worden.

Nadat nog twee nieuwe leden waren voorgesteld, werd voorlezing gedaan van eene vraag in de bus gevonden van den volgende inhoud:

»Wanneer door onachtzaamheid bij een concours een ingezonden ontwerp wordt over het hoofd gezien tengevolge waarvan:

»1°. het buiten beoordeeling blijft;

»2°. de prijzen worden toegekend, zonder dat het verlorene is gejugeerd;

3°. »het verlorene niet wordt geexposeerd;

is het dan billijk,

1°. »dat diezelfde jurij onder den indruk van de reeds door haar toegekende prijzen dat ontwerp enkel in verband met de reeds geprimeerde ontwerpen beoordeeld, en wel nadat zij met den vervaardiger, die tegen de onachtzaamheid opkomt, is bekend geworden? en

2°. dat dit ontwerp dientengevolge aan de beoordeeling door het publiek wordt onttrokken en derhalve vergelijking met de andere ontwerpen onmogelijk is gemaakt?

»Zoo neen, welke handelwijze zou dan door de prijsuitschrijvers moeten worden gevolgd"?

Ofschoon de tijd tever verstreken is, om die vraag alsnog te behandelen, wenscht men daaraan toch publiciteit te geven, opdat in de aanstaande Mei-vergadering de daarin aangevoerde zoo belangrijke zaak, moge ter sprake komen.

De Voorzitter sluit daarop de laatste vergadering van dit seisoen en spreekt den wensch uit, dat de belangen van de kunst, ook in het vervolg op even vriendschappelijke en aangename wijze mogen behandeld worden, als zulks tot hiertoe het geval was.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Het Paviljoen der Pers werd naar een plan van den architekt P. J. H. Cuypers door het comité der tentoonstelling gebouwd. Het bevat een schrijfzaal, een leeszaal, een salon, een bureel van den secretaris en een paar kleine vertrekken, die allen door den Amsterdamschen journalistenkring met behulp van binnen- en buitenlandsche industrieelen zullen worden gemeubeld. Daarvoor worden deze als exposanten beschouwd en komen hunne namen zoodanig op den officieelen catalogus.

Zoo zijn de pannen aangeboden door de stoompannenfabriek te Echt in Limburg.

het behangsel voor alle vertrekken, ieder in overeenstemming met zijne bestemming door den heer C. B. Schnieder, te Amsterdam;

een parketvloer (parquet sur bitume) in salon en bureel van den secretaris, door den heer C. M. Lulofs te Arnhem, agent van de firma Grassay en Conard te Parijs;

de meubels van het bureel van den secretaris door de heeren van Houtum en de Greeuw;

twee piano's door de heeren C. L. Mattern en L. H. Duwaer te Amsterdam;

de verf voor het gebouw noodig, door de heeren Vettewinkel & Zn. te Amsterdam, waarbij ook de firma Leur & Co. te Haarlem hare medewerking heeft aangeboden;

kunstvoorwerpen door de firma Veerhoff te Amsterdam;

inkt door de firma P. van Son & Co. te Deventer, en door de firma Neelmeyer & C. te Apeldoorn

klokken, gewone en electrische, door de heeren de Gruyter en Gebr. Kiek te Amsterdam;

electrische geleidingen door de firma P. J. Kipp & Zn. te Delft en Ribbink en van Bork te Amsterdam;

glaswerk door de heeren Focke & Meltzer te Amsterdam;

briefwegers door de firma Becker's Sons te Rotterdam;

een extinkteur door de firma Bikkers & Zonen te Rotterdam en den heer Ch. R. Couveld;

houten rolgordijnen door de firma J. H. den Ouden & Zn te Amsterdam;

gebrande glazen door de heeren Nicolas te Roermond en Statius & Janssen te Antwerpen;

bloemen door den heer A. J. de Veer te Apeldoorn en de koninklijke Tuinbouwmaatschappij Lninaeus:

globes door den heer H. A. J. Tjeenk Willink te Arnhem:

matten door de firma Puijghen te Amsterdam;

eene collectie fijne sigaren door de firma Boele te Kampen

Ter versiering van den voorgevel hebben de schilders Wm. Steelink, H. J. Haverman, N. Van der Waaij en Van Looy hnnne medewerking aangeboden, terwijl ook de heer E. Colinet, directeur der Quellinusschool, bij het decoreeren behulpzaam zal zijn.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Volgens eene mededeeling van den conservator der monumenten te Berlijn, zal in den loop van den zomer met de herstelling van een voor 2 jaren in Gelnhausen door den Archivaris Bickell (Marburg) ontdekt romaansch huis worden begonnen. Zijn stijl komt volkomen met dien van het hoofdgebouw van den keizerpaltz in Gelnhausen overeen en heeft zonder twijfel tot een openbaar doel gediend. Het huis, aan den benedenmarkt gelegen en sedert ongeveer 3 eeuwen door een voorgebouwden wand van vakwerk bedekt, is in zijn ouden massieven kern ongeveer 15 M. breed en 10 M. diep, heeft een hoogen onderbouw, eene hoofdverdieping en eene bovenverdieping. Zeer kostbaar en goed behouden zijn de driedeelige venstergroepen, met ten deele achthoekige, doorgaans zeer sierlijke zuilen en voorts het klaverbladvormig gesloten portaal, hetwelk door een vrijen trap van den Markt toegankelijk is. Een kunstvriend te Gelnhausen, heeft het huis gekocht, om het op zijne kosten (18000 Mark) te laten herstellen.

VRAAGBAAK.

Vraag 23. Is het chemisch te constateren uit welke bestanddeelen de grondstaf moet bestaan tot het bakken van deugdelijken metselsteen, pannen en vloertegels die de tand des tijds kunnen trotseeren, dus niet verweren of afschilferen?

VRAAG 24. Is het proefondervindelijk bewezen dat het inlandsch fabrikaat van geel, groen en ander gekleurd glazuurde metselsteenen en tegels, in de buitenlucht met vertrouwen kan worden toegepast om aan alle weêrsgesteldheid tegenstand te bieden.

ANTWOORD 22. De meest aanbevelingswaardige werken zijn:

1°. J. VAN LOGCHEM en J. W. SCHAAP. Bouwkundige rekenkunde. Drie deelen. Leiden en 's Gravenhage, Engels en Couvée, 1860. ƒ 2.85 te samen.

2°. VAN ZANTEN en SCHOLTEN. Leerboek der Meetkunde. Groningen 1877. ƒ 0.75. (Nieuwe druk 188...)

3°. DE VRIES en VAN DER BILT. Practisch rekenboek voor Ambachtscholen. Groningen, ƒ 0.40 per deeltje.

4°. HENR. PIMENTEL. Grondbeginselen der Bouwkundige rekenkunde; nieuwe bewerking van Pieter van Campen's Bouwkundig rekenboek. Groningen ƒ 1.25 (?).

5°. CHAIRGRASSE. Praktisch handboek voor volksonderwijs:

1°. Afd. het metrieke stelsel.
2°. » de landmeetkunde; het in kaart brengen.
3°. » de waterpassing.
4°. » de inhoudsmeting
5°. » bestekken en werken.
6°. » beginselen van waterleidingskunst.
Aanhangsel.

Eigen uitgaaf van den schrijver, te Brussel, 1873 ƒ 4—.

Op het laatste werk wordt ons van zeer bevoegde zijde meer in het bijzonder gewezen, als zijnde het ongetwijfeld het minst bekend en om zijn practische behandeling en rijken inhoud, zeer aanbevelenswaardig.

Overigens verdienen de onder 1 en 2 opgegeven werken de meeste aanbeveling.

ERRATA.

In n°. 17 van het Bouwkundig Weekblad staat, op pag. 108 2e kolom 23e regel van boven: »Dat alles is bruikbaar." Dit moet zijn: »Dat alles is bereikbaar."

VEILING-BOUWTERREINEN.

In het lokaal „Frascatie". 7 Mei 1883.

Negen bouwterreinen, aan de Rustenburgerstraat, gem. Nieuwer-Amstel, ieder groot ongeveer 4 aren, 81 centiaren.

Een dito, als voren, groot ongeveer 4 aren, 97 centiaren.

Veil-Condities bij de Notarissen Mulder & Jukkenekke

Afloop van Aanbestedingen.

AMSTERDAM, — De architekt W. Hamer: de vergrooting der magazijn van de heeren M. J. de Waal & C°.:

A. Paans	ƒ 37.800
H. v. Buuren Jr.	» 37.412
de Haan en Cerlijn	» 37 000
Oosterink en Schut	» 36.500
van Os en Koffieberg	» 36.500
L. J. Nieumeijer	» 36.300
J. C. v. d. Kleij	» 35.147
Staal en Staalmeijer	» 35.953
W. Haaksma	» 35.500
P. N. Wolff & Zoon	» 34.370
C. Rietsnijder	» 33 980
L. C. Schaade aldaar	» 32.828

AMSTERDAM, — De architekt H. Moen G Pzn: het bouwen van een sigarenfabriek met kantoor, aan het Damrak 68, voor den heer Justus van Maurik:

J. C. van der Kleij . . . . . ƒ 30.565

UTRECHT, 7 April. — Het gemeentebest: het bouwen van eene openbare school 2e soort met onderwijzerswoning en gymnastiek-lokaal:

C. J. v. Vliet te Oudshoorn	ƒ 55.333
R. Pisa	» 47.257
J. W. Tanson te Zalt Bommel	» 44.329
G. J. v. Vloten	» 42.700
H. G. Frijlink	» 42.495
J. de Vos Jr.	» 41.997
H. Vermeer	» 41.840
W. A. G. Jansen	» 41.744
J. A. v. Straten	» 41.730
P. Leenders	» 41.667

gegund; de overigen allen aldaar.

AMSTERDAM, 21 April. - De heer H.F.Groen van Waarden: het bouwen van een kantoor-lokaal met annexe teekenzaal, een scheidingmuur met poort, twee arbeidswoningen met een derde verdieping, twee blokken woonhuizen, een en ander op een terrein deel uitmakende van de werf de Boot, aan de Groote Wittenburgerstraat, onder directie van den architekt H. J. Amesz Jr:

G. Woud	ƒ 151.551
C. J. Maks Jr.	» 151.480
H. J. Meekers	» 150.200
C. B. M. de Greeve	» 149.990
J. J. Boekholtz	» 149.900
B. van Buuren	» 149.500
H. C. Dollars	» 147.000
Gebr. van Berkum	» 143.161
C. B. Reinierse	» 142.500
J. P. Cornelissen	» 141.569
P. Hnlsbösch	» 133.800
W. F. Krol	» 116.727.

ZWOLLE, 21 April. — De architekt S. J. H. Trooster BHz.: het verbouwen van de Huize de Rollecate, de vroegere woonplaats van Baron van Dedem:

G. Averdijk & Zn. te Wijhe	ƒ 21.450
G. Kamphuis te Zwollerkerspel	» 19.889
J. en A. G. Grolleman	» 19.000
J. C. Flik	» 18.990
A. van Straten	» 18.880
J. de Groot	» 18.567
G. van Unen	» 18.372
J. de Boer & Zn. te Steenwijk	» 14.418

de overigen allen aldaar.

RENSWOUDE, 25 April. — Het gemeentebestuur: veranderen der Gemeenteschool met inbeprip van het aanbouwen van een lokaal, met gang. privaten, bergplaats enz.

A. de Bruin te Barneveld	ƒ 7.150
A. van der Fliert idem	» 7.143
M. van Wagensfeld te Lnnteren	» 6.638
H. de Boer te Barneveld	» 6.489
J. van Lunteren te Woudenberg	» 6.489
C. van Droffelaar te Renswoude	» 6.278
M. Blanken, te Scherpenzeel	» 5.989
W. de Koning, te Renswoude	» 5.958

gegund.

Bij P. GOUDA QUINT, te ARNHEM, is verschenen de **ACHTSTE** aflevering van:

GESCHIEDENIS VAN DE BOUWSTIJLEN
INDE
HOOFDTIJDPERKEN DER ARCHITECTUUR
DOOR
EUGEN. GUGEL.

Hoogleeraar voor de Bouwkunst aan de Polytechnische School te Delft.

Met omstreeks **700** in den tekst gedrukte figuren en **6** staalgravuren.

Tweede, veel vermeerderde en bijgewerkte druk.

De uitgave geschiedt bij inteekening in 10 afleveringen à ƒ **1.75**. 1296

Advertentiën.

DORDTSCHE TRAS.
H. F. ONDERWATER & Co.
DORDRECHT,
STOOM-TRASMOLENAARS.
Opvolgers van de Heeren P. en J. HORDIJK,

leveren geen andere tras, dan die op hunne molens te *Dordrecht* gemalen wordt van **zuiveren tufsteen**, uit de groeven van den Heer GERHARD HERFELDT te *Andernach*, uitmuntende kwaliteit en billijken prijs
Bevelen zich aan tot de levering van
TUFSTEEN. 1295

LOUIS GOFFIN & Cie.
28, Avenue Rogier 28, LUIK.

Exploitanten van HARDSTEEN (Petit granit) en van KEIJENGROEVEN alsmede van LUXEMBURGSCHEN STEEN.

HARDSTEENGROEVEN van OGNÉ ruim 10 Hectaren groot met Stoomzagerij ingerigt om alle afmetingen te kunnen zagen.

LA ROCHETTE STEEN, GILSDORFER STEEN en WIDDEBERGER-KEIJEN, ruim 18 Hectaren in exploitatie in Luxemburg.

Verder GRANIET en GRESKEIJEN, HYDRAULISCHE en VETTE LUIKSCHE KALK.

Aan Ingenieurs en Architecten worden op aanvrage monsters van bovenstaande steensoorten toegezonden. 1297

NEDERLANDSCHE ZANDSTEEN-FABRIEK
TUSSCHEN VELSEN EN IJMUIDEN.
Depôt: te Amsterdam over het Paleis voor Volksvlijt, Falckstraat 49.
Bekroond te Arnhem met Diploma 1en Graad.

1298 N. A. SCHELLING, *Directeur.*

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

3DE JAARGANG. N°. 19. 10 MEI 1883.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN en F. J. NIEUWENHUIS.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Warmoesgracht 12, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD.

OFFICIEEL GEDEELTE: Mededeelingen betreffende de maatschappij. — Een en ander over houtbereiding. — NIET OFFICIEEL GEDEELTE: Statistiek in het bouwwezen. — Binnenlandsche berichten. — Ingezonden. — Vraagbaak. — Errata. — Afloop veiling bouwterrein. — Afloop van aanbestedingen.
BIJVOEGSELS: Agenda voor de aanstaande Mei-Vergadering. — Stembiljet.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Bij het bestuur der maatschappij is het navolgende voorstel tot wetsverandering ingekomen, geteekend door 50 gewone leden der maatschappij.

De ondergeteekenden, leden der maatschappij stellen de volgende wetsverandering voor:

ART. 20. Uit dit artikel vervalt het tusschen haakjes gestelde (minstens 15), en het wordt dus als volgt:

„Het bestuur opent de ten behoorlijken tijd ingekomen stembilletten en maakt van de namen der personen, die de meeste stemmen hebben verkregen, eene lijst, voor iedere te vervallen plaats de naam van drie personen. Het verzekert zich zooveel doenlijk vooraf van de aanneming bij mogelijke verkiezing.

Wanneer eenige personen een gelijk aantal stemmen op zich vereenigd hebben, beslist het lot."

ART. 21. Daar de ondergeteekenden voorstellen om de keuze uit te kandidaten niet meer te doen plaats hebben op de algemeene Mei-vergadering, waar slechts een betrekkelijk gering aantal leden der maatschappij tegenwoordig is, zou dit artikel aldus gewijzigd moeten worden:

„Uit de volgens art. 20 gevormde kandidatenlijst, kiezen de gewone leden, met volstrekte meerderheid van stemmen. Wanneer eenige personen een gelijk getal stemmen op zich vereenigd hebben dan beslist het lot".

(Voor deze stemming uit de kandidaten zal aan alle gewone leden een stembillet met betaald antwoord worden toegezonden.)

„Bedanken één of meer der in aanmerking komende kandidaten dan wordt hij, die bij de stemming voor kandidaten daaropvolgend de meeste stemmen verkregen heeft, als gekozen beschouwd. Bij een gelijk aantal stemmen beslist het lot".

ART. 22. Wordt alsdan:

„Bedanken één of meer der nieuw gekozen bestuurders, dan wordt hij, die bij de stemming uit de kandidaten daaropvolgend de meeste stemmen verkregen heeft, als gekozen beschouwd. Bij een gelijk getal stemmen beslist het lot".

ART. 19. Jaarlijks vier weken, wordt: jaarlijks minstens vier weken enz.

ART. 23. Dit artikel kan vervallen.

ART. 24. Uit dit artikel vallen de woorden: „op de algemeene vergadering", weg.

Tevens wordt voorgesteld:

ART. 56. 2e alinea, laatste gedeelte, te wijzigen als volgt:

„mits de daarvoor ingezonden voorstellen door minstens „vijftig gewone leden, of door het bestuur onderteekend zijn".

Dit voorstel werd door het bestuur in handen gesteld van eene commissie van onderzoek, bestaande uit de heeren: P. F. Laarman, Dan. J. Sanches, H. J. Wolter, P. J. Huibers en Th. G. Schill, welke commissie, het navolgende rapport uitbracht, hetwelk, met het voorstel, in de aanstaande Mei-vergadering zal behandeld worden.

Amsterdam, 13 Maart 1883.

W. E. H.

Hierbij ontvangt u terug de volgens art. 57 der wet in onze handen gestelde, door 50 leden ingezonden voorstellen, tot wijziging van de wetsartikelen,

1. betreffende de verkiezing van bestuurders,
2. betreffende het inzenden van voorstellen tot wijziging der wet.

Uwe commissie kan zich met die voorstellen vereenigen en stelt voor ze aan de vergadering ter bekrachtiging aan te bieden, doch meent er op te moeten wijzen, dat ook de inzending van stembrietjes voor kandidaten zooveel mogelijk moet worden gemakkelijk gemaakt. Zij stelt daarom voor, dat die inzending door tusschenkomst van heeren correspondenten of door de secretarissen der afdeelingen zal geschieden opdat ook dat voor de jeden kosteloos zij. —

Met de meeste hoogachting

De commissie voornoemd.

STATISTIEK IN HET BOUWWEZEN.

Reeds sedert het jaar 1876 heeft de „Verbande Deutscher Architekten- und Ingenieur Vereine" de invoering der Statistiek op het gebied der bouwkunst meermalen besproken en als eene zeer nuttige wetenschap voorgesteld. Veel is er in dien kring over gesproken, nog meer werd er over geschreven.

De resultaten van een en ander zijn in een werk verzameld, door den Eisenbahn-Bauinspector Housselle, uitgegeven in 1881.

De eerste proeven van statistische opgaven werden geleverd door het bouw-departement der stad Berlijn. Maar zij die er den stoot toe gaven, wenschten meer. De kosten, aan het verzamelen van meer volledige opgaven verbonden, waren echter te groot om door de bovengenoemde Vereeniging gedragen te kunnen worden, en men besloot de hulp der regeering in te roepen. Deze, het nut van het verlangde inziende, schreef in Februari 1881 alle gewestelijke regeeringen aan, met de opdracht op het einde van elk jaar statistische opgaven te doen omtrent de kosten van in hun gebied uitgevoerde Staatswerken. Tegelijk werden gegevens gevraagd, voor zoo verre die nog te verstrekken waren, omtrent gebouwen in het tijdsverloop van 1871 tot en met 1880 opgericht, een tijdperk waarin in Pruissen zeer vele en groote werken werden uitgevoerd.

Omtrent een aantal gebouwen van welke bestemming ook, waarvan de kosten meer dan 10.000 M. bedroegen, werden velerlei gegevens in staten vereenigd, als, in hoofdzaak de bebouwde grondvlakte, de hoogte, de kubieke inhoud, de aannemingsom, de kosten (1°. totale, 2°. per M2, 3° per M3), het materiaal voor onderdeelen van 't gebouw gebruikt, enz., terwijl voor elke groep van bouwwerken, nader aangeduide bizonderheden werden gevraagd, voortvloeiende uit den aard hunner bestemming.

Eene eerste staat, het begin der opgaven omtrent kerken, is onlangs in opdracht der regeering openbaar gemaakt door den Regeerings Bouwraad Endell, en den Rijks-architekt Fromman.

Vóór dat mij deze resullaten onder de oogen kwamen vatte ik het voornemen op, te trachten opgaven te verzamelen omtrent verschillende Nederlandsche gebouwen. Bij de aanvragen die ik daartoe tot verschillende architekten richtte, mocht het mij blijken, dat velen ingenomen waren met hetgeen ik mij voorstelde, en, dankbaar voor de medewerking die ik reeds mocht ondervinden, blijf ik op den steun van meerderen hopen. Wanneer de opgaven tot een grooter aantal zijn aangegroeid doet zich wellicht de gelegenheid voor ze weder tot een geheel te vereenigen.

Men moet bij het nagaan van de hier gegeven cijfers in acht nemen, dat bij de berekening van het bebouwde oppervlak, binnenplaatsen niet medegerekend zijn, en dat de kubieke inhoud gevraagd werd, van af den onderkant der steenen fundeering tot halve kap- (dak) hoogte. Deze norm schijnt voor onze wijze van fundeeren de meest gewenschte. De Pruisische Regeerings Commissie, waarvan hier boven sprake was, berekent den inhoud van af den bovenkant der fundamenten (sokkel) tot aan den bovenkant van de kroonlijst.

Het is op aandrang van eenige lezers van dit Blad, dat de eerste opgaven reeds nu openbaar gemaakt worden.

C. T. J. Louis Rieber.

KORTE OMSCHRIJVING VAN HET GEBOUW.	Architekt de Heer:	Bebouwd oppervlak in M².	Inhoud van het Gebouw in M³.	Kosten per M². in Guldens.	Kosten per M³. in Guldens.	OPMERKINGEN.
RECHTSGEBOUWEN, ENZ.						
Rechtsgebouw met Kantongerecht en woning voor den Concierge, te Tiel.	J. F. Metzelaar.	972	14015	124.50	8.63	
Kantongerecht en woning voor den Concierge te Hilversum.	»	136 5	1076	90.30	11.78	
Kantongerecht, met teekenschool, enz. te Gouda.	W. C. van Goor.	394	4293	59.40	5.45	Gebouwd in 1854, grootendeels op bestaande fundeeringen. Voor nieuwe fundeering zijn 58 palen noodig geweest.
SCHOOLGEBOUWEN.						
Meisjesschool voor middelbaar onderwijs, Prins Hendrikstraat, hoek Wilhelminastraat te Haarlem.	Jacques Leyh.	691	9397	96.96	7 13	De bouw is aangevangen in Nov. 1881, en is in Maart 1883 voltooid.
Jongensschool voor middelbaar onderwijs, Wilhelminastraat te Haarlem.	»	976	9617	67.20	6.83	De bouw is aangevangen in Augustus 1882 en zal in 1883 voltooid zijn.
Hoogere Burgerschool voor Meisjes, op de Ruine te Leiden.	J. W. Schaap.	721	10034	76.97	5·53	De fundeering van het gebouw bestaat uit een roosterwerk.
Hoogere Burgerschool te Zutphen.	F. H. van Etteger.	1000	16000	60	3 75	Gebouwd in 1864—1865.
Leerschool, met lokalen voor muziek-, teeken- en gymnastiekonderwijs en Conciergewoning te Middelburg, benevens het ameublement.	J. van Lokhorst.	946	8861	92.33	9 85	Gebouwd in 1880. Baksteenbouw op zandfundeering. Met eene verdieping, uitgezonderd gymnastiekzaal en gang.
Gymnastiekschool te Zutphen.	F. H. van Etteger.	260	2210	38.45	4.52	Gebouwd in 1877.
School voor het lager onderwijs en burgeravondschool, op de Gedempte Kraaijenhorstergracht te Haarlem.	Jacques Leyh.	813	10569	86.1	6.62	De bouw is aangevangen in 1882 en zal in 1883 voltooid zijn.

KORTE OMSCHRIJVING VAN HET GEBOUW.	Architekt de Heer:	Bebouwd oppervlak in M².	Inhoud van het Gebouw in M³.	Kosten per M². in Guldens.	Kosten per M³. in Guldens.	OPMERKINGEN.
Schoolgebouw te Arnemuiden.	L. Kuiler.	435	2941	50.27	7.44	Gebouwd in 1882. Baksteenbouw met zandfundeering zonder verdieping. Met overdekte speelplaats groot 33.81 M². en 135 M².
Schoolgebouw te Middelburg.	J. H. Will.	714.50	5553	41.13	5.29	Gebouwd in 1882. Zandfundeering, zonder verdieping. De Gevels zijn gedeeltelijk gevoegd, gedeeltelijk met cement bepleisterd.
Gemeenteschool N°. 1 te Leeuwarden.	J.E.G. Noordendorp.	405	5852	73.13	5.08	Oude steen in de fundeering.
Gemeenteschool N°. 2 te Leeuwarden.	»	351	5401	71.40	4.93	Oude steen in de fundeering.
» N°. 3 » »	»	329	4740			
» N°. 6 » »	»	391	5601	63.45	4.43	Onder deze kosten zijn opgenomen die voor een overdekte speelplaats, welke bij de oppervlakte niet is medegerekend, en f 1500 voor een ijzeren hekwerk om het terrein.
» N°. 8 » »	»	353	5119	77.50	5.32	Voor fundeeringwerk was afkomende steen bepaald.
» N°. 11 » »	»	840	9970	53.60	4.47	Onder de kosten zijn begrepen die voor het maken van twee overdekte speelplaatsen, waarvan bij deze opgave de oppervlakte niet is gerekend, en f 4000 voor ijzeren hekwerk enz.
Schoolgebouw *) te Overasselt.	J. J. Weve.	334.20	2690	33.81	4 20	Bij de school is een woning voor den onderwijzer aangebouwd. Eén steens buitenmuur.
» *) » Valburg.	»	298.70	2421.50	44.15	5.45	Bij de school is een woning voor den onderwijzer aangebouwd. Spouwmuren.
» *) » Hatert.	»	279.70	2212	42.90	5 42	
» *) » Nederhasselt.	»	234.40	1785	38.00	5.04	De schoolbouw is nieuw. De onderwijzerswoning is verbouwd, waarvoor van de totale som f 700 is afgetrokken. Spouwmuren.
» *) » Beek.	»	152.50	1161.60	44.85	5.88	School met spouwmuren. *) Bij deze scholen zijn in de prijzen, die voor verwarmings- en ventilatie inrichtingen medegerekend.
Lagere school in de Hoorn.	F. H. van Etteger	230	1700	31.44	4.20	Gebouwd in 1865.
Lagere school in de Polsbroek.	»	503	3900	38.56	5.00	Gebouwd in 1871.
Gymnasium, op de Ruine te Leiden.	J. W. Schaap.	494	8000	96.15	5 94	De fundeering bestaat uit roosterwerk. De in- en uitwendige ordonnantie is aanmerkelijk kostbaarder dan die der bovengenoemde H. B. School voor meisjes op de Ruine te Leiden. Met den bouw wordt in 1883 aangevangen.
Gymnasium te Leeuwarden.	J.E.G. Noordendorp.	385	5920	100.15	6.51	Paalfundeering.
Gymnasium te Nijmegen.	J. J. Weve.	298.30	4254	114.60	8.04	Meubels en kachels zijn niet mede gerekend.
Gymnasium te Zutphen.	F. H. van Etteger.	370	5120	77.00	5.56	Gebouwd in 1881
WOONHUIZEN.						
Woning voor den directeur der Gemeente gasfabriek te Middelburg.	P. Polet.	110	1158	72.73	6.81	Gebouwd in 1881/82. Gevel gedeeltelijk gevoegd en met cement bepleisterd. Twee verdiepingen, zandfundeering.
Woning voor den rector van het Gymnasium te Nijmegen.	J. J. Weve.	154	1780	92.10	7.95	Geheel vrijstaand.
Onderwijzerswoning te Leeuwarden.	J.E.G. Noordendorp.	124	875	46.60	6.60	
Drie stuks woonhuizen te Amsterdam.	Th. Sanders	423.64	7413.70	200.60	11.50	
Twee kantoren, een vergaderzaal, twee bovenhuizen van twee verdiepingen en een toegang naar achter gelegen lokalen te Rotterdam.	W. C. van Goor.	307	3790	48.90	6.83	Er is gebruik gemaakt van bestaande muren langs twee zijden. Paalfundeering. Onder deze opgave is een veranda van 51 M² begrepen.
Kantoren, bergplaats, enz.	»	220	1410			
Twee woonhuizen, allen,		174	1177	61.30	8.96	Onder de opgaven der inhouden van deze gebouwen, zijn die van regenbakken en beerputten begrepen, al de gebouwen, één verdieping hoog, staan op zand
Twintig woonhuizen,		1017	7070			
te Hoek van Holland, Gemeente 's Gravensande						
Drie woonhuizen te Kralingen.	»	291	3260	78.22	6.98	Onder de opgaven omtrent inhoud en oppervlak, zijn begrepen veranda's, te zamen 22 M².
Woonhuis Lucasbolwerk te Utrecht.	F. J. Nieuwenhuis.	221	2856	146.00	11.30	Twee verdiepingen, mansarde en kelder. Gebd. in 1880.

Wordt vervolgd.

EEN EN ANDER OVER HOUTBEDERF EN HOUTBEREIDING.

(*Vervolg van pagina* 116. *Slot.*)

De oorzaak waarom vroeger het creosoteeren dikwijls met zoo weinig resultaat volvoerd werd, lag voornamelijk in de verkeerde voorstelling die men zich daarvan gemaakt had. Men meende, toen het creosoteeren pas was voorgesteld, dat de creosootolie voldoende in het hout zou dringen wanneer men dit zonder meer in de vloeifstof dompelde. Nu moest het groote verschil in dichtheid tusschen de verschillende houtsoorten en zelfs tusschen verschillende stukken van dezelfde soort het resultaat wel onzeker maken; en, tenzij men ieder stuk hout voor en na het creosoteeren wilde wegen, wat natuurlijk in het groot geheel onmogelijk was, bleef men in volslagen onzekerheid omtrent de hoeveelheid van de creosootolie welke door het hout was opgenomen. Ook trachtte men de creosootolie sterk te verhitten en het hout als het ware in de olie te kooken, dit mag met eenig resultaat in toepassing worden gebracht met kleine stukken, blokjes bijvoorbeeld voor bestrating, maar heeft groote bezwaren zoodra dit het bereiden van palen en andere stukken van grootere afmetingen, geldt.

Na jaren van proefnemingen is men tot de overtuiging gekomen, dat goede resultaten alleen te verkrijgen waren, door de steenkolenteerolie onder krachtigen druk in het hout te persen. Wij behoeven hier niet stil te staan bij een uitvoerige beschrijving van een creosoteerderij; iedereen weet, dat het hout ten einde gecreosoteerd te worden in groote ijzeren cilindervormige ketels wordt gereden, welke gewoonlijk sterk genoeg zijn om een drukking van veertien of vijftien atmospheren te weerstaan.

Nadat de ketel gevuld is wordt de deksel daarvoor geschoven en deze luchtdicht op den rand van den ketel vastgeschroefd en nu door middel van een luchtpomp, die door een stoommachine gedreven wordt, de lucht uit den ketel gezogen. Een inrichting is getroffen waardoor tegelijkertijd, steenkolenteerolie, welke vooraf tot een bepaalde temperatuur verhit werd, in den ketel kan treden. Nadat de lucht verwijderd is en zich creosootolie daarvoor in de plaats in den ketel bevindt wordt de perspomp in werking gesteld die, voortdurend werkende, steeds meer olie in den ketel perst naarmate hiervan door het hout wordt opgelost. Gewoonlijk stelt men de veiligheidsklep op een druk van veertien atmospheeren en laat onverschillig of de maximumdruk bereikt is of niet, de perspomp doorwerken. De overtollige creosootolie, die dan uit de veiligheidsklep ontwijkt, laat men in het oliereservoir terugvloeien. Op deze wijze kan men, schoon niet zeer nauwkeurig, toch bij benadering berekenen hoeveel olie in het hout getrokken is en wordt het bij benadering mogelijk, het creosoteeren te doen plaatsen hebben volgens bepaald voorschrift dat de hoeveelheid creosootolie, die een kubieke meter moet bevatten, aangeeft.

Voor wij van deze korte beschrijving afstappen moet nog melding gemaakt worden, dat bij ons te lande, het eerst een methode in uitvoering is gekomen welke door den heer Mirandolle te Rotterdam is uitgedacht en bestaat in het gedeeltelijk creosoteeren van stukken hout. Volgens de gewoonlijk gevolgde wijze van bereiding moet het te creosoteeren stuk, bijvoorbeeld een paal of een langsligger over zijn geheele lengte gecreosoteerd worden omdat men het in zijn geheel in den ketel brengt. Dit kan in sommige gevallen onvoordeelig uitkomen. Heipalen immers, die toch gedeeltelijk boven en gedeeltelijk beneden den laagsten waterstand komen te staan, moeten over het gedeelte, dat niet voordurend onder water blijft, gecreosooteerd worden. Men was nu wel genoodzaakt den geheelen paal te creosoteeren waardoor noodeloos olie verbruikt werd. Om hierin te gemoet te komen, heeft de heer Mirandolle een wijziging in de manier van creosoteeren gebracht waardoor hij palen en andere stukken hout, op iedere gegeven lengte of over willekeurige gedeelten kan creosoteeren.

Ten einde te doen zien van hoeveel belang het is het hout, dat onder ongunstige omstandigheden, vochtige aarde bijvoorbeeld, dienst moet doen, te bereiden, deelen wij hier mede, dat volgens waarneming op den Keulen-Mindener en op den Hanoverschen Staatspoorweg, van gecreosoteerde beuken dwarsliggers na twee en twintig jaren dienst te hebben gedaan slechts zes en veertig percent tegen nieuwe behoefde verwisseld te worden, terwijl van eiken dwarsliggers na zeventien dienstjaren negen en veertig percent uit den weg moest verwijderd worden. Of intusschen het creosoteeren van eikenhout, dat bijvoorbeeld hier te lande nog veel ten dienste van de Staatsspoorwegen geschiedt, aanbeveling verdient, komt ons twijfelachtig voor, daar het tot op eenige diepte indringen van de creosotolie, bij de weinige poreusheid van deze houtsoort niet aannemelijk is.

Ten slotte nog een enkel woord over het onbrandbaar maken van verschillende houtsoorten.

Telkens wanneer een of andere groote brand gewoed heeft, die de aandacht op dit onderwerp vestigt, vindt men raadgevingen en voorschriften in couranten en tijdschriften, van de strekking om het gevaar voor brand te verminderen door het hout op de een of andere wijze te bereiden waardoor het niet, of zeer moeilijk brandbaar wordt. Iedereen herinnert zich hoe na den brand van het Ringtheater te Weenen, men mag wel haast zeggen rijp en groen, met voorstellen voor den dag kwam die hierop betrekking hadden.

Van de verschillende methoden die voorgesteld zijn is misschien nog de beste, die welke het doel tracht te bereiken door gebruik te maken van een onbrandbare verf. Het nieuwe middel — de asbestverf — waarmede vooral het hout en decoratief in komediegebouwen bestreken wordt, schijnt doel te treffen en zal waarschijnlijk meer tot verwezenlijking van het beoogde doel bijdragen dan de verschillende methoden, die impregnatie van het hout met allerlei stoffen tot grondslag hebben. Met zekerheid kunnen wij althans zeggen, dat nog geen van laatstgenoemde middelen ergens duurzaam in het groot wordt toegepast.

(Bijvoegsel tot het Bouwkundig Weekblad).

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

N°. 115.

AMSTERDAM, 2 Mei 1883.

Het Bestuur heeft de eer, heeren Leden uit te noodigen tot het bijwonen van de 47ste Algemeene Vergadering, te houden op Woensdag den 30sten Mei a. s., des avonds te zeven ure, en op Donderdag den 31sten Mei a. s., des middags te 2 ure, beide dagen in een der lokalen van het **Kon. Zoölogisch Genootschap „Natura Artis Magistra"**, in de Plantage alhier.

Agenda voor de Vergadering van den 30sten Mei.

1°. Opening der vergadering door den Voorzitter.
2°. Verslag van het Bestuur met betrekking tot zijne bemoeiingen en van al hetgeen in het afgeloopen jaar in en met de Maatschappij is voorgevallen, benevens van de vergadering, van het Bestuur der Maatschappij en de Voorzitters en Secretarissen der afdeelingen, gehouden op 28 April l. l.
3°. Verslag van den Penningmeester over zijn gehouden beheer.
4°. Rapport der Commissie tot het nazien der rekening en verantwoording over het afgeloopen jaar, volgens Art. 41 der wet.
5°. Benoeming door den Voorzitter, eener Commissie van drie leden tot stemopneming.
6°. Verkiezing van Bestuursleden.
7°. Verkiezing van een Voorzitter.
8°. Mededeeling der conclusiën van het Rapport van beoordeelaars der prijsvragen.
9°. Uitreiking der bekroningen.
10°. Behandeling der begrooting voor het volgende jaar.
11°. Bepaling van de plaats der September-Vergadering.

Agenda voor de Vergadering van den 31sten Mei.

Bespreking over het organiseeren eener permanente Tentoonstelling van bouwartikelen.
12°. Bespreking van ingekomen voorstellen.
a. Voorstel van 50 leden tot wijziging der wetsartikelen, welke betrekking hebben op de verkiezing van Bestuursleden.
b. Voorstel van 50 leden, gedaan ingevolge de 2e alinea van Art. 56 der wet, om aan de wet het volgende artikel toe te voegen:
»Inwonende zoons van gewone Leden der Maatschappij en in 't algemeen jonge lieden »van den leeftijd van 18—23 jaren kunnen Lid worden van de Afdeelingen zonder Lid »te zijn van de Maatschappij.
13°. Discussie over vragen of voorstellen door het Bestuur of de leden op de vergadering gedaan, en die tot geen stemming aanleiding geven.
»Bespreking der 12 artikelen van den heer J. H. Leliman, over Prijsvragen.

Het Bestuur noodigt heeren Leden beleefdelijk uit, om door het bijwonen der beide vergaderingen van hunne belangstelling te doen blijken.

Vertrouwende aan den wensch van vele leden te voldoen, geeft het Bestuur gelegenheid om op den 31sten Mei, na afloop der vergadering, deel te nemen aan een **gemeenschappelijken maaltijd**, welke, door de welwillende medewerking van het Bestuur van het K. Z. Gen. Natura Artis Magistra alhier, in een der zalen van het Genootschap kan gehouden worden.

Zij, die aan dien maaltijd wenschen deel te nemen worden uitgenoodigd zich met bijgaand onderteekend biljet aan te melden vóór den 25sten Mei a. s.

Tegen betaling van *f* **3.50** per couvert, zonder wijn, kunnen de leden deelnemen aan den maaltijd, en hebben zij toegang tot de tuinen van het Genootschap op den tweeden vergaderdag.

Alleen de leden voorzien van dezen oproepingsbrief, die door hen moet onderteekend worden, hebben toegang tot het gebouw alwaar de vergadering zal gehouden worden.

NAMENS HET BESTUUR VOORNOEMD:

C. MUYSKEN, *Voorzitter.*

C. T. J. LOUIS RIEBER, *Secretaris.*

Het lid, de Heer .....

EEN EN ANDER OVER HOUTBEDERF EN HOUTBEREIDING.

den heer Mirandolle te Rotterdam is uitgedacht en bestaat in het gedeeltelijk creosoteeren van stukken hout. Volgens de gewoonlijk gevolgde wijze van bereiding moet het te creosoteeren stuk, bijvoorbeeld een paal of een

De begrooting over 1884 wordt bij het volgende Weekblad verzonden.

Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

De ondergeteekende verlangt deel te nemen aan den **gemeenschappelijken maaltijd** op 31 Mei 1883, in het Lokaal van het Koninklijk Zoölogisch Genootschap: NATURA ARTIS MAGISTRA, in de Plantage te Amsterdam.

den Mei 1883.

H. H. Leden, die aan den maaltijd wenschen deel te nemen, worden verzocht dit biljet, behoorlijk ingevuld, vóór 25 Mei aan het adres op te zenden.

EEN EN ANDER OVER HOUTBEDERF EN HOUTBEREIDING.

Aan het Bestuur

van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst,

WIJDE KAPELSTEEG, E 2.

POSTZEGEL VAN 5 Ct.

AMSTERDAM.

den heer Mirandolle te Rotterdam is uitgedacht en bestaat in het gedeeltelijk creosoteeren van stukken hout. Volgens de gewoonlijk gevolgde wijze van bereiding moet het te creosoteeren stuk, bijvoorbeeld een paal of een

---

Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

N°. 114. AMSTERDAM, 2 Mei 1883.

Het Bestuur heeft de eer, ingevolge Art. 19 der Wet, aan de Leden der Maatschappij een STEMBILJET toe te zenden, ten einde daarop de namen in te vullen der Kandidaat-Bestuurders.

Naar aanleiding van genoemd Art. zij vermeld:

1°. Art. 17. Jaarlijks na afloop der Mei-vergadering, treden twee, en om de vier jaar drie leden van het Bestuur af. Zij zijn slechts voor de eerste maal herkiesbaar.

Ieder aftredend Bestuurslid wordt geacht zóó lang in functie te blijven tot zijn opvolger zitting heeft genomen.

Art. 18. De Voorzitter wordt jaarlijks, door de Algemeene Vergadering, die in Mei samenkomt, uit de vijf te Amsterdam wonende Bestuursleden gekozen.

Ook wordt in herinnering gebracht:

Art. 10. Het Bestuur der Maatschappij bestaat uit negen gewone leden. De Voorzitter, Vice-Voorzitter, Penningmeester en twee leden moeten te Amsterdam wonen.

2°. De aanblijvende Leden van het Bestuur zijn:

N. REDEKER BISDOM, Amsterdam.
C. MUYSKEN, »
P. J. H. CUYPERS, »
TH. SANDERS, »
F. J. NIEUWENHUIS, Utrecht.
J. R. DE KRUYFF, Amsterdam.

3°. De aftredende Leden van het Bestuur zijn, volgens rooster:
E. GUGEL, te Delft. (Herkiesbaar.)
(Stelt zich niet herkiesbaar).
J. F. METZELAAR, » 's Gravenhage. (Herkiesbaar.)
(Stelt zich niet herkiesbaar).
en wegens bedanken:
J. W. SCHAAP, te Leiden. (Stelt zich niet herkiesbaar)

4°. De Leden worden uitgenoodigd nevensgaand stembiljet in te vullen met drie namen van Gewone Leden, en het zoo spoedig mogelijk vóór den 20sten Mei a. s. vrachtvrij op te zenden aan het adres. Ongefrankeerde biljetten of niet voldoende gefrankeerde biljetten worden geweigerd.

Namens het Bestuur:

C. MUYSKEN, *Voorzitter.*

C. T. J. LOUIS RIEBER, *Secretaris.*

Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

STEMBILJET.

1 (te . . . . .)
2 (te . . . . .)
3 (te . . . . .)

Namen voor Kandidaat-Bestuurders.

1 en 2: Kandidaten voor Bestuursleden in de plaats der aftredende leden volgens rooster.

3: Kandidaat voor Bestuurslid in de plaats van den Heer J. W. Schaap.

NB. De Stembiljetten moeten uiterlijk bezorgd zijn op 20 Mei e. k.

Voor vijf à zes stembiljetten, ontdaan van de bijbehoorende adresstrook (A.), gezamenlijk verzonden in één stembiljet met adresstrook, of wel onder couvert, bedragen de frankeerkosten 5 centen.

A.

NB. Mochten er nog personen als lid toetreden, leden afgeschreven worden of verhuizen, dan zal hiervan kennis gegeven worden uitsluitend in *het Bouwkundig Weekblad.*

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Door het Comité voor de oprichting van het standbeeld voor Jan van Nassau, te Utrecht, is ten behoeve van het stedelijk museum aldaar een model in gips geschonken, vervaardigd door den Heer Lacomblé te Delft.

Te Hoorn is Woensdagmiddag de spits op den nieuw gebouwden toren geplaats Aangezien dit voorwerp meer den 2000 kilogram woog, en voor een deel buiten de stelling om moest worden opgetrokken, was men algemeen verheugd toen dat werk zonder ongelukken was volbracht.

Ook de nieuwe kerk nadert hare voltooiing en er bestaat alle kans, dat het werk op den bepaalden tijd gereed zal zijn.

INGEZONDEN.

PRIJSVRAGEN.

In de vergadering der Afdeeling Amsterdam, gehouden 2 Maart 1883, heeft de heer J. H. Leliman eenige wenken medegedeeld, vervat in 12 Artikelen omtrent het reglementeeren van prijsvragen.

Art. 11 o. a. luidt:

»De uitspraak der Jury is onherroepelijk" en verder: »elke mededinger verbindt zich het rapport en de uitspraak te honoreeren als vermeld."

De heer W. C. van Goor welke deze artikelen bespreekt in het Bouwkundig Weekblad van 5 April, heeft tegen het 11de Artikel eene gewichtige bedenking, en geeft door voorbeelden gegronde redenen.

In het Weekblad van 12 April komt voor, het praeadvies van de Commissie, belast met het onderzoek der 12 Artikelen, gesteld door den heer J. H. Leliman.

Art. 11. de uitspraak der Jury is onherroepelijk, is aangehouden in hun rapport, terwijl de goede wenken van den heer W. C. van Goor zijn geïgnoreerd.

Mijns inziens is Art. 11, waarbij de Jury onfeilbaar verklaard wordt, geheel valsch, en ben ik met den heer v. Goor het volkomen eens, dat het woord onherroepelijk in dat artikel gewijzigd moest worden.

Dit vooral is gebaseerd op fouten die onwillekeurig begaan kunnen worden, zoowel door de prijsvraag-uitschrijvers als door de Jury.

Indien bij een uitgeschreven prijsvraag 41 antwoorden op tijd inkomen, en door een ongehoorde nalatigheid er 40 aan het oordeel der Jury onderworpen worden, indien na de uitspraak der Jury, en na het bekend maken der bekroonde ontwerpen, het vergeten ontwerp door den ontwerper zelve in een hoek wordt teruggevonden, is dan de uitspraak der Jury nog onherroepelijk?

Zoo niet, hoe moet dan de benadeelde persoon, voor zijne niet beoordeelde teekeningen schadeloos gesteld worden. Van zijne teekeningen met de bekroonden opnieuw te jugeeren kan wel geen sprake zijn, daar, de namen der personen eenmaal bekend, eene onpartijdige beoordeeling onmogelijk geworden is, te meer daar de Jury te veel belang moet hebben de eenmaal bekroonde ontwerpen te handhaven.

In het omgekeerde geval, wanneer de uitspraak der Jury onherroepelijk is, dan komen de fouten door de Jury begaan rechtstreeks neer op het hoofd van den ongelukkigen mededinger, wiens teekeningen door nalatigheid of anderszins aan het oordeel der Jury zijn onttrokken geweest.

Daarom is mijns inziens raadzaam het woord onherroepelijk, onherroepelijk te schrappen of wel een artikel er bij op te nemen hoe gehandeld moet worden in gevallen zooals te Noordwijk, waar van 41 ingekomen teekeningen er 40 aan het oordeel der Jury werden onderworpen.

's Gravenhage. A. MULDER.

VRAAGBAAK.

VRAAG 25. Veelal worden de ramen met hunne omlijstingen enz. geheel door de zoogenaamde over- of statiegordijnen bedekt.

Is het bij een nieuw gebouw geen vereischte de inrichting der kozijnen zoo te maken, dat die gordijnen tusschen de chambraules of pilasters kunnen geplaast worden, opdat de betimmering zichtbaar blijve?

VRAAG 26. Welke boek- en plaatwerken zijn geschikt voor het bestudeeren van badhuizen zooals die bedoeld worden in de thans uitgeschreven 1e prijsvraag van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst? Zijn er ook steden waar bedoelde badhuizen reeds bestaan of waar men met Romeinsche baden en meer dergelijke niet alledaagsche bestanddeelen van badhuizen kan kennismaken?

ERRATA.

In het »Verslag van de Vergadering der Afdeeling Arnhem" voorkomende in n°. 18 van het Bouwkundig Weekblad, zijn de volgende fouten blijven staan:

1e regel van boven staat: bij reclamatie, moet zijn: bij acclamatie.
2e regel van boven staat: E. Scheltema, moet zijn: P. H. Scheltema.
7e regel van boven staat: De vraag der vorige vergadering in den vragenbus gevonden, moet zijn: De vraag ter vorige vergadering in de vragenbus gevonden.
12e regel van boven staat: algemeen, moet zijn: afdoende.
31e regel van boven staat: hand, moet zijn: tand.
36e en 37e regel van boven staat: werd den wensch uitgesproken, dat die onderwerp door vakgenooten in verdere beschouwing, moet zijn: werd de wensch uitgesproken, dat dit onderwerp door vakgenooten in naderen.

AFLOOP-VEILING-BOUWTERREINEN.

In het lokaal „De Brakke Grond". 30 April 1883.

Zeven bouwterreinen, aan de Anna Vondelstraat, gem. Nieuwer-Amstel, n°. 1, 2, 3 en 4 elk *f* 7600, n°. 5, *f* 8500, n°. 6, *f* 8700, allen opgehouden, n°. 7 niet geveild.

In het lokaal „Frascatie."

Een oppervlakte bouwterrein, Linneaeustraat, *f* 15,000
Een bouwterrein, aan den hoek van de Linnaeus- en Von Zesenstraat, *f* 5950 *f* 50. opgeh.
Een bouwterrein, als voren, *f* 3650 *f* 50, opgeh.
Een bouwterrein, als voren, *f* 3450 *f* 50 opgeh.
Een bouwterrein, als voren, *f* 3250 *f* 50 opgeh.

VEILING-BOUWTERREINEN.

In het lokaal „Frascati". 15 Mei 1883.

Vijf en twintig bouwterreinen aan de Govert Flinckstraat, tusschen de Swelinck- en van der Helststraten, elk groot 1 are 50 centiaren.

Veil-Conditiën bij de Notaris J. C. G. Pollones.

Een bouwterrein, aan de Groene- of Badlaan, Plantage, groot 90 centiaren.

Veil-Conditien bij den Notaris C. van Mourik.

Zestien bouwterreinen, aan de Weesperzijde, aan de voor het grootste gedeelte aan éene zijde te bebouwen straat, bij de gebiedpaal van Nieuwer-Amstel, te samen groot 19 aren, 30 centiaren.

Veil-Conditien bij den Notaris J. E. Clausing en copie bij de Notarissen van Olst & Greeve.

Bijvoegsel tot het Bouwkundig Weekblad.

VERANDERINGEN IN DE LEDENLIJST,

na de uitgifte daarvan.

Als nieuwe leden zijn toegetreden:

H. VAN EIJKELEN,	Bouwkundige,	Amsterdam. (B.L.)
G. VAN BROEKHOVEN,	»	Echteld.
W. B. VAN LIEFLAND,	Architekt,	's Gravenhage.
Jhr. Mr. A. E. VAN BOELENS VAN EYSENGA,		Leeuwarden. (K.L.)
C. J. TIBION,		Malang (Java.)
M. J. VAN DITMARS, Mr. timmerman en aannemer,		Middelburg.
H. J. GANDERHEIJDEN, leeraar a. d. Ambachtschool,		»
E. F. EHNLE,		Rotterdam. (B.L.)
A. J. VAN MAANEN, aannemer.		Utrecht.

Verhuisd zijn de Leden:

H. W. PEETERS,	van Amsterdam	naar Breda.
J. BARTELS,	» Maassluis	» Rotterdam.
W. A. N. ABERSON,	» Nijmegen	» Arnhem.
T. R. HUIZINGA,	» Uithuizen	» Groningen.
A. F. GIJS en C. ROSSE,	» Schiedam	» 's Gravenhage.
J. W. BOSBOOM,	» Zwolle	» »
H. LINSE,	» Utrecht	» »
F. TH. DE MAZURE Jr.	» Scheveningen	» »
A. ZWANENBERG,	» 's Gravenhage	» Breda.
H. A. ZONDAG,	» Midlaren	» Uithuizermeden.
J. H. PEPPINK (B.L.)	» Scheveningen	» Nijmegen.

Aan het Bestuur

van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst,

WIJDE KAPELSTEEG, E 2.

POSTZEGEL
VAN
5 Ct.

AMSTERDAM.

Afloop van Aanbestedingen.

AMSTERDAM, 27 April. — Het bestuur der bouwmaatschappij Concordia: het daarstellen van 15 woningen in de Elandstraat bij de Baangracht onder beheer van den archit. W. Hamer.

J. W. Heshof	*f* 18.400
W. Haaksma	» 17.988
P. N. Wolff en Zn.	» 17.797

gegund.

TER NEUZEN, 27 April — Het gemeentebest.: 1. het bouwen in de kom der gemeente van een school en onderwijzerswoning:

M. Klaassen	*f* 24 600
D. Herrebout	» 24.580
M. D. de Putter	» 24.560
G. J Balkenstein	» 24 500
D. van den Ouden	» 24.300
J. Kolijn	» 24.178
A. Klaassen	» 24.100
D. Tholens te Hoek	» 23.700
M. Riemens en J. Wisse te Zaamslag	» 23.600
R. Walraven	» 23.372
Jac. Vereijzer te Axel	» 23.290
P. Duivenstein en P. J. Wisse te Zaamslag	» 22.988

2. Het veranderen van de bestaande openbare school in de kom der gemeente:

M. Klaassen	*f* 4500
A. Verlinden	» 4250
A. Klaassen	» 4200
L. Deij	» 4200
D. van den Ouden	» 4180
M. D. de Putter	» 4160
G. J. Balkenstein	» 4135

de overigen allen te Ter Neuzen.

OCHTEN, 27 April. — Kerkvoogden en notabelen der hervormde gem. van Ochten: het bouwen eener kerk te Ochten:

J. van Burk te Oosterbeek en W. Wissing te Arnhem	*f* 20.900
J. de Weijer te Tiel	» 20.480
J. van Alphen te Tiel	» 20.300
B. J. van Eldik te Ochten	» 17.250
C. van Doorn te Ochten	» 15.850

gegund.

IJSSELMUIDEN, 28 April. — Het gemeentebest.: het bouwen van een school voor 288 leerlingen met onderwijzerswoning:

W. Fransen	*f* 31.900
J. S. van der Werf	» 30 990
D. Rekveld	» 30.890
H. van Dijk Hz.	» 30.150
B. Snel	» 30.000
B. van der Weerd	» 29.925
W. Reuijl	» 27.850
H. Steenberg	» 27.600
F. Krijgsman	» 27.550

nog niet gegund; allen te Kamper.

SLOTERDIJK, 28 April. — Het gemeentebestuur van Sloten: het bouwen van twee scholen: 1. een te Sloterdijk:

G. van Steenwijk te Sloten	*f* 32.599

2. een aan den overtoom:

H. Neuteboom te Oegstgeest	*f* 32.900

VLISSINGEN, 28 April. — Burgermeester en Wethouders: het maken van een schoolgebouw:

W. van Vlije & C°. te Middelburg	*f* 46.197
C. Meijers te 's Gravenhage	» 43.367
C. Maters te Vlissingen	» 41.500

VLISSINGEN, 28 April. — Het gemeentebest.: het maken van een nieuw schoolgebouw met woning enz. op het terrein der voormalige Duinpoort:

W. van Uye en Zoon te Middelburg	*f* 46.897
C. Meijers te 's Hage	» 43.367
G. Maters te Vlissingen	» 41.500

HOUTEN, 30 April. — De architect E. G. Wentink: het bouwen van een schoolgebouw en verbouw van de onderwijzerswoning:

J. v. Vliet te Woerden	*f* 15.924
A. Schenkel aldaar	» 14.725
J. Schenkel te Tull en 't Waal	» 14.625
J. A. Dumoulin te Vianen	» 14.295
J. Vos te Utrecht	» 13.415
D. Barneveld te Vreeswijk	» 12.960
J. Rensink te Kuilenburg	» 12.800

LEERDAM, 30 April. — De archit. J. C. van Wijk: het bouwen van een villa: gegund aan Gebr. van Leer aldaar voor *f* 17.590

NIEUWE PEKELA, 30 April. — Het gemeentebest.: 1. het bouwen van eene school en onderwijzerswoning in wijk I. aldaar:

H. Timmer te Westerbork	*f* 16.490
G. Hazelhof te O. Pekela	» 16.420
H. Strating te N. Pekela	» 15.800
R. Prummel idem	» 15.700
J. Pranger te Stadskanaal	» 15.545
H. P. Geertsema te N. Pekela	» 15.145

2. het maken van de benoodigde schoolmeubelen:

J. Benus te Stadskanaal	» 1560
R. Prummel	» 1520
H. P. Geertsema	» 1495
F. Kamminga te Wildervank	» 1469

gegund.

UDEN, 30 April. — Het gemeentebest.: het bouwen eener nieuwe school te Volkel (gem. Uden) met overdekte speelplaats enz:

G. van Berkel	*f* 11 848.70
J. Wijsbek	» 11.774
T. Schippers te Kessel	» 11.585
L. Paaps te Vechel	» 10.889
J. Klomp idem	» 10.879.55
J. H. van Mil, aldaar	» 9.432

gegund

BODEGRAVEN, 1 Mei. — Burgemeester en Wethouders: het doen van eenige werken aan de school voor gewoon lager Onderwijs in het Dorp te Bodegraven:

J. J. van Deth te Zwammerdam	*f* 4784 31
W. Boot te Wonbrugge	» 4569
W. Strookman te Woubrugge	» 4356
W. Lamkamp te s'-Gravenhage	» 4300
B. Hoogerwaard te Gouda	» 4100
W. C. Reuhl te Gouda	» 3983
E. Jansen te Bodegraven	» 3833
H. Hoogendoorn te Bodegraven	» 3678
G. en S. Bodegraven te Nieuwkoop	» 3647
W. van Ingen te Bodegraven	» 3485

GRONINGEN, 1 Mei. — De architect J. Maris: het bouwen eener heerenbehuizing met aangrenzend gebouwtje voor den heer E. de Grave, fabriekant aldaar:

H. van der Nap	*f* 17.912
B. de Jong	» 17.300
J. Ibeling	» 17.234
J. Poelman	*f* 16.990
H. Kiel	» 16.888
J. Haupt	» 15.884
H. Harms	» 15.710

niet gegund.

PANNERDEN, 1 Mei. — Het bestuur van de polders Herwen, Aerdt en Pannerden: het maken der gebouwen en bijbehoorende werken voor een te stichten stoomgemaal:

H. A. Pauwen te West Pannerden	*f* 37 500
S. M. O. van Soest te Mijdrecht	» 35.457
J. de Haan te Arnhem	» 35.442.50
J. H. Hoijinck te Panmerden	» 34.986
F. E. Terwindt te Pannerden	» 34.092
H. Jansen te Didam	» 33.992
P. van de Koolwijk te Nijmegen	» 33.600
F. W. Gemden te Apeldoorn	» 33.300
J. van der Heijden te Arnhem	» 32.340

GRONINGEN, 2 Mei. — Het bestuur der bouwvereeniging: het bouwen van 56 woningen in de Ooster- en Westerbadstraat, buiten de voorm. Apoort:

G. Folmer te Dokkum	*f* 68.300
T. Bos te Bedum	» 64.836
H. Scheltens	» 60.624
L. Mulder	» 60.425
J. Ibeling	» 59.960
J. Wallinga	» 58.899
J. de Vries	» 58.885
A. Teninga te Grootegast	» 58.840
A. Benninga te Bedum	» 56.765
H. Garrel	» 55.500
H. Kiel	» 55.049
A. Harms	» 54.116
J. Werkman	» 53.727
E. Peters	» 53.385
H. Jansen	» 53.335
F. Roders	» 52.500
J. Toesman	» 51.000

nog niet gegund, de overigen allen aldaar.

NISSE, 2 Mei. — Het gemeenbest.: het bouwen eener nieuwe school voor 144 leerlingen met ameublement:

W. J. van de Weert te Goes	*f* 13.438
G. C. Zaaijer te s'-Gravenpolder	» 13.100
J. Lindenberg Cz. te Wemeldinge	» 13 000
A. Jansen te Nisse	» 12.850
D. van der Poel te Ovezand	» 12.718.49
F. Schijf te Ovezand	» 12.500
G. Faas te Heerenhoek	» 12.333
L. Peters te Kwadendamme	» 12.300
P. Dronkers te Kapelle	» 11 990
B. den Exter van den Brink te Krabbendijke	» 11.885

GORINCHEM, 4 Mei. — Het gemeentebest.: het sloopen eener bestaande school en het daar ter plaatse bouwen van den tusschenschool waar boven gymnasium:

E. Muilwijk	*f* 46.000
J. J. Buller Jz	» 44.000
J. C. Mallee te Hage	» 43.785
D. Sizoo	» 43.600
C. J. Sonneveld	» 42,860
A. G. de Pater en C. Exalto	» 42.475
M. A. Treffers	» 42.242
J. L. de Jongh te Ameide en M. L. van Spanje te 's Hage	» 41.286
P. van Driel te Dordrecht	» 40.690
A. du Vijn idem	» 40.387
J. A. N. Lucas te Lage Zwaluwe	» 40.170

de overigen allen aldaar, nog niet gegund.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

3DE JAARGANG. ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST. N°. 20. 17 MEI 1883.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN en F. J. NIEUWENHUIS.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Warmoesgracht 12, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD.

OFFICIEEL GEDEELTE: Mededeelingen betreffende de maatschappij. — Aan het Bestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst. — Voorstel Dan. J. Sanches, Concept-wets-verandering. — Villa te Zeist. — NIET OFFICIEEL GEDEELTE: Verslag van de vergadering der afdeeling Leiden en omstreken, gehouden 10 Mei 1883. — Binnenlandsche berichten. — Ingezonden. — Prijsvraag. — Afloop veiling bouwterrein. — Afloop van aanbestedingen.

BIJVOEGSEL: Begrooting over het jaar 1884.

PLAAT: Villa te Zeist

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Verhuisd zijn de leden:

W. van der Oord,	van	Loenen	naar	Nichtevecht.
J. J. Notenboom,	„	Breda	„	Vlissingen.
G. Pelt (B. L.),	„	Nijmegen	„	Zutphen.
Th. van Leeuwen,	„	Amsterdam	„	„
A. den Hartigh, (B.L.)	„	Rotterdam	„	Nijmegen.
Carl F. Schade, (B.L.)	„	„	„	Katwijk a/zee.
Joh. Vlaanderen, (B.L.)	„	Leiden	„	„
B. J. Ouendag,	„	Arnhem	„	Amsterdam.

De leden worden er aan herinnerd, dat de stembiljetten voor kandidaat Bestuursleden, vóór den 20sten Mei e. k. bij het Bestuur moeten zijn ingeleverd.

Zoo als bekend is, heeft bij het Bestuur der Maatschappij reeds lang het voornemen bestaan om te trachten eene zoodanige huisvesting voor de bibliotheek der Maatschappij te verkrijgen, dat deze meer nut zoude kunnen stichten dan thans het geval is, en de Maatschappij wellicht onder haar eigen dak, alle vergaderingen konde houden. Een eerste voorstel werd bij de leden niet gunstig ontvangen, hoewel velen het onvoldoende van den thans bestaanden toestand moesten erkennen.

In 1882 echter ontving het Bestuur op de algemeene Mei-vergadering het mandaat om naar betere lokaliteiten om te zien. Meermalen heeft het aan die opdracht trachten te voldoen; het bleef niet werkeloos, maar heeft toch niet datgene kunnen vinden, hetgeen de goedkeuring der leden zoude kunnen wegdragen.

Toen nu de afdeeling Amsterdam in een schrijven en op eene daaruit voortgevloeide vergadering met het Bestuur der Maatschappij, er andermaal op aandrong zorg te dragen voor betere huisvesting der bibliotheek, heeft het Bestuur, in aanmerking genomen de goede uitkomsten der tentoonstelling, gehouden bij gelegenheid van de viering van het 40-jarig bestaan der Maatschappij, het reeds sedert lang bestaande plan tot het organiseeren eener permanente tentoonstelling van bouwartikelen weder ter sprake gebracht. Thans nu een juister oordeel over den finantieelen toestand der Maatschappij kan geveld worden dan in het eerste jaar na de invoering der nieuwe wet, een toestand die het Bestuur heeft doen besluiten om voor te stellen het Tijdschrift der Maatschappij in het vervolg weder kosteloos te verstrekken aan alle gewone leden, meende het dit plan andermaal te berde te moeten brengen.

Het sprak als van zelve, dat het Bestuur de hulp inriep der tentoonstellings-commissie van ten vorigen jare, daar deze toegerust was met de noodige ondervinding. Zij werd dan ook uitgenoodigd het denkbeeld eener permanente expositie nader uit te werken, en heeft dit gedaan in eene memorie die ter sprake werd gebracht op eene vergadering, door het Bestuur der Maatschappij, dat der afdeeling Amsterdam, en de Voorzitters der verschillende overige afdeelingen, met de commissie gehouden.

In die memorie betuigt de commissie, dat zij aan het welslagen eener onderneming, op het getouw gezet volgens haar denkbeeld, niet twijfelt. Zij heeft uit de rijke ondervinding, in 1882 opgedaan, onder anderen

gezien, dat vele inzenders het betreurden, dat de toen gehouden tentoonstelling niet kon worden permanent verklaard. Exposanten en leden zouden bij zoodanigen blijvenden toestand baat gevonden hebben.

Een permanente expositie van bouwartikelen, waarop zooveel mogelijk alle materialen vertegenwoordigd zijn in hunne beste exemplaren, is eene groote noodzakelijkheid, en eene onderneming die, onder het protectoraat der Maatschappij en door bekendmaking en bespreking der inzendingen in haar orgaan, alle kanzen van slagen heeft. Het standpunt waarop de commissie zich heeft gesteld bij het ontwikkelen harer plannen is dit: het ontwerpen van eene tentoonstelling, welke kosten gedekt worden door de inkomsten, terwijl deze laatste een kapitaal vertegenwoordigen waarvoor in de eerste plaats kan gesticht worden een expositie-lokaal, en vervolgens betere lokaliteiten ten gebruike van de leden der Maatschappij en voor de boekerij.

Zulk een plan nu heeft de commissie overgelegd aan het Bestuur, dat er geen bezwaar in vond, aangezien door cijfers bewezen wordt, dat: bij uitvoering er van geen lasten op de leden komen te drukken, dat het plan zich zelf bedruipt, en de mogelijke baten ten nutte der Maatschappij kunnen komen.

Om tot cijfers te kunnen komen moest de commissie zich een bepaald gebouw denken, van de indeeling daarvan maakte zij een schema. dat alleenlijk dienen moest voor de berekening; en dit aannemende, acht zij noodig te hebben een som van *f* 60.000.

Een grondoppervlakte van 500 M² is voldoende; hiervan is de waarde berekend op *f* 30.000 Men moet daarbij in aanmerking nemen, dat men voor het expositielokaal alleenlijk bovenlicht noodig heeft en de breedte van het gebouw aan eene straat betrekkelijk gering behoeft te zijn. Behalve ruimte voor expositie zal het gebouw moeten bevatten een vergaderzaal, bibliotheek, bureau, woning voor een concierge, enz.

De commissie stelt zich voor, van het eigenlijke tentoonstellingsgebouw slechts een ruwe kast te maken, die door de reclame versierd kan worden, en berekent de bouwkosten daarvan ad *f* 6 per M³, in 't geheel voor den inhoud *f* 17.280 De kosten van aanleg der overige lokaliteiten, eenvoudig aangelegd, zijn berekend ad *f* 8 per M³ of in totaal op *f* 11.200 Bij deze cijfers eenige kosten rekenende voor expositie tafels worden de totale kosten als boven, *f* 60.000, of, daar de maatschappij over *f* 12.000 kan beschikken, nadat zij het huis in de Wijde Kapelsteeg verkocht zal hebben, dan blijven die kosten *f* 48.000.

Wat de inwendige versiering aangaat, waarom zou een gebouw voor vaktentoonstelling die niet kosteloos deelachtig kunnen worden, wanneer men ziet dat zelfs 't groote gebouw der pers op de Koloniale Tentoonstelling, ter wille van die zelfde groote macht onzer eeuw, versierd, gemeubeld en voorzien wordt van alle gemakken en de luxe van onzen tijd? Dat dit mogelijk is in een gebouw, bestemd tot huisvesting van de groote afnemers der inzenders, behoeft geen betoog. Voor een deel moet overigens de inzending zelve tot versiering bijdragen.

De jaarlijksch wederkeerende uitgaven, als schoonhouden der lokalen, het bewaken daarvan, vuur, licht, enz., worden op *f* 1100 berekend; een inwonende concierge, die in hoofdzaak voor de Maatschappij werkzaam is, moet ook door haar bekostigd blijven. Tegenover die uitgaven staan *f* 5400 aan inkomsten, zijnde *f* 4900 per jaar aan verhuring van plaatsruimte, en *f* 500 voor verhuring van lokaliteiten, van welke som een gedeelte kan gedragen worden door de afdeeling Amsterdam voor hare maandelijksche vergaderingen.

Wat betreft de prijzen der plaatsruimten, daarvoor is een maximum prijs van ± *f* 25 per M² grondvlakte en ± *f* 18 per M² wandvlakte, per jaar gerekend.

De ter beschikking staande vlakken in het gebouw in aanmerking genomen, leveren deze aan huurprijzen de bovengenoemde som, met dien verstande, dat bij de berekening gemiddelde prijzen van *f* 21 voor grond- en *f* 13 voor wandvlakte zijn aangenomen, prijzen zeker niet te hoog voor de berekening wanneer men aanneemt, dat, per maand gehuurd, de prijzen der plaatsruimte natuurlijk verminderen, in dier voege dat b. v. 1 M² grondvlakte per maand verhuurd wordt tegen ± *f* 16 en voor 12 maanden tegen ± *f* 25. Een dergelijk minimum is voor wandvlakte ± *f* 7. Het plan hetwelk de commissie voor oogen heeft moeten nemen, ten einde hare berekeningen te kunnen maken, bevatte 130 M² tafel- en 180 M² wandvlakte. Maar tevens moet in aanmerking genomen worden, dat voor elke M² dien het expositie lokaal b. v. langer wordt, bij verhuring der meerdere beschikbare vlakten, de meerdere inkomsten *f* 250 zullen kunnen bedragen, terwijl de meerdere kosten, naar bovengenoemde prijzen, voor de uitbreiding *f* 1400 zullen zijn, een kapitaal hetwelk à 8 % opgenomen zijnde, *f* 112 per jaar aan schulddelging vordert, te betalen uit de inkomsten ad *f* 250. Hierdoor toont de commissie dus aan dat, zoo vergrooting noodig mocht blijken, — en zij meent dat op de mogelijkheid van uitbreiding wel degelijk gelet moet worden, — deze niet anders dan winstgevend kan zijn.

Allen inzenders die groote plaatsruimten huren, moeten faciliteiten gewaarborgd worden; hun verschuldigde huur moet naar gelang van den duur en de grootte hunner expositie minder worden; en daar het der onderneming in dit bijzondere geval niet te doen is om bovenmatige winsten, bestaat de mogelijkheid om de prijzen desnoods te verminderen naar gelang van de inkomsten.

Ook aan leden der Maatschappij moeten voordeelen gewaarborgd worden; menig inzender zal daardoor lid worden, en zoodoende reeds voordeel aan de Maatschappij bezorgen. De tentoonstelling van 1882 bewees dit reeds. Nog een ander voordeel: in 1880 o. a. gaf de Maatschappij *f* 281 uit voor het houden van vergaderingen, en *f* 53 voor de kosten eener tentoonstelling: deze onkosten worden onnoodig nu de Maatschappij in het gebouw doen kan wat haar goeddunkt.

Vat men de hoofdvoordeelen, die in de uitvoering van het plan gelegen zijn te samen, dan zijn deze: meerdere bekendheid der Maatschappij en krachtsontwikkeling naar buiten, toetreding van leden die alle tentoongestelde voorwerpen besproken vinden in het Weekblad, meerdere bekendheid van die materialen, daardoor, en worden ook goede voorwerpen van kunstiudustrieelen aard toegelaten, en af en toe lezingen en kunslbeschouwingen gehouden in de passend versierde en gezellig gemaakte zaal, dan levert Amsterdam voorzeker een niet onbelangrijk contingent kunstlie-

vende leden. En laten wij ten laatste niet vergeten, dat der Maatschappij eene betere huisvesting wordt aangeboden, zonder dat het haar één cent meer kost dan thans het geval is. De kosten toch bedragen *f* 48.000, een kapitaal 't geen opgenomen moet worden. Dit kan geschieden tegen 8 % op annuiteit over 30 jaren, zoodat de schulddelging bedragen zal *f* 3840 per jaar. De inkomsten zijn berekend op *f* 4300. Deze overtreffen dus nog de jaarlijksche uitgaven.

Tot dusverre gaan in grove trekken de mededeelingen van de Commissie; eene geheel volledige toelichting zou te uitgebreid worden.

Een en ander nu is eerst besproken in eene vergadering, gehouden den 20sten Maart door het Bestuur der Maatschappij, waarbij het de Voorzitters der verschillende afdeelingen had uitgenoodigd, benevens de Commissie. Deze laatste ontwikkelde daar haar plan, hetwelk langdurig besproken en grondig onderzocht werd. Het bleek toen, dat de vergaderden er mede ingenomen waren, en de Voorzitter der Maatschappij verzocht bij het heengaan den tegenwoordigen Voorzitters der afdeelingen, elk in hun kring het plan te bespreken en toe te lichten, waartoe hen in een schrijven de noodige inlichtingen zouden gegeven worden. Deze werden in een memorie der commissie verzazameld en toegezonden, en nadat in elke afdeeling het plan besproken was, zouden de voorzitters in de Aprilvergadering, gehouden den 28 April, de opiniën der der afdeelingen blootleggen

Reeds in de vergadering gehouden in Maart, kon de Voorzitter constateeren dat men het er over eens was, dat de stichting van een onderneming als bedoeld werd, op den weg der Maatschappij lag; in de April-vergadering deelde de afgevaardigden der afdeelingen mede, hoedanig het plan door de afdeelingen die zij vertegenwoordigden was ontvangen geworden.

In eenige afdeelingen was het plan zeer gunstig ontvangen, anderen vertrouwden op het inzicht der commissie en hare bedoelingen, en juichten het plan daarom eveneens toe.

Het bleek dus, dat in 't algemeen het plan met sympatie begroet geworden was en men dan ook de handen aan 't werk moet slaan om verder te gaan. 't Is natuurlijk dat eene Algemeene Vergadering der Maatschappij beslissen moet. Neemt nu de aanstaande Algemeene Vergadering aan, dat het op den weg der Maatschappij ligt, een plan als door de commissie ontwikkeld is, ten uitvoer te brengen, dan zal het Bestuur der Maatschappij blijven uitzien naar een geschikt gebouw of doeltreffende terreinen, en deze in handen nemen, opdat het mogelijk zij, op eene uit te schrijven Algemeene Vergadering eene beslissing te nemen.

Zoo werd voorloopig vastgesteld in de April vergadering.

De Secretaris der Maatschappij,
C. T. J. LOUIS RIEBER.

Aan het Bestuur der
Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst
Alhier.

Mijne heeren.

De Commissie van onderzoek, ingevolge Art. 57 der Wet door U benoemd om rapport uit te brengen over eenige Wetswijzigingen, voorgesteld door 50 Gewone Leden der Maatschappij, verzoekt U als Bijlage op dat Rapport alsnog in het Bouwkundig Weekblad op te nemen het gevoelen van haar Medelid, den Heer Dan. J. Sanches, omtrent die wetswijzigingen.

Zij meent toch bij zulk een verschil van zienswijze het oordeel der minderheid, even als dat der meerderheid ter kennis van de Leden te moeten brengen, te meer daar genoemde Heer reeds vroeger in het Bouwkundig Weekblad de bewijzen gegeven heeft, van een ander gevoelen te zijn als nu door de meerderheid der Commissie wordt voorgestaan.

Met de meeste hoogachting
namens de Commissie voornoemd
H. J. WOLTER.

Amsterdam 12 Mei 1883.

VOORSTEL DANL. J. SANCHES.

CONCEPT-WETS-VERANDERING.

ART. 19.

Jaarlijks, omstreeks twee maanden vóór de Algemeene Mei-vergadering zendt het Bestuur aan alle leden eene agenda, vermeldende de verschillende op de vergadering te behandelen punten.

Voorts eene kennisgeving bevattende:

1°. Art. 17 en 18 der wet.

2°. de namen der aanblijvende leden van het Bestuur en

3°. de namen der aftredende leden met de opgave van hunne al of niet verkiesbaarheid.

Deze kennisgeving wordt tevens in drie opvolgende nummers van het Bouwkundig Weekblad geplaatst.

De afdeelingen zijn bevoegd, namen van personen op te geven die zij als geschikte candidaten achten. Deze opgaven worden in het Bouwkundig Weekblad opgenomen.

Minstens drie weken vóór de Algemeene Vergadering ontvangen de gewone leden een van postzegel voorzien stembillet. De leden worden hierbij uitgenoodigd voor elke vacature drie namen van gewone leden in te vullen. Dit stembillet voor candidaten moet uiterlijk binnen vier dagen worden teruggezonden aan het bureau der Maatschappij.

ART. 20.

Het Bestuur maakt uit de ten behoorlijken tijde ingekomen stembilletten eene lijst van de personen die de meeste stemmen hebben verkregen. Deze candidatenlijst moet voor iedere vacature drie namen aangeven van gewone leden, die elk meer dan 15 stemmen op zich vereenigd hebben.

Mocht het blijken dat er niet genoeg candidaten zijn, die het geeischte getal van 15 stemmen bekwamen, dan

wordt aan de gewone leden op nieuw een stembillet toegezonden, met vermelding van de namen van hen die opvolgend de meeste stemmen verkregen, waaruit het ontbrekend getal candidaten wordt aangevuld.

Blijkt er alsdan dat het gewenschte resultaat niet bereikt is, dan treden zij als candidaten op, op wien de meeste stemmen zijn uitgebracht.

Bij gelijk aantal stemmen beslist het lot.

Voor elke vacature worden drie namen gesteld, doch in geen geval worden drietallen geformeerd.

Het Bestuur verzekert zich zooveel doenlijk vóór de Algemeene Vergadering van de aanneming der candidaten bij mogelijke verkiezing.

Zoo spoedig mogelijk, in elk geval eenige dagen vóór de Algemeene Vergadering in Mei, wordt in het Bouwkundig Weekblad de candidatenlijst medegedeeld, zoo ook de volledige uitslag van de geheele stemming.

ART. 21.

Blijkt het vóór de stemming dat één of meer candidaten niet in aanmerking wenschen te komen, dan wordt de candidatenlijst aangevuld uit de personen die bij de keuze voor candidaten opvolgend de meeste stemmen hebben verkregen.

Uit de hiervoren omschreven candidaten lijst, kiest de Algemeene Vergadering met volstrekte meerderheid van stemmen (zie Art. 15).

ART. 22.

Bedankt onverhoopt één of meer der nieuw gekozen Bestuurders gedurende de Vergadering dan wordt uit de n i e t aangevulde candidatenlijst eene nieuwe keuze gedaan bij volstrekte meerderheid van stemmen.

ART. 23.

Bedankt een niet in de Vergadering tegenwoordig gekozen Bestuurder, dan wordt hij die ter Algemeene Vergadering daaropvolgend de meeste stemmen verkregen heeft, als gekozen beschouwd.

VILLA TE ZEIST.

De villa, voorgesteld op bijgaande plaat, is gebouwd in 't Park te Zeist, op een terrein ± 40 M. breed en diep, aan de voor- en achterzijde door rijwegen en aan de beide andere zijden door bijna driehoekige terreinen begrensd, zoodat al de gevels in 't gezicht komen van af de wegen, en ook dit punt ruim uitzicht heeft over het landschap.

Om deze redenen werden de naar alle zijden geplaatste ramen noodzakelijk.

In een demie-souterrein zijn een keuken, een kelder en een strijk- en mangelkamer onder de kamers, een bergplaats voor brandstoffen onder de entrée en een dienstboden privaat aangebracht. De uitgang onder den trap doet tevens dienst voor de keuken. Op den zolder loopen de muren tot onder de bebording en vormen alzoo een droogzolder en een meiden slaapkamer.

De gevels zijn uitgevoerd in kleurig waalgevelgrauw met toepassing van bergsteen of imitatie daarvan door port. cement, verder met blauwe en geele steenen in de bogen, op zijde der ramen enz. Het basement is van grijze klinkers met zwarte voegspecie gevoegd; overigens 't geheel behandeld met grijze en in de horizontale banden, roode voegspecie.

In Juni 1882 werd dit gebouw aangenomen voor de som van *f* 12.700 door de firma Van der Spoel en Van Vorder, aannemers te Deventer, en zeer net uitgevoerd. De kosten bedragen per M² *f* 118.75 en per M³ *f* 14.75.

Utrecht.

P. J. HOUTZAGERS.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING LEIDEN EN OMSTREKEN, GEHOUDEN 10 MEI 1883.

Bij de opening der vergadering werden door den secretaris eenige platen ter beschikking gesteld uit het werk, getiteld »Verzameling der voortblijfselen onzer nationale kunst van de 11de tot de 18de eeuw.

Na voorlezing der notulen van de vorige vergadering, komt aan de orde de bijdrage van den heer P. A. v. Aken, over de nieuwere inrichting van duikertoestellen.

In eene der vorige vergaderingen had spreker de duikerklok en in het bizonder het duikerpak van Cabirol besproken en daarbij te kennen gegeven, later terug te komen op den toestel van Rouquayrol, dat, met eenige verbeteringen in den laatsten tijd aangebracht, al meer en meer in gebruik komt. De persoon, die met dezen toestel te water gaat, voert de lucht voor inademing met zich mede in een reservoir op den rug, hetzij in verband met een luchtperstoestel, hetzij geheel daarvan onafhankelijk.

Het denkbeeld om zich geheel vrij van de buitenlucht en verder nog meer direct onafhankelijk van eenige hulp te bewegen en ruimten welke geen lucht bevatten tot inademing geschikt, werd reeds toegepast in kolenmijnen, ten einde de ongelukkigen op te sporen die bij de instorting of ontploffing levend bedolven waren, en verder zooveel mogelijk de ventilatie inrichting, die bij zoodanige ontploffing verbroken was, weder in orde te maken.

Men droeg dan een met gewone dampkringlucht gevulde zak op den rug, waaraan een elastieke buis bevestigd was, welke door den persoon in den mond gehouden werd, waard oor men versche lucht uit de luchtzak inademde en de gebruikte lucht weder in de luchtzak terugvoerde. Het was de vinding van Galibert die later veel verbeterd is door den mijn-ingenieur Rouquayrol onder zamenwerking van een Fransch zeeofficier, Denayrouze, die den toestel ook voor het gebruik onder water toepasselijk maakte.

Als bezwaar tegen het gebruik van het duikerpak van Cabirol zegt spreker, voert men aan de belangrijke zwaarte van den helm, die sterk op de schouders drukt en de beweging van het hoofd belemmert, terwijl het duikerpak of door eene opzwelling, of bij te veel lucht, zeer dikwijls de bewegingen en werkzaamheden moeielijk maken.

De nieuwe toestel, namelijk die van Rouquayrol, heeft deze bezwaren niet, maar maakt de werkzaamheden van den duiker gemakkelijker, geeft hem meer vrijheid van beweging, terwijl een gemakkelijke in- en uitademing plaats vindt. De toestel bestaat: 1. uit een reservoir-luchtkast met luchtregulator, alsmede in- en uitademingsbuis, 2. een mondstuk, 3. een neusknijper, 4. een paar zware zolen bij wijze van schoenen en 5. een perspomp om het reservoir te vullen met dampkringslucht, tot zekere spanning, en desverkiezende daarmede verbonden te blijven.

Nadat spreker de verschillende voorwerpen met krijtteekeningen aanschouwelijk had gemaakt, en van den luchttoestel, dat van een ingenieur denkbeeld getuigende, eene nadere verklaring had gegeven, zegt hij, dat de kleeding van de duiker bestaat bij koude weergesteldheid, uit wollen kleederen en daarover een caoutchouc pak, of in warme klimaten alleen uit wollen kleederen. Soms wordt het hoofd op dezelfde wijze beschermd tegen de koude.

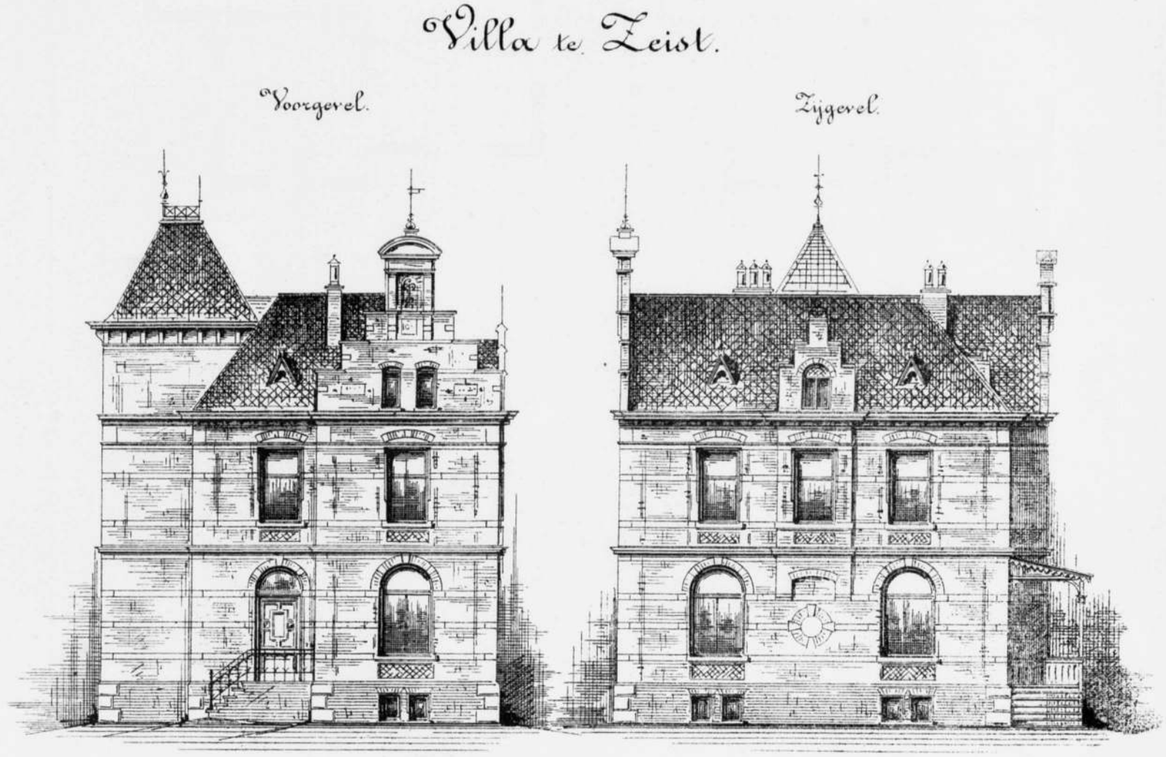

PHOTOLITH. WEGNER & MOTTU AMST.

Bijvoegsel van het Bouwkundig Weekblad - Uitgave van de Erven H van Munster & Zoon - Amsterdam.

(Bijvoegsel Bouwk. Weekblad,)

Begrooting van Ontvangsten en Uitgaven

VOOR DE

MAATSCHAPPIJ „TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST",

over het jaar **1884**.

ONTVANGSTEN.

	1882. Raming.	1882. Ontvangen.	1883. Begrooting.	1884. Begrooting.
Contributiën van gewone Leden	ƒ 12615.—	†	ƒ 12282.50	ƒ 11655.—
» » buitengewone »	» 112.50	ƒ 12475.69	» 272.50	» 307.50
» » kunstlievende »	» 70.—		» 80.—	» 175.—
Rente van effecten, enz.	» 1.—	» 182.51	» 150.—	» 150.—
Verkoop van druk- en plaatwerken	» 1.—	» 31.40		» 50.—
Onvoorziene baten	» 1.—		» 100.—	» 100.—
	ƒ 12800.50	ƒ 12689.60	ƒ 12885.—	ƒ 12437.50

UITGAVEN.

Hoofdstuk.		1882. Toegestaan.	1882. Uitgegeven.	1883. Toegestaan.	1884. Begrooting.
1	Het doen uitgeven of des noods uitgeven van een Bouwkunstig Tijdschrift.	ƒ 2000.—	ƒ 3105.40	ƒ 3000.—	ƒ 4400.—
2	Het doen uitgeven van een Bouwkunstig Weekblad.				
3	Het doen opmeten van oude Bouwwerken enz. en het uitgeven van afbeeldingen daarvan . . .	» 700.—	» 2.—	» 900.—	» 900.—
4	Het aanmoedigen tot opmeten en in teekening brengen van verspreide bouwkunstige details.	» 250.—	» 80.—	» 250.—	» 100.—
5	Het uitschrijven van Prijsvragen	» 200.—	» 1002.07	» 200.—	» 500.—
6	Het uitgeven van bekroonde Ontw. en Verhand.	» 600.—		» 600.—	» 600.—
7	Het houden van Vergaderingen	» 300.—	» 245.02	» 300.—	» 300.—
8	Het houden van Tentoonstellingen	» 50.—		» 50.—	» 50.—
9	Het vormen eener Bibliotheek en verzamelen van Bouwkunstige voorwerpen	» 500.—	» 332.90	» 500.—	» 500.—
10	Het bevorderen der oprichting van Afdeelingen.	» 1.—		» 1.—	» 1.—
11	Het bevorderen van het onderwijs in de Bouwk.	» 1.—	» 5.—	» 300.—	» 50.—
12	Honoraria aan personen in dienst der Mij. . .	» 2150.—	» 2475.50	» 2800.—	» 2650.—
13	Reiskosten van Bestuurs- en Commissieleden.	» 600.—	» 390.—	» 600.—	» 400.—
14	Verschotten van Correspondenten	» 400.—		» 400.—	» 100.—
15	Advertent.,drukwerken, vrachten, verschotten enz.	» 700.—	» 309.08	» 800.—	» 500.—
16	Toelage aan de Afdeelingen	» 400.—	» 446.—	» 250.—	» 300.—
17	Onderhoud,enz.van het huis in de WijdeKapelsteeg.	» 2000.—	» 209.32	» 1000.—	» 1000.-†
18	Fonds tot stichting of aankoop van een Maatschappelijk gebouw	» 1400.—			
19	Onvoorziene uitgaven	» 548.50	» 2149.01	» 934.—	» 86.50
		ƒ 12800.50	ƒ 10751.30	ƒ 12885.—	ƒ 12437.50

† Aan den post der contributiën over 1882 ontbreken opgaven van verschillende Correspondenten.

Overgelegd in de Vergadering van 28 April 1883, ingevolge Art. 16 en 40 der Wet S. E. & O.

De Penningmeester der Maatschappij tot Bev. der Bouwkunst.

N. REDEKER BISDOM.

† Dit cijfer is gesteld, om daaruit de huurpenningen voor een voorloopig Maatschappelijk gebouw te kunnen bestrijden.

Ook dikwijls, doch niet altijd heeft de duiker glazen voor de oogen, waardoor het scherpe gevoel wordt afgewend, terwijl de ooren gevuld zijn met in olie gedoopte watjes. Dit laatste is echter niet meer noodig als men meer gewend is.

Ieder die een gezond gestel heeft, kan zich gerust te water begeven; doch in de eerste plaats is oefening buiten het water noodig om te kunnen loopen en geregeld adem te halen, dat zeer bedaard en geregeld moet geschieden. Er zijn voorbeelden, dat geoefende duikers tot eene diepte van 50 Meters zijn nedergedaald en zich ongeveer 20 minuten daar konden ophouden, terwijl bij 15 tot 20 Meters het zelfs mogelijk was eenige uren onder water te blijven. Na nog over enkele zaken de gewenschte toelichting te hebben gegeven, werd den heer P. A. van Aken door den voorzitter, namens allen, dank gebracht voor zijne bijdrage over het duikertoestel.

Aan de orde komt »Bespreking wetenschappelijk uitstapje:"

Het bestuur bracht het voorstel ter tafel, om in dit jaar aan Haarlem en Zandvoort een bezoek te brengen. Na eenige discussie wordt dit voorstel met algemeene stemmen aangenomen en de lijst tot deelneming door alle aanwezige leden geteekend.

Vervolgens werd door de, in de vorige vergadering benoemde Commissie in zake »een Maatschappelijk gebouw", rapport uitgebracht. Nadat de leden verklaarden zich in hoofdzaak met het voorstel van het Hoofdbestuur te kunnen vereenigen, werd besloten het rapport aan het Bestuur der Maatschappij toe te zenden.

Ten slotte doet de, ingevolge Art. 53 van de wet der Maatschappij benoemde Commissie mededeeling, 1e, dat de teekening van het trapportaal uit het stedelijk museum, die vervaardigd is door de heeren Wijn en Dam, aan het Bouwkundig Weekblad zal worden opgezonden en

2e, stelt zij de vergadering voor, om een buiten en binnen raamversiering van het gebouw op de Pieterskerkgracht, toebehoorende aan den heer J. Kneppelhout in teekening te laten brengen en daarna op te zenden aan het Bouwkundig Weekblad, hiervoor een prijs van *f* 25.— en eene premie van *f* 10.— beschikbaar te stelllen, terwijl de teekeningen aan nader op te geven voorwaarden voldoen moeten.

Na eenige descussiën wordt het voorstel aangenomen.

Een derde voorstel, om pogingen aan te wenden ten einde het Raadhuis alhier niet meer te doen verven, maar in zijn oorspronkelijken staat terug te brengen, wordt tot een volgende vergadering aangehouden.

Hierna sluit de Voorzitter, met een toepasselijk woord, de laatste vergadering in dit seizoen.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Zoo volledig mogelijk werden de lezers van dit Blad in kennis gesteld met de verschillende adressen, achtereenvolgens tot den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid gericht, door de vereeniging van fabriekanten, enz., alle het verzoek inhoudende om bij rijkswerken geen anderen dan inlandschen gebakken steen te gebruiken.

Omtrent deze adressen, heeft de Minister nu onlangs verklaard, dat zijns inziens in 's rijks belang geen gevolg gegeven kan worden aan de wenschen daarin uitgedrukt. Er zijn werken waarbij bazalt de voorkeur verdient. De Reg. behoort overigens vrij te blijven in de keuze der meest doelmatige materialen. Ongegrond is het vermoeden, dat de Reg. het inlandsch fabrikaat zonder reden bij buitenlandsche producten zou achterstellen.

Adressanten beroepen zich hoofdzakelijk op de bestekken voor de sluizen te Nichtevecht en te Vreeswijk. De Min. veroorlooft zich op te merken, dat het metselwerk in gebakken steen voor de eerste sluis meer bedraagt dan anderhalf maal dat in bazalt, en dat, hoewel de front- en schutkolkmuren van de sluis te Vreeswijk in bazalt worden uitgevoerd, er toch nog 4530 M³ metselwerk in gebakken steen aan die sluis wordt gemaakt.

Ten overvloede zij hierbij nog vermeld, dat in het jaar 1882 bij de verschillende waterstaatswerken eene hoeveelheid van 3138 M³ inlandsche steen tegen 203 M³ buitenlandsche steen, waaronder 125 M³ bazalt, is gebruikt. Bij de Staatsspoorwegen is de verhouding aldus: 45211 M³ inlandsche steen tegen 550 M³ buitenlandsche steen.

Er schijnt dus vooreerst voor de binnenlandsche steenindustrie nog geen grond te zijn om zich over de concurrentie van den buitenlandschen steen, en met name van bazalt, te zeer bezorgd te maken.

De bouwmaatschappij Concordia te Rotterdam zal binnen korten tijd prijzen in geld uitloven voor hen, die de schoonste gebouwen zullen doen verrijzen op haar nieuw aangelegde bouwterreinen te Kralingen.

INGEZONDEN.

Den Heer A. MULDER, *'s Gravenhage.*

WelEdele Heer!

Als lid der Commissie, benoemd door de Afd. Amsterdam tot het uitbrengen van advies omtrent de 12 punten over prijsvragen door den heer Leliman ter tafel gebracht, kan ik, naar aanleiding van uw schrijven in het laatste nummer van dit blad, mededeelen, dat de goede wenken van den heer van Goor niet door ons zijn g e ï g n o r e e r d. Ons rapport was reeds vastgesteld, alvorens het artikel van den heer van Goor in het B. W. verscheen. Terug komen op dat artikel, achten wij onnoodig, omdat de leden er mede in kennis zijn gesteld, terwijl de 12 punten zelf in de Alg. Vergadering zullen behandeld worden, waar ieder gelegenheid heeft zijn gevoelen mede te deelen.

Wat mij persoonlijk betreft, geloof ik dat het woord »onherroepelijk" in paragraaf 11 gehandhaafd moet worden.

Wanneer de jury minder ontwerpen beoordeelt dan er feitelijk ingekomen zijn, zoo heeft er eene o n v o l l e d i g e beoordeeling plaats gehad, en spreekt het van zelf, dat op de eene of andere wijze hier in moet worden voorzien.

Waar echter, bij een geregelden gang van zaken, elk mededinger, een behoorlijk program ontving, zelf bijdroeg tot benoeming der jury, in één woord, geacht kan worden vooraf te weten wat hij deed, daar moet het oordeel der jury onherroepelijk blijven, en zijn protesten, reclames enz. ten onpas.

Geloof mij met de meeste achting

UEd dw. dienaar,

DANL. J. SANCHES.

Aan de Redactie van het Bouwkundig Weekblad:

Het Bouwkundig Weekblad van 26 April j. l. bevat eene aankondiging en eene gedeeltelijke bespreking van de brochure: »Gemeenzaam onderhoud over verwarming en ventilatie door J. G. Jeen", onderteekend door D. E. C. Knuttel. En daar het ons met zekerheid bekend is, dat de geachte Schrijver der brochure zich ten regel gesteld heeft op het schrijven van dagbladen en tijdschriften dan alleen te antwoorden, wanneer hem dit van v o l s t r e k t e noodzakelijkheid blijkt te zijn, zoo vermeenen wij, als belanghebbenden en als tot erkentelijkheid verplichten, hier een paar woorden in het midden te moeten brengen omtrent bovengenoemd artikel van 26 April.

't Artikel getuigt ontegenzeggelijk van belangstelling, maar is niet in alles vrij te spreken van voorbarigheid en mindere zuiverheid van toon. De heer Knuttel eindigt — we beginnen met het einde — zijn opstel met de verklaring, dat het hem ondoenlijk is met de weinige gegevens eene kritiek te leveren: »Ik heb de aandacht gevestigd op hetgeen mij goed toeschijnt. Na eene meer wetenschappelijke beschrijving van kachel en ventilatietoestel is de tijd van beoordeeling gekomen". Wij hebben geen reden om de goede trouw van den recensent te betwijfelen, maar dewijl ZE. den Schrijver een radicaal op het gebied der ventilatie gelieft te noemen, hier en daar blijkbaar twijfelachtige gezegden neerschrijft, den vorm der verhandeling absoluut als zeer ongelukkig aanduidt, en de gegevens te weinig rekent om een oordeel te kunnen vellen, zoo dringen zich bij ons de vragen op: zouden deze veroordeelingen dan geschreven zijn z o n d e r Oordeel? Zou

ook dat behooren tot het goede waarop recensent de aandacht wenscht te vestigen?

Het bezoek, door den heer Knuttel aan den schrijver der brochure gebracht, is blijkbaar voor de zeer uitgebreide stof te kort geweest en bij een eventueel herhaald bezoek aan onze stad, zou het ons een genoegen wezen Z.E. door bewijsstukken in natura te mogen overtuigen, dat eene verzoening met het radicalisme van den Schrijver hem niet veel moeite zal kosten, dat er voor geklep bij de slingerende dakluiken geene mogelijkheid bestaat, dat men niet behoeft te gaan wandelen, omdat de ventilatiebuizen zouden stilstaan, enz. enz.

De juistheid der aanmerking omtrent de warmte zal den Schrijver ongetwijfeld genoegen doen. Warmte in eene vormelijke definitie als eene kracht te qualificeeren heeft ook de geachte Schrijver ons in 't bijzonder en in 't openbaar steeds als eene onjuistheid aangeduid, evenals hij het altijd afkeurde in eene definitie de warmte absoluut eene bewegingstoestand van den ether te noemen, aangezien èn de toestand èn de ether zelf slechts berusten op eene hypothese, waartegen zelfs geduchte moeilijkheden aangevoerd worden.

Of de Schrijver de meening toegedaan is, dat allein dustrieelen en bouwkundigen zich zullen haasten zijne bevindingen toe te passen, betwijfelen wij; maar volle zekerheid hebben we, dat velen dag in dag uit, den heer Knuttel en ons navolgende, schriftelijke of mondelinge inlichtingen gaan vragen en deze altijd met dezelfde bereidwilligheid gegeven worden, tot een ieders genoegen.

De veelvuldig herhaalde aanzoeken tot eenen meer wetenschappelijken vorm plegen door den Schrijver te worden afgewezen, op grond dat het zijn lust is kleinere industrieelen voort te helpen, en ook omdat meer ontwikkelde bouwkundigen en fabrikanten met behulp van de vele solied wetenschappelijke werken der beroemdste Fransche, Engelsche en andere auteurs zijne aangegevene denkbeelden gemakkelijk kunnen verwerken. Daar wij Nederlanders, even als de Turken, wetten missen tot bescherming van de eigendommen van den geest, zoo is de profetie van den heer Knuttel, dat anderen met de eer zullen gaan strijken, reeds in vervulling gegaan. Vaderlandsche en vreemde fabrikanten zijn hier en daar reeds druk in de weer, op eigen naam natuurlijk, door weglating van de belangrijkste deelen, verbeterde systemen aan te maken, en meerdere bouwkundigen laten zich, zelfs op dit oogenblik, de eer welgevallen van vindingen op ventilatiegebied, o. a. ook van het benuttigen van bepaalde muurspouwen tot ventilatie en tot verkoeling der gebouwen. Hoe onaangenaam dit nu ook op zich zelf wezen moge, zal het voor den schrijver der brochure toch eene voldoening blijven, dat zijne vindingen eenige aandacht en navolging waardig gerekend worden.

Om te sluiten doen wij het omgekeerde van den heer Knuttel bij zijn slot, en verklaren dat wij slechts hebben willen aanwijzen, wat ons in zijn opstel als minder bekookt en als minder zuiver van toon is opgevallen. Het goede en de bedoeling er van moeten we ten zeerste waardeeren, doch wenschten daar nu niet van te spreken.

Bij voorbaat dankend voor de opname, verblijve we hoogachtend

Groningen Mei '83. *UEd. Dienstw. Dien.*

C. A. AUPING C. S.
Kachelfabrikant.

PRIJSVRAGEN.

De Heer A. MULDER schreef uit 's Hage een brief zonder datum en verklaart mijn Art. 11 over de uitspraak der Juryleden botaf, »geheel valsch". Echter legt hij mij het woord »onfeilbaar" in den mond waarvan ik als mensch griezel, en het daarom nooit gebruik in ernstige gevallen.

Waar eene verwarring tusschen eene onherroepelijke en onfeilbare dat is goddelijke uitspraak op den voorgrond treedt, daar volgen ook allerlei argumenten die kant noch wal raken.

Het zoek maken van (zijn?) ontwerp N°. 41 bij de Noordwijksche prijsvraag, bewijst in deze voor een Jury en mijn woord onherroepelijk, (dat is: wij Juryleden komen in geen geval op onze uitspraak terug) niets; omdat de Jury met slordigheden van prijsuitschrijvers niets te maken heeft, en daarvoor ook niet en nooit verantwoordelijk mag worden gesteld. Te Noordwijk heeft men er geen Jury op nagehouden, tenzij de Heer MULDER, als zoodanig de eenige consulent beoordeelaar wil zien optreden. Immers is een Jury bestaande uit één lid een onding!

Ik heb in mijn beknopt reglementje voor prijsvragen het woord onherroepelijk met voordacht en op goede gronden gebruikt. Wordt een Jury zaâmgesteld zoo als ik het voortaan wensch, dat is: voor de meerderheid door de inzenders en voor de minderheid door de prijsuitschrijvers benoemd, dan zou het met recht »onherroepelijk valsch" mogen heeten, als de inzenders zich kantten tegen de rechters, die zij zelf hadden helpen kiezen. En daarom behooren die rechters en hunne uitspraken krachtig te worden gevrijwaard, tegen elke aanranding van de belanghebbenden, en moet van napleiten of napluizen geen sprake meer zijn.

Fouten, die onwillekeurig begaan worden en waarvan de Heer MULDER spreekt, behooren allerminst aanleiding te geven tot het openbaar maken van allerlei wrokkige denkbeelden. De Jury doet uitspraak in het hoogste ressort. Appèl moet onmogelijk zijn, precies zoo als bij de rechtspraak het geval kan wezen. Ziedaar, Mijnheer MULDER, de kracht en beteekenis van mijn woord: onherroepelijk, voornamelijk door mij gebezigd, met het doel een Jury voortaan te vrijwaren voor onaangenaamheden die thans dikwerf te torschen zijn, ten gevolge van de onrechtmatige handelingen van HH. Inzenders en Prijsuitschrijvers.

Ik hoop den Heer A. MULDER op de Algemeene Vergadering van 31 Mei e. k. in den Dierentuin te Amsterdam te ontmoeten, en zijn kennis te maken, ten einde hem te hooren over zijn woord »onfeilbaar", en mij te verklaren over eene onherroepelijke Jury-uitspraak. *Vale*

J. H. LELIMAN.

Amsterdam,
10 Mei 1883.

Aan de Redactie.

In het laatste nummer van het »Weekblad" was een opstel van den heer A. Mulder opgenomen, waarin hij den wedstrijd voor een »Kurhaus" te Noordwijk op eene wijze ter sprake brengt, die tot verkeerde gevolgtrekkingen kan aanleiding geven. Ik acht mij dus verplicht aan de Redactie de plaatsing te verzoeken van het bijvolgende stuk.

RAPPORT

betreffende het Plan N°. 38, motto »Neptunus."

»Door samenloop van bijzondere omstandigheden is het plan N°. 38, motto »Neptunus," tijdelijk onder andere teekeningen verloren geraakt en was dientengevolgen bij algemeene beoordeeling der plannen oorspronkelijk buiten aanmerking gebleven.

Dientengevolge heeft de Commissie naderhand zoowel het plan op zich zelve, als zijne betrekkelijke waarde door vergelijking met de andere ontwerpen tot onderwerp van een zeer nauwgezet onderzoek gemaakt, waarvan de uitkomst de volgende was:

Het ontwerp is niet onverdienstelijk en staat uit een zuiver aesthetisch oogpunt hooger, dan de meeste andere plannen. Evenwel wijst de distributie zeer groote, ja kapitale gebreken aan, waarvan we de volgende aanstippen:

Het plan van het »Kurhaus" is door zijne zeer wijdloopige distributie niet minder ondoelmatig dan kostbaar. Niet alleen wordt ten aanzien van de hoofdvertrekken de vereischte samenhang gemist, maar er is ook veel te veel ruimte aan gangen, vestibulen enz. besteed. Van de hoofdvertrekken hebben geen twee, onmiddelijke gemeenschap, terwijl de Restauratiezaal, de Eet- en Conversatie-zaal, de Billardzaal, de Leeszaal en eindelijk de groote zaal, geheel van elkander geïsoleerd liggen en alleen over de gangen met elkander communicatie hebben. Evenzeer staan al deze vertrekken, met uitzondering der Restauratie-zaal alleen over gangen in verbinding met het Buffet.

Tengevolge dezer zeer wijdloopige en ondoelmatige distributie is dan ook de vlakke inhoud van Vestibule en gangen even groot als die van Restauratie-zaal, Eetzaal, Billard-zaal en Leeszaal te zamen, nl. 340 M². eene verhouding die met de beschikbare bouwsom en de daardoor voorgeschrevene zuinigheid volstrekt niet te vereenigen is, en in geen der bekroonde ontwerpen in de verte wordt bereikt. Daarentegen zijn andere vertrekken zooals de garderobe met 16,5 M². oppervlakte, veel te klein.

Als een ander voornaam hoofdgebrek is het ontbreken van eene veranda langs de zeezijde aan te merken. Wel zijn in eene bijgevoegde calque twee kleine veranda's geprojecteerd, die evenwel bij eene diepte van slechts 1,4 M. geheel hun doel missen.

De in den achtergevel en aan de achterzijde aangebrachte veranda's kunnen daarom niet voldoen, omdat het gezicht op zee, zoowel door de hôtels, als door de verbindingsgangen zeer belemmerd is.

Zijn de gevels over het algemeen niet onverdienstelijk, het minst gelukkig is de ontwerper met zijn voorgevel geslaagd.

Dáár zijn de ramen van het Kurhaus zwaar, ja plomp, terwijl een bijzonder ongelukkig effect door de kleine vertikaal gekoppelde venstertjes in de beide palviljoens — ter wille van dienstbodenwoningen — wordt voortgebracht.

Uit een aesthetisch oogpunt volstrekt te verwerpen en onmogelijk, zijn de wederzijds van het »Kurhaus" uitgebouwde privaat-gebouwen, die door hunne kleine raampjes onmiddelijk hunne bestemming en zelfs het aantal privaatzittingen verraden

Het ontwerp van het Hôtel heeft veel goeds, is evenwel veel te grootsch aangelegd. Kostbaar en ondoelmatig is het denkbeeld om de ontbijtkamer in een geheel afzonderlijk gebouw te plaatsen van niet minder dan 721 M³ inhoud. Ook hier is wederom het gezicht op de zee door het hôtel zelve zeer belemmerd en zoo het hoofddoel dezer eigenaardige distributie gemist.

Om deze redenen is het plan voor uitvoering geheel ongeschikt en kan het met de bekroonde ontwerpen niet op ééne lijn worden geplaatst.

De ontwerper houde zich overtuigd, dat »stonden bovenvermelde grieven niet in den weg, de commissie een of anderen rechtsvorm had gevonden om den ontwerper van »Neptunus ondanks de betreurenswaardige vertraging der beoordeeling vooralsnog geheel volgens de waarde van zijn arbeid te beloonen.

Noordwijk. 7 April 1883.

Uit dit stuk, dat den ontwerper bij terugzending zijner plannen is ter hand gesteld, blijkt, dat ook het plan »Neptunus" behoorlijk is onderzocht en daarover uitspraak is gedaan, en dat in 't geheel niet 40 maar 41 ontwerpen aan het oordeel der commissie zijn onderworpen geweest. Voort schijnt mij door de medegedeelde daadzaken bewezen te zijn, dat althans in dat geval »de fouten »door de Jury begaan, niet rechtstreeks op het hoofd van den on»gelukkigen mededinger nederkomen."

Is het ontwerp »Neptunus" in het rapport ondoelmatig en kostbaar genoemd, om het laatste verwijt in het rechte licht te stellen is het voldoende, de begrooting van den ontwerper met die der drie bekroonde projecten te vergelijken.

Het ontwerp »Ontluik Noordwijk" (eerste prijs) heeft een cubieken inhoud (incl. souterrein tot de hoofdlijst) van: 8,100 M³ (Kurhaus) + 5,500 M³ (Hotel) = 13,600 M³. Het ontwerp «Am Meer" (tweede prijs) van: 10,626 M³ + 6,000 M³ = 16,626 M³. Het ontwerp »C" (derde prijs) van 10,580 M³ + 5,850 M. = 16,430 M³. De ontwerper van »Neptunus" berekent voor de kosten van het Kurhaus: 16,704 M³ à *f* 6 = *f* 100,224, en voor het Hotel 11,200 M³ à *f* 6 = *f* 67,200, dus gezamelijk een bedrag van *f* 167,424. Neemt men echter voor dit ontwerp den gemiddelden en zeker meer juisten eenheidsprijs der drie bekroonde ontwerpen tot grondslag der begrooting, namelijk *f* 9 per M³, dan komt men tot eene bouwsom van *f* 251,136, die het beschikbaar gestelde bedrag juist met een ton te boven gaat.

Heeft niemand het recht te betwijfelen, dat de commissie de belofte, aan het slot van haar rapport gegeven, zou hebben vervuld en den ontwerper ten volle zou hebben beloond, wanneer de werkelijke verdienste van het ontwerp daartoe aanleiding had gegeven, bezwaarlijk zal anderzijds uit de latere beoordeeling eene aanspraak op bekroning kunnen worden afgeleid, wanneer de eerste en voornaamste voorwaarden voor zulk eene onderscheiding ontbreken.

Ook gaat het zeker niet aan, aan de commissie te verwijten, dat de ontwerper van het project »Neptunus", in plaats van schriftelijk er anoniem op het gepleegde verzuim te wijzen, zich persoonlijk voorstelde en dus zelf de anonimiteit verbrak.

Niemand kan het meer dan de Commissie betreuren, dat het ontwerp in kwestie niet tegelijk met alle andere ingekomen plannen aan het oordeel en de kritiek van inzenders, en publiek was onderworpen, want het lag ten stelligste in de bedoeling, haar uitspraak aan deze controle te onderwerpen.

Men wenschte te dien opzichte niet het voorbeeld te volgen, onlangs bij een wedstrijd te Rotterdam gegeven, waar na de uitspraak der Jury geen enkel der niet bekroonde ontwerpen was tentoongesteld.

G.

PRIJSVRAAG.

§ 1. Ter oprichting van een gedenkteeken voor HUGO DE GROOT op de Groote Markt te Delft 1), wordt een wedstrijd geopend, waaraan de nederlandsche beeldhouwers en die van andere natiën worden uitgenoodigd deel te nemen.

§ 2. Het gedenkteeken zal bestaan uit een standbeeld, van brons gegoten en ter hoogte van 3 meter, en een hardsteenen voetstuk.

§ 3. De ontwerpen moeten, geboetseerd op $\frac{1}{4}$ der werkelijke grootte, voor den 1sten December 1883 worden bezorgd in het Museum Meermanno-Westreenianum, te 's Gravenhage, (Prinsessegracht 30) of op eene andere plaats, later op te geven.

Bij het ontwerp moeten worden gevoegd:

a. eene teekening van het voetstuk op de schaal van 1: 100,

b. eene begrooting van de kosten van uitvoering, die de som van *f* 12,000 niet te boven gaan, onder welk bedrag niet begrepen zijn het honorarium voor den kunstenaar, belast met de uitvoering van het monument, en de toe te wijzen premiën.

§ 4. De in te zenden ontwerpen moeten vergezeld zijn van een brief, houdende den naam en het adres van den maker, terwijl op den omslag dezelfde spreuk voorkomt, waarmede het ontwerp en de teekeningen voorzien zijn.

§ 5. De ontwerpen zullen beoordeeld worden door het Uitvoerend Comité, bijgestaan door eene Commissie van deskundigen, door het Comité daartoe uit te noodigen.

§ 6. De brieven, houdende de spreuk der niet bekroonde ontwerpen, worden niet geopend, terwijl de ontwerpen ter beschikking der inzenders zullen worden gesteld.

§ 7. De inzender van het ontwerp door het Uitvoerend Comité en de Commissie van deskundigen der bekroning waardig gekeurd, ontvangt een prijs van *f* 500 en wordt uitgenoodigd zich te belasten met de uitvoering van het monument.

Aan den inzender van het ontwerp, dat eene tweede onderscheiding wordt waardig gekeurd, zal eene premie van *f* 200 toegewezen worden.

De beide bekroonde ontwerpen zijn het eigendom van het Uitvoerend Comité.

§ 8. De kunstenaar, belast met de uitvoering van het monument, moet binnen zes maanden het model leveren van het standbeeld op de ware grootte, dat wederom door het Uitvoerend Comité, bijgestaan door de Commissie van deskundigen, zal worden beoordeeld en goedgekeurd, waarna het op kosten van het Comité in brons zal worden gegoten, terwijl het Comité zich voorbehoudt het tijdstip te bepalen, waarop zulks behoort plaats te hebben.

Zoo de inzender van het ontwerp niet zelf belast wordt met de uitvoering van zijn werk, zal hij gehouden zijn daarover toezicht uit te oefenen en de noodige inlichtingen en raad te verschaffen.

§ 9. Den kunstenaar, belast met de uitvoering von het gedenkteeken, wordt voor al zijne werkzaamheden een honorarium toegekend van *f* 3000, te betalen in twee gedeelten, elk ad *f* 1500; het eerste na de goedkeuring van het groote model, en het tweede na de levering van het bronzen standbeeld.

§ 10. Tot het bekomen van inlichtingen vervoege men zich bij gefrankeerde brieven ter Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage, aan het adres van den Onderbibliothecaris, Secretaris van het Comité, Dr. T. C. L. Wijnmalen.

1) Het plein meet van de Groote Kerk tot aan het daartegenover liggend Stadhuis 120 meters; het is breed 60 meters.

Afloop Veiling-Bouwterreinen.

7 Mei 1883.

Tien bouwterreinen, Rustenburgerstraat, gem. Nieuwer-Amstel, ieder ƒ 1400.— opgeh.

Afloop van Aanbestedingen.

GRONINGEN, 2 Mei. — Het bestuur der Groninger Bouwvereeniging: het bouwen van 56 woningen: is gegund aan
J. Toesman ald., voor . . . . . ƒ 51.950

OUDCARSPEL, 7 Mei. — Het gemeenteb.: het bouwen van eene school voor 288 kinderen: A. Hart Jbz. te Koedijk ƒ 28.200 geg.

BUSSUM, 8 Mei. — De architekt J. F. Everts: het bouwen van eene villa op een terrein aldaar:

P. Leenders te Utrecht	ƒ 16.777.77
N. van Veersen te Hilversum .	» 14.940
P. Andriesen idem	» 14.800
A. Keers idem.	» 14.780
G. Majoor te Bussum	» 13.966
G. Teunissen idem	» 11.780
E. van Klaarwater idem.	» 11.500

GRONINGEN, 8 Mei — Het gemeentebest.
1. het bouwen van een doodgraverswoning bij de N. begraafplaats:
J. H. Muller aldaar . . . . . ƒ 5.838
2. het leggen der bestrating op eenige nieuwe straten in het westen der stad:
J. Wallinga . . . . . » 19.550

ROTTERDAM, 8 Mei. — De archit. W. Stoks: het maken van een fabrieksgebouw met pakhuis en zolders, benevens ketelhuis, schoorsteen en bijbehoorende werken op een terrein gelegen aan de oostzijde der spoorwegbrug, op het Noordereiland, langs de Koningshaven te Rotterdam:

H. A. Lieuwens	ƒ 198.888
Muller en Drooglever Fortuin en Vink en van Prooije	» 198.450
M. Zaaijer	ƒ 194.621
P. Hooijkaas en Zn	» 194.600
A. Henkemans	» 192.900
H. Stelwagen	» 189.981
Gouverne en Doon	» 189.000
H.I.Henkerman en Zn.teKralingen	» 189.000
H. I. Henkerman en Zn.	» 184.444
Ulenberg en v. d. Zaan.	» 183.500
H. van de Sande	» 178.654
Kloots en Arends te 's Hage . . .	» 174.468
Wed. G. Camesie en Co.	» 169.623
M. A. J Taverne te 's Hage. . .	» 161.393

de overigen allen te Rotterdam; gegund.

WORMERVEER, 8 Mei. — Het bestuur der Societeit: het bouwen van een societeitsgebouw met concertzaal, koffiekamer en kasteleinswoning op het terrein der societeit onder toezicht van den architect J. van Looy te Amsterdam:

H. C. Dorlas te Amsterdam	ƒ 42.787
J. Otter te Koog aan de Zaan. . .	» 36.585
J. A. Raasveld Jr. te Haarlem . .	» 36.000
M. Stam aldaar.	» 35.734
P. H. F. Brown te Beverwijk . . .	» 35.389
H. J. en G. Hendriks te Amsterdam.	» 32.897
J. Rodenrijs te Schagen.	» 32,289

nog niet gegund.

BEEK EN DONK, 9 Mei. — Het gemeentebest. het bouwen eener school met overdekte speelplaats, onderwijzerswoning en schoolmeubelen:

J. Klomp te Veghel	ƒ 18.300
L. Paaps idem	» 18.100
H. van Asseldonk te Helmond . .	» 17.855
F. Oliviers te Gemert	» 17.671
J. Sleegers te Mierlo.	» 17.610
J. van Bussel te Helmond	» 17.598
J. v. d. Velden idem	» 17.558
H. H. Verhagen te Beek en Donk.	» 17.344
H. Coolen te Tongelre	» 16.910

'S GRAVENHAGE, 9 Mei. — Het ministerie van waterstaat, handel en nijverheid: het maken van gebouwen en eenige andere werken op het station Oostzaan en van twee wachterswoningen bij de draaibruggen te Zaandam ten behoeve van den spoorweg Zaandam Hoorn:

J. A. Raasveld Jr. te Haarlem. . .	ƒ 62.000
A. Kloots en J. B. Arends te 's Hage.	» 59.600
P. Verbruggen te Waddinxveen. .	» 58.496
J. N. Boers te 's Graverhage . . .	» 57.870

DEN HAAG, 10 Mei. — De architekt Joh. Mutters Jr.: het bouwen van een woonhuis aan de Nassaukade, voor den Wel-Edelen heer L. Mulder aldaar:
Tom & van Bergen, Henegouwen. ƒ 22.250
gegund.

EPE, 10 Mei. — Het gemeentebest.: 1. het bouwen van de school en onderwijzerswoning te Zuuk, gemeente Epe, in 3 perceelen: 1e perc. school en woning, 2e perc. schoolmeubelen, 3e perc massa:

	1e perc.	2e perc.	3e perc.
A. v. Werven te Apeldoorn.	ƒ —	ƒ 1048.—	ƒ —
J. van de Braak Idem.	» 12500	» 1234.56	» —
G. Radstaak idem	» 12245	» —	» —
H. van den Bold Idem.	» 11857	» 1140.—	» 12997
H. Mouw Idem	» 9667	» 1087.—	» 10737
W. A. Korteling te Deventer	» —	» 1166.—	» —
H. v. d. Sluis te Zwollekerspel	» 12173	» 1282.—	» 13477
J. Westrik te Epe	» —	» 1154.—	» 11952

gegund aan H. Mouw voor ƒ 10737.
2. Idem voor de school met de meubels te Vaassen:

H. van der Sluis	ƒ 6.267
H. ter Heert te Vaassen.	» 4.750
H. Mouw	» 4.654
H. van den Bold	» 4.597

gegund.

SCHOONHOVEN, 10 Mei. — De architect L. F. Redeker: het bouwen van een woon- en winkelhuis aldaar:

J. Lijklema te Schoonhoven	ƒ 19.248
H. J. Nederhorst te Gouda.	» 17.140
K. Oprel, te Schoonhoven	» 17.100
G. H. Kuijlenburg idem.	» 16.895
G. Toornvliet te Gouda.	» 16.749
W. Bokhoven idem	» 16.666

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

3DE JAARGANG. ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST. N°. 21. 24 MEI 1883.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN en F. J. NIEUWENHUIS.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Warmoesgracht 12, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD.

OFFICIEEL GEDEELTE: Mededeelingen betreffende de maatschappij. — NIET OFFICIEEL GEDEELTE: Herman Jan van den Brink. — Voorwaarden voor de inrichting van bouwkundige Prijsvragen. — Eenige opmerkingen omtrent het verslag der vergaderingen van de afdeeling Amsterdam. — Verslag van de vergadering der afdeeling Amsterdam, gehouden 18 Mei 1883. — Ingezonden. — Prijsvragen. — Binnenlandsche berichten. — Vraagbaak. — Afloop veiling bouwterrein. — Afloop van aanbestedingen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Algemeene Vergadering te houden op den 30sten Mei a. s. des avonds te 7 ure, en den 31sten Mei des namiddags te 2 ure, beide dagen in een der lokalen van het K. Z. Gen. „Natura Artis Magistra", te Amsterdam.

Aan de leden wordt in herinnering gebracht, dat overeenkomstig het verlangen van het bestuur van het Genootschap N. A. M. alleen die leden der Maatschappij toegang hebben tot het gebouw alwaar de Vergadering gehouden wordt, die voorzien zijn van de Agenda voor de Vergaderingen, welke Agenda door den toonder moet onderteekend zijn.

De leden welke aan den maaltijd op den 31sten Mei wenschen deel te nemen, worden uitgenoodigd, hunne opgave voor deelneming vóór den 25sten a s. toe te zenden aan den Secretaris der Maatschappij.

HERMAN JAN VAN DEN BRINK.

Den 17en dezer overleed te 's Hage Herman Jan v. d. Brink, Lid der Koninklijke Academie van beeldene Kunsten, een onzer meest geachte bouwmeesters en een merkwaardig voorbeeld, van wat liefde voor de kunst en wilskracht vermogen.

Aanvankelijk in een ander beroep werkzaam, begon hij zich eerst op rijperen leeftijd, zonder eenige hulp, op de bouwkunst toe te leggen en slaagde daarin op verwonderlijke wijze. Het album van photogr. naar zijn werken, op de Tentoonstelling der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst te Amsterdam in het vorige jaar, toonde hoe gelukkig en op hoe veelzijdig gebied hij de kunst beoefende. Zeer zeker was hij een der baanbrekers van de ontwikkeling onzer bouwkunst.

De laatste jaren van zijn leven waren, door eene ongeneeslijke kwaal, moeielijk, waardoor hij eenigermate op den achtergrond kwam. Zijn laatste werk is het gebouwtje van de firma Lucas Bols op de Internat. Tentoonst. te Amsterdam.

Hij was een trouw en hulpvaardig vriend en edel mensch.

's Hage Mei 1883. Vr.

VOORWAARDEN VOOR DE INRICHTING VAN BOUWKUNDIGE PRIJSVRAGEN.

Goedgekeurd door het Koninklijk Instituut van Britsche Architekten

Ter aanvulling van hetgeen reeds in dit Blad geschreven is over „Prijsvragen", en nu bovendien dit onderwerp op de aanstaande Algemeene Vergadering ter sprake wordt gebracht, kan het nuttig zijn de navolgende bepalingen te publiceeren, die door het Koninklijk Instituut der Britsche Architekten zijn aangenomen.

Zij zijn reeds eenigen tijd geleden opgemaakt, maar werden op 9 April dezes jaars herzien en op nieuw goedgekeurd.

De bepalingen, waarvan de vertaling hieronder volgt, zijn verkrijgbaar aan de:

Office of the Roijal Institute of British Architects, 9, Conduit Street, Hanover Square, London, W.

1. Zij, die een prijsvraag wenschen uit te schrijven, moeten beginnen met een of meer deskundige juryleden te benoemen, waartoe architekten van gevestigden naam gekozen moeten worden.

De naam, of zoo er meer dan één jurylid is de namen, moeten in de oorspronkelijke oproepingen en bekendmakingen vermeld worden en de uitspraak van deze juryleden moet bij het doen van de keuze uit de ingekomen ontwerpen steeds onvoorwaardelijk gelden.

2. Tot den werkkring van deze juryleden behoort:

a. Ten dienste van de mededingers de bijzonderheden en de voorwaarden van de prijsvraag vast te stellen, en zoo noodig deze te herzien en aan te vullen wanneer anderen ze reeds hebben vastgesteld.

b. Uit te maken welke van de ontwerpen aan de gestelde voorwaarden voldoet.

c. Al de andere ter zijde te leggen, en eindelijk:

d. De uitschrijvers van de prijsvraag voor te lichten omtrent de betrekkelijke verdiensten van de verschillende ontwerpen die ter mededinging ingezonden zijn.

3. Ieder lid van het lichaam of de maatschappij, die de prijsvraag uitgeschreven heeft, zoowel als ieder jurylid, dat ter beoordeeling van de ingekomen ontwerpen is aangewezen, zal zich strikt onthouden van welke deelneming ook aan die prijsvraag. Ook zullen zij niet als architekt optreden bij de uitvoering van het voorgestelde ontwerp.

4. Het aantal van de verlangde teekeningen en de schaal waarop deze vervaardigd moeten worden, wordt duidelijk aangegeven en deze zullen niet grooter in aantal zijn en de schaal niet grooter gekozen worden, dan noodig is om het ontwerp voldoende te verklaren. Wanneer het maken van perspectievische aanzichten voorgeschreven wordt, zal men zorgen, dat deze gelijk van grootte, aantal, wijze van kleuring enz. genomen worden.

5. Prijsvragen moeten uitgeschreven worden door middel van (A) het uitnoodigen tot inleveren van voorloopige schetsen, die den inzender slechts zeer lage onkosten kunnen veroorzaken en eigenlijk beschouwd moeten worden als voorbereiding tot een meer gedetailleerde eind-prijsvraag; of door (B) uitnoodigingen zonder schetsen, of eindelijk door (C) persoonlijke uitnoodiging.

Dat wil zeggen:

Voor het geval in (A) genoemd.

Bouwkundigen, die genegen mochten zijn mede te dingen naar . . . . . (hier wordt het bepaalde werk nader omschreven) worden verzocht hun namen op een bepaalden dag op te geven. Daarop zal ieder aanvrager voorzien worden van de voorwaarden en bijzonderheden omtrent het werk zooals zij onder het toezicht van het deskundige jury-lid of de jury-leden zijn opgemaakt. Ieder aanvrager moet op een te bepalen dag een schetsontwerp inzenden (Hier moet het karakter en de grenzen van zulk een ontwerp nader uiteengezet worden.) De uitschrijvers moeten, bijgestaan door de raadgevingen van het jury-lid of de jury-leden uit die inzendingen niet minder dan . . . . . (hier het aantal in te vullen) stuks uitkiezen, waarvan de ontwerpers uitgenoodigd moeten worden om naar het eind prijsontwerp te dingen, waarvoor ieder een som van . . . . . (het bedrag in te vullen) zal ontvangen. Uit deze ontwerpen zal een keuze gedaan worden en de uitvoering van het werk opgedragen worden aan den architekt die het best gekeurde plan inleverde.

Voor het geval in (B) genoemd (zonder schetsen).

Bouwkundigen die genegen mochten zijn mede te dingen naar . . . . . (hier wordt het bepaalde werk weer nader omschreven) worden verzocht hun namen op een bepaalden dag in te zenden met overlegging van die bijzonderheden en die bewijsstukken, welke bij het doen van een keuze tot voordeel van den kandidaat kunnen strekken. Uit deze namen moeten de prijsvraag uitschrijvers onder voorlichting van het jurylid of de jury-leden . . . . . (hier het aantal invullen) een keuze doen en ieder, van de aldus verkozen mededingers moet een som van. . . . . (bedrag in te vullen) ontvangen om de onkosten van het maken van het ontwerp, te bestrijden. Uit deze ontwerpen zal een keuze gedaan worden, en de uitvoering van het werk opgedragen worden aan hem, die het best gekeurde ontwerp vervaardigde.

Voor het geval in (C) genoemd.

Door persoonlijke uitnoodiging wordt een beperkt aantal architekten uitgenoodigd, deel te nemen aan een wedstrijd, bestaande in de vervaardiging van. . . . . (hier het ontwerp nader te omschrijven). Ieder mededinger zal een som van. . . . . (in te vullen het bedrag) ontvangen ten einde de onkosten van zijn arbeid te kunnen bestrijden.

Den vervaardiger van het best gekeurde ontwerp moet de leiding bij het uitvoeren van het werk worden opgedragen.

In ieder der drie gevallen (A), (B) en (C) moet de som die den ontwerpers wordt uitgekeerd, door de prijsvraag uitschrijvers onder voorlichting van het jurylid of de jury-leden worden vastgesteld.

6. Ieder ontwerp moet van de andere onderscheiden worden door een motto of een devies en niet meer, en iedere poging om invloed uit te oefenen op de uitspraak van de uitschrijvers van de prijsvraag, of op een der jury-leden doet den mededinger, die zich daaraan schuldig maakt, onmiddelijk alle rechten in betrekking tot de prijsvraag verliezen.

7. Een ontwerp wordt van de mededinging uitgesloten:

a. Wanneer het na den termijn, vastgesteld voor den inleveringstijd, wordt aangeboden. (Een uitzondering kan men maken, wanneer de vertraging het gevolg is van ongelukken onder weg).

b. Wanneer die ontwerper zich niet aan de bepalingen gehouden heeft.

c. Wanneer het ontwerp niet geheel weergeeft wat verlangd wordt in de prijsvraag.

d. Wanneer het grootere afmetingen heeft, dan overeen is te brengen met de beschikbare plaatsruimte, eindelijk:

e. Wanneer het jury-lid of de jury-leden, met of zonder bemiddeling van een persoon, bepaaldelijk belast om zorg te dragen, dat de aangenomen ontwerpen werkelijk voor den gestelden prijs zijn uit te voeren, van oordeel zijn, dat de vermoedelijke kosten de vastgestelde som zullen overtreffen (wanneer deze in de opgave is gespecificeerd) of, voor het geval geen dergelijke som is bepaald, hooger zullen zijn dan de som, die de uitschrijver van de prijsvraag wil besteden.

8. Wenschelijk is het, dat bij een eind-wedstrijd onder (A), 5, vermeld, al de ingekomen ontwerpen, behalve die welke krachtens een der gevallen in N°. 7 genoemd buitengesloten zijn, onder goedkeuring van de ontwerpers na dezen uitslag der beoordeeling, in het publiek tentoongesteld worden. Bovendien moet dan de uitslag van de beoordeeling der jury-leden tegelijkertijd bekend gemaakt worden.

9. Wanneer het werk in den een of anderen vorm tot uitvoering komt moet de leiding daarvan in handen geplaatst worden van den architekt wiens ontwerp het best gekeurd is en daarbij moet hij ten opzichte van het werk en van den bouwheer in volkomen dezelfde betrekking gesteld worden alsof hij, zonder voorloopige prijsvraag tot uitvoering van dat werk geroepen was geworden.

Wanneer het met een prijsvraag zoover is gekomen, dat de architekt voor de inlevering van het werk is uitgekozen, en de instructien om een aanvang te maken niet binnen den tijd van twaalf maanden, te beginnen met het tijdstip waarop de keuze gedaan werd, aan den architekt gegeven worden, zal men hem, ofschoon het werk niet tot uitvoering komt, toch met goedkeuring van het jury-lid of der jury-leden het gewone honorarium toekennen, behalve de som die aan hem even als aan de andere mededingers is uitbetaald geworden. Deze betaling zal als honorarium beschouwd worden, wanneer later hetzelfde werk onder zijn leiding toch tot uitvoering mocht komen.

EENIGE OPMERKINGEN OMTRENT HET VERSLAG DER VERGADERINGEN VAN DE AFDEELING AMSTERDAM.

De afdeeling Amsterdam heeft het voorrecht een rapporteur onder hare aanwezigen ter vergadering te bezitten, van wien men met recht zou kunnen getuigen een zeldzaam exemplaar te zijn. Wat toch is het geval. Nauwelijks is de vergadering afgeloopen, of het gesprokene wordt in enkele woorden bijeengevat en vliegt met arends-snelheid Gelre's dreven in, om in hun hoofdstad bij uitgever en drukker van de Opmerker zijn intrek te nemen. Wanneer een ander zich ter rust begeeft, trekt in het guurste gedeelte van het jaar, het verslag trots duisternis en weêr naar zijne bestemming toe. 't Is in één woord zeldzaam. — Dan durft men nog wel te beweren dat de levensgeesten van de afdeeling weinigen zijn, de onderwerpen niet altijd belangrijk; inderdaad ge moogt uwen rapporteur wel waardeeren die zoo geheel met de opinie van anderen verschilt, en uwen werkkring belangrijk genoeg acht. om met dien spoed meer algemeen bekend gemaakt te worden. — Zooals het bijna overal gaat, schijnt men jaloersch op dat voorrecht te zijn. Lastertongen bemoeien er zich mede en durven te beweren, „ja maar om de wille van de smeer enz." het is moeielijk te gelooven. Zien wij echter eens welke eigenschappen ons exemplaar buiten zeldzame bezit, die ik liever niet omschrijf maar ter beoordeeling laat. —

Neemt men de Opmerker van 19 Mei 1883 ter hand, dan komt daarin het verslag weder voor en wel groot 39 regels. Van deze 39 zijn er 20 gewijd aan eene bespreking, gevoerd door den heer C. B. Posthumus Meyjes.

Een ieder die dat verslag leest zal, afgaande op het aantal regels zich het denkbeeld vormen, dat die heer, een lans brekende tot rechtvaardiging van den verslaggever, zich dien avond ontzettend geweerd heeft. Geloove wie het wil; het was dan ook een treurige zaak, wel geschikt om den ijver van den verslaggever tegen te werken. Een lid der Maatschappij, alias anonymus, gaf toch in de Opmerker van 5 Mei zijne bevreemding te kennen, dat de verslagen der afdeeling, geplaatst in het Bouwkundig Weekblad en de Opmerker, geheel niet met elkander overeenstemden.

Het eerste zweeg waar het discussiën over een tentoonstellings gebouw betrof, de tweede deelde dezelve mede en daardoor ontstond de vraag wie van beiden hier de waarheid sprak, of dat zulke fantasiën ontstaan waren in een ietwat verhit brein. Deze vraag, anonym gesteld, gaf tot velerlei en wellicht verkeerde gevolgtrekkingen aanleiding. Waarom vroeg men, en te recht, dergelijke huishoudelijke vraag, van achter eene verschansing gedaan, daarvoor toch is ze niet belangrijk genoeg, en de kwade lieden waren zelfs zoo brutaal ook al weder onder een anonymus te veronderstellen, dat er verband zou bestaan tusschen den verslaggever en den alias onbekende, om daardoor aanleiding te kunnen vinden om op het onderwerp wegens hier nader volgende redenen te kunnen terug komen. Hoe slecht! Wel als dat zoo was, dan zou voorzeker de heer C. B. Posthumus Meyjes den verslaggever niet in bescherming genomen hebben.

Hoe had de zaak zich toegedragen. Zeer eenvoudig. Nadat de vergadering der afdeeling, gehouden 20 April 1883 was afgeloopen, bleven enkele leden, de plakkers zoo als men vroeger zeide, in gezelligen kout bijeen. Het verhandelde werd nog eens nader besproken, en ontstond de vraag of het wel wenschelijk zou zijn al hetgeen over het gebouw gesproken was, in het Bouwkundig Weekblad op te nemen, daar men allicht de zaak daardoor te veel vooruit liep voor de algemeene vergadering der Maatschappij. Het gevoelen was, dit te laten berusten, doch stuitte men op het bezwaar, dat de Vereeniging Architectura enz. zich had laten ver-

tegenwoordigen als lid der afdeeling en allicht in de Opmerker hiervan zou kunnen reppen, zonder met dit voornemen bekend te zijn. Oogenblikkelijk vormde men het plan, bij beleefd schrijven den vertegenwoordiger te verzoeken, in dien geest te willen handelen, en een schrijven door verschillende leden onderteekend werd dadelijk daartoe aan het adres bezorgd. Hiermede vertrouwde men de zaak geregeld, toen later bleek, dat men in deze ter goeder trouw gestelde opvatting zich vergist had. Op de vergadering van 18 Mei nam de Heer C. B. Posthumus Meyjes het woord om te betoogen, dat de verslaggever van de Opmerker zich gekrenkt gevoelde door de anonyme vraag en prozaische uitdrukking van verhit brein, door een lid der Maatschappij gebezigd in No. 18 van de Opmerker.

Het klinkt zonderling maar is volkomen waar, Spr. wilde niets meer of minder dan dat het Bestuur der afdeeling dit zou toelichten, hetzij in de Opmerker, hetzij in het Bouwkundig Weekblad, als zijnde uit een gezond brein en naar waarheid bericht. Terecht was het antwoord, dat zulks buiten den werkkring lag en was het naar aanleiding daarvan, dat ik als een der mede onderteekenaars van het schrijven den loop der zaak toelichtte, er bij bemerkende, dat de verslaggever gerechtigt is zijn rapport overeenkomstig de waarheid te stellen, dat echter de opinie over de wijze waarop dit geschied was, tegenover het beleefd door ons gesteld verzoek, niet van dien aard was, dat wij het noodig vonden daarvoor dank te zeggen en bleek uit de verdediging de geschiedenis niet ongelijk te zijn aan die van den jongen, die niet ter school kwam en tegen den meester zei, ja meester mijn moeder was ziek, en mijn vader was uit, nu moest ik op mijn zusje passen; maar hij vergat er bij te voegen, dat hij zelf geen lust had. Zoo ook was het den verslaggever gegaan. Een zamenloop van omstandigheden had gemaakt, dat hij den brief eerst den volgenden morgen had gevonden en zoodoende kwam het verslag in de Opmerker terecht, waardoor het verschil in beiden bleek.

Is zulk een verslaggever nog niet meer dan zeldzaam? En waar men nu de Opmerker van 19 Mei in zijn twintigregelig verhaal leest tot vergoeding van den verslaggever, wat dunkt U dan wel van alles, indien de verdediger en de verslaggever altijd dezelfde personen zijn? Dat is toch wat al te raar. Waarlijk zoo zou het er toe komen, dat het lid der Maatschappij het rechte brein te pakken had. Wij leven nu eenmaal in een zonderlingen tijd, waarin men het best doet, volgens velen, als een ander hen vergeet over hun persoon of werken te spreken, het dan maar zelf te doen; het publiek toch, begrijpt niet altijd de herkomst. Is de verslaggever in dien tijd geboren, dan wachten de afdeelingsverslagen nog menige grap.

Arme verslaggever, die zijn huis op zulke zwakke grondslagen moet bouwen.

20 Mei 1883. J. DE HAAN.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER DEELING AMSTERDAM, GEHOUDEN 18 MEI 1883.

Op deze vergadering, de laatste in dit seizoen, werden tot Afgevaardigden naar de algemeene vergaderingen in Mei en in September benoemd de Heeren Sanches en Laarman en de Heer Wolter hun toegevoegd als plaatsvervanger bij ontstentenis van een van beiden.

Besproken werd de door 50 Leden voorgestelde wijziging der wetsartikelen, regelende de verkiezing van Bestuurleden en het daarvan afwijkende gevoelen van den Heer Sanches, als uiting van de minderheid der Commissie van Onderzoek, in wier handen volgens art. 57 der wet, het genoemde voorstel gesteld was tot preadvies.*

Daarna stelde de Heer Laarman ter bezichtiging de plaatwerken: »Entwürfe von Studirenden an der königlichen technischen Schule in Berlin" en »Architectur Deutschlands."

Aan het einde der Vergadering vestigde de Heer Posthumus Meyjes, vertegenwoordiger in deze Afdeeling van het genootschap Architectura et Amicitia, de aandacht op een ingezonden stuk in het weekblad »de Opmerker", waarin hem, als schrijver van het verslag over de vergadering der afdeeling in de Opmerker, verweten wordt blijkbaar aan zijne phantasie vrij spel te laten, daar hij in dat verslag melding maakt van de bespreking von een plan tot stichting van een lokaal voor tentoonstelling van Bouwartikelen door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, daar in het officieel verslag van de vergadering in het Bouwkundig Weekblad niets daarvan te lezen is. Hij vraagt aan de Afdeeling of zij op zich nemen wil door een bericht in een der beide Weekbladen het verschil tusschen de twee verslagen op te helderen.

Een der leden meent, dat de afdeeling aan dat verzoek niet voldoen kan, en dat de heer P. M. zelf daarin voorzien moet; een ander lid merkt op, dat de zaak reeds opgehelderd is door dat het bestuur der Maatschappij in haar bericht aan de leden, opgenomen in het laatste nummer van het Bouwkundig Weekblad daarin o.a zegt, dat het plan tot stichting van een gebouw voor Tentoonstelling in de Afdeelingen behandeld is.

De Heer Posthumus Meyjes vereenigt zich met deze oplossing der kwestie en zal zich dus op dat bericht beroepen.

* Telaat om gelijk met dit onderwerp behandeld te worden, was van den Heer W. C. van Goor te Rotterdam ontvangen een afschrift van diens brief aan het bestuur der Maatschappij, inhoudende zijne opmerking omtrent de voorgestelde wetswijziging.

INGEZONDEN.

Nogmaals JEEN.

»Dankbaar, doch niet voldaan", schreef ik, naar aanleiding van pater Jeen's mededeelingen; dankbaar, doch niet voldaan, schrijf ik ook, nu mijn artikel beantwoording vindt in het Bk. Wbl. — dankbaar als een nederig mensch past te zijn, wanneer men hem zijne fouten onder het oog brengt; niet voldaan, daar ik van het stuk der heeren Auping c. s. moet getuigen, als die bekende wiskunstenaar van een concert: zeer mooi, doch wat bewijst het? Heb ik gezegd de voortreffelijkheid des heeren Jeen te betwijfelen? Zoo de heeren Groninger kachelfabriekanten door hun persoonlijken omgang, moeielijk den persoon van G. J. Jeen kunnen scheiden van den schrijver, moeten zij dit niet aan mij wijten. Ik besprak het boekje en had derhalve, naar hetgeen daar geschreven staat, te oordeelen. Ik zou dan ook de uiting van des heeren Auping's dankbaarheid niet beantwoorden, zoo hij niet aan het eind er van zegt, slechts gewezen te hebben, op wat hem in mijn opstel als »minder bekookt" en »minder zuiver van toon" is opgevallen. Ik moet eerlijk bekennen te vergeefs naar dat »wijzen" gezocht te hebben. Of zit die »onzuiverheid van toon" daarin, dat ik den heer Jeen een radikaal heb genoemd (men zou het uit den aanvang afleiden)? Zijn de Groningsche heeren zoo bang voor dat woord, beschouwen zij het mogelijk als een scheldwoord? Ik kan hen slechts verzekeren, dat ik er zoo niet over denk en gaarne naar radikale denkbeelden luister, mits.... zij behoorlijk gemotiveerd zijn. Of ligt mijn fout daarin, dat ik »hier en daar blijkbaar twijfelachtige gezegden" heb neergeschreven? Ik wil gaarne gelooven, dat dit niet »zuiver van toon" is, doch ik begrijp niet best, wat bedoeld wordt; de zuivere toon der heeren lijdt een weinig aan gebrek aan helderheid.

Maar neen, mijn fout schuilt nog ergens anders. Ik heb gezegd de aandacht gevestigd te hebben op wat mij goed toeschijnt en toch heb ik sommige zaken veroordeeld! Ik zeide naar dit oppervlakkige werkje niet te kunnen oordeelen, en toch heb ik hier en daar veroordeeld! Ja, inderdaad heeren, ik durfde den vorm veroordeelen; ik durfde door aanhalingen van zonderlinge zinnen en onmogelijke woorden, den lezers van dit Weekblad een beeld te geven van den stijl; ik durfde wijzen op zaken die mij onjuist voorkwamen en ondanks dit alles, waagde ik te beweeren, dat er te weinig gegevens waren om het stelsel in zijn geheel te beoordeelen! Dit moge den heeren vreemd schijnen, zoo erg verrassend meen ik toch niet, dat het is.

Overigens kon ik moeielijk weten, dat de heer Jeen het zelf volstrekt niet eens is met de definitie door hem van warmte gegeven; bezwaarlijk vermoeden, dat de schrijver een zoo ongelukkigen vorm aan zijn boekske gaf »omdat het zijn lust is kleinere industrieelen voort te helpen"; zeer zeker niet uit het werkje opmaken, dat de schrijver gaarne verdere inlichtingen geeft, daar hij juist de pen opnam om een eind te maken aan al die aanzoeken, die »dreigend" begonnen te worden.

Ik moet dan ook den heeren meêdeelen, dat, ondanks de onbekookheid van mijn opstel, ik er geen woord van wensch terug te nemen en wat de onzuiverheid van toon aangaat, zal het mij aangenaam zijn, nadere inlichtingen te ontvangen. De uitnoodiging nogmaals naar Groningen te komen en mij van het deugdzame van het systeem te overtuigen, waardeer ik zeer, doch praktischer zou ik het gevonden hebben, zoo de schrijver in zijne brochure wat duidelijker ware geweest en geen aanleiding had gegeven tot (volgens de heeren Auping c. s.) verkeerde opvattingen. Hoe b.v. wijs te worden uit een beschrijving van kachels, waarin o.a. deze zin voorkomt: »Twee rookuitgangen liggen met hunne centra op één lijn met het centrum van de kolom" (Of de eenvoudige, kleine industreelen voor wie het boekje geschreven heet te zijn, het begrijpen?); hoe overtuigd te worden door een schrijver, die zijn toevlucht neemt tot machtspreuken als: »Wat al ooit beproefd is, het leiden van pijpen door het vuur en den rooster der kachel, is volstrekt af te keuren om zeer gewichtige en meerdere redenen", zonder eenige daarvan op te noemen?

Meenen de heeren kachelfabrieksanten, dat het publiek kachels zal koopen, omdat de maker ze voor goed verklaart of wel overtuigd van het werkje des heeren Jeen, dat weinige leeken zullen lezen, laat staan begrijpen? Echter, ik heb de kachels niet afgekeurd en kan zelfs verklaren dezer dagen een model van zulk een kachel gezien te hebben, dat mij zeer wel beviel. Evenwel, op de tentoonstelling te Amsterdam zullen wij ons ongetwijfeld nader van de deugdzaamheid kunnen overtuigen. De heeren Auping c. s. zullen zich zeker gelukkig rekenen, eene zoo volkomene, nederlandsche uitvinding ook onder de buitenlanders te populariseeren. Ik verlang zeer naar de kennismaking.

Zeer wel begrijp ik, dat de heer Auping, die, zoo ik wel ben ingelicht, steeds met den heer Jeen gewerkt heeft, voor hem in het strijdperk wil treden. Maar hij doe dit dan niet »minder bekookt" en gebruike argumenten. De heer Jeen is niet aangevallen en behoefde dus niet verdedigd te worden; het boekje was slechts te redden door verduidelijkingen of nadere verklaringen. Dit doen de schrijvers niet. De opmerking dat mijne opvattingen onjuist zijn, zal toch wel niet als argument moeten gelden. Ik vrees, dat de schrijvers op deze wijze de partij van den heer Jeen opvattende, ook daar waar hij niet is aangevallen, hem wel eens aanleiding zouden kunnen geven tot de klacht:

Heer, hoed mij voor mijne vrienden!

den Bosch,
16 Mei 1883. D. E. C. KNUTTEL.

PRIJSVRAAG

PROGRAMMA

voor het Concours, uitgeschreven door de Bouwgrond Exploitatie „CONCORDIA."

De Bouwgrond Exploitatie »*Concordia*," zich ten doel gesteld hebbende, bij de exploitatie harer terreinen te Kralingen, zooveel mogelijk te zorgen, dat de aldaar te stichten gebouwen, overeenkomstig den nieuwen aanleg, beantwoorden aan de eischen van uiterlijk schoon en doelmatige inrichting, heeft tot bevordering van dit doel besloten premiën uit te loven tot een gezamenlijk bedrag van zevenduizend gulden, zegge *f* 7000.—.

De ondergeteekenden, Bestuurders der Afdeeling Rotterdam van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, door de bovengenoemde Bouwgrond Exploitatie »*Concordia*" daartoe uitgenoodigd, hebben de eer hiertoe het navolgende programma vast te stellen:

De Bouwgrond Exploitatie »*Concordia*" looft uit:

1°. Eene premie van twee duizend gulden, zegge *f* 2000.—, voor het huis met den schoonsten gevel van de eerste Serie van vijftien huizen, staande met den Hoofdgevel aan de avenu »*Concordia*"

2° Eene premie van drie duizend gulden, zegge *f* 3000.—, voor het huis met den schoonsten gevel van de eerste Serie van vijftig huizen, staande met den Hoofdgevel aan de avenu »*Concordia*."

3° Eene premie van twee duizend gulden, zegge *f* 2000.—, voor het meest doelmatig ingerichte huis van de eerste serie van vijftig huizen, staande met den Hoofdgevel aan de avenu »*Concordia*."

De serie van vijftien huizen (sub 1) blijft ook later mededingen naar de beiden premiën (sub 2 en 3.)

De eigenaars der perceelen, mededingende naar een der hierboven uitgeloofde premiën, zullen zich moeten gedragen naar de voorwaarden bij den verkoop der perceelen gemaakt.

Bestuurders der voornoemde Afdeeling wenschen de premiën toe te kennen voor de schoonst gebouwde gevels, onverschillig in welken stijl die gebouwd zijn of welke materialen daarvoor zijn gebezigd.

De mededingers naar bovengenoemde premiën zullen van hun voornemen tot mededinging kennis moeten geven binnen eene maand nadat door hen met de fundeering is aangevangen. Zoodra de panden voltooid zijn wordt mede kennis gegeven en binnen eene maand daarna teekeningen ingeleverd van de gevels, het vooraanzicht met de noodige vertikale en horizontale doorsneden, alles op eene schaal van vijf centimeters per Meter en voor de plattegrond-teekeningen voor de mededingers vermeld (sub 3) op eene schaal van twee centimeters per Meter. De teekeningen der gevels mogen enkel in lijnen uitgevoerd, ongeharseerd en niet in kleuren of tinten opgewerkt zijn.

Zoodra het laatste plan van elke serie is ingeleverd, zal door het Bestuur der voornoemde Afdeeling eene jury benoemd worden, bestaande uit hoogsten vier Nederlandsche bouwkundigen, benevens den President der Afdeeling als Voorzitter, die binnen eene maand na hunne benoeming uitspraak zullen doen.

Het bedrag der premiën zal dan binnen den tijd van vier weken na de uitspraak der jury ten kantore van de Maatschappij »*Concordia*" zonder eenige korting worden uitbetaald.

Gerechtigd tot de ontvangst der toegekende premiën zijn zij, voor wier rekening de panden zijn gebouwd en tijdens den bouw als eigenaars der gronden bekend stonden.

Gebouwen door of voor rekening van de Maatschappij »*Concordia*" zelve gesticht, komen bij het concours niet in aanmerking en worden ook niet mede geteld.

Alle stukken, dit concours betreffende, moeten worden ingezonden bij den Secretaris der Afdeeling, de Heer G. J. v. d. Goes, Noordersingel, N°61, te *Rotterdam*, bij wien ook op *franco* aanvraag programma's te verkrijgen zijn.

Het Bestuur der voornoemde Afdeeling verklaart zich ten alle tijde bereid de noodige inlichtingen te geven.

Het Bestuur der Afdeeling Rotterdam, der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst,

H. Cramer, *President.*
W. C. Coepijn, *Vice-President.*
Th L. Kanters, *Penningmeester.*
Rotterdam, April 1883.
W. C. van Goor, *Correspondeerend lid.*
H. J. Dupont. } *Commissarissen.*
J. A. Voorhoeve, } *Commissarissen.*
J. C. van Wijk. } *Commissarissen.*
G. J. van der Goes, *Secretaris.*

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Bij Min. beschikking is bepaald: dat de commissie, belast met het afnemen der examens B van art. 60 en C van art. 61—65 der wet op het Middelbaar Onderwijs voor het jaar 1883, zitting zal houden te Delft; en zijn benoemd tot lid en voorzitter dier commissie, dr. J. Bosscha, hoogleeraar-directeur der Polytechnische school; tot leden: dr. G. F. W. Baehr, F. J. van den Berg, E. Gugel, N. H. Henket, E Steuerwald, mr. B. H. Pekelharing, dr. H. Behrens, Ch. M. Schols, J. A. Snijders CJz., H. A. Ravenek, dr. G. J. Legebeke, hoogleeraren aan de Polytechnische school; dr. L. C. Levoir, A. Le Comte, P. van den Burg, leeraren aan de Polytechnische school; dr. W. F. Koppeschaar, leeraar aan de H. B. school te 's Gravenhage; dr. C. A. Scheltema, leeraar aan de hoogere burgerschool te Delft; J. W. Welcker, ingenieur van den waterstaat te Alkmaar; D. Maarschalk, oud-directeur-generaal der staatsspoorwegen in Nederlandsch-Indië, te 's Gravenhage; F. Ph. J. Mahieu, ingenieur voor het stoomwezen der spoorwegdiensten, te 's Gravenhage; A. W. van Dam, leeraar aan de akademie van beeldende kunsten en technische wetenschappen te Rotterdam; A. J. H. Beeloo, hoofd-ingenieur der marine te 's Gravenhage; en L. C. P. W. Visser, hoofd-ingenieur der marine, te Amsterdam.

VRAAGBAAK.

VRAAG 27. Hoe moet de gedragslijn van den architekt zijn, wanneer zijn client eene publieke besteding van een werk laat uitschrijven, naar de voorschriften van den Waterstaat van 22 Mei 1876 n°. 31, 3e afd: en de gedachte met zich voert, om, zoo zijn favoriet eventueel niet als minsten inschrijver voorkomt, het werk niet aan den minsten inschrijver (die in allen deele evenzoo soliede is) maar aan zijn man voor het cijfer van den laagsten inschrijver te gunnen.

ANTWOORD 26. De twee navolgende werkjes, bevatten eene duidelijke uiteenzetting, toegelicht door vele plannen van bestaande gebouwen:

1°. Ueber öffentliche Bade-anstalten.
Referat von Hernn Oberingen, F. Andreas Meijer, und Architekt Henry Robertson. Braunsweig, Fr. Vieweg und Sohn 1880.

2°. Die öffentliche Bade-anstalt zu Bremen, von G. Runge, Architekt. Bremen. Chr. Geffken und Sohn.

AFLOOP-VEILING-BOUWTERREINEN.

15 *Mei* 1883.

Een bouwterrein,	Plantage Groene- of Badlaan	ƒ 3550.—	
Een bouwterrein,	Weesperzijde	ƒ 7500.—,	opgehouden
» »	»	» 5500.—,	»
» »	»	» 7000.—,	»
Drie bouwterreinen	»	ieder » 3000.—,	»
Zes »	»	» » 2500.—,	»
Vier »	»	» » 2000.—,	»

Afloop van Aanbestedingen.

OUDCARSPEL, 7 Mei. — Het gemeentebest.: het bouwen van eene school voor 288 kinderen, onder beheer van den architekt Du Croix te Alkmaar:

A. Vos	ƒ 30 075
J. Hoogland	» 29,850
J. Tesselaar	» 29,592
N. v. d. Voort	» 29,490
J. Bakker te Valkoog	» 29,292
W. Vasbinder	» 28,777
J. Rezelman en W. de Heer te Nieuwe Niedorp	» 28,385
Joh. J. Tesselaar	» 28,282
A. Hart Jbz. te Koedijk	» 28,200

de overigen allen te Alkmaar.

DEVENTER, 12 Mei. — Bestuurder van de Vereenigde Gestichten het bouwen van een nieuw ziekenhuis:

A van der Meer te Harlingen	ƒ 109,875

DRIEL, 12 Mei. — Het gemeentebest. van Heteren: het bouwen eener school voor 288 kinderen:

C. Smit te Rhenen	ƒ 16,668
J. van Burck en W. Wissen te Arnhem	» 16.484
A. van Genderen, F. van Scharrenburg en A. Speijers te Heteren	» 16,249
H. Gerritsen te Elden	» 16,160
W. Bloem te Renkum	» 15,949
A. G. Nagelvoort te Rossum	» 15,670
P. Mullaard te Arnhem	» 15,539
A. H. Verheij en H. Steijntjes te Nijmegen	» 15,330 gegund.

GRONINGEN. 12 Mei. — De architekten K. en H. Hoekzema te Groningen, namens den Heer B. J. Scherpbier het bouwen eener heerenbehuizing met pakhuis aan den Heerensingel en Heerenbinnensingel aldaar:

J. Poelman	ƒ 26,980
H. Kiel	» 26,599
J. Werkman	» 26,238
J. Ibeling	» 26 160
D. S. Diddens	» 26,090
E. Berkenbosch	» 24,905
F. Roders	» 23,465
F. Y. Jelsma	» 23,450
H. Jansen	» 23,070

gegund allen aldaar.

'S GRAVENHAGE. 15 Mei. — De directie der IJssel Stoomtramweg maatschappij: het maken van een stationsgebouw met rijtuig- en locomotiefremise en bijbeh. werken te Gouda:

F. P. de Haas te 's Gravenhage	ƒ 24,000
Gebr. Westmaas id.	» 23.490
T. J Mirande id.	» 23,449
C. M. Roozenburg te Naaldwijk	» 23,875
C. J. v. Tusschenbroek te Rotterdam	» 23,300
P. G. Winters te Kralingen	» 22,593
J. Sleuters te Delft	» 20,920
W. P. Teeuwisse te 's Hage	» 20,480
W. Bokhoven te Gouda	» 19,950
W. G. Mansveld te Wassenaar	» 19,700
J. A. v. Straaten te Utrecht	» 18,889
H J. Nederhorst te Gouda	» 17,942
C. P. W. Dessing idem.	» 16,959

GRONINGEN 15 Mei. — De HH. H. L. Goldschmidt en Zn. het bouwen van eene heerenbehuizing met stalling en schuur, onder beheer van den architect G. Schnitger.

J. Heling	ƒ 35,948
B. de Jong	» 33,682
D. Edzards	» 33,598
E. Berkenbosch	» 31,975
H. de Haan	» 31,450
H. Harms	» 29,800
Gebr. Kuiper	» 28,136

allen aldaar. gegund.

NIJMEGEN. — Het bouwen van 3 woonhuizen voor den heer Schuller:

A. Th. Opsomer ald.,	ƒ 24.650 gegund.

NIJMEGEN, 15 Mei — De bouwkundige J. Knoops Jr: het bouwen van een villa aan de Voorstadslaan, voor den WelEd. heer W. Salomonski:

J. Penders te Nijmegen	ƒ 28.232
N. van Eck idem	» 17.700
G. Liefting te Arnhem	» 16 624
J. T. Kerkhoff te Nijmegen	» 15.416
J. Mulder te Arnhem	» 14.900

STAPHORST, 15 Mei. — Het gemeentebest: het gedeeltelijk afbreken en vergrooten van de bestaande school voor 196 leerlingen:

J. C. Flik te Zwolle	ƒ 12.798
H. van der Sluijs te Zwollerkerspel.	» 12.498
H. Korten te Meppel	» 11.975
J. de Boer en Zn. te Steenwijk	» 11.700
J. Otten te Meppel	ƒ 11.674
E. Groenink te Steenwijk	» 11.500
R. Bruintjes te Meppel	» 11.489
J. G. Hofman te Blesse	» 11.272

BIERVLIET, 16 Mei. — Het gemeentebest: het bouwen van een schoollokaal met onderwijzerswoning op het gehucht Driewegen:

J. F. Maes te Hoofdplaat	ƒ 15.700
G. Hoevenagel te Biervliet.	» 14.441
A. C. Rijnberg idem	» 13.940 gegund.

ROTTERDAM, 17 Mei. — Het bestuur der Rotterdamsche manége: het amoveeren van bestaande en daarstellen van nieuwe gebouwen enz., ten behoeve der Rotterdamsche manége:

A. Pina	ƒ 42.276
G. A. van der Wilde	» 39.739
A. du Vijn	» 39.449
M. Lodenes en Luijke	» 38.900
G. A. J. Gouverneur.	» 38.888
de Waal en Kraaijvanger	» 38.734
Gouverne en Doon	» 38.248
H. Breuer	» 38.000
P. Bleijenberg	» 37.959
W. L Helmer	» 37.780
J. F. Engel en Zn.	» 37.000
Kroller en de Geus	» 36.997
A. Looijmens	» 36.800
B. Hooijkaas en Zn.	» 36.256
H. van de Sande.	» 36.098
J. Mirande.	» 35.950
W. A. Vrolijk en Zn.	» 35.355
Muller en Drooglever Fortuijn	» 34.789
H. J. Herman en Zn.	» 32.400
A. G. Sondemeijer	» 32.315

EEMNES-BUITEN, 18 Mei. — Het gemeentebestuur: het bouwen van een school en onderwijzerswoning:

G. Majoor te Bussum	ƒ 16.800
H. C. Klokke te Hilversum	» 16.600
P. Andriesen idem	» 15.900
A. Keers.	» 15.848
T. Koelewijn te Eemnes	» 15.600
B. A. van Schadewijk te Hilversum	» 14.800
W van Doornik te Baarn	» 14.080
H. Heijtlager te Amsterdam.	» 14.880
H. van Schadewijk te Soest	» 14.800
D. Limper te Amsterdam	» 14.670
E. J. Jurriens te Naarden	» 14.500
B. Barneveld te Vreeswijk.	» 13.920

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

3DE JAARGANG. ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST. N°. 22. 29 MEI 1883.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN en F. J. NIEUWENHUIS.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Warmoesgracht 12, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD.

OFFICIEEL GEDEELTE: Mededeelingen betreffende de maatschappij. — NIET OFFICIEEL GEDEELTE: Oude kerkelijke glas schilderkunst. — Groote woorden. — Vraagbaak. — Statistiek in het bouwwezen. — Noot behoorende bij het onderwerp statistiek in het bouwwezen. — Prijsvragen. — Afloop van aanbestedingen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

ALGEMEENE VERGADERING

TE HOUDEN OP

den 30sten Mei a. s. des avonds te 7 ure,

en den 31sten Mei des namiddags te 2 ure,

beide dagen in een der lokalen van het

KON. ZOL. GEN. „NATURA ARTIS MAGISTRA",

TE AMSTERDAM.

Aan de leden wordt in herinnering gebracht, dat overeenkomstig het verlangen van het Bestuur van het Genootschap N. A. M. alleen die leden der Maatschappij toegang hebben tot het gebouw alwaar de Vergadering gehouden wordt, die voorzien zijn van de Agenda voor de Vergaderingen, welke Agenda door den toonder moet onderteekend zijn.

OUDE KERKELIJKE GLAS SCHILDERKUNST.

DOOR VOORUITGANG DER TECHNIEK, TERUGKEER TOT DE OUDE MEESTERS.

Men kon in de laatste jaren hier en daar veel lezen over het gebruik, niet alleen van photographiën op papier, maar ook van encaustische glasphotographiën voor de monumentale glasschilderkunst. Aanvankelijk schonken wij weinig opmerkzaamheid aan de mededeelingen over deze nieuwe wijze van werken; wij hielden haar namelijk voor een van die snel voorbijgaande technische aardigheden of kunstjes, zooals deze ook in andere takken der kerkelijke kunst nu en dan op eens te voorschijn komen, om spoedig weer aan de vergetelheid te worden prijsgegeven. Wij beschouwden, openhartig gesproken. deze aanprijzingen der photographische nieuwe glasschilderkunst met een soort van wantrouwen, zoowel met het oog op de kunstarcheologie als op architekten en kunstkenners. Geheel in overeenstemming met ons, oordeelden kunstenaars en geestelijken, zoo lang zij nog geen proeven van bewerking onder het oog hadden gehad. Wij zochten te vergeefs dergelijke voorbeelden op de tentoonstelling voor kerkelijke kunst, tijdens de vergadering van katholieken, in het vorige jaar gehouden te Frankfort a/M.

Inmiddels werden wij in de gelegenheid gesteld, om ons met eigen oogen te overtuigen van de waarde der

photographie voor de kerkelijke- en in hoofdzaak voor de glasschilderkunst. De zaak is inderdaad van zoo groot belang voor de kunst, dat wij haar eene bespreking waardig keuren.

De heer H. Oidtmann, Med. Doctor te Linnich bij Aken, welke twintig jaren geleden de encaustische steendruk op glas, ten behoeve der naar geweven stoffen genomen motieven ingevoerd heeft, heeft ook onlangs het zonnelicht, ten behoeve van lichtdruk op glas, als teekenende kracht in zijne werkplaatsen ingevoerd voor onderwerpen der hoogere kunst.

Thans, nadat wij het licht als een zoo krachtig hulpmiddel voor de kerkelijke glasschilderkunst hebben leeren kennen, kunnen wij niet nalaten er ons over te verwonderen, dat hij, die deze toepassing van het licht het eerst heeft bedacht, haar zoovele jaren heeft laten rusten eer hij er gebruik van maakte en invoerde ten dienste van de kunst.

De toepassing der photographie op de glasschilderkunst is tweevoudig.

Ten eerste is zij van voorbereidenden aard; dat is het vervaardigen van volkomen getrouwe kopiën naar oude meesterstukken, door middel der vergrootende photographie, megalophotographie genoemd, zijnde de vervaardiging van facsimile-kartons naar bestaande meesterwerken in de gewenschte grootte, tot meer dan levensgroot.

Ten tweede kan door middel der photographie, een op deze wijze verkregen karton met smeltbruin op het glas overgebracht worden als een vuurvaste onderdruk, die een leiddraad voor den glasschilder wordt.

De waarde van deze beide toepassingen voor de kerkelijke glasschilderkunst wordt het best uit een paar voorbeelden duidelijk.

Stel, dat ik voor een gothisch drielichtvenster eener kerk wensch te gebruiken, in het bovenste gedeelte, de uitstorting van den Heiligen Geest, getrouw gevolgd naar de schilderij van meester Jan Jost van Calcar, uit de 15e eeuw, dan, de apostelen levensgroot, en in het onderste gedeelte de volgende drie heiligen, eveneens levensgroot: St. Stephan, van Barth. de Bruijn, benevens Petrus en Andreas, van meester Wilhelm.

Het reproduceeren der oorspronkelijke schilderijen voor dit doel, heeft in alle onderdeelen door middel der photographie plaats, in het museum of dáár waar 't kunstwerk zich bevindt. De reproductie geeft niet alleen de teekening van den ouden meester in alle getrouwheid weer, maar meer dan dat; zij geeft zelfs elke penseelstreek terug, en wij verkrijgen alzoo een karton, alsof dit door den meester zelve ware vervaardigd. 1).

De glasschilder komt op de volgende wijze in het bezit van deze levensgroote kartons. In verschillende steden zijn de photographiën voorhanden, genomen naar de meesterwerken, die in museums aanwezig zijn en de afdrukken op papier kunnen, volgens bestaande opgaven, door middel van kunsthandelaars, besteld worden. Maar deze photographiën zijn, evenals de negatieven waarnaar zij genomen zijn, slechts klein. Om van hen beelden op levensgrootte te verkrijgen, moeten de clichées onder het mikroskoop gebracht worden, en de kleine beelden of voorstellingen moeten door middel van de laterna magica (de tooverlantaarn) op den wand of op eene voor de inwerking van het licht gevoelig gemaakte groote glazen plaat geworpen worden.

Op deze wijze worden in de werkplaatsen van Dr. Oidtmann origineele kartons van onschatbare waarde vervaardigd; kartons op structuurloos glas doorschijnende, met details welke men gerust onder de loupe aan een nadere beschouwing onderwerpen mag, en welke, waren zij op papier gephotographeerd geworden, nooit zoo juist en getrouw zouden weergegeven kunnen zijn. De photographie heeft zich op deze wijze van het meesterwerk, in zijn volle grootte, meester gemaakt, om het in handen te stellen van den kunstenaar-glasschilder, ten einde het over te brengen in de taal van het glas.

Zoo kunnen wij kartons zien, overgenomen naar de altaar-schilderijen uit Brugge en Brussel, de beroemde voorstellingen uit het leven van de heilige Ursula, door Memling geschilderd, terug gevende.

Dr. Oidtmann, die zich voor de reproductie van kleinere voorstellingen op glas, reeds sedert lang van de photographie, als hulpmiddel, bediend had, was op de gedachte gekomen haar ook te gebruiken voor levensgroote beelden op glas, ja zelfs voor de grootste schilderstukken op kerkramen, door de bekende verzameling doortrekken van Ramboux, naar de meest merkwaardige oude beelden in omtrekken op levensgrootte. Hij had van de, slechts in omtrekken geteekende, karakterkoppen uit de genoemde verzameling, eenigen op glas overgebracht, en deed vervolgens eene schrede voorwaarts, door de aanwending der vergrooting door middel der photographie.

Beelden, zooals het onvergankelijk schoone altaarstuk uit het Wallraf-Richartz-Museum te Keulen, de afname van het kruis, met het vergezicht op de stad Jerusalem voorstellende, laten zich nu, in welke grootte men het ook wenscht, overbrengen in schitterend kleurig mozaiek voor kerkvensters.

Tot hiertoe zal de strenge kunstkritiek niets tegen de wijze van werken van Dr. Oidtmann hebben in te brengen; zij zal de methode als een grooten vooruitgang kunnen huldigen, misschien een der grootsten op het gebied der glas-schilderkunst na haar 800 jarig bestaan. Onnavolgbare oude meesterwerken, origineele schilderijen wier gewicht tegen goud wordt opgewogen, in groote facsimile's als voorbeelden voor monumentaal schilderwerk te leveren, is eene aanwinst welke de kunst van den glasschilder tot eene nooit gedachte hoogte kan en moet opvoeren.

Wij komen thans tot het tweede, meer betwistbare punt, het overbrengen der verkregen papieren kartons op het glas, zoodanig dat het persoonlijk karakteristieke wat in die kartons ligt, volmaakt bewaard blijve, en niets verloren ga bij het overbrengen. Hier komt het encaustische lichtdrukproces aan den glasschilder te hulp. De voorstelling op het karton spiegelt zich als 't ware daarbij blijvend in het glas af. Om ons een denkbeeld te vormen van de voordeelen van deze merkwaardige wijze van werken, denken wij ons b. v. dat Kaulbach een manier gekend had, volgens welke hij de

1) Photographiën naar oude bestaande meesterwerken zijn op papier verkrijgbaar, voor zooverre de clichées nog niet aanwezig zijn. Wij zagen er meerderen bij den heer Ferd. Engers te Amsterdam, de vertegenwoordiger voor de fabriek van den heer Oidtmann.

kartons voor de wandbeschilderingen van het museum te Berlijn — de verwoesting van Jerusalem, de Hunnenslag, enz. — aan welker uitvoering hij jaren lang gearbeid heeft, door middel van de inwerking van licht, als onvergankelijke voorstelling, op de oorspronkelijke grootte, en in alle details, in grijze tint, als een krijtteekening op den wand had kunnen overbrengen. Hoeveel zoude wellicht de groote teekenaar voor dit middel gegeven hebben, vooral wanneer zijn beelden zich op den wand afspiegelden, niet als een spiegelbeeld — rechts met links verwisseld — maar in geheel denzelfden stand als zij op de kartons voorkomen. Afgezien van de groote kosten en het tijdverlies die bij het moeielijke doortrekken ontstaan, zou een dergelijk spiegelbeeld hem tevens elke minuut van den arbeid verzekerd hebben, die de meester nu zelve aan zijne kartons besteden moest.

Hetzelfde is het geval met de encaustische lichtdoortrekmethode op glas, Pyrophotographie genaamd. Hierbij wordt een karton op dezelfde grootte met smeltzwart, gelijk een zacht grauwe sluier als 't ware over het glas heengelegd, en wel, de vleeschpartijen der teekening op vleeschkleurig — of op antiek fleschgroenachtig glas, al naar gelang de gestrengheid der eischen van den stijl, en de overige partijen, de kleeding enz., op glas van passende kleuren.

Op deze wijze ontstaat eene prachtige copie in glas naar het oorspronkelijke schilderwerk, eene copie, volmaakt wat teekening zoowel als wat kleur betreft. De individualiteit van den glasschilder moet zich nu noodzakelijk onderwerpen aan de persoonlijkheid en oorspronkelijkheid van den meester.

Overigens moet wel in aanmerking genomen worden, dat men hier niet te doen heeft met een bloote mechanische overbrenging van een bestaand schilderstuk op glas. Alleen de teekening wordt door het zonnelicht overgebracht, en het penseel van den glasschilder kunstenaar werkt vervolgens het overgebrachte schilderij af, op dergelijke wijze als een borduurster op stramin, waarop de teekening is aangegeven, haar werk uitvoert; zij is wel gehouden aan al de kleinigheden der oorspronkelijke teekening, maar overigens, wat de technische behandeling aangaat, geheel vrij.

Niet altijd maakt de glasschilder van de langs photographischen weg verkregen afbeelding van het oorspronkelijke, terstond gebruik als van eene matrijs die op zijn glas de teekening etst. Bovendien vertoont de vergrootte afbeelding vlekken en oneffenheden, die door ouderdom op het oorspronkelijke stuk ontstaan zijn. Maar, daar het kopieeren niet zoo ver gaat, dat ook dergelijke storende toevalligheden op het glas overgebracht worden, — hoewel door middel eener goede retouche die gebreken vóór het inbranden van het beeld te verwijderen zouden zijn — geeft men er in dergelijke gevallen de voorkeur aan, het groote photographische beeld door een goeden teekenaar in omtrekken te doen nateekenen, om dan, door middel van het licht, deze teekening op het glas over te dragen.

Niet slechts van altaarstukken en andere schilderijen, maar ook van bestaande glasschilderstukken van oude meesters, waren op de hier vermelde wijze kartons en copiën in glas verkregen. In het bijzonder zijn de fraaie oude grisaille medaillons van oude vensters, in dit geval uitstekende voorbeelden die tot navolging uitnoodigen. Maar ook voorstellingen met levensgroote figuren, in glas gebrand, zijn voor nauwkeurige navolging vatbaar. Niets staat er bv. meer in den weg, om de oude vensters uit het noordelijke schip van den Dom te Keulen, of die uit de kapittelzaal en de sacristie, door middel der vergrootende photographie in een zelfde materiaal, het glas, te reproduceeren.

Nog een enkel woord over medaillons met figuren, naar oude meesterwerken.

Niet altijd behoeven het levensgroote beelden te zijn die, naar oude meesters genomen, kerkvensters moeten sieren. Medaillons, zooals gezegd, zijn daar niet minder, ja veel meer nog op hun plaats. Wij onderscheiden twee soorten van deze medaillons: 1e. de polychrome, zooals zij in kerkvensters der 12e en 13e eeuw voorkomen, als mozaiek uit verschillend gekleurde stukjes glas te samengesteld, en 2e. de grisaille medaillons, die meer door kleur dan door teekening werken.

Men denke zich bv. de wereldberoemde altaarbeelden van Jan Jost, uit de kerk te Calcar, welke de lijdensgeschiedenis van den Christus voorstellen, weergegeven in een cyclus van medaillons in kerkvensters geplaatst, òf in figuren grijs op grijs, òf als kleurige mosaiek. Het zou een werkelijk schoone kerkversiering zijn. En zij is mogelijk geworden door de boven beschreven methode.

Men zal wellicht zeggen, de oude meesters hebben niet voor glas ontworpen en geschilderd, de altaarschilderijen, zoo meesterlijk als zij uitgevoerd zijn, en juist daarom, dragen niet het karakter van glasschilderwerk; zij werken plastisch, terwijl het schilderwerk op glas, vlak moet blijven, als dit laatste. Maar deze tegenwerping zal men spoedig laten varen, wanneer men kennis heeft gemaakt met kartons, langs megalophotographischen weg verkregen, slechts de teekening, grijs op grijs en geen enkele kleur teruggevende.

In die kartons zijn alleen nog slechts de breed behandelde hoofdtrekken en vlakke middeltoonen van de schilderij der oude meesters overgebleven, dus juist datgene wat de glasschilderkunst verlangt. Kartons met levensgroote figuren, photographisch overgenomen naar schilderstukken van een Stephan Lochmer, meester Wilhelm, Barth Bruijn, Mengelberg, Cranachs, Holbein, Jan Jost, en anderen, geven den indruk alsof zij slechts voor kerkelijke glasschilderkunst berekend en uitgevoerd waren.

GROOTE WOORDEN.

Voorstel tot radikale verbetering in den toestand van de rivieren in Nederland door Bonifacius in 1883.

Negentien bladzijden in oct°. groote druk! daarin de radikale verbetering onzer rivieren behandeld! Als men den titel ziet, weet men niet of men met een medelijdend glimlachje de schouders moet ophalen of reeds bij voorbaat zijn knie moet buigen voor het genie. Men

is spoedig uit de onzekerheid als men het schot..... ik wil zeggen de brochure leest.

Het is moeielijk uit te maken wat mijnheer Bonifacius van zijn ambacht is, doch wij kunnen wel vaststellen geen ingenieur; voorts behoort hij tot de z. g. antimilitairisten, die ons bestaan van de genade der naburen willen doen afhangen en op alle uitgaven schelden ten dienste van 's landsverdediging. Landsverdediging, wat een dwaasheid! immers: „wij weten dat Frankrijk, Engeland, Pruissen, Oostenrijk en Rusland ons *nooit* zullen *aanvallen;* **onzin** zou het zijn, om met de Belgen te gaan bakkeleien." Daaruit volgt, dat onze forten en vestingen en liniën „**onnut**" zijn. De stelling van Amsterdam is „*volslagen overbodig*" beweert mijnheer Bonifacius, ja zelf „het geheele departement van oorlog, (ter verduidelijking zegt de schrijver er bij: Plein, den Haag, men mocht soms het adres niet weten!) is *vrij onnut*" en 510 millioen hebben wij sinds 1832 „**nutteloos** verspild" en zij zijn als „bepaald **verloren**" te beschouwen!

Ongelukkig Nederland, luister naar Bonifacius, smeek hem zijn incognito af te werpen en breng de groote man weldra in de staten-generaal; roep hem tot uw minister, o Koning; dat hij bekleed worde met onbeperkte macht, want *hij* weet alles.... defensie, waterstaat, spoorwegwezen, buitenlandsche politiek — hij overziet dat alles met zijn scherpe blikken en.... weet het in één vel druks te behandelen.

En toch, waarde lezer, kan ik u den aankoop dezer brochure slechts dan aanbevelen, als gij een lachmiddel noodig hebt. Want lachen moet men, zoo men den onbekenden, doch grooten Bonifacius onze ingenieurs ziet scheiden in mannen, die liefst hoe eer hoe liever naar Peru, Chili of Afrika moeten verhuizen (b.v. Caland, Conrad en Dirks!) en *degelijke* ingenieurs waarvan schrijver er behalve Kraijenhoff nog drie levenden noemt. Wat moet die eerste groep zich diep ongelukkig gevoelen, als zij plotseling bemerken dat zij hun beroemden naam niet verdienen — bijna even ongelukkig als de tweede groep, aan welker leden het lang niet aangenaam moet zijn, zoo zij hunne verdiensten op dergelijke wijze zien erkend!

Zulke belachelijke goed- en afkeuringen zijn aan andere belangrijke mededeelingen vastgeknoopt. Wilt gij b. v. weten, waarom het Geldersche vallei kanaal niet is aangenomen? Dit plan is „opgeofferd aan de schraapzucht van een tweetal maatschappijtjes" (de Hollandsche en Rijnspoorwegmaatschappijen); deze worden door den schrijver alles behalve vriendelijk behandeld, waarbij hij tevens gelegenheid vindt aan den „bijzienden" Raad van Toezicht, een veeg uit de pan toe te dienen.

't Is duidelijk, dat, waar zooveel plaats ingenomen wordt door aanmerkingen op allerlei personen en zaken, in deze 19 bladzijden weinig gelegenheid overblijft om de „radikale verbetering" te behandelen. Ik zal die fraaie plannen hier niet bespreken, doch volstaan met één staaltje aan te halen van des schrijvers redeneering.

Onder de voordeelen van het kanaliseeren van de Lek, noemt de schrijver het niet langer van noode zijn der kostbare ijzeren bruggen over die rivier. Hij wil dus van de bestaande-, steenen bruggen maken en als het ijzer genoegzaam vergaan is (sic) den bovenbouw weg nemen, welke men dan elders zou kunnen bezigen b.v. over de Solorivier op Java!!

Men zal mogelijk meenen, dat het te veel eer bewezen is aan deze brochure, door ze hier te bespreken. M. i. kan men echter niet altijd het stilzwijgen bewaren over dergelijke geschriften, waarin men, achter een pseudonym verscholen, recht meent te hebben, niet alleen zonderlinge denkbeelden te verkondigen, doch ook personen aan te vallen. Kritiek of weêrlegging zou echter te veel zijn. Nemen wij de zaak van de vroolijke zijde op en danken wij den schrijver, dat hij er in geslaagd is, het veelbesproken vraagstuk onzer rivierverbetering op een geheel nieuwe lachverwekkende wijze te behandelen.

Mogelijk beschouwen velen de geheele bruchure als een grap. In dat geval zijn echter de personaliteiten zeer misplaatst en niet . . . grappig.

D. E. C. K.

VRAAGBAAK.

ANTWOORD 23. Zooals de vraag in het algemeen gesteld is, moet zij zonder twijfel ontkennend beantwoord worden.

De grondstof voor metselsteenen enz., is geen zelfstandigheid waarvan men door chemische analyse het gehalte zou kunnen bepalen, maar een mengsel van zand en klei, welks physische geaardheid hoofdzakelijk de eigenschappen van de daaruit te vervaardigen voorwerpen bepaalt.

Dit neemt evenwel niet weg, dat er voor een deskundige de mogelijkheid bestaat, om uit de grondstof te beoordeelen hoe de qualititeit van de gebakken waren zal zijn, maar de eigenlijk gezegde chemische analyse, is hierbij slechts een hulpmiddel tot bepaling van enkele zelfstandigheden als b. v. kalk, die een bepaald ongunstige werking uitoefenen.

De verhouding tusschen zand en klei, het waterverlies van de lucht, in inkrimping bij het luchtdroog worden, de poreusheid van de luchtdrooge steenen, en vooral de vorm van de zandkorreltjes zijn de hoofdfactoren bij de beoordeeling, en om deze te leeren kennen is slechts een enkele maal een chemisch hulpmiddel noodig, maar een bepaalde chemische analyse geeft daaromtrent geen uitsluitsel.

Bij gebakken steenen kan men, uit de verhouding tegenover kookend water en tegenover verdunde zuren, wel een enkele conclusie trekken omtrent de bestendigheid van het product tegen de invloeden van het weer, maar veel valt hierop niet af te gaan, en practisch doet men nog altijd het beste door het hardst gebakkene, en dus het meest inwendig saamgesmolten product, ook als het meest bestendige te beschouwen.

ANTWOORD 24. Proefondervindelijk is bewezen, dat het fabriekaat der heeren Dericks en Geldens te Druten, tegen alle weêrgesteldheid hier te lande bestand is.

STATISTIEK IN HET BOUWWEZEN.*)

Vervolg van Pag. 122.

KORTE OMSCHRIJVING VAN HET GEBOUW.	Architekt de Heer:	Bebouwd oppervlak in M².	Inhoud van het Gebouw in M³.	Kosten per M². in Guldens.	Kosten per M³. in Guldens	OPMERKINGEN.
Woonhuis voor den heer L. Slaghek in de Spoorstraat te Nijmegen.	J. J. Weve.	153	2065.30	114.40	8.47	Eene zijde aangebouwd. Twee gevels hoogst eenvoudig, voorgevel rijk. Achter het huis een houten veranda die in oppervlak en inhoud niet is medegerekend.
Marine Woonhuizen te Amsterdam.	F. J. Nieuwenhuis.	1064	20367	183	9.56	Hoofdgebouw, 4 verdiepingen, vier vleugels, 3 verdiepingen, paalfundeering. Gebd. in 1882 en 83.
Woonhuis, Lijnbaangracht te Amsterdam.	J. P. F. van Rossem en W. J. Vuyk.	280	2900	112.50	10.89	Gedeeltelijk nieuwe fundeering. De inhouden zijn berekend van af den keldervloer, gelijk met de straat, daar fnndeering en metselwerk tot op die hoogte uitmuntend waren. In de prijzen zijn de kosten der gazleiding begrepen. Gebd. in 1882—83.
Rijtuigmagazijn met bovenhuizen te Amsterdam.	»	201	2913	126.80	8.41	Op bestaande fundeering gebouwd. De inhoud is berekend van af 0.40 M. onder de straat. In de prijzen zijn de kosten van gazleiding opgenomen. Gebouwd in 1882.
VILLA'S.						
Villa te Apeldoorn.	Th. Sanders.	144	1612.50	62.50	5.60	
Villa Tongeren te Epe.	F. J. Nieuwenhuis.	276	3296	101.50	8.50	Gedeeltelijk 2 verdiepingen en kelder. Fundeering op staal Gebouwd in 1882.
Drie villa's te Baarn. (2 aaneengebouwd en 1 vrijstaand.)	Th. G. Schill.	444	4536	135	13.20	Fundeering op staal, 1 M. onder het terrein, 2 villa's in baksteen en natuurlijken steen (aaneengebouwd), een villa met gepleisterden gevel. Kelders en torens zijn in de berekening opgenomen, veranda's niet.
Villa te Zeist.	P. J. Houtzagers.	107	1440	118.75	8.80	Het inwendige is eenvoudig behandeld. Gebd. in 1882.
VEREENIGINGSGEBOUWEN.						
Studenten Societeit Phoenix te Delft.	F. J. Nieuwenhuis.	361	4959	125.00	9.10	2 Verdiepingen en sousterrein. Fundeering op staal. Gebd. in 1877—78.
Volks-Koffiehuis te Amsterdam.	Th. Sanders.	294.30	5591.70	156.30	8.20	
Gehoorzaal te Leiden.	J. W. Schaap.	1062.00	12966	47.08	3.85	Op staal gefundeerd.
De »Hereeniging", Societeit met Concertzaal. Vondelstraat, Amsterdam,	J. P. F. van Rossem en W. J. Vuyk.	720	8950	79.73	6.71	Onder de prijzen zijn die der verwarmingstoestellen en gazleidingen begrepen. Gebouwd in 1882—83.
VERSCHILLENDE ANDERE GEBOUWEN.						
Korenbeurs te Nijmegen.	J. J. Weve.	777.70	4911	21.47	3.60	Gebouw, grootendeels van hout met steenen vulling. Tijdelijk gebouw.
Beurs en Waaggebouw te Leeuwarden.	J.E.G. Noordendorp.	1900.00	38190	106.20	5.28	Paalfundeering.
Panopticum te Amsterdam.	Th. Sanders.	941	18918	265.70	13.20	Gebouwd in 1882.
Tijdelijk panorama te Amsterdam.	»	1206.30	24970.4	11.50	0.70	Houten constructie. Gebouwd in 1882.
GESTICHTEN, ENZ.						
St. Luciagesticht te Rotterdam.	A. A. J. Margrij.	264	8147	121.21	3.93	Gebouwd in 1870.
Zustergesticht met scholen van den H. Lambertus, te Kralingen.	»	350	4500	74.29	5.77	» » 1881.
Zustergesticht en scholen van den H. Martinus, te Voorburg.	»	521	4823	43.40	4.73	Gebouwd in 1882, geen paalfundeering, Deze gestichten zijn op geheide fundeering gebouwd, in de prijzen zijn die der paalfundeering opgenomen.
Stads armenhuis te Leeuwarden.	J.E.G. Noordendorp.	1379	14617	65	6.13	Afkomende steen van het oude gebouw is voor fundeering en binnenmuren gebezigd.

*) Zie de noot op de volgende bladzijde.

(*Wordt vervolgd.*)

NOOT, BEHOORENDE BIJ HET ONDERWERP STATISTIEK IN HET BOUWWEZEN.

In de opgaven, voorkomende op bladzijde 122 van het Bouwkundig Weekblad zijn een paar fouten geslopen, die verbetering behoeven.

De woorden: „Onder deze opgave is een veranda van 51 M² begrepen", behooren niet bij de „Twee Kantoren," enz. maar bij de opgaven omtrent het volgende gebouw, zijnde die van „Kantoren, bergplaats, enz."

In de kolom der kosten per M² staat bij „Twee kantoren" enz. ƒ 48.90, moet zijn ƒ 84.37.

In de kolom der opmerkingen betreffende de „Drie Woonhuizen te Kralingen" moet nog opgegeven worden: De fundeering der muren bestaat uit ééne rei palen.

PRIJSVRAGEN.

Het volgende moge strekken tot nadere toelichting van hetgeen ik in het Bouwkundig Weekblad van 10 Mei j.l., ten aanzien van het elfde der 12 artikelen van den heer Leliman opmerkte.

Het komt mij geheel onredelijk voor, de uitspraak der Jury onherroepelijk te verklaren, ook voor gevallen waar een onvolledige beoordeeling heeft plaats gehad, of waar bepaalde dwalingen omtrent feiten door de Jury mochten zijn gepleegd, b. v. indien eene Jury bij beoordeeling van een ontwerp, bij vergissing afgaat op stukken behoorende bij een ander ontwerp. In zulke gevallen brengen recht en billijkheid mede, ja eischt het gezond verstand dat de uitspraak herroepen worde, waarna zooals de heer Sanches schrijft »op de een of andere wijze" in de zaak zal moeten worden voorzien. Niet, omdat ik zou wenschen dat over het oordeel der Jury als zoodanig nagepleit zou worden door de mededingers, maar voor de gevallen waarin de Jury door eigen of andermans schuld materieele fouten begaat, die op het oordeel van invloed konden zijn, zag ik gaarne Art. 11 gewijzigd, zoodat in gevallen als bovenbedoeld ware voorzien. Dat zulke gevallen zich kunnen voordoen bleek onlangs te Noordwijk.

Onaangenaam, zeer onaangenaam moet het zijn voor een mededinger indien zijn ontwerp, waaraan vele dagen soms ook nachten gearbeid is, niet door de Jury wordt beoordeeld en tentoongesteld. Wat eenigen tijd geleden te Noordwijk geschiedde kan morgen of later zich elders herhalen. Om nu de mededingers voor zulke onaangenaamheden te vrijwaren zag ik gaarne Art. 11 gewijzigd.

Ziedaar waarom ik schreef, zeker niet om »wrokkige denkbeelden openbaar te maken" waartoe ik geenerlei aanleiding heb, daar het bewuste vergeten ontwerp No. 38 (niet No. 41) geenszins van mij is.

Wat den heer G. aangaat, ik begrijp niet recht welke verkeerde gevolgtrekkingen met het oog op de Noordwijksche prijsvraag, men uit mijn opstel zou kunnen afleiden.

Na het rapport betreffende het plan n°. 38 motto Neptunus gezien te hebben (hetgeen wij laten voor hetgeen het is) lezen wij:

»Uit dit stuk, dat den ontwerper bij terugzending zijner plannen is ter hand gesteld, blijkt, dat ook het plan »Neptunus" behoorlijk is onderzocht en daarover uitspraak is gedaan, en dat in 't geheel niet 40 maar 41 ontwerpen aan het oordeel der commissie zijn onderworpen geweest. Voorts schijnt mij door de medegedeelde daadzaken bewezen te zijn, dat althans in dat geval, de fouten door de Jury begaan, niet rechtstreeks op het hoofd van den ongelukkigen mededinger nederkomen."

De heer G. moet ik hierop antwoorden dat thans 41 ontwerpen zijn beoordeeld, maar allen niet met dezelfde presumtie van onpartijdigheid; 40 ontwerpen zijn beoordeeld toen de namen van geen der mededingers bekend waren, één ontwerp werd beoordeeld een of meer weken later, toen de ontwerpers van de drie bekroonde plannen bekend waren, toen een eventueel omverwerpen van de uitspraak der Jury groote bezwaren kon veroorzaken, toen dus, althans zoo dezelfde Jury bleef beoordeelen er voor deze belang kon bestaan de eenmaal toegekende bekroningen te handhaven

De veronderstelling althans, dat de commissie bij het beoordeelen van het laatst teruggevonden ontwerp niet meer volkomen onbevangen en onbeoordeeld was, is gewettigd. En het is juist van het grootste gewicht dat een beoordeelings-commissie volstrekt niet onder zoodanige verdenking sta.

Eene beoordeeling onder de te Noordwijk voorgekomen omstandigheden is geene beoordeeling en de heer G. heeft niet bewezen, en zal nooit kunnen bewijzen, dat de fout (1) door de commissie begaan niet rechtstreeks is nedergekomen op het hoofd van den ongelukkigen mededinger.

De heer G. wijst verder op het kostbare van het ontwerp Neptunus en om dit verwijt in het rechte licht te stellen wordt de begrooting van het ontwerp Neptunus vergeleken met die der drie bekroonden.

Alhoewel mij zulks niet aangaat en de ontwerper van Neptunus zelf zich op dit punt zal moeten verdedigen als hij daartoe lust gevoelt, kan ik toch niet nalaten hier even bij stil te staan daar ook hier blijkt hoe lichtvaardig met den wedstrijd te Noordwijk omgesprongen wordt. (2)

De opgaven van den kubieken inhoud van de ontwerpen n°. 1 2 en 3 mogen juist wezen, de inhoud van Neptunus is geheel bezijden de waarheid opgegeven.

De heer G. geeft namelijk hier de begrooting op van een ander ontwerp met hetzelfde motto Neptunus, maar niet de begrooting van het ontwerp Neptunus No. 38, dat hier in questie is. De begrooting van dit later beoordeelde ontwerp Neptunus No. 38 geeft veel kleineren kubieken meter inhoud aan.

Hier wordt derhalve het kostbare van het ontwerp No. 38, waarvan den ontwerper een groot verwijt wordt gemaakt, betoogd met behulp van de begrooting van een geheel ander ontwerp; het klinkt wel ongelooflijk, doch ik heb mij persoonlijk er van overtuigd door den ontwerper van No. 38 te raadplegen, dat hier door den heer G. de aangevoerde onjuistheid is begaan, eene onjuistheid welke zeker ernstigen twijfel wettigt aangaande de »nauwgezetheid van het onderzoek" waarop het rapport meent te mogen wijzen.

De heer G. zegt ten slotte:

»Ook gaat het zeker niet aan, aan de Commissie te verwijten, »dat de ontwerper van het project »Neptunus" in plaats van »schriftelijk en anoniem op het gepleegde verzuim te wijzen, zich »persoonlijk voorstelde en dus zelf de anonimiteit verbrak."

Het mag gevraagd worden, wie hieromtrent van verwijt sprak. Voor zoover mij bekend, heeft niemand de Commissie verweten, dat de benadeelde inzender zijn anonimiteit verbrak (hetgeen trouwens onzinnig zou zijn) en de heer G. behoefde derhalve de Commissie dienaangaande geenszins te verdedigen. Doch het mag worden gevraagd of het gepast is, dat een lid der Commissie, waar deze een ernstig verzuim pleegde, aan het slachtoffer daarvan den vorm heeft verweten, waarin hij tot herstel in zijn recht meende te moeten opkomen. Waar ik in mijn vorig stuk sprak van de onmogelijkheid om behoorlijk op nieuw te oordeelen waar eenmaal de namen der personen bekend zijn, sloeg dit natuurlijk op de namen der gelukkigen die reeds bekroond waren.

Evenmin is ter zake dienende, de lof die de heer G. aan de Commissie ten slotte toezwaait, dat zij niet het voorbeeld volgden onlangs te Rotterdam gegeven, waar men verzuimde de niet bekroonde ontwerpen ten toon te stellen. Dat men dit te Noordwijk wel deed, was doodeenvoudig het nakomen der belofte indertijd in het program gedaan.

's GRAVENHAGE. A. MULDER.

(1) Dat de commissie van beoordeeling verzuim pleegde, volgt hieruit, dat het overgeslagen ontwerp n.° 38 droeg.

Het moest derhalve bij een slechts eenigszins aandachtig handelen, der commissie niet ontgaan dat tusschen ontwerp 37 en ontwerp 39, één miste, en het was haar plicht geweest niet voort te gaan, veel min uitspraak te doen, voordat zij omtrent dit hiaat in de serie een bevredigende oplossing gevonden had.

(2) Een ander bewijs van die onbegrijpelijke en aanhoudende lichtvaardigheid is te vinden in de opgave van den heer G. in hetzelfde stuk, volgens welke het ontwerp, „ontluik Noordwijk" gezegd wordt de 1ste en het ontwerp „Am meer" den 2den prijs behaald te hebben. De prijzen zijn inderdaad juist in de omgekeerde volgorde toegekend.

Afloop van Aanbestedingen.

AMSTERDAM. — Door de Amsterd. rijtuigmaatschappij, is onderhands aanbesteed, onder beheer van den ingenieur architekt A. L. van Gendt: het bouwen van een stal en koetshuis in de Plantage Fransche Laan:
H. J. Meekers aldaar . . . . . ƒ 11 976 gegnnd.

TIEL, 19 Mei. — Het gemeentebest: het bouwen van een school en onderwijzerswoning:
1 school:
W. Lamkamp . . . . . » 26.900
G. van Stuijvenberg. . . . . » 22.810
E. van Zetten en Zn . . . . . » 21.100
J. van Alphen . . . . . » 20.200
J. de Wijer. . . . . » 18.980
A. Gennissen . . . . . » 18.675
D. de Blank . . . . . » 18.650
2. woning:
W. Lamkamp . . . . . ƒ 9995
E. v. Zeiten en Zn. . . . . » 9000
C. v. Stuijvenberg . . . . . » 8612
J. de Wijer . . . . . » 7650
A. Gennissen . . . . . » 6870
D. de Blank. . . . . » 6850

HOORN, 22 Mei. De genie: het verbeteren en uitbreiden van de Kazerne aan het Waaitje en het inrichten der Hulp-kazerne tot woningen voor gehuwden, magazijnen enz., en het verbeteren van het hospitaal:
D. Tool te Hoorn. . . . . ƒ 73.400
Gebr. Jansen te Helder . . . . . ƒ 72.600
J. Th Moorman. . . . . » 71.500.90
Gebr. Klein. . . . . » 71.580
A. Vos . . . . . » 70.900
J. Rezelman en de Heer te Nieuwe Niedorp . . . . . » 70.800
S. de Wit Jr. te Oterleek . . . . » 70.600
P. Duinker. . . . . » 69.811
D. de Vries . . . . . » 69.140
F. P. de Haas te 's Hage . . . . » 68.600
G. Moorman . . . . . » 68.500
Kloots en Arends te 's Hage . . . 67.700
de overigen allen te Helder.

DEVENTER, 23 Mei. — De architekt H. van Harte Mz.: het bouwen van een woonhuis en fabrieksgebouw voor de Koninklijke Deventer tapijtfabriek:
G. J. en W. Korteling . . . . . ƒ 12.990
van der Spoel en van Vorden . . » 12.900
G. Beltman . . . . . » 12.875
W. Eskes en Zn. . . . . » 12.640
J. Witteveen . . . . . » 12.624
W. J Kolkert. . . . . » 12.500
A. J. Mensink. . . . . » 12.500
G. Hofstee. . . . . » 12.475
A. Feberwee . . . . . » 12.277
A. J. Markerink . . . . . » 12.171
A. J Fiet. . . . . » 12.165
B van der Worp . . . . . » 11.987 gegund.

OSCH, 23 Mei. — Het bestuur der Vereeniging de Eendracht: het bouwen an een societeitszaal met woningen:
F. Buskens en C. Aarts van den Brand te Nijmegen. . . . . ƒ 10.748

STEENBERGEN, 25 Mei. — Het gemeentebestuur: het bouwen eener nieuwe school met onderwijzerswoning te Kladde met bijlevering van alle daarvoor benoodigde materialen, alsmede van de voor die school gevorderde banken, borden, kasten, kachels enz.:
C. van Lammeren te Halsteren . . ƒ 14.413
H. Gommissaris te Dinteloord. . . » 11.995
J. Tiberius te Steenbergen. . . . » 11.349
G. Bastiaansen te Bergen op Zoom » 11.344
J. J. Hornstra idem . . . . . » 11.341
A. Hoppenbrouwers te Steenbergen » 11.300
Arie van Beers idem . . . . . » 11.025
A. Hermans idem . . . . . » 11.021
Adriaan van Bers idem. . . . . » 11.015
J. Flooren idem . . . . . » 11 011
P. Hoppenbrouwers idem . . . . » 10.300
A. Markus idem . . . . . » 10.000
C. Raats idem . . . . . » 9.889
C. de Booij idem. . . . . » 9.849
J. B. Koch idem . . . . . » 9.495
S. den Houter idem. . . . . » 9.400
J. van Tichelen te Dinteloord. . . » 9.300
W. Meesters te Steenbergen. . . . » 9.125
A. de Jong idem. . . . . » 9.025
G. de Mooij idem . . . . . » 8.997

ADVERTENTIEN.

Prijs der Advertentiën:

per regel	20 cts.
Abonnement van 500 regels p. regel	15 „
„ „ 1000 „ „ „	12 „
„ „ 2000 „ „ „	10 „
„ voor eene zelfde advertentie, te plaatsen ééns in de 2 weken, p. regel	10 „
„ voor eene zelfde advertentie te plaatsen in alle uit te geven nummers, p. regel	8 „

Advertentie over eene geheele bladzijde,

de eerste plaatsing . . . . . ƒ 20.—
elke volgende plaatsing, mits in eens opgegeven . „ 10.—

☛ Voor elke advertentie wordt een bewijsnummer gezonden en à 10 cents in rekening gebracht.

Bewijsnummers niet verlangende, gelieve men dit in den orderbrief te vermelden.

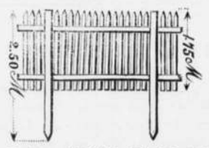

J. & D. VAN DER POT.
ROTTERDAM.
GEKYANISEERD ROTVRIJ EN BRANDVRIJ
RASTER- en ander HOUTWERK,
in alle op te geven maten, tot 10.25 M.
Dennen-, Vuren-, Greenen- en Eiken Bestekhout
en verder TIMMERHOUT,
Vlot- en Slijpdeelen enz.
Prima Portland-Cement,
merk DYCKERHOFF & SÖHNE,
in wichthoudende Vaten van 180 Kilo
en Zakken van 70 Kilo,
niet vervalscht met **hoogovenslakken, kalksteen** of dergelijke bijmengingen.

HYDRAULISCHE en andere KALK
per Wagon of Scheepslading.

HARDSTEEN,
uit de prachtige groeve te Emptinne,
van de Heeren GOOSSENS & SONNENBERG,
gezaagd in Platen
en **Steenhouwwerk** op maat klaargemaakt.

NIEDERMENDIGER BAZALT LAVA.

ZANDSTEEN,
uit de groeven van

Staudernheimer.	Cordeler.
Breitenheimer.	Wexemer.
Udelfanger.	Roode Kyllthaler.
Bentheimer.	La Rochette.

Italiaansche Mozaïkvloeren,
1333 volgens teekening.

ENGELSCHE AARDEN BUIZEN.
BELGISCHE GIPS.
Vuurvaste Steenen en Vuurklei enz.

VOORHANDEN, alle soorten RIJNSTEEN en UTRECHTSCHE STEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN, *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. (1340

1334

FERD. ENGERS.

AMSTERDAM, Gelderschekade 88.
ROTTERDAM, Hoogstraat 184.

Obernkirchner en Bremer Zandsteen.
La Rochette ,,
Udelfanger ,,
Roode Kijlburger & Wurttemberger ,,
Weibern-Tufsteen.
Silezisch & Zweedsch graniet.
Terrazzo- & Mozaïkvloeren.

A. VAN VLIJMEN,

te 's GRAVENHAGE.

STUCADOOR EN ORNAMENTIST VAN ZIJNE MAJESTEIT DEN KONING,

maakt en levert alles wat tot het vak behoort accuraat en voor concurrerende prijzen. 1335

LOUIS GOFFIN & CIE.

28, Avenue Rogier 28, LUIK.

Exploitanten van HARDSTEEN (Petit granit) en van KEIJENGROEVEN alsmede van LUXEMBURGSCHEN STEEN.

HARDSTEENGROEVEN van OGNÉ ruim 10 Hectaren groot met Stoomzagerij ingerigt om alle afmetingen te kunnen zagen.

LA ROCHETTE STEEN, GILSDORFER STEEN en WIDDEBERGER-KEIJEN, ruim 18 Hectaren in exploitatie in Luxemburg.

Verder GRANIET en GRESKEIJEN, HYDRAULISCHE en VETTE LUIKSCHE KALK.

Aan Ingenieurs en Architecten worden op aanvrage monsters van bovenstaande steensoorten toegezonden. 1336

TROTTOIR-TEGELS. **PARKETVLOEREN,** CEMENT-TEGELS.
Villeroy & Boch, Mettlach
Boch Freres, Maubeuge
Minton, Hollins & Co., Stoke
benevens **verglaasde Wand-** en **Faïence Tegels,** 1341
bij de Vertegenwoordigers en Depothouders
DE LINT & Co., Oostzeedijk 248, Rotterdam.

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON leveren

BESTEKKEN,

zoowel met als zonder bijbehoorende
TEEKENINGEN.

VERZILVERDE EN GEFOELIEDE
SPIEGELGLAZEN.

SPIEGELS EN LIJSTEN

IN ALLE STIJLEN,
Ornamenten in Carton Pierre,
levert tegen billijke prijzen de spiegelfabriek
1337 van

M. HARTMANN,

KANTOOR: **Utrechtschestraat 14.** *FABRIEK:* **Falckstraat 49/51**

DORDTSCHE TRAS.

H. F. ONDERWATER & Co.

DORDRECHT,

STOOM-TRASMOLENAARS.

Opvolgers van de Heeren P. en J. HORDIJK,

leveren geen andere tras, dan die op hunne molens te *Dordrecht* gemalen wordt van **zuiveren tufsteen**, uit de groeven van den Heer GERHARD HERFELDT te *Andernach*, uitmuntende kwaliteit en billijken prijs
Bevelen zich aan tot de levering van

TUFSTEEN. 1338

ADRES:
Weesperzijde N°. 60 C.
AMSTERDAM.

KUNST-ZANDSTEEN-FABRIEK „DE AMSTEL".

DEPOT:
WEIDNER & C°.
Heerengracht 429.
AMSTERDAM.

Gevestigd aan den Ringvaart nabij Amsterdam, 1339

levert alle voorkomende Werken in ZAND- en CEMENTSTEEN,

Bekroond op de Tentoonstelling der **Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst**, Augustus 1882.
Naar te geven Teekeningen worden alle Ornamenten door bekwame Modelleurs bewerkt en tegen de billijkste prijzen berekend.

E. OVERLACK, *Directeur.*

Gedrukt bij de Erven H van Munster & Zoon.

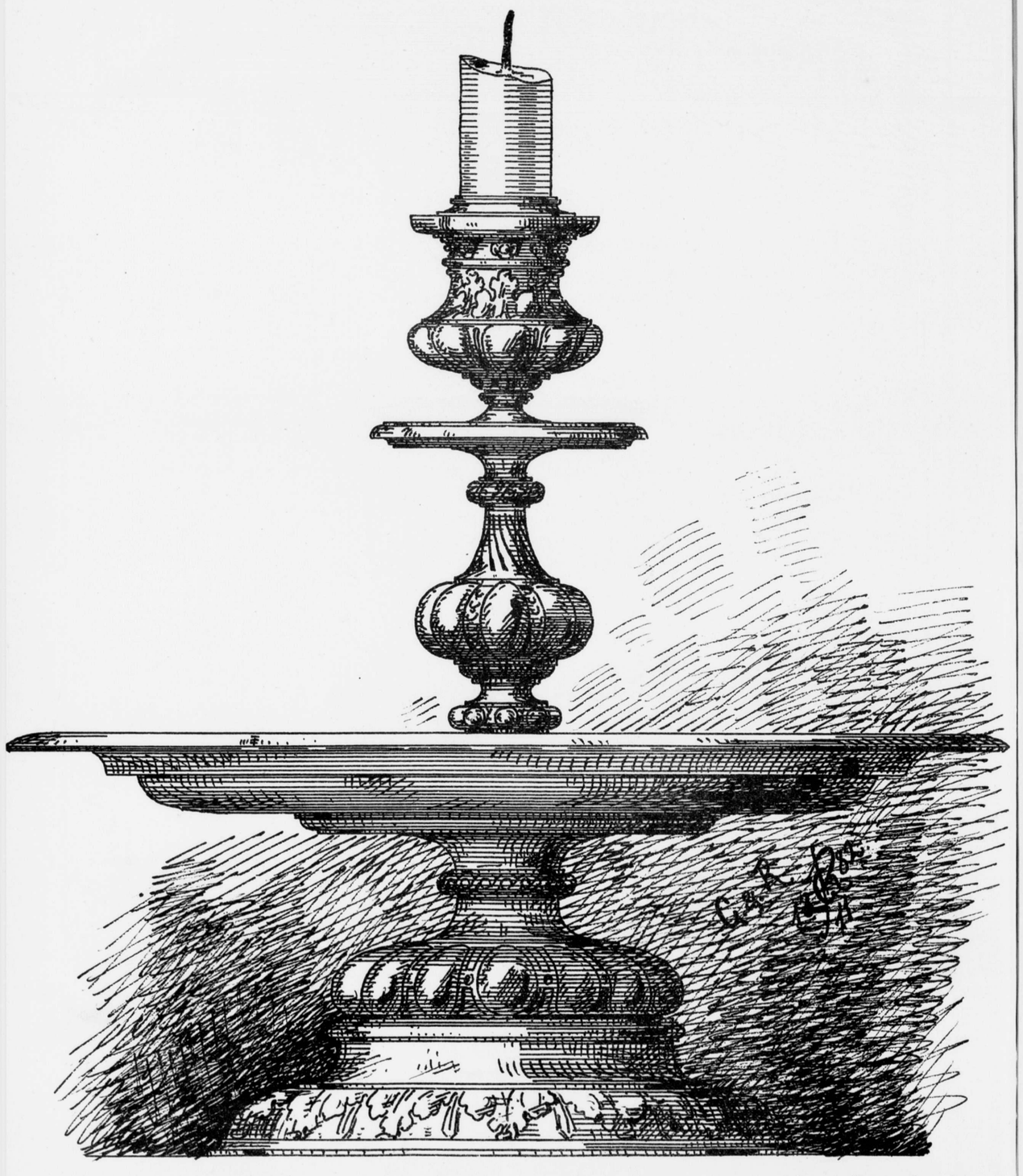

KANDELAAR.

PHOTOLITH WEGNER & MOTTU AMST.

Bijvoegsel van het Bouwkundig Weekblad - Uitgave van de Erven H van Munster & Zoon - Amsterdam.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

STEETN. FILS. J.R. de K.

3DE JAARGANG. ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST. N°. 23. 7 JUNI 1883.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN en F. J. NIEUWENHUIS.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Warmoesgracht 12, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD.

OFFICIEEL GEDEELTE: Een Kandelaar. — NIET OFFICIEEL GEDEELTE: De Algemeene Vergadering. — Een monument te Midwolde. — Binnen- en Buitenlandsche Berichten. — Correspondentie. — Afloop Veiling-Bouwterreinen. — Afloop van aanbestedingen.

Plaat: Een Kandelaar.

EEN KANDELAAR.

De bij dit blad behoorende plaat stelt een kandelaar voor, in koper uit te voeren.

De profillen zijn blank gepolijst, behalve die, welke met bladornament versierd zijn; deze moeten mat gehouden worden.

De schotel dient tot aschbak en beveiligt bij het dragen de hand tegen het afdruipen van de gesmolten stearine.

Het ontwerp is vervaardigd in het atelier der heeren Gips en Rosse, decorateurs te 's Gravenhage.

DE ALGEMEENE VERGADERING.

Op den 30sten en 31sten Mei vereenigde zich weder een aantal leden der Maatschappij in een der lokalen van het gastvrije genootschap „Natura Artis Magistra" te Amsterdam, om gezamenlijk de belangen der Maatschappij te bespreken. Deze 47ste Algemeene Vergadering was weder verdeeld in een avond-vergadering en een bijeenkomst op den daaraanvolgenden dag, even als dit vroeger het geval was. Bij de beide vorige Mei-vergaderingen was een andere verdeeling gevolgd, slechts bij wijze van proefneming. Heeft de weder in praktijk gebrachte vroegere wijze van vergaderen nu bewezen, beter te zijn? De vraag is moeilijk te beantwoorden; want de verleiding om het tentoonstellingsterrein te bezoeken was, voor hen die niet te Amsterdam wonen, groot.

Voor de jaarlijksche tentoonstelling gedurende de Vergadering, was het moeilijk geweest veel bijeen te verzamelen; nog kort geleden toch was er veel belangrijks aanwezig in het Rijks-Museum, en de zaal voor architektuur in de afdeeling Moderne kunst van de Koloniale Tentoonstelling heeft, hetgeen anders op deze vergadering aanwezig zou geweest zijn, tot zich getrokken. Het kan echter niet ontkend worden, dat de teekeningen welke aanwezig waren, de aandacht ten volle verdienden. Onder deze behoeven wij slechts te vermelden, de beide bekroonde prijsvragen, zijnde een titelblad voor het Bouwkundig Tijdschrift, en een schoorsteen met betimmerden boezem, beide ontwerpen van den heer E. J. Niermans, student aan de Polytechnische school; een hoofd voor het Bouwkundig Weekblad en het bewijs van lidmaatschap der Maatschappij, beiden door denzelfde ontworpen; teekeningen naar acquarellen uit de 17e en 18e eeuw, voorstellende eenige oude kasteelen uit Overijsel; een hoogst merkwaardige teekening, voorstellende het eerste ontwerp voor het Gemeenlandshuis van Rijnland, naar de eigenhandige teekening van den ontwerper Lieven de Keij, welk ontwerp echter om de hooge kosten niet werd uitgevoerd; een teekening voorstellende het raadhuis te Delft in zijn oorspronkelijken toestand; eenige details van een gevel te Nijmegen; een fraaie penteekening, voorstellende de kerkpoort te Nijmegen, en eenige ontwerpen van kunst-industrieelen aard, van de heeren Gips en Rosse te 's Hage. Al deze teekeningen behooren te huis in het archief der Maatschappij en maken deel uit van den voorraad platen, die in de verschillende

uitgaven zullen opgenomen worden. Bovendien was aanwezig het ontwerp voor een Kurhaus te Noordwijk, van den heer J. F. L. Frowein.

Nadat de Voorzitter, de heer C. Muijsken, in hartelijke bewoordingen de vergadering, welke door 55 leden werd bijgewoond, geopend had, bracht het Bestuur bij monde van den Secretaris verslag uit met betrekking tot zijne bemoeiingen en van al hetgeen in het afgeloopen jaar in en met de Maatschappij is voorgevallen. (Dit verslag wordt bij dit nommer van het Weekblad verzonden.)

Uit het verslag van den Penningmeester der Maatschappij bleek, dat de inkomsten *f* 12712,79 hadden bedragen, en de uitgaven — behalve eene rekening ad *f* 800, te laat ingekomen om nog bij de rekening en verantwoording geboekt te kunnen worden — *f* 10751,30, gevende een voordeelig saldo van *f* 1061,49.

Het saldo der balans, zijnde de waarde der bezittingen van de Maatschappij op 30 Mei, bedroeg *f* 19877,35.

De Voorzitter bedankte den Penningmeester voor zijne bemoeiingen in het belang van het geldelijk beheer, bemoeiingen, die steeds grooter en niet genoeg gewaardeerd kunnen worden. Op de April-vergadering waren de afdeelingen Haarlem, Rotterdam en Utrecht aangewezen om de rekening en verantwoording van den Penningmeester na te gaan; zij vaardigden de heeren J. H. Stoel Az. H. Cramer en J. H. J. van Lunteren daartoe af. Bij monde van den eerste verklaarde deze Commissie, dat zij de rekening en verantwoording nauwkeurig onderzocht en uitstekend in orde bevonden had, waarom zij voorstelde deze goed te keuren en den Penningmeester te dechargeeren.

Daarop was de stemming voor Bestuursleden aan de orde. Drie vacatures ontstaan door de periodieke aftreding van de heeren J. F. Metzelaar en E. Gugel, die zich beiden niet herkiesbaar hadden gesteld, en de heer J. W. Schaap die bedankt had, moesten vervuld worden, en maakten een getal van 9 kandidaten noodzakelijk. Deze waren er niet. Voor de beide eerste vacatures waren door de stemming vóór de vergadering aangewezen de heeren H. P. Vogel, W. C. van Goor en A. Lecomte, en voor de tweede de heer G. J. de Jongh te Rotterdam; door de stemmingen ter vergadering werd deze kandidatenlijst aangevuld, voor de eerste vacature met de heeren W. C. Metzelaar, H. W. Veth en H. Cramer, en voor de tweede met de heeren H. W. Veth en A. Lecomte. De vergadering koos nu tot nieuwe Bestuursleden de heeren W. C. Metzelaar te 's Hage H. Cramer te Rotterdam, en H. W. Veth te Dordrecht. Er zij hierbij opgemerkt, dat het Bestuur zich vooraf van de aanneming eener mogelijke benoeming door de kandidaten had verzekerd, en dan ook op de vergadering mededeelde dat de heeren H. P. Vogel, A. Lecomte en G. J. de Jong meenden zich geene keuze te moeten laten welgevallen.

De heeren H. W. Veth en H. Cramer waren ter vergadering aanwezig, en namen de benoeming aan; van den heer W. C. Metzelaar ontving het Bestuur per brief de mededeeling dat hij zich de keuze had laten welgevallen. Nog eene stemming na de 8, die reeds achter den rug waren, en het Bestuur was wederom voltallig. De heer Leliman stelde echter voor den heer C. Muijsken bij acclamatie als Bestuurslid te herkiezen, hetgeen blijkens het luid applaudissement in den geest der vergadering viel. Onder het inroepen van de welwillendheid der leden en vooral van de Bestuursleden neemt de Voorzitter de herbenoeming aan, onder dankzegging van het in hem betoonde vertrouwen.

Het verslag der Jury van beoordeeling over de prijsvragen, had, na eene gedachtenwisseling tusschen het Bestuur en deze Jury, tot het besluit geleid om het ontwerp voor een titelblad voor het Tijdschrift gemerkt „Blumen reicht die Natur, es windet sie Kunst die zum Kranze" met de zilveren — en het ontwerp voor een schoorsteen met betimmerden boezem, gemerkt „Kunst en Industrie" met de bronzen medaille te bekronen. De heer E. J. Niermans, reeds op een studiereis naar het buitenland vertrokken, kan deze beide door hem behaalde lauweren niet in ontvangst nemen. Ook de heer J. K. M. Lindhout, aan wien de zilveren medaille zoude uitgereikt worden voor een ten vorige jare bekroond ontwerp van een monumentale steenen brug, was om gezondheidsredenen niet naar Amsterdam kunnen komen. Aan den Heer A. G. Jansen kon de Voorzitter echter de hem in 1882 toegewezen bronzen medaille uitreiken.

Een beschrijving en afbeelding dezer medaille, vervaardigd naar een ontwerp van heer P. J. H. Cuypers zal in de werken der Maatschappij opgenomen worden. Zij is schoon van conceptie en uitvoering en de Voorzitter dankte dan ook den ontwerper voor de vele moeiten, die hij zich in deze getroost had.

Nadat de begrooting zonder noemenswaardige discussie was goedgekeurd, en besloten was de September-vergadering te Amsterdam te houden, werd de vergadering tot den volgenden dag 2 ure geschorst.

Op Donderdag 31 Mei was het eerst aan de orde de door 50 leden voorgestelde wijziging der artikelen, die op de stemming van Bestuursleden betrekking hebben. Dit voorstel, het rapport der Commissie van onderzoek, en een brief van een harer leden, den heer Dan. J. Sanches, wiens meening in de minderheid was gebleven, werden ter tafel gebracht en besproken. Volgens de voorgestelde wetsverandering zouden de Bestuursleden niet meer ter Alg. Verg., maar door het inleveren van briefjes bij het Bestuur gekozen worden.

De heeren Leliman en Cuypers verdedigden hun gevoelen, dat in de eerste plaats de Vergadering het recht moest blijven behouden om het Bestuur te kiezen, en in dien zin werd dan ook beslist; echter verviel de bepaling der tegenwoordige artikelen die, een aantal van 15 stemmen eischen om als candidaat in aanmerking te kunnen komen.

Het voorstel om Art. 56 zoodanig te veranderen, dat ook „het Bestuur" wijzigingen van enkele bepalingen der wet kan voorstellen, werd zonder discussie aangenomen.

Hierna volgden de besprekingen omtrent het gebouw voor permanente tentoonstelling van bouwartikelen, waaromtrent reeds vroeger gebleken was, dat de afdeelingen over het algemeen met de zaak waren ingenomen. Ter vergadering werden de finantieele berekeningen betwijfeld door de heeren Leliman en Stoeler; de heeren Wolter en Klinkhamer verdedigden het plan, evenals de heer Cuypers namens het Bestuur, die er ten slotte op wees, dat het rapport der Commissie alleen een maatstaf ter beoordeeling geeft, en dat, indien de vergadering evenals het Bestuur van meening is, dat de zaak levensvatbaarheid

heeft, nieuwe voorstellen zullen gedaan worden om een lokaal voor tentoonstellingen te stichten. Op voorstel van den Voorzitter wordt daarop door de vergadering aangenomen, dat het op den weg der Maatschappij ligt, de voorgestelde permanente tentoonstelling te organiseeren, terwijl het Bestuur uitgenoodigd wordt om de stappen te doen ten einde het denkbeeld te verwezenlijken. Nog verzekert de Voorzitter den heer F. W. van Gendt op diens vraag, dat geen besluit genomen zal worden zonder goedkeuring der Algemeene Vergadering.

Omtrent het voorstel, ingevolge Art. 56 der wet, door 50 leden gedaan, om aan de wet toe te voegen, dat „inwonende zoons van gewone leden der Maatschappij en in 't algemeen jonge lieden van den leeftijd van 18—23 jaren, lid kunnen worden der afdeelingen zonder lid der Maatschappij te zijn, werd na eenige gedachtenwisseling besloten, de wet in deze principieele kwestie niet te veranderen, daar de afdeelingen het recht hebben de introductie van die jongelieden toe te staan. Art. 52 ondergaat dus geen verandering.

Ten slotte komen de 12 artikelen van den heer Leliman omtrent prijsvragen in behandeling.

De heer Leliman betuigt zijn dank aan de Comissie, die deze artikelen onderzocht, maar meent dat ook een rapport van het Bestuur noodig is, en vraagt of de vergadering het wenschelijk acht om het uitschrijven van prijsvragen te reglementeeren. Spreker wil, dat de Maatschappij een reglement daartoe in de wereld brengt, en stelt voor, dat in de September-vergadering een rapport omtrent de door hem opgestelde artikelen ter tafel zal worden gebracht, hetgeen door de vergadering wordt aangenomen.

Na een woord van dank aan het Bestuur gebracht te hebben voor de wijze waarop het zich in 't afgeloopen jaar van zijne taak gekweten heeft, wees de heer Leliman nog op de koloniale tentoonstelling en gaf hij het Bestuur in overweging een uitgewerkt rapport over die tentoonstelling te laten uitbrengen. De vergadering vereenigde zich met dit denkbeeld, hetwelk ook in den geest van het Bestuur, dat reeds over deze zaak van gedachten gewisseld had, viel. Het crediet door den heer Cuypers voor dit doel aangevraagd, werd eveneens door de vergadering goedgekeurd.

De Voorzitter sloot daarop deze bijeenkomst met een woord van afscheid en een „tot wederzien", waarna zich een aantal leden aan een vriendschappelijken maaltijd vereenigden.

EEN MONUMENT TE MIDWOLDE.

Niet zeer ver verwijderd van die vervaarlijke grafgesteenten, door de oudste bewoners dezer streken vóór duizenden van jaren opgericht boven de asch hunner afgestorvenen, om tot in het verre nageslacht de herinnering aan hun dooden te bewaren, — niet verre daarvan verwijderd, is een ander grafteeken van gansch anderen aard en gedaante te aanschouwen. Zijn gene getuigen van de forsche wilskracht en den kloeken geest welke die natuurmenschen bezielden, toen zij die vervaarlijke steenen, zooals de natuur ze aanbood, kunsteloos opstapelden — uit het monument, dat ik thans op het oog heb, spreekt iets liefelijkers tot onzen geest.

Vervaardigd in dat onvergankelijk en onvergetelijk tijdperk van ons machtig gemeenebest, toen onze kloeke zeelui den bezem voerden in de mast, en Koningen en Vorsten ons kleine volk naar de oogen zagen, is het nog een krachtig getuige van den degelijken kunstzin onzer vroede vaderen en van de teedere zorgen eener liefhebhende edelvrouwe, die het op liet richten boven het lijkgebeente van den zoo vroeg gestorven gemaal!

Nauwlijks heeft men den drempel overschreden van het nederige dorpskerkje te Midwolde, een plaatsje op 2½ uur afstands van Groningen gelegen, of het oog wordt dadelijk getroffen door het marmeren grafteeken, dat recht tegenover den hoofdingang is opgericht.

Op twee treden van blauwen hardsteen staat het zwart marmeren voetstuk, bijna 1 M. hoog, versierd met kunstig gebeitelde attributen en emblemen van wit marmer, bestaande uit lauwerkransen van eike- en laurierbladeren, korenaren, sikkels, luiten, perkamentrollen en beenderen met bladeren omstrengeld.

Op dit voetstuk rust het eveneens uit wit marmer gehouwen lijk van KAREL HIERONYMUS, BARON VAN HET H. R. RIJK, HEER VON INN-UND KNIPHAUSEN TOT DEN NIENOORT, aan wien dit gedenkteeken is toegewijd. Het ligt uitgestrekt op een gevlochten mat, het hoofd rust op een kussen, waardoor het een weinig voorover gebogen is. De handen liggen over elkaar. Het lichaam is bekleed met een lange lijkwà, die tot aan de voeten reikt; het hoofd is bedekt met een soort van muts, waaronder het golvende haar in lange krullende lokken te voorschijn treedt. Alles kenmerkt den doode: die gebroken oogen, die ingevallen wangen, die half geopende mond, de fletsche en onveerkrachtige huid der handen — alles zegt het u aan, dat de geest het lichaam is ontvloden.

Ter zijde van dit lijk zien we in half opgerichte houding, op een rustbed uitgestrekt, het beeld der bevallige edelvrouwe ANNA VAN EWSUM, door wier liefde en zorgen het grafteeken werd opgericht. Steunende op den linker arm, die op een Bijbel rust, en de hand op een zandlooper geleund, beschouwt zij het gelaat van den doode. Haar houding is kalm en edel. Het kleed, dat ze aanheeft, hangt in natuurlijke plooien langs haar leden; boven het keurslijf draagt ze een omslagdoek, die op den half ontblooten boezem met een bevalligen knoop saamgebonden is. Het hoofd is voorzien met het hoofdtooisel van dien tijd. Hoe prachtig dit beeld ook zij, toch mist het gelaat de uitdrukking van smart, die men er zoo gaarne in zou zien. Het heeft een starren blik, die zelfs naar een glimlach zweemt. Hierachter bevindt zich tegen den muur een zwart marmeren schild, omgeven van eike- en laurierbladeren, door een band samengehouden; onderaan in het midden is een gevleugeld doodshoofd, waaronder de levenslamp brandt. Vier gevleugelde mollige kinderbeeldjes houden het schild, terwijl een vijfde met een fluit aan den mond er boven troont. Het schild bevat een Latijnsch opschrift, dat in onze taal overgebracht, aldus luidt:

„De weg des doods is de weg des levens. Ter eeuwige gedachtenis van een man van aanzienlijke bloede en afkomst, den Hoog Edel Geb. Heer KAREL HIERONYMUS, vrijen Rijksbaron VON INNHAUSEN UND KNIPHAUSEN, Heer *van Nijen-oort, Vredewold en Uplewert*, lid van de Edel Mogende Staten der stad Groningen en der Ommelanden, na andere getrouw bekleede open-

bare betrekkingen, gewoon Afgevaardigde ter vergadering van H.H. M.M. de Staten-Generaal der Vereenigde Gewesten, en alzoo een waar erfgenaam van het schrandere beleid, van de talenten en den roem, zoowel in vrede, als in oorlog, het doorluchtige geslacht VON KNIPHAUSEN als het ware aangeboren, haren dierbaren echtgenoot, zoolang het lot dit gedoogde, nadat hij 31 jaar en 9 maanden hier op aarde geleefd en 7 jaar en 2 maanden met haar getrouwd was geweest, te 's Gravenhage, onder de voornaamste mannen van den staat, den 31 Juli 1664, door een wel ontijdig en droevig, maar echter vroom afsterven in het geloof aan zijn Heer, naar zijn eeuwige verblijfplaats overgebracht — heeft ANNA VAN EWSUM, zijn weduwe, een echte spruit van het, in vrede en oorlog en ook in de benauwdste tijden, jegens het Vaderland altijd zeer verdienstelijke geslacht van VAN EWSUM, dat door den luister van een edele en aloude afkomst vermaard is, en de eenige erfgename van Nijen-Oort en Vredewold, dit gedenkteeken opgericht, gewijd en toegeheiligd. Toen zij echter naderhand, nog in den vollen bloei van haar leven zijnde, uit een innige neiging voor het luisterrijk geslacht der KNIPHAUSENS, door een tweede huwelijk getrouwd was met een bloedverwant van haar eersten man, met den Hooggeb. GEORG WILLEM, vrijen Rijksgraaf *van Innhausen, Kniphausen, Elteren, Vogelensanck* en van de stad *Bastenach*, Heer *van Nijen-Oort, Vredewold* en *Uplewert*, hebben beiden, in de eensgezinde en onscheidbare verbindtenis van hun leven, aan hun sterfelijkheid gedachtig, hier, ook voor eigen stoffelijk overschot en dat der hunnen, in de hoop op een roemrijke opstanding, door den eenigen Zaligmaker Christus, een plechtige bewaarplaats bepaald en bestemd. Anno MDCLXVIIII." 1)

Aan iedere zijde van dit schild bevinden zich, tegen den muur, de wapenschilden van 16 kwartieren en daarboven het hoofdwapen, op kunstige wijze in wit marmer gebeeldhouwd.

Ter linkerzijde van de groep staat een gevleugeld kinderbeeldje met een spiegeltje in de hand en den rechtervoet op een doodshoofd, terwijl zich aan de rechterzijde het geharnaste beeld bevindt van den tweeden echtgenoot der edelvrouwe, in staande houding en volle wapenrusting met de rechterhand leunende op een wapenschild. Dit beeld is van wit geaderd marmer en van de hand van *Bartholomeus Eggers*, 2) welks naam op het voetstuk is gegrifd. Het schijnt niet die kunstwaarde te bezitten van de overige beelden en het bijwerk, welke vervaardigd zijn door *Rombout Verhulst*, 3) die daarvoor *f* 7500 ontving, en wiens naam op het kussen te zien is, waarop het hoofd van het lijk rust.

Het geheel is omgeven door een hek van gesmeed ijzer. 4)

Behalve dit kunststuk, dat der bezichtiging overwaardig is, bevat het kerkje nog een fraai gesneden eikenhouten preekstoel, voorzien van figuren, die geloof, hoop, liefde, gerechtigheid, verleiding, waarheid enz. voorstellen. De velden daartusschen, vertoonen de vier evangelisten en andere voorstellingen; de kansel wordt schijnbaar gedragen door zes gevleugelde figuren en is voorts versierd met kunstig gesneden engelenkoppen, maskers, loofwerk, rozetten enz.

Op twintig minuten afstands ongeveer van de kerk heeft het slot *Nienvort* of *Nijen-Oort* gestaan, dat aan de KNIPHAUSENS behoorde, maar dat helaas! den weg van zoovele sloten is gegaan: het heeft moeten zwichten voor den moker des sloopers! In de plaats daarvan staan nu een boerderij en enkele andere woningen. Toch is er nog veel, dat van vroegere grootheid getuigt. Twee prachtige lanen van statige eiken voeren naar de plaats, waar natuur en kunst gewedijverd schijnen te hebben om het den bewoners en bezoekers zoo aangenaam mogelijk te maken. Bosschen, beemden en beken bekoren het oog en nooden u uit om met volle teugen de heerlijke natuur te genieten. Maar dit niet alleen. Nog siert een prachtige poort den ingang tot het slotplein, waarnaar een ophaalbrug over de slotgracht toegang verleent. Deze poort van Bentheimer zandsteen, is in 1708 door den beeldhouwer Bielefeld vervaardigd op last van de Burchtvrouwe en haar tweeden echtgenoot. Men vindt er fraai gebeeldhouwd lofwerk en de half verheven beelden van den lachenden *Democritus* en den weenenden *Heraclitus*, benevens de zinnebeeldige voorstellingen van *Furor* (Woede) en *Mansetudo* (Zachtmoedigheid).

De laatste afstammeling van het geslacht der KNIPHAUSENS is thans op hoogen leeftijd gekomen; met hem daalt zijn geslacht en naam ten grave.

Groningen, Mei 1883. E. D. J. DE JONGH Jr.

1) *Midwolde en de Graftombe te dier plaatse.* Groningen 1879.

2) Deze is ook de vervaardiger van de graftombe van den Heer *van Wassenaar Obdam* in de St. Jakobskerk te 's Gravenhage.

3) Deze beeldhouwer heeft ook vervaardigd de graftombe van *de Ruijter* in de Nieuwe Kerk te Amsterdam, die van de *Gebroeders Evertsen* in de Oude Kerk te Middelburg, het gedenkteeken van *van der Werff* in de St. Pancraskerk te Leiden, e. a.

4) Photographische afbeeldingen van het monument zijn te verkrijgen bij den heer *F. J. von Kolkow*, photograaf, Oosterstraat Groningen.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

UTRECHT. — Naar aanleiding van het bezoek, door de afdeeling Utrecht gebracht aan de Ned. Zinkpletterij van den heer A. D. Hamburger te Utrecht, reeds kortelings in het afdeelingsverslag vermeld, mogen eenige nadere mededeelingen omtrent deze fabriek niet misplaatst zijn.

Door den heer Hamburger en zijn in de fabriek werkzame zoons rondgeleid, was het mogelijk dat alle leden de zoozeer gewenschte toelichtingen bij het bezichtigen ontvingen.

Eerst werd de loodpletterij bezocht, waar, dank zij de goede zorgen van den fabriekant, juist eene gieting lood plaats kon hebben. Niet minder dan 5000 kilo lood werd gelijktijdig tot een dikke koek gegoten, welke voor het stollen behoorlijk werd afgeschuimd om de zuiverheid daarvan te bevorderen; gelijktijdig werden vroeger gegoten platen, door de zware walswerken heen en weder gaande, op de vereischte dikte gebracht.

Hoogst belangrijk was het vervaardigen van vertinde looden waterbuizen, waarvan een tweede oven het voldoende materiaal leverde. Het ingebrachte lood werd door een sterke hijdraulische drukking als buis uit den toestel gedreven, waarbij het gelijktijdig aan de binnen- en buitenzijde vertind werd. Daar de tinlaag zeer dun kan zijn en dus betrekkelijk weinig tin daartoe noodig is, is het prijsverschil met onvertinde buizen dan ook niet aanzienlijk en bedraagt slechts *f* 1 per 100 Kg., waarlijk een uiterst gering bedrag op eene geheele waterleiding. Voor particuliere woningen en die inrichtingen, waar het water niet voortdurend gebruikt wordt, dus soms uren aan een in de buisleiding kan blijven staan, is het gebruik van vertinde buizen dan ook zeer aan te bevelen.

Daarna werd de eigenlijke zinkfabriek bezichtigd. Hier werd het zink in kleine bakken gegoten, waarvan een 25 tal op den omtrek van een ronddraaijende cirkel waren geplaatst. Na de gieting eerst geschuimd, zoodat alle onzuivere bestanddeelen verwijderd werden, bekoelde het zoo spoedig, dat de blokken voor een geheele draaiing plaats had, uit de bakken genomen konden worden.

Daarna werden deze blokken onder de eerste pletmachine gebracht, tot dikkere bladen uitgewalst en in vorm gesneden, waarna zij in de warme oven werden overgebracht, waar zij op temperatuur werden gehouden, totdat hun beurt voor de 2e pletmachine gekomen was. Een naar verhouding van het begeerde nummer 10 tal of 15 tal, soms 20 tal, bladen werden gelijktijdig onder den wals gebracht en zoo lang geplet, tot de verlangde dikte verkregen was; om het ongelijke uitpletten te voorkomen en het polijsten der bladen onderling anderzijds te bevorderen, werden deze onder het walsen voortdureud omgewisseld. Van dikte zijnde werden zij achtervolgens op de verlangde afmetingen gesneden.

Vervolgens werden de inrichtingen bezichtigd tot het verder verwerken van zinken bladen. In de eerste plaats het vervaardigen van gegolfd zink door eigenaardig getande walsen.

Moest men vroeger soms 3 à 4 weken wachten op buitenlandsch fabrikaat, zoo kan hier in 2 à 3 dagen in de aanvrage voorzien worden en worden alle verlangde maten geleverd.

Daarna de verschillende toestellen tot het perforeeren van zink, welke tevens voor gelijke doeleinden van ijzer, staal en koper konden worden gebezigd en welke toestellen in 1882 aan de fabriek zijn toegevoegd. Ook hier kan binnen enkele dagen aan verlangde aanvragen voldaan worden. Groote hoeveelheden geperforeerd zink worden van de machine geleverd.

Een 40 tal verschillende patronen werden bezichtigd en een ieder een staalboekje daarvan uitgereikt. Zeer de aandacht der leden trok eene nieuwe vinding van jalousiepersing, ten dienste van ventilators, in iedere verlangde afmeting worden hier de zinken bladen net en strak uitgesneden en van omgebogen kleine jalousieblaadjes voorzien, waarbij de openingen groot genoeg zijn tot het doorlaten van lucht, klein genoeg zijn om het inregenen tot een minimum te beperken. Ook zinken leijen (losanges) werden in dezen fabriek vervaardigd van het nieuwste systeom.

De fabriek, op kleine schaal begonnen met een enkel walswerk (met slechts 15 werklieden) werd steeds uitgebreid en bezit nu 3 walswerken, die dag en nacht werkzaam zijn. Door 3 stoomketels worden machines van 160, 100, 15, 5 en 4 paardenkrachten gedreven, doelmatig aangebrachte railverbindingen vergemakkelijken het verkeer in de fabriek, waar ruim 100 werklieden aan verbonden zijn. De jaarlijksche productie van geplet lood, pompstukken, looden en compositie buizen is nu ongeveer 1,200,000 Kg., terwijl van geplet, gegolfd, doorboord lei, zink en roeven voor 2½ à 3 millioen Kg vervaardigd worden.

Zoowel de voortdurende uitbreiding dezer fabriek als de honderden getuigschriften van zinkverbruikers, ingenieurs en architekten, zoomede de voorkeur die het zink dezer fabriek boven het buitenlandsch zink, de leveringen aan het Departement van Marine, Oorlog- en Binnenlandsche Zaken geniet, zoodat dan ook honderde Rijksgebouwen en gebouwen van nieuwe spoorweglijnen dit zink tot bedekking hebben, moge voor de goede qualiteit en bruikbaarheid van de producten dezer fabriek getuigen.

Ten hoogste voldaan zoowel over de voorkomende ontvangst en bereidwilligheid om alles te verklaren en te laten zien, als over de goede en flinke inrichting dezer fabriek, betuigde de afdeeling bij monde van haren voorzitter haren bizonderen dank aan den heer Hamburger, die zich zijnerzijds zeer gevoelig betoonde voor de belangstelling der leden, en verklaarde dat het hem steeds aangenaam zoude zijn aan alle vakkundigen toegang tot zijne fabriek te verleenen.

Van het nieuwe museum, dat te Antwerpen zal worden gebouwd, zijn de volgende bijzonderheden bekend. Twee antwoorden op de uitgeschreven prijsvraag hebben de goedkeuring der jury ontvangen, die van de bouwkunstenaars Winders en van Dijck. Het eene plan houdt zich zooveel mogelijk aan grieksch klassieke voorbeelden, het andere, geeft eenigszins den vlaamschen bouwtrant der zestiende eeuw terug. De jury was van meening dat de verdienste dezer beide heeren bijzonder groot zijn. Daarom heeft zij voorgeslagen de twee plannen te vereenigen, en een Grieksch-Vlaamsch, of Vlaamsch-Grieksche paleis op te trekken. Want, zegt de jury, Cornelis Floris, Vredeman, de Vries en Rubens zouden daarmede instemmen. Wat de innerlijke verdeeling betreft: er zijn op de eerste verdieping 810 meters muur of schot ter plaatsing van schilderijen; gelijkvloers 305 meters voor graveer-, teeken- en beeldhouwwerk, woningen voor den portier, zalen ter restauratie van schilderijen, enz. De groote schilderijzaal zal 12 meters, de overige zalen zullen 9 meters breed zijn. Het licht valt door lantaarns. De hoogte der zalen komt overeen met die van 't nieuwe museum te Amsterdam, dat van Dresden en van Berlijn. De vloeren zullen boven met mozaïek, beneden met cementsteenen belegd worden. Er zal eene bijzondere zaal voor de werken van de Keyser worden ingericht.

Het geheele gebouw zal uit ijzer, koper en steen opgetrokken en bliksemafleiders in menigte zullen daarop geplaatst worden. Blauwe steen van Soignies zal voor 't buitenwerk en overigens steen van Euville worden gebezigd. De zijmuren zullen uit brikken en Hollandsch metselwerk bestaan.

De kosten van het gebouw zijn voorloopig op 2.022.300 franken geraamd, 5% voor de architecten daarin begrepen. Doch niet daarbij gerekend is het beeldhouwwerk, bijvoorbeeld de allegorische figuren aan den voorgevel, de medaillons, zoo min als de *Victoria* of *Renommée* aan den ingang, en vele andere beelden meer. Voor dit beeldhouwwerk zijn door de stad Antwerpen twee afzonderlijke millioenen franken bestemd. Deze aanmoediging der beeldhouwkunst is voorzeker zeer loffelijk, doch de ondervinding leert ons dat dikwerf het beeldhouwwerk onzer publieke, moderne gebouwen de groote architectonische lijnen vernietigt. Onze oude hallen en stadhuizen zijn voorwaar ook rijk aan beeldwerk. Wil men zich daaraan spiegelen zoo mijde men toch de overdrijving van de eene zijde en trachte van den anderen kant de bouwkunst zelve zoo grootsch, en zoo doordrongen van practischen zin en gezond verstand te doen verschijnen als onze voorouders dit in hunnen tijd deden. Bij gelegenheid daarover meer.

Vele bouwmeesters beweren heden nog dat de oud-romeinsche wijze van toebereiding der metselkalk verloren is, en de heden gebruikelijke nooit de hardheid van die der ouden bereiken kan. De duitsche scheikundige Prof. Dr. Artus schijnt een middel gevonden te hebben om die aloude hardheid aan het metselwerk te geven. Metselkalk, uit een deel gebluschte kalk en drie deelen fijn zand bestaande, moet, volgens Artus, onmiddelijk vóór het gebruik met drie vierendeelen fijngestampte ongebluschte kalk vermengd worden. Dit mengsel wordt natuurlijk heet, onmiddelijk vormt zich het silicaat, d. i. de chemische verbinding van de kleiaarde en de kalk. Na vier dagen zal deze massa zoo hard zijn, dat geene ijzeren punt meer daarin doordringen kan. Na twee maanden heeft zij zich geheel tot steen gevormd en is met den muursteen als samengegroeid. Zulke metselkalk kan even goed in de open lucht als in 't water aangewend worden.

Er bestaat in Duitschland een bijzonder blad voor het brandblusschen. Men weet dat in de meeste groote steden bij onze naburen dit vak op bijzondere wijze, militairement is ingericht. De op- en aftocht, de signalen, de aard der oefeningen, dat alles is geregeld. Geen wonder dat dergelijke organisatie ook de uitgave van een orgaan ten gevolge heeft, onder den titel: »Zeitung für Feuerlöschwesen." Voor eenigen tijd besprak dit blad de opmerking, sedert lang bij grooten brand gemaakt, dat de ijzerstaven (of sporen) als dragers der gewelven gebruikt, zich door de groote hitte uitzetten en buigen, zoodat vlakke zolderingen of gewelven, gelijk die in de Duitsche economiegebouwen gewoonlijk voorkomen, onmiddelijk vernietigd worden. Om zulk eene geheele verwoesting der gebouwen te voorkomen is het voldoende 1°. de ijzerstaven niet te licht te nemen, 2° het metselwerk zoo hoog mogelijk te doen opgaan, 3°. het dak of het timmerwerk daarvan zoover mogelijk, bijvoorbeeld eenen halven meter, van het gewelf verwijderd te houden. Ten gevolge dezer voorzorgen bij den bouw in acht genomen, geschiedde 't dat bij eenen ontzettenden brand in de economiegebouwen van den Ridder von Maffei in Stalllach (Rijnland), waar o. a. achtmaal honderd duizend kilo beestenvoeder verbrandden, de stallen geheel ongedeerd bleven.

Dr. P.

Sinds 1864 zijn niet minder dan 10,803,106 R. M. voor de restauratie van den Dom te Keulen besteed geworden. Thans heeft men een aanvang gemaakt de laatst overgebleven bouwloodsen weg te ruimen en de terrassen te restaureeren. Daarna is het imposante gebouw, op de bevloering na, geheel gereed.

Het vrijleggen der westzijde zal ongeveer een millioen R. M. kosten, van welke som de helft slechts voorhanden is. Het overige hoopt men door een tweede en laatste dombouwloterij te zullen verkrijgen.

In de afgeloopen maand zijn te Heidelberg eenige voorbereidende werkzaamheden aangevangen voor de aanstaande restauratie van het Oude Slot.

CORRESPONDENTIE.

De kamers zijn alleen bestemd voor de tweede klasse.
Het gebouw is door den achter gelegen tuin bereikbaar.

VEILING-BOUWTERREINEN.

In het lokaal „Frascati". 11 Juni 1883.

Zes bouwterreinen, aan de Da Costakade, nabij de Jacob van Lennepstraat, elk groot 1 are 76 centiaren.
Veilconditiën bij den Notaris F. van Houten.

Afloop van Aanbestedingen.

ROTTERDAM, 25 Mei. — De architekt W. C. Coepijn: het bouwen van twee dubbele en een enkeld pand:

C. J. Tussenbroek	ƒ 32.000
P. G. Winters te Kralingen	» 31.895
B. Magetti	» 30.600
M. van Linschoten te Kralingen.	» 29.997
J. Spruijt en J. v. d. Lecq idem	» 28.700
W. G C. Hilkes	» 27.990
Wed. G. Camesi en Co	» 27.890
A. Groen te Kralingen.	» 26.587
C. de Ridder idem.	» 27.500
A. Henkemans	» 27.205
J. Mirande	» 27.149
J. Mook	» 27.022.33
A. Langejan te Kralingen.	» 25.800
A. Looijmans	» 25.000

de overigen allen aldaar.

WITMARSUM, 26 Mei. — Het gemeentebestuur van Wonseradeel: het stichten van eene openbare lagere school te Pingjum:

J. J. v. d. Leij te Arum	ƒ 12.945
R. IJ. Boschma te Witmarsum	» 12.873
L. J. Strak te Harlingen	» 12.866
D. P. Gerritsma te Bolswaard	» 12.350
O. en A. Posthumus te Pingjum en Tjerkwerd	» 12.338
J. F. Langenhorst te Harlingen.	» 11.997
S. Stienstra en H. Lammertsma te Bolswaard	» 11.964
R. Westra te Kimswerd	» 11.760
P. S. Westra te Arum	» 11.580
T. Semeins te Makkum	» 11.497
L. Vos te Bolswaard	» 11.051
A. W. Hamersma idem.	» 10.975
D. L. Landstra idem	» 10.946
T. S. Bangma te Witmarsum	» 10.848

gegund.

's HERTOGENBOSCH, 29 Mei. — De WelEd. heer J. Kievits: het bouwen van 16 woningen op den Oostwal:

J. Schellekens	ƒ 15 400
J. v. d. Bouwhuisen	» 15.371
Th. Meeuwese.	» 15.038
J. van Eerd.	» 14.974
L. Frankefort	» 14.800
J. Hurkens	» 14.760
J. B. von Wolfsbergen	» 13.960
C. Jansen	» 13.800

allen aldaar; gegund aan J. B. van Wolfsbergen.

AMSTERDAM, 30 Mei. — De architekt J. Springer en Joh. Stilman: het bouwen van drie woonhuizen op een terrein aan de nieuwe Achtergracht:

S. G. J. Gemke en Co.	ƒ 31.777

GOUDA, 30 Mei. — Het gemeentebest. het verbouwen van de tusschenschool:

J. de Jong Wz	ƒ 35.247
B. Hoogerwaard	» 34.947
W. de Jong Wz.	» 34.910
K. Hollander	» 31.990
P. A. Burghout	» 31.900
G. Luijendijk	» 31.785
H. J. Nederhorst	» 30.843
C. P. W. Dessing	» 29.829

allen aldaar.

's GRAVENHAGE, 30 Mei. — Het gemeentebestuur: het inrichten van het gebouw op den hoek van het Tournooiveld en Korten Vijverberg te 's Gravenhage tot Gemeente-Museum:

J. J. van Sonsbeek.	ƒ 35.399
W. F. P. v. d. Grijp	» 30.800
W. P. Teeuwisse.	» 26.340
A. C. Paardekooper	» 25.100
W. F. Muhren te Delft	» 24.400
T. J. Mirande	» 23.750

de overigen allen aldaar.

OUD-VOSMEER, 30 Mei. — Het gemeentebestuur: het verbeteren van het bestaande schoollokaal en het bijbouwen van een geheel nieuw lokaal:

B. van Verre te Noordgouwe	ƒ 17.999

ROTTERDAM, 30 Mei. — Het gemeentebestuur: het bonwen van eene school en woning aan het Hofplein aldaar:

J. Mook te Rotterdam	ƒ 50.500
C. J. van Tusschenbroek idem	» 47.500
J. Mirande idem	» 47.150
A. Henkemans Idem.	» 46.989
G. A. van der Wilde te Delfshaven	» 46.900
A van der Spiegel te Rotterdam.	» 45.889
C. de Bruijn Jr. te Overschie	» 45.875
Gebr. Pons en A. Groen te Kralingen	» 45.750
Wed. G. Camesi en Co. te Rotterdam	» 45.555
W. Zonneveld te Kralingen	» 45.112
J. A. N. Lucas te Lage Zwaluwe.	» 44.089
H. Lagerwaard te Rotterdam	» 43.800
P. G. Winters te Kralingen	» 43.213
W. G. C. Hilkes te Rotterdam	» 42.640

GROOT SCHERMER, 30 Mei. — Het gemeentebest. van Zuid- en Noord-Schermer: het bouwen van een nieuwe school met 3 lokalen, ieder voor 48 kinderen:

J. Nat Cz. te Beemster	ƒ 17.100
J. Hoogland.	» 16.600
J. Tesselaar.	» 16.561
N. van der Voort	» 16.460
J. J. Tesselaar	» 15.551

de overigen allen te Alkmaar; gegund.

GRONSFELD, 31 Mei. — Het gemeentebestuur: het bouwen van een schoollokaal met overdekte speelplaats in het dorp Gronsfeld:

Labhaij te Luik	ƒ 10.867
Dupuits te Margraten	» 10.232
Laudij te Sittard	» 8.999
Ubachs te Nieuwstad	» 8.988

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

3DE JAARGANG. ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST. N°. 24. 14 JUNI 1883.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN en F. J. NIEUWENHUIS.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Warmoesgracht 12, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD.

NIET OFFICIEEL GEDEELTE: Noordwijksche Prijsvraag. — Aan de Redactie. — Binnenlandsche Berichten. — Vraagbaak. — Afloop van aanbestedingen. — PLAAT: Platte gronden der ontwerpen „Am Meer" en „Neptunus n°. 38", ingezonden op de Noordwijksche Prijsvraag.

INGEZONDEN.

NOORDWIJKSCHE PRIJSVRAAG.

Aan de Redactie van het Bouwkundig Weekblad.

Naar aanleiding der verschillende artikelen door de Noordwijksche Prijsvraag in het leven geroepen en hoofdzakelijk tengevolge van het openbaar gemaakte rapport, uitgebracht over het plan n°. 38, motto »Neptunus" in het Bouwkundig Weekblad van 17 Mei ll., acht de ondergeteekende, ontwerper van dat plan, zich verplicht u te verzoeken hem eenige ruimte in uw blad open te stellen.

Was reeds de uitspraak door het bekende verzuim en de ongelijktijdige beoordeeling onaangenaam voor den ondergeteekende, later zijn bij ontvangst der teruggezonden stukken, en thans tengevolge der verschenen artikelen, feiten te berde gekomen, waaruit blijkt, dat de eene onjuistheid op de andere gevolgd is.

Het ingezonden stuk van den Heer G. noemt als bekroond met den eersten prijs het ontwerp »Ontluik Noordwijk," hoewel algemeen bekend is, dat aan het ontwerp »Am Meer" de eerste prijs is toegekend.

In dat stuk wordt eene vergelijking van inhoud en kosten gemaakt, met de drie bekroonde ontwerpen en »Neptunus" n°. 38; de cijfers van het laatstgenoemde zijn evenwel genomen uit eene memorie van toelichting, ondertekend X. x Y. en behoorende bij een ontwerp eveneens onder motto »Neptunus" ingezonden, dat echter niet van den ondergeteekende is.

In het door de Jury over zijn ontwerp uitgebracht rapport van beoordeeling, hebben de cijfers — uit diezelfde memorie genomen — tevens tot grondslag gediend voor de beoordeeling van zijn ontwerp, die aanvangt: »Met zes grootere en eene kleinere teekening, benevens omschrijving biedt ondergeteekende het ontwerp »Neptunus" ter mededinging aan", terwijl de ondergeteekende slechts vier teekeningen van ongeveer gelijke grootte aan zijne memorie toevoegde; de Jury heeft dus hier, niettestaande een beweerd »zeer nauwkeurig onderzoek", eene niet te verklaren onnauwkeurigheid begaan.

Daarenboven wordt dit feit nog hierdoor bewezen, dat bij de terugzending zijner teekeningen door de Commissie, de abusievelijk verwisselde memorie, gemerkt n°. 38, mede hem in handen kwam.

En wat nu de vergelijking der cijfers zelve betreft: Terwijl in het stuk van den heer G. wordt aangegeven voor »Neptunus" n°. 38, het »Kurhaus" 16.704 M3. en het »Hôtel" 11.200 M3. zou zulks respectievelijk moeten zijn 11.740 M3. (incl. sousterrein tot bovenkant muurwerk) en 6350 M3. (kap inbegrepen). Hierdoor ontstaat een verschil van 4964 M3. voor het »Hôtel", zoodat aan zijn plan n°. 38, motto »Neptunus" niet meer of minder dan 9814 M3. te veel in rekening wordt gebracht.

Het spreekt van zelf, dat dáár waar eerstgenoemde cijfers moesten dienen om de hooge bouwsom »kostbaarheid" te staven, in het rapport aangehaald als hoofdargument van »voor uitvoering geheel ongeschikt" te zijn, dit aangevoerde bewijs totaal vervalt.

De heer G. geeft door de dubbele onjuistheid, in zijn artikel vermeld, aanleiding tot eene nieuwe en voor den ondergeteekende zeer onaangename gevolgtrekking. Ieder zal toch onwillekeurig de onjuiste inhoudcijfers van »Neptunus" n°. 38 met die van het abusievelijk als eersten prijs vermelde ontwerp »Ontluik Noordwijk" vergelijken. Laatstgenoemd ontwerp heeft

den minsten kubieken inhoud der drie bekroonde (3026 M3. minder dan »Am Meer") en wordt zoodoende bij bovenvermelde vergelijking, plan n°. 38, motto »Neptunus", door den heer G. in een allerongelukkigst daglicht gesteld.

Volgens diens opgaven zou de inhoud, zoowel van Kurhaus als van Hôtel, respectievelijk dien van het met den eersten prijs bekroonde ontwerp ruim éénmaal overtreffen.

Tot hiertoe nu wat de geschiedenis der prijsvraag zelve betreft.

Overgaande tot het rapport meende de ondergeteekende, dáár waar hem dit raadzaam voorkwam, het bekroonde ontwerp »Am Meer" tegenover het door hem vervaardigde »Neptunus" n°. 38 te moeten stellen, ter wille van eenige bedenkingen en opmerkingen, die hij tegen dit rapport wenschte in te brengen. Hiertoe heeft hij ter verduidelijking de plannen van beide Kurhaus-ontwerpen op verkleinde schaal aan zijn artikel toegevoegd.

Aangezien het jury-rapport over »Neptunus" n°. 38 is gepubliceerd, zijn slechts die zinsneden door hem aangehaald, welke z. i. tot bedenkingen en opmerkingen aanleiding geven.

Zinsneden uit het rapport betreffende plan n°. 38, *motto »Neptunus."*

Het plan van het »Kurhaus" is door zijne zeer wijdloopige distributie niet minder ondoelmatig als kostbaar. Niet alleen wordt ten aanzien van de hoofdvertrekken de vereischte samenhang gemist, maar er is ook te veel ruimte aan gangen, vestibules, enz. besteed.

Van de hoofdvertrekken hebben geen twee onmiddelijke gemeenschap, terwijl de restauratiezaal, de eet- en conversatiezaal, de biljardzaal, de leeszaal en eindelijk de groote zaal geheel van elkander geïsoleerd liggen en alleen over de gangen met elkander gemeenschap hebben. Evenzeer hebben al deze vertrekken, met uitzondering der restauratiezaal alleen over gangen gemeenschap met het buffet. Tengevolge dezer zeer ondoelmatige en wijdloopige distributie, is dan ook de vlakke inhoud van vestibule en gangen even groot als die van de restauratiezaal, eetzaal, biljardzaal en leeszaal te samen, namelijk 340 M2.; eene verhouding, die met de beschikbare bouwsom en de daardoor voorgeschreven zuinigheid volstrekt niet te vereenigen is, en in geen der bekroonde ontwerpen in de verte wordt bereikt.

Als een ander voornaam hoofdgebrek is het ontbreken van eene veranda langs de zeezijde aan te merken. Wel zijn in eene bijgevoegde calque twee kleine veranda's geprojecteerd, die evenwel bij eene diepte van slechts 1.40 M. geheel hun doel missen. De in den achtergevel aangebrachte veranda's kunnen daarom niet voldoen, omdat het gezicht op zee zoowel door de Hôtels, als door de verbindingsgangen zeer belemmerd is.

Zijn de gevels over 't algemeen niet onverdienstelijk, het minst gelukkig is de ontwerper met den voorgevel geslaagd. Dàar zijn de vormen van het Kurhaus zwaar, ja plomp, terwijl een bizonder ongelukkig effect, door de kleine verticaal gekoppelde venstertjes in de buitenpaviljoens — ter wille van dienstbodenwoningen! — wordt voortgebracht.

Bedenkingen en opmerkingen van den ontwerper.

Ontwerper stelt zich hierbij de vraag, of het in niet directe onderlinge verbinding staan der hoofdvertrekken in zeker opzicht niet verkieslijk is, boven den hier geprivilegeerden zamenhang.

Zou het niet zijn voordeel hebben de eet- en restauratiezaal van elkaar gescheiden te houden, ten einde eerstgenoemde voor familiën die de Hôtels betrekken, te reserveeren; te meer daar de eetzaal tevens dienen moet voor conversatiezaal?

Wordt niet op deze wijze het inconvenient weggenomen, dat de bediening van de eetzaal door de restauratiezaal moet geschieden, gelijk het ontwerp »Am Meer" noodzakelijk maakt?

Door het buffet zoodanig te plaatsen, dat het aan beide zalen gelegen is, gelijk »Neptunus" n°. 38 aangeeft, wordt toch overzicht en contrôle op beide zalen gemakkelijker gemaakt.

Is ook insoleering van bal-concertzaal ten opzichte van de andere zalen en vooral scheiding van billard- en leeszaal niet wenschelijk?

Hij gelooft dan ook, dat het rapport den onderlingen zamenhang van genoemde zalen niet op 't oog heeft.

In hoofdzaak is toch bij het ontwerp »Am Meer" de hier bedoelde onderlinge zamenhang evenmin gezocht.

Niet duidelijk is het ontwerper, dat uit de beweerde »geen ondoelmatige en wijdloopige distributie" voortvloeit, dat de vlakke inhoud van vestibule en gangen even groot is als de vier genoemde zalen. Wanneer men toch de lengte uitgestrektheid der vestibule en gangen van »Am Meer" vergelijkt met die van »Neptunus" n°. 38, zoo bekomt men respectievelijk 87 M. en 95 M., waaruit naar zijne bescheiden meening toch niet tot die »zeer wijdloopige distributie" te besluiten is. Hij gelooft dan ook, dat de meerdere breedte in vergelijking met »Am Meer" aan de gangen gegeven, hier een machtige factor is. Die breedte door hem aan zijne gangen gegeven, vond zijne oorzaak in de omschrijving van het »Programma", waarin staat dat Kurhaus en Hôtels nader, wat grootte, distributie en comfort, uitvoering en architectonisch karakter betreft, moeten voldoen aan de eischen welke aan inrichtingen van den eersten rang in onzen tijd worden gesteld.

In het rapport wordt gewezen op »het ontbreken van veranda's langs de zeezijde", terwijl toch het plan, waarin duidelijk het woord terras is geschreven, alsook opstand en doorsnede, langs de zeezijde eene veranda te zien geven van 36 M. lang en 4.20 M. breed, van waar men natuurlijk een geheel onbelemmerd gezicht op zee heeft.

De »twee kleine veranda's," die het rapport aanhaalt, waren op de bijgevoegde calques, die eene variatie op plan en gevel van Kurhaus aangaven, als loggia's behandeld.

Omtrent de gevels merkt hij op, dat, gelijk de memorie van toelichting aanhaalt, ondergeteekende kostbare materialen zooveel mogelijk heeft weggelaten, om de bouwsom niet noodeloos op te voeren en mitsdien het gebruik van bergsteen tot een minimum is gebracht.

Tenopzichte van »het bijzonder ongelukkig effect in de buitenpaviljoens voortgebracht door de verticaal gekoppelde venstertjes," moet hij in 't midden brengen dat variante eene andere oplossing aangaf.

In hoeverre de Jury reden mocht vinden, de vormen der gevels »zwaar, ja plomp" te noemen, wil hij gaarne aan een ieder ter beoordeeling overlaten, en biedt hiertoe zijne teekeningen

Het ontwerp van het hôtel heeft veel goeds, is evenwel veel te grootsch aangelegd. Kostbaar en ondoelmatig is het denkbeeld om de ontbijtkamer in een geheel afzonderlijk gebouw te plaatsen van niet minder dan 721 M3. inhoud.

Ook is hier wederom het gezicht op de zee door het hôtel zelve zeer belemmerd en zoo het hoofddoel dezer eigenaardige distributie gemist.

Om deze redenen is het plan voor uitvoering geheel ongeschikt en kan met geen der bekroonde ontwerpen op eene lijn worden geplaatst. De ontwerper houde zich overtuigd dat, stonden bovenvermelde grieven niet in den weg, de Commissie van beoordeeling een of anderen rechtsvorm had gevonden om den ontwerper van »Neptunus" — ondanks de betreurenswaardige vertraging der beoordeeling — vooralsnog geheel volgens de waarde van zijn arbeid te beloonen.

aan voor de tentoonstelling ter gelegenheid der a. s. Mei-vergadering van de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst te Amsterdam. †)

De bewering dat het hôtel is »veel te grootsch aangelegd" wordt tegengesproken, wanneer men dat van »Am Meer" er tegenover stelt. Het hôtel »Am Meer" heeft een inhoud van 6400 M3, terwijl het hôtel »Neptunus" n°. 38 een inhoud van 6350 M3. heeft, alzoo een verschil van 50 M3. ten voordeele van laastgenoemd ontwerp.

Het »geheel afzonderlijk gebouw van niet minder dan 721 M3." bevat, behalve ontbijtkamer met office, nog koffiekeuken, eetplaats voor dienstboden, twee brandstoffen-bergplaatsen, lokaal voor verwarming van water, privaat en toegang tot de galerij naar het Kurhaus, en is door een portaal of bordes van 1.80 M. van het hoofdgebouw gescheiden.

Zou het bovendien geen aanbeveling verdienen, deze lokaliteiten zoodanig te plaatsen, om ruchtbaarheid en gedruisch in deze vertrekken voor de nog rustende gasten niet hinderlijk te doen zijn?

De ontbijtkamer, ter weêrzijden voorzien van veranda's, geeft een onbelemmerd uitzicht op zee, terwijl de kamers, twee uitgezonderd, naarmate zij zich rechts of links der ontbijikamer bevinden, ook naar die zijde vrij op zee zien.

Uit de zinsnede van het rapport, waarin sprake is van geen veranda's aan de zeezijden, zou men allicht opmaken, dat de Jury zee- en landzijde met elkaar verwart, doch het hiernaast geciteerde, dat »het gezicht op zee door het hôtel zelve zeer belemmerd wordt", kan niet anders doelen dan op de uitgebouwde ontbijtkamer; deze veronderstelling wordt dus ten sterkste tegengesproken. Hoe dit is, begrijpt hij niet, doch zeker is het, dat het rapport geheel willekeurig zee- tot landzijde maakt en omgekeerd.

Eindelijk acht de ondergeteekende het noodig de oppervlakten en inhouden van het met den eersten prijs bekroonde ontwerp »Am Meer" en »Neptunus" n°. 38 mede te deelen en wel in cijfers uit de teekeningen afgeleid, ten einde zoodoende tot de eenheidsprijzen per M3. te komen.

Ontwerp »Am Meer" Kurhaus 1165 M2. (zonder veranda's); inhoud 10185 M3. (zonder kap); kap oppervlak 1235 M2. Het hôtel 410 M2. oppervlakte; inhoud 6400 M3. (kap inbegrepen).

Ontwerp »Neptunus" n°. 38 Kurhaus 1410 M2. oppervlakte (zonder veranda's). inhoud 11740 M3. (zonder kap); oppervlakte 1890 M2. Het hôtel sousterrein 475 M2. oppervlakte, hoofdverdieping 440 M2. oppervlakte en de bovenverdieping 353 M2. oppervlakte; 6350 M3 (kap inbegrepen).

Als men nu aanneemt de M2. dak oppervlak à *f* 6.25 (kaphout, bebording en leien of zink) zoo vindt men tot eenheidsprijs.

»AM MEER."

Beschikbare bouwsom . . . . . *f* 100.000. —
Dak oppervlak 1235 M2 à *f* 6.25 = ... » 7718.75.
blijft over » 92281.25

Geeft tot eenheidsprijs . . . . . *f* 92281.25. / 10185 M2. = *f* 9.06 per M3.

»NEPTUNUS" n°. 38.

Beschikbare bouwsom. . . . . *f* 100.000. —
Dak oppervlak 1890 M2. à *f* 6.25 = ... » 11812,50
blijft over *f* 88187.50.

Geeft tot eenheidsprijs. . . . . *f* 88187.50 / 11740 M2. = *f* 7.52 per M3.

Ten slotte wenschte de ontwerper van »Neptunus" n°. 38 omtrent het bekroond ontwerp nog eenige vragen te stellen.

1ste. Kunnen gangen van 2 M. breedte voldoende geacht worden voor een Kurhaus, dat volgens program »wat grootte, distributie en comfort, uitvoering en architectonisch karakter betreft, moet voldoen aan de eischen welke aan inrichtingen van den eersten rang in onzen tijd worden gesteld"?

Inzender van »Neptunus" n°. 38 heeft bij de beantwoording der prijsvraag niet dan na rijp overleg, naar aanleiding van bovengenaamd artikel, zijne gangen op 3.70 M. en 3 M. vastgesteld. Ieder springt genoeg in 't oog, hoezeer dit niet alleen op het oppervlak, maar ook in de eerste plaats op den eenheidsprijs van invloed is. Door toch in »Neptunus" n°. 38 alleen den grooten gang midden in het Kurhaus zich bevindende, op 2 M. te brengen, zou de eenheidsprijs van dit ontwerp met *f* 0.62 verhoogd worden, of tot *f* 8.14 stijgen.

2de. Is eene eetzaal van 11 M. lengte bij 7 M. breedte voldoende van grootte te achten voor de beide hôtels, die ieder 45 dus samen 90 bedden bevatten; zoo ook een restaurant van 8.40 bij 7. — M?

3de. Kan het de goedkeuring wegdragen »ten wille van dienstboden- en aanrechtkamer" in de beide buitenpaviljoens Venetiaansche vensters aan te brengen van 6.75 M2. oppervlak?

4de. Is de verlichting van de directiekamer voldoende te achten?

5de. Is aan »het toilet voor dames" niet eene andere bestemming in het programma toegekend, dan die ontwerper er aan geeft, met name privaatkamer?

6de. Kan het de goedkeuring wegdragen de woning van den kastelein in het sousterrein te plaatsen, 45 M. verwijderd van de keuken?

7de. Behoort het sousterrein van geene afzonderlijke ingangen te zijn voorzien?

8ste. Kan het ter beoordeeling van het uitwendige van het Kurhaus voldoende worden geacht, wanneer slechts één gevel in teekening is gebracht?

9de. Zijn kostbare gevels gerechtvaardigd bij eene betrekkelijk zoo geringe bouwsom?

Mochten tegen vorenstaande beschouwingen bedenkingen worden geopperd of tot eene beantwoording der aan het slot gestelde vragen worden overgegaan, zoo zal het den ondergeteekende zeer aangenaam zijn, dat hij met een en ander in kennis wordt gesteld, terwijl hij wederkeerig dan ook zich voor meerdere toelichtingen gaarne bereid verklaart.

Na hartelijken dank aan de Redactie voor de opname der stukken.

's GRAVENHAGE, 22 Mei 1883. J. F. L. FROWEIN.

(† Deze teekeningen werden op de Mei-vergadering tentoongesteld.

Aan de Redactie!

In antwoord op het ingezonden stuk van den heer Frowein, d.d. 's Gravenhage 22 Mei. acht ik mij tot de volgende mededeelingen verplicht.

Door welwillendheid van den heer F. in de gelegenheid gesteld zijne begrooting met die te vergelijken, welke aan de Commissie als de zijne was overgelegd, heb ik mij overtuigd dat de door mij in het Weekblad van 17 Mei gegeven cijfers, niet de juiste zijn. De door den heer Frowein met zijne teekeningen ingezonden begrooting is de volgende:

Kurhaus	12970 M³.	à	*f* 7.5	= *f* 97.275
Hôtel	5550 »	»	» 9.	= » 49.950
Galerij	680 »	»	» 4.	= » 2720.

Hij deelde mij tevens mede, dat ook deze cijfers hem bij nader onderzoek onjuist bleken te zijn, terwijl de inhoud van het Kurhaus tot een bedrag van 11740 M³. en daarentegen die van het Hôtel tot een bedrag van 6350 M³. dus gezamenlijk 18090 M³., behoorde opgegeven te zijn.

Zoowel uit deze opgaven als uit de nieuwe berekening, door den heer F. aan het einde van zijn stuk gegeven, blijkt, dat beide begrootingen niet onbelangrijk hooger zijn dan die van het ontwerp »Am Meer".

Hoewel dus zijn ontwerp, volgens mijne stellige overtuiging, in bijna alle opzichten veel minder voldoet, blijft het niettemin kostbaarder dan de drie bekroonde ontwerpen.

Op de insinuatie, dat het abusievelijk als eersten prijs vermelde project »Ontluik Noordwijk" door mij opzettelijk was vooropgesteld, om zoodoende zijn ontwerp in een ongunstiger licht te stellen, zal ik niet antwoorden.

Zijne bestrijding van het rapport, geeft mij tot de volgende opmerkingen aanleiding.

Wat den in het rapport verlangden samenhang der hoofdvertrekken betreft, zoo is deze eisch inderdaad zoowel door de theorie als door de praktijk »geprivilegeerd."

Met betrekking tot het verwijt der »zeer wijdloopige distributie" van het Kurhaus, treedt de heer F. in eene vergelijking van het ontwerp »Am Meer" met n°. 38. Ook uit zulk eene vergelijking beider plannen schijnt mij de juistheid van het verwijt in alle opzichten te blijken. Neemt men de uitgestrektheid der gangen alleen in aanmerking, zoo heeft men in het ontwerp »Am Meer" twee hoofdgangen ter gezamenlijke lengte van 45,2 M., breed 2.0 M. en twee kleine huishoudelijke gangen, te zamen lang 14.0 M. breed 1.0 M. In het ontwerp n°. 38 daarentegen vindt men een hoofdgang lang 50.5, M. breed 3.8 M. en 4.5 M. en twee dwarsgangen ter gezamenlijke lengte van 24.0 M. bij 3.0 M. breedte. Dit is toch een verschil van beteekenis.

Nog meer treedt de juistheid van het verwijt in het licht wanneer men de oppervlakte van beide plannen aan gangen, vestibulen en portalen besteed, vergelijkt met den geheelen vlakken inhoud der platte gronden. In het ontwerp »Am Meer" is deze verhouding 195 : 900 M², in N°. 38 340 : 1120 M². Deze werkelijk zeer wijdloopige en ondoelmatige distributie vindt haren grond zoowel in de meerdere uitgestrektheid der vestibulen, portalen en gangen, als in de zeer overdreven breedte der laatsten. Dat deze breedte overdreven, en geenszins, volgens de meening van den heer Frowein, door de voorwaarde van het programma — »dat Kurhaus en Hôtel moeten voldoen aan de eischen, welke aan inrichtingen van den eersten rang in onzen tijd worden gesteld" — kunnen worden gemotiveerd, blijkt uit mijne beantwoording van N°. 1, der tot mij gerichte vragen, waarin ik constateer, dat in vele der voornaamste en grootste hôtels van Europa de hoofdgangen met eene breedte van 2 M. zijn aangelegd.

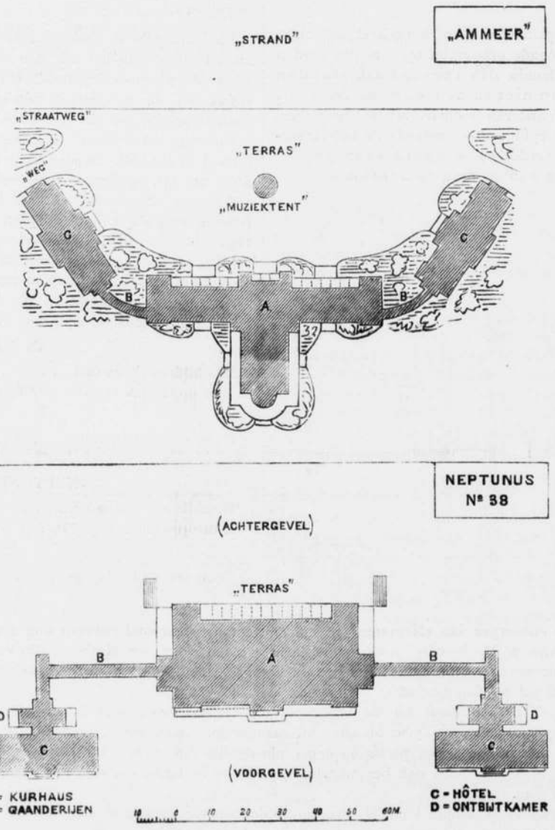

Bekroond ontwerp „Am Meer"

Voorvoi.

1 Vestibule.
2 Portier.
3 Kantoor.
4 Garde-robe.
5 Toilet.
6 Trappen naar de belvédère.
7 Eet-conversatiezaal.
8 Restauratie.
9 Biljartzaal.
10 Leeszaal.
11 Bal-concertzaal.
12 Schenk.
13 Buffet.
14 Monteurs.
15 Raadsbleekamer.
16 Directiekamer.
17 Slaapkamers.
18 Gangen.
19 Loggias.
20 Balcons.
21 Verandas.
22 Trappen sousterrein.
23 Verbindingsgang Hôtels.
24 Trappen graanderij-balcon.
25 Trappen sousterrein en entresol.
26 Terras.
(Dienstbodenkamers boven 13, 15 en 16.)

in Neptunus.

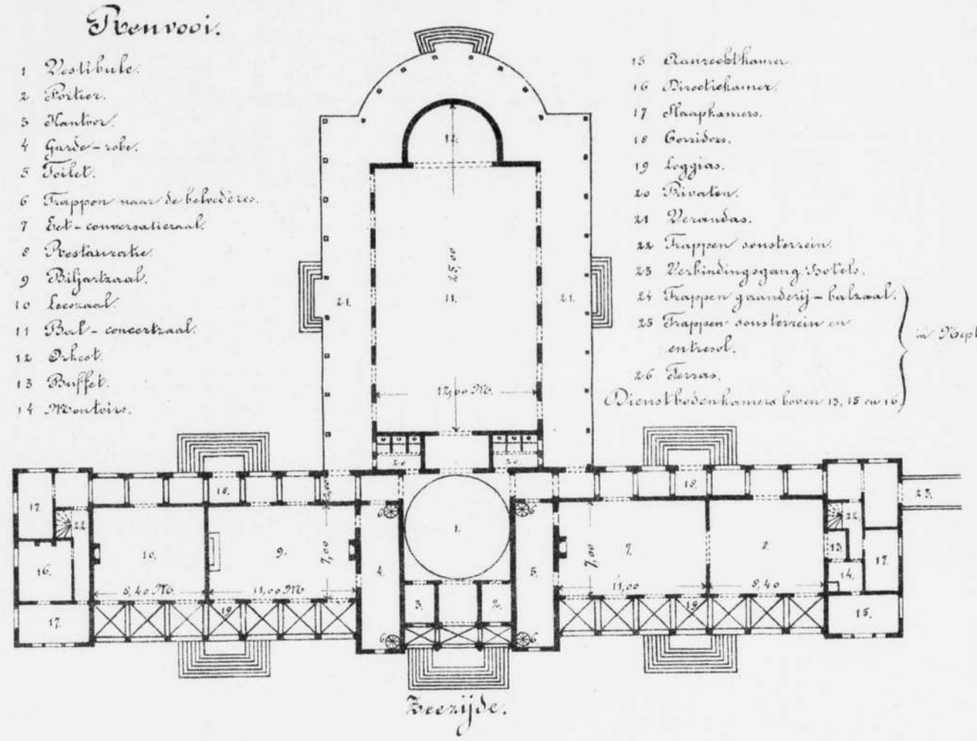

Zeezijde.

Ontwerp „Neptunus." Nº 38.

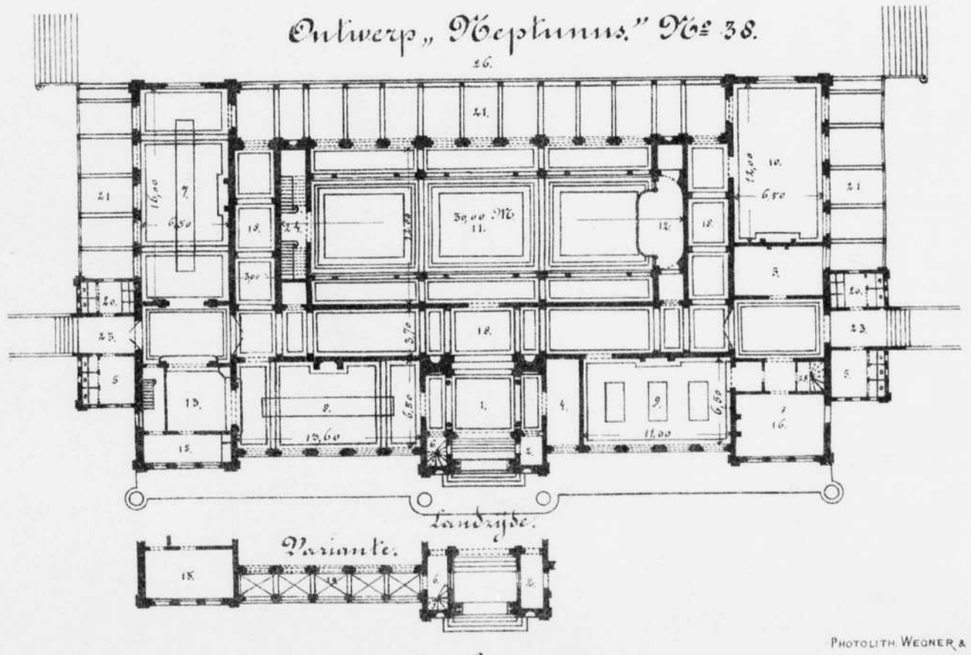

Landzijde.

Variante.

Schaal 1 : 400.

PHOTOLITH. WEGNER & MOTTU AMST.

Tot nadere toelichting van het verwijt van den heer F. dat het rapport »geheel willekeurig zee- tot landzijde maakt en omgekeerd", neem ik de vrijheid van den plattegrond van zijn project (in zijn geheel) eene teekening te geven, waaruit blijkt, dat het ontwerp geen andere aanwijzing aan zee- en landzijde bevat dan het woord »terras."

Want het woord »Landzijde," voorkomende op het plan van zijn »Kurhaus" aan het Weekblad aangeboden, ontbreekt op het origineele project.

Dat met het woord »terras", het reeds bestaande terras langs het strand bedoeld zij, moest inderdaad reeds daarom als onwaarschijnlijk, ja onmogelijk worden beschouwd, omdat dit terras als rijweg is aangelegd en moest blijven bestaan, en dus niet, gelijk in het ontwerp gedaan is, tweemalen door telkens negen treden mag worden onderbroken.

De heer F. heeft zijn opstand langs de zee als »achtergevel," en den opstand aan de landzijde als »voorgevel" beschouwd en opgegeven. De commissie ging terecht van de tegenovergestelde onderstelling uit. Onder die vooronderstelling is echter het verwijt, dat voor de ontbijtkamer »het gezicht op zee door het hôtel zelve zeer belemmerd wordt," volkomen juist en de inconsequente en willekeurige verwarring te dien aanzien, bestaat niet bij de Commissie, maar wel bij den ontwerper.

Aangezien de heer F. in zijn stuk herhaaldelijk in vergelijkingen met het bekroonde ontwerp »Am Meer" is getreden, zij het mij vergund, deze vergelijking door bijgaande plannen over situatie en groepering der gebouwen in beide ontwerpen aan te vullen.

Het is bijna overbodig, de enorme voordeelen van het eerste bekroonde ontwerp boven het tweede bijzonder aan te wijzen. Dáár: een schoon architectonisch geheel met een tusschen de gebouwen besloten, van alle zijden onoverzienbaar voorplein, een ruim gezicht aanbiedende over de zee en met de muziektent in het midden; de hôtels zeer vernuftig, zóó geplaatst, dat men van de vóór- en achtergevels een uitzicht heeft naar zee.

Hier: een Kurhaus, onmiddelijk gelegen aan het terras, wederzijds daarvan twee van elkander afgescheiden terreinen, die achterwaarts door wijdloopige, haakvormig uitspringende en geenszins door architectonische schoonheid uitmuntende galerijen of verbindingsgangen der hôtels zijn begrensd; elk der laatsten biedt slechts langs ééne zijde een gezicht aan naar zee, terwijl ook dáár het vrije uitzicht telkens aan ééne zijde door het Kurhaus belemmerd is!

Ook na de toelichting en de cijfers, door den heer Frowein gegeven, blijf ik het denkbeeld, om voor de ontbijtkamer van het Hôtel een afzonderlijk massief gebouw op te richten, onder de gegeven omstandigheden kostbaar en ondoelmatig achten — al bevat dit gebouw, behalve ontbijtkamer met office, nog koffiekeuken, eetplaats voor dienstboden, bergplaats voor brandstoffen enz. in het sousterrein. De betrekkelijk gunstige verhouding van den inhoud van zijn hôtel tegenover dat van het ontwerp »Am Meer" is dan ook alleen verkregen ten koste van de afmetingen der logeerkamers, die stellig het allerminst aan inrichtingen van den eersten rang in onzen tijd voldoen.

In het project van den heer F. zijn — wanneer wij van twee groote salons van 27.8 M², ieder, afzien — de logeerkamers met een enkel bed tusschen de 9.5 en 14 M² groot en die met twee bedden of tweeslaaps bedden, tusschen de 12 en 20 M². In het ontwerp »Am Meer" daarentegen hebben de logeerkamers met één bed eene grootte van 14,5—18 M² en die met twee bedden eene grootte van 18.5—22.5 M².

De cijfers spreken voor zich zelven! De 29 logeerkamers van het ontwerp N°. 38, beslaan dan ook gezamenlijk een vlakke inhoud van ± 422 M², de 32 logeerkamers van het ontwerp »Am Meer," daarentegen, van ± 580 M². In het eerstgenoemde ontwerp komen hierbij nog 6 kamers voor dienstboden à 87.37 M², in het laatstgenoemde 4 dienstbodenkamers à 38.8 M².

Niet zonder grooten tegenzin treed ik in eene beantwoording van het negental vragen door den heer Frowein aan het einde van zijn stuk opgeworpen.

Reeds de aard en het gehalte der gestelde vragen, die gedeeltelijk tot de meest onbeduidende en kleingeestige bijzonderheden afdalen, pleiten volgens mijne bescheidene meening, veeleer ten voordeele, dan ten nadeele van het bekroonde ontwerp »Am Meer".

1°. Kunnen gangen van 2 M. breedte voldoende geacht worden voor een Kurhaus dat volgens programma, wat grootte, distributie en comfort, uitvoering en architectonisch karakter betreft, moet voldoen aan de eischen, welke aan inrichtingen van den eersten rang in onzen tijd worden gesteld?"

Volgens mijn oordeel moeten gangen van genoemde afmeting volkomen voldoende geacht worden. Tot staving van deze meening ben ik zoo vrij, hier slechts enkele voorname en geheel moderne Hôtels te vermelden, die wat grootte, comfort enz. betreft, wel met een »Kurhaus" te Noordwijk zullen kunnen concureeren, en die allen hoofdgangen hebben van 2 M. breedte, namelijk: Hôtel in Richmond (met eetzaal voor 250 personen), Hôtel in New-Castle-on-Tyne, Hôtel der »City" in Berlijn, Hôtel »Metropole" te Weenen, Hôtel »Austria" te Weenen, »Continental-Hôtel" te Parijs, Hôtel du Louvre te Parijs (met 700 logeerkamers) enz. enz. enz. *)

2o. Is eene eetzaal van 11 M. lengte bij 7 M. breedte, voldoende van grootte te achten voor de beide Hôtels, die ieder 45 dus samen 90 bedden bevatten; zoo ook een Restaurant van 8.40 bij 7 M²."

Het ontwerp »Am Meer" bevat, gelijk hier gezegd is, eene eetzaal van 11 M. bij 7 M., het ontwerp van den heer F. daarentegen eene eetzaal van 13.6 M. lengte en 6.5 M. breedte.

Aangezien nu eene zaal van 7 M. breedte juist nog de gelegenheid aanbiedt tot het plaatsen van twee tafels naast elkander **) en eene zaal van 6.5 M. niet, zoo geef ik aan de afmetingen van het eerste ontwerp verre de voorkeur boven die van het laatste. Ook biedt het bekroonde, door de onmiddelijke gemeenschap van eet- en restauratiezaal het voordeel aan, dat men desnoods in de restauratiezaal een derde of vierde tafel kan aanrechten. Voor het voorbeeld van soortgelijke inrichtingen in het buitenland, zal men bovendien bij groote drukte van de dans- en muziekzaal tevens als eetzaal partij moeten trekken.

3°. Kan het de goedkeuring wegdragen ter wille van dienstboden en aanrechtkamer in de beide buitenpaviljoens Venetiaansche vensters aan te brengen van 6.75 M². oppervlak?"

Neen! Door dit inzicht geleid hebben dan ook de ontwerpers in hunne memorie van toelichting aan deze vertrekken eene andere bestemming toegewezen, terwijl ze gelijktijdig in overweweging gaven, de dienstbodenvertrekken naar den zolder dezer paviljoens te verplaatsen, die daartoe genoegzame ruimte aanbieden, en door de trappen (22,22) toegankelijk zijn. De Commissie van beoordeeling kon zich met dat denkbeeld zeer goed vereenigen, te meer, omdat door deze goedkoope aanwinst van eenige particuliere salons het plan volgens haar oordeel zeer in waarde steeg.

4°. »Is de verlichting van de Directiekamer voldoende te achten?"

De verlichting van een vertrek van 4 bij 4,5 M. door een raam van 1,6 M. breedte en evenredige hoogte, — dus met een oppervlak van het glasraam, dat ongeveer een vierde van den vlakken inhoud beslaat, — moet volkomen voldoende worden geacht. Aangezien dit raam in de midden- of symmetrie-as van den zijgevel gelegen is, bestond er bovendien volstrekt geen bezwaar, hier een raam van grootere afmetingen of een tweelicht te plaatsen.

5°. »Is aan het »Toilet voor dames" niet eene andere bestemming in het progromma toegekend dan de ontwerper er aan geeft, met name privaatkamers?"

Een toilet voor dames moet hier, zooals in 't algemeen, zoowel privaten als eene gelegenheid tot wasschen enz. bevatten. De commissie vond geen bezwaar, dat de waschgelegenheid, of toilet in engeren zin, in het ontwerp »Am Meer" van de privaten is gescheiden, en onmiddelijk in de nabijheid eene afzonderlijk toiletkamer is ingericht, te minder omdat deze verdeeling in sommige opzichten zelfs groote voordeelen aanbiedt en bij inrichtingen van verwanten aard veelvuldig wordt aangetroffen.

6°. »Kan het de goedkeuring wegdragen, de woning van den kastelein in het sousterrein te plaatsen, 45 M. verwijderd van de keuken?"

Deze afstand kan de goedkeuring wegdragen. Er kan daartegen

---

*) Zie L. Klasen, Grundriss — Vorbilder, Leipzig, (Lieferung IX en X).

**) Zie O. Mothes Baulexicon, III, bldz. 325 en L. Klasen Lieferung X, bldz. 149.

te minder bezwaar worden gemaakt, omdat in het programma aan de ontwerpers zelfs vrijheid is gelaten, deze woning in eene tweede verdieping te plaatsen.

7°. »Behoort het sousterrein van geene afzonderlijke ingangen te zijn voorzien?"

Ja; zonder eenige ingrijpende wijziging van het plan of belangrijke vermeerdering van kosten, kan zulk een ingang, of kunnen meerdere buitendeuren, bij de verwezenlijking van het project worden uitgevoerd.

8°. »Kan het ter beoordeeling van het uitwendige van het Kurhaus voldoende worden geacht, wanneer slechts één gevel in teekening is gebracht?"

Wanneer, zooals in het bekroonde ontwerp, de dwarsdoorsnede tevens van den opstand van het voornaamste gedeelte van achter- en zijgevels — hier van de groote zaal — een duidelijk denkbeeld geeft, dan kunnen deze teekeningen alleszins voldoende worden geacht; te meer, wanneer het overige gedeelte der zijgevels uit den opstand van den voorgevel kan worden afgeleid.

9°. »Zijn kostbare gevels gerechtvaardigd bij eene betrekkelijk zoo geringe bouwsom?"

Neen. De gevels zijn dan ook niet bijzonder kostbaar en de samenstelling van het gebouw en voornamelijk die der kappen is buitengewoon eenvoudig. Des vereischt waren, zonder wijziging der schoone ordonnantie en zonder groot nadeel van het artistiek gehalte, bezuiniging ook daardoor mogelijk, dat sommige platte banden en andere onderdeelen uit baksteen van lichtere kleur in plaats van uit bergsteen worden uitgevoerd.

Deze laatste vraag geeft mij evenwel aanleiding tot de volgende vraag mijnerzijds:

»Is een ontwerp van een Kurhaus goed te keuren, waarin bijna $\frac{1}{3}$ van den vlakken inhoud (340 van de 1120 M^3) ten nadeele van de distributie aan gangen en vestibules is opgeofferd, en kan een ontwerp voor een Hôtel den bijval wegdragen, waarin voor de ontbijtkamer met toebehooren een afzonderlijk massief gebouw is geprojecteerd, en dat geheel noodeloos met een soort van toren (geen Belvedère, die reeds bij het Kurhaus is aangebracht) van 20 M. hoogte is opgeluisterd — bij eene betrekkelijk zoo geringe bouwsom?"

G.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Na een korte ongesteldheid overleed in de afgeloopen week te Amsterdam de heer B. van Dijk, firma L. van Bakkenes en C°., een verdienstelijk boekhandelaar, vóór 1880 de uitgever van de werken, welke door de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst werden uitgegeven.

De heer van Dijk was een verdienstelijk man; hij behoorde tot de oprichters van het bestelhuis van den boekhandel, was meermalen bestuurslid en voorzitter der »Vereeniging voor den boekhandel," en was als zoodanig de ziel van de merkwaardige tentoonstelling van den boekhandel, ten vorige jare alhier gehouden.

Menig lid der Maatschappij zal zich ook zijn ijver nog herinneren.

Op de vergadering van het K. I. van Ingenieurs, te houden op Donderdag a.s. 14 Juni, in het lokaal Diligentia te 's Gravenhage, zal onder anderen mededeeling gedaan worden der volgende ingekomen stukken:

1°. verslag van de commissie tot onderroek van holle metselsteenen;

2°. mededeeling namens het lid G. J. Morre, betreffende een venster met twee schuivende ramen, die beide als draaiiende ramen kunnen gebruikt worden;

3°. mededeeling van het lid C. L. R. E. Menges, over meetinstrumenten voor elektro-technisch gebruik.

VRAAGBAAK.

VRAAG 28. *a.* Is het aanbevelenswaardig, om nieuw opgebouwde baksteenen gevels met lijnolie te bestrijken?

b. Is het aan te bevelen, hoe moet de lijnolie dan gebruikt worden, gekookt of ongekookt?

c. Waarom is het wel- of niet aan te raden, of welke zijn de voor- of nadeelen daaraan verbonden?

Afloop van Aanbestedingen.

AMSTERDAM, 30 Mei. — De architekten J. Springer en J. Stillman: het bouwen van drie woonhuizen op de Nieuwe achtergracht:

R. Repko	ƒ 39.475
H. Rietsnijder en Zn	» 34.895
J. J. Boekholts	» 34.800
C. J. Maks Jr.	» 34.567
P. J. v. Workum	» 33.450
H. Bremer	» 32.990
C. en G. Verweij	» 32.700
A. Aalders	» 32.360
G. J. Geveke en Co	» 31.777

allen aldaar.

DEVENTER, 2 Juni. — De architekt H. van Harte Mz.: het bouwen van drie en twintig woningen voor de Commissie tot verbetering en opbouw van arbeiderswoningen aldaar:

W. Schulkes	ƒ 33.793
Wed. Kerkhof en Zn	» 33.730
W. A. Korteling	» 30.988
J. Witteveen	» 30.564
Van der Spoel en van Vorden	» 30.300
G. Beltman	» 30.200
G. Hofstede	» 30.060
J. Pot Jz.	» 29.668
E. van der Woerd	» 29.568
A. J. Markerink	» 28.625
W. J. Kolkert	» 28.540
Wed. P. van Egmond	» 28.418

gegund, allen aldaar.

LEIDEN, 2 Juni. — De architekt W. F. van der Heijden: 1. het afbreken van verschillende lokalen, 2. het maken van fabrieksgebouwen met stoomketel bemetseling en stoomschoorsteen aan de Vestenstraat 42:

J. N. van der Heijden	ƒ 33.333
J. J. Hasselbach	» 30.918
W. F. Muhren te Delft	» 29.570
T. Los	» 29.424
G. Splinter	» 28.290
L. Maas	» 27.974
J. Meijer en A. van 't Riet	» 27.819
J. de Vos	» 27.800
C. G. van Oerle	» 27.777
M. Kapteijn den Bouwmeester en A. P. Planjer	» 27.277

de overigen allen aldaar; gegund.

DEVENTER, 4 Juni. — De architekt G. te Riele Wz. voor de firma Noury en van der Lande: het bouwen van drie knechtswoningen met eenige bijbehoorende werken:

Van der Spoel en van Vorden	ƒ 10.493
J. Pot Jzn.	» 9.635
B. van der Worp	» 9.524
A. J. Markerink	» 9.430
J. Witteveen	» 9.236
G. Hofstee	» 9.097
W. Schulkes	» 8.749

HELLENDOORN, 7 Juni. — Het gemeentebestuur: het bouwen van drie scholen in de gemeente Hellendoorn:

a. school te Hellendoorn:

G. J. Averdijk te Wijhe	ƒ 15.700
C. Eckhardt te Almelo	» 15.417
J. Schuurman te Den Ham	» 13.872
A. Schreuder en L. Barneveld te Stad Almelo	» 13.749
G. Kappert te Rijssen	ƒ 13.500
F. Jansen te Nijverdal	» 13.480
J. A. Moskoth en J. van der Berg te Hellendoorn	» 13.330

b. school te Noetsele:

G. J. Averdijk	ƒ 10.500
C. Eckhardt	» 10.079
J. Schuurman	» 9.708
K. L. Spoor te Almelo	» 9.490
J. Kamphuis idem	» 9.482
A. Schreuder en L. Barneveld	» 9.309
G. Kappert	» 9.256
F. Jansen	» 9.199
J. A. Moskoth en J. van den Berg	» 9.139

a en *b* te zamen: G. J. Averdijk te Wijhe ƒ 26.000.

c. school te Daarlerveen met onderwijzerswoning:

G. Jansen te Vriezenveen	ƒ 13.750
A. Schreuder en L. Barneveld	» 13.449
K. L. Spoor	» 12.910
J. Kamphuis	» 12.900
C. Eckhardt	» 12.785
J. Kessels te Vriezenveen	» 11.490
J. Schuurman	» 10.947

DORDRECHT, 8 Juni. — Het bouwen eener villa op het terrein aan den Singel tegenover den St. Jorisweg, ten behoeve van mevr. de wed. J. R. van der Linden — de Kat:

N. Klaus	ƒ 17.740
M. Kranendonk	» 15.473
A. du Vijn	» 15.237

gegund.

RUISCHERBRUG, 7 Juni. — Het gemeentebest. van Noorddijk, onder beheer van den archit. van Balen: het bouwen van scholen en onderwijzerswoning te Ruischerbrug, Engelbert en Oosterhoogebrug, in 3 perc.:

Perc. 1. School en onderwijzerswoning te Ruischerbrug:

J. Dieters te Foxham	ƒ 14.300
H. H. Meersman te Kollum	» 13.050
J. Helings te Groningen	» 12.940
B. de Jong idem	» 12.930
F. Dieters te Lellens	» 12.596
G. Huizinga te Zuidhorn	» 12.468
A. J Benninga te Bedum	» 11.886
R. Huizinga te Oldehove	» 11.680
T. Bos te Bedum	» 11.600
J. Holthuis Sr. te Groningen	» 11.480
H. Rothschäfer te Zeerijp	» 11.423
J. H. Pot te Stedum	» 11.350
J. K. v. Dijk te Bedum	» 11.010
K. Lentz te Noordwijk	» 10.989
J. Moorman te Noorddijk	» 10.279
J. G. Boorsma te Groningen	» 9.733

gegund.

Perc. 2. School te Engelbert:

T. Holthuis Sr.	ƒ 8.300
J. Heling	» 8.200
J. G. Boorsma	» 7.280
H. H. Meersman	» 6.999
B. de Jong	» 6.900
A. J Benninga	» 6.830
T. Bos	» 6.594
J. Blokzijl	» 6.544
J. Dieters	» 6.444
J. H. van Dijk	» 6.400
G. Huizinga	» 6.374
H. Rothschäfer	» 6.000
J. H. Pot	» 5.860
K. Lentz	» 5.799
J. Moorman	» 5.595

gegund.

Perc 3. School te Oosterhoogebrug:

J. Dieters	» 4.223
J. H. van Dijk	» 4.200
H. H. Meersman	» 4.142
J. Moorman	» 4.100
B. de Jong	» 4.097
J. Heling	» 4.064
F. Dieters	» 3.980
J. G. Boorsma	» 3.844
G. Huizinga	» 3.738
A. J. Benninga	ƒ 3.578
T. Holthuis Sr.	» 3.542
H. Rothschäfer	» 3.515
J. H. Pot	» 3.339
K. Lentz	» 3.299
T. Bos	» 3.289

gegund.

SPIJKENISSE, 7 Juni — Het gemeentebest: het bouwen eener school en onderwijzerswoning:

N. Klaus te Dordrecht	ƒ 28.680
C. A. Dekker te Rhoon	» 28.200
Th. van Loo te Westmaas	» 27.800
W. J. Segboer te Zevenbergen	» 27.750
B. van de Nadort te Strijen	» 27.300
J. C. Malle te 's Gravenhage	» 26.000
J. A. N. Lucas te Lage Zwaluwe	» 25.649
W F. Muuren te Delft	» 25.624
J. van Stokkum te Spijkenisse	» 24.900
H. Stuiver te Lekkerkerk	» 24.275
G. M. Louter te Geervliet	» 24.000
W. Louter te Spijkenisse	» 23.999
T. Lindhout te Hellevoetsluis	» 23.950
J. Meijboom te Hoogvliet	» 23.800
J. G. Beverslais te Nieuw-Beijerland	» 23.800
J. Struijk Jr. en C. H. Knegt te Pernis en te Hoogvliet	» 23.784
J. A. Bogaerts te Numansdorp	» 23.700
L. L. v. Rhoon Pz. te Spijkenisse	» 23.530
D. van Bezeij en A. van Trigt te Oud-Beijerland	» 23.480
K. van Roon te Klaaswaal	» 23.379.69
H. van der Houwen te Heenvliet	» 23.268
L. de Neef te Brielle	» 22.767

gegund.

Advertentiën.

Uitgave van DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZN.

Th. SANDERS,

Iets over de Inrichting

VAN

BOUWKUNDIGE PRIJSVRAGEN.

f —.50

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

1359 **AANBESTEDING**

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT.)

Op Dinsdag den 26sten Juni 1883 des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht* van:

Bestek N°. 379.

Het maken van eene wachterswoning, op het halte-emplacement RILLAND-BATH.

De besteding geschiedt bij enkele inschrijving, volgens § 61 van het bestek.

Het bestek ligt van den 8sten Juni 1883 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. E. BEUNKE, te *Middelburg*, en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraalbureau (afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van ƒ 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

De aanwijzing op het terrein zal geschieden op den 15den Juni 1883, des voormiddags ten 11 ure.

UTRECHT, den 6den Juni 1883.

Reproductiën in Photolithographie

Heeren Uitgevers, Teekenaren, Architekten en Aannemers, maken wij attent op ons Photolithographisch Etablissement, speciaal ingericht voor reproductiën van **Penteekeningen, Oude of Moderne Handschriften, Plannen, Landkaarten, Staal- of Koperen Platen, Etsen, Lithographiën,** in een woord van *iedere* teekening, bestaande uit *zwarte lijnen* of *puntjes*, op wit papier geschreven, geteekend of gedrukt.

Eenige der talrijke voordeelen van het Photolithographisch Procédé zijn: mathematisch, juiste teruggave van het origineel, goedkoopste spoed, mogelijkheid eene teekening te vergrooten, te verkleinen, of in gelijke grootte te copieeren, enz. enz.

Prijsopgave zullen wij gaarne zenden, wanneer ons opgegeven wordt: het te reproduceren onderwerp, het formaat, waarop de reproductie verlangd wordt, of op luxe of gewoon papier, en het approximatif aantal exemplaren. **WEGNER & MOTTU.**

Amsterdam, Rokin 138. *Utrecht.* Hamburgerstraat, 237

De platen van het „Bouwkundig Weekblad" en het „Bouwkundig Tijdschrift" zijn in ons Etablissement vervaardigd. 1360

BOUWKUNDIG TIJDSCHRIFT.

1e en 2e JAARGANG.

DEEL 27 en 28 der BOUWKUNDIGE BIJDRAGEN.

Volgens besluit der jongste Algemeene Vergadering der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, zal het BOUWKUNDIG TIJDSCHRIFT in het vervolg, dus te beginnen met den derden jaargang (1883), den leden evenals het BOUWKUNDIG WEEKBLAD gratis worden geleverd.

Zij, die dus dit werk eventueel compleet wenschen te bezitten gelieven hunne orders op de verschenen jaargangen ten spoedigste in te zenden, daar wij ons niet tot levering verplichten dan voor zoolang de voorraad — welke niet groot is — strekt.

De prijs is f 10.— per jaargang. Heeren leden der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst betalen den halven prijs, mits zij hunne inteekening direkt aan ons opgeven.

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON.

Uitgevers.

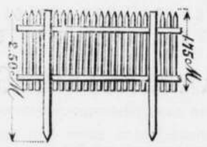

J. & D. VAN DER POT,
ROTTERDAM.
GEKYANISEERD ROTVRIJ EN BRANDVRIJ
RASTER- en ander HOUTWERK,
in alle op te geven maten, tot 10.25 M.
Dennen-, Vuren-, Greenen- en Eiken Bestekhout
en verder TIMMERHOUT,
Vlot- en Slijpdeelen enz.
Prima Portland-Cement,
merk DYCKERHOFF & SÖHNE,
in wichthoudende Vaten van 180 Kilo
en Zakken van 70 Kilo,
niet vervalscht met **hoogovenslakken, kalksteen** of dergelijke bijmengingen.
HYDRAULISCHE en andere KALK
per Wagon of Scheepslading.
HARDSTEEN,
uit de prachtige groeve te Emptinne,
van de Heeren GOOSSENS & SONNENBERG,
gezaagd in Platen
en **Steenhouwwerk** op maat klaargemaakt.
NIEDERMENDIGER BAZALT LAVA.
ZANDSTEEN.,
uit de groeven van

Staudernheimer.	Cordeler.
Breitenheimer.	Wexemer.
Udelfanger.	Roode Kylthaler.
Beutheimer.	La Rochette.

Italiaansche Mozaïkvloeren.
1350 volgens teekening.
ENGELSCHE AARDEN BUIZEN.
BELGISCHE GIPS.
Vuurvaste Steenen en Vuurklei enz.

VOORHANDEN, alle soorten RIJNSTEEN en UTRECHTSCHE STEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN, *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. (1351

A. VAN VLIJMEN,
te 's GRAVENHAGE.
STUCADOOR EN ORNAMENTIST VAN ZIJNE MAJESTEIT DEN KONING,
maakt en levert alles wat tot het vak behoort accuraat en voor concurrerende prijzen. 1353

LOUIS GOFFIN & Cie.
28, Avenue Rogier 28, LUIK.
Exploitanten van HARDSTEEN (Petit granit) en van KEIJENGROEVEN alsmede van LUXEMBURGSCHEN STEEN.
HARDSTEENGROEVEN van OGNÉ ruim 10 Hectaren groot met Stoomzagerij ingerigt om alle afmetingen te kunnen zagen.
LA ROCHETTE STEEN, GILSDORFER STEEN en WIDDEBERGER-KEIJEN, ruim 18 Hectaren in exploitatie in Luxemburg.
Verder GRANIET en GRESKEIJEN, HYDRAULISCHE en VETTE LUIKSCHE KALK.
Aan Ingenieurs en Architecten worden op aanvrage monsters van bovenstaande steensoorten toegezonden. 1354

1355 **FERD. ENGERS.**

AMSTERDAM,	ROTTERDAM,
Gelderschekade 88.	Hoogstraat 184.

Obernkirchner en Bremer Zandsteen.
La Rochette ,,
Udelfanger ,,
Roode Kijlburger & Wurttemberger ,,
Weibern-Tufsteen.
Silezisch & Zweedsch graniet.
Terrazzo- & Mozaïkvloeren.

VERZILVERDE EN GEFOELIEDE
SPIEGELGLAZEN.
SPIEGELS EN LIJSTEN
IN ALLE STIJLEN,
Ornamenten in Carton Pierre,
levert tegen billijke prijzen de spiegelfabriek
1352 van
M. HARTMANN,
KANTOOR: Utrechtschestraat 14. *FABRIEK:* Falckstraat 49/51

DORDTSCHE TRAS.
H. F. ONDERWATER & Co.
DORDRECHT,
STOOM-TRASMOLENAARS.
Opvolgers van de Heeren P. en J. HORDIJK,
leveren geen andere tras, dan die op hunne molens te *Dordrecht* gemalen wordt van **zuiveren tufsteen**, uit de groeven van den Heer GERHARD HERFELDT te *Andernach*, uitmuntende kwaliteit en billijken prijs.
Bevelen zich aan tot de levering van
TUFSTEEN. 1356

TROTTOIR-TEGELS. **PARKETVLOEREN,** CEMENT-TEGELS.
Villeroy & Boch, Mettlach
Boch Frères, Maubeuge
Minton, Hollins & Co., Stoke
benevens **verglaasde Wand-** en **Faïence Tegels,** 1357
bij de Vertegenwoordigers en Depothouders
DE LINT & Co., Oostzeedijk 248, Rotterdam.

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON leveren
BESTEKKEN,
zoowel met als zonder bijbehoorende
TEEKENINGEN.

ADRES: Weesperzijde N°. 60 C. AMSTERDAM.
KUNST-ZANDSTEEN-FABRIEK „DE AMSTEL".
DEPOT: WEIDNER & C°. Heerengracht 429. AMSTERDAM.
Gevestigd aan den Ringvaart nabij Amsterdam, 1358
levert alle voorkomende Werken in ZAND- en CEMENTSTEEN,
Bekroond op de Tentoonstelling der **Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst**, Augustus 1882.
Naar te geven Teekeningen worden alle Ornamenten door bekwame Modelleurs bewerkt en tegen de billijkste prijzen berekend.
E. OVERLACK, *Directeur.*

Gedrukt bij de Erven H van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

3DE JAARGANG. ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST. N°. 25. 21 JUNI 1883.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN en F. J. NIEUWENHUIS.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Warmoesgracht 12, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD.

OFFICIEEL GEDEELTE: Over den oorsprong van den Romaanschen en den spitsbogenstijl. Mededeelingen betreffende de Maatsshappij. — NIET OFFICIEEL GEDEELTE: Uit de vergadering van het Kon. Instituut van Ingenieurs van 13 Juni 1883. — Inhoud van Tijdschriften. – Vraagbaak. — Verbetering. — Afloop van aanbestedingen.

OVER DEN OORSPRONG VAN DEN ROMAANSCHEN EN DEN SPITSBOGENSTIJL.

Vertaald naar het fransche handschrift van den heer E. ALLARD, *architekt te Brussel.*

Er bestaat een vrij algemeene neiging onder hen, die zich met betrekking tot de bouwkunde op historische studiën hebben toegelegd, om bijna alles wat tot dit onderwerp behoort in verband te brengen met het tijdperk van de Romeinsche overheersching.

Dat wij, bij de politieke organisatie en vooral bij alles wat de wetgeving aangaat, zeer veel aan de Romeinen verschuldigd zijn, zal wel door niemand tegengesproken worden.

Intusschen schijnt het niet van gewicht ontbloot hier eens nader te onderzoeken, of wij op kunstgebied werkelijk zooveel aan de Romeinen te danken hebben als gewoonlijk wel wordt aangenomen.

Een onbetwistbare waarheid is het, dat in het Gallo-Romeinsche tijdperk een aantal monumenten gesticht zijn, die op kunstgebied geheel Romeinsch zijn. Wij kunnen hiervan als voorbeelden aanhalen de Basilica van Nimes en die van Arles, den triomfboog van St. Remy; dit wat Frankrijk betreft. In Duitschland kennen wij d Porta-Nigra van Trier en de gerestaureerde Basilica van Keulen. Eindelijk zouden wij nog kunnen noemen de Thermen van Parijs (Cluny) en de tallooze villa's, waarvan de overblijfselen tot zelfs in België weergevonden zijn.

Ook schijnt het aan geen twijfel onderhevig, dat het Katholicisme in het begin zich van de gebouwen bediende, welke door de Romeinen gesticht waren en dat later bij het opbouwen der nieuwe tempels, van de bouwvallen dier oude gebouwen werd gebruik gemaakt.

Dit was het tijdperk, hetwelk onmiddelijk voorafging aan dat, waarin de Romaansche kunst bloeide.

Dit is de historische tijd, die de acht eerste eeuwen van het Christendom omvat.

En het was aan het einde van dit tijdperk, dat de Galliërs, onder de Karlovingiërs, voortdurend ten prooi stonden aan de geweldenarijen en rooftochten van de Noormannen.

De naam „Noormannen" werd, te beginnen met de zevende eeuw, aan de Noordsche volken gegeven; aan de Deenen, de Nooren en de Zweeden namelijk, die zich onze streken en het westen van Frankrijk hadden uitgekozen om er te rooven en te moorden, die zich voor goed omstreeks het jaar 912 onder Karel den Eenvoudige in dat prachtige en vruchtbare land vestigden, dat nog in onze dagen met hun naam wordt aangeduid. Wij bedoelen hiermede het gedeelte van Noordelijk Frankrijk: Normandië.

Men weet, dat aan de herhaalde invallen van deze Scandinavische horden, van die woeste benden, het verdwijnen van een groot aantal gebouwen uit het Gallo-Romeinsche tijdperk moet worden toegeschreven. Maar er is eenigen grond voor om aan te nemen, dat de Noormannen langzamerhand weer vele monumenten opbouwden, die zij in hunne gevechten met de Galliers zelf verwoest hadden, en het is bekend, dat de bepaalde gewoonten en gebruiken, welke in de Scandinavische

rijken tot in de zestiende eeuw in hun oorspronkelijken vorm in zwang bleven, nog langen tijd bleven gelden, niettegenstaande de dynastie der Karlovingiërs alles deed wat zij kon, om deze zooveel mogelijk te onderdrukken. Dienaangaande vindt men eenige interessante bizonderheden in het werk van Aug. Thiery, getiteld: Considérations sur l'histoire de France. (Chap. XI.)

De archeologische nasporingen hebben in hooge mate de aandacht van kunstbeoefenaars in Zweden, Noorwegen en Denemarken, getrokken. Hieraan hebben wij het ontstaan te danken van fraaie verzamelingen, die een aantal russische monumenten, wapens, gereedschappen en kleinodiën bevatten.

Onder de kleinodiën en wat tot dezen grooten rubriek behoort, noemen wij eene rijke verzameling van geldstukken uit den tijd der Kalifen, van Scandinavische (*) ammuletten, armbanden en ringen, waarbij een prachtigen halsketen in massief goud; verder een fraaie fibuul in relief en versierd met arabesken. Deze verzameling werd door den geleerden orientalist Holmboe, hoogleeraar aan de universiteit van Christiania met grooten zorg bijeengebracht.

Reeds in het jaar 1834 deed het oudheidkundig Genootschap van Bergen, het „Norsk Antiquarisk Historisklidt" verschijnen, een tijdschrift namelijk, dat behalve den tekst, een aantal gelithographeerde platen bevatte in hetwelk geheel gewijd was aan al de kunstwerken en de historische monumenten die men in de Noordsche rijken vond.

Een aandachtig onderzoek nu geeft op onbetwistbare wijze de overeenkomst aan welke tusschen den stijl van deze voorwerpen en van dien bestaat, welke in de tumuli der Galliers gevonden zijn.

En deze overeenkomst, deze analogie bestaat niet alleen tusschen de voorwerpen welke betrekkelijker wijze slechts van geringe beteekenis zijn, maar wij kunnen haar eveneens waarnemen in de beeldhouwerken, die zoowel de Gallische als de Scandenavische kerken en andere monumenten versieren.

Zoo neemt men op vele kapiteelen van Normandische kerken uit de tiende en de elfde eeuw twee schimères waar, die tegenover elkander geplaatst zijn en volgens sommige archeologen een voor ons tot nog toe onbekende beteekenis hebben.

Intusschen beschouwen anderen deze versieringen als het zinnebeeld van twee geniussen — die van het goed en dit van het kwaad — het zinnebeeld van het manicheïsme, waarvan volgens hun zeggen de Christelijke godsdienst nog gedurende langen tijd de sporen droeg. Maar dit dualisme was toen verdwenen en men vindt het in zijn geheel in de Scandinavische godsdienst terug onder het zooeven genoemde stelsel van het goede en het slechte beginsel of van een intellectueele macht, die tegelijk en in verbinding met een physieke macht handelt.

Bovendien vindt men in een kapiteel van een zijdeur van de kathedraal van Le Mans (twaalfde eeuw), in een tympan van een zijdeur der kerk te Marigny (Calvados) en in het tympan van de kerk te Colle-Ville-Sur-Mer (Calvados), dit zinnebeeld terug in versieringen met vlechtwerken, die ons op merkwaardige wijze aan de vlechtwerken doen herinneren welke de runische steenen versieren en wel voornamelijk die, welke in Upland ontdekt zijn.

Deze samengestrengelde slangen vindt men verder nog terug in een Zweedsche begraafplaats. Men vermoedt, dat zij hier het zinnebeeld zijn van den grooten slang Midgard, die volgens het Scandinavische geloof de aarde omvatte.

Dezelfde zonderlinge figuren vindt men in het tympan van de kerk te Lande-de-Cubzac in het departement Girode en de zinnebeeldige voorstelling van den slang komt in alle, of althans in bijna alle gebouwen van het Normandisch-Romaansche tijdperk voor.

Een nauwgezette en uitgebreide studie van de Runische monumenten zal ons een schat van kostbare bijzonderheden doen kennen, welke bij de studie van den Scandinavischen invloed op de kunstwerken van deze en naburige gewesten van groote waarde zullen zijn.

Bekend is het, dat het Runische Schrift in onbruik geraakte en zelfs geheel in vergetelheid kwam totdat Burens, in het jaar 1598, het terugvond en het eerst ontcijferde. Sedert hebben de onderzoekingen en ontdekkingen van Garansson en van Liljegren tot groote vorderingen op dit gebied geleid. Ook moeten wij de twee belangrijke werken noemen: het een getiteld Run-Lara (de Wetenschap der Runen) in het jaar 1832 uitgekomen, en het andere tot titel voerende Run-Urkunder (Runische oorkonden) van het jaar 1833 die beiden gezamelijk, een volledige verzameling bevatten van al de bekende inscriptiën en van de daarbij behoorende vertalingen.

Deze documenten, zijn ten opzichte van de monumenten van Zweden en Noorwegen voor ons van het meeste belang. Naar beweerd wordt, is de kathedraal van Lund (in Zweden) de oudste stichting van dien aard die nog over is. Deze kerk werd waarschijnlijk omstreeks het jaar 1012 gebouwd. De architektuur van deze kerk bestaat uit twee wezenlijk van elkaar verschillende stijlen, waarvan de Byzantijnsche evenwel een hoofdrol speelt. Men merkt er een hypogae op, die door een reeks van pijlers gedragen wordt. Haar ronde abside herinnert op zeer bijzondere wijze aan die van de kerken van Sinzig en van Anderernach (in de nabijheid van den Rijn).

In een zeer belangrijk werk over de geschiedenis van Zweden beschrijft de heer Lebas een aantal oudheden van dat rijk en spreekt in het bijzonder over een monument, dat dicht bij Saumur (in het departement Maine et Loire) gevonden wordt en een zeer groote overeenkomst heeft met een monument van gelijken aard, dat in lang vervlogen dagen in West-Gothland gebouwd werd.

De Engelsche Archeologen, die het verder dan wij in de Noordsche geschiedenis gebracht hebben en beter in staat zijn om hunne oudheden met die van Scandinavie te vergelijken, hebben op verschillende punten van overeenkomst tusschen beide soorten van monumenten de aandacht gevestigd. Bovendien hebben zij die studiën eveneens op de monumenten gericht, welke in Normandie ontdekt werden.

Een van die geleerden, de heer Pinkerton namelijk, is van meening, dat de rotsen van Carnac en Bretagne noch van Celtischen, noch van Druidischen oorsprong

(*) Soort van agrafe.

zijn, maar tot het Gothisch-Belgisch tijdperk behooren; en wie is het, die met zekerheid kan zeggen of hun oorsprong nog niet meer in noordelijke streken moet gezocht worden.

Ter ondersteuning van deze hypothese noemen wij de Jouffroy en Breton, die in hun werk, getiteld Description monumentale de la Gaule, aanvoeren, dat de verschillende ruimten, begrensd door de ontelbare gesteenten van Carnac op de kust van Morbihan, welke als overblijfselen te beschouwen zijn van een monument, waarvan de oorsprong en het doel waartoe het opgericht is geworden nog niet aangewezen konden worden, misschien wel gewijd waren aan de belangen van handel, wetgeving, rechtspraak en godsdienst; misschien was Carnac een soort van plaats waar vergaderingen gehouden werden, een soort van Normandisch Forum.

In zijn werk getiteld: Antiquités architecturales de la Normandie, maakt de heer Cotman de opmerking „dat de Normandische architekten zich op het nabootsen van het Romaansche genie hebben toegelegd en er zeer oorspronkelijke versieringen aan hebben toegevoegd die van dien aard zijn, zoo onbekend en zoo stout van opvatting, dat zij onmogelijk door een volk zouden uitgedacht en aangebracht konden zijn, dat ten eene male onbekend was met de wetten der kunst en van de humaniteit." Hij haalt tot staving van zijn beweren onder anderen eenige details van versiering aan, die betrekking hebben op de geschiedenis en de mythologie van Scandinavië.

Laten wij ten slotte hieraan nog toevoegen hetgeen een Fransche schrijver, Pierre-Victor namelijk zegt, die op het gebied van de Scandinavische archeologie veel gewerkt heeft en zeker uitnemend in staat is een oordeel over de, in dit opzicht voorkomende quaesties uit te spreken.

„Te midden van al wat deze architektuur (namelijk die van de middeneeuwen) aan den zuidelijken stijl ontleend heeft, ziet men steeds het Noordsche karakter doordringen en zelfs heerschen. Daardoor heeft zij voortdurend de sombere en melankolieke tint, die als het ware als een karaktertrek van alles wat van Noordschen oorsprong is, te beschouwen is.

Het deel, dat deze geharde en ondernemende Scandinavische volken na hun bekeering tot het Christendom genomen hebben in die architektuur welke zoo onjuist met den naam van Gothische wordt bestempeld (tenzij men haar aan de Zweedsche-Gothen wil toeschrijven) en veel juister door de Engelschen, Normandische Architektuur wordt genoemd, dat aandeel schijnt niet voldoende de aandacht tot zich te hebben getrokken en evenmin heeft men zich genoegzaam rekenschap gegeven van het noordelijk karakter, dat deze bouwkunde onder den invloed der Scandinaviërs van lieverlede ontving.

Eerst nadat de Scandinaviërs, Duitschland, Frankrijk, Italië overweldigd hadden en zij tot het Christendom overgegaan waren, hetgeen een herstel van de gedeeltelijk door hen zelve verwoeste kerken ten gevolge had, ziet men deze architektuur meer en meer van de oorspronkelijke afwijken.

Intusschen waren de Scandinaviërs, voor zij zich in Gallië en in Duitschland vestigden, in het Oosten geweest en hadden zij Byzantium gezien. Het gevolg hiervan was, dat zij de Romaansche en de Byzantijnsche bouwstijlen met elkaar vereenigden, en deze zamenwerking schijnt een voorlooper geweest te zijn van de compositiën in den spitsbogenstijl.

„Zij trekken voort naar Spanje en naar Syrië, zij zien het Oosten nogmaals, dat voor hun zooveel aantrekkelijkheid bezit, dat Oosten hetwelk hun voorvaders als de Asgaard, de verblijfplaats van hun Goden hadden beschouwd, en ook nu weer wijzigen zij hun gebouwen in den Oosterschen smaak.

Zij binden lange kolomschachten tot een bundel bijeen, doorstrengelen doorbroken bogen, en uit deze samenstelling ontstaat de spitsboog.

Intusschen gehecht aan hun moederland, zooals de Scandinaviers steeds waren, schijnen zij de herinnering daaraan levendig te hebben willen houden, door aan hun gebouwen de reusachtige vormen te geven, die men steeds in de hooger noordelijke gewesten aantreft.

In deze samengestelde kolombundels, en den spitsbogenvorm van deze slanke bogen, meent men het evenbeeld te zien van de trotsche pijnboomen hunner met bosschen bedekte gebergten en aan de dooreenstrengeling, de takken; in de spitse klokkentorentjes die de deuren en torens bekronen, denkt men zich de scherpe punten van overal door het land verspreidde rotsen en gebergten weergegeven.

Eindelijk hebben zij, in zekeren zin, op die grootsche schepping hun zegel gedrukt. Zelfs vindt men er de herinnering aan hun oude godsdienst herhaaldelijk terug, want de gedachtenis aan Odin en aan Thor prikkelde hun verbeeldingskracht, nog langen tijd nadat zij die godsdient afgezworen hadden.

Onder de chimères, die zij als versiering herhaaldelijk aanbrachten, behooren een aantal tot de Scandinavische mythologie en men vindt meermalen de Symbolen van het Odinisme terug, in vereeniging met de geheimmenissen van het Katholicisme.

Men vindt roofvogels, pijnappels en andere voorwerpen, die karakteristiek zijn voor het noordelijke karakter; oude helmen en schilden, welke aan de wapenrustingen van de oude Noorsche krijgslieden herinneren; elders ook versieringen, die een zelfden of althans gelijksoortigen smaak van den ontwerper verraden als van hem, die de gestikte en gebeeldhouwde versieringen vervaardigde, welke men zelfs nog in onze dagen op de kleederen en aan de meubels aantreft van vele bewoners van het meer hooge en afgelegen Noorden."

UIT DE VERGADERING VAN HET KON INSTITUUT VAN INGENIEURS van 13 Juni 1883.

In de Vergadering van het Kon. Instituut van Ingenieurs, gehouden 12 April 1881, vestigde de heer J. Gosschalk de aandacht op de holle steenen, die in ons land wel reeds bekend waren, maar nog niet zoo algemeen werden gebruikt als men wel verwachten zoude. In Duitschland werd er een zeer ruim gebruik van gemaakt.

De heer Gosschalk deed in die vergadering vele mededeelingen over de hier te lande en in Duitschland vervaardigde steenen; omtrent de terugwerkende vastheid kon hij evenwel niet veel zeggen, omdat nog geen voldoende proeven genomen waren. Hij achtte het wenschelijk, dat het Instituut zich deze zaak aantrok; dit lichaam toch telt een aantal Ingenieurs in dienst van den Staat in zijn midden, die over middelen en werktuigen kunnen beschikken om proeven te nemen.

De Raad van Bestuur heeft zich deze zaak aangetrokken, en benoemde eene commissie van 4 leden om de steenen in den gewenschten geest aan een grondig onderzoek te onderwerpen.

In de vergadering van 13 Juni l.l. werd het rapport hetwelk daar die commissie was opgemaakt voorgelezen en wij ontleenen daaraan het volgende.

De heer Lindo stelde der commissie in de gelegenheid om in zijn cementsteen-fabriek te Vrijenban bij Delft de vereischte proeven te nemen, en (in Augustus 1882) met eene door hem uitgedachten toestel kennis te maken.

Deze eenvoudige toestel droeg de goedkeuring weg en er werden in October 1882 op verschillende monsters van een zestal fabrieken proeven genomen.

De conclusie welke de commissie uit hare onderzoekingen die door uitvoerige staten van cijfers zijn toegelicht, getrokken heeft, is deze: „bij sterke drukkingen mag slechts een zeer omzichtig gebruik van holle steenen worden gemaakt,

Deze staat ter loops inziende, maakt de heer van Dissel de opmerking, dat hem de drukking, welke bedoelde steenen kunnen weerstaan, vrij hoog voorkomt; geen der heeren welke de proeven genomen hebben was echter tegenwoordig om nadere inlichtingen te vertrekken. Het rapport en de staten zullen evenwel in het Tijdschrift van het K. I. v. I. worden opgenomen, en kunnen dan het noodige licht verschaffen omtrent deze hoogst belangrijke zaak.

In de zelfde vergadering deed de heer B. Schelling adsistent bij het onderwijs in de Bouwkunst aan de Polytechnische school te Delft, namens den heer G. J. Morre, leeraar in dat vak, eenige mededeelingen omtrent een door genoemde heeren uitgedacht schuifraam, waarvan het onder — en het bovenraam, beide draaibaar kunnen gemaakt worden. De voordracht werd opgehelderd door een teekening en een model op ware grootte.

De constructie van het kozijn is betrekkelijk eenvoudig. Worden de draaibare binnen-belegstukken van het onderraam losgemaakt, zoodanig dat het raam uit het kozijn kan genomen worden, hangt men het raam in de scharnieren waaraan het draaien moet, — eene bewerking die zonder eenige moeite of groote krachtsontwikkeling kan geschieden, — stelt men de gewichten van het schuifraam buiten werking en verbreekt men het verband tusschen gewichten en raam door het losmaken der koorden, dan kan men het geheele onderraam naar binnen opendraaien.

Is dit geschied, dan kan men het bovenraam tot op den onderdrempel van het kozijn nèerschuiven, en dan kan ook dit naar binnen openslaan wanneer de gewichten buiten werking en buiten verband met het raam gebracht zijn.

In gewone gevallen, dus wanneer de ramen als schuivende gebruikt worden, kan het bovenraam naar omlaag schuiven totdat zijn bovenregel op gelijke hoogte komt met de bovenregel van het onderraam.

De voordeelen aan deze constructie verbonden zijn deze: door naar het omlaag schuiven van het bovenraam kan men voldoen aan betere eischen eener goede ventilatie dan bij de gewone in gebruik zijnde schuiframen, en door het draaien van de beide onderdeelen is het mogelijk de ramen aan de buitenzijde schoon te maken binnenshuis, zonder dat het minste gevaar bestaat voor de personen met dien arbeid belast; verder komt de geheele opening van het kozijn vrij voor het in- en uitbrengen van meubels enz., en kan het soms zoo hinderlijke rammelen der ramen weggenomen worden door de belegstukken stevig aan te schroeven; voorziet men deze aan de binnen- of kozijnzijden met vilt, dan kan ook daardoor tocht vermeden worden, terwijl de beweegbaarheid der belegstukken het middel in de hand geeft om alle gebreken aan de daarachter gelegen onderdeelen nauwkeurig te onderzoeken en op gemakkelijke wijze te herstellen.

Wat de kosten dezer kozijnen betreft, de heer Schelling kon daaromtrent nog weinig met zekerheid zeggen, aangezien het vervaardigde raam een model was; hij meende echter, dat de meerdere kosten dan die van een gewoon schuifraam alleen zouden voortvloeien uit de noodzakelijk meedere zwaarte van de kozijnstijlen en de verschillende noodige hangwerken.

Bij den aanvang zijner voordracht deelde de heer Schelling mede, dat men in Duitschland, juist ook in den laatsten tijd, verschillende constructieën had gevolgd om schuiframen tevens tot draairamen in te richten, maar geen der gevolgde methoden was zoo volledig als die welke ontstaan was uit de besprekingen tusschen den heer Morre en hem. Ook wisten de ontwerpers, dat in Amsterdam eene constructie van draaibare schuiframen was gevolgd, maar hoe- en waar deze werkten was hen tot nu toe onbekend gebleven. Naar aanleiding daarvan deelde een der aanwezigen mede, dat reeds een goede honderd jaar geleden te Amsterdam soortgelijke ramen waren gemaakt, evenwel zonder neêrschuivend bovenraam; een dergelijk voorbeeld kon men zien in de Doelenstraat N° 6, alwaar de magazijnen van de heeren Schoon & C°. gevestigd zijn.

In dezelfde vergadering traden als Raadsleden af de heeren F. J. van den Berg, A. J. Voorduin en J. W. Welcker, ingevolge het Reglement niet herkiesbaar. In hunne plaats werden gekozen de heeren N. T. Michaëlis, H. P. Vogel en W. H. Hubrecht.

Met de benoeming van den heer Vogel is weer het bouwkundige element in den Raad vertegenwoordigd. De heer Vogel was de eenige der nieuwe gekozen Raadsleden welke in de Vergadering tegenwoordig was; hij meende te moeten bedanken voor de benoeming aangezien zijne veelvuldige werkzaamheden hem niet toelieten nog meerdere te aanvaarden, reden waarom hij ook zijn laatste verkiezing tot Bestuurslid der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst niet had aangenomen. Hij zwichtte echter voor de stem die uit de vergadering opging om te betoogen hoe noodzakelijk het was, dat een architekt zitting in den Raad had, en nam de benoeming aan, onder luide bijvalsbetuigingen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Burgemeester en Wethouders der Gemeente Amsterdam hebben de medewerking van het Bestuur der Maatschappij ingeroepen tot het opstellen van het programma voor de prijsvraag voor het nieuw te stichten Beursgebouw, en noodigden het Bestuur uit, twee zijner leden af te vaardigen, om met een lid van het College van B. en W. en de deskundigen der Gemeente dat programma te ontwerpen.

Het Bestuur heeft daarop, voldoende aan dit verlangen, de heeren C. Muysken en J. R. de Kruyff aangewezen om in den verlangden zin hunne medewerking te willen verleenen.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

Zeitschrift der Arch- u- Ing. Vereins Hannover 1883. III—VI.

Technischen Ermittelungen im Feuer-versicherungswesen. arch. Unger.
Niederländische Hafenstädte. Reg. Baum. Taaks.
Die neuen Strafanstalten zu Wehlheiden bei Kassel und zu Herford, Baur. Schuster.
Post- und Telegraphen Gebäude zu Hannover. Reg. Baum. Boettger.
Neuere Querschwellen- Oberbau- Systeme in Eisen, Prof. Dolezalek.

Revue des arts décoratifs 1883. *N°. de Mars.*

Causerie sur l'étude des ornements, par Lechevallier-Chevignard.
Décoration du palais de la légion d'honneur, par Chennevières.
Coysevox et ses travaux d'art décoratif, par H. Jouin.
Peinture sur faïence et sur porcelaine, par Ed. Garnier.

N°. d'Avril.

Les maîtres de l'industrie française, au XIXesiècle, par Gerspach.
Causerie sur l'étude des ornements, par Lechevallier-Chevignard.
A propos de la ciselure, par L. Falize.

N°. de Mai.

Le salon des Arts décoratifs, par V. Champier.
L'art Japonais, par M. Josse.
Les éventails d'Abraham Bosse par A. Valabrègue.
Les grecques et les méandres, par J. Passepont.

Kunst und Gewerbe. 1883. IV—V.

Salzburger Weissgeschir Fabrikation, C. Sitte.
Die altdeutschen Gläser des Bayrischen gewerbemuseums.

VI.

Die Holzarchitektur Nürnbergs. G. Lachner.
Seidengewebe-Ausstellung zu Breslan. E. Bahrfeldt.

Zeitschrift für Bildende kunst. 1883. VI.

Michael Wolgemut. W. v. Seidlitz.
Fr. Gauermanns Einnahme-Buch. C. v. Lützow.
Expositions retrospective d'objets d'art en or et en argent.
Bibliographie der Handschriften Lionardo's. J. P. Richter.

VII.

Wandgemälde des Jüngsten Gerichts im Münster zu Ulm. W. Lübke.
Matheo Civitali. P. Schönfeld.
Domenico da Cartona, das »hotel de ville" zu Paris. C. v. Fabriczy.

VIII.

Der Cupido des Michelangelo in Turin. K. Lange.
Matheo Civitali. P. Schönfeld.
Fr. Gauermanns Einnahme-Buch. C. v. Lützow.
Aus Genelli's Leben. O Baisch.

The Cabinet Maher. April. Mei en Juni..

Rambling sketches from Rotterdam. W. Timms.
The late miss Rhoda Garrett, house decorator.
Moresque. How to make a moresque hat-stand.
Some Jottings on the Jones Collection.

Deutsche Bauzeiting. 27—46

Aus den Verhandlungen des pr. Abgeorndnetenhauses.
Zum Bau eines neuen Rathhauses für Leipzig.
Villa des Hrn. Müller-Grote zu Berlin.
Die Kosten der Stadterweiterung von Florenz.
Die pr. O-Realschulen vor dem Landtage.
Verwendung des Eisens im Hochbau.
Zur Frage der Vorbeugung u. s. w. der Hochwasserschäden.
Raffael als Architekt.
Die neue Kath. Kirche zu Welling.
Die Architektur des neuen Italiën.
Ueber die Ausmündung der Rauch und Ventilations-Rohre.
Ein Vorschlag zur Schliefsung van Dammbrüchen.
Projekt zur elektr. Stadt-Eisenbahn für Wien.
Arbeiter häuser bei Lübeck.
Neuer Füll-Regulirofen von W. und F. Lönholdt.
Der Bau der Arlbergbahn in 1882.
Brand des Berliner National-Theaters, 4 Apr. 1882.
Ein neuer Konkurrenz-Entwurf zum Reichstagshause.
Abbruch und sprengen der Reste der abgebrannten Stärkefabrik zu Salzuflen.
Das Haus der Loge »Royal York" zu Berlin.
Wozu werden Kappen auf Rauch-und Ventilations-Röhren gesetzt.
Die Anschlusstrecken des Arlbergs.
Zur Sicherung der Theater gegen Feuer.
Fachausstellung des Vereins deutscher Blecharbeiter in Berlin.
Der projekterte Umbau des K. Hoftheaters zu Stuttgart.
Ueber die Berechnung der Widerlager und Pfeiler eisener Brücken.
Drahtseilbahnen nach system Bleichert.
Die deutsche norm zur Berechnung des Honorars für architectonische Arbeiten.
Die gothisirende Baukunst in Holland und das neue Reichsmuseum zu Amsterdam.
Das Oelgas und seine Darstellung.
Etwas über Dachdeckung mit Ziegeln.
Die Kurststrassen in Braunschweig.

VRAAGBAAK.

ANTWOORD 25. Kunnen de omtimmeringen van de ramen eenigszins rijk en sierlijk worden uitgevoerd, dan kan er iets voor te zeggen zijn deze zoodanig in te richten, dat de over- of statiegordijnen tusschen de chambranles kunnen aangebracht worden, en de omtimmering dus zichtbaar blijft. In gewone gevallen doet men echter het beste zijn toevlucht te nemen tot decoratie door middel van de draperiën der gordijnen; de aard van de te gebruiken stof moet dit dan toelaten.

Bovendien maakt het ruim gebruik van stof een vertrek gezellig.

ANTWOORD 27. De architekt moet zich vóór iedere publieke besteding van de bedoeling zijns cliënts overtuigen, en in het bij de vraag gestelde geval daarvan vóóraf den inschrijvers kennis geven, door eene bijzondere bepaling in het bestek, waarbij de schadevergoeding aan den laagsten inschrijver in het geval van niet gunning geregeld wordt.

ANTWOORD. 28. De vraag, of het aanbevelenswaardig is, om nieuwe baksteengevels met lijnolie te bestrijken, moet over het algemeen ontkennend worden beantwoord, en wel, omdat de mortel een zekeren tijd behoeft, om wegens verlies van water en opname van koolzuur uit de lucht, door vorming van basisch koolzure kalk te verharden.

Wilde men baksteengevels om een of andere reden met lijnolie bestrijken, dan zou het aanbeveling verdienen om daartoe niet over te gaan, dan na verloop van 1 jaar of langer, ten einde te zorgen dat het verhardings proces van den mortel ver genoeg is gevorderd.

Wat nu de voordeelen betreft van het bestrijken met olie, deze zullen voornamelijk daarin gezocht moeten worden, dat indringen van regenwater wordt geweerd en daarom zal men met vrucht daartoe zijn toevlucht kunnen nemen, waar men op zolders, in pakhuizen zaken bewaart, die door vochtige lucht kunnen bederven.

Een nadeel van het bestrijken met olie licht in het ondoordringbaar maken van den steen voor lucht. Pettenkofer heeft er voor vele jaren opgewezen, hoezeer de poreuze muren uit baksteen en analoge materialen vervaardigd, tot ventilatie van vertrekken bijdragen. Waar alzoo ventilatie door vensters of deuren niet op ruime schaal kan plaats grijpen, of voor ventilatie op andere wijze niet is gezorgd, zou dus het waterdicht maken van muren uit een hygienisch oogpunt bezwaren kunnen opleveren.

Ten aanzien van het tweede punt in de vraag opgenomen zij opgemerkt, dat het gebruik van gekookte lijnolie verkieselijker voorkomt, dan dat van ongekookte lijnolie, omdat de eerste spoediger hard wordt. Hieromtrent kan echter a priori geene beslissing genomen worden. Want wanneer de dikkere gekookte olie eens moeilijker in de porien der baksteenen drong en intusschen al spoedig verhardde, zou het doel wellicht onvolledig zijn bereikt; terwijl de dunnere ongekookte olie zeker beter zal indringen en langeren tijd behoevende om hard te worden, dieper in het gesteente zal kunnen indringen. Door het maken van een geschikt mengsel van beide zou men misschien het best aan de eischen oogpunt voldoen.

De Redactie ontving bovenstaand antwoord van zeer bevoegde zijde; de vraag werd daarbij alleen uit een chemisch hygienisch beschouwd.

Van even bevoegde zijde werd aan dit antwoord het volgende toegevoegd, waarmede de vraag volledig beantwoord is.

Het is bovenal aanbevelenswaardig om n i e u w e baksteengevels zóó te m e t s e l e n en z u l k e b o u w s t o f f e n te g e b r u i k e n, dat met het oog op waterdichtheid of verweering, het oliën of verwen van baksteengevels n i e t n o o d i g is.

Zijn de muren voldoende dik, wordt er behoorlijk gemetseld en zijn de bouwstoffen goed, dan behoeven zulke hulpmiddelen ook later niet te worden aangebracht.

Het aanbesteden van het metselwerk, door aannemer of baas aan den werkman, hetgeen immer tengevolge heeft dat de metselaar zooveel mogelijk steenen per dag »weg legt" en daarbij gewoonlijk de eischen om goed metselwerk te verkrijgen verwaarloost, moet, dunkt mij, waar het kan zooveel mogelijk worden te keer gegaan.

Uit een aesthetisch oogpunt moet het oliën en verwen van baksteen-gevels verkeerd geacht worden.

De eigenaardigen kleur van elk der soorten van onzen voortreffelijken baksteen gaat gedeeltelijk, zoo niet geheel- verloren, en men mist dan het warme en tintelende in kleur en toon eveneens.

Door het oliën of verwen worden onze gevels van baksteen te glad, te glimmend en eentoonig. Vooral dus uit een aesthetisch oogpunt is het oliën of verwen van baksteengevels nadeelig.

Bij o u d e gevels die inwateren, is de architekt verplicht ernstig te onderzoeken, eer hij de gevels laat oliën of verwen, in hoe verre gebrekkige constructiën van onderdorpels, strekken, ramen lijstwerken enz. daartoe bijdragen.

VERBETERING.

In het tweede ingezonden stuk, voorkomende in het laatste nummer van het Weekblad, geteekend G, is te lezen: In kolom 3: »van alle zijden overzienbaar voorplein" (in plaats van: van alle zijden onoverzienbaar voorplein).

In kolom 4: »het ontwerp F daarentegen eene eetzaal van 16,0 M. lengte en 6,5 M. breedte" (in plaats van: 13,6 M. lengte en 6,5 M. breedte).

Afloop van Aanbestedingen.

HAARLEM. — 12 Junij. Het R. K. Parochiaal Kerkbestuur van den H. Dominicus: het bouwen van een R. K. kerk met toren naar de plannen van den architekt E. J. Margrij:

W. Westerhof te Weesp	ƒ 150.000	ƒ 163.000
E. v. Klaarwater te Huissen	150.000	„ 162,000
A. A. v. Dommelen te Leiden	149,990	„ 159,990
W. Tielens te Utrecht	149,980	„ 159,980
D. A. Braakenburg te Haarlem	148,324	„ 157,719
G. Majoor te Bussum	148,000	„ 160,000
P. Andriessen te Hilversum	144,000	„ 154,000
B. Zuithof te Haarlem	141,400	„ 153,000
W. P. Teeuwisse te 's Hage	138,890	„ 150,835
J. P. A. Nelissen te Haarlem	135,950	„ 145,850
F. W. v. Vloten te Utrecht	134,389	„ 146,859
H. v. d. Sande te Rotterdam	133,756	„ 142,365
P. Rings te Zandpoort	129,870	„ 137,725
H. Stelwagen te Rotterdam	126,126	„ 135,935
B. v. Schadewijk te Hilversum	125,000	„ 135,602
Wed. G. Camesie&Co te Rotterd.	124,653	„ 135,213
J. v. Groenendaal te Nunhem.	123,957	„ 133,597
J. Slenters te Delft	121,059	„ 129,928

HOORN. — 12 Junij. De genie: het verbeteren en uitbreiden van de kazerne aan het Waalje en het inrichten der hulpkazerne tot woningen voor gehuwden, magazijnen enz. en het verbeteren van het hospitaal:

D. Tool te Hoorn	ƒ 72,900
J. Giltjes,	ƒ 72,100
J. Th. Moorman,	ƒ 71.900
Gebrs Klein,	ƒ 71,580
A. Vos,	ƒ 70,900
W. de Heer te Nieuwe Niedorp	ƒ 70,100
S. Wit te Oterleek,	ƒ 70,000
P. Duinker,	ƒ 69.799
F. P. de Haas te 's Hage	ƒ 68,950
G. Moorman	» 68.800
D. de Vries,	» 68,720

de overigen allen te Helder.

UTRECHT. — 12 Junij. De directie der Nederl. Rijnspoorwegmaatschappij het maken van een goederenloods en het doen van aanhorige werken op de Handelskade nabij de Oostelijke brug over de Binnenhaven te Amsterdam.

D. Zuiderhoek te Zandvoort,	» 15,100
Ph. Verbrugge te Waddinxveen	» 14,441
H. Rietsnijder en Zn. te Amsterd.	» 13,995
H. C. Dorlas idem.	» 13,989
R. Kraan te Buiksloot	» 13,500
H J. Nederhorst te Gouda	» 13,189
W. P. van der Laan te Rotterd.	» 11.853

GOUDA. — 13 Junij Het gemeentebestuur, het verbouwen van de 1e kostelooze school

W. de Jong.	» 55,443
G Toornvliet	» 55,440
J. de Jong	» 54,685
B Hoogerwaard	» 54,542
P. A. Burghout.	» 52,747
W. Bokhoven	» 52,600
G. Luijendijk,	» 52,000
J. A. N. Lucas te Lage Zwaluwe.	» 51,960
H. Nederhorst	» 51,900

ZWOLLE. — 15 Junij De genie 1 het bouwen van buraux en theoriezalen enz. in de legerplaats bij Oldebroek.

M. Wilmink ald.	» 31,400
K. A. van den Berg ald.	» 31,269
H. J. Buitenhuis te Elspect.	» 28,485
K. Schut te Kampen	» 27,994
J. van den Braak te Apeldoorn	» 27,396

AMSTERDAM 2 Juni. — De Architekt H. Moen. G. Zn. het verbouwen van een perceel in de Vijzelstraat N° 42:

Bok en Rouwendaal	ƒ 14.950
van Os	» 14.820
H. Warnink en zoon	» 13.050
W. Haaksma	» 12.945
I. C. van der Kleij.	» 12.283
D. Verbeek en zoon	» 11.947
J. J. Vontijn	» 11.350
G. J. Sieve	» 11.150
J. M. H. Homulle. F. Zn	» 10.950 gegund.

GRAVENHAGE 12 Juni. — De Ned. Indische Spoorweg-Maatschappij: het maken van een gebouw, bevattende admistratie- en vergaderzalen, conciergewoningen, enz. aan de Langen Beestenmarkt, onder beheer van den architekt H. Westra Jr.:

H. van Jaarsveld te s' Hage	ƒ 52.500
A. Nater en B. de Baan te 's Hage.	» 42.700
Tom en Van Bergen Henegouwen te 's Hage	ƒ 42.499
Gebrs. de Vos	» 42.399
C. Meijers	» 42.273
Roosveldt en Gerritse	» 42 100
A. Stigter	» 41.695
H. E. de Baan te Scheveningen	» 40.775
E. M. Rood te s' Hage	» 39.372 gegund.

s' GRAVENHAGE. — De 's Gravenhaagsche Passage-maatschappij: Het ontgraven van het terrein voor den bouw der passage Buitenhof-Achterom, met bijbehoorende werken, onder beheer van de architekten J. C. van Wijk en H. Westra Jr.

C. Wijbrands te 's Hage	ƒ 14.555
P. Kraaijenveld » »	» 14.000
H. Jongenburger te Waddinxveen.	» 13.000
J. N. Boers 's Hage	» 12.880
J. J. van Sonsbeek »	» 12.754
E. M. Rood »	» 12.680
J. de Bruin » »	» 12.550
A. Machielsen te Katwijk	» 12.300
A. F. Vroomans te 's Hage	» 12.100
W. Lamkamp » »	» 11.995
Tom en Van Bergen Henegouwen te 's Hage	ƒ 11.780
W. P. Teeuwisse te 's Hage	» 11.500
G. J. v. d. Horst » »	» 11.200
G Key te Rotterdam	» 10.750

HELMOND 18 Juni. — Het bouwen van een Heerenhuis voor den heer Antoon Prinzen met bijlevering van alle bouwmaterialen uitgenomen Marmer schoorsteen en vloeren, spiegelglas, ornamenten enz., architekt H. Dreesen:

A. Schampers te Helmond	ƒ 25.980
J. van der Velden idem	» 25.794
L. Noten idem	» 24 625
F. Oliviers te Gemert.	» 22.880
H. van Asseldonk te Helmond	» 22.870
J. van Nunen idem	» 22.759
J. W. van den Putten idem	» 22.747 gegund.

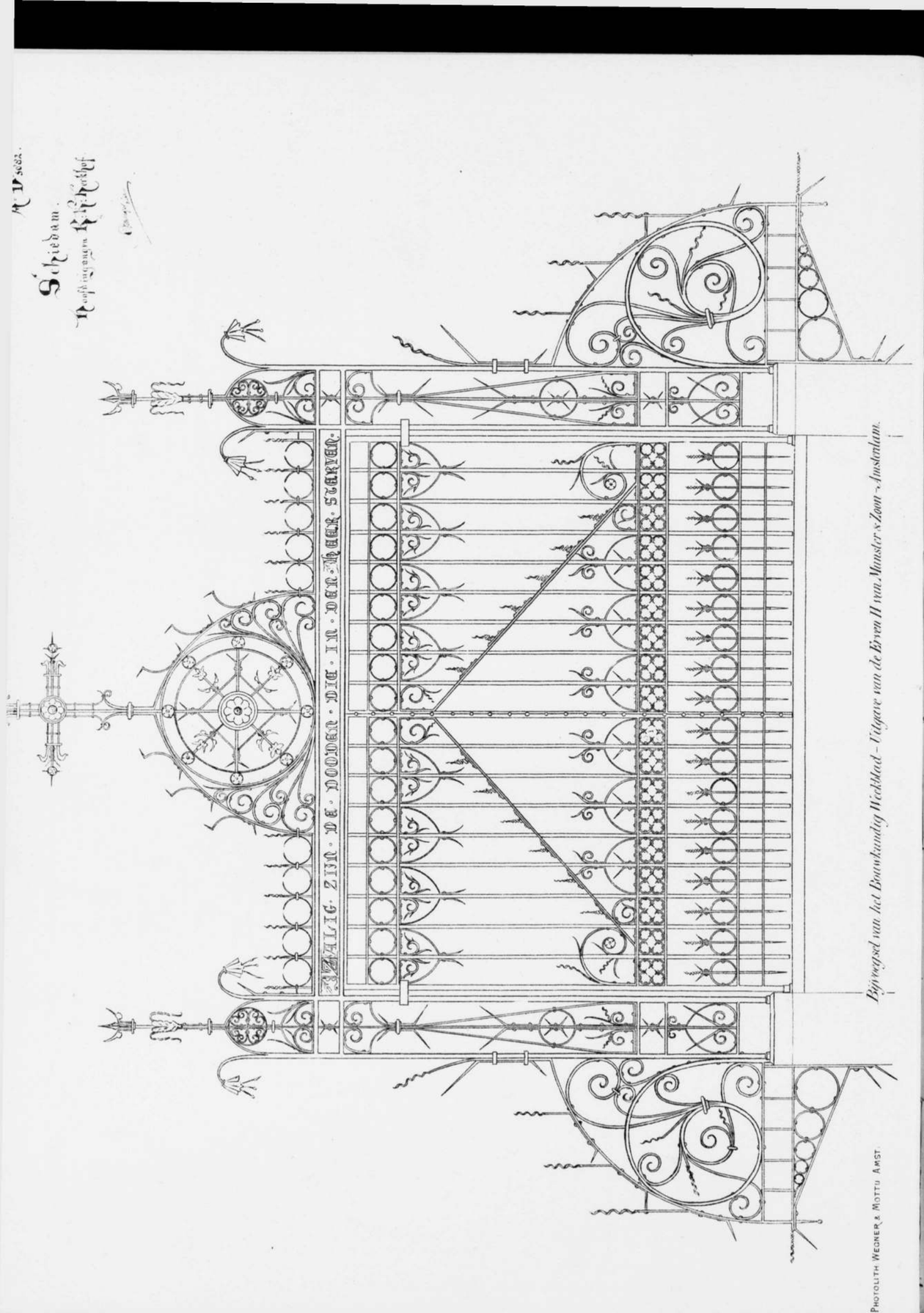

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

3DE JAARGANG. ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST. N°. 26. 28 JUNI 1883.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN en F. J. NIEUWENHUIS.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Warmoesgracht 12, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD.

OFFICIEEL GEDEELTE: IJzeren hoofdingangen voor het R. H. Kerkhof te Schiedam. NIET OFFICIEEL GEDEELTE: Van de tentoonstelling te Amsterdam. — Ingezonden. — Binnenlandsche berichten. — Inhoud van Tijdschriften. — Afloop veiling bouwterrein. — Veilling bouwterrein. — Afloop van aanbestedingen.

PLAAT: IJzeren hoofdingangen voor het R. K. Kerkhof te Schiedam.

IJZEREN HOOFDINGANGEN VOOR HET R. K. KERKHOF TE SCHIEDAM.

Het R. K. Kerkhof te Schiedam, gelegen buiten de kom der gemeente aan den Vlaardingschen dijk en bijna geheel door water omgeven, had tot heden aan de wegzijde tot toegangen twee groote houten poorten, welke over houten bruggen werden bereikt.

Door bouwvalligheid dezer poorten besloot men overtegaan tot de vervaardiging van de ijzeren hoofdingangen volgens nevensgaande plaat en daarbij de houten bruggen te vervangen door eene steenen overbrugging met gewelven.

De beide poorten zijn geheel gesmeed, zonder eenig gietwerk, en vervaardigd door de firma Vincent en Cie. te Schiedam.

De afmetingen der openingen tusschen de beide vaste zijpilasters, waarin de deuren draaien, en onder den vasten regel waarop de tekst, zijn 4.50 M. breed en 3.50 M. hoog, zoodat twee rijtuigen elkander gemakkelijk in deze openingen kunnen passeeren. De geheele hoogte van den top van het kruis bedraagt 6.50 Meter. Onder de uitvoering zijn in enkele détails eenige wijzigingen aangebracht, zonder dat daardoor evenwel in den hoofdvorm iets is veranderd

Het geheele smidswerk is met zorg uitgevoerd, zoo dat genoemde firma daarvan alle eer toekomt.

Rotterdam, December 1882.

VAN DE TENTOONSTELLING TE AMSTERDAM.

Een verslaggever van de Tentoonstelling die, zooals ik, het plan had opgevat om eenige speciale onderwerpen, die meer bepaaldelijk op het bouwvak betrekking hebben, te behandelen, en zijn taak kort na de opening op den 1en Mei dacht aan te kunnen vangen, zag zich deerlijk teleurgesteld. Er ontbrak op dat tijdstip nog te veel aan het groote geheel.

Thans, nu — hoewel nog langzaam — alles op orde begint te komen — wij tellen dan ook einde Juni — kan hij den arbeid aanvangen en geleidelijk voortzetten, zonder genoodzaakt te zijn later nog eens op een of ander onderwerp terug te komen, dat reeds afgehandeld was, of wel zijn eens uitgesproken oordeel, waar dit uit vergelijking voortvloeide, te herroepen en te wijzigen, omdat er nog voorwerpen werden aangevoerd die bij zijne eerste onderzoekingstochten ontbraken.

Een aantal tentoongestelde voorwerpen, materialen, enz. allen op het bouwvak betrekking hebbende, zullen nu achtereenvolgens door mij besproken worden, zooveel mogelijk elke rubriek van zaken afzonderlijk en een geheel vormende. Ik vang aan met:

I **Gesmeed ijzer.**

Een enkel woord in 't algemeen, moge over dit onderwerp voorafgaan.

Het smeden is een van die kunsten, die niet hoog genoeg in aanzien kunnen staan. Reeds de Grieken eerden haar zóó hoog, dat zij hem, aan wien de uitvinding dier kunst werd toegeschreven, een eereplaats toekenden in de rij hunner Goden.

stekend bewerkte voorwerpjes van velerlei aard, hier en daar misschien te fijn bewerkt.

Een kleine verzameling voorwerpen in een der galerijen van de Duitsche afdeeling heb ik hier niet besproken, daar ik vermeen dat deze— waaronder mislukte pogingen om gothische vormen in praktijk te brengen — bijeengebracht zijn door een handelaar, die met verschillende fabriekanten in verbinding staat.

Thans een bezoek aan de Fransche afdeeling gebracht; een der beste, ja de merkwaardigste der geheele tentoonstelling. Er ontbreken uitstekende fabriekanten. Van den talentvollen Henri Dufresne, onder anderen, ontwerper, modelleur en werkman, heb ik niets gevonden. Hoe zou de Hollandsche werkman hebben staan turen op het bewonderenswaardige gesmeed, geciseleerd, gedreven, opgelegd en gedamasceerd ijzer en staal van Dufresne, die voor geen Oosterschen kunstenaar onder doet? Ten minste als hij even goed voor den dag was gekomen als in 1880 te Parijs.

Toch wordt men schadeloos gesteld door de inzending der ferronnerie Artistique van Ferdinand Marrou, die in hooge mate een aandachtige beschouwing waardig mag gekeurd worden. De vitrine bevat het beste wat ik tot nu toe op de tentoonstelling zag. Een haardscherm is even fraai van ontwerp als van uitvoering. Een ornement, uit bladwerk bestaande, is in zoodanigen staat ten toongesteld, dat men terstond een oordeel kan vellen over het uitstekende van de bewerking. Duidelijk is de slag van den hamer merkbaar op het metaal, dat niettegenstaande zijn weerbarstigheid zich geheel heeft moeten krommen onder den wil van den kunstenaar; want dit was de werkman die dit blad-ornement uitvoerde.

Zelfs de kleinere of meer fijner bewerkte voorwerpen getuigen van de wijze der bewerking, en het zijn daarom voor den werkman, die niet te veel van zijn vijl wil vergen, leerrijke voorbeelden! Ook het wapen, in zijn geheel koud gedreven, is zeer fraai. Ik sprak vroeger van echt Duitsch werk; dat van Marrou in echt — gedistingeerd — Fransch.

Minder karaktervol zijn de gesmeede lustres, kroontjes, haardstellen en schermen, die bij Eugène Baguès te zien zijn. Wel zijn de vormen élégant, maar de bewerking is naar mijn meening te peuterachtig.

In de afdeeling Rusland staat men onwillekeurig nog verbaasd te kijken over de hooge vlucht, die vele takken van industrie in dit land genomen hebben. De kleine inzending van C. Winkler te St. Petersburg toont aan, dat het vak van den smid in eere wordt gehouden. Al acht ik de kroon voor olie- en kaarslicht wat te onbestemd, te vol van vormen, de bewerking, vooral van het drijfwerk, mag uitstekend genoemd worden.

België heeft zijn smeden gehad — maar heeft ze nog of nu weêr. De fender en de schouw-versieringen van A. Toussaint te Brussel getuigen er van. De lijnen van de ornementeele details zijn strak, het geheele ontwerp is fraai, en enkele onderdeelen zijn geestige werkstukjes; ik wijs u slechts op de handgrepen aan de schouwversiering hangende. Zij zijn een ontleding waardig.

Even als Toussaint, stelt ook P. Schrijvers te Saint-Gilles-Bruxelles echt smeedwerk, maar van zwaarder gehalte dan het eerste, ten toon. Uitnemend van uitvoering is de trapleuning voor het stadhuis te Reims.

Het zonderlinge deurbeslag mist alle karakter, en is te naïef; trouwens bij nader inzien heeft men hier met gietijzer te doen, gegoten in de vormen die meerendeels slechts aan het metaal in gesmeeden toestand passen. Uit andere ingezonden voorwerpen schijnt te moeten blijken, dat de fabriekant de opvatting der smeden uit den Romaanschen en Vroeg-Gothischen tijd wil nabootsen. Maar zooverre heeft hij het nog niet gebracht. De proeve is mislukt. Er zit geen geest in.

Van Lodewijk Wijts uit Antwerpen had ik gaarne een ander staaltje van vaardigheid als smid gezien dan het groote ornement, dat hij aan onzen Koning opdroeg, en dat waarschijnlijk bestemd is om een put te bekronen als die van Quentin-Metzys te Antwerpen; maar dan op drie stijlen. De drie aanwezige rankenbundels loopen van af de stijlen tot — en vereenigen zich met de andere einden in den top, dragende daàr een bloemkorf. Het smeedwerk is voor het doel voldoende, maar 't ontwerp vertoont geen lijnen genoeg.

Wat ik tot hiertoe in de Belgische afdeeling zag, bevond zich in een rechter zijgalerij; in de linker afdeelingen merk ik slechts op — behalve de reeds genoemde inzending van Tasson Washer — een dof zwart gehouden gaslantaarntje bij de inzending van Vermeeren Coché te Bruxelles, omgeven met gekleurd glas in lood gevat, aardig, hoewel ietwat gedrukt van vorm. Ook het vernikkelde ijzerwerk uit de zeer bekende werkplaatsen van J. B. Fondu, zijn bezienswaardig. Vele slotplaten, deurbeslagwerk, scharnieren, sleutels, enz. zijn van goede vormen; gelukkig dat de keuze in de fabriek groot blijkt te zijn, groot genoeg om niet in détails van onbestemden vorm te vervallen.

De Nederlandsche afdeeling bevat . . . . niets, op het gebied van smeedwerk, wat ik bespreken kan

Treurig verschijnsel!!! Bedroevend, omdat er in ons land zeer goede smeden zijn; niet om fijnere voorwerpen van kunst-industriëelen aard te maken, ten minste de bewijzen komen er niet van aan het daglicht. Maar waarom zijn zij achter gebleven, die grootere détails, welke bij bouwwerken te pas komen, kunnen leveren? Meermalen heb ik ondervonden, dat wanneer goed smeedwerk verlangd werd, adressen van de werkplaatsen waar het kon gemaakt worden, ontbraken. Aan wie de schuld?

Wien kan het kwalijk genomen worden, dat hij zijne eerstvolgende bestelling in het buitenland gaat doen?

ELJEN.

INGEZONDEN.

Aan de Redactie van het Bouwkundig Weekblad

In het stuk »Uit de vergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs", voorkomende in het Bouwkundig Weekblad van 21 Juni 1883, treft men de volgende zinsnede aan: »Bij den aanvang zijner voordracht deelde de heer Schelling mede, dat men in Duitschland, juist ook in den laatsten tijd, verschillende constructiën had gevolgd om schuiframen tevens tot draairamen in te richten, enz. De redactie zal het voorzeker met mij eens zijn, dat deze zinsnede niet juist het door mij ter vergadering gezegde weêrgeeft. Ik heb gezegd: »In Duitschland, het land waar men, met uitzondering van Hamburg en Bremen, in 't algemeen slechts draairaamkozijnen heeft met vaste bovenramen, heeft zekere heer Thiem eene wijziging in deze constructie gebracht, en wel om dezelfde rede als waarom dit model-kozijn is tot stand gekomen, namelijk om levensgevaar bij het schoonmaken der buitenzijde van het raam te voorkomen. Genoemde heer heeft daartoe het gewoonlijk vaste bovenraam veranderd in een naar beneden schuifbaar raam". Van het draaibaar maken van dit raam door hem, was ook geen sprake.

De zinsnede: »stelt men de gewichten van het schuifraam buiten werking en verbreekt men het verband tusschen gewichten en raam door het losmaken der koorden, dan kan men het geheele onderraam naar binnen opendraaien", zal op den lezer wellicht een anderen indruk maken, wanneer hierin loshaken in de plaats van het woord losmaken wordt geschreven en er aan wordt toegevoegd, dat dit losmaken slechts aan éène zijde moet worden verricht.

DELFT, 23 Juni 1883. B. SCHELLING AZN.

NOORDWIJKSCHE PRIJSVRAAG.

Aan de Redactie van het Bouwkundig Weekblad.

De volgende mededeelingen mogen strekken, als antwoord op het ingezonden stuk van den heer G. in het Bouwkundig Weekblad van 14 Juni j.l.

Eerstens acht ondergeteekende zich verplicht ten sterkste op te komen tegen de hem ten laste gelegde insinuatie, die hierin zoude bestaan »dat het abussievelijk als eersten prijs vermelde project — Ontluik Noordwijk — door den heer G. opzettelijk was vooropgesteld om zoodoende het ontwerp »Neptunus" No. 38 in een ongunstiger licht te stellen."

Ten opzichte van de »zeer wijdloopige distributie" door den heer G. staande gehouden, wijst hij terug naar zijn vergelijkende opgave van lengte uitgestrektheid der gangen, van ontwerp »Am Meer" en »Neptunus" No. 38, en voegt ten overvloede hieraan toe, dat, brengt men de gangen in laatstgenoemd ontwerp op 2 M. breedte (vestibule onveranderd latende) men tot oppervlak daarvan verkrijgt 220 M² in »Neptunus" No. 38 tegen 195 M² in »Am Meer". Niet alleen dat hieruit naar zijne meening volgt, dat uitsluitend de meerdere breedte, het groote oppervlak doet ontstaan, maar bovendien vindt men, laatstgenoemde cijfers respectievelijk in dezelfde ontwerpen tegen die der zalen stellende, »Am Meer" gangen 195 M²., zalen 550 M², in »Neptunus" No. 38, gangen 220 M², zalen 700 M²., zoodat hieruit wel het allerminste tot eene »zeer wijdloopige distributie" te besluiten is.

Het sterkste bewijs echter is z. i. dat »Neptunus" No. 38 niettegenstaande het oppervlak der zalen dat van »Am Meer" met 150 M². overtreft, eerstgenoemd plan (privaat uitbouwen incl.) 470 strekkende M. muurwerk heeft, waarvan 190 M. buitenmuur, terwijl laatstgenoemd plan (Loggia's niet inbegrepen) 445 strekkende M. muurwerk heeft, waarvan 210 M. buitenmuur.

Hij ziet dan ook in deze cijfers het beste argument, dat de bewering van den heer G. ten stelligste tegenspreekt.

Daar bovendien het muurwerk van »Am Meer" tot 8,50 M. boven den grond opgaat en dat van »Neptunus" No 38 tot 8 M., zoo gelooft hij gereedelijk uit het voornoemde te mogen besluiten dat de bouwsom vereischt voor het muurwerk van laatstgenoemd project minder zal bedragen dan die voor eerstgenoemd.

De negen treden aan de terraszijde hebben eene gezamenlijke hoogte van één Meter. Het lag in de bedoeling van den ontwerper, hiernaast den rijweg eenigszins hellende te maken. Ook hadden de treden gemakkelijk gesuprimeerd kunnen worden.

Verder wordt gezegd: »De heer F. heeft zijn opstand langs de zee als — achtergevel, en de opstand aan de landzijde als — voorgevel beschouwd en opgegeven. De commissie ging terecht van de tegenovergestelde onderstelling uit."

Hij merkt hierbij op, dat door hem de hoofdingang van het »Kurhaus" om drie z. i. gewichtige redenen aan de landzijde werd gemaakt.

1e. Om ook de bal- concertzaal aan de zeezijde te kunnen projecteeren.

2e. Omdat het gebouw in verband met de daarvoor gemaakte terreinaanleg en beplanting, zich naar zijne meening van deze zijde voorzeker het meest imposant en voordeeligst als architectonisch geheel zal vertoonen.

3e. Hoofdzakelijk, omdat tijdens de concerten, wanneer het terras met toehoorders bezet is, aan rijtuigen als anderszins, de nadering tot den hoofdingang zeer zoude belemmerd zijn.

Om deze redenen dus projecteerde hij den hoofdingang aan de landzijde en schreef dan ook onder de teekening, die het gebouw van deze zijde te zien gaf — voorgevel — niet denkende dat dit voor de Jury tot verwarring aanleiding zoude geven, te meer daar toch tevens het woord, »terras" in het plan duidelijk was ingevuld.

Waar met cijfers in vergelijking wordt getreden tusschen de grootten der logeerkamers van het hôtel »Am Meer" en die van »Neptunus" n°. 38, begrijpt hij niet, waarom van de beide grootste logeerkamers (die door den hr. G. met den naam van salons worden bestempeld) van 27.8 M². ieder, in deze vergelijking wordt afgezien.

Tot juister begrip der verschillende afmetingen van de logeerkamers doet hij onderstaande opgaaf volgen:

Kamers met een enkel bed: 4 van 9.62 M²., 9 van 11.84 M². en 2 van 19.24 M². Kamers met twee bedden: 6 van 11.84 M²., 2 van 15.60 M²., 4 van 19.24 M². en 2 van 27.80 M².

Uit deze opgaaf blijkt dus dat de hr. G. onjuist was, waar hij in zijn ingezonden stuk zegt, dat de kamers met een enkel bed in »Neptunus" n°. 38 tusschen de 9.5 M². en 14 M². groot zijn.

De »soort van toren" die het hôtel »opluistert," bestaat hierin, dat de middenpartij der façade eene verdieping hooger is opgetrokken, waardoor eene der beide kamers wordt aangewonnen van 27,80 M². De bovenkant nok van het hôtel is 14.50 M². die van den toren 20,00 M².

Wat de beantwoording der vragen aangaat, had ondergeteekende gaarne gezien, dat ter staving van hetgeen de hr. G. beweert ook de breedten van gangen van eenige »Kurhausen" waren genoemd. De eischen toch aan »Kurhausen" en Hôtels gesteld mogen naar zijne bescheidene meening nog al uiteenloopend beschouwd worden. Alleen het gearmd naar de balzaal gaan van heer en dame schrijft met het oog op kruising van twee paren reeds meerdere gangbreedte voor.

Op de bewering als zouden de gevels van »Am Meer" »niet bizonder kostbaar zijn" moet hij het volgende aanmerken.

De plint hoog 1,50 M. alsook de kroonlijst met borstwering evenseens hoog 1.50 M. zijn over de geheele lengte in natuurlijken steen aangegeven. Nog daargelaten de kolonnades met bogen en balustraden der loggia's, de lijstwerken om ramen, banden en kettingsteenen op de hoeken der verschillende avant-corps, die gevoegelijk ook niet anders dan van natuurlijken steen te maken zijn, wanneer men reeds een zoo kostbaar soubassement aan zijn gebouw heeft toegedacht, vraagt hij, in hoeverre de heer G. reden kan vinden de gevels van dit ontwerp »niet bizonder kostbaar" te noemen, vooral met het oog op het program dat zegt, men de toepassing van surrogaten volstrekt wenscht te vermijden.

Nadat in antwoord op vraag 7 en andere wordt aangetoond dat het ontwerp »Am Meer" voor verbeteringen vatbaar is, merkt ondergeteekende op, dit voorzeker wel altijd bij ieder ontwerp het geval zal zijn, en als zoodanig meent hij ook, op zijn project deze aanspraken te mogen doen gelden.

Ten slotte, als de heer G. in zijn ingezonden stuk het »bijna overbodig" acht de enorme voordeelen van het met den eersten prijs bekroonde ontwerp »Am Meer" boven ontwerp »Neptunus" No. 38 aan te wijzen, doch hier nogthans toe overgaat en als eenige teekening die zulks nader toelicht een klein situatie-teekeningetje publiceert, acht ondergeteekende het noodig in het midden te brengen, terwille van verkeerde uitleggingen die men aan het door hem ingezonden stuk zoude kunnen geven, dat het volstrekt niet in zijne bedoeling lag om de meerdere waarde van zijn ontwerp in vergelijking van ontwerp »Am Meer" te willen bewijzen.

Dat hij dit ontwerp hier en daar aanhaalde, was alleen ter weêrlegging van eenige beweringen, die het rapport der Jury tegen zijn plan aanvoerde. Zonder eenige maatstaf zoude zulks bezwaarlijk mogelijk zijn.

Den vervaardiger zelf zoude het zeker het minst passen eenige aanspraak op meerdere waarde van zijn ontwerp boven »Am Meer" te doen gelden, en verder gelooft hij dan ook van de Jury te hebben mogen verwachten, dat indien zij vermeent ontwerp »Neptunus" n°. 38 met geen der drie bekroonde projecten op eene lijn kan worden gesteld, zij althans na de plaats gehad hebbende omstandigheden en abuizen, dit meer gemotiveerd zoude hebben bewezen, dan nu het geval is.

Na hartelijken dank aan de Redactie.

's GRAVENHAGE, 22 Juni 1883. J. F. L. FROWEIN.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

De uitslag aan het examen B (overgangsexamen) dat volgens artt. 61—64 der wet op het Middelbaar Onderwijs van 11 tot 21 Juni te Delft is gehouden, is thans bekend. Er hadden zich aangemeld 58 candidaten, waarvan zich voor- of gedurende het examen 3 candidaten terugtrokken. Geslaagd zijn:

Voor artt. 61 en 62 (civiel en bouwkundig ingenieur) de Heeren: P. J. A. M. van den Berg, S. Bouma, W. C. M. van Eeten, B. V. E. Houthuijzen, F. M. E. L. Kerstens, A. van Lennep, H. Loudon, L. C. Nijenhuis, J. M. C. Quarles de Quarles en C. F. Stoel.

Voor art. 61, 62 en 64 (civiel, bouwkundig en werktuigkundig ingenieur) de heeren: A. J. J. van Drevelt, J. M. Erdmansdörfer, A. D. Heederik, A. Reijding, H. W. van Rossum, Th. Steinmetz en J. M. F. M. van Winkel.

Voor artt. 63 en 64 (scheepsbouwkundig en werktuigkundig ingenieur) de heeren: G. A van der Leije, C. C. Prins, Jhr. H. Rappard, N. C. H. Verdam, G. de Vries en J. H. Zeeman.

Voor art. 64 (werktuigkundig ingenieur) de heeren: A. H. P. Augustijn, H. E. J. G. du Bois, P. J. Boreel, C. L. J. Palmer van den Broek, G J. F. van Vrijberghe de Coningh, H. Doyer, H. G. Hoekstra, W. van Prehn, J. P. F. Römer, J. G. F. Rooker, A. van Swieten en IJ. A. Schram.

Het gemeente-verslag van Amsterdam bevat de mededeeling, dat gedurende het jaar 1882 in die stad 938 nieuw gebouwde huizen voltooid werden, en dat in de laatste 10 jaren, 4694 nieuwe perceelen werden gebouwd.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

Deutsches Baugewerks-Blatt. 14—23.

Die Ventilation der Ställe.
Amerikanische Villenbau in Holz.
Verfahren beim Austragen der geschweiften Wangen hölzerner Treppen.
Zum trocknen von Hölzern.
Wohnhaus in Strehlen bei Dresden.
Wann ist der Bauunternemer Kaufmann?
Die Entstehung und Baugeschichte der Frauenkirche zu Dresden.
Ventilations-Anlagen für alle Stalleinrichtungen.
Ueber Zumischung minderwerthiger Cörper zum Portl.-Cement.
Neubau eines Concert- und Tanzsaales zu Stettin.
Zur Baugewerkschul-Frage.
Gesunde und billige Wohnungen für den Arbeiter in verschiedenen Ländern.

Christliches Kunstblatt. 4—5.

Die Wandgemälde in Kleinkomburg.
Das Svastika.
Leidensgeschichte einer Kirche.
Neue Konfirmations — und Trau-Scheine.
Die Hochzeit zu Kana von C. Andreä.
Geschichte der Christlichen Grabschriften.
Ehrenrettung.
Die Wandgemälde in Oberwinterthür.

Semaine des Constructeurs. 41—47.

Fermes de combles métalliques.
Hotel, rue Dumont-d'Arvilles à Paris.
Les water-closets.
Musée d'histoire Naturelle.
Combles en bois.
Hotel, avenue de l'Alma, à Paris.
Le salon des arts décoratifs.
Ecole de Garçons à Saint-Laurent-des-eaux.
L'architecte des bêtes.
La dique du mont Saint-Michel.
De la construction des paratonnères.
Maison, rue de Prony à Paris.
Le tout à l'égout réalisé.
Expériences sur la tension, la compression et la flexion des matériaux.
Ecole de fille à Saint-Laurent.

Le Moniteur des Architectes 1883. II, III, IV.

La maison française, ce qu'elle est, ce qu'elle devrait être.
Les foyers fumivores Nessi-frères.
La question des Vidanges urbaines.
La lumière électrique Edison.

Encyclopédie d'architecture 1883.

N°. III. Etude sur les Lycées.
N°. IV—V. Etude sur les Lycées.
Le concours pour la reconstruction de la Sorbonne.
Le conservatoire national des Arts et Métiers.

Zeitschrift des Kunst-Gewerbe Vereins in München 1883.

N°. 1—2. Die Gefässe der Keramik.
N°. 3—4. Die Gefässe der Keramik.
Das Deutsche Kunstgewerbe und die Ausstellungen.

AFLOOP-VEILING-BOUWTERREINEN.
11 Juni 1883.

Zes bouwterreinen, aan de Da Costakade, elk ongeveer groot 1 are 76 centiaren, ieder *f* 4000; opgehouden.

VEILING-BOUWTERREINEN.
In het lokaal „Frascati". 2 Juli 1883.

Twee bouwterreinen, aan de Plantage Franschelaan, elk ongeveer groot 2 aren 44 centiaren.

Twee bouwterreinen, aan de Plantage Kerklaan, elk ongeveer groot 2 aren 9 centiaren.

Veil-conditiën bij den Notarissen Mulder & Jukkenekke en copie bij den Notaris F. van Houten.

Afloop van Aanbestedingen.

TERNAARD, 11 Juni. — Het gemeentebest van Westdongeradeel: 1. een nieuw schoolgebouw te Holwerd:

E. L. Hiemstra te Hellum . . . . . *f* 24.789
2. id. te Nes en het doen van vernieuwingen en verbeteringen aan de onderwijzerswoning aldaar:
J. van der Werff te Dokkum . . . *f* 10.190
3. id. en onderwijzerswoning te Hattumhuizen: dezelfde *f* 12.967; 4. een nieuw schoolgebouw te Hiaure:
S. Hoogeveen te Dokkum. . . . . *f* 7587

VUGHT, 15 Juni. — Het gemeentebest.: het bouwen van een schoollokaal met drie afdeelingen en onderwijzerswoning:

J. A. Sakhouwers te Vught. . . . . *f* 12.900
H. Schellekens idem. . . . . » 12 746
J. Denisse idem . . . . . » 12.600
J. van Rijk te Oisterwijk. . . . . » 12.165

MAASSLUIS, 16 Juni. — Het gemeentebest.: het bouwen van eene school voor 288 leerlingen:

A. Groen te Kralingen . . . . . *f* 37.300
T. Linthout te Hellevoetssluis . . . » 37 200
J. Uleman. . . . . » 36.548
M. Veltenaar . . . . . » 36.186
L. van der Endt . . . . . » 35.995
Wed. G. Camesi en Co. te Rotterdam . . . . . » 35.751
Joh. Slot. . . . . » 35.534
J. P. Wimmers. . . . . » 35.199
W. F. Muuren te Delft . . . . . » 34.700
de overigen allen aldaar.

ZEVENBERGEN, 16 Juni. — Het gemeentebestuur: het bouwen eener school te Zevenbergschen hoek:

J. van Tetering te Zevenbergen. . *f* 14.580

AMSTERDAM, 18 Juni. — Het gemeentebestuur: het verbouwen van de openbare lagere school der 1e klasse n°. 14 op den hoek van de Joden Breestraat en Lazarussteeg:

G. L. Brouwer en D. Hoogerbeets *f* 19.200
A H. Grijpink . . . . . » 16.679
W. Voskuijl . . . . . » 14.980
P. Brugman . . . . . » 14.350
G. Woud. . . . . » 13.931
H. C. Dorlas . . . . . » 13.889
R. Repko . . . . . » 13.100

AMSTERDAM, 18 Juni. — Het gemeentebestuur: het verbouwen van de openbare lagere school der 1e klasse n°. 4 in de Zwanenburgerstraat:

G. L. Brouwer en D. Hoogerbeets *f* 14.999
G. Woud. . . . . » 11.941
H. C. Dorlas . . . . . » 10.800
A. H. Grijpink . . . . . » 10.359
A. v. Wensveen . . . . . » 9.600
R. Repko . . . . . » 9.556
J. J. Vontijn . . . . . » 8.300

HELMOND, 18 Juni. — Den weled. heer Antoon Prinzen: het bouwen van een heerenhuis aldaar:

A. Schamper . . . . . *f* 25.980
J. v. d. Velden . . . . . » 25.794
L. Noten. . . . . » 24.621
F. Oliviers te Gemert . . . . . » 22.980
H. v. Asseldonk . . . . . » 22.870
J. v. Nuemen . . . . . » 22.759
J. W. v. d. Putten . . . . . » 22.747
gegund; de overigen allen aldaar.

AMSTERDAM, 19 Juni. — De firma J. G Uphof: het bouwen van 2 woonhuizen te Ouder-Amstel a/d. Omval bij Amsterdam:

W. H. Struijs en G. J. Gemke . . *f* 32.593
B. P. Wijsman en M. van Stuivenberg . . . . . » 29.400
J. Nomes Pz. . . . . » 29.300
C. v. Beendelust . . . . . » 29.100
Brouwer en Hoogerbeets . . . . . » 28 500
W. L. Leibbrandt . . . . . » 28.497
J. Stam . . . . . » 28 399
J. v. Voorthuijzen . . . . . » 28.250
G. de Greeve . . . . . » 27.900
N. de Bruijn . . . . . » 27.500
J. A. Huij . . . . . » 26.975
D. Roepman . . . . . » 26 695
P. G. Bloem. . . . . » 26.480
Renaud en Boeljon . . . . . » 26 449
F. Rijke en Co . . . . . » 25.530
G. Joing . . . . . » 25.250
W. J. Okkes . . . . . » 24.339
E. R. Kuipers. . . . . » 23.869
B. Krijnen. . . . . » 23.817
J. F. van Lingen. . . . . » 23.439
3 biljetten te laat ingekomen van:
J. Lokhorst en Zn . . . . . » 25.600
Meijert Zeeman. . . . . » 28.500
C. v. d. Brand en H. Hoften . . . » 29.000

AMSTERDAM, 20 Juni. — De ingenieur-architekt A. L. van Gendt: het bijbouwen van een gebouw voor het Nieuws van den Dag:

H. J. Meekers. . . . . *f* 59.215
P. Groenhof en A. G. Haak. . . . » 58.840
B. van Buuren . . . . . » 58.294
A. Paans . . . . . » 57.000
J. P. Gornelissen. . . . . » 56.980
D. Zuiderhoek . . . . . » 56.700
G. Woud . . . . . » 56.665
F. G. Degenhardt . . . . . » 56 650
J. Koster. . . . . » 56.400
A. J. van Liemt . . . . . » 56 200
J. F. Prenzler. . . . . » 55.000
H Ch. Dorlas . . . . . » 52.989
K. J. B. van Damme . . . . . » 52 670
D. Cerlijn en Zn. en A. J. de Haan » 51.900
P. A. Warners . . . . . » 51.500
E. R. Kuipers. . . . . » 49.980
Firma Oosterink en Schut . . . . » 49.000
H. Rietsnijder en Zoon . . . . . » 48.372

HEERENVEEN, 20 Juni. — Het gemeentebestuur van Schoterland: de verbouwing van scholen 2 en 3 te Heerenveen:

G. v. d. Werf. . . . . *f* 13.220
A. Brandsma . . . . . » 12.887
T. Buwalda . . . . . » 11.993
P. Wink . . . . . » 11 760
A. de Boer . . . . . » 11.700
R. Post . . . . . » 11.625
I. Brouwer . . . . . » 11.585
H. G. Dorenbos . . . . . » 11.559
P. A. v. d. Veen. . . . . » 11.200
J. J. Bouma. . . . . » 11.180
B. Overwijk. . . . . » 10.983
gegund.

HILLEGOM, 20 Juni. — De architekt J. Guldemond: het bouwen van een tweede woonhuis op de bloemmisterij genaamd Drie huizen, voor den heer J. v. Til Rz.:

J. Bruins te Haarlemmermeer. . . *f* 7.780
H. Riuks te Haarlem. . . . . » 7.700
J. Hulschbosch te Bennebroek . . » 7.665
S. Guldemond te Hillegom . . . . » 6.699
L. Gesman te Oudshoorn . . . . » 6.600
J. van Servelen en J. Giebels te Haarlem . . . . . » 6.450
P. P. Menten te Hillegom . . . . » 6.204
J. van der Jagt idem. . . . . » 6.135
gegund.

MAARSSEN, 20 Juni. — Het bestuur der societeit de Harmonie: het bouwen van een hotel met societeitszaal, koffiekamer, restauratiezaal, woning voor den kastelein enz., benevens stalling met koetshuis:

J. H. Stevens te Arnhem. . . . . » 38.111
R. Pisa te Utrecht. . . . . » 29.649
J. v. d. Lip idem . . . . . » 29.479
A. C. Vink idem. . . . . » 28.934
F. J. Gerritsen te Doorn . . . . » 27.987
N. Wijne te Maarseveen . . . . . » 27 500
H. G. Frijlink te Utrecht. . . . . » 27.194
J. de Vos idem . . . . . » 26.400
J. Mook te Maarssen . . . . . » 25.248
J. de Weijer te Tiel. . . . . » 24.888

AMSTERDAM, 21 Juni. — De Regenten van het Rozenhofje: het amoveeren van een perceel aan de Rozengracht en het maken van een nieuw gebouw met 27 woningen:

Peeters en Roelofs. . . . . *f* 49 750
Timmer en Furstner. . . . . » 48.999
B. van Buren. . . . . » 47.840
J. van Voorthuizen. . . . . » 46.000
W. F. Prenzler. . . . . » 46.000
W. Greve . . . . . » 45.000
W. Voskuil . . . . . » 43.830
Cruiff en Schouten. . . . . » 42.900
Struis en Gennik. . . . . » 42.700
P. L. Warners . . . . . » 42.380
Brouwer en Hoogerbeets. . . . . » 42.200
H. T. M. Roemers . . . . . » 42 000
Groenhoff en Haak . . . . . » 41.720
W. L. Leibbrandt . . . . . » 41 575
J. Koster. . . . . » 41.248
D. Heijer . . . . . » 41.100
De Haan en Cerlijn. . . . . » 40.200
H. C. Dorlas . . . . . » 39.981
Oosterink en Schut . . . . . » 39.960

DIEPENVEEN, 24 Juni. — Het gemeentebestuur, onder beheer van den architekt H. Westra Jr. te 's Gravenhage: het bouwen van eene school voor 240 leerlingen, met overdekte en open speelplaats, meublement en verder bijbehooren te Diepenveen:

J. Witteveen te Deventer. . . . . *f* 23.139
A. J. Markerink idem. . . . . » 22.973
G. J. Akkerstaf idem . . . . . » 22.970
C. S. Landstra te Bolsward . . . . » 22.846
E. J. Klosters te Colmschate. . . . » 22 737
G. Peteri Cz. te Deventer . . . . . » 22.547
G. Meijer te Diepenveen . . . . . » 22.514
G. Hofstee te Deventer . . . . . » 21.185
L. Oosterwijk te Wijhe . . . . . » 20.300
W. A. Korteling te Deventer . . . » 19.750
raming » 21.450

WESTSTELLINGWERF, 23 Juni 1883. — Burgemeester en Wethouders: het bouwen eener school te Wolvega en te Slijkenburg.

School te Wolvega.

J. E. de Boer te Noordwolde . . . *f* 25.824
Joh. R. Jansma te Hullem. . . . . » 22.927
H. L. Hoogkamp te Nijlamer . . . » 21 736
K. J. Kalt te Ureterp . . . . . » 20.894
E. Groenink te Steenwijk. . . . . » 20.700
J. G Hofman te Blesse. . . . . » 20.245
J. de Boer en zn. te Steenwijk . . » 19.997
Jan Dijkstra te Burgum. . . . . » 19.973
J. E. Mulder te Noordwolde. . . . » 19.900
S. J. Lenstra te Wolvega . . . . . » 19 725
A. T. de Boer te Oudeschoot. . . » 19.480
G. J. de Boer te Blesse. . . . . » 19.420
J. Nijdolt te Wolvega. . . . . » 18.994
J. L. de Vries te Oldescholtpa . . » 18.900
R. A. van Veen te Terwispel. . . » 17.645

School te Slijkenburg.

L. Brugge te Ossenzijl . . . . . » 82.05
G. Brugge te Kuinre . . . . . » 8.125
S. Brugge te Spenga . . . . . » 7.941
J. Nijholt te Wolvega. . . . . » 7.152
A. L. Hoogkamp te Scherpenzeel. » 6.400
P. M. de Vries te Lemmer. . . . » 6.260
E. Groenink te Steenwijk . . . . . » 6.174

Advertentiën.

DORDTSCHE TRAS.
H. F. ONDERWATER & Co.
DORDRECHT,
STOOM-TRASMOLENAARS.

Opvolgers van de Heeren P. en J. HORDIJK,

leveren geen andere tras, dan die op hunne molens te *Dordrecht* gemalen wordt van **zuiveren tufsteen**, uit de groeven van den Heer GERHARD HERFELDT te *Andernach*, uitmuntende kwaliteit en billijken prijs. Bevelen zich aan tot de levering van

TUFSTEEN. 1376

VOORHANDEN, alle soorten RIJNSTEEN en UTRECHTSCHE STEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN, *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. (1377

VERZILVERDE EN GEFOELIEDE
SPIEGELGLAZEN
SPIEGELS EN LIJSTEN
IN ALLE STIJLEN,
Ornamenten in Carton Pierre,
levert tegen billijke prijzen de spiegelfabriek
1379 van
M. HARTMANN,
KANTOOR: Utrechtschestraat 14. *FABRIEK:* Falckstraat 49/51

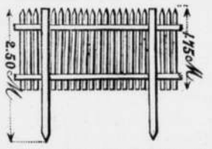

J. & D. VAN DER POT.

ROTTERDAM.

GEKYANISEERD ROTVRIJ EN BRANDVRIJ

RASTER- en ander HOUTWERK,

in alle op te geven maten, tot 10.25 M.

Dennen-, Vuren-, Greenen- en Eiken Bestekhout

en verder TIMMERHOUT,

Vlot- en Slijpdeelen enz.

Prima Portland-Cement,

merk DYCKERHOFF & SÖHNE,

in wichthoudende Vaten van 180 Kilo

en Zakken van 70 Kilo,

niet vervalscht met **hoogovenslakken, kalksteen** of dergelijke bijmengingen.

HYDRAULISCHE en andere KALK

per Wagon of Scheepslading.

HARDSTEEN,

uit de prachtige groeve te Emptinne,

van de Heeren GOOSSENS & SONNENBERG,

gezaagd in Platen

en **Steenhouwwerk** op maat klaargemaakt.

NIEDERMENDIGER BAZALT LAVA.

ZANDSTEEN,

uit de groeven van

Staudernheimer.	Cordeler.
Breitenheimer.	Wexemer.
Udelfanger.	Roode Kylthaler.
Bentheimer.	La Rochette.

Italiaansche Mozaïkvloeren,

1369 volgens teekening.

ENGELSCHE AARDEN BUIZEN.

BELGISCHE GIPS.

Vuurvaste Steenen en Vuurklei enz.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

AANBESTEDING 1370

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT.)

Op Dinsdag den 17den Juli 1883, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek N°. 380.

Het afbreken van vier wachterhuisjes en het maken van vijf wachterswoningen, ten behoeve van de spoorwegen van DEVENTER—ZWOLLE en MEPPEL—GRONINGEN.

De besteding geschiedt bij enkele inschrijving, volgens § 62 van het bestek.

Het bestek ligt van den 23sten Juni 1883 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur W. J. KLERK DE REUS te *Meppel*, en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraalbureau (afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

De aanwijzing op het terrein zal geschieden: voor Deventer—Zwolle op den 11den Juli 1883, des voormiddags ten 10.30 ure aanvangende te Deventer, en voor Meppel—Groningen op den 12den Juli 1883, des namiddags ten 12.30 ure.

UTRECHT, den 21sten Juni 1883.

1371 **AANBESTEDING.**

De Architect IJ. BIJVOETS Gz., te *Amsterdam*, zal, namens den Heer V. ALTINK, op Dinsdag 10 Juli 1883, des middags te 12 uur, in het Café van A. BLEIJS, Damstraat N°. 16 aanbesteden:

Het bouwen van een Café genaamd Czaar Peter, aan de De Ruijterkade te Amsterdam.

Gedrukte Bestekken met Teekening à *f* 2.50 per stel van af 30 Juni a. s. verkrijgbaar aan de Kiosken op den Dam.

Het bestek en teekening liggen ter inzage bij V. ALTINK, Prins-Hendrikkade 30.

TROTTOIR-TEGELS. **PARKETVLOEREN,** CEMENT-TEGELS.

Villeroy & Boch, Mettlach

Boch Frères, Maubeuge

Minton, Hollins & Co., Stoke

benevens **verglaasde Wand-** en **Faïencee Tegels,** 1372

bij de Vertegenwoordigers en Depothouders

DE LINT & Co., Oostzeedijk 248, Rotterdam.

Reproductiën in Photolithographie

Heeren Uitgevers, Teekenaren, Architekten en Aannemers, maken wij attent op ons Photolithographisch Etablissement, speciaal ingericht voor reproductiën van **Penteekeningen, Oude of Moderne Handschriften, Plannen, Landkaarten, Staal- of Koperen Platen, Etsen, Lithographiën,** in een woord van *iedere* teekening, bestaande uit *zwarte lijnen* of *puntjes*, op wit papier geschreven, geteekend of gedrukt.

Eenige der talrijke voordeelen van het Photo lithographisch Procédé zijn: mathematisch, juiste teruggave van het origineel, goedkoopste spoed, mogelijkheid eene teekening te vergrooten, te verkleinen, of in gelijke grootte te copieeren, enz. enz.

Prijsopgave zullen wij gaarne zenden, wanneer ons opgegeven wordt: het te reproduceren onderwerp, het formaat, waarop de reproductie verlangd wordt, of op luxe of gewoon papier, en het approximatif aantal exemplaren.

WEGNER & MOTTU.

Amsterdam, Rokin 138. *Utrecht.* Hamburgerstraat, 237

De platen van het „Bouwkundig Weekblad" en het „Bouwkundig Tijdschrift" zijn in ons Etablissement vervaardigd. 1373

LOUIS GOFFIN & CIE.

28, Avenue Rogier 28, LUIK.

Exploitanten van HARDSTEEN (Petit granit) en van KEIJENGROEVEN alsmede van LUXEMBURGSCHEN STEEN.

HARDSTEENGROEVEN van OGNÉ ruim 10 Hectaren groot met Stoomzagerij ingerigt om alle afmetingen te kunnen zagen.

LA ROCHETTE STEEN, GILSDORFER STEEN en WIDDEBERGER-KEIJEN, ruim 18 Hectaren in exploitatie in Luxemburg.

Verder GRANIET en GRESKEIJEN, HYDRAULISCHE en VETTE LUIKSCHE KALK.

Aan Ingenieurs en Architecten worden op aanvrage monsters van bovenstaande steensoorten toegezonden. 1378

1374 **FERD. ENGERS.**

AMSTERDAM, Gelderschekade 88. **ROTTERDAM,** Hoogstraat 184.

Obernkirchner en Bremer Zandsteen.
La Rochette „
Udelfanger „
Roode Kijlburger & Wurttemberger „
Weibern-Tufsteen.
Silezisch & Zweedsch graniet.
Terrazzo- & Mozaïkvloeren.

A. VAN VLIJMEN,

te 's GRAVENHAGE.

STUCADOOR EN ORNAMENTIST VAN ZIJNE MAJESTEIT DEN KONING,

maakt en levert alles wat tot het vak behoort accuraat en voor concurrerende prijzen. 1375

Gedrukt bij de Erven H van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

3DE JAARGANG. ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST. N°. 27. 5 JULI 1883.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN en F. J. NIEUWENHUIS.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Warmoesgracht 12, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD.

OFFICIEEL GEDEELTE: Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — NIET OFFICIEEL GEDEELTE: Van de tentoonstelling te Amsterdam.— Binnen- en Buitenlandsche berichten. — Prijsvraag.—Afloop van aanbestedingen.

VAN DE TENTOONSTELLING TE AMSTERDAM.

II. **De bouwkunst in de afdeeling schoone kunsten.**

Uit de ondervinding blijkt, dat een tentoonstelling van bouwkundige teekeningen voor den niet-vakman vervelend is, en op niemand aangenamen indruk maakt. Dit feit is zeker de oorzaak, dat voor elke expositie waar die teekeningen worden toegelaten, de architekten zoo weinig geestdrift ontwikkelen. Hoe kan het ook anders?? Op de Weener wereld-tentoonstelling was de afdeeling der bouwkundige teekeningen de rustplaats voor vele vermoeiden, die daar starend, maar niet denkend, zaten uit te rusten; op de laatste Parijsche tentoonstelling, waar nog geen 60 bouwkundige teekeningen op de 3260 doeken, teekeningen, aquarellen, gravures en platen aanwezig waren, was een zaal waar de bouwkunde vertegenwoordigd was, de slaaphoek van het publiek.

Op de Amsterdamsche tentoonstelling is karig voor rustplaatsen zorg gedragen, en de architekt, die het werk zijner kunstbroeders wil bestudeeren, wordt in de zaaltjes waar hun werken hangen, door niemand gestoord.

De projekten in de Fransche afdeelingen der schoone kunsten, zal ik het eerste bespreken.

De architekt Seethe zond een ontwerp in, voor een schouwburg te Nice, die mij toeschijnt zooveel mogelijk te voldoen aan de tegenwoordig gevorderde eischen voor zulk een gebouw. De voorgevel, in Fransche renaissance, maakt niet den indruk alsof hij dien van een schouwburg ware. Is het om die reden dat de ontwerper in eenige medaillons de woorden, Comédie, Drame, Opéra enz., geplaatst heeft? De erg zware steenmassa met de zware attiek boven de ramen der eerste verdieping, en de minder gunstige verhoudingen der verdeeling van die lichtopeningen schaden zeer aan het geheel.

De zijgevel is alles behalve een voorbeeld van de zoo dikwerf aangehaalde Fransche losheid en fijnen smaak.

Het teekenwerk van dit ontwerp is verdienstelijk, de aquarel die het gebouw in perspectief voorstelt, zelfs zeer fraai.

De teekeningen die betrekking hebben op de restauratie van het hotel Cujos te Bourges, zijn hoogst belangrijk voor de studie der Fransche gothiek. Het gebouw dateert uit den tijd toen de rijk en machtig geworden burgerklasse, haar woningen statiger en weelderiger ging inrichten, daarin wedijverende met den adel. Jacques Coeur had tot devis: „A vaillants coeurs rien impossible."

De architekt Levallois Perret stelt de teekeningen van een groep schoolgebouwen tentoon, die bij een wedstrijd in 1880 den eersten prijs behaalden. De gebouwen zijn allen ontworpen voor een uitvoering in witten natuurlijken steen, met gebruikmaking van rooden baksteen voor strekken, ontlastingsbogen boven deur- en raamopeningen, en voor vlakversieringen van friezen en banden. Onze baksteengevels in aanmerking genomen, zien deze Fransche er plat en zwaarmoedig uit; hier en daar denkt men meer aan onze stal- dan aan schoolgebouwen. Toch zijn die gevels, waaruit het streven spreekt om de versiering hand aan hand met de con-

structie te laten gaan, de aandacht waard, evenals de weloverdachte indeeling van de gebouwen.

De Parijsche architekt W. Bouwens, den Hollanders wel bekend, zond zijn projekt voor de verbouwing van het hotel, waarin de maatschappij van den Crédit-Lionnais is gevestigd. Deze maatschappij besloot in 1881 haar zetel op den Boulevard des Italiens te vergrooten en kocht de aangrenzende gebouwen om deze te vereenigen met bestaande, aan de beide straten Grammont, en Choiseuil. De werken waren hoogst belangrijk, en moesten in den kortst mogelijken tijd worden uitgevoerd, voor 't meerendeel in den winter van 1881 op 82; in het voorjaar van 1881 aangevangen, moesten zij op 1° Juli 1882 worden opgeleverd. Ten einde ook gedurende dien winter zonder stoornis geregeld te kunnen werken, construeerde de aannemer van het werk, de heer M. Pillet, eene groote met een kap overdekte stelling, die te recht de bewondering der Parijzenaars verwekte. Deze stelling was zoodanig ingericht, dat geen der constructiedeelen van het gebouw eenige hindernis opleverde tijdens de uitvoering der werken, noch van het uitwendige, noch van het inwendige. Alle werken konden van af die stelling worden uitgevoerd, terwijl naar gelang van de vordering der werkzaamheden, die gedeelten welke niet meer noodig waren, konden weggeruimd worden, terwijl de groote houten kast waarin het werk werd uitgevoerd kon blijven bestaan. De teekening van die merkwaardige stelling is niet bij de inzending gevoegd.

Het middengedeelte van den eigenlijken voorgevel van het nieuwe hotel is een avant-corps, dat alles doodslaat; de zijgevels zijn hoogst eenvoudig.

Het nieuwe hotel van den Comptoir d'escompte te Parijs, is zonder twijfel het gebouw, dat in het afgeloopen jaar het meest aldaar besproken is geworden. Ik vind er op de tentoonstelling de plannen, fotografiën, en een model van den hoofdingang van.

Het voormalige gebouw dezer maatschappij was sinds lang onvoldoende geworden voor haar steeds toenemende werkzaamheden, en aan den talentvollen architekt, den heer Ed Corroyer, werd de vervaardiging van nieuwe plannen opgedragen, voor eene inrichting, die in alle opzichten aan de eischen van den tegenwoordigen tijd moest te gemoet komen. Het oude gebouw was in een zeer morsige buurt van Parijs gelegen, in de rue Bergère, een vrij smalle straat; van af den Boulevard kon men aan het einde van de rue Rougemont een klein gedeelte van den gevel zien. En aan dat gedeelte heeft de architekt terecht al zijn aandacht geschonken. Behalve de uitvoerige teekeningen op groote schaal, is van dat „pavillon" een model tentoongesteld.

Achter de drie bogen in de benedenverdieping bevinden zich de toegangen tot een vestibule, aan een zeer groote zaal voorafgaande die alleen voor het publiek bestemd is. Deze drie ingangen worden door één grooten en zwaren boog overspannen; de figuur boven die ingangen en in dien boog stelt de voorzichtigheid — als hoofdeigenschap der inrichting — voor. Zij draagt in de rechterhand een scepter als het bewijs van haar macht, in de linker den spiegel der waarheid. Zijn alle verhoudingen uitgevoerd volgens dit model, of, wat waarschijnlijker is, volgens de teekening, dan dunkt mij deze figuur te zwaar voor de pijlers die haar dragen.

De boog achter dit beeld, is gesloten met een gesmeed ijzeren vlechtwerk, en glas.

De gootlijst draagt een bekroning, die mijns inziens te nietig is in het geheele gevelontwerp. Zij maakt een indruk alsof de ontwerper nu eenmaal niet zijn denkbeeld wilde laten varen om zijn gebouw nog met twee groote figuren te bekronen, die dan ook als tenanten der bekronende cartouche optreden, maar aan de algemeene verhoudingen schaden. Die beide zittende figuren stellen voor, de rechter: „de Nijverheid" met de eene hand steunende op het „Groote Boek", met de andere een kort zwaard vasthoudende; de linker figuur: „de Handel", met het traditionneele symbool, de staf van Mercurius. De fotografiën naar de uitgevoerde beeldhouwwerken geven een denkbeeld van de uitstekende bewerking, die verschuldigd is aan den beeldhouwer Aimé Millet. Het even schoone ornementeele beeldhouwwerk is van den heer Villeminot.

De schoone fries boven den grooten boog is versierd met een vijftal médaillons in glasmosaik, elk voorstellende een der vijf werelddeelen. Om zich een denkbeeld te maken van de kolossale afmetingen van 't gebouw, neme men in aanmerking, dat de fries ongeveer een manslengte hoog is; hieruit volgt te meer, dat de gevelbekroning misschien te nietig is. Wellicht veranderen de verhoudingen ten gunste, wanneer men het gebouw in werkelijkheid ziet, van af het einde eener vrij lange straat, wier huizen een omlijsting van den onderbouw van den gevel vormen, terwijl de geheele silhouet bekroond wordt door een slank torentje. De geheele facade is in witten bergsteen uitgevoerd, het torentje daarentegen bestaat uit een hout constructie met lood bekleed. Dit torentje is vooral boven zijn basement, waarin het uurwerk, vrij armelijk behandeld; in aanmerking genomen de hoogte die het inneemt, echter met rede.

De architekt heeft bij den bouw van dit werk, waar hij maar kon, gebruik gemaakt van al de nieuwe hulpmiddelen die de tegenwoordige nijverheid in staat is te leveren. Een bezoek aan het gebouw zelve is dan ook van veel belang, ten einde kennis te maken met zijn electrische verlichting, het toegepaste systeem van verwarming en ventilatie, de onderlinge acoustische verbinding der verschillende bureaux, de pneumatische seintoestellen, uurwerken, enz.

De groote zaal voor het publiek ziet er sober uit, en koud tevens; pijlers, pilasters en kolommen zijn niet altijd op even rationeele wijze, uit de constructie voortvloeiende, geplaatst.

Meerdere ontwerpen dan de hierboven besprokenen zijn in de Fransche afdeeling niet; thans is de Belgische aan de beurt.

De verdienstelijke architekt A. F. Schoy heeft een aantal teekeningen ingezonden, de restauratie van de Notre-Dame au Sablon te Brussel voorstellende, allen geteekend in enkele lijnen op linnen. Dat maakt een aardig effekt.

Deze eerwaardige kerk werd ongeveer in 1304 gesticht ter herinnering aan den veldslag bij Worringen, waarin hertog Jan I van Brabant de overwinning behaalde op het leger van den aartsbisschop van Keulen en den graaf van Gelder. Het tegenwoordige gebouw, vooral in Brussel ook bekend als Notre-Dame des Victoires, werd van 1400 tot 1549 gebouwd.

Volgens deze ter bezichtiging gestelde plannen wordt thans, onder de leiding van den heer Schoy, de restauratie uitgevoerd en is zij gedeeltelijk gereed tot de hoogte van de gootlijst. De aanbesteding der thans voltooide restauratie had plaats op 15 Juni 1882, en zij omvat het westelijke gedeelte aan de rue des Sablons, behalve het hoofdportaal, en den zuidelijken gevel van af den voorgevel tot aan het transcept in de rue de la Régence. Het overige wacht op eene hervatting der werkzaamheden, die sinds eenigen tijd gestaakt werden. De noordelijke gevel grenst bijna in zijn geheel aan den tuin van een naburig erf, terwijl tegen het overige gedeelte van dien gevel — de noordelijke koormuur — huizen gebouwd waren. Deze laatste zijn thans verdwenen, evenals de aanbouwen aan den zuidelijken gevel, ter verbreiding van de rue de la Régence en ter verruiming van het gezicht op het Palais de Justice.

De steen welke bij deze belangrijke restauratiewerken wordt gebezigd, is de pierre de Gobertange.

Jean Baes, architekt te Brussel, is in het zuidelijkste deel van ons land wel bekend. Ter tentoonstelling doet hij zich in de eerste plaats kennen als een uitstekend teekenaar en aquarellist. Men zie zijne uitmuntend geslaagde studiën: torens en torentjes van België, bestaande uit een tiental aquarellen, voorstellende de torens van St. Cathérine, gebouwd door den architekt Poelaert, in overgangsstijl, het Stadhuis, (1450), Notre-Dame de la Chapelle (1483), Riche Claire, allen te Brussel, de St. Charles-Borromée, een Jesuitenkerk naar de plannen van Rubens gebouwd in het eerste vierde gedeelte der 17e eeuw, en in het begin der 18e eeuw herbouwd; te Antwerpen, St. Sauveur, een minder gelukkig voorbeeld van een toren die in 1843 voltooid werd — de kerk zelve werd bij gedeelten gebouwd van 1358 tot in het midden der 16e eeuw — te Brugge, en verder van kerken te Gent, Mechelen en Dieghem. Deze belangrijke studiën zien er met recht smakelijk uit.

De zelfde architekt geeft een tiental kleine projekten, even smakelijk geteekend, van villa's, tuinhuizen, stallen, een jachthuis, enz., gebouwtjes van kleinen omvang in baksteenbouw, met bergsteen en enkele onderdeelen van hout. De indeeling van sommige dezer gebouwen is niet onaardig; de architektuur daarentegen is niet altijd even bevallig.

Zijn concours-ontwerp voor een Casino te Blankenberghe vind ik niet edel van verhoudingen. De voorgevel vertoont in de verdieping gelijkstraats een aantal deuren, waarvoor een veranda; boven die deuren ontwikkelt zich een oogenschijnlijk zwaar midden-corps, dat een kolossaal groot rond radvenster bevat, hetwelk de groote zaal, ter breedte van den geheelen gevel, moet verlichten. Het gebouw wordt bekroond door een soort van koepel van vierkanten grondvorm, waarvan de voorzijde op den voorgevel rust, terwijl de achtergevel steunt op twee zuilen, staande in de zaal, waarin bals en concerten moeten gegeven worden. Vooral op zulk een wijze geplaatst, dunkt mij dezen koepel ongemotiveerd te zijn. Noodig is hij niet.

De vleugels aan beide zijden naast het hoofdgebouw, bevatten de dienstlokalen, benevens links een café restaurant, rechts lees- en conversatiezaal. Die vleugels treden ter volle diepte der veranda voor het hoofdgebouw, en die voorsprongen zijn bekroond met koepels, gelijk aan dien van 't hoofdgebouw, maar op kleinere schaal Ik voor mij vindt de verhoudingen en indeelingen der ramen niet gunstig; de daklijnen hebben iets doms — op andere wijze kan ik het niet uitdrukken — en de silhouet van 't geheel is dan ook niet behaaglijk.

Wat van den monumentalen ingang van een spoorwegtunnel te zeggen? Dat er vele motieven doen denken aan de Weener kazernen en het Arsenaal? Het is geoorloofd die na te volgen. Het ontwerp is wel geestig; gezocht en niet natuurlijk vind ik echter de wijze, waarop de vleugels van de opening van den tunnel behandeld zijn, alwaar rotsblokken, als ware het versteende watervallen, door de bogen van die vleugels schijnen afgeschoven te zijn. Ook hier is het teekenwerk uitstekend en vol karakter.

De heer H. Coenraets heeft zijn ontwerp ingezonden waarmede hij den eersten prijs behaalde bij een wedstrijd voor een nationaal museum.

Combinaties van tempelfaçades, met ramen, aan woonhuizen behoorende, vallen niet in mijn smaak. De gevel is in den trant als zoovele andere, maar doet juist niet aan een museum denken. Ook dit gebouw wordt door een grooten koepel bekroond — zie het Paleis van Justitie te Brussel — bestaande uit een vierkanten onderbouw of zuilenbouw, overgaande in een rond eigenlijk koepeldak. Deze overgang is wat nuchter opgelost. De eindpavillons der smalle en ver voorspringende zijgalerijen, waartusschen de allerminst eenvoudig opgeloste toegangen tot het gebouw, zoowel voor voetgangers als voor rijtuigen, zijn geen navolgenswaardige voorbeelden. Ook de inwendige indeeling van het gebouw komt mij voor een museum, niet zeer praktisch voor; en zou er in een gebouw met eene bestemming als deze wel ooit zooveel toeloop op één oogenblik zijn, dat een salle des pas perdus, van afmetingen als hier te zien zijn, gemotiveerd is? Ik geef toe, de indruk die de museumbezoeker ontvangt bij het binnentreden van het gebouw moet geëvenredigd zijn aan de schatten die dit bevat; maar het komt mij voor dat daaraan ook grenzen moeten zijn en dat deze in dit ontwerp wel een weinig zijn overschreden.

Het ontwerp voor den verbouw van het Théatre du Parc te Brussel, van F. de Vestel hangt te hoog om nauwkeurig beschouwd te worden, maar niet hoog genoeg om er een zeer bekende kennis in te ontdekken.

De heer J. J. van IJsendijck, den Nederlanders zeer van nabij bekend door zijne „Documents claissés", behoort onder hen. die een zeer grondige studie gemaakt hebben van de Oud-Nederlandsche kunst; hij heeft zonder twijfel de schoonste bijdragen geleverd die de kennis van haar glorierijkst gedeelte meer algemeen bekend maken en het doen waardeeren.

Na den bouw van zijn stadhuis te Anderlecht ging er menige stem van bewondering op over dit juweeltje van Vlaamsche kunst. Terecht zal men zich bij de schare van bewonderaars voegen indien men op de tentoonstelling kennis maakt met de fotografiën, naar dit gebouw genomen.

Te Anderlecht bouwde dezelfde architekt eene gemeenteschool in echten oud-Hollandschen stijl. Het karakter van dien stijl is uitstekend getroffen in dit van baksteen, met banden, streksteenen en raam-omlijstingen van natuurlijken steen, uitgevoerde gebouw.

Verhoudingen, indeeling van den gevel en dakverdeeling zouden doen denken aan een opmeting naar een ouden nog bestaanden gevel, indien een nadere beschouwing der fotografie, waaruit blijkt dat men hier niet te doen heeft met een slaafsche navolging en men wel degelijk op de eischen van den tegenwoordigen tijd heeft acht gegeven, en ook het onderschrift, niet deden zien dat het een nieuw gebouw is. De betrekkelijk eenvoudige gevel maakt een alleraangenaamste indruk en is een keurig voorbeeld voor den Nederlandschen architekt.

De villa „van de Corput" te Uccle, aan den straatweg van Brussel naar Waterloo is eveneens een fraai ontwerp, waarbij de oud-Hollandsche renaissance vormen zijn toegepast, en in hoofdzaak gebruik is gemaakt van baksteen in twee kleuren. Alleen voor het basement, de corbeaux van arkels en balkons, de streksteenen, cartouches en tympans is natuurlijken steen toegepast. In het gebruik van geelen baksteen, in verband met natuurlijken steen aan een gevel van rooden baksteen, ligt volgens mijn bescheiden oordeel altijd iets gevaarlijks. De beide eerstgenoemde steenen kleuren moeilijk te samen, vooral indien de baksteen aan den invloed van het weder blootgesteld is geweest en voor het meerendeel een onbestemde en door het indringen van vuil, een morsige kleur krijgt, die bij de meer levendige kleur van natuurlijken steen — al is die ook verweerd — niet gunstig afsteekt.

In denzelfden geest als de laatste villa is het landhuis te Middelkerke en het woonhuis te Ostende behandeld. Van deze bouwwerken zond de heer van IJsendijck de platen welke verschenen zijn in de „Emulation" en de „Documents practiques de l'architecture."

Nog stip ik twee keurige ontwerpen aan: een van de thans in uitvoering zijnde kerk, in renaissance stijl, te St. Josse ten Noode, en een voor eene gothische kerk te Brussel.

Na de verdiende aandacht aan deze belangrijke inzending geschonken te hebben valt het fantastische ontwerp voor een woonhuis van den architekt L. van Arenbergh wel wat af, en men maakt onwillekeurig de opmerking, dat, indien men in een bepaalden stijl wil werken, men goed doet zijn voorbeelden en motieven te zoeken in den bloeitijd van dien stijl, en niet moet overnemen wat minder gelukkig of al te grillig was.

In 1880 heeft België een schitterend feest gevierd met zijne waardige tentoonstelling, zeker door velen mijner lezers bezocht, die zich zonder twijfel het groote gebouw nog herinneren zullen. Welnu, dit gebouw wordt ingericht tot Musée des reproductions et des arts décoratifs, Musée scolaire, exposition et musée d'agriculture et d'horticulture. Wat van hout was, met zeildoek bekleed, en wat gips was, zal in steen veranderd worden. De hoofdtoegang tot de toemalige tentoonstellingslokalen is in 't projekt triomfboog geworden; de kwartcirkelvormige zuilengangen ter weêrzijden van dien ingang, eertijds een loggia waarachter expositielokalen, de restauraties, enz., zijn open gaanderijen geworden, van af de groote poort toegang verleenende tot de lokalen, nu bestemd voor de bovengenoemde musea enz.

Dit ontwerp is afkomstig van den heer G. Bordieau die het duidelijk maakt door twee groote teekeningen, gevende een geometrissche voorstelling van het geheel, en een perspectief van af den Rond point gezien. De uitvoering van deze teekeningen kan in geen vergelijking komen met het werk van den heer Baes, die ons verwend heeft, in de Belgische afdeeling.

Een enkel woord slechts over het Paleis van Justite te Brussel.

Zonder tegenspraak is dit het merkwaardigste gebouw in den laatsten tijd in België opgericht. Het ligt aan het einde van de rue de la Régence te Brussel. De plannen zijn van den architekt Poelaert, die zonder twijfel er in geslaagd is aan de opdracht die hem gedaan werd te voldoen, om namelijk „iets buitengewoons" te leveren. De grootte en de ligging van het gebouw gaven daar aanleiding toe. Het is 180 M. lang en 170 M. breed, en is van verschillende punten, om Brussel, in zijn geheel zichtbaar. Na een langen voorbereidingstijd, vol van wisselvalligheden werd in 1866 met de werken een aanvang gemaakt, in de hoop dat zij in 1880 gereed zouden zijn, daar het plan bestond om in dat jaar de inwijding van het gebouw te doen samenvallen met de herdenking van het vijftigjarig bestaan van het Belgische Koningschap. Het werk was echter op dien tijd nog niet voltooid. Lang werd er getalmd met een besluit te nemen omtrent het bekronende gedeelte van het gebouw. Men kon niet beslissen of men midden boven de groote salle des pas perdus een soort van obelisk of wel een koepel zoude plaatsen. Eindelijk werd de laatste gekozen, naar ik meen eerst in 1879. Thans is die koepel zoover gevorderd, dat de laatste hand aan het bovenste bekronende lid gelegd wordt, dus aan de eigenlijke kroon. Van de groote beelden op de hoeken zijn er thans reeds drie zichtbaar, twee aan den voorgevel, Place royale, en de derde aan den achtergevel, rechts. Een dezer beelden stelt de Clémence royale voor, van den bekenden Belgischen statuaire Alphonse Tombay het is 5,80 M. hoog en weegt 6000 K°. Dit, om eenig denkbeeld te vormen van deze kolossale beelden, die op meesterlijke wijze vervaardigd worden in de Fonderie Royale te Luik.

Op de meubels na is de gerechtzaal thans gereed; in 't laatst der vorige maand werden de stellingen weggenomen, die het plafond nog aan het oog onttrokken.

Een doorsnede over het gebouw, midden door den koepel, en alzoo diens constructie voorstellende, is op de tentoonstelling aanwezig. Het is een meesterlijk uitgevoerde teekening van den heer Jean Baes, die zich hierin als een groot kunstenaar doet kennen.

Het werk van den heer Poelaert is ontegenzeggelijk een grootsche schepping. Op verren afstand gezien, bij voorbeeld van af den Rond-Point aan het einde van de rue de la Loi, ligt het witte gebouw daar als een fantische tempel op een voorsprinde rots. En wanneer de ondergaande zon haar laatste en gloeiende stralen voor korten tijd op dien tempelbouw werpt, waarboven den helderen hemel, en waaronder een gedeelte der stad Brussel, als in een floers van nevelen verborgen ligt of door donkere tinten gekleurd is, dan waant men zich voor een kort oogenblik terug in een der verhalen van die duizend en één nachten onzer jeugd, waarvan de herinnering nog af en toe tot ons spreekt. Van uit de verte heeft de tempel u uitgenoodigd tot een bezoek, maar de kennismaking van meer nabij bevredigt u niet. Men blijft onvoldaan, niettegenstaande de overweldigende grootte, den schitterenden rijkdom, zoowel in- als uitwendig.

In de Belgische afdeeling staat bij de plannen van dit gebouw een groep, op groote schaal in gips uitgevoerd, voorstellende de Justitia, gemodelleerd door den Belgischen beeldhouwer J. Dillens.

De Justitia zelve is voorgesteld als een man, op rijpen leeftijd gekomen, zittende in rustende houding op een zetel. Mij geeft dit beeld een indruk alsof de Justitia, nog onbesloten, in grooten tweestrijd is aan wien de hand te reiken, aan de genade (de menschenvriend) die aan zijn rechter, of aan de wet of het geweten die aan zijn linkerzijde staat. De eerste wordt voorgesteld door een staande vrouw, met een kind op de armen, de andere door een eveneens staande vrouw, welke in haar linkerhand de weegschaal vasthoudt, terwijl zich om haar rechter een slang kronkelt.

Zie hier een voorstelling der gerechtigheid, mijns inziens geheel en al ontstaan onder den indruk van de wijze waarop in België recht gesproken wordt, een ontwerp, dat beter den naam gedragen zou hebben van rechterlijke Jury. Dat zulk een Jury, niet uit rechtsgeleerden bestaande, lang, zeer lang twijfelt eer zij overgaat tot het vellen van haar vonnis; dat zij tusschen de gestrenge toepassing der wet naar aanleiding van een verkregen overtuiging, en het menschelijke medelijden met den overtreder lange wijfelt, is een natuurlijke zaak. Met den rechter van beroep is 't anders gesteld. De gerechtigheid kan dan ook, dunkt mij, niet wijfelend of in tweestrijd zijnde worden voorgesteld op 't oogenblik dat een vonnis gesproken wordt; zij past op dat oogenblik de wet toe, in alle gestrengheid, blind voor alle invloeden van buiten. De gerechtigheid treedt op na het grondig onderzoek van den rechter, met een vaste overtuiging, en een beeld, den rechter zoodanig voorstellende dat hij nog onbesloten is, kan nog niet de Justitia heeten.

Dit alles is mijns inziens, want: „je donne mon opinion non comme bonne, mais comme mienne", zoo hier als elders. Ik eerbiedig de inzichten van den ontwerper, wiens schoone groep den talentvollen Belgischen beeldhouwer waardig is.

Tot zooverre de ontwerpen der buitenlandsche gasten; later hoop ik terug te komen op die welke onder Nederlandsche vlag zeilen. ELJEN.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

De Heeren Architekten P. J. H. Cuypers en C. Muysken zijn door de „Sociétédes Architectes du Département du Nord" te Lille, in hare vergadering van 2 Juni j. l. benoemd tot „Conseiller honoraire" van de voornoemde vereeniging.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

's GRAVENHAGE. De Raad van Bestuur van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs heeft in zijne vergadering van den 21n Juni jl. de heeren J. F. W. Conrad, Dr. E. F. van Dissel en W. H. Hubrecht respectievelijk tot president, vice-president en penningmeester verkozen.

Onder het »Pluksel" van de Nederl. Spectator lezen wij het volgende:

Twee Gemeenteraads-Besluiten.

PARIJS. 25 Juni. De gemeenteraad dezer hoofdstad heeft een supplementair crediet van 20.000 fr. verleend ten behoeve der werklieden-delegatie, welke de internationale Tentoonstelling te Amsterdam zal bezoeken. Het totaal der gedelegeerden is zeventig, en dat van het toegestaan crediet 35.000 fr.

En daaronder:

Gemeenteraad van 's Gravenhage.

zitting van Dinsdag 26 Juni (geopend te 2½ ure).

12. Nader adres van de Timmerlieden-en Modelmakers-vereeniging »Vooruitgang zij ons streven" in zake haar afgewezen verzoek om subsidie voor het bezoeken der Tentoonstelling te Amsterdam door eenigen haren leden. Aangezien dit adres niet voldoende van zegel is voorzien, wordt hieromtrent overgegaan tot de orde van den Dag.

Vaderland van Woensdag 27 Juni.

— Voor de eind-examens der polytechnische school hadden zich aangemeld 56 candidaten, waarvan zich vóór of gedurende het examen teruggetrokken 5 candidaten.

Het diploma van civiel-ingenieur is toegekend aan de heeren: J. C, van Aalst, R. van den Broek, A. J. Buis, G. G. Calkoen, J. Th. Cuypers, E. F. L. T. van Dreveld H. J. C. G. Eilbracht, J. J. Flohil, C. C, van 't Groenewout, J. van der Hoek, R. A. van Holthe tot Echten, J. J. 's Jacob, A. Koolhoven, J. Kraus, K. J. A. Ligtvoet, H. van der Minne, H. de Mol van Otterloo, A. Plomp J. N. van Ruijven, A. Snethlage en A. Westenberg.

Het diploma van bouwkundig ingenieur of architekt aan de heeren J. Th. Cuypers en J. B. Kam.

Het diploma voor scheepsbouwkundig ingenieur aan de heeren J. Schoehuizen en D. L. Graadt van Roggen.

Het diploma voor werktuigkundig ingenieur aan de heeren J. C. Dyxhoorn, D. L. Graadt van Roggen, H. J. Herbig Jr. G. L. F. Philips.

Het diploma voor mijn-ingenieur aan de heeren M. Koperberg, H. C. Stork en N. Wing Easton,

---

— Een gedeelte van het raadhuis te Leiden is thans van de meer dan honderd jarige verfkorst ontdaan en vertoont de warme oorspronkelijke kleur van den Bremer zandsteen. Het is te hopen, dat eenmaal de geheele gevel dezelfde bewerking zal ondergaan, en bevrijd zal worden van de doodsgrauwe kleur die terecht veeler spotlust opwekt.

— In de eerste helft van Augustus e. k zal, ter benoeming van Rijks-opzichters van den Waterstaat 4e klasse, een vergelijkend onderzoek plaats hebben.

Zij, die zich aan dit onderzoek wenschen te onderwerpen, moeten zich vóór 25 Juli a. s. aan het Ministerie van Waterstaat, Handel en Nijverheid aanmelden, met een op zegel geschreven adres, bevattende nauwkeurige opgave van naam, voornamen, woonplaats en ouderdom.

De kandidaten moeten op 1 Augustus a. s. hun een en twintigste jaar zijn ingetreden en mogen hun zeven en twintigste jaar nog niet hebben volbracht. De buitengewone opzichters van den waterstaat, die bij Rijks- of provinciale werken in dienst zijn, kunnen aan het vergelijkend onderzoek deelnemen, mits zij op 1 Augustus a. s. den ouderdom van dertig jaren nog niet bereikt hebben.

Nadere bijzonderheden alsmede de vereischten voor het vergelijkend examen, zijn in de *St. Ct.* N°. 152 opgenomen.

Door den gemeenteraad van Turin is een internationale wedstrijd uitgeschreven voor een bronzen standbeeld van Garibaldi, dat 108,000 fr. mag kosten.

In een chemisch laboratorium, nabij het stadhuis te Aken gelegen, is eenige dagen geleden een brand uitgebarsten, die oversloeg naar een aangrenzend petroleum-pakhuis, eveneens in de onmiddelijke nabijheid van het oude raadhuis gelegen.

Van dit laatste is een niet onbelangrijk gedeelte vernield geworden. Gelukkig is de »Kaisersaal" met haar kunstschatten onbeschadigd gebleven.

PRIJSVRAAG.

In de maand Maart werd door de Commissie tot aanbieding van een huldeblijk aan de Regeering, naar aanleiding van de Wet tot het verleggen der uitmonding van de Maas een wedstrijd geopend voor het maken van een ontwerp in gips, voor een gedenkpenning. (Zie B. Weekblad N°. 16).

Op 15 Juni moesten de antwoorden ingeleverd zijn.

De Commissie maakt thans bekend, dat naar aanleiding van de overwegingen der Jury, de volgende bekroningen zijn toegekend:

1e prijs (*f* 250): de heer Ludwig Junger, Leeraar aan de Rijksschool voor Kunstnijverheid te Amsterdam, en 2e prijs (*f* 100): de heer Robert Haertel, professor aan de K. Kunstschule te Breslau.

Afloop van Aanbestedingen.

HAARLEM, 20 Juni. — Het bestuur der christelijke vereeniging tot verpleging van lijders aan vallende ziekte, onder beheer van den archit. A. van der Steur Jr.: het maken van een gesticht in de Meesterlottelaan:

F. Hulsebosch te Bennebroek	*f* 21.872
S. B. Peijra	» 19.500
C. Elffers en Zn	» 19.280
J. Verharen te Voorschoten	» 18.667
B. Hagen	» 18.375
D. A. Brakenburg	» 17.464
gegund; de overigen allen aldaar.	

DIEPENVEEN, 23 Juni. — Het gemeentebestuur: het bouwen van eene school, nabij het dorp Diepenveen:

J. Witteveen te Deventer	*f* 23.193
A. J. Markerink idem	» 22.973
G. J. Akkerstof idem	» 22.970
D. S. Landstra te Bolsward	» 22.846
E. J. Klosters te Diepenveen	» 22.737
G. Petri Gz. te Deventer	» 22.547
G. Meijer te Diepenveen	» 22.514
G. Hofstee te Deventer	» 21.185
L. Oosterwijk te Wijhe	» 20.300
W. A. Korteling te Deventer	» 19.750

SLIEDRECHT, 23 Juni. — De architekt J. Schotel te Rotterdam: het bouwen van een woonhuis:

B. Visser	*f* 21.123
F. Streefland	» 20.225
J. Zuiderhoek Jr	» 20.125
B. Snoek	» 19.732
J. Roskam	» 18.490
A. Langejan te Kralingen	» 18.400
H. Lagerwaard te Rotterdam	» 18.391
N. Klaus te Dordrecht	» 18.349
B. v. d. Wiel	» 18.347
J. de Rouwe	» 17.898
de overigen allen aldaar.	

WOLVEGA, 23 Juni — Het gemeentebest. van Weststellingwerf: 1. het bouwen van een school te Wolvega voor 400 kinderen:

E. J. de Boer te Noordwolde	*f* 25.824
J. Jansma te Hallum	» 22.927
H. L. Hoogkamp te Nijlamer	» 21.736
K. J. Kalt te Ureterp	» 20.894
E. Groenink te Steenwijk	» 20.700
J. G. Hofman te Blesse	» 20.245
S. de Boer te Steenwijk	» 19 997
J. Dijkstra te Bergum	» 19.973
J. E. Mulder te Noordwolde	» 19.500
S. J. Lenstra te Wolvega	» 19.725
A. T. de Boer te Oudeschoot	» 19.480
G. J. de Boer te Biesse	» 19.420
J. Nijholt te Wolvega	» 18.994
J. L. de Vries te Oldeholtpa	» 18.900
R. A. van der Veen te Terwispel	» 17.645

2. het bouwen van een school te Slijkenburg voor 100 leerlingen:

L. Brugge te Ossenzijl	*f* 8.205
G. Brugge te Kuinre	» 8.125
S. Brugge te Spanga	» 7.942
J. Nijholt	» 7.144
A. L. Hoogkamp te Scherpenzeel	*f* 6.400
H. L. Hoogkamp	» 6.394
P. M. de Vries te Lemmer	» 6.260
F. Groenink	» 6.172

AMSTERDAM, 25 Juni. — Het gemeentebestuur: het bouwen van de hoogere burgerschool met driejarige cursus voor jongens, in de Marnixstraat:

Cruijff en Schouten	*f* 97.470
Brouwer en Hoogerbeets	» 93.900
W. Voskuijl	» 91.715
S. Wit Jzn. te Oterleek	» 91.251
J. Koster	» 89.638
Peters en Roelofsen	» 86.300
H. C. Dorlas	» 84.839
P. Brugman	» 84.700
de overigen allen aldaar.	

BEEK en DONK, 26 Juni. — Het gemeentebestuur: het bouwen van eene school en onderwijzerswoning enz.:

J. v. d. Velden te Helmond	*f* 17.336
A. Vervoort te Veghel	» 17.200
J. Klomp idem	» 16.500
H. H. Verhagen te Beek en Donk	» 16.484
P. H. Versteijnen te Oosterwijk	» 16.335
H. A Hermans te Helmond	» 16.180
H. van Asseldonk te Helmond	» 15.980
F. Oliviers te Gemert	» 15.941
H. Coolen te Tongelre	» 15.910

'S GRAVENHAGE, 26 Juni. — Het bouwen van een woonhuis aan den Bezuidenhoutschen weg, onder beheer van den architekt H. Westra Jr.:

E. M. Rood te 's Gravenhage	*f* 8.985
Raasveld en Gerritsen idem	» 8.910
Tom en v. Bergen Henegouwen te 's Gravenhage	» 8.598
A. Stigter idem	» 8.575
C. Meijers idem	» 8.477
Gebr. de Vos idem	» 8.130
H. E. de Baan Scheveningen	» 8 060
A. Nater en B. de Baan te 's Gravenhage	» 7.975

'S GRAVENHAGE, 26 Juni. — Het minist. van justitie: het oprichten van een gebouw voor het kantongerecht te Sliedrecht:

J. Roskam	*f* 14.500
J. v. d. Laak te Gorinchem	» 13.195
N. Klaus te Dordrecht	» 13.135
W. van Leeuwem te Hellevoetsluis	» 13.094.60
W. Hofman en W. Visser	» 12.982
F. Streefland	» 12.596
G. v. d. Wiel	» 12.319
C. Bernhard	» 12.089
P. v. d. Wiel	» 12.022
de overigen allen aldaar.	

HAARLEM, 26 Juni. — De architekt S. Roog: het bouwen van een woon- en winkelhuis aldaar:

J. A. Raasveldt	*f* 11.000
P. Heemskerk	» 10 666
F. Hulsbosch	*f* 10.301
H. van Niel	» 9.999
A. Koen te Overveen	» 9.986
J. de Wildt	» 9.977
J. B. Lasschuit	» 9.759
S. B. Peijra	» 9.377
B. Hagen	» 9.250
J. C. van Reijsen	» 8.984
J. Visscher	» 8.700
J. Giebels en J. van Servellen	» 8.400
gegund aan J. C. van Reijsen	» 8.984

BEESEL, 28 Juni. — Het gemeentebest.: het bouwen eener nieuwe school te Beesel:

J. Gielen te Kessel	*f* 12.710
J. Ververgaart te Tegelen	» 11.420
H. Noten idem	» 11.390
H. H. van Groenendaal te Nunhem	» 16.920
G. Geurts te Beesel	» 10.800
P. Pennings te Kessel	» 10.670
W. Verstraelen te St. Odilienberg	» 10.386
G. Hub Mestrum te Maasbracht	» 10.215
gegund.	

BAARN, 29 Juni. — Het gemeentebest.: het bouwen eener openbare school en onderwijzerswoning:

H. van Rhijn te Naarden	*f* 23.348
J. B. T. Lensing te Amersfoort	» 21.840
P. Leenders te Utrecht	» 20.998.50
P. L. Homers te Hilversum	» 20.250
A. Keers idem	» 19.940
W. van Doornik te Baarn	» 19.557
G. Majoor te Bussum	» 19 396
N. van Veersen te Hilversum	» 18.940
B. van Schadewijk idem	» 18.740
J. Hartog te Baarn	» 17.525
J. de Weijer te Tiel	» 14.974

'S GRAVENHAGE, 30 Juni. — Heeren bestuurders van de St. Joseph 's gezellen vereeniging onder toezicht van den architekt W. B. van Liefland: het bouwen van een gezellenhuis en aanhooren:

H. E. de Baan te Scheveningen	*f* 50.000
A. Stigter	» 39.900
A. C. Papenhoek	» 37.450
J. G. Teunisse	» 37.374
M. L. van Spanje	» 37.138
J. Vos en L. v. d. Hoeff	» 36.500
A. Mussert	» 35.876
J. C. Pieterse	» 35.350
B. Rombout	» 35.100
J. van Groenendaal te Nunhem	» 35.000
A. F. Vroomans	» 34.870
J. C. Bernard	» 33.921
Gebrs de Vos	» 33.333
J. J. v. Sonsbeek en J. W. v. d. Vet	» 33.200
L. Tromp	» 32.100
W. P. Teeuwisse	» 32 097
J. C. Mallée en W. van Lenen	» 32.052
G. Lamkamp	» 31.375
P. Smit en Zn	» 30.500
H van Jaarsveld en Co	» 29.750
W. Hoeks	» 29.525
P. M. Heemshuize	» 24.500
de overigen allen aldaar.	

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

3DE JAARGANG. ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST. N°. 28. 12 JULI 1883.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN en F. J. NIEUWENHUIS.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Warmoesgracht 12, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD.

OFFICIEEL GEDEELTE: Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — NIET OFFICIEEL GEDEELTE: De Geschiedenis der Metselsteenen. — Een uitstapje naar Nijmegen. — Binnen- en Buitenlandsche berichten. — Tentoonstellingen. — Veiling bouwterrein. — Afloop veiling bouwterrein. — Afloop van aanbestedingen.

PLAAT: De Kerkboog (Kerkpoort) te Nijmegen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Door het Bestuur der Maatschappij is het navolgende adres verzonden:

Aan Zijne Majesteit den Koning.

SIRE!

De Nederlandsche Maatschappij ter Bevordering van Nijverheid wendde zich in Oktober 1882 met eerbiedigen aandrang tot Uwe Majesteit, om de oprichting van een proefstation, waar bouwmaterialen en brandstoffen, zoowel ten dienste van het Rijk als van Ingenieurs, Architekten en Fabrikanten, wetenschappelijk zouden kunnen worden onderzocht, bij Uwe Majesteit aan te bevelen.

Het bestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, eveneens overtuigd van het groote nut eener dergelijke inrichting, aarzelt niet zich met den verschuldigden eerbied tot Uwe Majesteit, den Beschermheer der Maatschappij, te wenden en met eerbiedige vrijmoedigheid de oprichting van een dergelijk proefstation bij Uwe Majesteit aan te bevelen.

Sire!

van Uwe Majesteit enz.

Het Bestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst:

C. MUYSKEN, *Voorzitter.*

C. T. J. LOUIS RIEBER, *Secretaris.*

DE GESCHIEDENIS DER METSELSTEENEN.

vrij bewerkt naar het Fransch door G. LOOMAN.

De metselsteenen behooren tot de oudste kunstmatige producten die bij het bouwen gebezigd worden; de wording daarvan gaat in den verren voortijd verloren, maar hoe ver ook reikende aan gene zijde der oude geschiedenis, toch ging de kunst van pottenbakken haar vooraf; hierdoor werden de menschen in de gelegenheid gesteld den hun bedreigenden hongersnood te bezweeren, die een gevolg zou worden van het snelle uitroeien der viervoetige dierenwereld; want, die vaatwerken moesten dienen om vochten te bewaren en om daarin spijzen te koken, waardoor men, gedreven door eigenbelang, zijne leefwijze konde veranderen, zoodat van lieverlede het gebruik van warme spijzen op den voorgrond trad.

Dat vaatwerk was wel is waar grof, maar én de tijd én de noodzakelijkheid droegen het hunne ter verbetering bij en zoodoende had men, nog vóór dat de gebakken steen gebezigd werd, reeds vazen van een glanzend zwart, die tot het bronzen tijdperk behoorden en waarvan men heden in sommige musea nog over blijfselen vindt

De vóór-historische oudheidkunde wijst, lang vóór het bronzen tijdperk, op het bestaan van ovens in Gallië waarin men pottenbakkerswaar bakte.

Van uit een industrieel oogpunt beschouwd, is er slechts eene kleine schrede noodig om van het pottenbakken tot het steenbakken te geraken; maar, omdat de mensch die schrede eerst deed in dienst van den

vooruitgang, waarnaar alle geslachten steeds streefden, was het vooral noodig, dat eerstens: zij hunne holen, hutten en tenten verlieten, dat zij zich eene vaste woonplaats kozen, waar zij tegelijk met hun gezin en bij groepen woonden, vervolgens, dat zij, geen hout en natuurlijken steen in voldoende hoeveelheid ter hunner beschikking hebbende om de woningen te bouwen, er toe verplicht waren steenen te bakken, die zij vervaardigen óf uit het slib der rivieren aan welker boorden zij zich neergezet hadden, of uit de klei hunner weiden. Dat de reeds in die richting opgedane ervaring hun hierbij goed te pas kwam, spreekt wel van zelf.

Nu is het duidelijk, hoe, ondanks de groote tijdruimte die de eerste proeven onzer westersche beschaving scheidt van die der oostersche (want aan de boorden van den Nijl, was men reeds zeer beschaafd, toen onze ruwe voorvaderen nog van jacht en vischvangst leefden), de gebakken steen betrekkelijk zoo laat bekend was.

De volken, die zich 20 à 30 eeuwen vóór onze jaartelling vestigden in de vruchtbare vlakten van Euphraat en Tigris, in Klein Azië, Syrië en Egypte, maakten een aanzienlijk gebruik van in de zon gedroogde of in ovens gebakken steenen; zij bezigden hiervoor de grondstoffen, die in hunne onmiddelijke nabijheid gevonden werden en maakten snelle vorderingen in de kunst van steenbakken. De bijbel ter hand nemende, vindt men in Genesis het volgende over den gebakken steen, die bij den bouw van Babel's toren gebruikt werd. „En zij zeiden, een ieder tot zijnen naaste: Komaan, laat ons tichelen strijken en wel doorbranden, en den tichel was hun voor steen en het lijm was hun voor leem."

Onder „lijm" toen ter tijde als metselspecie in gebruik, moeten wij het asphalt verstaan, dat in die streken overvloedig voorhanden was; zelfs heden ten dage gebruikt men die stof nog in Bagdad voor dat doel.

De reiziger Tavernier, door Lodewijk den veertiende in den adelstand verheven, voor de groote diensten die hij door zijne reizen in Turkije, Perzië en Azië, in de 17e eeuw volbracht, aan Frankrijk bewezen heeft, deelt ons mede dat die steenen zes duimen lang, zes duimen breed en drie duimen dik waren.

In de ruïnen van Babylon vindt men steenen met een email overtrokken en Diodorus van Sicilië spreekt van een renperk door Semiramis gebouwd, waarvan de muren uit gebakken steen bestonden, versierd met bas-reliefs.

De geschiedschrijver van David spreekt van eenen oven om steenen te bakken, door de Ammonieten geconstrueerd en verhaalt, dat die koning, na eerst de hoofdstad Rabboth ingenomen te hebben, de overwonnenen dwong te verhuizen.

In die Oostersche landen, waar de zon altijd scheen, was het gebruik van gedroogde steenen algemeen en dat van gebakken steenen, uitzondering. In Babylon bestond het inwendige der muren uit eerstgenoemde steensoort en in Egypte gebruikte men voor den bouw der Pyramiden, zeer groote hoeveelheden daarvan. Exodus deelt ons dienaangaande mede, dat de Egyptenaren de kinderen Israëls zeer hard lieten werken, zoodat men hun het leven verbitterde door den zwaarsten arbeid te eischen, bijaldien ze de klei moesten bewerken, waaruit de steenen werden gevormd.

De geschiedschrijver Flavius Josephus deelt ons nog mede, dat men stroo mengde onder de grondstoffen, waaruit de steenen gevormd werden. Die vermenging was werkelijk noodig; daardoor werd voorkomen dat de steen al droogende scheurde; niet alleen dat die strootjes zulks tegenwerkten, maar zij dienden tevens tot onderlinge verbinding der stof waaruit de steen gevormd werd. De ouden oordeelden een tijdsverloop van twee jaren noodig, om den steen te drogen, voordat men er zich met goed gevolg van konde bedienen en Vitruvius deelt ons mede, dat de Regenten van Utiqua, het gebruik der steenen eerst na eene beproeving toestonden, en nadat bewezen was, dat ze vijf jaar geleden gevormd waren.

De gedroogde steenen van Babylon en Egypte waren zwaar en lomp; ondanks hunne broosheid zijn de exemplaren, die nu nog gevonden worden, zeer goed bewaard gebleven en alhoewel een tijdsverloop van 3000 jaren verstreek, kan men nog zeer duidelijk de plantaardige overblijfselen onderscheiden. Brongniart deelt ons mede, dat de steenen van Babylon bijna allen voorzien waren van inscripties in wigvormig letterschrift, hetgeen men in zijn tijd noch lezen, noch begrijpen kon. In het aardewerk museum van Sèvres, vindt men twee dergelijke steenen, welke vierkanten van 35 c. M. zijde zijn. Hierbij dient tevens opgemerkt te worden, dat sedert het tijdstip, waarin Brongniart schreef, men in het ontcijferen dier opschriften groote vorderingen heeft gemaakt, waardoor het Layard gelukt is te bewijzen, dat de ruinen van het bouwwerk „Birs-i-Nimrud" (*), overblijfselen zijn van een gebouw, gesticht door Nebucadnezar, wiens naam op alle steenen voorkomt.

Brongniart wijst nog op den tempel van Pachacumae in Peru, die gebouwd is van zeer groote gedroogde steenen welke heden nog geheel onbeschadigd worden aangetroffen.

De groote chineesche muur is in hoofdzaak van die steensoort vervaardigd, doch bestaat inwendig uit opgestapelde rotssteenen.

De muren van de groote Pagode van Chalembron in Hindostan, zijn op dezelfde wijze geconstrueerd.

De Grieken kenden reeds vroegtijdig de gebakken steen: de muren van Mantinea, die van Athene voor het grootste deel, zoo ook die van verscheiden tempels, waaronder die van Apollo te Megara, waren in deze steensoort uitgevoerd; Brongniart voegt hieraan toe, dat die steenen goed doorbakken, hard en rood waren; soms werden die muren niet met marmeren platen bekleed, maar veelal waren ze bepleisterd. Vitruvius, die zeer veel over deze gebouwen schreef en die het gebruik der steenen uit een constructief oogpunt zeer roemde, zegt niets over hunne samenstelling of hoedanigheid.

In een volgend hoofdstuk uit hetzelfde boek, waar hij over de behandeling en vervaardiging der steenen spreekt, noemt hij alleen de gedroogde, en zegt daarvan het volgende:

„Men vervaardigde drieerlei soort: de eerste, die waarvan wij ons bedienen, in het grieksch Didoron genaamd, zijn eenen voet lang en een halve voet breed. De beide andere soorten de Pentadoron en de Tetradoron genaamd, worden alleen door de grieken gebruikt; voor openbare gebouwen bezigden zij de Pentadoron en voor hunne woonhuizen de Tetradoron.

(*). Birs-i-nimrud beteekent: toren van Nimrod.

Die steenen hebben allen eenen vierkanten vorm, de eerste soort heeft 5, de beide andere soorten ieder 4 griekse palmen zijde.

De Griekse palm wordt afgeleid van de breedte der vier vingers van de geopende hand en is 77 m. M. lang; daarentegen was de Romeinsche palm slechts 73 $^{9}/_{10}$ m. M. lang, waardoor de Pentadoron 37 en de Tetradoron 30 c. M. zijde hadden. De dikte der steenen, door Virtruvius genoemd, bedroeg nauwelijks 5 c.M.

De Architekt Philander, die kantschriften op Vitruvius' werk maakte, deelt mede, dat hij eene massa steenen in de buurt van Rome heeft gevonden die twee voet, 1½ dm., lang en breed en 2¾ duim dik waren.

Soms gebruikte men steenen van driehoekigen vorm. Gebakken steenen werden zeer veel door de Romeinen gebezigd en het is zeer vreemd, dat Vitruvius daarover geen woord schrijft. Zij bezigden ze niet alleen voor muurconstructies maar zij plaveiden er mede, door ze op hun kant in een overhoeks verband te plaatsen, zooals dat nog heden ten dage in Sienna en meerdere Italiaansche steden geschiedt.

In zijn landbouwkundig werk, over de omringingsmuren sprekende, zegt Marcus Varron, dat daarvoor velerlei soort materialen gebezigd werden; men gebruikte steenen zooals te Tusculum, men maakte ze van gebakken steen zooals in Gallië, of van gedroogden steen zooals in de Sabynsche vlakte, of wel men vervaardigde blokken, uit een mengsel van aarde en keisteenen bestaande, zooals in Spanje en in de vlakte van Tarente.

Zeker is het, dat men te Rome in de eerste eeuwen slechts gedroogde steenen gebruikte, die uit een mengsel van stroo en leem bestonden. Bij de uitbreiding van Rome was men er op bedacht, zooveel mogelijk ruimte te winnen en de wet schreef dan ook spoedig het gebruik van muren voor, niet dikker dan 1½ voet, waardoor de bouwmeesters werden gedwongen meer weerstandbiedend materiaal te bezigen. Plinius en Vitruvius deelen mede, dat die muren ter dikte van 1½ voet niet hooger dan eene verdieping konden reiken, zoodat door dezen maatregel de gedroogde steenen spoedig uit Rome verdwenen.

Rondelet wijst op het Pantheon van Agrippa, als het eerste gebouw waarvan het ruwe werk in gebakken steen werd uitgevoerd. Onder de regeering van Gallius werden de muren samengesteld uit afwisselende lagen natuurlijken steen, die zacht en grijs van kleur waren, en kunstmatig gevormde steenen. Onder het latere Keizerrijk werden zeer veel groote en bizonder fraaie, hard gebakken steenen gebezigd, hiervan maakte men doorgaande banden in de muren, afgewisseld door verheven lagen metselwerk in blokvorm. Deze wijze van bouwen werd tot in de 9e eeuw gevolgd bij de Romeinsch-Byzantijnsche gebouwen, die een godsdienstig karakter droegen. Aldus zagen de Gallisch-Romeinsche en de Merovingische constructies er uit; maar volgens Violet-Le-Duc hield men er na de 9e eeuw mede op, de gebakken steen op deze wijze door andere materialen gemengd te bezigen.

De meeste steenen van romeinschen oorsprong die tot ons gekomen zijn en waaronder exemplaren uit den tijd der Consuls, dragen het merk van den fabrikant. De Mooren gebruikten in Spanje, bij den bouw van het Alhambra en van de Moskee te Cordova, gebakken steenen.

De Engelsche geschiedschrijver Tobias Mollet zegt, dat koning Afred in de 9e eeuw de steenbakkerskunst in Engeland invoerde; maar, zijn landgenoot, de geneesen letterkundige Aikin verzekert, dat die kunst eerst in het midden der 14e eeuw beoefend is en haalt als voorbeeld eener eerste belangrijke toepassing daarvan aan, een gedeelte van het kasteel van den Aartsbisschop van Canterburry, te Croydon.

Mr. Woodcraft, oud Directeur van het bureau voor uitvindingen en octrooien te London en die zeer belangrijke stukken over de vervaardiging van steenen en pannen heeft openbaar gemaakt, zegt: dat het oudste gebouw in Engeland, van de nieuwere steensoort samengesteld, de overdekte markt van Little Wensham in Suffolk is, opgericht in 1260 of 1280, maar dat men kan aannemen, dat deze overdekte markt, evenals meer dergelijke gebouwen, door Vlamingen zijn gezet of minstens in Vlaamsche metselsteenen zij uitgevoerd.

Van af dien tijd kwam het gebruik van den gebakken steen meer en meer in Engeland in zwang, zoodat echter eerst na een tijdsverloop van drie eeuwen, die steen op vele plaatsen den natuurlijken steen scheen vervangen te hebben.

Men vindt daar te lande zeer fraaie metsel-constructien uit de 17e en 18e eeuw, waarvan sommige steenen ornamentwerk bevatten, dat er in gebakken is, in enkele gevallen er later ingebeiteld.

Volgens Hope, zijn de gebakken steenen niet vóór de 14e eeuw in Toscane, en andere gedeelten van Italië gebruikt en Mr. Woodcraft deelt ons dienaangaade mede, dat de gebakken steenen, heden ten dage in Italië gebezigd, gelijk zijn aan die welke men in de romeinsche ruïnen vindt, zoodat de kunst om steenen te vervaardigen weinig verandering heeft ondergaan.

In Lombardye en sommige Italiaansche steden, vindt men versierde steenen, waarvan de versiering uit een overtrek van eene andere stof bestaat, die evenwel in den steen gebakken is. Als voorbeelden daarvan worden aangehaald: de koepel van St. Antonius te Padua, uit de 13e eeuw, le Parloir des marchands te Boulogne, uit het einde derzelfde eeuw, de kerk van Santa-Maria-in-Strata te Monza, uit de 14e eeuw, en meer andere gebouwen te Pavia, Milaan, Pisa, Sienna, Ferrara, Ravenna, Rome enz. (*Wordt vervolgd.*)

EEN UITSTAPJE NAAR NIJMEGEN.

Het was druk op het station te Arnhem; kalme en zenuwachtige reizigers met hunne onafscheidelijke guides beladen, haasten zich om dit schoone lustoord te verlaten en zich te vermeien aan de romantische oevers van den Rijn.

In onze verbeelding reisden wij hen vooruit; wij zaten weer in de wonderschoone Appolinariskerk te Remagen, toen het sein om naar Nijmegen te vertrekken ons weer in de werkelijkheid of liever in den trein riep.

Slechts vergezeld van het onontbeerlijke schetsboek, benevens een verfdoosje van Rives, willen wij ons overtuigen, dat er in ons vaderland, nog veel, zeer veel merkwaardigs is te zien voor een bouwkundige.

Om dit te staven behoeft men slechts het werk van Busken-Huet „het land van Rembrandt" te lezen of

de „Documents classés" van van IJsendijck te bestuderen, om geen melding te maken van de nasporingen van Cuypers & Stolzenberg, Redtenbacher, Galland, Ewerbeck e. a.

Langs artistiek opgevatte haltegebouwen, het schoon gelegen dorp Elst met fraaien laat- gothischen toren, voert de trein ons in 23 minuten naar de oude Keizerstad. Het lief gelegen dorpje Lent kunnen wij geen aandacht meer schenken, nu wij een van de fraaiste stadsgezichten uit Nederland voor ons zien. Trotsch ziet zij op ons neer, alsof zij hare vroegere grootheid nog eens aan ons toonen wilde.

Niet door rijkdom van torens, wallen als anderszins boeit zij; neen, de overschoone ligging op het einde van een heuvelenreeks, met de trotsche Waal aan hare voeten, geeft haar dat schilderachtige.

Het zachte rood der pannendaken, afgewisseld met de grijze kleur der geveltjes, harmonieert voortreffelijk met het groene en lommerrijke Valkhof, waartusschen zich de achtzijdige kapel schroomvallig verheft, om ons niet te ver in de grijze oudheid te voeren. Aan het einde der stad, de slanke Belvedère, die met haar grillig silhouet ons aan een burcht uit de middeleeuwen doet denken; achter haar de Beeksche heuvelen met hare rijke kleurschakeeringen van groen en bruin; de, in welig groen zich badende, Ooij en in het verschiet de grijsblauwe Kleefsche bergen. Het verwondert ons ook niet, in de gemeenteverzameling ettelijke schilderijen en gravuren te vinden, die allen dat schoone punt tot onderwerp hadden.

Eene stad, door de natuur zoo begunstigd, geeft onbewust aanleiding, dat men groote verwachtingen van haar interieur koestert. Wij meenden nog wallen, wachttorens, poorten enz. te vinden. maar de stad heeft zich in de laatste jaren wijselijk van hare eeuwenoude boeien ontslagen.

De herinnering wordt nog in eere gehouden door een goed onderhouden middeleeuwschen kruittoren (Kronenburger toren) met eene fraaie omgeving van plantsoen, waterpartijen enz. De rijk aangelegde singels en de eereplaats die hier Flora inneemt, zou voor menig gemeentebestuur een vademecum kunnen zijn.

De wallen, waarachter zich de eerzame en nijvere poorters van voorheen gerust gevoelden, boezemden aan de niet minder eerzame en nijvere burgers van tegenwoordig niet veel ontzag meer in; zij wilden wat meer frissche lucht, wat meer groen om zich henen hebben. Deze behoefte heeft het aanzijn gegeven aan een niet onbelangrijk getal villa's, waaronder enkelen uitmunten door juiste groepeering en een behaaglijk uiterlijk; dat men de oude tradities nog in eere houdt, getuigen eenige smaakvolle woonhuizen met fraai en goed aangebrachte erkers.

Wij zien, dat zich hier jeugdig bloed op het gebied van architektuur sporen heeft kunnen verdienen die menig niet-nijmeegsch architekt een grooten dunk geeft van de kunstliefde van Nijmeeg's gemeentebestuur en inwoners. Dat trouwens kunstliefde eene eigenschap van de Nijmegenaars was, zullen wij ontwaren, wanneer wij ons op het schilderachtige marktplein bevinden.

De voormalige vleeschhal (tegenwoordig telegraafkantoor enz.) in late hollandsche Renaissance uit het midden der 17e eeuw, maakt, hoewel eenigszins barok, toch een aangenamen indruk door zijne goede verhoudingen en enkele interessante détails.

Van de Kerkboog (op de teekening abusievelijk Kerkpoort) behoef ik niet veel te zeggen, omdat de teekening duidelijk genoeg is. Eertijds diende zij voor vergaderingen van het chirurgijnsgilde, geneeskundige staatskommissie, en bij terechtstellingen, tot opneming van de rechters die deze van hieruit bijwoonden; de haken tot bevestiging van het schavot en andere inrichtingen zijn nog in den gevel aanwezig. De gemeente-architekt, wiens atelier er tegenwoordig is gevestigd, zou misschien nog meer bizonderheden kunnen meedeelen en zijn zeer gewaardeerden invloed kunnen aanwenden om de gevels van hunne dikke verflaag te verlossen en de berg- en baksteen weer in hun recht te herstellen. Van de détails verdienen bizondere aandacht de leeuwen, als schildhouders, waarvan één geplaatst in de karakteristieke bekroning van den achtergevel. De fries en de bogen met hoofd- en zijpilaren in pseudo-Gothiek zijn ook merkwaardig.

De doorgang, overdekt met twee vlakke kruisgewelven (pleister), voert ons op een plein waar de St. Steven (schip, midden- en laat Gothiek; toren, barok (1595)) met zijn pittoresken hoofdingang zich statig verheft. Op dit plein is echter ook nog plaats voor een historisch en architektonisch merkwaardig gebouw: de Apostolische school (1544), later gymnasium, tegenwoordig muziekschool. De gevel is rijk behandeld in den overgang van Gothiek tot Renaissance. Hij prijkt nog met de zeer beschadigde beelden van de 12 apostelen op fraaie kraagsteentjes; de overige versieringen als fries, banderolles en consoles hebben veel geleden; de nog zeer gave gesmeed ijzeren ankers zijn meesterstukjes van smeedwerk. De aantrekkelijkheid die den geheelen gevel trots de dikke pleisterlaag nog bezit, zou bij eene goede restauratie nog zeer verhoogen.

Dat zulk eene restauratie wanneer zij in goede handen is, een gebouw weer in zijn ouden luister kan herstellen getuigt het fraaie en toch eenvoudige raadhuis (1554), gerestaureerd door Cuypers. De ligging in een der smalle hoofdstraten is bepaald ongunstig voor een goed overzicht; de naar verhouding hooge kruiskozijnen, afgedekt met eigenaardige frontons; de statuen van romeinsche keizers e. a. op sierlijke kraagsteentjes; de ingangen waarvan de hoofdingang zeer rijke en origineel behandelde deuren bezit; de massieve balustrade met gebeeldhouwde medaillons die den gevel bekroont; dit alles geeft het dat typische wat de raadhuizen uit de middeleeuwen zoo uitermate eigen is.

Het raadhuis herbergt binnen zijne muren, nog zeer bezienswaardige lokalen; de zelfs in het buitenland zeer beroemde schepenbank, waarvan de cartouches, boogvullingen en leuningen ware juweeltjes van houtsnijkunst zijn. Voor liefhebbers van gobelins, goudleeren behangsels, germaansche en romeinsche oudheden is hier nog veel te genieten.

Op het Valkhof is in dit blad reeds vroeger gewezen. Kortom, de stad en omgeving van Nijmegen biedt zooveel bezienswaardigs voor een jong bouwkundige aan, dat het de moeite van een bezoek ruimschoots schadeloos stelt.

Wanneer het voor elk gebied van schoone kunsten geldt, dat men de voorwerpen en kunstgewrochten in

Photolith Wegner & Mottu Amst.

Bijvoegsel van het Bouwkundig Weekblad - Uitgave van de Erven H van Munster & Zoon - Amsterdam.

natura moet zien, hoeveel te meer niet voor een bouwkundige.

Van welken aard zij ook zijn, men moet ze zien in hunnen waren stand. verlichting, omgeving enz. Wij staan in een museum voor een fries, dat, niettegenstaande hare schoone lijnen ons niet kan behagen omdat zij ons te ruw afgewerkt voorkomt; het relief is o. i. te sterk. Plaats deze fries echter op hare juiste hoogte, te midden van hare vroegere omgeving: wij zien de grove lijnen niet meer; wij bewonderen slechts het delikate beeldhouwwerk met zijne fantastische spelingen van licht en schaduw.

Ieder jong bouwkundige zij het dus aanbevolen, zelf te zien en zelf te schetsen. Geen beter oefening voor het gevoel en het teekenen van verhoudingen.

Met eenvoudige hulpmiddelen, juiste en goed beredeneerde plaatsing van constructiedeelen en decoratie's, wisten onze voorouders aan hunne bouwwerken dien eigenaardigen stempel te geven, dat behaaglijke hetwelk ons voortdurend aantrekt. Het „waarom" zij zoo deden, leert men spoediger door het maken van juiste schetsen naar de natuur dan door het copieeren of doorbladeren van plaatwerken.

Ik hoop, dat deze bescheiden opwekking van een jong bouwkundige velen van zijne collega's moge doen besluiten, om, wanneer hun iets op architektonisch gebied frappeert, het te schetsen. In het buitenland ziet men dikwijls jongelui in museums, op openbare plaatsen, schetsen maken naar bouwwerken; dit moest hier ook zoo worden. Een bouwkundige moet goed handteekenen kunnen; éénmaal een voorwerp geteekend, helpt ons meer dan het vijftig maal te beschouwen. Wij behoeven geen schilder te zijn, maar wij moeten goed teekenaar zijn

O. M. W. S.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

De heer A. Maurice, uit Arnhem, is benoemd tot leeraar in het bouwkundig teekenen aan de Ambachtschool te Rotterdam.

Te Krommenie is tot gemeente-architekt benoemd, de heer J. A. Vonk, architekt te Nieuwe-Niedorp.

Het standbeeld van Jan van Nassau, dat op het Munster-kerkhof te Utrecht zal verrijzen, is reeds in de bisschopstad aangekomen. Hoogstwaarschijnlijk zal in het begin van Augustus de feestelijke onthulling plaats hebben.

Zeer waarschijnlijk zal het nieuwe Palais de Justice te Brussel in October van dit jaar worden ingewijd. Belgische bladen deelen mede, dat de kosten van het gebouw de aanzienlijke som van 43,679.000 francs bedragen; van andere zijde wordt voor zeker aangenomen, dat het gebouw, eenmaal in alle onderdeelen gereed, meer zal kosten

Op den 29sten Juni overleed te Florence Prof. Emilio de Fabris, de bouwmeester die voor een tiental jaren belast werd met de voltooiing van de hoofdkerk Santa Maria del Fiore. Deze voltooiing van het gebouw, waarvan den grond in de 14e eeuw gelegd werd, had plaats naar de teekeningen door de Fabris ingezonden als antwoord op een uitgeschreven prijsvraag.

Italie eert zijn kunstenaars:

de minister van onderwijs beval, bij den dood van den kundigen bouwmeester, de tijdelijke sluiting der rijkskunstgalerijen, en de Gemeenteraad van Florence heeft besloten hem op stadskosten te begraven, »als een gering bewijs van diepe smart, maar tevens van onvergankelijke dankbaarheid aan de nagedachtenis van den uitstekenden burger en grooten kunstenaar."

TENTOONSTELLINGEN.

In een der zalen van het Universiteits-gebouw, Museum van der Hoop te Amsterdam, wordt eene tentoonstelling gehouden van kunstvoorwerpen en oudheden, die niet onopgemerkt mag voorbijgegaan worden. De verzameling, die een bezoek overwaard is, werd bijeengebracht door den heer H. Wigersma Tz. te Leeuwarden, en is van veel belang, omdat zij een aantal voorwerpen bevat die tot de zeldzame exemplaren behooren van het roemrijk verleden van zoovele kunstambachten.

Er zijn vele echt-Friesche oudheden onder.

Van meubelen is een 18e eeuwsche houten kast met intarsia aanwezig. Aan Hindeloopen worden wij herinnerd door een prikslede. Onder het porselein en aardewerk vinden wij Oud-Delftsch — waarbij zeldzaam voorkomende exemplaren —, Amstel, Oud-Engelsch, Saxisch, Chineesch en Japansch; onder het glaswerk verdienen de beide Venetiaansche bokalen (N°. 434 en 432) de aandacht.

Ook het zilverwerk is goed vertegenwoordigd; alles op te sommen zoude te veel zijn, wij stippen daarom enkele bizondere voorwerpen aan. Onder deze verdient de verzameling der met zilver gemonteerde rijzwepen, bij Friesche harddraverijen »verreden", de aandacht. Zij zijn meest allen afkomstig uit het laatste vierde gedeelte van de vorige eeuw. De vier welke het laagste hangen, zijn de rijkst bewerkte. De historische beker, van verguld zilver, N°. 1, is een nauwkeurige beschouwing waard. Hij was een geschenk van de Regentes Margaretha van Parma aan den kardinaal Granvelle (1566). Tusschen gedreven lotwerk, op den rand, bevinden zich zes medaillons, met de portretten van Karel V, Philips II, Granvelle, en ruitergevechten; drie andere medaillons stellen het oproer van Gent voor. De eigenlijke kelk wordt gedragen door een Hercules; op den voet zijn weder drie portretten aangebracht, waaronder dat van prins Willem I, en een aantal voorstellingen betrekking hebbende op de geschiedenis. Het deksel is bekroond door een zeer wonderlijke voorstelling der „gracie", die alles behalve gracieus is. N°. 10 is een goed bewerkt verguld zilveren gedreven bekertje, met à jour bewerkten voet, op zilveren ondergrond. Onder de gedreven werken verdienen de aandacht de zilveren platen, onder N°. 24 en 26 tentoongesteld, voorstellende de glorierijke intocht van een zegevierend veldheer, en een Madonna, omringd door vier heiligen. Ook mag het verguld zilveren bekertje, gemerkt 42, niet over het hoofd gezien worden

Van de vele filigrane werkstukken vermelden wij den keten, waaraan een schede met eetgarnituur; niet uiterst fijn van bewerking is dit werkstuk een echt voorbeeld.

Onder de snijwerken in ivoor, palmhout, kokosnooten, enz., verdient een ivoren kan, n°. 200 de bizondere vermelding; zij is van buitengewone afmetingen en schoon, en haute-relief, bewerkt. Het snijwerk stelt een boerenkermis in het Vlamenland voor.

Ook de emails zijn door een paar goede werkstukken vertegenwoordigd waaronder een klok met email op zilver, een Italiaansch werkstuk, en een klein lantaarntje, van Henri II, zooals er bij draagkoetsen gebruikt werden.

De Maatschappij Arti et Amicitia biedt een kunstgenoot van anderen aard; zij heeft hare zalen geopend voor de tentoonstelling van Michaël Munkacsy's beroemde schilderij, Christus voor Pilatus voorstellende.

Reeds veel is er geschreven over de opvatting van den schilder of de wijze waarop bij den Christus heeft voorgesteld. De een ziet in Christus den mensch-geworden Zoon van God, de andere, den leeraar, den verkondiger van nieuwe leerstellingen, of liever van oude — in een nieuw kleed, een menschelijk wijsgeer dus En als zoodanig staat de Christus van Munkacsy voor Pilatus; als den ontwikkelden jood, die voor zijne overtuiging strijdt, die vastberaden maar lijdende is. Velen, voor wien deze opvatting niet de poetisch-realistische is, zullen in dezen Christus niet die majesteit zien, die zij zich in gedachten kunnen voorstellen, maar die bezwaarlijk op het doek te brengen is zonder de hulp van den heiligen krans.

Afgezien daarvan. kan de schilderij niet dan onverdeelden lof worden toegezwaaid, de compositie is schoon, het coloriet getuigt van den grootsten smaak; edel en stemmig is de kleur; en toch wat kleur zit in die teekening, hoe warm is de toon. Wat heerlijk zijn de figuren gegroepeerd en wat meesterlijk zijn zij geteekend; ziet die tronies, waarop duidelijk geschreven staat wat daar achter omgaat.

Reeds menige voorstelling in gravure of fotografie hebben wij van deze schilderij, die zeer terecht de aandacht van alle kunstkenners getrokken heeft, kunnen zien. Maar bij de aanschouwing van het origineel worden de verwachtingen verre, zeer verre overtroffen, en het zal niemand verwonderen dat dit meesterstuk het meest besprokene van den laatsten tijd is, en dat, hetwelk meer algemeen lof heeft mogen inoogsten dan eenig ander groot stuk van onze dagen.

Aansporing om Munkaczy's meesterwerk te gaan zien zal voorzeker hier niet noodig zijn. Waar een waarlijk kunstgenot te smaken is, mag niemand wegblijven.

VEILING-BOUWTERREINEN.
16 Juli 1883. in het lokaal „Frascati"

Vier bouwterreinen, aan de Ruijsdaelstraat gem. Nieuwer-Amstel, elk groot ongeveer 1 are 87 centiaren.

AFLOOP-VEILING-BOUWTERREINEN.
2 Juli 1883.

Twee bouwterreinen, Plantage Franschelaan, elk *f* 15,500 opgeh.
Twee bouwterreinen, Plantage Kerklaan, niet geveild.

Afloop van Aanbestedingen.

WIJK BIJ DUURSTEDE, 20 Juni. — Burgemeester en Wethouders: het vernieuwen der kap van den Kasteelschen toren:

C. van Soest te Baarn	*f* 6.149
C. P. Uitewaal te Wijk bij Duurstede	» 5.900
A. Leewens te Wateringen	» 4.448

gegund.

HAARLEM, 23 Juni. — De architekt D. E. L. v. d. Arend: het bouwen van vier woonhuizen op een terrein van het buitenverblijf Zorgvrij gelegen aan den Kleinen Houtweg:

J. Verkoren	*f* 49.393
P. Rings te Santpoort	» 49.300
J. B. Lasschuit	» 48.780
J. van Servellen en Giebels	» 47.360
D. A. Brakenburg	» 46.767
B. Hagen	» 46.700
S. B. Peijra	» 44.300
P. Verhagen en H. van 't Wout	» 44.200

gegund; de overigen allen te Haarlem.

AMSTERDAM, 30 Juni. — De ing. architekt A. L. van Gendt: het bouwen van een weeshuis op de Weteringschans bij de Huidecoperstraat:

H. Crouwel	*f* 75.395
Gebr. v. Berkum	» 72.200
W. L. Leibbrandt	» 71.926
A. Paans	» 70.700
G. Woud	*f* 69 996
D. Verbeek en Zn	» 69.859
H. J. Meekers	» 69.000
D. Roepman	» 68.998
Cruijff en Schouten	» 68.820
P. Duinker	» 68.666
H. Rietsnijder en Zn	» 68.154
J. Koster	» 67 540
Timmer en Furstner	» 67.495
E. R. Kuipers	» 65.977
A. C. Vink te Utrecht	» 65.268
K. C. B. van Damme	» 64.890
H. C. Dorlas	» 64.349
B. van Buuren	» 63.479
D. Zuiderhoek	» 62.800
H. R. Hendrik te Oss	» 61.340
D. Heijink	» 60.150
D. Cerlijn en Zn. en A. J. de Haan	» 60.100
W. Voskuil	» 57.486
Oosterink en Schut	» 56.900

gegund.

PUTTEN, 30 Juni. — De Raad van Beheer over de naamlooze vennootschap Hotel en Bouwmaatschappij, het bouwen van een hotel:

J. H. Rouwenhorst te Harderwijk	*f* 20.999
J. W. Janssen te Arnhem	» 17.860

'S HERTOGENBOSCH, 2 Juli. — Regenten van het huis Macpherson, het bouwen van vier beneden- en vier bovenwoningen:

F. van Rooij	*f* 10.900
A. A. van Elderen	» 10.890
C. Jansen	» 10.750
F. Buskens	» 10.650
W. M. van Beckum	» 10.496
L. Paaps te Veghel	» 10.474
A. Schellekens	» 10.405
L. Hurkens	» 10.300
J. C. Schellekens	» 10.180
P. H. Versteijne te Oisterwijk	» 9.845
L. Frankefort	» 9.680

gegund; de overigen allen aldaar.

VECHTEN. 4 Juli. — De architekt W. J. van Vogelpoel te Utrecht: het bouwen van eene hofstede:

J. J. Reijnders	*f* 11.990
H. J. Nieuwerth te Bunnik	» 11.870
A. M. van Liefland	» 11.730
J. M. Wiesman	» 11.650
C. van Zeeland	» 11.600
A. A. Wildbergh te Bunnik	» 11.480
G. Beemer	» 11.390
G. de Graaf	» 11.380
H. Vermeer	» 10.500
J. H. de Vos	» 10.475
J. van Elten	» 8.900

nog niet gegund, de overigen allen te Utrecht.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

3DE JAARGANG. ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST. N°. 29. 19 JULI 1883.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN en F. J. NIEUWENHUIS.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Warmoesgracht 12, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD.

NIET OFFICIEEL GEDEELTE: Van de tentoonstelling te Amsterdam. — Het Feestgebouw te Delft. — Binnenlandsche berichten. — Afloop van aanbestedingen.

VAN DE TENTOONSTELLING TE AMSTERDAM.

III. Timmerwerk, enz.

Bij een herhaald bezoek aan de tentoonstelling is het mij gebleken, dat nog niet alles aanwezig is hetgeen de inzenders voornemens waren ter bezichtiging te stellen. Het zal dus noodig zijn een naschrift te geven zoowel voor de latere inzendingen als voor 't geen van het gekozen onderwerp aan mijn aandacht is ontsnapt.

Voor heden wensch ik over timmerwerk te spreken. Maar waar is de grens tusschen de werkstukken van den timmerman en die van den meubelwerker. Eigenlijk moest alle meubelwerk, timmerwerk zijn; edoch, het eerste kan er in de meeste gevallen geen aanspraak op maken tot de tweede soort van werk te behooren; waar eindigt het eene, en waar begint het andere?

Ik vond op de geheele tentoonstelling slechts enkele inzendingen, die met volle recht op den naam van timmerwerk, aanspraak kunnen maken, en deze wil ik dan ook het eerste behandelen.

In de Hollandsche afdeeling treft ons de inzending van de fabriek der Gebrs. van Malsen. Het is een vertrekje, hetwelk de fabriekanten bestemd hebben voor hun spreekvertrek bij hunne fabriek. Waarlijk, geen beter reclame voor deze reeds zoo gunstig bekende werkplaats. Ben ik wel ingelicht, dan is ook het ontwerp voor deze binnenbetimmering aan de fabriek zelve vervaardigd, en verdient daarom een dubbel woord van lof; het geheel is gelukkig, het is rijk, maar stil en niet overladen. Plafond, de lambriseering, de deuren (en ook de boekenkast), zijn vervaardigd van Amerikaansch en Italiaansch nootenhout, met op- en inlegwerk van ebbenhout, en onverbeterlijke intarsia in de bekroning der lambriseering. Bij deze laatsten is niet alleen een gunstig effekt verkregen door de verschillende kleuren van een zelfde houtsoort, maar tevens door de vezel van het eigenlijke inlegwerk, loodrecht te plaatsen op die van den ondergrond. De kleuren der houtsoorten harmoniëeren bij uitstek goed met elkander.

Een oppervlakkig beschouwer zou deze inzending schikken onder meubelwerk. Een nader onderzoek leidt tot de overtuiging dat men hier met echt timmerwerk te doen heeft, waarbij de lijmpot haast niet noodig was. 't Is alles uiterst degelijk werk; en om een bewijs daarvan te geven hebben de inzenders de constructie aanschouwelijk gemaakt door eenige doorsneden over deuren en lambriseering. Alles is met messing en groef in elkaar gewerkt met eene bewonderenswaardig nauwkeurigheid, die nog beter gewaardeerd wordt bij de verstekken der lijsten. Vele meubelwerkers mogen hier een kijkje gaan nemen.

Terwijl ik mijne aanteekeningen over deze inzending maakte, werd deze gecompleteerd door een tafel, geheel uit Java-teakhout of djati vervaardigd, eene soort van hout welke zich zeer goed, maar nog met meer moeite laat bewerken dan het bij ons te lande tot nu toe steeds gebruikte Britsch-Indische teakhout, door Engeland ter markt gebracht. Bij meubels — misschien in het algemeen — is dit de eerste toepassing van deze houtsoort uit Neêrlands eigen overzeesche bezittingen, die op de gelukkige eigenschap mag bogen van niet te krimpen. Het is te wenschen dat

de heeren van Malsen er in mogen slagen dit uitstekende hout meer algemeenen ingang te doen vinden; zijne eigenschappen zijn het waard en de kleur is prachtig.

Om tot de tafel terug te keeren, die aardig van ontwerp is, het blad is ingelegd met West-Indisch purperhout. Waarlijk, men heeft het in deze fabriek reeds zeer verre gebracht. Een half jaar geleden leverde zij de sierlijke binnenbetimmering van de „Caves de France" te Amsterdam, volgens het ontwerp van den heer Th. Schill, en daarbij de eerste en goed geslaagde proeven harer intarsia, daar, van Amerikaansch greenen- in vurenhout. Het purper- in teakhout, is veel zwaarder te bewerken; het voorbeeld hier aangeboden is zonder tegenspraak echter goed. Ook het beeldhouwwerk van de tafel mag gezien worden. En bedenkt men daarbij, dat alles door hollandsche werklieden is vervaardigd, dan mag de hollandsche afdeeling dubbel trotsch zijn op deze inzending. Laat ik niet vergeten de aandacht te vestigen op de parketvloer, bij deze kamer behoorende; ook de bewerking daarvan is uitstekend te noemen. Passen de fabriekanten hier nog hunne intarsia op toe, en zoeken zij naar goede en smaakvolle ontwerpen, dan kunnen zij zonder twijfel bij een volgende gelegenheid even schoone werkstukken leveren als de heeren Tasson Washer in deze tentoonstelling op dit gebied doen.

Degelijk timmerwerk, in echten houtstijl, vindt men op het terrein achter het hoofdgebouw. Het is de inzending van Hans Hofgaard, te Lier bij Christiania, bestaande in een klein tuinhuisje met veranda. Niet alleen dat het geheel er zeer behaaglijk uitziet, maar de details zijn eene nadere bestudeering waard, daar met weinig middelen een rijk effekt is verkregen. Het is echten handenarbeid; voor ons, die gewend zijn te zien hoe antieke vormen bij hout worden gebruikt, en hoe soms typische steenconstructies in dat materiaal zonder blozen worden uitgevoerd, hoe lijsten en plakstukken, liefst diamantkoppen en welke motieven meer uit bak- en uit bergsteenbouw afkomstig, bijna als met voorliefde worden toegepast, voor ons is het een groot genot den eenvoudigen maar gezonden geest te zien, die in de noordsche timmerwerken doorstraalt. Alle ornementatie is zoo eenvoudig van bewerking, en toch welk een effekt wordt er door verkregen! Zie bij voorbeeld de meubeltjes, welke op eene bovenkamer van het houten huisje staan, dat door de firma J. N. Jacobson en Cie. te Fredriksstad is ingezonden. Dat slaapkamer ameublement, uit de werkplaatsen van Olsen-Andersen te Fredriksstad, bestaande uit tafel, stoelen, bed, wasch- en ladetafel, getuigt van een frissche oorspronkelijkheid. Hoe helder en vroolijk staat dat lichte, eenvoudige hout met ingesneden ornament, uit enkele rood gekleurde lijnen bestaande, en die paneeltjes van uitgezaagd hout, gelegd op rood gekleurd vlak werk. Wat mij betreft ik vind die meubels aardig, mits in passende omgeving geplaatst. Voor hem, die alleen gewend is aan onze gewone, zoogenaamde fijne meubelen, soms van grooten wansmaak getuigende, zullen deze Noordsche produkten, opgevat in oud Noorschen stijl, weinig aantrekkelijkheid hebben; maar ik geloof dat menigeen het ook met mij eens zal zijn, dat er karakter ligt in vorm en in versiering, en dat dergelijke meubels, van andere, fijnere houtsoorten gemaakt, zonder zulke heldere kleuren, aan welke de Hollander evenmin gewend is als aan een helderen hemel in zijn op dit punt onromantisch land, een Hollandsch vertrek geen oneer zouden aandoen. Ook de bewerking der meubels getuigt van zorg, de constructie is weloverdacht en soliede, beter dan wij van kastenmakers gewend zijn.

Wat de firma Jacobson verder tentoonstelt is eene uitgebreide verzameling, natuurlijk machinaal vervaardigde lijsten; mogen deze ons te vlak toeschijnen en ons afschrikken te koopen, de fabriekant geeft, even als zijn landgenooten die dezelfde tak van nijverheid beoefenen, de verzekering, dat hij naar opgegeven teekeningen het verlangde levert. De ramen en deuren in het vertrek, de trap en 't geen van gedraaid en gestoken hout in het gebouwtje te zien is, getuigt van eene zeer zorgvuldige bewerking. Het materiaal is natuurlijk vuren- of dennen-, en greenenhout.

De fabrieken in Zweden en Noorwegen leveren over 't algemeen uitstekend werk, waarvan de matige prijzen een aanbeveling te meer zijn. De fabriek van Stange en Brecke, eveneens te Fredriksstad, was bescheidener met haar inzending dan die van Jacobson en Cie. Hare geschaafde deelen en lijsten zien er echter even goed uit; eigenlijk timmerwerk stellen zij niet ten toon.

De „Bark en Warburgs Aktiebolag" van Gotheborg doet dit wel; behalve vele modellen voor lijsten enz. geeft zij keurig afgewerkte deuren enz. in dennen- en greenenhout.

In het gebouw van de heeren Ph. Holzmann en Cie. is ook op het gebied van timmerwerken heel wat te zien, veel nuttigs op te merken. Gelijk alles in de loods, getuigt ook dit van zorgvuldige en soliede bewerking. Er zijn stoelen, zoo zwaar, dat men ze haast te soliede zou kunnen noemen. Men is in Duitschland echter gewend aan dergelijke zware stukken, natuurlijk daar waar ze ook te huis behooren; en dit in aanmerking genomen — tevens de prijzen — zijn de tentoongestelde werkelijk goed, er zijn er onder die naar het elegante genre op weg zijn.

De wand- en plafondbetimmeringen in duitsch dennen en amerikaansch greenenhout maken geen pretentie, het is hoogst eenvoudig en min kostend werk, maar degelijk, en met nauwkeurigheid en zorg afgewerkt. De stoombouw van den laatsten tijd heeft te Amsterdam gebouwen doen verrijzen, waarvoor dit werk wel te eenvoudig zou zijn; vergelijkt men het in sommige dier gebouwen aanwezige timmerwerk met het eenvoudigste uit de inzending van de heeren Holzmann en Cie., dan zal men moeten erkennen dat het laatste, het verreweg wint.

Ook de parketvloeren uit deze vertrekjes maken de firma zelve. De dessins zijn zeer eenvoudig, zij legt zich alleen toe op dat werk, hetwelk zij noodig heeft voor hare groote bouwwerken, waarin zeer soliede vloeren noodig zijn.

Het tentoongestelde raam met geheele omtimmering en roljalousie is van weloverdachte constructie; zoowel boven- als onderraam zijn openslaande bewerkt, zoodanig, dat het raamhout gedeeltelijk in een ronde sponning van het kozijnhout vat, gedeeltelijk over het kozijnhout ligt, waardoor de naad tusschen beide constructiedeelen bedekt is, een wijze van bewerken die zeer is aan te bevelen De espagnolet is zoo aangebracht, dat zij het raam in gesloten stand vast in de kozijnsponningen en tegen den dorpel knelt. De windtoestel voor de jalousie, die aan de buitenzijde hangt, is aangebracht achter het zijbelegstuk of de binnenbetimmering, terwijl de rol die de jalousie bij het ophalen vormt, in een borstwering of een vensterbank van een hoogere, — of een kast boven het raam in dezelfde verdieping geborgen wordt. De jalousie zelve kan, in neêrgelaten stand, gedeeltelijk schuin opgezet worden; dit is verkregen door haar ter weêrszijden in een ijzeren sponning, tegen het kozijn bevestigd, te doen schuiven. Gedeeltelijk is die ijzeren sponning vrij van het kozijn, en draaibaar om een scharnier aan haar vaste gedeelte, en door die draaibare ijzeren geleiders is het mogelijk de jalousie gedeeltelijk op te zetten, zoodan dat zij de van haar verlangde functie blijft verrichten, terwijl men van uit de kamer toch voldoende uitzicht heeft.

Dit raam, evenals de vrij rijk bewerkte deuren, met dag- en belegstukken, zijn van eene bewerking die den meesten lof verdient. Men behoeft de verstekken maar eens goed te bezien, zij getuigen van zorgvuldige bewerking evenals de strakke lijsten. In 't algemeen getuigen de constructiën van een streven, om die der gewone inrichtingen op praktische wijze te ontgaan. Een timmerman kan genieten in deze loods.

De inzenders bewijzen ook, dat zij voor fijnere meubels niet bang zijn. Zij stellen het uitstekend afgewerkte buffet voor, naar het ontwerp van den heer P. J. H. Cuypers vervaardigd voor het Centraal-station alhier. Ook met dat werk verdient de firma allen lof.

Al het ijzerwerk aan ramen, deuren en in 't algemeen aan timmerwerk noodig, wordt door de firma zelve gemaakt; een gewenschte eenheid in detailvormen is daardoor mogelijk, terwijl, voldoet de handel niet aan alle kleinigheden, in een oogwenk is gemaakt kan worden, waaraan behoefte bestaat.

Even wil ik nog stil staan bij enkele ter tentoonstelling aanwezige houtsoorten, omdat de Nederlandsche Koloniën een schat daarvan bezitten, waaraan men naar het schijnt niet de voldoende aandacht schenken wil. Misschien is de voorraad van duizende houtsoorten, die de tropische natuur aanbiedt te groot, om een keuze te doen, althans door proeven te bepalen, welke van die soorten een aanplanting op groote schaal waardig zijn. Op het oog te zien, biedt de uitgebreide verzameling hout uit de residentie Japara, en tentoongesteld in een inlandsche loods, kort bij het voorportaal van de indische afdeeling, een aantal soorten, welke met vrucht als timmerhout zouden kunnen gebruikt worden. Van een paar dezer valt slechts iets te zeggen; omtrent de meesten ontbreken nog te veel gegevens, daar zij bijna niet verwerkt worden buiten Indië.

Hier te lande is het djati- of teakhout vrij wel bekend en verwerkt geworden, vooral bij scheeps- en rijtuigbouw, in den allerlaatsten tijd zelfs hier en daar bij huisbouw. Het meerendeel daarvan is echter geleverd geworden door Engeland, dat het uit Britsch-Indië trok. Het verspreidings gebied van den Djati-boom omvat Voor- en Achter-Indië, en een gedeelte van den Ned. Ind. Archipel, dat is: Midden- en Oost Java, en de eilanden van af Java tot en met Soembawa. Hetgeen vroeger uit Afrika als teakhout werd ingevoerd, is geen teakhout. Ook op andere plaatsen in den archipel komt het voor, evenwel niet als inheemsch, maar afkomstig van aanplantingen.

De djati-boom kan dertig meters hoog worden, en buitengewoon zwaar; planken welke 1 meter breed zijn komen meermalen voor.

Deze zware afmetingen kunnen in vele omstandigheden van groot nut zijn, daar het hout, om zijne uitstekende eigenschappen het werkhout bij uitnemendheid is voor geheel Indië. Zoowel bij waterstaats-werken en spoorwegen, scheeps- en huizenbouw, als voor fijner werk, b. v. meubels, wordt het bij voorkeur gebruikt; het goed ontwikkelde gewas heeft dan ook de eigenschap van tegen witte mieren bestand te zijn.

Het beste teakhout wordt van Malabar en Coromandel aangevoerd. In kwaliteit volgt daarop dat van Java, en vervolgens dat van de Oostkust van de baai van Bengalen. Het hout uit een zelfde landstreek afkomstig, is echter nog verschillend van kwaliteit, afhangende van den bodem waarop het gegroeid is; men zal daarom wel doen, elken aanvoer nauwkeurig aan een onderzoek te onderwerpen. De kwaliteit is zoo verschillend, dat onderafdeeling in soorten noodzakelijk blijkt te zijn. Op Java erkent men er 9. Reeds onderscheidde Rumphius in 1750 twee soorten: „dat van 't mannetje" en „dat van 't wijfjen."

Men volgt op Java twee verschillende methoden om het versch gekapte hout van zijne sappen te ontdoen; het uitloogen in stroomend water, en het ringen, of inkappen van gleuven in den levenden boom, die ook daardoor zijne sappen geheel verliest. Tot de laatste methode is men overgegaan na het enorme verbruik van teakhout, dat bijna oorzaak was geworden van uitroeiing, ware de regeering niet tusschen beide gekomen. Welke der twee methoden de beste resultaten levert, is niet uitgemaakt; aan het hout, in den handel voorkomende, is niet te zien van welke gebruik is gemaakt.

Ik stond misschien wat lang stil bij den Djati-boom. De reden was echter deze, dat zijn hout langzamerhand burgerrecht in Nederland verkrijgt en misschien — van Java aangevoerd — in de toekomst veelvuldig zal toegepast worden. Wie van Djati-hout meer wil weten verwijs ik naar het werk van den heer J. W. H. Cordes: De Djati-bosschen op Java (Batavia, 1881, Ogilvie & C°.) en naar den catalogus van de afdeeling der Nederlandsche Koloniën, in de Amsterdamsche Tentoonstelling. Die het in natura en bewerkt wil zien, begeve zich naar de inzending van de heeren v. Malsen.

Het eiland Borneo is rijk aan een ijzerhard zwart hout, de oenglin of belian, het Borneosche ijzerhout, dat daar algemeen bij huis- en scheepsbouw wordt toegepast, terwijl de stam der Dajaks er dunne platen in den vorm van onze dakleien van maken, die zij gebruiken om daarmede hunne woningen te bedekken. Zulk een dakbedekking mag haast onvergankelijk genoemd worden, het hout, oorspronkelijk donker bruin, wordt aan de lucht zwart en daarbij harder.

Dit zijn in het algemeen de houtsoorten die als timmerhout gebruikt worden. Onder de fijnere houtsoorten komen in aanmerking, voor meubels, het welbekende Ambonsch wortelhout, afkomstig van een (ziekelijke) uitwas, een soort van zoogenaamd zonnehout of Anysana, in de Molukken tehuis behoorende, het gewone zonnehout, het zwarte kostbare ebbenhout en het sandelhout.

De beide laatste soorten komen slechts in kleine afmetingen voor, en betrekkelijk worden zij weinig uitgevoerd; veelvuldig is daarentegen hun aanwending in de Koloniën zelve; een geheel ameublement van ebbenhout is in Indië niet zeldzaam.

Voor de kunst-industrie der Koloniën is het Kajoepellet of aderhout, dat somwijlen veel overeenkomst vertoont met het Italiaansch olijvenhout, van eenig belang. Dit laatste is donker van kleur, maar de zwarte aders die daarin nu en dan voorkomen, zijn bij het aderhout algemeen, en daar de inlandsche bevolking in den loop der figuren van het doorgezaagde hout, goede of kwade voorteekenen ziet, gebruikt zij het bij voorkeur bij de vervaardiging van tal van voorwerpen, welke zij in oorlog, op de jacht, bij de uitoefening van haar godsdienst en voor het levensonderhoud noodig heeft. Dit is de reden waarom ook dit hout zeldzaam wordt uitgevoerd.

Een aantal soorten van hout zijn verder in de Spaansche afdeeling te zien, allen uit de Koloniën van dat land, terwijl Cuba een monster van mahonyhout inzendt, dat zeker de aandacht der meubelwerkers zal trekken. Het is afkomstig van een zwaren en ouden boom, is fraai donker van kleur, en gelijkt op het mahony, hetwelk gebruikt werd bij onze vroegere meubels, die vrij wat aardiger gevlamd waren dan de tegenwoordige, die uit sigarenkistjeshout — van luttel jaren ouderdom — vervaardigd schijnen te zijn.

Aan het adres der Nederlandsche nijverheid richt ik bij het einde van dit opstel nog deze vraag: .waarom hebt gij u, Nederlandsche stoomtimmerfabrieken niet op deze tentoonstelling doen vertegenwoordigen?

Waart gij bang voor 't buitenland?

Zooals de heeren van Malsen zoudt gij hebben moeten en kunnen bewijzen, dat gij u meten kunt met hen, die hier komen vertoonen, hoe verre zij het gebracht hebben.

Er wordt geklaagd, onder anderen op het laatste congres van de Maatschappij van Nijverheid, dat zoo veel in 't buitenland besteld wordt, dat men geneigd is al wat daar vervaardigd is beter te oordeelen dan inlandsch fabriekaat. Toch niet; maar het buitenland doet zich moeite veld te winnen; en „lest heugt het best": daarom wordt op de tentoonstelling, bij hen die iets ter bezichtiging gaven, het een en ander besteld.

ELJEN.

HET FEESTGEBOUW TE DELFT.

De decoratie-kunst is in ons praktisch vaderland der 19e eeuw langen tijd een onbekende godin geweest, voor wier dienst geen altaren werden opgericht. Had iemand een vermoeden van haar bestaan en wilde hij haar zijn hulde brengen, zoo werden priesters van uit den vreemde geroepen om het offer te plengen, of wel, men zocht steun bij ingewijde mannen, bij stoffeerders, even goede decorateurs als de barbiers van vroeger eeuwen, geneeskundigen.

Wat men in het buitenland zag, was hier echter niet zonder invloed en het ontwakend kunstgevoel begint ook in deze richting behoefte aan bevrediging te gevoelen. Een bewijs hiervan was (helaas! is niet meer) te zien te Delft bij het 35 jarig bestaan van het studenten corps.

Het feestgebouw toonde wat de Nederlandsche kunst op dit gebied vermag.

Gaarne zou ik den lezers van dit Weekblad een beeld geven van de wijze, waarop de decoratie was geschied. De brand echter, die zoo onverwacht al dezen arbeid vernielde, belette mij alles op mijn gemak te beschouwen. Ik heb slechts de herinnering behouden van den indruk, maandag middag verkregen. Juist evenwel, omdat door deze ramp betrekkelijk zoo weinigen het werk van Gips & Rosse hebben kunnen bewonderen, meen ik, dat een woord van hulde niet achterwege mag blijven. Weinig middelen stonden den decorateurs ten dienste, maar daarmede hebben zij het groote getimmerte wezenlijk in een feestzaal herschapen; met papier waren de wanden beplakt, doch het penceel wist hierop teekeningen te tooveren, die zonder het karakter van een tijdelijk gebouw uit het oog te verliezen, toch deden vergeten, of, zoo men er aan dacht, deden bejammeren dat deze zaal slechts een enkele week zou behoeven dienst te doen. Een enkel takje groen om een spiegel geworpen, banieren ter juister plaatse opgehangen, maar vooral de beschildering, hadden een uitstekend effekt. Het pièce de résistance was ongetwijfeld een fries, boven den ingang tot den foyer aangebracht, waarvan zoowel het ontwerp als de uitvoering de kunstenaarshand verraadde.

Als wij nu nagaan, dat dit alles het werk was van twee jongelui, die voor een groot deel hun opleiding ontvingen aan de Polytechnische School te Delft, dan, geloof ik, kunnen wij dankbaar op den vooruitgang der laatste jaren het oog richten en met gerustheid de toekomst te gemoet gaan.

Brengen wij dus hulde aan de beide artisten Gips en Rosse, maar tevens aan hen, die door hun ijver en liefde voor de kunst, nieuw leven wisten te wekken en zulke leerlingen wisten te vormen, aan de heeren Gugel en Lecomte.

D. E. C. K.

14 Juli.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

De 106e vergadering der Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van Nijverheid had in de afgeloopen week te Rotterdam plaats; er werden verschillende zaken behandeld die in dit Weekblad niet onvermeld mogen blijven.

Zoo werd onder anderen het woord verleend aan het departement Utrecht, dat zijn ingezonden voorstel verdedigde om adhaesie te schenken van een adres, hetwelk bij de tweede kamer was ingediend, en waarbij in het belang van steenfabriekanten en vervevers hier te lande het verzoek wordt gedaan, dat in plaats van bazalt, bij de Rijks openbare werken gebruik worde gemaakt van gebakken steen. Er werd op gewezen, dat het landsbelang niet medebrengt buitenlandsche produkten te bevoordeelen boven binnenlandsch fabriekaat, dat bazalt niet goedkooper in den gebakken steen, dat dit laatste materiaal, wat de duurzaamheid betreft, de vergelijking met het eerste kan doorstaan, en dat het nog geen uitgemaakte zaak is of bazalt even goed de tot verwering aanleiding gevende invloeden kan weêrstaan, als gebakken klei. De conclusie wordt aangenomen, dat daar, waar de belangen van 200.000 menschen op hetspel staan, een gemotiveerd protest niet achterwege mag blijven.

Het departement Amsterdam verklaarde zich voor de ondersteuning van het adres, mits daarin niet meer gevraagd werd, dan dat gebakken steen gebruikt zou worden waar dit zonder schade zou kunnen geschieden. Er wordt daarbij op gewezen, dat de steenfabrikanten die bij hun ovens steenkolen gebruiken, juist tegenwerken wat zij vragen, waarop door een der leden gezegd wordt, dat slechts proeven met steenkolen zijn genomen, terwijl gebleken is dat de turf altijd de voorkeur blijft verdienen.

De voorzitter der maatschappij, de heer J. F. W. Conrad, hoofdingenieur van den waterstaat, is van oordeel dat het een geluk genoemd mag worden, dat de bouwmeester zijn toevlucht tot bazalt kan nemen, hij moet echter daarbij in 't oog houden, geen ongemotiveerd gebruik van dat materiaal te maken. Spreker noemt de kosten van bazalt geringer dan die van gebakken steen. (Dit laatste is trouwens in de werken van het instituut van ingenieurs bewezen geworden, daar een opstel van de hand van den ingenieur Kemper).

Utrecht stelde als motie voor, van wege de maatschappij er bij de regeering op aan te dringen, dat, waar inlandsche steen even goed en goedkooper dan bazalt kan gebruikt worden, aan de eerste de voorkeur zal gegeven worden.

Het departement 's Gravenhage wenscht hetzelfde omtrent de Duitsche steen.

Op voorstel van den voorzitter, wordt de zaak verwezen naar het congres.

Het voorstel om de gouden medaille te verleenen voor het best gekeurde antwoord op de navolgende prijsvraag:

»Beschrijving van de fabriek- en handwerksnijverheid in eene provincie of een gedeelte daarvan in Nederland, zoo volledig mogelijk toegelicht met historische en statistieke opgaven," wordt aangenomen.

Voor de splitsing van het congres in afdeelingen, hield de voorzitter een belangrijke redevoering over den Waterweg en de middelen tot verbetering van den toestand.

In een der afdeelingen werd onder anderen de volgende vraag behandeld: Welke maatregelen zouden genomen kunnen worden om de toepassing van Amerikaansch greenenhout meer algemeen te maken?"

Dit punt werd door den heer H. G. Dijkerman, van Amsterdam ingeleid; hij acht de invoering van die houtsoort hoogst wenschelijk 1°. omdat het hout fraai en goed is in de bewerking, en 2°. omdat het de helft minder kost dan het eikenhout. De spreker wil zelfs in overweging geven het in Nederland aan te kweeken. Hij stelt voor aan een der prijsvragen, op houtcultuur betrekking hebbende, toe te voegen, den inzenders in overweging te geven hunne denkbeelden te openbaren omtrent te nemen proeven met het zaad van den boom. Dit wordt aangenomen. Tijdens de discussie was gebleken, dat het Amerikaansch greenenhout meer en meer in gebruik komt; zoo had de regeering een groote hoeveelheid kruidkistjes van die houtsoort besteld, en op vele plaatsen wordt het gebruik van de tonnen voor het tonnenstelsel, uit die houtsoort gemaakt, wenschelijk geacht.

Bij een andere vraag wordt de wenschelijkheid besproken om eene verzameling aan te leggen van houtsoorten, of eene in Duitschland bestaande aan te koopen voor het museum te Haarlem, en besloten eene collectie van inlandsche en koloniale houtsoorten samen te stellen op de wijze der duitsche.

Omtrent het gebruik van bazalt is nader door de vergadering besloten zich tot de regeering te wenden, in den geest als door de afdeeling Utrecht is voorgesteld.

Hoewel nog niets officieel bekend is omtrent een afloop der prijsvraag voor een schouwburg te Rotterdam, vermeldt de Deutsche Bauzeitung van 11 Juli l.l., dat de eerste prijs, ƒ 3000, zou toegekend zijn aan de architekten Giese en Weidner te Dresden.

Naar wij vernemen, worden bij deze prijsvraag geen bekrooningen toegekend, maar zal het ontwerp van de heeren Giese en Weidner, bijaldien zij daarin toestemmen, voor de som van ƒ 3000, welke als eersten prijs was uitgeloofd, worden aangekocht. Het ontwerp is echter veel te kostbaar om uitgevoerd te kunnen worden met de geringe ten dienste staande middelen

Het in de tweede plaats als het best erkende ontwerp komt meer voor de uitvoering in aanmerking; deze zal dan ook opgedragen worden aan den vervaardiger van dat ontwerp, — zoo wij goed ingelicht zijn, — de heer J. Verheul Dz. te Rotterdam.

Het ontwerp der eerstgenoemde heeren wordt aangekocht, om er bij den bouw gebruik van te maken.

Het rapport der Jury zal binnen kort in druk verschijnen, terwijl dan tevens de teekeningen zullen worden tentoongesteld.

De Minister van Binnenlandsche Zaken, heeft — gezien art. 3 A, alinea 4, van het reglement der internationale jury voor de toekenning van bekroningen ter Internationale-, Koloniale- en Uitvoerhandeltentoonstelling te Amsterdam, — goed gevonden te benoemen:

tot leden van de jury van gemelde tentoonstelling voor de derde afdeeling fraaie kunsten, moderne kunsten:

a. Wat betreft de schilderijen:

de heeren C. Bisschop, J. Israëls, W. Maris, A. Mauve, H. W. Mesdag, J. Stroebel, kunstschilders te 's Gravenhage, en mejuffrouw Th. Schwartze, kunstschilderes te Amsterdam.

b. Wat betreft de beeldhouwwerken:

de heeren B. van Hove, beeldhouwer; W. B. G. Molkenboer, directeur der Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers, beiden te Amsterdam; jhr. B. W. F. van Riemsdijk, commies bij het Departement van Binnenlandsche Zaken, te 's Gravenhage; E. von Saher, directeur van de Kunstnijverheidsschool te Haarlem; en H. Teixeira de Mattos, beeldhouwer te Amsterdam.

c. Wat betreft de teekeningen, etsen en gravures:

de heeren Aug. Allebé, directeur der Rijks Academie van Beeldende Kunsten, W. Steelink, kunstgraveur, en Ed. Taurel, kunstgraveur, allen te Amsterdam.

d. Bouwkundige ontwerpen:

de heeren P. J. H. Cuypers, architekt der Rijksmuseumgebouwen te Amsterdam, P. F. W. Mouton, architekt, C. H. Peters, bouwkundige voor de landsgebouwen, beiden te 's Gravenhage.

Afschrift dezer beschikking zal worden gezonden aan het comité van uitvoering voor de Internationale-, Koloniale- en Uitvoerhandeltentoonstelling te Amsterdam en bij uittreksel aan ieder der benoemden voor zooveel hem of haar betreft.

Te Bergen-op-Zoom werd 15 jaren geleden, in het najaar van 1868 de eerste spade in den grond gestoken voor het sloopen van de vesting. In het laatst der volgende maand zal worden aanbesteed het sloopen van het laatste gedeelte der vroegere vesting.

Het hoofdbestuur der Vereeniging tot bevordering van fabrieken handwerksnijverheid in Nederland heeft ten behoeve der afdeelingsleden enkele punten van beschrijving, ter behandeling toegezonden, onder voorbehoud daaraan op den gewonen tijd nog andere toe te voegen.

Onder die punten, welke ter 32ste algemeene vergadering in behandeling komen, is onder anderen het volgende opgenomen:

Naar aanleiding van het bekende adres van B van Wijck c. s., steenfabrikanten, aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal, heeft de afdeeling Utrecht, op uitnoodiging van het hoofdbestuur, gegevens verzameld tot beoordeeling van het gewicht der steenfabrikatie in Nederland.

Het hoofdbestuur heeft nu gegevens ter kennis gebracht van alle afdeelingen, met de uitnoodiging dat zij elk in haren kring deze opgaven onderzoeken, opdat het vraagpunt, in de adressen opgeworpen, in de volgende algemeene vergadering grondig kunne behandeld worden. Het hoofdbestuur tracht inmiddels zijnerzijds een nauwgezet onderzoek in te stellen, aangaande de vraag, of bepaalde gewichtige redenen bestaan om het gebruik van buitenlandschen steen in sommige gevallen te doen verkiezen boven den binnenlandschen.

Afloop van Aanbestedingen.

ZWOLLE, 7 Juli. — Het gemeentebest.: het bouwen eener school voor 400 leerlingen op een terrein aan de Celestraat aldaar:

J. Witzand te Almelo	ƒ 46.889
J. Pijkstra te Bergum	» 44.087
K. J. Kalt te Ureterp	» 39.434
C. Eckhardt te Almelo	» 38.297
T. Hilarius Wz. te Leeuwarden en H. G. Brouwer te Stiens	» 36.670
B. H. Trooster	» 36.400
E. L. Vosman	» 35.997
G. van Unen	» 35.994
K. A. van den Berg	» 35 973
L. Meijer	» 34.600
G. Schutte	» 33.980
D. Bruins	» 33.935
A. van Straten	» 30.486
J. C Flik	» 29.987

de overigen allen aldaar.

UTRECHT, 9 Juli. — De architekten F. W. van Gendt J.Gzn en A. R. Freem te Arnhem: het bouwen van eene Protestantsche kerk te Maarn:

A. A. van Dommelen te Leiden	ƒ 24.780
W. Tielens te Utrecht	» 24.770
D. van der Tas te Charlois	» 24.000
W. G. A. Jansen te Utrecht	» 23.464
R. van Westhrenen te Amerongen	» 22.906
P. Vlasman te Bodegraven	» 22.220
J. de Weijer te Tiel	» 21.323
Gebr. Lensink te Arnhem	» 21.300
Wed. Hartger de Vries te Wageningen	» 20.440
C. van Zeeland te Utrecht	» 20.400
J. Koudijk te Doorn	» 19.975
J. H. Boeschoten idem	» 19.320
K. A. van Lunteren idem	» 19.274
F. Meerdink te Neerlangbroek	» 19.200
A. C. Vink te Utrecht	» 18.963
F. J. Gerritsen te Doorn	» 18.919

AMSTERDAM, 10 Juli. — De architekt IJ. Bijvoets Gz, namens den heer V. Altink: het bouwen van een café, genaamd Czaar Peter, aan de De Ruyterkade te Amsterdam: J. V. Huij ƒ 23.530

WINTERSWIJK, 10 Juli. — Het gemeentebestuur: 1. het bouwen van eene school voor lager onderwijs op de Wheme:

Rhehergen en Balink	ƒ 17.875
B. Lichtenberg	» 15.445
A. Nuijs	» 14.883
Schareberg	» 14.549
C. ter Haar	» 14.500
H. Konings	» 14.437
J. B. Sellink	» 14.126
J. H. ter Siepe	» 13.870
G. W. Toebes	» 13.443

2. Verandering en wijziging in de bestaande schoollokalen:

J. B Sellink	ƒ 2.723
C. ter Haar	» 2.350
J. H. te Siepe	» 2.180
A. Nuijs	» 2.116
Scharreberg	» 1.999
H. Konings	» 1.978
E. Rhebergen	» 1.275

ZWOLLE, 11 Juli. — De genie: het bouwen van bureau en theoriezalen enz. in de legerplaats te Oldebroek:

J. Westerik te Epe	ƒ 28.993
K. A. Schutte te Kampen	» 27.994
H. J. Buitenhuis te Elspeet	» 27.485
J. van den Braak te Apeldoorn	» 27.246
A. H. Tenenga te Grootegast	» 25.844
C. Eckhardt te Almelo	» 24.885

's BOSCH, 12 Juli. — De architekt A. van Liempt: 1. het bouwen van een woonhuis voor den weled. heer B. H. Verhulst te Maastricht:

Meuwese	ƒ 12.880
H. Dirks	» 12.600
J. Schellekens	» 12.369
B. Murk	» 12.050
Hurkens	» 11.778
Jansen	» 10 936
Dusee te Tilburg	» 10.385

2. Het bouwen van een pakhuis voor de heeren Reijnders en Smits:

Gebrs. Klerks	ƒ 6.647
J. Schellekens	» 5.700
H. Dirks	» 5.517
C. Jansen	» 5.500
Paaps te Veghel	» 5.388
B. Murk	» 5.340
Meuwese	» 5.298
L. Hurkens	» 5.270
Dusee te Tilburg	» 5.185
J. van Roosmalen	» 5.098

de overigen allen aldaar.

MIDDELBURG, 12 Juli. — Het ministerie van waterstaat, handel en nijverheid: het bouwen van eene woning voor het sluispersoneel te Sas van Gent:

J. Verkuijl Quakkelaar te Vlissingen	ƒ 24.000
D. v. d. Ouden	» 23.300
G. J. Balkensteijn	» 22.700
C. v. d. Hooft	» 22.600
R. Walraven	» 22.400

de overigen allen te Ter Neuzen.

ROTTERDAM, 13 Juli. — De architekt J. C. van Wijk: het bouwen van vijf woonhuizen te Kralingen:

C. Wijbrans en P. A. Koolwijk te 's Hage	ƒ 63.555.55
C. J. van Tussenbroek te Rotterdam	» 58.733
P. Bleijenburg te Rotterdam	» 57.300
J. Spruijt te Kralingen	» 56.140
W. H. van Kempen te Rotterdam	» 53.450
C. Groeneveld te Rotterdam	» 53.353
J. J. van Sonsbeek en J. W. van der Vet te 's Hage	» 53.321
B. Hooijkaas en Zn. te Rotterdam	» 52.984
H. J. Nederhorst te Gouda	» 52.961
G. de Haas en Zn. te Rotterdam	» 52.774
C. D. Kuijt te Rotterdam	» 50.833.42
C. de Ridder en Gebr. Pons te Kralingen	» 47.500
W. F. Muuren te Delft	» 43.560

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

3DE JAARGANG. ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST. N°. 30. 26 JULI 1883.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN en F. J. NIEUWENHUIS.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Warmoesgracht 12, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

OFFICIEEL GEDEELTE: Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — NIET OFFICIEEL GEDEELTE: Heinrich von Ferstell. — Bij de plaat. — Internationale Tentoonstelling. — Binnenlandsche berichten. — Afloop veiling Bouwterrein. — Veiling Bouwterrein. — Afloop van aanbestedingen.

PLAAT: Gemeentehuis te Bussum.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Het Bestuur heeft de heeren John F. Groll, A. van Delden, Jurriaan Kok, H. P. Berlage, I. de Haan en C. T. J. Louis Rieber uitgenoodigd tot het opstellen van een uitgebreid rapport over de Internationale, Koloniale en Uitvoerhandel Tentoonstelling.

Genoemde heeren hebben deze uitnoodiging aangenomen en hebben zich tot eene Commissie gevormd met den heer John F. Groll tot Voorzitter, den heer A. van Delden tot 1sten, en den heer Jurriaan Kok tot 2den Secretaris.

HEINRICH BARON VON FERSTEL,

EERELID DER MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

† 14 Juli 1883.

Den 13den Juli l. l. vierde de grijze bouwmeester Theophil Hansen — zoo als men weet, een der korypheeën der Weenensche kunstenaarswereld — zijn 70sten geboortedag. Een schitterend gastmaal vereenigde 's avonds tal van vrienden en vereerders van den jubilaris. Mocht al soms de een of ander verhinderd zijn geworden, persoonlijk zijne gelukwenschen aantebieden, zeer zekerlijk zal het wegblijven van niemand zoo zeer betreurd zijn geworden, als dat van de twee mannen, welke met Hansen samen sints tal van jaren aan het hoofd der nieuwere Weenensche kunst hebben gestaan: wij bedoelen Friedrich Schmidt en Heinrich von Ferstel. Beiden waren helaas door ziekte belet te verschijnen.

Gedurende de luidruchtige, door talooze toasten gekruide feestvreugde, zal zeker wel in niemand, zelfs in Hansen zelven niet, het vermoeden zijn opgekomen, dat voor Heinrich von Ferstel de laatste ure reeds zoo nabij was. De jubilaris had toch nog zooeven een hartelijk schrijven van hem ontvangen.

Ferstel was te zwak geweest om den brief aan Hansen zelf te kunnen schrijven. Hij vereenigde zijne laatste krachten om van uit zijn sterfbed de regelen, die wij hier onder laten volgen, te dikteeren. De brief maakt onder deze omstandigheden een dubbel aangrijpenden indruk Hij is als 't ware het kunstenaarstestament van den overledene en zijne edele, heldere geest, en zijne bescheidene, welwillende persoonlijkheid treden ons uit dit schrijven te gemoet.

De voornaamste plaatsen luiden aldus:

Aan mijn waarden vriend Theophil Hansen op zijn 70sten geboortedag.

Elken mensch is zijn levenspad voorgeschreven; al wat hij schept en voortbrengt is een resultaat zijner persoonlijkheid. Hoezeer voel ik den drang in mij, u heden te zeggen, hoe juist uwe kunstenaars-individualiteit het geweest is, die van zoo buitengewone gevolgen voor onzen tijd moest worden! En zie — nu wil het noodlot, wreeder dan men het zich ooit zou kunnen denken, dat uwe beide jongere vak- en strijdgenooten (Ferstel en Schmidt), wier arbeid met den uwen ge-

durende de laatste tientallen van jaren zoo innig en onmiddelbaar samenhing, aan het schoone feest niet kunnen deelnemen, terwijl juist op hen de plicht rustte, u heden op het schild te verheffen, opdat niet alleen de kunstenaarskring, maar de geheele beschaafde wereld u de hulde zou bewijzen, die u toekomt. Zoo zij mij dan ten minste vergund in weinig regelen samen te vatten, wat ik u zou willen zeggen, indien ik het geluk had mogen smaken, heden persoonlijk tegenover u te staan.

Als jong, maar het meesterschap reeds nabij zijnd kunstenaar kwaamt ge naar Weenen, in een tijd, toen onze bouwtoestanden zich in de allerdiepste vernedering bevonden.

De bouwkunst van dien tijd was de trouwste uitdrukking van het, den staat zoowel als het volksleven, beheerschende bureaukratisme. Het jaar 1848 verloste ook de bouwkunst van den ban, die op haar gedrukt had. In dien tijd van algemeene beweging kwamen wij, jonge studenten, met u, jonge architekten, samen, en begeerig luisterden wij naar uwe lessen en opvattingen. Kunstenaars, oude en jonge, meesters en leerlingen, verbonden zich, om als stormram het oude, morsche systeem omver te halen, en gelijk in die dagen alles gelukte, zoo gelukte ook ons het ongelooflijke.

Het uitschrijven van wedstrijden werd als eenig redmiddel, om van het bureaukratisme verlost te worden, aangezien en nadrukkelijk geëischt, en werkelijk bracht ons het jaar 1848 den eersten wedstrijd, waarbij gij en de Zwitser Johan Georg Muller schitterend te voorschijn traden. Gij goldt ons inderdaad als voorbeelden en leeraren.

Deze herinnering aan 1848 moge een schoone lentebloesem vormen in den krans, die heden uwen jeugdigen grijzaardsschedel tooit."

Nadat hij de ontwikkelingsgeschiedenis van Hansen verder geschilderd heeft, komt Ferstel op het tijdperk 1860—70 en zegt: „Dat was het tijdperk der buitengewone bouwontwikkeling van Weenen, toen eensklaps alles wat voor het bouwen noodig is, voorhanden was: plaats en ook geld. Hoe stond het echter met de bouwkunstenaars? Men behoeft slechts het vroeger ontstane en ook menige vroegere bouwwerken der stedelijke uitbreiding te beschouwen, om te begrijpen, waar de bouwkunst zou zijn aangeland, wanneer niet door eenige weinige kunstenaars die richting voorgebakend was geworden, die tegenwoordig algemeen met de benaming „Weener stijl" wordt aangeduid en die aan onze burgerlijke, in 't bizonder aan onze woonhuis-architektuur eene geheel nieuwe basis heeft gegeven.

Ik heb mij gedrongen gevoeld, uw werk van het groote reformatorische standpunt te beschouwen. In dezelfde mate als wijzigingen in uzelven voltrokken werden, hebben deze zich ook op de omstandigheden doen gelden. Zulke impulsies hebben alle slechts eene beperkte nawerking. Terwijl het, in den tamelijk korten tijd van ongeveer vijftien jaren verrezen nieuwe Weenen zooveel voortreffelijks bevat, en dit tijdperk vooral door zijne karakteristiek merkwaardig zal blijven, doen zich thans reeds geheel andere stroomingen gelden, over welke het hier misschien beter is te zwijgen. Welke wijzigingen deze ook onder den heerschenden invloed en door de inwerking van grootere en kleinere talenten mogen ondervinden, zoo heeft de Weener architektuur toch door de zoo even geschilderde bouwperiode eene bepaalde, niet geheel en al aan het wankelen te brengen basis gewonnen.

Vriend Schmidt en ik zouden heden eene schoone gelegenheid gevonden hebben, openlijk te verklaren, hoe kunstenaars tot verschillende richtingen behoorende en toch naar een zelfde doelwit strevend, bij voortdurenden wedkamp des geestes, nooit andere dan zuiver zakelijke belangen beoogen, zoodra zij de kunst en elkander achten. In onze veel bewogen kunstenaars loopbaan kan niet één enkel geval aangewezen worden, waarin persoonlijke belangen den uitslag gaven en aldus bestaat er inderdaad op grond van deze onze overeenstemming als kunstenaars, een vriendschapsbond, op welken ik heden met gegronden trots kan wijzen.

Terwijl ik u voor uwe reine, vriendschappelijke gevoelens hartelijk dankzeg, kan ik slechts met den wensch eindigen, dat gij het groote geluk van frischheid naar lichaam en ziel nog lang genieten, den rijken krans van kunstscheppingen steeds verwijden en u nog langen tijd er in verheugen moogt.

Met oprechte hoogachting en vriendschap uw
Grinzing, 13 Juli 1883. v. FERSTEL."

Zoover de brief. Ten opzichte van zijne laatste ziekte kunnen wij nog melden, dat zich ongeveer vier weken vóór zijn dood de eerste kiemen vertoonden van het lijden, dat hem ten grave zou slepen. Overspanning schijnt men wel als de grondoorzaak te moeten aanzien. Zijn arts vond eene verplaatsing naar de zuivere lucht van Reichenau noodzakelijk, doch eene hevige longaandoening deed hem spoedig weer naar Weenen terugkeeren. De ziekte, thans door koorts vergezeld, nam hoe langer hoe meer een gevaarlijk karakter aan en van af den 10den Juli kon de zieke zijne legerstede reeds niet meer verlaten.

Ferstel laat eene weduwe, een zoon van vijf en twintig jaren en vijf dochters na. Zijne oude moeder vierde onlangs haren tachtigsten geboortedag.

Welk een zware slag de Weener kunstwereld door dit onverwacht verlies treft, zal ieder gevoelen, die de groote beteekenis kent, welke de beroemde architekt voor de ontwikkeling van Weenen in de laatste twintig jaren had.

Twee machtige gebouwen komen ons bij den naam „Ferstel" voor den geest: de Votivkirche en de Universiteit, twee geniale en voorname werken, het een aan het geloof, het ander aan de wetenschap gewijd. Zij verleenen hun schepper de onsterfelijkheid en rijzen als geweldige monumenten van zijn kunstenaarsgenie voor immer omhoog.

Heinrich, baron von Ferstel werd den 7den Juli 1828 te Weenen geboren. Hij heeft dus slechts den ouderdom van 55 jaren bereikt. Ferstel studeerde niet alleen aan de Polytechnische school, maar ook aan de Universiteit, waar hij zich die hoogere beschaving verwierf, die hem in staat stelde, zijne kunst van het universeele standpunt op te vatten. Op de Akademie der Beeldende Kunsten stond hij onder de leiding van van der Nüll en Siccardsburg.

Reeds vroegtijdig deed zich Ferstel's zeldzame begaafdheid gelden en hij verwierf verscheidene prijzen voor eene studiereis naar Munchen. Na zijn terugkeer trad hij in het atelier van zijn oom, den architekt Stache, met wien hij het votiefaltaar in de Barbarakapel van den Stephansdom uitvoerde. In het jaar 1854 verkreeg hij een keizerlijk stipendium voor een studiereis van één jaar naar Italië. Maar nog alvorens hij de reis aanvaardde, werd er een wedstrijd voor een kerkbouw (de zoogemaande „Votivkirche") uitgeschreven. Het godshuis werd op last van den toenmaligen aartshertog Maximiliaan van Oostenrijk (later keizer van Mexico) als aandenken aan de redding des keizers uit moordenaarshand (Febr. 1853) gesticht. Ferstel nam deel aan den wedstrijd en behaalde onder meer dan 60 medestanders de overwinning. In Napels ontving hij de blijde tijding en de toenmaals vijfentwintig jaren tellende kunstenaar keerde met den roemrijksten prijs, dien het land toen uit te loven had, naar het vaderland terug.

In April 1856 werd de grondsteen van het gebouw gelegd en op den dag der zilveren bruiloft van het keizerpaar (24 April 1879) dus na drie en twintig jaren, vond de inwijding plaats.

Ferstel ontving toen de Orde van de IJzeren Kroon en daarmede den titel van baron.

Het heerlijke gothieke bouwwerk, waarin bevalligheid en waardigheid elkaar zoo harmonisch de hand reiken, droeg den naam des kunstenaars door de geheele beschaafde wereld. Onlangs kreeg Ferstel van een Engelschman de opdracht eene daaraan gelijke kerk in Engeland uit te voeren.

Toen Weenen zijne machtige beweging op het gebied der architektuur begon, nam ook Ferstel een werkzaam deel aan de groote werken, die toen als 't ware door tooverkracht uit den grond verrezen. Wij noemen in de eerste plaats het paleis der Nationale Bank, dat als eene schoone vrucht van Ferstel's studieën een sieraad van Weenen is geworden; verder de oude beurs, het paleis Pollak, de protestantsche kerk te Brünn, het paleis van den Aartshertog Ludwig Victor, het paleis Wertheim, enz. In 1866 werd Ferstel tot professor aan het Weener Polytechnikum benoemd en bekleedde aldaar in den allerlaatsten tijd bovendien het ambt van Rektor.

In 1867 begon hij den bouw van het Oostenrijksche Museum voor Kunstnijverheid en in den laatsten tijd wijdde hij zich bijna uitsluitend aan de Universiteit, die van al de monumentale bouwwerken der Ringstrasse de grootste uitgestrektheid inneemt.

Eenige beschouwingen van den Weener kunstkritikus Ranzoni over Ferstel's leven en streven, mogen hier misschien niet onwelkom zijn.

Als gerijpt meester en toch in het volle bezit zijner scheppende kracht werd ons Ferstel door den dood ontrukt. Dat is het, waarom ons zijn dood zoo bizonder smartelijk aandoet. Met hem wordt een overvloed van schoone scheppingen begraven, wier kiem nog in zijn geest sluimerde. Het lot vergunde hem, dat hij een meester werd met klaar inzicht en vasten wil; dat hij zijne kunstenaars-persoonlijkheid in een reeks van schitterende monumenten uitdrukking kon verleenen; maar het sneed hem de mogelijkheid af, al het schoone en verhevene dat nog in zijn geest sluimerde, in zichtbaren vorm tot vreugde der menschen uit te voeren. Hij werd afgeroepen, vóór hij zijn laatste woord gesproken, vóór hij zijn beste daad verricht had.

Ferstel behoorde tot die gelukskinderen, die de godin der schoonheid reeds bij de geboorte een kus op het voorhoofd heeft gedrukt en die levenslang lievelingen der Geluksgodin waren. Onder gunstige omstandigheden opgegroeid, in het bezit van schoonheid en geest, nooit door zorgen voor het bestaan gekweld en opgehouden, had hij reeds overwinningen behaald, ja zelfs algemeene waardeering en roem ingeoogst, op een leeftijd waarop andere, minder door het geluk begunstigde naturen eerst aan den aanvang hunner loopbaan staan en de beste helft hunner kracht moeten inspannen, om meester te worden over de ontmoediging die hen ten gevolge van zoo menige vergeefsche inspanning dreigt te verlammen.

Ferstel was nog niet zes en twintig jaren oud, toen hij den 24sten April 1856 den eersten steen legde voor den bouw der Votivkirche, een der hoofdwerken van zijn leven; een werk dat niet alleen op zichzelf hooge waarde bezit, maar ook in zijne bevallige schoonheid, gelijk nauwlijks een ander, daartoe geschikt is, om het eigenaardige van den meester duidelijk in het licht te stellen. Een gothiek gebouw, dat vroolijke schoonheid uitstraalt, is een evenzoo zeldzame als kostelijke vrucht van bouwkundig streven; aan Ferstel is het gelukt dit wonder te verrichten. Dit karakter van beminnelijke vreugde bezat reeds het ontwerp, dat, in de drie en twintig jaren, die verloopen moesten, totdat het geheel uitgevoerd was, menige verandering ondervond, daar immers volkomen rijpe ontwerpen nooit op het papier ontstaan. Maar hoe menigvuldig ook de wijzigingen mogen zijn, die de details ondervonden op den weg van de teekening tot de uitvoering, het karakter en de grondstemming van het geheel zijn dezelfde gebleven. Deze tempel is niet ontstaan om de menschen somber dreigend en met koude gestrengheid altijd weer aan de vergankelijkheid van het aardsche te herinneren en aan de verplichting, van de vreugde dezer wereld afstand te doen. Neen, hij is geschapen geworden in stralende schoonheid, om door zijn aanblik den menschen troost en verheffing te brengen en hen daaraan te herinneren, dat dit huis aan een God gewijd werd, die de reinste liefde is en dus ook de reinste vreugde wil. Een karaktertrek van den Weener gemoedsaard in zijne edelste gedaante spreekt uit dezen bouw, maar ook de liefdevolle zorgvuldigheid in de behandeling van elk detail, hetwelk klaar aantoont, dat Ferstel den bouw met dezelfde warmte voleindigd heeft, als die waarmede hij de eerste gedachte er van in zijn schetsboek opteekende.

Toen het gebouw in hoofdzaak gereed was en de vragen der binnendekoratie aan de orde kwamen, kon hij uren lang met de bespreking er van doorbrengen. „Moet men polychromeeren en hoe?" was toen het hoofdthema zijner gesprekken. Later ging hij met denzelfden ijver aan de behandeling der vraag, hoe de plantsoenen voor de kerk aan te leggen zouden zijn, opdat deze er niet onder zou lijden en het is wel ook aan hem voornamelijk te danken, dat deze plantsoenen een model van goede tuin-architektuur zijn geworden.

Toen er plan werd gemaakt, om het Tegetthoff-

monument in de Ringstrasse, tegenover de Votivkirche te plaatsen, was er nauwlijks iemand te vinden die het projekt zóó ijverig bestreed als hij; hij schreef uitvoerige brieven in deze zaak en deed zijn geheelen invloed gelden, om de kringen van wie het plan uitging, tot andere gedachten te brengen, hetwelk hem dan ook ten slotte mocht gelukken. Het renaissance-standbeeld van Tegetthoff, den vrijzinnigen zeeheld, zal zich dus niet voor eene gothieke kerk, maar op een open plein in den Prater verheffen.

Evenzoo warm als hij zich voor zijn werk voelde, zoo warm trok hij zich de kunstenaars aan, die eervol deel aan de uitvoering der kerk hadden genomen. Ja, hij liet nooit na, wanneer men hem wegens de schoonheid zijner schepping lof toezwaaide, uitdrukkelijk te verklaren, dat het hem zou smarten, wanneer men ooit de verdiensten zijner medewerkers zou vergeten en nooit werd hij moede de bekwaamheden van meesters gelijk Kranner, Laufberger, Trenkwald, Jozef Gasser, kortom van alle kunstenaars en kunsthandwerkers, die er aan medegewerkt hadden in het licht te stellen.

Zulke steeds even warme liefde koesterde hij voor al zijne monumentale gebouwen, maar eene bizondere voorliefde voelde hij toch voor de Votivkirche en het nieuwe Universiteitsgebouw, voor welks binnendekoratie hij grootsche plannen in zijn nooit rustenden geest omdroeg. „Nooit rustend" is het woord dat het best zijne geheele werkzaamheid uitdrukt; hij was zoowel naar den geest als naar het lichaam in rustelooze beweging. Om hem zeker aan te treffen, moest men met het uitgebreide programma zijner werkzaamheden bekend zijn, want ieder zijner dagen was een werkdag en de dag begon voor hem, zomer en winter, vóór zes uur 's morgens en eindigde laat in den nacht. Het was een bijzonder voorrecht wanneer hij iemand 's ochtends om zeven uur in zijne woning of in eene zijner bouwloodsen ontving. Een groot deel van het jaar was hij onderweg, om een zijner gebouwen in het zuiden of het noorden der monarchie te inspekteeren. Men zou een boek moeten samenstellen, indien men al de werkzaamheden wilde beschrijven, die hij als lid van commissies in allerlei kunstzaken, als kunstrechter en als professor aan den dag legde. Zijne altijd opwekkende, degelijke redevoeringen, toespraken bij feestelijke gelegenheden enz., zouden, indien men ze verzamelde eene kleine bibliotheek vormen.

In den arbeid vond hij zijn genot en aan arbeid ontbrak het hem nooit; aan hem werd wederom de schoone grieksche spreuk bewaarheid „de goden eeren en beloonen vóór alles het zweet".

Ferstel dorstte als 't ware naar arbeid, en terwijl hij nog met de oplossing van het ééne vraagstuk zich bezig hield, was reeds een ander voor zijn geest opgedoken en eischte gebiedend in behandeling genomen te worden. Hij was immers een ongewoon vruchtbare natuur, dien het niet voldoende was, invallen te hebben, maar die den onweerstaanbaren drang in zich voelde aan zulke invallen zichtbaren vorm te geven.

Hoe veel hij ook deed en werkte, hij streefde steeds naar meer. Wanneer nu soms zijn streven niet geheel vervuld werd, werd hij ten zeerste ontstemd; hij zocht zich van dit kwellend gevoel te bevrijden, door het onder nog meer arbeid te verdooven; hij hield voordrachten, om zich van dergelijke storingen in het innerlijk evenwicht te ontdoen. Dit alles hielp echter niets; hij had het bewustzijn het beste te willen, maar ook het zelfvertrouwen dit aan de geheele wereld te kunnen bewijzen. Hij had eene neiging voor zenuwachtige overspanning en wanneer deze zich had aangemeld, deed hij, aan den onweerstaanbaren drang van zijn karakter gehoorzamend, het allergevaarlijkste: hij poogde zich van de overspanning los te maken door zich te overwerken. Dit is in zijn leven herhaaldelijk voorgekomen en reeds eenmaal, jaren geleden, werd hij ten gevolge dezer dubbele overspanning zijner lichamelijke en geesteskrachten door eene zware levensgevaarlijke ziekte aangetast, waarvoor hij toen echter in de koudwater-inrichting Wartenberg genezing vond.

Men kan thans zich de vraag stellen, of de ziekte die hem op den schoonsten mannelijken leeftijd wegsleepte, niet aan bovengenoemde oorzaken te wijten was. In elk geval was zijn zenuwleven in hooge mate aangetast, sints het resultaat van den wedstrijd voor het duitsche Parlementsgebouw te Berlijn bekend was geworden. Onder den indruk dezer gemoedstemming ontstond wel ook de voordracht, die hij in den afgeloopen winter in de vereeniging van ingenieurs en architekten hield. Uit zijne redevoering deed zich zeer duidelijk de klacht vernemen, dat de uitvoering van een groot monumentaal werk soms op kleingeestige voorschriften schipbreuk leed. Een thema, dat hij in den laatsten tijd nooit zonder zekere heftigheid in het gesprek aanroerde, was: dat zich thans ook in de kunst de zucht naar iets nieuws, de behoefte aan mode deed gelden. „Niet het goede, maar alleen iets anders, iets dat er nog nooit geweest is, willen de lieden; het schoone wordt toch alleen volgens eeuwige en onvergankelijke wetten geschapen, wetten die men nooit ongestraft kan verkrachten. Het onvermijdelijke gevolg van dit zinlooze haasten en dringen naar iets nieuws van den kant der bouwheeren, waaraan sommige architekten maar al te bereidwillig voldoen, zal eene verwildering in de architektuur zijn. Wat wij ouderen," dus eindigde hij, „met al de kracht van ons talent en onzen vlijt hebben in beweging gebracht, dat zal op deze wijze tegengehouden, ja zelfs te loor gaan: de goede smaak en de erkende eigenaardigheid der nieuwe Weener school. Welke dwaasheid, het oude te verwerpen, alleen omdat het oud is! Op deze wijze ontstaat geen stijl, alleen stijlloosheid."

De beteekenis van Ferstel voor Weenen was echter niet alleen eene architektonische; ook de kunstindustrie is hem in de hoogste mate dank schuldig. Het standpunt waarvan hij hierbij uitging, was, dat men er naar moest streven, de kunstnijverheid hoe langer hoe meer zelfwerkzaam en scheppend te laten handelen. Hij was ook vertrouwd met elke techniek op het gebied van kunstnijverheid en beheerschte, grondig daarin bedreven, het uitgebreide gebied van alle werk dat vereischt werd om een monumentaal gebouw in al zijne onderdeelen te voltooien.

Op elk gebied der beeldende kunst had hij een zeker en treffend oordeel; daarvan legt de kleine maar uitgelezen schilderijverzameling getuigenis af, die hij in den loop der jaren verwierf. Gelijk die galerij was ook de bibliotheek van Ferstel uitgezocht; een der lievelingsschrijvers, wiens werken hij altijd weder van nieuws

GEMEENTEHUIS TE BUSSUM.

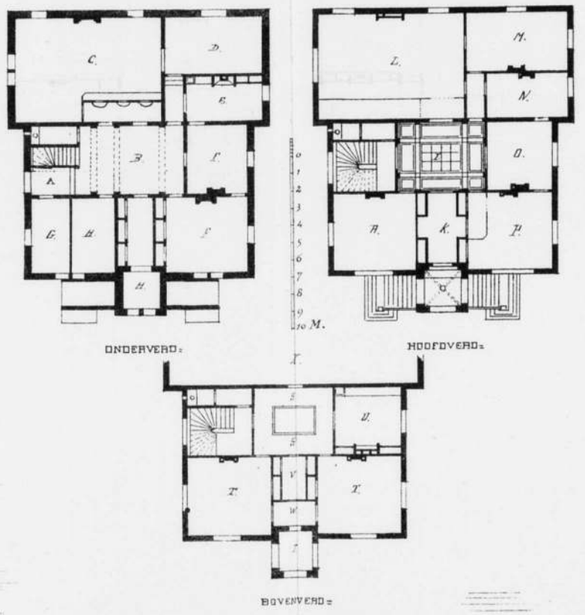

VOORGEVEL.

ZUGEVEL.

PHOTOLITH. WEGNER & MOTTU AMST.

Bijvoegsel van het Bouwkundig Weekblad – Uitgave van de Erven H van Munster & Zoon – Amsterdam.

las en voor wiens waarde hij nooit woorden genoeg vond, was Viollet-le-Duc.

Het echt aristieke, persoonlijke voorkomen van den begaafden man was aan alle Weeners bekend. Even als hij als kunstenaar was, zoo was Ferstel in het dagelijksch leven, kloek, beminnelijk en hartelijk; een trouw vriend, een voortreffelijk echtgenoot en vader, dien men niet alleen achten, maar ook lief hebben moest. Ferstel had ook de eigenschap dat hij voor zijne gebouwen en plannen krachtig opkwam, even als een vader voor het welzijn zijner kinderen; noch naar boven, noch naar beneden hield hij zijne meening achterwege.

Treurende liefde en vereering tooiden den 16den Juli met lauweren en bloemen het landelijke huis te Grinzing, waar Ferstel voor weinig dagen nog, vervuld van stoute plannen voor de toekomst, geademd had. Terwijl zijn sterfvertrek in Grinzing met vrienden werd gevuld, die nog voor de laatste maal een blik op de bleeke, in stillen vrede sluimerende trekken van den ontslapene wilden werpen, trokken in de stad Weenen al zijne kameraden en leerlingen, alle kunstzinnige burgers naar de helder verlichte Votivkirche, om den heengeganen meester de laatste eer te bewijzen.

De lijkkist met het aardsch omhulsel van Ferstel werd in plechtige processie rondom de kerk gedragen, — om dit liefelijke bouwwerk, dat de trots en de roem van den meester was geweest. Daarop vond de inzegening plaats, en na de voleindiging der geestelijke ceremonie zong de „Wiener Männergesangverein" het koor „Wanderers Nachtlied", waarop de lijkkist weer naar den lijkwagen en zoo naar het Grinzinger kerkhof gebracht werd.

Na eenige redevoeringen werd de kist in de groeve neergelaten. De kinderen van Ferstel wierpen rozen op de kist, die zij met hunne tranen bevochtigden en weldra viel ook de eerste schep aarde.

Ferstel werd aan de aarde wedergegeven, op welke hem een kort, maar door den helderen zonneschijn van het geluk beschenen leven gegeven was.

BIJ DE PLAAT.

Iedereen die zich nog kan herinneren, dat er in April 1882 door de Gemeente Bussum een prijsvraagje werd uitgeschreven voor een Raadhuis, weet misschien dan ook, dat de bekroning van de ingezonden ontwerpen spoedig volgde, en zal wel in den waan verkeeren, dat het bekroonde ontwerp, al lang en breed uitgevoerd en het gebouw in gebruik genomen is; men zou dat ten minste wel kunnen verlangen, na het passeeren van een goed jaar na afloop van dit prijsvraagje. Dit is echter toch niet het geval, waarde lezers. Ik vond het wel belangrijk in het Bouwkundig Weekblad eens een staaltje mede te deelen, van eene soort van handelwijze (ik voor mij noem haar niet erg net) welke ik ondervond op mijn pas begonnen loopbaan.

Ongeveer een goed jaar geleden las ik in het Bouwkundig Weekblad van 13 April 1882 het navolgende bericht:

„Bussum. Burgemeester en Wethouders der Gemeente Bussum, wenschende in het bezit te komen van een degelijk plan voor het bouwen van een Gemeentehuis, met daarin te vestigen Post- en telegraafkantoor met direkteurs woning, benevens bergplaats voor brandbluschmiddelen, enz. enz. alles in één gebouw vereenigd, hebben alle bouwkundigen opgeroepen hunne plannen vóór den 25ste April a. s. aan hen in te zenden.

Aan den inzender van 't beste en doelmatigste plan wordt eene premie toegekend van honderd gulden.

Nadere inlichtingen zijn te verkrijgen aan de Gemeente-Secretarie te Bussum.

In dien tijd vol lust en ijver, om te pogen uitgeschreven prijsvragen op te lossen, besloot ik ook aan dit prijsvraagje eens mijne krachten te beproeven. Het bericht alleen, zooals het voorkwam in het Bouwkundig Weekblad, scheen mij niet voldoende om als basis te dienen, en ik schreef daarom naar Bussum om eenige nadere inlichtingen, zoowel wat betrof de ligging en de grootte van het terrein, daarvoor bestemd, als ook vooral wat betrof de geldmiddelen.

Na verloop van twee dagen kreeg ik antwoord op mijn schrijven, en wel, dat het terrein die en die grootte had en dat de teekeningen vóór den 25sten April werden ingewacht; over de geldmiddelen geen woord. Daar het nu in dien tusschentijd al den 17en April was geworden, besloot ik maar niet meer terug te schrijven. daar dit zeker weer een oponthoud van een paar dagen zou geven en ik er met mijne teekeningen op in zou schieten.

Vol moed toog ik dus maar aan 't werk, en maakte een ontwerp, hetgeen ik dacht dat wel binnen de krachten zou vallen van het bloeiende Bussum, ik zond het op tijd in en ziet, op den 21en Mei daaraanvolgende kreeg ik een brief van het Gemeentebestuur, dat mijn ontwerp was bekroond, en tevens een verzoek om eens spoedig over te komen. Nu, zeide ik bij mij zelve, dat heb ik er toch aardig afgebracht, het blijkt dus, dat ik de zaak van eene goede zijde heb bekeken. Ik vertrok dan ook den volgenden dag naar Bussum, alwaar ik aan het station werd begroet door den veldwachter, die den last had mij in den schoot der Gemeenteraad te voeren. Na eenige gelukwenschingen van Burgemeester, Wethouders, enz. enz. werd ik uitgenoodigd om de ingezonden ontwerpen te zien, hetgeen ik ook met alle mogelijke belangstelling heb gedaan.

Daar ik bij mijn ingezonden ontwerp geen begrooting had geleverd, hetgeen ook *niet* werd verlangd, werd mij daarover ondervraagd, waarop ik antwoordde, dat ik volstrekt geene degelijke begrooting had gemaakt, Maar, wat dunkt u er dan van? was nu de vraag.

Ik legde mijn duimstok op de teekeningen, liet hem de alom bekende bewegingen maken, en kwam toen tot een resultaat van ongeveer 25.000 Gulden. Nu, dat prijsje viel mede, en na een kort onderhoud werd mij dan opgedragen, in het bijzijn van den Burgemeester en eenige, ik geloof niet alle, raadsleden, om zoo spoedig als kon, te beginnen met het maken van de origineele teekeningen met bestek, daar het bekroonde ontwerp slechts als schets was behandeld, niet uitgebreid genoeg was, en er hier en daar nog eenige kleinigheden in veranderd moesten worden. Alzoo werd ik dan ook belast met de uitvoering.

De Burgemeester echter, die zooals ik meende te bemerken, het meeste op de hoogte was om zich van een ontwerp, op teekening voorgesteld, een idée te

vormen, wilde eerst nog eens een en ander met mij bespreken, wat betrof de veranderingen, indeeling en verschillende afmetingen en ligging van vertrekken, enz. Het resultaat daarvan was, dat mijn geheele ontwerp het onderste boven werd gekeerd. Alle vertrekken op de hoofdverdieping moesten vergroot worden, hetgeen natuurlijk de vergrooting der oppervlakte ten gevolge had.

Het sousterrein onder anderen, waarin de bergplaats voor brandbluschmiddelen, cellen enz. waren gelegen, moest ook aanmerkelijk verhoogd worden, om het lokaal voor post- en telegraaf. dat naar beneden gestuurd werd, te kunnen ontvangen; kortom het werd in plaats van een sousterrein, eene verdieping gelijkstraats. De bergplaats voor brandbluschmiddelen, moest uit het gebouw verwijderd worden; er moest een afzonderlijk gebouw daarvoor opgetrokken worden aan de achterzijde van het beschikbare terrein, dat dan ook niet minder oppervlakte dan 50 M² mocht hebben, en een gemiddelde hoogte van 5.5 M.

Men wenschte ook, een en ander in eens gereed te zien, zoodat het terrein waarop het gebouw geheel en al vrij kwam te staan, afgesloten moest worden door een afscheidingsmuur of door een gesmeed ijzeren hek op steenen voet, en het niet bebouwde gedeelte van dit terrein moest, last not least nog bestraat worden. Hiermede gedacht hebbende tot een einde gekomen te zijn, werd mij verzocht, zoo min mogelijk surrogaten te gebruiken en alles van de beste bouwstoffen te maken. Ik vertrok daarop, en t' huis gekomen zijnde, begon ik, voorzien van al deze bescheiden zoo spoedig als ik kon met het maken van teekeningen, bestek en begrooting.

Alles gereed zijnde, ging ik wederom naar Bussum, waar de raad mij met ongeduld wachtte om een en ander te zien en te hooren.

De teekeningen met bestek werden onderzocht, en alles was perfect in orde en naar genoegen; maar toen ik de mededeeling moest doen, dat na al die opgegeven veranderingen, vergrootingen en verdere opgaven, mijn op goede gronden gemaakte begrooting, met inbegrip van salaris, op 40 mille kwam, toen was het alsof er een kogel door de gelederen van den Gemeenteraad vloog: algemeene ontsteltenis.

Neen, dat had men niet verwacht; ik had een begrooting opgegeven van 25 mille en nu was deze 40 mille geworden; dat was te erg, dat kon nooit; en of ik al praatte als Brugman, dat de raad er zelf de schuld aan had, het hielp niets. Kortom, het resultaat was, dat de raad zou bespreken en ik antwoord ontvangen.

De teekening nu, op de plaat voorgesteld, zijn enkele afbeeldsels van de door mij gemaakte origineele teekeningen.

De op de platte gronden voorkomende letters beduiden:

Onderverdieping

A Entrée.
B. Vestibule.
C Post- en Telegraafbureau.
D. Wachtkamer der bestellers.
E. Keuken der Conciergewoning.
F. Kamer „ „
G. Politiebeambte.
H. Cel.

Hoofdverdieping.

I. Vestibule.
K. Entrée.
L. Raadzaal.
M. Archief.
N. Bodenkamer.
O. Secretaris kamer.
P. Secretarie.
R. Burgemeesters kamer.

Bovenverdieping.

S. Vestibule.
T. Kamer.
U Keuken.
V. Provisie.
W. Doorgang } Woning van den Directeur.
X. Zolder.

De gevels zijn ontworpen in den geest der Vlaamsche Renaissance, en ik heb zooveel mogelijk getracht om in het karakter van een Raadhuis voor een bloeiend dorp te blijven.

Vervolgen wij echter de historie. Na weder eenige malen in Bussum te zijn geweest, werd mij opgedragen om een en ander te verminderen in het ontwerp, en werd mij ook toegestaan, dat ik in plaats van natuurlijken steen, cement mocht gebruiken. Daardoor kwam de begrooting op 35 mille. Intusschen was het al Augustus geworden. Over bovengenoemden prijs werd heen en wèer gesproken, en na wederom lang gewacht te hebben op antwoord, kreeg ik dan toch bericht, dat het te hoog was; aan vermindering van de door den raad gestelde veranderingen en eischen werd niet gedacht. Eindelijk kwam ik dan maar tot een wanhopig besluit, om alle mogelijke versieringen weg te laten, ja zelfs om den toren te laten vervallen, waardoor de begrooting dan meer nabij zou komen aan de som, welke de gemeente wilde besteden, en het gebouw meer op een pakhuis zou gaan gelijken, dan op een raadhuis Maar die vereenvoudiging viel niet in den geest; neen, die toren moest er bij blijven, enz. enz.; ik moest andermaal vertrekken zonder resultaat, en wachtte weder geduldig, ja uiterst geduldig; want of ik al schreef, antwoord kwam er niet, en daar we langzamerhand den winter te gemoet gingen, wilde ik toch antwoord hebben, met het oog op de uitvoering. Eindelijk ontving ik op den 8sten November een briefkaart van den Gemeente-Secretaris, welker inhoud ik hiernevens mededeel, en waarover iedereen zijn gedachten en meening uit kan spreken zoo hij wil.

Bussum, 7 Nov. 1882.

WelEd. Heer!

In antwoord op Uwen dezer dagen ontvangen brief, heb ik de eer U. W. Ed. mede te deelen, dat de Gemeenteraad alhier, deze week heeft besloten Uw ontwerp voor het bouwen van een Gemeentehuis enz. *niet* te volgen, als zijnde de prijs te hoog, doch te bouwen naar het plan van den Heer J. T. Everts, bouwkundige alhier, dat veel lager begroot en er goed uitziet. De Heer Burgemeester zal U. W. Ed. eerlang schrijven, volgens zijne toezegging.

Het spijt mij wel voor U. W. Ed., doch de Gemeente mogt zooveel geld niet besteden.

Inmiddels achtend: van U. W. Ed. de Dw. Dienaar.

(was get.) SNOEKX.
Secretaris

Ge kunt best begrijpen, hoe weinig ik daarover gesticht was, en besloot dan maar, afgaande op die han-

delwijze, op 15 Januari 1883 mijn rekening in te zenden voor de opdracht mij gedaan en voor het maken van teekeningen, bestek, begrooting en gedane reiskosten enz., en bracht daarvoor een honorarium in rekening, dat naar mijn bescheiden meening mij daarvoor toekwam.

Maar of ik een rekening zond of niet, het bleef hetzelfde; of ik schreef of niet, ik kreeg geen antwoord, hetgeen ik ook tot op heden nog niet heb ontvangen. Ziet hier, waarde lezers, een getrouw verhaal, van het gebeurde met het raadhuis van Bussum, en welke de reden is waarom het er nog niet staat en er nooit zal komen.

Wat het eindresultaat zal worden, weet ik niet; ik zou echter gaarne de opinie willen hooren van de leden der Maatschappij, welke de beste weg zoude zijn dien ik moet inslaan om een einde te maken aan deze lastige zaak.

Tot het geven van verdere inlichtingen verklaar ik mij gaarne bereid.

Rotterdam, Juli 1883. J. VERHEUL DZN.

INTERNATIONALE TENTOONSTELLING.

BEKRONINGEN AFDEELING SCHILDERKUNST.

De jury heeft de volgende onderscheidingen toegekend:

Nederland.

EERE-DIPLOMA: Blommers, De Haas, I. Maris, Alb. Neuhuys, Izak Israëls, Gabriël Roelofs. — GOUDEN MEDAILLE: J. W. Bilders, David Oyens. H. Valkenburg, mej. Marg. Roosenboom, J. van de Sande Bakhuijzen, Klinkenberg, Poggenbeek, mevr. Ronner-Knip, Weissenbruch, Sadée, Henkes, mevr. Mesdag, Artz. — ZILVEREN MEDAILLE: Duchatel, N. van der Waay, van Eessen, I. S. P. Kever, mej. Wally Moes, Th. de Bock, mej. Vos, Termeulen, H. J. van der Weele, mej. G. J. van de Sande Bakhuizen, Vrolik, Van der Meer, Offermans, Van de Velde, Stortenbeker, Oldewelt, J. W. van Borselen, J. G, Vogel, Wijsmuller, Apol.

België.

EERE-DIPLOMA: Stevens, Willems, De Braekeleer, Cays, Rosseels, Collart. — GOUDEN MEDAILLE: Courtens, Mellery, De la Hoese, Jan van Beers, C. de Cock, Robie. Lamorinière. De Jans, Coosemans, Artan, Meijers, C. Meunier, Baron Van Leemputte, P. Verhas, Heymans Van der Oudera. — ZILVEREN MEDAILLE: Fredericq, Mej. Georgette Meunier, Den Duytz, De Praetere, Van Luppen, Montigny, Boogaerts, Carpentier, Bellis, Vogels, Cogen, Halkett, Uytterschaut, Simons.

Duitschland (buiten mededinging).

Frankrijk.

EERE-DIPLOMA. Morot, Pelouze, Rousseau, Hébert, Bastien Lepage, Delauny, Bernier. — GOUDEN MEDAILLE. Aublet, Agache, Butin, Carolus Duran, Cot, Mad. Dement-Breton, Duez, Levy Gervex, Magnain, Laugée, Luminais, Poplin, Belcourt, Roll. — ZILVEREN MEDAILLE. Béraud, mej. Henriette Browne, J. L. Brown, Gazin, De Coninck, Dantan, Goeneutte, Landelle, Lansyer, Maillart, De Penne, Protais, Rivey Rixins, Thomas, Worms, Yon, Watelin, Leroux, Soyer.

Italie.

GOUDEN MEDAILLE. Segantini.

Oostenrijk.

GOUDEN MEDAILLE. Wertheimer.

Engeland.

EERE-DIPLOMA. Hubert Herkomer.

Rusland.

ZILVEREN MEDAILLE: Aiwasowsky.

Leden van de Jury waren: Jozef Israels, president; Léon Bonnat, vice-president; Rikoff, secretaris; Bisschop, Willem Maris, Mauve, Mesdag, Mej. Therese Schwartze, Stroebel, Harpignies, Lefebvre, Jean Verhas, De Winter.

BEKRONINGEN AFDEELING BEELDHOUWKUNST.

EERE-DIPLOMA. De Vigne, Dillens (België); Lonspied, Carlier (Frankrijk).

GOUDEN MEDAILLE. Cuijpers, Vincotte (België); Dampt, Gossin (Frankrijk).

ZILVEREN MEDAILLE F. Stracké (Nederland); Marsili, Branca, (Italië); Samarin, van de Kerckhove, Namur, Lambeuren (België); Laourt, Scard, Moreau Vauthier (Frankrijk).

BRONZEN MEDAILLE, Mevrouw Stracké (Nederland); Jünger (Intern. Kunstzaal); Braga, Pessina (Italië); Geefs, Hambretin, Elias (België); Cornu, Allouard (Frankrijk).

EERVOLLE VERMELDING. Schammer (Nederland); de la Forestene Roy, Vermeylen fils (België); Gichlhelma (Frankrijk).

BEKRONINGEN AFDEELING PENNINGEN.

GOUDEN MEDAILLE, Dupius (Frankrijk).

ZILVEREN MEDAILLE Dubois (Frankrijk).

BRONZEN MEDAILLE- Wiener (België).

BEKRONINGEN AFDEELING GRAVURE.

Nederland.

EERE-DIPLOMA. F Leenhoff.

ZILVEREN MEDAILLE. P. J. Arendzen, L. Löwenstam, Jhr. C. H. Storm van 's Gravezande, H. Sluiter, Joseph Israels, Ph. Zilcken.

BRONZEN MEDAILLE. H. J. Kruseman van Elten.

België.

EERE-DIPLOMA. Gustave Biot.

GOUDEN MEDAILLE. Les aquafortistes d'Anvers, Joseph de Manner, Auguste Danse.

ZILVEREN MEDAILLE. Jules Guiette, Louis Lenain.

Frankrijk.

EERE-DIPLOMA. L. Flaming, C. F. Gaillard, C. Waltner.

GOUDEN MEDAILLE, F. Chauvel (lithographie), C. L. Coultry, J. B. Danguin, F. A. Laguillermie, A. Lamotte, A. Morre, J. Jacquet.

ZILVEREN MEDAILLE. L. Boutelie, U. Buttin, A. A. Chamollion, W. Hanssouiller, A. Lunois, A. Lalanse, A. Mathey, E L. Vernier (lithogr.)

BRONZEN MEDAILLE A. Artigue, A. Leroy E. H. Defort E. P. Lerat, E. Ramus, P. Teyssonnières, C. Vergnes (lithogr.) H. Vion.

EERVOLLE VERMELDING. R. R. Huet, A. Tilly, (houtsnede) E. Tilly (id.)

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Naar de Arnh. Ct. verneemt, bestaan bij Z. M. den Koning groote plannen, om het kasteel Berg en andere den Koning toebehoorende gebouwen in Luxemburg te restaureeren en te verfraaien. In verband daarmede heeft Z. M. tot architekt voor de in het Groothertogdom gelegen domeinen benoemd den heer P. M. Siegen te Luxemburg, terwijl de Koning, gelijk reeds medegedeeld werd, tot blijk van zijne groote tevredenheid, den heer L. H. Eberson te Arnhem den titel heeft verleend van hoofdarchitekt en chef, zoodat deze met de opperste leiding ook van die bouwplannen belast blijft.

Aan den heer L. C. Hezemans, leeraar in de bouwkunde aan de Koninklijke school voor nuttige en beeldende kunsten te 's Hertogenbosch, is op zijn verzoek eervol ontslag verleend.

Van vertrouwbare zijde wordt ons medegedeeld, dat het bericht omtrent de uitslag van het concours van den Rotterdamschen Schouwburg zooals de D. Bauzeitung het gaf onjuist was, en dat verder nog niets definitief bekend is omtrent de afloop.

AFLOOP-VEILING-BOUWTERREINEN.

16 Juli 1883.

Vier Bouwterreinen aan de Ruijsdaelstraat. gem. N.-Amstel, ieder *f* 950.—, opgehouden.

VEILING-BOUWTERREINEN.

23 Juli 1883.

Twee Bouwterreinen, aan de 4e Boerhavestraat, ieder groot 2 aren, 20 centiaren.

Drie Bouwterreinen, als voren, ieder groot 1 are, 12 centiaren.

Veilconditiën bij de Notarissen D. van Dijk en C. van Mourik.

Afloop van Aanbestedingen.

HELLEVOETSLUIS, 11 Juli. — Het bouwen van een buiten koffiehuis, voor rekening van den heer J. van den Berg Az.:

P. A. v. d. Priem te Hellevoetsluis	ƒ 13.800
P. van Soest te Brielle	» 11.200
H. v. d. Houwen te Heenvliet	» 9.550
Moerman en Leeflang te Nieuw-Helvoet	» 8.947
W. van Leeuwen te Hellevoetsluis	» 8.690
T. Lindhout idem	» 7.950

AMSTERDAM, 12 Juli. — De architekt IJ. Bijvoets Gz. aldaar: het bouwen van een café:

G. Woud	ƒ 36.663
J. Nomes Pz.	» 34,700
A. Aalders	» 34.632
M. van Stuivenberg en B. P. Wijsman	» 34.600
H. J. en G. Haandrikman	» 34.500
B. van Buuren	» 34.450
K. J. B. van Damme	» 34.400
G. I. Brouwer en D. Hoogerbeets	» 34.000
C. v. d. Brand en H. Hoogte	» 33.315
W. H. Struijs en G. J. Gemke	» 33.200
A. J. van Lieme	» 32.875
P. S. Rijnierse	» 32.800
E. R. Kuipers Pz. te Nieuwer-Amstel	» 31.500
M. Numan	» 31.500
D. Roepman	» 23.596
J. A. Huij	» 23.530

de overigen allen aldaar. Gegund aan E. R. Kuipers Pz., ƒ 31,500.

AMSTERDAM, 14 Juli. — De heer C. van der Bijl Pz. ald.: het bouwen van een heerenhuis, op het terrein genaamd de IJsbreker:

J. F. v. Lingen	ƒ 92.990
B. v. Buuren	» 85.000
J. Smit VII te Ridderkerk	» 85 000
T. Hilarius en H. G. Brouwer te Leeuwarden	» 84.400
H. J. Meekers	» 83.286
J. Schoonenburg en C. J. Maks.	» 79.760
Cruiff en Schouten	» 77.553

gegund aan Schoonenburg en Maks.

WOLVEGA, 14 Juli. — Het gemeentebest. van Weststellingwerf: 1. het bouwen van een school met onderwijzerswoning te Nijtrijne:

J. Pijkstra te Bergum	ƒ 10.988
P. Zijlstra te Oldeholtpa	» 10.753
S. Brugge te Spanga	» 10.673
A. Hoogkamp te Scherpenzeel	» 10.300
E. Groenink te Steenwijk	» 10.100
J. de Vries te Oldeholtpa	» 10.052
J. J. Bouma te Langezwaag	» 9.800
J. Nijholt te Wolvega	» 9.784
G. J. de Boer te Peperga	» 9.350
S. Lenstra te Wolvega	» 9.276
H. Doornbos te Haskerdijken	» 9.222
H. Hoogkamp te Nijlamer	» 8.959
P. Bouma te Oldetrijne	» 8.577

2. de school te Oldeholtpa:

R. J. de Boer te Noordwolde	» 8.325
J. Pijkstra	» 7.424
J. Nijholt	» 7.274
J. C de Vroeg te Terwispel	» 6.977
H. Doornbos te Haske	» 6.700
J. van der Sluis te Gorredijk	» 6.672
P. Zijlstra	» 6.499
J. J. Bouma	» 6.488
P. Bouma	» 6.477
A T. de Boer te Oudeschoot	» 6.444
G. de Boer te Blesse	» 6.420
H. Hoogkamp	ƒ 6.399
J. de Vries	» 6.199
S. Lenstra	» 5.900
G. S. de Boer te Balk	» 5.893
G. Schaafsma te Terkaple	» 5.757

AMSTERDAM, 16 Juli. — De ingen.architekt A. L. van Gendt: de fundeering van het Concertgebouw aan de Houbrakenstraat aldaar:

A. Paans	ƒ 110.000
H. C. Dorlas	» 106.863
G. D. v. Doorn	» 103.000
S. H. Fernim	» 98.000
de Swaan Jr. en Koper	» 97.400
J. P. Cornelisse	» 93.828
H. R. Hendriks	» 89.940
R. Kroon te Buiksloot	» 89.900
D. Zuiderhoek	» 89.800
W. Voskuil	» 85.497
P. Schmidt en Hermans	» 85.489
D. Cerlijn en Zn. en A. J. de Haan	» 85.450

AMSTERDAM, 16 Juli. — Het gemeentebest. het verbouwen van de openb. lagere school der 1e klasse No. 11, in de Valckenierstraat:

A. H. Grijpink en Th. van Engelen	ƒ 22.230
A. Paans	» 20.900
G. L. Brouwer en D. Hoogerbeets	» 19.360
H. C. Dorlas	» 18.747
A. van Wensveen	» 18.293
G. Woud	» 18.281

allen aldaar.

MIDDELBURG. — De restauratie van den stadhuistoren is onderhands aangenomen door H. J. Troupin te Best voor ƒ 23.030.

GRONINGEN, 16 Juli. — De heer J. P. Hazeu, namens den heer H. M. Spreekman: het bouwen van een dubbel woonhuis aan de Ubbo Emmiussingel:

H. Scholten en Jansen	ƒ 14.250
B. Berkenbosch	» 13.280
B. de Jong	» 13.199
E. Peters	» 13.000
H. van der Map	» 12.800
H. de Haan	» 12.546
H. Kiel	» 12.339
J. Haupt	» 12 324
H Harms	» 12 000
J. Ibeling	» 11.427
A. Steendam	» 10.857
T. Holthuis	» 10.271

allen te Groningen.

'S GRAVENHAGE. 16 Julij. — Het gemeenbest. 1. het bouwen eener hoogere burgerschool met 3jarigen cursus voor jongens aan de Raamstraat:

W. Lamkamp	ƒ 62.595
J. C. Bernard	» 58.982
C. Meijers	» 57.500
J. v. Groenendaal te Nunhem	» 56.931
T. J. Mirande	» 56,320
F. P. de Haas	» 55.725
M en J. A. Hoetman	» 54.914
A. C. Paardekooper	» 54.000
Gebrs de Vos	» 53.150
L. Tromp	» 52.850
J. J. van Sonsbeek en J. W. v. d. Vet	» 51.512
J. Steffens en Wijnekes	» 50.368
A. A. Mussert	» 48.200
W. P. Teeuwisse	ƒ 48.000
F. B. Kuhnel en J. C. Mook	» 47.903
C. Wijbrands en P. A. Koolwijk	» 46 000
H. Stieltjes	» 39.999

UTRECHT. 17 Julij. — De maatschappij tot exploit. van staatsspoorwegen, bestek n. 380: het afbreken van vier wachtershuisjes en het maken van vijf wachterswoningen, ten behoeve van de spoorwegen van Deventer-Zwolle en Meppel Groningen:

G. van Unen te Zwolle	ƒ 14.980
F. H. Noorman te Zwolle	» 14.400
F. Hilarius te Leeuwarden en H. G. Bronwer te Stiens	» 14.164
F. Aberson te Steenwijk	» 13.533
E. J. Schaafsma en F. J. Schaafsma te Harlingen	» 13.436
H. van der Sluijs te Zwollerkerspel	» 13.323
J. Holtus te Kockange	» 13.315
W. A. Korteling te Deventer	» 13.150
J. G. Hofman te Blesse	» 11.998

'S GRAVENHAGE, 17 Juli. — De architekt H. Westra Jr.: het bouwen van een woonhuis aan de Surinamestraat:

Van Lith en Van Dam te 's Hage	ƒ 32.890
E. M. Rood idem	» 32 870
Gebrs. de Vos idem	» 32.800
Tom en van Bergen Henegouwen te 's Gravenhage	» 32.268
C. Meijers idem	» 31.593
Raasveldt en Gerritse idem	» 31.290
A. Nater en B. de Baan idem	» 31.100
A. C. Paardekooper idem	» 30.180
A. Stigter idem	» 29.990
H. E. de Baan te Scheveningen	» 29.960

WIJK BIJ DUURSTEDE, 18 Juli. — Het gemeentebest.: het bouwen eener openbare lagere school met 6 lokalen in de Volderstraat: C. F. W. Uitewaal aldaar ƒ 17.320.

AMSTERDAM, 19 Juli. — De heeren Bontekoning en Aukes: het bouwen van 7 houtloodsen aan de Houthaven aan den Spaarndammerdijk te Amsterdam, onder beheer van den architekt A. L. van Gendt:

C. v. d. Brun en H. Hoft	ƒ 24.531
M. Numan	» 21.000
H. C Dorlas	» 20.447
H. J. en G Haandrikman	» 19.900
B. van Buuren	» 19.880
C. Bos te Haarlemmermeer	» 19.670
T. G. Degenhardt	» 19.485
K. J. B. van Damme	» 19.200
W. L. Leibbrandt	» 18.941
W. H. Struijs	» 18.270
H. Rietsnijder en Zn	» 17.663
A. Aalders	» 17.582
J. Loos	» 17.480
Brouwer en Hoogerbeets	» 17.295
F. Rijke	» 16.990
J. van Voorthuijsen	» 16.950
W. Greve te Buiksloot	» 16.414
B. Vermolen te Weesp	» 16.046
A. van Wensveen	» 15.890
C. Rolff en Zn	» 15.309
S. Wit Jr. te Oterleek	» 14.951
L. van Dijk te Laren	» 14.318
H. Klaver Dzn te Ilpendam	» 14.166
P. Rings te Zandpoort	» 13.910
D. Zuiderhoek te Zandvoort	» 13.200

gegund; de overigen allen aldaar.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

3DE JAARGANG. ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST. N°. 31. 2 AUGUSTUS 1883.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN en F. J. NIEUWENHUIS.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Warmoesgracht 12, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8,50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

NIET OFFICIEEL GEDEELTE: Het Centraalstation te Amsterdam. — De geschiedenis der metselsteenen. — Ingezonden. — Statistiek in het Bouwwezen — Binnenlandsche berichten. — Vraagbaak. — Afloop van aanbestedingen.

PLAAT: Het Centraalstation te Amsterdam.

HET CENTRAAL-STATION TE AMSTERDAM.

(*Vertaald uit het Wochenblatt für Architekten und Ingenieure.*)

Verbazend is hetgeen gedurende de laatste jaren te Amsterdam gedaan is op elk gebied der bouwkunst: prachtige kerken, museums, openbare gebouwen van allerlei aard, sierlijke nieuwe stadkwartieren zijn ontstaan; de reguleering der kanalen welke de stad doorkruissen, het noord-zee-kanaal met zijn bijwerken, het groote Centraal-station, enz. enz. zijn in uitvoering. In den omtrek der stad zijn schoone buitenplaatsen, en de op groote schaal aangelegde zee-badplaats Zandvoort als met een tooverslag verrezen.

Tot de meest belangrijke bouwwerken van den jongeren tijd behooren het groote en kostbaar versierde Nederlandsche Nationale Museum en het Centraal-Station. Het eerstgenoemde gebouw is, met uitzondering van het decoratieve gedeelte, onlangs afgewerkt; met het bouwen van het eigenlijke station is een aanvang gemaakt.

Beide bouwwerken zijn scheppingen van den bekwamen architekt P. J. H. Cuypers, die het station gemeenschappelijk met den architekt A. L. van Gendt ontworpen heeft.

Vóór dat hem het ontwerp voor het Rijks-museum werd opgedragen, wijdde Cuypers zich voornamelijk aan den kerkbouw; zijne werken zijn tot over de grenzen van zijn vaderland, vooral in België en de Rhijn-provincieën, bekend. (Gedurende eenigen tijd was hij Dombouwmeester te Mainz.) Zijne juiste kennis der oud-Nederlandsche bouwkunst en de gelukkige toepassing daarvan, zijn oorzaak, dat zijn ontwerp voor het Museum met den eersten prijs bekroond werd en in uitvoering kwam.

De opdracht tot het ontwerp van het centraal-station, ontvingen genoemde architekten in Februari 1876 van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken. Eensdeels zijn de vele technische en andere zwarigheden die overwonnen moesten worden oorzaak, dat eerst in den nazomer van 1882 met den bovenbouw een aanvang kon gemaakt worden, en anderdeels droeg daartoe bij het streven om zooveel mogelijk alle, en ten deele zeer uiteenloopende, belangen te behartigen. Tot de belanghebbenden behoorden onder anderen ook het ministerie van Waterstaat, Handel en Nijverheid, de verschillende besturen der Staats-, Hollandsche-, Ooster- en Rijnspoorwegen — wier maatschappijen gebruik zullen maken van het station — verder de stad Amsterdam, de kamer van Koophandel, enz.

De ligging van het centraal-station, in de onmiddelijke nabijheid, en op een aangeplempt gedeelte van het vroegere Y, zoowel als de slechte bouwgrond, die oorzaak is van de buitengewoon hooge kosten welke de hollandsche bouwwerken voor hunne fundeering vereischen, maakte het noodig, dat eene zeer belangrijke hoeveelheid zand gestort werd. De vertraging die hierdoor de uitvoering van het projekt heeft ondergaan, zal, naar men hoopt, gunstig werken en mogelijke verzakkingen voorkomen.

Den 24sten Mei van het vorige jaar had de openbare aanbesteding plaats van het eigenlijke gebouw. De heeren Ph. Holzmann en Comp. van Frankfurt a. M. waren voor ƒ 1.275.000 de minste inschrijvers, en de Nederlandsche regeering gunde het werk aan deze firma, die bekend stond als voor de taak die zij ten uitvoer te brengen had berekend te zijn.

Aan eene der zijden van het station was het noodig een kanaal te overbruggen, waarvan gebruikt gemaakt wordt door zeeschepen, en daaruit volgde de noodzakelijkheid, dat de bovenkant van den weg op 5.75 M. boven het Amsterdamsche peil werd aangelegd. Neemt men hierbij de noodzakelijke hoogte voor het perron in aanmerking — hier op hetzelfde niveau als de bodem van de spoorwegwagens, — dan heeft men voor de hoogte van dit perron en dus ook van de vloeren der wachtkamers enz., 6.75 M. + A. P. Het stationsterrein en de aangrenzende straten liggen op 3 M. + A. P.; in deze omstandigheid lag de mogelijkheid voor het maken van een onderverdieping met eene hoogte van 3.45 M. Het gemak, uit een dergelijke aanleg voortvloeiende voor het publiek en het verkeer, is van voldoende bekendheid.

In de midden-as van het gebouw vindt de binnentredende een ruimen vestibule van 10 M. hoogte, met praktisch aangelegde trappen naar de boven-verdieping, en naar de wachtkamers en perrons der verschillende lijnen. (†)

In de beneden-verdieping zijn verder aangebracht, de lokalen voor het nemen van plaatskaartjes en het afgeven van bagage, vertrekken voor den restaurateur, voor de centraal-verwarming, kelders voor verschillende doeleinden, als ook in- en uitgangen voor het koninglijke Hof, de post- en telegraaf-bureaux, enz.

Alle dienstvertrekken staan in verbinding met een spoorweg en kleine wagens zullen de brieven, pakketten, bagage enz. door middel van montoirs naar de verschillende punten der bovenverdieping voeren, opdat het publiek niet lastig gevallen worde. Voor de komende en gaande rijtuigen en wagens zijn aan de vleugels van het gebouw overdekte standplaatsen aangebracht van 10 Meters breedte; de toegangen zijn overdekt met breede marquises. Eene afzonderlijke inrijpoort is alleen bestemd voor het koninglijke Hof.

In de hoofdverdieping bevinden zich de verschillende wachtkamers met de nevenvertrekken, voor het publiek en het Hof, de bureaux voor den dienst der posterijen en der telegrafie, vertrekken voor den stationchef, verschillende lokalen voor de aankomende en ten vertrek gereedstaande goederen, de retiraden, enz.

Het middengebouw bestaat uit drie verdiepingen en bevat in de derde, boven den vestibule, eene vergaderzaal met nevenlokalen, en voorts 34 groote bureaux en verscheidene woningen voor beambten. Daar waar voor de bestemming der vertrekken, de hoogte van de hoofdverdieping, zijnde 7.80 M., niet noodzakelijk was, zijn insteekverdiepingen aangebracht, waartoe afzonderlijke trappen toegang geven.

De gevel aan de stadzijde is 306.47 M. lang, die aan de zijde van het perron is even lang. (NB. Tot nu toe is de langste perron-overdekking die van het St. Pancrasstation te London, met eene lengte van 215 M. (*)). Het middelste gedeelte van het gebouw, lang 181.81 M., heeft, zooals reeds gezegd werd, drie verdiepingen, terwijl de vleugels, elk 57.33 M. lang, slechts uit twee verdiepingen bestaan en alleen bestemd zijn voor den dienst van het goederen-verkeer; en wel wordt de eene vleugel ingericht voor de Nederlandsche Rhijnspoorwegmaatschappij en de andere voor de Hollandsche-, de Oosteren de Staats-spoorwegmaatschappij.

De ontwerpers hebben het zich tot taak gesteld, de inwendige ruimten zoo goed mogelijk volgens hunne bestemming te verdeelen en wat het uiterlijke betreft, rekening te houden met de aan weêr en wind blootgestelde ligging in een koud klimaat en de belangrijke temperatuursverschillen, verder zijn zij er op bedacht geweest de onderhoudskosten van het gebouw zoo gering mogelijk te doen zijn. Daarom zijn alle voorspringende details vermeden. De gevel is van baksteen, het oud-hollandsche bouwmateriaal, waarbij voor enkele details en onderdeelen, van zandsteen gebruik wordt gemaakt. Hij die Amsterdam en zijne eigenaardige architektuur kent, zal met vreugde zien, dat het den heer Cuypers gelukt is behalve het Rijksmuseum, in het Centraal-Station een bouwwerk te scheppen dat harmonisch met zijne omgeving is.

Bielefeld, 26 Dec. 1882. DANIELS,
Regeerings-bouwmeester.

Het zoude der redactie aangenamer geweest zijn, indien haar door den Heer P. J. H. Cuypers eene door hem zelf bewerkte beschrijving van het Centraal-Station ware aangeboden, in plaats van deze beschrijving van een buitenlander. De redactie gaf dit verlangen te kennen, maar den Heer Cuypers kwam de plaatsing der vertaling alleen wenschelijker voor.

De redactie meent, dat voor het perron eene kap in één overspanning is voorgesteld, dus eene andere dan de teekening aangeeft. RED.

(†) **LEGENDE**

ONDER-VERDIEPING.

1. Vestibule: vergelijk 1 in de plattegrondteekening.
2. Portier: 2.
3. Afgifte van plaatskaartjes: 18.
4. Aannemen van bagage: onder 20 en onder 21.
5. Opgang naar de wachtkamers en het perron: 5.
6. Uitgang van het perron: 6.
7. Doorrit en opgang naar de vertrekken voor het Hof: 7.
8. Trappen naar de vergaderzalen en naar de bureaux: 8.
9. Diensttrappen.
10. Trappen naar de dienstwoningen: 10.
11. Vertrekken voor den restaurateur: onder 20 en onder 21.
12. Verwarmingstoestellen: onder 20 en 21.
13. Bureaux: pp.
14. Brandstoffenkelder.
15. Policiewacht: 29.
16. Brandweêrwacht: 29.
17. Retirades: onder 17 en onder 24.

HOOFD-VERDIEPING.

1, 2, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 17: zie de verklaringen voor de *onder*verdieping.

18. Telegraaf.
19. Stationchef.
20. Wachtkamer IIIe klasse.
21. Wachtkamer Ie en IIe klasse.
22. Salon voor het Hof.
23. Salon voor het gevolg van het Hof.
24. Damessalon.
25. Eetzaal.
26. Restauratie.
27. Buffet.
28. Montoir voor de bagage.
29. Bureau der Posterijen.

(*) Vergelijk de »Deutsche Baukalender", opgave: Perronhallen, 1882, p. 31.

CENTRAAL STATION TE AMSTERDAM.

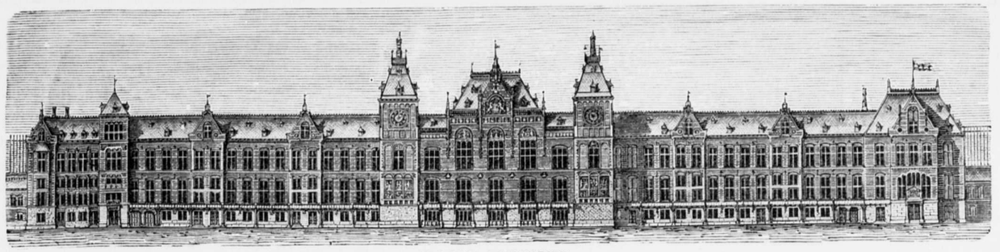

HOOFD-AANZICHT.

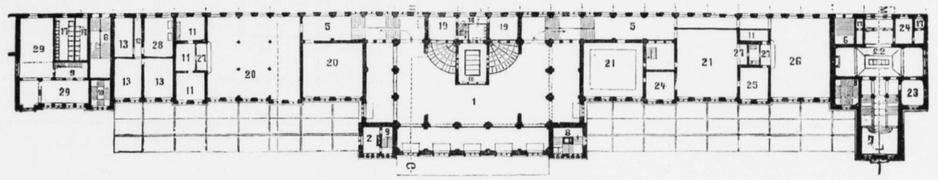

INDEELING VAN DE HOOFDVERDIEPING.
(Zie de legende.)

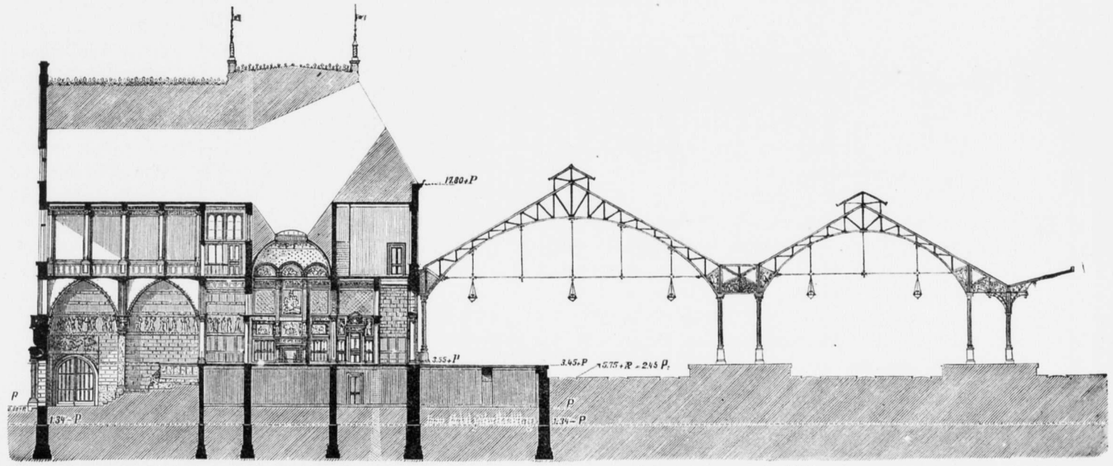

DOORSNEDE over L—M, de vertrekken van het Hof en de perron-overdekking.
P = 3.30 + AP. Schaal 1 op 420.

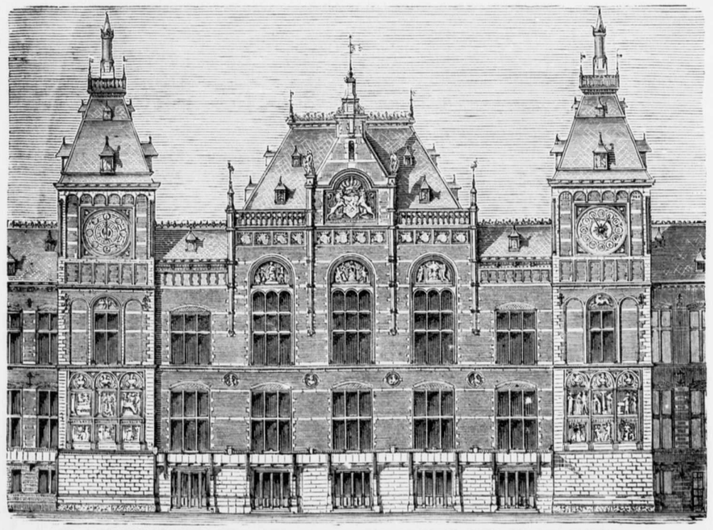

AANZICHT VAN HET MIDDENGEDEELTE VAN DEN HOOFDGEVEL.
Schaal 1 op 420.

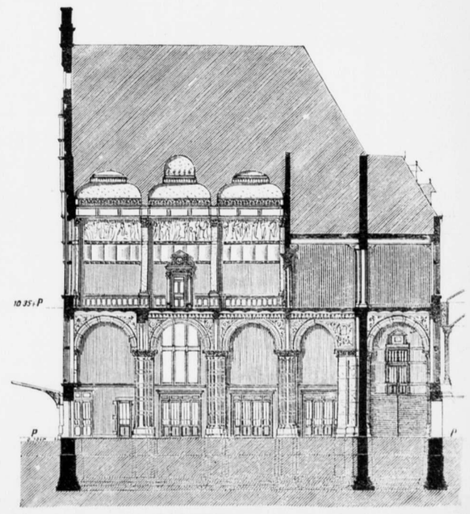

DOORSNEDE over G—H.
P = 3.30 + AP. Schaal 1 op 420.

0 100 M
Schaal der plattegrondteekening.

DE GESCHIEDENIS DER METSELSTEENEN.

vrij bewerkt naar het Fransch door G. LOOMAN.

Vervolg van pagina 178.

Volgens Viollet-le-Duc werd in de 9e eeuw de gebakken steen bij uitzondering in Frankrijk gebruikt en wel in die streken, waar de natuurlijke steen ontbrak: toch werd die steensoort nog in afwisseling met de natuurlijke aangebracht, maar niet volgens de romeinsche wijze.

Van natuurlijken steen maakte men de verschillende voorspringende constructiedeelen, de zuilen, de omlijstingen van ramen, deuren enz: totdat men er in de 13e tot de 17e eeuw, kruiskozijnen van vervaardigde. Op deze wijze zijn gebouwd: het oude Couvent der Jacobijnen te Toulouse, het Collège Saint-Rémond en de vestingmuren dier zelfde stad, de versterkte kerk van Simorre in le Gèrs, de brug van Montauban, de Cathedraal van Alby, de kerken in Moissac, Lombez enz., zoomede een aantal huizen in Toulouse en Alby. De gebakken steen bij die bouwwerken gebezigd, is zwaar van vorm, in afmetingen van 33 bij 25 bij 6 cM. en werd met dikke voegen in den mortel gemetseld. In het laatst der 15e eeuw maakte men bij den huizenbouw een veelvuldig gebruik van den gebakken steen; de architekten uit het renaissance tijdperk bezigden dat materiaal met zekere voorliefde, hetzij als bekleedingsmiddel, hetzij als sieraad in verband met natuurlijken steen. Als voorbeelden dienaangaande kunnen dienen: de vleugel welke Louis XIII aan het kasteel te Blois liet bouwen, gedeelten van 't kasteel te Fontainebleau, en het kasteel Madrid bij Parijs, door Frans I gebouwd, waarvan de steenen met een émail overtrokken waren.

Nog kan men uit het tijdperk der Bourbons wijzen op het kasteel van la Palisse te Moulins, in de 15e eeuw gebouwd, geheel bestaande uit baksteen in mortel gemetseld, waarvan de steenen, die rood en zwart van kleur waren, zoodanig gelegd zijn, dat ze zigzaglijnen, koorden, enz. voorstellen.

Bij de 15e en 16e eeuwsche houtconstructies uit het noorden van Frankrijk, bezigde men den gebakken steen als vakvulling voor bogen enz., terwijl men door de wijze van aanbrengen verschillende figuren vormde.

Ook in Frankrijk treft men veel bouwwerken in gedroogden steen aan, zij werden zoowel in de steden als ten plattelande gebruikt o. a. te Toulouse, Montauban, Perpignan en in de meer noordelijk gelegen gewesten te Rheims, Beauvais, enz. De gedroogde steenen, in Champagne gebruikt, zijn 30 bij 14 bij 7 à 8 cM. groot, doch deze soort steenen, die ook in Picardië gevonden worden, bestaan meer uit koolaschhoudende aarde, dan dat zij op den naam van werkelijk gedroogde steenen aanspraak kunnen maken. Leem vervulde vermoedelijk de rol van mortel. Al deze muren zijn bepleisterd. Violletle-Duc, aan wien het grootste gedeelte dezer beschrijving ontleend is, zegt nog: „In Frankrijk, Languedoc uitgezonderd, werden de kunstmatig gevormde steenen tijdens de middeleeuwen slechts bij uitzondering gebruikt, maar ze kwamen veel voor in Italië, België, Holland, Duitschland enz.

Volgens Woodcraft zou het Hertogdom Brandenburg in het noorden van Pruissen het middenpunt zijn geweest, van waaruit zich deze industrie heeft verspreid, en men vindt daar inderdaad gebouwen uit de 12e tot 16e eeuw, die een nauwkeurig gadeslaan ten volle waard zijn. Mariënburg, Lübeck, Dantzig en Schwerin kunnen tevens aangehaald worden, omdat zij op dit gebied merkwaardige bouwwerken bevatten. De meeste, op dergelijke wijze uitgevoerde gebouwen, zijn in Gothischen stijl en met zeer veel smaak uitgevoerd; opmerkenswaardig is de kerk van de heilige Catherina in Brandenburg, waarvan eene kapel bizonder rijk in steen van verschillende kleur is uitgevoerd, behoorende deze tot het beste wat in die richting geleverd is.

In onzen tijd heeft het gebruik van den gebakken steen uit een tweeledig oogpunt, van versiering en constructie, veel voet gewonnen. De meer verfijnde smaak van het publiek en de vooruitgang op dit gebied, bevorderen die uitbreiding ten zeerste, zoodat men tegenwoordig, in landen waar de natuurlijke steen in overvloed voorkomt, zeer veel gebakken steenen gebruikt. Welk een goed effect maken die buitenverblijven, waarvan de kleurschakeering zoo goed bij de omgeving past; men stelt zich daarbij tot taak, op de beste wijze partij te trekken van de veelvuldige decoraties, die ons de baksteen aan de hand doet.

De studie daarvan is overal aan de orde van den dag gesteld en ook in ons land merkt men eene gunstige reactie op, waardoor wij uit eenen langen sluimertijd ontwaken, en men een goed gebruik gaat maken van dat ten onzent zoozeer inheemsch product.

Hoewel het historisch overzicht van den gebakken steen hiermede eindigt, is hetgeen volgt de mededeeling overwaard.

Behalve de gedroogde steenen, die heden nog in de keerkringslanden gebezigd worden, kennen wij ten onzent in hoofdzaak tweeërlei soort steenen.

1e de gebakken steenen en 2e de steenen, die door toevoeging van kalk of cement onder eenen grooten druk verkregen worden, hydraulische steenen genoemd.

Vooral het gebruik der 2e soort maakt reuzenvorderingen en waarlijk beloofd dat materiaal door prijs, sterkte en sierlijkheid veel voor de toekomst.

De gebakken steen, bij ons in gebruik, heeft den vorm van een rechthoekig paralellopipedum, waarvan de zijden zich verhouden als de getallen 1, 2 en 4, met dien verstande, dat twee breedten eene voegdikte met de lengte verschillen. Deze verhoudingen, voorkomende onder de maten 5,5 bij 11 bij 22 cM. zijn in veel landen als uniforme maat aangenomen. Hoewel de gevormde steen voor het bakken zeer gelijkvormig is, veranderen de maten bij het droogen en bakken zoodanig, dat het zoeken van twee juist even groote steenen bijna onmogelijk is, zoodat de voeg hier behulpzaam moet zijn om die ongelijkheid te doen verdwijnen; het is dan ook een vereischte er op te letten, dat bij het bezigen van steenen van verschillende kleur, deze allen even groot zijn.

Het gebruik der 2e soort of hydraulisch gevormde steenen, is bijna een eeuw oud; hunne aanwending danken wij aan de la Faye, die in de steenen der

Romeinen en die waarover Vitruvius spreekt, eene verbinding met kalk meende te herkennen.

Aan een later geslacht bleef het overgelaten, om van dit materiaal een veelvuldiger gebruik te maken.

Kort na de wereldtentoonstelling van 1867 te Parijs, heeft een zeer bekwaam ingenieur, de heer Oudry, aldaar, hotels en huizen gebouwd van hydraulischen steen, welke verkregen werd uit een mengsel van zand, waterkalk, een weinig cement en kleurstof, dat onder eenen enormen hydraulischen druk werd gebracht; heden ten dage leveren die huizen het bewijs, dat het gebezigde materiaal goed was. De aldus verkregen steenen zijn zuiver scherp van vorm en gelijk van kleur, hetgeen in vergelijk met onzen iets ruweren baksteen niet in het voordeel van eerstgenoemde pleit, want die scherpte en gladheid doen nadeel aan de warmte der kleur, in vergelijking met den gebakken steen. Natuurlijk geven de beste grondstoffen, als: zuiver scherp zand en langzaam bindende cement, ook de beste producten; te betreuren is het, dat veelal om den prijs te verminderen, slechtere grondstoffen gebezigd worden. Een mengsel van 4 à 5 dln: gewasschen, scherp zand, 1 dl. waterkalk en ½ à ¾ dl. goede cement levert steenen op, die eenen druk van 200 K. G. per c.M² kunnen weerstaan. Deze stoffen worden droog gemengd, een weinig bevochtigd voor ze in den vorm gaan en vervolgens onder eenen druk van 80 à 100 K. G. per cM². in eenige stooten geperst, van welke de laatste de krachtigste is.

Uit een oogpunt van versiering valt het navolgende betreffende de kunstmatig gevormde steenen op te merken. Verschillende beschouwingswijzen treden op den voorgrond:

1° Waar de kunstmatig gevormde steenen aangewend zijn, in verband met natuurlijken steen, hout of ijzer en dus slechts de rol van aanvuller vervullen.

2° Waar zij zelve de architektonische lijnen van het gebouw vormen, terwijl ruwer metselwerk, op de eene of andere wijze aangebracht, als aanvuller optreedt.

3° Waar alleen de kunstmatig gevormde steenen gebezigd worden en ze dus tegelijkertijd als aanvullingsmateriaal en als het architektonische geheel vormende, optreden.

Wanneer men, in het eerste geval de dragende en ondersteunende geleden, de hoeken van het gebouw, de omlijstingen, kroonlijsten, banden enz., allen op verschillende wijzen versierd, als hoofdversieringselementen beschouwt, die van natuurlijken steen zijn vervaardigd, dan is de kunstmatig gevormde steen een aanvullingsmateriaal, waarvoor het zich bij uitstek goed leent; het vormt immers eenen rustigen achtergrond, waarop die versierselen zeer goed uitkomen. Zijn den aanvullingen wat uitgestrekt, dan komen polychromische aanvullingen zeer goed te pas, om het effect van het geheel te verhoogen.

Waar in het tweede geval de kunstmatig gevormde steenen gebruikt worden om de architektonische lijnen aan te geven en waar de aanvullingen ruwer zijn, dáár wijst de uitvoering meer op gebouwen van den tweeden rang, omdat ze minder kostbaar is.

De onderlinge verbinding der hoekversieringen van lijsten, enz. met het aanvullingsmateriaal, kan soms nog als een hoofdmotief van versiering worden beschouwd; maar men kan haar ook tot eerstgenoemde functie terugbrengen, zoodat dit materiaal zich in dergelijke gebouwen vaak in dubbelen zin voordoet.

De strengheid der architektonische lijnen moet ook hier hoofdzaak blijven, want door haar moet een solied en zichtbaar zamenstel verkregen worden; maar toch kan die ruwere omlijsting der vullingsvakken den grondslag vormen voor eene bizondere wijze van versieren, waarbij het spel der voorsprongen en der kleuren beide, een evengroot recht van bestaan zouden hebben.

In het derde geval, waarbij de kunstmatig gevormde steen het eenige samenstellende deel van den gevel is, ligt een geheel vrij versieringsveld voor ons open.

De resultaten, die men door de verschillende aan te wenden kleuren verkrijgt, zijn verrassend, en eene gelukkige verscheidenheid wordt door het kleurenspel op zeer eenvoudige wijze mogelijk.

Warm van toon, daardoor prettig om te aanschouwen, doen die eindelooze combinaties zich voor, en dit alles kan zonder te zware kosten verkregen worden.

INGEZONDEN.

HARDERWIJK 28 Juli 1883.

Aan de Redactie van het Bouwkundig Weekblad.

Mijnheer de Redacteur!

Mag ik U vriendelijk verzoeken, onderstaanden brief is Uw geacht Weekblad op te nemen, en U bij voorbaat mijnen dank zeggen voor de genomene moeite en welwillendheid.

Aan den Weledelen heer J. VERHEUL DZN. *te Rotterdam.*

Geachte Heer!

Gaarne verklaar ik mij bereid, eenige oogenblikken af te zonderen om U op het schrijven van 26 Juli jl. in het »Bouwkundig Weekblad", te antwoorden.

Ik kan U gerust stellen, waarde heer Verheul, dat er op dit gebied lotgenoten geweest zijn, die ook met U miskenning en onheusche behandeling moesten ervaren, en angstvallig den koninklijken weg zijn opgegaan, om te trachten aan dergelijke zaken een eind te maken, niettegenstaande zij victorie hebben geroepen toen de koe flink bij de horens was gepakt.

Uit Uw schrijven moet ik afleiden, dat het gemeentebestuur van Bussum niet van oordeel is U uit den dienst van 1882 te voldoen, in welk jaar Uwe bezigheden zijn verricht, daar nog geen bevelschrift of mandaat van betaling U heeft bereikt, te meer naar ik meen, de gemeenterekening den 10 Juli wordt afgesloten. Er blijft dus niets anders over, volgens mijn bescheidene meening, dan het gemeentebestuur een termijn te stellen tot voldoening der rekening; wordt daaraan niet voldaan, dan den burgemeester, als hoofd der gemeente, voor het bedrag te laten sommeeren en dagvaarden tot betaling, binnen een zoo kort mogelijk gestelden termijn.

Op grond der ervaring vermeen ik te durven zeggen, wanneer uwe vordering de grenzen van billijkheid niet overschrijdt, de betaling zeer spoedig zal volgen. De kosten die alsdan gemaakt zijn, wanneer de betaling na de sommatie heeft plaats gehad, behelzen het gewone tarief van den daartoe aangewezen ambtenaar.

In de hoop dat ook anderen aan uw verzoek mogen gehoor geven, geachte heer, teeken ik mij met ware hoogachting,

Uw dw. Dienaar

J. H. MAKKINK, Gem. Architekt,

HARDERWIJK.

STATISTIEK IN HET BOUWWEZEN.

Vervolg van Pag. 144.

KORTE OMSCHRIJVING VAN HET GEBOUW.	Architekt de Heer:	Bebouwd oppervlak in M².	Inhoud van het Gebouw in M³.	Kosten per M². in Guldens.	Kosten per M³. in Guldens	OPMERKINGEN.
KERKEN. *)						
Roomsch Katholieke Kerk van den H. Antonius, te Rotterdam.	E. J. Margry.	1694	33721	123,96	6,23	Gebouwd in 1866. Paalfundeering. Geheel met steenen gewelven en de pijlers of kolommen in zandsteen, en voorts onder het priesterkoor eene crypta ter hoogte van 3.50 M., rustende op wit marmeren kolommen met steenen gewelven. Voor den hoofdtoren is alleen het heiwerk of de paalfundeering gemaakt, zonder eenig metselwerk.
R. K. Kerk en toren van den H. Bartholomeus, te Nootdorp bij Delft.	»	826	13904	90,80	5,32	Gebouwd in 1870. Paalfundeering. De hoofdbeuk met houten plafond, de zijbeuken, priesterkoor en transeptarmen hebben steenen gewelven, kolommen van groefsteen.
R. K. Kerk en toren van den H. Laurentius, te Stompwijk.	»	816	10055	64,95	5.27	Gebouwd in 1870. Paalfundeering. Hoofdbeuk, houten plafond, alleen de zijbeuken en priesterkoor met steenen gewelven, kolommen van groefsteen.
R. K. Kerk en toren van den H. Bartholomeus, te Schoonhoven.	»	834	9826	39.56	3.35	Gebouwd in 1871. Geen paalfund. De geheele kerk (hoofdbeuk en zijbeuken) met houten plafond, kolommen van groefsteen.
R. K. Kerk met twee torens van den H. Josef, te Delft.	»	1920	38400	151,04	7,42	Gebouwd in 1871. Paalfundeering. Bij dezen bouw behooren twee groote nevengebouwen, bestemd voor sacristie, congregatie- en repetitiezalen, 2 hoofdtorens ter hoogte van ± 70 Meter, de zijbeuken, priesterkoor met kapellen en torens hebben steenen gewelven, de hoofdbeuk wordt gesteund door arc-boutants; de kolommen in groefsteen en ruime toepassing van groefsteen en ruime toepassing van dien steen in het inwendige der kerk.
R. K. Kerk met toren van de H. Maria-Geboorte, te Hoogmade.	»	773	10017	90,55	6,98	Gebouwd in 1873. Paalfundeering. Hoofdbeuk houten plafond, zijbeuken en priesterkoor steenen gewelven, onder den geheelen vloer der kerk steenen gewelven, eveneens op paalfundeering met diepen aanleg.
R. K. kerk en toren van den H. Joannes Geboorte, te Kwakel.	»	646	7654	83.59	7,05	Gebouwd in 1873. Paalfundeering. Hoofdbeuk houten plafond, zijbeuken en priesterkoor steenen gewelven, onder den geheelen vloer der kerk steenen gewelven, eveneens op paalfundeering met diepen aanleg.
R. K. Kerk en toren van den H. Lambertus, te Kralingen.	»	1050	15200	80,00	5,52	Gebouwd in 1874. Paalfundeering. Hoofdbeuk houten plafond, het priesterkoor met de altaarkapellen steenen gewelven, de kolommen in gelen metselsteen, onder den vloer steenen gewelven.
R. K. Kerk en toren van den H. Bavo, te Heemstede bij Haarlem.	»	1372	21950	76,53	4,78	Gebouwd in 1876. Geen paalfund. Hoofdbeuk houten plafond; zijbeuken, priesterkoor, steenen gewelven, de kolommen in metselsteen.
R. K. Kerk en toren van den H. Joannes den Dooper, te Schiedam.	»	1296	18227	118,82	8,45	Gebouwd in 1878. Paalfundeering. De geheele kerk met steenen gewelven; onder den vloer steenen gewelven; de kolommen in marmer de Comblanchien, de basementen der kolommen in gepolijst graniet, en voorts ruime toepassing van groefsteen in het inwendige.

*) In de prijzen zijn, waar paalfundeeringen zijn opgegeven in de kolom der opmerkingen, de kosten dezer fundeeringen begrepen. Meubeleering, beeldhouwwerk, decoratie, enz. zijn buiten rekening gebleven. Voor decoratie, ornementeering der onderdeelen van de gebouwen (zonder meubelen) zoude ± 15 à 20 % der bouwsom kunnen toegevoegd worden.

Het verschil in prijs hangt natuurlijk grootendeels af van de meer of minder rijke opvatting van het gebouw zelf, en vooral ook van de ruimere toepassing van groefsteen.

(*Wordt vervolgd.*)

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

De heeren J. W. van Borselen en L. Apol hebben de hun toegekende onderscheidingen op de Internationale Koloniale Tentoonstelling, Afdeeling Schoone Kunsten, (zie het vorige Weekblad) geweigerd.

De heer Herman ten Kate beklaagt zich in een schrijven, dat niettegenstaande zijn verzoek, de B. M. niet op zijn werk schijnt geplaatst geweest, en verklaart tamelijk onverschillig te zijn over de uitspraak van de jury.

De klacht van den heer ten Kate is echter ongegrond; zijn werk is buiten beoordeeling gebleven.

De gemeemte 's Gravenhage, die de voorlichting in zake rioleering gevraagd heeft van den heer van der Vecht, hoofd-ingenieur van den Provincialen waterstaat, is thans in het bezit van diens plannen, die in handen worden gesteld van de commissie tot onderzoek van een nieuw rioolstelsel.

De jury der afdeeling Bouwkunde van de Amsterdamsche Tentoonstelling heeft de volgende voordracht tot toekenning van onderscheidingen gedaan:

Nederland: Zilveren medaille: J. Gosschalk te Amsterdam; bronzen medaille: Froweijn te 's Hage; Schmitz Jr. te Amsterdam; Gemund te Haarlem; eervolle vermelding J. F. Klinkhamer te Amsterdam.

België: Eerediploma, aan het Ministerie van justitie; gouden medaille: Schoy te Brussel; Van IJsendijck te Brussel; bronzen medaille: Coenraets; eervolle vermelding: Frans Devestel te Brussel en Van Arenbergh te Leuven.

Frankrijk: Gouden medaille: Corroyer te Parijs; zilveren medaille: Camud te Parijs, Van der Ooijen Bouwens te Parijs; Bronzen medaille: Calinaud te Athis; De Perthes te Parijs.

VRAAGBAAK.

VRAAG 29: Is het ook iemand bekend of hier te lande of in het buitenland gestichten of groote woonhuizen reeds sedert minstens een tiental jaren verwarmd worden door middel van Warm-water-verwarmings-toestellen met *ijzeren aanleg*.

Wat is in dien tijd gebleken omtrent het dichtgroeien der ijzeren buizen, zooals sommigen beweren, vooral in tegenoverstelling van een *koperen aanleg*; en zijn de lasten, indien ijzeren buizen werkelijk aangroeien, van dien aard, dat men aan de hoogere kosten van een koperen aanleg de voorkeur zoude moeten geven?

Afloop van Aanbestedingen.

AMSTERDAM. — Onderhandsche aanbesteding voor het bouwen van een 2e Volkskoffiehuis aan de De Ruyterkade, voor rekening der Maatschappij voor Volkskoffiehuizen: D. Verbeek en Zonen *f* 58.985

's GRAVENHAGE, 17 Juli. — De architekt H. Westra Jr.: het bouwen van een woonhuis aan de Surinamestraat:

Van Lith en van Dam	*f* 32.890
E. M. Rood	» 32.870
Gebr. de Vos	» 32.800
Tom en van Bergen Henegouwen	» 32.268
C. Meijers	» 31.593
Raasveld en Gerritse	» 31.290
A. Nater en B. de Baan	» 31.100
A. J. Paardekooper	» 30.180
A. Stigter	» 29.990
H. E. de Baan te Scheveningen	» 29.960

de overigen allen te 's Hage.

WIJK BIJ DUURSTEDE, 18 Juli. — Het gemeentebest. van Wijk bij Duurstede: het bouwen eener openbare school voor lager onderwijs:

J. de Vos te Utrecht	*f* 21.997
J. Rensing te Culenborg	» 20.700
A. IJ. Hagen te Wateringen	» 18.888
A. Leeuwens	» 18.624
F. van Zoest	» 18.358
H. Roks	» 18.295
C. Smit en C. Klomp te Rhenen	» 18.087
W. Bloem te Renkum	» 17.998
G. Boeschoten	» 17.675
C. H. van Bekkum	» 17.500
J. de Weijer te Tiel	» 17.370
C. F. W. Uitewaal	» 17.320

gegund; de overigen allen te Wijk.

DALEN, 21 Juli. — Het gemeentebestuur onder beheer van den architekt G. Stel te Assen:

1. het bouwen van eene school met 6 localen:

J. Hesseling te Ommen	*f* 19,757
D. Neising te Assen	» 19,190
H. Smallenbroek en H. Jalving id.	» 19,146
P. Epping te Gees	» 18,648
H. Mouw te Apeldoorn	» 18,497
J. Houlo te de Wijk	» 17,845
R. Postma te N.-Amsterdam	» 17,200
J. Schulenberg te Coevorden	» 17,150
M. Weertman idem	» 17,100
H. Timmer te Westerbork	» 16,990
A. List te Coeverden	» 16,988
A. J. Woltersom idem	» 16,200

gegund

2. Het bouwen van eene school en eene onderwijzerswoning te Dalerveen:

H. Smallenbroek en H. Jalving	*f* 12,193
R. Postma	» 12,000
J. Schulenberg	» 12,000
M. Weertman	» 11,839
D. Neisingh	» 11,590
H. Mouw te Apeldoorn	» 11,197

gegund.

GRONINGEN, 21 Juli. — De archititekt G. Schnitger: het bouwen van 2 heerenbehuizingen aan den Zuidersingel:

Edzards	*f* 55,762
Harms	» 55,710
Ibeling	» 52,300
Haupt en Werkmann	» 51,330
De Haan	» 50,990
Scheltens	» 49,680
Schreuder	» 45,700

gegund.

REUSEL, 24 Juli. — Het R. K. parochiaal armbestuur: het bouwen van een R. K. jongens weeshuis met daaraan verbonden bijzondere school en rectoraat:

L. Kroonen te Uithoorn	*f* 67,400
F. Otten te Helmond	» 63,200
J. v. d. Velden idem	» 63,109
H. v. Asseldonk idem	» 62,900
A v. Himbergen te Hoogemierde	» 58,400
A. van Meer te Zevenbergen	» 55,700
C. van den Bosch te Turnhout	110,000 fr.
Van Groenendaal te Nunhem	*f* 53,397
Th. Gustenhoven te Tilburg	» 52,100
W. van Eijk idem	» 51,689
J. Gusten te Turnhout	» 43,889

MIDDELHARNIS, 27 Juli. — Burgemeester en Wethouders: het bouwen van 2 scholen en 2 onderwijzerswoningen met bijbehoorende meubelen enz.:

B. van Nadort te Strijen	*f* 69.800
W. H. Segboer te Fijnaart	» 68.074
J. A. C. Lucas te Lage Zwaluwe	» 66.500
W. L. Helmer te Rotterdam	» 66.425
C. J. Mosterdijk te Sommersdijk	» 64.843
R. van dêr Spoel te Deventer	» 64.150
C. P. Tieleman te Melissant	» 63.000
C. Oosdijk te Nieuwersluis	» 62.300
H. van de Houwen te Heenvliet	» 61.974
T. W. van de Houwen te Rosenburg	» 61.947
J. Trinthomer te Schiedam	» 60.222
T. Luithout te Helvoetsluis	» 59.860
G. Pijl te Numansdorp	» 58.000
A. Dijkers te Middelharnis	» 57.512
P. Mijer idem	» 57.000
L. de Neef te Brielle	» 57.000
A. de Neef idem	» 57.000
W. van Leeuwen idem	» 56.887

Een briefje was van onwaarde.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

3DE JAARGANG. ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST. N°. 32. 9 AUGUSTUS 1883.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN en F. J. NIEUWENHUIS.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Warmoesgracht 12, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

NIET OFFICIEEL GEDEELTE: De Arabesken der renaissance. Binnenlandsche berichten. — Vraagbaak. — Statistiek in het Bouwwezen — Veiling bouwterrein. — Afloop veiling bouwterrein. — Afloop van aanbestedingen.

DE ARABESKEN
DER RENAISSANCE,

vrij naar het Duitsch van Dr. STOCKBAUER.

Zie de »Mittheilungen des K. K. Oesterreichischen Museums für Kunst und Industrie." Band VII *en* VIII.

De Arabesk uit de 15e en het begin der 16e eeuw is een bijna zelfstandige uiting der toenmalige kunst; van betrekkelijk zeer weinige louter plastische voorbeelden der Antieken (deurposten, friezen, sarcophagen) uitgaande, heeft zij het hoogste bereikt uit eigen kracht.

„Onder de verschillende Arabesk-vormen is echter de Italiaansche planten-Arabesk voor alle tijden het voornaamste voorbeeld van zulke scheppingen en versieringen. Nogtans kenden de ouden ook reeds zulke ornamenten. Afgescheiden van de bovengenoemde plastische voorbeelden zijn ons in de Pompejaansche wandschilderingen bekoorlijke voorbeelden overgebleven en het terugvinden daarvan heeft werkelijk bijgedragen, om aan deze versiering bijzondere opmerkzaamheid en beoefening te schenken. De Italiaansche renaissance schiep echter de door haar geleverde voorbeelden in vrije scheppende kracht, nauwelijks geïnfluenceerd door de antieke overblijfselen dezer kunst, en juist in deze oorspronkelijkheid en zelfstandigheid ligt een wezenlijk, het gansche tijdperk van beschaving en kunst kenmerkende waarde." 1)

De naam Arabesk is een algemeene soortnaam, welke noch op (taalkundige) afleiding noch op het wezen eenige betrekking heeft. De eigenlijke Arabesk welke van de Arabieren en hunne versieringswijze afgeleid wordt, is geheel wat anders dan het merkwaardige plantenornament der Italianen.

Raberchi wil daaronder verstaan de opgaande versieringen van pilasters, in tegenstelling met die der friezen. Burckhardt 2) verstaat daaronder „om de meer ideale of meer reëele planten, zoowel wat betreft de bladeren als de ranken schoone vormen te geven, ze met levende zoowel als levenlooze voorwerpen juist te vereenigen of wanneer het grondmotief, in plaats van een plant, meer een trofee is, deze uit schoone en bevallig samenhangende voorwerpen te componeeren. De planten, meest met den acanthus en de wingerd overeenkomende, die realistisch alle mogelijke bladeren en vruchten nabootsen, beginnen veelal met een kandelaber of vaas, ja somtijds vormt de kandelaber met tusschen (geplaatste) schalen en andere rijke (tusschenvoegsels) rustpunten, tot boven toe den stam, waarom bladeren spelen. Aan kerkportalen verklaart zich het motief als ideale navolging van een feestelijken tooi met loofwerk. Nestelende en pikkende vogels verlevendigen dikwijls het geheel. (Benv. Cellini merkt op, dat in de Lombardische decoratiën het klimop en de witte wingerd, in de Toskaansche en Romeinsche decoratiën de berenklauw, d. i. de acanthus, domineeren).

De meer trofee-achtige Arabesken bestaan ten deele uit wapens, welke aan een stang bevestigd zijn... meest echter uit een oorspronkelijke mengeling van alle mogelijke levendige en doode voorwerpen. Ook in de heiligste plaatsen, in de Arabesken der marmeren altaren,

1) Burckhardt. »Cicerone", blz. 234.
2) In zijn »Geschichte der Italienischen Renaissance, blz. 216.

handelde men in deze zaak zonder vaste bedoeling; wel komt heilig geraad voor, zooals Cherubins en dergelijke, doch meestal is het profaan en zonder tendens. Of de drager van het geheel is vervormd tot een uit kandelaber-achtige geledingen samengesteld prachtvoorwerp, waaraan dieren, mythologische voorstellingen, dierkoppen, menschelijke vormen, ja kleine groepen als dragers, draperiën, tooisels, wapenschilden, wapens, banden (linten), kranzen met medaillons, horens van overvloed en andere aantrekkelijke zaken, aangebracht zijn. De Ouden hadden. van hunne trofeën-friezen uitgaande, ook wel nu en dan opgaande trofeën-versieringen;... zij hadden ook wel veldteekens op hunne pilasters, doch van den veelsoortigen rijkdom en de zekere behandeling, welke de opgaande versiering (in de renaissance) bereikte, vindt men bij de antieken slechts de eerste sporen."

In groote, algemeene trekken zijn hier de drie soorten beschreven, waarin de Italiaansche Renaissance Arabesk zich verdeelt, de plant-, de trofee- en de grotesk-arabesk.

De plant-Arabesk is, zooals wij reeds opmerkten, de meest ideale belichaming van den plantengroei en in haren vorm vrij en onbepaald als de eeuwig scheppende en vormende natuur.

Een der schoonste voorbeelden van deze soort bevindt zich aan het bisschoppelijk grafteeken in de kerk Santa Maria del popolo le Rome, van de meesterhand van Andrea Sansovino. Van uit een middenpunt, hetwelk door een masker en daarboven aangebrachte voelhorens met pikkende duiven enz gekenmerkt wordt, gaan twee plantenstengels in buitengewoon bevallige slingeringen naar weerszijden uit elkaar, waaruit licht gebogene bladeren en ranken spruiten die in prachtige bloemschermen eindigen. De geheele soort dezer compositie gelijkt op een frisch en harmonieus klinkend lied, dat in zoete overgangen van het zachtste piano tot het sterkste forto afwisselend voortruischt, harmonisch en weldadig klinkt.

Even bevallig en fijn gevoeld is de opstijgende planten-Arabesk der Italiaansche Renaissance. De met haar versierde pilasters, verkrijgen daardoor een ideaal plantaardig voorkomen, en als werkelijk de tijdelijke versiering van de portalen der kerken en paleizen met sierplanten daartoe aanleiding gegeven heeft, wat intusschen zeer onwaarschijnlijk is, dan straalt in deze afbeeldingen die herkomst nauwelijks meer door. Zij zijn geheel zelfstandige, vrije scheppingen eener weelderige en toch binnen de scherpste grenzen opwellende fantasie, welke als een lustig lied zich op alle wijzen uit en toch immer den grondtoon door al die wisselingen en wendingen bewaart en behoudt. Doch niet enkel de pilasters, ook andere verticale vlakken worden met deze ornamenten versierd, en eindelijk zien wij hen ook de kolommen volgens uiterst sierlijke schikking omslingeren. Een voorbeeld van laatstgenoemden zien wij aan het reeds aangehaalde grafteeken van Andrea Sansovino.

In al deze opstijgende planten-Arabesken laat zich met betrekking tot de compositie den regel nagaan, dat een voortdurende stijging van het zware tot het aetherisch luchtige plaatst heeft. Uitgaande van een loofvorm, zeer dikwijls met een reeds gestyliseerden acanthus of een vaas tot grondslag, winden zich de plantenstengels, hetzij in symmetrische schikking dubbel om een middenstaaf of kandelaber gegroepeerd of in vrije vertakking omhoog, tooien zich met kransen, schilden, paneelen enz. en eindigen boven in dunne twijgen, waarop vogels zich lustig wiegelen, of in schalen, waarop vuur brandt, of in gevleugelde gestalten en andere elementen, welke een schijnbaar verband tusschen deze afsluitingen in de vrije, ijle lucht, bewerkstelligen.

Deze planten-Arabesk verkrijgt door herhaalde samenstelling eene ongemeene verscheidenheid. Met name geschiedt zulks door de toevoeging van figuurlijke voorstellingen, door het aanbrengen van volledige lijsten met beelden daarin, door symbolische en mythologische gedeelten, door draperiën enz.

De trofee-Arabesk is overeenkomstig haren aard en naam aangelegd, om van wapens en harnassen zulk een groepeering te maken, dat daarmede een vlak op aangename wijze gestoffeerd wordt. Zij onderscheidt zich van de andere Arabesken-soorten ook hierdoor, dat zij in een meer rechtstreeksche samenhang met het door haar te versieren gebouw voorkomt. Waar zij zelfstandig, alzoo niet verbonden met de planten-Arabesk optreedt, wordt zij òf derwijze geschikt, dat een houten stam als drager van den geheelen trofee-toestel dient, waaraan de verschillende wapens en harnassen in afdeelingen en stuksgewijze aangebracht zijn, òf dat een boven door een ring gehaalde en opgehangene band bij tusschenruimten zulke trofeestukken tot een bundel samenbindt, welke band beneden in vrije einden uitwappert.

Tot de klasse der trofee-Arabesken zijn ook die dekoraties te rekenen, welke uit louter kerkelijke emblemen, zooals b.v. aan de Certosa te Pavia, zijn samengesteld. Hier zijn gevleugelde engelenkoppen, kannen, boeken, ouwelschotteltjes, bij het H. Avondmaal in gebruik, wijwatervaten, priester-kleederen, fakkels, luchters, kussens enz. met afwisselende tusschenruimten aan een hangenden band bevestigd en met strikken daaraan gebonden. — Verder zijn hiertoe te rekenen al die vullingornamenten; welke uit andere emblemen, uit werktuigen en gereedschappen zijn samengesteld, welke dood wild en gevogelte en vleugels vertoonen en een zinnebeeldige beteekenis hebben, welke zij in de plastische voorstelling niet (zoo) hebben kunnen.

De grotesk-Arabesk, is een wonderbare schepping der Renaissance en in hare juiste toepassing met de eigenlijke plant-Arabesk van bijzondere schoonheid.

Reeds in de klassieke oudheid was deze wijze van versieren in gebruik en de tijd der fabels verzuimde niet, deze kunstuiting met het kleed der mythe te omhullen.

Zoo wordt verhaald, dat het leger van Alexander den Groote op zijn tocht naar Indië eens in een wonderbaar woud kwam, welks boomen hunne takken naar den grond richtten die, daarin vastwortelende, weder tot boomen opgroeiden. Toen de soldaten zich door dit woud een weg baanden, kwamen zij op een open gedeelte. een weide, van waar hen een wonderschoon gezang tegenklonk. Op deze weide ontsproten zeer zeldzame bloemen, uit welker kelken bij zonsopgang meisjeskopjes te voorschijn kwamen. Deze bloemenmeisjes schertsten en zongen, zoolang de zon aan den hemel stond; zoodra echter de schemering inviel, werden zij moê en slaperig en met den ondergang der zon verwelkten zij en vielen af.

Wij hebben in deze vertelling ongetwijfeld eene verklaring voor ons, waarmede men de zeldzame vormen (half mensch en half plant) van de Grotesk-ornamenten een geschiedkundigen grondslag trachtte te geven.

De Renaissance werkt het grotesk-ornament in de velerlei vormen uit. In verbinding met dier- en menschfiguren, met maskers, opschriftbladen enz. treedt het te voorschijn in de schoone glasschilderingen van de bibliotheek te Florence, welke aan Giovanni da Udine toegeschreven worden. Hier laat zich het Grotesk-ornament eerst in de rammen met vischstaarten en in den gevleugelden Mercurius gelden, die uit bloemkelken voortspruiten. Iets meer ontwikkeld zien wij dit ornament in teekeningen van Serlio, waarbij dikwijls het benedendeel van menschelijke figuren in bevallige plantvormige spiralen met bloemen en bladeren uitloopt.

Het meest kenmerkend is het grotesk-ornament, wanneer het zoo vrij en fantastisch mogelijk de behandeling van dierlijke en menschelijke vormen zoodanig in het organisme der planten doet opgaan dat beide met elkander een en dezelfde structuur en organische ontwikkeling vertoonen. Daar ontwikkelt de bloemstengel tot een bloem met menschelijk gelaat of een fantastischen diervorm, daar scheiden zich van den plantenstengel twijgen, die in 't algemeen het karakter van zekere diervormen aannemen, in 't bijzonder echter met het karakter der plant zoodanig rekening houden, dat er een geheel nieuwe verschijning ontstaat, een plantaardige diervorm met de grilligste en wonderlijkste uitwassen.

Het betooverende van de Italiaansche Arabesk hangt bepaaldelijk samen met de uitvoering en het ontwerp in dit of dat materiaal. Geheel anders doet het zich voor in reliëf dan in de vlakversiering; in marmer, hout of metaal uitgevoerd, heeft het relief weder eigenschappen en schoonheden, welke op het materiaal vormgevend terugwerken. In boekdruk, als marmeren of houten inlegwerk is de Italiaansche vlak-Arabesk nog weer verschillend, doch steeds zooveel mogelijk op fijne en waarlijk kunstige uitwerking aangelegd. Het schoonst en heerlijkst (wanneer meer in 't algemeen een schaal van schoone voorstelling maken kan) is de Italiaansche relief-Arabesk in marmer. De verwonderlijke fijngevoeligheid der Italiaansche beelden komt hier tot de meest volkomene uitdrukking. De Arabesk vertoont zich hier in de fijne overgangen van lichte en fijne spiralen tot stevig en krachtig uitkomende blader- en bloemenbundels, tot een soort van muziek, welke in piano en forto afwisselend tot het krachtigste fortissimo opklimt en tot lieflijke accoorden ineensmelt, zooals de galm der tonen wegsterft. Zeker werkt hier ook de aangename afwisseling van licht en schaduw mede en juist door deze berekening onderscheidt zich deze Arabesk van die uit een lateren tijd.

Geheel anders vormt zich de Arabesk in hout uitgevoerd. Hier is een steviger behandeling op haar plaats, doch niet ten koste van het afzonderlijke. De structuur der vezels eischt een meer compacten vorm voor het ornament en dit te meer daar de donkere houten grond niet de fijne licht- en schaduw-effecten begunstigt zooals het marmer. Om nu de ornamenten meer uit te doen komen, heeft men den grond beprikt, dien daardoor meer lichtopslorpend en alzoo donkerder trachten te maken, óf heeft men den tegenovergestelden weg ingeslagen en dien grond verguld en eindelijk de bovenste kanten en vooruitspringende deelen der ornamenten met verguld opgehoogd. Daardoor ontstond een rijk, grootsch effect, waarvan de uitwerking steeds zeker was.

Het eigenaardigst vormde zich de Arabesk in metaal, in erts. Hier waren aan de fijne behandeling en samenstelling geen perken gesteld, hier kon de virtuositeit zich op het voordeeligst vertoonen. De vastheid en taaiheid, de weekheid en buigzaamheid veroorloofden de grootste fijnheden en de ductiliteit van de klei en zijne plasticiteit kwam met betrekking tot het gietmodel de voortreffelijke eigenschappen van het erts, zijn vastheid en verdere geschiktheid voor bearbeiding, zeer tegemoet; vandaar hebben deze ertsen ornamenten eene frischheid en levendigheid in de „daarstelling," eene om zoo te zeggen natuurlijke stemming welke direct op de natuur als vormmodel wijst en toch weder de natuur slechts in 't groote weergeeft. Ik noem als voorbeeld slechts de omlijstingen aan de Italiaansche deuren, vooral te Florence, waaraan de opgegeven kenteekens in 't bijzonder zijn uitgedrukt.

Even eigenaardig is de geschilderde Arabesk, waarmee wij de vlak-Arabesk willen inleiden. Wie kent niet de „Loggia" van het Vatikaan, waaraan Rafael's meesterhand werkzaam was. Deze geschilderde Arabesk vormt door haré verbinding van beeldhouw- en schilderkunst een geheel op zich zelf staande soort en aan haar werd 't eerst den naam »Grotesk" gegeven, omdat in overblijfselen van de Antieke bouwkunst, onder den grond, in grotten, zulke versieringselementen bewaard waren gebleven. Later werd de naam Grotesk meer beperkt en, zooals wij boven reeds melden, op de fantastische verbindingen van dier- en plantvormen toegepast. De geschilderde Arabesk is een buitengewoon vrije en fantastische schepping der Renaissance. Met haar is de plant werkelijk vrij geworden, uit het schema van den Middeleeuwschen stijlvorm getreden en tot een verklaring, vol van geest der natuur geworden. Lente, zomer, herfst en winter verleenen haar hunne kleuren; al wat in de natuur schoon is in vorm en kleur, werd tot een zinrijk natuurbeeld vereenigd, hetwelk aan de kunst en hare vormen weder vriendelijk de hand reikte en zich daarmede zoo vereenigde, dat het dikwijls moeielijk is te zeggen, wie, de natuur of de kunst, het grootste aandeel in deze scheppingen had.

In het inlegwerk, hetzij in marmer of in hout, betreedt de Italiaansche Arabesk weder een afzonderlijk veld. Hier toch moest door de tegenstelling van licht en donker gewerkt worden en wij zien op waarlijk voorbeeldige wijze deze tegenstelling aan de kunst dienstbaar gemaakt. Wat wij tegenwoordig met moeite door proefnemingen verkrijgen, zat den Italiaanschen kunstenaars zeker in vleesch en bloed. Hoe geheel anders is b. v. de donkere inleg in het blanke marmer behandeld, dan die van het lichte in het donkere hout. Sedert Teirich de schoonste van deze ornamenten verzameld en als navolgenswaardige voorbeelden gepubliceerd heeft, is ook hen, die niet in deze inrichting werkzaam zijn, die wijze van versieren en de regelmatigheid harer composities duidelijk geworden, en de algemeene grootendeels gelukte toepassing van die versieringswijze in onzen tijd, heeft men voor 't grootste deel aan deze publicatie te danken.

De verhouding van licht en donker en omgekeerd, zooals die in de hout- en marmer-inlegwerken der Italianen op te merken zijn, vonden ook hare toepassing in de boekversieringen met name op de titelranden. Deze titels zijn gewoonlijk uit afzonderlijke houten blokjes samengesteld en zijn daarom menigmaal niet zonder gebreken, doch destemeer getuigen zij in hare mozaïkachtig vullingsornament van een juist inzicht, in de compositie in 't algemeen en met name van de fijne berekening der witte ornamenten in hare werking op een zwarten grond.

Wij gaan hier de verdere verschillende behandeling der Italiaanschen Arabesken in de gegraveerde en geëtste werken, in de gepreste lederwerken op boekbanden en soortgelijke voorbij, en willen daarentegen nog een blik op de Duitsche Arabesken werpen.

(*Wordt vervolgd.*)

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Op Donderdag den 16 a. s. zal het Kon. Instituut van Ingenieurs eene vergadering te Amsterdam houden, ten 10½ ure, in het Maison Stroucken.

Na deze vergadering wordt een bezoek aan de tentoonstelling gebracht, terwijl gelegenheid bestaat om ten half 6 ure aan een gemeenschappelijken maaltijd deel te nemen.

Den 17en kunnen de leden deelnemen aan een tocht per stoombootje, in en om Amsterdam, aanvangende des morgens te half tien ure.

Daarna, bezoek aan de tentoonstelling en te drie ure eene voordracht over dynamiet en zijne toepassing, te houden door den heer A. Roux, direkteur van de »Société Générale pour la fabrication de Dynamite.

Tot deze voordracht wordt aan iedereen vrijen toegang verleend.

Te Delfshaven wordt gevraagd een Architekt, met voldoende bekwaamheid in burgelijke- en waterbouwkunde, en werktuigkunde. Aan de betrekking is eene jaarwedde van *f* 1400 verbonden.

Zij die voor de betrekking in aanmerking wenschen te komen, moeten zich vóór of op 14 Augustus wenden tot den Burgemeester van Delfshaven, met een adres op zegel, onder toevoeging van verdere bewijzen.

VRAAGBAAK.

ANTWOORD 29. In 1873 werd door de firma Redeker en Co. (opvolger H. J. Wolter te Amsterdam) in eenige lokalen van de Koninklijke Fabrijk van Waskaarsen, eene warm water inrichting aangelegd, bestaande uit drie ketels en ongeveer 800 meter gegoten ijzeren 3 duims (7½ c.M.) buis. De inrichting voldoet zeer goed en geeft voldoende warmte.

Dezer dagen werd een gedeelte der buizen opgenomen en in een ander lokaal overgebracht. Toevallig ben ik alzoo in de gelegenheid de vraag te beantwoorden.

In geen der buizen heb ik eenige aangroeiing (kalkaardige aanzetting, ketelsteen) waargenomen.

Telken jare is deze warm water inrichting gedurende ongeveer 8 maanden in gebruik en wordt er alsdan zoowel des daags als des nachts gestookt.

Voor de vulling en bijvoeding der buizen wordt duinwater gebruikt.

In het algemeen kan ik als mijne ervaring mededeelen, dat duinwater veel minder ketelsteen verwekt dan gracht- of welwater;

dat voorts, onder anderen bij Green's fuel Economizer (vóórwarmer van stoomketels) de ijzeren buizen waarin het voedingwater niet tot het kookpunt komt, ook niet aanzetten, terwijl die buizen, waarin het water boven het kookpunt geraakt, spoedig dicht gegroeid zijn;

dat niets bevorderlijker is voor aangroeiing dan onregelmatig stoken, met andere woorden, wanneer er slechts een gedeelte van het etmaal gestookt wordt

Aangezien bij warm water inrichtingen geen stoom ontwikkeld wordt, kan er, mijns inziens, geen sprake zijn, ter wille van aangroeiing, de voorkeur te geven aan koperen buizen boven ijzeren.

DAN. J. SANCHES.

ANTWOORD 29. Het verstoppen van verwarmingsbuizen van gegoten of gesmeed ijzer door oxydatie der binnenste buiswanden, is tot nu toe, voor zooveel bekend is, nog nergens voorgekomen, en het is ook nauwelijks denkbaar, dat zulks, in het algemeen genomen, kan plaats hebben, daar het binnenste der verwarmingsbuizen nooit met de lucht in aanraking komt en door het oxydeeren slechts in zeer geringe mate zich voordoet. Zelfs bij ijzeren verwarmingsbuizen, die meer dan 10 jaren in gebruik geweest zijn, zal men van binnen weinig roest vinden. Ook bij ijzeren afvoerpijpen, die nu eens meer, dan eens minder met huis- en keukenwater gevuld zijn, is nooit het oxydeeren de oorzaak der verstopping geweest, doch wel de ophooping van zand en organische bestanddeelen die zich aan den binnenwand der buizen gehecht hebben

Ten gevolge van het door de hitte verbroken hydrostatische evenwicht der stijgende en dalende buizen zal het water in den verwarmingstoestel steeds in circulatie zijn; en deze beweging is des te grooter, hoe hooger de waterzuilen zijn Reeds deze circulatie verhindert, dat er een verstopping in de buizen plaats heeft, want de roestdeeltjes, die wellicht aanwezig mochten zijn, zullen door den aanhoudenden drang van het water losgaan, mede gevoerd worden en zich op de laagst gelegen plaats van den verwarmingstoestel (dus bij een verwarmingstoestel met warm water in den stookketel) verzamelen, waar zij niet hinderen en gemakkelijk verwijderd kunnen worden.

Een verstopping in den verwarmingstoestel kan echter slechts dan plaats hebben, wanneer men tot het bijvullen met water — daar toch steeds verdamping plaats vindt — voortdurend onzuiver water gebruikt. Onder onzuiver water versta ik water, dat organische bestanddeelen onopgelost en in zichtbare hoeveelheid bevat. Deze bestanddeelen zullen zich langzamerhand in de pijpen vastzetten, tot het aanzetsel ten laatste zoo groot is geworden, dat het, zoo het al de circulatie van het water niet geheel belet, deze toch zeer belemmeren zal. Het gezond verstand zegt ons dus, dat zulk een verstopping niet aan een gebrek van den toestel, maar enkel aan groote onachtzaamheid in de bediening is toe te schrijven. Het spreekt van zelf, dat ook koperen buizen aan hetzelfde bloot staan.

Het is dus niet een verstopping die de verwarming door warm water met koperen of ijzeren buizen bedreigt; een veel grooter gevaar is te duchten van onjuiste vertakkingen en samenvloeiingen der buizen. De goede werking van een verwarmingstoestel met warm water hangt toch voornamelijk van de verdeeling in het buizennet af; is dit nu slecht aangelegd, dan is de noodzakelijke herstelling meestal zeer bezwaarlijk uit te voeren.

Ofschoon ik niet bewijzen kan, dat bij ijzeren verwarmingstoestellen verstoppingen door roesten nooit zijn voorgekomen, is het toch zeer onwaarschijnlijk dat dit geschieden zal, omdat reeds sedert 1840 uitgestrekte verwarmingsleidingen met warm water in ijzeren buizen zijn aangelegd en nog aangelegd worden. Ik wijs slechts op het Britsch museum, waar door Perkins in 1842 18 toestellen geplaats zijn met eene gezamenlijke lengte van 3600 meter buis; verder op de uitgestrekte verwarmingstoestellen in hospitalen, gevangenissen en krankzinnigengestichten in Frankrijk, Engeland, en Duitschland en eindelijk op het in aanbouw zijnde gerechtsgebouw te Londen, waarin 11 Engelsche mijlen (17700 meter) verwarmingsbuizen aangebracht worden.

Behalve deze hebben Schäffer en Walcker te Berlijn, 181 gemeentescholen, eenige gymnasiën, het centraal telegraafkantoor het bureau en paleis van den Rijkskanselier, de Koninklijke Anatomie, de Cliniek voor ooglijders te Breslau, de verloskundige Cliniek der universiteit te Greifswald, het Paleis van den Hertog van Ratibor te Berlijn en nog vele andere particuliere gebouwen met eene centraal verwarming door warm water onder lagen druk voorzien.

Bij al deze werken is een ijzeren buizennet aangewend en het is tot nog toe niet gebleken, dat eenige verstopping is voorgekomen, zoodat ik hoop met dit mijn opstel genoegzaam bewezen te hebben, dat er voor zulk een verstopping — althans niet in die mate, dat zij eenigen hinder bij het gebruik zou teweegbrengen — geen gegronde vrees bestaat.

H. HINKELMANN.

STATISTIEK IN HET BOUWWEZEN.

Vervolg van Pag. 200.

KORTE OMSCHRIJVING VAN HET GEBOUW.	Architekt de Heer:	Bebouwd oppervlak in M².	Inhoud van het Gebouw in M³.	Kosten per M². in Guldens.	Kosten per M³. in Guldens.	OPMERKINGEN.
R. K. Kerk en toren van den H. H. Petrus en Paulus, te Leidschendam.	E. J. Margry.	1070	16533	95,33	6,16	Gebouwd in 1878. Paalfundeering Hoofdbeuk houten plafond, zijbeuken en priesterkoor steenen gewelven, de kolommen gemetseld en den vloer der kerk onderwelfd.
R. K. Kerk en toren van de H. Maria Hemelvaart, te Loosduinen.	»	950	12158	72,63	5,67	Gebouwd in 1878. Paalfundeering. verder als boven, doch de vloer niet onderwelfd.
R. K. Kerk en toren van het H. Hart van Jesus, te Rotterdam.	»	920	15772	104.35	6,08	Gebouwd in 1878. Paalfundeering. Hoofdbeuk houten plafond, zijbeuken en priesterkoor met kapelien steenen gewelven, de kolommen in groefsteen, de zijbeuken in twee étages, dus met gaanderijen, de vloer der kerk onderwelfd.
R. K. Kerk en toren van den H. Victor, te Waddinxveen.	»	735	9386	70,75	5,54	Gebouwd in 1879. Paalfundeering. Hoofdbeuk houten plafond, zijbeuken steenen gewelven, de kolommen gemetseld, de vloer der kerk in hout.
R. K. Kerk en toren van den H. Laurentius, te Oudorp.	»	911	11704	62,46	4,87	Gebouwd in 1879. Geen paalfund. evenals boven, doch de steenen, vloer in zand zonder gewelven.
R. K. Kerk en toren van den H. Franciscus, te Oudewater.	»	1378	22316	72.57	4,52	Gebouwd in 1880. Paalfundeering. De geheele kerk met steenen gewelven, doch de vloer in zand, niet onderwelfd, de kolommen in groefsteen.
R. K. Kerk en toren van den H. Bartholomeus, te Voorhout.	»	819	12198	68,38	4,59	Gebouwd in 1881. Geen paalfund. Hoofd- en zijbeuken onder eene bekapping, alleen de zijbeuken overwelfd, gemetselde kolommen, vloer niet onderwelfd.
R. K. Kerk en toren van de H. Maria-Geboorte, te Uitgeest.	»	1052	13899	58,93	4,46	Gebouwd in 1882. Paalfundeering. Hoofd- en zijbeuken onder eene bekapping, alleen de zijbeuken overwelfd, gemetselde kolommen, vloer niet onderwelfd.
PASTORIËN. *)						
Pastorie te Nootdorp.	»	170	2380	120,58	8.61	Gebouwd in 1870. Paalfundeering.
Pastorie te Stompwijk.	»	110	2720	145,45	5.89	» » 1870. Paalfundeering.
Pastorie te Schoonhoven.	»	179	1547	83,80	9.69	» » 1871. Geen paalfund.
Pastorie te Schipluiden.	»	164	2305	128	9.10	» » 1871. Paalfundeering.
Pastorie te Hoogmade.	»	199		91,46	7.86	» » 1873. »
Pastorie te Kwakel.	»	162		111,11	9.22	» » 1873. »
Pastorie te Kralingen.	»	188		117,02	7.80	» » 1874. »
Pastorie te Heemstede.	»	220		96,37	7.57	» » 1876. Geen paalfund.
Pastorie te Leidschendam.	»	242	2535	74,38	7.10	» » 1878. Paalfundeering.
Pastorie te Loosduinen.	»	225	2596	84,44	7.32	» » 1878. »
Pastorie te Oudorp.	»	196	2277	86,73	7,46	» » 1879. Geen paalfund.
Pastorie te Oudewater.	»	225		106,66	8,42	» » 1880. Paalfundeering.
Pastorie te Uitgeest.	»	165	2850	109,09	9.74	» » 1882. »
Pastorie te Rotterdam.	»	230	4440	152,17	7.88	» » 1882. »

*) Zie noot op bladzijde 200.

(*Wordt vervolgd.*)

AFLOOP-VEILING-BOUWTERREINEN.

30 Juli 1883.

Twee bouwterreinen aan de 4e Boerhavestraat elk groot 2 aren 20 centiaren, te zamen *f* 7050.

Drie dito, gelegen naast voorgaande, elk groot 1 are 12 centiaren, ieder *f* 3100.— opgehouden.

VEILING-BOUWTERREINEN.

in 't lokaal »FRASCATI" 13 Augustus 1883.

Een bouwterrein aan de Spaarndammerstraat hoek Spaarndammerdwarstraat, groot 50 centiaren.

Een dito, naast voorgaand, groot 51 centiaren.
Een dito, als voren » 71 »
Een dito, » » » 1 are, 28 centiaren.
Een dito, aan de 3e Spaarndammerdwarsstraat, groot 77 centiaren.
Een dito, aan de Spaarndammerstraat, groot 2 aren 25 centiaren.
Een dito, naast voorgaand, groot 2 aren 5 centiaren.
Een dito, als voren, groot 1 are 85 centiaren.
Een dito, » » » 1 » 63 »
Een dito, » » » 1 » 42 »
Een dito, » » » 95 »
Een dito, aan de 2e Spaarndammerstraat, groot 90 centiaren.
Een dito, » » » » » 90 »
Veilconditiën bij den notaris P. Scheltema Beduin.

Afloop van Aanbestedingen.

MIDDELHARNIS, 27 Juli. — Het gemeentebestuur: het bouwen van 2 scholen en 2 onderwijzerswoningen aldaar met bijlevering van materialen, schoolmeubelen, enz.:

P. van de Nadort te Strijen	*f* 69.800
W H. Segboer te Fijnaart.	» 68.074
J. A. N. Lucas te Lage Zwaluwe.	» 66.500
W. L. Helmer te Rotterdam.	» 66.425
C. J. Mesterdijk te Sommelsdijk .	» 64.843
R. v. d. Spoel te Deventer.	» 64.150
C. P. Tieleman te Melissant	» 63.000
G. Tieleman idem	» 62.862
C. Oostdijk te Nieuwesluis	» 62.300
H. v. d. Houwen te Heenvliet en J. W. v d. Houwen te Rozenburg	» 61.947
J. Trinthamer te Schiedam.	» 60.222
T. Lindhout te Hellevoetsluis	» 59.860
G. Pijl te Numansdorp	» 58.000
A. Dijkers en P. Meijer te Middelharnis.	» 57.512
M. L. Veeuenbos te Brielle.	» 57.200
C. Verboom te Numansdorp	» 57.028
L. de Neef te Brielle	» 57.000
A. de Neef te Brielle en W. van Leeuwen te Hellevoetsluis.	» 56.887

UTRECHT, 27 Juli. — De architekt-ingenieur E. G. Wentink te Schalkwijk: het maken van een stalgebouw met koetshuis en bovenwoning op de Mariaplaats aldaar:

C. v. Zeeland	*f* 23.950
J. A. v. Straaten	» 23.500
A. C. Vink	» 22.576
H. G. Frijlink.	» 21.979
G. J. van Vloten	» 21.028
H. Willems	» 20.900
F. W. v. Vloten	» 20.889
A. B. van Asperen.	» 20.690
M. Nebbeling	» 20.521
C. J. van Vliet te Oudshoorn	» 19.920
R. Pisa.	» 19.527
J. v. d. Lip	» 19.439
J. Krap.	» 19.105
J. de Vos Jr.	» 18.643
J. H. de Borst	» 17.756
G. Deegens	» 14.921
de overigen allen aldaar; gegund aan J. H. de Borst.	

WAALWIJK, 28 Juli. — De architekt A. Verlegh te Breda: het bouwen van een heerenhuis voor mej. Gez. Witlox:

A, v. Kerk en Zn. te Tilburg	*f* 13.500
Ger. v. Hulten	» 13.499
M. Reijnen te Tilburg.	» 11.630
H. Meulkens	» 11.400
H. v. d. Meijs te Bezooijen	» 11.300
Jos. van Wildenberg te Dongen	» 10.235
H. v. Well van Es.	» 10.176
Norb. v. Well.	» 9.985
M. Reuvers	» 9.860
de overigen allen aldaar, gegund.	

AMSTERDAM, 30 Juli. — Het gemeentebestuur: het bouwen van eene openbare lagere school der derde klasse voor jongens op een terrein gelegen aan de Marnixstraat nabij de Brouwersgracht:

H. C. Dorlas	*f* 62.500
B. van Buuren	» 58.970
J. F. Prenzler.	» 58.900
Cruijff en Schouten	» 57.780
Peters en Roelofsen	» 57.300
J. Koster.	» 56.940
P. S. Rijnierse	» 54.100
W. Voskuijl.	» 49.400

AMSTERDAM, 30 Juli. — Het gemeentebestuur: het bouwen van een houten ziekenbarak op een terrein bij het buiten-gasthuis:

J. Romijn	*f* 14 263
J. van Voorthuijsen	» 13.800
A. H. Grijpink	» 13.389
R. Timman	» 12.573
C. J. Maks Jz.	» 11.880
Staal en Haalmeijer	» 11.819
B. van Buuren	» 11.000
W. Leibbrandt	» 10.947
G. Woud.	» 10.290
A. van Wensveen	» 10.100
C. Rolff en Zn	» 9.892
H. Ozinga	» 8.570
allen te Amsterdam.	

LEENDE, 30 Juli. — Het gemeentebestuur: het bouwen van eene nieuwe school en onderwijzerswoning:

P. Smets te Tongelre.	*f* 10.500
A. van Himbergen te Lagemierde	» 10.280
A. Boogaarts te Woensel	» 10.197
P. Eliens te Woensel	» 10.014
J. van Kuijk te Leende	» 9.624
L. v. d. Laar te Veghel	» 9.144
H. Coolen te Tongelre.	» 8.888.88
C. v. d. Wiel te Stratum	» 8.843
F. van Gennip te Zes Gehuchten	» 8.460
J. v. d. Velden te Helmond	» 8.335
H. van Asseldonk te Helmond.	» 8.330
M. Hezemans te Eindhoven.	» 7.295

ZUTPHEN, 31 Juli. — De architekt J. Uiterwijk Wz.: het bouwen van een pakhuis aan de Noorderhaven aldaar voor den heer B. Heijns:

G. Boerstoel te Brummen.	*f* 12.890
H W. Douwes	» 11.960
L. Nijland	» 11.000
Gebrs. Landeweerd.	» 10.773
R. van der Velden.	» 10.737
L. Ezerman	» 10.697
G. J. Kerkmeijer	» 10.677
H. L. Hamer	» 10.607
G. J. Boezewinkel te Brummen	» 10.567
H. Langenberg	» 10.486
A. J. Garvelink.	» 10.467
A J. Pasman	» 10.165
gegund; de overigen allen aldaar.	

ARNHEM, 2 Aug. — De architekten G. J. van Gendt en C. M. G. Nieraad te Arnhem: 1. het bouwen van eene villa aan den Velperweg, met stal en koetshuis aan den Rozendaalschen weg:

J. H. Stevens	*f* 44.444
Gebrs. van Daalen.	» 43.494
J. van Burk en W. Wissing	» 41.333
H. G. Knoops Czn	» 39.989
G. Liefting.	» 39.400
L. Hasselbach.	» 38.997
D. W. Magendans	» 38.130
gegund.	

2. het verbouwen van het woonhuis met den rechter zijvleugel der voormalige zinkfabriek tot kinderziekenhuis:

J. van Burk en W Wissing.	*f* 6.222
J. Post.	» 6.133
B. Bolder	» 6.066
W. A. R. Kok.	» 5.984
Gebrs. van Daalen	» 5.782
D. W. Magendans.	» 4.660

AMSTERDAM, 2 Aug. — De Ingenieur Architect A. L. v. Gendt: het bouwen van 4 graanpakhuizen:

W. H. Struijs en G. J. Gemke.	*f* 101.432
H. R. Hendriks te Oss.	» 92.980
M. Deutekom	» 92,747
P. S. Rijnierse	» 92.440
Gebr. van Berkum	» 92.100
Timmer en Furstner	» 91.533
A. J. van Liemt	» 89.890
D. Cerlijn en Zn. en A. J. de Haan	» 89.600
T. Hilarins te Leeuwarden	» 88.793
H. Rietsnijder en Zoon	» 87.780
K. J. B. van Damme	» 87.334
W. H. Leibbrandt	» 86 834
P. Rings te Zandpoort.	» 86.380
H. Klaver Ilpendam	» 85.581
W. Greeve te Buiksloot	» 85.562
B. van Buuren.	» 84.886
Brouwer en Hoogerbeets	» 84.284
Zuiderhoek	» 79.500
W. Scholtz	» 79.400
gegund aan Zuiderhoek voor	» 79.500

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

3DE JAARGANG. ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST. N°. 33. 16 AUGUSTUS 1883.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN en F. J. NIEUWENHUIS.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Warmoesgracht 12, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

NIET OFFICIEEL GEDEELTE: Van de tentoonstelling te Amsterdam. — De Arabesken der Renaissance. — Binnen- en buitenlandsche berichten. — Afloop van aanbestedingen.

PLAAT: Ontwerp voor een woonhuis.

BIJVOEGSEL: Vervolg van het Verslag der Mei-vergadering.

VAN DE TENTOONSTELLING TE AMSTERDAM.

IV. Metselsteenen.

Langs de in aanbouw zijnde werken voor het Centraal-Station te Amsterdam wandelende, valt zeker een ieder de buitengewoon fraaie kleur op der metselsteenen die aan den gevel verwerkt worden. Deze wordt gebouwd van de in Duitschland zeer veel aangewende verblend steen, waarvan op de tentoonstelling een groot aantal varieteiten zijn te zien in de loods van de heeren Philipp Holzman en Cie. te Frankfurt a. M., die ze te Hainstadt en te Gehespitz vervaardigen. De beide daar gevestigde fabrieken leveren jaarijks het zeer belangrijke cijfer van ongeveer 10 millioen steenen af.

De grondstof voor de vervaardiging van dit bouwmateriaal bestaat uit een zeer vette en fijne kleisoort, die in de nabijheid van Hainstadt in drie wezenlijk van elkander verschillende en onderling scherp afgescheiden lagen voorkomt. Uit de bovenste laag worden roode —, uit de daaropvolgende, lichtgeele —, en uit de diepst liggende laag de donkerste- — of citroengeele steenen vervaardigd. De klei wordt in den herfst en den winter gegraven en zorgvuldig soort bij soort opgestapeld op niet te groote hoopen, en eerst nadat zij gedurende geruimen tijd aan regen en vorst, die haar van oplosbare en schadelijke zouten ontdoen, is blootgesteld geweest, wordt zij verwerkt. In de eerste plaats wordt aan eene zorgvuldige en gelijkmatige vermenging van de grondstof zeer veel waarde gehecht, daar deze natuurlijk van invloed is op de gelijkmatigheid van de kleur bij elken steen voor zichzelven beschouwd. Ten einde eene bijna volmaakte vermenging te verkrijgen en tevens alle grove deelen òf terug te houden, òf geheel in poedervorm te brengen, wordt de klei door zware walsen gevoerd. Vervolgens wordt zij machinaal tot holle steenen geperst, die in de lucht gedroogd en daarna in ringovens gebakken worden. Komen de steenen niet van alle vochtdeelen behoorlijk ontdaan in de ovens, dan scheuren zij tijdens het bakken, zij moeten daarom met veel zorg en gedurende geruimen tijd gedroogd worden, hetgeen mogelijk is, aangezien de dagelijksche productie van de vormmachines 60.000 stuks bedraagt, terwijl in den zelfden tijd 40.000 stuks de ovens kunnen verlaten Bij nagenoeg gelijke verdeeling der campagne kan dus zorg gedragen worden, dat in den winter, dus in den tijd waarin gebakken wordt, meer dan het benoodigde aantal volkomen droge steenen aanwezig is, en wel zooveel, dat bij belangrijk grootere bestellingen, genoeg kan afgeleverd worden.

Wat de kleuren der gebakken steenen betreft, deze zijn een gevolg van de natuurlijke gesteldheid van de klei, en het verdient bepaaldelijk vermeld te worden, dat zij niet verkregen worden door bijmengsels, noch — zooals wel eens bij ander fabriekaat het geval is — door het verwen der buitenvlakten. De kleuren zijn een gevolg van het meerder of minder ijzergehalte: hoe rooder de gebakken steen is, hoe rijker ijzerhoudend de gebruikte klei was.

De gebakken steen wordt door een zorgvuldig sorteeren in tal van soorten verdeeld, die allen aanschouwelijk zijn voorgesteld op een paar nette staalkaarten, eerst onlangs bij de inzending gevoegd. Men kan daarop 6

hoofdkleuren onderscheiden: ten eerste, licht- en donkerrood, en vervolgens vier nuances van geel, van af lichtlederkleurig- tot citroengeel. Deze geele kleuren trekken mij veel meer aan dan die van de in Nederland meest gebruikelijke friesche steenen, welke te schel zijn.

Men zal wellicht de opmerking maken, dat de roode steenen, welke voor den bouw van het Centraal-Station gebruikt worden, niet voldoende gesorteerd zijn; ik voor mij geloof, dat het juist zeer goed gezien is, om in dit geval niet streng te zijn bij het uitzoeken. Vooral bij steenen, die betrekkelijk zoo vlak zijn van oppervlak als de verblend-steenen, dus waar geen speling van tinten kan verkregen worden die uit dezelfde oorzaak voortvloeit als bij de niet machinaal bewerkte steenen, moet een weldadig werkende afwisseling gezocht worden — natuurlijk wat groote gebouwen betreft — in verschil van kleur, mits dit niet te groote contrasten oplevere.

Al het tentoongestelde fabriekaat, gewone holle-, profil- en streksteenen, zijn uitstekend, zoowel wat materiaal, als wat kleur en vorm betreft; de hardheid is groot. Deze, en de eigenschap dat de steen geen of zeer weinig water opslurpt, waarborgt tegen verweering; en van vuil of groen worden kan, dunkt mij, geen sprake zijn, daar de regen de stofdeeltjes, die zich op de vrij gladde oppervlakte mochten nederzetten, onmiddelijk afspoelt. Dat deze steenen uitstekend geschikt zijn in een afwisselend klimaat, is aan geen twijfel onderhevig.

Het dunkt mij hier de plaats te zijn, er op te wijzen, dat resultaten van proeven omtrent weêrstandbiedende kracht tegen verweering tengevolge van de afwisselende invloeden van regen, vorst en droogte, meer nut zouden stichten, dan de opgaven omtrent weêrstandbiedende kracht tegen verbrijzeling der steenen. Er zullen bij bouwwerken niet dikwerf zoodanige belastingen in aanmerking te nemen zijn, dat men bevreesd behoeft te zijn voor vermorseling der steenen.

Voor Nederland leveren de fabriekanten, steenen in de afmetingen van den waalvorm; de normale grootte is dan, voor geheele steenen 220 × 108 × 54 m. M.

„	3/4	„	164 × 108 × 54 m. M.
„	1/2	„	108 × 108 × 54 m. M.
„	1/4	„	108 × 52 × 54 m. M,

De horizontale voegen worden op 6, de stootvoegen op 5 m. M gerekend; er komen dus 16 2/3 laag per Meter hoogte, de hoogte van een laag met voeg, 60 m M. zijnde.

De beste wijze om deze steenen als muurbekleeding te gebruiken, is door onderstaande figuren duidelijk gemaakt.

Fig. 1.

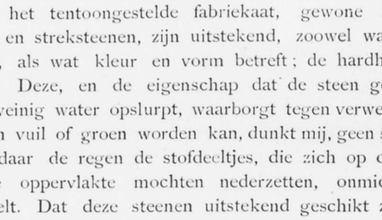

Figuur 1 stelt een muur voor, ter dikte van 1 1/4 steen, figuur 2, een van 1 3/4 steen. Nu zullen dergelijke zwaarten van muren zeer onvoordeelig zijn, waar men volgens stedelijke bouwverordeningen werken moet die geen

Fig. 2.

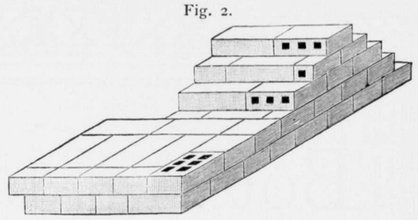

3 1/4 steenen kennen; voor huizen op het land en villa's kunnen echter dergelijke constructiën met voordeel gebruikt worden.

Uit deze figuren blijkt voldoende op welke wijze de bekleeding met 1/4 en 3/4 steenen geschiedt, terwijl voor de hoeksteenen 3/4 steenen met vertikale gaten gebruikt moeten worden.

Fig. 3.

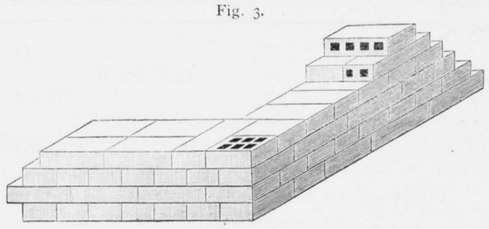

Fig. 4.

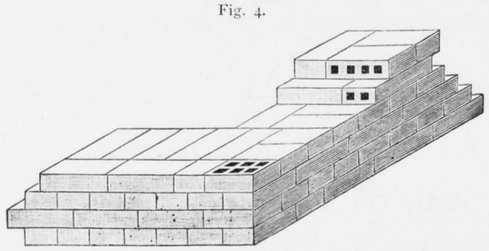

In de figuren 3 en 4 zijn voorgesteld een 1 steens- en een 1 1/2 steensmuur, in het hier te lande meest gebruikte kruisverband. De strek- en koplagen worden van geheele steenen gelegd, voor de hoeken 3/4 steenen gebruikt. Het te verwerken aantal per M². daarbij op 3% breuk rekenende is voor de streklagen 37, voor de koplagen 70, en voor de hoeksteenen gemiddeld 5 stuks.

Met het volgende voorbeeld, ontleend aan de eerdaags verschijnende prijs-courant van gevelsteenen der heeren Holzman, meen ik den lezer geen ondienst te doen. Het geldt de berekening van het benoodigde aantal steenen bij bekleeding van een muur met 1/4 en 3/4 steenen, in kopverband.

Een vrijstaand huis met een vooruitspringend gedeelte, en waarvan deur- en vensteromlijstingen en cordons uit gehouwen steen bestaan, moet rondom van af den sokkel tot aan de kroonlijst bekleed worden.

De afmetingen van het gebouw zijn als volgt:

1. Breedte 8,50 M., diepte 14 M., hoogte 12 M. = 540 M²
   hiervan gaat af voor 28 vensters in

sousterrain en verdieping	50 M²	
2 deuren	12 „	
cordons	34 „	
		96 „
Te bekleeden oppervlakte		444 M²

2. Aansluitingen langs 28 vensters en 2 deuren 120 M.
3. Vrijstaande hoeken 6 × 12 hoog = 72 „

Benoodigd getal gevelsteenen incl. 3 % breuk voor 1 tot 3.

I. ad 2. 3/4 hoeksteenen met gaten 120 M.

8,33 stuks per M	= 1000 stuks
ad 3. 3/4 hoeksteenen „ „ 72 „ à 16,66 stuks	= 1200 „
	2200 stuks
	+ 3 % = 2266 stuks

II. ad 1a. 1/4 holle steenen voor streksche lagen, voor 444 M² à 74 stuks = 32856 „
aftrekken de helft van 1200 stuks (zie I) = 600 stuks met 2 1/2 kopbreedten = 1500 „

	31356 stuks
	+ 3 % = 32296 stuks

III. ad 1b. 3/4 holle steenen voor koplagen voor 444 M² à 74 stuks = 32856 stuks
aftrekken de helft van 1200 stuks = 600 stuks
met 2 1/2 kopbreedten = 1500 stuks
1000 stuks met 1 1/2 kopbreedten = 1500 „

	3000 stuks
	29856 stuks
	+ 3 % = 30752 stuks

Het gewicht der te verbruiken steenen is alzoo:

sub I.	2,266	duizend,	à 1800	Kg. per duizend	= 4079 Kg.
„ II.	32,296	„	à 650	„ „	
		duizend			= 20992 „
„ III.	30,752	„	à 1700	„ „	
		duizend			= 52278 „
					77349 Kg.

De kosten zijn voor de eerste ƒ30, voor de tweede ƒ16 en voor de derde ƒ25 per duizend, franco waggon Hainstadt of Isenburg, of met verhooging van ƒ8 à ƒ9 per 2000 Kgr. franco Amsterdam of Rotterdam.

Na de eenigszins uitgebreide bespreking van dit materiaal, hetwelk ik geloof dat ook hier te lande een groote toekomst te gemoet kan gaan, nog enkele woorden over andere inzendingen.

De fabriekanten Kampf en Hollender noemen den steen, waaruit zij op het terrein een kleinen koepel gebouwd hebben, ziegelstein; hij komt voor in geele, roode, zwarte en roodleverkleurige varieteit. Deze steen ziet er goed uit; hij slurpt tamelijk veel water op, en de laatst genoemde soort draagt dan ook de duidelijkste sporen, dat mossoorten niet ongenegen zijn er zich op vast te hechten.

Even zuiver van bewerking als de laatstgenoemde steenen zijn die der Weseler Thonwaare Fabriek van Herman Janssen.

Tal van Nederlandsche fabriekanten zijn opgekomen, om hunne doorgaans uitstekende materialen ten toon te stellen, de een in enkele exemplaren, de andere in groote werkstukken. Ik wil niet alle inzendingen bespreken, en kan het ook niet, daar mij zelf door een wachter verboden werd, twee steenen op te nemen om op gebruikelijke wijze naar den klank de hardheid te beoordeelen. Daarom slechts het volgende.

De uitstekende hoedanigheid der steenen uit de fabriek van den heer Nicolaas van Heukelom behoeft wellicht niet nader vermeld te worden De machinale vorm- of profilsteen, dien hij in het hoofdgebouw tentoonstelt is keurig van bewerking, de kleur der roode steen is fraai. Vergis ik mij niet, dan wordt in de fabriek de klei onder zware drukking door middel van stoom in de vormen geperst.

De geele friesche steenen uit de fabriek van den heer J. van Hulst vind ik te schel van kleur; trouwens voor buitenwerk is geele steen minder aan te bevelen, daar ze spoedig vuil, en dan doodsch van kleur wordt. Zijn geele verglaasde steen, met ornamenten in zwarte kleur is als een zeer goed materiaal voor versiering aan te bevelen; men bepale zich echter aan de fabriek tot eenvoudig vlak ornament en begeve zich niet op het terrein van nagebootst relief, waarmede een paar exemplaren, waarop een eierlijst of een parellijst, zijn beschilderd Ook de steenen van den heer Helder te Dockum, geele-, roode-, holle- en profilsteenen zijn zeer goed van bewerking.

Hoogst belangrijk is de inzending van de heeren Dericks en Geldens te Druten, die eene uitgebreide verzameling profil- en andere steenen, benevens hoogst merkwaardige voorbeelden van verglaasde steenen, steentjes en tegeltjes ter bezichtiging stellen. De vraag die den beschouwer onwillekeurig op de lippen moet komen is deze: waarom hebben de fabriekanten vroeger niet meer reclame gemaakt van het uitstekende fabriekaat wat zij geven kunnen? Misschien leveren zij eerst in den laatsten tijd dit verglaasde materiaal af.

Ik kan echter de getuigenis afleggen, dat ik niet de eenige ben die voor het eerst deze producten met de meeste ingenomenheid beschouw. Ik zou uit de nuttige vraagbaak in het „Bouwkundig Weekblad" kunnen bewijzen, dat meerderen even slecht op de hoogte waren als ik. In mijn gedachte combineer ik al de zwarte, geele en groene verglaasde steentjes tot geestige mozaiek velden, die een gewenschte afwisseling zullen vormen tegenover de soms onoordeelkundig aangebrachte maar in de mode zijnde tympans boven ramen en deuren, met mozaiek van roode, geele en zwarte steenen, eene versieringswijze van welke zich de cementsteenfabriekanten zelfs hebben gelieven te vermeesteren, om dergelijke tympans, op maat, in de gewenschte kleuren en in één stuk te leveren. Steenen, kleuren en voegen, kan men opgeven juist zoo als men ze wil. Neen, dan zonder twijfel liever bij de heeren Dericks en Geldens aangeklopt en van verglaasd fabriekaat gebruik gemaakt. Hunne inzending staat wat achteraf, menigeen zal haar niet zien; maar omdat zij de aandachtige beschouwing meer dan waardig is, zij hier nog vermeld, dat men haar kan vinden tegen die smalle buitenzijde der machinegalerij, welke naar de stadszijde gekeerd is.

In de machinegalerij en daarbuiten vindt men gewone baksteenen van Belgisch fabriekaat, hetwelk zich niet kan meten met dat van hier te lande. De steen uit Boom wordt nog wel eens gebruikt in Zeeland, welke streek echter zelve beter steenen levert, getuige de in het Nederlandsche bijgebouw geplaatste inzending van den heer Tak Brouwer te Middelburg. Zijn steen heeft een eigenaardig lichtroode of geele kleur, heeft niet het uiterlijk van hard te zijn, maar blijkt het in werkelijkheid toch te zijn.

De Fransche afdeeling biedt iets geheel nieuws: steenen welke vervaardigd worden uit het zand, dat in

de glasfabrieken reeds dienst gedaan heeft als slijpmateriaal. Deze steenen zijn zeer hard, en minder zwaar dan gewone baksteenen, maar de kleur trekt mij niet aan — zij zijn wit — en daar zij aan de oppervlakte zeer ruw zijn, zal de kwast met silicaat wel nu en dan te hulp moeten komen om het vuil te bedekken. Een korte opgave der vele goede eigenschappen van dit fabriekaat, bij de inzending aanwezig, wijst op een groote toekomst. Met bescheidenheid betwijfel ik die echter, eerstens omdat ik niet geloof, dat de grondstof in voldoende mate aanwezig is, en tweedens omdat ik mij niet kan voorstellen, dat de steenen en andere bouwornamenten, daaruit vervaardigd, veel bijval zullen vinden. De kleur is niet erg fraai en op de bewerking is ook wel wat af te dingen.

Onder de verzameling smeltkroezen, door de bekende fabriek van E. Muller en Cie. te Ivry-sur-Seine ingezonden, zal men eenige exemplaren vinden van tegels en verschillende ornamenten, met zeer kleurig verglaasde oppervlakken, die nu en dan aan Japansch verlakt doen denken, en tegels voor bandversieringen enz. met goed geteekend ornament. In 1878 was dit materiaal — ik geloof voor de eerste maal — tentoongesteld te Parijs, in grooter verscheidenheid. Het heeft, dunkt mij, een groote toekomst; het past bij uitstek goed in baksteen architektuur, en kan kleur en leven in onze gevels brengen. Ook de platte verglaasde dakpannen, zijn voor veelzijdige toepassing geschikt, mits deze oordeelkundig geschiedt, want de kleuren zijn wat men noemt brutaal.

In de Engelsche afdeeling worden een paar belangwaardige inzendingen aangetroffen van verglaasde steenen. Joseph Cliff and Sons te Wortley zond vlakke steenen met ornament in verschillende kleuren, en eenige met reliefversieringen; de verglaasde vuurvaste steenen van Harriman en Cie. te Blaydon on Tyne bieden meer verscheidenheid van kleur en beschildering. Het materiaal is duur, maar fraai en van goede decoratieve werking.

Ook zijn de kosten zeker oorzaak, dat dergelijke steenen als de fabriek van Joseph Hamblet uit West Bromwich levert, niet reeds meer hier te lande bij gevels worden toegepast. Deze steenen zijn dof zwart, gelijken op gegoten ijzer, terwijl vele versierd zijn met strak en kantig ornament in relief. Zij zullen, spaarzaam in een gevel van rooden steen gebruikt, aangenamer kleurschakeering leveren dan geele steenen.

Ook in de machinegalerij vond ik nog enkele vuurvaste steenen, met fraaie effen kleuren geëmailleerd, en afkomstig uit de fabriek van Brookes te Huddersfield. De afmetingen zijn 22 bij 11 bij 7 c. M., zooals bij de meeste engelsche vuurvaste steenen, en leveren dus geen bezwaar op voor bandversieringen en mozaiekvelden, waarvoor zij bij uitstek geschikt zijn. Naar gelang der kleuren kosten zij 16 à 24 centen per stuk, een prijs die voor iets goeds niet te hoog genoemd moet worden.

Op het terrein, achter het hoofdgebouw, staat een gebouwtje waarin het bijbelgenootschap zijne tenten heeft opgeslagen en geschilderd glas wordt tentoongesteld. Het gebouw is in behaaglijken vorm van roode en grijswitte ijzerslaksteenen uit de fabriek van Carl Otto te Keulen opgetrokken.

Deze steen is geen onbekende meer in Nederland, want hij is verwerkt geworden bij den bouw der volgende werken: de Nederlandsche biscuitfabriek, het gebouw voor de bediening van het liernurstelsel en het stedelijke slachthuis te Amsterdam, alsook bij gebouwen van de Staats- en Hollandsche Spoorwegen en de waterwerken van den Haarlemmermeer-polder.

Bij het gebouwtje, dat als reclame voor dit fabrikaat dient, is de grijze steen rood gevoegd, de roode, wit. Voor woonhuizen acht ik het materiaal minder geschikt; bij de bovengenoemde is het uitstekend op zijne plaats, daar het alle waarborgen van deugdelijkheid oplevert.

ELJEN.

DE ARABESKEN

DER RENAISSANCE,

vrij naar het Duitsch van Dr. STOCKBAUER.

Zie de »Mittheilungen des K. K. Oesterreichischen Museums für Kunst und Industrie." Band VII *en* VIII.

Vervolg van Pag. 205.

De zuivere planten-Arbesk is den Duitschers nimmer in die volmaaktheid gelukt als den Italianen. Hetzij de inheemsche grovere steen een minder fijn kunstbegrip of de nawerking van de strengere Gothische bladeren daaraan schuld hebben, het feit staat vast en is niet te loochenen.

Een bepaalde voorlooper van de fijne plant-Arabesk geeft Heinrich Aldegrever, maar ook zijne planten blijven in 't groote en 't geheel ver bij de Italiaansche behandeling ten achteren, en treden somwijlen buiten de symmetrische schikking, met vertakkingen, die aan hetzelfde euvel mank gaan; het louter in acht nemen van de werking tusschen teekening en grond en een afwegen van deze verhouding met betrekking tot kunstschoon en rhythmus is nog lang niet voldoende, om dit ornament ook waarlijk bevallig en aantrekkelijk te maken.

De trofee-Arabesk komt in Duitschland minder tot haar recht; daarentegen wordt de grotesk-Arabesk bijzonder voorgetrokken. De heerlijkste voortbrengselen op dit gebied danken wij den genialen Mielichs.

Deze vrije behandeling van den ongetwijfeld eigenaardigen plantengroei, de behandeling van den figuurlijken en half plant-achtigen fantasievorm, mannelijk en vrouwelijk in de meest oorspronkelijke en vrije voorstelling, die fantastische kamptooneelen in het ranken-gewoel zijn kostelijke voortbrengelen van een naar willekeur bestuurde en welig bloeiende fantasie, zooals zelfs aan de Italianen niet eigen was. Deze Arabesken vorm vond in korten tijd in Duitschland de meest algemeene erkenning en de geest van dien tijd, welke zich in fantastische kleederen, in optochten en grappen zoo karakteristiek openbaart, is zeker ook op deze voorkeur van invloed geweest.

Naast de grotesk-Arabesk komen echter in Duitschland nog drie andere soorten in zwang, welke hier een meer of min zelfstandig karakter aannemen.

De eerste soort is de eigenlijke Arabesk, het specifiek Arabisch ornament. Ieder kent het geniale lijnenspel, waarmee de volkeren van den Islam hunne behangsels en tapijten, wapens, gereedschappen en vaatwerken, hunne vloeren, wanden en vlakken der huizen, kortom alles wat een vlak had, versierden. Deze Arabische

vlakversiering, kwam langs tweederlei weg naar Italië en van daar naar Duitschland, van uit Spanje en van uit het Oosten, met name Perzië. Merkwaardig hierbij is dat de Duitschers toen toonden een veel fijner assimilatie-vermogen te bezitten dan de Italianen; want onder hunne handen onderging de Arabesk eene stijlvervorming, welke van de schoonste werking was en hare toepassing tot een universeele maakte. Met name waren het de „Kleinkünstler," die zooals Virgilius Solis, B. Zahn e. a. dit Moorsch en Turksch vlechtwerk verbreidden, talrijke voorbeelden daarvan gaven en zoo een eigen decoratievak schiepen.

Zooals de Franschen en Engelschen tegenwoordig Japansche versieringsstukken voor hunne kunstwerken benuttigen, en deze Oost-Aziatische kunstrichting bij ons ingang heeft gevonden, zoo brachten de „Kleinmeister" van de 16e eeuw de Oostersche Arabesk in alle werkplaatsen en verzekerden haar door hunne tallooze gravures een buitengewone verbreiding en eeuwigen duur.

De lijn Arabesk werd een lievelings ornament van de geheele Duitsche metaal-industrie. Geëtst en gegraveerd versiert zij de verzilverde en vergulden wapens en harnassen, in zilver- en goud geeft zij aan het ijzer een verhoogde waarde, in niello en email overdekt zij de voorwerpen van edel metaal, zilver en goud. Immer afwisselend in het afzonderlijke en toch in het algemeene steeds gelijk, zien wij deze versieringen weldra in het geheele Duitsche handwerk inheemsch, nevens de werkplaatsen der metaalbewerkers, in die van den boekbinder, van den marmerbewerker, den vormsnijder en zoovele anderen.

Zeer spoedig begreep men ook, welk een bekoorende uitwerking deze vlak-Arabesk in verbinding met andere versieringen van plastischen aard in staat was te geven. Toen ontstonden die prachtvazen, die meesterwerken der goudsmidskunst, welke in zich een volkomen polytechnicum van de toenmaals in beoefening zijnde wijzen van behandeling der metalen bevatt'en. Met de drijf- en ciseleerkunst, met de vorm- en gietkunst, met de juweelen emailwerken verbond zich de luchtige Arabesk van het Oosten in fijn graveer-, ets- of niello werk, om den kunstindruk van het geheel te volmaken en te verhoogen.

En juist die meesters, welke de nieuwe kunstrichting der Renaissance het meest en degelijkst bevorderden, met Holbein aan de spits, begunstigden ook in bijzondere mate deze lijn Arabesk, ontleenden daaraan steeds nieuwe vormen en nieuwe schoonheden. Hoe heerlijk is bv. het beroemde Jamnitzersche tafelstuk met deze Arabesk versierd; andere voorbeelden van deze soort van dien meester heeft Virgilius Solis tot ons gebracht.

Naast de lijn Arabesk treedt in Duitschland nog een andere Arabesk versiering op, welke eenig in haar soort is en hare motieven aan het zoo schitterend beoefende smids-, vuur- en bankwerk ontleent en zeer getrouw den stijl van het metalen beslagwerk navolgt. De omschrijving dezer Arabesk en hare waardeerende beoordeeling is in Lutke's „Geschichte der Deutschen Renaissance" zoo voortreffelijk gegeven, dat ik deze slechts herhalen kan. „Zelfs de bouten en nagels, met hunne ruitvormige koppen, welke bij metalen beslagwerk de afzonderlijke deelen verbinden, worden met angstvallige getrouwheid in steen en hout weergeven. Deze versiering is de sterke en de zwakke zijde van de Duitsche Renaissance. In haar spreekt zich eensdeels een volheid van fantasie, oorspronkelijkheid, een kracht en drieste vastheid uit. Maar zij toont ook, hoe zeer de zucht naar geometrisch vormenspel en kunstigheden den Duitschen geest aankleeft, en hoe deze zucht in den loop der historische ontwikkeling steeds op nieuw te voorschijn treedt. Dezelfde karaktertrek heeft in den Gothischen tijd ten laatste alles in traceerwerk opgelost; dezelfde zin brengt nu in de Renaissance onder andere vormen en verhoudingen iets soortgelijks voort.

Eerst was het de dwingelandij van den steen-stijl, welke alles aan zich onderwierp; daarna is het de heerschappij van den metaal-stijl, in 't bijzonder die van het smids-, vuur- en bankwerk, welke de steen aan zich onderwerpt. Steeds blijft het echter een meer handwerkmatig dan een kunstbeginsel, hetwelk zich daarin kennen laat; een bewijs, dat de hoogste kunstadel bij ons door een zekere stroefheid van zin, of laten wij liever zeggen, door een burgerlijke pedanterie bedorven wordt. Dit toegevende (en zulk euvel mag men niet verhelen) zal men zich steeds aan de oorspronkelijke kracht en frischheid van de concepties, aan de zekerheid en het losse effect dezer werken verheugen kunnen.

Eindelijk is nog een derde soort van decoratieve vullingen te vermelden: de cartouches, van het Italiaansche „cartoccio", uit de Italiaansche in de Duitsche kunst overgebracht en daar wezenlijk verrijkt en uitgebreid. Deze dikwijls zeer interressante versieringen mogen aan de gelegenheids decoraties van de Italianen hun ontstaan te danken hebben, als deze met papieren dekstukken of dito van ander licht buigbaar materiaal, in verbinding met stuc en gips, lustig vrije schilden met sierlijke omlijstingen daarstelden. Deze cartouche-versiering verdrong zeer spoedig de door de Italianen geliefkoosde bouwkunstige ontwerpen en composities met decoratieve elementen, en anticipeerde in Duitschland een eigen „Roccoco" versiering lang vóór de 18e eeuw. Deels meer, deels minder gelukt, treedt de cartouche-vorm in de plaats van de structuur en beheerscht op vrije en ongebonden wijze een groot deel der geheele decoratie.

Meermalen vervangt deze cartouche ook de hiervoren besproken soort, en verbindt de in de behandeling ongetwijfeld meer aan timmermans dan aan slotenmakerswerk, herinnerende uitgesneden rollen en omgekrulde hoeken met de nieuwe elementen; doch weldra verbindt zij zich ook met figuren en maskers met draperiën en festoenen tot allerlei vormen, welke wij bij Jost Amman en Tobias Stimmer bewonderen.

Met de Cartouche eindigt de zelfstandige ontwikkeling en vervorming van de Arabesk in Duitschland. Zij is de laatste krachtvolle uiting van Duitsche fantasie en van lust tot het scheppen van versieringen vol leven en frischheid en zelfs in die vormen, waaromtrent de strenge „stylist" bedenkelijk het hoofd schudt, bezield door een vrijen artistieken geest. Evenals de krullen en sierletters van de oude schrijfmeesters treedt zij menigwerf buiten de gewone regels, doch doet dit in overmoed en met wezenlijke kunstenaars-fantasie; en van uit dit oogpunt schouwd, is zij ons niet alleen als Duitsche kunstuiting van vroegeren tijd, maar ook om haar zelf en haar vruchtbaar voortbrengings vermogen. de oude Duitsche kunstenaars waardig, een voorbeeld van beteekenis.

H. L. B.

BIJ DE PLAAT

De plaat, behoorende bij dit nommer van het Bouwkundig Weekblad, stelt den gevel van een woonhuis voor, ontworpen door den heer Jurriaan Kok, architekt te Amsterdam.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Te Leiden werd in de afgeloopen week de eerste spade in den grond gestoken ten behoeve van de fundeering-werken voor het gedenkteeken van Leidens ontzet.

Men is voornemens in 's Gravenhage een schouwonrg op te richten voor operettes, vaudevilles, enz. Het benoogde kapitaal en een zeer gunstig gelegen terrein in het midden der stad schijnt reeds gevonden te zijn.

De schade, bij den jongsten brand aan stadhuis en toren te Aken veroorzaakt, schijnt eenigszins belangrijker te zijn dan aanvankelijk gedacht werd; zij werd op ongeveer 98.000 R. M begroot door de twee met een onderzoek belaste deskundigen.

Het bericht in zake den Rotterdamschen Schouwburg, zooals he door de groote bladen is opgenomen, is, naar wij uit zeer goede bron vernemen, voor een gedeelte onjuist.

Het ontwerp van de heeren Giese en Weidner, architekten te Dresden, is wegens zijn groote aethetische waarde door de Commissie voor den Rotterdamschen schouwburg aangekocht, terwijl het schoone ontwerp van den heer J. Verheul Dzn., ook als zijnde het meest praktische en uitvoerbare ontwerp, zonder eenige verandering of wijziging zal worden uitgevoerd.

Afloop van Aanbestedingen.

's GRAVENHAGE, 3 Aug. — Het gemeentebestuur: het bouwen eener burgerschool 2e soort voor meisjes in de Atjehstraat:

F. Vosveld	*f* 48.100
H. Stieltjes	» 47.985
J. C. Bernard	» 45.316
F. P. de Haas	» 44.916
T. J. Mirande	» 44.000
Gebr. Vos	» 43.900
F. B. Kuhnel en J. C. Mook	» 42.898
J. Steffens en M. T. Wijnekes	» 42.397
N. L. v. d. Hoef	» 42.175
W. Lamkamp	» 40.957
A. C. Paardekooper	» 40 487
W. F. Muuren te Delft	» 39.800
L. Tromp	» 39.500

de overigen allen aldaar.

's GRAVENHAGE. — De 's Gravenhaagsche passage-maatschappij, onder beheer van de architekten J. C. van Wijk en H. Westra Jr.: het afbreken van eenige panden aan het Achterom en de Spuistraat aldaar:

W. Begelinger en J. Huisman te 's Gravenhage	*f* 1.430.90
A. Fresco te Scheveningen	» 1.275 90
J. G. van der Linden en Cons. te Rotterdam	» 1.205
J. Brilleman te Amsterdam	» 520
J. v. Ginkel en W. Oosterwijk te Rotterdam	» 511

Gegund.

AMSTERDAM. — Bij onderhandsche aanbesteding van eene villa in het Prins Hendrikpark te Baarn, volgens de plannen van den ingenieur architekt A L. van Gendt, is aannemer geworden D. Zuiderhoek te Zandvoort, voor *f* 26.680.

HAARLEM, 29 Juli. — De architekt A. van der Steur Jr. te Haarlem: het bouwen van 48 arbeiderswoningen te Haarlem:

P. Rings	*f* 68.870
S. B Peijra	» 68.400
B. J. van Liemt	» 67.520
P. Brinkman Pz	» 66.834
J. B. Lasschuit	» 65.784
G. P. J. Beccari	» 65.225
D. A. Braakenburg	» 64.964
S. Wit Jbz.	» 64.000
F Hulsebosch	» 62.987
C. Alkemade	» 62.748
J. Verkoren	» 61.747
B. Hagen	» 61.450
A. Brakel Jr.	» 59.600
Wed. A. Reijnders Jr	» 58.947
J. Giebels en J. van Servellen	» 58.400

gegund aan de Wed. A. Reijnders Jr. te Haarlem voor *f* 58.947.

KEDICHEM, 4 Aug. — Het gemeentebest.: het bouwen eener school en woning te Oosterwijk, gemeente Kedichem:

J. van Well te Leerdam	*f* 19.300
C. Muijlwijk te Gorinchem	» 18.600
G. Looijen te Herwijnen	» 18.390
De Jongh te Ameide	» 17.442
C. Exalto te Gorinchem	» 16.900
Hortensius te IJsselmonde	» 16.800
J. van Vuuren te Vuren	» 16.640
C. J. Verwey te Gorinchem	» 16.600
Van Gilde te Arkel	» 16.150
A de Groot te Asperen	» 14.989
J. de Geus te Giessendam	» 14.940
A. van Leer te Leerdam	» 14.849
Krul te Schoonrewoerd	» 12.500

DOETINCHEM, 6 Aug. — De architekt H. J. L. Ovink: het bouwen van een villa:

Th Bleumen te Digteren	*f* 10.990
F. P. Maandag te Ambt-Doetinchem	» 10.689
D. J. Vinkenborgh	» 10.480
H. J. Masselink	» 9.449
T. Siebelink	» 9.284
A. Sikkens	» 8.977

de overigen allen aldaar.

KAMPEN, 7 Aug. — De genie: het bouwen van woningen voor gehuwde militairen en waschlokalen voor waschbazen bij het instructie-bataljon:

J. C. Fahrenhorst	*f* 17.200
W. E. Reuijl	» 16.993
A. v. d. Wetering	» 16.993
G. J. Bruggink	» 16.930
J. de Groot	» 16.900
K. Schut	» 16.894
D. Bruggink	» 15.799
B. Snel	» 15.785
H. van Dijk Hz	» 15.720
J. S. v. d Werff	» 15.525

allen aldaar.

HILLEGOM, 8 Aug. — Het gemeentebest.: het bouwen van een post- en telegraafkantoor:

P. Bennebroek te 's Hage	*f* 18.888
F. Hulsebosch te Bennebroek	» 15 854
J. Hartveld te Haarlem	» 15.500
A. Biemond te Hillegom	» 15.500
M. Rinck te Haàrlemmermeer	» 15.290
S. B. Peijra te Haarlem	» 15.000
J. Giebels idem	» 14.895
L. Kroonen te Uithoorn	» 13.700
A Platteel te 's Hage	» 13.666
P. Rinks te Zandpoort	» 13.320
A. Guldemond te Hillegom	» 13.298
W. J. van Noort te Loosduinen	» 12.680

KOUDUM, 8 Aug. — Het gemeentebest. van Hemelumer Oldephaert en Noordwolde: het bouwen van eene school en onderwijzerswoning te Nijega:

Van Randen te Stavoren	*f* 14.300
Konst te Bakhuizen	» 12.964
T. Kloosterman te Hemelum	» 12.954
D. v. d. Wal te Workum	» 12.850
Spijksma te Parrega	» 12.584
De Boer te Balk	» 11.637
H. v. d. Meulen te Molkwerum	» 11.450

gegund.

ROTTERDAM, 8 Aug. — Het gemeentebestuur: het bouwen van eene bewaarschool met bovenwoningen aan de eerste Schielaan:

P. G. Winters te Kralingen	*f* 40.411
J. C. Krijgsman idem	» 40.064
H. Degens Jr. te Dordrecht	» 39.487
W. L. Helmer te Rotterdam	» 39.448
J. Trinthamer te Schiedam	» 39.447
A. Mac Lean en J. Soetermeer Jr. te Rotterdam	» 38.600
W. G. C. Hilkes te Rotterdam	» 38.230
J. A. N. Lucas te Lage Zwaluwe	» 36.490
A. van der Spiegel te Rotterdam	» 36.400
Wed. G. Camesie en Co. idem	» 36.151
C. D. Kuit idem	» 35.264

ONTWERP VAN EEN WOONHUIS

VOORGEVEL.

Jurriaan Kok Archt.

PHOTOLITH. WEGNER & MOTTU AMST.

Bijvoegsel van het Bouwkundig Weekblad – Uitgave van de Erven H van Munster & Zoon – Amsterdam.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

3DE JAARGANG. ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST. N°. 34. 23 AUGUSTUS 1883.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN en F. J. NIEUWENHUIS.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

NIET OFFICIEEL GEDEELTE: Schouwburg te Rotterdam. — Uit de vergadering van het Kon. Instituut van Ingenieurs. — Amsterdam en Venetië. — Binnenlandsche berichten.

SCHOUWBURG TE ROTTERDAM.

Van af Zondag tot Woensdag ll. werden in het gebouw Iréne te Rotterdam de antwoorden tentoongesteld, die ingezonden waren bij de besloten prijsvraag voor een nieuwen schouwburg te Rotterdam.

Bij het ontwerp met het motto: „APOLLO", stond vermeld, dat het vervaardigd was door den heer J. Verheul Dzn. Architekt te Rotterdam.

Den oplettenden beschouwer zal het niet ontgaan zijn dat men hier te doen heeft met een zeer grondig bestudeerd plan. De ruime vestibule is van goeden vorm en heeft aan drie zijden ruime toegangen; hij voert rechtstreeks naar de parterre-verdieping en door middel van breede trappen naar de eerste rangen. Alle trappen liggen tegen buitenmuren niet alleen, maar hebben in hunne onmiddelijke nabijheid breede uitgangen; zij zijn allen recht, grenzen niet onmiddelijk aan de ruimten voor de toeschouwers, maar liggen om zoo te zeggen brandvrij van die ruimten. Deze goede dispositie van trappen en vestibules is een groote waarborg voor spoedige ontruiming in voorkomende gevallen. Bij oppervlakkige beschouwing zou men de aanmerking kunnen maken, dat de trappen en toegangen naar de 3e en 4e rangen te verre naar achteren gelegen zijn; men moet evenwel bedenken, dat een dergelijke plaatsing op flinken afstand van de toegangen voor de 1e rangen zeer verkieslijk is, en zeer wenschelijk uit een oogpunt van exploitatie.

De vorm van de schouwburgzaal is uitstekend, evenals de distributie van de 1e rang-verdieping; zeer goed gevonden is daar de communicatie van uit de bovenvestibule aan 't einde van de beide trappen; er zijn van daaruit toegangen naar een garderobe, de damessalons, en den foyer met zijn bufetten.

Een blik op de parterre-ruimte doet zien, dat de ontwerper met oordeel de zitplaatsen gerangschikt heeft; twee breede gangpaden in de lengte, verdeelen die ruimte in 3 smalle deelen. Ook de loges zijn goed van vorm en goed geplaatst, en de omgaande gangen, meer dan voldoende breed, geven alle waarborgen van zekerheid bij eventueele brand. De prijsuitschrijvers stelden een 4den rang verplichtend. Voor dit ontwerp is het jammer, dat die rang moet blijven bestaan, daar 310 zitplaatsen natuurlijk niet gemist konden worden.

Het tooneel beslaat een ruimte van 18 M. bij 25 M., (breedte), het is 17½ M. hoog, terwijl de ruimte onder het tooneel 5 M. hoog is. Een brandmuur tusschen tooneel en toeschouwersruimte ontbreekt natuurlijk niet.

Het terrein maakt den bouw van een zijgebouw noodzakelijk, dat in dit ontwerp door een gang op de eerste verdieping, over een doorgang gelijkstraats, gemeenschap met het hoofdgebouw heeft. In dit kleinere gebouw heeft de ontwerper een ruime rookkamer geplaatst die dus, volgens de vraag, zoo ver mogelijk van de overige lokalen is verwijderd, terwijl er zich overigens een repetitie en vergaderzaal in bevinden, benevens de noodige vertrekken voor een concierge

Zonder eenigen twijfel is het ontwerp „Apollo" datgene, hetwelk bij de eenvoudigste indeeling, de grootste praktische voordeelen aanbiedt; het bevat al de lokaliteiten in het programma gevraagd, en — wat zeker het grootste voordeel is — het neemt, bij de overige projekten gezien, de minste plaatsruimte in terwijl het toch 't best aan de gestelde eischen voldoen zal.

Reeds uit de platte gronden spreekt het streven om de beschikbare bouwsom niet te overschrijden; de gevel toont hetzelfde aan. De voorgevel is eenvoudig, maar zeer sierlijk en rijzig van verhoudingen, maakt een indruk van vroolijkheid en bezit het goede type van een schouwburggevel; de zijgevels zijn symmetrisch en eenvoudig, maar ook aan hen heeft de ontwerper zijne zorgen besteed.

De binnen architektuur van de groote zaal is zeer gelukkig, de kleur moet hier rijkdom brengen; de trappenhuizen en den foyer zijn bij uitstek goed geslaagd.

Het teekenwerk is hoogst artistiek, en flink behandeld.

Wij hebben dit ontwerp het eerste behandeld, omdat het zoowel uit een praktisch als een finantieel oogpunt de kroon spant, en omdat het de meeste kansen heeft van te worden uitgevoerd.

Een eerste blik op de platte gronden van het ontwerp „Thalia", doet in het voorhuis aan den grooten schouwburg te Weenen denken; de doorrid is echter weggelaten en door een marquise vervangen.

Terwijl aan alle eischen, door het programma gesteld, voldaan is, is de distributie uitstekend; er is zelfs gerekend op eene mogelijke uitbreiding van het tooneel; maar een groote fout kleeft aan het ontwerp: de rooilijn wordt niet onbelangrijk overschreden. Ook liggen niet alle trappen onmiddelijk aan buitengevels, en zijn er zelfs 34 zitplaatsen naast elkander ontworpen, zonder behoorlijk daarnaast geplaatste gangen.

De voorgevel bezit groote artistieke waarde en is zeer schoon van verhouding; eenigszins hinderlijk is het echter, dat het zijgebouw een meer franschen geest vertoont.

Surrogaten waren niet toegestaan; van baksteen maakt de ontwerper geen gebruik en zijn ongemotiveerd dikke muren moeten alzoo minstens met natuurlijken steen bekleed worden; reeds daaruit is met grond af te leiden — afgezien van de overige onbekrompen opvatting van het geheele ontwerp — dat de beschikbare bouwsom niet voldoende zoude zijn voor eventueele uitvoering.

Op de zeer rijke zijgevels zou nog veel bekrompen kunnen worden; zij zijn niet zoo schoon als die van 't vorige ontwerp.

Ook in „Thalia" is het meeste gewicht gehecht aan den foyer en het trappenhuis, welker decoratie hoogst artistiek is; bij de omlijsting van de opening van het tooneel heeft hetzelfde denkbeeld voorgezeten als bij het ontwerp„ Apollo" en beide oplossingen zijn even gelukkig.

De gevels zijn in kleuren opgewerkt; het teekenwerk is vlug en getuigt van groote vaardigheid en veel smaak.

Dat het antwoord „Schouwburg", wat de zaal en de ingangen betreft zoo bekrompen is opgevat, kan niet anders geweten worden, dan aan het streven om de beschikbare bouwsom niet te overschrijden. Terwijl aan de eischen van het programma streng is vastgehouden, is een ontwerp geleverd dat, wat de indeeling betreft, niet zoo gelukkig is als „Apollo". De architektuur kan niet anders dan zeer geslaagd genoemd worden, hoewel de torens geen gelukkig onderdeel van het geheel uitmaken; het teekenwerk in kleuren getuigt van een meesterhand.

„Hoop in de Toekomst." Bij dit ontwerp zijn ter weêrszijden naast de boven-vestibule serres aangebracht; ontegenzeggelijk zullen deze, — men denke aan het Eden-Theatre te Brussel, — een zeer goed effekt maken, maar in dit ontwerp zijn zij ten eenenmale misplaatst, daar zij slechts kunnen opgenomen worden ten koste van den vestibule welke reeds door een aantal penanten, die steeds in zoodanige ruimte vermeden moeten worden, veel aan bruikbaarheid verloren heeft. Over 't algemeen zijn de toegangen minder goed, dan die in de beide vorige ontwerpen; die voor den 4den rang is zelfs zeer onvoldoende.

De gevels zijn niet zeer verdienstelijk, de zijgevel is hoogst smakeloos, en de binnen-decoratie barok.

In het ontwerp „Sophocles" ligt een goede bedoeling; maar de indeeling is niet zeer gelukkig uitgevallen, getuige de afscheiding van zaal en tooneel, die niet voldoende is, en het achtergedeelte van het gebouw, dat niet vrij ligt. De vorm van de zaal is bijzonder doelmatig, de ligging der trappen echter niet.

De architektuur van den voorgevel is minder gelukkig, het teekenwerk blijkt met liefde uitgevoerd te zijn.

De distributie in het ontwerp „Joost van Vondel" is zonder twijfel verdienstelijk; de ontwerper heeft echter te weinig acht gegeven op de eischen van eene voordeelige exploitatie. Hij verdeelde namelijk meer dan de helft der gevraagde zitplaatsen over de minst betalende bezoekers der beide hoogste rangen. Bij brand zullen de bezoekers van de 4e galerij onmogelijk kunnen vluchten, daar achter die galerij geen gang ontworpen is.

De gevels munten niet uit door schoonheid; in den voorgevel zijn betere denkbeelden gehuldigd dan in den zijgevel, en doet denken aan den Schouwburg te Brünn.

De perspectievische teekening in kleuren is lang niet onverdienstelijk, het lichteffekt in den voorgevel is bizonder goed geslaagd.

„18 $\frac{31}{3}$ 83." Dit is het motto van een ontwerp, hetwelk wij als het minst geslaagde beschouwen, daar de indeeling en de gevels niet gelukkig zijn, de zaal zelfs onpraktisch.

Goed doordacht zijn de plattegronden van het ontwerp „Schouwburg Rotterdam," hoewel het ons voorkomt, dat de ontwerper beter gedaan had de 4e galerij niet weg te laten ten koste van eenen minder praktischen vorm der zaal. Om het noodige aantal plaatsen te behouden, is deze onevenredig lang geworden, en terwijl daardoor betrekkelijk een gering aantal gewonnen wordt, zijn de overige op de hoogste galerij ingedeeld, waar nu ongeveer 550 personen plaats kunnen vinden, een toestand, die voor de rentabiliteit van de onderneming even ongunstige resultaten zou opleveren als bij het ontwerp „Joost van Vondel." Ook met het oog op brandgevaar moet zulk een toestand vermeden worden.

Wat het tooneel betreft, wij gelooven niet dat dit eene voldoende breedte heeft.

De gevel is niet zeer gelukkig, de vrijstaande kolommetjes naast de ramen zijn voor steenconstructie te zwak. In den gevel van het zijgebouw vinden wij dezelfde motieven als in den hoofdgevel; maar dat eerste karakteriseert zich niet als zoodanig; de ontwerper van „Apollo" was ook daarin zeer gelukkig, hoewel dezelfde motieven zijn doorgevoerd.

De binnen architektuur is barok, zooals van onze oude schouwburgen. Het teekenwerk duidt geen vaardige hand aan.

Het perspektievisch geteekende gezicht in de zaal

is meer een illustratie dan een antwoord op een prijsvraag en geeft geen duidelijk denkbeeld van de binnenarchitektuur. De kleur is niet aangenaam.

Een nauwkeurige beschouwing der antwoorden, — het verslag der jury lag niet ter lezing — ingekomen op dit besloten concours, geeft de overtuiging dat dit werkelijk geslaagd is, en zulks niettegenstaande dat vele der beste architekten, van wien men veel had mogen verwachten, voor het deelnemen aan den wedstrijd bedankten. Gelukkig is het zeker tevens dat een Nederlandsch architekt de eerepalm zal verwerven, en hem — naar alle waarschijnlijkheid — het werk zal opgedragen worden. Wij betreuren het echter, dat de uitgeloofde prijzen niet zijn toegekend.

UIT DE VERGADERING VAN HET KON. INSTITUUT VAN INGENIEURS VAN 16 EN 17 AUGUSTUS.

Den 16en Augustus l. l. vergaderde het Koninklijk Instituut van Ingenieurs in Maison Strouken te Amsterdam.

Met het oog op de waarschijnlijke tegenwoordigheid van eenige buitenlandsche Ingenieurs had de Raad van Bestuur besloten een voordracht te doen houden over eenig belangrijk onderwerp, dat een zuiver nationaal karakter droeg, en daartoe was gekozen de droogmaking van de Zuiderzee.

De heer J. W. Welcker had de moeilijke taak op zich genomen en wees in den aanvang zijner rede er op, dat het op den weg van het Instituut lag om, nu Nederland den vredelievenden strijd had aangevangen met alle natiën der wereld en ons land allen gastvrijheid verleende, den vreemdeling bekend te maken met groote en eigenaardige werken en ontwerpen, die hier tot stand komen.

Onder die grootsche ontwerpen behoort in de eerste plaats de droogmaking van de Zuiderzee; het was bewezen, dat zij een mogelijke zaak was, maar vooreerst helaas tot geen uitvoering zou komen. De jongste der tegenwoordige ingenieurs zouden misschien den aanvang der werken beleven, voor de anderen was daar weinig hoop op.

Spreker bracht nu in groote trekken de ontwikkeling en de geschiedenis der voorgenomen droogmaking in herinnering, echter niet zoo uitvoerig als hij wel wenschte, daar het aan tijd ontbrak.

In 1848 verscheen de eerste brochure over de indijking en droogmaking der Zuiderzee. Zij was het werk van Kloppenburg en Faddegon, twee onbekende personen op het gebied der ingenieurs wetenschappen. Een hunner vond later een zoogenaamden waterbraker uit.

Het geschrift is van niet de minste waarde, hoogdravend en verward, en levert geen resultaten op; toch moet het, als een eerste poging, genoemd worden.

Een eerste ernstig en diep doordacht ontwerp was dat van den ingenieur van Diggelen, in 1849 verschenen. Zooals in 1877 de zoon van den ontwerper schreef, moesten de resultaten van diens onderzoekingen niet als een ontwerp geschikt voor de uitvoering beschouwd worden, maar als een handleiding voor nadere bestudeering.

Die handleiding had de buitengewone verdienste van een eersten stoot gegeven te hebben, om de zaak te brengen op het gebied der zuivere ingenieurs wetenschap. Bij nader inzien bleek het ontwerp echter gebrekkig te zijn; het omvatte de drooglegging van de geheele Zuiderzee.

In 1866 volgde daarop het 1e ontwerp van den heer Beijerinck, die zijn plan, waarmede hij zich een onvergankelijk monument gesticht heeft voor zijn groote kennis, duidelijk en eenvoudig in een brochure uiteen zette.

De heer Beijerinck reeds heeft ingezien, dat het afvoeren van het IJsselwater bij een algeheele drooglegging van de zuiderzee, onoverkomelijke bezwaren medebracht, en bepaalde daarom de indijking bezuiden een afsluitdijk van Enkhuizen, over Urk, naar de zuidelijke Ketel-eilanden. Het drooggelegde land zou een oppervlakte van 195.000 hectaren bedragen, terwijl de kosten, met inbegrip der renten van het benoodigde kapitaal tijdens de uitvoering, op 106 millioen guldens geraamd werden.

Naar aanleiding van verdere eigen studie en de opmerkingen van den Raad van Waterstaat, diende de heer Beijerinck in 1867 een gewijzigd plan in, waarbij de oppervlakte van den boezem grooter was genomen en bovendien — iets wat in het eerste plan niet het geval was — acht geslagen was op de uitwatering van Noord-Holland.

In 1870, daarna in 1872 en ten slotte in 1873 leverde de heer Stieltjes een ontwerp, dat als het eindresultaat van een 7-jarige studie (van af 't eerste ontwerp Beijerinck) moet beschouwd worden. Het hoofddenkbeeld, afsluiting tusschen Enkhuizen en de Overijselsche kust, is onveranderd gebleven. Ten behoeve der uitwatering is het Noordzee-kanaal in het ontwerp opgenomen, terwijl de boezemkanalen veel breeder genomen zijn dan in vroegere ontwerpen, tot 150 M. breedte. Jaren lang onderzoek heeft tot dit resultaat geleid, dat enkel de kleigronden moeten ingedijkt worden (ontwerp Heemskerk), en aan den tijd kan overgelaten worden om wellicht op de zandgronden daar buiten, klei neder te zetten.

Spreker eindigde de korte beschrijving der ontwerpen, met een woord van warme hulde en dank aan hen, die na een langdurige studie, een ontwerp, rijp voor uitvoering geleverd hebben, en trad daarna in beschouwingen over een poging, om zooals hij het noemde, van voren af aan te beginnen. Die poging was het ontwerp van den heer Buma, thans bij de Regeering in onderzoek.

Het hoofddenkbeeld van den heer Buma is: een ringvaart langs de tegenwoordige kust, een IJselkanaal, een Vecht- en een Eemkanaal, en afzonderlijke indijking en buitensluiting der noordelijke eilanden Texel, Vlieland, enz.

Spreker noemt het ontwerp onvolledig, en terwijl op geen bezwaren is acht geslagen, is alles in nevelen gehuld. Hoewel hij meende, dat het plan geen vijf minuten bespreking waardig was, treedt hij in eene uitvoerige kritiek en vergeleek ten slotte het ontwerp met dat der Staats-Commissie. Deze rekende op waterafvoer, voor de helft te IJmuiden, voor de andere helft op de Zuiderzee, op 140 M. sluiswijdte en 1150 Pkr. Volgens des heeren Buma's ontwerp zouden, ware het voor uitvoering vatbaar, 2½ malen grooter oppervlakte drooggelegd kunnen worden; maar volgens niet overdreven berekening zouden er noodig zijn 1900 M sluiswijdte en 5000 Pkr., terwijl op ijsafvoer geen acht geslagen is.

Spreker eindigde met het gezegde, dat het Nederlandsch Instituut van Ingenieurs moet protesteeren tegen elke poging, die na een degelijk wetenschappelijk onderzoek van lange jaren gedaan wordt, om iets anders voor te stellen.

Daar de redenen om over het gesprokene thans in discussie te treden, door de afwezigheid der buitenlandsche ingenieurs vervallen waren, stelde de Voorzitter na de pauze voor, die discussie te doen plaats hebben in de volgende vergadering, hetgeen den leden welkom bleek te zijn.

Het ontwerp van den heer Huet is door den spreker niet genoemd; het werk van den heer Buma kan minder als een ontwerp beschouwd worden, dan wel als een voorstel om te onderzoeken of zijn denkbeeld uitvoerbaar is, terwijl er daarbij prijs op moet worden gesteld, dat de belangrijke zaak van de drooglegging de aandacht van velen blijft trekken. Zijn denkbeeld berust, door de buitensluiting der noordelijke eilanden, op ontzetting der Friesche kusten, welker onderhoudskosten daarbij zeer belangrijk zouden verminderen.

Na afloop der eigenlijke vergadering, begaven de leden zich naar het tentoonstellingsterrein, waar het meerendeel de proeven bijwoonde, welke genomen werden met de kranen, door de fabriek „de Atlas" tentoongesteld.

Ten half zes ure vereenigden zich een 60 tal leden aan een gemeenschappelijken maaltijd.

Den volgenden morgen werd een tochtje per boot in- en om Amsterdam gedaan, terwijl vele leden andermaal een bezoek aan de tentoonstelling brachten.

AMSTERDAM EN VENETIE.

SCHETS IN VERBAND MET DE TEGENWOORDIGE VERANDERINGEN VAN AMSTERDAM.

Men noemt Amsterdam het Venetie van het Noorden. Is dit eene vergelijking, om aan de hoofdstad van Nederland een complimentje te maken, of is ze werkelijk gewettigd? Ik geloof beide.

Het oordeel moet in ieder geval geheel afgescheiden zijn van het poëtische waas, waarin de nooit volprezen stad van Titiaan, door, wie weet, hoeveel dichters is gehuld, en dat haar bij ieder, ook vóór een bezoek, bekend doet zijn, afgescheiden van het hier eenmaal bevoorrechte zuiden met zijn heldere nachtverlichting en zoelen avondwind, afgescheiden van de bontkleurige menschenmassa en den gondel.

Neen; de steden als zoodanig moeten vergelijkend worden beschouwd; hare punten van verschil en overeenkomst, hare perspectieven en gebouwen. Ze moeten worden getoetst aan de wetten van het schoon, m. a. w. de beschouwing moet zijn architectonisch.

Het schoone kan m. i. tot twee hoofdvormen worden terug gebracht, die men moet onderscheiden bij de beschouwing van elk kunstwerk. Het kan zijn 1° schilderachtig en 2° monumentaal. De beeldhouwkunst, maar vooral de bouwkunst verlangt deze onderscheiding in 't bizonder; zij toch bepaalt het karakter van elk gebouw, en ten slotte van elke stad.

Het eerste is dat schoon, hetgeen ons in 't algemeen de natuur te zien geeft; het tweede datgene, 't welk de kunstwerken der menschen in hunne hoogste uitingen openbaren

Het laatste is een schoon van hooger orde, omdat het een product is van de studie der wetten van het schoon, zooals de mensch die in den loop der tijden bij voortgaande ontwikkeling heeft gevonden; het is een gevolg der samenvoeging van onderdeelen tot één geheel in harmonische regelmaat.

Het hoogste standpunt van een kunstenaar, schilder of beeldhouwer, is niet, de natuur bedriegelijk te kunnen nabootsen, maar eene compositie te maken waar zij (de natuur) de motieven voorgeeft.

De natuur is niet monumentaal, omdat zij in de groepeering van hare onderdeelen niet regelmatig te werk gaat, maar in de hoogste mate pittoresk, omdat deze op de meest grillige wijze door elkaar zijn geplaatst, als gevolg van duizende omstandigheden (bewegingen, temperatuursverschillen enz. enz.).

Die onderdeelen nu, kunnen op zichzelf weer monumentaal zijn, wanneer we in hun bouw een zekere harmonische regelmaat ontdekken. (Dat het monumentale aan zeker minimum van afmeting gebonden is, is niet twijfelachtig, zoo zal in 't algemeen geen voorwerp in de natuur monumentaal zijn, dat kleiner is dan de mensch. Vandaar dat alleen die dieren voor monumentale doeleinden plastisch worden aangewend, die den mensch in grootte overtreffen.)

Men zou, wat dit onderwerp betreft, de volgende stelling kunnen aannemen.

Het monumentale van een geheel hangt af van de groepeering der onderdeelen, niet van het karakter dier onderdeelen zelve.

Zoo bijv. leveren eenige monumentale onderdeelen, niet monumentaal gegroepeerd, evenmin als eenige schilderachtige, een monumentaal geheel. Daarentegen geven schilderachtige elementen, monumentaal gegroepeerd, wel een monumentaal geheel, enz. Het hoogste monumentale schoon wordt verkregen bij monumentale groepeering van monumentale onderdelen.

Een paar voorbeelden ter opheldering.

Een boom is een onderdeel uit de natuur; hij is monumentaal waar het geldt een eik, beuk of den, in zijn hoogsten wasdom. Wij zien de boomen in de natuur tot bosschen gegroepeerd, die over de geheele aarde zijn verspreid; deze groepeering is geheel willekeurig, het is immers de grillige wind, die aan de zaden hunne bestemming geeft.

Nu is een bosch een hoogst schilderachtig geheel, want het is niet mogelijk in de plaatsing der boomen eenige regelmaat te ontdekken. Daar komt de mensch. Hij plaatst de boomen die de natuur ter zijner beschikking heeft gesteld in twee rijen, en er is een laan ontstaan, eene groepeering tot een monumentaal geheel. Een tweede voorbeeld.

De mensch is een onderdeel der natuur, zelf monumentaal om zijn regelmatigen, harmonisch symetrischen lichaamsbouw.

Eene groepeering echter van menschen zooals onze steden die dagelijks te zien geven, op marktdagen, bij samenscholingen enz, zonder eenige regelmaat, is uiterst schilderachtig, maar niet monumentaal.

Daar worden de menschen in lange rijen geplaatst, zooals het krijgswezen dat vordert, en ge hebt het leger, een monumentaal geheel.

Als derde voorbeeld kan de bouwkunst, de monumentale kunst bij uitnemendheid, dienen.

De natuur stapelt haar steen tot rotsmassa's op, echter geheel willekeurig, als gevolg van geweldige vulkanische krachten. Beschouw nu een der meest primitieve voorbeelden van samenvoeging en opstapeling van stukken steen, volgens een bepaalde orde, bijv. de Egyptische pyramide, en ge hebt een monumentaal geheel, terwijl de rotsen niet meer dan schilderachtig zijn. ofschoon dikwijls aan het monumentale grenzende, zoodra wij een zekere regelmaat in hun bouw, n.l. in den vorm en ligging der verschillende steenlagen opmerken. Ieder die in berglanden heeft gereisd, zal hebben kunnen zien hoe de eene berg zich grootscher, majestueuzer voordoet dan de andere; de oorzaak is in het bovengenoemde te zoeken.

In 't algemeen echter ziet men in de natuur niet gaarne regelmaat. omdat men onwillekeurig voelt dat zij een toeval is. Het onnatuurlijke bevredigt nooit.

Nog meer voorbeelden zou men kunnen aanhalen, ter nadere toelichting. Zoo is bijv. eene ruïne altijd meer schilderachtig dan monumentaal, omdat de tijd haar geheel willekeurig deed ontstaan.

Zoo is de statige harmonie der muziek, die de mensch met trots zijne schepping mag noemen, steeds monumentaler dan het gezang der vogelen, en is ten slotte een oratorium, door de strenge groepeering der toonen, monumentaler dan eene Italiaansche opera, waarvan de muziek als 't ware schilderachtig zou kunnen worden genoemd.

In de poëzie zou men dezelfde onderscheiding kunnen maken. Het monumentale is een schoon van hooger orde dan het schilderachtig schoon, zooals boven reeds is gezegd.

Dit is en blijft eene stelling, die niet mathematisch te bewijzen valt, evenmin als de meeste gevolgtrekkingen die de aesthetica maakt, omdat het schoone altijd ten deele subjectief blijft. Echter, het beschouwen en waardeeren van het monumentale, kan niet dan na langdurige studie worden verkregen, en laat zich dus niet zoo gemakkelijk begrijpen, terwijl het schilderachtige meer voor iedereen toegankelijk is.

Daarbij staan den mensch lang niet die middelen ten dienste, die de natuur ter harer beschikking heeft, tot vorming harer grootsche tafereelen.

Hoevele omstandigheden toch verhinderen dikwijls een kunstwerk tot die ontwikkeling te geraken, die men wel zou willen.

Ook heeft de natuur als 't ware den tijd gehad, en is daardoor in vormingen van bergen, meren en bosschen het ideaal schilderachtige bereikt, en aan hare plastische scheppingen die afmetingen kunnen gegeven worden, die op zichzelf reeds grootsch zijn, afmetingen, waaraan de mensch niet heeft kunnen denken, en die trouwens ook voor zijn doel onnoodig zouden zijn. Het hoogste gebouw toch blijft een molshoop, vergeleken bij de Alpen, de grootste vijver een plas naast een bergmeer, het grootste park is een tuintje vergeleken bij een woud.

Men late zich echter eens niet influenceeren door zulke vergelijkingen, maar plaatse zich eenvoudig op een kunststandpunt en men beschouwe dan die kunstwerken, waaraan de mensch met al zijne krachten en middelen, met al zijn genie is werkzaam geweest, dan zal men langzamerhand van de waarheid der bovengenoemde stelling worden overtuigd. Waaraan is anders de indruk toe te schrijven, die men ontvangt in een park als te Versailles, of het indrukwekkende, dat bij het binnentreden van een Dom te Keulen, of van een Pieterskerk te Rome, ons overweldigt.? Dan begrijpt men, dat de natuur niet alleen de leermeesteres der kunst is; want juist die indrukken zijn de resultaten van de harmonische samenstelling en verhoudingen, die alleen uit 's menschen geest zijn voortgesproten.

Het is de architekt, de apostel voor de monumentale kunst bij uitnemendheid, die daarom de vereischten van het monumentale schoon in alle mogelijke richtingen moet bestudeeren. Doch ook de schilder, die verder gaat dan het landschap, moet zich daarvan doordringen.

(Het landschap schilderen staat het minst hoog, omdat het niet meer is dan eene nabootsing der niet monumentale natuur,— zij het dan ook eene ideale.)

Eindelijk de beeldhouwer, die zich zijner edele kunst ten volle is bewust, moet deze bestudeeren; in één woord, ieder kunstenaar.

Er is echter één groot gevaar, wanneer men bij het scheppen van een monumentaal kunstwerk het voorgaande (d. i. de groepeering volgens een bepaalde regelmaat) te streng opvat, en wel dat van monotonie, van te groote eenvormigheid, waaruit, als onmiddelijk gevolg, lichtelijk koude nuchterheid kan ontstaan. Maar dit is een gevaar, dat een werkelijk groot kunstenaar niet zal loopen; want schept hij het ware monumentale, dan is hij nooit eentonig.

De architekt moet zich dus in 't bijzonder toeleggen op het monumentale, 't welk nagenoeg voor elk openbaar gebouw wordt verlangd; zulk een gebouw toch moet daarvan den stempel dragen, om een waardigen indruk te kunnen geven. Maar hij stelle ook het schilderachtige niet te laag. De bouwmeester zal. met schilderachtig te zijn, het meeste succes behalen, dáár waar het kleinere gebouwen gelden, als landhuizen, villa 's, kleine kerken, enz. enz.; en hij zal bij zulk een bouw in de meeste gevallen zich wel bij het schilderachtige moeten bepalen, want in 't algemeen is ook voor gebouwen het monumentale eerst mogelijk, wanneer deze eene zekere grootte overtreffen.

Ook hierin kunnen wij weer bij de ouden ter schole gaan. Hoevele schilderachtige gezichtspunten vindt men niet onder de Romaansche kerkjes aan den Rijn, onder de landhuizen en villa 's in Italië, enz., die geheel in harmonie met de haar omgevende natuur, d. i. pittoresk zijn.

Hoe conventioneel zou de bouwkunst worden, wanneer men ook bij grootere landhuizen, meende zonder afwijking, aan de eischen van het monumentale te moeten gehoorzamen.

Nu is het de natuur, die nagenoeg nooit monotoon is, (want ze is alleen schilderachtigen) die den bouwmeester en ieder kunstenaar kan leeren pittoresk te zijn.

Bij de studie van het „hoe" waardoor het schilderachtige, maar vooral het monumentale is verkregen, zal men opmerken dat dit laatste altijd eenvoudig is; ja,

men verwondert zich dikwijls over het resultaat van den bijna overdreven eenvoud der monumentaalste aller kunsten, de Grieksche.

Is zij misschien daardoor niet van iets conventioneels en ietwat eenvormigheid vrij te pleiten, men moet niet vergeten, dat we haar slechts fragmentarisch kennen, en zij beoordeeld wordt, in verband met het strenge Grieksche landschap, dat het monumentale meer nog dan het schilderachtige verlangt.

Het verheven monumentale schoon van den Atheenschen Acropolis met het Parthenon als dominante, kunnen wij ons toch nog niet voorstellen, al laten de proeven van restauratie ons deze reeds gissen. Ten slotte tarten de ruines der Grieksche tempels de scherpste kritiek; een heerlijker aanblik als die van de tempels van Paestum of Agrygentum is ondenkbaar.

Is de Grieksche kunst uitsluitend monumentaal, de Renaissance verbindt het schilderachtig schoon daarmee. Zoo is bijv. de Italiaansche Renaissance grootsch monumentaal in haar paleizenbouw, en geeft in al de kleinere gebouwen die schilderachtige combinaties te zien, die overal het oog verrukken, bij het doorreizen van het geheele Italiaansche schiereiland.

Daarentegen is de Noordsche Renaissance nagenoeg uitsluitend pittoresk; zelfs hare grootere gebouwen zijn meer schilderachtig dan monumentaal. (Een bewijs van de onbruikbaarheid der Noordsche Renaissance voor de groote gebouwen van den tegenwoordigen tijd, als parlementshuizen, muse'a, raadhuizen enz., die monumentaal moeten zijn, is, dat men bij hun bouw nagenoeg altijd tot de Italiaansche Renaissance zijn toevlucht neemt).

Zij toch stoort zich in de meeste gevallen niet aan de strenge symetrie; zij plaatst een toren, arkel, venster of wat het ook zij, naar willekeur; maar met welk een talent hebben de Noordsche kunstenaars de vrijheid hunner kunst toegepast, en daardoor die resultaten verkregen, die we niet genoeg kunnen bewonderen.

Daarentegen, hoe streng is die Italiaansche paleizenbouw; en welke genialiteit moet hun deel zijn geweest, die dat monumentale, vreemd aan alle eenvormigheid, heeft te voorschijn geroepen, dat ten allen tijde als voorbeeld zal blijven strekken.

De eerste kunst is monumentaal schilderachtig, de tweede schilderachtig monumentaal. Dit zal niemand ontgaan, die Italië en Zuid- en Midden Duitschland heeft bereisd.

Wordt nu het monumentale karakter der meeste Italiaansche steden alleen bepaald door hare monumentale gebouwen?

Neen, — we hebben immers gezien, dat het monumentale van een geheel, afhangt van de groepeering zijner onderdeelen en niet van het karakter dier onderdeelen zelve. Hieruit volgt, dat een stad veel monumentale gebouwen kan bezitten, zonder een monumentaal karakter te dragen, en omgekeerd.

Zijn echter de onderdeelen bij eene monumentale groepeering, zelve ook monumentaal, dan wordt, zooals we hebben gezien, het schoonste geheel verkregen; zoodat èn monumentale groepeering, èn monumentale gebouwen, dat grootsche karakter aan een stad geven, dat we slechts zelden aantreffen.

Het reeds bovengenoemde gevaar der te strenge groepeering en eenvormigheid, is juist bij stedenbouw zeer groot. Het oog verlangt onwillekeurig voor de schilderachtige menschenbeweging een niet al te strenge richting en lijst en is zelfs geneigd aan het pittoreske den voorrang te schenken; maar niettemin zal men bij geniale behandeling in het monumentale de meeste bevrediging vinden. (*Wordt vervolgd.*)

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Den 15 Aug. l.l vergaderde de „Vereeniging tot bevordering van Fabriek en Handwerksnijverheid in Nederland", in het Paviljoen van 't Vondelpark te Amsterdam.

Op deze vergadering werd onder anderen het vraagpunt der uitbreiding van de steenfabriekatie en aanverwante vakken door den heer R. van Wijck, uit Renkum, ingeleid. Hieromtrent was door het bestuur een nauwgezet onderzoek ingesteld; het wenschte te weten of bepaald gewichtige redenen bestonden, die het gebruik van buitenlandschen steen in sommige gevallen moet doen verkiezen boven dat van den binnenlandschen.

De heer van Wijck betreurde het niet openbaar maken der ingewonnen adviezen, brak een lans voor het recht en de wakkerheid der inlandsche fabrieken, en bepleitte de voortreffelijke hoedanigheden van den inlandschen baksteen tegenover bazalt, zoowel wat prijs en duurzaamheid, als wat het betere aanzien betrof. Met voorbeelden werd aangetoond, dat de baksteen zich kan meten met elk goed materiaal, terwijl gewezen werd op de groote moeilijkheden bij het afbreken der Hoogesluis te Amsterdam ondervonden. De spreker oordeelde, dat het op den weg der Vereeniging lag om zijn adres (vroeger in dit blad vermeld) bij de Tweede Kamer te ondersteunen; hierbij sloot de afdeeling Utrecht zich aan. Wel was die ondersteuning niet in allen deele meer noodig, daar door de Regeering onder anderen bij den bouw van de sluis te Vianen reeds aan bezwaren was te gemoet gekomen, maar toch moest de Vereeniging een bewijs van instemming geven.

Er werd daarom voorgesteld, dat naar aanleiding van het bovengenoemde adres het Hoofdbestuur den wensch zoude uitspreken, dat de Nederlandsche steenfabricatie niet langer uitgesloten blijven mocht bij aanbestedingen, in zoo ver dit, zonder pressie te oefenen of schade te berokkenen, mogelijk was.

Deze motie werd aangenomen, nadat door de afdeeling Tiel voorgesteld was te besluiten: dat de vereeniging het wenschelijk acht, dat in de bestekken zooveel mogelijk het gebruik van inlandsch fabrikaat worde voorgeschreven, terwijl hiervan kennis moest worden gegeven aan de Regeering, met betuiging van adhæsie aan het adres van Wijck. c. s

Deze laatste motie werd echter verworpen.

De gemeenteraad te Venloo heeft besloten tot het bouwen van een barak voor lijders aan besmettelijke ziekten, naar het stelsel Tollet, waartoe een van de drie aangewezen terreinen buiten de stad zal uitgekozen worden.

Op de vergadering der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, gehouden den 14den Aug. l.l. werd onder anderen besloten, dat door die Maatschappij, bij gelegenheid van de herdenking van haar 100-jarig bestaan, als feestgave aan het Nederlandsche volk, te Haarlem een kweekschool voor bewaarschoolhouderessen met daarbij behoorende oefenschool zal gevestigd worden. De kosten voor op- en inrichting zijn geraamd op *f* 60 à *f* 70.000. Aan het Hoofdbestuur werd opgedragen de zaak op den voorgestelden grondslag verder voor te bereiden.

In 1881 besloot de Maatschappij subsidiën te verleenen aan departementen, die wenschten over te gaan tot het stichten van plaatselijke verzamelingen ter bevordering van kunstindustrieel onderwijs. Thans stelde het Hoofdbestuur voor, het toenmaals uitgetrokken bedrag van *f* 9000 of *f* 3000 terug te brengen, over hoogstens vier jaren, met machtiging aan het Hoofdbestuur om — onder zekere voorwaarden — aan onbemiddelde leerlingen der Rijksschool voor kunstnijverheid te Amsterdam tien beurzen uit te loven, elk van *f* 300 's jaars.

Dit voorstel is bij acclamatie aangenomen.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

3DE JAARGANG. ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST. N°. 35. 30 AUGUSTUS 1883.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN en F. J. NIEUWENHUIS.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

NIET OFFICIEEL GEDEELTE: Onuitgevoerd project van het gemeenlandshuis van Rijnland te Leiden. — Nog het gemeenelandshuis van Rijnland te Leiden. — Een en ander over Asbest. — Binnenlandsche berichten. — Afloop veiling bouwterrein. — Afloop van aanbestedingen.

PLAAT:

ONUITGEVOERD PROJECT VAN HET GEMEENLANDSHUIS VAN RIJNLAND, TE LEIDEN.

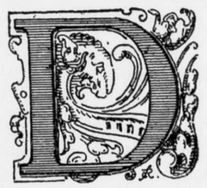

De afbeelding aan het hoofd dezes genoemd, in dit nummer voorkomende, is een copie van het „heerlicxte patroon" waarvan melding gemaakt werd in het artikel, over het onderwerpelijke gebouw, voorkomende in N°. 7 van dit blad, 15 Februari, l.l.

De teekening geeft slechts ruim de helft des voorgevels te aanschouwen, doch men kan veilig aannemen, dat de weggelaten rechter helft op dezelfde wijze zou zijn uitgevoerd als de linker is ontworpen (zie de teekening van den bestaanden gevel bij het genoemde nummer van dit blad behoorende).

Ik heb getracht, zooveel mogelijk de eigenaardige wijze van teekenen van het origineel terug te geven, doch heb mij lang niet altijd tot eigen voldoening van die taak kunnen kwijten.

De meeste lijnen van het bijna drie honderd jarig origineel, zijn zoo verbleekt, dat zij door het calqueerpapier nauwelijks of in het geheel niet te speuren zijn, en voegt men daarbij, dat in plaats van schaduwlijnen, slagschaduwen gewasschen zijn, waardoor de lijnen weggeraakt en daarvoor volstrekt geene scherpe grenzen in de plaats gekomen zijn, door het wasschen, dan kan men zich voorstellen dat het juist reproduceeren van het oorspronkelijke, groote moeilijkheden opleverde, ja zelfs niet geheel bereikbaar was, omdat het effekt van een gewasschen teekening natuurlijk anders is dan van eene die alleen in lijnen is uitgevoerd.

Het baksteen-metselwerk is op het origineel met roode tint, op de copie door horizontale lijnen aangegeven.

Een schaal of vermelding der grootte, komt op het oorspronkelijk stuk niet voor, doch daar het mij wenschelijk toeschijnt, de verhouding, althans ten naastenbij, te kennen, heb ik de schaal afgeleid, door aan te nemen dat de deur, in het onderwerpelijke project, op dezelfde plaats in den gevel gedacht was, als in het uitgevoerde ontwerp het geval is.

Ik meen dit te mogen doen, omdat het aantal ramen in beide ontwerpen gelijk is, en de deur, in het uitgevoerde plan, recht tegenover de hoofdtrap, en in het midden van het voorhuis geplaatst is.

Er bestaat m. i. geen reden om aan te nemen, dat het meest kostbare ontwerp, van deze wenschelijke symetrie af zou wijken.

De geheele lengte van den gevel was bij beide plannen gelijk.

J. B. v. L.

NOG HET GEMEENELANDSHUIS VAN RIJNLAND TE LEIDEN.

Als vervolg op de mededeelingen omtrent den gevel van het Rijnlandshuis, in N°. 7, 1883, van dit Weekblad, kan nog het volgende worden gemeld.

De kozijnen, die op het bijgaande ontwerp zijn afgebeeld, gaan niet lager dan de „borstwering," waarop zij volgens het nog in het archief aanwezige bestek van het huis, oorspronkelijk eindigden. Dat bestek, waarvan bij den bouw niet is afgeweken, schreef voor: kruiskozijnen met vensters, eindigende op de borstwering. Op eene overigens niet bouwkundig juiste afbeelding van het Gemeenelandshuis uit 1732, voorkomende in „Rhijnlands fraaiste gezichten" van Abr. Rademaker, zijn dan ook de vensters, althans die aan de bovenverdiepingen nog aanwezig. Na dien tijd, waarschijnlijk op het einde der vorige eeuw, heeft men de kruiskozijnen uitgenomen en nieuwe aangebracht, allen met hardsteenen dorpel; die van de benedenramen van grooter afmeting, waardoor zij 28 centimeter beneden den bovenkant der borstwering zijn neergelaten, zooals uit de afbeelding van den gevel in N. 7 van dit blad, te zien is.

Mocht men na de herstelling van den gevel in het vorige jaar, nog besluiten ook de kruiskozijnen weer aan te brengen, dan zou men, om getrouw te blijven, de ramen weer moeten verminderen in afmeting en de vensters weer aanhangen. Onze eischen van licht en lucht zouden zich daartegen verzetten.

Behalve het verschil in versiering en indeeling (op het bijgaande plan is een sous-terrain ontworpen) merkt men ook, dat dit plan eene dakbedekking in lei aangeeft. Het gebouw is oorspronkelijk ook met lei gedekt geweest. (het achterhuis had tot 1585 nog een rieten dak). Misschien heeft men na de ramp van Leiden, toen het huis en het dak aanzienlijke schade leden, de leien door pannen vervangen.

Voor het leggen van de eerste lei kregen de leidekkers in 1598 *f* 10.—, even als de metselaars en steenhouwers voor het leggen van den eersten steen *f* 20.— hadden ontvangen; de timmerlieden en houtzagers kregen *f* 20.— voor het „rechten" (oprichten) van den wimpel in de plaats van de Mei (groenen tak), en toen zij daarmede niet tevreden waren nog *f* 12.— daarenboven, onder beding dat de vlaggen aan het Bestuur bleven.

Toen tot den herbouw besloten was, ging men er terstond toe over om op de voornaamste stapelplaatsen hout van de beste hoedanigheid te koopen: te Hoorn, 100 Denemarksche deelen en 100 blauw wagenschot; te Amsterdam 175 „groote en seer schoone Pruijsche deelen (men vindt er van 53 centimeter breed) en 92 drooge wagenschotten blaeu hout"; te Dordrecht „een vlot wezelsch hout van 44 groote stukken".

Voor deze laatste commissie was door hoofdingelanden aangewezen de Burgemeester Pieter Adriaansz. van der Werff, om met twee Hoogheemraden en twee stads-timmerlieden den koop te gaan sluiten.

Bij al die reizen was de Rentmeester tegenwoordig; hij voerde een zwaren koffer mede, waarin de gelden waren, want alles werd comptant betaald.

Het hout werd voorloopig geborgen in de kerk en het koor van het St. Catharina gasthuis en in het Huiszittenhuis; later, om te drogen en bewerkt te worden, opgeslagen in het pakhuis van het Oude Weeshuis, in het Aalmoezeniershuis en op de werf van Leiden en Rijnland bij de Spanjaardsbrug.

„Onkosten ghedaen bij mij Lieven de Key over het maeken van zeker patroonen ter belyefte van mijne Edele ende Voorsienige Heeren van Rijnlandt.

Eerst ghekommen tot Leyden om horder te nemen van het maeken van den pateroonen, daer wesende 2 daeghen sdaechs tot 2 guldens is . . *f* 4.—0 —0—
Nog huijtghegheven voor waeghenvracht van commen ende gaen, tsaemen . . „ 1.—4 —0—
Noch voor teercosten . . . . . „ 2.—0 —0—
Noch eens ghereyst van Leyden tot Haerlem om de patroonen te haelen, ter begheerte van mijne heeren om bij haer oversien te worden alheer dat se voldaen waeren, betaelt voor waeghenvracht . . . . . „ 1.—4 —0—
Eenen dach daermede verlet is . . . . „ 2.—0 —0—
Voor teercosten. . . . . „ 1.—0 —0—
Item voor de leste Reyse tot Leyden ghecommen, als ic de pateroonen mijn heeren overleverde, betaelt voor waeghenvracht . . . . . „ 1.—3 —0—
Noch verlet 2 daeghen tot 2 guldens sdaechs is. . . . . „ 4.—0 —0—
Noch voor teercosten voor die 2 daeghen „ 2.—0 —0—
Noch betaelt voor eenen koker om de patroonen in te steken . . . . . „ 1. –10—0—

Somma *f* 20.—1—0—

Voor het maeken van de pateroonen stelle discretie van mijne Edele heeren, waer op rekeninghe ontfanghen 50 guldens."

Volgt met de hand van den Secretaris van Rijnland: „Voor 't maecken van drie bijzondere patronen . . 75 £
Summa in alles 95 £."

Volgt de ordonnantie van betaling, en daaronder:

„Welke vijf en tnegentich ponden munte, ende uut saicke hierboven geroert, ick ondergeschreven bekenne ontfangen te hebben van Foy van Brouckhoven, Rentmeester van Rhijnlandt op ten eersten Augustus 1597.
Sa XCV £.

Bij mij Lieven de Keij, filius Lievens."

Uit den inhoud van deze rekening blijkt de waarschijnlijkheid dat Lieven de Key te Haarlem gewoond heeft, ofschoon de aspiratie van de woorden o r d e r u i t g e g e v e n en a l e e r een andere herkomst dan uit die stad doen vermoeden.

Nog blijkt uit het medegedeelde stuk, dat de Key drie ontwerpen heeft gemaakt. Het plan, waarnaar de gevel is gebouwd en de detailteekeningen en platte gronden, waarvan in het bestek gesproken wordt, zijn onder het werk versleten of in het bezit gebleven van den aannemer Pieter Alberts Kloc. Het patroon, waarnaar de hierbijgaande afbeelding is vervaardigd, is het eenig overgeblevene.

In de beraadslagingen over den bouw, worden de ontwerpen V l a a m s c h e g e v e l s genoemd; toch is die bouwstijl niet uitsluitend uit Vlaanderen tot ons gekomen.

GEMEENLANDSHUIS VAN RYNLAND TE LEIDEN.

NIET UITGEVOERD PROJECT

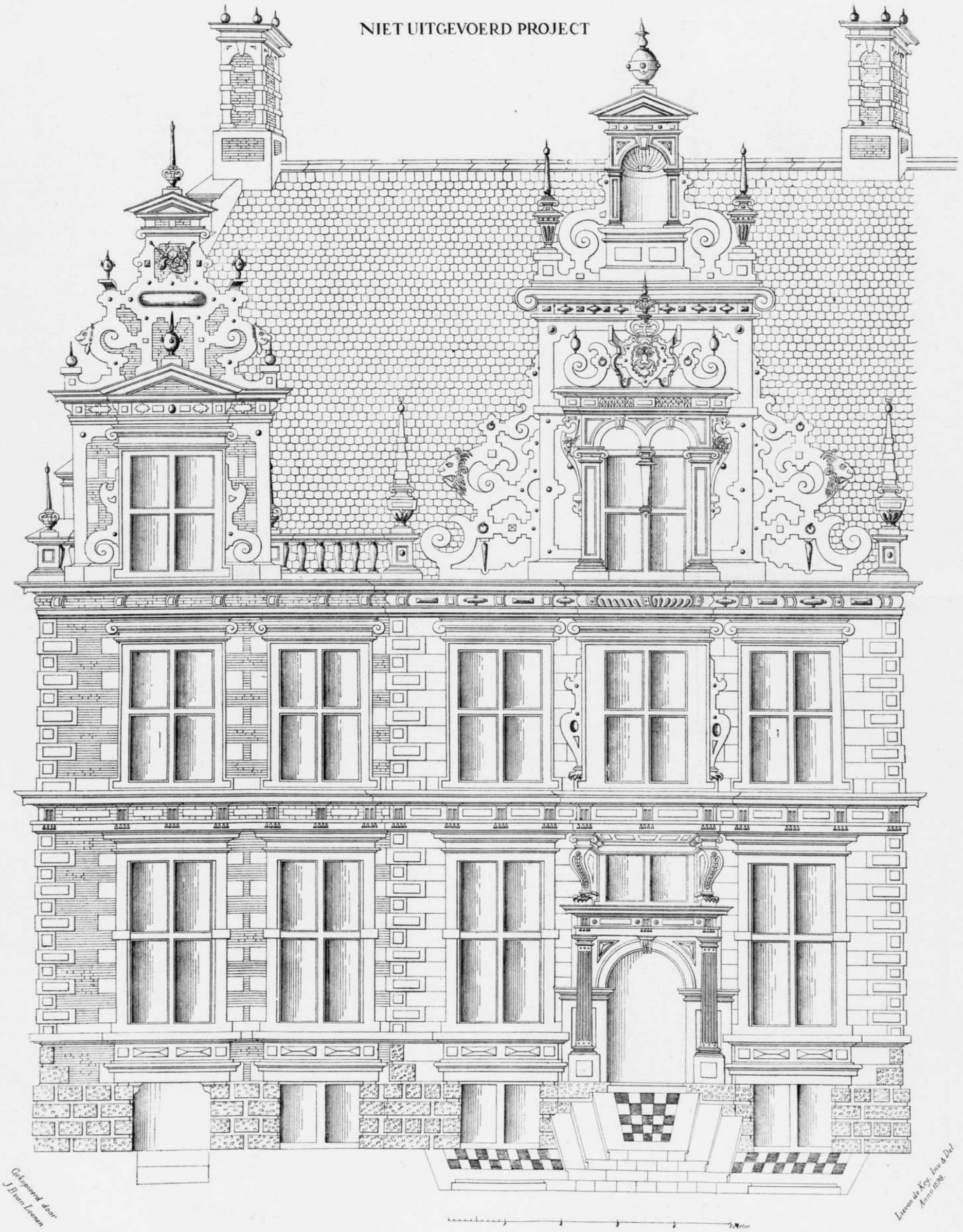

Bijvoegsel van het Bouwkundig Weekblad - Uitgave van de Erven H van Munster & Zoon - Amsterdam.

PHOTOLITH. WEGNER & MOTTU AMST.

In denzelfden tijd staat de benaming Walsche kerk bijv. tegenover Vlaamsche kerk, als Fransch tegenover Hollandsch. Een Vlaamsche gevel behoort tot den oud-Hollandschen bouwstijl.

Het stadhuis te Leiden, het oudste gedeelte, dat uit denzelfden tijd is als de gevel van Rijnland — 1598; — de gevel en poort van het Gymnasium (Lokhorststraat) — 1600 — en een paar andere gevels te Leiden, toonen sterke familietrekken gemeen te hebben met den gevel van Rijnlands Huis en mede door Lieven de Key, Lievenszoon, ontworpen zijn.

C. H. Dee.

EEN EN ANDER OVER ASBEST.

Zooals onze lezers waarschijnlijk wel in de couranten hebben gelegen, hebben op den 15den Augustus l.l. proefnemingen plaats gevonden, die de deugdelijkheid van de zoogenaamde brandvrije Asbestverf moesten aantoonen.

De proefnemingen hadden plaats op een terrein in de nabijheid van den Amstel, de IJsbreker genaamd, en bestonden in het in brand steken van twee gelijke houten huisjes, waarvan het eene wel, en het andere niet met branderije verf was beschilderd geworden. De proeven werden genomen door de Asbestos Company, die te London haren zetel heeft.

Asbest is geenszins een artikel, dat eerst sedert eenige jaren bekend is geworden, ofschoon men wel geneigd zou zijn dit te gelooven, nu juist in den laatsten tijd zooveel proeven op dit gebied genomen worden en men allerlei artikelen vervaardigt en tracht te verkoopen, die geheel uit asbest zijn samengesteld. Reeds de ouden kenden Asbest en gebruikten het onder anderen om daarvan weefsels te maken, waarin zij de lijken wikkelden van hunne betrekkingen, die niet begraven maar verbrand werden.

Intusschen het meer algemeen gebruik van Asbest tot den lateren tijd en de genoemde en enkele andere gevallen- zooals bijvoorbeeld servetten, die men vroeger veel van deze stof vervaardigde en die slechts uitgebrand behoefden te worden, in plaats van gewasschen, staan eigenlijk op zich zelf.

De verschillende Asbest-Maatschappijen intusschen, die zich op de verwerking van deze stof toeleggen, trachten het zooveel mogelijk voor allerlei doeleinden dienstbaar te maken, en zoo is men er toe gekomen, onder meer, asbestverf, asbestpapier, asbestbladverbindingen en bladen, asbestpakking, touw, doek en tal van andere voorwerpen uit asbest te vervaardigen.

Asbest is zooals onze lezers wel zullen weten, een mineraal, dat hoofdzakelijk bestaat uit kiezel, (silicium) en verder magnesiahoudend is, terwijl andere daarin voorkomende stoffen haar in meerdere of mindere mate verontreinigen.

Het komt in verschillende vormen voor en heeft hetzij een langvezelige of wel een meer korrelige natuur. De langvezelige, die vooral in Italië maar ook in Canada gevonden wordt, is de beste, omdat zij bijna tot iederen vorm kan verwerkt worden. Sommige Canadeesche soorten zijn van minder goede qualiteit en bestaan uit korte broze stukjes, die een witte kleur hebben

De Italiaansche Asbest wordt in den zuiversten en besten toestand gevonden in de mijnen van de Vatellina en den Val d' Aosta, districten van Opper-Italië. Deze Asbest heeft een langen, taaien, sterken vezel en een licht grijze kleur.

Wij behoeven er onze lezers niet op te wijzen van hoe veel belang het in sommige gevallen kan zijn, wanneer men werkelijk over een verf kan beschikken, die het hout of in het algemeen de daarmede bestreken oppervlakte tegen het vuur beschermt.

Op de Tentoonstelling vindt men allerlei voorwerpen, die van deze stof vervaardigd zijn of veel met deze verf zijn bestreken. Zoo vindt men in de Fransche Afdeeling een klein Komediegebouwtje met tooneel, schermen, coulisses enz., welke geheel brandvrij zijn gemaakt. De coulisses en het hout van het tooneel zijn beschilderd met de asbestverf, terwijl het gewone scherm geweven is uit asbest, dat ter wille van het schoonheidsgevoel met allerlei kleuren (van asbestverf natuurlijk) beschilderd is.

Het komt ons voor, dat dergelijke schermen beter zullen voldoen, dan de zoogenaamde brandschermen, die tegenwoordig in de komediegebouwen worden aangetroffen en van ijzer vervaardigd zijn. Deze ijzeren schermen toch, die, in geval er brand op het tooneel ontstaat, onmiddelijk moeten neergelaten worden, werken slechts gedeeltelijk, in zooverre, dat zij de rook en andere verbrandings gassen doorlaten en dus de in het komediegebouw aanwezige personen grooten kans geven van te stikken, zoo zij nog niet doodgedrongen zijn door de van alle richtingen heen vluchtende menschenmassa. Bovendien weigeren deze schermen somwijlen hun dienst of komen zij ongevraagd en op zeer ongelegen oogenblikken in werking, en deze gevallen, die aan onzen lezers wel bekend zullen zijn, brengen er nu juist het hunne niet toe bij, om het verblijf in een komediegebouw aangenaam te maken.

Heeft men zich daarentegen van een uit asbestvezels geweven scherm voorzien, dat tevens als gewoon scherm dienst doet. dan heeft men de hierboven opgenoemde gevaren niet te vreezen, en het doek van het scherm wellicht van tijd tot tijd eens over te schilderen, omdat de verf waarschijnlijk bij het voortdurend ophalen en neerlaten van het scherm los zal laten.

Zooals wij boven reeds zeiden, bestond de proef in het in brandsteken van twee modelhuisjes. In beide werd een hoop krullen gelegd, die flink met petroleum overgoten waren en deze aangestoken. De uitwerking was werkelijk verrassend, want terwijl het eene gebouwtje weldra geheel verteerd was, werd het andere in het minst niet door het vuur aangetast en bleken de vlammen, die uit de daarin aanwezige krullen opsloegen, geen vat op het hout te hebben. Hier en daar kon men enkele bladders zien, maar dat was ook al.

Verdere commentaren zijn dunkt ons wel niet noodig. Slechts dit. De verf zal wel niet zoo vast op het hout of andere stoffen waarop zij gestreken wordt, hechten. Het is dus wel te voorzien, dat zij, evenals zulks witkalk doet, van het decoratief in de komediegebouwen zal afvallen en dat vooral die gedeelten, die dikwijls en wellicht vrij ruw heen en weer geschoven worden,

zooals dit met de coulisses gewoonlijk het geval is, hier en daar plekken zullen vertoonen die van de asbestverf ontdaan zijn. Wil men nu werkelijk het nut van deze verf in die gevallen trekken, dan schijnt ons een nauwkeurig toezicht op den toestand van het tooneeldecoratief wenschelijk.

De asbestverf van de genoemde maatschappij komt in twee verschillende soorten in den handel, namelijk in onaangemaakten en in aangemaakten toestand. De verfstoffen komen gewoonlijk in laatstgenoemden toestand voor en worden in blikken bussen verzonden. Voor het gebruik mag niets aan den inhoud van deze worden toegevoegd en men heeft dezen slechts goed dooreen te roeren, opdat de asbest zelve zich geheel door de vloeistof verspreidt.

De massa krijgt door het roeren het aanzien en de consistentie van dikken room, en in dien toestand moet zij met een kwast met korte stijve haren op de voorwerpen gebracht worden. Men moet de eerste laag vooral goed inwrijven en vervolgens laten drogen. Na ongeveer zes uren is deze geheel droog en dan kan men met een zachteren kwast een tweede laag opbrengen en eindelijk een derde laag. Men zorge vooral dat de nieuwe laag niet opgestreken wordt, vóór de voorgaande volkomen droog is. Het is wellicht nauwelijks noodig op te merken, dat deze verwen geen olie bevatten en daarmede ook niet verdund mogen worden.

Het grootste gebruik dat van asbest zal gemaakt worden, zal waarschijnlijk wel geschieden in den vorm van verf. Toch gelooven wij, dat andere artikelen uit deze grondstof vervaardigd, eveneens vrij veel gebruikt zullen worden en daarom moeten wij daar een oogenblik de aandacht van onze lezers op vestigen.

Asbestpapier:

Het is bekend, dat reeds tallooze proeven genomen zijn om een papiersoort te vervaardigen, die uit een grondstof bestond, waarin asbest het hoofdbestanddeel vormde en die bij haar onbrandbaarheid de eigenschap paarde, dat zij werkelijk als schrijfpapier kon gebruikt worden.

De meeste proeven liepen allen op hetzelfde resultaat uit. Men vervaardigde wel een papiersoort die onbrandbaar was, maar waarop men met den besten wil ter wereld en met welke soort van pennen ook, niet kon schrijven. Bovendien had men de groote moeielijkheid om een behoorlijke inktsoort te bereiden, die onbrandbaar was en toch uit de pen vloeide.

Een zekere Meijer uit Parijs, heeft naar het schijnt de quaestie geheel opgelost, en hij schijnt er in geslaagd te zijn, werkelijk een asbestpapier, en een onbrandbare inktsoort, te kunnen vervaardigen, die zonder veel moeite van de zijde van den schrijver gebruikt kunnen worden om daarop zijne gedachten medetedeelen. Het ligt voor de hand, dat deze papiersoort voor documenten en andere papieren van waarde, zal gebruikt worden. Toch wenschen wij er de aandacht op te vestigen, dat bij al de onbrandbaarheid van dit papier op één feit dient gelet te worden. Bij hooge temperatuur toch smelt het en zoo zou het dus bij een zeer zwaren brand kunnen gebeuren, dat de papieren van waarde, wel niet in asch verteerd, maar in een waardelooze massa overgegaan waren en dat zou per slot van rekening voor den eigenaar dezelfde resultaten opleveren.

Asbesttouw:

Het asbesttouw wordt door dezelfde Maatschappij uit de Italiaansche asbest vervaardigd en op dezelfde wijze geslagen als gewoon henneptouw. Aan brandweermannen kan het bij het redden groote diensten bewijzen, en zal waarschijnlijk in komediegebouwen en elders veelvuldig toepassing vinden. De draagkracht van deze soort van touwen kan slechts bij benadering worden opgegeven, doch bedraagt bij eene dikte van twintig millimeters ongeveer een vijfde ton, en bij een dikte van zeven- en dertig millimeters omstreeks een ton.

Andere doeleinden:

De overige doeleinden, waarbij van de asbest gebruikt wordt gemaakt, behoeven wij hier slechts even aan te stippen, omdat zij meer betrekking hebben op het machinevak dan wel op het bouwvak.

Vooreerst dan de asbestbladen — de zoogenaamden Millboard, welke ten behoeve van stoomlasschen, cilinders, deksels, mangatdeksels enz. enz. geleverd worden. Deze bladen vormen een zeer zachte en zuivere pakking, en schijnen in vergelijking met guttepercha op den duur goedkooper te zijn, omdat zij veel langer dan die van eerstgenoemde stof, kunnen gebruikt worden.

Ook wordt tegenwoordig een ander soort van asbestpakking in den handel gebracht, welke geheel zonder katoenen omhulsel voorkomt en veel op locomotieven en andere stoommachines, waarvan de bewegende deelen zeer snel moeten gaan, gebruikt wordt.

Eindelijk levert deze Maatschappij ook pakking in verschillende grootten en dikten, die zeer vast in elkaar geweven is, in katoen gehuld en als draad of garenpakking in den handel wordt gebracht.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Voor de betrekking van Gemeentebouwkundige te Delftshaven hebben zich 46 sollicitanten aangegeven.

Op Zondag l.l. werd eene tentoonstelling der teekeningen, vervaardigd door de leerlingen van de Teekenschool van Felix-Meritis, te Amsterdam, geopend.

Den 27 l.l. heeft de heer Van Barneveld Kooy, namens de Compagnie général des conduits d'eau te Luik, bij het Gemeentebestuur der stad Arnhem ingediend de door den ingenieur Halbertsma ontworpen plannen voor den aanleg der waterleiding.

AFLOOP-VEILING-BOUWTERREINEN.

13 Augustus 1883.

Een	bouwterrein	aan	de	Spaarndammerstraat	ƒ 3.300
»	»	»	»	»	» 3.000
»	»	»	»	»	» 3.200
»	»	»	»	»	» 3.300
»	»	»	»	3e Spaarndammerdwarsstr.	» 2.500
»	»	»	»	Spaarndammerstraat	» 4.000
»	»	»	»	»	» 4.000
»	»	»	»	»	» 4.000
»	»	»	»	»	» 4.000
»	»	»	»	»	» 4.000
»	»	»	»	»	» 3.600
Twee	bouwterr.	»	»	2e Spaarndammerstr.	
				ieder	» 2.500

Alles opgehouden.

Afloop van Aanbestedingen.

LEERDAM, Juli. — De architekt J. C. van Wijk te Rotterdam, als lasthebbende van de maatschappij tot exploitatie van bouwgronden te Leerdam: het bouwen van 2 villa's en bloc: A. en A. H. van Leer te Leerdam, ƒ 12.700 gegund.

LEEUWARDEN, 4 Aug. — Het gemeentebest: het maken van eene bewaarschool op Oldegalileën en het maken en leveren van de noodige meubelen:

C. F. Schwaner	ƒ 21,879
J. Bottema	» 18,900
J. Pijkstra te Bergum	» 18,364
R. M. v. d. Weide te Wons	» 17.983
K. J. Kalt te Ureterp	» 17,818
J. Ruding	» 17.777
H. Steffens	» 17,748
M. J. Schotanus te Boxum	» 17,400
J. J. v. d. Leij te Arum	» 17,269
S. J. Fokkens te Britsum	» 16,960
H. Jansen en W. Altena	» 16.589
P. Kingma	» 16,112

de overigen allen aldaar.

BLOEMENDAAL, 10 Augustus. — Het gemeentebest., de vergrooting en verbreeding van het raadhuis c. a.:

G. Hulsebosch te Haarlem	ƒ 10.980
J. Giebels en J. v. Servellen idem	» 10.370
P. Rijnierse en Zn te Overveen	» 10.191
S. B. Peijra te Haarlem	» 10.100
J. B. Lasschuit idem	» 10.000
J. P. A. Nelissen idem	» 9.972
H. Kluijt te Overveen	» 9.830
P. Rings te Santpoort	» 9.780
G. S. van Veldhuijsen te Haarlem	» 9.770
A. Koen te Overveen	» 9.100

niet gegund.

GIETHOORN, 11 Aug. — Het gemeentebestuur: het bouwen eener school in 't Zuideinde voor 192 leerlingen in 4 localen:

H. v. d. Sluis te Zwollerkerspel	ƒ 15.900
T. H. Noorman te Zwolle	» 15.873
H. Timmer te Meppel	» 15.290
K. Worst idem	» 14.744
G. J. Aberson te Steenwijk	» 13.555
W. Voerman te Steenwijk	» 13.488
G. R. de Boer te Steggerda	» 13.430
R. Bruintjes te Meppel	» 13.295
G. J. de Boer te Blesse	» 13.200
J. de Boer en Zonen te Steenwijk	» 13.120
E. Groenink te Steenwijk	» 13.091
J. E. Mulder te Noordwolde	» 12.400
J. Bouma te Langezwaag	» 12 378
J. L. de Vries te Oldeholtpade	» 11.698

gegund.

AMSTERDAM, 13 Aug. — Het gemeentebestuur: het maken van een gebouw voor twee openb. lagere scholen der 1e klasse op een terrein beoosten de Veemarkt:

C. M. Roozenburg te Naaldwijk	ƒ 108.000
D. R. van Dartelen	» 107.681
W. L. Leibbrandt,	» 107.387
Cruijff en Schouten	» 106.400
H. C Dorlas	» 105.000
B. v. Buren	» 103.936
Peters en Roelofsen	» 102.990
G. Verweij te Uithoorn	» 102.463
J. Koster	» 97.968
P. S. Rijnierse	» 97.630

de overigen allen aldaar.

DORDRECHT, 13 Augustus. — Het gemeentebestuur: herbesteed de openbare reinigingsdienst:

C. v. Ballegooyen Wz. te Dordrecht	ƒ 40.000
volgens bestek 1883.	
N. D. Scheffelaar idem	» 39.999
volgens bestek 1883.	
C Hartog te Sliedrecht	» 34.600
volgens bestek 1883.	
C Hartog idem	» 32.480
volgens bestek 1877.	
N. D. Scheffelaar te Dordrecht	» 29.999
volgens bestek 1877.	
N. D. Scheffelaar idem	» 27.500
volgens bestek 1877.	
N. D. Scheffelaar idem	
eenigszins gewijzigd.	
A. v. d. Straaten en J. J. Luberti te Dordrecht	» 25.997
volgens bestek 1883.	alles per jaar.

's GRAVENHAGE, 14 Aug. — Het minist. van justitie:

1. Het maken van een gebouw voor Kantongerecht te Harlingen:

Gebr. J. en J. Posthuma	ƒ 17.970
H. T. Kerkhoven	» 17.045
J. Torenbeek	» 16.900
G. S. Spoelstra	» 16.840
S. J. Strak	» 16.530
J. H. Bosma te Joure	» 16.490
K. J. Kalt te Ureterp	» 16.115
D. S. Landstra te Bolsward	» 15.876
J. J. Jorritsma en L. Vos te Bolsward	» 15.250
R S. Westra te Kimswerd	» 14.768

de overigen allen te Harlingen.

2. Het maken van een gebouw voor Kantongerecht te Zuidbroek:

J. Werkman te Groningen	ƒ 20.958
H. Dik te Winschoten	» 20 623
J. Poelman te Groningen	» 19.900
H. Kiel te Groningen	» 19.700
J. Helings te Groningen	» 19.500
B. de Jong	» 19.450
T. IJ. Jelsma te Groningen	» 18.883
A. F. Crone te Zuidbroek	» 18.420
J. E. Wolrich te Hoogezand	» 17.975
H. de Haan te Groningen	» 17.972
J. Buurke te Noordbroek	» 17.889.22
J. H. Bosma te Joure	» 17.375
L. J. Veltman te Joure	» 17.275

3. Het maken van een gebouw voor Kantongerecht te Onderdendam:

J. Dam te Usquert	ƒ 19.665
R. Zeef te Eenrum	» 18.200
B. de Jong te Groningen	» 17.669
G. Wolthuis te Bedum	» 17.645
H. Moorman te Bedum	» 17.500
J. Helings te Groningen	» 17.500
A. J. Benninga te Bedum	» 17.458
J. Haupt te Groningen	» 17.435
J. Poelman te Groningen	» 17.340
H. Kiel idem	» 17.286
R. Wieringa te Ulrum	» 17.000
J. Zeldenrust te Warffum	» 16.299
L. Los te Bedum	» 16 200
J. H. Pot te Stedum	» 15.995
T. Bos te Bedum	» 15.740
B. Landskroon te Wehe	» 14.842
H. Leffers te Usquert	» 14.765
J. H. Dieters te Stedum	» 14.390
P. Post te Ten Post	» 14.000
K. Lentz te Ruischerburg	» 13.900
G. Besemer te Middelstum	» 13.777
J. Offringa te Uithuizermeeden	» 13.720
H. Harms te Groningen	» 13.400

ABCOUDE PROOSTDY, 16 Augustus. — Burgemeester en Wethouders: de te maken veranderingen aan het schoolgebouw en aan het ameublement:

Voor de te maken veranderingen aan het schoolgebouw:

J. Rentinck te Abcoude	ƒ 2.274
H Wassink idem	» 2 235
J. Kruijswijk idem	» 2.157

Voor het ameublement:

H. Wassink te Abcoude	» 622
J. Rentinck idem	» 482
J. Kruijswijk idem	» 447

gegund.

NIEUWE TONGE, 16 Aug. — Het gemeentebest: het verbouwen der openbare school te Nieuwe Tonge met bijlevering der benoodigde schoolmeubelen, materialen, enz.:

A. de Neef te Brielle	ƒ 19.888
K. v. Prooije te Abbenbroek	» 19.780
C. P. Tieleman te Melissante	» 19.600
C. Tieleman idem	» 19.574
T. Mosselman te Middelharnis	» 19.350
C. J. Mosterdijk te Tommelsdijk	» 19.313
C Verboom te Numansdorp	» 17.496
J. P. D. Leeflang te Nieuw Helvoet	» 16.714
F. W. v. d. Houwen te Rozenburg	» 16.450
K. Gille idem	» 16.400
H. v. d. Houwen te Heenvliet	» 15.983
A. Mosselman en J. B. Nuchteren te Nieuwe Tonge	» 15.967

VUGHT, 16 Aug. — De architekt A. van Delden te Amsterdam: het bouwen van eene villa te Vught voor rekening van den heer J. C. Marggraff, burgemeester aldaar: van der Struijk en van Rijt te

Oosterwijk	ƒ 28 999
M. Reijnnen te Tilburg	» 26.500
W. v. Eijk idem	» 26.000
Joh. Denisse te Vught	» 24.455

gegund.

ENSCHEDÉ, 17 Aug. — De heeren firma van Heek en Co.: het vergrooten hunner spinnerij aan de Noorderhagen:

G. W. Wegereef	ƒ 30.800
P. en A. Gijlstra	» 30.350
G. Beltman A. Gz.	» 29.834

gegund.

ELLEWOUTSDIJK, 17 Aug. — Het gemeentebest., het vergrooten der bestaande gemeenteschool en het bouwen eener nieuwe onderwijzerswoning:

J. M. van 't Veer te Oudeland	ƒ 11.987
J. de Vriend te Borssele	» 11.980
B. den Exter van den Brink te Krabbendijke	» 11.760
J. Rijnberg te Ellewoutsdijk	» 11.654
F. Schijf te Ovezand	» 10.500

ELLEWOUTSDIJK, 17 Aug. — Het gemeentebest.: het verbouwen eener school met onderwijzerswoning:
F. Schijf te Ovezand . . . . . *f* 10.750

AMSTERDAM, 17 Aug. — Heeren bestuurders der bewaarschool voor Ned. Israël. minvermogende: het sloopen van 3 perc. en het bouwen van een bewaarschool voor 1000 kinderen, woning voor den concierge en aanh. werken:
Gebr. A. en L. Rabbie . . . . . *f* 92 152
G. Boon . . . . . » 83.783
H. Bremer . . . . . » 80.460
D. Heijink . . . . . » 80.100
P. S. Rijnierse. . . . . » 79.990
A. Paans . . . . . » 79.980
A J. v. Liemt. . . . . » 79.800
D. Cerlijn en Zn. en A. J. de Haan » 78.990
Oosterink en Schut. . . . . » 78.500
C. J. Maks Jr. . . . . » 75.678
W. L. Leibbrandt . . . . . » 75.584
A. Aalders. . . . . » 75.557
Gebr. van Berkum . . . . . » 75.400
J. Koster . . . . . » 74.960
J. Schoonenburg en K. J. Maks » 74.900
Cruijff en Scheuten. . . . . » 73.280
P. A. Warners. . . . . » 72.878
E. R. Kuipers te Nieuwer-Amstel » 72.450
K. J. B. van Damme . . . . . » 71.430
B. van Buuren . . . . . » 70.985,50
W. Greeve te Buiksloot . . . . . » 66.500
P. Groenhoff en A. C. Haak . . » 64.450
de overigen allen te Amsterdam.

HERWENEN AERT, 18 Aug. — Burgemeester en Wethouders, het afbreken eener looierij en het bouwen van een Raadhuis te Lobith:
B. J. Wichers te Lobith . . . . . *f* 5.555
H. Verborg te Lobith . . . . . » 4.989
J. M. Muskens te Herwen . . . . . » 4.760

AALTEN, 20 Aug. — Het gemeentebest., het bouwen eener school:
A. Ubbink te Bredevoort. . . . . *f* 14.500
G. J. Obrink te Aalten. . . . . » 13.500
G. C. Luiten id. . . . . » 12.186
H. van Lochem id. . . . . » 11.996
L. Prins id. . . . . » 11.863
G. F. Bloemers te Bredevoort. . . » 11.800
A. Sikkens te Doetinchem. . . . . » 11.700
H. W. Koelman te Aalten. . . . . » 10 800
S. ten Bokkel te Aalten . . . . . » 10.749

AMSTERDAM, 20 Aug. — Het afbouwen van 10 in aanbouw zijnde woonhuizen, staande aan de Linnaeusstraat bij het Rijnspoor: F. Rijk *f* 19.850.

BORNE, 20 Aug. — Het gemeentebest., het bouwen van een post- en telegraafkantoor met directeurswoning:
I. J. C. H. Nijhoff Fz. te Stad-Almelo . . . . . *f* 12.656
A. Schreuder en L. Barneveld te Stad-Almelo. . . . . » 11.800
G. Groothengel te Borne . . . . . » 10.396
H. Morselt te Borne. . . . . » 10.362

DORDRECHT, 20 Augustus. — het maken eener beheide fundeering, van af den watertoren te Dordrecht tot aan den Noordendijk voor het leggen eener tweede buisleiding naar de stad, met bijlevering van alle benoodigde materialen:
C. M. Visser te Papendrecht. . . *f* 10.500
J. Visser Gz. idem . . . . . » 9.725
N. Klous te Dordrecht . . . . . » 8.688
G. Schermers te Dussen . . . . . » 8.498
Th. Kleijn te Sliedrecht . . . . . » 7.448
G. de Groot. . . . . » 7.380
gegund.
Begrootingsom *f* 10.155.

EINDHOVEN, 20 Aug. — De heer H. Verhoeve Cox, het bouwen van 8 woonhuizen op het Stratumseind:
M. Hezemaes te Eindhoven . . . . *f* 15.395
J. van Nunen en P. Smits te Stratum . . . . . » 14.694
H. Kooke te Eindhoven . . . . . » 14.580
W. van Kemenade te Gestel . . . » 14.385
M. Boogaarts te Woensel . . . . . » 14.297
G. Leijten te Eindhoven . . . . . » 14.000
W. v. Vlokhoven te Stratum . . . » 13.200
P. Etiens te Woensel . . . . . » 12 214
C. van der Wielle te Stratum. . . » 11.990
gegund.

NIEUWER-AMSTEL, 21 Aug. — Het gemeentebest., het verbouwen der school a. d. Amsteldijk:
H. Voorthuizen te Amsterdam. . . *f* 26.800
H. Wolzak te Amstelveen . . . . . » 26.000
F. Peters te Amsterdam . . . . . » 25.000
Brouwer en Hoogerbeets idem . . » 24.724
A. van Winsveen idem. . . . . » 24.440
P. J. de Bruin te Nes. . . . . » 24.000
J. E. Rieken te Amsterdam. . . . » 23.874
A. P. Scheepens te Nieuwer-Amstel » 23.600
G. Woud te Amsterdam . . . . . » 23.556
W. L. Leibrand idem. . . . . » 23.555
A. J. Liemt idem. . . . . » 22.800
G. Scherwe te N. Amstel . . . . . » 22.640
L. Kroone te Uithoorn . . . . . » 22.350
J. Pool te Amsterdam . . . . . » 22.275
W. J. Okkes idem. . . . . » 21.950
G. Slaap idem . . . . . » 21.729
E. Brugsman idem . . . . . » 21.600
J. F. v. Lingen idem . . . . . » 21.453
D. Heijink idem . . . . . » 20.947
H. de Haan idem . . . . . » 19.699

DEN BOMMEL, 21 Aug. — Het gemeentebestuur, het bouwen eener school met onderwijzerswoning in de buurtschap de Zuidzijde onder den Bommel:
W. H. Segboer te Fijnaart . . . . *f* 17.644
C. Tieleman te Melissant. . . . . » 16.800
L. de Neef te Brielle . . . . . » 16.600
F. J. Knoop te den Bommel. . . . » 16.449
C. Verboom te Numansdorp. . . . » 16.093
J. P. D. Leeflang te Nieuw Helvoet » 15.789
F. W. van der Houwen te Rozenburg . . . . . » 15.460

ROTTERDAM, 22 Aug. — Burgemeester en Wethouders, het bouwen van een paardenslachthuis op het terrein van het openbaar slachthuis te Rotterdam:
J. Mook te Rotterdam . . . . . *f* 23.776
D. J. Ulenberg idem . . . . . » 22.400
C. J. v. Tussenbroek idem. . . . . » 21.880
M. van Linschoten te Kralingen . » 21.675
P. A. A. v. Regenmorter te Rotterdam . . . . . » 21.580
G. de Haas en Zoon idem. . . . . » 21.350
A. van der Spiegel idem. . . . . » 20.989
H. van der Sande idem . . . . . » 19.880
J. A. N. Lucas te Lage Zwaluwe . » 19.798
W. G. C. Hilkes te Rotterdam . . » 19.426
P. G. Winters te Kralingen . . . . » 19.374
H. Degens Jr. te Dordrecht . . . . » 19.343
J. Trinthamer te Schiedam . . . . » 19.073

WILLEMSOORD, 22 Aug. — De directie der marine, de werkzaamheden en leveranties van een gebouw voor den torpedodienst:
J. Korff. . . . . *f* 35.800
J. F. Philips . . . . . » 34.800
H. Bakker. . . . . » 34.750
Peeters en Steijaart . . . . . » 34.640
A. Graaff . . . . . » 34.600
Gebrs. Boon . . . . . » 34.600
P. Duinker . . . . . » 34.500
A. Vos Rz. . . . . » 34.100
Gebrs. Janzen. . . . . » 34.000
A. Korff . . . . . » 33.800
W. de Jong . . . . . » 33.700
A. Bels. . . . . » 33.400
Gebrs. Klein . . . . . » 32.600
De Waard en Wijker. . . . . » 31.600
J. Giltjes. . . . . » 31.400
P. Spruit . . . . . » 31.321
J. Th. Moorman . . . . . » 30.000
Gebrs. Moorman aldaar . . . . . » 29.900

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

3DE JAARGANG. ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST. N°. 36. 6 SEPTEMBER 1883.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN en F. J. NIEUWENHUIS.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

NIET OFFICIEEL GEDEELTE: Amsterdam en Venetië. — Ingezonden. — Binnen- en buitenlandsche berichten. — Vraagbaak. — Afloop veiling bouwterrein. — Afloop van aanbestedingen.

AMSTERDAM EN VENETIE.

SCHETS IN VERBAND MET DE TEGENWOORDIGE VERANDERINGEN VAN AMSTERDAM,

door H. P. BERLAGE.

(*Vervolg van pag* 219.)

Wat geven nu Amsterdam en Venetië te zien in verband met bovenstaande beginselen? Als dadelijk gevolg kunnen we deze vraag stellen: „Zijn ze monumentaal of schilderachtig?" en het antwoord luidt: „Venetië is monumentaal en schilderachtig, Amsterdam is nagenoeg alleen dit laatste.

Eene korte beschouwing van beide steden zal dit doen blijken.

Het middelpunt van Venetië is het alom bekende Markusplein, met de Markuskerk en toren, de beroemde bibliotheek, de procuratiën, en het dogenpaleis. Dit plein nu, is een van die weinige voorbeelden van prachtige monumentale groepeering van monumentale gebouwen, zooals we hebben gezien, de combinatie van het hoogste schoon.

En zijn nu ook soms die kunstenaars, door wier samenwerking en opvolging dit plein allengs is ontstaan, monotoon geworden? Integendeel; het ware te wenschen dat ieder architekt in de gelegenheid gesteld werd, dit plein te zien (afbeeldingen zijn onvoldoende) om zich te kunnen overtuigen, dat dit grootsche monumentale schoon voor het oog die weldoende afwisseling te zien geeft, die het tot een juweel maakt.

Bij het Markusplein begint tevens het „Canal Grande," dat zich door de geheele stad kronkelt, met die aaneenschakeling van paleizen, die, elk op zichzelf, ons het kunsttalent in de dagen van hun ontstaan doen benijden

Al die monumentale en ook schilderachtige façades spiegelen zich in het water, den weg van het verkeer. Ieder paleis op zichzelf, zorgt voor den monumentalen achtergrond der verschillende pittoreske tafereelen, die elk stukje kanaal aanbiedt. Het is een aanblik van eeuwigdurende bewondering verzekerd.

Als geheel beschouwd is echter het Canal Grande meer pittoresk dan monumentaal, omdat zijne richting onregelmatig is, en de verschillende gebouwen willekeurig zijn gegroepeerd. Het water is hier het levengevend element, door zijne eeuwige beweging, lichteffecten, weerspiegelingen en het is juist daardoor de grootste factor voor het pittoreske, geheel in overeenstemming met de onregelmatige groepeering der paleizen.

Het water kan niet gemist worden; die rijke renaissance-façades der paleizen, de gothieke gevels der kleinere huizen, met open loggia's enz. enz., schijnen allen voor eene weerspiegeling in het water berekend; zij zijn te plastisch voor straatverkeer. Wat Venetië bij eene demping zou verliezen is niet te gissen; er schijnen werkelijk reeds enkele plannen daaromtrent te bestaan. De stad zou daardoor één van hare twee schoonheden, het schilderachtige moeten prijs geven, want het pittoreske van een „Canal Grande" viert hier naast het monumentale schoon van een Markusplein zijn hoogsten triomf.

Het Markusplein en het groote kanaal vormen het hoofdgedeelte van Venetië; daaromheen groepeert zich de verdere stad, met dat net van nauwe straten, stegen en kanalen, dat letterlijk een gevolg schijnt van absolute willekeur. Maar hoe schilderachtig is de stad dan ook juist daardoor. Enkele kleinere pleinen zorgen voor den monumentalen factor, die niet verloren gaat te midden dezer schilderachtige omgeving. Overal toch, zal men

juweeltjes van monumentaal schoon ontdekken. Eene groep van gebouwen, zoools die van S. Giorgio Maggiore op een der kleinere eilanden van de stad gelegen, is eenig in haar soort; en meer diergelijke.

Wat kan Amsterdam nu tegenover Venetië stellen, om met haar vergeleken te worden.

De zich nu weer sterk uitbreidende hoofdstad toont, behalve de tegenwoordige, drie perioden van ontwikkeling.

1°. Het centrum, de eigenlijke oude stad, met het tegenwoordige Singel als grens.

2°. De groote ring der drie grachten; de Heeren-, Keizers- en Prinsengracht.

3°. De uitbreiding tot aan de ook nu weer verdwenen buitensingels.

Ieder Amsterdammer is met bizondere voorliefde aan zijne geboortestad gehecht, aan het „goede oude" Amsterdam.

Is dit epitheton een bewijs van conservatisme, of is het de bewondering van onze hoofdstad, zoodat „goed en oud" synoniem wordt met schoon, die den Amsterdammer die liefde voor zijn stad doet koesteren? We hopen het laatste, want het oude Amsterdam is schoon!

Is het een verheven schoon dat ons treft bij het doorkuieren van de Warmoesstraat, Nieuwendijk of Jodenbuurt, of bij het wandelen langs Oude Waal, Oude Schans, of Geldersche kade? Volstrekt niet; nergens ontvangt men den indruk van iets grootsch en machtigs, van schoone architectonische lijnen, maar wel zien we overal schilderijen, gevormd door de onregelmatige rijen huizen, zich spiegelend in het water, dat door tal van schepen is bevolkt; hier en daar steekt een renaissance toren boven de daken uit, en boomen mengen hunne kleuren in het veelkleurig tableau.

M. a w., het oude Amsterdam is schilderachtig schoon, want nergens is eenige regelmaat in den loop van grachten, in de groepeering van gebouwen te ontdekken. Men bemerkt zelfs geen monumentaal gebouw, tusschen de tallooze onregelmatige woonhuizen, dat een middelpunt voor eene monumentale schilderij zou kunnen vormen, zooals Venetië er zoovele oplevert. Maar wel tal van pittoreske kijkjes, welke zich ook van eeuwigdurende bewondering kunnen verzekerd houden. Gezichten, als die op den Kloveniersburgwal met de Nieuwmarkt, of op de Oude Schans met den Montelbaanstoren behooren tot de schilderachtigste stadsgezichten die er bestaan.

En ook hier, en dit is de groote overeenkomst tusschen Amsterdam en Venetië, is het water het bezielend element, de grootste factor voor het pittoreske, al staan de huizen ook niet zooals in Venetië, direct is het water. Zoo doen ook dán eerst enkele achterhoekjes van Venetië denken aan de grachten van een Hollandsche stad (meer nog aan Delft dan aan Amsterdam) als het monumentale daar geheel ontbreekt.

In Amsterdam is het water een middel van vervoer (in Venetië het eenige) en vormt dus een verkeersweg; zou deze als zoodanig kunnen gemist worden, voor het karakteristieke voorkomen van de stad, even als in Venetië? Onmogelijk. Waarom kiezen de schilders zoo menigmaal stadsgezichten als onderwerp voor hunne doeken? De oorzaak is alleen te zoeken in het aantal pittoreske gezichtspunten, die onze Hollandsche steden, voornamelijk Amsterdam, vertoonen; maar ziet ge ook het water op hunne schilderijen bijna ooit ontbreken? Natuurlijk niet; dit toch is het, wat hen tot schilderen verlokt.

Neemt ge het water weg, dan ontneemt ge Amsterdam datgene, wat haar tot een der schilderachigste steden maakt, die bestaan. Ik kom hierop later terug.

Om de oude stad ontstond als eerste uitbreiding het groote cordon, gevormd door de Heeren-, Keizers- en Prinsengrachten, de trots van Amsterdam Voorwaar, een groot onderscheid tusschen de oude stad en dit nieuwere gedeelte, dat Amsterdam den eigenaardigen vorm van een halve maan gaf.

Is dit bloot toeval? Voorzeker niet.

Wat is de oorzaak van het eigenaardige, meer dan schilderachtige schoon dezer grachten? Wat maakt de zoo beroemde bocht van de Heerengracht wezenlijk grootsch?

Men behoeft, in verband met het bovenstaande, niet lang naar het geheim te zoeken.

Hier is bij den aanleg der stad volgens een bepaald plan te werk gegaan. De grachten vormen een regelmatige lijn.

De Italiaansche bouwmeesters (?), die deze hebben aangelegd, wisten wat ze deden, en geïnspireerd door het monumentale in hun eigen heerlijk land, hebben ze dat schoone gedeelte gebouwd.

De kromme lijn is voor den loop der grachten goed gekozen; de rechte ware te streng, te monotoon geweest.

Men gevoelt onwillekeurig, dat het een „schoon van hooger orde" is, waardoor men bij het beschouwen der drie grachten, voornamelijk der Heerengracht, getroffen wordt. Hier blijkt het ten volle, dat het monumentale van een geheel, athangt van de groepeering der onderdeelen, want waarlijk, de zoo hooggeroemde huizen in de bocht van de Heerengracht zijn wel, zooals Napoleon reeds opmerkte, kleine paleizen, maar vertoonen niets monumentaals; waren deze gelijk de Venetiaansche, er zou een geheel zijn verkregen, dat misschien vergeefs zijne wedergade zocht; dan waren immers beide factoren vereenigd geweest, tot vorming van het hoogste schoon, èn monumentale gebouwen èn monumentale groepeering.

Over het stadsgedeelte, dat om de Prinsengracht is gelegen, valt weinig te zeggen. Het is in 't geheel niet monumentaal, en mogen de zijgrachten van de Prinsengracht al enkele schilderachtige kijkjes opleveren, „de Jordaan" mist toch geheel en al het schilderachtig schoon der oude stad.

Nagenoeg alle steden, die eene geschiedenis achter zich hebben, kunnen, evenals Amsterdam een oud gedeelte aanwijzen, dat door zijne onregelmatigheid en dichte bebouwing (eene eigenschap van den ouden tijd) tamelijk scherp is onderscheiden van de nieuwere stadgedeelten, en door dien willekeurigen bouw zeer schilderachtige kijkjes opleveren, zoo bijv: de meeste Duitsche steden, te meer daar deze rijk zijn aan gebouwen der pittoreske Noordsche renaissance, ofschoon ze aan de andere zijde het pittoreske effekt van het water missen, waardoor onze hoofdstad uitmunt.

Daarentegen vertoonen de steden uit den nieuwsten tijd, zooals de Amerikaansche met New-York bovenaan, de meest regelmatige d. i. de meest praktische verdeeling.

Haar grondplan is een ruitwerk. Deze regelmaat is te monotoon om werkelijk schoon monumentaal te kunnen

zijn, het monumentale vindt echter dáár tot op zekere hoogte zijne uitdrukking in den breeden aanleg der straten en der reusachtige gebouwen.

Het zou hier de plaats zijn, een lans te breken voor Parijs, ware dit nog noodig. De Fransche hoofdstad is misschien de schoonste moderne stad die bestaat, want ze is monumentaal in den waren zin van het woord. Het is een stad „aus einem Guss"; overal die prachtige perspectieven, die eene haar waardige monumentale afsluiting vinden.

Wat is het geheim van de schoonheid van eene „Place de la Concorde"? Nagenoeg alleen de 4 monumentale gezichtspunten aan ieder, die Parijs gezien heeft, over bekend.

De Franschen hebben op meesterlijke wijze het oude gedeelte van Parijs, zonder het zijne schoonheid te ontnemen, voor het moderne veeleischende verkeer weten te verbouwen, en met het nieuwere in verbinding te brengen; daarbij was de renaissancetijd ook reeds zeer monumentaal in den aanleg van de Seinestad.

Doch keeren wij tot Amsterdam terug.

De stad bleef langen tijd na de laatste uitbreiding, tusschen den vreedzamen buitensingel ingesloten, tot vóór een kleine twintig jaren, Amsterdam ook besloot, dus genoodzaakt was tot eene groote uithreiding over te gaan, een zeer verblijdend teeken, als gevolg van een niet te miskennen grooten vooruitgang in dat tijdvak.

Eene eerste verandering was de aanleg van het Frederiksplein met het Paleis voor Volkvlijt, de Sarphatistraat met het Amstelhotel, een en ander het werk van Sarphati, een man, die daardoor toonde een oog te hebben voor het monumentale; want al mogen, behalve het Paleis voor Volksvlijt, en het Amstel-hotel, — beide werkelijk monumentale gebouwen, — de huizen op het Frederiksplein en in de Sarphatistraat lang niet beantwoorden aan de eischen van architectonisch schoon, zoo zijn de groepeering met het Paleis in de as van de Utrechtschestraat, het ruime Frederiksplein, en de breede Sarphatistraat zeer verdienstelijk.

Deze aanleg behoort echter niet tot de eigenlijke uitbreiding der stad, die begon met de rectificatie der singels.

Wat deze uitbreiding zal te zien geven na hare voleinding, kan men reeds gissen bij de beschouwing van die gedeelten, die zijn voltooid. Onverantwoordelijk blijft de goedkeuring aan zulk een plan, dat de meest bescheiden eischen noch van het monumentale, noch van het schilderachtige in de verste verte nabijkomt, en dat, terwijl men vrij spel had en er geen enkele moeielijkheid was, die een eenigermate grootschen aanleg belemmerde.

Een ieder oordeele, die zijne schreden richt naar de wijken achter de Stadshouderskade, te beginnen met de P. C. Hooftstraat.

Het nieuwe museum echter zal als representant van het monumentale, ten minste tot op zekere hoogte, den stempel drukken op zijne onmiddelijke omgeving.

Doch het is minder de uitbreiding, dan wel de veranderingen, die de oude stad in den laatsten tijd heeft ondergaan, welke ik op het oog heb. Deze veranderingen waren noodzakelijk geworden door het in de laatste jaren sterk toegenomen verkeer, zoodat de bestaande verkeers-aderen niet meer konden voldoen; deze moesten dus òf worden verbreed, òf er moesten nieuwe worden gevonden.

De veranderingen zijn dientengevolge in twee deelen te splitsen: 1°. verbreeding van straten of grachten, 2°. demping van grachten.

Ik laat de wellicht overdreven noodzakelijkheid van enkele dempingen, ook uit een hygienisch oogpunt in het midden, maar heb alleen met de aesthetische zijde te doen.

De „Dam," als het centrum van de stad, is de knoop waar alle groote verkeerswegen samenkomen. Dit plein is zoo onregelmatig gebouwd, (het plaveisel is niet eens horizontaal) en door zulke onoogelijke huizen omgeven, dat het dientengevolge tot de minst monumentale pleinen behoort, die er bestaan, niettegenstaande het trotsche oude stadhuis de eene zijde tot eene monumentale maakt en het plein daardoor nog in waardigheid wint. Daarbij behoort het tot de minst schilderachtige gedeelten van oud Amsterdam, zoodat het gemis van het monumentale, waardoor een plein vooral van die grootte, als middenpunt van Amsterdam moest worden gekenmerkt, zelfs niet door het pittoreske wordt vergoed.

Men zal radicale maatregelen moeten nemen, wil men den Dam tot datgene maken, waarop zulk een plein aanspraak heeft. Het wegbreken van het Commandantshuis en de oude beurs zal alleen niet voldoende zijn.

De toegangswegen tot den Dam zijn verbreed naar het Rokin en naar de Spuistraat, maar er is ook letterlijk niets meer gedaan dan verbreed.

Heeft men zich rekenschap gegeven van datgene wat er te voorschijn zou komen, door de tegenwoordige Paleisstraat? Om niet eens te spreken van perceelen van niet meer dan een groote meter diepte, wat is er in de plaats gekomen voor het schilderachtige oude straatje? stellig geen schilderachtige Paleisstraat; van het monumentale is natuurlijk in 't geheel geen sprake. De naam is een parodie.

De toegang tot het Rokin is niet meer dan een doorgang geworden, aan de eene zijde volgeschilderd met advertentien; 't is te hopen dat aldaar eens een monumentaal gebouw moge verrijzen, waarvoor juist die plaats zoo uitnemend is geschikt.

De niet onaardige Damstraat is van uit den Dam geheel onzichtbaar; deze zou anders een vrij goede perspectief hebben kunnen opleveren. Het merkwaardige is, dat alle toegangswegen naar den Dam zich naar het plein vernauwen: het wenschelijkste toch ware het tegenovergestelde.

(*Wordt vervolgd*).

INGEZONDEN.

Amsterdam 1 September 1883.

Mijnheer de Redacteur!

Zeker zullen velen met genoegen den uitslag der prijsvraag in zake den Rotterdamschen Schouwburg gelezen hebben. Het waren de plannen van een Rotterdamsch architekt en die van Prof. Giese en Weidner uit Dresden, welke als de beste door de Schouwburg Vereeniging werden aangekocht, en hieruit is dus gebleken, dat mannen uit ons land, vreemde mededinging niet behoeven te vreezen. Zij toch, die de plannen hebben gezien, zullen met de overtuiging zijn heengegaan, dat de Jury met juistheid had geoordeeld.

Doch helaas!..... ik ga hier te ver.

De Rotterdamsche SchouwburgVereeniging hield deze week vergadering, waarop het bouwen van den schouwburg het hoofdpunt van discussie uitmaakte.

»Appollo", het ontwerp van den heer Verheul Dzn, was door de Jury als het meest praktisch uitvoerbare ontwerp aangewezen, tevens voldoende aan het programma, en beantwoordende aan de groote eischen, tegenwoordig gesteld aan een schouwburg van den eersten rang. Dit ontwerp had tevens de goede eigenschap, het minste oppervlakte te beslaan, hetgeen met het oog op de geringe bouwsom geen klein voordeel was.

Toch scheen het op de laatste vergadering der Schouwburg Vereeniging, dat niet allen welke aan de prijsvraag hadden medegewerkt, de beschouwingen van het rapport der Jury deelden, althans de heer van Wijk was het, die er der Commissie een verwijt van maakte, dat de uitnoodigingsbrief slechts had gesproken van eene som van *f* 350.000, terwijl de bekroonde ontwerpen deze som verre overschijden, er bijvoegende, dat tevens in boven genoemden brief was vermeld, dat plannen waarvan de bouwkosten hooger waren, niet zouden beoordeeld worden.

Het bestuur gaf den heer van Wijk genoegdoening door te verklaren, dat in de eerste plaats, geen bekroning had plaats gehad, ten tweede, dat, indien deze uitdrukking in den brief voorkwam, zij niet in de bedoeling der Commissie had gelegen en geheel ter goeder trouw gehandeld was.

De heer van Wijk deed het echter voorkomen, alsof zijn »echec" zooals hij het noemde, te wijten was aan het streng vast houden, aan deze bepaling. Wij kunnen ons hier niet onthouden op te merken, dat alle ingezonden projekten, en dus ook dat van den heer van Wijk, de gestelde bouwsom verre overtreffen. Wij twijfelen niet, of bij het verschijnen van het rapport zal het blijken dat de meening van de Jury met de onze strook.

De heer van Dam, mede inzender van een ontwerp, was ook ter vergadering aanwezig en deze onthield zich niet het bestuur te wijzen op grove fouten welke in het ontwerp »Apollo" zouden voorkomen; zelfs ging hij zoo ver te beweren, dat ingeval de Schouwburg werd uitgevoerd naar het plan van den heer Verheul, deze ongetwijfeld nog slechter zou zijn, dan de bestaande. (*)

De vergadering, voor 't meerendeel uit leken bestaande, bleek weinig genegen te zijn naar die bedenkingen te luisteren. En terecht; het projekt toch van de heer van Dam, waarin al deze — volgens zijne meening aanwezige — fouten waren vermeden, was door de Jury ter zijde gelegd.

Het smart ons evenwel, dat ook deze prijsvraag, evenals zoo vele andere, aanleiding heeft gegeven tot ontevredenheid, die naar onze meening, wij kunnen het niet ontveinzen, somwijlen uit een soort van jalousie de métier geboren wordt.

(*) De bestaande Schouwburg is gebouwd door den heer van Dam.

X.

Zou de geachte inzender van de plaat, behooren bij N° 33. B. W. niet te bewegen zijn het bijschrift eenigszins uitgebreider te maken? Niet iedereen toch kan beschikken over het noodige voorstellingsvermogen om zich hier het comfortabele en praktische woonhuis bij te denken. Dat de gesamenlijke gevelsprongen ± 0,35 M. bedragen is ook eene weelde die zich een architekt slechts zelden mag veroorloven.

Verlangend zien dus eenige inlichtingen te gemoet:

S + S.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

In de reeks der wetenschappelijke voordrachten, welke gedurende de Internationale Tentoonstelling in het gebouw der »Vrije Gemeente" te Amsterdam worden gehouden, werd de spreekbeurt op den 3den September l. l. vervuld door den heer Charles Lucas, architekt der stad Parijs, een der eereleden van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst. Spreker had tot onderwerp gekozen: l'Enseignement professionnel, et les écoles d'apprentissage.

Aan den heer Lucas, een man van groote energie, komt het grootste aandeel toe in de inrichting der vakscholen van Parijs, die terecht de aandacht verdienen. In het paviljoen der stad Parijs op de tentoonstelling, heeft het bestuur dier scholen door menige inzending een bewijs geleverd, wat een grondig onderwijs, naast opwekking en bevordering van smaak en oordeel bij de leerlingen vermag.

Nadat de spreker iets medegedeeld heeft omtrent zijne ondervinding, opgedaan bij een bezoek aan een ambachtschool en een industrieschool voor vrouwelijke jeugd te Amsterdam, waaruit bleek met welk een helderen blik hij in korte oogenblikken alles had overzien, schetste hij in aangenamen vorm wat in Frankrijk's hoofdstad gedaan was om den werkman te verheffen van het standpunt, hetwelk hij voor vast dreigde in te nemen, dat van: werkman—machine. Ook hetgeen Parijs zich voor de toekomst voorstelde, welke plannen in hoofdzaak door den heer Lucas geïnspireerd waren geworden, werd helder uiteengezet.

De kinderen van af hun vroegste jeugd te leeren teekenen — reeds terwijl zij nog onder de hoede van hunne moeder waren — achtte spreker als 't ware nog noodzakelijker dan het leeren van lezen en schrijven; en dat teekenen moest omvatten: lijn en vorm, relief, en kleur. Men moet de kinderen laten teekenen, vóór dat, zooals maar al te dikwijls het geval is, hun oog bedorven wordt. Op geestige wijze hekelde de spreker de wijze waarop veelal — volgens methodes — onderwijs in teekenen gegeven wordt, en betreurt het, dat de kleur bij dat onderricht wordt buitengesloten. Het kind moet geen voorbeelden nateekenen, maar zelf naar vorm en kleur onderzoek doen van die voorwerpen welke hij in beeld zoekt te beschrijven.

Bij de uitgewerkte beschrijving welke spreker van de te stichten inrichting in Parijs gaf, waar kinderen van af hun 3e en 4e jaar zullen kunnen opgenomen worden, geeft hij den raad, dat het atelier een onderdeel der ambachtschool moet zijn, en dat tusschen de eigenlijke school en het atelier een overgang moet bestaan, die thans in dergelijke inrichtingen ontbreekt, een klasse waar de leerlingen in technologie (in beperkten zin) onderwezen worden, en kennis nemen van de produkten die de kunst-nijverheid levert.

Ook moet er gelegenheid bestaan om kennis te maken met hetgeen de scholieren hebben voortgebracht.

De opvolgende ontwikkeling moet dus plaats hebben in 1° de school (in hoofdzaak teekenschool, aanvangende met leerlingen van 3 of 4 jaren), 2° het museum, met onderwijs in technologie, praktische natuur- en scheikunde, 3° het atelier.

Met dit programma stelt men zich voor eene school te Parijs te stichten en daarvoor zijn door den heer Lucas de inrichtingen van tal van Europeesche scholen bestudeerd, niet het minst die der Nederlandsche ambachtscholen, aan welke spreker echter geen onverdeelden lof toezwaait.

In Nederland is reeds veel gedaan voor het onderwijs in het teekenen, evenwel nog niet genoeg. Dat onderwijs kan niet te veel uitgebreid worden.

Den 13den September a. s. wordt het verrichten der schilderwerken in het Rijks-Museum te Amsterdam aanbesteed; de oegrooting dezer werken bedraagt *f* 27,800

Den 12den Augustus l.l. werd te Parijs het monument, opgericht, ter herdenking van de verdediging van Parijs, onthuld. Het is uitgevoerd naar het ontwerp van den heer Barrias.

Aangaande het groote beeld, de Republiek voorstellende, hetwelk den 14den Juli gereed was, lezen wij het volgende:

De totale hoogte van het beeld met opgeheven rechter arm, die een olijftak als zinnebeeldige voorstelling van den vrede omhoog houdt, in 9,50 M. en de eigenlijke lengte, van hoofd tot voeten, in 7 M. De linker arm rust op de geschreven rechten van den mensch. De bronsmassa waaruit dit beeld is vervaardigd weegt 12.000 Kg.

De zuil waarop het beeld staat, rust op een eersten sokkel, versierd met beelden, voorstellende de vrijheid, de gelijkheid, en de broederschap. Het tweede voetstuk is versierd met een leeuw, voorstellende het volk, als de bewaker van de universele uitoefening van zijn wil. Deze leeuw en de urn voor de stemming zijn in relief gebeeldhouwd; op een schild achter den leeuw geplaatst is het jaartal 1789 gegraveerd. Het geheel, eveneens uit brons vervaardigd, staat op een plint van 6 M. lengte en 6 M. breedte en weegt 4000 Kg. Het voetstuk wordt vervolgens versierd met 12 basreliefs in brons, voorstellende 12 voorname feiten uit de geschiedenis van Frankrijk, aanvangende met het nemen der Bastille, en eindigende met de gronding der definitieve Republiek.

VRAAGBAAK.

VRAAG. 30. Welke is de beste voegspecie voor nieuwe muren in een azijnfabriek?

Portland cement?

Pleister valt, door 't zuur, van de muren af.

VRAAG. 31. In eene beschrijving der nieuw gebouwde pontonniers-kazerne te Dordrecht wordt melding gemaakt van kooktoestellen, systeem Bernard, waarmede in betrekkelijk korten tijd de geheele menage door middel van stoom wordt bereid.

Is iemand in de gelegenheid eenige bijzonderheden omtrent deze toestellen mede te deelen?

ANTWOORD 31. De kooktoestellen zijn bekend onder den naam van »Marmites tubulaires".

De inrichting van de eigenlijke marmites is in grove trekken, zoodanig, dat de spijzen worden verwarmd door middel van een dubbelen mantel, gevuld met water op zekere temperatuur (hier ± 115°) onder ½ atmosfeer overdruk voor den gevormden stoom. Deze dubbele wand strekt zich uit ook rondom den vuurhaard en is meer bizonder bekend onder den naam van »Bain Marie". De verbrandingsproducten van den vuurhaard begeven zich door vlampijpen, welke evenzeer door het water (dat in contact staat met dat in den buitenwand) zijn omgeven, naar een rookverzamelaar boven in den toestel.

De voeding van den mantel en den ketel geschiedt te Dordrecht beiden door middel van de Gemeente waterleiding. Uit den aard der zaak bevinden zich aan den toestel eenige accessoires, als: peilglas, veiligheidsklep en spijskraan, terwijl de stoom wordt afgevoerd naar een afzonderlijken ketel en daar gebezigd wordt voor het bereiden van groenten, aardappelen of het uitstoomen van de overgebleven beenen uit de soep. Tevens is aan den toestel eene zeer practische inrichting aangebracht tot het bereiden van koffie. De voornaamste voordeelen, die door eene nauwkeurige proef gedurende 41 dagen zijn bevestigd, zijn:

eene reële besparing aan brandstof van minstens 50%, welke onder bizondere omstandigheden zeker nog zal kunnen worden opgevoerd; onmogelijkheid tot aanbranden der spijzen; groote zindelijkheid in de keuken; klein personeel; beknoptheid en gemak bij het stellen der toestellen; smakelijke bereiding der spijzen.

De kosten bedragen weinig meer dan die voor een gewoon goed ingericht fournuis, zooals dat tot heden in kazernen en andere groote gebouwen gebruikelijk is. De genomen proef had plaats met bereiding van 220 rations.

In België en Frankrijk heeft dit stelsel reeds het burgerrecht verkregen, met dien verstande, dat bv. voor militaire keukens de toestellen moeten worden ingevoerd zoowel bij nieuwen bouw als bij herstelling van fournuizen.

Vooral voor militaire inrichtingen is voorts een groot voordeel gelegen in de groote hoeveelheid kokend water, die voor alle doeleinden, op elk oogenblik beschikbaar is.

De inrichting heeft in Nederland hare eerste toepassing gevonden in deze onlangs voltooide kazerne voor het korps Pontonniers te Dordrecht.

AFLOOP-VEILING-BOUWTERREINEN.

2 Augustus 1883.

Een Erf of Bouwterrein, aan de Anna Vondelstraat, grenzende aan het Vondelpark, gemeente Nieuwer-Amstel, groot 2 Aren 28 Cent. *f* 11.000. Opgehouden.

Een idem als voren, groot 3 Aren 22 Cent. *f* 12.700.

» » » » » » » » » » »

» » » » » » » » » » »

» » » » » » » » » » »

» » » » » » » » » » »

» » » » » » » » » » »

» » » » » 2 » 96 » » 12.000.

f 50. verkocht.

Een Erf of Bouwterrein, aan den Buitensingel bij de Van Oldenbarneveldtkade, groot 15 Aren 90 Cent *f* 32.000.

de overigen alle opgehouden.

Afloop van Aanbestedingen.

HILVERSUM, 22 Aug. — De vereeniging de school met den Bijbel, het bouwen van een schoollokaal met onderwijzerswoning:

J. van den Brul Jr.	*f* 15.841
J. N. Swaan Jr.	» 15.816
R. Suhren	» 17.928
G. Seppen	» 15 000
H. G. Klokke	» 14.900
D. Kuiper	» 13.800
W. Swaan	» 13.700
G Gijzel	» 13.024.77 gegund.

ROTTERDAM, 22 Aug. — De architekt W. Stok, het bouwen van een pand, ingericht tot werkplaatsen en bovenwoningen, aan de Maaskade:

H Verbiest	*f* 28.973
F. W. Keijser.	» 22.457
J. Mirande.	» 20 878
M J. Taverne te 's Hage.	» 20 806
H. Breur.	» 19.844
W. L. Helmer	» 19.760
B. Hooijkaas en Zn.	» 19.720
G. J. de Haan en Zn.	» 19.501
H. van der Sande	» 18.943
R. D. Ketelaar	» 15.302

de overigen allen aldaar.

ENSCHEDE, 24 Aug. — Het gemeentebest., het bouwen van eene derde openbare school in zes lokalen:

W. Reijgers	*f* 25.583
P. en A. Fijlstra	» 22.600
G. W. Wegereef	» 22.375
H. Eggink	» 22.350 gegund.

UTRECHT, 25 Aug. — Het gemeentebest., 1°. het maken van gebouwen en inrichtingen en het aanleggen van het terrein ten dienste der gemeentereiniging:

R. Pisa.	*f* 87.497
F. W. van Vloten	» 85.749
G. J. van Vloten.	» 84.887
W. A. G. Jansen.	» 82.733
A. J. van Maanen	» 79.800
G. Keij te Rotterdam.	» 79.300
H. Vermeer.	» 79.000
J. A. van Straten.	» 78.935
A. C. Vink.	» 76.873
J. van Schaik.	» 76.410
J. H de Vos.	» 75.570

2°. het vernieuwen en herstellen van schoeiingen en kaaimuren, werftrappen enz. en het aanleggen van keerpalen bij bruggen:

G. Beemer.	*f* 7900
J. Balix te Woerden	» 7678
J. Krachten	» 6943

3°. het maken, leveren en stellen van ameublement voor de school 1e soort aan den Draaiweg:

G. Kuhne.	*f* 5752
E. Nahuijsen	» 5650
J. C. Opsteegh te Dordrecht.	» 5487
J. J. Reijnders	» 5294
J. Krap.	» 5080
J. van Schaik.	» 4968
J. J. Welsink te Woerden	» 4945

de overigen aldaar, gegund aan J. v. Schaik.

HOOG KEPPEL, 27 Aug. — Het gemeentebest. van Hummeloo en Keppel: het vergrooten van drie bestaande en het bouwen van één nieuwe school in 4 perceelen:

Perc. 1. vesbouw school:

H. J. Masselink te Deutichem . . *f* 5589

Perc. 2. verbouw school te Laag-Keppel:

Dezelfde » 2079

Perc. 3. verbouw school te Hoog Keppel:

G. Braam te Keppel	*f* 22.222
Van Raay te Etten	» 22.617
Berendsen te Keppel	» 20.523
H. J. Masselink.	» 19.849
J. Kaufman te Keppel	» 19 440

CAPELLE A/IJ. 29 Aug. — De heer Mr. P. D. Kleij: het bouwen van eene bouwmanswoning enz. in den polder Prins Alexander:

J. H. Remmers te Roterdam . ƒ 22.222.22
E. Blok Az. te Vlaardingen. . » 15.480
Joh. de Jong te Gouda . . . . » 15.218
D. Groenewegen te Nootdorp. » 14.995
J. J. Balm te Leidschendam. » 14.770
L. Gesman te Oudshoorn . . . » 14.625
W. de Jong te Gouda . . . . . » 14.621
G. en T. Bodegraven te Nieuwkoop . . . . . » 14.600
J. Spruit & Co. te Kralingen. » 13.298
L. Luijendijk te Nieuwerkerk. » 13.099
P. Vermeer te Gouda . . . . . » 13.084
G. v. Leeuwen te Nieuwerkerk. » 12.9999.99
W. F. Muuren te Delft . . . . » 12.920
Joh. v. d. Broek te Zevenhuizen. » 12.890
T. v. Winkelhof te Ouderkerk aan de IJsel . . . . . » 12.565
A. Luijendijk te Wardinxveen » 12.840
gegund.

'GRAVENHAGE. 29 Aug. — Het ministerie van waterstaat, handel en nijverheid: het maken van gebouwen en enige andere werken op de stations Lage Zwaluwe, Hooge Zwaluwe, Waspik, Hoogevaart en Waawijk, voor het gedeelte Zwaluwe-Baardwijk van den spoorweg Zwaluwe 's Hertogenbosch:

C. Meijers te 's Gravenhage. . . . ƒ 389.999
A. Vos Rzn. te Helder. . . . . » 387.250
G. W. van Hezewijk te Heumen. » 386.140
J. J. van Sluisdam te Dordrecht. » 382.300
J. van Groenendael te Nunhem. » 378.035
L. Kalis Lz. te Sliedrecht. . . . » 374.800

ROTTERDAM. 29 Aug. — Het gemeentebest. het maken van een gebouw voor kantoren, berg- en werkplaatsen en bovenwoningen, ten dienste der drinkwaterleiding aan den Haringvliet z/z naast het Stads Timmerhuis F. W. van Vloten te Utrecht. » 34.497
H. Lagerwaard. . . . . » 31.248
H. Degens Jr. te Dordreeht. . . » 29.443
P. G. Winters te Kralingen. . . . » 28.629
J. A. N. Lucas te Lage Zwaluwe. » 28.589
B. H. Beijderwellen. . . . . » 28.241
G. de Haas en Zn. . . . . » 27.472
H. van der Sande. . . . . » 27.435
W. G. C. Hilkes. . . . . » 26.960
G. Bastiaanse. . . . . » 26.900
J Mook. . . . . » 26.881
W. L. Helmer. . . . . » 26.498
P. A. A. van Regenmorter. . . . . » 25.570
W. F. Muuren te Delft. . . . . » 24.866
de overigen allen aldaar.

WESTERFOORT, 30 Aug. — Door den architekt G. te Riele Wz. voor het R. K. Kerkbestuur, het vergrooten der kerk met het bouwen van eene nieuwe toren aan de kerk aldaar:

Th. Putman te Arnhem . . . . . ƒ 15.450
B. Bolder idem. . . . . » 15.100
W A. R. Kok idem . . . . . » 14.661
J. Rodenrijs te Wormerveer . . . . » 14.400
Joannes van Groenendael te Nunhem » 12.537
Th. Nieuwboer te Balk. . . . . » 12.240
L. Hasselbach te Arnhem . . . . . » 11.577
A van Leewen te Wijk bij Duurstede » 11.260
A. IJ. Hagen te Wateringen. . . . » 11.500
E. van der Woerd te Deventer. . » 11.450
Albt. van Raay te Ulft. . . . . » 11.111
W. Bloem te Renkum . . . . . » 10.700
gegund.

AMSTERDAM. 31 Aug. — De naamlooze Vennootschap Handelskade, het bouwen van een pakhuis op de Handelskade aldaar:

E. R. Kuipers te Nieuwer-Amstel ƒ 399.000
J. Koster te Amsterdam. . . . . » 374.880
Gebr. van Berkum idem . . . . . » 373.000
de Kruijf en Schouten idem . . . » 372.000
Hendriks te Osch. . . . . » 367.980
de Zwaan en Koper te Amsterdam » 367 867
K. J. B. van Damme idem. . . . » 367.000
H van Rijn te Naarden . . . . . » 346.750
D. R. van Dartelen te Amsterdam » 342.719
W. L. Leibbrand idem . . . . . » 337.574
R. J. van Liempt idem . . . . . » 534.900
D. Zuiderhoek idem . . . . . » 329.800
R. Kroon en W. Goedkoop idem » 329.447
L. Brand & Seret te Giessendam. » 328.483
S. H. Ternim te Amsterdam. . . » 322.968
S. Wit te Oterbeek bij Alkmaar . » 322.200
Peeterse en Roelofse te Amsterdam » 316.616
B. van Buuren idem . . . . . » 309.600

KEDICHEM. 31 Aug. — Het gemeentebest. het bouwen van een school met onderwijzerswoning te Oosterwijk gem. Cedichem gegund aan A. en A. H. van Lees te Leerdam voor . . . . . ƒ 14.849

WINSCHOTEN. 31 Aug. — Het bestuur der naamlooze vennootschap de Oldambster zuivelfabriek en melkinrichting: het daarstellen van een fabrieksgebouw voor zuivelbereiding, voorgebouw met woning, stoomschoorsteen, brandstofloods enz,:

H. Strating te Oude-Pekela. . . ƒ 12.222
J. Pijkstraat te Bergnm . . . . . » 11.595
o. Bos te Beerta . . . . . » 10,777.59
J. IJzer. . . . . » 10.236
P. Ravensberg. . . . . » 9.980
G. Heinkens. . . . . » 9.480
K. de Grooth. . . . . » 9.178
gegund, de overigen allen aldaar.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

3DE JAARGANG. ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST. N°. 37. 13 SEPTEMBER 1883.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN en F. J. NIEUWENHUIS.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

OFFICIEEL GEDEELTE: Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — NIET OFFICIEEL GEDEELTE: Amsterdam en Venetië. — Een en ander over Japansch Porcelein. — Binnenlandsche berichten. — Correspondentie. — Statistiek in het Bouwwezen. — Afloop van aanbestedingen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Het Bestuur der Maatschappij heeft de eer mede te deelen, dat op de eerste prijsvraag, uitgeschreven in 1882, het leveren van plannen voor een Badhuis met zwembassin, Romeinsche- en andere baden, voor een stad als Amsterdam, de navolgende ontwaarden zijn ingekomen:

1°. gemerkt BALNEUM.
2°. „ NEPTUN.
3°. „ THERMAE NOVAE.

Deze ontwerpen zijn in handen gesteld van eene Commissie van beoordeeling, samengesteld uit de heeren:

W. C. Metzelaar te s' Gravenhage en H. W. Veth te Dordrecht, leden van Bestuur der Maatschappij, E. Gugel, te Delft, J. Verheul Dzn. te Rotterdam en Th. G. Schill te Amsterdam.

Namens het bestuur:

C. MUYSKEN, *Voorzitter.*
C. T. J. LOUIS RIEBER, *Secretaris.*

AMSTERDAM EN VENETIE.

SCHETS IN VERBAND MET DE TEGENWOORDIGE VERANDERINGEN VAN AMSTERDAM,

door H. P. BERLAGE.

(*Vervolg van pag.* 219.)

Een ander hoekje van de stad, een der groote verkeersmiddelpunten geworden, is het Leidsche Plein, met de Leidschestraat tot grooten toegangsweg. Van het vroegere schilderachtige plein met de oude Leidsche poort, en lange brug is niets overgebleven; en wat is er nu na de verandering, die noodzakelijk was, in de plaats gekomen? Voorwaar geen monumentaal plein; iets waarnaar men blijkbaar heeft getracht, maar hoe? De groepeering van theater, brug en verdere gebouwen is veel te onregelmatig. Een der eerste vereischten voor het monumentale ware geweest, de brug in het verlengde van de as der Leidschestraat te leggen; men heeft zelfs het goede voorbeeld, dat de oude brug in deze gaf, versmaad.

't Is waar, maar de schouwburg springt met zijn voorbouw voor een druk verkeer te ver vóóruit. Alsof dit eene verontschuldiging ware voor de vroegere fout tegen de wetten der aesthetica, uit wier oogpunt die voorbouw toen reeds ten eenemale moest worden afgekeurd. Het is onnoodig over het monumentale (!) der gebouwen, die het Leidsche plein versieren, te spreken. Er is over een en ander reeds genoeg gezegd.

Nog meer diergelijke plaatsen zijn aan te wijzen, waar men bij het wegnemen van het schilderachtig onregelmatige getracht heeft de meer monumentale regelmaat in de plaats te stellen, maar nagenoeg overal met even ongunstigen uitslag. Het best geslaagd mag in deze het Rembrandtsplein heeten; nl. wanneer het eens gereed zal zijn; echter munten de gebouwen, die het omgeven, al zeer weinig uit door architectonisch schoon.

Als groote hervormster van Amsterdam komt ten slotte de Omnibus-Maatschappij, en treedt als despoot op. Zij wringt het schilderachtig net van straten, bruggen en grachten in hare spoorlijnen, die aan bepaalde krommingen, stijgingen en niveau moeten voldoen. Wat is het gevolg: verbreeding van bruggen, het aanzetten van scheeve stukken aan bruggen, verlaging van stukken wal, het ophoogen van enkele stukken plaveisel, zoodat de parterreverdieping der huizen wordt gehalveerd, enz. enz.

Nu zal niemand het nut en het gemak van een goed tramverkeer betwisten, maar er diende paal en perk te worden gesteld aan wandalisme als het bovenstaande; eene stad voege zich niet naar eene Omnibus-Maatschappij; maar het omgekeerde moet het geval zijn. Bij al die veranderingen worden de meest bescheidene eischen der aesthetica totaal genegeerd. Om bij de verlaging van bruggen te blijven, deze is zelfs wenschelijk bij groot verkeer, maar wat heeft de Omnibus-Maatschappij aan Amsterdam in de plaats gegeven voor de zoo schilderachtig gewelfde „sluizen?" Geheel plat afgedekte bruggen met een vervelende gegoten ijzeren leuning; met vervelende lantaarns op de vier hoeken, en deze leuning en lantaarns met een brons (!) kleur beschilderd, die niemand ooit elders heeft gezien. Wie bemerkt niet de dissonante in de bruggenrij, die onze grachten overspant, ontstaan door de tusschenvoeging van de bruggen, die het werk zijn van de Amsterdamsche-Omnibusmaatschappij? Het is onnoodig over de andere wanstaltigheden te spreken; er is reeds genoeg over gezegd.

Altijd dezelfde fout: voor het schilderachtige is het monumentale niet in de plaats gekomen; er is dus iets zonder schoonheids-eigenschappen, d. i. iets leelijks, ontstaan.

De tweede categorie van veranderingen is het gevolg van demping, begonnen met de tegenwoordige Spuistraat Deze behoort nog tot het oude Amsterdam, zijnde zelf vroeger een der vier burgwallen, terecht om hunne eigenaardige schilderachtigheid bekend; met hunne huizen en huisjes „hot en haar" door elkander, de wellust van iederen schilder, de bewondering van iederen vreemdeling; geheel willekeurig zonder eenige regelmaat gebouwd; kleine bruggen verbinden de beide zijden.

Daar gaat men aan het dempen en maakt van de twee grachtjes een straat, zelfs een voor Amsterdam breede straat.

't Is gedaan met alle schoon! Ge neemt immers het water weg, den ommisbaren factor van Amsterdams schilderachtigheid; en het schilderachtige is het eenige schoon, dat de oude stad heeft.

Men zal dit overdreven noemen; hoeveel andere steden hebben volstrekt geen water en toch schoone breede straten. Maar ziet men dan niet, dat de Spuistraat als straat een onding is; dat al die kleine huisjes, schilderachtig als ze waren aan het kleine grachtje, met het water al hun eigenaardig effekt hebben verloren; dat de lijn, die de grachten maakte pittoresk was, maar voor een straat alles behalve; en dat ten slotte de dijken (!) die men bij iedere zijstraat moet overklimmen (tengevolge der niveau verschillen) in een straat geen recht van bestaan hebben?

Een breede straat verlangt het monumentale, d. i. eenige regelmaat in lijnen en perspectief; door de demping is het schilderachtige verloren, en het monumentale is er niet voor in de plaats gekomen.

Men schijnt door dit voorbeeld nog niet afgeschrikt te zijn: het tegendeel is waar; demping op groote schaal is reeds uitgevoerd of nog in 't vooruitzicht. Reeds bestaan niet meer het Spui, de Leprozen- en de Houtgracht. De Mozes en Aäronskerk spiegelt zich niet meer in het water.

Hebt ge het nu gedempte Spui wel eens met aandacht bekeken? Wat is er overgebleven van het schilderachtige van vroeger, met de boomen enz.? Is dit niet ver beneden de geringste eischen, die men aan een plein kan stellen?

Dempen is geen kunst; maar men moet zorgen, dat men er iets voor in de plaats geeft, waardoor het gemis van het water wordt vergoed.

Uit dat oogpunt is er ook reden om met angst de toekomst van het Damrak te gemoet te zien.

En alsof dit alles nog niet genoeg ware, daar komt het noodlottig raadsbesluit om ook de Nieuwe-zijds Voorburgwal in zijn geheel te dempen, een besluit. waartegen terecht zoovele stemmen opgaan.

Zal men zich aan deze storen? Dit is niet alleen te hopen, maar het schijnt zelfs plichtmatig. Hebben de raadsleden zich wel ooit levendig voorgesteld, wat er bij die demping zal overblijven van de oude bloemmarkt, een der schilderachtigste plekjes onzer stad? Meenen zij misschien, dat daardoor een grootsch plein zal ontstaan? Is het hun wel bekend, dat door de demping voorbij de Molsteeg, een tweede Spuistraat zal te voorschijn treden, en wat het gevolg zal zijn van de niveau verschillen achter het paleis in dezen nieuwen boulevard (!).

Men heeft recht dit te betwijfelen Het schijnt niet te kras gesproken, als men dit alles met den naam van wandalisme bestempelt.

Wat zou men wel denken van het plan, om al de kanalen van Venetië te dempen, zooals enkele Italianen reeds geopperd hebben? Dit zou ongetwijfeld een kreet van verontwaardiging doen opgaan, bij allen die deze stad kennen. Welnu, hier in Amsterdam geschiedt juist hetzelfde, wat in Venetië terecht zooveel afkeuring zou wekken. Men ontneemt aan de stad dat element. 't welk haar de waardige mededingster van haar zusterstad in 't Zuiden doet zijn; misschien zou zelf Venetië met meer recht tot demping kunnen overgaan, want daar zou ten minste het monumentale, dat in Amsterdam geheel ontbreekt, blijven bestaan. Men hoort van particuliere zijde, vooral van degenen die Parijs hebben gezien, dikwijls den heimelijken wensch uiten, dat tot demping der drie groote grachten te Amsterdam mocht worden besloten, ter verkrijging van boulevards. Ik laat geheel in het midden of het niet een hersenschim is, deze te kunnen maken, overal. waar men verkiest. Een boulevard toch vereischt in de eerste plaats een groot verkeer, dat zich zonder winkels al zeer moeielijk laat scheppen. Een straat van de breedte eener gedempte

Keizersgracht, zonder winkels, met het tegenwoordig niet zeer groote grachtenverkeer, over de grootere oppervlakte verdeeld, zou doodsch en vervelend zijn; Amsterdam heeft nu eenmaal zijne winkelstraten en drukke verkeerswegen.

Maar dit daargelaten, zou de demping van de drie grachten uit een aesthetisch oogpunt nog eer te verdedigen zijn, dan de demping der oude stadsgedeelten, ofschoon ze in geen enkel opzicht aanbevelenswaard kan genoemd worden. We hebben gezien, dat deze grachten door hare regelmatig gebogen lijnen, in haren aanleg tenminste monumentaal zijn. Dit monumentale zou in geval van demping blijven bestaan, en de boomenrijen zouden bij eventueele aanplanting een schoone allee kunnen vormen.

De grachten zouden niettemin bij de demping verliezen, en veel verliezen; het eigenaardige karakter, dat haar door het water gegeven wordt zou verloren gaan, en zou meer doen missen, dan de allée zou vergoeden.

Neen! Wat men ook in deze doet, het is en blijft bederven. Zonder nu eene stad, die in den loop der tijden veranderingen eischt, als een kleinood te beschouwen, dat men niet mag aanraken, men zorge ten minste, dat hare eigenaardige schoonheden worden geëerbiedigd.

Men late niet toe, dat eene barbaarsche hand naar willekeur te werk ga, zooals in Amsterdam gebeurt.

Het zou wenschelijk zijn, dat er eene commissie van kunstenaars was, wier advies in dergelijke aangelegenheden werd gehoord. Deze zou ongetwijfeld van oordeel zijn geweest, dat het pittoreske, waardoor de oude stad uitmunt, niet kan worden vergoed, dan door diepingrijpende en op breede schaal uitgevoerde veranderingen, waartoe men om de groote kosten toch niet zou overgaan.

Van zulke groote veranderingen geeft Parijs ons het voorbeeld, ofschoon de eerlijkheid vordert, te bekennen, dat de staat niet zelden geheel of gedeeltelijk daarvan de kosten op zich neemt.

Aan die commissie eindelijk zou men het maken van een monumentaal plan voor de tegenwoordige uitbreiding der stad hebben kunnen opdragen, die, zooals nu uitgevoerd, zeer veel te wenschen overlaat.

De meeste steden kunnen den vreemdeling met trots op hare „nieuwe stad" wijzen; voor Amsterdam is het beter, hem niet buiten den vroegeren buitensingel te voeren. De oude stad zal men echter blijven bewonderen, zoolang daarin niets wordt veranderd; en zij is helaas! nu ook reeds geschonden, en het gevaar dreigt meer en meer, dat daarmee zal worden voortgegaan. Moet men dit als iets van gering belang beschouwen? Vroeger zou dit het geval zijn geweest. Tegenwoordig, nu zich overal de zucht openbaart, het oude zooveel mogelijk te sparen, omdat de moderne tijd het schoone daarvan erkent, en er nog niet iets schooners voor in de plaats kan geven, daar mag Amsterdam, als een der karakteristiekste steden die bestaan, althans niet achter blijven.

Het instandhouden der schoonheden uit het tijdperk van glans is een nationaal belang; men erkent het overal. Amsterdam erkenne het ook! Men zal het verlies der pittoreske schoonheden van onze hoofdstad te laat betreuren.

H. P. Berlage.

EEN EN ANDER OVER HET JAPANSCH PORCELEIN

OP DE

INTERNATIONALE TENTOONSTELLING TE AMSTERDAM.

Men kan bijna geen boek over Japansche Kunst ter hand nemen of daarin wordt er op gewezen, hoe een bepaalde soort van vrijheid in het teekenen, de gewenschte losheid en ongedwongenheid van den kunstenaar, welke men wel karakteristiek voor den Japanschen teekenaar mag noemen, vooral afhankelijk is van de bepaalde soort van hulpmiddelen, van gereedschappen die men bij dien arbeid gewoon is te gebruiken.

Dit medegedeeld met betrekking tot het teekenen op papier, is evenzeer van kracht, waar het het decoreeren van porcelein, fayence en aardewerk in het algemeen geldt. De eigenaardige soort van teekenpapier, dat de Japanners gebruiken, dat teekenpapier met zijn groot absorbeerend vermogen, maakt het teekenen noodzakelijk met een gemakkelijke, losse, vaste (die twee woorden, hoe tegenstrijdig zij overigens ook zijn mogen, zijn hier beide volkomen op hun plaats) geoefende hand en hetzelfde is van kracht bij het beschilderen van de vochtige klei of leem, of pottebakkersaarde (porceleinaarde) welke een even groot opslurpend vermogen bezit, als het papier en dus een even vaardige hand bij den kunstenaar verlangt.

Japansch porcelein is een artikel, dat de meesten van onze lezers wel zullen kennen en zij, die de gewoonte hebben, waar zulks mogelijk is, acht te geven op hetgeen van dien aard uit Japan tot ons komt, kunnen nu hun hart ophalen aan de prachtige verzameling, die in de Japansche afdeeling te zien is.

In de afdeelingen van andere landen vindt men — niemand zal het wel ooit willen tegenspreken — prachtige voorwerpen, die onder deze kategorie behooren, maar wat bijzonder treft voor de Japansche afdeeling is, dat onder al het fraaie en artistieke, bijna geen enkel voorwerp wordt gevonden, dat leelijk, hetzij van kleur of van vormen is. Alle zijn goed, op alle heeft de kunstenaar zijn cachet gedrukt, en dat is iets hetgeen niet van het porcelein en aardewerk kan gezegd worden, hetgeen men in de andere afdeelingen aantreft.

Wat kan hiervan de reden zijn?

Het schijnt niet moeilijk hiervan de oorzaken op te sporen. De meeste Japansche pottebakkerijen (wij zullen hier dit woord maar gebruiken en daaronder alle inrichtingen verstaan, waar aardewerk, porcelein, fayence, in het algemeen genomen, vervaardigd worden) de meeste, zoo niet alle, hebben slechts een zeer klein personeel, dat gewoonlijk bestaat uit den eigenaar, die door zijn zoon of door dezen en een paar leerlingen, en nimmer door meer dan drie personen in zijn arbeid wordt bijgestaan. Van fabriekmatige inrichtingen en van fabiekswerk heeft men daar geen denkbeeld en terwijl bij ons, namelijk in Europa, voornamelijk gestreefd wordt naar het vervaardigen en afleveren van zoo goedkoop mogelijke en tevens van zeer veel produkten, bestaat het hoofddoel van den Japanschen arbeider in de vervaardiging van voorwerpen, die vooral door hun fraaie vormen en

verschil; hier goedkoop, gindsch uitstekend. Daardoor wordt wel is waar in Japan minder afgeleverd, maar hetgeen uit de handen van den arbeider komt, draagt ook niet de sporen van overhaasting, maar vertoont aan alles, dat het met den meesten zorg is afgewerkt geworden. Bovendien — en dit is een andere reden, waarom de Japansche porceleinen enz zoo uitstekend fraai zijn — bovendien is, zooals wij boven reeds hebben gezegd, in Japan ieder werkman eigenlijk een kunstenaar en worden de natuurlijke produkten van iedere bepaalde streek, ook in die streek zelve verbruikt en omgewerkt, of tot voorwerpen van dagelijksch gebruik herschapen. Men heeft wel eens beweerd, dat aan het Japansche porcelein een groot gebrek kleeft, namelijk de onregelmatigheid van de vormen der onderscheidene voorwerpen, hetgeen vooral zou uitkomen bij die stukken welke b. v. bij een stel of een servies behooren. Dit is zeker een feit en laat zich verklaren door het gebrek aan machines of vormen, en de gewoonte der Japanners om alles uit de hand te maken. Ook schijnen de minder goede inrichtingen der ovens hun aandeel in dit gebrek te hebben, omdat door de daarin onregelmatig verdeelde warmte, de voorwerpen welke gebakken moeten worden, scheef trekken en allerlei vormveranderingen ondergaan. Of nu het meer algemeen invoeren van machineriën in Japan, zooals velen zouden verlangen, werkelijk in het belang is van de Japansche kunst, is een kwestie, waar misschien evenveel tegen als voor te zeggen is, en die wij hier niet verder zullen bespreken. Intusschen is het zeker, dat de Japanners zelven nog veel kunnen doen wat in het belang is van deze industrie, en worden enkele van de genoemde en andere fouten die het produkt blijven aankleven, verholpen, dan zal deze tak van nijverheid een nog grootere vlucht nemen. Als een voorbeeld, wat men in deze wel vermag, toonen de vele porseleinen voorwerpen, die tegenwoordig in Europa vervaardigd worden (men weet dat vroeger ook veel Delftsch naar Japan verzonden werd) en dan naar Japan gaan om daar door kunstvaardige porceleinschilders versierd te worden.

Laten wij ten slotte nog een en ander vermelden over de verschillende soorten van het Japansch porcelein. Vooreerst maken wij melding van het Seto porcelein; dit wordt aldus genoemd naar de plaats van herkomst, naar Seto namelijk in de provincie Aichi Ken, waar zich ontzachlijke beddingen van porceleinaarde bevinden. Volgens het beweren der Japanners zijn die lagen reeds sedert twee duizend jaren bekend en worden zij ook ongeveer even lang reeds geëxploiteerd, maar niettegenstaande dit, zou men nog nauwelijks kunnen bespeuren, dat de voorraad aan het verminderen is; in de onmiddelijke nabijheid vindt men ontzachlijke hoeveelheden Kobalt, welke zooals men weet, in zoo groote hoeveelheden door de Japanners bij het beschilderen en versieren van hun porcelein gebruikt wordt.

Het zoogenaamde Banko porcelein enz., heeft naar men beweert, zijn naam te danken aan den eersten vervaardiger van een soort van biscuit, een onverglaasd purperbruin of geelkleurig steengoed, dat door een bewoner der provincie Isé vervaardigd werd. Deze Banko kon over een buitengewoon taaie kleisoort beschikken, waardoor het mogelijk werd, allerlei uiterst fijne en kleuren een gereedelijken aftrek vinden. Ziedaar het dunne voorwerpen te vervaardigen, die toch een voldoende stevigheid bezaten.

Maar niet alleen was het materiaal, waarover hij beschikken kon goed, ook zijn bedrevenheid in het modelleeren schijnt onbegrijpelijk groot te zijn geweest. Hij bediende zich namelijk in het geheel niet van de gewone hulpmiddelen, de pottebakkers schijf en de zoogenaamde strijkplaatjes of mallen, maar vormde zijn voorwerpen, door de klei zoolang tusschen duim en vingers te drukken, totdat zij de gewenschte afmetingen en vormen verkregen hadden. Een dergelijk soort van fayence wordt Soma genoemd. Dit is kenbaar aan een klein merk, een paardje voorstellende, dat als het wapen van den vorst van Soma in het goed gedrukt werd.

Van de overige voorname soorten van Satsuma, Owari, Imari en Kutani is het Satsuma op de tentoonstelling vrij sterk vertegenwoordigd. Men vindt het vooral aan het achtereinde van de Japansche afdeeling en wel ter linkerzijde, in vitrines en op banken.

Het oude Satsuma is tegenwoordig zeer schaarsch en gewoonlijk versierd met bloemen en vogels, voornamelijk met de pionieroos, de chrysantemum, met kippen, phaisanten, pauwen en dergelijke.

Het nieuwere, en hetgeen men op de tentoonstelling ziet, heeft een min of meer geelachtige kleur en vertoont meestal een groot aantal kleine scheurtjes aan de oppervlakte.

Satsuma schijnt nog al zeer goed nagemaakt te worden. Men beweert zelfs, dat het meeste Satsuma, hetwelk in den handel voorkomt, geen Satsuma is, maar Awata. Awata is de naam van een voorstad van Kioto, waar men er zeer goed in geslaagd schijnt te zijn, het Satsuma bedriegelijk na te bootsen.

Kenners intusschen, werkelijke kenners, halen evenwel voor Awata-goed, verachtelijk de schouders op.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

De Gemeenteraad van Delfshaven heeft de heer T. E. van Erkel tot Gemeente Bouwkundige benoemd.

De voorgevel van het Stadhuis te Dordrecht is thans gerestaureerd; maar nu doet zich ook de behoefte gevoelen om de zijgevels te restaureeren. Op de begrooting der Gemeente zijn *f* 8000 uitgetrokken voor het herstel van den wettelijken gevel, welke som echter nog door den Raad moet worden toegestaan.

Door de Société centrale d'architecture in Belgie is eenigen tijd geleden een wedstrijd uitgeschreven, waarbij plannen gevraagd werden voor eene Academie voor Bouwkunst. De ingekomen antwoorden zijn thans tentoongesteld op de belangrijke nationale tentoonstelling voor Bouwkunst die in het begin der afgeloopen week te Brussel geopend werd.

De uitslag van den wedstrijd, die verleden Zondag bekend werd gemaakt, is als volgt:

1e prijs niet toegekend;

2e prijs loffelijk getuigschrift en 500 Frs., Oscar Francotte, van Chenée;

2e prijs, 500 Frs., Jean Hubrecht, van Brugge;

3e prijs, ex æquo, 200 Frs., Léon Morial, van Ledeberg-lez-Gand.

3e prijs, ex æquo, 200 Frs., Louis Tulpinckz, van Brugge.

Bovendien werden eervolle vermeldingen toegekend aan de ontwerpen der navolgende mededingers:

A. Deneef, van Brussel, F. van Peteghem, van Lokeren, en Fl. van Roelen, van Diest, die allen bovendien 100 Frs. ontvingen.

(Bijvoegsel van het Bouwkundig Weekblad.)

MAATSCHAPPIJ
TOT
BEVORDERING
DER
BOUWKUNST.

AMSTERDAM, September 1883.

Het Bestuur der Maatschappij heeft de eer heeren leden uit te noodigen tot het bijwonen van de **48e ALGEMEENE VERGADERING** te houden op **Saturdag 29 September 1883,** des voormiddags te **kwart over tien ure,** in het **Paviljoen van het Vondelspark,** te Amsterdam. *)

Agenda voor de Algemeene Vergadering:

1. Opening van de Vergadering.
2. Behandeling van het preadvies, door het Bestuur uitgebracht in zake het reglement voor het uitschrijven van Prijsvragen.
3. Benoeming van Eere-leden.
4. Mededeelingen en bespreking van het voorstel van het Bestuur, tot stichting van een gebouw voor permanente tentoonstellingen.
5. Discussiën over voorstellen, staande de Vergadering gedaan.

Na afloop der huishoudelijke werkzaamheden, te één ure, zullen de plaatselijke leden der afdeeling Amsterdam toegang tot de Vergadering hebben.

Na afloop der Vergadering zal door de Afdeeling Amsterdam aan alle tegenwoordige leden een lunch worden aangeboden, waarna te 1½ uur de gelegenheid zal bestaan tot een bezoek aan de Internationale, Koloniale en Uitvoerhandel Tentoonstelling. Door de afdeeling Amsterdam zal daartoe aan de Leden der Maatschappij, tijdens de Vergadering, en aan de plaatselijke leden, na afloop der huishoudelijke werkzaamheden, een bewijs van toegang tot de Tentoonstelling worden aangeboden.

Voor de leden zal de gelegenheid bestaan tot het deelnemen aan een gemeenschappelijken maaltijd in de Hollandsche Restauratie op het tentoonstellingsterrein, te half zes ure. De kosten zijn *f* 2.50 per persoon, zonder wijn.

Zij die hiervan gebruik wenschen te maken worden verzocht nevensgaand biljet, onderteekend vóór den 25sten September a. s. aan het adres op te zenden. Na dien tijd worden geen biljetten meer aangenomen.

* Het Bestuur heeft gemeend de Vergadering op een Saturdag te moeten stellen, om de leden van buiten Amsterdam in de gelegenheid te stellen des Zondags andermaal de Tentoonstelling te bezoeken.

Namens het Bestuur voornoemd:

C. MUYSKEN, *Voorzitter.*
C. T. J. LOUIS RIEBER, *Secretaris.*

Aan Heeren Leden der Maatschappij
tot Bevordering der Bouwkunst.

Het preadvies van het Bestuur in zake reglementeering van het uitschrijven van prijsvragen, zal bij het volgende Bouwkundig Weekblad worden verzonden.

kon over een buitengewoon taaie kleisoort beschikken, waardoor het mogelijk werd, allerlei uiterst fijne en kleuren een gereedelijken aftrek vinden. Ziedaar het

Bovendien werden eervolle vermeldingen toegekend aan de ontwerpen der navolgende mededingers:

A. Deneef, van Brussel, F. van Peteghem, van Lokeren, en Fl. van Roelen, van Diest, die allen bovendien 100 Frs. ontvingen.

Den WelEd. Heere P. J. HUIBERS,

Secretaris der Afdeeling

van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst,

te

AMSTERDAM.

Vijzelstraat N°. 92.

POSTZEGEL VAN 5 Ct.

kon over een buitengewoon taaie kleisoort beschikken, waardoor het mogelijk werd, allerlei uiterst fijne en kleuren een gereedelijken aftrek vinden. Ziedaar het

werpen der navolgende mededingers:

A. Deneef, van Brussel, F. van Peteghem, van Lokeren, en Fl. van Roelen, van Diest, die allen bovendien 100 Frs. ontvingen.

Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

De ondergeteekende verlangt deel te nemen:

aan den **gemeenschappelijken maaltijd** op den 29sten September a. s., te houden in de **Hollandsche restauratie** op het Tentoonstellings-terrein te Amsterdam, tegen *f* 2.50 per Couvert, zonder wijn.

(Woonplaats) ..... den ..... 1883.

(Naam) .....

P. S. Na den 25sten Sept. a. s. worden geen biljetten meer aangenomen.

STATISTIEK IN HET BOUWWEZEN.

Vervolg van Pag. 206.

KORTE OMSCHRIJVING VAN HET GEBOUW.	Architekt de Heer:	Bebouwd oppervlak in M².	Inhoud van het Gebouw in M³.	Kosten per M² in Guldens.	Kosten per M³ in Guldens.	OPMERKINGEN.
SCHOOLGEBOUWEN.						
Hoogere Burgerschool met 5 jarige cursus te Utrecht.	C. Vermeijs.	1230	16430	71,54	5,35	Gebouwd in 1865. Het gebouw is geheel vrijstaande en bestaat uit twee verdiepingen, met concierge woning, gymnastiek inrichting en laboratorium. Uitwendig is het gebouw geheel gevoegd, met hardsteenen borstweering.
Hoogere Burgerschool met 5 jarige cursus voor meisjes te Utrecht.	»	706	9590	95,36	7,02	Gebouwd in 1881. Het gebouw is geheel vrijstaande en bestaat uit twee verdiepingen met woning voor de directrice en voor een concierge, benevens gymnastiek inrichting. Uitwendig is het gebouw geheel gevoegd, de borstweering is van hardsteen, architraven en lijstwerken van savonnière steen.
Hoogere Burgerschool met 3 jarige cursus, gymnastieklokaal en conciergewoning te Almelo	W. C. Metzelaar.	586	7069	60.50	5	Gebouwd in 1873. Fundeering op staal met grondbogen.
Hoogere Burgerschool met 3 jarige cursus te Utrecht.	C. Vermeijs.	1000	14370	69,36	4,82	Gebouwd in 1870. Het gebouw is geheel vrijstaande en bestaat uit twee verdiepingen met concierge woning en gymnastiek inrichting. In de bouwkosten zijn die voor verwarming en ventilatie inrichting, volgens het systeem Boyer, begrepen. Het rust op een paalfundeering en is uitwendig geheel gevoegd, met een hardsteenen borstweering.
Vóórgebouwen der Rijks-Landbouwschool te Wageningen.	W. C. Metzelaar.	534	3369	125	19,85	Gebouwd in 1877. Fundeering op staal. Bestaan uit laboratorium, kabinetten en collegezalen. De kosten zijn opgegeven met inbegrip van alle gas- en waterleidingen, werktafels, volledig ameublement, kachels, zonneblinden, gordijnen, terrein bestratingen, hekwerken, enz.
Openbare school 1e soort, in de Kerkstraat te Utrecht.	C. Vermeijs.	736	8560	70,17	6,04	Gebouwd in 1874. Het gebouw is geheel vrijstaande en bestaat uit twee verdiepingen, met onderwijzers woning en gymnastiek inrichting. Uitwendig is het gebouw geheel gevoegd.
Openbare school 1e soort, in de Vlijtstraat te Utrecht.	»	686	8050	60,96	5,20	Gebouwd in 1879. Het gebouw is geheel vrijstaande, en bestaat uit twee verdiepingen, met onderwijzerswoning en gymnastiek inrichting. Uitwendig is het gebouw geheel gevoegd.
Openbare school 1e soort aan het Absteder Zandpad te Utrecht.	»	724	8224	60,06	5,28	Gebouwd in 1881. Het gebouw is geheel vrijstaande en bestaat uit twee verdiepingen, met onderwijzerswoning en gymnastiek inrichting. Uitwendig is het gebouw geheel gevoegd, met architraven en gevelblokken van portland-cement en kunstzandsteen
Openbare school 1e soort op het Nicolaas kerkhof te Utrecht.	»	490	6170	69,09	5,48	Gebouwd in 1883. Het gebouw is geheel vrijstaande en bestaat uit twee verdiepingen met gymnastiek inrichting. Uitwendig is het gebouw geheel gevoegd, met hardsteenen borstweering aan den voorgevel en gevelblokken benevens lijstwerken in savonnière steen. Onder de opgegevene kosten zijn begrepen eenige herstellingen aan de bestaande onderwijzerswoning.

(*Wordt vervolgd.*)

CORRESPONDENTIE.

Niet zonder belangstelling heb ik kennis genomen van een schrijven in het laatste nummer van het Bouwkundig Weekblad door den heer S + S.

Ware het misschien beter geweest, bij den gevel ook den platten grond te voegen, ten einde het volgens mij praktisch en doelmatig ingerichte woonhuis daaruit ook voor anderen te doen kennen, minder belangrijk dacht mij de plaatsing er van.

Het zou echter met moeilijkheid gepaard gaan, de distributie van het woonhuis alsnog in het Bouwkundig Weekblad publiek te maken, en tevens is het te langdradig hiervan eene beschrijving te geven, toch wil ik alleen vermelden, dat, zooals men zeker wel zal begrepen hebben, het gebouw op den hoek van eene straat gelegen is, terwijl de hoofdingang in den zijgevel zich op 7.40 M. afstand van den voorgevel bevindt.

Indien nogthans de heer S + S meerdere inlichtingen verlangt, zou het mij zeer aangenaam zijn, door een bezoek van hem vereerd te worden, waarbij hij persoonlijk inzage kan komen nemen van den platten grond.

Belangrijker, volgens mij, is zeker de opmerking in zake den voorsprong van den sokkel, welke ongeveer 0.35 M. bedraagt, alhoewel het antwoord zeer kort kan zijn, namelijk:

óf men bouwt het gebouw 0.35 M. binnen de rooilijn, indien het betrokken gemeentebestuur geene toestemming wil geven tot het vooruit doen springen van den gevel, óf men kan zich denken, dat het woonhuis op een eenigszins vrij terrein gelegen is, wanneer bijvoorbeeld een tuintje of erfje zich voor het huis bevindt.

Wat het eerste geval betreft, wil ik nog het volgende opmerken.

De gemeente verorderingen in de groote steden van ons vaderland zijn het, naar ik meen, over dit punt eens, dat het bouwen over de rooilijn niet wordt toegestaan.

De architekten, die door het maken van een breeden sokkel hun gebouw een massieven onderbouw willen geven, worden meestal in de treurige noodzakelijkheid gesteld den gevel terug te zetten.

In vele gevallen zouden de gemeentebesturen veel kunnen medewerken om een toestand als bovengenoemd te voorkomen, door namelijk in hunne bouwverordeningen dezelfde bepaling op te nemen welke in die van sommige buitenlandsche steden voorkomt.

In enkele groote steden wordt het overschrijden van de rooilijn toegelaten, wanneer de gevel door zijne aesthetische waarde tot sieraad der stad kan strekken.

Eene permanente commissie van deskundigen staat alsdan het gemeentebestuur is het beoordeelen ter zijde.

Dit punt zal zeker ook niet aan de aandacht van de Commissie, in het vorige jaar benoemd tot het leveren van eene proeve voor eene algemeene Bouwverordenieg voor Nederland, ontgaan zijn; waarschijnlijk mogen wij het rapport wel bij de September vergadering verwachten.

JURRIAAN KOK.

AMSTERDAM 9 September 1883.

Afloop van Aanbestedingen.

GRONINGEN, 24 Aug. — De architekten K. en H. Hoekzema, het afbreken van eene schuur en het bouwen van pakhuizen met bovenwoningen aan het Schuitendiep, de Walstraat en Bleekersgang aldaar:

H. J. Morak	ƒ 13.419
J. J. Walker	» 13.248
J. Werkman	» 13.200
H. J. Meuge	» 13.194
J. Poelman	» 12.980
B. de Jong	» 12.589
H. Janssen	» 12.538
J. Ibelings	» 12.439
D. Dooijes	» 12.400
K. Fekkes	» 12 389
J. de Vries	» 11.909
E. Peters	» 11.777
T. IJ. Jelsma	» 11.647
D. Dalmolen	» 11.233 gegund.

AMSTERDAM, 1 Sept. — De architekt J. H. T. Löning, het bouwen van 2 winkelhuizen:

J. A. Haak	ƒ 29.800
J. Lokhorn	» 28.000
Peters en Roelofsen	» 25.790
H. J. Haandrikman	» 24.998
B. Starink	» 24.800
K. J. B. van Damme	» 24.500
P. Groenhof en A. G. Haak	» 24.250
J. Nomes Pzn.	» 23.970
B. P. Wijsman	» 23.848
J. A. Huij	» 23.811
G. Woud	» 23.732
Gebrs. van Berkum	» 23.700
C. v. d. Brand en H. Hoften	» 23.178
P. Kampman en J. v. Harderwijk	» 23.068
P. J. van Workum	» 22.800
J. Bulterman en Co.	» 22.200
J. F. Janssen	» 22 190
C. J. Maks	» 21.980
J. P. Rieken	» 21 900
B. v. Buuren	» 21.400
G Boom	» 20.975
C. van Beemdelust	» 20 849
H. Rietsnijder en Zn.	» 20.750
Brouwer en Hoogerbeets	» 20.490
J. v. Voorthuizen	» 19.990
W. J. Okkes	» 19.990
J. Poot	» 19.990
J. Daverman en H. A. Dijksterhuis	» 19.375
W. L. Leibbrandt	» 19.087
W. H. Struijs en G. J. Gemke	» 19.000
E. H. Helle en C. Kosters	» 19.000
L. Kroonen te Uithoorn	» 18.940
A. Aalders op voorwaarde	» 18.560
H. A. Grijpink firma Gebrs. Brugman	» 18.263
W. H. Hikke	» 16.939 gegund aan H. A. Grijpink firma Gebrs. Brugman.

BREDA, 1 Sept. — De architekt J. M. Marijnen, het bouwen van een heerenhuis:

H. van der Sande te Rotterdam	ƒ 19.610
C. van Dongen	» 19.428
B. Verlegh te Gorinchem	» 18.667
W. Dirven te Prinsenhage	» 17.978
A. Dielen	» 17.542
J. J. Vermeulen	» 17.520
A. Verhagen en Zn	» 17.087 de overigen allen aldaar.

VLISSINGEN, 1 Sept. — Het gemeentebest. het maken van zeven woningen enz. achter den Nieuwen Weg. M. K. Jeras en Zn te Middelburg ƒ 25.760

C. A. Goethals idem	» 24.900
C. Meijers te 's Hage	» 24.794
H. P. van der Ree te Middelburg	» 24.684
C. Maters te Vlissingen	» 24.370
D. Bijl idem	» 18.500
P. Monjé idem	» 18.495

AMSTERDAM, 7 Sept. — Het gemeentebest. het maken en opstellen van twee verplaatsbare houten ziekenbarakken: J. F. van Lingen, voor iedere houten barak ƒ 12.050 te zamen ƒ 24.100.

G. Slaap	» 19.948
Brouwer en Hoogerbeets	» 18.918
P. van Beemdelust	» 18.540
H. J. en G. Haandrikman	» 18.250
A. J. van Liemt	» 17.950
G. Woud	» 17.771
W. L. Leibbrandt	» 17.374
W. Coppée te Houtrijk en Polanen	» 17.129
Gebrs Diepenbroek te N. Amstel	» 16.624
A. v. Wensveen	» 16.540
P. v. Vliet te Wo brugge	» 15.610
S. Wit Jz. te Oterleek	» 14.470

DELFT, 7 Sept. — De architekt G. van der Kaaden Gz., het bouwen van een woon- en pakhuis met bijbehoorende werken, op een stuk grond gelegen aan het Achterom op den hoek van de Zuiderstraat te Delft:

G. A. Bastiaanse te Rotterdam	ƒ 17.430
F. P. de Haas te 's Hage	» 13.929
W. N. van Ipenburg te Delft	» 13.717.17
J. C. Bernard te 's Hage	» 13.695
W. P. Teeuwisse idem	» 13.400
Gebr. J. J. en J. Lucas te Delft	» 13 360
P. van Dijk idem	» 13.354
W. F. Muuren idem	» 12.972
Gebr. W. en F. A. Westmans te 's Hage	» 12.441
P. J. Stigter Jr. te Delft	» 12.360
J. F. Luxemburg idem	» 11.782
D. Huurman idem	» 11.462

ZWALUWE. — De heeren van Haaren en Wiegerink: het bouwen van 32 wachtershuizen: Lucas en Zn. te Lage Zwaluwe ƒ 108.000

KAMPEN, 10 September. — B. en W., het afbreken en opmetselen van een gedeelte kaaimuur:

K. Bleker te Zutphen	ƒ 19.450
H. Timmer te Meppel	» 14.888
B. Snel te Kampen	» 14.860
A. Bekendam te Genemuiden	» 14.800
Bouma te Lange Zwaag	» 14.800
J. de Groot te Kampen	» 14.800
D. Zwanepol idem	» 14.383
Gebrs. Lensink te Arnhem	» 13.490
J. C. Tuhrenhorst te Kampen	» 13.130

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

3DE JAARGANG. ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST. N°. 38. 20 SEPTEMBER 1883.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN en F. J. NIEUWENHUIS.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD.

OFFICIEEL GEDEELTE: Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — NIET OFFICIEEL GEDEELTE: Statistiek in het Bouwwezen. — Internationale Koloniale en Uitvoerhandel Tentoonstelling. — Bij de plaat. — Afloop van aanbestedingen.

PLAAT: Deur der Hoofdingangen van het Rijks-Museum.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Prae-advies van het Bestuur der Maatschappij

in zake de artikelen van den heer J. H. LELIMAN over prijsvragen en over het prae-advies op verzoek der Afdeeling Amsterdam daaromtrent uitgebracht door eene Commissie bestaande uit de heeren DAN. J. SANCHES, W. LANGHOUT GZN., en J. DE HAAN.

Naar aanleiding der bovengenoemde artikelen en het daarover reeds uitgebrachte prae-advies, beiden opgenomen in het Bouwkundig Weekblad N°. 15 van 12 April 1883, heeft het Bestuur der Maatschappij de eer mededetedeelen, dat het zich verklaart tegen het reglementeeren van het uitschrijven van prijsvragen.

Als een leidraad bij het uitschrijven van prijsvragen geeft het de navolgende bepalingen in overweging.

1°. Bij het programma van elken prijsvraag moet medegedeeld worden, welke architekten aan de mededinging kunnen deelnemen.

2°. Bij prijsvragen voor monumentale openbare gebouwen is het wenschelijk, dat ook architekten uit het buitenland tot mededinging worden opgeroepen.

3°. Het programma voor elke prijsvraag behoort door minstens twee deskundigen te worden opgesteld. Zij moeten de opgaven der prijsuitschrijvers aan de eischen van kunst en werkelijkheid toetsen en die in onderling verband brengen. Het programma moet door de samenstellers onderteckend worden en zoo mogelijk de hoofdafmeting bevatten van de voornaamste der verlangde lokalen, eene omschrijving van den aard van den bodem en de situatie.

4°. Wordt eene bouwsom opgegeven, dan moet deze strikt verbindend zijn voor alle mededingers, en voortspruiten uit een volledige begrooting. Daartoe moeten bij het programma de eenheidsprijzen der materialen gevoegd worden. De begrooting door de mededingers in te leveren, moet eene omschrijving bevatten van de afmetingen en van de hoeveelheden welke verwerkt moeten worden.

5°. De uit te loven prijs moet in geld zijn en bedragen:
a. Voor schetsteekeningen ½ % der bouwsom.
b. Voor volledige teekeningen op schaal van 1 à 100 of à 200 1 % der bouwsom.
c. Voor volledige teekeningen met details en uitgewerkte begrooting 2 % der bouwsom.
d. Voor volledige teekeningen met details, uitgewerkte begrooting en bestek, 2½ % der bouwsom.

Wenschelijk is het, dat behalve den uitgeloofden prijs, eene som van ruim de helft van dien prijs, bovendien voor premiën worde bestemd.

6°. De namen van de leden der Jury moeten bij het uitschrijven van de prijsvraag bekend gemaakt worden. Een der samenstellers van het programma moet deel uitmaken van de Jury. De Jury moet uit minstens drie personen bestaan.

7°. Alle leden van deze Jury ontvangen restitutie van reisgeld en onkosten.
De samenstellers van het programma ontvangen een honorarium vooraf met de prijsuitschrijvers overeen te komen.

8°. De naar den prijs dingende ontwerpen worden, met het rapport, dat bovendien aan elken mededinger in afschrift verstrekt wordt, gedurende eenige dagen tentoongesteld.

9°. Het rapport moet eene met redenen omkleede beoordeeling bevatten van alle ingezonden ontwerpen.
De volle prijs kan, om overwegende redenen, aan het best gekeurde ontwerp onthouden worden.
Zijn er premiën uitgeloofd, dan kunnen deze om overwegende redenen verdeeld, of niet toegestaan worden.
De prijsuitschrijvers gedragen zich, wat de toekenning van prijzen en premiën aangaat naar de voorlichting der Jury.
Het met den prijs bekroonde ontwerp blijft het eigendom der prijsuitschrijvers, alle overige blijven het eigendom der inzenders.

10°. Ieder ontwerp, dat bij meerderheid van stemmen in strijd blijkt te zijn met het programma, wordt van verdere mededinging uitgesloten.
Ontwerpen, ingekomen na den termijn van inzending blijven buiten beoordeeling, behalve wanneer bewezen kan worden, dat de afzending geschied is vóór dien termijn.

11°. De uitspraak der Jury is onherroepelijk, geschiedt met meerderheid van stemmen, en wordt publiek gemaakt vóór de tentoonstelling der ontwerpen.
Elke mededinger wiens werk beoordeeld is, is gehouden, zich te onderwerpen aan de uitspraak der Jury.
De Juryleden mogen van geen mededingend antwoord, vóór de beoordeeling, kennis dragen, en verbinden zich, van de prijsuitschrijvers geene andere opdracht, hoe ook genaamd, betreffende den wedstrijd te aanvaarden, dan wanneer zulks geschied is in overleg en met goedkeuring van den prijswinner.

STATISTIEK IN HET BOUWWEZEN.

Vervolg van Pag. 236.

KORTE OMSCHRIJVING VAN HET GEBOUW.	Architekt de Heer:	Bebouwd oppervlak in M².	Inhoud van het Gebouw in M³.	Kosten per M². in Guldens.	Kosten per M³. in Guldens	OPMERKINGEN.
SCHOOLGEBOUWEN.						
Openbare school 1e soort aan de Draaiweg Utrecht.	C. Vermeijs.	700	8664	62,13	5,02	Gebouwd in 1883. Het gebouw is geheel vrijstaande en bestaat uit twee verdiepingen met een onderwijzerswoning en gymnastiek inrichting. Uitwendig is het gebouw geheel gevoegd, met eenige lijstwerken in Savonnière steen.
Openbare school 2e soort, aan de Plompetorengracht te Utrecht.	»	704	9040	59,17	4,61	Gebouwd in 1883. Het gebouw bestaat uit twee verdiepingen, met onderwijzerswoning, gymnastiek inrichting en teekenzaal. Uitwendig is het gevoegd, met hardsteenen borstweering, en gevelblokken en lijsten in savonnière steen aan den voorgevel. Op het terrein stond een heerenhuis waarvan de goedgekeurde steenen en pannen weder verwerkt zijn.
Openbare school 4e soort, op het Schoolplein te Utrecht.	»	1050	8160	44,41	5,71	Gebouwd in 1874. Het gebouw is geheel vrijstaande en bestaat uit één verdieping, met congiergewoning, teekenzaal en gymnastiek inrichting. Uitwendig geheel gevoegd.
Openbare school 4e soort voor jongens, Puntenburg te Utrecht.	»	930	7664	42,60	5,17	Gebouwd in 1883. Het gebouw is geheel vrijstaande en bestaat uit één verdieping met congiergewoning.
Openbare school 4e soort voor meisjes, Puntenburg te Utrecht.	»	910	7300	41,97	5,23	Gebouwd in 1883. Als boven.
Openbare school voor 400 kinderen aan den Noorderberg te Deventer.	»	464	5617	54,9	4,54	Gebouwd vóór de invoering der voorschriften van het Rijk omtrent schoolbouw; in 1881 opgeleverd. Fundeering op staal; geen overdekte speelplaats.
Openbare school voor 400 kinderen, en 80 kweekelingen voor de Normaalschool, bij de Kazerne te Deventer.	W. C. Metzelaar.	597	6555	52	4,73	Gebouwd onder de eerste of strengste Rijks voorschriften omtrent schoolbouw; opgeleverd in 1882. Fundeering op staal; geen overdekte speelplaats.
Openbare school voor 400 kinderen, aan den Zwolschen Straatweg buiten den Noordenberg te Deventer.	»	*a.)* 646	7310	50,30	4,45	Gebouwd onder de mildere Rijks voorschriften omtrent schoolbouw; wordt in 1883 opgeleverd. Fundeering op staal, met 1 M. ophooging van 1368 M² terrein; groote overdekte speelplaats.
		b.) 441	5998	73,70	5,42	*a.)* oppervlakte en inhoud der overdekte speelplaats medegerekend; *b.)* deze niet medegerekend.
GESTICHTEN, ENZ.						
Algemeen stedelijk Ziekenhuis te Utrecht.	C. Vermeijs.	3360	53970	90,81	5,65	Gebouwd in 1868—70. Het hoofdgebouw bestaat uit 3 —, de overige gebouwen uit 2 verdiepingen. In de bouwkosten zijn die van terreinophooging, afsluiting, gas- en waterleiding, uurwerk, stoommachine en ijskelder begrepen. Uitwendig zijn de gebouwen geheel gevoegd en hebben hardsteenen borstweering.
Ziekenhuis met barakkengebouw, met een totaal van 120 bedden, benevens lijkenhuis, te Deventer.	W. C. Metzelaar.	1579	18966	76,00	6,33	Onder de kosten zijn begrepen, de centrale warmwater verwarming van het eigenlijke ziekenhuis, benevens ruim 300 M. muren voor omheining en de afrasteringen. Fundeering op staal. De kosten per bed bedragen ongeveer ƒ 1000. Het gebouw wordt in het voorjaar van 1884 gereed opgeleverd.

INT. KOL. en UITVOERHANDEL TENTOONSTELLING.

Aan de officieele lijst der bekroningen wordt het volgende ontleend:

Nederlandsche Inzenders:

GROEP IV. MEUBELS, ENZ.

Buiten Mededinging als leden der Jury:

A. Hohwü, Amsterdam.
J. Enschedé, Haarlem.
van Gelder & Zonen, Amsterdam.
Etienne Delaunoy, »
C. Cossa, »
C. Dyserinck, »
J. Verschuur, »

Eere-diploma.

Buiten een der classen:

Vereeniging tot werkverschaffing aan Blinden, Amsterdam.
Inrichting tot opvoeding van Weezen, Neerbosch.
Gemeente Amsterdam.
Ministerie van Waterstaat, Handel en Nijverheid, 's Hage.
Ministerie van Oorlog, 's Hage.

Gouden Medaille.

Instituut tot onderwijs van Blinden, Amsterdam.
Kamer van Koophandel en Nijverheid, Middelburg en Vlissingen.
Gemeente Rotterdam.
Geref. Commissie voor bijbel- en tractaatverspreiding,

Eervolle vermelding.

Quellinusschool, Amsterdam.

Eere-diploma.

Gebrs. van Malsen, 's Hage.
H. F. Jansen & Zoon. Amsterdam.
Koninklijke Tapijtfabriek, Deventer.
F. De Stoppelaar, firma E. J. Brill, Leiden.
Koninkl. Nederl. Papierfabriek, Maastricht.

Gouden Medaille.

Gebrs. van Houtum, Amsterdam.
J. B. Bleesing & Zn., »
J. B. Bleesing & Zn., »
Garjeanne & Co., Delft.
Wed. G. Dorens & Zoon., Amsterdam.
G. van Heerde, »
Louwmans & Co., Sneek.
A. de Casseres, Amsterdam.
Soc. anon. Céramique de Maastricht.
Jeekel Mijnssen & Co., Leerdam.
Kon. Nederl. Fabriek van geb. Glas, Dordrecht.
P. Noppen, Arnhem.
A. W. Sijthoff, Leiden.
Kweekschool voor Machinisten, Amsterdam.
Wed. S. Benedictus, Rotterdam.
Lutkie & Cranenburg, 's Bosch.
Lutkie & Smit, Amsterdam.
N. Tetterode, »
F. de Stoppelaar, firma E. J. Brill, Leiden.
L. van Leer & Bo., Haarlem
Maatschappij tot Exploitatie van »de Brakke Grond", Amsterdam.
G. B. Brom,
A. Bonebakker & Zonen, Amsterdam.
G. A. de Lange, firma Jan Heukensfelt, Delft.

Zilveren Medaille.

Allan & Cie., Rotterdam.
M. Schep, Amsterdam.
Gebr. Bosch, »
De Vries, »
W. G. Bonebakker, »
G. J. Eilander, Deventer.
J. A. A. Gerritsen, Amsterdam.
C. L. van Langerhuijzen, »
Veltmans & Co. »
J. A. Veltmans & Zn., »
B. Deuss, Roermond.
Hengelosche Houtdraaierij, Hengelo.
Hubers & Co., Deventer.
H. F. G. Kratzenstein, Amsterdam.
Lamberts & Co., »
J. Laroye de Joncheere, 's Hage.
B. van Leer, Ameisfoort.
Tapijtfabr. (de Dinxperlosche) »Prins Maurits", Dinxperlo.
L. de Vogel, Groningen.
De Vogel van Calcar, Zwolle.
Ten Dam Manschot, Aalten.
G. de Wit & Co., Hilversum.
Gebrs. Peters, Amsterdam.
Gebrs. van Houten, »
L. W. Kieffer (decoratieschilder), Leeuwarden.
L. Donkersloot, Dordrecht.
Becht & Dyserinck, Amsterdam.
C. J. Begeer, Utrecht.
A. J. de Vries, Amsterdam.
M. J. Enthoven & Zoon, Zalt-Bommel.
Lindermann, Amsterdam.
J. H. Addicks, dito.
F. A. L. de Gruijter dito.
Joost Thooft, Delft.
H. C. Lommen, Roermond.
B. van den Meijdenberg, Tilburg.
Nicolas, Roermond.
J. H. Thöne, Amsterdam.
Becker & Sons, Rotterdam.
A. Degens & Zn. Nijmegen.
K. A. Stonner, Amsterdam.
W. J. Weisseno, dito.
Merkelbach & Co., dito.
S. J. Mertens, dito.
A. Zevenboom & Zn., dito.
A. J. Schokking Jr., dito.
Joh. G. Stemler & Co., dito.
H. C. A. Thieme, Nijmegen.
J. H. de Bussy, Amsterdam.
Armand Sassen, dito.
Blikman & Sartorius, dito.
B. Cramer, Ootmarsum.
Joh. van Houtum, Apeldoorn.
Pannekoek & Co., Renkum.
G. J. W. Pannekoek, Apeldoorn.
A. L. Snock, Amsterdam.
P. van Son & Co, Deventer.
M. Wijt & Zonen, Rotterdam.
J. J. Arnd & Zonen, Amsterdam.
Veldhuizen, dito.
Wed. S. Benedictus, Rotterdam.
Tresling & Co., Amsterdam.
G. Amand, phot. franç. dito.
J. W. F. Offenberg, dito.
Buttinghausen, dito.
Albert Cremer,
J. P. Oppers, dito.
J. J. Allgauer & Zoon, dito.
Ch. Rep & Zn., dito.
J. van der Tak & Cie., Rotterdam.
G. Sardemann, Amsterdam.
Holdert & Co. dito.
H. G. de Lange, Amsterdam.
J. Scheltema Janszoon, Leiden.
Th. Regout & Co., Maastricht.
A. G. Overes, 's Bosch.
L. J. Nooijen Rotterdam.
Osterloh, Nieuwer-Amstel.
W. Reijenga Sz., Amsterdam.
H. W. Stönner & Zn., Nieuwer-Amstel.
Gebrs. Jonker, Amsterdam.
Joh. M. Schalekamp, dito.
A. de Haas Jr.,
Walravens, dito.
S. J. Mertens,

Bronzen Medaille.

G. G. Kuhn, Groningen.
W. F. Frijlinck Amsterdam.
Hotz & Zoon, Rotterdam.
J. P. Haag & Zoon. Amsterdam.
Gebrs. Voogel, dito.
J. B. Hillen, dito.
F. S. Schoenmaker & Zn., Zwolle.
Staal & Haalmeijer, Amsterdam.
Theodora Dreese, dito,
Banting & Steffeds, dito.
G. H. Bauer, 's Hage
P. J Cramwinckel, Amsterdam.
Van Driest & Co. Arnhem.
J. H. H. J. Galle, Kampen.
Levie & Co. Amsterdam.
L. van Wijngaarden, Rhenen.
P. Noppen, Arnhem.
Vinken Larsen, Amsterdam.
Diepenbroek & Reigers, Ulft.
J. L. A. Goette, Nijmegen.
Van der Horst & Aberson, Keppel.
Keverling & Co., Joure.
A. Lorrewa, Delft.
Jetse Reyenga Tzn., Groningen.
J. C. Stelling, Amsterdam.
Stout & Co, Tiel.
J. D. Posthumus, Amsterdam.
Gebrs. Caminada, Rotterdam.
P. T. A. Rodeck, 's Hage.
Gebrs. Kiek, Amsterdam.
B. van den Meijdenberg, Tilburg.
Meursing & Co., Nieuw-Buinen.
Becht & Dijserinck, Amsterdam.
Deckers & Crielaars, dito.
A. Degon, Leiden.
L. van Gelderen, Arnhem.
Wed. J. F. Hunck & Zoon, Amsterdam.
E. M. Jaarsma, Sneek.
Joh. Kemp, Schiedam.
C. Schillemans firma A. E Thieme & Co., Zutphen.
G. Acronius. Amsterdam.
M. van Delden Johz., Apeldoorn.
Maurice de Léon & Co., Amsterdam.
K. A. Sanders, Laag Soeren.
W. Sanders, Renkum.
J. W. Deutmann, Amsterdam.
F. W. H. Deutmann, Zwolle.
Ali L. Cohen, Groningen.

H. A. M. Roelants, Schiedam
G. de Jong, Groningen
Erven Loosjes, Haarlem
J. G. Hameter, Dordrecht.
J. van Kesteren, Gennep.
Casparus Quispel, Rotterdam.
Petit & Fritsen, Aarle-Rixtel.
A. H. van Bergen, Heiligerlee.
Fz. Viveen, Utrecht.
de Greeuw & Zonen, Amsterdam.
J. M. Schalekamp, »
C. Fischer, »
J. A. Hillebrand, Leeuwarden.
W. F. van Vliet, 's Hage.
Trautwein, Amsterdam.
H. J. de Lange, »
C. L. Weteling, Rotterdam.
J. H. F. Werner, Amsterdam.
A. van Dries & C°. Arnhem.
J. v. Swildens, Amsterdam.

Eervolle vermelding.

Van Hulsem, Amsterdam.
Gebr. F. & L. de Ridder, »
F. A. van Herpen, »
Aug. Quaedvlieg, Valkenburg.
J. Kamphuis, Zwolle.
J. H. Haag, Amsterdam.
M. Hartmann, »
Cramer Elsenburg & Co., Amsterdam.
B. Gorris, »
J. R. Gorris, »
B. Kranius, »
P. Scholtens, Groningen.
P. Schotel, Dordrecht.
L. Vogel Jr., Middelburg.
J. Loven, Veghel.
Bammens & Zoon
P. Boumans & Zonen, Geertruidenberg.
A. S. Keverling, Joure.
Meeuws & Zonen, 's Hage.
P. J. Schipper, Amsterdam.
A. J. de Vries, »
P. IJ. Groenhout, Sneek.
M. C. Schoon & Co. Amsterdam.
V. Voorbeijtel Cannenburg Jr., Deventer.
M. E. Catz, Amsterdam.
P. Polvliet & Zoon, Rotterdam.
Sillevis, Culemburg.
Adr. de Haas, Rotterdam.
Le Cercle de la presse, voor zijn bibliotheek.
J. P. Bladergroen, Rotterdam.
Willem Hissink, Zutphen.
F. H. Huiskamp, Eerbeek.
Wed. G. J. Palm, Beekbergen.
G. van Riessen, Apeldoorn.
Wed. W. A. Sanders & Zoon, Eerbeek.
F. Sanders & Zoon, Apeldoorn.
Klaas Schenk & Zonen, Koog aan den Zaan.
Ph. Simons, 's Hage.
D. de Vries, Amsterdam.
A. J. de Vries,
Naaml. Venn. de Boekdrukkersvereeniging, Directeur, Geesink, Amsterdam.
J, C. H. M. Denie, 's Hage.
N. Loopuit, Amsterdam.
Van Diesen & Kerrebijn, Haarlem.
A. J. de Groot, Amsrerdam.
G. Keve.
E. Steen Ezn., Groningen
L. F. Höppener, Amsterdam.
B. Elsenburg, »
J. H. Smit Duizendkunst, »
Grolleman & Nierdt, Nijmegen.
Haspel & Degens, Nijmegen.
D. van der Zijl, Amsterdam.
A. Koster. »
H. Menzel »

GROEP VIII. BURG. BOUWKUNST, GEBOUWEN, ENZ.

Eere-diploma.

Minist. v. Waterst., Handel en Nijverheid, 's Hage.
F. W. Braat, Delft.
Exposition de la Ville de Rotterdam.

Gouden Medaille.

G. B Brom, Utrecht
Wed. G. Dooremans & Zn.
A. D. Hamburger, Utrecht
Nicolas van Heukelom, Nijmegen.
J. van Hulst, Harlingen.
W. Mengelberg, Utrecht.
J Schillemans, »
Staal & Haalmeijer, Amsterdam.
J. F. Tak Brouwer, Middelburg.
H. Belder & Co, Amsterdam.
Gerrit Sink & Zoon, »
G. D. Gratama, Nieuw Amsterdam.
Nederl. Cementsteenfabriek, Delft.
F. Nicolas, Roermond.
Quellinusschool, Amsterdam.

Zilveren Medaille

Thomas Regout & Co., Maastricht.
J. Laroye de Joncheere, 's Hage.
J. van Coeverden, Hazerswoude.
G. J. Cool, Amsterdam.
Cremer & Co., Bolsward.
Dericks & Geldens, Druten
H. Geuer, Utrecht.
Guillam van den Broeke, Utrecht.
Gebrs. van Hasselt, Kampen.
Van 't Hof. J. Stolk, Ouderkerk a/d IJssel.
J Helder Pzn., Dokkum.
Lambertus Sabelis, Haarlem.
J. V. Lankelma, Roermond.
C. H. Lommen, Roermond.
Loumans & Teeuwen, Tegelen.
Martin & Co., Zeist.
St. Jozefs Gezellen Vereeniging, Amsterdam.
Naaml. Venn. de Stoompannenfabriek, Echt.
S. Tjallinga, Harlingen.
A. H. van Bergen, Heiligerlee.
Gebrs. van Bergen, Midwolda.
De Joncheere & Zoon. Dordrecht
De Jongh & Co., Oudewater.
Mr. C. Mirandolle, Rotterdam
Amst. Briquetten Fabriek, Amsterdam.
J. C. Rahder, Hoogeveen.
M. Noppeney, Amsterdam.
C H. Peters, Uithoorn.
J. J. Scholtz, Amsterdam
Conrad, Utrecht.
Vincent.
J. Levert & F. Schwiep, Amsterdam.

Bronzen Medaille.

Ambachtsheer & v. d. Meulen, Amsterdam
Bastert & Co. Nieuw Maarsseveen.
H. M. Beltman, Deventer.
M. Elfring, 's Hage.
H. D. Gideonze, Wageningen.
Guillot & Smit, Amsterdam.
Kalff, van Rey & Smit, Vijlen.
A Kniep. Utrecht.
Kunstzandsteenfabr. »de Amstel", Amsterdam.
Gebr Ravensteijn, Westraven.
H. de Ridder Fzn., Utrecht.
Wollff & Co., Wageningen.
A. Bikkers & Zoon, Rotterdam.
J. H. Tijhuis, Amsterdam.
B Streffens, Vroomshoop.
Hoekzema & Switters, Groningen.
Gfd. Imhoff, Amsterdam.
van der Wedden & de Kruyff, Nijmegen.
Gebrs. Heijden,
de Joncheere frères,
Boules & de Ritter,
G H. van Vlijmen.
Landemeer & Zoon, Maartensdijk.
G. Vogt, Haarlem.

Eervolle vermelding

Van Heukelom & Verwey, Utrecht.
D. Beek, Wageningen.
H. Blok & Zoon, Amsterdam.
L. Donkersloot. Dordrecht.
R. Hunse, Assen.
Huet Overeem & Co, Amersfoort.
Maatsch. tot Houtber tegen bederf, Amsterdam.
Société pour le défrichement de Helena-Veen, 's Bosch.
Th. R. van Epen, Amsterdam.
W. F. Frylinck, »
J. J. Haverkamp, Gouderak (bij Gouda)
Ozinga & Vlaskamp, Dokkum.
Debbets.

GROEP VII. MACHINERIEN, INSTRUMENTEN, GEREEDSCHAPPEN EN MIDDELEN VAN VERVOER.

Buiten mededinging als lid der Jury.

E. von Saher, Haarlem.

Eere-Diploma

Maatschappij de Atlas, Amsterdam.
Koninkl. Fabriek van Stoom- en andere werktuigen, Amsterdam.
Nederl. Stoomboot-Maatschappij, Fijenoord.
H. & J. Suijver, Amsterdam.
N. Tetterode, »
Becker & Sons, Rotterdam
Ministerie van Oorlog, 's Gravenhage.
J. J. Beijnes, Haarlem.
Koninkl. Fabriek van Stoom- en andere werktuigen, Amsterdam.
Ministerie van Marine, 's Gravenhage.
Ecole Navale (Kweeksch. v. d. Zeevaart) Leiden.

Gouden Medaille.

E. M. Begeman, Kon Ned. Mach. Fabr. Helmond.
Fabr. Gebr. Beids.
Deckers & Cie.,
H. Jonker & Zoon, Amsterdam.
Gebrs. Stork & Co., Hengelo.
P. J. Kipp & Zonen, Delft.
Willem Smit & Co., Ridderkerk, Rotterdam.
Gebrs. Kiek.
Paul Osterloh, Nieuwer-Amstel.
Fr. Ad. Muller, Utrecht.
J. Pohl, 's Hage.
A. B. Schmeink, Amsterdam.
W. H. van Eck & Zonen, »
C. A. Teulings, 's Hertogenbosch.
Verweegen & Kok, Amsterdam.
Ned. Stoomb.-Maatsch. Feijenoord, Rotterdam.
L. Smit & Zonen, Kinderdijk.

Zilveren Medaille,

Everard v. Duijl & de Kruijff, Delfshaven.
G. H. Kerbel, Amsterdam.
Ph. Lenting, »
Gebrs. Mercx, Tilburg.
Gebrs. Naeff, Lochem.
Gebrs. Prakke, Eibergen.
D. W. van Rennes, Utrecht.
Smith.
G. Watson & Zoon, Rotterdam.
B. H. Croon, Amsterdam.
A. W. Groote & Zoon, »
B. Holsboer, Arnhem.

Adolf Linden, Rotterdam.
Kern & Zoon, Amsterdam.
Ph. A. A. Simonis, 's Hage.
Everard van Duijl & de Kruijff, Delfshaven.
Jacob van den Bergh, 's Hage.
Van den Bergh en Dolman, »
J. J. Beijnes, Haarlem.
H. Burgers, Deventer.
J. W. Langeler, Arnhem.
B. J. van Rijswijk & Zoon, 's Hage.
J. Stoppelsteen, Hilversum.
C. Vreede, Helder.
Maatschappij de Schelde, Vlissingen.
C. van Heemstede Obelt, Amsterdam.
P. H. Kaars Sijpenstein. Krommenie.
Zielmaker & Co., Harlingen.
Maatschappij de Maas, Delfshaven.
Gebrs. Spijker, Hilversum.
F. A. Abenleven, Amsterdam.
B. van Galen, Gouda.
H. Oland, Utrecht.
Th. Egbers, Hees bij Nijmegen.

Bronzen Medaille.

F. Brand, Amsterdam.
Commercie-Compagnie, Middelburg,
J. A. Ceulen & Co. Amsterdam
A. Drost & Zoon, Haarlem.
Van Dorsser & ter Horst, Dordrecht.
Wed. Joh. van Elden. Amsterdam.
C. van Heemstede Obelt Jr., »
F. H. Hagen. Rotterdam.
J. A. Harm, Amsterdam.
Keller & Bakker, den Helder.
K. D. Karelsen, Amsterdam.
G. B. Klem »
C. Kok, Poortugal.
F. H. Pijttersen, Sneek.
H. Stevens, Koog aan de Zaan.
F. Vetter, Amsterdam.
A. B. G. Friederich, Arnhem.
H. A. H. Keunen, Amsterdam.
Sijlerius, Zoelmond.
C. C. van Muysenberg, Tilburg.
C. A. van Ettinger & Co., Rotterdam.
D. M. H. Joncker, Amsterdam.
Arie Haak & Zonen, »
Pieter de Hoo Fzn, Leeuwarden.
W. F. G. Kroese, Amsterdam.
Bastian Veth, Arnhem.
E. J. Bok & Zonen, Amsterdam.
J. M. van der Lelij, Maassluis.
Diepenveen, Lels & Smit, Kinderdijk.
A. A. W. van Reede Czn., Papendrecht.
A. Lindner, Amsterdam.
K. Brink, »
A. Marijt, Delft.
J. G. Tück, Amsterdam.

Eervolle Vermelding.

G. Asbacher, Amsterdam.
E. Broekhuijzen, »
Th. M. Blom, Haarlem.
H. Roghmans, Nijmegen.
A. A. W. van Reede Czn., Papendrecht.
D. Buijs Dz., Rotterdam.
Atkinson et Philipson, New-Castle.
J. A. J. Schokking, Amsterdam.
M. H. F. Cohen, »
J. A. Hoffmann, »
Otto Hellmann,
Wed. D. Snijder, Amsterdam.
Veltman, »
Vosveld van Boekholt, 's Hage.
Wed. J. Boon, Rijswijk.
Ingenhoes, Buitenweg & Co., de Bilt.
F. H. Lathouwers, 's Bosch.
F. Stam, Bennebroek.
R. P. Willemse, Utrecht.
A. Bikkers & Zoon., Rotterdam.
Bouwm. Barsius & van der Leije. Middelburg.
A. C. Fleijnt & Zoon. Amsterdam.
F. A. Hulskamp, »
J. Kortenoever & Zoon, Gouda.
L. J. Lefebre, 's Hage.
J. F. Meursing, Amsterdam.
Gebrs. Pot, Bolnes.
M. J. Schakel, Amsterdam.
Engelbrecht, »

AFDEELING SCHOONE KUNSTEN.

BOUWKUNDE.

Zilveren Medaille.

J. Gosschalk, Amsterdam.

Bronzen Medaille.

I. F. L. Frowein, 's Gravenhage.
I. H. Smitz Jr., Amsterdam.
A. J. C. van Gemund, Haarlem.

Eervolle Vermelding.

Jacob F. Klinkhamer.

SCHILDERKUNST.

Eere-diploma.

B. J. Blommers.
P. J C. Gabriel.
J. H. L. de Haas.
Izaak Israels.
J. Maris.
A. Neuhuis.
W. Roelofs.

Gouden Medaille.

D. A. C. Artz.
J. v. d. Sande Bakhuijzen.
J. W. Bilders.
Z. Henkes.
H. K. Klinkenberg.
Mevr. S. Mesdag van Houten.
D. Oijens.
G. Poggenbeek.
Mevr. H. Ronner Knip.
M. Roozeboom.
Ph Sadée.
H. Valkenburg.
J. H. Weissenbruch.

Zilveren Medaille.

L. Apol.
Mej. B. v. d. Sande Bakhuijzen.
Th. de Bock.
J. W. van Borselen.
F. J. du Châtel.
J. van Essen.
J. S. H. Kever.
E. A. van der Meer.
E. P. ter Meulen.
Mej. W. Moes.
T. Offermans.
F. G. Oldewelt.
P. Stortenbeker.
P. van der Velde.
J. G. Vogel.
Mej. M. Vos.
J. Vrolijk.
U. van der Waaij.
H. J. van der Wiele.
J. H. Wijsmuller.

GRAVURE EN LITHOGRAPHIE.

Eere-diploma.

F. Leenhoff.

Zilveren Medaille.

P. J. Arendzen.
Leopold Lowenstam.
Jhr. C. H. F. Storm v. 's Gravesande.
H. Sluijter.
Joseph Israels.
Ph. Zilcken.

Bronzen Medaille.

H. J. Kruseman van Elten.

BEELDHOUWKUNST.

Zilveren Medaille.

Frans Stracké.

Bronzen Medaille.

Mevr. S. Stracké van Bosse.

Eervolle vermelding.

Willem Schammer.

Herinnerings diploma's

werden aangeboden aan:
Z. M. den Koning der Nederlanden.
Z. K. H. den Prins van Wales.

Verder zijn de navolgende bekroningen (hors classe) toegekend:

Eere diploma

Sir Saul Samuel.
Sir Louis Mallet.
Startenbeker, Direkteur van Onderwijs. enz.
Paul Fouquiau, architekt van het hoofdgebouw.
Pr. Veth.
Boulanger. archit. der Fransche afdeeling.
Stortenbeker. » » Koloniale »
G Bordiau » » Kon. Belg. Commissie.
De Vadder, Ingenieur der Tentoonstelling.
De stad Parijs.
De stad Amsterdam.
De collectieve Tentoonstelling van Nederlandsch Indië.

Gouden Medaille.

Stein, Ingenieur.
Schill, architekt der Hollandsche afdeeling.
J. C. Ducker, » » Duitsche »
E. Bressler, » » Oostenrijksche »
Schagen van Leeuwen, Inspecteur der Hollandsche afdeeling.
Ehrhardt, Architekt.
E. de Frischer—Jurkashoz, Hongaarsche afdeeling.

Zilveren Medaille.

Van Duren.

BIJ DE PLAAT.

De plaat, bij dit nummer van het Weekblad verzonden, stelt de deur voor der hoofdingangen van het Rijks-Museum op de Stadhouderskade te Amsterdam.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Volgens een bericht, hetwelk in enkele bladen de ronde doet, zou de heer Rothschild aan de Commissie der retrospectieve Tentoonstelling de opdracht gedaan hebben de bekende beker van Veere tegen hoogen prijs voor hem aan te koopen.

Reeds eenmaal werd het aankoopen van dit kunstwerk door een koninklijk besluit verijdeld; en mocht de stad Veere andermaal trachten zich van haren beker te ontdoen, dan is het zeker te verwachten, dat de genoemde Commissie niet het hare er toe zal bijdragen om een eenig voorwerp van kunst naar het buitenland te expedieeren.

Volgens besluit van het Hoofd-Comité der Int. Kon. en Uitvoerh. Tentoonstelling zal deze geopend blijven tot den 31en October a. s.

Het Rotterdamsche Nieuwsblad kondigt de verschijning eener brochure, geschreven door den heer A. W. van Dam, en handelende over het bekroonde ontwerp »Apollo", voor een schouwburg te Rotterdam.

Afloop van Aanbestedingen.

KAMPEN, 10 September. — Burgemeester en Wethouders, het bouwen van een school:

Gebrs. Lensink te Arnhem	ƒ 37.390
H. Steenbergen te Kampen	» 36.100
T. Krijgsman idem	» 35.900
J. v. Burk te Oosterbeek	» 35.777
H. Riezebos te Kampen	» 35.000
W. v. d. Werf idem	» 34.859
J. Witzand te Almelo	» 34.802
J. J. Bouma te Langezwaag	» 34.600
S. v. d. Werf te Kampen	» 34.589
D. Rekveld idem	» 34.550
W. Fransen idem	» 34.544
D. Bruggink idem	» 34.311
H. Timmer te Meppel	» 33.990
L. Bos te Bolsward	» 33.600
W. E. Reuijl te Kampen	» 33.500
H. J. Kalk te Ureterp	» 33.197
B. Snel te Kampen	» 32.800
A. Kerstens te Heerenveen	» 32.200
A. v. d. Wetering te Kampen	» 31.976
G. J. Bruggink idem	» 31.973
J. Piekstra te Bergum	» 31.887
J. Hesselingen te Meppel	» 31.719
H. van Dijk te Kampen	» 30.030

AMSTERDAM, 10 Sept. — Het gemeentebestuur, het bouwen van eene openbare lagere school der 3de klasse voor meisjes, in de van Oldebarneveldtstraat bij de Eerste Hugo de Grootstraat:

I. T. Prenzler	ƒ 46.000
W. H. Struijs	» 45.300
A. Paans	» 45.300
Peeters en Roelofsen	» 44.670
J. Koster	» 44.427
A. Aalders	» 43.840
G. Verweij te Uithoorn	» 43.630
N. J. van Liemt	» 43.380
W. L. Leibbrandt	» 43.337
A. v. Wensveen	» 42.985
W. Voskuijl	» 42.600
H. R. Hendriks	» 42.190
P. Brugman	» 39.900
L. Kroonen te Uithoorn	» 39.780

's BOSCH, 10 Sept. — Het gemeentebest., 1. het gedeeltelijk verlagen en geheel omspitten of wenden van gronden op den Zuidwal:

P. Kwaaitaal te Made	ƒ 7 930
A. van Balvoort te Nuland	» 7.880
C. van de Ven te 's Bosch	» 7.640
L. den Otter te den Dungen	» 7 165
L. van Dijk te Empel	» 7.160
M. van Houwelingen te Sliedrecht	» 6.797
J. van Vinkel te Nuland	ƒ 4.969
J. van Lith te Empel	» 4.605

2. Het doen van herstellingen aan de bekleedings- of voormalige vestingmuren van den Grooten Hekel tot en met een gedeelte van bastion Oranje:

M. Beks	ƒ 1 313
J. van Lith te Empel	» 1.302
J. C. Schellekens	» 1.244.15
Th. Meuwese	» 1.198
M. Brands	» 1.177
A. Beks	» 1.052
G. de Ruijter	» 1.025

3. Het doen van herstellings- en verfwerken aan de boterhal met bovenlokalen, het centraal politiebureau met bovenwoning en het hoekhuis daarneven:

herstellingswerken: J. C. Schellekens ƒ 312.
verfwerken:

A. Hurkens	ƒ 799
P. Willemse	» 730
J. F. Kluijtmans	» 718.60
P. J. Chapel	» 713
W. Willemse	» 698.50
J. Dickmans	» 650
F. C. Dicker	» 629
W. Hendriks	» 625
F. H. van Uden	» 493
H. Verhees	» 367.40

de overigen allen te 's Bosch.

KAMPEN, 10 Sept. — Het gemeentebest., 1. het bouwen van een school:

Gebrs. Lensink te Arnhem	ƒ 37.390
H. Steenbergen	» 36.100
T. Krijgsman	» 35.900
J. v. Burk te Oosterbeek	» 35.777
H. Riezebos	» 35.000
W. v. d. Werf	» 34.859
J. Witzand te Almelo	» 34.802
J. J. Bouma te Langezwaag	» 34.600
J. S. v. d. Werf	» 34.589
D. Rekvelt	» 34.550
W. Fransen	» 34.544
D. Bruggink	» 34 311
H. Timmer te Meppel	» 33.990
L. Vos te Bolsward	» 33.600
W. E. Reuijl	» 33.500
H. J. Kalt te Ureterp	» 33.197
B. Snel	» 32.800
A. Kerstens te Heerenveen	» 32.200
A. v. d. Wetering	» 31.976
G. J. Bruggink	» 31.973
J. Piekstra te Bergum	» 31.887
J. Hesselingen te Meppel	ƒ 31.719
H. van Dijk	» 30 030

de overigen allen te Kampen.

2. Het afbreken en opmetselen van de kaaimuur:

K. Bleeker te Zutphen	ƒ 19 450
H. Timmer te Meppel	» 14.888
B. Snel te Kampen	» 14.860
A. Bekendam te Genemuiden	» 14.800
J. de Groot te Kampen	» 14.800
D. Zwanepol idem	» 14.383
J. J. Bouma te Langezwaag	» 14.000
Gebr. Lensing te Arnhem	» 13 490
J. C. Fahrenhorst te Kampen	» 13.130

HAARLEM, 13 September. — De uitvoering van het schilderwerk in de Rijks-Museum gebouwen te Amsterdam:

J. J. H. Thuijs te Amsterdam	ƒ 68.000
J. H. H. Schmitz idem	» 65.300
P. Frcois Pieters te Schaerbeek-Brussel	» 36.400
A. H. Trautwein te Amsterdam	» 35.000
J. J. Boogh te Alkmaar	» 34.853
W. L. Walraven te Amsterdam	» 34.667
G. H. Heinen idem	» 34.340
Joseph Amiabel en J. van Waalwijk te 's Gravenhage/Amsterdam	» 34.000
W. van Willigenburg te Utrecht	» 32.400
S. L. Napjus te Amsterdam	» 30.000
A. van Wijland en Co. idem	» 29.945
P. Dekker en Corn. Boendermaker te Amsterdam	» 28.000
Tjerk Reijenga Tzn. te Groningen	» 27.237
G. Jurius de Haas en Zn. te Amsterdam	» 27.000

AMSTERDAM, 18 September. — De Diakonie der Nederduitsche Hervormde Gemeente, het bouwen van eene school met onderwijzerswoning op de reeds voltooide fundeering aan de Blankenstraat:

Zwaan en Koper	ƒ 39.847
Cruiff en Schouten	» 37.980
Oosterink en Schut	» 37.200
Wolff en Zoon	» 37.150
Verbeek	» 36.700
De Haan en Cerlijn	» 36.200
Schaade	» 35.745
Rietsnijder	» 35.300
S. Koster	» 34.990
Heijink	» 34.900
Paans	» 34.800
Haaksma	» 34.785

gegund.

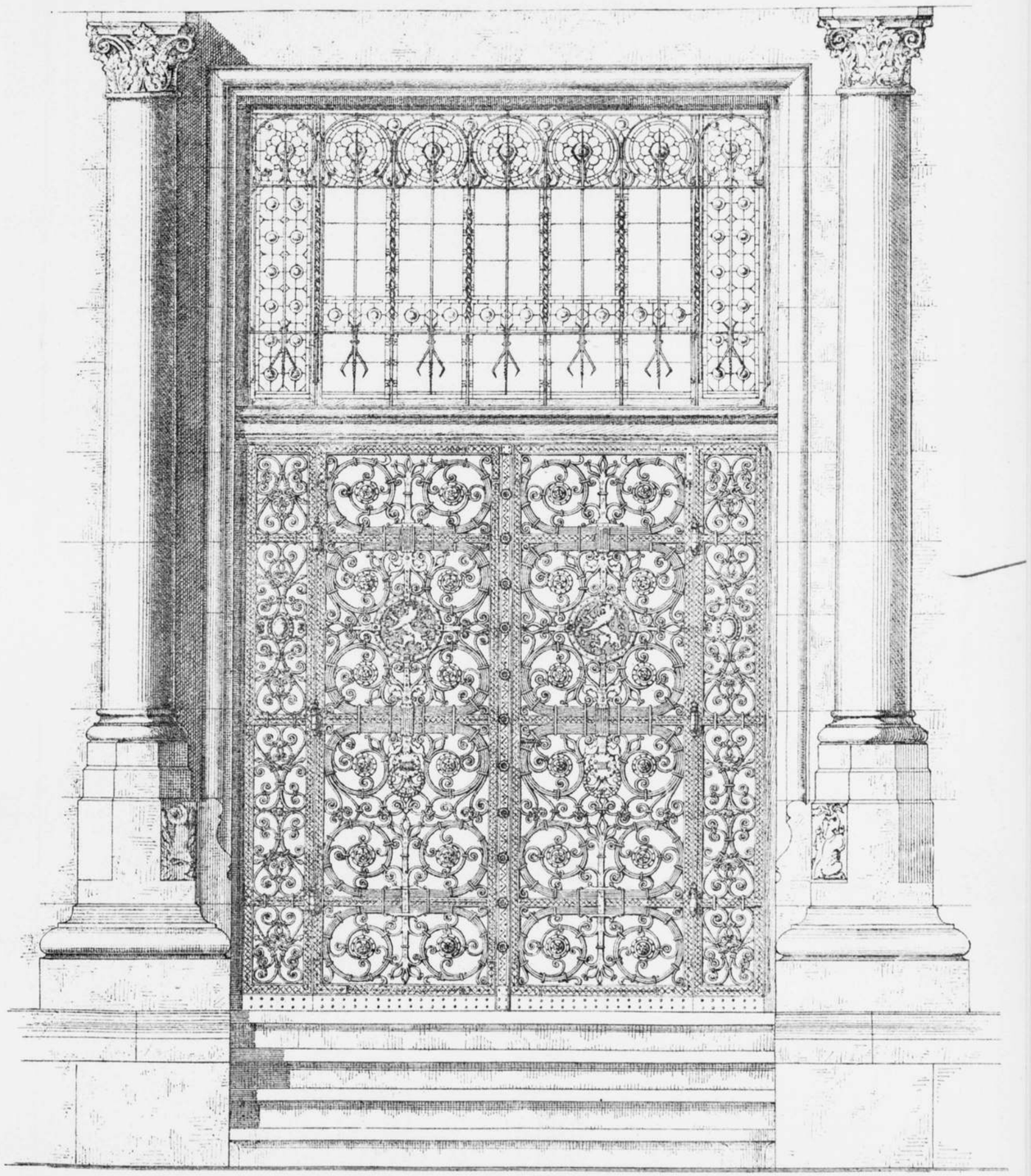

PHOTOLITH. WEGNER & MOTTU AMST.

DEUR VAN DEN HOOFD-INGANG VAN HET RIJKSMUSEUM TE AMSTERDAM.

Bijvoegsel van het Bouwkundig Weekblad - Uitgave van de Erven H van Munster & Zoon - Amsterdam.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

3DE JAARGANG. ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST. N°. 39. 27 SEPTEMBER 1883.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN en F. J. NIEUWENHUIS.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

NIET OFFICIEEL GEDEELTE: De twaalf artikelen van den Heer Leliman. — De polytechnische school en de opleiding voor architecten. — Internationale Koloniale en Uitvoerhandel Tentoonstelling. — Binnenlandsche berichten. — Veiling bouwterrein. — Afloop van aanbestedingen.

DE TWAALF ARTIKELEN VAN DEN HEER LELIMAN.

Den 20 September, alzoo slechts negen dagen voor de Algemeene Septembervergadering, mochten wij in het Bouwkundig Weekblad het praeadvies van het Bestuur omtrent de in het hoofd genoemde artikelen ontvangen, waarbij wij ook zien, dat het Bestuur tegen het reglementeren van het uitschrijven van prijsvragen is. Waarom het Bestuur daartegen is, vernemen wij echter niet.

Na al hetgeen over die artikelen is gezegd, zij het mij vergund, naar aanleiding van hetgeen ik daaromtrent in N°. 14 van het Bouwkundig Weekblad heb in het midden gebracht, nog eenmaal op een paar punten terug te komen.

Uit de toch door het Bestuur gegeven leiddraad blijkt, dat het beginsel der onherroepelijkheid van de uitspraken der jury wordt vastgehouden. In N°. 14 heb ik mijne bedenkingen daartegen vermeld, thans wensch ik te trachten, door de vermelding van een paar feiten uit den laatsten tijd, het onhoudbare van het in alle omstandigheden vasthouden van dit beginsel nader aan te toonen.

Vooraf een herinnering aan hetgeen de Heer Leliman in N°. 20 van het B. W. ter verdediging van het woord onherroepelijk zegt. Dat woord wordt door hem gekoppeld aan het voorstel, dat een gedeelte der juryleden door de mededingers zal benoemd worden, in welk geval het meerdere rede van bestaan verkrijgt. Het zou zelfs schijnen volkomen juist te zijn, wanneer alle beoordeelaars door de mededingers worden gekozen. Dit voorstel neemt het Bestuur in de leidraad niet op en daarom blijft mij te meer dat woord ongepast voorkomen, zelfs al denk ik niet meer aan eenige onfeilbaarheid, welk woord ik gaarne terug neem.

Er kunnen omstandigheden bestaan of aan het licht komen, waardoor het onherroepelijke eener jury uitspraak niet zou te verdedigen zijn, en zoo lang dat het geval is, zelfs dan wanneer de jury geheel door de mededingers gekozen is, is het zachts genomen onvoorzichtig de onherroepelijkheid te decreteren.

Reeds in N°. 14 heb ik op het feit eener te niet doening van een jury-uitspraak gewezen; in dit jaar zijn wij getuigen geweest van dezelfde daad door een wetenschappelijk lichaam in Frankrijk, nadat was gebleken, dat een door haar bekroond antwoord op een prijsvraag, niets anders was dan een reproductie? van hetgeen reeds vroeger door een ander was bekend gemaakt. Zoo iets kan meer gebeuren; er is zelfs in N°. 16 B. W. gezegd dat het gebeurd is, en dat gezegde is nog niet weersproken.

Wij weten wel, dat het „die zwijgt stemt toe" niet altijd waar is, maar het behoort toch tot de zeldzaamheden, dat op het verkeerd of ten onrechte gezegde geen tegenspraak volgt. De loopende jaargang van het B. W. geeft meer dan genoeg om dit te bewijzen.

Ik voedt niet veel hoop de Algemeene Vergadering

tot mijne zienswijze te zullen overhalen, want allen, welke dit onderwerp in het Bouwkundig Weekblad hebben behandeld, houden vast aan het onherroepelijke, zoodat ik in het openbaar vrij wel alleen sta. En toch meen ik op de afwijzing van dit woord, te moeten blijven aandringen, ook omdat het, zoo al niet een rechtstreeksch-, toch een zijdelingsch middel kan zijn, om hen, die zich te recht of ten onrechte verongelijkt achten, het zwijgen op te leggen en dus in hunne vrijheid van handelen te belemmeren.

Omtrent een ander in N°. 14 aangeroerd punt, ben ik zoo gelukkig niet meer geheel alleen te staan. Ik achtte het goed, dat in de prijskamp bepalingen ook iets omtrent de wijze van uitvoering der teekeningen zou opgenomen worden. Nu lezen wij in de Opmerker van 8 September j.l. bl. 341, dat in een programma van een kort geleden uitgeschreven prijsvraag is bepaald: „geschaduwde, gekleurde- en perspectivische teekeningen zijn nadrukkelijk verboden." Nog iets minder vrijgevig dan ik toen was.

Ten slotte dit. Het is mogelijk dat ik de bedoeling van het eerste punt der leidraad niet goed begrijp, wanneer ik ook daarin iets vind waardoor de vrijheid of het recht tot mededinging wel eenigszins verkort wordt, of het niet goed te motiveren uitsluitingen aanleiding kan geven.

W. C. VAN GOOR.

DE POLYTECHNISCHE SCHOOL EN DE OPLEIDING VOOR ARCHITECTEN.

Volgens de wet op het middelbaar onderwijs, dient de Polytechnische School onder meer, tot opleiding van bouwkundig-ingenieurs of architecten.

Deze weg is de eenige, langs welke men tot een diploma van staatswege in het vak van bouwkundige kan geraken, en het verkeerde van dezen toestand aan te toonen, is het doel van een schrijven, dat in het voorlaatste nummer van het weekblad „De Opmerker" een plaats vond.

Wij willen, evenals de schrijver in genoemd blad, ons de vraag voorleggen, waarom er betrekkelijk zoo weinig bouwkundig-ingenieurs zijn, die op kunstgebied iets presteeren en waarom de rijksgebouwen, in de laatste jaren gesticht, aan ongediplomeerden zijn toevertrouwd.

De reden, zegt de heer P. M., is zeer eenvoudig. Ga alleen den titel maar na, die hij met den naam van weidsch bestempeld en op vrij onhandige manier rekent hij uit, dat een B. I. een onbestaanbaar iemand is, of, dat men op zijn hoogst 1/4 B. I. kan worden, aangezien er drie menschenlevens noodig zijn voor het deel bouwkunde, en één voor het deel ingenieur.

Wanneer het stuk niet zeer ernstig, soms zelfs somber, hoewel zeer slordig gesteld was, zoo men geneigd zijn aan scherts te gelooven

Den heer P. M. zij evenwel opgemerkt, dat het woord bouwkundig-ingenieur hier als synoniem dienst doet voor architect, en dat het eenige onderscheid tusschen deze architecten en zijne soort, onder de tweede categorie genoemd, alleen hierin bestaat, dat de eersten hun blik in constructiën van eenige beteekenis hebben trachten te verruimen door de studie van wiskunde en mechanica.

Die studie is ongetwijfeld zeer nuttig en niet zoo tijdroovend als de heer P. M. wel gelieft voor te stellen.

Volgens hem toch zouden van de vier jaar slechts twee, en dan nog maar voor enkele uren in de week, aan het eigenlijke vak bouwkunde gewijd zijn. Dit is evenwel geheel onjuist.

In de beide eerste jaren wordt onderwijs gegeven in constructie van onderdeelen der burgerlijke bouwkunde en in de kennis van bouwstoffen, terwijl in de beide laatste jaren, of in den cursus C_1 en C_2, worden besteed, vier uren voor mechanica, twee uren voor kennis van werktuigen, en twee uren voor landmeten en waterpassen, zoodat, wanneer men een dag rekent op zes werkuren er van de zes en dertig, acht en twintig voor het eigenlijke vak bouwkunde overblijven, dus waarlijk wel het leeuwenaandeel.

Wat evenwel dan wel de reden is, waarom zoo weinig B. I. iets presteeren, ligt naar onze meening hierin, dat men door het doen van een examen geen kunstenaar kan worden.

Aangezien er nu slechts weinigen zijn, die met een diploma gewapend, de Polytechnische School verlaten, zoo zullen er slechts zéér weinigen onder worden gevonden, die met buitengewonen aanleg begaafd, boven anderen zich verheffen.

Ik meen evenwel niet te bout te spreken, wanneer ik beweer, dat het algemeene peil, waarop de gediplomeerden staan, hooger is, dan dat, waarop de groote categorie van self-made architecten zich bevindt.

Wat de stichting van Rijksgebouwen betreft, zoo wil ik den heer P. M. opmerken, dat het er betrekkelijk weinigen zijn, en dat die dan nog aan zeer enkelen werden toevertrouwd, en wel aan mannen, die door hetgeen zij reeds geleverd hadden een zeker vertrouwen verdienden. Dat die personen hunne studieën niet in Delft zijn begonnen, ligt waarschijnlijk hierin, dat de Polytechnische School in hun jeugd nog niet bestemd was voor de opleiding van architecten, maar in geen geval bewijst het, dat een B. I. ongeschikt zou zijn tot het leveren van iets goeds.

Waarom er evenwel zoo weinigen zijn, die de Polytechnische school gediplomeerd verlaten, is een vraag, waarvoor wij het antwoord dienen te zoeken in de algemeene inrichting van onze maatschappij.

Bij de tegenwoordige scherpe concurentie en de groote verdeeling van arbeid, trekt men met een fijn lijntje de grens van zijn vak, waarbuiten men voor geen geld ter wereld gaan zal, want dat zou tijdverkwisting zijn.

Dit schijnt ook de heer P. M. te doen, althans hij vind het een onding, dat een architect wat meer wiskunde zou kennen dan hij strikt noodig heeft, en hij acht het blijkbaar iets ongerijmds, dat een B. I. iets meer dan de eerste de beste leek zou weten van de vakken van een civiel ingenieur. Hij zou misschien terstond gaan uitrekenen het hoeveelste deel van een

menschenleven daardoor alweer aan de beoefening van het eigenlijke vak was onttrokken.

De heer P. M. vergunne mij in deze een juist tegenovergestelde meening voor te staan. Ik ben van oordeel dat die groote verdeeling van arbeid, dat vormen van specialiteiten, doodend werkt op de kunst, en dat hoe grooter onze kennis wordt, ook van zaken, waarvan het direct verband met ons vak niet zoo terstond in het oog springt, des te ruimer onze blik, des te flinker, onze opvatting, en des te beter ook ons werk zal worden.

Of wil hij een voorbeeld, dan mag ik hem wel wijzen op de Italiaansche bouwmeesters der renaissance, die tegelijk zeer bekwame vestingbouwkundigen, dikwijls beeldhouwers en schilders waren, of op de fransche architekten, die naast hunne hooge esthetische ontwikkeling zeer ingenieuse constructiën bedachten.

Die zucht naar verdeeling van arbeid en de buitengewone haast om toch maar spoedig klaar te zijn om mede te concureeren is iets, dat in onze eeuw als het ware in de lucht zit, en iedereen aangrijpt, en daar nu de wet het uitoefenen van het ambt van bouwkundige niet verbiedt aan degenen, die geen diploma bezitten, zoo redeneeren de meesten, dat zij al die ballast, die op de Polytechnische School geleerd wordt, wel kunnen missen, en het dus in een paar jaar minder even goed kunnen doen. Dit is naar mijne meening de hoofdreden, waarom aan de Polytechnische School betrekkelijk zoo weinig diploma's van Architect worden verkregen.

Wat wil de heer P. M. ten slotte? Hij wil een diploma voor zijne categorie van echte architecten, „self-made men," zooals hij ze noemt, die zich eerst wat praktisch bekwamen, en dan door het bezoeken van de een of andere instelling van onderwijs en door aanhoudende studie, zich verder ontwikkelen.

Maar mijn waarde heer, wat doen dan de B. I. anders? Zij bezoeken eerst een inrichting van onderwijs, waarvan zij een bewijs medenemen, dat zij er wat geprofiteerd hebben, dat is toch zeer natuurlijk niet waar? en gaan zich dan praktisch ontwikkelen, maar blijven ook studeeren, wel zeker, net zoo goed als uwe categorie; of meende de heer P. M., dat een B. I., die het diploma ontvangen heeft, zich plotseling zoo hoog boven ieder niet gediplomeerde gevoelt, dat hij het beneden zich acht nog meer te studeeren, in de zalige overtuiging, dat niemand in staat is hem op zijn hoogen zetel voorbij te streven? Beschouwt de heer P. M. dat diploma werkelijk als een bewijs van volleerdheid in het vak, dan kan ik hem de verzekering geven, dat een B. I. dat niet doet, en dat hij nog veel meer dan een ander beseft hoe weinig dat papiertje van staatswege uitgereikt en met betrekkelijk veel moeite verkregen, beteekent.

Men kan in een vak van positief weten examen afleggen; men kan door een examen bewijzen met vrucht eene inrichting van onderwijs te hebben bezocht, — maar men kan geen examen doen in een kunstvak.

Daarom is het denkbeeld van den heer P. M. om voor zijne categorie van echte architecten een examen van staatswege te houden niet goed. Het zou juist even veel, of even weinig beteekenen, als dat voor ingenieur en de staat zou de kunst hiermede volstrekt geen dienst doen.

Een ander geval zou het evenwel zijn, wanneer de regeering er eens toe besloot het onderwijs in de bouwkunde, zelf wat uit te breiden en te verbeteren. Dan lag de Polytechnische School wel het eerst aan de beurt, want daar mag het onderwijs in dat vak gerust onvoldoende worden genoemd.

Men zal mij dit moeten toegeven als men weet, dat er slechts één afzonderlijk college voor B. I. met name in het ornament wordt gegeven, terwijl alle anderen voor hem overeenkomen met die voor den civiel ingenieur. Aan deze laatsten wordt o. a. een college gegeven in spoorweggebouwen, wat ook door B. I. gevolgd wordt, en terecht, maar men denkt er niet aan, nu ook in meer uitvoerige beschouwingen te treden over woonhuizen, schoolgebouwen, ziekenhuizen, hotels, schouwburgen, enz., die voor hen toch minstens even belangrijk zijn, als de spoorweggebouwen voor den civiel-ingenieur.

Meent evenwel niet, dat dit te wijten is aan het personeel, dat aan de Polytechnische School de lessen in bouwkunde geeft. Verre van dat, want ik durf zelfs beweeren, dat er veel te veel wordt gevorderd van den hoogleeraar, die met een adsistent, de oefeningen van alle civiel-ingenieurs moet leiden, terwijl de leiding van de oefeningen der architecten hem zeker reeds werk genoeg geeft. De fout ligt in het te kleine personeel, en door het aanstellen van meerdere leeraren zou de regeering het onderwijs in de bouwkunde aan een eenige instelling van dien aard in ons land, veel kunnen verbeteren.

Daarmede zou de kunst meer gebaat zijn, dan met een telken jare te benoemen Commissie tot het uitreiken van diploma's, waarvoor het toch al zeer moeilijk zou zijn de juiste eischen te bepalen; daardoor zouden meerderen het groote nut van de Polytechnische School gaan inzien en de tijd zou niet ver meer zijn, dat ieder, die later den naam van architect wenschte te dragen, aan deze instelling zijn loopbaan zou beginnen.

J. B. KAM,
Civ. en Bouwk. Ingenieur.

INT. KOL. en UITVOERHANDEL TENTOONSTELLING.

Onder de mededeeling der bekroningen, onder groep VIII, opgenomen in het vorige Weekblad, werd vergeten melding te maken van de firma I. d. J. TEIXEIRA DE MATTOS en Zoon, Marbriers te Amsterdam, welke eene Eervolle-vermelding verkregen.

Wij ontleenen aan de officieele lijst nog de navolgende bekroningen, in groep VIII. van buitenlandsche inzenders :

BELGIË

Eere-diploma.

Administration communale d'Anvers (Hors classe).
Soc. des Carrières et de la Sucrerie G. J. Wincqz & Co., Soignies.
Soc. Anon. des Mines & Fonderies de Zinc de la Vieille Montagne, Angleur.
Soc. des produits réfractaires de Saint-Ghislain.
Soc. Anon. de la fabr. de fer, d'Ougrée.
Soc. Anon. des Aciéries d'Angleur, Renory Angleur.
Soc. Anon. des Hauts Fourneaux de Monceau s/Sambre.
Soc. Anon. des Usines à cuivre et à Zinc de Liège.
Charbonnage du Horloz, Braconnier frères & Soeur.
Soc. Anon. des Charbonnages du Hasard à Trooz (Forêt).
Dubois et François, Seraing.
Soc. Charbonnière de Mariemont & de Bascoup.
Soc. Anon. des carrières de porphyre, Quenast.
Soc. des Forges de Thy Le Château (Caramisi & Co.).

Gouden Medaille.

Admmistrat. communale de Gand (Hors classe).
Ed. Huwart, Liège.
Soc. Anon. des Clouteries Méc. de Fontaine l'Evêque.
Blondiau frères & Soeurs, Ecaussinnes d'Enghien.
Léon Cousin & soeurs, Ecaussinnes d'Enghien.
Gauthier Lestienne & Co., Soignies.
Hachez Desmette & Co., Soignies.
Soc. Anon. des Carrières de St. Georges, Feluy-Arquennes.
Soc. Anon. pour l'Expl. des Carrières Rombeaux. Soignies.
J. Velge & F. Cornet, & Co., Bruxelles.
Victor André, »
Boch frères, La Louvière & Tournai.
Léon Boucnéau, Schaerbeek.
L. de Coene & Bruniaux, Bruxelles.
Dumon & Co., Tournai
Dufossez & Henry, Cronfestu.
Etablissement du Coucou, Antoing.
L. Evrard, Laeken (Bruxelles).
A. Mignot Delstanche, Bruxelles.
G. Rolin Jacquemyns, à Heerle Minderhout.
Soc. Anon. de la Nouvelle-Montagne, Engis.
Soc. Anon. de Niel on Rupell, Anvers.
Soc. Anon. des Grès, Marbres & petits Granits, Yvoir-lez-Dinant.
Soc. Anon. de produits Céramiques. Saint-Ghislain.
Soc. Anon. des produits réfra taires et terres plast. de Scilles-lez-Andenne et de Bouffioulx.
Utzschneider, Jaunez & Co., Jurbise.
Comp. Générale des Conduites d'Eau Liége.
Delloye-Dutrènoy & Co., Huy.
Josse Goffin, Bruxelles.
Maisson Beer, Jemeppe.
Soc. Anon. de la Fabr. de fer de Charleroi, Marchienne-au-Pont.
Soc. Anon. de Marcinelle et Gouillet.
Soc. Anon. Métallurg. Austro-Belge, Corphalie.
Soc. Anon. Métallurgique d'Espérance-Longdoz, Liège.
Soc. de Gosson-Lagasse, Tilleur.
Soc. de la Haye, Liège.
Soc. de Marihaye, Flémalle.
De Hennault frères, Fontaine-l'Evéque.
Damman Cassard, Bruxelles.
A. Tock & Co., Warmifontaine.
Frédéric Nyst. Liège.
Moreau, Louvain.
Thiriar & Co., Liège.
P. Paternotte & soeurs, Arquennes.

Zilveren Medaille.

Bounameaux & Prové, Liège.
A. Fix, Molenb. St. Jean.
J. F. N. Keyser-Rinsfeldt, Bruxelles.
Soc. Anonyme de la fabrique de Boulons de la Blanchisserie, Marcinelle.
Soc. Anonyme pour la fabric. des vis, à bois, vis à Métaux & Objets divers, Laeken.
Soc. Civile Broquet & Co., Maffles.
Soc. Anonyme des Carrières de Petit Granit de Vien-Anthisnes, Anthisnes.
Soc. Anonyme des Carrières & Scierie d'Amblève, Raborive.
Jean Baes, Bruxelles.
Blaton-Aubert, Schaerbeek.
V. J. J. Bourlard, Bruxelles.
F. Crame-Delpire, Bouffioulx.
L. Dacier, Liège.
T. de Jaiff.-Devroye, Mazy.
Devillers & Co., Cureghem-Anderlecht.
J. Etienne, Mazy.
Gustave Fièvé & Co., Gand.
J. Géruzet, Ixelles, (Bruxs).
Goblet Delwart & Co., Ailain-Tournai.
G. Hanarte, Mons.
C. Henroz, Floreffe.
P. Lagae-Crombet, Courtrai.
J. Laloux & Sottiaux, Liège.
H. Lapièrre-Van de Vijver, Ypres.
A. Lupant-Carlier & Co., Sirault.
J. J. Rousseaux, Anvers.
Soc. Anon. des produits Réfractaires de Quaregnon, Belgique.
Soc. Anon. des Carrières et fours à Chaux de Chercq-lez-Tournaiet de la Baguette, Gaurain-Ramecroix.
Soc. L. Chainaye, Alph Lhoist & Co., Liège.
Soufflet-Leblond, Calonne lez Antoin.
F. Trigalet & D. Delgenre, Ecaussinnes.
O. J. van Lierde, Sottegem
Carrières de Grès de Souverain pré à Esneux sur l'Ourthe, est un exposant spécial.
L. Schreder, Liège.
Henry Orban »
Soc. Anon. des Carrières de Grès de Poulseur.
E. Coulon, Bruxelles.
Delrée & Ophoven, Liège.
V. Demerbe & Co., Jemeppe.
D. Rosée Clement & Co., Moulins
Jul. Frésart, Liège.
P. Gillain & Co., Couillet.
Joseph. Heinrichs, Hodimont-Verviers.
A. Nicaise, Bruxelles.
J. & S. Piérard frères & Co., Montignies.
A. Raikem, Embourg.
Soc. Anon. des Forges & Laminoirs de Régissa, Huy.
Soc. Anon. des Hauts Fourneaux & Laminoirs de Chatelet-Marchienne, March-au-Pont.
Soc. Anon. des Hauts-Fourneaux & Mines de Halanzy. Halanzy.
Soc. Anon. des Laminoirs de Châtelet. Châtelet.
Soc. Anon. des Laminoirs de l'Ourthe, Sauheid.
Soc. Anon. des Laminoirs du Centre, La Louvière.
Soc. Anon. du Phénix, Châtelineau.
A. Firket, Liège.
Soc. de La Concorde, Jemeppe.
Soc. du Can. de Fond-Piquette, Vaut-Chèvremont.
Soc. Anon. des Ateliers de Construction de Boussu.
Soc. des Charbonnages de Bernissart, Bernissart.
Roossels, Lievin, Louvain.
Marie L. J., Marchienne.
Soc. des Carrières de Montauban, Buzenolle lez Etalle.
A. de Keyser, Schaerbeek.
J. J. Rousseau, ancien Inspecteur des Prisons, Bruxelles.
Dumont, Ligny.
Reiter frère et soeur, Bruxelles.
Cail Halot & Co, »
van Hecke, Gand.

Bonzen Medaille.

A. Baudoux, Fontaine-l'Evêque.
Joseph Bridoux & Co., Ath.
F. Dercq & Co., Fontaine-l'Evêque.
Vve Maréchal & fils., Poulseur.
Société en Commandite Ch. de Macar & Co., Lincé-Sprimont.
Braconier Dor & Co., Flémalle-Haute.
Cambier frères, Boussu-lez-Mons
A. Dutry-Massy, Gand.
A. Gils-Delvigne, Liège.
Désiré Lallemand, Andenne.
G. Lefèvre, Namur.
Louis (Adolphe), »
Louis (Alexis), Ixelles-lez Bruxelles.
D. Parewijck-Soetens, Alost.
Schepens frères, Gand.
Soc. Anon. des Tuileries Sainte-Marie, Stekene (Waes).
V. Toussaint, Biesmes.
E S. van Reeth-de Wit, Boom.
L. Verbeeck-Mannekens, »
L. Watrisse, Dinant.
J. N. Bertrand Liège.

N. Bolly, Andenne.
Borgnet frères, Liège.
J. Brassine et fils., Bruxelles.
Soc. Anon. des Carrières de Bierghes.
Soc. en Commandite par actions des Carrières de Lincé-Sprimont.
A. Couvreur & Ch. Lafontaine, Stambruges.
Dumont & Co., Tournai.
Etablissement du Coucou, Antoing.
Paul Fontaine, La Hestre.
B. Kestemont père & J. Kestemont fils, Bruxelles.
Soc. Anom. des Grès Marbres et petits Granits, Yvoir-lez-Dinant.
Soc. Anom. les Ateliers du Brabant, Bruxelles.
Charbonnage d'Ans.
Soc. des Kessales, Jemeppe.
Soc des Prés de Fléron.
H. Puissart, Court-St.-Etienne.
Semet-Solvay, Bruxelles.
Betz & Co., Vielsalm.
Paul d'Andrimont au Trooz (Forêt.)

Eervolle vermelding.

Pêtre frères, Anderlecht.
Vve. Ed Verbeeck, Bruxelles.
P. J. Bayot & Co., Biesmes-Colonoise.
Landhuydt frères, Terhaegen.
Désiré Le Clercq, Mons.
Jules Lhoest, Huy.
Fr. Marchal, Schaerbeek (Brux.).
E. J. Stockman-Wuilbert, Basècles.
Auguste Vaerewyck, Anvers.
J. F. van Ranst, Niel.
M. C. Verstrepen-Maes & fils, Boom.
Louis Hermans, Duffel.
Jules Pagny & Co., Saventhem.
Soc. de l'Espérance et Bonne-fortune à Montegnée
Soc. des gaillettes. Coke, Seraing.
Henry, Bruxelles.
Quoilin, »
Fabrique de dynamite, Matagne la Grande.

FRANKRIJK.

Eere-diploma.

F. Marrou, Rouen.
Mesureur & Monduit Fils. Paris.
Compagnie de Fives-Lille, »
A. Chappée, Le Mans.
Derville & Cie, Paris.
Faïencerie de Gien, Gien.
Société Anon. des Ciments Français et de Portland, Boulogne s/m.
Anciens Etablissements Cail, Paris.
Gustave Eiffel Levallois-Perret.
Léon Dru, Paris.
E. Lippmann & Co., Paris.
Pierre Manhes, Lyon.
Soc. des Forges et Hauts-Fourneaux d'Anzin, Denain.

Gouden Medaille.

Perin Grados, Paris.
Société Le Nickel, Paris.
Soc. Générale des Cirages Français, Paris.
L. Dumont, Lille.
Comp. de Travaux Publics. Paris.
N. Huret & Co., Neufchatel (Pas de Calais).
Raoul Radot, Paris
Royaux fils, Le Forest.
Sand & Cie., Feignies.
Marquis Anatole François Caligny, Versailles.
Noel, Paris.
E. Hemerdinger, Paris.
E. Muller, Jury-sur-Seine.
Société Générale pour la fabr. de la Dynamite, Paris.
G. Vian, Paris.
Gouvy frères & Co., Dieulouard.
Leblanc Georgi & Co., Marquise.
Colonel Basserie, Le Mans.
Louis Ser (Ventilateur à force centrifuge.)
Champigneulle, Paris.

Zilveren Medaille.

C. Broquet, Paris.
Al. Letestu, Paris.
Jules Bon, »
Comité des Ventes des Ardoisières du Moulin Sainte-Anne, de St. Lambert Belle-rose de Liémery et de St. Gilbert, Fumay.
H. de la Gardette, Bollène.
Ch. Mélotte, Fumay.
Soc. Anon. des Marbriers du Cap Chenou, Marseille.
Soc. Civile de l'Ardoisière de Bois-Chevaux Fumay.
Cosset-Dubrulle, Lille.
L Lemerle, Ivry-sur-Seine.
Martin Pierson, Vaucouleurs.
Piat, Paris.
E. Turpin.
De Hulster, Crespin (Nord).

Bronzen Medaille.

Louis Asselbourg, Lille.
E. Bonvallet & Cie., J. B. de Saunier, Vaucluse.
X. F. Ruel. Paris.
Soc. anon. des granits de Normandie, Paris.
Société des Chaux Hidrauliques & Ciments, de Meysse.
Société anonyme des Chaux et Ciments et du Teil, Ardèche.

Eervolle vermelding.

J. Rafin & E. Amenille, St Paul près Beauvais.
Caffort frères, Paris.
E. Desplanques, Paris.
Fostier-Floriste, Hestrud (Nord).
L. Harlingue, Paris.
G. Moysan, Champigneulles.
Veuve Radenne, Saint-Junien.
Soc. Anon. des Briques et Pierres Blanches, Paris.
Simoneton aîné, Paris.

DUITSCHLAND.

Eere-Diploma.

Luxembourg Soc. Anon. des mines et des Forges de Sarrebrueck, Burbach.
Gutehoffnungshütte, Actien Verein für Bergbau und Hütten betrieb, Oberhausen.
Ph. Holzmann, Francfort.
Villeroy & Boch, Mettlach a/Saar.
Haniel & Lueg, Dusseldorf.
Gelsenkirchener Bergwerks Act. Gesellschaft, Heckendorf.
Hibernia & Shamrock Bergw. Gesellsch., Herne.
Zeche Consolidation, Schalke.
C. Kulmiz. Granit Werke von C. Kulmiz Oberstreit bij Striegau.
Wllh. Tillmanns, Renscheid.
Harkort, Duisburg.

Gouden Medaille.

Baste & Selve, Altema.
Westphaelische Union Actien Geselischaft für Bergbau Eisen und Draht Industrie, Hamm.
Kessel & Röhl, Berlin.
Kissing & Möllmann, (Neuwalzwerk) Iserlohn.
E. Moehlenbruck. Mühlheim.
J. Odorico, Francfurt.
Schifferdecker & Söhne, Heidelberg
Stettiner Chamotte Fabrik, Act. Ges., Stettin.
Körting Frères. Hannover.
J. G. Lieb, Biberach a/Rhein.
Gewerksch. der Zeche »Graf Bismarck", Schalke.
Gewerktschaft des Steinkohlenbergwerks »Unser Fritz", Schalke.
Körting Frères, Hannover.
L. Poensgen, Düsseldorf.
Janck, Leipzig.

Zilveren Medaille.

Gesellsch. für Cementst. Fabricat., Heuzer & Co. Obercassel.
C. Grod, Brohl a/R.
Gebr. Hergenhaln, Francfurt.
A. Kampt. Ruhrort.
C. M. Lang, Kehlheim a/D.
Pr. Pabst, St. Johann a/Saar.
F. X. Reitzler, Munich.
C. F. Weber & Co., Leipzig.
Otto Zimmermann, Greussen.
Briegleb Hansen & Co., Gotha.
Carl Brockman, Osnabrück.
August Hoenig, Keulen
W. Joh. Schumacher, Keulen.
Louis Tidow, Hannover.
Eschweiler Eisenwalzwerk, Act. Ges. Eschweiler.
Gewerksch. des Braunkohlenbergwerks, Brühl.
Bachem & Co., Königswinter.
Mosaik Platten Fabrik, Sinzig a/Rhein.
Jacob Hilgers, Rheinbrohl.
H. Custodis, Düsseldorfer Eisen- und Drath-Industrie, Düsseldorf.

Bronzen Medaille.

C. H. Boecking & Dietsch, Malstatt.
Deutsche Asphalt Act. Ges. der Limmer & Vorwohler Grubenfelder, Hannover.
Ch. Engels, Hamburg.
L. H. Haurwitz & Co., Berlijn.
P. Jantzen, Elbing & Königsberg.
S. Landau, Coblentz.
Lehmann Hein & Co., Berlijn.
Muller & Co, Soult a/F.
H. Reinarz, Heerdt.
Schatz & Huebner, Hamburg.
J. B. Schuster, Munich.
Boldt & Vogel, Hamburg.
Gebrs. Guttsman, Breslau.
Hoddick & Rothe. Weissenfeld a/Saale.
F. X. Kusterer, Augsburg.
G. Rett, Frankfort.
E. Grosse, Wiesau.
Act. Gesell. für Bergbau u. Zinckfabrikation Kraus & Walchenbach & Rentzen, Stolberg.
Vereinigte Königs u. Laura Hütte, Berlin.
Theodor Rings & Co., Königswinter.
Herman Janssen.

Eervolle vermelding.

A. Deidesheimer, Neustadt s/H.
Fr. Grassl, Munich.
G. O. Kramer & Co., Osnabrück.
Hibernia & Shamrock, Herne.
Mosaikplattenfabriek & Thonwaaren, Sinzig a/Rhein.

RUSLAND.

Eere-diploma.

Gesellschaft der Rigaer Cementfabrik & Oelmuhle, Riga.

Gouden Medaille

Charles Woerffel, Maison Woerffel, St Petersburg.

Zilveren Medaill.

R. A. Koehler, Moskou.

Bronzen Medaille.

A. en J. van Tchernof frères, Kassimof.

LUXEMBURG.

Gouden Medaille.

Soc. Anon. Luxemb. des Chemin de fer et Minières Prince-Henri.

Bronzen Medaille.

Société des Mines de Stolzenbourg.

ENGELAND.

Eere-Diploma.

Thomas & Gilchrist, London.
Doulton & Co.
The Kirkstall Forge & Co., Leeds.

Gouden Medaille.

Glenboig Union Fire Clay Compy (lim.), Glasgow.
Joseph Hamblet, Staffordshire.
Musgrave & Co., Belfast (Irlande).
Joseph Evans & Sons, Wolverhampton.
E. P. Baldwin & W. Wildon, Stourport.
F. Braby & Co., London.
Cowen Jos & Co., Blaydon-Burn.
Red Cliffe Crown, galvanized, Bristol.
Iron Compy St. Philips, »
Hidelsheim, Glasgow.

Zilveren Medaille.

John Brotherton, imperial tube-works Wolverhampton.
Brooks Thorbridge & Co. London.
W. Harriman & Co. (lim). Blaydon o/ Tyne.
J. F. Weidner & Co. Newcastle o/ Tyne.
J. Cowen & Co. Blaydon o/Tyne.
Gwann Cae Gurwen Colliery Compy. (lim). Carmarthenshire.
J. J. Saville & Co.
Morton à Liverpool.

Bronzen Medaille.

Clark Brinnett & Co. (lim). London.
Morewood & Co. Birmingham.
R. Robinson Heap, Manchester.
Jonathan Pickering, Stuckton o/Tees.
Redcliffe Crown Galvanized Iron Compy St. Philips, Bristol.

Eervolle Vermelding.

Certaldo Marble Company, London.
Mec Tear & Co. (lim). Belfast.

ITALIE.

Eere diploma.

Dr. A. Salviati, Vénise.

Zilveren medaille.

Società Musiva Veneziana, Venise.
Albasini Ettore & Co. Milan.

Eervolle vermelding.

Antonio Frilli, Florence.

ZWEDEN EN NOORWEGEN.

Gouden medaille.

Bark & Warburgs Aktie Bolag, Gothembourg.
J. N. Jacobson & Co., Frederikstadt.

Zilveren Medaille.

Hans Hofgaard, Lier.
Stange & Brecke, Fedrikstadt.

Bronzen Medaille.

Lillestroem Dampsag u. Hoevlerei, Christiania.
Ludin & Cie., Stockholm.
Eidsfos Brug, Eidsfos.

ZWITSERLAND.

Gouden Medaille.

Neuchatel Asphalt Company (limd), Neuchatel.

HAITI.

Eervolle vermelding.

Gezamenlijke tentoonstelling.

SIAM.

Eervolle vermelding.

Gezamelijke tentoonstelling.

ALGÉRIE.

Gouden Medaille.

David Stora, Alger.

Zilveren Medaille.

Papier (mineralen van Algerie.)

Bronzen Medaille.

Joseph Vagué, Philippeville.
Commune de l'Oued-Fodda bij Orléansville.

Eervolle vermeldiug.

Fr. Prudot, Malakoff.
Commune Mixte de Fénês, Algérie.
Jules Quech, Fénès.

TUNIS.

Gouden Medaille.

La Comp. des Marbres de Schemtou.

VEREENIGDE STATEN.

Eere-Diploma.

Expl. Coll. des mines d'Utah, Montana et Idaho.

CHINA.

Zilveren Medaille.

Onloong, Canton.
Kwong- Si- loong. Shanghai.
Pan Sun, Shanghai.
Tung Pao, Shanghai.

Bronzen Medaille.

Pao Yueh. Shanghai.

Eervolle vermelding.

Lie — Mie -- Yu, Pekin.
Pan Sien, Shanghai.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Te Leiden is reeds geruimen tijd door sommigen de wensch geuit, dat het Rapenburg, een der schoonste gedeelten van de stad, zou . . . gedempt worden. Er zou dan een plantsoen of Square worden aangelegd, ja wat niet al.

Het Dag. Bestuur heeft aan den Raad voorgesteld afwijzend op dat verzoek te beschikken. De reden van die weigering is echter niet de liefde voor het behoud van die verrukkelijk schoone gracht, maar voornamelijk de overweging, dat de kosten van *f* 75,000 niet in verhouding staan tot het nut, dat door deze demping verkregen wordt. Het Dag. Bestuur is echter bereid, voorstellen te doen tot opruiming van ondiepten in het bedoelde water en tot verlenging van het riool aan de Langebrug aldaar.

De Ambachtschool der Maatschappij van den Werkenden Stand, op de Weteringschans Amsterdam, komt in het bezit van een kleine collectie modellen.

De heer Emile Desplanques, Juge-Suppléant du tribunal de commerce du département de la Seine te Parijs, die op de Internationale Koloniale en Uitvoerhandel Tentoonstelling een verzameling van modellen ten gebruike bij het onderricht in de bouwkunst heeft ten toon gesteld, heeft die verzameling aangeboden aan het Bestuur der genoemde Ambachtschool die ze een plaats zal geven in hare schoollokalen.

Die verzameling is tentoongesteld in de Fransche afdeeling klasse 46, groep VIII.

Wij lezen het volgende in het Nieuws van den Dag.

Donderdag 20 September 1883, was het een jaar geleden, dat door den Gemeenteraad van Amsterdam plannen tot verbetering van den Stadsschouwburg aldaar in beginsel zijn goedgekeurd.

Die verbeteringen zouden — in groote trekken genomen — bestaan in het vermeerderen der uitgangen van de zitplaatsen voor de gaanderijen, in het maken van meerdere, van elkander gescheiden toegangen tot elk der rangen, in het verstrekken van gelegenheid aan de artisten en bedienden om direct, of door tusschenkomst van een ommetselde trap, in de buitenlucht te komen, in het maken van een scheiding tusschen de zaal c. a. en het tooneel met zijn aanhoorigheden, ten deele door middel van een doorgaanden ijzeren wand, ten deele door een vuur- en rookkeerend scherm, in het maken van een genoegzaam aantal openingen in het dak boven het tooneel, teneinde aan rook, vlammen en gassen een uitweg te verschaffen, en eindelijk in het verwijderen van de op eenigen afstand van den achtergevel van den schouwburg geplaatste houten loods, dienende tot werk- en bergplaats van decoratiën en waarvan de zolder door de decoratieschilders wordt gebruikt.

Bij de behandeling der daarvoor vereischte kosten, welke op *f* 100,000 werden geraamd, werd voorgesteld deze som met *f* 16,000 te verhoogen, ten einde, behalve het maken van deze verbeteringen, ook in staat te zijn tot het aanbrengen van verfraaiingen aan den schouwburg, o. a. het ontbrekende beeldhouwwerk aan den voorgevel.

Ook rekening houdend met het feit, dat de schoonmaaktermijn, in welke vertimmeringen aan den schouwburg plegen te geschieden, dit jaar, om de Tentoonstelling, zeer kort moest zijn, mag toch gevraagd worden waarom van al deze maatregelen tot redding bij brandgevaar, onder den indruk van de verschillende schouwburgbranden genomen, nu, bij het begin van het winterseizoen, zoo goed als n i e t s geschied is.

Het aanbrengen van het ontbrekende beeldhouwwerk aan de voorzij zou, met het oog op het elken dag den schouwburg voorbijstroomend vreemdelingen-publiek, bovendien zeer wenschelijk zijn geweest.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

3DE JAARGANG. ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST. N°. 40. 4 OCTOBER 1883.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN en F. J. NIEUWENHUIS.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

NIET OFFICIEEL GEDEELTE: De 48ste Algemeene Vergadering. — Herman J. van den Brink. — De nationale Tentoonstelling te Brussel. — Binnen- en Buitenlandsche berichten. — Veiling bouwterrein. — Afloop van aanbestedingen.

PLAAT: Buvette der Firma Lucas Bols.

DE 48STE ALGEMEENE VERGADERING.

Op den 29sten laatstleden werd te Amsterdam de 48ste Algemeene Vergadering gehouden in het Paviljoen van het Vondelpark. Een 76-tal leden was tegenwoordig, en werd ontvangen door de Afdeeling Amsterdam. De Voorzitter van die afdeeling, de heer N. Redeker Bisdom heette de tegenwoordigen te ongeveer half elf ure welkom en droeg de verdere leiding van de Vergadering op aan den Voorzitter der Maatschappij.

Deze, de heer C. Muysken bracht in zijne openingsrede hulde aan de nagedachtenis van twee mannen van beteekenis die der Maatschappij ontvallen waren, na de Meivergadering. De eerste was Dr. Jan van Vloten, die aan de Maatschappij een goed hart toedroeg, zooals zijne redevoering bij de feestviering van ten vorigen jare duidelijk bewezen had. De tweede, Eere-lid der Maatschappij, was geen Nederlander, maar een man van wereldbekendheid, een man wiens afsterven een groot verlies voor de kunst is. Zoo ergens, dan was hij H. von Ferstel buiten zijn eigen land, in Nederland bekend.

Nog brengt de Voorzitter in herinnering, dat sinds Januari 55 nieuwe leden zijn toegetreden (op deze vergadering traden er nog 3 toe) en dank zij ook de krachtige medewerking van vele jongere krachten, is het niet twijfelachtig meer dat de toekomst der Maatschappij verzekerd is. Er wordt veel en met ernst in de Maatschappij gewerkt, getuige de Commissie voor het Rapport der Tentoonstelling die volijverig hare taak heeft opgevat en in het begin van Januari a. s. de eerste resultaten daarvan hoopt te geven.

In den loop van dit jaar waren de heeren C. Muysken en P. J. H. Cuypers, Voorzitter en Onder-Voorzitter der Maatschappij, door de Société de la Région du Nord de la France te Lille tot hare Eereleden benoemd. Uit erkentelijkheid voor dit blijk van sympathie, waaruit tevens bleek dat dit genootschap zich in verbinding met de Maatschappij wilde stellen, gaf het Bestuur in overweging de heeren Emile van den Bergh te Lille, en Louis Le blanc te Tourcoing, Voorzitter en Onder-voorzitter der Société te benoemen tot Eereleden der Mij. Het daartoe strekkende voorstel werd door de aanwezigen met bijval ontvangen, ook dat om den heer Th. Fumière, den verdienstelijken Brusselschen architekt, die nog eenige dagen geleden een belangrijk prachtwerk van zijn hand, door bemiddeling van zijn vriend, de heer Leliman, aan de Mij. had aangeboden, het zelfde bewijs van hoogachting te geven.

Nadat de heer Leliman het benoemen van meerdere Eereleden in overweging had gegeven, werd de eindconclusie voorgelezen van het rapport der Commissie van beoordeeling over de 1e prijsvraag van 1882. Het blijkt daaruit, dat de Eerste Prijs (Gouden Medaille en *f* 300) is toegekend aan het ontwerp „Thermae Novae," de Tweede Prijs, (Getuigschrift en *f* 150) aan het ontwerp „Balneum" en de Derde Prijs (Getuigschrift en *f* 100) aan het ontwerp „Neptun".

Bij het openen der naambriefjes blijkt, dat deze ontwerpen zijn vervaardigd door de heeren A. J. C. van

Gemund te Haarlem, W. C. Koomans te Breda, en H. Hütte te Overveen. Van deze heeren was alleen de heer A. J. C. van Gemund ter vergadering tegenwoordig; en hij ontving in hartelijke bewoordingen bij monde van den Voorzitter de gelukwenschen van de vergaderde leden die reeds kennis van het plan genomen hadden, dat even als de andere bekroonde ontwerpen tentoongesteld was. Dat plan gaf blijken van veel talent, zoo zeide de Voorzitter. die den heer Gemund toewenschte, dat hij op den ingeslagen weg met ijver mocht voortgaan. De beide andere bekroonden waren niet ter vergadering aanwezig.

Thans werd door den Voorzitter aan de orde gesteld de stichting van een gebouw voor Permanente tentoonstellingen, en na een korte herinnering van hetgeen daaromtrent reeds op vroegere vergaderingen was gesproken, en vooral op de laatste Mei-vergadering, deelde spreker mede, dat eenige dagen geleden door het Bestuur eene missive was ontvangen van de Commissie benoemd om die stichting voor te bereiden. Dit schrijven was, om het debat gemakkelijker te maken gedrukt geworden; het werd, na aan alle leden te zijn rondgedeeld, door den Secretaris der Maatschappij voorgelezen. De inhoud van dit schrijven is als volgt:

September 1883.

Aan het Bestuur van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

De Commissie, door U uitgenoodigd om naar aanleiding der op de laatste Mei-vergadering aangenomen motie, middelen te beramen om uitvoering te geven aan het plan tot stichting van een Gebouw voor Permanente Tentoonstellingen, heeft de eer U te berichten dat het consortium, hetwelk zich gevormd heeft om, zonder dat daardoor lasten op de Maatschappij zullen drukken, een geschikt terrein tot stichting van een gebouw in handen te nemen, op dit oogenblik tot en met den 15 October a. s. in het bezit is van een terrein groot 400 M²., gelegen aan de Marnixstraat, naast de inrichting Maison Stroucken, dus in de onmiddelijke nabijheid van het Leidsche Plein. Het terrein is breed 18.90 M., en over deze volle breedte, 19 M. diep; 6.40 M. van deze breedte heeft echter eene diepte van 25 M.

De kosten van dit terrein bedragen *f* 30.000 of wel *f* 75 per M².

Uwe Commissie heeft, met het oog op de zeer gunstige ligging van dit terrein in de onmiddelijke nabijheid van een groot centrum der stad, de eer U voor te stellen, aan de Leden der Maatschappij voor te dragen op dit terrein te stichten een Gebouw voor Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, Teekeningen enz., voorts bevattende, een Vergaderzaal tot het houden der vergaderingen van de Maatschappij, een bibliotheek, bestuurskamer, enz.

De Commissie heeft naar de vaste gegevens, haar door de grootte van het terrein verstrekt, het navolgende finantieele plan opgemaakt voor stichting en exploitatie van het gebouw.

Het benoodigde kapitaal is als volgt:

Voor aankoop van het terrein.	*f* 30.000
Voor den bouw, naar schatting	„ 42.000
10 % overdracht van terrein en renteverlies .	„ 3.000
Te zamen. . .	*f* 75.000

De Commissie stelt voor deze som te vinden als volgt: Bijdrage der Maatschappij, bestaande in de opbrengst van den verkoop van haar tegenwoordig huis, en van

effekten	*f* 10.000
Hypotheek à 60 % van *f* 75.000. . . .	„ 45.000
Totaal . . .	*f* 55.000
Er ontbreekt alzoo nog.	*f* 20.000
Rekent men daarbij noodig te hebben voor meubels eene som van	„ 2.000

dan is in totaal nog noodig . *f* 22.000

welke som de Commissie voorstelt te vinden door middel van eene 5% rentende leening, onder de leden te plaatsen in aandeelen van *f* 100, van welke leening jaarlijks een gedeelte afgelost wordt.

Wat betreft het cijfer van *f* 42.000 voor den opbouw van het gebouw, dit is zeer ruim genomen. Een voorloopig projekt door de Commissie opgemaakt, heeft haar de overtuiging gegeven, dat wanneer het terrein zoodanig bebouwd wordt, dat de begane grondverdieping voor tentoonstellingszalen is ingericht, — behalve natuurlijk de ruimte voor vestibule, trappen, enz., — daaronder een sous-terrein voor bergplaatsen is aangebracht, en op de eerste verdieping, ter volle breedte van het terrein en ter gedeeltelijke diepte daarvan bebouwd, zich de vergaderzaal bevindt met bibliotheek, bestuurskamer enz. en op een mansarde verdieping de woning van den concierge, het gebouw met een inhoud van 5000 M³ kan volstaan. De bouwkosten op *f* 42.000 stellende, geeft een prijs van *f* 8.40 per M³, die zeker niet te laag kan genoemd worden, wanneer men overtuigd is, dat voor den bouw vele geschenken zullen worden aangeboden; er zijn der Commissie werkelijk reeds een paar toezeggingen in dien zin gedaan.

In de tentoonstellingszaal en tevens — maar voor een zeer klein gedeelte — in de vergaderzaal, kunnen als beschikbaar voor de exposanten worden aangenomen 150 M² grondvlakte, en 160 M² wandvlakte, deze laatste slechts tot 2 M. boven de tafelvlakte.

Wordt de gemiddelde huur der plaatsruimte zoodanig berekend, dat per jaar betaald wordt een bedrag van *f* 18 per M² grondvlakte en van *f* 12 per M² wandvlakte, dan wordt daardoor een inkomen verzekerd van *f* 2700 + *f* 1920 = *f* 4620.

Er zijn hier slechts gemiddelde cijfers aangenomen. Zoo zal b.v. de huur voor een geheel jaar aangegaan, voor één M² grondvlakte *f* 20 à *f* 21 kunnen bedragen, en voor b.v. 2 maanden natuurlijk minder, stel *f* 12. Het voordeeligste geval zal dus datgene zijn, waarbij een zeker aantal M² gedurende een zelfde jaar van exploitatie meermalen gedurende enkele maanden verhuurd kan worden. Nemen wij alzoo een gemiddeld cijfer als het bovengenoemde aan, dan stellen wij dus zeker niet het gunstigste geval; het mag zelfs ongunstig genoemd worden. Een eenvoudige berekening leidt tot deze beschouwing.

Wat de exploitatie van het gebouw betreft, hieronder volgt eene opsomming der lasten met de daartegenover staande baten, benevens eene vergelijking tusschen den toestand van heden en dien welke uit de stichting van een gebouw zal voortvloeien, met het oog op de onkosten der Maatschappij, waarbij, zooals uit de opsomming der cijfers zal blijken, de Maatschappij en het gebouw, niet als een onafscheidelijk geheel zijn beschouwd.

De lasten aan het nieuwe gebouw verbonden zijn als volgt:

Rente van *f* 45,000 à 7%	*f* 3150
„ „ „ 22.000 à 5%	„ 1100
Uitloting dezer laatste leening, voor het 1e jaar	„ 500
(Hierbij moet in aanmerking genomen worden, dat naar gelang de uitloting vordert, de post voor renten vermindert).	
Bezoldiging van een Concierge, met vrije woning.	„ 650
Schoonhouden der lokalen	„ 250
Bediende in de lokalen	„ 300
Onderhoud van het Gebouw	„ 350
Belasting, patent, enz	„ 400
Vuur, licht en water	„ 500
Assurantie.	„ 150
Rente van verkochte effekten en van het gebouw, te samen een kapitaal van *f* 10.000 vormende, en als bijdrage der Maatschappij in rekening gebracht, à 5%	„ 500
Onvoorziene uitgaven.	„ 120
Totaal	*f* 7970

Tegenover deze lasten staan de navolgende baten:

Verhuur van 150 M² grondvlakte à *f* 18 .	„ 2700
„ „ 160 M² wandvlakte à „ 12 . .	„ 1920
„ „ lokalen voor de afdeelings vergaderingen.	„ 150
Verhuur van lokalen aan diversen, en voor de tentoonstelling van enkele werkstukken. .	„ 300
Entrées der expositie	„ 300
Huur, door de Maatschappij te betalen voor de door haar in gebruik te nemen ruimte . .	„ 2600
Totaal . . .	*f* 7970

Omtrent den post, welke hierboven is uitgetrokken voor huur, door de Maatschappij te betalen, dient het volgende te worden opgemerkt:

De jaarlijksche uitgaven voor het tegenwoordige gebouw zijn als volgt:

Reparatie van het gebouw.	*f* 100
(Dit is zeer weinig, en zal met het oog op den slechten toestand van het gebouw spoedig veel hooger worden.)	
Bezoldiging van den huisbewaarder. . . .	„ 200
Belasting.	„ 80
Assurantie	„ 40
Vuur, licht en water	„ 180
Bezoldiging voor administratieve hulp. . .	„ 200
Bode	„ 240
Voor kosten van huur van Vergaderlokalen en expositie, per jaar	± 350
Totaal	*f* 1390

Volgens opgave in de baten der exploitatie, zou de Maatschappij aan huur moeten betalen in het te stichten gebouw.	*f* 2600
thans betaalt zij	„ 1390
zij zoude dus meer moeten betalen . . .	*f* 1210

Hierbij moet in aanmerking genomen worden dat op de loopende begrootingen reeds een jaarlijksche uitgave van *f* 1000 wordt uitgetrokken voor huur van betere lokaliteiten.

Het is naar aanleiding van bovenstaand finantieel plan, dat de Commissie, overtuigd van het welslagen der onderneming op dien grondslag, met vertrouwen in overweging geeft, uitvoering aan het plan te geven.

De Commissie voornoemd:

P. F. Laarman, H. J. Wolter, I. de Haan, J. F. Klinkhamer, J. P. F. van Rossem, C T. J. Louis Rieber.

Na voorlezing van dezen brief werd door den heer Cuypers nog de zeer juiste opmerking gemaakt, dat in de 7 % der leening groot *f* 45,000, tevens de aflossing van het kapitaal begrepen is, in een tijdvak van 35 jaren.

De heer Leliman ziet in dit stuk eene verrassing en na eenige beschouwingen daarover stelt hij voor, den brief in handen van het Bestuur te laten, om daarover met de Commissie nader te beraadslagen ten einde, na zooveel gepraat en geschrijf over deze zaak, eindelijk tot een praktisch nut te geraken. Hij hoopt echter, dat men zal blijven inzien, dat de Maatschappij geen instelling is die mag speculeeren en dat hare uitgaven niet onder andere instellingen mogen lijden.

De heer de Haan licht het voorstel en de geschiedenis van het in handen nemen van een terrein nog nader toe; terwijl de Voorzitter daarna duidelijk aantoont, dat van speculeeren geen sprake is. Hetgeen toch door de Maatschappij op 't spel gezet wordt beloopt — zooals in het finantieele plan is aangetoond — de som van *f* 210.

De heer Leliman verklaarde, alleen tot voorzichtigheid te willen aanmanen, en stelt andermaal voor om het Bestuur te machtigen in vereeniging met de Commissie het plan ten uitvoer te brengen, onder verantwoordelijkheid van het Bestuur; deze laatste valt echter niet in den geest van den heer Redeker.

Gedurende het debat over deze zaak sluipt de bespreking van een ander onderwerp binnen, reeds meermalen op eene Algemeene Vergadering aangeroerd; het is de vereeniging met het K. Instituut van Ingenieurs. Toen de stemmen daarvoor, zoowel als daartegen vernomen waren, komt het gebouw weder aan de orde, en vraagt de heer v. Malsen, die in de onderneming volstrekt geen risico ziet, wie de verantwoordelijkheid moet dragen, dit — of een volgend Bestuur.

Maar de heer Leliman erkent, dat zijn vraag om zedelijke en finantieele verantwoording eigenlijk onnoodig was. De vergadering moet haar sanctie hechten aan de zaak en het Bestuur is verplicht de onderneming op de beste wijze te steunen.

Dat bleek ook het gevoelen van het Bestuur te zijn, dat zich moreel aansprakelijk achtte voor al hetgeen de Mij. betrof, en voor de goede behartiging van de finantieele belangen. Niet de Bestuursleden voor zich zelve, omdat zij telkens wisselen, maar die leden als vertegenwoordigers der Maatschappij blijven aansprakelijk. Het Bestuur was vol vertrouwen voor de zaak omdat het tevens het aanzien der Mij. zou helpen verhoogen.

De Voorzitter dringt op stemming aan, en het voorstel tot stichting van het Gebouw wordt daarop met algemeene stemmen op 1 na, en 5 leden, waaronder buitengewone leden zonder stemrecht, die zich buiten stemming hielden, aangenomen.

De Commissie die reeds zoolang en zoo veel voor de zaak gewerkt had, mocht een warm woord van dank, door het Bestuur haar gebracht, ontvangen; en zeker voldeden alle commissie-leden gaarne aan de uitgedrukte wenschen om het Bestuur nu verder te steunen in de verwezelijking van het plan.

De vergadering was bestemd om gewichtige zaken te behandelen; zoo bracht de Voorzitter thans het Prea-advies van het Bestuur in zake de artikelen van den heer Leliman over Prijsvragen in discussie, zooals het reeds in het Weekblad was opgenomen.

De heer Leliman toonde aan, wat door het Bestuur anders werd ingezien, en wederlegde van zijn standpunt gezien de wijzigingen een voor een.

Het onderwerp evenwel, dat niet alleen in Nederland, maar ook in het buitenland meer dan eens en sedert geruimen tijd besproken werd, was niet geschikt om in een zoo talrijke vergadering behandeld te worden, en de heer Leliman stelde daarom voor het Bestuur een mandaat te verleenen de zaak verder tot een goed einde te brengen, en zich daarom in verbinding te stellen met hen wien de goede regeling van het uitschrijven der prijsvragen was gebleken na aan 't harte te liggen.

Nog even bespreekt de Voorzitter een paar bezwaren van den heer Leliman en verklaart daarop, dat na het overleg, hetwelk gewenscht werd, de artikelen publiek moesten gemaakt worden, om tot leiddraad te dienen, iets hetgeen volkomen in den geest van den heer Leliman bleek te liggen.

De vergadering werd onder anderen ook bijgewoond door den heer A. Newnham, architekt te Rijssel, eerst als geïntroduceerde, later als lid der Maatschappij. De Voorzitter stelde hem aan de Vergadering voor, waarop de heer Newnham het woord opvatte om in aangenamen vorm de vergadering zijn dank te betuigen voor het hem dubbel aangename besluit, waardoor de heeren van den Bergh en Leblanc, door de Maatschappij tot hare Eereleden waren benoemd. Daarna trad hij in beschouwingen over de ook in Frankrijk oude vraag, welke wijze van uitschrijven van prijsvragen het beste was. Spreker gaf met kennis van zaken eenige wenken, die hij als behartigenswaardig durfde aanbevelen, omdat hij zelve in twee verschillende vereenigingen medegewerkt had aan het opstellen van een reglement. Maar tot heden bestond in Frankrijk nog de toestand van 1878. Enkele, in Frankrijk aangenomen beginselen releveerde hij, maar erkende, dat voor andere landen ook andere wetten moesten gelden. De woorden van den heer Newnham werden met de meeste aandacht aangehoord, en de vergadering stemde dan ook ten zeerste met de woorden van Voorzitter in, toen deze den Franschen kunstbroeder zijn dank bracht, en hem het Weekblad der Maatschappij aanbeval om de leden van zijn ondervinding op het punt van prijsvragen te doen profiteeren.

Op voorstel van den heer Nieuwenhuis nam nu de vergadering nog het besluit, de som van *f* 25 tot wederopzeggens toe te verleenen voor de instandhouding van het opterichten Meseum voor Kunstnijverheid te Utrecht.

Voor dat de Voorzitter zijn hamer tot teeken van afscheid zou doen vallen, verzocht de heer Leliman nog een enkel woord te mogen spreken, in de eerste plaats om te vragen wat eigenlijk het officieele en het niet-officieele gedeelte in het Weekblad beteekent. Vervolgens wijst spreker 1°. op verbetering van het hoofd van dat blad, 2°. doet hij het verzoek om te trachten de bijeenkomsten der Maatschappij meer van wetenschappelijken aard te doen zijn, 3°. brengt hij hulde aan de Fransche en Belgische architekten die zoo krachtig hebben medegewerkt aan het tot stand komen der tegenwoordige tentoonstelling. Wat Nederland betreft, de architektuur is er slecht vertegenwoordigd; terwijl spreker zijn dank betuigt aan het Bestuur en den Secretaris der Maatschappij voor de goede zorgen die zij gehad hebben bij het tentoonstellen der teekeningen, vestigt hij de aandacht op de groote landbouwtentoonstelling van 1884 en hoopt, dat de Maatschappij daar krachtig zal optreden.

Nog zeide de heer Leliman het te betreuren, dat de heer W. C. Metzelaar als Bestuurslid afwezig was; ware hij tegenwoordig, dan zou hij hem gezegd hebben, vroeger hebt gij de Maatschappij gecritiseerd, ik hoop dat gij thans al uwe krachten ten beste aan haar besteden zult.

Punt voor punt beantwoordt de Voorzitter zoo veel mogelijk het gesprokene en zegt, dat in het niet-officieele gedeelte — tot nu toe — alleen die stukken werden opgenomen, waarvan door omstandigheden de Redactie geen voorafgaande kennis had kunnen dragen. Een ander hoofd was voor den volgenden jaargang van het Weekblad reeds gereed. Dat de wetenschappelijke voordrachten of besprekingen op de tegenwoordige vergaderingen op den achtergrond waren geraakt, was daaraan te wijten, dat de tegenwoordige architekten, van wie veel werk geëischt werd, meer handelden dan spraken. Vroeger, toen minder gebouwd werd, was er meer gelegenheid om gezellig te praten. De toestand van thans verdient echter meer toejuiching. Weinige architekten hadden op de Tentoonstelling ingezonden; hun werken waren op zulk een plaats als een droppel in de zee. De niet-inzenders hadden begrepen, dat dit ook hier met hun werk 't geval zou zijn.

De heer Knuttel nam het woord op voor den heer Metzelaar; het moest hem van het hart, dat het geen betamelijke handelwijze was, een uitdrukking als die van den heer Leliman te bezigen, terwijl de betrokken persoon afwezig was; het was bovendien natuurlijk, dat niet alle Bestuursleden tegenwoordig konden zijn.

Dadelijk verklaarde de heer Leliman alleen de tegenwoordigheid van den heer Metzelaar betreurd, maar in 't minst geen beleediging bedoeld te hebben, waarop de Voorzitter nog mededeelde, dat men als ambtenaar van het land, dit het eerst moest dienen en dan de Maatschappij. De heer Metzelaar was namelijk door ambtsbezigheden — aanwijzing voor de gevangenis te Zutfen — verhinderd tegenwoordig te zijn.

Nadat de heer Newnham nog een kort woord van dank had gesproken voor de hulde aan de Fransche architekten gebracht, en de Maatschappij geluk gewenscht had met haar heden genomen besluit tot stichting van een gebouw, waardoor de Nederlandsche architekten nog met meer recht konden zeggen „hier zijn wij", sloot de Voorzitter deze vergadering met de beste wenschen voor de Maatschappij en hare leden.

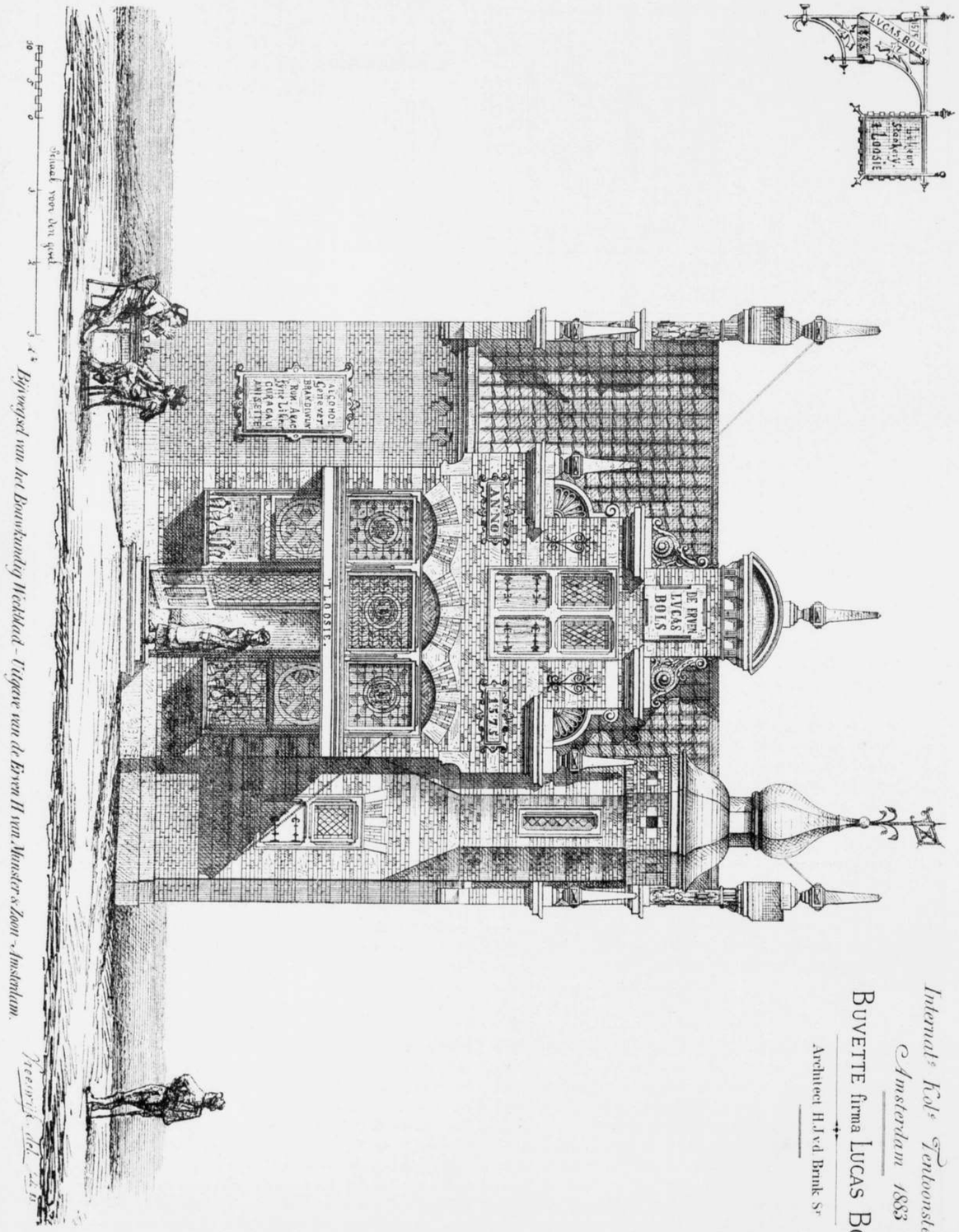

Internat.e Kol.e Tentoonstelling
Amsterdam 1883

BUVETTE firma LUCAS BOLS

Architect H.J.v.d Brink Sr.

Bijvoegsel van het Bouwkundig Weekblad – Uitgave van de Erven H. van Munster's Zoon – Amsterdam.

PHOTOLITH WEGNER & MOTTU AMST.

HERMAN JAN VAN DEN BRINK.

Als wij lezen welke eischen oudere en nieuwere schrijvers aan een goed architect stelden en zooveel lezers van dit Weekblad, trouwens zelf bij ondervinding kennen, dan zullen velen zeker gaarne meer willen weten van het leven, en eerbied gevoelen voor de energie van een man, die eerst op een leeftijd, waarop anderen reeds tot de volle rijpheid van hun wetenschap en talent gekomen zijn, die moeielijke kunst begon aan te leeren. En hoewel nu het talent, dat wij smaak noemen en dat den echten bouwkunstenaar moet kenmerken, wel eene gave is, is dat toch ook een talent, dat lange en vele studie kost, en eene goede leiding vordert, wil het zich in behoorlijken vorm uiten.

Is het nu bij de beoordeeling der werken eens kunstenaars in den regel niet noodig den persoon en de omstandigheden te kennen, in dit geval dient zulks wel degelijk in het oog gehouden te worden.

Herman Jan van den Brink werd geboren te Rotterdam 14 Mei 1816 en genoot behalve de gewone goede opvoeding dier dagen, het onderwijs in teekenen enz. aan de Academie te Rotterdam; zijn bestemming was wijnkooper en distillateur, welk beroep hij dan ook eenigen tijd uitoefende. Maar hoe is nu v. d. Brink er toe gekomen architect te worden?... Hij kocht een oud huis te Rotterdam en wilde dat door een timmerman doen verbouwen; het plan beviel hem niet en hij maakte zoo goed en zoo kwaad het ging een ander. Vervolgens maakte hij voor den pastoor te Beek bij Nijmegen, uit vriendschap een ontwerp voor eene nieuwe pastorie. Bij een onderzoek zijner bibliotheek vond ik twee banden van zijn hand, gedateerd: Ubbergen 1854 (dus was v.d. Brink toen 38 jaar) de eene bevattende allerlei eenvoudige meetkundige vraagstukken en oplossingen, en de andere getiteld „Verzameling kap-constructiën en houtlassen", naar het mij voorkomt, meest copiën uit „Brade", duidelijk maar niet mooi geteekend, echter voor mij van belang, omdat zulks het bewijs levert, hij toen eerst werkelijk begon en de zaak bij het rechte begin aanpakte, namelijk de grondbeginselen.

Omstreeks dienzelfden tijd werd er eene prijsvraag voor den bouw eener officieren-societeit te Rotterdam uitgeschreven; hij zond een plan in, dat hoewel nog al de kenteekenen van onervarenheid in constructie dragende, toch den 2den prijs verkreeg, tegenover 16 concurenten.

Het zij mij vergund hier te wijzen op de hooge waarde van de protectie voor de vorming en het doen uitkomen van het talent van den architekt, méér nog, als op eenig ander gebied der beeldende kunsten; immers de beschermer waagt hier veel. Die machtige protectie vond v. d. Brink in Monsr. Zwijsen, aartsbisschop van Utrecht. Op zekeren dag v. d. Brink sprekende, vroeg hij hem, op grond van diens liefhebberijstudie, zijn oordeel over een tweetal ontwerpen voor het Seminarie te Rijsenburg. Van den Brink maakte nog al aanmerkingen en Monsr. zei hem toen schertsend: „Welnu, doe gij het dan eens beter". — v. d. Brink nam de scherts als ernst op, maakte nieuwe plannen, die eenparig goedgekeurd werden, en zoo zien wij hem 18 Maart 1856 voor het eerst optreden als bouwmeester en nog wel van een belangrijk werk. — Zijn talent ontwikkelde zich snel en hij deed zich al spoedig als een der beste bouwmeesters kennen. Monsr. Zwijsen benoemde v. d. Brink later tot architect zijner Cathedrale van St. Catharina van Utrecht; deze kerk dateert uit de 13e eeuw en heeft in den bekenden storm van 1674 zwaar geleden. In die kwaliteit restaureerde hij met groot talent, zoowel als archeoloog en constructeur, sacristy, kapittelzaal en gerwenkamer, later koor en schip der kerk, terwijl een ontwerp voor een nieuwen voorgevel met twee torens goedgekeurd en de fundering daarvoor gemetseld werd. Hij mocht echter dat werk niet voltooien, en waarom niet?... Stelselmatige tegenwerking en hatelijkheden, waaraan hij in deze al spoedig bloot stond, — daarbij „andere heeren, andere wetten" in het aartsbisdom. — 't Is vreemd, men trok zijn aanstelling nooit in, maar de schoone hoofdkerk van het aartsbisdom Utrecht staat daar nog altijd, wachtende op zijn voorgevel.

Van af 1857 bouwde v. d. Brink kleinere of grootere kerken te Veenendaal, Ouden Rijn, Montfoort, Enschedé, St. Eusebius kerk en pastorie te Arnhem, te Uithoorn, Oud-Ade, Meppel, Naaldwijk, Wormer, Sassenheim, Heilo, Hillegom, prot. kapel te Scheveningen, Camposanto met kapel enz. te Rotterdam, het seminarie te Hageveld, het Ziekenhuis St. Joannes de Deo te 's Hage, verschillende pastoriën en liefde-gestichten.

Op het eigenlijke terrein der burgerlijke bouwkunst begon hij zijn loopbaan met verschillende kleine bouwwerken en werd bij een uitgeschreven prijsvraag in 1860 uit een 20 tal concurrenten aangewezen als bouwmeester van het kasteel Stoutenburg met aanhoorigheden, bij Amersfoort.

Uit documenten bleek mij, dat v. d. Brink bij de prijsvraag voor een Hotel de Ville te St. Nicolaas (België) in 1878, N°. 1 geweest zoude zijn. zoo zijn ontwerp niet twee dagen te laat ware ontvangen. Dit ontwerp op groote schaal geteekend, was bizonder mooi, zoowel van conceptie als van teekening; er schijnen zelfs nog onderhandelingen over den aankoop gevoerd te zijn.

Groot is het aantal particuliere werken door v. d. Brink uitgevoerd, als woonhuizen, villa's, schoolgebouwen enz. in verschillende plaatsen van ons land, in Amsterdam o. a. Societeitsgebouw der Groote Club, winkelhuis der firma Hajénius, de passage Fockkink. de Infirmerie te Leiden enz., ook het eenvoudige maar mooie monument voor Sam. Verveer op de Israël. begraafplaats te 's Hage.

In 1865 werd hij benoemd tot lid der Koninklijke Academie van beeldende kunsten te Amsterdam, en in 1877 tot architect van de Hoofd-Commissie voor de Nederl. Afd. op de Parijsche wereldtentoonstelling. Spoedig was een plan voor den gevel gereed, dat goedgekeurd werd. Hij liet het een vriend zien, die aanmerking op sommige onderdeelen maakte, en in vier dagen maakte hij een geheel nieuwe teekening van den gevel, dien wij allen kennen; vervolgens het gebouw voor de inzending van den Nederl. Landbouw, de Buvette voor de firma Lucas Bols, en tal van etalages voor inzenders. Na afloop der tentoonstelling ontving hij de groote zilveren medaille; waarom er echter bij den milden regen van rood lint op de commissieleden geen enkel stukje bij hun architect verdwaalde, verwekte toen veel verwondering; men zegt, hij was vergeten bij de opgave, en v. d. Brink was, hoewel als de meeste stervelingen,

gevoelig voor lof, en toch de man er niet na, om er moeite voor te doen.

In 1868 behaalde hij op de Tentoonstelling van Nijverheid en Kunst te Amsterdam de zilveren medaille voor een door hem uitgedachten photographietoestel om in de open lucht te opereren.

Het Koninkl. Zoöl. Genootschap te 's Hage benoemde hem tot lid van verdienste.

Zijn beide laatste werken waren een zeer origineel ontwerp voor eene societeitstent voor de z. g. Witte Societeit in 't Bosch te 's Hage (nog niet uitgevoerd) en het karakteristieke gebouwtje voor de firma Lucas Bols op de Koloniale Tentoonstelling te Amsterdam.

Groot is het aantal teekeningen door hem nagelaten, allen even keurig en toch flink en gemakkelijk geteekend; nooit gebruikte hij teekenaars, al spande het dan ook soms wel eens, maar ontelbaar is het aantal schetsjes en calques van profileringen en ornamentatie in verschillende stijlen, die hij langs alle kanten verzamelde.

En nu zijn portret. — Een krachtige, breede, rustige figuur, met eene mooie intelligente kop en geestig oog. Hij was welwillend en bescheiden en altijd bereid te helpen, vol ijver voor zijn lievelingsstudie, zelfs in de laatste drie jaren van een onduldbaar lijden, de pijnen vergetende, als hij kon werken.

Ik herhaal, wij moeten zijne werken beschouwen in verband met zijn late en eigen vorming en ons dan vragen wat er nog meer en nog beter van hem had kunnen worden ten bate der schoone bouwkunst, zoo hij van zijn jeugd af aan, onder goede leiding, van dat kunstvak eene degelijke studie had kunnen maken

's Hage, Juli 1883.

VR.

DE NATIONALE TENTOONSTELLING VAN BOUWKUNST TE BRUSSEL.

Vertaald naar het handschrift van den heer
ERNEST ALLARD, te Brussel.

De Nationale Tentoonstelling van Bouwkunst welke op dit oogenblik te Brussel gehouden wordt, beleeft een succes, waarmede wij de Société centrale d'architecture de Belgique geluk moeten wenschen.

Het was een stoute onderneming, om een tentoonstelling te organiseeren alleen voor teekeningen van gebouwen en van woningen; maar wanneer men rekening houdt met de uiterst slechte voorwaarden waarin bouwkundige teekeningen zich steeds op een algemeene tentoonstelling van schoone kunsten bevinden, dan kan men niet anders dan deze poging toejuichen, zoowel met het oog op de belangrijkheid als op den vooruitgang onzer kunst, haar aanmoedigen en tevens hopen, dat een dergelijke tentoonstelling spoedig op deze eerste moge volgen.

De tentoonstelling omvat twee afdeelingen, die der retrospectieve en die der tegenwoordige kunst, welke afdeelingen in veertien klassen zijn verdeeld. Ongeveer veertien honderd teekeningen, gravures en photographiën, werden door een honderd-en-dertigtal exposanten ingezonden.

De Regeering van België, de steden Brussel, Mechelen, Leuven, Antwerpen, Oudenaarde, Brugge, Mons. Gent, Léau, Lierre, Ostende, Vilvorde, alle hebben kostbare teekeningen die in hare archieven bewaard worden afgestaan, terwijl eenige verzamelaars, waaronder wij noemen de heeren Schoy en Vleute, architekten te Brussel, Schaeps, achitekt te Antwerpen, en de heeren Molenschot uit Brussel, De Bruyne uit Mechelen, Chalon, vice-voorzitter der Koninklijke Commissie voor de Monumenten, hunne platen ter inzage en hunne kostbare documenten ter leen gaven.

Tengevolge van deze groote medewerking, is de retrospectieve afdeeling op zich zelve reeds van onbetwistbaar belang.

De aandacht schenkende aan de teekeningen dezer afdeeling, zou het mogelijk zijn een omvangrijke geschiedenis te schrijven van de ontwikkeling der bouwkunst.

Het is echter noch de tijd, noch hier de plaats voor dergelijke arbeid; wij stellen ons voor, ons in deze studie slechts bezig te houden met de geschiedenis der bouwkunst van af de 16e eeuw, in onze streken; bovendien zijn wij genoodzaakt onze studie niet te uitgebreid te maken om niet te veel plaatsruimte van dit blad in beslag te nemen.

Van af het begin der 16e en zelfs op het einde der 15e eeuw, was de gothische stijl in België geheel in verval geraakt. De kunst, die ons onze heerlijke kathedralen, onze schoone raadhuizen heeft gegeven, verloor haar eigenaardig karakter. De in sommige opzichten mathematische, geconstrueerde vormen, hebben plaats gemaakt voor de meest bizarre en fantastische lijnen; in dien tijd toch verscheen de dubbel gezwikte boog, hoe langer zoo meer gebogen, met al de verdere grilligheden van den flamboyant stijl.

Een teekening der drie torenspitsen van de kerk St. Pierre te Leuven vertoont reeds deze karaktertrekken.

Deze teekening, het eigenhandige werk van Josse Metsys, is op perkament vervaardigd; zij toont ons hoe de teekenaar eene bijzondere nauwkeurigheid en eene duidelijke perspectievische voorstelling heeft beoogd.

Josse Metsys werd in 1464 te Leuven geboren; hij was de zoon van Josse Metsys en Catherine Van Kuicken. Behalve architekt, beoefende hij tevens het vak van smid en goudsmid. Met den bouw van de genoemde torens werd in 1507 een aanvang gemaakt. Het ruwe model van de torens, hetwelk men thans nog kan zien in het stedelijk museum te Leuven, werd door den kunstenaar uit Avesnes-steen vervaardigd. Dit geschiedde in 1525; Josse Metsys werd daarbij geholpen door zijn bloedverwant Jan van den Borne, genaamd Beyaert.

In het jaar 1530 stierf Josse Metsys, die wel ooggetuige was geweest van het verval der gothische kunst, maar van de renaissance nog geen kennis had gedragen.

Het schijnt, dat de gothische kunst in Henegouwen gedurende langeren tijd zuiverder bewaard gebleven is dan elders. Men zou dit kunnen opmaken uit de teekeningen op perkament, dagteekenende uit 1448, en door den meester-metselaar van de stad Valenciennes, **Michel de Raines**, vervaardigd voor de herbouwing van de kerk St. Waudru te Mons, en hoofdzakelijk uit het hoogst

kostbare perkament hetwelk door den heer R. Châlons ontdekt werd, en een voorstelling geeft van den toren van St. Waudru, door den beeldhouwer **Jehan de Thuin** vervaardigd, in gemeenschap met Jean Repu, meester-metselaar van de kerk.

De teekening van dezen toren, die zich 190 meter hoog zoude verheffen, werd ontworpen na een studiereis welke de genoemde **Jehan de Thuin** en **Jean Repu**, maakten, in gezelschap van **Guillaume le Prince**, een der bazen van de steengroeven van Ecaussines.

De kerk St. Waudru werd nimmer voltooid, tenminste wat betreft den toren. Enkele gedeelten zijn weggebroken of werden geheel veranderd. Maar gelukkigerwijze is men in het bezit der oorspronkelijke teekeningen van het voorportaal en den trap der kerk, van de hand van den architekt **C. F. Ouvertus**, geboren den 1sten Augustus 1759 te Mons, alwaar hij in de Rue-du-Haut-Bois woonde; Ouvertus stierf den 9den April van het jaar 1820.

Een teekening uit 1836 geeft een voorstelling van dit portaal en van den grooten trap die in 1840 werd afgebroken.

In de afdeeling voor de hedendaagsche kunst is de teekening tentoongesteld van den architekt der stad Mons, de heer **Joseph Hubert**, die met de restauratie van de St. Waudru belast is, en tevens een studie ontwerp voor de voltooiing van den toren der zelfde kerk, gemaakt naar de teekening van **Jehan de Thuin** en de nog bestaande gedeelten. Dit ontwerp getuigt van groote nauwgezetheid en van een volmaakt begrip van den gothischen stijl der 16e eeuw in de zuidelijke provinciën. Jammer echter dat deze teekening, die een vijftiental jaren geleden werd gemaakt, niet een weinig is hersteld geworden. Zij is waasachtig geworden en helaas een weinig te hoog geplaatst.

De teekeningen van **Ouvertus** leveren ons het volkomen bewijs, dat op 't einde van de vorige eeuw de kennis van den gothischen stijl geheel te loor was gegaan, dat de grondregelen waarop hij berustte geheel waren vergeten, even als zijn karakter. Deze toestand vindt zijn oorzaak reeds in de voorafgaande eeuw, ja zelfs in het einde van de 16e eeuw.

De ontdekking der handschriften van de klassieke schrijvers, en der brokstukken van oude bouwwerken op den Palatijnschen berg, deed een geestdrift voor de antieken herboren worden. Geleerden en kunstenaars bestudeerden als om strijd de monumenten van Athene en van Rome. Reeds in de 14e eeuw werden de voorteekenen van de naderende Renaissance in Italië zichtbaar. (Brunelleschi.)

Deze als 't ware vernieuwende beweging vond een grooten weerklank in geheel Europa en het was natuurlijk, dat in onze streken, alwaar de gothische stijl in het laatste tijdperk van een spoedig verval was geraakt tengevolge van een volmaakt verloren gaan van zijn zuivere grondregelen, de kunstenaars de hand reikten aan den herlevenden kunstzin, welks opkomst heerlijk was en op een schoone toekomst kon wijzen.

Wij kennen het oordeel der 17e eeuw over de gothische kunst; zie hier wat de onvergetelijke groote meester der Vlaamsche schilderschool, **P P. Rubens**, schreef: de smaak voor de barbaarsche en gothische bouwkunst vermindert bij den dag hier te lande, en nadert zijn einde; die voor juiste, verhoudingen, eene regelmatige symetrie getoetst aan de regels der Grieken en Romeinen, breidt zich hoe langer hoe meer uit, ter eere en tot verfraaiing van hetvaderland, zooals blijkt uit de in den laatsten tijd verrezen kerken, gebouwd door de eerwaarde Sociéteit van Jezus, in Antwerpen en in Brussel.

In België had Rubens grooten invloed op de bouwkunst, eveneens als op schilder- en beeldbouwkunst. De gravures van de zegebogen, op zijne teekeningen dateerende uit 1635, ten behoeve van de intocht van Ferdinand van Oostenrijk (zie Pompa Introitus honoris Seremissimo Principis Ferdinandi Austriaci) doen ons zien wat hem op bouwkundig gebied was bijgebleven van zijne Italiaansche reizen. Ook weet men, dat Rubens de paleizen van Genua in teekening bracht en er eene uitgave van bezorgde die hij opdroeg aan de prinsen en heeren van Vlaanderen, met de raadgeving om er voorbeelden uit te zoeken voor den opbouw van hunne kasteelen en paleizen. Hij zelf gaf in 1684 een voorbeeld door de stichting van het Huis Hilverne, te Antwerpen, bekend onder den naam van Hotel Rubens.

De vele en kostbare teekeningen van J. B. **Denoter** doen zien, hoezeer deze nieuwe smaak zich, onder zulk een hooge bescherming, spoedig in onze provincien verbreidde. (Gezicht op Gend in de 17e eeuw; gezicht op verschillende gebouwen te Mechelen enz.)

In 1635 teekende **Peeter Coeck**, uit Alost, een merkwaardig ontwerp van een fontein voor de tuinen van Marimont, en in het hartje van Henegouwen vertoonde de Renaissance zich in den bouw van den Tour du Chateau, waarvoor een projekt, door **Louis le Doulx** en den ingenieur **Anthoni** was vervaardigd en hetwelk, na onderworpen geweest te zijn aan de goedkeuring eener vergadering van ingenieurs, op den 12 Juli 1662 werd goedgekeurd en aangenomen. De oude toren was den 21 April 1661 ingestort.

Louis le Doulx leidde de werkzaamheden tot in het jaar 1674.

(Wordt vervolgd.)

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft aan de Tweede Kamer eenige inlichtingen verstrekt op de adressen van P. Schelling en Zoon en andere steenfabrikanten in Zuidholland, en van de Kamers van Koophandel en Fabrieken te Deventer en te Assen, over het gebruik van Belgischen steen bij den bouw van lagere scholen. Daarin wordt gezegd, dat de loop van vermelde aangelegenheid aan de Tweede Kamer bekend is uit de overgelegde adressen der steenfabrikanten.

Daarin wordt geklaagd, dat de inlandsche nijverheid wordt benadeeld, omdat bij den bouw van openbare lagere scholen het gebuik van Belgischen steen zou zijn voorgeschreven. Tot adstructie dezer klacht worden drie gevallen genoemd: er wordt namelijk gewezen op de bestekken voor het bouwen van scholen te Krabbendijke, Schore en Hansweert.

Het is gebleken, zegt de de Minister, dat in die bestekken de Belgische baksteen allen is voorgeschreven voor de metselwerken onder het trasraam; dat de districts-schoolopziener deze bepaling heeft goedgekeurd, omdat deze steensoort, naar het oordeel der deskundigen, voor fundeering zeer geschikt is, ook dat derhalve de voorstelling in de bedoelde adressen, als zoude voor den bouw en verbouw der genoemde gebouwen uitsluitend Belgische baksteen zijn voorgeschreven, onjuist is daar aan genoemde gebouwen voor verreweg het grootste gedeelte Nederlandsche steen gebruikt is.

Het komt niettemin aan den Minisier voor, dat een bestek, houdende het voorschrift om bij uitsluiting voor eenig werk buitenlandschen baksteen te gebruiken, door den districts-schoolopziener had moeten zijn afgekeurd. In dien zin is eene aanschrijving aan ieder der districts-schoolopzieners gericht, hoewel het geval slechts in twee schooldistricten schijnt te zijn voorgekomen.

De bouw van den Rotterdamschen Schouwburg is thans definitief aan den heer J. Verheul Dzn. opgedragen.

In het plan zullen eenige veranderingen gebracht worden: zooals het weglaten van den 4den rang, en een wijziging van de entrée, waardoor de façade eene andere verdeeling verkrijgt.

Tegen het einde van dit jaar zal de aanbesteding plaats hebben.

Eene bijzonder hoog huis, misschien het hoogste ter wereld, wordt thans te New-York gebouwd onder toezicht van den architekt Osborne. Het zal 182 voet of ongeveer 60 meter hoog, 150 voet breed en 80 voet diep zijn. Het zal aan de straatzijde tien, en aan den anderen kant vijftien verdiepingen hebben. Natuurlijk wordt dit torenhoogehuis van *lifts* of hijschtoestellen voor personen en goederen voorzien.

Het zal, zonder den grond, ongeveer *f* 1,700.000 kosten.

VEILING-BOUWTERREINEN.
in 't lokaal »FRASCATI" 8 October 1883.

Vijf bouwterreinen, aan het Ververspad, gem. Nieuwer-Amstel, ieder breed circa 6.38 M. en diep 29 20 M.

Veilconditiën bij den Notaris J. G. H. ter Horst en Copie bij den Notaris J. Paling Lzn.

Een bouwterrein, aan de Van Woustraat, b/d Stadhouderskade groot 1 are 8 centiaren.

Een dito, als voren, groot 1 are 14 centiaren.

Een dito, als voren, groot 1 are 20 centiaren.

Veilconditiën bij den Notarissen Mulder & Jukkenekke.

Afloop van Aanbestedingen.

AMSTERDAM 18 Sept. — De diakonie Ned. Herv. gemeente: het bouwen van eene school met onderwijzerswoning op de reeds voltooide fundeering aan de Blankenstraat:

de Zwaan en Koper	*f* 39.847
Cruiff en Schouten	» 37.980
Oosterink en Schut	» 37.200
Wolf & Zn.	» 37.150
J. J. Verbeek	» 36.700
De Haan en Cerlijn	» 36.200
L. Schaade	» 35.745
H. Rietsnijder	» 35.300
S. Koster	» 34.990
P. Heijink	» 34.900
A. Paans	» 34.800
W. Haakma	» 34.785 gegund.

BATMEN. 19 Sep. — Het gemeentebest: het bouwen eener nieuwe school:

G. W. Kortelink te Deventer	*f* 15.500
W. A. Kortelink idem	» 14.560
J. de Boer te Steenwijk	» 14.438
G. J. Wibbelink te Batmen	» 14.300
E. Roerink te Deventer	» 14.150
E. v. d. Woerd Jz. idem	» 14.136
J. Bonthuis te Zwolle	» 13.999
H. Lubbers idem	» 13.970
H. Visscher te Deventer	» 13 898
B. v. d. Worp idem	» 13.651
H. B. Lepping idem	» 13.424
F. Rietman te Diepenheim	» 13.238
E J. Klosters te Colmschate	» 12.738 gegund.

URK. 19 Sept. — Het gemeentebest: het aanbouwen, vergrooten en verbeteren der openbare school:

W. H. Schraal te Urk	*f* 24.900
H. J. Buis idem	» 22.888
M. van der Lippe te Beemster	» 19.990
J. H. Klein te Lemmer	» 19.600
L. van der Zaag te Leeuwarden	» 19.150
J. Dokter idem	» 18.786
P. M. de Vries te Lemmer	» 18.340

SCHIEDAM. 20 Sept, — Burgem. en Weth.: het bouwen van een school voor 400 kinderen met onderwijzerswoning, op een perceel weiland aan de verlengde Dwarsstraat:

Gegund aan de laagste inschrijvers, Wouterlood & Berkelaar te Schiedam voor de som van *f* 35.800

LEIDEN. 25 Sept. — De architect W. C. Mulder: het bouwen van een meelfabriek:

J. J. Bolm te Leidschendam	*f* 35.990
Ph. Verbrugge te Waddinxveen	» 33.262
W. G. Mansfelt te Wassenaar	» 33,190
M. Kapteijn den Boumeester en A. P. Planjer te Leiden	» 32.987
F. W. v. Vloten te Utrecht	» 32.869
Th. Hoogedoorn te den Haag	» 32.367
Gebrs. Westmaas idem	» 31.974
G. Splinter te Leiden	» 31.942
J. Verkoren te Voorschoten	» 31.000
J. Roodenrijs en L. M. Berkel te Wormerveer	» 33.826.36
C. M. Roozenburg te Naaldwijk	» 30.000
Th. Los te Leiden	» 28 637

ARNHEM. 26 Sept. — De genie: het bouwon van kazerne c. a, voor 1½ bataljon infanterie aan den Mussenberg:

K. J. Kalt te Ureterp	*f* 422.451
W. J. Kolkert te Deventer	» 418.980
J. van Groenendael te Nunhem	» 417.135
Th. Elbers	» 414.329
A. Keers te Hilversum	» 413.263
A. de Neef te Brielle	» 412.000
W. van Leeuwen te Hellevoetsluis.	» 411.799
M Lukas te Zevenbergen	» 411.777
A. v. d· Meer idem	» 408.765
P. van Koolwijk te Groenlo	» 407 900
Gebrs Poas	» 407.600
H. van Rhijn te Naarden	» 401.889
J. W. Bijl te Hardinxveld	» 395.000
J. H. Vos te Almelo	» 393.825
Gebrs. Lensink	» 389.600
G. H. van der Heijden	» 388.400
D. W. Magendans	» 313.900 de overigen allen aldaar.

STRATUM. 27 Sept. — De heer P. J. van den Briel: het bouwen van eene heerenhuizing:

P. J. Strijbos en P. Smits	*f* 10.880
A. van Nuenen	» 10.000
W. van Vlokhoven	» 9.900 allen te Stratum.

WORMERVEER 27 Sept, — De Bouwvereeniging: het bouwen van een huis met 4 woningen:

H. J. en G. Haandrikman te Amsterdam	*f* 12.200
L. Bouwman te Amsterdam	» 11.500
J. J. Tesselaar te Alkmaar	» 11.283
P. Langendijk te Beverdijk	» 11.111
Gebr. Gorter te Wormerveer	» 10.927
N. P. Braun te Beverwijk	» 10.836
H. Forrer te Wormerveer	» 10 845
J. v. Sante te Zaandam	» 10.650
K. Burgman idem	» 10.520
J. Otter te Koog a/d Zaan	» 10.297
M. Stam en Zn. te Wormerveer	» 9.774
Jb. Buijs idem	» 8.940 gegund.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

3DE JAARGANG. ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST. N°. 41. 11 OCTOBER 1883.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN en F. J. NIEUWENHUIS.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

NIET OFFICIEEL GEDEELTE: De nationale Tentoonstelling te Brussel. — Zijn Portland Cement materialen op den duur bestand tegen den invloed van faecale-stoffen? — De groote Bok op de Intern. Kolon. en Uitvoerh. Tentoonstelling. — Binnenlandsche berichten. — Afloop van aanbestedingen.

DE NATIONALE TENTOONSTELLING VAN BOUWKUNST TE BRUSSEL.

Vertaald naar het handschrift van den heer ERNEST ALLARD, te Brussel.

(*Vervolg van pag.* 255).

Evenwel, deze beweging op architektonisch gebied werd reeds vóór Rubens in België waargenomen.

De kardinaal Granvelle deed zich in 1550 te Brussel door den Italiaanschen architekt **Pastorana**, een prachtig paleis bouwen, thans verdwenen. Een ander Italiaansch architekt, de Milanees **Pizzoni** bouwde de kathedraal van St. Aubin te Namen.

Ik meen te kunnen aannemen, dat de renaissance bij ons een aanvang nam sedert het begin van de 16e eeuw. Inderdaad, het Hotel des Biscayens, in 1495 te Brugge gebouwd, is het oudst bekende voorbeeld.

Ingevolge eene opdracht der Koninklijke Commissie voor de Monumenten werden in 1879 eenige zeer belangrijke fragmenten van een gebouw uit het eerste vierde gedeelte der 16e eeuw door mij in teekening gebracht, en ik stelde uit die verschillende details een ontwerp te zamen tot afsluiting van het baptisterium der kerk van Molonnes. Twee wapenschilden, dat van Karel V en dat van den Bisschop van Luik, Evrard de la Marck, bepalen met zekerheid het tijdstip van 1525. De gebeeldhouwde paneelen der deur, de rijkdom der polychrome versiering, in een woord alles wijst bij dit kunstwerk op den Italiaanschen smaak, niettegenstaande de enkele gothische onderdeelen, in de bovenste gedeelten der betimmering.

De oude griffie van Brugge dateert van 1537.

In 1546 eindelijk verscheen het werk van Vitruvius te Antwerpen in druk, en **Pierre Coeck** van Alost, vertaalde de vier eerste boeken van **Serlio** in het Vlaamsch, bezorgde er in 1539 de uitgave van terwijl in 1553 het vijfde boek volgde. De zelfde artist, die schilder en architekt van Karel V was, gaf in 1550, het jaar van zijn dood, een Fransche vertaling van het derde boek. Ook deed hij in 1549 op eigen kosten de versieringen en eerepoorten (in renaissance stijl ontworpen) die aangebracht en opgericht waren voor de intocht van Infant Philips, in gravure brengen en uitgeven.

De voornaamste Belgische architekten uit dat tijdperk waren **Jacques Franquart**, **Coeberger** en **Faidherbe**: deze laatste, uit Mechelen afkomstig, was tevens een voortreffelijk beeldhouwer. Ook worden de Jezuïten Aguillon en Hesius genoemd.

Gedurende de 17e eeuw richtte men een groot aantal gebouwen voor godsdienstige doeleinden op, die meest allen van Italiaanschen invloed getuigen en in Jezuïten stijl gebouwd zijn.

Ten gevolge van het bombardement van Brussel, in 1695, gaf de renaissance ons de schoone Gilde-huizen, waardoor de Grand' Place van Brussel een der merkwaardigste openbare pleinen geworden is.

In de 18e eeuw boogde België op een architekt van groot talent: **Laurent Benoit Dewez**, in 1731 te Petit-Rechain

(Luik) geboren. Hij reisde tot op zijn dertigste jaar en bezocht Frankrijk, Italie, Duitschland, Syrië en Egypte, de monumenten der oudheid en der renaissance bestudeerende met een zorg, waarvan de schoone teekeningen in de retrospectieve afdeeling getuigenis afleggen. Toen hij in 1760 te Brussel terugkeerde werd hij tot architekt van Karel van Lotharingen benoemd, een betrekking die hij echter weldra vaarwel moest zeggen ten gevolge van een conflict met de Staten van Brabant over den bouw der gevangenis van Vilvorde. Dewez stierf in 1812 te Graid Bégard. Zijne leerlingen waren Payen (de oudere) die het koninklijke lustslot te Laeken bouwde, Montoyer, Carpentier, Malgan, Nivois, Vandekerkhove, Jazet en Loquifer.

Ongelukkigerwijze zijn bijna al zijn werken ten onder gegaan in de troebele tijden van het laatst gedeelte der 18e eeuw; zijn kostbare teekeningen zijn echter gelukkig bewaard gebleven.

De retrospectieve afdeeling bevat ook nog eenige teekeningen uit het laatst van de 18e eeuw, in de eerste plaats die van den architekt **S. F. de Bettignies** en van **Emmanuel Henri Fouson.**

Gedurende het eerste gedeelte van de 18e eeuw en de geheele 17e eeuw verzwakte de merkwaardige beweging die een kenmerk is geweest van de 16e eeuw. Na de buitensporigheden die tot het bizarre van den meest anti-bouwkunstigen aard hadden geleid, schijnt het alsof de kunstenaars zich bezighielden met het zoeken naar een zuiverder kunst, die tevens soberder en meer waar was.

De instelling van de Grands Prix aan de Ecole des Beaux-Arts te Parijs, de beurzen voor het maken van studiereizen toegestaan aan de lauréats, om hen in staat te stellen de monumenten der oudheid te Rome en te Athene te gaan bestudeeren, maakte dat men in menig opzicht andermaal tot een renaissance kwam.

De retrospectieve afdeeling der tentoonstelling geeft ook de teekeningen van den eersten Belg, naar wij meenen, die de hooge belooning ontving, thans „Prix de Rome" genoemd.

De Craene zag het eerste levenslicht te Tournay, in 1759. Van af zijn jeugd volgde hij de lessen aan de teekenschool van zijn geboortestad, onder de leiding van den heer Renard. Daarna begaf hij zich naar Parijs en behaalde aan de Ecole des Beaux-Arts een zoodanig succes, dat hij door zijn professoren werd ingeschreven op de lijst der Grands-prix. Als vreemdeling had hij evenwel geen recht op het reisgeld; de Koning der Nederlanden gaf het hem echter ten geschenke.

De Craene zond uit Italie en Griekenland een aantal prachtige teekeningen, welke de stad Tournay voor deze tentoonstelling heeft willen afstaan; allen zijn naar oude monumenten genomen.

Ook bevat de retrospectieve afdeeling nog de heerlijke uit Italie gezonden teekeningen van **Suys**, Tilman François, de uitstekende architekt, geboren in 1783 te Ostende en gestorven te Brussel op 11 Juli 1861, de bouwer van het Pavillon Casaux te Brussel (thans afgebroken) en van de schoone St. Joseph Kerk, eveneens te Brussel in het Quartier Léopold.

Ook bevat die afdeeling nog de zeer uitgewerkte en degelijke teekeningen van **Gustave Deman, Dela-Censerie, Haert** en **Backelmans**, allen lauréats van den Grand-Prix.

Deze periode van omvangrijke studien voert ons tot het begin van deze eeuw. De waardeering van den spitsbogen stijl, door Rubens, die hem kenmerkte als barbaarschen gothischen stijl, werd nog gedeeld. Men zag de steenen meesterwerken verwoesten; men zag de meest verschillende monumenten der bouwkunst, onder de leuze van herstelling, zonder genade en zonder zelfs acht te slaan op geschiedkundige herinneringen, tot in den grond bederven.

Maar de archeologische wetenschap, voorgestaan door verdienstelijke mannen als Millin, Séroux d' Agincourt, baron Taylor, Lenoir, Quatremère de Quincy, Letrame, Raoul Rochette, de Saulcy, Lenormant, Du Sommerard, Didron, de twee Champolion's, trad in het strijdperk om de rechtmatige waardeering te eischen voor een kunst, die ons zoo vele bewonderenswaardige monumenten had geschonken.

Een groote stem werd toen gehoord; **Victor Hugo** bewoog de gemoederen door zijne hoofdstukken, over de Nôtre—Dame de Paris, getiteld Paris à vol d'oiseau en Ceci tuera cela; met de overtuigende kracht, aan zijn woord eigen, streed hij tegen het werk van onwetende verwoesters, wier handelingen reeds al de lang geduurd hadden.

En daarna trad **Viollet-le-Duc** op, die in zijn Dictionnaire de groote grondregels, de schoonheden en den geest zelve van den spitsbogenstijl verkondigde.

Ontegenzeggelijk heeft het geslacht van 1830 groote diensten bewezen aan de maatschappij, en daarom is de bouwkunst het grooten dank verschuldigd.

En waarlijk, de enge geest van uitsluiting, zoo nadeelig voor de vrijheid, het leven gevende element der kunst, is verdwenen.

Sinds dien tijd geschiedt de restauratie der oude gebouwen met een eerbiedige zorg en een artistieke loyauteit.

Tengevolge van dien toestand waren de architekten genoodzaakt, hunne kunst degelijker en grondiger te bestudeeren, en haar voor verschillende gevallen met hare eigenaardige uitingen in verschillende stijlen toe te passen; dat hebben ook de architekten begrepen, waarop wij terecht trots zijn: Balat, Poelaert, Beyaert, Backelmans, evenals van Overstraeten te vroeg der kunst ontrukt, Suys, en door hun voorbeeld aangemoedigd, een schare van jongeren, die zich zullen beijveren om dat groote principe te huldigen, dat een bouwkunstenaar meer en beter moet zijn dan een decorateur: hij moet denker en filosoof tevens zijn.

Deze nationale tentoonstelling zal aan de bouwkunst die belangrijke groote dienst bewijzen, dat zij doodend zal zijn voor dien ongelukkigen geest van uitsluiting die de Belgische school der bouwkunst verdeelt in twee vijandig tegenover elkander staande legers: de néo-vlaamschen en de eclectiers.

Vurig wensch ik een goede profeet te zullen zijn.

ZIJN PORTLAND CEMENT MATERIALEN OP DEN DUUR BESTAND TEGEN DEN INVLOED VAN FAECALE-STOFFEN?

Geruimen tijd geleden las ik in een courant of tijdschrift, waarvan mij den naam ontging, dat men te Londen ongeveer 2500 M. riool, van Portland cement buizen van groote afmetingen, had weg gebroken en vervangen door gemetseld riool, omdat de Portl.cement buizen op vele plaatsen door de beerstoffen waren verteerd, zoodat er gaten in ontstaan waren.

Toch waren deze buizen van betrekkelijk jongen datum, zooals trouwens uit den aard der zaak volgt, want de voorwerpen van Portland-cement vervaardigd, behooren tot den nieuweren tijd.

Na lezing van dat bericht nam ik mij voor, de aandacht der technici in ons vaderland op dit belangrijk punt te vestigen, doch meer urgente bezigheden drongen dit voornemen op den achtergrond en na eenigen tijd was de berichtgever mij ontgaan en kon ik dus de zaak moeilijk ter sprake brengen in een vakblad.

Dezer dagen trof ik echter, toevalligerwijze, in de Bibliothèque universelle et revue suisse, (jaargang 1880 pag. 466 December-nummer) eene zinsnede aan, die op gelijke ervaringen als boven vermeld betrekking heeft. Te weten:

> „Les conduites en ciment hydraulique sont les plus mauvaises de toutes. Elles ne laissent point filtrer les eaux, sans doute, mais la chaux, ayant de l'affinité avec certains constituants des matières fécales, se mêle à eux, se décompose graduellement et finit par disparaître, au grand danger du quartier où elles se trouvent."

(De riolen van hydraulische cement zijn de slechtsten van allen; wel laten zij geen water door, maar daar de kalk verwantschap heeft met zekere bestanddeelen der faecale stoffen, verbindt zij zich daarmede, ontbindt zich langzamerhand en verdwijnt eindelijk geheel, enz).

De vraag is nu maar, uit welke bestanddeelen was de bedoelde „ciment hydraulique" samengesteld.

Het gebruik van het woord „chaux" geeft recht om aan te nemen, dat in het mengsel ook kalk voorhanden was, en aangezien juist de kalk de aanleiding tot ontbinding geeft, volgens den schrijver, is het mogelijk, dat voorwerpen uit cement zonder kalk samengesteld niet aan het ontbindingsproces onderworpen zijn.

Men moet echter niet vergeten, dat de franschen het met de woorden „ciment" en „chaux" niet altijd even streng nemen, en bij den hier bedoelden schrijver is er te meer aanleiding om hem daarvan te verdenken, nu hij zelf verklaart, leek in het vak te zijn, en zijn inlichtingen bij anderen te hebben geput, toen hij (Ed. Fallichet) de verschillende rioolstelsels met elkaâr vergeleek en ten slotte tot een verheerlijking van het geniale Liernurstelsel besloot.

Wellicht kan een der lezers van dit blad omtrent dit vraagstuk, licht verspreiden en is hij genegen daardoor vele lezers aan zich te verplichten.

Nu er bij de tallooze riolen reeds beerputten gebruikt worden uit Portl-cement en zand samengesteld, schijnt mij dit punt belangrijk genoeg toe om het in dit orgaan aan de orde te stellen.

De geachte Redactie zal, naar ik vertrouw, die meening deelen.

J. B. v. L.

DE GROOTE BOK

OP DE INTERNATIONALE KOLONIALE EN UITVOERHANDEL-TENTOONSTELLING.

Zij, die de Amsterdamsche Tentoonstelling bezocht hebben, zullen ongetwijfeld de inzending bewonderd hebben van de Maatschappij „de Atlas", de te Amsterdam gevestigde machinefabriek, die een grooten mastbok en een loopkraan heeft ingezonden.

Beide machines waren op het tentoonstellingsterrein opgesteld, en wel in dat gedeelte hetwelk tusschen de P. C. Hooftstraat en het Rijksmuseumgebouw ligt. Over beide inzendingen zullen wij hier het een en ander in het kort mededeelen.

De groote mastbok, die zooals de meesten van onze lezers ongetwijfeld wel zullen weten, berekend is om lasten van honderd duizend kilogram op te heffen, werd door de genoemde Maatschappij voor rekening van het Ministerie van Koloniën gebouwd en is bestemd om op het marine-etablissement te Soerabaya dienst te doen. Hij heeft een inrichting waardoor het mogelijk wordt daarmede een last van honderd ton op te hijschen en tevens een andere van minder zware constructie, die gebruikt wordt zoodra de op te heffen lasten niet meer wegen dan twintig duizend kilogrammen.

De mastbok is driebeenig, en bestaat uit twee ronde voorbeenen en een achterbeen, dat een vierkante doorsnede heeft. Alle drie worden bovenaan, ter hoogte van negen-en-twintig meter boven den beganen grond, vereenigd door een zeer zware as, die tevens als steunpunt dient voor de op te hijschen lasten. De beenen zijn hol en uit plaatijzer vervaardigd, dat een dikte heeft van elf millimeter, terwijl hier en daar inwendig ringen zijn aangebracht, die het geheel aanzienlijk versterken. Het gewicht van een der beenen bedraagt ongeveer vijftien duizend kiligram en is dus, vergeleken bij de op te heffen lasten, zeer gering te noemen.

Overigens valt van de beide voorbeenen weinig te zeggen, en met de bekende opmerking, dat zij weer de bewijzen leveren, hoe de holle cilindervorm de krachtigste is en steeds in dergelijke gevallen aanbeveling verdient, kunnen wij van dit onderwerp afstappen en ons met de inrichting van het derde been, het belangrijkste van den geheelen bok, gaan bezighouden.

Het derde been heeft, zooals wij zeiden, een rechthoekige doorsnede, waarvan de afmetingen aan de beide uiteinden van het been afnemen.

Aan het ondereinde bevindt zich een soort van grooten moer waarin een schroef past, die een lengte heeft van ongeveer acht meters en dienen kan om daarmede de totale lengte van dit been te vergrooten of te verkleinen. Wordt namelijk deze schroef door middel van een stoommachine rond gedraaid, dan zal — daar de schroef zelve slechts een ronddraaiende beweging kan hebben, het derde of achterste been zich in een richting van of naar den kop van de schroef voortbewegen en — daar het eigenlijke steunpunt van dit been gevormd wordt door den schroefkop — dus eigenlijk kunstmatig verlengd of verkort worden. Bij deze beweging zal dus de geheele bok zich verplaatsen, met dien verstande evenwel, dat de beide voorbeenen,

die draaibaar in pannen op den grond rusten, niet van plaats veranderen.

De top van den bok beschrijft een gedeelte van een cirkelboog, die grooter of kleiner zal wezen, naarmate de schroef meer of minder wordt uitgedraaid.

Ten einde te voorkomen, dat de geheele zwaarte van het derde been op de schroef rust, heeft men een inrichting aan het uiteinde van dat been gemaakt, welke het best kan worden vergeleken met een klein wagentje waarvan de wielen over een zoogenaamden freem loopen, terwijl het gestel van den wagen het uiteinde van het been, of de moer van de schroef draagt. Bij het uitdraaien van de schroef — het verlengen dus van het achterbeen, wordt het wagentje omhoog over den freem voortbewogen.

Door de beschreven inrichting aan het achterbeen is het mogelijk den top van den bok zooveel voorover of achterover te bewegen, dat de daaraan opgehangen last over een horizontale afstand van 13,25 meter kan worden verplaatst. Zware stukken kunnen dan op deze wijze gemakkelijk uit schepen worden gelicht en op de kaden gestreken worden, waar deze voor vastgemeerd zijn.

Voor het ophijschen van de lasten van verschillende gewichten heeft men twee afzonderlijke blokken.

Het groote hijschblok bestaat uit twee blokken, waarvan het bovenste aan de as is opgehangen en uit vijf schijven bestaat. Daaronder hangt het losse hijschblok met zes schijven aan een stel van zeer zware kettingen, die een schalm dikte hebben van drie centimeters. De uiteinden van die kettingen winden zich, na over twee enkele blokken naast het hoofdblok geloopen te zijn, om twee zeer zware trommels, die ter rechter en ter linkerzijde van het steunpunt van het achterste been opgesteld zijn.

Het losse blok is zeer zwaar en weegt ongeveer vijf duizend kilogram. Dit groote gewicht was noodzakelijk, omdat anders bij het vieren van den hijschketting de wrijving van deze over de katrollen aan het blok niet overwonnen zou kunnen worden. De hier bij te gebruiken hijschketting heeft een lengte van drie honderd zestig meter.

Het kleine hijschblok is op ongeveer dezelfde wijze ingericht als het groote blok. Het onderscheid tusschen beide bestaat in het aantal katrollen, waarvan er twee in de boven- en drie in de onderkatrol aangebracht zijn. De hiervoor te gebruiken ketting heeft een lengte van tweehonderd vijfentwintig meters.

De afmetingen van den bok vindt men aldus opgegeven:

Lengte der voorbeenen	29,15	M.
„ van het achterbeen zoover mogelijk uitgezet	38,6	„
„ van het achterbeen zoover mogelijk ingezet	31,4	„
Afstand van de steunpunten der voorbeenen (midden op midden)	13,2	„
„ van de steunpunten der voorbeenen aan het boveneinde	1,88	„
„ Horizontale afstand van den basislijn der voorbeenen tot oscillatiepunt van het achterbeen	18,8	„

Zooals men wellicht weet werd deze bok onlangs beproefd. De hoofdproef bestond in het ophijschen van den last van honderdduizend kilogram, met een snelheid van een halven meter per minunt, tot een hoogte van vijftien meters. Zoodra de last die hoogte bereikt had, werd de bok met den last over een horizontale lengte van tien en een halven meter buiten de draagpunten der voorbeenen gebracht, hetgeen met een snelheid van acht-tiende meter per minuut moest geschieden, daarop werd de last vijftien meter lager gebracht, weer omhoog gehaald, de bok ingevoerd en ten slotte de last op den grond gestreken.

De last van honderdduizend kilogram werd verkregen door gebruik te maken van drie stoomketels, waarvan de waterruimte met water werd aangevuld totdat het stelsel een gewicht van honderd ton had bereikt.

Deze bewegingen, het werken met de kraan in één woord, heeft plaats door middel van een stoommachine en zoowel het op- en afwinden van de ketting op de hijschtrommels, als het in- en uitdraaien van de schroef, die het derde been kan verlengen, geschiedt door die machine en slechts door één machinist die zich voor de verschillende manipulatien niet van zijn plaats behoeft te begeven.

De stoommachine bestaat uit een horizontale hoogen druk-machine met twee cilinders en met veranderlijke expansie.

De afmetingen zijn:

Middellijn van den cilinder	0,32	M.
Zuigerslag (lengte)	0,54	„
Aantal omwentelingen per minuut	50	
Geïndiceerde paardenkracht	30	

De voor deze machine benoodigde stoom, wordt ontwikkeld in een buizenketel van de volgende afmetingen:

Middellijn van den ketel	2	M.
Lengte	2,60	»
Aantal buizen	60	
Drukking in atmospheeren	4.	

Een dergelijke bok als de hier beschrevene bevindt zich op de Handelskade te Amsterdam en kan ook in teekening bezichtigd worden in het paviljoen van de stad Amsterdam op het Tentoonstellingsterrein. Die bok heeft evenwel een vermogen van tachtig duizend kilogram, maar wijkt alleen in afmetingen en zwaarte van constructie van die, voor Soerabaya bestemd, af. Elders vindt men bokken van deze constructie in Marseille, Spezzia, Antwerpen, Southampton en willicht nog eenige andere havensteden van Europa.

Thans nog een enkel woord over de loopkraan, die eveneens door de Maatschappij „de Atlas" is tentoongesteld.

Deze loopkraan, die bestemd is om gewichten tot een maximum van twintig duizend kilogram op te heffen en te vervoeren, werd oorspronkelijk besteld en in bewerking genomen voor rekening van de Amsterdamsche Kanaalmaatschappij, doch sedert het overnemen van de werken door den staat, is het rijk daarvan eigenaar geworden; zij is bestemd voor de haven van IJmuiden en wel in het bizonder om de zware blokken te plaatsen

die tot onderhoud en herstelling der hoofden moeten dienen.

Haar werking zal bestaan in:

1°. Het opheffen van lasten tot een maximum van twintig ton tot een hoogte van 9,30 M. en het ronddraaien van dien last in een cirkel van veertien meters.

2°. Het opheffen van lasten met een maximum gewicht van tien duizend kilogram tot een hoogte van zeven meters en het ronddraaien van dien last in een cirkel van twintig meters.

De kraan bestaat uit twee deelen:

1°. Uit den wagen met het onderstel en den ondersteuningskrans, en:

2°. Uit het bovengedeelte of de eigenlijke kraan, die in een cirkel ronddraaien kan.

De eigenlijke wagen heeft een onderstel van twee kleine wagentjes, zoogenaamde boggies of trucks, die ieder vier stalen wielen hebben. Deze inrichting was noodig ten einde de last, die zeer aanzienlijk is, zooveel mogelijk te verdeelen.

Op den wagen staat een zeer zware stalen spil, bevestigd op een fundatieplaat van zwaar gegoten ijzer. Om deze spil kan het geheele bovenstuk draaien, doch ten einde te voorkomen, dat het geheele gewicht voor rekening van deze spil komt, dient een zoogenaamde ondersteuningskrans, een zware cirkelvormige ring, die een middellijn heeft van 3,70 meter en concentrisch met de spil op den wagen is bevestigd.

Het bovenstuk bestaat uit een groot ijzeren raam, waar op de verschillende machineriën zijn aangebracht, de stoomketel, de stoommachine van veertig paardekracht. enz.

De plaatsing van den stoomketel, zooals begrijpelijk is, is zoo gekozen, dat hij als tegenwicht kan werken bij het opheffen van zeer zware lasten.

De stoommachine dient niet alleen voor het opheffen en ronddraaien van den last maar ook voor de voortbewegiug over de rails van den geheelen toestel.

Wanneer de last ter zijde van de kraan — dat wil zeggen, niet daar vóór of daarachter — gestreken moet worden, zou de geheele toestel gemakkelijk kunnen kantelen. Om dit te voorkomen zijn vier zware pooten — aan iedere zijde twee — aangebracht, die men uitdraaien en opzetten kan, telkens wanneer de omstandigheden dit noodzakelijk maken.

Ten slotte nog eenige opgaven omtrent de afmetingen van dezen machine.

De beweegbare arm van de kraan bestaat uit twee van gesmeed ijzer vervaardigde armen, die zeer zwaar en op verschillende plaatsen door zware dwarsstukken verbonden zijn. Aan het boveneinde draagt deze arm de katrol en met het andere uiteinde draait hij in een pan, die aan het wagengestel verbonden is.

Er is een inrichting aan den arm gemaakt, die veroorlooft dezen te verlengen of te verkorten, waardoor dus de last verder of minder ver van het midden van de kraan kan gebracht worden. Dientengevolge is de middellijn van den cirkel, door de last gedurende de omdraaiing beschreven, tusschen veertien en twintig meters naar willekeur te stellen.

De eerste afstand wordt gebruikt bij het vervoer en het verplaatsen van lasten tot een maximum van twintig ton. De kortste afstand is de grootste waarop lasten van tien ton verplaatst kunnen worden.

De stoomketel is vertikaal en van cilindrischen vorm. De vuurhaard ligt inwendig en vijf buizen kruisen elkaar in de stookruimte.

De hoofdafmetingen van dezen ketel zijn:

Middellijn van den stoomketel	1,50	M.
„ „ „ vuurhaard	1,20	„
Hoogte van den stoomketel	3,25	„
„ „ „ vuurhaard	2,20	„
Stoomdrukking	6	Atm.

De vertikale stoommachine heeft twee cilinders van 0,20 meter diameter en 0,28 meter lengte van zuigerslag. Onder normale omstandigheden bedraagt het aantal slagen, honderd per minuut.

Op den hoofdas bevinden zich vier schroeven zonder einde, die dienen om de verschillende werkzaamheden waartoe de kraan in staat is, afzonderlijk uit te voeren.

De buitenste linker schroef zonder einde dient om de machineriën in beweging te brengen, waarmede kleine lasten van hoogstens vijf duizend kilogram tot een snelheid van elf en een halve meter per minuut moeten geheschen en vervoerd worden. Voor het opheffen van de zwaarste lasten tot een maximum van twintig duizend kilogram met een snelheid van twee en een kwart meter per minuut bedient men zich van de schroef zonder einde, die ter rechter zijde aan het andere uiteinde van de hoofdas is aangebracht.

De schroef zonder einde No. 2, die naast de eerstgenoemde geplaatst is, dient voor het verkorten of verlengen van den arm van de loopkraan.

Deze verlenging van zeven tot tien meters straallengte duurt slechts drie minuten en de geheele bewerking kan plaats grijpen terwijl de maximum last aan de kraan opgehangen is.

De vierde schroef zonder einde (No. 3) is dubbel. Door deze rechte te schuiven wordt de kraan rond gedraaid, terwijl de voor- of achterwaartsche beweging van de loopkraan het gevolg is van het ter linkerzijde schuiven van deze schroef.

Laatgenoemde beweging, namelijk de voor- en achterwaartsche beweging van de loopkraan, heeft plaats met een snelheid van zestien en een halven meter per minuut, terwijl de geheele omdraaiing van deze machine in twee en een halven minuut kan bewerkstelligd worden.

De last behoeft niet juist vlak onder de kraan te liggen. Deze kan zijn lasten eveneens in schuine richting opheffen zonder dat men daarom voor een verplaatsing of verdraaiing heeft te vreezen. De vier genoemde schroeven zonder einde, de smoorklep en de handels, die bij de verschillende bewegingen aan de machine gebruikt moeten worden, bevinden zich alle in een zeer kleine ruimte bij elkander. Een persoon is alzoo voldoende om al de manipulatien te verrichten, die bij het werken noodzakelijk zijn.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

De heeren G. Albers Lz. & Co., houthandelaars te Middelburg, beschrijven in eene brochure de eigenschappen, de kosten en de wijze van bewerking van het zoogenaamde » Groenharthout", dat volgens hen tegen de paalwormen, de zoo terecht gevreesde vijanden onzer kusten, bestand is gebleken te zijn.

Tal van bewijzen halen zij voor deze goede eigenschap aan.

Uit eigen ervaring is hen zelfs gebleken dat groenharthout, gedurende 19 jaren aan het water blootgesteld op plaatsen waar de paalworm huisvest, gezond en gaaf gebleven is, terwijl op de zelfde plaats het gekyaniseerde eikenhout na 10 jaren vergaan was.

Dit leidt de schrijvers tot de conclusie, dat het groenharthout waarlijk bestand is tegen paalworm. Wel dringt deze in de buitenste lagen van het hout, maar kan niet voortbestaan in de dieper gelegen lagen, die bestanddeelen bevatten welke het leven uitdooven.

Het groenharthout wordt het meest gevonden in de Engelsche en de Ned. West. Indische nederzettingen Guyana.

Na eene beschrijving der kenmerkende eigenschappen, de kosten en de wijze van bewerking dezer houtsoort, wordt aangetoond, dat palen daarvan, verre de voorkeur verdienen boven gewone palen met wormnagels beslagen. Waar thans dus gezaagd of beslagen eikenhout moet verwerkt worden, dat hetzij gecreosoteerd, bekoperd of met wormnagels beslagen moet worden, kan gerustelijk groenharthout gebezigd worden.

Bovendien is dit hout zeer hard en kan dus gebruikt worden voor peluws en stukken die zware drukkingen te doorstaan hebben en bij molenwerken voor kamraderen in plaats van het beukenhout, dat minder goed, of azijnhout, dat in vele gevallen te duur is.

Uit de antwoorden op de aanmerkingen, voorkomende in het verslag der afdeelingen van den Gemeenteraad van Amsterdam over de gemeentebegrooting van 1884, blijkt o. a. dat Burgemeester en Wethouders voornemens zijn voor den bouw der nieuwe beurs, eene internationale prijsvraag uit te schrijven.

Ook blijkt, dat op het besluit tot demping van den Nieuwezijds Voorburgwal niet zal worden terug gekomen. Sommigen dachten, dat dit wel 't geval zoude zijn, nu herstellingen aan de kaaimuren langs de pijpenmarkt waren uitgevoerd, daar de slechte toestand van die muren als argument voor de demping op den voorgrond traden. De herstellingen betroffen echter alleen onvermijdelijke reparatiën, noodig geworden door de vertraging der demping.

De oude houten ramen der benedenverdieping van de Rijks Universiteit te Leiden schijnen vervangen te zullen worden door ramen van zandsteen, en daarmede vordert, hoewel langzaam, de restauratie van het oude Kerkgebouw aan het Rapenburg. Slechts één der ramen is onder handen genomen en zal spoedig gereed zijn.

Afloop van Aanbestedingen.

BOERNE. — Het gemeentebest: onderhandsche aanbesteding van het bouwen van een post- en telegraafkantoor met directeurswoning:

J. Fikkert te Almelo	*f* 11.618
Schreuder en Barneveld idem	» 10.149
A. Groothengel te Borne	» 9.934
F. Morselt idem	» 9.899
A. Peters te Zenderen	» 9.333.33

SNEEK. 29 Sept. — Het gemeentebest: het bouwen van eene school voor openbaar lager onderwijs voor 384 kinderen met ameublement:

N. P. Molenaar aldaar	*f* 40.900
J. de Graaf aldaar	» 40.716
P. S. Westra te Arum	» 38.330
W. A. de Rapperd idem	» 37.440
P. J. Mijdam te Tzummarum	» 37.400
J. Jorritsma te Bolsward	» 35.148
J. Pijkstra te Bergum	» 36.163
L. Vos te Bolsward	» 35.158
D. K. Landstra idem	» 34.986
	nog niet gegund.

ZALT-BOMMEL. 1 Oct. — Regenten van het gecombineerde weeshuis: het afbreken van het bestaande weeshuis en het wederopbouwen daarvan, naar de plannen van den architekt A. M. A. Gulden aldaar:

A. van Broekhoven	*f* 15.552

HILLEGOM. 2 Oct. — De architekt Jb. Guldemond: het bouwen van zes werkmanswoningen: Begr. *f* 3500:

J. P. A. Nelissen te Haarlem	*f* 4.900
C. de Ruiter te Waddinxveen	» 4.560
D. Kramer te Schagen	» 4.540
C. J. Buis te Haarlem	» 4.414
G. Schornagel idem	» 4.310
W. Boot te Woubrugge	» 4.190
C. van Diest te Koudekerk	» 4.105
A. v. d. Berg te Leimuiden	» 4.095
W. A. van Amstel te Heemstede	» 5.998
J. Visscher te Haarlem	» 3.980
J. van Tongeren te Vogelezang	» 3.960
L. van Luiken te Heemstede	» 3.942
L. Ziere idem	» 3.900
G. Nederstigt te Rijnsaterwoude	» 3.815
D. Roos te Haarlemmermeer	» 3.790
J. Goozen te Hillegom	» 3.688
W. A. Philippe idem	*f* 3.688
J. van den Bosch idem	» 3.549
J. van der Jagt idem	» 3.500
Giebels en Servellen te Haarlem	» 3.420
	gegund.

HAARLEM. 4 Oct. — Het ministerie van binnenl. zaken: 1. het bouwen van een ketelhuis en eene gasfabriek met bijbehoorende werken, benevens eene portierswoning; een en ander ten behoeve van het Rijkskrankzinnigengesticht te Medemblik:

A. Vos Rz. te Helder	*f* 38.400

2. het maken van bergloods voor eene stoomloskraan te IJmuiden:

S Wit Jz. te Oterleek	*f* 2.590

'S GRAVENHAGE. 5 Oct. — Het ministerie van justitie: het bouwen van een cellulaire gevangenis te Zutphen:

A. J. Uiterwijk te Zutphen	*f* 107.540
H. W. Douwes idem	» 100.960
W. A. G. Jansen te Utrecht	» 98.770
G. Schuring te Zutphen	» 97.740
A. Jas en W. M. Neijenes te Arnhem	» 96.800
H. J. Kalt te Ureterp	» 95.547
L. Ezetman te Zutphen	» 93.386
T. Boonstra te Assen	» 92.800
J. Verkoren te Voorschoten	» 92.767
T. Witzand te Almelo	» 92.688
C. Echardt idem	» 92.688
F. W. van Vlooten te Utrecht	» 92.637
H. J. Witteveen te Deventer	» 92.368
E. v. d. Woert idem	» 92.366
A. v d. Meer te Harlingen	» 92.345
J. Hesselink te Meppel	» 91.340
C. Emming te Zutphen	» 91.200
L. Hasselbach te Arnhem	» 91.104
G. J. Garmiggelt en Zn. te Brummen	» 90.980
K. Bleeker te Zutphen	» 90.800
P. A. A. van Regenmorter te Rotterdam	» 90.650
Gebr. Pons en A. Groen te Kralingen	» 89.650
C. ter Haar te Winterswijk	» 88.990
G. J. Korteling te Deventer	» 87.970
Th. Elbers te Arnhem	» 87.046
A. Keers te Hilversum	» 86.975
Gebr. Lensink te Arnhem	*f* 86.400
J. van Buck te Oosterbeek en W. Wissing te Westervoort	» 86.222
G. H. v. d. Heijden te Arnhem	» 85.840
W. van Leeuwen te Hellevoetsluis	» 85.000
M. L. Veenenbos te Brielle	» 84.979
W A. de Rapper te Arum	» 84.840
F. Berendtsen te Arnhem	» 84.200
H. J. Haytink te Zutphen	» 83.790

'S GRAVENHAGE, 5 Oct. — Het ministerie van justitie: 1. het bouwen eener cellulaire gevangenis te Alkmaar:

J W. Bijl te Hardinxveld	*f* 93.200
P. Langendijk te Beverwijk	» 91.880
V. Ph. Braun idem	» 91 483
W. A. G. Jansen te Utrecht	» 91 270
W. H. Matthijsen en G. Cromwel te Alkmaar	» 89 990
M. L. van Spanje te 's Hage	» 89.834
C. N. Vlaming te Schagen	» 88.987
Tom en v. Bergen Henegouwen te 'sHage	» 88.693
D. J. Ulenberg te Rotterdam	» 88.225
A. Hart Jr. te Koedijk	» 87.776
S. B. Peijra te Haarlem	» 87 765
H. Rings te Haarlem	» 87.600
J. van Groenendaal te Nunhem	» 87.395
Gebrr. Pons en A. Groen te Kralingen	» 87.215
Gebrs Kleijn te Helder	» 86.319
H. Schuit te Alkmaar	» 85.585
B. Vixseboxse te Amersfoort	» 85.420
F. W. van Vlooten te Utrecht	» 84.996
P. Messelaar te Alkmaar	» 84.990
J. J. Tesselaar idem	» 84.884
W. Lamkamp te 'sHage	» 84.850
A. C. Paardekooper idem	» 84.000
P. Rings te Zandfoort	» 83.890
N. L. v. d. Hoef te 'sHage	» 83.450
J. Rodenrijs en L. Bekker te Wormerveer	» 82.990
D. A. Braakenburg te Haarlem	» 82.922
J. Rezelman en H. de Heer te N. Niedorp	» 81.828
S. Wit te Oterleek	» 81.818
T. Boonstra te Assen	» 81.435
D. v. d. Tas te Charlois	» 80.700
Th. Elberg te Arnhem	» 79.987
A. Keers te Hilversum	» 79.918
M. L. Veenenbosch te Brielle	» 78.679

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

3DE JAARGANG. ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST. N°. 42. 18 OCTOBER 1883.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN en F. J. NIEUWENHUIS.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

OFFICIEEL GEDEELTE: Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Verslag van de vergadering der afdeeling Utrecht, gehouden 9 October. — Verslag van de vergadering der afdeeling Leeuwarden, gehouden 12 October. — NIET OFFICIEEL GEDEELTE: Uit de geschiedenis der kunststeenen. — Een paar mededeelingen over het mahoniehout. — Binnen- en buitenlandsche berichten. — Inhoud van Tijdschriften. — Vraagbaak. — Afloop van aanbestedingen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Het Bestuur der Maatschappij heeft den prijs van den jaargang 1883 van het Bouwkundig Tijdschrift der Maatschappij bepaald op *f* 6.— voor niet-leden, en op *f* 3.— voor de Buitengewone- en Kunstlievende leden, welke deze uitgave niet, zooals de gewone leden, gratis ontvangen.

De Buitengewone leden kunnen de aflevering 1883 der „afbeeldingen van Oude Bestaande Gebouwen" tegen den prijs van *f* 2.50 ontvangen.

Heeren leden welke wenschen in te teekenen op het Tijdschrift of de Oude Gebouwen, gelieven hunne opgave te doen aan het Bureau der Maatschappij, Wijde Kapelsteeg E 2, te Amsterdam, met duidelijke vermelding van hun adres.

De 438ste vergadering van de Afdeeling Amsterdam zal plaats hebben op Vrijdag 19 October 1883, des avonds te 8 ure in het lokaal Odéon, Singel bij het Koningsplein.

Op den oproepingsbrief zijn de navolgende werkzaamheden vermeld:

1°. Mededeeling van het Bestuur.

2°. Plan tot Bebouwing van den Stads- en Godshuispolder in verband met de Gasthuisquaestie en het in dien polder ontworpen nieuw Scheepvaartkanaal ter vervanging van de Overtoomsche Vaart,

ter tafel gebracht en toegelicht door den heer Redeker Bisdom.

3°. Bezichtiging van de bekroonde ontwerpen op de prijsvraag voor een „Badhuis met Zwembassin" uitgeschreven door de Maatschappij.

4°. Kunstbeschouwing

UIT DE GESCHIEDENIS DER KUNSTSTEENEN.

De hooge ouderdom van voorhistorische bouwvallen wordt dikwijls erkend en aangenomen door de tegenwoordigheid van die bepaalde steenen welke, indien men deze uitdrukking kan bezigen, in de zon gebakken zijn.

Ook wetenschappelijke werken kennen aan deze soort van steenen een zeer hoogen ouderdom toe en zoo heeft men, om slechts één uit de vele voorbeelden te noemen, eenvoudig de Encyclopaedia Britannica bij het artikel over St. Jean d' Acre (de stad in Syrië en in vroegere tijden een plaats van groot aanbelang) op te slaan, om zich van de waarheid van deze bewering te overtuigen,

„De hooge ouderdom van deze stad", aldus vindt men in deze encyclopedie vermeld, „wordt bewezen door de overblijfselen van huizen welke men daar gevonden heeft en die bestaan uit in de zon gebakken steenen en een mengsel van zand en cement; en dit werd voor den huizenbouw slechts in tijdperken gebruikt die zeer ver achter ons liggen.

In Schotland, Ierland en Wales heeft men bevonden, dat het duurzaamste materiaal waarmede die oude kasteelen waren opgetrokken, uit een soort van beton (concrete) bestond, waarin kleine steenen waren vermengd, die aan het geheel een zeer groote stevigheid verzekerden.

De Mooren hebben overblijfselen van hun kunststeen op de rotsen van Gibraltar achtergelaten, welke met goed gevolg de stormen van een tiental eeuwen hebben kunnen weerstaan. Verder vinden wij in het Colosseum van Rome dergelijke voorbeelden van steenen, die tegen den tand van den tijd weerstand hebben kunnen bieden. De waterputten van Salomon in de nabijheid van de stad Tyrus, die van nog grooter ouderdom zijn, zijn bijna volkomen in stand gebleven en te Jerusalem kan men zich verbazen over uiterst zwaar metselwerk, dat nog goed is bewaard gebleven. Wij bedoelen de voet van den stadsmuur, die nu de moskee van Omar omringt en verondersteld wordt het overblijfsel te zijn van de muren van den tempel van Salomon welke, zooals wij uit de overleveringen kunnen weten, op zijn plaats werd gezet, zonder dat daarbij het geluid van de hamer en den bijl gehoord werd. Uit die laatste bijvoeging zal men de gevolgtrekken wel moeten maken, dat van geen natuurlijken steen werd gebruik gemaakt.

Sommige wetenschappelijk gevormde mannen hebben beweerd, dat de Egyptische piramiden hoofdzakelijk gebouwd zijn uit kunstmatige steen, uit groote blokken, die op de plaats, waar zij eenmaal voor goed moesten blijven, vervaardigd werden uit het zand van de omringende vlakte. Dit zand zou dan door een of ander vernuftige methode, die met de bouwlieden verloren is gegaan, door middel van een bindmiddel in kunststeen veranderd zijn geworden. Reizigers beweren ook, dat de Diocletiaansche of de Pompejaansche zuil en de bouwvallen van Baalbec en van Palmyra grootendeels, zoo niet geheel uit kunststeen bestaan.

Wat intusschen ook tegen of voor het hierboven vermelde kan aangevoerd worden, zeker is het, dat de bekende maar geheimzinnige „koffer of kist" in de koninklijke kamer van de groote piramide, onwederlegbaar de bewijzen draagt van zijn oorspronkelijke plasticiteit.

Vooreerst vinden wij hem aan alle zijden ingedeukt en wel voornamelijk van de hoekpunten uit, naar het midden toe en die onevenheden zijn bovendien zeer onregelmatig. De oostelijke zijde van de kist, is op treurige wijze door reizigers en toeristen geschonden en van den naar het zuiden geplaatsten hoek is een groot gedeelte afgesneden of althans verdwenen.

Aan alle zijden is de kist sterk gepolijst, en nu zal wel niemand, die eenigszins bekend is met de eenvoudigste wijzen van bewerken van den natuurlijken steen, er aan twijfelen of het materiaal waaruit deze kist vervaardigd is, werkelijk kunststeen is. Integendeel, duidelijk blijkt ook nog op grond van andere onderzoekingen, dat de kist gevormd was uit een plastisch materiaal en dat het onder het drogen die vormveranderingen heeft ondergaan, die er nu aan waar te nemen zijn. Kunststeen moet dan dit materiaal zijn en niet, porfier, zwart marmer, of een soort van graniet, zooals reeds bij verschillende gelegenheden en door verschillende onderzoekers, zij het dan ook op minder goede gronden, is beweerd geworden.

Beschouwen wij nu een latere periode, dan biedt ons de stad San Domingo eenige van de meest belangwekkende historische monumenten aan, die uit deze soort van materiaal zijn opgetrokken.

Wij staan hier voor de oudste gebouwen van de Nieuwe Wereld, die door Europeanen gesticht zijn, want wat nu nog van dien aard over is, werd door Bartolommeo Columbus in het jaar 1494 gebouwd.

De stad is gebouwd op een stevige kalksteenbedding en ofschoon men dus den natuurlijken steen voldoende voorhanden had, om die bij de constructie van een ringmuur om de stad te gebruiken, bezigde men voor dit doel een soort van kunststeenen „mamposteria" genaamd, die uit een mengsel van aarde, poedervormigen natuurlijken steen en kalk bestonden.

Met deze mamposteria trok men in het jaar 1506 den ringmuur op, die een dikte van niet minder dan acht voet heeft.

Bovendien werd de mamposteria ook gebruikt voor tal van huizen en openbare gebouwen en van deze zijn er tegenwoordig nog een betrekkelijk groot aantal over, die zoodoende een zeer gunstig getuigenis afleggen van de deugdelijkheid van het materiaal waaruit zij vervaardigd werden.

De hoofdkerk bijvoorbeeld, die gedurende meer dan twee en een halve eeuw het stoffelijk overblijfsel bevatte van Columbus en ook dat van zijn broeder Bartolommeo. Deze kerk werd uit kunststeen opgetrokken, een arbeid, die acht en twintig jaren tijds vorderde, namelijk van 1512 tot 1540; zij bestaat thans nog en toont nergens den invloed, dien de tijd op de steenen zou gehad hebben. Op den tegenovergestelden oever van de rivier daarentegen vindt men de bouwvallen van het zoogenaamde „Kasteel van Columbus". Dit kasteel — een versterkt steenen gebouw — werd gebouwd door Diego Columbus, de zoon van den grooten zeevaarder, die natuurlijken steen als materiaal bezigde.

De waterleidingen van Parijs bieden ons een ander voorbeeld aan. Van deze waterleidingen werd getuigd, dat zij tot de belangrijkste en kostbaarste werken behooren, die uit dit materiaal zijn vervaardigd. Zij hebben een lengte van zeven en dertig mijlen, loopen over hun geheele lengte door het bosch van Fontainebleau, hebben over een lengte van twee en een half tot drie mijlen, bogen, waarvan sommigen een hoogte van vijftig voet bereiken, verder elf mijlen aan gezamelijke tunellengte en tien bruggen, met spanningen die afwisselen tusschen vijf en zeventig en honderd twintig voet overspanning.

De kleinere bogen hebben den vorm van halve cirkels, en hebben gewoonlijk een gelijke spanning van negen en dertig voet, met een dikte van den top van het gewelf van vijftien en driekwart duim.

Het werk werd zonder ophouden gedurende den winter van 1868-1869 voortgezet en in den daaropvolgenden zomer voltooid; de lage temperatuur had evenmin als de hooge, invloed op den aard van den arbeid.

De vuurtoren van Port-Saïd is een ander voorbeeld van een gebouw, dat uit dit materiaal is samengesteld; deze toren is honderd tachtig voet hoog, heeft geen verbindingen of zamenvoeging van verschillende deelen, maar staat in één stuk op een groot blok van hetzelfde materiaal, dat bijna vierhonderd kubieke meters bevat.

Dicht bij Parijs, namelijk in het kleine plaatsje Vesinet,

is een geheele gothische kerk, met fundeering, muren toren en al, uit één stuk vervaardigd door van dit materiaal gebruik te maken.

De toren bereikt een hoogte van honderd dertig voet en vertoont geen scheuren of welke bewijzen ook van zwakheid. De stichter van deze kerk, de heer Pallu, deelt dienaangaande mede, dat het materiaal gedurende de twee jaren welke voor den bouw noodig waren, in al zijn verschillende stadien waarin het verkeeren kan, aan regen en vorst werd blootgesteld, maar dat het op uitstekende wijze aan alle atmospherische invloeden, zooals verandering van temperatuur enz. heeft weerstand kunnen bieden.

De bouwmeester van deze merwaardige kerk is de architekt Coignet.

In Amerika vindt men huizen van deze soort, die reeds een dertig jaar geleden gebouwd werden. Wij bedoelen bijvoorbeeld het huis, dat de nu overleden George Ward te New-Brighton op het Staten Island in het jaar 1837 liet bouwen en hetwelk in de wandeling onder den naam van het cementen huis bekend was. Dat dit huis thans nog veel hechter en sterker is dan toen het gebouwd werd, zal wel niemand in twijfel trekken.

Een ander gebouw van deze soort, dat men in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika kan vinden, is de woning van den heer W. Ward te Portchester in New-York. Dit huis is zonder twijfel het kostbaarste partikuliere gebouw van die soort waarop kan gewezen worden.

Het gebouw is een volmaakte monoliet, van de laagste lijn van den kelder tot aan den uitersten top van de torens, en in werkelijkheid een monument te noemen, dat getuigenis aflegt van de groote mate van ondernemingsgeest, en den smaak van den eigenaar en dat hoogst waarschijnlijk nog in goeden staat zal zijn, wanneer andere ongeveer te gelijkertijd gestichte gebouwen in verval zijn geraakt.

Van dit merkwaardige gebouw kan men een zeer volledige beschrijving vinden in de American Architect van 17 Augustus, jaargang 1877. De grootste proef waaraan het hier bedoelde materiaal weerstand geboden heeft, was zeker wel bij gelegenheid van den grooten brand in Chicago, die in het jaar 1871 woedde. Terwijl graniet in stukken barstte, terwijl kalksteen en zandsteen tot poeder vervielen, en ijzer in allelei phantastische gedaante verwrongen werd, bleef uitsluitend deze soort van materiaal intact.

De architekt ziet zich dikwijls geplaatst voor de volgende quaestie: het construeeren namelijk van een muur, waarbij niet alleen acht moet gegeven worden op de soliditeit van den muur zelve met het oog op hetgeen deze te dragen zal krijgen, maar waarbij er ook op dient gelet te worden, dat hij voortdurend aan den invloed van het water blijft blootgesteld. In deze gevallen blijkt dit materiaal voortreffelijk te blijven.

Het gouvernement van de Vereenigde Staten van Noord-Amerika heeft deze soort van steen onlangs gebruikt als fondament van een vuurtoren in den Chesapeake baai, alwaar zwaar metselwerk onvoldoende was gebleken; maar ongetwijfeld zou dit gouvernement beter hebben gedaan, wanneer men het voorbeeld van den vuurtoren van Port-Saïd had gevolgd en het geheele gebouw uit hetzelfde materiaal had opgetrokken.

Wij zouden hier nog een aantal voorbeelden kunnen opnoemen, die kunnen strekken om de deugdelijkheid van dit materiaal aan te toonen. Wij zouden kunnen wijzen op de vele landhoofden die bij kanaalwerken — Suezkanaal, het Noordzeekanaal van Amsterdam naar Ymuiden enz. enz. — geconstrueerd zijn, doch meenen reeds genoeg te hebben aangegeven om de deugdelijkheid van dit materiaal te bewijzen en gelooven er voldoende op te hebben gewezen, dat wij hier met een bouwstof te doen hebben, die meer en meer in gebruik zal komen en waarvan de beteekenis nog niet is te overzien.

Naar *American Architect.*
Jaargang 1883.

EEN PAAR MEDEDEELINGEN OVER HET MAHONIEHOUT.

NAAR HET ENGELSCH.

Er bestaat misschien geen enkele houtsoort onder al degene die wij kennen, welke in zooveel varieteiten tot ons komt als die soort welke wij in het algemeen mahoniehout noemen.

Het mahoniehout, dat het eerst werd ingevoerd en voornamelijk door meubelmakers werd gebruikt, was de donkere soort die hoofdzakelijk van het eiland San Domingo afkomstig was. Gedurende een groot aantal jaren kwam daar het beste hout van daan, doch toen, tengevolge van verkeerde maatregelen, de voorraad langzamerhand uitgeput geraakte, trachte men ook elders dezelfde of een daarmede zooveel mogelijk overeenkomende varieteit te vinden. Dien tengevolge werden ook andere eilanden der Antillen en bovendien het vaste land van de landengte bezocht en groote hoeveelheden van uitstekend mahoniehout daarvan verkregen.

Het hout van Midden Mexiko afkomstig en van het eiland Cuba was slechts weinig minder in qualiteit dan de beste soorten van San Domingo. Ook nog uit andere streken, meer zuidelijk gelegen, zooals Honduras, Britsch en Hollandsch Guyana werden groote hoeveelheden en vooral stukken, die zich door grootere afmetingen kenmerkten, uitgevoerd.

Tegenwoordig wordt het lichtere hout met losser nerf, dat meestal met den naam „Honduras" wordt aangeduid, veel door kastenmakers of schrijnwerkers gebruikt. De beste soorten van deze varieteit komen uit San Domingo, mahoniehout vrij wel nabij, doch in het algemeen genomen kan men zeggen, dat het veel heeft van den aard van het cederhout. De prima San Domingo mahoniehoutsoorten zijn nu zoo zeldzaam en zoo hoog in prijs, dat de grootste hoeveelheid alleen maar gebruikt wordt voor inlegwerk. De Cuba-varieteit, die tegenwoordig de plaats inneemt welke vroeger door de San Domingo-soort werd ingenomen, is van meestal zeer kleine afmetingen. Het wordt aangevoerd in den vorm, meer aan stokken dan van blokken, want de doorsnede der stukken overtreft zelden vijftig centimeter; ook is het niet zelden vlakkig en bedeeld met purperkleurige strepen waardoor, zooals van zelf spreekt, de waarde wezenlijk verminderd wordt. Sommige soorten afkomstig uit Centraal Amerika en het binnenland van Mexiko, zijn zeer dicht van nerf en rijk in kleur en komen in eigenschappen misschien gelijk met de beste Cuba-soorten.

Het is bekend, dat alle mahoniehoutsoorten donkerder worden in kleur door blootstelling aan den invloed van den atmosfeer; daar een donkere kleur meer gewild is, is het een zeer gewone vervalsching om de lichter gekleurde varieteiten met een alkalische oplossing te wasschen, waardoor zij aanmerkelijk donkerder worden. Er zijn slechts weinig houtsoorten, die zoo weinig verandering ondergaan als mahoniehout en als zoodanig is deze soort dan ook boven andere voor meubels te verkiezen; bovendien is de kleur en zijn de tinten rijker, dan bij welke andere ons bekende houtsoort, ook.

Het is waarschijnlijk, dat al de verschillende mahoniehoutsoorten waarover hier gesproken is, oorspronkelijk afkomstig zijn van denzelfden boom, den bij de plantkundigen onder den naam van Swietenia mahogani bekende, die zijn naam ontving naar den Hollandschen geneesheer Van Swieten. Intusschen zou het nog al moeielijk zijn om hieromtrent een voldoende zekerheid te erlangen.

De waarde van mahoniehout is zeer afwisselend en men hoort daarom ook dikwijls beweren, dat het aankoopen van deze houtsoort met een loterij gelijk staat. Koopers onderzoeken de hoedanigheid van het hout, door een gat in het blok te boren, doch deze manier heeft zijn nadeelen en voert dikwijls tot misleiding.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING UTRECHT GEHOUDEN DEN 9 OCTOBER 1883.

Op deze eerste bijeenkomst, riep de voorzitter aan de 11 tegenwoordige leden het welkom toe, en spoorde bij vernieuwing aan tot trouw bezoek en de noodige medewerking van de leden om de avonden nuttig en aangenaam te doen zijn.

Na lezing en goedkeuring der notulen, herinnerde de voorzitter aan den op 15 Augustus l.l. plaats gehad hebbenden rijtoer naar de werken van de Utrechtsche Waterleiding maatschappij op de Soesterheide. Hij constateerde, dat door een twintigtal leden daaraan was deelgenomen, waaruit voldoende is gebleken, dat dergelijke tochten in den smaak der leden vallen, zoodat het bestuur zich voorstelt — in dien zin — voor den volgenden zomer een nader voorstel te doen.

Hierop volgt de mededeeling, dat in de maand Juli. ll. door het bestuur een schrijven is gericht aan het Hoofdbestuur, met vermelding, dat hier ter stede pogingen werden aangewend tot oprichting van een Kunst-Nijverheid museum, en met verzoek om in overweging te willen nemen of uit de — op de begrooting van 1883 uitgetrokken — post van ƒ 300 voor bouwkundig onderwijs, een bedrag van ƒ 100 à ƒ 200 tot bovengenoemd doel zou kunnen worden beschikbaar gesteld. Tegelijkertijd werden de afdeelingen Amsterdam, Rotterdam en 's Gravenhage verzocht dit voorstel bij het hoofdbestuur zoo mogelijk te ondersteunen.

Dit verzoek is niet toegestaan, doch op de algemeene vergadering van 29 September l.l. is op voorstel van den voorzitter dezer afdeeling besloten, een jaarlijksche subsidie van ƒ 25 aan het alhier op te richten Kunst-Nijverheid museum, uit te keeren.

Hierop wordt, na eenige discussie in beginsel aangenomen het door het bestuur ter tafel gebrachte voorstel, dat ook door de afdeeling een jaarlijksch subsidie aan het museum zal worden geschonken, waarvan de hoegrootheid telken jare bij het opmaken der begrooting zal worden vastgesteld.

De heer Nijland brengt daarop een kort verslag uit van de algemeene vergaderingen in Mei en September ll., gehouden te Amsterdam.

Tot leden van commissie ter beoordeeling van de ingekomen ontwerpen op de in April l.l. uitgeschreven prijsvraag: »een Schetsonderwerp voor een villa", waren door het bestuur benoemd de heeren Breebaart, Jelsma en van Lunteren. Hun rapport werd door den Secretaris voorgelezen, en hieruit bleek, dat 4 ontwerpen waren ingezonden onder de motto's »*Nomen Nescio*", »*tot studie*", »*lust ter mededinging*", en »*Motto II*," waarvan de teekeningen tijdens deze bijeenkomst waren tentoongesteld. Ingevolge de conclusie van het rapport was geen der ontwerpen bekroond, maar stelde de commissie voor, om aan het ontwerp, tot studie een gratificatie van ƒ 15 en aan Motto II eene van ƒ 10 aan te bieden.

De voorzitter dankte de commissie voor de uitbrenging van dit rapport en deelde mede! dat in de Utrechtsche courant van 5 October l.l. kennis was gegeven van deze uitspraak, met verzoek aan de betrokken ontwerpers om toestemming tot het openen hunner naambrieven te geven. De vervaardiger van het ontwerp »tot Studie", heeft — na gehouden correspondentie met den Secretaris, gedurende de bijeenkomst een schrijven ingezonden, met het bericht, dat hij de toegekende premie van ƒ 15 niet wenscht te aanvaarden.

De voorzitter stelt hierop voor om deze ƒ 15 te voegen bij de premie van ƒ 10, aan het ontwerp Motto II toegekend, doch, na eenige discussie, wordt dit voorstel met 8 tegen 3 stemmen verworpen.

De vervaardiger van het ontwerp »Motto II" had toestemming tot opening van het naambriefje gegeven, hetwelk alzoo gedurende de bijeenkomst geschiedde; doch hierin was ook een correspondentie adres vermeld, zoodat de Secretaris daaromtrent nader zal informeeren.

Voorts kwam een door 6 leden onderteekend voorstel in, tot wijziging van een paar artikelen in het reglement. De voorzitter benoemde de heeren Dobbe, Jelsma en Houtzagers, om daarover advies uit te brengen in de bijeenkomst, in de maand December a. s. te houden, als wanneer dit, ingevolge art 27 van het reglement, zal in behandeling genomen worden.

Door den heer D. Kruijf werden eenige fraaie monsters Nassausch marmer ter bezichtiging gesteld, (waarvan bij hem de agentuur is gevestigd tot levering van Schoorsteenmantels enz,) die, even als een door den heer A. de Morie ingezonden pneumatische deurdranger, met belangstelling door de leden werden bezien.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING LEEUWARDEN, GEHOUDEN 12 OCTOBER 1883.

Met eene welkomsgroet aan de tegenwoordig zijnde leden, en opwekking tot eene trouwe opkomst in de a. s. winter-avond bijeenkomsten, werd de eerste vergadering door den voorzitter geopend en na lezing en goedkeuring van de notulen der vorige, door het Bestuur medegedeeld:

dat krachtens 't besluit van de Algemeene Mei-vergadering, plaatselijke leden tot de Afdeelings-vergaderingen kunnen worden toegelaten, die den leeftijd van 18—23 jaar hebben bereikt, tegen eene jaarlijksche contributie van ƒ 3.— terwijl 't voorstel van het Bestuur werd aangenomen, om geregeld naar de Mei-vergadering van de Maatschappij twee leden — afgevaardigden te zenden, en deze eene tegemoetkoming uit de kas der afdeeling van ƒ 15.— per persoon te verstrekken, en dat bedrag ook toe te kennen, indien 't door de leden der afdeeling noodig wordt geacht om die leden tevens af te vaardigen naar de September-vergadering.

Daarna werd bij monde van den voorzitter een uitvoerig verslag uitgebracht van de handelingen der Algemeene Mei-vergadering, die door hem en den Secretaris was bijgewoond; ambtsbezigheden hadden die be de leden verhinderd ook op de Algemeene vergadering van den 29 September jl. tegenwoordig te zijn; het daarin genomen besluit tot stichting van een gebouw voor permanente tentoonstellingen van wege de Maatschappij werd met ingenomenheid begroet.

De regeling van de werkzaamheden voor de a. s. winteravond bijeenkomsten was daarna aan de orde; de overgebleven, nog niet beantwoorde, vraagpunten van het vorige afdeelingsjaar, werden over de verschillende avonden verdeeld en door het Bestuur de vraag gedaan of één der leden zich beschikbaar zou willen stellen om in eene serie van twee of meer voordrachten een onderwerp op 't gebied der bouwkunst te behandelen, hetgeen door het lid Ten Doeschate bereidwillig in bedenking genomen werd. De tijd

aan de kunstbeschouwingen ten vorigen jare gewijd, was gebleken steeds onvoldoende te zijn geweest, door de vele andere bezigheden die iedere vergadering respectievelijk had medegebracht. 't Voorstel werd daarom gedaan, om aan die kunstbeschouwingen wat meer tijd te besteden en de verschillende teekeningen of plaatwerken, door het lid die ze ter beschouwing gaf, te doen bespreken; de leden Stoett, Baron, van Wijngaarden en de voorzitter verklaarden zich daartoe gaarne bereid en het door het Bestuur aangeboden rooster van werkzaamheden werd daarna in zijn geheel aangenomen, waardoor bij de a. s. bijeenkomsten, weder een geregelde verdeeling van werkzaamheden verkregen was.

Ten slotte werd door het lid Baron ter kunstbeschouwing gegeven, eene aflevering van het werk »Die renaissance in België und Holland" van Ewerbeck en Neumeister, Verlag von E. A. Seemann, waarin verschillende zeer karakteristieke Oud-Hollandsche gevels, in Dordrecht bestaande, voorkomen.

Met eene kleine inleiding over de beoefenaren der Bouwkunst in de 16e en 17e eeuw, waaronder Hendrik de Keijzer en Jacob van Kampen eene eerste plaats innemen, wees spreker er op hoe oneindig smaakvoller en tot in alle onderdeelen afgewerkt; de bouwmeesters van dien tijd hunne denkbeelden uitwerkten, die bloeiperiode van onze Oud-Hollandsche kunst werd in vergelijking gebracht met de bouwproducten, waarmede in de laatste jaren onze steden zijn verrijkt, en hoe meedoogenloos de artistieke Hollandsche puntgevels zijn omgezet in gerekte stijve en onversierde kroonlijsten. Met enkele voorbeelden ook uit deze stad, werd dit aangetoond en de bouwkundige gewraakt, die de schoone bekroning, die eertijds den puntgevel van 't tegenwoordige Hôtel Brochard sierde, in eene gewone betimmerde kroonlijst deed veranderen. Ook over de barocque-vormen van de Fransche renaissance overgenomen, die in de verschillende teekeningen van het plaatwerk voorkwamen, werd gediscussieerd. Naar aanleiding van een en ander werd door het lid Stoett, ter bezichtiging toegezegd, de collectie teekeningen van den geheelen gevel van het Hôtel Brochard, die in zijn bezit waren.

Een en ander werd door de aanwezige leden met belangstelling gevolgd, en het reeds ver gevorderde uur was oorzaak, dat de besprekingen moesten worden gestaakt, waarna deze eerste bijeenkomst met dankbetuiging van den voorzitter aan de leden die zoo welwillend weder hunne medewerking hadden toegezegd, werd gesloten.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Den 14de October herdacht den Heer J. W. Schaap, Gemeente Architekt te Leiden, den dag waarop het vijftig jaar is geleden, dat hij het onderwijs in de Bouwkunde aan het genootschap »Mathesis, Scientiarum Genetrix" begon.

Het Bestuur van M. S. G. maakte zijne opwachting bij den jubilaris en het bracht hem bij monde van den voorzitter, prof. van Bemmelen, zijne gelukwenschen en herdacht de vijftig jaren gedurende welke de jubilaris aan het Genootschap verbonden was.

De voorzitter herinnerde hem den 14 Oct. 1833, den dag waarop de toenmalige stadsbouwmeester Van der Paauw, voorzitter van het bestuur, met den secretaris Van der Post, hem van zijne benoeming tot hulponderwijzer in de bouwkunde kennis gaf, in de school binnenleidde en aan de leerlingen voorstelde; hoe tusschen 1837 en 1840 allengs meer vakken aan hem werden toevertrouwd, zooals de werktuigkunde en doorzichtkunde, later nog bouwkundig rekenen en natuurkunde; hoe het bestuur, zijne gaven wardeerende, hem in 1837 tot onderwijzer, in 1838 tot hoofdonderwijzer, in 1843 tot hoofd der bouwkundige school en in 1848 tot lid van verdiensten benoemde, hoe hij in 1859 een leergang in de theorie der bouwkunde opende, en die tot heden had voortgezet, ook nadat hij in 1864 lid van het bestuur was geworden. Door die taak op geheel belangelooze wijze te vervullen, was hij in het voetspoor gebleven van die oude bestuurders, onder welke tevens onderwijzers waren.

De spreker achtte den jubilaris gelukkig, dat hij vrij onderwijs gegeven had aan vrije leerlingen, leerlingen die niet verplicht waren te komen, maar alleen uit belangstelling en leerlust zijne lessen volgden.

De voorzitter bood hem daarop namens het genootschap een gouden gedenkpenning aan, met de eenvoudige woorden: »Het genootschap M. S. G. aan zijn onderwijzer in de bouwkunde 1833—1883, en sprak daarna de verwachting uit, dat moest men den heer Schaap na de neerlegging zijner taak ook als onderwijzer verliezen, hij als raadsman bij en beoordeelaar van het werk en de vorderingen der leerlingen nog vele jaren hun medewerker mocht blijven.

Eene commissie van oud-leerlingen had zich zamengesteld om dien dag plechtig te herdenken, en ten bewijze hunner dankbaarheid en achting, die zij jegens hunnen vroegeren leermeester koesterden, een huldeblijk aan te bieden, hetwelk bestond uit een prachtig zilveren beeld in de gedaante eener vrouw, steunende tegen eene Grieksche kolom, in de rechterhand een gouden lauwerkrans houdende, met de linker rustende op een schild, waarop de monogrammen van den jubilaris gegraveerd waren; het geheel stond op een zwart marmeren piedestal, in Griekschen stijl, ontworpen door den architekt W. C. Mulder, waarop aan de voorzijde op een zilveren plaat de opdracht, aan de andere zijde de spreuk van het genootschap gegraveerd was. Dit geschenk was vergezeld van een prachtig album van olijfhout, versierd met de jaartallen 1833—1883, en vermeldende de namen der schenkers. Het titelblad van dit werk verdiend, zoowel wat schoonheid van teekening als fijnheid van uitvoering aangaat, in het bizonder eene vermelding; aan de linkerzijde is het vrouwenbeeld geplaatst in een nis, in het midden de woorden: »De leerlingen van het Genootschap Mathesis Scientiarum Genetrix te Leiden, aan hunnen leermeester J. W. Schaap", en aan de benedenzijde eene fries en relief, voorstellende beeldende kunsten. Nog waren er teekeningen op het gebied van bouwkunst door verschillende leerlingen als bijdragen in dit album opgenomen. Ten ongeveer drie uur begaf zich de bovengenoemde commissie, bestaande uit de heeren G. van Driel, W. T. van der Heijden, W. Kok, P. G. Lancel, W. A. van Lith en W. C. Mulder, naar de woning van den jubilaris, waar hem dit huldebetoon werd overhandigd, bij welke gelegenheid den heer W. C. Mulder eene toespraak hield, waarin hij o. a. deed uitkomen, dat het hun een groot genoegen deed hem te begroeten en de gelukwenschen aan te bieden op den dag waarop het vijftig jaren geleden was, dat de jubilaris het onderwijs aan M. S. G. begon. Spreker verklaarde, dat het te ver zoude voeren alles op te noemen wat door den heer S. voor het onderwijs was gedaan, echter kon hij niet ontveinzen, dat hij de man was, aan wien de eer toekomt te dezer stede krachtig te hebben medegewerkt om de bouwkunst uit haar verval op te richten, waarin zij in de eerste helft dezer eeuw allerwege verkeerde. Dat zijne lessen niet zonder vrucht zijn geweest, getuige het aantal oud-leerlingen die reeds langen tijd op bouwkundig gebied eene voorname plaats innemen. In aanmerking nemende de gebrekkige hulpmiddelen welke hem ten diensten stonden, kon van den jubilaris getuigd worden, dat wanneer ooit het »help u zelven" in beoefening is gebracht, dit bij hem zeker het geval was. Nog tal van jaren, wenschten zij, zou hij voor de kunst gespaard blijven.

Vervolgens kwam een deputatie der leeraren van het genootschap M. S. G. met een lauwerkrans, terwijl verschillende corporatiën en tal van vrienden en bekenden hunne gelukwenschingen kwamen brengen.

Den 15den October is met veel plechtigheid, en in 't bijzijn der Belgische Koningsfamilie, het paleis van Justitie te Brussel geopend.

Ook in Nederland had op dien dag een feest van beteekenis plaats: te Utrecht werd in tegenwoordigheid van den Koning en de Koningin, het standbeeld van Jan van Nassau, de grondlegger van de Unie van Utrecht, onthuld.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

Zeitschrift des Arch- u- Ing. Vereins Hannover. 1883. VII.

Die Städtische Badeanstalt zu Essen.
Entwässerungs- und Befestigungs-arbeiten an der Hessische Ludwigsbahn.
Die Bogenbrücken des Bahnhofes in Lüneburg.

Revue des Arts décoratif. 1883. No. de Juin.

L'art japonais à propos de l'exposition organisée par Mr. Gonze.
La Maison modèle, études et types d'ameublements par V. Champier.
L'études des ornaments; Grecques et méandres, par Passepont.
Cours de peinture sur porselaine et sur faïence par E. Garnier.

No. de Juillet.

Les ornements de la femme, par A. Valabrègue.
Les ustensiles de cuisine, moijen age et renaissance, par Rioux de Maillou.
Cuivres anciens du Cachemire, par J. de Biez.
L'enquête sur les industries d'art.

No. d'Août.

L'habitation américaine, par G. de Léris.
L'ameublement francais à l'exposition d'Amsterdam, par Henry Havard.
La décoration des plafonds, par Ménard.
Ouvrages en métal des Hutsules.
L'exposition d'art rétrospectif à Caen, par E. Garnier.
L'enquête sur les industries.

Kunst und Gewerbe. 1883. N°. VIII.

Die Gewebe Italiens.
Die altdeutschen Gläser in der Mustersammlung des Bayrischen Gewerbe Museums.

No. IX.

Zur Geschichte des Porzellans in Europa.
Das italienische Kunstgewerbe auf der int. Kunst-Ausstellung in Rom.
Die Entwicklung des gewerblichen Unterrichtswesens in Oesterreich.

No. X.

Zur Geschichte des Porzellans in Europa.
Bronze studien.
Die Schrift und ihre Reform.

Zeitschrift für Bildende Kunst. 1883. N°. IX.

Die Ergebnisse der österreichischen Expeditionen nach Lykien. von C. von Lützow.
Der Cupido des Michelangelo in Turin, von Conrad Lange.
Friedrich Gauermanns Einnahme-Buch, von C. von Lützow.
Das Museum Schlesischer Altertümer in Breslau.

No. X.

Die Reiterstatue Philipps IV in Madrid.
Die Ausstellung von werken älterer Meister in Berlin.
Friedrich Gauermanns Einnahme-Buch.
Fischers, nicht Fischer von Erlach.

No. XI.

Die Ergebnisse der österreichischen Expoditionen nach Lykien.
Die Austellung von werken älterer Meister in Berlin.
Die akademische Kunstaustellung in Berlin.
Eine Ter-Gorch sammlung, von A. Bredius.
Ein Brief des Goldschmiedes Albr. Dürer d. a. an seine Gattin, in 1492.

No. XII.

Zum achtzigsten Geburtstage Ludwich Richters.
Die Reiterstatue Philips IV, in Madrid.
Die akademische Kunstaustellung in Berlin.
Eine Ter-Borch Sammlung.

VRAAGBAAK.

VRAAG 32. Mr. Minaut te Parijs, adres: fabriek, rue Vintimille 9 en 11, bureau, rue Pigalle 21, vervaardigt metallieke pannen.
Kan iemand ook omtrent deze pannen en deze wijze van dakbedekking inlichtingen geven?

Afloop van Aanbestedingen.

HAARLEM. 4 Oct. — Burgem. en Weth.: het bouwen van een kantoor met woning voor den ontvanger belast met het innen van Haven- en Kaaigeld aan de Kampervest:

Gebr. A. Hegers te Zandvoort	ƒ 4.485
F. F. Maas te Haarlem	» 4.450
G. Hulsebosch idem	» 4.446
J. B. Lasschuit idem	» 4.272
F. L. van Looij Houtrijk & Polanen	» 4.250.80
J. S. v. Velthuijsen te Haarlem	» 4.238
L. Blad idem	» 4.200
J. P. A. Nelissen idem	» 3.997
J. Giebels & J. v. Servellen idem	» 3.980
H. London idem	» 3 980
I. M. van der Weeg Idem	» 3.950
J. Visscher idem	» 3.930
B. Hagen idem	» 3.925
A. Kaptein idem	» 3.912
S. B. Peijra idem	» 3.754
P. Tijdgaat idem	» 3.684 gegund.

NIEUWERKERK A/IJ, 8 Oct. — De architect J. W. Lankelma: het bouwen van eene villa ald., voor den Edel Achtbaren heer van Voorthuijsen:

J. Roodenijs en L. M. Berkel te Wormerveer	ƒ 14.489 gegund.

NIJMEGEN, 8 Oct. — De Directie van het hotel Place Roijale te Nijmegen: de verbouwing van den linkervleugel van het hotel:

G. Rijntjes	ƒ 5685
C. Verburgh Jr.	» 4690
W. Koopmans	» 4373
J. S. Granjean	» 4302
W. van der Roest	ƒ 3965
C. Th. Rijkelen	» 3960
H. W. van der Waarden	» 3776
N. van Eck	» 3694 gegund.

'S GRAVENHAGE, 10 Oct. — Het bestuur van het fonds van Liefdadigheid: het bouwen van een gedeelte van het Gesticht Schieflaan Hovius:

Raasveld en Gerritse	ƒ 111.648.90
J. L. Werdes Jr.	» 1909.80
L. Tromp	» 107.850
M. A. J. Taverne	» 104.836
P. Rings te Zandvoort	» 103.300
M. L. van Spanje	» 102.000
F. B. Kuhnel en J. C. Mook	» 100.025
Tom en van Bergen Henegouwen	» 98.749
C. Meijers	» 95.300
Gebrs Schippers	» 94.500
W. Lamkamp	» 93.575
J. Steffens en M. T. Wijnekens.	» 93.300
A. Mussert	» 92.600
T. J. Mirande	» 92.000
C. M. Rozenburg te Naaldwijk	» 90.000
W. P. Teenwisse	» 88.900
A. G. Paardekooper	» 88.290
C. P. W. Dessing te Gouda	» 85.885
T. Hoogenboom	» 85.558
J. van Groenendaal te Nunhem	» 83.715 de overigen allen aldaar.

OLST, 11 Oct. — Mejufvr. Thomassen à Thuesink: het bouwen van een villa te Olst:

G. Ridder te Zwolle	ƒ 10.050
V. E. Hondelink	ƒ 9899
W. Schulkes	» 9849
W. Gerrits te Zwolle	» 9790
G. F. Kerkhof	» 9764
J. Grolleman te Zwolle	» 9747
L. Oosterwijk te Wijhe	» 9421
J. Zandvoort	» 9416
G. J. Averdijk te Wijhe	» 9264
B. van der Worp	» 8979
G. J. Korteling	» 8604 gegund.

de overigen allen te Deventer.

HAARLEM, 11 Oct. B. & W: bovenbouw eener ijzeren draaibrug over het Spaarne ter vervanging van de Langebrug.

W. Dalhuizen te Kampen	ƒ 20.448
Mr. Prins van Oranje den Haag	» 20.683
Pen & Banduin te Dordrecht	» 21.600
van Vliet & v. Capelle te Groningen.	» 21.600
J. Levéque Compagne te Herstal	» 22.900
Gebr. Fiqce te Haarlem	» 23.200
Utrechtsche ijzergieterij firma A. F. Smulders te Utrecht	» 23.400
L. J. Enthoven & C°. den Haag	» 25 749
Kon. Nederl Grofsmederij te Leiden.	» 24.000
E. Haverkamp-Begemain te Helmond	» 27.000

Gunning op aanstaanden Donderdag.

HAARLEM, 11 Oct. 1883. — HH. B. & W. het maken van den onderbouw voor eene ijzeren draaibrug met toebeh. over het Spaarne, ter vervanging van de bestaande Langebrug, benevens het maken van den onder en bovenbouw eener vaste brug over de Singelgracht bij de Turfmakt.

W. A. de Rapper te Arum	ƒ 68.478
H. Schuijt te Alkmaar	» 72.727
J. J. Tesselaar te Alkmaar	» 72.927
B. Zuithof te Haarlem	» 73.989
P. J. & F. J. Schaafsma te Harlingen.	» 76.468
Gebr. de Bies te Amsterdam	» 76 767
Gebr. Pons te Kralingen	» 77.200
A. Vos Dz. te Helder	» 80.900
B. Atleters te Amsterdam	» 80.901
L. Kok te IJmuiden	» 82.200
M. L. v. Spanje den Haag	» 82.538
Th. Hoogendoorn den Haag	» 83.254
H. Wienhoven te Schiedam	» 83.300
J. Gijselaar te Medenblik	» 83.642
D. A. Braakenbu»g Jr. te Haarlem.	» 84.021
D. J. Ulenberg te Rotterdam	» 85.250
G. J. v. Erp & E. J. Reijmer te 's Hertogenbosch en Rotterdam	» 89.000
J. Visser Gz. te Papendrecht	» 89.000
J. Kooij te Amsterdam	» 89.300
G. Vlot Gz. te Hardingsveld.	» 89.900
P. van Brummelen te Nieuwer-Amstel	» 92.000
J. P. Cornelissen te Amsterdam	» 92.270
A. J. van Lient te Amsterdam	» 93.100
C. J. Hartog te Amsterdam	» 98.400

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

3DE JAARGANG. ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST. N°. 43. 25 OCTOBER 1883.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN en F. J. NIEUWENHUIS.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

OFFICIEEL GEDEELTE: Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Verslag van de vergadering der afdeeling Leiden en omstreken, gehouden 18 October. — Verslag van de vergadering der afdeeling 's Gravenhage, gehouden 18 October. — Verslag van de vergadering der afdeeling Amsterdam, gehouden 19 October. — Verslag van de vergadering der afdeeling Rotterdam, gehouden 19 October. — NIET OFFICIEEL GEDEELTE: Van de Tentoonstelling te Amsterdam. — Praatje bij de plaat. — Aan de Redactie. — Binnenl. berichten. — Vraagbaak. — Afloop van aanbestedingen.
PLAAT: Details van houtsculptuur.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Het Bestuur der Maatschappij heeft den prijs van den jaargang 1883 van het Bouwkundig Tijdschrift der Maatschappij op ƒ 3 gesteld, voor de Buitengewone- en de Kunstlievende leden, die deze uitgave NIET GRATIS ontvangen.

De GEWONE LEDEN ontvangen dit werk KOSTELOOS.

Voor niet-leden der Maatschappij is de prijs ƒ 6.

De aflevering 1883 der „Afbeeldingen van Oude Gebouwen" bevattende het Raadhuis te Delft, wordt aan de Buitengewone leden afgeleverd voor den prijs van ƒ 2.50

GEWONE- en KUNSTLIEVENDE LEDEN ontvangen deze laatstgenoemde uitgave KOSTELOOS.

Zij die tegen bovengenoemde prijzen wenschen in te teekenen op een dezer uitgaven, gelieven hunne opgaven te doen aan het Bureau der Maatschappij, Wijde Kapelsteeg E 2, te Amsterdam, met duidelijke vermelding van hun adres.

Van de beide jaargangen 1881 en 1882 van het Bouwkundig Tijdschrift zijn nog enkele exemplaren voorhanden, tegen den prijs van ƒ 5 per jaargang voor alle leden der Maatschappij. Niet-leden der Maatschappij betalen ƒ 10.

Zij die tegen bovengenoemde prijzen, een of beide jaargangen wenschen te ontvangen, gelieven hunne opgaven te doen aan de heeren Erven van Munster & Zn. Heerengracht 246 te Amsterdam.

VAN DE TENTOONSTELLING TE AMSTERDAM.

V.

Hoewel aanvankelijk bij mij het voornemen bestond om meerdere, dan de reeds in dit Weekblad door mij behandelde onderwerpen te bespreken, heb ik de pen neergelegd, toen ik vernam, dat door het Bestuur der Maatschappij eene commissie was benoemd, om een rapport uit te brengen over de Tentoonstelling, een rapport, dat zeer zeker in de eerste plaats zal gewijd zijn aan gebouwen, decoratie en bouwmaterialen. Ik heb mij teruggetrokken, omdat de leden der Maatschappij in 't volgende jaar alle onderwerpen, die ook ik mij voorgesteld had te zullen behandelen, zeker degelijker en dan met teekeningen toegelicht, in één bundel vereenigd zullen ontvangen.

Voldoende aan eenige toezeggingen, gedaan in mijn vorige artikelen, en aan welke belofte ik herinnerd ben

geworden door een paar brieven, mij door tusschenkomst der Redactie toegezonden, geef ik dit laatste artikel.

Toen ik het gesmeed ijzerwerk besprak, was de inzending van de heeren G. J. Vincent en Co. uit Schiedam nog niet aanwezig. Hunne inzending bestaat uit eene sierlijke gesmeed ijzeren fontein in gothischen stijl door den heer P. J. H. Cuypers ontworpen, staande voor den hoofdingang van het Konings paviljoen.

In een rond bekken van ongeveer 4 M. doorsnede staat een holle, 4 M. hooge ijzeren zuil, die de waterleidingsbuizen aan het oog onttrekt. Op het kapiteel van gesmeed bladwerk is het beeld geplaatst van Graaf Willem II, de begunstiger der stedelijke vrijheden, beschermheer van de kunst. die aan den zoom van 't Haagsche Bosch zijn jachtslot bouwde. Deze middenzuil wordt gesteund door een achttal schraagbogen, die elk in drie boven elkander geplaatste vakken zijn verdeeld. Het onderste vak vertoont 4 spuwers, door de hoofstijlen gedragen. Voor deze spuwers zijn grillige, sierlijk gesmede draken gekozen, die, in een ring gevangen, zich aan deze schijnen te willen ontworstelen. Het tweede vak wordt begrensd door meer eenvoudige spuwers, eveneens kunstig gesmeede drakenkoppen.

De hoofd en tusschen stijlen, rijk met bloemen en ranken versierd, zijn onderling verbonden door kwistig met bladen getooid vakwerk, uit plat, vierkant of gewrongen ijzer gesmeed. De bovenste ring, welke de stijlen vereenigd, prijkt met een viertal uit plaatijzer gesmeede wapenschilden met bekronende helmen, voorstellende de wapens van Graaf Willem II. Vooral deze helmen, die met de vorstenkroon versierd zijn, zijn om het kunstige hamerwerk bizonder de aandacht waardig. De ring met kanteel versiering, die op de hoogte dezer gekleurde blazoenen tot verbinding der stijlen dient, draagt in uitgeslagen en verguld schrift het: „Domine spes mea a juventube mea, in te confirmatus jum ex utero, de ventre matris meae tu es protector mens," het gebed van Ps. LXX, Vs. 5 en 6 hetwelk de vorst meermalen dagelijks herhaalde. De onderste ring die de fontein aan het voetstuk verbindt, is rijk met bladwerk en geometrische figuren versierd.

Aan het einde van mijn artikel, in No. 26 van dit Weekblad geplaatst, zeide ik, dat de Nederlandsche afdeeling op het gebied van smeedwerk niets bevat, wat ik bespreken kan. De firma G. J. Vincent en Cie. heeft dat gezegde flink gewraakt met hare inzending. Ik trek mijn woorden, toen ter tijde waar, thans terug, want het kunstwerk, door die firma tentoongesteld, is uitmuntend van uitvoering, in den vollen zin des woords goed smeedwerk, een monument als geknipt om een stadsplein te versieren

Nog andere zeer goed geslaagde smeedwerken, thans in de Belgische afdeeling — vroeger elders geplaatst en daardoor aan mijn aandacht ontsnapt — moet ik vermelden. Even kunstig gesmeed als de reeds vroeger vermelde trapleuning van de firma Wauters-Koeckx te Brussel (Molenbeek St Jean) zijn hunne beide lantaarns, die zich in het eenig schoone vertrek bevinden van den heer Th Fumière; maar ook de vormen, door oude voorbeelden geïnspireerd, zijn van de gelukkigste. Ook de kroon boven een biljart, in een vertrek naast het bovengenoemde tentoongesteld, is zeer goed van bewerking. Door middel van kleinere voorbeelden geeft de firma te zien tot welke hoogte hare werklieden het gebracht hebben; het zijn takjes met rozen en enkele bladeren, niet uit plaatijzer maar uit één stuk gesmeed.

Het is werkelijk verblijdend te zien op welke hoogte de smeedkunst in onze dagen staat Het behoeft menig Nederlandsch werkman slechts aan goede voorbeelden, om zich met het buitenland te kunnen meten.

Nog eene belofte heb ik te vervullen; iets te zeggen over de afdeeling bouwkunst der kunstgallerij.

Deze afdeeling bevat uit den aard der zaak weinig en geeft dan ook volstrekt geen denkbeeld van de hoogte waarop de bouwkunst thans hier te lande staat.

De heer J. Gosschalk stelt geen teekeningen, maar eenige fotografiën naar uitgevoerde bouwwerken en een paar opgewerkte bestekteekeningen ter bezichtiging; hij weet in zijn werken een eigenaardigen toon aan te slaan die tot gelukkige resultaten leidt; men zie zijn Broekerhuis, de villa met de loggia, naar ik meen te Bussum, het Panorama van Amsterdam, en den zeer gelukkig geslaagden gevel op de Reguliersgracht.

Ik heb den heer Leliman op de laatste algemeene vergadering der Maatschappij tot bevordering der bouwkunst duidelijk hooren verklaren, waarom hij een zijner projekten had ingezonden; om die reden zal ik zijn ontwerp voorbijgaan.

De Maatschappij bovengenoemd, zond uit haar archief eenige teekeningen, waarvan vooral de jongste eene aandachtige beschouwing waard zijn De beide Oud-Hollandsche kasten, in teekening gebracht naar de origineele door den heer E. J. Niermans, zijn met talent geteekend en de détails op grooter schaal, zijn van veel waarde. Wij hopen dat die kasten spoedig het licht mogen zien, b.v. in de uitgave der Oude Gebouwen, die in haar laatste aflevering had opgenomen het schoone Raadhuis van Delft, waarvan de uitstekend bewerkte origineele teekeningen, zeker de kroon spannen van de inzending der Maatschappij. Behalve een paar in teekening gebrachte oude bouwwerken, welke teekeningen blijkbaar van ouderen datum zijn, treft ons ook nog de rijk met snijwerk versierde Regeringsbank uit de Ned. Herv. Kerk te Aartswoud, in 1641 daar geplaatst; ook dit teekenwerk, van den heer Ad. Mulder, is bizonder goed geslaagd.

De heer P. J Houtzagers zond eenige ontwerpen in, waaronder een voor een schouwburg en een van een academiegebouw, die blijkbaar van ouderen datum zijn dan het ontwerp voor een villa te Zeist, eenvoudig, maar flink van verhoudingen, zooals ook blijkt uit de plaat opgenomen in No. 20 van dit blad. De teekening, ter tentoonstelling aanwezig, is in kleur opgewerkt en bewijst evenals het bij de inzending gevoegde naambord, dat de ontwerper met vaardigheid het penseel weet te hanteeren. Ik hoop, dat de ontwerper naar de ingezonden schets voor een woonhuis, spoedig een gevel mag bouwen — zoo dit nog niet reeds geschied is — die gevel zal een goed effekt maken. Ook de teekening van de salonbetimmering verraadt veel smaak, vooral de betimmerde schoorsteenboezem heeft schoone verhoudingen.

De heer Laarman geeft bij een paar andere teekeningen naar projekten van ouderen datum, een groote teekening van het St. Bernardsgesticht op het Rokin te Amsterdam, dat daar een gunstig effekt maakt. De teekening, meer

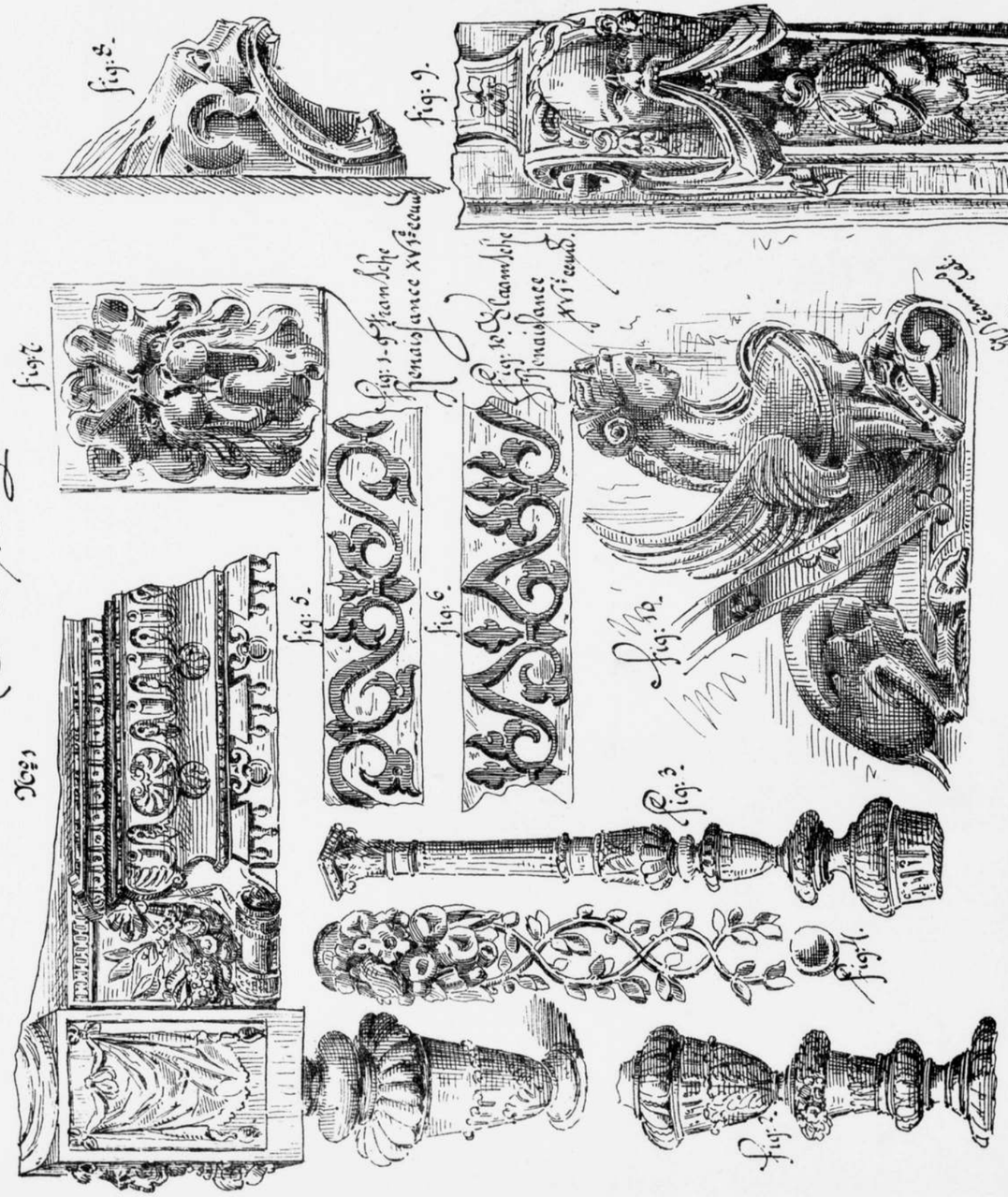

als werkteekening opgevat, draagt de sporen van eene voor het doel niet te verwerpen nauwkeurigheid.

Het ontwerp voor eene verbouwing der Societeit Harmonie te Rotterdam, van de hand van den heer A. J. C. van Gemund, is indertijd — naar ik verneem — te laat ingekomen bij de prijsuitschrijfster om aan de beoordeeling onderworpen te kunnen worden. Zoo ik mij de prijsvraag nog goed herinner, dan is de indeeling der platte gronden niet onaardig gevonden. De voorgevel, hoewel uit goede details samengesteld, is mij te beweeglijk. De verhoudingen van den gevel aan de tuinzijde daarentegen zijn zeer fraai en eigenaardig; de open loggia maakt een alleraangenaamsten indruk. De binnen-architektuur is misschien wat te rijk opgevat, maar verraadt meerendeels, vooral in biljart- en speelzaal, fantaisie en talent. De studieteekening van denzelfden, voorstellende een restauratie van het bekende huis genaamd de „Steenrots" te Middelburg, is gelukkig geslaagd. Een ontwerp voor een titelblad van een Bouwkunstig Tijdschrift, dat zeker voor den prijsvraag, indertijd door de Maatschappij uitgeschreven, heeft dienst gedaan, zal hen die meer vlak ornament voor dergelijk doel wenschen, niet zeer bekoren; het teekenwerk is overigens verdienstelijk, vooral het tafereeltje in het middenveld.

Verder vindt men van den heer J. W. Boerbooms een ontwerp voor een eenvoudig kerkje, aardig in dekverf opgewerkt; van de heeren A. F. Gips en C. Rosse eenige ontwerpen van kannen, enz. en een binnen-decoratie — ook reeds in dit Weekblad verschenen — kranig geteekend, zooals wij dat van die heeren gewend zijn; van den heer W. B. G. Molkenboer twee ontwerpen van een Atjeh-monument, zeer exact geteekend en met weinig kleur opgewerkt; van den heer J. H. Smits Jr. een goede, kleurige binnendecoratie, en een ontwerp voor polychromeering eener Romaansche kerk, welke laatste vooral goed geslaagd is.

De topgeveltjes van den heer J. F. Klinkhamer slagen goed, en zijn ontwerpen getuigen er steeds van, dat hij met smaak de juiste verhouding tusschen bak- en bergsteen in zijn gevels weet te vinden. Het ontwerp voor een huis aan de de Ruijterkade is vrij gelukkig; beter geslaagd is dunkt mij de op het Damrak gebouwde Bodega, die zeer goed voldoet, zonder noodelooze opschik en zeer aangenaam van verhouding is.

Een niet onaardig ontwerp voor een gothische villa met praktische planverdeeling werd door den heer J. W. H. Berden ingezonden. De toren waarin de hoofdtrap gelegen is, heeft echter eene te zware en gedrukte bekroning; door weg te laten wat boven de kanteellijst is geplaatst, zou het ontwerp veel winnen; ik geloof ook niet, dat de torenbekroning, van uit den tuin gezien goede vormen zou hebben. Het ontwerp is vaardig geteekend.

Het vrij eenvoudige ontwerp voor een ambachtsschool van den heer van Hoof ziet er zwaar uit; misschien zullen grootere lichtopeningen dit wat verhelpen, evenals een rankere midden-topgevel, die te gedrukt is, en wat minder slankere zij-topgevels.

De heeren J. M. Vreeswijk, J. Mutters Jr. in combinatie met den heer E. W. F. Kerling. en de heer J. F. L. Frowein zonden elk een plan in van een gebouw voor schoone kunsten. Dat van den laatstgenoemden, dat trouwens eervol vermeld werd bij een internationaal concours door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst uitgeschreven, is zonder twijfel het best geslaagde; het is wat de gevels betreft, een ernstig ontwerp, dat bovendien met vaardigheid is geteekend.

Zie hier wat ik over de bouwkunst in de Nederlandsche afdeeling wilde zeggen.

Nog een enkel woord:

Toen de uitslag der bekroningen werd bekend gemaakt, bekroop mij den lust eene kritiek te leveren over de uitspraak der Jury. Ik ben echter teruggedeinsd voor zulk een taak, ook omdat ik daarbij weer opmerkingen zoude moeten maken over hen, die de hun toegedachte belooningen in den vredelievenden (sic) strijd hebben geweigerd. Maar mijn opstel kan ik niet eindigen, zonder gewag te maken van één bekroning, die bij velen een hoogst onaangenamen indruk heeft achtergelaten. Men vindt in de lijst der bekroningen, onder zilveren medailles de heer Joost Thooft te Delft vermeld, de man die met zooveel energie een oude maar verwaarloosde tak van echt Nederlandsche kunstindustrie tot een hoogte gebracht heeft, die overal de welverdiende aandacht trekt. De smaken verschillen; de een zal dit, de andere dat hebben aan te merken, maar niemand zal ontkennen, dat de fabriek kunstwerken levert van hooge artistieke waarde, tegenover andere ten minste meer waard, dan een zilveren medaille.

Wat mogen wel de overwegingen zijn die de Jury er toe geleid hebben slechts het zilveren eere metaal te geven? Vele vragen dringen zich aan mij op, die ik niet beantwoorden kan en velen niet met mij. Ik zal dan ook geen veronderstellingen wagen te doen, maar de Jury er alleen een verwijt van maken, dat zij hier slechts een bewijs voor zilver achterliet.

De heer Thooft heeft zelve niet geprotesteerd; hij heeft medegedongen en zich onderworpen aan 's Jury's uitspraak. Hij zal het mij echter ten goede houden, dat het bovenstaande mij uit de pen vloeide, te meer daar ik de verzekering heb, dat bijna allen die ik sprak, even verwonderd waren als ik, en met mij hier een protest tegen deze bekroning doen hooren.

ELJEN.

PRAATJE BIJ DE PLAAT.

De détails van houtsculptuur, voorkomende op de plaat, zijn ontleend aan verschillende meubels en naar de natuur geteekend op het museum Cluny te Parijs. De overbekendheid dezer meubels, in meerdere tijdschriften opgenomen heeft mij doen besluiten, in plaats van een ensemble op kleine schaal te leveren, eenige détails door duidelijke teekening aan te geven om het karakter en de bewerking van het ornament beter te kunnen beoordeelen.

Fig. 1, 2, 3, 4, 5, en 6 zijn gedeelten van een prachtbed met troonhemel uit den tijd van Francois I, wat door schoone compositie, elegantie en bewerking zeer merkwaardig is.

De langwerpige hemel van dit meubel wordt aan het voeteneinde gedragen door kolommen, waarvan fig. 2 en 3 eenige détails geven, en aan het hoofdeneind ondersteund door 2 figuren, voorstellende Mars en de Overwinning, die onberispelijk van vorm en als symboliek voor een machtigen koning, een ongekende weelde aan het geheel verleenen.

De kroonlijst van den hemel, rijk versierd met kleine consolen, maskers en vruchtenslingers, is niet minder elegant dan het onderste gedeelde van het bed (zie fig. 1) dat op 4 gedraaide en gebeeldhouwde pooten rust en op kwistige en smaakvolle wijze met ornament en lijstwerk is versierd.

Fig. 4, 5 en 6 zijn ornamenten die als relief op de kolommen voorkomen en die, door eene goede plaatsing, een speling van licht en schaduw teweeg brengen, die werkelijk verrassend voor het oog is.

Alle deelen zijn in volkomen harmonie met elkander en vormen tezamen een prachtbed, dat bijna alleen in dien tijd, onder François I, mogelijk genoemd mag worden.

Daar de groote schat van meubels in het museum Cluny in eene betrekkelijk kleine ruimte is tentoongesteld, is men in staat de verschillende tijdperken in de voornaamste landen met elkaar te vergelijken, wat het niet te ontkennen groote voordeel heeft, dat de bestaande overeenkomsten en afwijkingen op de plaats zelve beter door het oog worden opgenomen en in het geheugen bewaard, dan door middel der beste geïllustreerde beschrijvingen die hierover bestaan.

De Franschman, levendig en opgeruimd van aard, en over het algemeen gracieus en beweeglijk in al zijn doen en laten, legt denzelfden stempel dier eigenschappen op zijn werk en weet een finesse en chic in alles toe te passen, die wel niet altijd op degelijke gronden rusten, doch in vele gevallen de opmerkzaamheid van den beschouwer vorderen en het gevoel streelen door de losheid en het ongedwongene van lijnen en vormen. De Duitsche en in het algemeen de Vlaamsche Renaissance der XVIe eeuw, kunnen eene vergelijking met het tijdperk van François I, 1515—1547 en Henri II, 1547—1559 niet doorstaan en men vindt hier ook weer, dat bij de meer noordelijke bewoners, die van humeur en karakter van nature koel en stug zijn, hunne werken ook de eigenaardige kenmerken van het heerschende karakter hebben ontvangen, en men is genoodzaakt hen veelal te beschuldigen van onelegantie en plompheid van vormen, hoewel eene overal te bespeuren degelijkheid niet te ontkennen valt.

Gunstig vooral onderscheidt zich het tijdperk van François I door de juistheid waarmede de naakte en gekleede figuren en cariatiden zijn gebeeldhouwd, die helaas bij de Duitsche Renaissance meubels, behalve eenige gunstige uitzonderingen, dikwijls in menschen- en dierengedrochten zijn ontaard. Algemeen genomen heeft de Duitsche Renaissance eene goede eigenschap boven die van François I nl.: dat de deelen met eene meer vastere hand en met grootere zekerheid schijnen gebeeldhouwd te zijn, terwijl men daarentegen veelal bij de meubels van François I door de braafheid van bewerking, eene zekere angstvalligheid meent op te merken, die in vele gevallen iets droogs en vervelends aan het kunstvoorwerp heeft eigen gemaakt.

Een overgang der 32jarige regeering van François I op die van Henri II is moeilijk te onderscheiden, doch de laat-ste jaren van het tweede tijdperk dragen de kenmerkende teekenen die aanstonds weer verraden, dat de rijke fantasie in den stijl van François I niet meer toereikende was, om aan de toenemende zucht naar pracht en pronk te voldoen en men zich door overlading der verschillende geleden een ideaal van schoonheid en rijkdom van vormen dacht te scheppen, dat een fijn ontwikkelde smaak heden zou afkeuren.

Vooral beijverde men zich met de bezaaiing van alle profielen met ornament, dat wel is waar met goede keuze op zeer kunstige wijze is geschied, doch door de totale overheersching van het ornament over de architectonische hoofdlijnen iets onrustigs en popperigs aan het voorwerp verleent. Hetzelfde vindt men bij de Duitsche en Vlaamsche Renaissance in het laatst van de XVIe en het begin der XVIIe eeuw; treffende voorbeelden kan men hier in de verschillende museums zoowel als te Amsterdam te zien krijgen.

Geene natie die zich door de energie harer onderdanen eene grootere verscheidenheid van stijlen wist te scheppen, om telkens aan haar zucht tot iets nieuws te kunnen voldoen, dan de Fransche. En al is het, dat de verschillende tijdperken in hun eigenaardige wijze van kunstuiting, monumenten van architectuur en voorwerpen van kunstnijverheid hebben achtergelaten, die, als men zich in gedachten in die stijlen verplaatst, bepaald eenig en prachtig mogen heeten, toch kan men algemeen aannemen, dat de tijd van Francois I en Henri II als de meest belangrijke, de schoonste en stijlvolste werken heeft voortgebracht. Het is dan ook de man als Francois I die door zijne liefde voor de kunst en de ijverzucht op zijne naburen, de Italianen, er toe gedreven werd Italiaansche kunstenaars als Leonard da Vinci, André del Sarto, Primatice, Benvenuto Cellini enz.: door goede belooningen en nobele behandeling in zijn land te lokken om daar, door zijne aanmoediging, eene Fransche-Italiaansche school te stichten waaruit later mannen zijn voortgesproten, waarop het tegenwoordige Frankrijk zich met trots kan beroemen. Niet ten onrechte werd hij de vader der kunsten genoemd en begint met hem het tijdperk der Renaissance in Frankrijk.

Geheel anders is het gesteld met de tegenwoordige binnendecoratie en kunstnijverheid in vergelijking met vroegere jaren, toen in bijna elk tijdperk van kunst speciaal één stijl werd beoefend en den aard daarvan zich wijzigde naar de verschillende toongevende vorsten van Frankrijk. Terwijl deze hun ijdelheid met de meest mogelijke pracht en rijkdom wilden prikkelen en daarom veel bijdroegen tot het aanmoedigen van kunsten en ambachten, kon het niet nablijven dat er specialiteiten in die stijlen gevormd werden, die in hunnen tijd schoone ontwerpen hebben geleverd. Om een voorbeeld te geven, hoe die stijlen tegenwoordig dikwijls worden misbruikt, kan ik verzekeren, dat groote meubel-etablissementen, stoomkunstnijverheidsfabrieken en teekenbureaux, hier bestaande, bij eene aanvraag om ontwerp- of teekenpersoneel zich de stoutheid vermeten, te vergen, dat men in alle stijlen goede ontwerpen kan leveren tot zelfs in Indischen en Chineeschen stijl toe.

Ieder mensch bezit eene voorliefde en maar één karakter en het zou eene zeldzaamheid heeten, dat iemand, die de Grieken met hunne strenge lijnen en

ernstige en logische opvatting na lange studie zoodanig begrijpt en voelt, dat hij een volkomen schoon ontwerp in dien geest kan leveren, een goed rococo plafond of kunstvoorwerpen in Indische, Chineesche en alle andere stijlen zou kunnen maken.

De gevolgen die de veeleischendheid van het publiek echter na zich sleept, blijven helaas ook niet uit, en het is volstrekt niet zeldzaam, ik zou bijna durven beweren algemeen, dat men de meest heterogene motieven door geen voldoende kennis van stijl ziet samengevoegd, niet zelfs in een vertrek, maar dikwijls vertegenwoordigd in één voorwerp.

Eén mijner eigenaardige persoonlijke ontmoetingen wil ik hierbij mededeelen, niet alleen om aan te toonen dat een veeleischend man niet altijd veelwetend is, maar tevens om een staaltje te geven, dat men in de wereldstad Parijs, (de vertegenwoordigster van alle kunsten) ook niet altijd de grenzen kent en in eere weet te houden.

Bij een groot meubelfabrikant (zijn naam wil ik niet noemen) bracht ik, gewapend met een zwerm van studies, een bezoek, om hem de vraag te stellen, of ik hem met ontwerpen van meubels en binnendecoraties van dienst kon zijn.

De man, hoorende dat ik een Hollander was en nadat hij mijne teekeningen had gezien, scheen zeer ingenomen met mij te zijn. Hoewel zeer vleiende, beviel mij deze ingenomenheid maar ten halve, want uit het verdere gesprek kon ik reeds spoedig bemerken, dat hij een vreemdeling voor zich dacht te hebben dien hij wilde exploiteeren.

Daarna verzocht hij mij, hem te volgen om de fabriek in oogenschouw te nemen, mij telkens vreeselijk *gemoedelijk* en *beleefd* op het hart drukkende, dat ik vooral vlug moest teekenen en in *alle* stijlen moest kunnen ontwerpen, zelfs als het noodig was moest ik mij met de leiding van een gedeelte werkvolk kunnen belasten en zou het van groot gewicht zijn dat ik boetseeren kon.

Ook memoreerde hij even, nadat hij mij eene teekening op ware grootte van een rijk en vreeselijk kostbaar bed voor eene grande cocotte liet zien, dat hij deze met het ontwerpen inbegrepen in 8 uur tijds had geteekend en geacquarelleerd. Mijn hemel! welk een kraan, die zoo iets maakt en zooveel van een zijner mede-kunstbroeders durft te vergen en welk een nietige stumpert in de 3de macht voelt men zich bij zulk een genie!

En voortgaande, wilde hij mij eindelijk nemen, ofschoon hij, zooals hij zeide, niets te doen had (dus uit medelijden) 1e, omdat ik Hollander was, 2e, omdat ik daarom degelijkheid bezat en ten 3e, omdat ik hem wellicht nieuwe ideeën kon aangeven die hier nog onbekend waren, zulks op een salaris van 80 centimes per stoomuur In zulk een geschetter moet men vermaak scheppen en de beste teugels om deze menschen te bedwingen zijn, door nog krasser te schetteren en te vertellen, dat men alles kent en weet.

De grootste overwinning die ik op dien man behaalde en waaruit zijne onwetendheid of gewaande knapheid, zooals men 't noemen wil, in het sterkste licht werd geplaatst, was terwijl hij mij twee oude Gothische kasten, de eene voor een vroeg Goth. de andere voor eene laat Goth. wilde laten slikken, niettegenstaande het juist ongeveer het omgekeerde was. Dit was te veel gevergd van mijne gelatenheid, waarmede ik alles aanhoorde, en ik kon niet nalaten den ontwerper in alle stijlen ook heel *gemoedelijk* en *beleefd* aan zijn verstand te brengen, dat hij er zelf geen jota van wist. Na een beleefd groeten met mijne rol papier te vertrekken was het werk van een oogenblik, om nooit weer terug te keeren in het huis waar de heilige en moeielijk te doorgronden wetten der kunst met voeten werden getreden en als speelballen gebruikt; en komt de hongersnood met zijne grillige gestalte mij aangrijnzen in dezen slechten tijd, dan is dit door eigen toedoen berokkend, want eene schitterende positie, bestaande in het baden in alle stijlen à 80 centimes per stoomuur, heb ik minachtend weggeworpen.

Parijs 17 Augustus E. J. NIERMANS.

VERSLAG VAN DE 114de VERGADERING DER AFDEELING LEIDEN EN OMSTREKEN, GEHOUDEN 18 OCTOBER 1883.

Vóór de opening der vergadering stelde de heer G. Looman eene collectie plaatwerken ter bezichtiging uit het werk »l'Architecture de Belgique du 16ième Siècle" en uit de »Allgemeine Bauzeitung," jaargang 1882.

Na lezing en goedkeuring van de notulen der vorige vergadering wordt eene inzending van de heeren A. van Weezen & Co., fabrikanten in gebrand en geschilderd glas alhier, met veel belangstelling in oogenschouw genomen. Uit eenige mededeelingen omtrent dezen herlevenden tak van industrie blijkt, dat het glas, tot schilderen gebezigd, geen grootere oppervlakte dan 0,30 M² mag hebben. De verfstoffen, bij de glasschildering gebezigd moeten uitsluitend bereid worden en bestaan hoofdzakelijk uit metaalverwen die, ná opgelegd te zijn, in de gloeiovens zich met het glas verbinden hetwelk men inbranden noemt. Dat inbranden is een der hoofdbewerkingen van de glasschilderkunst, zij doet de opgelegde kleuren verdwijnen om daarna in geheel andere nuancen weder te voorschijn te komen, terwijl de goede uitslag dier bewerking afhankelijk is van de temperatuur der ovens, en de zuiverheid der verwen. Bij het glasschilderen alleen is men niet stil blijven staan, maar men heeft de kunst van het overnemen van portretten, landschappen enz. door lichtdruk, daaraan dienstbaar weten te maken en kan men die, hetzij van olieverfstukken, teekeningen, gravures of photografiën genomen, helder doorschijnend, in grauwe of in rijken kleurenpracht op glas overbrengen. Ook het etsen of graveeren op glas is weder in het leven geroepen, doch men gaat daarbij op eene andere wijze te werk. Men bestrijkt het glas met een laagje kopal of lijnolievernis en nadat het goed droog is, graveert men de teekening daarin, bedekt het glas met een zuur om de teekening in het van vernis ontbloote glas te verkrijgen en wascht daarna het geheel in koud water af. Hoe dunner de vernislaag en hoe zwakker het zuur is, des te zuiverder en fijner zal de graveering zijn. Deze wijze van bewerking wordt tegenwoordig bij de glasschildering veel toegepast om zilverborduursels of sieraden op gekleurden grond aan te brengen of wel om een of meer gedeelten van een figuur voor andere kleuren vrij te houden, waardoor de vroegere wijze van afslijpen is komen te vervallen.

Hierop werden door de heeren Jac. van der Kamp & Co., houthandelaars alhier ter bezichtiging rondgegeven enkele monsters teakhout, uit Ned. Indië hier te lande ingevoerd en welke door hun sierlijke bewerking de aandacht trokken. Dit hout groeit te Java op bergachtige streken op 400 tot 600 Meters boven de zee. In het gebruik moet dit hout zeer voldoen, voornamelijk voor blanke deuren, trappen, kamerbetimmeringen, meubelen, enz. De prijs steekt gunstig af bij die van dergelijk hout uit Engelsch-Indië aangevoerd.

Bij monde van den heer G. Looman werd vervolgens verslag uitgebracht van de te Amsterdam gehouden najaarsvergadering.

Het besluit tot stichting van een maatschappelijk gebouw werd met ingenomenheid begroet.

Aan de orde is: aanvulling van het huishoudelijk reglement. Na eenige discussiën wordt besloten, de nadere goedkeuring van het hoofdbestuur te vragen, om in het vervolg zoogenaamde »geïntroduceerde leden" te kunnen aannemen. Zij deelen in al de bemoeiingen of werkzaamheden, der afdeeling, met uitzondering van stemrecht. De contributie voor hen bedraagt *f* 4 per jaar.

De Commissie, benoemd naar Art. 53 der Wet van de Maatschappij doet navolgens eenige mededeelingen betreffende eene opmeting van de kruiskozijnen in het schoolgebouw behoorende aan den heer J. Kneppelhout, waarvoor indertijd door de afdeeling een prijs van *f* 25.— en eene premie van *f* 10.— was beschikbaar gesteld. Er waren slechts teekeningen van één persoon ingekomen. Deze heeft zich echter zoo uitstekend van zijn taak gekweten, dat met algemeene stemmen een voorstel werd aangenomen om den vervaardiger, de heer H. J. Jesse, de som van *f* 30.— toe te kennen.

In de bus werd de vraag gevonden »Hoe moet men tras keuren?" Een Commissie, bestaande uit de heeren Ads. Verhoog, Joh. Verhoog, J. B. van Loenen, J. I. Planjer, K. de Boer en J. J. Kersbergen, zal hierover in de December-vergadering rapport uitbrengen.

Op voorstel van een der leden wordt nog besloten, dat weder een proef zal worden genomen met de wederoprichting van een leestafel.

De aan de orde zijnde bijdrage van den Secretaris wordt wegens het gevorderde uur tot de volgende vergadering uitgesteld.

De Voorzitter deelt ten slotte mede, dat van Jkhr. A. C. van Haeften was ingekomen een verzoek, om als hoofdagent van de Eerste Ned. Levensverzekering-Maatschappij tegen invaliditeit en ongelukken, aangaande het nut dier Maatschappij eenige inlichtingen te geven op de eerstvolgende vergadering. Met algemeene stemmen op één na, wordt dit verzoek toegestaan.

Bij het rondgaan der presentielijst bracht de heer Ads. Verhoog een woord van dank en hulde aan den Voorzitter der vergadering, de heer J. W. Schaap, naar aanleiding van diens vijftigjarige werkzaamheid bij het Genootschap »Mathesis scientiarum, Genetrix."

Niemand meer het woord verlangende sluit de Voorzitter met een woord van dank voor de trouwe opkomst, de vergadering.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING s' GRAVENHAGE GEHOUDEN 18 OCTOBER 1883.

Tegenwoordig zijn 26 leden.

De voorzitter opent deze eerste der gewone wintervergaderingen, met een welkomstgroet, verheugt zich in de tegenwoordigheid van een vrij talrijk ledental en spreekt den wensch uit, dat ook nu weder de aangevangen werkzaamheden mogen strekken om voort te gaan in de bevorderingen van het door ons geliefkoosde vak — de Bouwkunst.

De notulen der buitengewone vergadering van den 12 Juli jl., met een kort verslag van de gewone jaarlijksche kunstreis op 9 Augustus, zijnde een bezoek aan de Internationale Tentoonstelling te Amsterdam, werden gelezen en goedgekeurd.

Daarna werd mededeeling gedaan van de ingekomen stukken, als:

een schrijven van H.H. Burgemeester en Wethouders van 's Gravenhage, den Raad van Bestuur van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs en van het Bestuur onzer Maatschappij, houdende dankbetuiging voor het ontvangen verslag van den toestand en de werkzaamheden onzer afdeeling, gedurende de jaren 1881 en 1882.

Verder was ingekomen eene missive van den Raad van Bestuur der Akademie van Beeldende Kunsten, zich volgaarne bereid verklarende, ter zijner tijd, verder mede te werken, om te geraken tot het oprichten van een Kunst-industrie Museum hier ter stede.

Ten laatste het verzoek van het lid de heer J. E. Kriens, wegens het houden eener voordracht over de verbetering van den waterweg van Delft naar 's Hage.

Die heer, ter vergadering tegenwoordig, geeft nog mondeling zijn verlangen te kennen, deze zaak hier te behandelen, alvorens die in den Gemeente Raad aan de orde wordt gesteld en zou daartoe gaarne in eene extra vergadering in de gelegenheid werden gesteld.

Wegens de belangrijkheid der zaak, zal aan het verzoek van den heer Kriens gaarne worden voldaan.

Betreffende den brief van den Raad van Bestuur der Akademie deelt de voorzitter mede, dat, ingevolge het gesprokene in de laatste vergadering, de oprichting van een Kunst-industrie museum behandeld is in eene bestuursvergadering, waarbij ook enkele leden van het bestuur der akademie en van de afdeeling 's Gravenhage der Maatschappij tot bevorderieg van Fabrieken Handwerknijverheid tegenwoordig waren, en dat die voorloopige besprekingen, naar wij hopen, spoedig zullen leiden tot een vast plan.

Het verslag der algemeene vergadering der Maatschappij in Mei en September te Amsterdam gehouden, opgemaakt door de daartoe in December j.l. benoemde afgevaardigden, de heeren H. P. Vogel en P. Tirion, werd daarop door den laatstgenoemden voorgelezen en met belangstelling door de leden gehoord.

De heer G. H. Bauer voegt nog daaraan toe, dat met 1 Januari in het Weekblad 1) zal worden opgenomen, eene beschrijving van de Internationale Tentoonstelling, voorzien van de noodige afbeeldingen.

Thans is aan de orde de ballotage van 3 nieuwe leden, deze heeren werden met algemeene stemmen aangenomen. Als nu volgt het rapport van beoordeeling over de in Juli j.l. ingezonden opmetingen van:

1e. het gesmeed ijzeren hek met wandbetimmering in het voorportaal van het Raadhuis, (motto Bouwkunst) en

2e. den schoorsteen in de trouwzaal, (motto studie).

Uit dat rapport volgt het voorstel van het Bestuur, om aan den vervaardiger van de eerste opmeting eene belooning van Zestig gulden en aan dien Sub 2. van Veertig gulden toe te kennen.

Bij opening der naambriefjes bleken de vervaardigers te zijn van No. 1 de heer H. Kromhout Czn. en van No. 2 de heer W. C. Bauer.

Met een hartelijke toespraak van den Voorzitter werden, onder luid applaus van de leden, de belooningen aan de bekroonden uitgereikt, doch bij afwezigheid van de heer W. C. Bauer, deze door zijnen vader, de heer G. H. Bauer, in ontvangst genomen.

De heer G. J. Morre deed nu de toegezegde mededeelingen omtrent: »een kozijn met schuiframen welke naar binnen kunnen draaien."

Spreker begint met een kort overzicht te geven van de werken, die over de constructie van timmerwerken handelen en die hier zeer schaarsch, in Duitschland en Frankrijk daarentegen, meer voorkomen; hij wijst op het verschil in eerstgenoemd land van den Zimmerman, meer bepaaldelijk voor het meer ruwe timmerwerk, en den Bautischler, door wien het fijnere werk, waaronder ook het maken van ramen behoort, wordt uitgevoerd en komt zoodoende tot het doel van zijne mededeeling: de verklaring van het raamkozijn, waarvan een model op de ware grootte is tentoongesteld.

Behalve door het model, werd dit voorbeeld toegelicht door eene teekening, zooals die in eene der vergaderingen van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs werd vertoond, en waarvan een exemplaar met de beschrijving, overgedrukt uit het Tijdschrift van het Instituut, tevens aan de afdeeling werd afgestaan.

Het benedenraam, als schuifraam ingericht, is door eene eigenaardige constructie zeer gemakkelijk in een draairaam te veranderen; terwijl het, in den gewonen toestand zijnde, vaste bovenraam, er dan naar beneden kan schuiven.

De bewerking der twee gevorderde kokergaten, het gebruik van de schuiven als gehengen en de bewerking van de beweegbare belegstukken werd door den heer Morre verklaard en ten laatste gewezen op de voordeelen van dergelijke constructie, als:

1e. de mogelijkheid om het rammelen der ramen door het vaster schroeven der belegstukken te voorkomen;

2e. de gemakkelijkheid waarmede men de koorden der tegenwichten kan herstellen;

3e. het gemak om des winters de ramen tochtvrij te kunnen maken;

4e. het spoedig uitnemen der ramen om meubels naar binnen te kunnen brengen;

5e. de vlugheid waarmede men bij het uitbreken van brand de meubelen naar buiten kan brengen;

6e. het bevorderen van eene goede ventilatie; en

7e. het besparen van een niet onaanzienlijk getal menschenlevens.

Nadat de Voorzitter den heer Morre dank gezegd had voor de belangrijke mededeeling, werden nog eenige vragen en opmerkingen door den spreker beantwoord en gaf de heer Morre op veler verzoek toestemming, tot het overnemen van het verhandelde met de teekening in het Verslag der Afdeeling.

Naar aanleiding eener mededeeling van den heer G. H. Bauer, dat in onze stad bouwkundige boeken circuleeren uit een gezelschap in Zwolle, werd gewezen op het groote nut van een leescirkel, te meer wenschelijk, nu er door enkele jonge lieden hier ter stede een afzonderlijk gezelschap schijnt opgericht te zullen worden of wellicht reeds opgericht is.

Door den voorzitter werd daarbij gewezen op het voorbeeld van Architectura et Amicitia, hetwelk met zeer geringe middelen aangevangen, allengs in het bezit kwam van een beduidende bibliotheek.

Het zou echter zeer te betreuren zijn, als men zich niet met onze Afdeeling zou willen verstaan.

Ook de heeren v. Malsen en Morre drongen op medewerking aan. Indien die jongelieden met ons wilden onderhandelen, dan zoude op hunne eischen kunnen gelet worden en zou daaruit een scheuring worden voorkomen, die niet alleen te bejammeren is, maar ook nadeelig op onze vereeniging zoude werken.

De heer v. Vlaanderen zoude gaarne in de eerste plaats, voor het houden van lezingen, ook de namen van de Bestuursleden op het convocatiebiljet vermeld zien.

De voorzitter en de heer H. J. Mondt beantwoorden dien spreker en wijzen niet alleen op de meerdere werkzaamheden van het Bestuur in vergelijking met de gewone leden, maar vooral ook daarop, dat het volstrekt niet ter bevordering is van eene getrouwe opkomst, als juist het Bestuur altijd het woord heeft, terwijl het gezellige van onze bijeenkomsten daaronder zeer stellig zoude lijden.

Niets meer aan de orde zijnde sluit de voorzitter de vergadering.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING AMSTERDAM GEHOUDEN OP VRIJDAG 19 OCTOBER 1883.

Na een woord van welkom aan de leden op de eerste vergadering van het saisoen en na de mededeeling, dat 3 heeren voorgesteld zijn tot lid der afdeeling, gaat de voorzitter, de heer N. Redeker Bisdom, over tot toelichting van een »plan tot bescherming van den Stads- en Godshuispolder in verband met de gasthuisquaestie en het in dien polder ontworpen scheepvaartkanaal ter vervanging van de Overtoomsche vaart", zooals dat door de maatschappij »Overtoom" in overleg met de gemeentebesturen van Amsterdam en van Nieuwer-Amstel zal uitgevoerd worden.

Het terrein, in het bezit dier maatschappij, is 38 H A groot, waarvan er 4 in de gemeente Amsterdam en de overige in de gemeente Nieuwer-Amstel liggen. Door het terrein is ontworpen een scheepvaartkanaal, op de waterlijn breed 25 M. en in rechte lijn (evenwijdig aan de richting der Jacob van Lennepstraat) loopende van de Kostverloren Wetering naar de Singelgracht. De ondergrond voor dit kanaal is, voor zoover het niet aan de maatschappij »Overtoom" behoort, uitsluitend eigendom van de gemeente Amsterdam. Het graven van het gedeelte door het terrein, toebehoorende aan de gemeente Amsterdam, geschiedt door en voor rekening van die gemeente, terwijl het graven van het andere gedeelte wordt uitgevoerd en bekostigd door de maatschappij »Overtoom".

Het geheele kanaal wordt 1450 M. lang, waarvan 850 in de gemeente Nieuwer-Amstel liggen. Toch zal het kanaal over de geheele lengte overgedragen worden aan de gemeente Amsterdam, die daarvan dus het onderhoud zal hebben en het politietoezicht er op uitoefenen zal.

De kaden langs het kanaal hebben tusschen de grens der waterlijn en de gevels der huizen eene breedte van 12 M. zoodat de afstand tusschen de gevels aan dat kanaal 49 M. bedragen zal.

De straten zullen in eenigszins gebogen richting loopen en 20 M. breed zijn.

Omtrent den afvoer van faecaliën en van huis- en hemelwater zijn nog geene bepalingen vastgesteld.

Daar het kanaal den polder in tweeën verdeelt, zou het huis en hemelwater van de reeds aanwezige, op polderpeil gebouwde huizen aan de stille zijde van de Overtoomsche vaart, den poldermolen aan de westzijde van het kanaal gelegen niet kunnen bereiken, indien daarvoor niet gezorgd werd door het aanbrengen van 2 ijzeren symphons onder de bedding van het kanaal door. Een van die syphons wordt gelegd door de Maatschappij »Overtoom" de tweede, op de grens der gemeente, door de Gemeente Amsterdam.

Het Buiten-gasthuis ligt aan den oostelijken rand der terreinen en is bijna geheel er door omsloten. In den tegenwoordigen toestand zal het niet lang meer gebruikt worden, ja het zal wel geheel verwijderd moeten worden. Dr. Berns, die voor zijn ontwerp van een gasthuis volgens het Paviljoenstelsel meer grond noodig had dan nu aan de gemeente behoort, heeft van de Maatschappij »Overtoom" een tijd lang terrein in handen gehad, doch dat is nu aan anderen verkocht en zal spoedig bebouwd worden.

Ten einde te bewijzen, dat het aanleggen van nieuwe wijken voor woonhuizen niet onnoodig is, geeft spreker eenige cijfers, betrekking hebbende op de vermeerdering van inwoners en dientengevolge van woonhuizen in de gmeenten Amsterdam en Nieuwer-Amstel in de laatste jaren.

Hij brengt onder de aandacht zijner hoorders, dat de bevolking van Amsterdam in de jaren 1873—1882 toegenomen is met 72436 zielen, een getal gelijk aan het bevolkingscijfer van eene gemeente als Utrecht, en dat alleen over 1882 de vermeerdering 12155 is geweest. In dienzelfden tijd is de bevolking van Nieuwer-Amstel meer dan verdubbeld en bedraagt nu 18950 zielen.

Het aantal huizen in Amsterdam was blijkens de vernummering op Ult°. December 1874: 27915 en op Ult°. December 1882: 32105. Gemiddeld zijn er dus 520 huizen bijgebouwd, doch in 1882 alléén zijn er 1700 voltooid.

In Nieuwer-Amstel zijn in 1881, 117 en in 1882, 108 huizen bijgebouwd.

Rekent men nu, zooals werkelijk in Amsterdam het geval is, gemiddeld 11 personen per huis, dan moeten om de gemiddelde jaarlijksche vermeerdering der bevolking van 7244 zielen te huisvesten, gemiddeld jaarlijks 660 huizen gebouwd worden.

Nadat de heer Huibers den spreker bedankt heeft voor zijne moeite om den leden het plan van de nieuwe wijk duidelijk te maken, wordt gelegenheid gegeven den spreker, zoo noodig, inlichtingen te vragen. Hiervan maken eenige der aanwezigen gebruik en het gesprek loopt over de loozing van huis- en hemelwater, watervoorraad in geval van brand, de taluds langs het kanaal, pleinen, enz.

Het verdere gedeelte van den avond wordt gewijd aan het bezichtigen van de 3 bekroonde antwoorden op de prijsvraag door de Maatschappij uitgeschreven voor een »Badhuis met zwembassin voor een groote stad".

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING ROTTERDAM, GEHOUDEN 19 OCTOBER 1883.

Nadat de voorzitter de vergadering geopend had en de leden weder welkom had geheeten, werden de rapporten van afgevaardigden ter algemeene vergaderingen van de Maatschappij uitgebracht, aan welke rapporten de voorzitter nog enkele mededeelingen toevoegt.

Alsnu komen aan de orde een drietal voorstellen van het bestuur tot wijziging van het Reglement, namelijk:

1°. Om voortaan slechts acht in plaats van negen vergaderingen te houden. Dit werd na toelichting aangenomen.

2°. Om de introductie tot de vergaderingen voor alle stadgenooten open te stellen. Dit wordt na de toevoeging, dat het best ur geen bezwaar heeft tegen de introductie, aangenomen.

1) Het rapport over de Tentoonstelling wordt in het Tijdschrift, jaargang 1884 opgenomen.

3°. Om de door de afdeeling uit te schrijven prijsvragen ter mededinging open te stellen voor de leden van alle afdeelingen en alle inwoners van Zuid-Holland. Over dit voorstel ontstaat eenige discussie, waarin zoowel op een uitgebreider veld ter mededinging als tot inkrimping daarvan wordt aangedrongen. Ten slotte wordt het bestuurs-voorstel aangenomen.

In behandeling komt nu het volgende door dertien leden gedaan voorstel:

VOORSTEL tot wijziging van de werkzaamheden der Afdeeling Rotterdam van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

a. Aan de leden worden wekelijks bouwkundige boek- of plaatwerken ter bezichtiging gezonden.

b. Op elke vergadering wordt een bespreking gehouden over een onderwerp, dat in betrekking staat tot de Bouwkunst; daarvoor worden afwisselend leden en vreemdelingen uitgenoodigd.

Bij plotselinge verhindering van een spreker wordt daarin door het Bestuur voorzien.

c. Op iedere vergadering wordt een schets-ontwerp opgegeven ter beantwoording door de leden, op het gebied van kunstindustrie, voor uit- of inwendige versiering van gebouwen.

d. De ontwerpen, die op deze prijsvragen inkomen, worden door een commissie onderzocht en na goedkeuring authographisch gedrukt; ieder lid ontvangt hiervan een exemplaar, terwijl de overige in den handel worden gebracht.

e. Op iedere vergadering is het een of ander ter beschouwing aanwezig, hetzij teekeningen, platen of bouwmaterialen, dat gedurende een kleine pause wordt bezichtigd.

Het Bestuur noodigt den inzender uit het tentoongestelde te verklaren of toe te lichten

f. Op ééne vergadering wordt jaarlijks eeen kunstbeschouwing gehouden van het werk der leden; op deze vergadering heeft ieder belangstellende vrijen toegang.

g. De boek- of plaatwerken, die aan de leden zijn rondgezondgezonden, worden zooveel mogelijk behouden tot vorming van een bibliotheek.

h. De bibliotheek berust in het vergaderlokaal; één avond per week gedurende het geheele jaar is dit lokaal voor de leden geopend en worden op die avonden de boek- of plaatwerken uitgegeven tegen ontvangstbewijs.

j. Het Bestuur tracht zooveel mogelijk de Bouwkunst goed te doen vertegenwoordigen op de drie-jarige tentoonstelling te dezer stede.

k. Van alle werken, die in deze gemeente en van de voornaame werken, die in ons land publiek of onderhands worden aanbesteed, tracht het Bestnur een exemplaar van het bestek met teekeningen te verkrijgen en legt dit in het vergaderlokaal ter inzage voor de leden, aan wie hiervan kennis wordt gegeven.

l. Van de voornaamste werken noodigt het Bestuur den ontwerper uit, zijn werk op eene vergadering toe te lichten.

m. Alle nationale- en internationale prijsvragen, die op het gebied der Bouwkunst worden uitgeschreven, brengt het Bestuur zoo spoedig mogelijk ter kennis van de leden en legt bet programma daarvan in het vergaderlokaal ter inzage.

n. De Vereeniging tracht steeds zooveel mogelijk haar werkkring uit te breiden door zich in verbinding te stellen met buiten- en binnenlandsche vereenigingen, die op hetzelfde gebied werkzaam zijn.

o. De vergaderingen worden geregeld gehouden ééns per maand, van af September tot en met Maart.

D. DE VRIES.
C. M. DROOGLEVER FORTUIJN.
J. MULLER.
S. LANTINGA AZN.
P. WEELDENBURG.
H. VAN DER LINDEN DZN.
B. H. BEIJDERWELLEN.
K. HASPER.
W. VAN HATTEN J. JZN.
W. J. JANSEN.
A. E. BRAAT.
C. BRUIJNZEEL.
B. HOOIJKAAS JZN.

De voorzitter zegt, dat voor de behandeling der punten van dit voorstel, zij zeer gevoegelijk in twee deelen te splitsen zijn en wel in diegene, welke *geen* en in die welke *wel* een ingrijpende wijziging der afdeeling kunnen te weeg brengen. Hij verleent het woord aan de voorstellers tot toelichting.

De heer C. M. Drooglever Fortuyn herinnert aan de in de laatste vergadering van het vorige seisoen door den heer D. de Vries ontwikkelde denkbeelden tot uitbreiding der werkzaamheden, die tot verhoogden bloei van — en vermeerderde belangstelling in de afdeeling zouden kunnen leiden. Onder deze behoorde aansluiting en samenwerking met de bouwkundige leesvereeniging „Kunstvlijt" alhier. Er werd toen eene commissie benoemd welke de zaak met eene commissie uit Kunstvlijt besprak, waarna door die vereeniging de wenschelijkheid van samenwerking werd uitgesproken. Hieruit is het nu ter tafel zijnde voorstel ontstaan.

De heer H. van der Linden Dz. zegt dit voorstel met genoegen te hebben onderteekend, voornamelijk omdat het het vormen eener bibliotheek beoogd, welke hij van het hoogste nut voor jeugdige beoefenaars der bouwkunst acht. Met het oog op het door den voorzitter gezegde, stelt hij voor, het eerst de punten *a*, *g* en *h* te bespreken, hetwelk wordt aangenomen.

Bij de behandeling van punt *a*, stelt de heer H. J. Dupont de vraag of de voorstellers een finantieel plan hebben gemaakt, en zoo ja, dan wenscht hij dit te kennen, omdat daarvan veel zal afhangen.

De heer Drooglever zegt, dat zulk een plan is uitgewerkt. Het resultaat daarvan is, dat, wanneer op honderd leden gerekend wordt, de contributie *f* 15 zal moeten zijn. Het voorstel zal ook bij de vereeniging Kunstvlijt aangenomen moeten worden. Is het ook daar aangenomen, dan zullen beide lichamen in elkander opgaan, waarvan het gevolg zal zijn dat de afdeeling zich losmaakt van de Maatschappij.

De heer J. H. Verhoeve zegt, dat, als het voorstel wordt aangenomen, het onuitvoerbaar zal blijken te zijn, als men afdeeling zou willen blijven.

De heer Dupont dringt nader aan op het geven eener begrooting. Is die er, dan zou men zich, vóór verder te gaan, bij de leden der beide lichamen kunnen vergewissen of op voldoende aansluiting is te rekenen. Dit denkbeeld wordt ondersteund en heeft ten gevolge, dat besloten wordt, dat de voorstellers met twee bestuursleden der beide lichamen eene begrooting zullen opmaken om volgens de uitkomsten daarvan lijsten te doen rondgaan, opdat blijkt op hoeveel leden kan gerekend worden.

Aan de Redactie van het Bouwkundig Weekblad.

Mijne Heeren!

In Uw No. van 11 October staat een artikel, getiteld: »Zijn Cement materialen op den duur bestand tegen den invloed van faecale stoffen."

Vergunt mij, als de oudste Cementsteen-fabrikant hier te lande met enkele feiten daarop te antwoorden.

In het jaar 1863 werd mij Octrooi verleend voor de nu algemeen toegepaste Cement-riolen. Van af dien tijd hebben de gemeenten Rotterdam, Utrecht, Gouda, Deventer, Leeuwarden, Groningen, Meppel, Nijmegen, Arnhem, s' Gravenhage, enz. enz. een ruim gebruik daarvan gemaakt, en is mij geen enkel geval bekend, waar zulke gebreken, als de in bedoeld artikel besprokene, zich vertoond hebben — het tegenovergestelde is waar; de Cement-riolen hebben in alle opzichten voldaan en komen meer en meer in toepassing. Deze ondervinding loopt dus over een tijdperk van 20 jaren.

Als een heel sterk, ik zoude wel kunnen zeggen afdoend bewijs voor de deugdzaamheid van Cement voor genoemd doel kunnen dienen, de vier door mij voor de gemeente Leeuwarden vervaardigde gierkuipen, de eerste in 1874, de tweede in 1875 en de twee laatste in 1878.

De afmetingen waren 8,00 × 4,00 × 2,00 M en 10,50 × 4,00 × 2,00 M.; deze kuipen hebben al die jaren gediend en zijn nog volkomen gaaf, dicht en onbeschadigd. Ook tallooze beerputten aan de Genie en particulieren geleverd, hebben steeds voldaan.

Dat slechte Cement of slechte bewerking een ander resultaat zal en moet opleveren is niet te betwisten; maar is zulks niet met alle materialen het geval?

Ten slotte zij nog opgemerkt, dat indien de kalkdeelen van het te Londen en Zwitserland gebeurde de schuld dragen, het onbegrijpelijk is, dat men tot een gemetseld riool, waarvan de voegen uit kalk of cement moeten bestaan, heeft kunnen besluiten. Deze voegen moeten toch volgens de aangenomen theorie verteeren, en metselwerk met verteerde voegen kan onmogelijk als eene verbetering beschouwd worden.

U dank zeggende voor de mij vergunde plaatsruimte verblijf ik met de meeste Hoogachting

Uw dw. Dienaar,
PH. LINDO,
Directeur der Nederlandsche Cementsteen-Fabriek te Delft.

Ter beantwoording der vraag door J. B. v. L., gesteld in het Bouwkundig Weekblad van 11 October ll.: Zijn portland-cement materialen op den duur bestand tegen den invloed van faecale stoffen? zou ik kunnen volstaan met hem te wijzen op de verhandeling van den heer J. A. Frederiks in No. 15 van den loopenden jaargang van dit blad.

Het zal hem daaruit blijken, dat in Londen, dezelfde plaats, waar volgens hem zulke treurige resultaten met portlant-cement riolen waren verkregen, juist het tegenovergestelde zich heeft voorgedaan, toen op last van Sir J. Bazalgette (den Hoofd-Ingenieur van Londen) een onderzoek naar den toestand van deze en van gemetselde riolen werd gedaan.

Waar J. B. v. L. evenwel de vraag stelt, wat men in het door hem aangehaalde citaat uit den jaargang 1880 van de Bibliothèque Universelle et revue Suisse te verstaan heeft onder »Ciment hydraulique" zal het ongetwijfeld voor hem een geruststelling zijn te vernemen, dat hiermede niet bedoeld wordt Portland-Cement, maar slechts Hydraulische Kalk. Dan is het verband in den geciteerden zin ook duidelijker, daar in goed portland-cement geen kalk mag aanwezig zijn en bij het vervaardigen van voorwerpen van portland-cement beton, zeer zeker door geen enkelen soliden fabrikant, kalk wordt toegepast.

Ter overtuiging raad ik genoemden heer v. L aan, zich te wenden tot de kalkleveranciers in Doornik b.v. I. B. Dutoit frères aldaar en van hen een monster Ciment hydraulique te laten komen; hij zal dan mijn bovenstaande bewering daadwerkelijk bevestigd zien.

Overigens onderschrijf ik gaarne het meergenoemde citaat, daar het mij uit eigen aanschouwing en proeven herhaalde malen is gebleken, dat beton met hydraulische kalk bereid, waarvan men in Duitschland veelvuldig gebruik maakt, niet geschikt is voor riolen of beerputten.

N. A. S.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Het Bestuur van het Kon. Oudheidkundig Genootschap heeft het volgende adres aan den Gemeenteraad van Amsterdam toegezonden:

Het Bestuur van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap, kennis genomen hebbende van de Voordracht, door Burgemeester en Wethouders bij Uwe Vergadering ingediend, onder No. 691, waarbij wordt geadviseerd, »over te gaan tot de orde van den dag" ten aanzien der Adressen o. a. van voornoemd Genootschap, van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst,

van Prof. A. PIERSON C. S., van G. H. CRONE C. S. van C. CUNAEUS C. S. van J. A. LANGERHUIZEN C. S. en van B. H. KLONNE, Rector van het Begijnhof,

alle verzoekende niet over te gaan tot demping van den Nieuwezijds Voorburgwal,

acht zich verplicht nog eenmaal zich tot Uwe Vergadering te wenden, ten einde op dit verzoek, ondanks het ongunstig praeadvies van Burgemeester en Wethouders, nader aan te dringen.

Met groote voldoening vernamen Adressanten uit de Voordracht, dat ook Burgemeester en Wethouders gaarne de gracht, zoowel voor de scheepvaart als tot bewaring der schoone stadsgezichten, zouden wenschen te behouden, en dat zij verre van zich werpen het denkbeeld, als zouden zij zich hebben laten leiden door zucht tot nabootsing van vreemde steden, die niet zoo gelukkig zijn zich op het bezit van grachten te kunnen beroemen.

Waar echter Burgemeester en Wethouders het willen doen voorkomen, alsof ons Genootschap, door te wijzen op de roeping van een Gemeentebestuur om den aanleg en inrichting der stad ongeschonden te bewaren, den wensch had uitgesproken om alles ongewijzigd te behouden, zal het Uwe Vergadering zeker niet ontgaan zijn, dat aan het Adres van ons Genootschap, waarin b. v. de verbreeding van de Molsteeg als wenschelijk wordt voorgesteld, die strekking niet mag worden toegekend en zal zij voorzeker het onderscheid weten te maken, dat er wijzigingen zijn die door ieder worden goedgekeurd of die door zóó dringende noodzakelijkheid worden geboden, dat zij zelfs door hen die ze betreuren niet kunnen worden ontraden, — maar dat er ook overbodige grepen in het bestaande kunnen voorgesteld worden, die in strijd zijn met den eerbied, die een Gemeentebestuur verschuldigd is aan het karakter eener stad, die haren roem juist in vele opzichten aan de eigenaardigheden van haren aanleg en inrichting te danken heeft.

Mocht bij het indienen van het plan van 1873 daarop minder zijn gelet, — de vooruitgang in smaak en kunstzin gedurende de laatste tien jaren, maakt het thans meer dan ooit tot plicht, om de gedachten bij dat plan aangegeven, alvorens ze tot uitvoering te brengen, te toetsen aan hetgeen geboden wordt door eene gezonde opvatting van de eischen der aesthetiek — even wars van ziekelijke behoudzucht als van roekelooze onverschilligheid — en door eene rechtmatige fierheid op het eigenaardig karakter eener groote en beroemde stad.

De onbevredigende toestanden op sommige punten, waarop Burgemeester en Wethouders wijzen, zijn niet van zóó overwegend belang, dat zij de opoffering van den N. Z. Voorburgwal rechtvaardigen; te meer, daar de demping onmogelijk kan geschieden, zonder op verschillende punten groote misstanden en wanstaltigheden te weeg te brengen, waarop in het vorig Adres van het Genootschap is gewezen en dat door Burgemeester en Wethouders ook niet wordt tegengesproken.

Adressanten meenen het aan de wijsheid Uwer Vergadering te mogen overlaten, in hoeverre zij verantwoord is, om de belangen van het verkeer te water op te offeren aan de behoefte aan meer ruimte voor het Postkantoor, waarvan de verplaatsing of vergrooting wel niet in de verre toekomst zal liggen; of aan het denkbeeld, om den Nieuwendijk te doen kruisen door een weg voor rijtuigen, die Burgemeester en Wethouders tusschen de Spuistraat en het Centraal-Station ook nu nog schijnen noodig te achten, maar vertrouwen dat zij zelve uit de verschillende voorslagen in de Voordracht zelve van Burgemeester en Wethouders, eene keuze zal weten te doen, die in allen gevalle de gracht kan bewaren voor eene zoo weerzinwekkende ontsiering als hare demping zoude zijn. Het is toch gebleken, dat niet slechts Adressanten, maar een groot deel der ingezetenen, ook der aanzienlijkste en meest ontwikkelde, hoogst ongaarne die demping zouden zien, welke in het midden der stad eene schoone Hollandsche gracht zoude vervangen door eene reeks van onregelmatige pleintjes, omzoomd door huizen, welker bouw op een geheel ander niveau van den openbaren weg is ingericht, dan dat waarop zij na de demping zouden komen te liggen, en alzoo een toestand zoude scheppen, waarvan het wanstaltige een dagelijksch verwijt zoude zijn, voor elk die hem had helpen te voorschijn roepen.

Het Bestuur van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap.

AMSTERDAM,
18 October 1883.

In sommige bladen is een kritiek gegeven van de medaille welke de inzenders der Tentoonstelling zich op hun kosten kunnen aanschaffen tegen overlegging van een bewijs, dat zij deze of die onderscheiding hebben behaald. Die kritiek is al zeer ongunsig.

De bedoelde medaille is evenwel in geenen deele vervaardigd naar het bekroonde ontwerp van de vroeger uitgeschreven prijsvraag. Dit hadden de bladen bij hnnne met recht afkeurende woorden dienen te vermelden. De medaille die beschikbaar wordt gesteld, is een ontwerp van den heer Fisch, op last van de ondernemers der tentoonstelling door een Brusselsch graveur vervaardigd.

VRAAGBAAK.

VRAAG 32. **Bestaat er een middel om hardsteen, die met lijnolie bemorst is, daarvan weder te bevrijden?**

Zoo ja, hoedanig is dan dit middel en de aanwending er van.

Afloop van Aanbestedingen.

AMSTERDAM, 15 Oct. — Het gemeentebest., het verbouwen van de burger-, dag- en avondschool in de Westerstraat tot ambachtsschool:

T. G. Degenhardt	ƒ 18.766
W. H. Struijs	» 15.335
G. Boon	» 15.120
G. L. Brouwer en D. Hoogerbeets	» 14.841
G. Verweij te Uithoorn	» 13.775
A. Paans	» 13.200
G. Woud	» 12.621
E. H. Hellen en C. Kösters	» 12.500
A. Aalders	» 12.440
H. C. Dorlas	» 12.339
Peeters en Roelofsen	» 11.861
W. H. Knipper en J. Vree	» 11.840
J. J. Vontijn	» 11.420
A. van Wensveen	» 11.348
L. Bouwman	» 11.000
P. A. Matthieu	» 10.900
P. Brugman	» 10.850

AMSTERDAM, 15 Oct. — De architekt J. W. Meijer namens zijn principaal Ph. Neeter, het verbouwen van het perceel Kerkstraat n°. 346:

J. van Voorthuisen	ƒ 13.375
D. Roepman	» 12.896
B. de Bruin	» 12.732
W. H. Struijs	» 12.687
J. Lockhorn en Zn.	» 12.550
Peeters en Roelofsen	» 12.508
G. Boon	» 12.400
J. J. Vontijn	» 12.150
J. F. Janssen	» 12.100
C. van Beemdelast	» 11.840
F. Rijke	» 11.520
B. P. Wijsman	» 11.510
J. Nomus Pz.	» 11.500
J. A. Haak	» 11.421
J. de Lange	» 11.250
H. J. G. Haandrikman	» 11.179
Gebr. Diepenbroek	» 10.990
J. E. C. B. van Campen	» 10.897
J. A. Huij	» 10.750
P. Kampman en J. v. Harderwijk	» 10.716
G. L. Brouwer en D. Hoogerbeets	» 10.444
D. W. Venemans	ƒ 10.348
L. Bouman	» 10.052
	gegund.

AMSTERDAM, 16 Oct. — De architekten G. B. Salm en A. Salm G.B.zn., het bouwen van een blindengesticht voor 100 kinderen aan de Verlengde Vossiusstraat:

De Zwaan en Koper	ƒ 147.347
L. C. Schaade	» 134.960
Timmer en Furstner	» 132.564
R. Greeve te Buiksloot	» 132.000
Wolff en Zn	» 129.900
Cerlijn en De Haan	» 128.200
W. Voskuijl	» 127.453
Verbeek en Zn	» 127.000
H. C. Dorlas	» 126.400
P. S. Rijnierse	» 126.300
P. L. Warners	» 125.990
Gebrs van Berkum	» 125.577
Oosterink en Schut	» 124.900
W. L. Leibbrand	» 123.820
Cruijff en Schouten	» 122.580
J. Koster	» 119.652
Kuijpers te Nieuwer Amstel	» 118.300
F. W. v. Vloten te Utrecht	» 116.563
K. J. van Damme	» 113.800
Andriessen te Hilversum	» 108.888
A. Keers idem	» 107.544
R. Hendriks te Oss	» 107.490
	de overigen allen afdaar.

BEMMEL, 17 Oct. — Het gemeentebest., het bouwen eener openbare school met onderwijzerswoning in het dorp Doornenburg, in 2 perceelen of in massa:

	schoolgeb.	onderw.	massa.
J. Gieskes te Angeren	ƒ 11.449	ƒ 8.137	ƒ 19.586
F. Terwindt te Doornenburg	—	—	» 19.400
M, Bulkens te Gassel	—	—	» 17.860
J. Maas te 's Hage	—	—	» 17.293
W. Kropman te Nijmegen	» 11.543	» 5.850	» 17.000
H. Hendriks te Zeist	—	—	» 16.889
G. H. van der Heijden te Arnhem	—	—	» 16.775
L. B. Hasselbach idem	—	—	ƒ 16.647
A. van Genderen te Heteren	» 10.818	» 5.918	» 16.600
H. W. v. d. Waarden te Nijmegen	—	—	» 16.534
J. Rothuizen te Doorwerth	» 10.097	» 6.413	» 16 270
N. v. Eck te Nijmegen	» 10.000	» 6.300	» 15.494
J. de Weijer te Tiel	—	—	» 15.435
A. H. Verheij te Nijmegen	» 8 900	» 6.500	» 15.400
H. A. Pauwen te West-Pannerden	—	—	» 15.278
J. A. van 't Hullenaar te Bemmel	» 9.254	» 5.279	» 14.500
S. J. Grand Jean te Nijmegen	» 9.875	» 4.545	» 14.300
H. Verborg te Lobith	—	» 5.333	—

'S GRAVENHAGE, 18 October. — De raad van beheer der 's Gravenhaagsche passagemaatschappij, het maken der fundamenten, kelders, riolen en daarmede in verband staande werken, ten dienste van den bouw der passage Buitenhof-Spuistraat te 's Gravenhage, onder beheer van de architekten J. C van Wijk en H. Westra Jr.:

W. L. Schram te Sliedrecht	ƒ 97.500
J. Schaafsma te Wassenaar	» 94.500
Raasveldt en Uerritse te 's Hage	» 89.990
E. M. Rood idem	» 89.553
Gebrs. De Vos idem	» 81.575
A. Nater en B. de Baan idem	» 80.450
B. P. Schippers idem	» 80.797
C. Meijers idem	» 79.894
Tom en Van Bergen Henegouwen te 's Gravenhage	» 79.650
A. Stigter idem	» 79.450
H. E. de Baan te Scheveningen	» 78.854
W. P. Teeuwisse te 's Gravenhage	» 78.300
C. Kraanenburg idem	» 78.300
W. J. Koldert te Deventer	» 77.850
Gebrs. Houtman te 's Gravenhage	» 77.200
P. J. Roubos te Woudrichem	» 75.900
G. H. van der Helden te Arnhem	» 75.330
A. C. Paardekooper 's Gravenhage	» 71.590
G. Keij te Rotterdam	» 69.900

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

3DE JAARGANG. ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST. N°. 44. 1 NOVEMBER 1883.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN en F. J. NIEUWENHUIS.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

OFFICIEEL GEDEELTE: Mededeelingen betreffende de Maatschappij. Prijsvraag. — Verslag van de vergadering der afdeeling Arnhem, gehouden 19 October. — NIET OFFICIEEL GEDEELTE: Spijsbereiding door middel van heet water en stoom. — Prijsvraag.

PLAAT: Toestellen, stelsel A. Bernard.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

PRIJSVRAAG.

Het Bestuur van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst schrijft als (buitengewone) prijsvraag uit, onder de gewone-, buitengewone- en kunstlievende leden der Maatschappij:

Het leveren van plannen voor een gebouw voor permanente tentoonstellingen enz., door genoemde Maatschappij te Amsterdam te stichten, ingevolge besluit der Algemeene Vergadering, gehouden in September l. l.

Het terrein is gelegen aan de Marnixstraat naast Maison Stroucken, aan de zijde van het Leidsche Plein, en heeft een vorm als door bijgaande situatie wordt aangegeven.

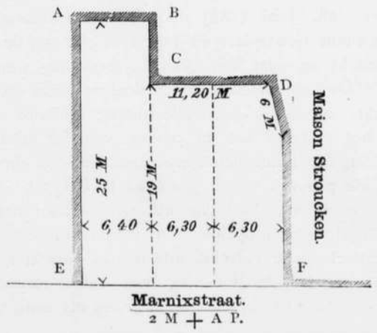

Aan de zijden A E en D F en C D moet het terrein beschouwd worden, als door belendende gebouwen te zijn begrensd.

Het terrein kan geheel bebouwd worden; echter wanneer langs de beide zijden A B en B C de belendende gebouwen, die thans 2 M. verwijderd zijn van de grens van het terrein, mochten worden doorgetrokken, dan moeten ramen in die gevels A B en B C, waarvoor thans toestemming tot plaatsing is verleend, verwijderd worden.

Het gebouw moet opgetrokken worden in hoofdzaak uit baksteen, met spaarzame gebruikmaking van bergsteen, terwijl de voorgevel zoodanig moet ontworpen worden, dat verschillende Nederlandsche bouwartikelen, ter reclame tot versiering kunnen aangebracht worden.

Ook is het wenschelijk bij den gevel en bij het fundeeringplan er op te letten, dat zonder al te ingrijpende wijzigingen het gebouw kan veranderd worden in drie afzonderlijke woonhuizen.

Als peil wordt aangenomen de bovenkant van het trottoir; de vloer der begane grondverdieping moet 30 cM. boven het trottoir liggen, en de bovenkant keldervloer 2 M. onder den vloer der begane grondverdieping.

Het gebouw moet bevatten:

A. In een sousterrein, slechts over een gedeelte van het terrein,
   1. een bergplaats voor pakkisten,
   2. een „ voor brandstoffen.

B. In een verdieping gelijkstraats:
   1. een vestibule met vóór-vestibule en tochtafsluiting,
   2. een hoofdtrap naar de bovenverdieping,
   3. desnoods een zijtrap naar de conciergewoning,
   4. een trap naar het sousterrein,
   5. een kantoortje; dit kan op de 1e- of op een tusschenverdieping geplaatst worden,

6. de noodige privaten,

7. de overschietende ruimte moet tot tentoonstellingszalen worden ingericht, waarbij in acht genomen moet worden, dat zooveel mogelijk wand- en bodemvlakte ter expositie moet aanwezig zijn, waartoe het aanbrengen van gaanderijen in de tentoonstellingsruimte geoorloofd is.

C. Op de eerste verdieping:

1. een ruim portaal,
2. eene ruime vergaderzaal,
3. een bestuurskamer,
4. een bibliotheek, tevens leeskamer,
5. een trap naar de 2e verdieping,
6. een privaat.

D Op de tweede verdieping (zolderverdieping):

1. een teekenkamer,
2. een bergplaats voor de in magazijn zijnde uitgaven,
3. een woning voor den concierge, bestaande uit:
   a. een woonvertrek,
   b. een slaapkamer,
   c. een keuken,
   d. verdere gemakken.
4. overschietende ruimte moet tot zolder worden ingericht.

De volgende teekeningen, geheel als schetsontwerpen in potloodlijnen behandeld, of zoo men zelve wil, meer uitgewerkt, worden gevraagd:

I. De platte gronden der verschillende verdiepingen.

II. De voorgevel.

(III.) Eene eenvoudig bewerkte doorsnede, zoo de ontwerper deze noodig acht voor de duidelijkheid zijner plannen.

Alle teekeningen moeten op de schaal van 1 à 100 uitgevoerd worden.

Bij de teekeningen moet eene globale begrooting gevoegd worden, waarbij in aanmerking moet genomen worden, dat de bouwsom het bedrag van *f* 40.000 niet mag overschrijden.

De binnen-architektuur der zalen en verdere vertrekken kan zeer eenvoudig worden opgevat, daar de binnenversiering van het gebouw, naar de meening van het Bestuur, na verloop van tijd door medewerking van verschillende krachten, zal kunnen tot stand komen.

Aan het, met of zonder wijzigingen, door de jury ter uitvoering gekozen ontwerp, wordt toegekend de zilveren medaille, geslagen op den stempel der Maatschappij, benevens een getuigschrift.

Ter mededinging worden uitgenoodigd de gewone-, buitengewone- en kunstlievende leden der Maatschappij, mits geen vereeniging zijnde.

ALGEMEENE BEPALINGEN.

I. Alle stukken, ter beantwoording van deze prijsvraag, worden vóór of op 21 November a. s. vrachtvrij ingewacht aan het bureau der Maatschappij te Amsterdam. Daarbij moet een adres gevoegd zijn, om zoo noodig met den inzender te kunnen correspondeeren, zonder den naambrief te openen.

II. De in te zenden stukken moeten met een motto gemerkt zijn, en begeleid van een gesloten naambrief, waarop aan de buitenzijde naam, voornaam, en woonplaats van den inzender vermeld zijn.

III. Het schrift van de begrooting, en dat hetwelk op de teekeningen voorkomt, moet door eene andere hand dan die des vervaardigers geschreven zijn. Het ontwerp van den vervaardiger welke zich niet aan deze bepalingen heeft gehouden, blijft buiten aanmerking voor bekroning.

IV. De ingezonden ontwerpen worden in handen gesteld eener commissie van beoordeeling, bestaande uit het Bestuur der Maatschappij, en zes leden der Maatschappij, gekozen door de mededingers. De Juryleden onthouden zich van mededinging.

V. Het bekroonde ontwerp blijft het eigendom der Maatschappij.

De niet bekroonde ontwerpen moeten zoo spoedig mogelijk worden afgehaald aan het Bureau der Maatschappij, of zullen op verzoek toegezonden worden aan een op te geven adres.

VI. Het bekroonde ontwerp zal tegen eene billijke vergoeding, nader met den prijswinner overeen te komen, kunnen worden uitgevoerd.

Namens het Bestuur voorn:

C. Muysken, *Voorzitter.*

C. T. J. Louis Rieber, *Secretaris.*

SPIJSBEREIDING DOOR MIDDEL VAN HEET WATER EN STOOM, VOLGENS HET STELSEL A. BERNARD TE LUIK.

Nadat in een der voorgaande Nos. van dit Weekblad met enkele zeer algemeene trekken de inrichting en werking der toestellen voor deze wijze van spijsbereiding werden aangeven, is het mij aangenaam daaromtrent thans eenige meer uitgebreide inlichtingen onder de oogen der lezers te kunnen brengen.

Naar het mij voorkomt is de hierop berustende inrichting van keukens voor gestichten, kazernen enz. in alle opzichten verre vooruit boven die, welke in zulke gebouwen tot nu toe als regel werden aangetroffen, en kan zij beschouwd worden als een der best geslaagde pogingen tot vooruitgang op dit gebied.

De eerste toepassing, die het stelsel in Nederland heeft gevonden, was die in de nieuwgebouwde Kazerne voor het Korps-Pontonniers, trouwens de eerste militaire keuken, die werd ingericht, nadat in den Militairen Spectator (afl. Juni 1882) door den 1e Luitenant van het Regiment Grenadiers en Jagers K. F. van de Wall de aandacht op deze wijze van spijsbereiding werd gevestigd. De oorspronkelijke bedoeling was geweest ook daar, zooals in bijna alle nieuwe militaire inrichtingen het systeem toe te passen van den fabriekant A. Senking te Hildesheim, waarmede juist in dien tijd uitgebreide proeven waren genomen te Utrecht. Reeds dadelijk werd ingezien, dat het slechts door nauwgezette vergelijking mogelijk kon wezen tot eene juiste keuze tusschen de verschillende nieuwe inrichtingen te geraken, zoodat de invoering van beide stelsels tot heden slechts kan beschouwd worden als eene verge-

Keukentoestellen volgens het stelsel A. Bernard in de keuken der Pontonniers-kazerne te Utrecht.

Figuratieve verticale Doorsnede.

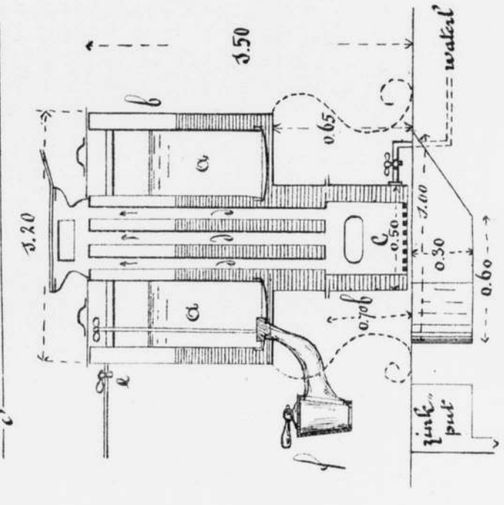

Kookketel

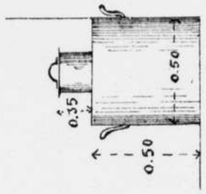

Standgezicht.

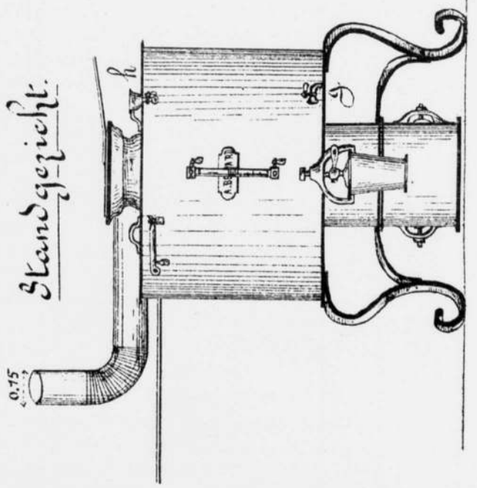

Gruwelketel

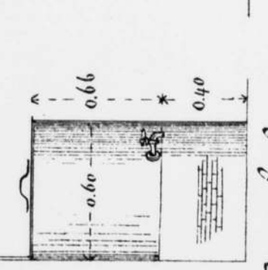

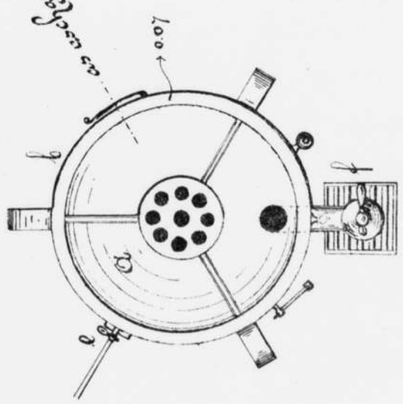

Horizontale Doorsnede

Schalen:
voor de toestellen 1:25.
voor de situatie 1:100.

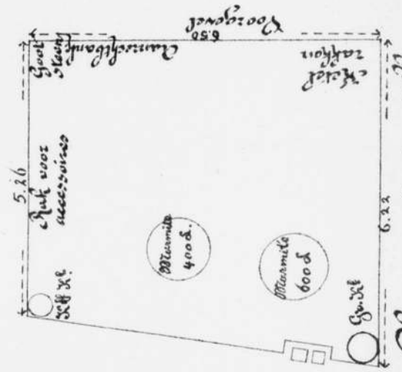

Plaatsing der keukentoestellen.

Photolith Wegner & Mottu Amst

Bijvoegsel van het Bouwkundig Weekblad – Uitgave van de Erven J. van Munster's Zoon – Amsterdam.

lijkende proef. Beiden voldoen zeer goed en het is voorloopig uit den aard der zaak onmogelijk, vooruit te loopen op eene beslissing welke van de zijde van het Legerbestuur in dit opzicht kan worden verwacht Zonder dan ook in een eindbesluit te vervallen, wensch ik alleen door een meer gedetailleerde beschrijving van het stelsel Bernard de aandacht te vestigen op de verschillende daartoe behoorende toestellen en hunne werking, de voordeelen van elk hunner in het licht te stellen en ten slotte die te toetsen aan de proeven, die te Dordrecht daarmede zijn genomen.

Om tot eene richtige vergelijking te kunnen komen zou het van veel waarde zijn, zoo ook van het stelsel Senking eene beschrijving kon volgen met beschouwingen aan de praktijk ontleend.

De toestellen welke tot dit stelsel behooren, zooals het thans is toegepast, zijn:

A. Marmite tubilaire van vertind staal inhoudende 600 L, tot bereiding van vleesch en vet, soep, aardappelen, afzonderlijke groenten-spijzen en stampkost.

B. Een dergelijke toestel, inhoudende 400 L. voor reserve. In gevallen van reparatie of bij plotseling ontstaande gebreken is een dergelijke reserve toestel onmisbaar. Beide toestellen hebben een geheel stel toebehooren als: vertind ijzeren peilstaven tot het meten van de hoeveelheid aanwezige spijs in liters, pook, kolenschop, vleeschvork en soeplepel, losse sleutels tot het aandraaien van de aanwezige moeren enz., benevens de vaste, nader te omschrijven accessoires.

C. Een groentenketel van vertind ijzer inhoudende 200 L. met stoomgeleiding van af de beide marmites, ten einde naar willekeur den stoom van een van beide daarin te geleiden.

D. Voor iedere marmite een gegoten ijzeren ketel tot het braden van vleesch of vet, inhoudende 45 L.

E. Een koffieketel van vertind ijzer met twee filterstaven, een voor iedere marmite; de ketel heeft een inhoud van 100 L.

Wanneer men de in de figuren aangegeven afmetingen in het oog houdt, blijkt reeds dadelijk welk eene geringe plaats voor de toestellen te zamen noodig is.

De keuken in de meerbedoelde kazerne is, in verband daarmede, met afmetingen van 6.50 M. bij 5.75 M. nog ruim groot genoeg voor de plaatsing van aanrechtbank, gootsteen en ketelrakken, terwijl daarin met het grootste gemak dagelijks soep, middageten, koffie en waschwater bereid worden voor ± 250 man. Dit getal zou tot ruim 500 man opgevoerd kunnen worden, waarbij dan alle toestellen gelijktijdig in werking zouden moeten komen.

De inrichting van de Marmites, die reeds in grove trekken als antwoord op eene in den vraagbaak gestelde vraag werd aangegeven, is de volgende.

De binnenketel *a* is geheel omgeven door een tweeden wand *b*, beiden van vertind staal, en met eene tusschenruimte van ongeveer 7 cM. Onder den ketel bevindt zich de vuurhaard *c*, waaromheen de mantel zich eveneens uitstrekt, terwijl de verbrandingsprodukten zich begeven door een zeker aantal vlampijpen *d* (voor den grooten ketel 9) wijd 15 c.M. naar een rookverzamelaar boven aan den toestel. De vlampijpen te zamen zijn eveneens gevat in een mantel en het water, dat straks in de ruimte tusschen al deze dubbele wanden zal worden toegelaten staat in gemeenschap door middel van den dubbelen bodem.

De stoom, die zich zal vormen in de geheel afgesloten ruimten boven het water, dat de vlampijpen omgeeft en dat in den buitenwand, vereenigt zich door drie gegalvaniseerd ijzeren buizen, buitenwerks wijd 3 c.M. De stoom kan worden afgelaten door middel van de stoomverpakkingskraan *e* in de leiding voor den groentenketel, of wel ontsnapt bij bepaalde drukking door de veiligheidsklep (hier 1¼ atmosfeer). — De hoeveelheid water, aanwezig in den dubbelen wand (Bain-Marie) wordt aangewezen door middel van het peilglas. De spijzen behooren te kunnen worden afgetapt door een spijskraan *f* (waarover nader) terwijl eindelijk de kraan *g* dient tot bevestiging van de filterbuis met koppelmoer.

De vulling van den toestel kan op twee wijzen plaats hebben en wel, hetzij door middel eener bestaande of voor eigen gebruik aanteleggen waterleiding (in het laatste geval met zuig- en perspomp) of wel eenvoudig door de kraan met komvormig opzetstuk *h* boven aan den toestel. De laatste methode is uit den aard der zaak zeer omslachtig, daar zij het noodig maakt, voor bijvulling den stoom vooraf te doen ontsnappen, wat bij eene waterleidingsdrukking van 2 atmosfeeren of meer door het aanbrengen der kranen onder aan den toestel onnoodig is. Deze laatste inrichting is te Dordrecht aanwezig en deed bij het nemen van de proef, aanzienlijke brandstofbesparing boven de eerste gevoelen.

Enkele kleine bizonderheden kunnen bij de inrichting van nut zijn. Zoo moet bij de aanwezigheid van een overwelfden kelder onder de keuken, eene opening worden gemaakt tot verwijdering van de asch. Beter bevond men zich, bij de eerste toepassing, bij het maken van een aschgat in den vloer, ongeveer 1 M. bij 0.60 M., diep 0.39 M., met hellend einde onder de stookdeur. Wanneer in dit met cement bevloerde aschgat eenig water wordt gehouden, dan worden asch en sintels, die door het rooster vallen, onmiddelijk gebluscht. De hieruit te scheppen massa werd met goed gevolg gebezigd tot het onderhouden van het vuur, wanneer dit eenmaal voldoende opgestookt was tot het verkrijgen van stoom. Van een practisch gebruik van deze massa, al of niet vermengd met bakkende gruiskolen, hangt voor een groot deel de zuinigheid in het verbruik van brandstoffen af.

Onder de spijskraan werd een zinkput met afvoerbuis en rooster gemetseld, tot verwijdering van het water, dat tot reiniging van den ketel wordt gebezigd. Men zij er op bedacht die put niet te klein te maken, daar de spreiding van het water bij het wegloopen, in het tegengestelde geval verontreiniging van den vloer veroorzaakt.

Daar in de praktijk gebleken is, dat de spijskraan alleen kan dienen voor het aftappen van soep, aardappelwater en dergelijken, en de toestellen te hoog zijn om op de gewone wijze de spijzen uit te scheppen is een bank vervaardigd, kwartcirkelvormig, waarop zich de kok plaatst ten einde de hem toegereikte eetketels te kunnen vullen.

Alle marmites tubulaires zijn geheel op dezelfde wijze ingericht, zoodat voor veranderden inhoud men zich alleen een gewijzigde schaal voor de figuur behoeft te denken.

De groentenketel is een eenvoudig cylindervormig vat, voorzien van een aftapkraan en geplaatst op een gemetselden voet, hoog 0.40 M.; de stoomgeleidingsbuizen van de marmites monden uit aan den bodem van dezen ketel.

De daarin te bereiden spijzen worden met kokend water van het Bain-Marie overgoten en daarna wordt stoom doorgelaten. Het water wordt hierdoor op kooktemperatuur gehouden, terwijl uit den aard der zaak van verontreiniging geen sprake kan zijn. Deze ketel wordt in de kazerne te Dordrecht met goed gevolg gebezigd tot het uittrekken der beenderen uit de soep; de daaruit verkregen bouillon kan dan gevoegd worden bij de soep voor den volgenden dag.

De gietijzeren potten voor vleesch en vet worden boven op de toestellen geplaatst, daartoe zijn deze gedekt met een gewoon plaatijzeren deksel als van onze gebruikelijke cuisinières. Wordt het deksel verwijderd, dan zijn de potten in onmiddelijk contact met de verbrandingsprodukten. Om de temperatuur te verhoogen, moet tijdens het gebruik dier potten het vuur met hout of vlammende kolen sterk onderhouden worden, aangezien de lengte der vlampijpen vrij aanzienlijk is. Op de resultaten omtrent het hierdoor veroorzaakte meerdere brandstoffen verbruik zal nader worden teruggekomen.

De koffieketel eindelijk is cylindervormig, wijd 0.50 M., voorzien van een hals met deksel en aan den bodem van een kraan. De hoogte mag niet grooter zijn, dan die van de aftapkraan van het Bain-Marie boven den vloer. Aan die kraan wordt de vroeger genoemde vertinde filterstaaf gekoppeld, nadat deze in den ketel en de laatste onder de kraan geplaatst is. De filterbuis is voorzien van een groot aantal kleine openingen en aan de onderzijde gesloten. Wanneer nu in den ketel de afgewogen hoeveelheid gemalen koffie gelijkmatig op den bodem verspreid is, opent men de kraan. Het tot op 115° verhitte water wordt onder den stoomdruk door de openingen gespoten. Zoodra hiermede de ketel tot de vereischte hoogte gevuld is, kan men de koffie eenige oogenblikken doen bezinken, waarna zij tot gebruik geheel gereed en zeer smakelijk is.

Alle toestellen zijn aan de buitenzijde met Parijsch rood en zwart vuurlak bestreken, terwijl alle kranen van koper zijn en het geheel in de zindelijke keuken een zeer aangenaam uiterlijk geeft.

Voor ieder der marmites is in den schoorsteen een rookkanaal aanwezig, terwijl een wasemkap gebleken is, achterwege te kunnen blijven.

Na deze kennismaking met de inrichting der benoodigde toestellen zal het niet moeielijk vallen met een enkel woord de beoogde en volgens de ondervinding bereikte voordeelen aan te wijzen.

Het voornaamste is zonder twijfel gelegen in de groote besparing aan brandstoffen. Hoewel aanvankelijk volgens verstrekte brochures enz. slechts werd gerekend op eene besparing van 20 tot 50% is uit de genomen proef gebleken, dat de laatste bij eene rationeele keuze van de grootte der Marmite in verband met de sterkte der menage eene minimum is en men onder gunstige omstandigheden de 50% nog aanzienlijk zal kunnen overschrijden. Die menage was bij de proefneming groot 214 rations, zoodat bijna doorgaans de Marmite van 400 L. inhoud werd gebezigd. Intusschen kan deze, vooral bij een gelijktijdig gebruik van den groentenketel, voor grootere sterkten dienen. De oorzaak der besparing is daarin gelegen, dat alle warmte, door het vuur en de verbrandingsprodukten afgestaan, wordt dienstbaar gemaakt aan het op temperatuur houden van het Bain-Marie, dat tevens dient om aan den ketel te beletten veel warmte naar buiten af te staan. Licht is het nu in te zien, dat bij vermeerdering der hoeveelheid spijzen tot een maximum, waarop de inhoud van den ketel is aangenomen, de massa verbruikte brandstoffen niet in evenredige mate stijgt, aangezien de omringende massa water even groot blijft en alleen eenige meerdere warmte aan de spijzen wordt afgestaan. Daar gedurende de proefneming de besparing van 50 % ten volle geconstateerd is, kan dus veilig nog grootere bezuiniging mogelijk worden geacht.

Het brandstoffenverbruik voor gemiddeld 212 rations bleek te bedragen, voor dagen waarop vleesch of spek bereid werden, gemiddeld 22.79 Kg. en zonder dit, gemiddeld 20.27 Kg. steenkolen, beiden alleen voor het middageten, terwijl voor alle spijzen te zamen gemiddeld per dag 45 Kg. steenkolen werden verbruikt.

Behalve deze besparing zal eene andere intreden, die vooral bij niet-militaire inrichtingen indirect eveneens groote bezuiniging veroorzaakt. Het is die aan personeel. Tot eene richtige bediening is slechts één kok vereischt, bijgestaan door een bijkok; alleen bij het reinigen van de keuken en tijdens het opscheppen zal bovendien nog enkele malen een man moeten dienst doen, die echter dan niet tot het vaste personeel behoeft te behooren.

Aanzienlijk gemakkelijker is bovendien de dienst. Nachtdienst in de keuken, de groote bron van misbruiken en de kwelling voor het personeel, wordt geheel onnoodig. De morgensoep toch kan den voorgaanden avond bereid worden, en wanneer dan te 8 uren de keuken verlaten wordt, is die soep gebleken den volgenden morgen te 5 uren nog voldoende warm en sterk getrokken te zijn. Door dan een half uur lang te stoken is men tevens in de gelegenheid geweest tijdig koffie te verstrekken.

De verdere voordeelen zijn voornamelijk:

de onmogelijkheid tot aanbranden der spijzen, daar de ketel nergens in onmiddelijke aanraking is met het vuur;

de afwezigheid van wasem, waaromtrent kon worden gerapporteerd, dat de pijnlijke oogenblikken, waarin men moeite had de plaats te ontdekken, waar zich de kok in de keuken ophield, bij het gebruik dezer toestellen tot het verledene behooren. Zelfs bij gesloten ramen en deuren is geen noemenswaardige wasem opgemerkt;

de groote zindelijkheid in de keuken; deze toch kan bij eenige geschiktheid van het personeel den indruk geven eener goed onderhouden machinekamer, terwijl de hoeveelheden heet water, die voortdurend voorhanden zijn de gelegenheid tot reiniging zeer in de hand werken. Dagelijks gedurende de proefneming werden 150 L. glashelder kokend water afgetapt tot bereiding van koffie en het wasschen van ketels enz.

Ten slotte moet als voordeel niet over het hoofd gezien worden de geringe kostbaarheid van aanschaffing en onderhoud der toestellen (dit laatste kan nog niet blijken maar wordt vermeld op grond van de uitstekende getuigschriften daaromtrent).

Een overzicht der kosten zal doen zien, dat deze de uitgaven voor de andere stelsels van fornuizen slechts zeer weinig overtreffen.

De Marmites worden door den fabriekant den heer Antoine Bernard, Rue Vivegnies 127 te Luik afgeleverd voor verschillenden inhoud, gelegen tusschen 100 en 4000 Liter. Eenige prijzen voor verschillende inhouden worden opgegeven door den heer van de Wall in de bovengenoemde aflevering van den Militairen Spectator en wel:

Inhoud.	Prijs.	Inhoud.	Prijs.	Inhoud.	Prijs.
200 L.	508 fr.	600 L.	1476 fr.	1100 L.	2247 fr.
300 „	723 „	800 „	1567 „	1200 L.	
400 „	910 „	900 „	1660 „	1600 „	2461 „
500 „	1150 „	1000 „	1836 „		

De geheele inrichting compleet, zooals die aanwezig is in de Pontonniers-Kazerne te Dordrecht, leidde met inbegrip van 232 frs. voor vervoer, inkomende rechten, opstelling en proef gedurende 2 dagen, tot eene uitgave van 2932 francs.

De weinige meerdere kosten boven een gewoon fornuis worden zeer spoedig vergoed door de geringe onderhoudskosten, zoodat daarna de besparing aan brandstoffen geheel ten goede komt.

De aanvankelijk geringe handigheid van een niet ervaren kok in de behandeling der toestellen is gebleken zeer spoedig overwonnen te zijn, terwijl voor en tijdens de proefneming een voorloopig voorschrift kon worden zamengesteld, aan de verschillende gegevens ontleend.

Ter aanduiding van de wijze van onderhoud wordt door den Heer Bernard eene afbeelding met duidelijk bijschrift ten dienste van het personeel verstrekt.

Met het bovenstaande meen ik aan het verzoek der Redactie te hebben voldaan; het was mij een voorrecht te kunnen wijzen op de stappen, bij het leger aangewend tot verbetering eener tot heden vrij gebrekkige inrichting in het huishouden van den militair. Voor onzen tijd toch is het ook in andere opzichten blijkbaar weggelegd om onder den drang der omstandigheden en met het oog op de ingrijpende veranderingen, welke in de toekomst voor het leger schijnen in aantocht te zijn, de hand aan den ploeg te slaan, en veel te verbeteren op het punt van kazerneering, wat eigenlijk onhoudbaar was geworden; slechts door het beproeven en invoeren van nieuwe vindingen zal het mogelijk worden den traditioneelen meêwarigen blik te voorkomen, waarmede tot voor eenige jaren door den niet militair de groote woningen van den soldaat werden bezien.

Mogen we hopen, dat de samenstelling van het leger binnen niet al te langen tijd zal kunnen beantwoorden aan de vele ingevoerde en nog aan te brengen verbeteringen, die den militair ten goede en den staat veelal op vrij aanzienlijke kosten komen.

Dordrecht, 23 September. J. M. v. H.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING ARNHEM, GEHOUDEN 19 OCTOBER 1883.

De vergadering, met een toepasselijk woord door den Voorzitter geopend zijnde, worden de nieuwe leden, de heeren P. H. Scheltema te Nijmegen en M. W. Smijtink te Oosterbeek, welkom geheeten en ook aan hen de belangen der Afdeeling ten zeerste aanbevolen.

Ingekomen waren: een boekje bevattende titels en benamingen van teekeningen en prenten betreffende Gelderland, verzameld door Mr. H. Ver Huell, door dezen aangeboden voor de boekerij der afdeeling;

van de afdeeling 's Gravenhage het verslag over haren toestand en hare werkzaamheden gedurende 1881/82; dito van de vereeniging »de Ambachtschool" te Arnhem, over 1882/83.

De voorzitter bracht als afgevaardigde verslag uit omtrent het verhandelde op de Algemeene Vergadering in Mei ll. te Amsterdam gehouden. Door een der plaatselijke leden werd daaromtrent met genoegen opgemerkt, dat de Maatschappij toch eenigszins inschikkelijker werd voor hare afdeelingen, door toe te staan dat nu plaatselijke leden worden aangenomen, zij het dan ook slechts, jongelieden van 18 tot 23 jaar.

Door het bestuur werd der vergadering voorgesteld het volgende adres te zenden aan den Raad der gemeente Arnhem:

»De Afdeeling Arnhem van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst wendt zich met verschuldigden eerbied tot UEdel Achtbare Heeren met het volgend adres betreffende den toestand van het raadhuis in deze gemeente.

Sinds geruimen tijd wordt in andere gemeenten van ons land eene algemeene en lofwaardige zorg bespeurd om onze oude kunstgewrochten in hunne oorspronkelijke vormen te behouden of terug te brengen, om daardoor den stedelijken en nationalen kunstroem uit vroegere tijden in eere te houden of te doen herleven.

De gemeenteraad van Nijmegen besloot bij de behandeling van de gemeentebegrooting voor 1875 niet over te gaan tot het verwen van den gevel van het raadhuis, alvorens de Rijksadviseurs voor de monumenten van geschiedenis en kunst over de noodige herstellingen te hebben geraadpleegd; de uitkomst daarvan is, dat Nijmegen thans een raadhuis bezit waarop die stad met recht trotsch mag zijn. Dat gebouw, na de restauratie met een stijlvol en karakteristiek uiterlijk, aantrekkelijk voor vreemdeling en stadgenoot, verhoogt niet weinig het aesthetisch aanzien der omgeving aldaar.

Op de begrooting der gemeente Gouda zijn dit jaar *f* 8000 uitgetrokken voor het herstel van een der zijgevels van het raadhuis, nadat de voorgevel op kosten van het Rijk werd gerestaureerd.

Het raadhuis te Veere zal waarschijnlijk mede eene restauratie ondergaan en ook in andere steden wordt dien weg ingeslagen voor oude gebouwen die kunstwaarde bezitten.

Dat het raadhuis of het huis van Maarten van Rossum te Arnhem kunstwaarde bezit, indien het tot zijne oorspronkelijke vormen wordt teruggebracht, zal voor ieder architectonisch kunstkenner duidelijk zijn, indien men den vroegeren toestand ziet op de afbeelding in het stedelijk museum aanwezig, indien men het gebouw ontdaan denkt van zijne onoogelijke, smakelooze en doodkleurige verfkorst, indien daarvoor het levendig coloriet van bak- en bergsteen, waarvan die gevel is opgetrokken, in de plaats komt en het geestig beeldhouwwerk, dat thans mede onder de verf verstopt is, schoongemaakt is en zijne fijne trekken weder doet uitkomen en daardoor tot zijn recht komt. Geelt men verder aan dat gebouw de bij den stijl behoorende steenen kroonlijst, het bordes en ten laatste zijne kozijnen terug, dan zal men een gebouw verkrijgen, dat in kunstwaarde vooral met zijn gedeeltelijk overgebouwden gevel, voor dat van menige stad niet behoeft onder te doen.

Arnhem, thans zoo arm aan gebouwen van werkelijke kunstwaarde, zou dan een schoon monument rijker zijn; Arnhem, dat thans zooveel ten koste legt om zijne plantsoenen te onderhouden en te verfraaien om den inwoners het verblijf aangenaam te maken en vreemdelingen tot zich te trekken, zou dan den vreemdeling ook kunnen wijzen, dat het niet het schoone van de natuur alleen vergt, maar dat het ook op waardige wijze het schoon van zijne monumenten weet te onderhouden en aan den dag te brengen; niets toch zal op den duur meer kunnen bijdragen om den smaak voor het schoone en om den zin voor kunst algemeen te verspreiden, dan de verzorging en instandhouding van de gebouwen welke van de artistieke ontwikkeling van onze voorgeslachten getuigen.

Bovendien, eene gemeente die gelden besteedt voor bouwkundig onderwijs, moge wel bedenken den invloed die artistieke gebouwen uitoefenen op de leiding en smaakvorming van jonge bouwkundigen en dat het »enseignement de la rue" op dat gebied hooge waarde kan hebben.

Plannen voor de toekomst om een nieuw raadhuis te stichten kunnen niet verhinderen den gewenschten weg van restaureeren van het tegenwoordige in te slaan; immers bij een nieuw raadhuis zou het tegenwoordige gebouw toch bestaan blijven, zijne waarde behouden en alleen van bestemming veranderen.

Ook niet alle werken voor het restaureeren behoeven gelijktijdig te worden aangevat; men kan het werk over meer jaren verdeelen en het is te verwachten dat het Rijk, dat ook voor andere gemeenten in dezelfde zaken te hulp komt, ook hier niet zou achterblijven. Het is slechts noodig een begin te hebben aan de zaak. Is eenmaal de restauratie goed tot stand gebracht, dan zal de gemeente zich over dien toestand verheugen en zal het gebouw dan zeker minder aan jaarlijks onderhoud kosten dan nu, waarbij de verfkwast aan gevel en kroonlijst periodiek groote sommen verslindt.

De Afdeeling bovengenoemd, verzoekt daarom eerbiedig, dat het UEd. Achtbare Heeren moge behagen om door erkend bevoegde deskundigen een onderzoek te doen instellen, om den gevel van het raadhuis zooveel mogelijk in zijne oorspronkelijke vormen en aanzien te doen herstellen.

Namens de Afdeeling van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst te Arnhem,
HET BESTUUR."

Door een der leden werd gewezen op den gebrekkigen toestand inwendig, van het raadhuis, en dat de plannen aanhangig waren tot het bouwen van een nieuw. — Van andere zijde werd aan den ernst van het plan om een nieuw raadhuis te bouwen getwijfeld en daarom te meer de strekking van het adres aanbevolen, om door restauratie van den gevel, waarbij verbouwing van het inwendige en uitbreiding mogelijk blijft, tot een goed geheel te komen. Vervolgens werd met algemeene stemmen besloten het adres op te zenden.

Voorts was bij het bestuur de volgende vraag ingekomen:

»Wat is op te merken omtrent de qualiteit der verschillende cementsoorten en welke is het benaderend cijfer der hoeveelheid van iedere soort jaarlijks hier te lande verwerkt?"

(Onderteekend) *Twee leden van de Afdeeling Arnhem der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.*

Ingevolge deze vraag werd door den secretaris een verzoek gericht tot eenige vertegenwoordigers van Portland-cement fabrieken, om de noodige gegevens ter bespreking van verschillende werken te verkrijgen. Door een negental vertegenwoordigers was aan dit verzoek in meerdere of mindere mate voldaan. Wat de bedoeling der twee leden van de afdeeling is met het stellen van die vraag, is niet direkt gebleken, maar zij had in elk geval haar nut. In de eerste plaats zijn enkele hier ter plaatse weinig gebruikt wordende cementmerken onder de aandacht gekomen, en verder werd eene commissie benoemd om 't zij afzonderlijk, 't zij in vereeniging met den gemeente-architekt alhier, proefnemingen te doen met verschillende Portland-cement soorten, dat te gemakkelijker zal zijn, daar den gemeente-architekt is opgedragen ten behoeve van de gemeente-rioleering dergelijke proefnemingen te doen.

Door die commissie zal getracht worden licht te verspreiden over de in het Bouwkundig Weekblad van 11 October 1883 geopperde vraag: of Portland-cement al of niet bestand is tegen de inwerking van faecaliën.

Er bleek uit de opgaven van enkele vertegenwoordigers, welk eene kolossale hoeveelheid Portland-cement hier te lande verwerkt wordt, waarbij werd opgemerkt welk een nadeeligen invloed deze groote toevoer van Portland-cement op de bouwkunst hier te lande uitoefent. Het is toch opmerkelijk hoe het misbruik door plak- pleister- en gietmanie helaas is toegenomen sedert de Portland-cement zich heeft doen kennen.

Een paar leden wenschten eene belasting te zien gebracht op invoer dezer stof, in de eerste plaats om 's lands kas te helpen stijven en in de tweede plaats om zoo mogelijk het misbruik van Portland-cement eenigszins tegen te gaan.

Door den heer A. E. Braat te Rotterdam werd aan de vergaderden een dienst bewezen door de toezending van eenige monsters Portland-cement en benoodigdheden voor proefnemingen, waarbij werd gewezen op de wijze van vervaardiging en de middelen van vervalsching. De brochure van de firma Josson & Co. te Niel on Rupell, daarbij door den heer Braat toegezonden, werd, benevens de andere ingekomen stukken over dit onderwerp, ter beschikking gesteld van de leden en van de stellers der vraag in 't bizonder.

Voorts werden ter tafel gebracht de plannen van de te bouwen kazerne te Arnhem en de gevangenis te Zutfen. Vooral werd de aandacht geschonken aan het eerstgenoemde plan, omdat het een bouw betrof die een sieraad voor onze stad en hare omgeving had kunnen zijn. Verschillende leden waren teleurgesteld, zij zagen in het ontwerp geen bouwkundig schoon; de kazerne te Utrecht werd als beter voorbeeld aangehaald, ook het arsenaal te Weenen en het bekroond ontwerp voor een bataillons-kazerne door den heer J. L. Springer, welk laatste opgenomen is in de uitgegeven werken van de Maatschappij. Ten slotte werd door de vergadering eenparig protest aangeteekend tegen het bedoeld ontwerp, als karakterloos en alle bouwkundige schoonheid missende.

In de vraagbus werd de volgende vraag gevonden:

»Bij beoordeeling van bouwkundige ontwerpen, schilderijen enz. worden dikwijls de woorden »academisch en monumentaal" gebruikt.

»Welke beteekenis hebben deze woorden?"

De behandeling dezer vraag werd tot de volgende vergadering uitgesteld.

PRIJSVRAAG.

De *Express* en *Oranje Vrijstaatsch Advertentieblad* bevat de navolgende prijsvraag:

Nieuwe Gouvernementsgebouwen,

Plannen zullen ter mededinging door het Gouvernement van den Oranje Vrijstaat ontvangen worden voor een

Nieuwe Presidentswoning en een nieuwe Raadzaal,

beide te bouwen in de stad Bloemfontein, O. V. Staat.

Een premie van £ 100 (Een Honderd Ponden Stg) zal door het Gouvernement van den Oranje Vrijstaat betaald worden voor het gekozen plan voor de President's Woning en een gelijke premie van £ 100 (Een Honderd Ponden Stg.) voor het gekozen plan van de Raadzaal. De gekozene plannen worden het eigendom van het Gouvernement van den Oranje Vrijstaat, dat zich niet verbindt den Architect daarvan te emploijeeren.

Volledige bijzonderheden met de conditien kunnen bekomen worden ten Kantore van den Inspecteur van Publieke Werken te Bloemfontein.

Verzegelde Plannen, onder gesloten adres, inhoudende den naam van den ontwerper, moeten worden ingezonden aan den Gouvernements-Secretaris, Bloemfontein, op of voor den 31sten Maart 1884. Bij ieder plan moet de Begrooting van de Kosten door den Bouwmeester vermeld worden.

Het Gouvernement van den Oranje Vrijstaat verbindt zich niet eenig plan aan te nemen.

De algemeene vereischten der Presidentswoning:

1. Het gebouw behoeft niet meer dan twee verdiepingen te hebben.
2. Het moet de navolgende Kamers bevatten:
   - A. 1 Receptie-Kamer welke niet minder dan 60 vt. x 30 vt. moet zijn
   - B. 1 Zitkamer » » 45 » x 30 » »
   - C. 1 Eetzaal » » 50 » x 25 » »
   - D. 1 Studeerkamer of Bibliotheek 30 » x 20 » »
   - E. 1 Ontbijtkamer (voor niet minder dan 20 menschen.)
   - F. en G. 2 Kleederkamers.
   - H. Een Zaal.
   - I. 1 Sekreet.
   - J. 1 Badkamer.
   - K. L. M. N. 4 Hoofdslaapkamers tezamen met Kleedkamers daaraan verbonden. (Een, ten minste, van de bovengemelde Slaapkamers moet gelijkvloers zijn.)
   - O. 5 Kleinere Slaapkamers.
   - P. 1 Boudoir.
   - Q. 1 Huiskamer.
   - R. 1 Kinderkamer.
   - S. 1 Keuken met Waschkamer.
   - T. 1 Spijskamer verbonden daaraan.
   - U. 1 Provisiekamer.
   - V. 2 Kamers voor Dienstboden.
   - W. 1 Dienstbodenkamer.
   - X. 1 Kamer voor de Huishoudster.
3. De Kamers van L tot en met R, kunnen op de tweede verdieping gebouwd worden.
4. De bovengemelde lijst moet dienen als gids voor de soort, stijl en grootte van het vereischte huis, maar de ontwerpers zullen niet beschouwd worden te zijn verbonden door, of te worden beperkt tot, de afmetingen, beschrijving of bepaald getal van de gemelde Kamers.
   Het Gouvernement van den Oranje Vrijstaat behoudt zich het recht voor om de premie toe te kennen voor eenig voldoend plan, dat niet grootelijks boven of onder de bovengemelde vereischten komt.
5. De fundeeringen van den voorgestelden grond waar het gebouw moet staan zijn goed; soliede ijzersteen vindt men minstens twee voet beneden de oppervlakte. De grond is tamelijk effen, afloopende 1'6" van de linker tot de rechter zijde.
6. Het gebouw zal geheel vrij, en verwijderd van de straat staan Goede ijzersteen voor de fundamenten, goede zandsteen en tamelijk goede baksteenen zijn binnen de radius van ander halve mijl te verkrijgen.
7. De Bloemfonteinsche Dam is binnen een paar honderd treden gelegen.

Algemeene vereischten der Raadzaal:

Het gebouw moet een verdieping hoog zijn en niet minder dan de navolgende kamers en vertrekken bevatten, n.l.: Eene vergaderingzaal voor de leden van den volksraad met een platform aan het einde voor den Staatspresident, Voorzitter en Secretaris. Deze zaal moet voldoende ruimte hebben voor minstens vijftig leden, de vorm van één hoefijzer, en ruimte voor minstens vijfhonderd menschen hebben.

Twee commissie-kamers.

Een privaatkamer voor den Staatspresident.

Een kantoor voor den Secretaris dat, ten minste, de helft grooter dan de commissiekamers moet zijn.

Een private kamer voor de leden.

Een zaal.

Voor de vergaderingzaal zoude 100 voet x 50 voet misschien groot genoeg zijn.

De privaatkamers voor den Staatspresident en den Secretaris, moeten ook privaat ingangen hebben.

De bovengemelde lijst moet dienen als gids voor de soort, stijl en grootte van het vereischte gebouw, maar ontwerpers worden niet beschouwd verbonden te zijn aan het juiste getal, beschrijving of afmetingen, boven vermeld.

Het Gouvernement van den Oranje Vrijstaat behoudt zich het recht om de premie toe te kennen voor eenig voldoend ingezonden plan, dat niet grootelijks boven of onder de bovengemelde vereischten komt.

De fundeeringen van den voorgestelden grond waar het gebouw moet staan, zijn goed; soliede ijzersteen vindt men minstens 3 voet beneden de oppervlakte. De oppervlakte van den grond kan als gelijk beschouwd worden.

Het gebouw zal vrij van andere gebouwen staan, en van de straat verwijderd.

Goede ijzersteen voor de fundamenten, goede zandsteen en tamelijk goede baksteenen zijn binnen een radius van ander halve mijl te verkrijgen.

Goed en voldoend water binnen een paar honderd treden.

De Insp. van Pub. Werken. GUSTAVE HALLE,

De »Maatschappij tot bevordering der Handelsbetrekkingen tusschen Nederland en Zuid-Afrika," Directeur W. Dull. Warmoesstraat, 144, te Amsterdam, belast zich met het in ontvangst nemen en verzenden der plannen, op zoodanigen tijd, dat zij op 31 Maart 1884 te Bloemfontein kunnen aanwezig zijn.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

3DE JAARGANG. ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST. N°. 45. 8 NOVEMBER 1883.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN en F. J. NIEUWENHUIS.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

OFFICIEEL GEDEELTE: Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — NIET OFFICIEEL GEDEELTE: Over de verwarming van gebouwen door middel van warm water. — Kunstnijverheid. — Tentoonstellingen. — Hoe kan men zich gemakkelijk van goedkoop drinkwater voorzien. — Binnen- en Buitenlandsche berichten. — Vraagbaak. — Correspondentie. — Afloop van Aanbestedingen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

In het programma van de prijsvraag voor „een Gebouw voor permanente tentoonstelling, enz." is in de Algemeene Bepalingen een drukfout ingeslopen.

Heeren medewerkers aan deze prijsvraag gelieven art. II der Algemeene Bepalingen te lezen als volgt:

II. De in te zenden stukken moeten met een motto gemerkt zijn, en begeleid van een gesloten naambrief, WAARIN naam, voornaam en woonplaats van den inzender vermeld zijn.

De leden der Maatschappij welke voornemens zijn een plan in te leveren als antwoord op de prijsvraag voor „een gebouw voor permanente tentoonstelling, enz." worden uitgenoodigd om vóór den 12den November a. s. — ingevolge de algemeene bepalingen, sub. IV, van het programma — op te geven, welke zes leden der Maatschappij zij tot leden kiezen van de Jury van beoordeeling der plannen.

Deze opgaven worden, even als al hetgeen op de prijsvraag betrekking heeft, ingewacht aan het Bureau der Maatschappij, Wijde Kapelsteeg 2 te Amsterdam.

Aan de leden wordt bekend gemaakt, dat de tweede aflevering van het Bouwkundig Tijdschrift gereed is, en in den loop dezer week met de verzending daarvan een aanvang zal worden gemaakt. De derde- en de vierde aflevering, waarin onder anderen zal opgenomen worden een beschrijving met platen van het nieuwe Departement van Justitie te 's Gravenhage, zijn ter perze om in December a. s. het licht te zien.

OVER DE VERWARMING VAN GEBOUWEN DOOR MIDDEL VAN WARM WATER.

De ongestadige weersgesteldheid die het deel is van ons klimaat en het voortdurend voorkomen van een vochtigen en kouden atmospheer, maakt het kunstmatig verwarmen van de grootere en kleinere gebouwen in ons land tot een gebiedende noodzakelijkheid. De pogingen tot het verkrijgen van geschikte middelen, waardoor een gelijkmatige temperatuur binnenshuis verzekerd wordt, zijn dientengevolge zeer talrijk en bieden bovendien met het oog op hun samengesteldheid een zeer rijke verscheidenheid aan.

De verwarming van kleine gebouwen — kleinere woonhuizen, die weer in afdeelingen verdeeld zijn, geschiedt op zeer eenvoudige wijze. De toestellen toch die voor dit doel gebezigd worden wijken uitsluitend in enkele bijzonderheden, maar niet in hoofdzaak van elkander af. Anders wordt het evenwel wanneer grootere woningen, gestichten, kerken enz. enz. moeten verwarmd worden. Dan zijn de kachels òf niet voldoende òf vereischen een te nauwlettend toezicht, waardoor de onkosten die het onvermijdelijk gevolg van deze bediening zijn, veel te groot worden.

De beste wijze om in dezen tot het gewenschte doel te geraken en dit tevens met zoo weinig onkosten mogelijk te bereiken, zal wel bestaan in de verwarming van de verschillende ruimten waaruit het gebouw bestaat, door middel van heet water, dat door geslagen ijzeren pijpen circuleert.

Verschillende stelsels zijn reeds bekend en in toepassing gebracht en zonder ons te verdiepen in het voor en tegen van al deze stelstels, wenschen wij hier de aandacht te vestigen op een stelsel van de firma Bacon en Cie. van Antwerpen, dat in de voorlaatste rechter zijgalerij der Belgische afdeeling op de Tentoonstelling te Amsterdam te zien was.

Dit systeem laat zich in het kort als volgt beschrijven. In de verschillende te verwarmen vertrekken zijn getrokken ijzeren buizen aangebracht, die alle met elkander in verbinding staan en bovendien ook met buizen, geplaatst in een vuurhaard, die zich, ten behoeve der circulatie van het water door het geheele stelsel, op een punt bevindt, dat lager ligt dan eenig ander van het geheele systeem. Deze buizen hebben een middellijn buitenwerks van drie en dertig millimeters en een binnenwerks van vier en twintig millimeters. De verbinding der buizen onderling geschiedt door middel van een stuk, waarvan de eene helft (inwendig) een linkschen en de andere helft een rechtschen schroefdraad heeft.

Het geheele buizenstelsel wordt met water gevuld en op de volgende wijze gezorgd, dat bij de uitzetting ten gevolge van het verhitten van het water, geen ongelukken plaats hebben.

Op het hoogste punt van het stelsel wordt een reservoir geplaatst, dat slechts een geringen inhoud heeft en gedeeltelijk met water gevuld is. In dien bak bevindt zich een dubbelwerkende klep, die wordt dichtgehouden door een veer. De drukking van die veer op de klep is zoo geregeld, dat wanneer de spanning van het water in het stelsel een bepaalden graad overschrijdt, de klep wordt geopend en een gedeelte van het water in het reservoir wegvloeit. Vermindert nu de drukking, dan wordt een zelfde hoeveelheid, of meer of minder water, al naar gelang van het verschil tusschen de bestaande drukking en de normale, ingezogen. Door deze zelfwerkende regeling is het geheele stelsel steeds met water gevuld.

Ongelukken of schade, veroorzaakt door het barsten van de buizen, zijn, zoo deze in goeden staat onderhouden worden, niet mogelijk, aangezien door de zooeven genoemde inrichting een overmaat van druk niet ontstaan kan.

De vloeistof die voor de verwarming gebezigd wordt bevriest niet. Hoe dit verkregen wordt, heeft men in het prospectus niet gezegd, maar het zal waarschijnlijk wel neerkomen op het oplossen van een of ander zout in het te gebruiken water. Intusschen is dit een groot voordeel, want het stuk vriezen van dergelijke buizen, wat zeer licht gebeuren kan wanneer de toestel buiten werking is, kan een bron van veel schade en onaangenaamheden wezen.

In ons land is dit stelsel op verschillende plaatsen reeds in gebruik. Zoo bijvoorbeeld te Utrecht aan het station van den Nederlandschen Rhijnspoorweg, te Zeist in een partikulier gebouw, te Rotterdam in de Wissel- en Effecten-Bank, enz. enz.

KUNSTNIJVERHEID.

Wij leven in den tijd der tentoonstellingen en bij de groote wereld-expositie, letten wij nagenoeg niet meer op de kleinere. En toch, wanneer wij een uurtje te missen hebben, doen wij vaak beter onzen geest niet te overstelpen door het beschouwen van een verzameling (voor den vermoeiden bezoeker een chaos) van schoone en leelijke, luxe- en praktische voorwerpen, maar een aangename verpoozing te zoeken, te midden van kunstprodukten in een beperkt getal bijeengebracht, zoodat zij te overzien zijn. Zij, die dit toestemmen, zullen stellig waardeeren de expositie van de heeren Gips en Rosse te 's Gravenhage, waarvan de eerste in de afgeloopen maand gehouden, reeds vele bezoekers trok en rechtmatigen lof van de Haagsche pers inoogstte.

De heeren Gips en Rosse hebben hunne tenten opgeslagen Noordeinde N°. 148, den Haag. Zoodra men daar den drempel overschrijdt, bemerkt men met iets te doen te hebben, dat anders is dan gewoon; reeds in de uiterst kleine vestibule gevoelt men zich gezellig: de donkerbruine lambriseering, daarboven het doek, zoo aangenaam van patroon en kleur, en eindelijk het beschilderd plafond, zij ademen een anderen geest dan de witte kale wanden, die ons gewoonlijk aangrijnzen. En hij, die de zaken wat aandachtiger beschouwt, staat verbaasd, met hoe weinig middelen dit alles verkregen is; het geheim der lambriseering zullen wij maar niet verklappen, doch de goedkoope en toch zoo sierlijke wandbekleeding doet zien, dat wij geen schatten behoeven uit te geven om iets „kunstgerechts" te verkrijgen; 't is uiterst grof linnen (zoo iets waar men zakken van maakt) door het vaardig penseel der heeren G. en R. beschilderd; voor koffiehuizen en dergelijke lokalen een zeer aan te bevelen middel tot decoratie

Echter te lang zouden wij in het voorportaal blijven en wij hebben nog zooveel te zien.

Als men de kamers binnenkomt, valt weêr dadelijk op, de aangename toon van het geheel en het artistieke van zelfs ondergeschikte zaken, zooals b v. de scheurkalender, die gunstig afsteekt bij het afschuwelijke, waaraan wij op dit gebied gewoon zijn.

De wanden der kamers zijn met studiën van de heeren Gips en Rosse bedekt; fries beschilderingen, wanddecoratiën, ontwerpen voor kamerbetimmeringen en meubels, voor ijzerwerk en tegels, voor allerlei voorwerpen van kunstnijverheid, vormen een bonte verzameling, die duidelijk te kennen geeft, hoe omvangrijk de jeugdige firma haar taak opvat.

Doch niet alleen teekeningen vragen onze aandacht. De firma neemt ook het leveren van meubelen op zich, naar te geven teekening of naar het ontwerp van de heeren G. en R. Wat op dit gebied te zien is, is zeer eenvoudig, doch geeft een goeden dunk van de fabriek, waarmede de firma in betrekking staat, daar de afwerking uitstekend mag genoemd worden, vooral van de kast waarin de schoone collectie meubelstoffen geborgen is. Deze verzameling is uitgebreid en fraai. Fluweel, zijde, katoen; bedrukt, beschilderd, met de hand bewerkt; in bepaalden stijl of voortbrengsel van moderne fantaisie,

van alles is ruime keuze in zeer uiteenloopende prijzen, doch alles naar de eischen van den goeden smaak.

Ook van porcelein en aardewerk, oud en nieuw, is een schoone en vrij uitgebreide verzameling aanwezig. Daar de heeren G. en R. zelf op aardewerk schilderen en met een bepaalde fabriek in verbinding staan, zijn zij in staat, borden, tegels, enz. met gewenschte teekening te leveren.

Echter ook op dit gebied en evenzoo voor gekleurde ramen kan men hier geholpen worden, zonder al te groote financieele opofferingen. Wat de heeren G. en R. aanbieden voor hen, die niet alles „echt" kunnen hebben, en toch iets schoons begeeren, zal een uitkomst zijn voor menig architekt, wanneer hem herhaaldelijk de eisch wordt gesteld, voor de kleinst mogelijke som, de meest mogelijke sierlijkheid en rijkdom aan te brengen.

Daar de heeren G. en R. alles tot hun gebied rekenen, wat met de versieringskunst samenhangt, is het mij onmogelijk dat alles te beschrijven. „Komt, ziet en oordeelt" roepen wij het publiek en vooral den architekten toe. Mogen velen aan die roepstem gehoor geven en moge de jeugdige firma veel succes hebben op hare flinke pogingen; de Nederlandsche „Kunst im Hause" zal er wel bij varen.

D. E. C. K.

TENTOONSTELLINGEN.

Aan het Programma van de „INTERNATIONALE LANDBOUW-TENTOONSTELLING," te houden door de vereenigde Nederlandsche Landbouw-Maatschappijen, van 25 Augustus tot en met 6 September 1884, te Amsterdam, ontleenen wij het volgende:

VOORWAARDEN

voor de inzending in de VIIe Afdeeling: Leer en hulpmiddelen voor het landbouw-onderwijs, en voor het landbouwbedrijf.

Art. 1. De inzendingen, behoorende tot deze afdeeling, moeten vrachtvrij op de tentoonstelling zijn aangekomen en door of van wege de inzenders op daarvoor aan te wijzen plaatsen zijn gesteld, uiterlijk op Zaterdag den 23 Augustus 1884 des morgens voor 10 uur.

Art. 2. Bij aangifte van inzending moet worden opgegeven hoeveel tafelruimte en wandvlakte voor de inzending benoodigd is.

Art. 3. Bij de inzending der boekwerken moet worden gevoegd een lijst der werken waaruit de inzending bestaat, met opgaaf van den prijs.

Art. 4. Aan de voorwerpen voor scheikundig onderzoek enz. moet worden bevestigd een naambriefje, waarop is vermeld waarvoor het dienstig is.

In deze Afdeeling VII, worden onder anderen gevraagd:

(No. 318 van het Programma) Modellen en teekeningen van gebouwen en inrichtingen voor het landbouwbedrijf.

Daarvoor worden uitgeloofd een eerste prijs groot *f* 50, en een tweede prijs groot *f* 25.

Aan de Algemeene Voorwaarden van Inzending ontleenen wij de volgende artikelen:

Art. 1. De inzending en mededinging op deze tentoonstelling staat ieder vrij, volgens de onderstaande bepalingen, en met inachtneming van die voorwaarden, welke aan het hoofd van iedere afdeeling van dit programma zijn vermeld.

Art. 2. De tentoonstelling wordt gehouden te Amsterdam op het terrein achter het Nieuwe Rijksmuseum van Maandag 25 Augustus tot en met Zaterdag 6 September 1884.

Art. 3. De opgaven van inzending met vermelding van het nommer van het programma waarop men wenscht mede te dingen, geschieden door inzending van de behoorlijk *in dubbel* ingevulde borderellen, die op aanvraag bij den Secretaris van het Uitvoerend Comité, den heer P. F. L. WALDECK te Loosduinen bij 's Gravenhage, verkrijgbaar zijn.

Art. 4. De aangiften van inzending moeten met de bij artikel 3 bedoelde borderellen zijn ingekomen vóór den 1sten April 1884, aan het adres van den Secretaris van het Uitvoerend Comité, te Loosduinen.

Art. 5. Het Uitvoerend Comité behoudt zich het recht voor te beoordeelen of de inzendingen al dan niet geschikt zijn, om op de tentoonstelling te worden toegelaten.

Art. 8. Alle inzendingen zullen op Maandag den 8sten September 1884 moeten zijn teruggehaald, uitgezonderd de werktuigen.

Art. 9. De kosten van vervoer zijn voor rekening der inzenders.

Het Uitvoerend Comité zal echter trachten vermindering van vrachtprijzen te bedingen bij de verschillende spoorweg- en stoomboot-maatschappijen. De gunstige bepalingen hieromtrent zullen nader worden bekend gemaakt, en op aanvraag bij den Secretaris verkrijgbaar zijn.

Art. 10. Het staat den inzenders vrij met meer dan éene inzending op hetzelfde nommer mede te dingen, maar niet met dezelfde inzending op verschillende nommers.

Art. 12. De prijzen zullen worden toegekend onverschillig of er één of meer inzenders zijn, echter alleen aan die inzendingen die aan de eischen in dit programma gesteld voldoen en die door de commissie voor beoordeeling daartoe waardig worden gekeurd.

Art. 14. Op voordracht der commissiën voor beoordeeling zullen ook door het Uitvoerend Comité, Bestuursprijzen, bestaande in gouden en zilveren medailles of geld, kunnen worden toegekend, zoowel als vermeerdering van het getal der reeds uitgeloofde prijzen, als voor voorwerpen die niet bij dit programma zijn gevraagd, doch belangrijk voor den Nederlandschen landbouw kunnen geacht worden.

Art. 15. Bij iedere bekroning in geld zal behalve de uitgeloofde prijs een bronzen medaille worden uitgereikt, waarvan de stempel opzettelijk voor deze tentoonstelling zal worden vervaardigd.

Art. 16. De inzenders hebben persoonlijk vrijen toegang op de tentoonstelling. De bewijzen hiervoor worden afgegeven aan het bureau van het Uitvoerend Comité nadat hunne inzending ter tentoonstelling is gebracht.

Het Uitvoerend Comité,

Mr. C. J. SICKESZ,
Voorzitter.

P. F. L. WALDECK,
Secretaris.

HOE KAN MEN ZICH GEMAKKELIJK VAN GOEDKOOP DRINKWATER VOORZIEN.

De quaestie hoe men zich op goedkoope en eenvoudige wijze van goed, zuiver drinkwater kan voorzien is werkelijk belangrijk genoeg om in dit Weekblad besproken te worden.

Niet alleen in steden, waar nog geen waterleidingen bestaan, zien de bewoners zich dagelijks voor de moeilijkheid geplaatst om zich op voldoende wijze te voorzien van een soort van drinkwater, dat genoegzaam aan de eischen voldoet, die men daar billijker wijze aan mag stellen, maar ook de bewoners van het platte land, de dorpsbewoners, hebben in vele gevallen zich in dezen meer opofferingen te getroosten dan men algemeen wel geneigd is te gelooven.

Wij hebben hier gesproken van zuiver water. Zuiver water in den eigenlijken zin van het woord bestaat in de natuur niet, of althans niet zoo, dat de mensch zich daarvan behoorlijk kan bedienen; trouwens is zuiver water niet goed voor het gebruik geschikt en wegens de smakeloosheid slechts dan te gebruiken, wanneer ander water niet ten dienste staat. Ieder weet, dat regenwater het minst aantal zouten bevat (gewoonlijk slechts sporen) en dus ook het zuiverst is; maar tevens is het geen geheim, dat alleen dan van regenwater als drinkwater wordt gebruik gemaakt, wanneer de plaatselijke omstandigheden daartoe noodzaken.

Tot recht verstand moeten wij vermelden, dat in dit opstel de term zuiver water betrekking heeft op water, dat het best geschikt is voor drinkwater en dat dus die zouten bevat, welke aan goed drinkwater den eigenaardigen smaak geven.

Zuiver water is dus die soort van water welke vrij is van alle zelfstandigheden, die door ons als nadeelig voor de gezondheid bekend staan, of van onaangenamen invloed op onze zintuigen zijn.

De waterleiding-maatschappijen gebruiken alle het een of andere stelsel van filtratie. De Londensche — Londen wordt door niet minder dan acht waterleiding-maatschappijen van drinkwater voorzien — de Londensche maatschappijen bijvoorbeeld, hebben onder andere een stelsel van tunnels in gebruik, die met baksteenen zonder specie gedeeltelijk gevuld worden. Deze steenen worden bedekt met een laag van fijn grind van twee voet dikte, dan met een laag fijn grind met grof zand en eindelijk met een laag van fijn zand, die een dikte van gewoonlijk twee voet heeft. Het water wordt eerst in reservoirs gepompt, waarin het eenigen tijd blijft verwijlen, ten einde de stoffen waarmede het mechanisch verontreinigd is, tijd voor bezinken te geven en daarna laat men het door de genoemde filters loopen, die lager dan de reservoirs zijn aangebracht.

Aldus geschiedt het filtreeren in het groot. Zij die intusschen het benoodigde water zelf wenschen te zuiveren, moeten zich van kleine toestelletjes bedienen, die de voorwaarden vervullen van goedkoop te zijn en tevens betrekkelijk groote hoeveelheden te kunnen filtreeren.

Een Amerikaan, die proeven in dit opzicht gedaan heeft, geeft een zeer eenvoudig middel aan, dat door hem in een suikerfabriek werd waargenomen.

De geheele filter, die daar in gebruik was, bestond uit een gewonen houten emmer waarvan de bodem van een aantal gaten, van ongeveer anderhalven centimeter middellijn, voorzien was. Verder werd gebruik gemaakt van een zak van mousseline, die een weinig grooter was dan de bodem van den emmer en een hoogte had van ongeveer twee en halven centimeter. De zak werd nu gevuld met zeer goed gewasschen zuiver zand en vervolgens in den emmer geplaatst. Daarop laat men het water toevloeien, terwijl zorg gedragen werd, dat de zijden van den zak goed tegen de kanten van den emmer aangedrukt bleven.

Een dergelijke filter werd aan vrij zware proefnemingen onderworpen. Zoo werd in een bak met water een zekere hoeveelheid zeer fijne verf (gebrande sienna) geworpen en goed doorgeroerd, zoodat het water een donkerbruine kleur verkreeg. Dit water — een hoeveelheid van ruim een hectoliter — werd door middel van dien filter volkomen gezuiverd, daar de uiterst fijne verf in het filtrum achterbleef.

Zij die zich van een dergelijk eenvoudig toestelletje wenschen te bedienen om het water te zuiveren, zij aangeraden toch vooral te zorgen, dat de zak met zeer zuiver en fijn zand gevuld worde. Men doet in een dergelijk geval het best, zich te voorzien van het zand, dat aan de glasfabrieken gebruikt wordt.

Het hier beschreven toestelletje is intusschen hoogstens geschikt om de stoffen, die zich in zwevenden toestand in het water bevinden, tegen te houden; maar in de meeste gevallen is dit niet voldoende en moet door middel van de filters nog een andere uitwerking verkregen worden, tengevolge waarvan de voor de gezondheid nadeelige zelfstandigheden, die zich in opgelosten toestand in het water bevinden, ook daaruit worden verwijderd. Hetgeen hier nu in de eerste plaats bedoeld wordt zijn sommige stoffen van plantaardigen of dierlijken oorsprong.

De genoemde Amerikaan, John Michels, heeft nu een filter vervaardigd, dat volgens zijn beweren niet alleen de gesuspendeerde zelfstandigheden, maar ook de opgeloste uit het water verwijdert en bovendien de goede eigenschap heeft van slechts zeer weinig, nauwlijks een paar dollars of omstreeks vijf gulden te kosten.

Zijn recept luidt als volgt:

Koop een gewonen gegalvaniseerden emmer, die ongeveer een gulden kost. Laat in den bodem van dezen emmer een gat maken, dat een middellijn van ongeveer anderhalven centimeter heeft, en soldeer een klein tuitje onder aan den bodem ten einde het water, dat uit de opening wegvloeit, een gewenschte richting te geven.

Leg nu op den bodem een laag van zuivere zeer goed gewasschen kiezelsteentjes, en geef aan die laag een hoogte van omstreeks vijf centimeters.

Deze laag wordt bedekt met een lap flanel, welke de groote heeft van den emmer en juist op de laag past. Hierop legt men een laag beenderkool van vijf en zeventig of honderd millimeters dikte. De beenderkool moet uit fijne korrels, maar niet uit poeder bestaan. Tusschen dezen laag van beenderkool en de daaropvolgende van fijn zuiver zand, ter hoogte van zeven tot acht centimeters, wordt een zelfden flanellen lap gelegd als waarvan zoo even sprake was. De zandlaag wordt eveneens met een flanellen lap afgedekt en deze met een laag keisteenen, die vooraf gezuiverd zijn.

Nu is het filter af, maar daarom nog niet goed voor het gebruik. Hoe zorgvuldig men ook te werk moge gegaan zijn bij het wasschen van het benoodigde materiaal, toch zal er nog een zekere hoeveelheid stof over zijn gebleven; deze dient natuurlijk eerst weg gewasschen te worden en dit geschiedt door de toestel bijvoorbeeld een dag lang, in gebruik te stellen zonder het wegvloeiende water te gebruiken.

Van tijd tot tijd zal men de materialen en ook de flanellen lappen, die de afscheidingen vormen moeten vernieuwen. De tijd gedurende welken men zich van een zelfde hoeveelheid beenderenkool of zand bedienen kan, is moeielijk vooruit te bepalen maar hangt van den aard van het water en den meerderen of minderen staat van verontreiniging af, waarin het zich bevindt. Intusschen kan men aan de kleur van het wegloopende water gemakkelijk bespeuren of vernieuwing van het filter-materiaal noodig is of niet.

—

Ontegenzeggelijk was aan velen onzer lezers de werking bekend, van de hier vermelde filter-materialen. Toch meenden wij een korte uitwijding aan dezen toestel te moeten geven, omdat daardoor allicht menigeen, eene gemakkelijke aanwijzing verkrijgt, om de kennis die hij van de eigenschappen van beenderenkool en zand als filtermaterialen bezit, op voordeelige wijze in toepassing te brengen.

Het aantal voorschriften en methodes, die ook gesteld zijn om water in het klein te zuiveren, zijn zeer groot en sommigen daaronder zijn werkelijk zeer goed.

Zoo is bijvoorbeeld de methode van het zuiveren van drinkwater door middel van ijzerchloriet en daaropvolgende filtratie van beenderkool zeer goed, maar heeft het gebrek van min of meer omslachtig te zijn en bovendien een zekere handigheid in het mengen en roeren te eischen, die niet het deel is van een ieder.

Dit nadeel heeft de hier beschreven methode niet, die bij zeer geringen prijs een hoogst eenvoudige behandeling vereischt en slechts een toestelletje verlangt, dat, wanneer het in werking is, aan een ieder ter bewaking kan worden toevertrouwd.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Tot hoofdopzichter der Gemeente werken te Dordrecht, is benoemd de heer J. van der Heyden, opzichter van den Provincialen Waterstaat in Friesland.

Ten vorigen jare besloot de Vereeniging voor Overijselsch Recht en Geschiedenis, na de door haar gehouden en met succes bekroonde tentoonstelling tot het stichten van een Overijselsch museum. Dit nu is onlangs geopend in de voormalige woning van den Commissaris des Konings te Zwolle.

Behalve de verzameling van de Vereeniging zelve, hebben een aantal Gemeente besturen uit Overijsel en partikulieren zich beijverd, verschillende kostbare voorwerpen in bruikleer aan het nieuwe museum af te staan.

Het bestuur der openbare werken te Parijs heeft een verslag in het licht gegeven over de uitgaven in 1872–1881, ten behoeve van verschillende werken.

In ronde cijfers is voor nieuwe werken 398 millioen, voor onderhoudswerken 256 millioen, dus totaal 654 millioen franken uitgegeven.

Zie hier eenige détails.

Nieuwe werken: wegen 191 mill., gebouwen 110 mill., waterwerkenn en riolen 47 mill. franken.

Onderhoudswerken: straatwegen, trottoirs, reiniging en besproeiing 139 mill., verlichting 78 mill., wandelwegen 3 mill, gebouwen 20 millioen franken.

Op de begrooting der Gemeente Utrecht is volgens het *Nieuws van de Dag* een Som van *f* 8222,50 uitgetrokken voor de restauratie van het Munsterkerkhof, de plaats waar het standbeeld van Graaf Jan van Nassau staat.

De Gemeenteraad van Middelburg nam in zijn jongste zitting een besluit, om een som beschikbaar te stellen tot het organiseeren van de tentoonstelling van gasstellen, waarbij de goede diensten van het gas, ook als bron van warmte en van beweging in het licht zullen worden gesteld. De tentoonstelling zal in December gehouden worden.

Bij de uitgeschreven prijsvraag voor het te San Domingo op te richten standbeeld voor Christophorus Colombus, is bekroond het ontwerp van een Franschen kunstenaar, Gulibert, die ook het standbeeld van Thiers te Nancy vervaardigde. Gulibert heeft Columbus voorgesteld op het oogenblik waarin hij zijn ootmoedigde schepelingen toespreekt en hun naar het nieuwe land, aan den horizon, wijst.

VRAAGBAAK.

ANTWOORD 30. De beste voegspecie voor nieuwe muren in azijnfabrieken is Portland-Cement.

Kalkvoegen en pleister kunnen voor eenigen tijd beschermd worden tegen de invloeden van de zure dampen, door middel van zinksilicaat. In fabrieken, waar het voegwerk uit kalk bestaat, wordt dit middel met gunstig resultaat gebruikt.

ANTWOORD 33. (zie pag. 278 van dit blad. — De vraag is daar verkeerdelijk 32 genoemd.)

Men legt gebluschte zuivere steenkalk, gedurende eenigen tijd op de vlek.

Met goed gevolg zijn ook de volgende middelen toegepast.

Men legt op de vlek een deeg van pijpaarde — pijpaarde met water tot een stijf deeg aangemaakt – en laat dit drogen. Is de vlek na het wegnemen der pijpaarde niet geheel verdwenen, dan moet men de bewerking herhalen.

Men kan ook op de vlek een vel grauw papier leggen, en daarover strijken met een heet strijkijzer. Daar de olie in het papier trekt, moet men dit meermalen vernieuwen. Dit laatste middel is met goed gevolg toegepast bij een marmeren gangvloer.

CORRESPONDENTIE.

Aan een »Lid d. M. t. Bev. d. Bouwk."
+ 75 M² kan voldoende zijn.

Afloop van Aanbestedingen.

UTRECHT, 20 Oct. — Het gemeentebest: het sloopen van het perceel aan het Janskerkhof, wijk C, n. 252 en het bouwen van lokalen tot uitbreiding van het gymnasiumgebouw:

H. G. Prijlink	ƒ 15.157
J. Reijnders	» 14.494
H. Vermeer	» 14.340
G. Kuhne	» 14.250
H. M. de Koff	» 14.223
A. J. van Maanen	» 14.194
J. de Vos	» 13.920
J. v. d. Lip	» 13.550
F. W. van Vloten	» 13.534
A. Fokkink	» 13.525
R. Pisa	» 13.497
W. A. G. Jansen	» 13.420
J. van Vloten	» 13.274
A. van Straaten	» 13.258
J. Krap	» 12.997
C. Vink	» 12.990

NUMANSDORP, 22 Oct. — Het gemeentebest. het bouwen eener school en onderwijzerswoning aan het gehucht Willemstad:

G. Oostera te Willemstad	ƒ 20.197
L. Lenoir te Willemstad	„ 20.100
L. Lebrijn te Puttersbroek	„ 17.625
C. Bothof te Oosterdam	„ 17.590
J. Ph. Beukems te Numansdorp	„ 16.600.28
W. van Leeuwen te Zuid Beijerland	„ 16.180
C. Simons te Zuid Beijerland	„ 16.150
J. Verlinden te Spijkenis	„ 15.800
W. 't Hoofd te Numansdorp	„ 15.700
W. Lammers te Strijen	„ 15.616
J. 't Hoofd te Numansdorp	„ 15.500
G. Bijl te Numansdorp	„ 15.400
K. van Boon te Klaaswaal	„ 15.312
G. Maaten te Numansdorp	„ 15.140
J. Maaten te Numansdorp	„ 15.139
J. Visser te Zuid Beijerland	„ 14.990
C. v. d. Bie te Zuid Beijerland	„ 14.988
B. Wijjers te Zuid Beijerland	„ 14.762
A. Wijjers te Zuid Beijerland	„ 14.700

gegund.

LEERDAM, 23 Oct. — De maatschappij tot exploitatie van bouwgronden: het bouwen van drie woonhuizen en bloc, aan de Spoorstraat aldaar:

J. de Zeeuw v. Wel te Leerdam	ƒ 21.561.98
A. de Groot te Heukelum	» 19.300
E. Wiggelinkhuizen te Leerdam	» 18.925
K. E. van Wijnen te Rhenoy	» 18.305
J. Witkamp	» 18.300
A. en A. H. van Leer te Leerdam	» 16.500
A. Steghers te Leerdam	» 15.600

niet gegund.

AMSTERDAM, 24 October 1883. — Het bouwen van de R. C. kerk de Liefde, te Amsterdam onder beheer van den architekt P. J. H. Cuypers:

J. J. Fontein	ƒ 138.000
C. van Schaik	» 136.500
T. Nieuwboer	ƒ 135.997
A. van Lient	» 129.300
L. Struiken	» 127.500
G. A. Ebbers	» 123 800
P. Andriessen	» 121.950
W. J. Okkes	» 121 950
B. Krijnen	» 121.940
E. van Klaarwater	» 121.730
I. Stam	» 121.000
F. Berntsen	» 118.700
W. Leijbbrandt	» 117.915
H. Hendriks	» 115 490
H. F. Roemers	» 115.000
P. Rings	» 113.660
W. Westerhof	» 113.368
J. van Groenendaal	» 109.375

AMSTERDAM, 24 Oct. – Het R. C. parochiaal kerkbestuur: het bouwen van den H. Nicolaas buiten de Vesten aldaar:

J. van Groenendaal te Nunhem in Limb.	ƒ 109.375

LENT, 24 Oct. — De heer H. Gerritsen: het bouwen van eene boerenwoning, schuur en mestput enz.:

J. Rothuizen te Doorweth	ƒ 21 300
Wed. H. de Vries te Wageningen.	» 20 114
H. van de Vooren te Zetten.	» 19.800
A. van Genderen te Heteren	» 19.650
J. Gerritsen te Doorn	» 19.148
J. Penders te Nijmegen.	» 19 000
G. Rijntjes te Nijmegen.	» 18.800
J. Evers te Zetten	» 18.798
S. Geurts te Indoornik	» 18.465
J. Teunissen te Nijmegen	» 18.390
A. Brans te Elst	» 17.950
H. W. v. d. Waarden te Nijmegen	» 17.773
Th. Alwicher te Lent	» 17.650
O. E. Nibbelink te Hien	» 17.330
W. W. Kropman te Nijmegen	» 17.251
G. J. Groot te St. Anna	» 16.753
H. Gerritsen te Elden	» 16.740
P. Mullaart te Arnhem	» 16.660

AMSTERDAM, 25 Oct. — De archit. J. W. Meijer namens zijn principalen de heeren Cohen en C°.: het verbouwen van een pakhuis tot stoomdiamantslijperij in de Rapenburgerstraat:

J. A. Haak	ƒ 19,165
P. Kampman en J. van Harderwijk	» 19.390
A. Aalders	» 18 230
D. W. Venemans	» 16.935
A. Hulschbosch en P. A. Monshouwer	» 16.900
J. Lockhorn en Zonen	» 16.860
J. Momus Pz	» 16.800
W. H. Struis	» 16 800
B. B. Wijsman	» 16.780
C. Haen	» 16.666
J. J. Vontijn	» 16.650
C. L. Brouwer en D. Hoogerbeets.	» 16.416
H. A. Labohst	» 16 300
J. H. Scholte	» 16.300
J. van Voorthuizen	ƒ 16.000
H. J. en G. Haandrikman	» 15.987
G. Boon	» 15 270
A. Baans	» 15.150
H. Mulder	» 14.983
C. van Beemdelast	» 12.989
F. Rijke	» 12.280

DORDRECHT, 27 Oct. — De architekt H. W. Veth: Het maken van een gebouw tot berging en bewaring van ijs:

A. v. Eck te Dordrecht	ƒ 2485

gegund.

'S GRAVENHAGE. 29 Oct. — Het ministerie van binnenl. zaken: Het oprichten van een gebouw voor Pathologische Anatomie te Leiden:

W. A. G. Jansen te Utrecht	ƒ 118.770
L. de Neef Lz. te Brielle	„ 117.839
W. L. Leibbrandt te Amsterdam	„ 112.584
F. W. van Vlooten te Utrecht	„ 109.384
W. van Leeuwen te Hellevoetsluis	„ 108.925
P. H. Huurman te Delft	„ 107.983
M. A. J. Taverne te 's Gravenhage	„ 107.900
T. Boomstra te Assen	„ 106.680
J. Verkoren te Voorschoten	„ 106.423
A. C. Vink te Utrecht	„ 105.980
A. C. Paardekooper te 's Gravenhage	„ 102.441

ANLOO, 30 Oct. — Het gemeentebest van Anloo: 1. het verbouwen van de school met onderwijzerswoning te Annerveensche Kanaal:

H. Jalving en Smallenbroek te Assen	ƒ 13.900
P. Luitjes te Musselkanaal	„ 12.381
J. en A. Pranger te Stadskanaal	„ 12.347
B. E. Kliphuis te Annerveensche kanaal.	„ 11.998
F. S. Schiere te Rottevalle	„ 11.870

niet gegund.

2. Het verbouwen van het schoolgebouw en het bouwen eener nieuwe onderwijzerswoning te Exterveen:

A. Smallenbroek en H. Jalving	ƒ 9748
J. en A. Pranger	„ 8223
P. Luitjes	„ 7988
B. E. Kliphuis	„ 7280

gegund.

HEERENVEEN, 31. Oct. — Het gemeentebest. van Aengwirden: de stichting van een schoolgebouw met onderwijzerswoning te Luinjeberd:

	woning	school	massa
T. H. v. Eijck te Lippenhuizen.	ƒ 3678	ƒ 8993	ƒ 12.485
J. Pijlstra te Bergum	—	8865	—
R. Post te Heerenveen	3480	7970	11.300
G. van de Werf „	3579	—	—
K. J. Kalt te Ureterp	4812	10.371	14.833
R. A. v. d. Veer te Terwispel	—	9391	—
A. T. de Boer te Oudeschout	3969	9538	—
D. J. Keuning te Ureterp	3994	9376	—
J. J. Bouma te Langezwaag	2927	8200	—
Gerrits en Brouwer te Oranjewoud	3570	7990	11.480
J. J. van der Leij te Arum	3254	8996	12.098

Gegund 1e perc. aan J. J. Bouma, 2e perc. R. Post.

SCHOORSTEEN
VOOR EEN
HOTEL.

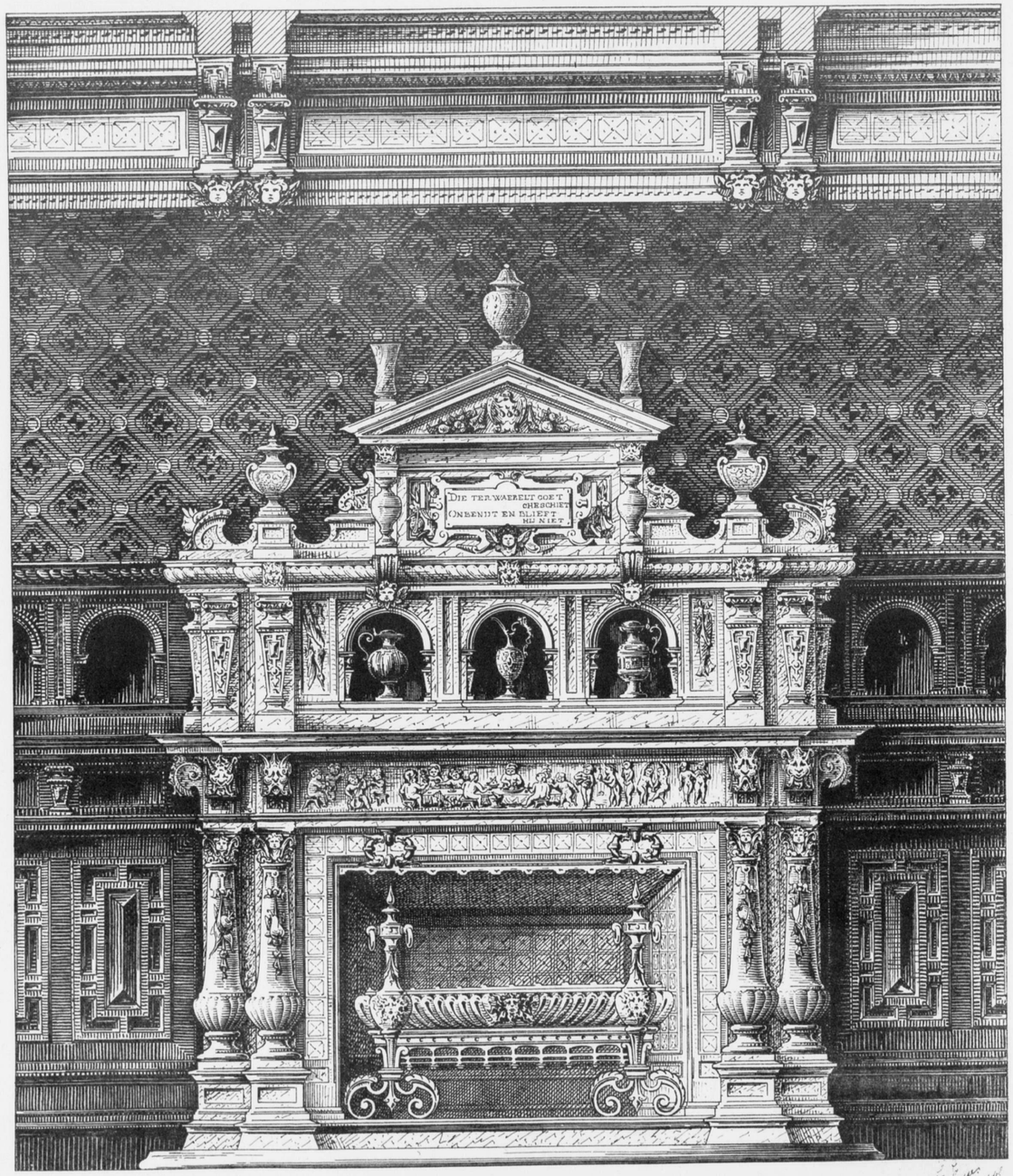

PHOTOLITH. WEGNER & MOTTU AMST.

Bijvoegsel van het Bouwkundig Weekblad – Uitgave van de Erven H van Munster & Zoon – Amsterdam.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

3DE JAARGANG. ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST. N°. 46. 15 NOVEMBER 1883

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN en F. J. NIEUWENHUIS.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

OFFICIEEL GEDEELTE: Verslag van de Vergadering der afdeeling 's Gravenhage, gehouden 2 November 1883. — Verslag van de afdeeling Haarlem en omstreken. — Verslag van de Vergadering der afdeeling Leiden en omstreken, gehouden 8 November 1883. — Verslag van de Vergadering der afdeeling Amsterdam, gehouden 9 November 1883. — NIET OFFICIEEL GEDEELTE: Bij de plaat. — De Nieuwe Beurs te Amsterdam. — De Restauratie van den Stadhuistoren te Middelburg. — Binnen- en Buitenlandsche berichten. — Vraagbaak. — Correspondentie. — Afloop van Aanbestedingen.

PLAAT: Schoorsteen voor een eetzaal in een hotel.

BIJ DE PLAAT.

De schoorsteen op nevenstaande plaat voorgesteld, is ontworpen voor een eetzaal in een groot hotel.

In aansluiting met een daarbij passende betimmering is de schoorsteen gedacht in marmer van verschillende kleur, met toepassing van Delftsche tegels voor de inwendige bekleeding, evenals die van den binnen mantel in koperen lijst gevat.

H. J. J.

DE NIEUWE BEURS TE AMSTERDAM.

Ter secretarie is ter visie gelegd het volgende te behandelen stuk: N°. 768 voordracht van B. en W. ten geleide van:

Ontwerp programma van eene prijsvraag voor een Beursgebouw te Amsterdam. (Bouwsom *f* 1,500,000 à *f* 2,000,000.)

I. 1. De mededinging staat open voor Nederlanders en vreemdelingen.

2. Vóór 1 Mei 1884 moeten door de mededingers aan B. en W. zijn verzonden: het situatieplan van het gebouw met omgeving (schaal 1 : 500); — twee plattegronden, de vier gevels, eene lengte-doorsnede, drie dwarsdoorsneden (schaal 1 : 200). — Uit deze teekeningen moet de distributie van het gebouw in alle onderdeelen duidelijk zijn na te gaan.

3. De plannen moeten zijn vergezeld van een korte memorie van toelichting, geschreven met Latijnsche, goed leesbare letters, in de Nederlandsche, Fransche, Engelsche of Duitsche taal en, ten einde met den inzender te kunnen correspondeeren, zonder diens naam te weten, van een gesloten en verzegelden naambrief, vermeldende van binnen den naam des ontwerpers en voorzien aan de buitenzijde van een adres en een motto, welk motto tevens moet vermeld staan op de teekeningen en de memorie.

4. Geene naambrieven zullen worden geopend dan na schriftelijke toestemming van den inzender.

5. Bijaldien de vervaardiger van eenig ontwerp een der bepalingen van het programma niet behoorlijk nakomt, blijft zijn ontwerp buiten aanmerking voor eenige onderscheiding.

6. De plannen zullen uitsluitend worden beoordeeld naar de doelmatigheid der distributie en het artistieke karakter van het ontwerp. (Eene begrooting wordt dus *niet* gevraagd.)

7. De jury is internationaal, wordt door B. en W. benoemd en, zoo noodig, tot het eenmaal aangegeven getal aangevuld.

8. Zij bestaat uit elf leden.

9. Zij leggen bij het D. B. schriftelijk de verklaring af, dat zij: *a* zich ten volle vereenigen met alle bepalingen van het programma der prijsvraag; *b* niet tot de mededingers zullen behooren, en *c* geheel afzien van eenig aandeel in de uitvoering van het bouwplan, van welken aard ook.

10. De jury zal 10 plannen aanwijzen, die naar haar oordeel de beste zijn. De ontwerpers er van ontvangen

ieder eene premie van *f* 1000, en staan daarvoor hunne plannen aan de Gemeente af. Van deze 10 plannen zal zij nader een 5-tal kiezen, waarvan de ontwerpers zullen worden toegelaten tot eene besloten mededinging. De naambrieven dezer 5 laatstbedoelde ontwerpers worden niet geopend vóór den eind-uitslag der besloten mededinging

11. Gedurende 14 dagen na de bekendmaking van de uitspraak der jury, worden alle ingekomen plannen in het openbaar tentoongesteld, terwijl mede het rapport der jury wordt openbaar gemaakt. Dit rapport wordt tijdens de tentoonstelling der plannen daarbij ter inzage gelegd.

12. Het programma voor de besloten mededinging wordt door de jury opgemaakt, en aan den Gemeenteraad ter goedkeuring voorgedragen.

13. De deelnemers aan de besloten mededinging ontvangen, naar gelang van de verdiensten hunner plannen, en in zooverre als die plannen aan de gestelde eischen beantwoorden, respectievelijk eene premie van *f* 10,000, *f* 6000, *f* 5000, *f* 4000 en *f* 3000, en staan daarvoor hunne plannen en verdere bescheiden aan de Gemeente af.

14. Wanneer het plan, dat aan de gestelde eischen het best voldoet, tevens voor de uitvoering geschikt wordt geacht, zal die uitvoering — tenzij overwegende redenen bestaan om tot het tegendeel te besluiten — aan den ontwerper worden opgedragen.

Hij zal daarvoor een honorarium ontvangen, door den Gemeenteraad te bepalen, na de jury te hebben gehoord. De bovengenoemde premie van 10,000 gulden komt alsdan in mindering van dit honorarium.

15. Wanneer de uitvoering van dit plan niet aan den ontwerper wordt opgedragen, zal hem eene schadeloosstelling in geld worden uitgekeerd, waarvan het bedrag door den Gemeenteraad wordt vastgesteld, na de jury te hebben gehoord.

16. Alle voorstellen der jury, betrekking hebbende op de besloten mededinging, worden aan de goedkeuring van den Gemeenteraad onderworpen.

17. Vóór de uitspraak van den Gemeenteraad worden de plannen der besloten mededinging gedurende 14 dagen in het openbaar tentoongesteld, terwijl het rapport der jury daarover openbaar gemaakt en tevens bij de plannen ter inzage gelegd wordt.

18. Het beursgebouw zal worden gesticht op de plaats, die op de situatieteekening, bij dit programma behoorende, met arceering is aangeduid. Het trottoir langs den noordwestelijken gevel (breed 5 Meter.) kan geheel of gedeeltelijk worden ingenomen door arkaden, mits daaronder het openbaar verkeer onbelemmerd kan plaats vinden. Langs de zuidwestelijke en noordwestelijke gevels kan eene breedte van 8 M. geheel of gedeeltelijk worden ingenomen tot het maken van voorsprongen, trappen en dergelijke constructiedeelen. De hoogte van het gebouw is onbepaald.

19. Bij het ontwerp van het Beursgebouw verlangt men tevens te zien aangegeven de decoratieve behandeling van den openbaren weg ten zuidwesten van het gebouw tot aan het Damplein en ten noordoosten van het gebouw tot aan den bij *a* vereischten bekleedingsmuur, met dien verstande, dat die muur, van de Nieuwebrug gezien, architectonisch een samenhangend geheel vormt met den beursbouw. De kosten van dien muur zijn begrepen onder de genoemde bouwkosten. Overigens zijn de kosten van den aanleg van beide bovengenoemde gedeelten openbaren weg onder die bouwkosten *niet* begrepen.

20. De waterspiegel ligt gemiddeld 1.30 M. beneden den bovenkant van het trottoir. De bovenkant van den vloer der „rez-de-chaussée" moet niet lager liggen dan 1.30 M. boven het trottoir.

21. Het gebouw moet de volgende lokalen bevatten, waarvan de grootte is aangegeven, zooals die ongeveer gewenscht wordt, en waarvan die, welke met een * gemerkt zijn, in het parterre moeten liggen: Een beurszaal * voor den goederen- en effektenhandel, groot 3000 M². Dit lokaal moet van de straat afzonderlijke toegangen hebben voor geabonneerden en niet-geabonneerden; — een lokaal tot uitstalling en bewaring van monsters*, grenzende aan de beurszaal en aan de Noordzijde liggende, groot 200 M².; — een hulppostkantoor bestaande uit 2 lokalen, samen groot 180 M². Het eene het *eigenlijke postkantoor*, moet in de lengterichting aan een gevel liggen; de tegenoverstaande lange zijde moet grenzen aan de beursruimte en gelegenheid aanbieden tot het plaatsen van boxes en loketten. *Het andere lokaal, dienende voor de bestellers* minstens groot 20 M², moet onmiddellijk grenzen aan het vorengenoemde, daarmede en met het beurslokaal in onmiddellijk verband staan. Tevens moet het een rechtstreekschen uitgang hebben naar de straat; — een telegraaf-bureau, bestaande uit 3 lokalen, samen groot 130 M².

Het eerste, een *scinvertrek*, groot 60 M². moet in de lengterichting aan een gevel, en tusschen de beide andere lokalen liggen. Het tweede een *aanneemkantoor*, groot 35 M²., moet door deuren en loketten in gemeenschap zijn met het seinvertrek en tevens met de beursruimte. Langs de wanden moet plaats zijn voor ten minste 10 schrijftafeltjes voor de beursbezoekers. Het derde, een *bestellersvertrek*, groot 35 M². moet in onmiddellijke gemeenschap zijn met het seinvertrek, met de beursruimte en met de straat. Desverkiezende kan het seinvertrek boven de beide andere vertrekken gelegen zijn, die dan echter door trappen met het seinvertrek in gemeenschap moeten staan; — een telephoonbureau, groot 50 M².; een leeskamer, groot ten minste 100 M². een of meer schrijfkamers. Hiervan moet ten minste één in het parterre liggen en eene oppervlakte van 100 M². hebben; een notitiezaal, ten dienste van den effectenhandel, groot 250 M²,; een daaraan grenzende kamer voor het bestuur der effectensociëteit, groot 50 M²; een café-restaurant, van het beurslokaal binnenshuis toegankelijk, en naast de leeskamer gelegen, groot 250 M².; twee aan elkander grenzende, kamers voor de Kamer van Koophandel, te zamen groot 100 M².; een kamer voor de beurscommissarissen groot 40 M². een kamer voor commissarissen van den graanhandel, groot 40 M².; een kamer voor de portiers en beursbedienden groot 25 M²; kantoorlokalen, voor zooveel de ruimte daarvoor aanwezig is; ruime tochtvrije vestibulen, trappen, corridors en eene garderobe bij elken ingang; retiraden, welke goed verlicht en onmiddellijk met de buitenlucht in gemeenschap moeten zijn; een woning voor den concierge, bestaande uit 3 woonkamers, keuken enz.

Hoewel dit programma nog niet definitief is aangenomen meenen wij de lezers geen ondienst te doen het reeds op te nemen.

DE RESTAURATIE
VAN DEN STADHUISTOREN TE MIDDELBURG,

DOOR

J. A. FREDERIKS.

Sedert vele jaren verkeerde de fraaie toren van het stadhuis te Middelburg in een bouwvalligen toestand, welke van dien aard werd dat in Mei 1879 de aandacht der regeering daarop werd gevestigd.

Bij vroegere gelegenheden had men reeds getracht door het aanbrengen van ankers en trekijzers de aan zetting onderhevige deelen aan den meer solieden torenbouw te verbinden, waardoor echter slechts eene tijdelijke voorziening werd verkregen. De oxidatie van het ijzer veroorzaakte afbrokkeling van den steen en bevorderde daardoor inwatering van de beschadigde gedeelten.

Dat de toren meermalen herstellingen had ondergaan was duidelijk zichtbaar onder anderen aan de borstwering, waarvoor een andere steensoort dan de oorspronkelijke was gebezigd en aan de vensterstijlen in den achthoek, die thans van hout waren.

Het behoud van het sierlijke kunstgewrocht, eene schepping van de Mechelsche bouwkunstenaars Anthonis Kelderman en zijne zonen, zou een kostbare herstelling en gedeeltelijke vernieuwing vorderen, die de finantieele krachten der gemeente zou te boven gaan, zoodat de tusschenkomst en de medewerking van het Rijk noodzakelijk waren.

De minister van binnenlandsche zaken verklaarde zich dan ook bereid om den toren op te nemen onder de gebouwen waarvan de restauratie voor een deel door het Rijk zou worden bekostigd, mits de gemeente daarin mede voor een belangrijk gedeelte wilde bijdragen.

Naar aanleiding hiervan werd den gemeentebouwmeester de opdracht verstrekt om eene begrooting op te maken van de vermoedelijke kosten, die de herstelling zouden vorderen. De raming van dezen ambtenaar, welke uit den aard der zaak slechts in ruwe trekken kon worden opgemaakt, bedroeg *f* 23000, waarin de gemeente aanbood voor *f* 6000, over drie jaren verdeeld, bij te dragen, mits het Rijk over gelijk tijdvak jaarlijks *f* 5666 voor die restauratie beschikbaar wilde stellen.

Deze aanbieding van gemeentewege had ten gevolge dat de minister eene commissie benoemde, bestaande uit de heeren Jhr. Mr. V. E. L. de Stuers, referendaris bij het departement van binnenlandsche zaken, P. J. H. Cuijpers en L. E. Hezenmans, architecten te Amsterdam en te 's Hertogenbosch, om een locaal onderzoek in te stellen, hetwelk den 20 September 1881 plaats had.

Het belangrijk verslag dezer bevoegde deskundigen, waarin de toren „een der merkwaardigste monumenten onder onze rijke en sierlijke burgerlijke bouwwerken uit het Bourgondisch tijdvak" wordt genoemd, bevat eene opsomming van de oorzaken welke bijgedragen hebben om den toren te verzwakken; verder worden vermeld de gedeelten, welke het meest waren beschadigd, terwijl ten slotte de middelen werden aangegeven, die moesten worden toegepast om eene goede herstelling te verkrijgen, met opgaaf der vermoedelijke kosten, welke geraamd werden op *f* 30000.

De Minister verklaarde zich bij de mededeeling van dit verslag bereid, om reeds op de Staatsbegrooting voor 1882 eene som van *f* 6000 als eerste subsidie voor deze restauratie uit te trekken, mits de gemeente voor $\frac{1}{3}$ in de geraamde kosten wilde deelnemen. In de raadsvergadering van 28 October 1881 werd besloten, om tot een maximum bedrag van *f* 10000 verdeeld over een tijdvak van vier jaren daarin bij te dragen.

De door den Minister voorgedragen rijkssubsidie, werd daarna door de beide Kamers der Staten Generaal goedgekeurd, zoodat bij Koninklijk besluit van 13 Mei 1882 N°. 19 het Raadhuis te Middelburg verklaard werd te behooren tot de gedenkteekenen van geschiedenis en kunst, wier onderhoud althans gedeeltelijk als een rijksbelang behoort te worden beschouwd.

De zorg voor de uitvoering der voorgestelde werken, werd aan het Gemeentebestuur opgedragen onder goedkeuring van de regeering.

De kundige architekt Hezenmans, onder wiens leiding de restauratie van de Kathedraal te 's Hertogenbosch plaats vindt, en die ook belast was geweest met de herstelling van het Raadhuis te Gouda, werd het oppertoezicht over de werkzaamheden opgedragen, terwijl voor het maken van details, gips afgietsels, enz. en het dagelijksch toezicht onder leiding van den Gemeentebouwmeester werd aangesteld de heer J. van Gent vroeger in dezelfde betrekking werkzaam te Gouda.

De omsteigering van den toren, die noodzakelijk was om zuivere afmetingen te verkrijgen en juiste teekeningen te kunnen vervaardigen en die naderhand bij de uitvoering der werkzaamheden moest dienen, werd den 21 Juli 1882 aanbesteed, voor eene som van *f* 5080 en den 31 October daaraanvolgende door den aannemer P. J. Jansen te Middelburg geheel voltooid opgeleverd.

Op verlangen van den Minister werd alsnog voor deze restauratie eene commissie benoemd, onder voorzitterschap van Jhr. Mr. A. P. C. van Karnebeek, Commissaris des Konings in Zeeland, bestaande uit de heeren: D. A. Dronkers, Wethouders voor fabricage, F. Nagtglas, voorzitter der Commissie tot het opsporen en behouden van de overblijfselen van kunst en oudheid in Zeeland en Mr. G. N. de Stoppelaar, secretaris van het Zeeuwsch-Genootschap der wetenschappen.

Omtrent de wijze van uitvoering der eigenlijke restauratiewerken is het Gemeentebestuur na afloop der voorbereidende werken in overleg getreden met den heer Hezenmans, aan wien het wenschelijk voorkwam om zoo mogelijk het werk onderhands aan te besteden, voornamelijk met het oog op den omvang van dergelijke zeldzaam voorkomende werken.

Deze zienswijze werd zoowel door het gemeentebestuur als door den minister gedeeld, zoodat naar een door genoemden architect opgemaakt en door den minister goedgekeurd bestek en voorwaarden in overleg werd getreden met den heer H. J. Troupin te Best, die vroeger de herstellingswerken aan het Goudsche Raadhuis had aangenomen en tot groote tevredenheid van de met het toezicht belaste personen had opgeleverd.

De heer Troupin verklaarde zich bereid alle werkzaamheden behoorende tot de restauratie aan te nemen en uit te voeren voor eene som van *f* 23030 of *f* 1071.55 minder dan het bedrag doorvoor door den heer Hezenmans geraamd.

Reeds den 25 Juni van dit jaar werd door den aannemer een begin gemaakt met de werkzaamheden, die

volgens het bestek den 15 November 1884 geheel voltooid moeten worden opgeleverd.

De flinke wijze waarop het werk wordt behandeld en de artistieke uitvoering der beeldhouwwerken bevestigen ten volle de goede keus van het gemeentebestuur en de personen aan wien de leiding en de uitvoering is opgedragen.

De gebezigde steensoort wordt getrokken uit de groeven van St. Joire in Opper-Savoie.

Wanneer bij het einde van het volgend jaar de toren met zijn bekoorlijk silhouet, zich, zoo schoon als ooit, verheffen zal boven het prachtige raadhuis, waarvan hij de bekroning uitmaakt, dan zal Middelburg er roem op kunnen dragen door zijne medewerking in deze restauratie een daad te hebben verricht, waardoor een waardig gedenkteeken van den kunstzin onzer voorouders zal behouden blijven.

Afbeeldingen van het Raadhuis met den toren vindt men in de verzameling van onde gebouwen uitgegeven door de Maatschappij, pl. VII—XIV, terwijl een der laatste afleveringen van het prachtwerk van den architect J. J. van IJzendijck, Documents classés de l'art dans les Pays-Bas du Xième au XVIIIième siecle, een uitstekend geslaagde plaat bevat van het zuidoostelijk gedeelte van het raadhuis ter hoogte van de fraaie reeks nissen, waarin de beelden van Hollands graven prijken.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING 's GRAVENHAGE, GEHOUDEN 2 NOVEMBER 1883.

Na het openen der vergadering geeft de Voorzitter kennis van een op heden bij hem ingekomen schrijven, inhoudende dat enkele onzer jeugdige leden eene nieuwe vereeniging in het leven hebben geroepen. Dewijl die mededeeling evenwel aan het Bestuur gericht is, zal daarop later uitvoeriger worden teruggekomen.

De heer J. E. Kriens is thans aan het woord, ter behandeling van een zeer belangrijk onderwerp:

De verbetering van den waterweg van- en naar 's Gravenhage.

Spreker was in de gelegenheid geweest eene vergadering bij te wonen, der Vereeniging ter bevordering van Handel en Nijverheid hier ter stede, waarin die zaak uitvoerig behandeld werd.

Ofschoon aan die vereeniging allen lof toekomt, dat zij dit plan aan de orde stelde, kan hij zich daarmede niet geheel vereenigen en meent dat het verbeteren van het bestaande vaarwater, en vooral ook van den Wagenbrug, reeds gewenschte resultaten zoude geven.

Allengs komende tot de vraag: „Is een kanaal voor de vaart van grootere schepen op- en van 's Gravenhage reeds nu eene behoefte?" luidt het antwoord neen.

Spreker meent, dat de doorvoerhandel uit het Westland, welke men door het voorgestelde kanaal eigenlijk toch niet verkrijgt, van minder belang is dan die van Scheveningen. Wil men de eerste, dan wijst hij op het plan van den heer Ingenieur Waldorp, doch die verkrijgt men niet door een kanaal langs Delft op den Haag.

Tegen het graven van een kanaal, zooals dit door de commissie in de Vereeniging Handel en Nijverheid werd aangegeven, namelijk: van af het tolhuis aan de Delftsche vaart buiten om het dorp Rijswijk, met doorsnijding van den Hollandschen spoorweg, in aansluiting met de Zuidsingelgracht, om zoodoende in de nabijheid te komen van de Groote Markt, heeft hij meerdere bedenkingen.

De onteigening toch van twee buitenplaatsen en niet het minste het doorsnijden van den Hollandschen spoorweg zal, behalve groote kosten vooral wat het laatste betreft, op onoverkomelijke bezwaren afstuiten.

Daarbij wordt gewezen op het zeer drukke verkeer en het meer en meer vervangen van de beweegbare- door vaste bruggen.

Neen, ik wensch, zegt de heer Kriens, dat de schepen den Haag bereiken langs den bestaanden weg, doch alsdan verbetering van dien waterweg.

Laat men de Hoornbrug en Tolbrug verplaatsen en inrichten naar de eischen van de scheepvaart; verder van daar de Vliet verdiepen en in verband daarmede de Geestbrug vernieuwen; van daar de vaart uitdiepen en verbreeden tot in de stad.

De spoorwegbrug, die met opoffering van groote kosten door de Maatschappij in eene vaste brug zal worden veranderd, kan alsdan voor de scheepvaart geen overwegend bezwaar opleveren.

Van af laatstgenoemde brug grave men voorts een haven in de richting van het verbindingsspoor van den Hollandschen- met den Rijnspoorweg, en van daar aansluitende aan de Zuid-Oost-Singelgracht, om zoodoende Scheveningen te bereiken.

Die haven geeft de beide Spoorweg-Maatschappijen gelegenheid tot het maken van los- en ladingplaatsen, al ware het slechts voor de zeer groote hoeveelheden ijzer, welke door de beide fabrieken alhier worden verwerkt.

Het Zieken zal daardoor, zeer in het belang van die fabrieken, meer vrij komen.

Met de reeds boven besproken verandering van de Wagenbrug, zullen alsdan schepen van voldoenden inhoud in onze stad kunnen komen en ook de Brood- en Meelfabriek en de Gasfabriek geholpen zijn.

Nog een enkel woord over een afvoerkanaal en daarbij een vluchthaven voor schepen uit zee.

Levert de Visschersvloot te Scheveningen zooveel op, dat de kosten van die haven te verdedigen zijn? Zoo ja, waarom wordt op die vloot dan door handel en nijverheid minder gelet? Men denke toch aan het bestaan van dat dorp en aan de moeielijkheden bij het binnenkomen en afvaren.

Welnu, daarvoor heeft de heer Ingenieur Waldorp een plan geleverd, dat even grootsch als afdoende is en waarmede ook het Westland gebaat zal zijn, met een kanaal van Scheveningen naar den Haag.

Is de haven te Scheveningen eenmaal verzekerd, dan eerst ga men voort met het graven van een kanaal voor het Westland. Wenschelijk komt het mij voor, te blijven op het grondgebied van 's Gravenhage en niet op dat van Loosduinen, in welk opzicht de plaats nu laatstelijk door Jhr. Hora Siccama gekozen, gunstiger schijnt te zijn.

Na deze voordracht, die behalve door meerdere details ook door eenige planteekeningen uitvoerig werd toegelicht, zegt de Voorzitter den heer Kriens dank voor de door hem genomen moeite, prijst de belangstelling door hem in deze gewichtige zaak betoond en geeft aan de leden de gelegengeid daaromtrent alsnog nader in debat te treden.

Door de heeren v. Malen, v. Lith Jr., v. Vlaanderen en den Voorzitter wordt daarvan gebruik gemaakt. Terwijl de heer van Lith Jr. het plan verdedigd, door de Commissie in Handel en Nijvergeid aangeprezen, komt de heer Kriens terug op de wenschelijkheid de bestaande te behouden.

Ten slotte vereenigt zich de heer Kriens met het plan van Handel en Nijverheid in zooverre, dat de verbetering van den Waterweg, hoe dan ook, in elk geval eene zaak is van het grootste belang voor onze Gemeente.

Wegens het reeds gevorderde uur moest de kunstbeschouwing tot later worden uitgesteld; doch leverde de heer G. H. Bauer Jr. eene proeve van imitatie gobelin, zijnde een schilderstuk, voorstellende een watergezicht en uitmakende een gedeelte van een wandvak, door hem in behandeling voor een woonhuis in Dordrecht.

Zoowel de stof, als de kleuren voor dit werk gekozen, waren eene zeer gelukkig geslaagde navolging der bekende gobelins, terwijl de uitvoering algemeen geroemd werd.

Niets meer aan de orde zijnde, sluit de Voorzitter daarna de vergadering.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING HAARLEM EN OMSTREKEN.

De voorzitter opent de eerste winter-vergadering met een hartelijke welkomstgroet aan de tegenwoordig zijnde leden en den wensch dat deze en de volgende vergaderingen zich mogen kenmerken door een trouwe opkomst der leden, opdat vele nuttige zaken op het gebied van Bouwkunst, op aangename en leerzame wijze mogen besproken worden. Voor

alles meent hij eene plicht te vervullen met een woord van hulde te brengen aan Dr. J. van Vloten, die ons als lid dezer afdeeling door den dood te vroeg is ontvallen; voorzitter weet als oud vriend van den overledene wie hij was en wat zijn werken en streven ten doel hadden, steeds hulpvaardig voor hen die zijn hulp verlangden, met de verzekering dat wie hem van nabij kende een goed en waar vriend in hem had.

De voorzitter vermeent, dat het den leden die de algemeene vergadering niet hebben kunnen bijwonen, aangenaam kan zijn daar iets van mede te deelen, geeft daarop een kort verslag van het verhandelde op die vergadering; dat de belangrijkste punten voor onze afdeeling zeker waren, dat er ten behoeve der Maatschappij een gebouw zal worden gesticht, waar eene permanente tentoonstelling van op de bouwkunst betrekking hebbende zaken zal gevestigd worden en dat tevens dienstbaar zal zijn voor de vergaderingen en de bibliotheek; dat de gouden medaille uitgeloofd bij de laatste prijsvraag is behaald door het lid onzer afd. J. A. J. C. van Gemund.

Deze mededeelingen worden door de leden met belangstelling vernomen.

De voorzitter geeft in overweging of het wenschelijk zoude zijn om een geregelden gang van werkzaamheden in dezen winter te volgen, een reeks vragen te stellen tot bespreking, of wel een bus te plaatsen om door ieder der leden de vraagpunten die hij gaarne besproken wenschte te zien, daar schriftelijk in te werpen; overeenkomstig laatstgenoemde wordt besloten.

Een art. in het Bouwk. Weekblad over portland cement riolen in putten geeft den voorzitter aanleiding dit punt in overweging te nemen; deze vraag is reeds vroeger door hem ter sprake gebracht bij het leggen van genoemde riolen der gemeente; daartoe is hem, na onderzoek, een stuk van cement riool getoond, hetwelk na gebruik van 20 jaren nog behoorlijke vastheid en deugdelijke eigenschappen bevat; het blijkt dus dat wanneer de bestanddeelen en bewerking goed zijn, de cement riolen niet zijn te verwerpen.

Genoemd riool, dat voor ruim 20 jaren onder toezicht van den heer J. E. van den Arend was gelegd, is afkomstig van den cement fabrikant Ph. Lindo, te Delft.

Eenige leden geven hunne ervaring met de portland cement te kennen. Uit deze mededeelingen blijkt, dat rivierzand het beste bijmengsel voor de cement is; duinzand in ieder geval afkeuring verdient, en een bijvoegsel van geklopten steen in geen geval de soliditeit der voorwerpen verhoogd.

De Voorzitter blijft dit onderwerp nog zeer aan de aandacht der leden aanbevelen, om zoo mogelijk door ondervinding tot de kennis te komen van de beste wijze van gebruik van genoemd bouwartikel; voor het maken van waterdichte kelders en regenbakken blijft de zoogen. Dordsche tras de voorkeur verdienen.

De heer Dijserinck deelt mede dat door hem voor ruim 17 jaren in deze gemeente een grooten fonteinbak is gemaakt, die steeds aan weer en wind is blootgesteld en zich nog in volmaakten toestand bevindt de melange daarvoor gebruikt, bestond uit: 100 deelen Dordsche tras, 100 deelen droog gebluschte steenkalk en 20 deelen portland cement. De heer v. d. Steur vraagt of iemand kan oplossen waarom voegwerk dat in den winter gemaakt wordt niet uitvriest wanneer de voegspecie met roggemeel wordt gemengd. Dit punt wordt ter overweging aanbevolen om later te bespreken.

De Secretaris geeft op verzoek der leden eene kunstbeschouwing over architectur Deutschlands.

Dit werk wordt door de leden zeer genoemd, zoowel om de sierlijkheid der gevels, als de schoone wijze van lichtdruk. De Voorzitter, dank zeggende voor de goede opkomst en het nuttig en aangenaam samen zijn, sluit de vergadering.

VERSLAG VAN DE 115de VERGADERING DER AFDEELING LEIDEN EN OMSTREKEN GEHOUDEN OP 8 NOVEMBER 1883.

Gedurende een uur voor de opening der vergadering was er gelegenheid, eenige vaktijdschriften, het „Bouwkundig Weekblad", de „Opmerker" in te zien. Van dit zoogenaamde leesuur werd door de leden een goed gebruik gemaakt. Na lezing en goedkeuring van de notulen der vorige vergadering stelde de heer Joh. Vlaanderen eenige platen ter bezichtiging uit het werk getiteld „Architectur Berlins," verzameld door den Architect Hugo Licht. De aan de orde gestelde bijdrage van den Secretaris, die tot onderwerp de „Plateelbakkerskunst", gekozen had, werd met aandacht gevolgd. Vele bijzonderheden van deze kunst werden besproken en ten slotte gewezen op het herleefd Delftsch aardewerk waaruit blijkt dat de firma Joost Thooft de eer onzer Vaderlandsche ceramiek ophoudt en gerust met Frankrijk, Engeland en Duitschland in het strijdperk kan treden.

De uitreiking van de belooning der prijsvraag kon geen plaats vinden omdat de beantwoorder — de heer H. J. Jesse, — verhinderd was de vergadering bij te wonen. Alsnu werd de heer A. C. van Haeften hoofdagent van de „Eerste Nederlandsche Verzekering-Maatschappij op het leven, tegen invaliditeit en ongelukken" in de gelegenheid gesteld eenige mededeelingen betreffende die Maatschappij te doen. Hij toonde vervolgens de wenschelijkheid aan, om hierin deel te nemen en wees er op, dat ook voor den werkman de gelegenheid tot deelneming was opengesteld en hierbij in maandelijksche termijnen kon betaald worden. Eene langdurige discussie werd over dit onderwerp gevoerd en bijna algemeen was men van het nut dier instelling overtuigd.

Ten slotte werden met algemeene stemmen tot leden aangenomen Ads. v. Achterberg en Js. van der Kamp, met toetreding als gewoon lid der Maatschappij, en als „gemtroduceerden" de heeren A. J. Goozsen en L. Couvée.

Met een woord van dank voor de trouwe opkomst sluit de voorzitter de vergadering.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING AMSTERDAM, GEHOUDEN 9 NOVEMBER 1883.

Voor deze vergadering was door den heer Jansen welwillend toezegging gedaan eenige inlichtingen te geven betreffende de verblendsteenen, een materiaal in Duitschland meer en meer gebruikelijk en ook in ons land bij den bouw van het Centraal-station alhier aangewend. Op een tafel vond men geëxposeerd talrijke soorten van dusdanige steenen in verschillende kleuren van wit tot donkerrood; eveneens verschillend van vorm en profilleering.

Alvorens tot het te behandelen onderwerp over te gaan, sprak de Voorzitter een welkomstgroet tot de aanwezige nieuwe leden, de heeren J. Th. Cuypers, Jurriaan Kok en J. B. Kam en deelde mede dat als lid is voorgesteld de heer H. P. Berlage.

Daarna behandelde bovengenoemde spreker in de Duitsche taal op zeer duidelijke wijze de vervaardiging van de verblendsteenen, waarbij hij eerstens eenige analysen gaf van de scheikundige samenstelling der klei en hoe die moeten zijn ten einde de gewenschte kleuren te verkrijgen. Vervolgens behandelde hij de wijze waarop de klei wordt gezuiverd, van bruinkool en andere vreemde bestanddeelen ontdaan, daarna de zorgvolle wijze waarop de steen wordt gevormd en gedroogd om ten slotte het bakken, en daarbij de verschillende soorten van ovens en de nieuwe vindingen van den laatsten tijd op dat gebied toe te lichten.

Uit de verschillende vragen van sommige leden en de daarop gegeven inlichtingen bleek, dat men in dat, vooral voor ons land zoo gewichtig onderwerp, de fabrikage van een deugdzamen en schoonen kleurhoudenden steen, veel belang stelde.

De prijs der steenen is voorzeker niet goedkoop te noemen, hetgeen dan ook niet wel mogelijk is, doch daar zij dan ook alleen voor de bekleeding van de buitenvlakken der muren gebezigd worden, kan die meerdere duurte in den regel weinig bezwaar opleveren, daar men een goedkooper soort achter in de muren aanwendt.

De heer Jansen beloofde ten slotte de leden der Maatschappij binnen kort een eenigszins uitvoerig programma nopens het gebruik en den prijs der steenen te zullen toezenden, waarna hem door den Voorzitter den dank der vergadering werd gebracht voor zijne belanglijke bijdrage.

De heer J. de Haan vroeg of het Bestuur voornemens was wederom aan te vangen met het houden van leesavonden. Hij was als lid der commissie voor die zaak niet gedechargeerd. De Voorzitter zegt, dat het Bestuurd gemeend had die vraag aan het oordeel der vergadering te moeten onderwerpen. Door de vergadering werd bij meerderheid van stemmen besloten, die avonden wederom te houden, waarop de tegenwoordige commissie-leden, de heeren de Haan en van Looy zich bereid verklaarden de zaak in overleg met het bestuur op nieuw te regelen en ook een meer geschikt lokaal te zoeken.

Nog vroeg de heer de Haan, hoe het stond met een in het vorige saisoen benoemde commissie voor het samenstellen van eene serie Algemeene Voorschriften, ten dienste van architekten, waarop de Secretaris eenige inlichtingen verstrekte.

Hierna wordt de vergadering door den Voorzitter gesloten.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Aan de „*Schager Courant*" ontleenen mij het navolgende omtrent eene te Schagen nieuw gebouwde kerk:

Ofschoon uit den aard der zaak voor het tegenwoordige niet veel meer kan gegeven worden dan eene ietwat droge opnoeming van namen, datums en cijfers, meenen we toch, al ware het slechts voor de historie, een zekeren dienst te bewijzen met de mededeeling van de volgende bijzonderheden betreffende de thans voltooide Katholieke Kerk te Schagen.

De Kerk is gebouwd naar de plannen van den Heer Alfred Tepe, den bouwmeester die na elders volbrachte studies zich bepaaldelijk heeft toegelegd op het bestudeeren van onze oud-Hollandsche Kerken, die er zoo gelukkig in slaagt de kunstgewrochten weer te geven van de Vaderlandsche meesters uit vroegere tijden, die, als zij, ons echt nationale kunst geeft, omdat hij weet te werken en als te tooveren met het bouwmateriaal, wat de Vaderlandsche bodem zoo eigenaardig aanbiedt: den gebakken steen in tegenstelling van bergsteen, die in andere landen de hoofdrol speelt.

Volgen hier eenige afmetingen: de kerk is buitenwerks lang 51.50 M. en breed 20.25 M.; zij is hoog: muren der zijbeuken 9 M. en van het middenschip 21.80 M. terwijl de hoogte van de kap in het middenschip is 24.50 M.

De toren is zeven M. breed en zeven lang bij eene hoogte van 33 M. muurwerk en 25 M. voor de spits waar boven het ijzeren kruis (hoog 3.50 M., breed 2.20 M., zwaar p. m. 95 K.G.) en koperen haan (hoog 0.60 M., lang 0.75 M., zwaar 20. K. G.).

De schoonheid van het gebouw is vooral te zoeken in de eenheid van het plan, dat goed gedacht, heerlijk werd doorgevoerd. Geen van buiten af aangebrachte versieringen, die effect bejagen; alles groeit en ontwikkelt geleidelijk en zóó redelijk, dat het geheel den stempel draagt van het ware schoone en te aanschouwen geeft, wat de kunstlievende klassieken verlangden: de eenheid in de verscheidenheid en de verscheidenheid in de eenheid. Bij het intreden zal het majestueuse treffen en imponeeren maar straks wordt de kenner niet moede te bewonderen, hoe hetzelfde thema in al de onderdeelen is doorgevoerd en bewerkt.

9 Augustus 1881 werd de uitvoering der bouwwerken bij aanbesteding opgedragen aan den heer A. van Dommelen, den laagsten inschrijver voor de som van *f* 108,499, waarbij gevoegd moet worden een partij steenen door het Kerkbestuur geleverd en voor het meerendeel afkomstig uit de steenbakkerij van den heer Timmers te Kolhorn en eenige afbraak van de oude Kerk.

Door den aannemer van het heiwerk J. van Deth werd den 20 September '81 de eerste paal geslagen en un werkten weken lang twee stoommachines om de 630 palen, nagenoeg alle 9 M. lang den taaien en weerbarstigen grond in te beuken.

Den 2en October kon reeds een aanvang gemaakt worden met het met selwerk door den aannemer daarvan, onzen plaatsgenoot M. Gielens. Dezelfde begon den opbouw op 4 Maart 1882 en eindigde dien 11 Nobember terwijl later ook door hem de steenen gewelven werden geslagen en de tegel-vloer werd gelegd.

Door twee andere onzer plaatsgenoten werd uitgevoerd: wat tot het verversvak behoort door J. Baars en het smidswerk door G. Vader, dit evenwel met uitzondering van het torenkruis, hengsels en slotplaten, meesterstukken van smeedwerk, vervaardigd door den meester smid Kniep te Utrecht.

Gaandeweg werden voor de grondwerken, het timmerwerk en andere bezigheden al de bruikbare krachten van Schagen ook gebruikt, onder leiding van Js. Roodenrijs, belast met het dagelijksch opzicht en den onderbaas Jac. Etmans.

Reeds geruimen tijd geleden bestond te Amersfoort het plan een nieuwe Societeit te stichten. Naar wij vernemen is het benoodigde kapitaal gevonden en zijn de plannen, door twee Amsterdamsche Architekten opgemaakt, voor de uitvoering bestemd.

Door de Gedeputeerde Staten van Limburg zijn tot opzichters van den Provincialen Waterstaat benoemd, de heer Tscharner, standplaats Maastricht en Leguers, standplaats Weert.

Te Nijmegen is men voornemens een planten- en vogeltuin te stichten waarvoor de plannen zijn vervaardigd door de heer Bert Brouwer.

VRAAGBAAK.

VRAAG 34. In duitsche boeken wordt dikwijls onder gewelven, de benaming: „böhmische Gewölbe, of böhmische Kappengewölbe" gevonden.

Welke is de hollandsche benaming hiervoor? Kan dit zijn boheemsche gewelven of kapgewelven?

Tot toelichting diene, dat dergelijke gewelven te beschouwen zijn als koepelgewelven, waarvan de straal van den bol, naar verhouding van de zijnde der te overwelven ruimte veel grooter aangenomen is.

VRAAG 35 Men vraagt de eenvoudigste wijze van berekening tot bepaling van de hoeveelheid water die per uur wordt afgestoomd door een vierkante houten buis lang 6 M., wijd en hoog 0,20 M., bij een water standsverschil van 1 M.

CORRESPONDENTIE.

Aan: een lid der „maatschappij tot bevordering der Bouwkunst".

Alleen die stukken, waarvan de naam der schrijvers bij de Redactie bekend is, worden opgenomen.

Afloop van Aanbestedingen.

GRONINGEN, 2 Nov. — De heer J. van Petten, het verbouwen van ZEd. huis gelegen buiten de Steentilpoort, onder beheer van den architekt J. Maris:

G. P. van Erp	*f* 9.836
A. De Vries	„ 9.738
Ph. Hendriks	„ 8.935
H. J. Meuge	„ 8.844
E. Berkenbosch	„ 7.972
R. Hoving	„ 7.931
W. D. Tolman te Bergum	„ 7.664
J. Pakstra idem	„ 7.614
L. Los te Bedum	„ 7.450
T. Bos idem	„ 7.424
L. Muller	„ 7.294
J. Haupt	„ 6.999
B. De Jong	„ 6.990
D. Jansen	„ 6.915
H. De Haan	„ 6.846
D. Dooijes	„ 6.798
T. IJ. Jelsma	„ 6.693
J. H. Muller	„ 6.648
E. Peters	*f* 6.593
K. Lentz te Ruisscherbrug	„ 6.117

gegund; de overigen allen te Groningen.

DRAGTEN, 3 November. — De architekt D. D. Duursma, het doen van eenige vertimmeringen aan het huis van Dr. Rikkers Fischer:

P. J. Vonk te Ureterp	*f* 5.476
G. Van Manen	„ 5.120
J. F. Van Manen	„ 4.973
H. Hendriks	„ 4.788
S. H. Kijlstra	„ 4.668
D. Oosterbaan	„ 4.667
J. Wibbelink	„ 4.533
W. D. v. d. Velde	„ 4.415
J. M. De Jong c. s.	„ 4.198

gegund; de overigen allen te Drachten.

AMSTERDAM, 5 November. — Het gemeentebestuur, met vergrooten van het gebouw voor de brandweer op het Leidscheplein:

J. F. Prenzler	*f* 20.550
J. Van Voorthuijsen	„ 19 000
T. H. Van Engelen	„ 17 280
W. H. Struis	„ 17.260
Timmer en Furstner	„ 17.000
G. Woud	„ 16.995
Brouwer en Hoogerbeets	„ 16.944
G. Boon	„ 16.738
Gebr. Van Berkum	„ 16.500
H. R. Hendriks te Osch	„ 15.990
A. Aalders	„ 15 890
H. C. Dorlas	„ 15.147
P. A. Matthieu	„ 15.051
D. Heijink	„ 14.987
Petersen en Roelofsen	„ 14.980
W. L. Leibbrandt	„ 14.955
H. H. Knipper en J. Vree	„ 14.880
A. van Liemt	„ 14.750
A. Paans	„ 14.580
J. J. Vonteijn	„ 13.350
S. Wit Jz. te Oterleek	„ 13.100

de overigen allen aldaar.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

3DE JAARGANG. ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST. N°. 47. 22 NOVEMBER 1883

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN en F. J. NIEUWENHUIS.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

OFFICIEEL GEDEELTE: Verslag van de Vergadering der afdeeling Utrecht, gehouden 13 November 1883. — Verslag van de Vergadering der afdeeling Rotterdam, gehouden 16 November 1883. — NIET OFFICIEEL GEDEELTE: Koloniale en Internationale Tentoonstelling van Handel en Nijverheid. — Prijsvragen. — Correspondentie. — Ingezonden. — Binnenlandsche berichten. — Afloop van Aanbestedingen.

KOLONIALE EN INTERNATIONALE TENTOONSTELLING VAN HANDEL EN NIJVERHEID.

AMSTERDAM 1883.

RAPPORT *)

INGEDIEND AAN ZIJNE EXCELLENTIE DEN MINISTER VAN BINNENLANDSCHE ZAKEN IN BELGIE.

Afdeeling: Ameublement.

Excellentie!

De Internationale Tentoonstelling te Amsterdam heeft wederom de krachtige middelen aan het daglicht gebracht, welke door Frankrijk, Duitschland, Oostenrijk, en Holland zelf, zijn aangewend om den trap van ontwikkeling bij hunne werklieden en kunstenaars te verheffen.

Het wordt meer dan tijd voor België, om met denzelfden ijver als zijn mededingers, een gewichtig vraagstuk te bestudeeren, dat zoowel op de stoffelijke welvaart als op den roem van ons Vaderland betrekking heeft.

Wij zijn genoodzaakt te erkennen, dat Frankrijk sedert lang, in die takken van nijverheid, welke in betrekking staan tot de kunsten, een voorrang verworven heeft, dien de andere naties, in haar rechtmatige bezorgdheid voor haar belangen te vergeefs gepoogd hebben aan dat land te betwisten. Dit volk, dat tot in de ziel toe kunstenaar is, bezit, dank zij zijn aangeboren smaak een groot voorrecht boven de andere naties, een voorrecht nog vermeerderd door zijn voortdurende maatregelen om bij zijn werklieden, zijn kunstenaars, zijn fabrikanten, zijn koopers, in één woord bij allen die koopen zoowel als bij allen die verkoopen, bij allen die bestellen zoowel als bij allen die scheppen, den bijzonder gunstigen aanleg te ontwikkelen, dien het te danken heeft aan zijn eigen genie, en aan het geheel zijner overleveringen van nijverheid.

De fransche weelde-artikelen zijn in zuivere mate vertegenwoordigd geweest op de Amsterdamsche tentoonstelling, het gansche ameublement van het Paviljoen der Commissie, zoowel als alle eerste huizen van Parijs bekleedden er een schitterende plaats.

De fransche meubels en bronswerken onderscheiden zich meestal door een zuiverheid van lijnen en een afgewerktheid in uitvoering, die men slechts gedeeltelijk terugvindt in dezelfde voortbrengselen van andere landen. De figuren, die hunne meubels versieren, zijn onberispelijk geteekend, en dit is wel een der kenmerken waardoor men steeds de fransche meubels onderscheiden kan; men gevoelt, dat men zich tegenover ernstige scholen bevindt, en te doen heeft met kunstenaars, die de grondbeginselen van het ornement, die de teekening van het figuur zijn, door en door kennen.

Wat de industrie van het brons betreft, zal het voldoende wezen bovenal het huis *Barbedienne* te noemen, dat het volmaakte heeft weten te bereiken, dank zij zijn voortreffelijke smelterij, en het talent zijner ciseleerders, die zelf kunstenaars zijnde, een voorwerp van kunst weten te bewerken en te verfraaien, terwijl zij toch geen oogenblik die duizende kleinigheden uit het oog verliezen die de waarde uitmaken van een kunstvoorwerp in brons.

Men herinnere zich wel dat het noodig is, wil men een goed ciseleerder wezen, voor alle dingen te kunnen

1) Uit het fransch vertaald.

teekenen, en goed te modelleeren; slechts door deze onontbeerlijke kennis, kan men onberispelijke kunstvoortbrengselen verkrijgen. Laat men omtrent dit punt onze beeldhouwers raadplegen, en zij zullen u allen zeggen dat hunne werken somtijds geheel bedorven worden door den ciseleerder, die, zonder zich te bekommeren over de *reliefs*, die hij voortdurend in het oog zou moeten houden, het metaal wrijft en afslijt, om slechts een gepolijst en glansrijk werk te verkrijgen.

De fransche fabrikanten van meubels volgens de regels der kunst, keeren, nadat zij met een groote voorliefde den stijl Lodewijk XVI behandeld hebben, weèr trapsgewijze terug tot de decoratie, welke de verschillende standpunten van het verleden gekenmerkt heeft: den stijl Lodewijk XV, den Lodewijk XIV, den Lodewijk XIII, den Hendrik II.

De mode voert ze thans terug tot den stijl Frans I, een tijdperk van overgang tusschen de Gothiek en den Renaissance-stijl, de dageraad der schoone fransche Renaissance, door de Médicis uit Italië overgebracht. Dit tijdstip biedt zeer zeker een ruim veld voor de verbeelding der kunstenaars, maar het is wel te voorzien dat de fransche geest, die van afwisseling houdt, en die meer dan ooit van zijn ameublement een mode-zaak maakt, er niet lang bij zal blijven stilstaan. Men zal daarna waarschijnlijk in de gothiek nieuwe elementen zoeken die men zal pogen toe te passen op onzen tijd en onze gebruiken. Zoodra deze nieuwe weg gebaand zal zijn door de groote Parijsche huizen, zullen wij die prachtige Oostersche stoffen zien vervaardigen, die tot dien tijd van Lodewijk XI het praalvertoon uitmaakten der kerkelijke en burgerlijke plechtigheden, die *overzeesche voortbrengselen*, gelijk men ze toenmaals noemde, want wij moeten hier in herinnering brengen dat het Oosten de bakarmat is der gansche fabrikatie van het Westen. Het valt alleen maar te vreezen dat wij daardoor in vrij mislukte nabootsingen zullen vervallen, want onze moderne vertrekken, die verre zijn van de ruimte der groote zalen uit de middeleeuwen te bezitten, leenen zich slecht tot de stoffeering der riddergebouwen van de veertiende eeuw. Voegen wij hier bij dat, indien de heidensche renaisance zich op meer dan een punt van overeenkomst met dezen nieuwen tijd kan beroepen, de gothiek, daarentegen, met haar grondbeginselen, wel degelijk dood is en haar tijd heeft gehad. Een laatste bezwaar, dat wij doen gelden en dat zeker niet zonder gewicht is, bestaat hierin, dat de rechthoekige meubels van dien tijd bijzonder ongemakkelijk waren, en dat het onverklaarbaar zou wezen, indien lieden, die de heerlijke leuningstoelen uit den tijd van Lodewijk XV of Lodewijk XVI gekend hebben, er een zeker genot in zouden vinden, om zich neder te zetten op de *krukken* met houten ruggen der middeleeuwen. Maar er valt niet te redetwisten met de mode, dat bedorven kind, en wij kunnen er ons op voorbereiden weldra onze kleine salons gemeubeld te zien volgens den Lodewijk XI^den^ stijl.

Zeer belangrijk zijn de meubels van een der eerste huizen van Duitschland, die op de Amsterdamsche tentoonstelling vertegenwoordigd waren.

Duitschland wil geheel zich zelf blijven in zijn decoratieve kunst. Het is door te snuffelen in de talrijke voorbeelden van Albert Dürer's tijdstip, dat deze natie er toe komt meubels te vervaardigen, die een karakter dragen, geheel verschillend van dat der andere volken.

Het werk van Albert Dürer, dien grooten schilder, graveur en dichter, trekt onweerstaanbaar aan.

Er is niemand, die na, al was het ook slechts éénmaal, eene gravure van den meesrer aanschouwd te hebben, er niet eene blijvende herinnering aan medegenomen heeft. Hoe zoude men ook, in waarheid, kunnen vergeten dat elke compositie zijner hand ons plotseling ontrukt heeft aan het werkelijk bestaan, en ons overgebracht heeft en als door een tooverslag voort deed leven in een geheel eenig wonderland? Uit de onafzienbare reeks zijner scheppingen ontwikkelt zich dus, zooveel te meer, een gedachte; een beginsel, dat zich onder duizenderlei verschillende vormen herhaalt en krachtiger uitspreekt.

Gij herinnert u die vrouw, de Melancolie, een genius met droevig neerhangende vleugelen en lange verwarde lokken, versierd met in het wild opgeschoten grashalmen. Omgeven van alle werktuigen der wetenschap, der nijverheid en der kunsten, welke vermengd liggen tusschen de werktuigen der pijnbank, is zij gezeten op den drempel des tempels. Den arm geleund op haar knie en het hoofd rustende op haar vuist. Afgemat heeft zij het vruchteloos onderzochte boek dichtgeslagen; met lustelooze hand, en zonder het zelfs te weten, houdt zij nog het kompas, dat haar voortaan nutteloos is. Haar smartelijke en harde blik staart, zonder iets te zien, op de zee, op het oneindige. De gedachte, welke onder dat stalen voorhoofd sluimert heeft de meester voor ons opgeteekend: het is de droefgeestigheid, of veeleer nog de twijfel.

Hij, die slechts deze bladzijde van Albert Dürer gezien zou hebben, zoude zich licht kunnen vergissen omtrent de bedoeling van zijn werk. Zij heeft reeds meer dan één scherpzinnigen geest op het dwaalspoor geleid.

Afgaande op dit beeld heeft men kunnen denken dat Albert Dürer een der voorloopers was der moderne gedachte. Wat ons betreft, integendeel; hoe meer wij dit geheimzinnige werk bestudeeren, dat geheel bestaat uit zinnebeelden en mystische zinsbegochelingen, hoe meer wij ons bevestigd zien in de overtuiging, dat de groote duitsche kunstenaar onherroepelijk de middeleeuwen sluit. Evenals Mozes heeft hij het Beloofde Land, het land van licht en warmte aanschouwd, maar hij heeft het niet betreden; hij heeft een lichtstraal opgevangen der Renaissance, er als het ware het voorgevoel van gehad, maar hij is bevreesd geweest, hij *heeft getwijfeld*.

Het moderne Duitschland heeft het werk door Albert Dürer begonnen, weder hervat; het heeft met beide handen geput uit dat tijdstip van overvloed, zoo rijk aan betooverende bijzonderheden. Zonder in herhalingen te vervallen, behandelen al de geschriften over kunst, hetzelfde onderwerp, en zijn uitstekend ingerichte scholen voor decoratieve kunst doen de leerlingen een richting volgen, die aan de duitsche voortbrengselen een rationeel, persoonlijk en geheel nationaal karakter geeft.

Men vindt tusschen Oostenrijk en Duitschland eene groote overeenkomst in de bouwkunst en de teekening van ameublementen; maar het eerstgenoemde rijk mist die poëzie en die oorspronkelijkheid welke u in de Duitsche voortbrengselen bekoren en aantrekken; bij de Weener fabrikanten bestaat een sterke neiging om

de Fransche meubels na te bootsen, zóó sterk zelfs, dat het u onwillekeurig doet denken aan die opgedirkte boerinnen, die eene dame willen schijnen. Toch maken wij eene uitzondering voor eene slaapkamer in notenhout, volgens den stijl Lodewijk XIV, die volmaakt is van uitvoering, al draagt zij ook te zeer een Parijsch karakter.

Gedurende de laatste zeven jaren is Nederland zeer vooruitgegaan in de kunst-industrie van het ameublement; het heeft scholen en museums voor kunstnijverheid in het leven geroepen, en dat wel te Amsterdam, den Haag, Rotterdam en Haarlem. — Dank zij den invloed van eenige groote kunstenaars en verscheidene geleerde genootschappen, waaronder wij de Koninklijke Maatschappij tot bevordering van de Nederlandsche bouwkunst zullen noemen, put dit land, dat zoo rijk is aan kunstherinneringen, uit zijn verleden, om daarin de bezieling te vinden tot het daarstellen van binnenkamers, die weder het schoone tijdstip van den oud-Hollandschen stijl te binnen roepen, ofschoon voorzeker gewijzigd naar onze zeden en hedendaagsche behoeften.

Amsterdam ziet, op dit oogenblik, de laatste hand leggen aan het museum, dat in zijn soort, de volmaaktste inrichting zal zijn die nog bestaat. Men vereenigt er, onder hetzelfde dak, de scholen van hoogere kunst, de galerijen van schilder- en beeldhouwwerken, en de scholen van decoratieve kunst met hare verzamelingen, voorwerpen van oude kunst. Men zal daar eene volkomen verzameling vinden van alle vereenigingen, die elkander de hand gaan reiken om in de Nederlanden weder de plaats te heroveren, welke de kunsten er zoolang hebben bekleed. Ook Nederland wil uit eigen bronnen een oorspronkelijkheid van stijl in meubelen putten. Wij zijn overtuigd dat, dank zij de volharding welke den grondtoon uitmaakt van het Hollandsche karakter, dit land binnen korten tijd, op het gebied der decoratieve kunst, niets meer te benijden zal vinden bij andere volken.

Om thans over te gaan tot België, wanneer wij nauwkeurig de zaken beschouwen welke door deze natie tentoongesteld zijn, en met ter zijde stelling van elken geest van partijzucht, zijn wij gedwongen te erkennen dat er nog heel wat te doen is om aan onze werken een persoonlijk karakter te geven. Ons al te gemakkelijk verkeer met Frankrijk is oorzaak dat wij de studie en de vorm onzer meeste voortbrengselen niet ter harte nemen.

Parijs is voor België, en vooral voor Brussel, een onuitputtelijke fabriek, waar onze hoofdstad haar proeven van meubels, uit de tijdperken van Frans I, Hendrik II, Lodewijk XIII, Lodewijk XIV en Lodewijk XVI, met eene onverantwoordelijke lichtzinnigheid en opgeruimdheid gaat halen.

Onze fabrikanten stellen zich tevreden met het nabootsen der fransche voortbrengselen, en somtijds zelfs met het ontsieren daarvan, om ze tot lager prijs te verkoopen, of wel, des noods, ze als nationale fabrikaten te doen doorgaan.

Dit misbruik doet ons vervallen in voortbrengselen geheel ontbloot van oorspronkelijkheid; — wij stellen er ons tevreden mede op een sukkeldraf achter Frankrijk aan te loopen voor al wat betrekking heeft op kunst en smaak in het ameublement en indien ons vaderland zelf niets uitvindt, heeft het ten minste de voldoening dat het Frankrijk in zijn tallooze scheppingen zeer goed kan nabootsen. Maar is dat wel de ongelukkige rol die onze kunst-nijverheid in mag nemen, wier schitterend verleden zooveel meesterwerken achterliet, die heden nog onze machtige naburen elkander betwisten.

De belgische school, in de hoogere kunsten: de schilderkunst, de beeldhouwkunst en de bouwkunst, geniet een groote beroemdheid, maar deze bestaat niet voor de kunst om een meubel samen te stellen; de oorzaak daarvan is gelegen aan de afwezigheid van een bijzonder onderwijs, en muzeums, waar de goed ontwikkelde leerling voortdurend uitstekende modellen onder zijn bereik zou hebben, om te raadplegen.

Wel zijn er hier en daar pogingen daartoe aangewend, doch steeds om met een onbeduidenden uitslag te eindigen; wij gelooven echter, dat de tijd is aangebroken voor ons land om te gevoelen dat, zoo de andere volken vooruit schrijden door aan hunne scheppingen een persoonlijk karakter te leenen, ook België een terugblik werpen moet op de schittende bladzijden zijner geschiedenis en onze kunstenaars der industrie moet ontrukken aan het soort van slavernij, waarin hun de vreemde invloed gekluisterd houdt. Laat het dan een vruchtbaren weg openen door aan onze leerlingen de modellen te geven onzer geniale werklieden uit den Renaissance-tijd, die een Europeeschen roem aan onze Vlaamsche meubelen deden verwerven.

Het was slechts door het ter zijde laten der griekschromeinsche kunst van David, van zich aan de levende natuurbeelden van Rubens te houden, dat de nieuwe Vlaamsche school haar plaats in het daglicht heroverde; het is, door niet langer den invloed van Parijsche denkbeelden te ondergaan, en in onze geschiedenis onze ware modellen te zoeken, dat onze nijverheids-kunstenaars zullen eindigen met even grootsch te denken en te scheppen als hunne roemrijke voorgangers uit de dagen der Renaissance.

Volgens ons is het noodzakelijk dat een ieder voor zich zelve gevoele, hope en geniete. Een ieder moet het leven leiden dat hem eigen is. De genius van het Noorden gelijkt niet op die van het Zuiden. Het Oosten schenkt den mensch andere ingevingen, dan het Westen. En laat ieder zich daarom onder zijn eigene geliefkoosde vlag schikken. Maar niemand vergete het, dat indien de natuur alom grootsch, verheven en vol verscheidenheid is, het komt omdat zij vol harmonie is. En, de harmonie in de kunsten, bestaat vooral uit gepastheid en smaak.

Het oogenblik is gekomen waarop een ontwikkeling van nieuwe krachten zal moeten tegemoet komen aan nieuwe eischen; in de hooge klassen als in de rangen van den rijken burgerstand, spreekt zich eene verlichte neiging uit tot al wat schoon is, een merkbaar zwak voor het verzamelen en zich omringen van voorwerpen van kunst; de persoonlijke smaak stelt zich aan het hoofd der openbaringen van kunstnijverheid; de naburige regeeringen geven millioenen uit voor het onderwijs en de volmaking dier takken van industrie, welke met de kunst in nauw verband staan.

België mag niet onverschillig blijven voor dien alge-

meenen drang, die reeds zooveel wonderen heeft gewrocht; het moet zijn kunst-onderwijs aanvullen door klassen, waar de leerling voldoende voorbereid kan worden voor de verschillende takken van kunstnijverheid.

Waar wij het kwaad aantoonen, gelooven wij het ook nuttig, het geneesmiddel aan te geven; en daarom zullen wij zoo vrij zijn, in weinige regelen, de mogelijkheid aan te wijzen om tot het doel te geraken dat wij zoo gaarne bereikt zouden zien.

Kunnen de lessen der Akademie voor Schoone Kunsten te Brussel, zooals zij thans ingericht zijn, van eenig nut wezen voor de kunstnijverheid? Wij beantwoorden deze vraag bevestigend, want de teekening van het figuur voert tot alle takken der kunst, en de leerling die het antieke figuur kan teekenen, wordt binnen korten tijd een uitstekend ornamentist.

Wat wij verlangen is zeer eenvoudig en kan zich in enkele woorden bepaald zien: wij zouden bepaalde cursussen willen ingesteld zien, welke die der Akademie voor Schoone Kunsten aanvulden, en waardoor de leerling, na drie jaren van ernstige en aanhoudende studie, zich in staat zag uitstekend te teekenen, te schilderen en zelfs samen te stellen in dat vak hetwelk hij zich gekozen zou hebben.

De voorbereidende studiën van het teekenen, die dezelfde zijn voor al de verschillende takken der kunst, zouden voortgezet worden aan onze hedendaagsche Akademie van Schoone Kunsten, maar zoodra hij gekomen was aan het figuur volgens levend model; zou de leerling moeten kiezen tusschen de eigenlijke *kunst*-studiën en die der decoratieve kunst; in het eerste geval zoude hij de lessen blijven volgen, gelijk die thans bestaan; en in het tweede, zou hij nieuwe klassen van beeldhouwkunst, toegepast op het ornament, van decoratieve schilderkunst, van het schilderen op aardewerk en op glas, van compositieleer voor het brons, voor de schrijnwerkerij, enz., enz., enz., doorloopen.

Het onderricht zoude aangevuld moeten zijn: 1°. door een cursus van geschiedenis der kunst en der samenstelling van het ornament, gelijk die gegeven wordt door den uitnemenden architekt Ruprich-Robert aan de Nationale school voor Decoratieve Kunst te Parijs; 2°. door een werkplaats voor het aanwenden van decoraties; 3°. door een cursus voor het aanschouwelijk maken der nijverheidsvoortbrengselen, en 4°. door een cursus van algemeene geschiedenis en geschiedenis der industrie. (*Wordt vervolgd.*)

PRIJSVRAGEN.

PROGRAMMA, waarnaar de Vereeniging „KUNST-VLIJT" onder hare leden uitschrijft een prijsvraag voor het **ontwerp** van **een omslag voor het nieuwe reglement.**

Het ontwerp moet eene hoogte hebben van 0,2925 M. bij eene breedte van 0,195 M.

Het is bestemd om gephotolithografeerd te worden, en moet dus geheel in lijnen, arceeringen of fonds zonder gewasschen overgangstinten in zwarte inkt op glad wit papier met goed sprekende lijn geteekend worden.

Het moet bevatten de woorden **„Reglement der Vereeniging „Kunstvlijt" opgericht 1 December 1869 te Rotterdam.**

De Jury zal hare beoordeeling in een gemotiveerd rapport mededeelen, welk rapport voor belangstellenden bij den Secretaris ter inzage zal liggen.

Het beste en der bekroning waardig gekeurde ontwerp zal beloond worden met *f* 25.—

Kent de Jury aan meerdere ontwerpen eene gelijke waarde toe, dan wordt de belooning verdeeld; en beslist het Bestuur van welk ontwerp gebruik zal worden gemaakt.

Zoo spoedig mogelijk zal na afloop der beoordeeling eene vergadering der vereeniging worden belegd, waarin de ingezonden ontwerpen worden tentoongesteld en het rapport der Jury medegedeeld.

De ontwerpen moeten voorzien zijn van een motto en een kennelijk teeken en vergezeld van een verzegelden brief, waarin de naam van den inzender en op den omslag waarvan het motto en kennelijk teeken, alsmede een correspondentie-adres voorkomen.

Alle geschreven stukken moeten zijn van eene andere hand dan die des inzenders.

De ontwerpen moeten (niet opgerold) worden toegezonden, *vóór* 15 *Dec.*, aan het adres van den Secretaris der Vereeniging, den Heer H. CRAMER, Eendrachtsweg No. 40, alhier.

Binnen acht dagen na de inzending zal de uitslag per advertentie publiek gemaakt worden.

Het bekroonde ontwerp wordt, nadat het voor de reproductie heeft gediend, den ontwerper teruggegeven.

De niet bekroonde ontwerpen worden na afloop der tentoonstelling aan het correspondentie-adres teruggezonden.

Ingevolge besluit der Vereeniging op de vergadering van 23 October jl., vastgesteld door het Bestuur in overleg met de Jury.

ROTTERDAM, 16 November 1883.

De Jury,
S. LANTINGA Az.
J. VERHEUL Dz.
P. A. WEELDENBURG.

Namens het Bestuur,
De Secretaris,
H. CRAMER.

CORRESPONDENTIE.

De Redactie heeft een schrijven ontvangen van den heer J. E. Kriens te 's-Gravenhage, bevattende eene rectificatie van het verslag der vergadering van de Afdeeling 's-Gravenhage, gehouden den 2den November 1883, voorkomende in het *Bouwkundig Weekblad* van 15 November l.l.

Ter voldoening aan het verzoek van den heer Kriens deelen wij mede, »dat hij zich noch met het een, noch met het ander door Handel en Nijverheid voorgesteld, kon vereenigen. Alleen

heeft hij bij de door Handel en Nijverheid voorgestelde richting, op eene andere richting gewezen, die op die wijze doelmatiger, korter en dus ook goedkooper was, doch in welke richting ook, buiten de bestaande vaart, werd door hem geen deel genomen."

Behalve om de bestaande vaart voor schepen van middelbare grootte te verbeteren, heeft hij verder »alleen het plan Waldorp aanbevolen, als het afdoende middel voor de vaart van grootere schepen in verband met de Zeehaven, doch deze elk voor zich te beschouwen, en kunnende alleen door uitvoering met elkander verbonden worden."

De heer Kriens verzoekt verder, dat men het slot van het verslag zijner voordracht als volgt leze:

»Ten slotte vereenigt zich de heer Kriens met het voorstel van den heer van Lith, dat als motie worde aangenomen: dat zoo spoedig mogelijk met de vaartverbetering worde aangevangen, die in elk geval eene zaak is van het grootste belang voor onze Gemeente."

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING UTRECHT, GEHOUDEN 13 NOVEMBER 1883.

Na lezing en goedkeuring der notulen van de vorige bijeenkomst, deelde de voorzitter mede, dat van den heer A. Beretta, alhier, een schrijven was ingekomen, waarin hij kennis geeft dat hij is de vervaardiger van het ontwerp onder „motto II" ingezonden, op de prijsvraag: „een schets-ontwerp voor een villa."

Namens de commissie van redactie, werden alsnu de 10 stuks voor de Maatschappij aangekochte teekeningen, ter bezichtiging gesteld, te weten:

N°. 1. 3 poortjes.
„ 2. 1 poortje Statenkamer.
„ 3. 1 „ Breutenhof.
„ 4. 1 gevel aan de Nieuwe Gracht.
„ 5. 1 „ „ het Oudkerkhof.
„ 6. 1 „ „ de Voorstraat.
„ 7. 1 Kast in eikenhout.
„ 8. 1 Ledikant.
„ 9. 1 Beker en kroontje.
„ 10. 1 Stoel en tafel.

waaromtrent door den heer D. Kruijf eenige geschiedkundige bijzonderheden werden meegedeeld, die tevens als bijschrift zullen dienen.

De aanwezige leden schonken hunne goedkeuring aan het voorstel van het bestuur, om — bij wijze van proef — een anderen avond voor de bijeenkomsten vast te stellen, daar de Dinsdagavonden ook door andere vereenigingen zijn bezet. Wellicht zou dit aanleiding tot beter bezoek dezer bijeenkomsten kunnen geven.

Door den heer Frijlink werden uitvoerige teekeningen ter bezichtiging gesteld en toegelicht, van het fornuis (systeem Senking) bij de Infanteriekazerne op Damlust alhier, met goed succes, gedurende geruimen tijd in gebruik.

Voor de kunstbeschouwing waren door den heer Nieuwenhuis beschikbaar gesteld: 2 afleveringen van „Deukmäler Deutscher renaissance van K. E. O. Fritsch," na vooraf eenige korte mededeelingen te hebben gedaan omtrent de Duitsche renaissance, die met belangstelling door de leden ontvangen werden, — en waarvoor door den heer Van Straaten, den heer Nieuwenhnis den dank der aanwezigen werd gebracht.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING ROTTERDAM, GEHOUDEN 16 NOVEMBER 1883.

Het honorair lid der afdeeling, de heer J. H. Leliman, had voor deze vergadering een spreekbeurt op zich genomen, en sprak over de bouwkunst, het ambacht en ons zelven.

De bouwkunst, uit behoefte ontstaan, is schoon en edel, maar legt volgens de 6de afd. van het 3e boek onzer burgerlijke wetgeving een groote verantwoordelijkheid aan hare beoefenaars op.

Het verblijf dat Adam en Eva zich gebouwd hebben, legde de grondslagen voor een eenvoudige en reine, dus ware bouwkunst. Het was natuurlijk geen „drawing room" en nog minder dat zoo genoemd „sung home" waarin wij ons kunnen verkneuteren; maar tusschen toen en nu bestaat een groot verschil.

Zelfs de arke Noach's, hoe gezellig en waterdicht ook, de toren van Babel, hoe groot en grootsch opgevat, Salomo's tempel, het kunststuk der eeuwen en een millioen monumenten meer, spreken het uit dat onze voorouderen wat aandurfden, getuigen nog de muren van Tyrinthe, die veertig eeuwen den tand des tijds hebben weerstaan en nog bestaan, en vooral de pyramiden met die van Cheops bovenaan.

Stilstaande bij het verschil tusschen vroeger en thans, wijst spreker o. a. op onze jeugdige critici, die in hunne goedaardigheid en buitengewonen ijver, dikwerf met enkele groote woorden eeuwen van diep gepeins en degelijk werk te niet doen en zich weinig bekommeren wien en hoe hunne slagen treffen, als zij zelf maar buiten schot blijven.

Bouw-, beeld- en schilderkunst behooren één te zijn, maar hoeveel de beide laatsten ook bijdragen aan de weelde, het genot en geluk blijft de eerste — wat men ook bewere — de eerste, de moeielijkste en de het minst te ontberen kunst. En toch wordt hij die haar beoefent meer dan ooit miskend, bespot, dank zij haar zoogenoemde liefhebbers. Gevoel en verstand moet bij hem hand aan hand gaan, zonder dat brengt hij iets zielloos voort. En hoe groot is het veld zijner studie: van den tempel en het paleis tot de mode-winkel en de nederige arbeiderswoning, alles eischt zijn eigen vormen, sier en constructie. Betooveren muziek-, schilder- en graveerkunst voor een wijl, de werken der bouwkunst behooren als het ware onvergankelijk te zijn en in al hare onderdeelen voor elke generatie belangrijke geheimen te ontsluieren. Vitruvius vatte den werkkring van den bouwmeester zoo hoog op, dat niemand, evenmin als hij zelf, aan zijn eischen kon beantwoorden. Streven wij slechts naar het opsporen en aanschouwelijk maken van de waarheid in de kunst, bouwen wij met zoo weinig materiaal mogelijk, trachten wij naar het verkrijgen van het grootste in- en uitwendig effekt en dat iedere vorm zijn doel volkomen beheersche, in en voor den tijd waarvoor hij moet dienen. Hoe het mogelijk is, dat een beschaafd man kan zeggen: „ga naar de Oostersche volken en ontleen aan hen de sier en het ornament van hunne werken," verklaart spreker niet te begrijpen.

Spreker gaat na wat de eeuwen der Lodewijken, van Frans en Napoleon I hebben opgeleverd; hoe de oudere stijlen zijn beoefend in de landen waar zij te huis behooren en komt tot de slotsom dat wij, Nederlanders, trotsch mogen zijn op onze voorvaderlijke bouwkunst. Maar de stortvloed van oud-Nederlandsche bouwvormen bevat goed en kwaad en zal ons van mal tot pire brengen, zoodra wij niet met zorg en geweten, en vooral zonder passie en kwade trouw weten te kiezen en te verbeteren. Zorgen wij vooral dat wij een eigen ik, een ziel en doel hebben, en brengen wij het volk niet in een toestand van onzekerheid, dat het niet het recht heeft om te zeggen: „Gij heeren van de kunst weet het zelve niet en twist dapper door. Wat wilt gij dat wij u hooren en volgen"

Omtrent de ambachten geeft spreker menige wenk en herinnert dat de beoefenaars er van, bij vroeger vergeleken, een massa kennis en ondervinding moeten weten te bergen en aan den man te brengen. De ambachten zijn de raderen van het werktuig dat door het groote publiek in beweging wordt gehouden. Hij gaat in details na welk een belangrijke rol de ambachten in de kunsten spelen en hoe zij behooren te worden opgevat en uitgevoerd. Alle ambachten vormen te samen eene keten, waaruit geen enkele schalm kan worden gemist, zelfs niet miskend worden, want dat is een bedreiging voor allen. De wereld bemoeit zich meer met vormen dan met zaken au fond en daarom is het onze plicht op te komen tegen alle domheden, die vaak als zoete koek opgedischt en verkocht worden. Spreker wil daarom een lans breken tegen allerlei misbruiken in de ambachten. Hij gispt achtereenvolgens overbodige en te hooge puntgevels, allerlei platjes, onmogelijke spil- en draaitrappen, kolommen, plafonds en gewelven, samengesteld uit dunne latjes en kalk enz. Ook de profillen, welke dikwijls in ongelukkige vormen en niet geschikt voor het doel waartoe zij moeten dienen worden gemaakt, onderwerpt spreker aan eene beschouwing.

Na ook het metselaars en steenhouwers-ambacht te hebben behandeld, daarbij opkomende tegen slordig werk, te dunne voegen, de kleingeestige Nederlandsche frijnslag enz., wordt van den schilder gezegd, dat die veel op zijn geweten heeft. Zonder bloozen schildert hij alle onwaarheden. Van hout maakt hij schildpad, geaderd marmer en wat niet al. Jammer is het dat zulk een artistiek ambacht, dat zich op de leer en het karakter der kleuren moet gronden, nog dikwijls schande wordt aangedaan. Ook de stukadoors en de behangers roept spreker op. om zich te richten naar de bekende en vooropgezette waarheden in de kunst, welke gegrond zijn op en volgens uit hun materiaal en het gezond verstand.

Veel en goed werken en denken is de schuld betalen aan familie en maatschappij. De ambachtstand behoort tot de meest achtbaren. Verheffen wij die door onderwijs en voorbeelden, niet door een eenzijdige richting voor te staan, maar door oprechten zin, kalm overleg en breede studie, zoowel in de oudheid als in en voor onze dagen en patronen. Dan zullen ook hier veel knappe mannen uit het volk geboren worden.

Over ons zelven zal spreker kort zijn. Het leeren onzer plichten staat voorop, die te betrachten als volgt. Ons geweten raadplegen is het beste, waar disharmonie tusschen beide is ontstaan.

Het onnoozel bouwmeesters honorarium is sedert vijftig jaar stationair, maar de werkbaas en werkman zijn aan geen tarief gebonden, maar zij zijn meer kooplieden en mogen daarvan profiteeren, omdat zij dikwijls aan verliezen bloot staan. Bij vroeger heerscht er meer concurrentie en algemeene welvaart; dat is kostelijk voor allen. De beroepen zijn verschillend op te vatten en worden dat ook gedaan. Schier overal verschil en haken en oogen; vaak wordt gepaste toegevendheid met voeten getreden. De schalen voor opofferingen en menschelijke eigenaardigheden ter eene, die voor rechtvaardigheid en toekomst ter andere zijde slaan dikwijls verkeerd door. Jammer dat liefde voor elkander en de kunstvakken nog wordt gemist of bij wijle erg aan het opdroogen is.

Spreker eindigt met op het goede te wijzen dat de Afdeeling heeft gedaan om daarin verbetering te brengen. Zij wist een band te smeden die haar sterk maakte en maken zal voor de toekomst, welke haar zoo heerlijk mogelijk wordt toegewenscht. Zijn afscheidsgroet voor 1883 is: Zij denke aan het nageslacht. En hetgeen haar hierna beters wacht.

Na de pauze behandelt spreker de wereldtentoonstelling te Amsterdam, welke de eerste niet is geweest en de laatste niet zal zijn. De eerste werd in 1798 te Parijs gehouden, duurde 3 dagen en had 110 inzenders. De tweede, in 1801, had plaats op het open plein van het Louvre. De eerste consul bezag haar, doch bleef koud en stom. Aan 61 exposanten werden medailles toegekend. Na 1849 volgden de groote tentoonstellingen elkander snel op.

De Amsterdamsche tentoonstelling was een industrieele onderneming, De stichter, Agostini, vond in 1880 bij den Burgemeester den Tex en de Kamer van Koophandel gehoor en steun. Hierdoor en door medewerking van andere zijden, was het welslagen der onderneming verzekerd. Het oorspronkelijk koloniaal, werd weldra in industrieel omgezet en mislukte vooral op dat punt in Nederland.

Vrij uitvoerig staat spreker stil bij de constructie der gebouwen, waaromtrent vele, niet altijd fraaie bizonderheden worden medegedeeld, zoo ook over de inwendige versieringen, welke alle door de inzenders en de gouvernementen werden gemaakt. Enkele daarvan, zooals de Duitsche, Russische en Fransche, waren zeer fraai. anderen daarentegen kleingeestig en armelijk, hoewel zij toch geld genoeg gekost hebben. De entrée met zijn olifanten heeft een ton gouds gekost. Als orientale toegang naar een orientale tentoonstelling, was zij grootsch en oorspronkelijk.

De groote en algemeene medewerking, gepaard aan entrée's, abonnementen, subsidiën, verpachtingen, enz., hebben gemaakt dat deze expositie niet met een nadeelig saldo voor de ondernemers is geëindigd.

Na met een enkel woord over de afzonderlijke gebouwen en meer uitvoerig over verschillende inzendingen gesproken te hebben, doet spreker uitkomen dat Nederland trouw is gebleven aan den naam onder welke de tentoonstelling was op touw gezet, hetwelk in vele bijzonderheden wordt aangetoond.

Noemde spreker ook dit een groote eer voor ons land, anders was het met de vertegenwoordiging der Bouwkunst gesteld. Er waren slechts 15 inzenders, waaronder zij behooren die ook het voor 1880 door hen gemaakte, inzonden; hetwelk, onder meer, buiten het programma was. Ook meende spreker dat de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst uit de groote voorraad in haar bezit, wel wat beter en meer had kunnen inzenden.

Ten slotte vestigt spreker de aandacht op de resultaten, welke deze tentoonstelling voor ons vaderland kan opleveren, welke nutte leering er ook voor ambachten, kunstenaars en industrieelen uit te trekken is en eindigt met op de leegte te wijzen nu de tentoonstelling is gesloten. Dit gevoel van leegte is het beste bewijs dat de tentoonstelling voortreffelijk was.

INGEZONDEN.

In de „*Opmerker*" van deze week komt een ingezonden stuk voor van een lid der Maatschappij t. B. d. B., waarin de geheele houding van het Bestuur in 't algemeen en in zake de laatstelijk uitgeschreven prijsvraag vrij scherp gehekeld wordt.

Dat genoemd lid het niet eens is, met het tegenwoordig streven der Maatschappij laat ik daar, hoewel 't eenigszins moeilijk is te begrijpen, waarom zoo iemand nog lid gebleven is, of het zou moeten zijn om de oppositie in stand te houden, wat in vele gevallen zijn nut kan hebben. Waar het de prijsvraag betreft, wordt evenwel het Bestuur bepaald in verdenking gebracht. Geschiedde dit door een tegenstander, een vijand der Maatschappij, dan zou ik daarover 't stilzwijgen bewaren, nu een lid echter dergelijke onedele veronderstellingen maakt, acht ik het noodig daar tegen op te komen.

Mij is het bekend, en te Amsterdam zal het wel meer algemeen bekend zijn, dat reeds eenigen tijd vóór het uitschrijven der prijsvraag, eene architekten firma aldaar zich bezig hield met een ontwerp voor het verlangde gebouw op het aangekochte terrein.

Dit is evenwel volstrekt geen reden om de prijsvraag als een wassen neus te beschouwen. Het Bestuur toch zal genoemd ontwerp misschien als grondslag voor de beoordeeling gebruiken, doch dat genoemde architekten firma zich buiten mededinging zal houden, acht ik boven allen twijfel verheven, en wat het verdere verloop der zaak aangaat verwacht ik ook, dat het Bestuur daarin toonen zal, een ernstige opvatting van de beginselen, die in den laatsten tijd op het stuk van prijsvragen door de Maatschappij zijn aangenomen.

17 November 1883. H.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

De Groote Kerk der Hervormde Gemeente te Hoorn, werd j.l. Zondag, den 18en November, plechtig ingewijd.

Voor een paar dagen berichtte de Arnh. Ct. dat een hoofdambtenaar van Financiën in een rijksgebouw te Arnhem een fraai plafond had doen uitbreken en naar den Haag had doen zenden om met dat plafond zijn kamer aan het Ministerie te versieren. Naar 't Vad. thans meldt, is bedoeld plafond bestemd voor het Rijksmuseum te Amsterdam.

De Afdeeling Dordrecht, van Fabriek en Handwerks-nijverheid heeft besloten, even als in 1876 wedereen wedstrijd voor werklieden te houden; zij verstrekte daartoe een subsiedie van *f* 250.

In de Vergadering van den Gemeente-Raad van Amsterdam van heden, 21 November, is besloten de bepaling te handhaven, dat de prijsvraag voor het Beursgebouw internationaal zal zijn.

In plaats van den heer S. J. A. J. S. Bergsma is tot Wethouder van publieke werken benoemd, de heer J. Ankersmit Jr.

Afloop van Aanbestedingen.

's GRAVENHAGE, 5 Nov. — Het gemeentebestuur, het bouwen eener burgerschool 2e soort voor jongens, met onderwijzerswoning aan de Lombardstraat:

F. P. de Haas	*f* 53.943
M. L. van Spanje	„ 52.893
J. Verkoren te Voorschoten.	„ 51.777
W. G. Mansvelt te Wassenaar	„ 50.761
B. de Korte	„ 49.989
Raasveld en Gerritse	„ 49 950
W. F. P. v. d. Grijp	„ 49.800
A. Stigter	„ 48.450
C. Meijers	„ 48.390
T. J. Mirande	„ 48.149
Tom en v. Bergen Henegouwen	„ 47.859
C. Wiebrands en P. H. Koolwijk	„ 47.700
A. Nater en B. de Baan	„ 47.570
Gebr. Westmaas	„ 47.050
Gebr. de Vos.	„ 46.000
J. L. Werdes Jr.	„ 45.990
B. P. Huurman te Delft en G. J. van Heek te Delden.	„ 45.677
Gebrs. Houtman	„ 45.740
L. Tromp	„ 45.500
F. B. Kuhnel en J. C. Mook	„ 45.000
B. Rombouts	„ 44.940
W. Lamkamp.	„ 44.757.50
A. C. Paardekooper	„ 42.150
F. Vosveld	„ 39.975

de overigen allen te 's Hage.

VLISSINGEN, 6 November. — Het maken van een gebouw voor het Nederlandsch Loodswezen onder beheer van den architekt J. J. Notenboom:

A. Looi s	*f* 17.970
Bijl te Middelburg.	„ 16.958
L. H. Heijblom	„ 16.295
C. Maters.	„ 15.928
J. Becker	„ 14.390

gegund aan J. Becker; de overigen allen aldaar.

LEIDEN, 6 November. — De architekt W. C. Mulder, het maken van een machinegebouw met ketelhuis en stoomschoorsteen bij de in aanbouw zijnde meelfabriek:

G. Rietbergen	*f* 11.886
P. L. Neuteboom	„ 11.825
T. Los	„ 10.495
G. Splinter	„ 9.991

allen aldaar.

MIJDRECHT, 7 November. — Het gemeentebestuur, de vergrooting en verbouwing der openbare school en reparatiën aan de onderwijzerswoning:

S. van Soest te Mijdrecht.	*f* 15.673
W. F. Mackhuijzen te Wilnis	„ 15.300
A. G. Nagelvoort te Rossum.	„ 14.980
H. H. Hulstman te Ter Aa	„ 14.975
G. H. van der Wilt te Breukelen	„ 14.949
T. T. Tober te Wilnis	„ 14 940
W. Vosmeer te Mijdrecht.	„ 14.736
W. Okkes te Amsterdam	„ 14.340
C. Verweij te Mijdrecht.	„ 13.500
D. en J. van der Helm idem	„ 13.483

CLINGE, 7 Nov. — Het gemeentebestuur, 1e perceel, het bouwen van een school met Onderwijzerswoning voor 200 leerlingen, in het dorp Clinge.

Duivestein & Wisse te Zaamslag	*f* 20.400
F. Schijf te Ovezande	„ 18.000
G. Balkensteijn te Terneuzen	„ 28.886
W. Lammen te Strijen bij Dordrecht	„ 17.636
P. F. Dutët te Tilburg	„ 17.285
L. Walrawe te Terneuzen	„ 17 490
C. Blijenberg te St. Jansteen	„ 16.700
Prans Ruis Slabbaert te St. Gilles (Belge)	„ 14.700

gegund.

2e Perceel, het bouwen van een school met onderwijzerswoning voor 100 leerlingen op het Cappelbrug:

A. G. Nagelhout te Rossum	*f* 14.900
D. van de Oude te Terneuzen.	„ 13 800
F. Schijf te Ovezande.	„ 12.000
R. Walraven te Terneuzen	„ 12.000
W. Lammers te Streijen bij Dordt.	„ 11.238
C. Bleijenberg te St. Jansteen	„ 11.200
Frans Ruis Slabbaert te St.Gilles (België)	„ 10.890

gegund.

VALKENSWAARD, 9 Nov. — Het gemeentebest: het bouwen eener school:

Van de Rijt, Gebr. Struijk te Oosterwijk.	*f* 14.660
W. Liebrecht te Valkenswaard	„ 13.955
C. van de Wiel te Stratum.	„ 13.923
Joeg Bots te Valkenswaard.	„ 13.900
Van de Wildeberg te Stratum	„ 12.340
C. Loos te Valkenswaard	„ 12.325
J. M. Hezeman te Eindhoven.	„ 12.185

gegund.

CATS, 11 Nov. — Het gemeentebest: het bouwen eener nieuwe school:

S. Kiewit te Colijnsplaat	*f* 7.005
David de Jonge te Colijnsplaat	„ 7.110
A. Boone te Wissenkerke	„ 6.985
L. D. v. d. Linde te Cortgenene.	„ 6.959
W. v. d. Moer te Colijnsplaat.	„ 6.951
J. Schroevers te Cats.	„ 6.810

gegund.

GOES, 12 Nov. — De firma wed. J. H. C. Kakebeeke: het maken van een pakhuis, annex de stoommeelfabriek:

C. Maters te Vlissingen.	*f* 34.900
W. de Beste te Goes	„ 34.900
W. J. van de Weert te Goes.	„ 34.548
M. D. Dekker te Goes	„ 33.547

nog niet toegewezen.

UTRECHT. 13 Nov. — De maatschappij tot exploit. van staatsspoorwegen bestek n. 391. De uitbreiding van het hoofdgebouw en eenige bijkomende werken op het station Maastricht:

L. van Gaal te Geldrop	*f* 24.000
J. Hillen te Grave.	„ 23.250
J. W. v. d. Putten te Helmond	„ 23.100
L. de Rooij te Tilburg	„ 23.000
J. A. Moll te Breda	„ 22.494
H. C. Jansen te Maastricht	„ 22.200
G. W. van Hezewijk te Heumen	„ 22.184
H. Peters te Roermond	„ 22.100
J. Limpens te Maastricht.	„ 21.740
J. Reggers te Maastricht.	„ 20.979
J. Landij te Sittard	„ 20.900
J. Landij te Sittard	„ 20 400
H. H. Stevens te Maastricht.	„ 16.830

GENDRINGEN, 13 Nov. 1883. — Het gemeentebestuur: 1°. bouwen van een nieuwe school te Megchelen. 2°. de daarin behoorende schoolmeubelen.

	1e perceel.	2e perceel.
A. Gieskes te Azewijn gem.		
Bergh.	*f* 10 703	*f* 1.647
A. van Raay te Ulft gem.		
Gendringen	„ 111.10	„ 1.590
H. J. te Siepe te Winterswijk.	„ 11.398	„ 1.559
B. Dalhaus te Gendringen.	„ 12.869	„ 1.572

Voor de massa die evenwel niet in aanmerking kwamen werd ingeschreven door:

H. W. Geerling te Gendringen	„ 13.433.33
W. B. Rutgers te Vasssefeld.	„ 14.827
P. F. D. Susée te Tilourg.	„ 14.985

Aan de laagste inschrijver, A. Gieskes voor het 1e en H. J. te Siepe voor het 2e perceel is het werk gegund.

AMSTERDAM, 14 Nov. — De architekt werktuigkundige W. J. Meijer: het verbouwen van perceel n. 37 in de Zwanenburgerstraat en het inrichten tot diamantslijperij aldaar:

G. Boon.	*f* 19.872

AMSTERDAM. 14 Nov. 1883. De ingr. architect A. L. van Gendt: het bouwen van 2 blokken elk van 4 woonhuizen in het Willemspark te Nieuwer-Amstel.

J. J. Vontijn te Amsterdam.	*f* 127.000
Oosterink en Schut idem	„ 129.900
Karel J. Batist van Dammen idem.	„ 137.700
B. van Buuren idem	„ 147.840
W. L. Leibbrandt idem	„ 143.637
W. Westerhof te Weesp	„ 159.488
J. Schoonenburg en C. J. Mots te Amsterdam	„ 153.000
A. J. van Lient idem	„ 138 900
J. F. Prenzler idem	„ 145.300
Timmer en Furstner idem.	„ 137 999
Gebr. van Berkum idem	„ 142.441
Cruiff en Schouten idem	„ 149.750
J. H. Hargrink en W. Boom idem	„ 154 800
Peters en Roelofsen	„ 152 254
E. R. Kuipers te Nieuwer-Amstel	„ 134,580
H. R. Hendriks te Osch	„ 133.490
H. Rietsnijder en Zoon te Amsterdam.	„ 139.250
Staal en Haalmeijer idem	„ 158.900
Möller en Lubbers idem	„ 154.500
D. Zuiderhoek idem	„ 137.800
D. Cerlijn en Zn. en A. J. de Haan.	„ 134.000
F. W. v. Vloten te Utrecht.	„ 142.262

gegund aan Oosterink en Schut.

ROTTERDAM, 24 Nov. 1883. — Burgemeester en Wethouders: Het bouwen van een slagthuis en stal en aanhoorigheden voor verdacht vee, op het terrein van het openbaar slagthuis te Rotterdam.

J. Frinthamer te Schiedam	„ 18.544
J. Spruijt te Kralingen.	„ 21.990.25
D. J. Ulenberg te Rotterdam.	„ 19.990
H. E. Noman en R. D Ketelaar id.	„ 21.167
G. Keij idem	„ 21.000
H. Degens Jr. te Dordrecht	„ 19.345
J. van der Vlugt Jr. idem	„ 21.900
G. J. v. Heek en Co. te Delft.	„ 18 788
P. A. A. v. Regermoiter te Rotterdam.	„ 19.425
W. F. Muuren te 's Gravenhage.	„ 20 805
A. Looymans te Rotterdam.	„ 18.819
M. L. van Spanje te 's Gravenhage.	„ 21.283
J. Schoenmeijer te Rotterdam	„ 21.165
W. L. Helmer idem	„ 19.075
H. Stelwagen idem	„ 18.380
B. Rombout te 's Gravenhage	„ 20.960
P. G. Winters te Kralingen	„ 19.629
H. Lagerwaard te Rotterdam.	„ 19.629
W. G. C. Hilkes idem	„ 16.700

The St. Pancras Iron Work Company, London.

FABRIEK
voor Stal-Inrichtingen
1604 EN
Stal-Benoodigdheden.

Agenten voor Nederland en de Koloniën

STAAL & HAALMEIJER,
36. Derde Weteringdwarsstraat,
AMSTERDAM.
alwaar een **STAL** en **BOX** op ware grootte te bezichtigen is.
Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.

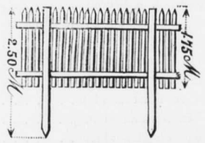

J. & D. VAN DER POT,
ROTTERDAM.
GEKYANISEERD ROTVRIJ
RASTER- en ander HOUTWERK,
in alle op te geven maten, tot 10.25 M.
niet vatbaar voor Champion, uiterst langzaam brandend, enz.
Dennen-, Vuren-, Greenen- en Eiken Bestekhout en verder TIMMERHOUT,
Vlot- en Slijpdeelen enz.
Prima Portland-Cement,
merk DYCKERHOFF & SÖHNE,
in wichthoudende Vaten van 180 Kilo en Zakken van 70 Kilo,
niet vervalscht met **hoogovenslakken, kalksteen** of dergelijke bijmengingen.
HYDRAULISCHE en andere KALK
per Wagon of Scheepslading.
HARDSTEEN,
uit de prachtige groeve te Emptinne,
van de Heeren GOOSSENS & SONNENBERG,
gezaagd in Platen
en **Steenhouwwerk** op maat klaargemaakt.
NIEDERMENDIGER BAZALT LAVA.
ZANDSTEEN,
uit de groeven van

Staudernheimer.	Cordeler.
Breitenheimer.	Wexemer.
Udelfanger.	Roode Kylthaler.
Bentheimer.	La Rochette.

Italiaansche Mozaïkvloeren,
1605 volgens teekening.
ENGELSCHE AARDEN BUIZEN.
BELGISCHE GIPS.
Vuurvaste Steenen en Vuurklei enz.

MINISTERIE VAN JUSTITIE.

1606 **AANBESTEDING**

RECHTSGEBOUWEN EN GEVANGENISSEN.

Op Zaterdag 8 December 1883, des namiddags te één ure, zal in een der lokalen van het Ministerie van Justitie, op het Plein te 's Gravenhage, bij enkele inschrijving worden aanbesteed:

Het uitvoeren van vernieuwingen en herstellingen aan- en het onderhouden gedurende 1884, 1885 en 1886, van:
De rechtsgebouwen te Groningen, Leeuwarden, Heerenveen, Assen, Zwolle, Almeloo en Deventer.
De gevangenissen te Appingedam, Winschoten, Leeuwarden, Sneek, Heerenveen, Assen, Zwolle, Almeloo en Deventer.

De bestekken liggen ter lezing: te 's Gravenhage, in gemeld lokaal van het Ministerie van Justitie; te Groningen, Leeuwarden, Heerenveen, Assen, Zwolle, Almeloo en Deventer, in het rechtsgebouw; te Appingedam, Winschoten, en Sneek in de gevangenis.

Zij zijn voorts op franco aanvrage te bekomen aan het Ministerie van Justitie Bovendien voor Appingedam, bij den Opzichter A. J. KNAAP; voor Winschoten, bij den Opzichter J. J. BAUER; voor Groningen, bij den Opzichter N. W. LIT; voor Leeuwarden, bij den Opzichter W. C. DE GROOT; voor Sneek, bij den Opzichter J. P. HOOGENDIJK; voor Heerenveen bij laatstgenoemden Opzichter en bij den Concierge van het rechtsgebouw; voor Assen, bij den Opzichter H. C. WINTERS; voor Zwolle, bij den Opzichter J. L. VAN ESSEN; voor Almeloo, bij den Opzichter B. WITZAND; voor Deventer, bij den Opzichter J. M. MELOCK HOUWER.

Inlichtingen worden gegeven door den Ingenieur-Architect voor de gevangenissen en rechtsgebouwen W. C. METZELAAR te 's Gravenhage, en door de genoemde Opzichters.

Aanwijzing zal worden gedaan:
Te Sneek, op Vrijdag 30 November 1883, des voormiddags te 9½ ure.
Te Heerenveen, beginnende aan het rechtsgebouw, op Zaterdag 1 December 1883, des namiddags te 12 ure.
Op alle overige plaatsen (waar rechtsgebouwen zijn, te beginnen aan die gebouwen) Vrijdag 30 November 1883 des voormiddags te 9½ ure.

Voor den Minister van Justitie,
's Gravenhage, *De Secretaris-Generaal,*
den 8 Nov. 1883. CLANT.

TEEKEN- EN BOETSEERKUNST.

Bij den ondergeteekende zijn te verkrijgen, **ORNAMENTMODELLEN in pleister**, voor Elémentair onderwijs, vervaardigd aan de AMBACHTSCHOOL te 's Gravenhage.

A. VAN VLIJMEN,
Stukadoor en Ornamentist van Zijne Majesteit den Koning,
1607 te 's Gravenhage, Stille Veerkade.

TROTTOIR-TEGELS. **PARKETVLOEREN,** CEMENT-TEGELS.
Villeroy & Boch, Mettlach
Boch Frères, Maubeuge
Minton, Hollins & Co., Stoke
benevens **verglaasde Wand-** en **Faïence Tegels,** 1608
bij de Vertegenwoordigers en Depothouders
DE LINT & Co., Oostzeedijk 248, Rotterdam.

DORDTSCHE TRAS.
H. F. ONDERWATER & Co.
DORDRECHT,
STOOM-TRASMOLENAARS.
Opvolgers van de Heeren P. en J. HORDIJK,
leveren geen andere tras, dan die op hunne molens te *Dordrecht* gemalen wordt van **zuiveren tufsteen**, uit de groeven van den Heer GERHARD HERFELDT te *Andernach*. Uitmuntende kwaliteit en billijke prijs.
Bevelen zich aan tot de levering van
TUFSTEEN. 1609

VOORHANDEN, alle soorten RIJNSTEEN en UTRECHTSCHE STEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN, *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. (1610

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON leveren
BESTEKKEN,
zoowel met als zonder bijbehoorende
TEEKENINGEN.

LOUIS GOFFIN & Cie.,
27. Avenue Rogier 27.
LUIK.
Hardsteen, Keijen, Kalk 1611
LA ROCHETTE STEEN.
Alles geleverd franco en op keur.

TERRA-COTTA BOUWORNAMENTEN IN DIVERSE KLEUREN.
Fabriek sedert 1835 gevestigd te ZEIST. **MARTIN & Cº.**
Magazijnen te Amsterdam, Achter-Oosteinde bij het Paleis voor Volksvlijt.
Bekroond met de ZILVEREN MEDAILLE, Int. Kol. Tentoonstelling te Amsterdam.
Uitgebreide handel in Bouwartikelen 1612

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

3DE JAARGANG. ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST. N°. 48. 29 NOVEMBER 1883

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN en F. J. NIEUWENHUIS.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

OFFICIEEL GEDEELTE: Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Prijsvraag der afdeeling Rotterdam. — Verslag van de Vergadering der afdeeling Leeuwarden, gehouden 16 November 1883. — Verslag van de Vergadering der afdeeling Arnhem, gehouden 21 November 1883. — NIET OFFICIEEL GEDEELTE: Vervolg Rapport Tentoonstelling. — Ingezonden. — Vraagbaak. — Binnenlandsche berichten. — Afloop van Aanbestedingen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Het Bestuur der Maatschappij heeft de eer mede te deelen, dat op de prijsvraag, waarbij de inlevering van schetsplannen werd gevraagd voor een gebouw voor Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, enz. de navolgende 37 antwoorden zijn ingekomen.

1. Oefening baart kunst.
2. Arbeid adelt.
3. E. N. Z. K.
4. In afwachting.
5. IN MAGNIS SAT EST VOLUISSE.
6. Hope.
7. Tute, Celer et Jucunde.
8. Excelsior. (*in schrijfletter.*)
9. Eene schets.
10. Clythia.
11. Home.
12. 1842.
13. (Gemerkt met een rood kruis.)
14. Incognito.
15. Res non verba.
16. Am Ziel.
17. L. L.
18. Fides.
19. Accellorando.
20. Struggle for life.
21. Glück auf.
22. Salve.
23. Concurrentie
24*a*. } Santa Fé.
24*b*. (gewijzigde plannen). }
25. „Hier zijn wij!"
26. Trouw.
27. Bramante.
28. Ieder vogeltje zingt zoo als het gebekt is.
29. Tot oefening.
30. M. t. b. d. B.
31. (Gemerkt met een cirkel met schuine lijn door het middenpunt.)
32. Marnix.
33. den eersten steen.
34. Vooruit.
35. Debut.
36. EXCELSIOR. (*in drukletters.*)
37. Sinter Claas.

Deze plannen worden in handen gesteld van de commissie van beoordeeling, bestaande uit het Bestuur der Maatschappij en de volgende Leden der Maatschappij, gekozen door de medewerkers aan de prijsvraag gekozen zijn.

J. Gosschalk, Architekt te Amsterdam.
E. Gugel, Hoogleeraar aan de Pol. School te Delft.
P. F. Laarman, Architekt te Amsterdam.
J. H. Leliman, „ „ „
J. Verheul Dzn., „ „ Rotterdam.
H. P. Vogel, „ „ 's Gravenhage.

De ingekomen plannen zullen publiek tentoongesteld worden op Zaterdag en Zondag, den 1en en 2en De-

cember a.s., van des voormiddags elf ure tot des namiddags half vier ure, in een der lokalen van het gebouw der Maatschappij voor den Werkenden stand op den Kloveniersburgwal te Amsterdam.

Namens het Bestuur,
C. MUYSKEN, *Voorzitter.*
C. T. J. LOUIS RIEBER, *Secretaris.*

PRIJSVRAGEN,

uitgeschreven in het jaar 1883, door de Afdeeling Rotterdam van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

EERSTE PRIJSVRAAG:

Het ontwerp voor de betimmering en decoratie van een eetzaal in een woonhuis van den eersten rang.

De zaal heeft in grondvlak den vorm van een rechthoek van 6 M. bij 8 M. zijde; de hoogte tusschen plafond en vloer is 4,50 M.

In één van de lange wanden moet een dubbele deur geplaatst worden, terwijl aan den tegenoverstaanden wand een schoorsteen moet worden aangebracht.

In één van de korte wanden moeten de vensters worden geplaatst, en in den wand hier tegenover een dienstdeur, met een portière gedekt.

De overgordijnen en portière moeten een onderdeel van de versiering uitmaken en in overeenstemming daarmede worden ontworpen.

De stijl, zoowel als de bewerking der teekeningen, is aan den ontwerper overgelaten.

Er worden verlangd: teekeningen van den platten grond met parquet-vloer, van de vier wanden en het plafond, op een schaal van 5 cM. per M., en van de voornaamste détails op $^1/_{10}$ der ware grootte.

Aan den vervaardiger van het beste en der bekroning waardig gekeurde ontwerp, wordt uitgeloofd het getuigschrift der Afdeeling met een premie van vijftig gulden.

TWEEDE PRIJSVRAAG:

Het ontwerp van een rijk versierde hoofdbaluster of trappaal voor een hoofdtrap in een deftig woonhuis.

Als bekroning moet een of ander smeedijzeren versiering worden aangebracht, welke dienst kan doen als gas- of petroleum-brander.

De afmetingen, alsmede de wijze van opwerking der teekeningen zijn geheel aan den ontwerper overgelaten.

De teekening moet voorstellen de hoofdbaluster of trappaal met een gedeelte van den trap op keepboom met leuning enz., van ter zijde gezien.

De schaal moet zijn $^1/_5$ der ware grootte.

Aan den vervaardiger van het beste en der bekroning waardig gekeurde ontwerp, wordt uitgeloofd het getuigschrift der Afdeeling met een premie van tien gulden.

Algemeene Bepalingen.

Art. 1. De mededinging is opengesteld voor de leden van *alle* Afdeelingen van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, alsmede voor alle personen woonachtig in de Provincie Zuid-Holland.

Art. 2. Alle ontwerpen ter mededinging moeten vóór of op den 1sten April 1884 vrachtvrij worden ingezonden aan het adres van den Secretaris der afdeeling, Noordsingel 61.

Art. 3. Het gewone schrift op de teekeningen en van de daarbij te voegen toelichtende beschrijvingen, mag niet door den ontwerper geschreven zijn.

Art. 4. Alle stukken moeten met een spreuk of motto geteekend zijn en vergezeld van een brief, bevattende den naam van den ontwerper, die tevens de vervaardiger der teekeningen moet wezen. Buiten op dien brief moet hetzelfde motto en een kennelijk teeken ter terugvordering gesteld zijn.

Art. 5. De ingezonden ontwerpen worden in handen gesteld eener Commissie van *drie* deskundigen.

Het rapport door deze Commissie opgemaakt, wordt ter vergadering tegelijk met de tentoonstelling der ontwerpen voor belanghebbenden ter kennisneming nedergelegd.

Alle mededingers kunnen, wanneer zij dit verlangen, een afschrift verkrijgen van de beoordeeling hunner ingezonden teekening.

Art. 6. De bekroonde teekeningen blijven het eigendom der Afdeeling Rotterdam.

De niet bekroonde moeten voor 31 Mei 1884 worden teruggehaald.

Art. 7. Het Bestuur kan aan niet ten volle der bekroning waardig gekeurde ontwerpen, eervolle vermeldingen toekennen.

Aldus vastgesteld in de Bestuurs-Vergadering van den 6 November 1883.

G. J. VAN DER GOES,
Secretaris.

KOLONIALE EN INTERNATIONALE TENTOONSTELLING VAN HANDEL EN NIJVERHEID.

AMSTERDAM 1883.

RAPPORT

INGEDIEND AAN ZIJNE EXCELLENTIE DEN MINISTER VAN BINNENLANDSCHE ZAKEN IN BELGIE.

Afdeeling: Ameublement.

Vervolg van pagina 301,

Een museum van decoratieve kunst en een bibliotheek zijn daarenboven onmisbaar voor ieder onderwijs dat tot doel heeft de kunstenaar en de werklieden te vormen voor de industriën die betrekking hebben op de kunst. Het is noodzakelijk dat de leerling bij het verlaten der klasse, en gelijk dat in de meeste duitsche en hollandsche scholen bestaat, *onmiddellijk* onder zijn bereik het kunstvoorwerp of het meubel vindt dat hij in zich op moet nemen; of wel het boek dat hij daartoe raadplegen moet. Het aan de school voor decoratieve kunsten toegevoegde museum zou daarenboven, slechts de ontbeerlijkste zaken voor het onderwijs behoeven te bevatten, zooals meubels, koperwerken, reproductiën in pleister, en behangsels, in één woord, een practische verzameling, die in de verste verte de ruimte niet zoude beslaan van het ontworpen museum aan het eind der *Rue de la Loi*; een museum dat, evenals dat van Kensington,

vooral geraadpleegd zal worden door reeds geheel ontwikkelde werklieden en kunstenaars.

Men zal ons, voorzeker, tegenwerpen, dat de bestaande lokalen der Akademie voor Schoone Kunsten, ontoereikend zijn om zich tot nieuwe vertakkingen te leenen, en wij geven hierop ten antwoord, dat er zoo goed als vlak tegenover de Akademie een groot gebouw open staat, dat als het ware geheel tot ons doel vervaardigd schijnt te zijn, en uiterst geschikt is voor eene inrichting tot opleiding in de decoratieve kunsten, terwijl het gedeelte dat men daarvan zoude behoeven als eene toevoeging aan de Akademie voor Schoone Kunsten, te huur is voor eene betrekkelijk onbeduidende som.

Wanneer men de moderne tentoonstellingen van schilderkunst bezoekt, blijft men pijnlijk getroffen staan voor het duizelingwekkende aantal middelmatige doeken, die het oog in al de op elkander volgende zalen aantreft; de schildersezel heeft zich in alle klassen binnen weten te dringen, terwijl het der decoratieve schilderkunst aan begaafde kunstenaars ontbreekt. De kleine stukken worden op publieke verkoopingen aan den man gebracht voor spotprijzen, die nauwelijks de onkosten der lijst dekken; en wij behoeven u niet te zeggen welk eene armoede zich verbergt achter dat rijke vergulдsel, dat er niet in slaagt het nederige doek, dat somtijds toch zekere waarde bezit, wat meer geld op te doen brengen!

Wij hebben in ons vaderland scholen, waar, hetgeen wij de hoogere kunst noemen, uitstekend onderwezen wordt; beroemde professoren wijzen daar aan de kunstenaars der toekomst het verheven voetspoor aan, dat op zoo glansrijke wijze door onze oude meesters werd betreden. Maar welke teleurstellingen wachten vele dier leerlingen niet, wanneer zij zich vol vertrouwen wagen in de bekoorlijke paden, die hen zoozeer aantrekken. Hoeveel ongelukkigen komen er niet op weg om, voor één die het doeleinde bereikt! Indien, in plaats van hunne gansche ziel aan de kunst te wijden, zij er een gedeelte van voor de nijverheid hadden bewaard, dan zoude deze, die edelmoediger is, hun zeker nieuwe middelen in een gelukkiger werkkring hebben verschaft.

Het is dus deze nieuwe weg der kunst, vereenigd met de industrie, dien men zoo wijd mogelijk openen moet, opdat hij vrijelijk bewandeld zou kunnen worden door al degenen die van de hoogere kunst een vonk ontvingen, welke hun in staat zal stellen werken ten uitvoer te brengen van een wellicht minder verheven rang maar die hun althans de middelen zal verzekeren om voort te leven.

Wij zijn wellicht een weinig streng geweest, Excellentie, in onze opvatting omtrent de industrie der Belgische meubels, maar wij hebben, in tegenwoordigheid der bewezen resultaten op de Amsterdamsche Tentoonstelling, het onzen plicht gerekend met kracht op te treden tegen de neiging onzer kunst-industrieelen om de Fransche voortbrengselen na te bootsen. Het talent der hoofden van onze groote huizen van ameublementen wordt in den vreemde op hoogen prijs gesteld; de Franschen zelf erkennen gaarne, dat de bewerking van het Belgische meubel die van het Fransche overtreft; maar de scheppingskracht, de kennis van samenstelling, die slechts verkregen kunnen worden door eene bijzondere opleiding daartoe, zijn nog ongevormd gebleven in België.

Het is dus op dit belangrijke punt, dat wij ons veroorloven de hooge en welwillende aandacht van Uwe Excellentie te vestigen, want het is van deze regeling van zaken zelf, dat de voorspoed en de toekomst afhangen der industrie van het meubel, die sedert eenige jaren, en dat vooral in België, een onverwachte vlucht heeft genomen.

Gelieve het Uwe Excellentie, de verzekering te aanvaarden mijner eerbiedige onderscheiding.

THÉOPHILE FUMIÈRE
ARCHITECT.

Lid en Secretaris der Jury van de classe 24 *(Ameublement.)*
Eere-lid van den Raad der Vereeniging van Architekten van het Departement du Nord.
Eere-lid en correspondent der Koninklijke Maatschappij tot bevordering van Bouwkunst te Amsterdam.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING LEEUWARDEN GEHOUDEN OP 16 NOVEMBER 1883.

Na opening der Vergadering, lezing en vaststelling der notulen van de vorige bijeenkomst, werd als nieuw lid voorgesteld en aangenomen de heer N. van der Hoef, onderwijzer aan de Ambachtschool, en door het Bestuur medegedeeld, dat van de afdeeling Rotterdam, een schrijven was ingekomen houdende uitnoodiging, om de leden in kennis te stellen en tot medewerking op te wekken voor de beantwoording der door die afdeeling uitgeschreven Prijsvragen, bestaande in ontwerpen voor:

1e. De Betimmering en Decoratie van een Eetzaal in een woonhuis van den eersten rang.

2e. Een rijk versierde Hoofdbaluster, of trappaal voor een hoofdtrap in een deftig woonhuis.

Als prijs voor den bekroonde van 't eerste ontwerp, is uitgeloofd vijftig gulden, en voor het tweede tien gulden, waarbij voor ieder is gevoegd het getuigschrift van de afdeeling Rotterdam.

Met ingenomenheid werd deze aanvrage vernomen, en de aansporing van den Voorzitter, om mede te werken tot de beantwoording der gestelde vragen, had tot gevolg, dat door verscheidene leden aanvrage werd gedaan om exemplaren van de omschrijving, die bij de missive waren gevoegd, ter nadere bestudeering.

Het woord werd daarna gegeven aan het lid A. T. van Wijngaarden Jr., die de beantwoording op zich had genomen van de vraag:

„Welke afdoende middelen zijn aan te wenden om de voortplanting van het geluid of de gehoorigheid van boven en naastgelegen vertrekken te verhinderen of onschadelijk te maken."

Spreker betreurde het, dat men naar dergelijke middelen vragen moest, daar 't zeker niet pleitte voor de soliditeit van de bouwwijze van onzen tijd, en schreef de oorzaak van dit euvel in hoofdzaak toe, aan het bloksgewijze bouwen van woonhuizen, de dunne scheidingswanden, 't dóórloopen van de balklagen op massale muren die niet meer dan één steen dikte hadden, het aanbrengen van de behangsels op de muren, enz.

Vele middelen om dit zeer lastige gebrek te voorkomen waren reeds aangewend; tot de bekende behoorden 't gebruik van holle steen, 't aanbrengen van spouwmuren, het omkleeden en omtimmeren van gas- en waterleidingsbuizen en eindelijk het gebruik van isoleerende stoffen als turf, kurkafval, zaagsel, zeegras, en vooral slakkenwol. In de meeste gevallen had echter 't gebruik van deze materialen niet tot afdoende verbetering geleid en spr. had veel moeite gedaan, om elders te informeeren of ook in den laatsten tijd andere middelen bekend waren geworden, echter zonder eenig resultaat.

Door het lid Stoett waren proeven genomen met slakkenwol, vast gestampt tusschen houten schotwerk van 3 cM. dikte; de tusschenruimte bedroeg 6 cM. Het beoogde doel werd daarmede niet bereikt; enkelen achten het beter de slakkenwol niet vast te stampen en hadden daarvan gunstiger uitkomst.

Bij de gemeentescholen en ook bij de Ambachtschool waren, volgens de mededeeling van den voorzitter, met vulling van droge lange turf tusschen de balken goede resultaten verkregen; geene klachten over ge-

hoorigheid tusschen boven- en beneden-vertrekken waren gehoord, en dit was te meer opmerkelijk, omdat bij de ambachtschool, het gedruisch van de timmer- en meubelmakers-werkplaatsen op de daarboven gelegen teekenlokalen niet hinderde. De dikte der turflaag bedroeg 30 cM. met eene holle ruimte van 7 cM.; ook bij staande wanden van mindere dikte was dit middel met succes toegepast; eveneens werd het gebruik van drooge rijstdoppen aanbevolen.

't Resultaat van een en ander was, dat om de voortplanting van 't geluid te beletten nog weinig afdoende, min kostbare middelen waren gevonden en 't beter was om door soliden bouw en het gebruik van deugdzame materialen dit gebrek te voorkomen.

Door het lid Stoett werden naar aanleiding van de gedane toezegging in de vorige bijeenkomst, de door hem gemaakte teekeningen van den gevel van het Hotel Phoenix ter bezichtiging gegeven; zoowel uit den gevel-opstand, als de gedetailleerde, op groote schaal uitgevoerde schets van den weggebroken topgevel van dat gebouw bleek, hoe het wegnemen daarvan aan den totaal indruk schade heeft gedaan.

Eene photographie naar die teekening genomen, werd voor 't archief der afdeeling aangeboden. In gevolge 't genomen besluit om de kunstbeschouwingen meer te beperken tot enkele gedeelten van bouwkundige plaatwerken, werd door evengenoemd lid eene kunstbeschouwing ten beste gegeven, van den door den genialen bouwmeester Schinkel te Berlijn ontworpen en uitgevoerden schouwburg.

Na de eischen geschetst te hebben waaraan die bouwkundige door de beperking, dat de fundamenten van het afgebrande Theater moesten worden gebruikt voor den nieuwen opbouw, gebonden was, werd de indeeling uit de platte gronden door hem besproken en daarmede in verband gebracht de opstanden van de voor- en zijgevels en de ligging van het gebouw, waarvan 't karakter door de strenge lijnen doet uitkomen, dat als model de Grieksche kunst ten grondslag heeft gediend.

De beeldengroepen, ontleend aan de Grieksche godenleer, deden 't karakter van bouwwerk, dat hoofdzakelijk voor de dramatische kunst zou worden gebruikt, uitkomen, door de voorstelling van de groep van de wraak van Latina, die door hare kinderen Apollo en Diana, die van Niobe liet ombrengen en die in het fronton boven de zuilenrij van den hoofdgevel was voorgesteld. De kapiteelen der kolommen deden aan die van het Erechtheion denken. De drie musen, Melpomene, Thalia en Polyhymnia, waren tot bekroning van het frontespies gebezigd, als voorstellende de Tragedie, de Lyrische poesie en de Rhetorica. Ook het inwendige gedeelte werd uitvoerig en gedetailleerd besproken, zoowel wat de indeeling als het decoratieve gedeelte daarvan betrof; vooral 't laatste, waaruit de harmonie van het geheel duidelijk bleek, was zeer belangrijk en de geheele voordracht gaf den indruk, dat de spreker zich met liefde aan zijn onderwerp had gewijd. De leden bleken dan ook de wijze om de kunstbeschouwingen in dien geest te behandelen, ten zeerste te apprecieeren. Tijdens de pauze werd een proeve van „lave émaillée" uit de fabriek van F. Gillet te Parijs ter bezichtiging gegeven — waarvan de hardheid, zoowel van den steen als 't glazuur, ten zeerste geroemd werd.

't Woord was daarna aan het lid Vonk, die ter beantwoording op zich had genomen, vraag 16: „Wat heeft de ondervinding geleerd omtrent het gebruik van geasphalteerd papier op vilt."

Kortelijk resumeerde genoemd lid zijne opgedane ondervinding daaromtrent en voegde daarbij deze verklaring, dat de toepassing van dit materiaal voor woonhuizen of gebouwen niet is aan te bevelen om de lekkages die zich daarin kunnen voordoen, en het regenwater van zulke daken, omdat die jaarlijks moeten bestreken worden met teer of asphaltlak, niet bruikbaar is. Alleen voor loodsen, koepels en kleinere gebouwen werd het gebruik daarvan mogelijk geacht. Ofschoon vele leden het met spreker eens waren, werd toch gereleveerd, dat bij goed onderhoud deze bedekking lang dienst kon doen, en werd o. a. gewezen op de groote loodsen van de Veemarktplaats, die zonder buitengewoon onderhoud, ruim tien jaren dienst hadden gedaan en nog in zeer goeden toestand verkeeren. Ook omtrent de nieuwe bedekking met Haeuschler's hout-cement, werden in verband met het gesprokene eenige mededeelingen gedaan.

Ten slotte werd naar aanleiding van het medegedeelde besluit van de algemeene Mei-vergadering omtrent het toelaten van plaatselijke leden van 18—23 jaar, bij wijze van introductie tegen betaling van de gewone contributie van de afdeeling, de vraag gedaan, of er geen middelen konden aangewend worden, om aan de vele aanvragen te voldoen die door niet-leden der Maatschappij, niet in de bovengenoemde categorie vallende, werden gedaan om lid der afdeeling te worden, omdat 't om verschillende redenen toch in het belang der afdeeling was, haar ledental uittebreiden, waar zooals hier de mogelijkheid zich daartoe voordeed.

Na opsomming van 't voor en tegen van 't nemen der voorgestelde maatregelen, werd door het lid Rooseboom, 't voorstel gedaan, eene commissie te benoemen, om te onderzoeken of daarvoor middelen te vinden zijn, en daaromtrent in eene volgende bijeenkomst rapport uittebrengen. Bij meerderheid van stemmen werden daarvoor aangewezen de heeren Rooseboom, van Wijngaarden en de Voorzitter.

Onder dankbetuiging aan de leden, die voor deze bijeenkomst hunne medewerking hadden verleend, werd de vergadering gesloten.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING ARNHEM, GEHOUDEN 21 NOVEMBER 1883.

Ingekomen was een schrijven van de Afdeeling Rotterdam, haar besluit mededeelende, om de mededinging naar de door die Afdeeling uit te schrijven prijsvragen open te stellen voor de leden van alle afdeelingen van de Maatschappij. Aan het verzoek, om eenige toegezonden exemplaren van de door haar in 1883 uitgeschreven prijsvraag voor de leden der Afdeeling Arnhem beschikbaar te stellen, werd voldaan en tot medewerking opgewekt.

Ingevolge art. 24 van het Reglement moesten in deze vergadering de zaken, het Leesgezelschap betreffende, worden behandeld. Daar de opkomst op de leesavonden voortdurend gering, dikwijls zeer gering was, meende het bestuur wèl te doen met voor te stellen, om de leesavonden wederom op te heffen en als vroeger tijdschriften enz. onder de leden te doen circuleeren. Het was daarbij de bedoeling hiervoor geene bode meer aan te stellen, maar de leden zelve tot het doen circuleeren der tijdschriften te verplichten, opdat zooveel mogelijk gelden beschikbaar zouden komen voor het aankoopen van werken.

Doch hoe weinig belangstelling voor de leesavonden ook s c h e e n te bestaan, als 't ware van het eerste oogenblik af dat ze zijn ingesteld, nu er sprake was ze wederom af te schaffen, bleek de belangstelling zoo groot te zijn, dat alle aanwezigen (de opkomst der leden was vrij groot) als één man opstonden, om daardoor getuigenis af te leggen, dat zij het voortbestaan dier leesavonden wenschten. Natuurlijk werd daarop besloten ze voort te zetten, doch het bestuur hoopt dat van nu aan blijk zal worden gegeven, dat de belangstelling werkelijk zoo groot is. Nogmaals zal getracht worden meer geschikte en nieuwere werken of bladen ter lezing te leggen, terwijl mede door nu en dan eene kunstbeschouwing te houden, getracht zal worden, de opkomst der leden grooter te doen zijn.

De vraag: welke beteekenis hebben de woorden „academisch en monumentaal" bij beoordeeling van bouwkundige ontwerpen, schilderijen enz. werd daarna behandeld. Het lid P. H. Scheltema gaf als zijne meening te kennen, dat de eenvoudigste weg om tot eene juiste definitie daarvan te komen, bestond in 't nagaan van de afleiding dier uitdrukkingen en sprak voorts als volgt:

„Academisch" komt van „Academie," hetwelk zou kunnen worden vertaald met „kunstschool." In elke school wordt een methode gevolgd, zonder welke het begrip van een school vervallen zou.

Academisch zou dus kunnen worden genoemd elk kunstvoortbrengsel waarin de methode van een of andere school, welke richting die ook volgen moge, duidelijk te herkennen is.

De werken der leerlingen van Schinkel, de Dresdensche werken uit de school van Nicolai, kunnen beide academisch ontworpen genoemd worden, al bestaat er tusschen beide een belangrijk verschil; maar even goed is het denkbaar, dat de richting, die tegenwoordig b. v. te Hannover de heerschende is, door volgende geslachten met den naam academisch zal worden aangeduid.

In Frankrijk, vanwaar 't woord waarschijnlijk tot ons gekomen is, wordt daarmede vrij algemeen de richting van de Ecole des Beaux Arts aangeduid, die nog voor een groot deel berust op de beginselen, door de Italiaansche Renaissance-architekten Palladis, Vignola en anderen te boek gesteld. Wanneer men evenwel leest hoe de bekende architekt

Blondel, in zijn groot werk „Cours d'Architecture", over de bouwkunst redeneert, en hoe hij onderscheidt een „grande architecture" een architecture hardie, terrible, naive, frivole, licencieuse, féminine, amphibologique", kortom een twintigtal soorten, waaraan hij in min of meer uitvoerige beschouwingen zijn aandacht wijdt, dan kan men nagaan, dat ook aan de uitdrukking „académique" weinig waarde kan worden toegekend. Zij zegt zeer weinig, maar klinkt niet kwaad, en van daar dat zij veel gebruikt of liever misbruikt wordt door hen, wien 't meer om klank dan om beteekenis te doen is.

Het woord „monumentaal" komt van monument, d. i. gedenkteeken.

De hoofdvereischten in een monument zijn: 1°. duurzaamheid, 2°. indrukwekkendheid. Onder „monumentaal" kan men dus verstaan, zoo duurzaam mogelijk geconstrueerd en tevens door vorm en afmetingen indrukwekkend. Orde en regelmaat gaan van nature met een duurzame constructie samen en zullen dus ook aan bijna elk monument eigen zijn, terwijl zij tevens het indrukwekkende daarvan zullen verhoogen. Dat zij evenwel niet de hoofdvereischten zijn voor het monumentale, bewijzen b. v. de zoogenaamde Cyclopen muren, de Hunnebedden, enz.

In tegenstelling met de beschouwingen, voor eenigen tijd door den heer Berlage in het eerste gedeelte van zijn artikel „Amsterdam en Venetië in het Bouwk. Weekblad uiteengezet, was spreker van meening, dat tot 't verkrijgen van een monumentaal geheel, de samenstellende deelen ook wel degelijk monumentaal moeten zijn, en dat die uitdrukking volstrekt niet toegepast kan worden op een in slagorde geschaard leger of een aantal in rijen geplaatste boomen.

Wat verder de opvatting der antieken betreft, aangenomen, dat Sempers beweering juist is, dat de Grieken den gewelfbouw als onmonumentaal van hunne kunst uitsloten, moet toch die opvatting wel eenigszins overdreven en niet vrij van vooroordeel geacht worden. De minder conscientieuse Romeinen hebben bewezen, dat de gewelfbouw wel degelijk voor monumenten bruikbaar is en zeker is de uitdrukking „monumentaal" ook met juistheid van toepassing op de middeleeuwsche kathedralen en op den koepelbouw der Renaissance.

Evenals 't woord „academisch" wordt ook „monumentaal" misbruikt; gezwegen van de pseudo-monumentale pleisterproducten, wordt het woord maar al te dikwijls gebezigd om alleen het effekt aan te duiden. Men heeft den ingang van de Tentoonstelling en evenzoo den Parkschouwburg monumentaal genoemd, ofschoon in geen van beide werken de eerste vereischten voor het monumentale aanwezig waren. Waarom niet in plaats van dit schoonklinkend woord, eenvoudig de uitdrukking grootsch, indrukwekkend gebezigd of wil men bepaald fransch spreken, grandiose, imposant?

Er heerscht over de beteekenis van woorden als „academisch" en „monumentaal" reeds genoeg begripsverwarring. Waartoe die verwarring te vermeerderen of te bestendigen? Voor degenen die wel denken bij 't geen zij zeggen, wordt het daardoor steeds moeilijker zich duidelijk en verstaanbaar uit te drukken en dat is somtijds waarlijk al moeilijk genoeg.

Enkele opvattingen of inzichten der heeren Scheltema omtrent de juiste toepassing dier woorden in sommige gevallen, werden bestreden. Zoo meende een ander lid, dat een in slagorde geschaard leger, wel degelijk monumentaal mocht worden genoemd, terwijl allen het er mede eens waren, dat het woord „academisch" bij beoordeeling van ontwerpen, schilderijen, enz., alleen dan goed geplaatst is, wanneer tevens daarbij wordt vermeld, volgens welke school of academie het stuk is behandeld, doch dat beide woorden in de meeste gevallen worden misbruikt en zonder beteekenis zijn.

De heer Persijn verplichtte ons wederom met het ter bezichtiging stellen van een gedeelte zijner rijke en belangwekkende verzameling gravuren, teekeningen, acquarellen, enz., enz., waarvan, hoewel het uur reeds vrij ver gevorderd wes, met graagte werd gebruik gemaakt.

Geïntroduceerd waren de heeren J. A. Wijn, bouwkundig opzichter te Apeldoorn en S. Wijn, bouwkundig opzichter te Arnhem, welke laatste verzocht als lid voor de Afdeeling te worden voorgesteld.

INGEZONDEN.

In een ingezonden brief, onderteekend H., en opgenomen in het vorige nommer van dit Weekblad, wordt onder meer gezegd: Mij is het bekend, en te Amsterdam zal het wel meer algemeen bekend zijn, dat reeds eenigen tijd vóór het uitschrijven der prijsvraag, (schrijver heeft het oog op die voor een gebouw voor permanente tentoonstellingen enz.) eene architekten-firma aldaar zich bezig hield met een ontwerp voor het verlangde gebouw op het aangekochte terrein.

De schrijver zegt vervolgens, o. a. boven allen twijfel te mogen verwachten, dat genoemde firma zich buiten mededinging zal houden.

Afgezien van de rede, waarom zulk een „firma" dit zou moeten doen behalve in 't geval dat zij deel uitmaakte van de Jury, kan ik den geachten schrijver verklaren, dat het te Amsterdam geheel onbekend is, dat vóór het uitschrijven der prijsvraag iemand, of eene firma reeds een ontwerp onderhanden had.

Ik moet veronderstellen, dat aan den heer H. slechte inlichtingen zijn verstrekt, wellicht voortgevloeid uit het volgende, hetgeen ik in zijne herinnering wil terug roepen.

Er had zich na de Mei-vergadering een consortium van een 25-tal leden der Maatschappij gevormd, ten einde een terrein in handen te nemen, geschikt om daarop een gebouw voor tentoonstellingen te stichten, zonder dat de Maatschappij, zoo het terrein niet goed werd gekeurd, of het plan niet aangenomen werd, ten gevolge van het in handen nemen gelden behoefde uit te geven. Dit consortium vestigde uit meerdere terreinen zijne keuze op het thans gekochte, nadat de te Amsterdam woonachtige leden zich vooraf overtuigd hadden, dat het voldoende groot en geschikt was; de laatsten (niet het Bestuur) noodigden de overige leden van dit consortium vervolgens uit, plannen (alleen platte gronden) te willen indienen, om aan het Bestuur te kunnen bewijzen, dat het terrein voldoende en een goede indeeling van het gebouw mogelijk was.

De dientengevolge ingekomen plannen zijn niet geheim gehouden, maar lagen ter inzage op de laatste Algemeene Vergadering, echter alleen als bewijsstuk, behoorende bij het Voorstel der Commissie voor het gebouw. Een plan eener „firma" was daar echter niet bij, tenzij men de Commissie als zoodanig wil betitelen; twee harer leden, overigens niet samenwerkende, maar door de overige daartoe uitgenoodigd, hadden naar het plan, hetgeen de Commissie als het beste oordeelde, een gewijzigd plan gemaakt, dat ook ter inzage heeft gelegen.

Dat de Commissie — uit 6 leden bestaande — in deze als firma zoude willen optreden, is wel niet denkbaar; geheel eenstemmig was de Commissie ook niet over dit *gewijzigde plan*, want wat mij betrof, ik was het er niet eens mede.

Wil men een prijsvraag uitschrijven, dan is het noodig en wenschelijk dit naar een vooraf gemaakt schetsplan te doen, en uit de woorden van den heer H. meen ik te mogen opmaken, dat hij daar ook niets tegen heeft.

Een denkbeeld omtrent bebouwing, heeft ieder prijsuitschrijver, hier het Bestuur, maar hij wacht op betere van de mededingers naar de prijsvraag.

Daarom blijf ik veronderstellen, dat de Heer H. door een oningewijde is ingelicht. En dit kan niet vreemd schijnen, wanneer er, zooals vooral in den laatsten tijd berichten en geruchten verspreid worden, die soms geheel uit de lucht gegrepen zijn of allen grond missen.

Lazen wij niet onlangs, dat het Bestuur der Mij. kostelijken tijd had verloren laten gaan tusschen het besluit der Algemeene Vergadering en het uitschrijven van de prijsvraag voor het gebouw? De steller dezer beschuldiging heeft zeker niet in acht genomen, dat er ook tijd noodig is om een finantieel plan, in concept bestaande, uit te voeren; de zekerheid te verkrijgen, dat een hypothecaire leening kan gesloten worden, en zoo ja, de gunstigste voorwaarden daarvoor te bedingen; af te wachten totdat eene leening onder de leden volteekend zij, en wat dies meer zij. Men kan toch geen prijsvraag uitschrijven voor een gebouw, zonder te weten of het geld voor den bouw er is?

In de prijsvraag gaven uitdrukkingen als „zoo groot mogelijk" en „desnoods" aanleiding tot afkeuring. Zij bewijzen alleen, dat men aan den ontwerper de keuze laat, hem geen reeds bestaand antwoord in den mond geeft, maar wacht op: *het beste plan*. Moge dit in de 37 — of eigenlijk 38, daar er een dubbel antwoord onder is — gevonden worden, dan zal daaruit en uit het getal der inzenders wel blijken, dat de prijsvraag nog zoo bijzonder slecht niet uitgeschreven was, een oordeel, dat door verschillende couranten — liefst zonder eenigen bewijsgrond — welwillend werd overgenomen.

C. T. J. LOUIS RIEBER.

VRAAGBAAK.

VRAAG 36. Volgens de theorie, moeten bij ophaalbruggen, de punten om welke de val en die om welke de balans bewegen, met de uiteinden van den ketting, die de val met de balans verbindt, in de hoekpunten van een parallelogram gelegen zijn, daar er alleen in dit geval in alle standen der brug evenwicht kan bestaan.

Waarom is daaraan bijna bij geen enkele ophaalbrug voldaan en ligt het broekstuk van de balans bij de meeste zoo laag, dat men bij het zien der vier genoemde punten eer aan een trapezium dan aan een parallelogram zou denken?

ANTWOORD 34. Naar het gevoelen van steller dezes hebben wij onder de benaming g e w e l f s k a p te verstaan, een gewelf, of een gewelfsdeel, alleen dienende tot overdekking van eene gegevene ruimte, waarbij dit dan enkel zijn evengewicht te dragen heeft.

Een k a p g e w e l f bestaat nu uit eene enkele zoodanige gewelfskap of uit de vereeniging van meer dan eene tot een zamengesteld geheel.

Nemen wij het kapgewelf op in den zin van deze bepaling, dan komen wij tot eene benaming welke, hoe juist ook in vele opzichten, toch aan het euvel lijdt van te algemeen te zijn.

Willen wij, en dit is om meer dan eene rede noodig, eene onderscheiding der kapgewelven, dan gelooft steller dezes daarvoor twee soorten te moeten aannemen, en wel:

1°. die welke bestaan uit verschillende gewelfskappen, waarvan de ondersteuningen of op zich zelve gewelven zijn, of gewelfsbogen, en deze dan met of zonder enraseering, en

2°. die waarbij de overdekking eigenlijk uit een enkel gewelf bestaat, dat echter niet tot geheele voltooiing gekomen, maar onderschept of afgesneden is.

Van de eerste soort hebben wij voorbeelden in de Gothische kruis- en stergewelven. Van de tweede in het Bysantijnsche koepelgewelf, ten minste in de eenvoudigste opvatting van dit.

Naar het gevoelen van den steller moeten nu de gewelven tot de eerste der beide genoemde soorten behoorende, meer bepaald k a p g e w e l v e n genoemd worden, en deze kunnen dan in soorten verdeeld, en naar zoodanige verdeeling meer bijzondere benamingen hebben.

Houden wij ons nu strikt aan het hier vooropgestelde, dan behoort het gewelf, in de vraag bedoeld, tot de tweede soort, en dus niet tot de kapgewelven, en toch zoude steller dezes er voor zijn dit B o h e e m s c h k a p g e w e l f te noemen.

Wij hebben eene wijze van overwelving, vroeger herhaaldelijk tot overdekking van kelderruimten gebezigd. Deze bestaat uit eene rei van tongewelven van betrekkelijk geringe welving, en dus van binnenwelflijn in den vorm van een segment-arkelboog met betrekkelijk korte pijl. De rechtstanden van deze zijn op zichzelve geënraseerde bogen, in welker enraseering de porringen of wortelvlakken der eigenlijke kappen zijn uitgemetseld. Deze worden dikwijls bij uitzondering k a p g e w e l v e n genoemd. De Boheemsche gewelven worden nu op gelijksoortige wijze aangewend, en op grond hiervan zouden wij voor het gewelf in kwestie, de minder consequente benaming van B o h e e m s c h k a p g e w e l f verkiezen. v. R.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Bij de aanbesteding voor eene balustrade in natuurlijken steen van de nieuwe brug, welke in plaats van de afgebroken Hooge Sluis te Amsterdam gebouwd is, was de heer F. Stoltzenberg te Roermond de minste inschrijver, voor de som van *f* 42.274.

Ten gevolge van het besluit, genomen op de laatste vergadering der afdeeling Amsterdam, zullen wederom leesavonden of wekelijksche bijeenkomsten gehouden worden, die hoofdzakelijk gewijd zullen zijn aan kunstbeschouwingen, besprekingen van lokalen aard, enz.

Het Bestuur heeft eene commissie benoemd, bestaande uit de heeren J. de Haan, (Voorzitter) J. van Looij, (Secretaris) G. Langhout en J. Th. J. Cuypers, aan welke de bijzondere belangen dier zaak opgedragen zijn.

Naar wij vernemen is die commissie geslaagd in het verkrijgen van een lokaal en wel voor elken Vrijdagavond in het gebouw Eensgezindheid, te beginnen op Vrijdag 30 dezer, 's avonds ten 8 ure.

Ook de gewone vergaderingen op elken eersten Vrijdag der maand zullen wederom in dat gebouw gehouden worden. Op de eerstvolgende vergadering van 7 Dec., aldaar te houden, zal de heer Dr. N. P. Kapteijn spreken en eenige mededeelingen doen over den mastbok en andere bijzonderheden van de tentoonstelling.

Daar de benoeming der leden van de Jury voor de in te leveren plannen voor een nieuw Beursgebouw te Amsterdam veel tijd zal vorderen, en de namen dezer Juryleden in het programma opgenomen zullen wordeu, zal dit naar alle waarschijnlijkheid eerst in het begin van Januari a. s. in het licht verschijnen.

Behalve een besluit tot vergrooting der ruimte voor de eigenlijke Beurs, is het Concept-programma, zooals het in dit blad werd opgenomen, door den Gemeenteraad goedgekeurd.

In de N. Rotterdamsche Courant van 27 Nov. lezen wij het volgende:

Men herinnert zich, dat op het ontwerp van den Schouwburg door den heer J. Verheul Jr. verscheidene aanmerkingen werden gemaakt. De jeugdige bouwmeester heeft nu een nieuw ontwerp vervaardigd, dat, van morgen af, gedurende drie dagen den leden der Schouwburg-vereeniging ter bezichtiging wordt aangeboden, en waarover zij dan in de vergadering op aanstaanden Vrijdag een besluit kunnen nemen.

Wij sporen de leden der Vereeniging aan die teekeningen te gaan bezichtigen. Zonder twijfel zullen zij aangenaam worden verrast. De heer Verheul heeft zich niet tevreden gesteld met het aanbrengen van eenige wijzigingen, maar hij heeft een geheel nieuw ontwerp gemaakt, dat kennelijk de vrucht is van ijverige, voortgezette studie, en van goeden smaak getuigt.

Wij althans ontvingen van deze teekeningen een zeer gunstigen indruk. De inrichting van de zaal en van het tooneel, de distributie van de toegangen, trappen, vestibules, garderobes, koffiekamers, enz. laten niets te wenschen over, en ook de voorgevel van het gebouw is sierlijk en fraai. Er zullen wel eenige aanmerkingen te maken zijn, maar wij gelooven geen gevaar te loopen, dat wij door de Vereeniging zullen worden gelogenstraft, als wij zeggen dat Vrijdag het besluit zal worden genomen, waarnaar reeds zoolang werd uitgezien: het besluit om met den bouw een aanvang te maken, naar het ontwerp des heeren Verheul.

De geruchten omtrent het ontstaan van verzakkingen aan de nieuw gebouwde sluizen te Sas van Gent, in het kanaal van Terneuzen naar Gent, zijn voor zooverre waar, dat in de zijmuren op eenige plaatsen scheuren zijn ontstaan. Wellicht is het nog versch gemetselde te vroeg met grond aangevuld en daardoor de fundeering door grondwerking uitgezet. Men is thans bezig den grond te verwijderen tot onderzoek en verbetering.

Afloop van Aanbestedingen.

BREDA, 17 Nov. — De architekt A. Verlegh, het bouwen van 2 heerenhuizen op een perceel grond zuidzijde van den Noordbinnensingel:

Th. Kessels	*f* 17.660
J. Mol	„ 16.593
H. M. J. Simons	„ 16.544
J. Voogt	„ 16.245
W. v. Oosterhout	„ 15.517
G. Veldkamp	„ 14.930
T. C. Schraauwen	„ 14.770
Gebr. Mol	„ 14.669
C. de Kanter	„ 14.521
	allen aldaar.

RHEDEN, 20 Nov. — De architekt M. K. Smit te Dieren, het bouwen van een heerenhuis aan den Rijksstraatweg te Steeg:

E. J. N. Steentjes te Velp	*f* 11.345
B. Slotboom te Rheden	„ 10.698
A. Jas te Arnhem	„ 10.888
B. J. Rooding te Rheden	„ 10.323
J. Steinvoort te Dieren	„ 10.249
H. M. Berendsen te Keppel	„ 10.100
M. Enklaar te Dieren	„ 9.995
J. Kaufman te Keppel	„ 9.960
J. Maandag te Dieren	„ 9.945
L. Enklaar idem	„ 9.938
H. Stoltenberg idem	„ 9.888
E. H. van Heuven te Velp	„ 9.865
H. A. Welsing te Brummen	„ 9 686
	gegund.

Neder Saksisch boerenhuis.

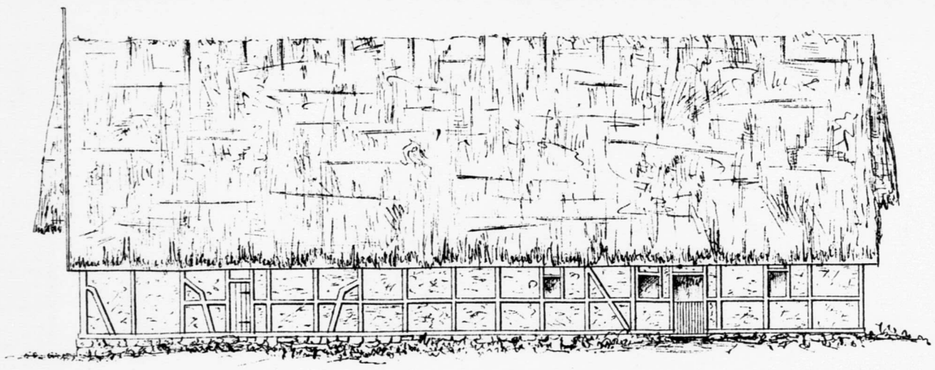

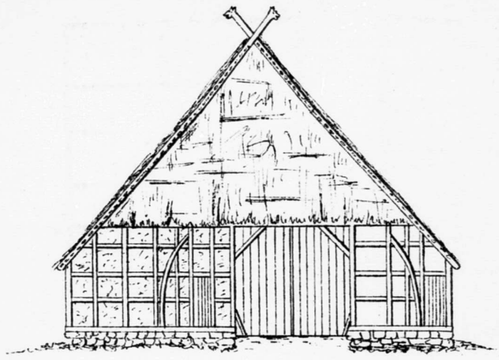

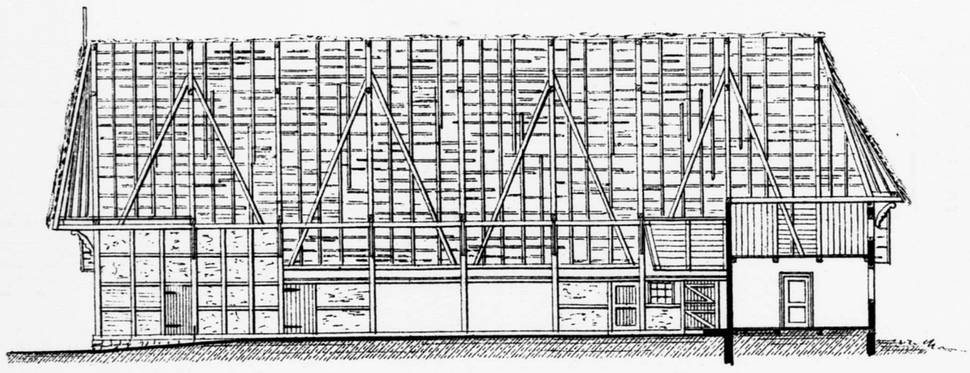

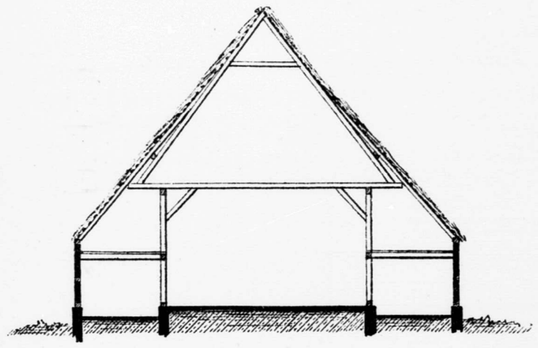

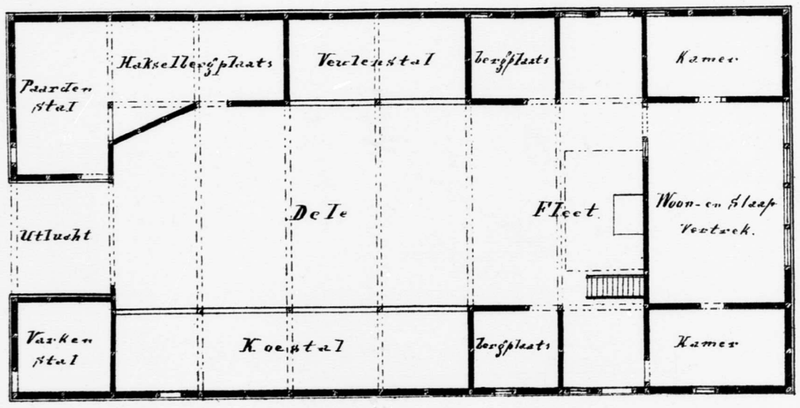

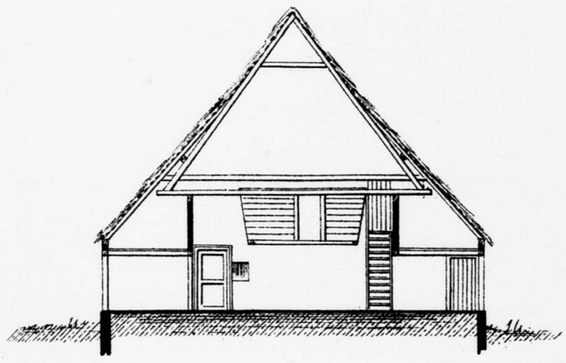

Schaal 6 m M p M.

Boerenhuis uit Oost Friesland.

Schaal 5 m M: per M:

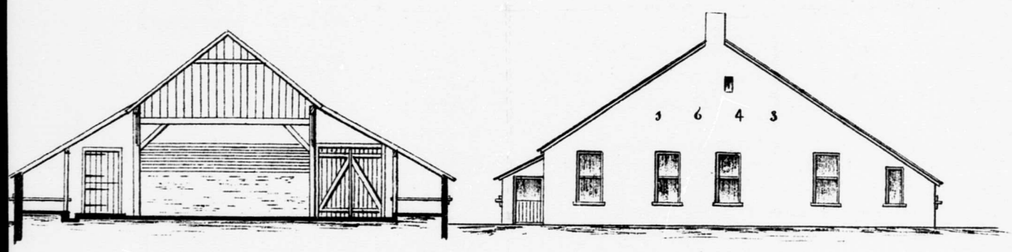

Fig: 2

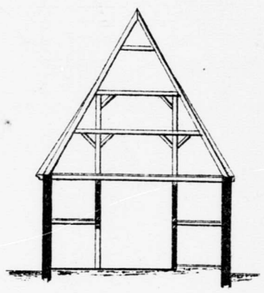

Fig: 3.

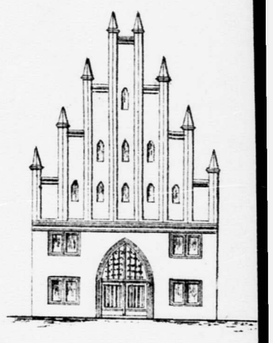

Schets van een huis in Minden.

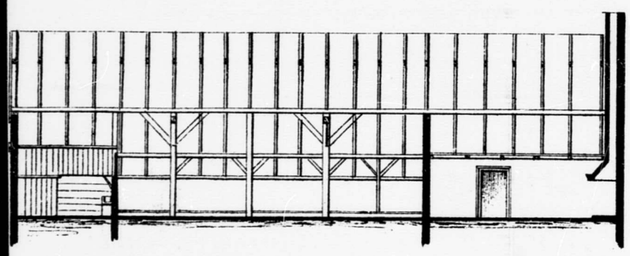

Fig: 4.

A Dele.
B Woonvertrek.
C Nevenvertrek.
D Stal.
E Keuken.
F Bekuur.
G Gang.
H Kooren volder.

Fig: 5

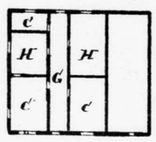

Boerenhuis in Heisbeek

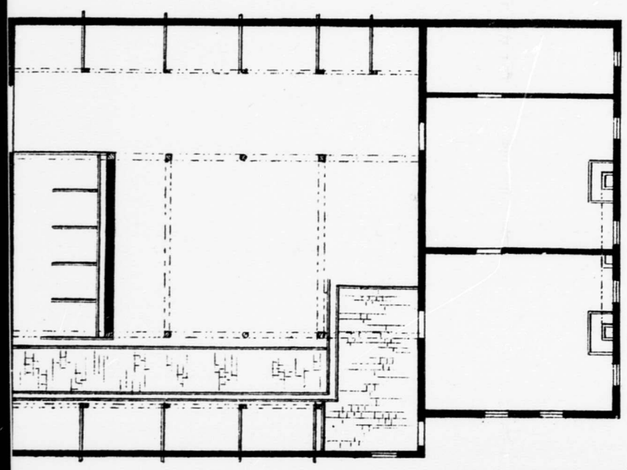

Fig: 1.

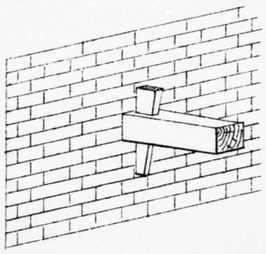

Fig: 6.

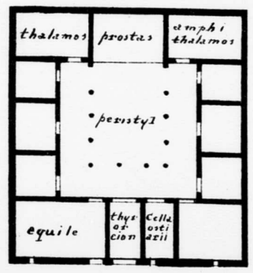

Gynäkonitis van Vitruvius

Fig: 7.

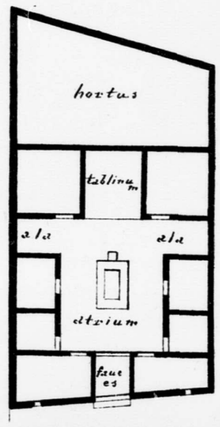

Toskaansch Atrium.

Uitgegeven van het Bouwkundig Weekblad – Uitgave van de Erven H van Munster & Zoon – Amsterdam.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

SMEETON. TILLY. J.R.de K.

3DE JAARGANG. ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST. N°. 49. 6 DECEMBER 1883

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN en F. J. NIEUWENHUIS.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

OFFICIEEL GEDEELTE: Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Verslag van de Vergadering der afdeeling Haarlem en omstreken, gehouden 27 November 1883. — NIET OFFICIEEL GEDEELTE: Prijsvraag voor een gebouw voor permanente tentoonstellingen enz. — Bij de Plaat. — Vraagbaak.

PLAAT: IJzerwerken.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

De Jury van beoordeeling over de antwoorden, ingekomen op de door het Bestuur der Maatschappij uitgeschreven prijsvraag voor een gebouw voor permanente tentoonstellingen enz., heeft de volgende conclusie genomen:

De ondergeteekenden, leden der Jury tot beoordeeling der ontwerpen van de 37 inzenders, verklaren dat met algemeene stemmen in hunne zitting van 29sten November 1883 is besloten, geen dier antwoorden op de prijsvraag te bekronen met de uitgeloofde medaille en het getuigschrift der Maatschappij, maar dat bij meerderheid van stemmen is vastgesteld, dat de ontwerpers der nummers:

7, gemerkt: Tute, Celer et Jucunde,
15, „ Res non verba,
24, „ Santa Fé,
27, „ Bramante, en
31, „ met een cirkel met schuine lijn door het middenpunt,

worden uitgenoodigd tot een tweeden onderlingen wedstrijd, op voorwaarde, dat zij hunne anonymiteit bewaren, dat zij niet van het hoofddenkbeeld, in hunne ontwerpen neêrgelegd, afwijken, en zij genoegen nemen met de nader bekend te maken bepalingen.

De Jury blijft permanent.

AMSTERDAM, 29 November 1883.

C. MUYSKEN.
Th. SANDERS.
F. J. NIEUWENHUIS.
H. W. VETH.
W. C. METZELAAR.
H. CRAMER.
J. GOSSCHALK
P. F. LAARMAN.
J. H LELIMAN.
J. VERHEUL, Dzn.

Ingevolge besluit der Jury, hierboven vermeld, heeft het Bestuur der Maatschappij de eer aan Heeren mededingers van de prijsvraag mede te deelen, dat de ontwerpers der vijf best gekeurde ontwerpen worden uitgenoodigd tot een tweeden wedstrijd, onder de navolgende voorwaarden:

geheimhouding van de namen der ontwerpers,

vasthouden van het hoofddenkbeeld in het ontwerp neêrgelegd.

Het programma blijft van toepassing zooals het is opgenomen in No 44, van het „Bouwkundig Weekblad" van 1° Nov. j.l. echter met de navolgende wijzigingen.

De volgende schetsteekeningen worden gevraagd, allen op de schaal van 1 a 100:

I. De platte gronden van het sous-terrein, met heiplan, van de begane grond —, de eerste- en de zolder verdieping.
II. De voorgevel.
III. Twee doorsneden, een over de lengte en een over de breedte van het gebouw.

Bij deze teekeningen moet eene uitvoerige begrooting

van kosten gevoegd worden; waarbij moet in aanmerking genomen worden, dat de bouwsom het bedrag van *f* 40,000 niet mag overschrijden.

De binnen-architectuur der zalen en verdere vertrekken kan zeer eenvoudig worden opgevat, daar de binnenversiering van het gebouw, naar de meening van het Bestuur, na verloop van tijd door medewerking van verschillende krachten, zal kunnen tot stand komen.

Aan het, met of zonder wijzigingen, uit de ingekomen antwoorden door de Jury als het best gekeurde ontwerp, wordt toegekend de zilveren medaille, geslagen op den stempel der Maatschappij, benevens een getuigschrift der Maatschappij. De uitgenoodigden welke mededingen, ontvangen na inzending van hun antwoord, zoo daarbij voldaan is aan de hier gestelde bepalingen, eene som van *f* 100 ter bestrijding van gemaakte kosten.

ALGEMEENE BEPALINGEN.

I. Alle stukken, ter beantwoording van dezen wedstrijd, benevens de ontwerpen ingezonden als antwoord in den eersten wedstrijd, worden vóór of op den 7^{en} Januari 1884 vrachtvrij ingewacht aan het bureau der Maatschappij te Amsterdam. Daarbij moet een adres gevoegd zijn, om zoo noodig met den inzender te kunnen correspondeeren, zonder den naambrief te openen.

II. De in te zenden stukken moeten gemerkt zijn met hetzelfde motto hetwelk voor de oorspronkelijke ontwerpen gebruikt is.

III. Het schrift van de begrooting, en dat hetwelk op de teekeningen voorkomt, moet door eene andere hand dan die des vervaardigers geschreven zijn. Het ontwerp van den vervaardiger welke zich niet aan deze bepalingen heeft gehouden, blijft buiten aanmerking voor bekroning.

IV. De ingezonden ontwerpen worden in handen gesteld der Jury welke de eerst ingezonden plannen beoordeeld heeft. Na de uitspraak worden zij tentoongesteld en ter lezing gelegd met het rapport der jury daarbij.

V. Het bekroonde ontwerp blijft het eigendom der Maatschappij.

Na de uitspraak der Jury moeten de niet-bekroonde ontwerpen op nader aan te geven dagen worden afgehaald aan het bureau der Maatschappij, of zullen op verzoek toegezonden worden aan een op te geven adres.

VI. Het bekroonde ontwerp zal, na de Jury te hebben gehoord, tegen eene billijke vergoeding, nader met den prijswinner overeen te komen, kunnen worden uitgevoerd.

Zij die genegen zijn op bovengenoemde voorwaarden aan een tweeden wedstrijd deel te nemen, zullen tegelijk met de toezending van hun oorspronkelijk ontwerp in kennis worden gesteld, met de opmerkingen door de Jury over hunne ontwerpen gemaakt.

Namens het Bestuur voorn:
C. MUYSKEN, *Voorzitter.*
C. T. J. LOUIS RIEBER, *Secretaris.*

De niet-bekroonde ontwerpen, ingezonden als antwoord op de eerst uitgeschreven prijsvraag, kunnen aan het bureau der Maatschappij worden afgehaald op Maandag 10 en Dingsdag 11 December a.s., van des morgens 10 tot des namiddags 4 ure.

Na het bepaalde tijdstip voor de inlevering der antwoorden op de prijsvraag voor een gebouw voor permanente tentoonstellingen, enz. is bij het Bestuur, nog een antwoord ingekomen, zooals blijkt uit een bijgevoegd schrijven, waarin tevens vermeld wordt, dat het motto van het ontwerp is: Architectura et Industria.

De inzender van het ontwerp wórdt uitgenoodigd, dit aan het bureau der Maatschappij te doen afhalen, aangezien het, te laat ingezonden is en dus niet voor beoordeeling in aanmerking konde komen.

PRIJSVRAAG
VOOR EEN GEBOUW VOOR PERMANENTE TENTOONSTELLINGEN, ENZ.

Niemand zal van den verslaggever vorderen, dat hij alle teekeningen der 37 inzenders bespreekt. Zooals bij elke prijsvraag zijn er trouwens ontwerpen ingeleverd van mededingers die zich om zoo te zeggen gewaagd hebben in een strijd, waarvoor zij nog niet berekend blijken te zijn. Verre zij het van ons, dat wagen te veroordeelen of in minder gunstig daglicht te stellen. In tegendeel, het moet aangemoedigd worden. Ernstig moet men echter wenschen, dat juist die moedigen, wier ontwerpen nog van onbeholpenheid getuigen, kennis genomen hebben van het werk der mededingers, waaruit voor hen veel, zeer veel valt te leeren.

Zonder tegenspraak zijn uitstekende ontwerpen ingezonden en mag de prijsvraag als zeer gelukt beschouwd worden. Onder de niet-uitverkorenen is menig degelijk ontwerp, dat door vaardige hand is aangeboden.

Beschouwen wij de platte gronden, dan vinden wij daarin drie verschillende opvattingen voor bebouwing van het gegeven terrein.

1°. De ontwerper heeft een hoofdingang in het midden genomen, en door de noodzakelijkheid om daarachter vestibule en hoofdtrap te plaatsen, zijn de expositielokalen meestal te klein geworden, en te veel van elkander afgescheiden. Wij voor ons gelooven dan ook niet, dat een oplossing in dezen zin gewenscht is.

2°. De ontwerper heeft den hoofdingang niet in het midden gehouden, waardoor hij, 't zij die ingang aan de linker- of aan de rechterzijde gelegen is, tot betere ruimten voor de expositie kan komen. De grootere bezwaren die in deze plannen moeten opgelost worden, zijn in de benedenverdieping de ligging van de trappen, het kantoortje, en op de 1^{e} verdieping die van de bibliotheek en de bestuurskamer. De juiste verhouding naar de waarde dezer onderdeelen, door de ontwerpers er aan toegekend, is van veel belang. De een heeft meer gewicht gelegd op een monumentaal trappenhuis, de ander acht de genoemde lokalen van het meeste belang.

3°. De ontwerper heeft het geheele terrein op den beganen grond voor tentoonstelling bestemd, behalve een kleine vestibule; of wel de grootere vestibule tevens in de tentoonstellingsruimte begrepen, en de hoofdtrap in die ruimte gelegd. Geen kwaad denkbeeld. Het heeft echter, zooals blijkt uit een ontwerp waarvoor zeer bepaald deze distributie werd gekozen, groote bezwaren door de eigenaardige gesteldheid van het terrein. Wij gelooven dan ook niet, dat in dien zin eene goede oplossing mogelijk is.

Dit, wat in het algemeen de indeeling betreft. De vraag was niet van dien aard of het is natuurlijk, dat vele ontwerpen zeer groote familietrekken vertoonen. Wat de platte gronden betreft zoude het bovenstaande dus voldoende zijn. Wij willen echter over de meeste ontwerpen, naar volgorde zoo als zij in de zaal zijn opgehangen, nog een en ander opmerken, in de eerste plaats constateerende dat het peil hoog staat. Op 39 ontwerpen, slechts een 8-tal te behoeven weg te leggen omdat zij minder voor bespreking vatbaar zijn, is een gelukkig verschijnsel.

In het ontwerp „Incognito" is de tentoonstellingsruimte te veel verbrokkeld, en de galerijen daarin, zoowel als de toegangen tot deze laatste niet zoo praktisch als wel gewenscht mag worden. Ware de eerste vestibule weggelaten dan zou het plan veel gewonnen hebben hoewel daardoor nog niet het euvel zoude verholpen zijn, dat de glazen koepel, waardoor eerstens op de bovenverdieping en vervolgens in de tentoonstellingszalen licht moet aangebracht worden, verholpen is, vooral niet indien ter linkerzijde van het gebouw een hoogen muur wordt opgetrokken, iets wat mogelijk is en waardoor het licht aan de zuidzijde onderschept wordt. Voor den gevel een woord van lof. Die is goed begrepen, rustig, ernstig, en toch niet stijf, niet overladen en zeer geschikt om daarin bijvoorbeeld boven de ramen der 1e verdieping, een tegelversiering aan te brengen die de silhouet der ramen gunstig zal doen spreken. Ook het teekenwerk is goed en getuigt van bizondere nauwgezetheid.

Bij het volgende ontwerp „Sinter Klaas" is al te weinig gewicht gelegd op de tentoonstelling, die, begrijpen wij het goed, toch een der hoofdzaken in het gebouw moet zijn. In het aanbrengen van voldoende galerijen, die te laag worden en waardoor de verdiepingshoogte aan 't zelfde gebrek zal gaan lijden, is de inzender niet gelukkig geweest. De gevel, op eigenaardige wijze met een blijkbaar vaste hand geteekend, is dunkt ons niet die welke men mag wenschen voor een gebouw als gevraagd wordt, evenmin als den gevel van het ontwerp „Home", die meer bij een gesticht zoude passen, ja, dan zeer goed op zijn plaats zoude zijn indien het avant-corps meer sprak. In het laatstgenoemde ontwerp zijn vooral de achtergelegen tentoonstellingszalen niet gunstig en niet genoeg verlicht; de plaatsing vangalerijen is minder gelukkig, evenzoo de ligging van 't kantoortje. Voor bibliotheek en leeskamer zou het wenschelijker zijn de bestemming onderling te verwisselen.

E. N. Z. K. In dit ontwerp is te veel oppervlakte prijs gegeven, overigens is het denkbeeld der verdeeling niet onaardig. Gaanderijen kunnen met het oog op de verdiepingshoogte slechts in de met glas overdekte zaal worden aangebracht. Een tusschengelegen zaal ontvangt weinig zij- en indirekt bovenlicht, hetgeen niet gunstig kan zijn. De gevel is eenvoudig maar goed; de binnen ordonnantie, vooral van de vestibule, is met talent ontworpen; deze zou met den trap een sierlijk geheel kunnen vormen. Ook voor zijn teekenwerk verdient de ontwerper allen lof.

Door het aanbrengen van een gang, ter volle lengte van de grootste diepte afmeting van het gebouw, heeft de ontwerper van „Vooruit" bijna 30 M^{2}. grondvlakte nutteloos opgeofferd. Ook is zijn zaal voor het aanbrengen van galerijen te laag van verdieping, en te veel verbrokkeld door een daarin gelegen hoofdtrap. De gevel is niet zeer gelukkig, ook niet de variant daarop. Ware de ontwerper op het denkbeeld gekomen het avant-corps, wat betreft de onder- en eerste verdieping, rijker en minder zwaar op te vatten, voorzeker zou zijn gevel gewonnen hebben en beter effect maken.

Juist waar een hoogere verdieping gewenscht is en deze dus in den gevel ook kenbaar moest zijn, is de beneden verdieping van het ontwerp »L. L." te gedrukt. Zoowel op de grootte der tentoonstellingszalen als de verlichting daarvan is te weinig gelet geworden. Ook is die verlichting, wat betreft de achterste zalen, een struikelblok geweest voor den ontwerper van „Trouw", wiens gevel wel veel ramen, maar geen gelukkige indeeling en verhoudingen vertoont.

In het ontwerp „Struggle for life" is groot, bijna te veel gewicht gelegd op vestibule en hoofdtrap. De eerste zou nog tentoonstellingsruimte kunnen aanbieden, ware de verlichting beter. Het plaatsen van goede galerijen zal echter veel bezwaren opleveren. De gevel is wat zoetsappig van kleur en van weinig beteekenis.

Niet onaardig is het denkbeeld van den ontwerper van „M. t. b. d. B." die zijn trap in het diepst doorgaande gedeelte van het terrein brengt; de gang die er heen voert neemt echter te veel ruimte weg. Ook op de bovenverdieping is veel door gangen verloren gegaan. In den gevel zit een eigenaardig karakter, hij duidt op het aanwenden van baksteen in verschillende kleuren. De schetsmatig behandelde teekeningen zijn door een vaste hand uitgevoerd, die bewijst geheel vertrouwd te zijn met den stijl dien zij gekozen heeft. Dat deze echter bij voorkeur passend is voor het doel, daarin zijn wij het niet eens met den ontwerper.

Het ontwerp »Hope" is goed geteekend maar wat wollig opgemerkt. De gevel is verdienstelijk samengesteld uit aardige details. De indeeling der lokalen is echter niet praktisch, daar veel ruimte nutteloos wordt prijs gegeven.

Het ontwerp, gemerkt met „een cirkel waardoor een schuine lijn," is zeer goed begrepen. De tentoonstellingszalen met de galerijen in de achterste zaal die met glas overdekt is, zijn goed gelegen en verdeeld. Ware de voorzaal iets dieper, dan zoude de vergaderzaal op de eerste verdieping wat grooter kunnen worden, zonder in belangrijker kosten te vervallen. Zeer praktisch is

de ligging van den hoofdtrap waarbij slechts een minimum van ruimte is verloren gegaan. Het kantoortje ligt zeer goed, in een tusschenverdieping boven den ingang. Ook de bibliotheek kan zonder aan het plan te schaden wat grooter ontworpen worden. De gevel behoort onder de verdienstelijke, maar zou door krachtiger lijnen en tinten, de goede verhoudingen beter hebben doen uitkomen. Met de bouwsom schijnt rekening gehouden te zijn. De beide laatstgenoemde ontwerpen hebben, wat de inrichting van de achter gelegen tentoonstellingszaal betreft, groote familietrekken, ook wat keuze van kleur en wijze van opwerken betreft.

Jammer, dat de ontwerper van „1842" niet gelukkiger is geweest met de verlichting der zalen, waarvan een bijna geheel duister en twee der achterliggende slecht verlicht zijn. Ook de vestibule en trap nemen heel wat ruimte in. Op schilderachtige wijze en met weinig middelen is de gevel geteekend, die onmiskenbaar veel verdiensten bezit, en nog beter zoude zijn, indien de erkers er beter mede verbonden waren.

Het plan van „concurrentie" is geheel in overeenstemming met den gevel, die een rustigen en statigen indruk maakt en zeer veel zoude gewonnen hebben, zoo de ontwerper door het breeder maken der ramen de totaal indruk wat minder zwaar had doen zijn. Trap en vestibule zijn te groot, en het gebouw heeft een verdieping te veel.

Eenvoudig, maar wel geslaagd is de schoone gevel van het ontwerp „tot oefening", dat overigens wel doordacht is. Jammer is het, dat de tentoonstellingszalen wat klein zijn en er te weinig gewicht aan gehecht is. Had de ontwerper de vestibule beter verlicht en geschikt gemaakt voor tentoonstellen, en voor de onderlinge afscheidingen der tentoonstellingszalen enkele kolommen in plaats van volle wanden genomen, dan ware, dunkt ons, dit ontwerp zeker in aanmerking gekomen. De teekening van den gevel is zeer verdienstelijk.

Santa Fé. Hier hebben wij te doen met twee ontwerpen. De platte grond A heeft niet voldaan aan de eischen omtrent het licht gesteld, daarentegen is B goed van inrichting, ook wat de verdiepingshoogte aangaat. Een ietwat breedere vestibule zal aan het ontwerp niet schaden, tevens met het oog op eventueele inrichting voor woonhuizen. De bibliotheek vooral is goed. De gevel A is goed van verhoudingen en vertoont oud-Hollandsche renaissance vormen, maar had wat krachtiger geteekend kunnen worden.

De ontwerper van „Hier zijn wij" heeft er geen of weinig acht op geslagen, dat het terrein *f* 75 de M². kost, anders had hij zeker niet $^1/_3$ gedeelte daarvan laten verloren gaan door entrée, tochtportaal, vestibule en trappen. De tentoonstellingszalen zijn lang, te smal, en slecht verlicht met onpraktische gaanderijen. De gevel is niet geschikt voor een gebouw als verlangd wordt; zijne middenpartei doet denken aan den toren van het Doelen Hôtel te Amsterdam. Ook het teekenwerk is wat zwak en vooral voor een potloodschets te doezelig.

EXCELSIOR, een ontwerp in Oud-Hollandschen geest, is zeer verdienstelijk en met talent in inkt gewasschen. Meer succes zou de ontwerper zeker behaald hebben indien de indeeling van het plan praktischer ware geweest. Aan een hoofdtrap is wel wat te veel ruimte opgeofferd, terwijl de verdeeling van de overschietende oppervlakte in tentoonstellingszalen, eenigszins gezocht is. Ook op de eerste verdieping is bijna $^1/_4$ van het daar ingenomen grondvlak aan een vestibule en trappenhuis afgestaan; hieruit volgt, dat bijna het geheele terrein op die verdieping moest ingenomen worden, iets hetwelk tot een duur plan aanleiding geeft. Ook wordt daardoor een der expositie-lokalen veel te donker. De 2e verdieping is wat te royaal opgevat, het is geen zolderverdieping meer. Bij nadere beschouwing zou een minder zwaar topgeveltje geen schade doen. Niettemin, de gevel blijft behooren tot de verdienstelijkste.

De ontwerper van „Fides" heeft zeer veel werk van zijn ontwerp gemaakt, misschien te veel en is daardoor te kleurig geworden. Rijziger vormen zouden geen schade gedaan hebben. De platte gronden zijn niet zeer gelukkig uitgevallen, evenmin zal de verlichting der tentoonstellingszalen aan het doel beantwoorden.

Tot de beste ontwerpen behoort „Res nou verba", waarvan de gevel in details onmiskenbare overeenkomst verraadt met dien van de Maatschappij van den Werkenden stand. De met zeer veel talent behandelde gekleurde gevel, zal onmogelijk voor het beschikbare geld kunnen uitgevoerd worden, met den gewijzigde gevel zou dit misschien beter gaan, daar hij tevens geschikt is voor reclame door het aanbrengen vanverschillende bouwartikelen. De ontwerper heeft 't zij voor aan te brengen galerijen, 't zij denkende aan eventueele verbouwing veel, misschien zelfs te veel, steunpunten in de tentoonstellingszalen aangebracht. Wat de galerijen betreft, de meeste zijn voor expositie geheel ongeschikt, daar zij bijna geen wandvlakte aanbieden. Ook is de achterste dezer zalen te weinig verlicht, met het oog op de belendende gebouwen. De ligging van de vestibule en trap, en de inrichting van deze laatste is hoogst praktisch en goed gedacht, daar de ruimte daardoor ingenomen nog voor tentoonstelling kan gebruikt worden. De vergaderzaal is te ruim opgevat, wordt deze echter kleiner, dan zal de verlichting der benedenzalen daardoor winnen. De ligging van de bestuurskamer vlak achter de leeskamer is voor verbetering vatbaar.

In „Bramante" zien wij een weldoordacht, praktisch voor het doel ingericht plan, dat met kleine wijzigingen wat de indeeling betreft onder de beste behoort. Met het vroeger besproken plan gemerkt „met een cirkel met schuine lijn," heeft het veel overeenkomst. De ontwerper schijnt echter meer te hechten aan een monumentalen trap; uitgevoerd volgens het ontwerp, kan die dan ook wanneer het trappenhnis met een glazen koepel overdekt is, een schoon effekt maken. Het neemt niet weg dat wij gelooven, dat bezuiniging op den trapaanleg en de vestibule nog zonder schade kan plaats hebben. De bibliotheek kan daardoor aan oppervlakte winnen; ook is er naar ons oordeel niets tegen, het

expositiezaaltje voor teekeningen, door opoffering van de daarachter gelegen binnenplaats, te vergrooten. De ligging van het kantoortje is handig gevonden, maar wil het er niet te donker in zijn, dan moet in de zaal wandvlakte opgeofferd worden. Dit lokaaltje zou echter even goed naast den hoofdingang passen, terwijl de daar liggende privaten beter elders kunnen geplaatst worden. Het streven in dit plan is, afgezien van het trappenhuis, blijkbaar dit geweest: niet meer geven dan het hoogst noodige, daarbij het meeste letten op productiviteit van het gebouw. Dit heeft trouwens de ontwerper van het antwoord met den cirkel gemerkt, ook betracht. Drie woonhuizen liggen er voor den oppervlakkigen beschouwer misschien niet in, toch is het niet gewaagd te veronderstellen, dat de ontwerper er deze zoodanig in gedacht heeft, dat het terrein door de tentoonstellingszalen ingenomen, veranderd kan worden in een ruime benedenwoning met een tweede daarboven. Mits bij den gevel zuinigheid betracht wordt, is het plan voor de gestelde som uit te voeren. De vergaderzaal kan, zonder het plan te schaden, wat grooter worden, de conciergewoning is wat klein.

De gevel behoort onder de beste, en het teekenwerk is met dat van het na te melden ontwerp "Excelsior" — beiden in inkt gewasschen — het meest artistiek behandelde. Mocht de ontwerper wat minder Italiaansch, wat meer Hollandsch worden in zijn volgend ontwerp, dan zal dit zeker tot aanbeveling kunnen strekken.

„Salve" is een ontwerp, dat, wat de gevels betreft, op den eersten blik onrustig schijnt en twijfelen doet of het wel ernstig is doordacht. Bij nauwkeuriger beschouwing en beredeneering der detailvormen, zal men echter de opmerking maken, dat het onrustige voor een groot deel moet worden toegeschreven aan de wijze van teekenen — overigens zeer verdienstelijk. Aanmerkingen op de onderdeelen zal men ook spoedig laten varen, vooral wanneer men ziet, dat de ontwerper in een gewijzigd plan getoont heeft in te zien, dat kalmer vormen ook zijne keuze zijn. Die tweede gevel is veel beter dan de eerste en zou nog meer winnen zoo breedere penanten aan de beide geveleinden, het geheel meer steun gaven. De gevels zijn overigens origineel en geestig; jammer dat door trap en binnenplaats ongeveer $^1/_3$ van het terrein voor tentoonstelling verloren is gegaan, en wandvlakte ook niet in voldoende mate aanwezig is. De verlichting van de bestuurskamer in zeer onvoldoende, de grootte van bibliotheek en vergaderzaal zoo ruim als men die wenschen kan. Een privaat is alleen op de 1° verdieping aanwezig, met een ingang in de buitenlucht, en alleen te bereiken door de bestuurskamer.

De platte gronden van het ontwerp „Tute Celer et Jucunde," getuigen van studie en ondervinding. Zij behooren onder de meest praktische, en geven op de bovendieping een gezellige indeeling. Beter ware het echter dunkt ons geweest ook de smalle binnenplaats, achter de beneden zalen gelegen, nog met deze te vereenigen, waardoor ook de verlichting in die vertrekken beter zoude geworden zijn. Dat het licht van af die binnenplaats niet voldoende kan zijn, heeft de ontwerper zelve ingezien door aan bibliotheek en leeskamer, waarvan de onderling verwisselde ligging misschien wenschelijk zoude zijn, behalve zijlicht ook bovenlicht te geven. Het kantoortje op een tusschenverdieping is niet voldoende verlicht; ware ook de vestibule minder duister, dan zou deze nog bij de tentoonstellingruimte gevoegd kunnen worden. Met zeer kleine wijzigingen is deze indeeling veel te verbeteren. De gevel is wat droog; het teekenwerk is geheel schetsmatig en met weinig middelen uitgevoerd. Naast het meer brutaler behandelde van „Bramante" valt het af.

Het ontwerp met een „rood kruis" gemerkt, heeft geen ruim verlichte tentoonstellingszalen; de gaanderijen in de voorzalen zijn te smal en te donker; beter ware het geweest deze in de achterzaal met bovenlicht aan te brengen, zooals voor de hand ligt. Laatstgenoemde zaal zal met een overdekking als ontworpen is, te donker zijn. De gevel, die een overbodige verdieping aangeeft, is wat te gerekt van verhouding.

Wat de platte gronden van „Excelsior" (in schrijfletters) aangaat, de indeeling die de ontwerper voor oogen heeft gehad, is niet tot haar recht gekomen, iets hetgeen met het oog op gevel II zeer is te betreuren. Ware het terrein breeder en dieper, in een woord grooter geweest, de indeeling van Excelsior zou de meest gewenschte geweest zijn. Jammer is het, dat de ontwerper te grootsche gedachten gehad heeft, zelfs kenbaar in dien gevel II, die, de geniale ontwerper houde het ons ten goede, te grootsch voor het bestek is; waarmede bedoeld wordt, dat wellicht bij de uitvoering blijken zou, dat de vormen, voor den gekozen stijl, te klein zijn.

In den platten grond van plan I is de groote ruimte voor tentoonstelling slechts matig verlicht, even als de smalle zijzalen. In plan II heeft de ontwerper zijn denkbeeld, een groote monumentale vestibule die het hoofdmoment der expositie uitmaakt — nader ontwikkeld; de zijzalen zijn echter even smal gebleven, en van af de binnenplaatsen te weinig verlicht. In beide plattegronden heeft de vergaderzaal geen gelukkige verhoudingen.

Gevel I is een waardigen gevel voor drie woonhuizen onder één dak; gevel II is geniaal gedacht in berg- en baksteen, en van een ontwerper die vertrouwd is met de Italiaansche Renaissance. De verhoudingen zijn edel.

De ontwerper is door zijne te grootsche denkbeelden misleid geworden — wat de indeeling betreft. Het teekenwerk is in een woord prachtig, fijn van toon, en toch vlug gedaan. Welk een effekten hier en daar met weinig middelen!

De ontwerper van Clythia heeft, wat de verlichtingbetreft, gezondigd tegen bepalingen van het programma en overigens de tentoonstellingsruimte wat veel verbrokkeld en niet voldoende verlicht. De distributie op de eerste verdieping is minder gelukkig, waardoor behalve de hoofdtrap nog een zijtrap noodig werd. Ook aan gangen is veel ruimte verloren gegaan. De wandeling die het bestuur van uit zijn kamer naar de vergaderzaal moet maken, is te groot, en die laatste zal inwendig, aan de straatzijde, geen

aangenaam effekt maken. Twee geheel verschillende ramen dienen er tot verlichting. In de behandeling der Oud-Hollandsche vormen, is de ontwerper ditmaal — het blijkt uit de teekening dat hij er overigens oog voor heeft — niet geukkig geweest, evenmin als in de kleur die wat schel is en eentoonig. Het teekenwerk is echter handig uitgevoerd.

Ook heeft de ontwerper van „een Schets" de bepalingen omtrent het licht niet juist opgevat. Hij zoekt het op half verboden plaats. De tentoonstellingszalen zijn aan de achterzijde donker, en de vergaderzaal niet aangenaam van verhoudingen. De gevel bevat veel goeds, is goed van verhouding en van teekening.

Op de tafel vonden wij onder de overschietende projekten een paar ontwerpen die onze aandacht trokken, en wel „In Magnis sat est voluisse," om de platte gronden die, ware het denkbeeld daarin neergelegd beter uitgewerkt, tot de goeden zoude behoord hebben, en het ontwerp „Debut" om den gevel, die — hoewel al te schetsmatig in een uurtje gemaakt, talent verraadt.

De ingekomen antwoorden getuigen van de medewerking van vele der beste krachten die de Maatschappij bezit. Dit is een gelukkig teeken.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING HAARLEM EN OMSTREKEN, GEHOUDEN OP 27 NOVEMBER 1883.

De vergadering wordt door den Voorzitter geopend. De notulen der vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd, naar aanleiding waarvan de Voorzitter vraagt of ook een der leden reeds wenscht terug te komen op de kwestie van behandeling van Portland cement. Eenige leden, bezig zijnde om proeven te nemen die nog geen genoegzaam resultaat hebben opgeleverd, verzoeken daarom nog eenig uitstel tot het uitbrengen van rapport, waartoe de Voorzitter zich zeer houdt aanbevolen, met verzoek die rapporten schriftelijk in de vergadering te brengen.

De heer van den Arend vestigt de aandacht op eenige pleisterwerken met genoemd bouwmateriaal, voor eenige jaren reeds onder zijn toezicht aangebracht, welke zich nog in zeer goeden staat bevinden.

De kwestie over voegspecie wordt mede nog aangehouden.

Op verzoek van den Voorzitter worden door den Secretaris, de heer J. Leyh ter tafel gebracht: de teekeningen van het plan eener nieuw te bouwen draaibrug over het Spaarne, een werk van grooten omvang en belangrijk genoeg om aan de leden mede te deelen en aan hun oordeel te onderwerpen, zoowel met het oog op den bouw als op de plaatsing, en de wijziging van het terrein tot groote verbetering der passage over de brug, benevens de doorvaart.

Het plan werd met ingenomenheid door de leden beschouwd en met algemeene goedkeuring werd dank gezegd voor de mededeeling.

De geheele brug is lang + 35 M. bij eene breedte van 7 M. met twee doorvaart openingen van 8 M.; de bovenkant der brug ligt op 2.43 M. + AP.

Het werk, wat den onderbouw betreft, is aangenomen door den heer B. Zuithof, terwijl de bovenbouw door de IJzergieterij »de Prins van Oranje" zal worden geleverd.

Als ingekomen stuk wordt voorgelezen een brief van de afdeeling Rotterdam, met eenige afschriften van een programma van prijsvragen, die met een gepast woord van aanbeveling door den Voorzitter aan de belanghebbende leden worden uitgereikt.

Nog wordt mededeeling gedaan, dat de afdeeling weder een lid (de heer Malefijt) door den dood heeft verloren.

Daarna wordt de vergadering, onder dankzegging aan de leden voor de trouwe opkomst, gesloten.

VRAAGBAAK.

ANTWOORD 35. — De formule welke Weisbach voor de snelheid geeft waarmede het water door eene buis, als in de vraag bedoeld, stroomt, is:

$$v = \sqrt{\frac{2\,g\,h}{1.505 + f \times \frac{l}{a}}}$$

In deze formule is g de versnelling van de zwaartekracht. In meters uitgedrukt zijn h, l en a respectievelijk de hoogte van het waterverschil, de lengte van de buis, en de grootte van een der zijden van de vierkante doorsnede van deze.

Deze waarde van f is niet standvastig, doch verandert met de snelheid waarmede het water door de buis stroomt. Gemiddeld is deze te stellen op 0,025, aannemende dat de buis inwendig glad geschaafd is.

Berekenen wij met deze gegevens de waarde van het tweede lid der formule dan verkrijgen wij de doorstroomingsnelheid in Metermaat. In een uur stroomt door de buis $3600\,a^2\,v$ kubieke M. water.

De formule herleidt zich nu gemakkelijk tot

$$v = \sqrt{\frac{2\,a\,g\,h}{1.505a + 0{,}025\,l}}$$

en wanneer wij de gevraagde hoeveelheid water Q noemen

$$\text{is } Q = 3600\,a^2 \sqrt{\frac{2\,a\,g\,h}{1.505\,a + 0{,}025\,l}}.$$

Wij hebben dan $2g = 19.6$, $h = 1$, $a = 0{,}2$ en $l = 6$ zijnde $Q = 2.94 \times 144$ M³. $= 423,36$ M².

V. R.

BIJ DE PLAAT.

De plaat, gevoegd bij dit nummer van het Weekblad, bevat eenige Schetsen, door den heer P. J. Houtzagers, genomen naar eigen ontwerpen en naar hier en daar gevonden voorwerpen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

De eerstvolgende vergadering der afdeeling Amsterdam zal gehouden worden op Vrijdag den 7 December a. s. des avonds ten 8 ure in het gebouw **Eensgezindheid,** op het Spui.

Na mededeelingen van het Bestuur, zal als spreker optreden de Heer Dr. N. P. Kapteijn, met eene bijdrage over den mastbok en andere bijzonderheden van de tentoonstelling.

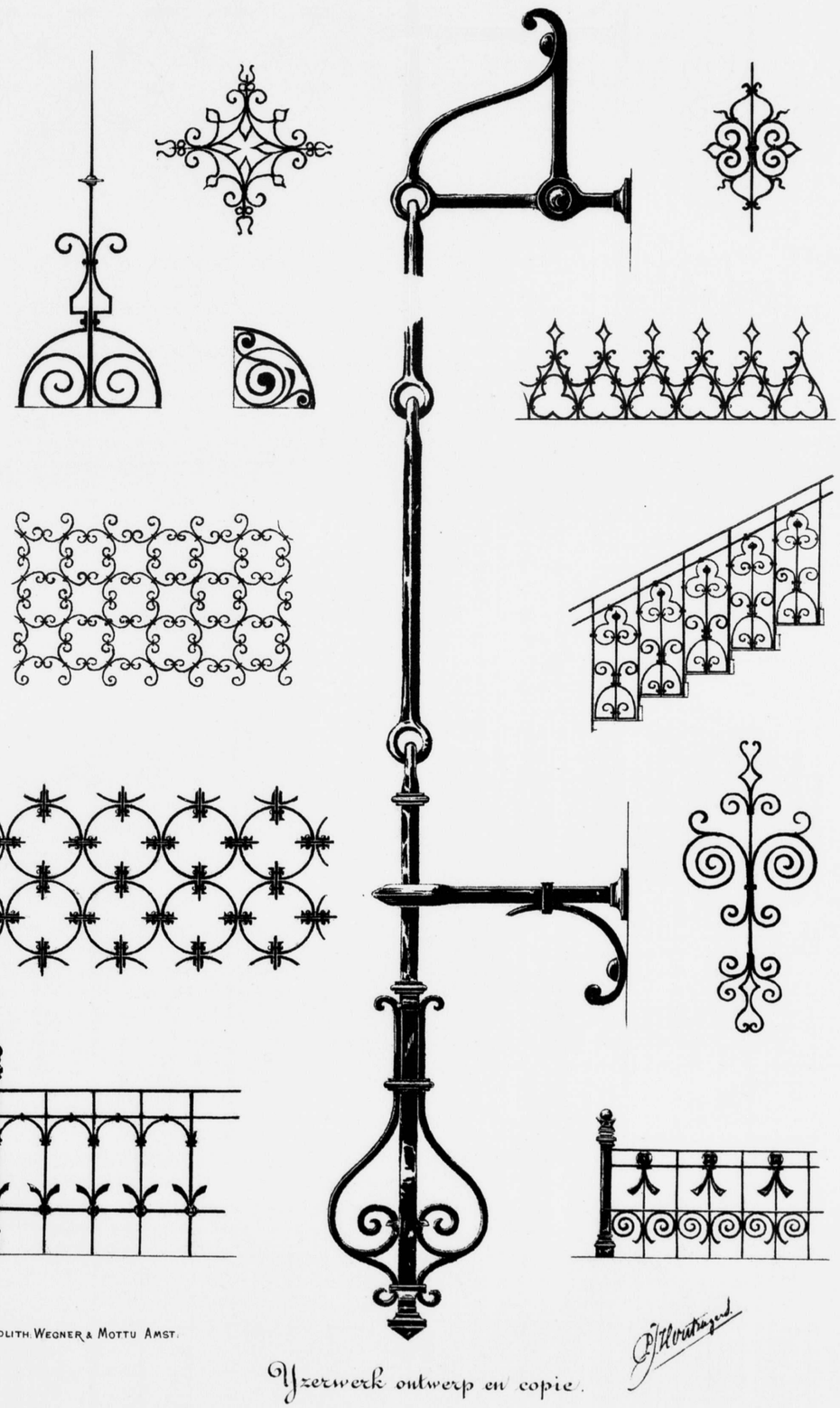

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

3DE JAARGANG. ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST. N°. 50. 13 DECEMBER 1883

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN en F. J. NIEUWENHUIS.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

OFFICIEEL GEDEELTE: Verslag van de Vergadering der afdeelmg Amsterdam, gehouden 7 December 1883. — NIET OFFICIEEL GEDEELTE: De Woningbouw der Neder Saxers en hare beteekenis voor de algemeene geschiedenis der Bouwkunst. — Binnenlandsche berichten. — Vraagbaak. — Afloop van Aanbestedingen.

PLAAT: Behoort bij het opstel over de woningbouw der Neder-Saxers.

DE WONINGBOUW DER NEDER SAXERS EN HARE BETEEKENIS VOOR DE ALGEMEENE GESCHIEDENIS DER BOUWKUNST.

Uit het Duitsch vertaald.

Indien men de ontwikkeling van den Germaanschen profaanbouw tijdens de middeleeuwen nagaat, dan zou men, evenals zulks het geval is met den kerkenbouw, de grondbeginselen waaraan hij zijn bestaan dankt bij de ouden willen zoeken, en dus om die reden tot het woonhuis van de Romeinen willen afdalen; eene nadere beschouwing zal spoedig het bewijs leveren, dat daarmede den verkeerden weg wordt ingeslagen.

Bij zijn kerken- en vestingbouw heeft de Germaan zich naar de Romeinen gevoegd, maar ondanks dit, blijft zijn woonhuis werkelijk duitsch.

Van het oud Germaansche woonhuis kwamen geen overblijfselen tot ons; om dus de inrichting daarvan te leeren kennen riep men de letterkunde te hulp, maar, het bouwen op letterkundigen grondslag is zeer moeielijk, ja! het is bijna onmogelijk om uit de beschrijving, die Vitruvius ons geeft van den Toskaanschen tempel en het Grieksche woonhuis, een van beiden te construeeren; waarbij nog opgemerkt kan worden dat Vitruvius, als bouwmeester, zijn best deed om die beschrijving zoo duidelijk mogelijk te doen zijn.

Wat verder op die wijze nog tot ons gekomen is, danken wij aan de opgaven van verschillende schrijvers. De onderwerpen, hoewel van anderen aard, die zij behandelden, kunnen toch voor het verder onderzoek niet gemist worden.

De voornaamste bron waaruit geput wordt is de Germania van Tacitus.

„Hunne dorpen," zegt Tacitus, „zijn niet zooals bij „ons aaneengebouwd, maar ieder plaatst zijne woning „op een vrij terrein, hetzij om die zoodoende tegen „brandgevaar te beveiligen, of wel omdat men met eene „andere wijze van bouwen onbekend was."

Ziehier dus een groot verschil in bouwwijze tusschen de Grieken en Italianen eenerzijds en de Germanen ter andere zijde.

Het bouwen met gemeenschappelijke tusschenmuren was in Italië reeds vroeg in zwang, en in vele landen die eenigen tijd onder Rome's heerschappij stonden, werd dit bouwstelsel aangenomen; de Alpenpassen vormen de grenslijn.

Langs de Brennerpas vindt men tot Kufstein en verder tot Passau (Bosodurum) en Salzburg (Juvavium) de steenen huizen met gemeenschappelijke tusschenmuren, dikwerf afgebroken daken en horizontale gevelbekroningen, terwijl in Tyrol en verder noordwaarts tot aan het Beiersche woud, de houtconstructie allerwege gebruikelijk is.

De Germaan plaatst, geheel in strijd met deze Italiaansche wijze van bouwen, zijn huis op een open en vrij terrein, en Tacitus dwaalt wanneer hij de oorzaak daarvan zoekt in onbekendheid met eene andere bouwwijze of in veilig-

heid tegen brandgevaar. Neen, alleen de beteekenis van „hof" als vrij eigendom (terra Salica) en de van hunne voorvaderen overgenomen gewoonte, zijn de redenen daarvan

„Bû endi bodlos, hûs endi hoba," zijn de oude spreuken die beteekenen, dat de Germaan zich zijn huis met den daarbij behoorenden grond als een onvervreembaar goed voorstelt.

Ook wij spreken nog van huis en hof, onder welk laatste woord de Germaan het vrije terrein om zijn huis verstaat, niet de binnenplaats (lichthof), het Peristyl of het Toskaansche Atrium.

Laat, en zeer tegen hunnen zin, hebben de Germanen voor hunne steden de aaneengesloten wijze van bouwen aangenomen.

Nadat Tacitus in korte trekken de aanleg van hunne dorpen omschreven heeft, beschrijft hij als volgt hun huis.

„Zij gebruiken bak- noch breuksteen, maar wenden het „hout tot allerlei doeleinden aan, zonder met de eischen „der schoonheid te rade te gaan. Sommige gedeelten „bestrijken zij met eene aardsoort die zoo zuiver en „glanzend is, dat zij als plaatsvervanger van verfwerk „beschouwd kan worden.

In deze omschrijving zagen tal van geleerden eene duidelijke aanwijzing op welke wijze het oud Germaansche woonhuis was ingericht; maar de architekt kan zich met eene dergelijke omschrijving niet tevreden stellen. Uit deze beschrijvingen den vorm van het woonhuis af te leiden, is onmogelijk; alleen kan men met zekerheid bepalen, dat het hout als voornaamste bouwmateriaal daarvoor werd gebezigd, en hoewel meerdere beschrijvingen met die van Tacitus overeenstemmen, geeft geen van allen een voldoend uitsluitsel aangaande den woonhuisbouw der Germanen.

Er zijn eenige, zoogenaamde huisurnen tot ons gekomen, die ons beter in staat stellen tot een besluit te geraken. Het is bekend, dat bij meerdere volken het gebruik in zwang was om de asch van afgestorvenen in urnen te bewaren, die den vorm van een huis bezaten, welke urnen het eerst in het Albanische gebergte gevonden werden, terwijl er in 1844 in Duitschland eene bij Anherleben werd opgegraven, die zich nu in het museum te Berlijn bevindt. Die urn heeft eene vierhoekige gedaante, waarop aan de eene zijde eene deur en de nabootsing van een hoog stroodak wordt aangetroffen.

Plinius vermeld ook, dat stroo als het voornaamste bedekkingsmateriaal voor daken dienst deed.

Er bestaat nog een oud godsdienstig gedicht der Saxers „de Heliand" genaamd, dat ons, behalve de bronnen door klassieke schrijvers nagelaten, in staat stelt er een en ander uit te putten. Vermoedelijk liet Lodewijk de Vrome dit in de 9e eeuw vervaardigen en wees de bekeering der Saxers tot het Christendom als grondslag daarvoor aan. Het is echter van voldoende bekendheid, dat die volksstam hardnekkig weigerde het Christendom aan te nemen; alle pogingen om ze daartoe te dwingen leden schipbreuk, zoodat de dichter genoodzaakt was de Germaansche toestanden als de hunne te schetsen.

Dat gedicht is voor de Germaansche oudheid van groot belang, maar het geeft menig uitsluitsel omtrent de toenmalige wijze van bouwen.

Onder verschillende benamingen komt het woonhuis in die beschrijving voor, nu eens heet het bû (gebouw) dan weder hûs (huis) of seli (vertrek), terwijl dit laatste dikwerf als samengesteld woord voorkomt b. v. in: gastselli, hornselli enz.

Het rijm maakte het gebruik van die woorden dikwerf noodzakelijk, waardoor het moeielijk valt de juiste beteekenis daarvan te bepalen.

Men noemde het inwendige van het huis halla of fletti; het eerste, ons woord hal, beteekent zeker eene groote ruimte, waarvan ook in den Beowulf gesproken wordt. De toepassing van het woord fletti in de beteekenis van het hoogduitsche Fletz (vlot) is eene ongerijmdheid wanneer wij lezen: dat de priesters, Herodus, zooals toen ter tijde gebruikelijk was bij de ontvangst van eenen Koning, in zijn Fletz begroetten en dat bij de bruiloft te Kana, de gasten in een Fletz bijeenkwamen. Daaruit blijkt ten volste, de onmogelijke beteekenis aan dat woord gegeven terwijl de juiste voor de hand ligt.

Het Nedersaxische boerenhuis is volgens het type van de oud Germaansche woning ingericht en het kan als eene aanvulling daarvan beschouwd worden.

Zij die het tegenwoordige Westphaalsche boerenhuis kennen in de vuile werkelijkheid, zooals het zich aan ons oog voordoet, zullen moeten toestemmen, dat de woning bij onze Duitsche voorouders niet veel oorspronkelijker konde zijn.

In het Noorden van Westphalen, tusschen den Rijn, Osnabrück en Minden, bleef de Neder-Saxische bouwwijze het meest ongeschonden bewaard, waarvan de oorzaak gezocht moet worden in de eigenaardige wijze van beoefening van den landbouw.

„Zij bouwen geheel op zich zelf staande of in een „buurtschap waar eene bron, het bouwland of een bosch „hun bevalt," verhaalt ons Tacitus, en zooals dit voor twee duizend jaar het geval was, zoo vindt men het daar nog heden ten dage.

De afstammelingen der Bructeren kennen geen aaneengebouwde dorpen, zij wonen in buurtschappen, die uit ver van elkander gelegen boerderijen bestaan. Ieder bouwt daar zijn huis te midden van zijn bouwland en de buurman woont aan de overzijde van het bosch op eenen afstand van een Kilometer of meer.

Op hunnen grond, maar vrij van de woning, staan nog eenige huurhuizen, kleinere woningen voor dienstbaren, die ter vergoeding voor de diensten die zij bewijzen, behalve die woning ook nog eenig land in vruchtgebruik ontvangen.

In den tijd door Tacitus beschreven, was het evenzoo gesteld, hij zegt daarvan „ieder had zijn eigen woning, zijn eigen haard."

Deze huurhuizen zijn ingericht als het boerenhuis, dat zij dus in het klein voorstellen.

De boeren erven zijn omringd door eenen lagen muur of borstweering van leem of steen, soms ook door slooten, terwijl midden op dat terrein het huis staat, waaromheen nog eenige schuren tot berging van wagens, landbouwgereedschappen enz., verder is de open ruimte met eikenboomen beplant, waarvan de vruchten tot voeder voor de zwijnen dienen. Het gedeelte grond, aan de voorzijde van het huis gelegen, is ingericht als boomgaard of moestuin.

Wanneer men dat woonhuis meer aandachtig gaat beschouwen, dan valt over de gebruikte materialen en de wijze van uitvoering het volgende op te merken, waarmede men plaat I vergelijke.

Het plint, men zou kunnen zeggen de fundeering, bestaat uit breuksteen in leem gemetseld, terwijl de buitenwanden uit vakwerk zijn samengesteld. Zware eiken stijlen rusten onmiddelijk op de fundeering of op eene voetplaat; onderling zijn deze stijlen door horizontale dwarsliggers en van boven door eene bovenplaat verbonden. Versterkingen, om eene verschuiving in de richting der lengte-as tegen te gaan, ontbreken geheel.

De zijdelingsche druk van de kappen op de wanden wordt tegengegaan door dwarsbalken, die stevig aan de stijlen bevestigd zijn of met eene pen daar doorheengewerkt en met eene wig opgesloten worden, zie plaat II, fig. 1.

De aldus ontstane vakken voorziet men van een teenen vlechtwerk, aan beide zijden met leem bestreken, terwijl in later tijd de vakvulling in metselwerk werd uitgevoerd.

De kapconstructie is zeer eenvoudig, zij bestaat, zie plaat I, uit binten van eikenhout, door schooren of karbeels in hun stand gehouden; van eene geregelde spantverdeeling is hier geen sprake, men bezigde voorts een vlechtwerk, dat op de hoofdbinten rust en dat nu eens evenwijdig aan—, dan weder loodrecht op de richting der dakstoelen staat.

Het stroo, dat als dekkingsmateriaal dienst doet, wordt op dit vlechtwerk gelegd en aan den nok door houtwerk bijeengehouden.

De gevels zijn veelal versierd met zich in een nok kruisende windveeren, die aan het uiteinde voorzien zijn van ruw uitgesneden paardenkoppen.

De indeeling der woning is als volgt:

Het voorste gedeelte van het huis is op verschillende wijzen ingericht; bij de meeste nieuwe woningen komt men door eene breede, zich in den gevel bevindende en uit twee slagen bestaande deur, in het huis. Bij de oudere woningen wordt die deur door eene overstekende en met stroo gedekte kap tegen den regen beschut; soms wordt daar eene overdekte ruimte gevormd door twee vleugels die buiten den gevel reiken en welke door een tentdak zijn afgedekt; ook wordt die ruimte meermalen verkregen door de deur niet in den gevel, maar binnenwaarts te plaatsen.

De hierdoor ontstane ruimte heet „Utlucht" en de deur aan het ondereinde daarvan gelegen, „Nierndüer."

Door deze Utlucht komt men in het voornaamste gedeelte van het huis, de „Deele" (deel) genaamd, die vooraan tot dorschvloer dient, terwijl aan de achterzijde zich de „Fleet" met keuken en ruimte voor het huiswerk, zoomede de woonkamers bevinden.

De Fleet strekt zich over de geheele breedte van het huis uit, wordt zijdelings door ramen verlicht en staat door twee deuren met de buitenwereld in gemeenschap. Tegenover de Nierndüer ligt tegen het midden van den muur de haard, bestaande uit eenen steenen plaat, een weinig boven den grond verheven.

In de omstreken van Bünde en der Porta-Westphalica treft men zeer oude huizen aan, waar de schoorsteen geheel ontbreekt en in plaats waarvan zich boven de stookplaats eene groote, uit planken samengestelde rookkamer, „Oeste genaamd, bevindt, waarin het vleesch te rooken wordt gehangen; na door die Oeste te zijn gegaan, zoekt de rook een uitweg door het dak of de deuren. Aan den haard, waar bijna den geheelen dag het vuur brandt, is de plaats van de vrouw des huizes; van hieruit overziet zij het geheel en leidt de bezigheden van het dienstpersoneel. Hier komt het gezin eten; hier worden de bezoeken ontvangen en hier werd, volgens den dichter van den Heliand, Herodus door de priesters begroet.

Door eenen gevlochten en met leem bestreken muur is de Fleet van de kamers gescheiden, terwijl, zoover de haard reikt, die muur gemetseld is; in lateren tijd werden Fleet en Deele ook door eenen muur van elkaar gescheiden. De kamer wordt door een groot geschakeld kozijn verlicht, dat in den achtergevel is geplaatst.

Aan weerskanten van de Deele liggen de stallen, die aan eene zijde open zijn, en de grondslag daarvan ligt zooveel lager, dat het vee het voedsel van de Deele uit tot zich nemen kan.

De vertrekken tusschen de stallen en de Fleet dienen voor verschillende doeleinden, maar zijn meestal gesloten.

Boven de woon- en voorraadkamers, alsmede boven de zijgedeelten van de Fleet, zijn onder de bekapping dakkamertjes aangebracht.

Aldus ziet in hoofdzaak het Noord-Westphaalsche boerenhuis er uit; in het zuiden van Westphalen strekt zich de Deele over de volle lengte van het gebouw uit, de indeeling is eenvoudiger en de Fleet beslaat de volle breedte van het huis niet meer.

De tijd bracht ook hierin veranderingen; men trok bij de nieuwere woningen de buitenmuren hooger op, zoodat de dakkamertjes horizontaal overdekt konden worden en zij hun licht van ter zijde ontvingen.

De kamers zijn naar de voorzijde van het gebouw verlegd en de haard verruilde zijne oude plaats met eene aan den zijkant der Deele gelegen; hierdoor werden de stallingen naar de achterzijde van het gebouw verlegd.

Gaan wij nu bij den woningbouw eene schrede verder, dan moeten wij het eerst onze aandacht vestigen op het koopmanshuis tijdens het Hanseverbond, zie de figuren 2 en 3 op plaat II.

Het vlechtwerk is hier door metselwerk vervangen, de keuken, de trap en eenige meer of min ondergeschikte vertrekken komen in de plaats van de stallen en onder het dak treft men de graanzolders aan.

Het oorspronkelijke Noordduitsche koopmanshuis schijnt slechts eene verdieping gelijkvloers en eene lage tusschen verdieping te hebben gehad; eerst later kwamen er meerdere bij, die van vlechtwerk werden opgetrokken.

De verdieping gelijkvloers en de tusschen verdieping werden in de rooilijn der straat gebouwd, terwijl de hooger gelegen verdiepingen buiten die lijn sprongen, en men ziet uit de figuren 2 en 3, dat de verdieping gelijkvloers als insteekverdieping werd behandeld, waarboven de cordonlijst werd aangebracht.

Het meerdere gebruik van het vensterglas, waardoor de vertrekken gezelliger werden, was oorzaak dat men in de steden en ten platte lande die bouwwijze weldra liet varen.

De Deele ontving haar licht door de groote deur aan de voorzijde van het huis en door de openingen boven de zijdeuren van de Fleet, maar naast die deuren vindt men tegenwoordig ramen, die, zooals duidelijk blijkt, er later in zijn aangebracht.

Door de invoering van het vensterglas komen de kamers in het oud Saxische woonhuis meer tot hun recht, maar nu daardoor die kamers in werkelijkheid woonvertrekken worden, verdwijnt door de verplaatsing van Deele, haard enz., de eenheid die de woning vroeger kenmerkte.

De figuren 4 en 5, op plaat II, die de plattegronden van een boerenhuis te Heisebeck aan de Weser voorstellen, geven ons een overzicht van eene dergelijke wijziging. In zijne patriottische fantasiën schetst Justus Möser ons die wijze van bouwen meesterlijk; hij zegt:

„De boerenwoning is, wat hare indeeling betreft, zoo „volkomen, dat men haar als een model beschouwen „kan. De haard is in het midden van het huis zoodanig „aangebracht, dat de vrouw, die daaraan plaatsgenomen „heeft, het geheel overzien kan. In welk gebouw is een „meer geschikte plaats voor de vrouw des huizes aan„tewijzen? Zonder hare zitplaats te verlaten overziet zij „tegelijkertijd de drie ingangen, ontvangt hen die binnen„komen, neemt daarbij hare plichten als gastvrouw waar, „laat haar oog gaan over kinderen en dienstpersoneel, „paarden en koeien, houdt tevens een waakzaam oog „over kelder, dorschvloer en kamers, spint steeds voort, „en kookt daarbij het eten. Hare slaapplaats, die achter „den haard ligt, biedt hetzelfde overzicht aan; zij ziet „het vuur uitdooven en aanleggen, zij ziet de deuren „open- en dichtdoen; zij hoort het vee zich voeden „en het weefgetouw klepperen.

„Wat ook gebeurt, over alles kan zij haar oog laten gaan.

„Geen betere plaats in de geheele woning, dan die aan „den haard en zij die hem om reden van brandgevaar „verplaatsen, berooven zich zelven van al die voordeelen.

„Een rondom, laag overhangend, stroodak beschut de „zwakke wanden, houdt de leem droog, maakt huis en „vee warm en kan zeer gemakkelijk door den eigenaar „hersteld worden. Aan de westzijde wordt het huis door „een groot afdak beschut, dat tevens de varkenstallen dekt, „terwijl om het geheel te volmaken, de mestvaalt voor „de plaats ligt waar uitgespannen wordt.

„Vitruvius zou onmogelijk meer voordeelen in zulk „een bestek hebben weten te vereenigen."

Het oud-Saxsische boerenhuis is voor zeker bedrijf zeer goed ingericht; maar het voldoet geenszins aan de klimmende eischen die men der bewoonbaarheid stelt en die zich tegelijk met eene hoogere ontwikkeling vermeerderen. Men kan, omdat de behoudensgezinde oud-Saxers zich niet meer tevreden stelden met hunne leemhutten, daaruit de gevolgtrekking afleiden, dat bij hen de beschaving meer en meer veld won.

Wordt vervolgd.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING AMSTERDAM, GEHOUDEN 7 DECEMBER 1883.

Na lezing en goedkeuring van de notulen opent de Voorzitter de vergadering, welke bijgewoond wordt door 25 leden en 11 geïntroduceerden, en deelt mede dat ingekomen is een brief van de afdeeling Rotterdam, met eenige programma's der prijsvraag door die afdeeling uitgeschreven. De deelneming is voor de leden van alle afdeelingen opengesteld, hij hoopt dat die uitnoodiging ruimschoots zal worden aangenomen.

Daarna vestigt hij de aandacht der leden op de hun toegezonden circulaire, waarin de weder inrichting der leesavonden (gezellige bijeenkomsten), waartoe in de vorige vergadering was besloten, is omschreven. De leden der commissie hebben met ijver aangevangen en zullen, zooals uit de circulaire blijkt, beurtelings elk op een avond de belangen der zaak behartigen. Van de werkdadige medewerking van allen zal het afhangen of de commissie in haren ijver zal kunnen volharden.

De heer H. P. Berlage wordt als nieuw lid welkom geheeten. Als nieuwe leden worden voorgesteld de heeren J. J. Cool, J. Wigman en D. H. Haverkamp.

Na nog enkele mededeelingen van huishoudelijken aard wordt het woord verleend aan den heer N. P. Kapteyn, die toegezegd had eenige mededeelingen te doen over den mastbok en andere bijzonderheden van de tentoonstelling.

Met enkele woorden, door schetsen toegelicht, behandelt spreker de werktuigen, hoofdzakelijk voor het brengen van zware lasten in en uit schepen, tot heden gebruikelijk, die, hoe vernuftig en practisch sommige ook, toch niet geschikt zijn voor hetgeen tegenwoordig vereischt wordt en hetgeen voor het Marine-etablissement te Soerabaya wordt noodig geoordeeld. De groote draaiende kraan te Rotterdam b. v. is slechts berekend voor 20 ton, terwijl met dezen bok een last van 100 ton per minuut 0.50 M. kan worden opgeheschen en daarna 10.50 M. vooruit gebracht.

Van dezen mastbok, zooals reeds vroeger een geheel gelijksoortige door de gemeente op den kop van de Handelskade is opgericht, gaf spreker een duidelijke en uitvoerige omschrijving, waarbij de lasten die in verschillende standen op de beenen, en op de fundeeringwerken werden nagegaan, en de constructie dier verschillende deelen zelve werd toegelicht en aan de theorie getoetst. Spreker kwam daarbij tot de conclusie dat alles goed doordacht en practisch aangewend was. De beproeving van den bok heeft dan ook met het meeste succes plaats gehad.

Nadat door spreker nog eenige toelichtingen gegeven zijn op gedane vragen, betreffende de dynamometer enz. van den mastbok, wordt door hem behandeld en insgelijks met proeven toegelicht de kracht van gegolfd ijzer voor stoomketels, voor bruggendekken en andere doeleinden.

Hierna wordt nog een nieuwe filter vertoond van eenvoudige en zeer compacte constructie. Door middel van een weinig weinig kostbare celstof kan met dezen filter voortdurend een vrij groote hoeveelheid rivier- of regenwater gezuiverd worden. Van tijd tot tijd moet de celstof vernieuwd worden, hetgeen op zeer eenvoudige wijze kan geschieden.

Niet uit gebrek aan stof, doch wegens het vergevorderde uur moest spreker, die door het groot getal aanwezigen met belangstelling was gevolgd, eindigen, waarna hem door den voorzitter dank werd gebracht.

Door den heer van Stavel waren nog eenige monsters bouwartikelen geëxpoceerd, die bij het vele goede van den avond, niet die belangstelling trokken, welke zij misschien wel verdienden. Hiertoe behoorden o. a. monsters van een zeer witten kalksteen, Pierre de Crazannes et de St. Sairnien (?), welke zeer zwaar is, en tot een billijken prijs, omstreeks *f* 27.— per M3. onbewerkt, alhier geleverd wordt; voorts asphalt buizen voor gas en waterleidingen, welke voor de helft van den prijs van ijzeren buizen geleverd kunnen worden, daarna tegels enz.

Op verzoek van den voorzitter zullen die monsters op een volgende vergadering andermaal door den heer van Stavel worden ter tafel gebracht.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Binnen kort zal de nieuwe overdekte markt, welker hoofdingang in de Wagenstraat gelegen is, te 's Gravenhage, geopend worden.

De poort of ingang geeft toegang tot een passage: ter linkerzijde is een café met hotel en ter rechterzijde zijn vier winkels met bovenwoningen.

De passage is breed 5.40 M., lang 10 M. en geeft toegang tot de zoogenaamde Kleine Markt, breed 14 M. en lang 27 M., hoog 15 M., welke markt 22 kraampjes bevat, bestemd voor den verkoop van verschillende huishoudelijke artikelen. Het midden gedeelte is voor een bloemenmarkt met 18 verkoopplaatsen bestemd.

De passage bevat overigens galerijen; de trappen, daarheen leidende, zijn in de Kleine markt gelegen.

Vervolgens heeft de passage een Groote Markt, lang 37 M., breed 24 M. en hoog 19 M., met 32 verkoopplaatsen, voorzien van kelders en achter uitgangen voor aanvoer der goederen. Hier worden vleeschwaren verkocht.

Nog bevat de Groote markt 44 verkoopplaatsen in twee middenrijen, een afslag of publieke verkoopplaats met kantoren en bergplaatsen, voor de dagelijksche verkoopingen van levensmiddelen.

Voorts bevat de passage twee fonteinen en is men voornemens het geheel, electrisch te verlichten.

Te 's Gravenhage zal eene Kunst-aardewerk fabriek worden opgericht. Tot directeur is benoemd den heer W. Wolff van Gudenberg. De koninklijke bewilliging op de akte van oprichting is reeds verleend.

Te Delft is men meer dan ooit, ernstig voornemens in eene sedert lang bestaande behoefte te voorzien. In de zitting van den Gemeenteraad van 7 Dec. ll. is een nader adres ingekomen van den heer Ph. Lindo c. s. uitmakende het voorloopig comité voor de oprichting van een nieuwen schouwburg concertzaal enz. Het voorstel van B. en. W. om een commissie van vijf leden uit den Raad te benoemen om nader advies over het adres uit te brengen, werd aangenomen.

De vereeniging tot bevordering der bouwkunst te Groningen heeft een prijsvraag uitgeschreven voor een ontwerp van eene monumentale fontein, uit vrijwillige bijdragen der ingezetenen, binnen Groningen te stichten.

De fontein zal een gedenkteeken moeten zijn ter herinnering aan het slooping der vestingwallen om de stad, waardoor de gemeente een nieuw tijdperk van algemeene ontwikkeling is ingetreden.

Daartoe wordt geëischt, dat de fontein een krachtig, monumentaal en majestueus karakter draagt, terwijl op zichtbare wijze zal moeten blijken, dat zij uit vrijwillige bijdragen van alle burgers van de stad is opgericht.

De ontwerper wordt volkomen vrijgelaten in de keuze van stijl en van materiaal, mits, wat dit laatste betreft, dit volkomen duurzaam is, en bestand tegen alle invloeden van het weder.

Als prijs wordt uitgeloofd *f* 250 en als premie *f* 100, terwijl aan den bekroonde de uitvoering van het werk zal aangeboden worden, met bovendien 5 % der door hem opgegeven begrootingsom.

De bouwsom mag hoogstens *f* 10.000 bedragen.

Het ontwerp moet den 1en Juni 1884 ingezonden zijn.

De namen der juryleden worden in de eerste dagen van die maand bekend gemaakt.

Aan een verslag van den Hoofd-commandeur der brandweer te Koog a. d. Zaan, ontleenen wij het volgende, hetgeen van belang kan geacht worden omdat daarbij verschillende afmetingen zijn opgegeven.

Onlangs werd alhier de nieuwe brandspuit beproefd met het beste gevolg. Deze spuit is geleverd door de firma A. H. van Bergen, te Heiligerlee, prov. Groningen.

De volgende proeven werden genomen,

Eerste proef. Spuiten met 40 M. persslang en een mondstuk van 21 mM. aan de straalpijp. De spuit werd slechts bediend door vier mannen en toch werd 23½ M. ver gespoten.

Tweede proef. Spuiten met evenveel slang en hetzelfde mondstuk van 21 mM., bediend door acht mannen, werkende 40 dubbelslagen per minuut. De uitslag was 27½ M.

Derde proef. Bediend als voren door zestien mannen, werkende 50 dubbelslagen; de uitslag was 29 M.

Vierde proef. Spuiten met 40 M. persslang en mondstuk van 21 mM., bediend door achttien mannen, werkende 60 dubbelslagen. De uitslag was 30 M hoogte.

Vijfde proef. Aan de spuit 60 Meter persslang, aan het einde daarvan een driewegskraan waaraan twee slangen, ieder van 30 Meter met twee straalpijpen met mondstukken van 13 en 16 mM. De spuit werd bediend door 16 à 18 mannen, werkende 50 à 60 dubbelslagen. Bij deze laatste proef droegen de stralen 20 en 22 Meter ver.

VRAAGBAAK.

ANTWOORD 35. (Correspondentie.) Toen ik in n°. 46 van het »Bouwkundig Weekblad" de vraag n°. 35 las, trok deze mijne bijzondere aandacht, en begon ik terstond hiervoor mijne becijfering te maken; ik was echter niet zeker genoeg van mijne berekeningen om deze als oplossing der vraag in het „B. W." te durven inzenden. Met belangstelling verwachte ik het antwoord om te kunnen nagaan in hoeverre mijne berekening juist ware. Toen ik nu het antwoord las, bleek mij, dat er een zeer groot verschil bestond. Volgens den heer v. R. is de afstrooming per uur 423.36 M3., dat is per minuut $\frac{423.36}{60} = 7.056$ M3.

Mijne berekeningen had ik gemaakt als volgt: volgens Prony (in Bernoulli's Vademecum) is de snelheid *v* te vinden uit de volgende formule: $v = 26.79 \sqrt{\frac{D\,H}{L}} - 0{,}025$.

Daar de vraag voor eene vierkante doorsnede werd gesteld en de formule voor cilindervormige buigen is gemaakt, heb ik de cilindervormige doorsnede genomen, gelijk aan een kwadraat van 0.2 M. zijde.

Zij D de diameter der leiding = 0.226 M
H, verschil in waterstand = 1.00 M
en L de lengte van de leiding = 6.00 M

alzoo $v = 26.79 \sqrt{\frac{0.226 \times 1}{6}} - 0.025 = 5.17226$ M

Afgevoerd water = dwarsprofil × snelheid is per seconde 0.04 × 5.17226 = 0.2068904 M3. of per minuut ongeveer 12.4 M3.

Volgens Darcy, (als voren), is $v^2 = \frac{D\,H}{\left(0.001014 + \frac{0.0000267}{D}\right) L}$,

alzoo $v^2 = \frac{0.226 \times 1}{\left(0.001014 + \frac{0.0000267}{0.226}\right)} \times 6 = 33.29$, waaruit $v = 5.77$ M. of voor leidingen met aanzetsel van roest $v^2 = \frac{33.29}{2}$ dus $v = 4.08$ M., dit laatste aangenomen ook voor een ruwe houten pomp.

Afgevoerd water = dwarsprofil × snelheid is 0.04 × 4.08 = 0.1632 M3. per seconde of per minuut ongeveer 9.8 M3.

Nog had ik eene berekening gemaakt volgens de formule $v = 53.813 \sqrt{\frac{I^{\alpha}}{P}}$, vermeld in het 2de deel, bladz. 8, waarin v de snelheid,

I de doorstroomingsoppervlakte = 0.04 M².
α het verhang $= \frac{1}{6}$ = 0.1666 M.
en P de natte omtrek = 0.8 M.
derhalve $v = 53.813 \sqrt{\frac{0.04 \times 0.1666}{0.8}} = 4.91$ M¹., dwarsprofil × snelheid = 0.04 × 4.91 = 0.1964 M. per seconde, of per minuut ongeveer 11.8 M³.

Het gemiddelde van deze drie berekeningen is ongeveer 11.3 M³. per minuut of per uur 678 M³.

Te weinig wiskundige zijnde, om te kunnen beoordeelen, in hoeverre mijne berekeningen, naar aangegeven formules uitgewerkt, van waarde zijn, zou ik gaarne het groote verschil tusschen de berekening van den heer v. R. en de hier gegevene zien opgehelderd. G.

ANTWOORD 35. (Correspondentie.) Ter nadere toelichting van den heer G. is het volgende dienende: Ik heb mij voorgesteld de zaak te moeten beschouwen, al bestond er eene waterverzameling waarmede de houten buis van 0 2 M. zijde en de lengte van 6 M. hebbende verbonden is, en dat er nu gevraagd wordt de hoeveelheid afstroomend water welke die buis in één uur geeft, aannemende dat de dijk of weering welke als wand dier waterverzameling dient, dit ophoudt tot een waterverschil van 1 M. hoogte. Ik stelde de doorstroomingsbuis horizontaal.

Volgens de bekende theoretische wet is de snelheid waarmede het water uit eene betrekkelijk kleine opening in een dunnen wand stroomt, gelijk aan die welke een vrijvallend lichaam verkrijgt wanneer dit vrij door de hoogte van dit waterverschil valt. Wij hebben voor de theoretische snelheid $v = \sqrt{2\,g\,h}$; zijnde v de gevraagde snelheid uitgedrukt in M, h het waterverschil mede in M. en g de versnelling van de zwaartekracht, d. i. de snelheid welke een vrijvallend lichaam verkrijgt, na eene seconde gevallen te zijn. Op ons voorbeeld toegepast, geeft die formule $v = \sqrt{19.6}$ of zeer nabij $v = 4.43$ M. Stroomde het water met deze snelheid werkelijk door de buis, dan zoude deze in een uur 3600 × 0.04 × 4.43 M³. geven, of alzoo 637.92 M³.

De theoretische snelheid is op verre na niet die waarmede het water door de opening stroomt, en deze kan hoogstens op 0,6 van die theoretische en dus in ons geval op 2,658 gesteld worden. Stellen wij hiervoor 2,7 dan is de hoeveelheid doorstroomend water 378,8 M³. Hieromtrent genomen proeven hebben nu geleerd, dat bij zekere ajustages, dat zijn verlengingen der opening met een buis, de hoeveelheid uitstroomend water grooter dan de pas gevondene kan zijn, en mogen wij de onderzoekingen van Weisbach vertrouwen, op welke hij de door mij gebezigde formule baseerde, dan is dit bij ons voorbeeld het geval, ondanks den tegenstand door de wrijving langs de wanden, en de werking van deze in de vermindering der snelheid. De empirische formule van Weisbach moge geene in alle gevallen uiterst nauwkeurige resultaten geven, zij was echter mijns inziens genoegzaam in dit opzicht, om door de beantwoording der gestelde vraag te kunnen dienen.

De heer G. heeft naar mijn bescheiden oordeel de vraag anders opgevat dan ik, en zich voorgesteld, dat het waterstroomde door een buis van 6 M. lengte, op deze een verval van 1 M. hebbende; en dan wordt het geval van eenen anderen aard. Ik laat nu in het midden in welken zin de vraag moet opgevat worden, doch meende op goede gronden de mijne te moeten kiezen.

V. R.

ANTWOORD 36. De mechanica leert ons dat, wanneer de middenpunten der ruiterbouten, de draaipunten van de kettingen bij de balanspriem, de middenpunten der tappen of spillen en de draaipunten der kettingen bij de val of klap een parallellogram vormen, de momenten van macht en last gedurende de beweging, hoe ook overigens veranderende, bij elken stand aan elkander gelijk blijven, en in meer dan een opzicht is het raadzaam die punten in onderlinge ligging zoodanig te kiezen.

Het is echter voor eene gemakkelijke en regelmatige beweging, ook uit een zuiver theoretisch oogpunt gezien, niet uitsluitend genoegzaam, dat hiervan alleen het onderhouden van dit paralellogram bestaat; eigenlijk is dit wel voldoende, doch, en dit willen wij meer bepaald zeggen, kan dit paralellogram schijnbaar bestaan, doch in werkelijkheid niet.

Zal de beweging die regelmatigheid hebben, en dit paralellogram werkelijk aanwezig zijn, dan moet, de draaiingsas bij de ruiters, die bij de tappen, en de draaipunten van de ketting, door eene rechte lijn vereenigd gedacht zijnde, deze rechte lijnen horizontaal gericht, en tevens onderling evenwijdig zijn.

Stellen wij het geval, dat laatstgenoemde lijn niet evenwijdig aan de draaiingsas van de ruiters liep, dan hadden wij hier in die beiden een paar kruisende lijnen, en zoo nu die lijn gedurende de beweging dezelfde kruisingshoek ten opzichte van de ruiters behoudt, doorloopt zij gedurende de beweging eene hyperboloïde. Bij een anders onmerkbare afwijking van die evenwijdigheid, zal zich deze reeds in eene moeielijke beweging van de brug doen kennen.

Niet zoo gemakkelijk is praktisch de hier volstrekt noodige evenwijdigheid te verkrijgen; er bestaan hier allicht betrekkelijk kleine afwijkingen. Is nu de balans opgebracht, dan beproeft men den gang der beweging en regelt de kettinglengte door verlenging van deze. Hieruit ontstaat reeds eene rede waardoor aan het verlangde paralellogram wordt afgeweken. Dit theoretisch aan te toonen zoude te ver gaan voor eene beantwoording dezer vraag en wij gelooven ook niet, dat de steller der vraag dit bedoelde.

Bij den opgegeven stand van zaken zullen de zamenstellende deelen aan veranderingen der krachten gedurende de beweging onderworpen zijn, en hebben ongelijke rekkingen enz. plaats, welke eene verandering van den vorm van den hier bedoelden vierhoek noodig maken, en van hier dan ook, dat wij dit bij bruggen welke eenigen tijd gediend hebben nog al eens zien gebeuren.

Er bestaan echter ook nog andere redenen voor deze afwijking van het paralellogram, en deze is zelfs dikwijls meer schijnbaar dan wezenlijk, of kan dit bij eene oppervlakkige beschouwing zijn. Zal de balans evenals de val horizontaal liggen, en het bedoelde parallellogram bestaan, dan moet het draaipunt van de ketting bij de balans op het midden der hoogte van deze vallen. Is dit draaipunt nu beneden de balans geplaatst, dan zal, om de lijn welke het midden der ruiters met dit draaipunt vereenigt horizontaal te houden, de balans noodzakelijk met het broekeinde moeten doorhangen. Dit zoude nu wel te vermijden zijn wanneer men het draaipunt van de ketting lager aanbracht dan het midden van de tap, doch dit zal niet in die mate kunnen geschieden, dat de hier bedoelde zijden van den vierhoek in kwestie evenwijdig blijven loopen.

Eene andere rede voor het doorhangen van het broekeinde is, dat de klap bij het openstaan, eenige helling behoudende, met een gering overwicht spoediger in beweging komt, en men bij uitdrooging, met hulpgewicht het te ligte van de val kan te gemoet komen zonder telkens de ballast te moeten veranderen. Zal nu het broekeinde dicht genoeg tegen het hamei aanloopen om met een klink te worden opgehouden, dan zal al spoedig hiertoe dat doorhangen noodig zijn.

Vooral wanneer omstandigheden bestaan waarbij het noodzakelijk wordt de brug zoodanig te richten, dat, opgehaald zijnde, de val aan den druk van hevige winden is blootgesteld, moet de val een belangrijk overwicht hebben, en is het te verkiezen, de val dan bij het openstaan zooveel mogelijk te doen hellen en gevoegelijk het broekeinde meer te doen doorhangen.

Wij gelooven hiermede ten minste eenige gronden voor de afwijking der theorie, zooals de steller van de vraag die verlangde, gegeven te hebben. Er bestaan zeker nog meer andere, doch zoo wij meenen van meer toevalliger en minder belangrijken aard.

Zoo geen overwegende redenen het raadzaam maken van het bedoelde paralellogram af te wijken, doe men dat niet, tenminste zoo weinig mogelijk. Wringing tengevolge van het niet evenwijdig loopen der draaiingsassen, moet met de uiterste zorg vermeden worden. Heeft men inderdaad het bedoelde paralellogram verkregen, dan kan deze van zelve niet bestaan. V. R.

VRAAG 37. Welke is de eenvoudigste en doelmatigste inrichting, en welke de drijfkracht, van een montoir in woonhuizen ten platte lande, tot het opvoeren van geringe lasten, bijv. hoogstens 25 Kg., en waar geen gebruik van een waterleiding gaskrachtmachine enz. gemaakt kan worden.

VRAAG 38. Waar is de lichtgevende verf te bekomen en tegen welken prijs; hoedanig is de behandeling, en is de verf aan te bevelen, voor leuningen van bruggen en ganghouten, tolboomen, bakens, enz.?

B. D. G.

Afloop van Aanbestedingen.

ROTTERDAM, 19 Nov. — De heer F. A. Kröner, het afbreken van het bestaande en het opbouwen van een nieuw pand aan de Kleine Draaisteeg, onder beheer van de architekten M. C. C Giltay en H. Cramer:

A. Piena	ƒ 11.100
W. G. C. Hilkes	„ 10.890
Wed. G. Camesie en Co.	„ 10.644
J. Mirande	„ 10.420
J. Kramer	„ 10.400
A. Looijmans	„ 10.300
M. Zaaijer	„ 9.598
Muller en Droogleever Fortuijn	„ 9.385
H. Breur	„ 9 164
B. Hooijkaas en Zn.	„ 8.938
W. L. Helmer	„ 8.900

AMSTERDAM, 26 Nov. — De architekt C. A. Bombach Cz., het verbouwen van een perceel, Houtkoopersburgwal hoek Batavierstraat, n. 92:

M. van Stuivenberg	ƒ 14.970
P. Kampman en J. Harderwijk.	„ 13.177
R. Roepke	„ 13.100
P. J. van Workum	„ 13.000
D. Limper	„ 12.995
W. Struijs	„ 12.817
J. K. Prenzler	„ 12.500
J. Boshuizen en Greger	„ 12 489 50
G. de Vries	„ 12.450
J. J. Fontijn	„ 12.150
H. J. en G. Haandrikman	„ 11 978
J. Lockhorn	„ 11.840
Gebr. A. Z. Rabbie	„ 11 190.50
C. van Beemdelust	„ 10.840
G. A van Horsen	„ 10 540
G. L. Brouwer en D. Hoogerbeets	„ 10 400
H. Bremer	„ 10.162.65
F. Rijke	„ 9.970
J. de Boer	„ 9.910
W. Janzen	„ 8.289

AMSTERDAM, 27 Nov. — De architekt J. H. T. Löning, het bouwen van bovenwoningen aan de Weesperzijde aldaar:

H. Rietsnijder en Zn	ƒ 46.372
J. F. Janssen	„ 46.000
Oosterink en Schut	„ 44.900
C. Krook en H. A. F. C. Oostmeijer.	„ 44.120
P. J. van Workum	„ 44.000
A. Aalders	„ 43.540
W. J. Okkes	„ 43.444
W. A. Hikke	„ 43.126
J. F. Prenzler	„ 42.500
J. H. Hartgerink	„ 41.510
C. van Beemdelust	„ 41.440
D. Zuiderhoek	„ 41.280
J. Lockhorn en Zn.	„ 40.350
C. Pauls en C. A. Bouer	„ 40.294
J. J. Vontijn	„ 40.110
J. Kan en G. de Vries	„ 40.100
G. L. Brouwer en D. Hoogerbeets.	ƒ 39 990
H. J. en G. Haandrikman	„ 39.975.50
P. Groenhof en A. G. Haak	„ 39.900
Gebrs. van Berkum	„ 39.828
J. de Lange	„ 39 800
D. Heijink	„ 39.700
J. van Beme	„ 39 540
W. H. Struijs	„ 39 000
P. Kampman en J. v. Harderwijk	„ 38 692
E. G. Kuipers	„ 38.280
B. Krijnen	„ 37.900
J. van Voorthuizen	„ 31.725

nog niet gegund.

DELFSHAVEN, 28 Nov. — Het R. K. Parochiaal Kerkbestuur van den H. Antonius, het bouwen van een R. K. Zustergesticht met scholen naar de plannen van den architekt E. J. Margrij te Rotterdam:

H. R. Hendriks te Oss	ƒ 39.940
P. van Dongen te Delfshaven	„ 33.325
J. J. Kooijmans te Dordrecht	„ 33.276
B Krijnen te Ouder Amstel	„ 32.890
G. A. van der Wilde te Delfshaven.	„ 32.319
G. J. van Heek en Co. te Delft.	„ 32.100
H. Stelwagen te Rotterdam	„ 31.950
H. Degens Jr. te Dordrecht	„ 31.483
L. Struijcken en L. de Bont te Bussum	„ 31.140
F. W. van Vloten te Utrecht.	„ 30.882
W. G. C. Hilkes te Rotterdam	„ 29.900
W. F. Muuren te Rotterdam	„ 29 444
A IJ Haagen te Wateringen	„ 29.249
P. Rings te Zandpoort	„ 28.885
A. Leeuwens te 's Hage	„ 28.849
G. de Haas en Zoon te Rotterdam	„ 28.582
C. P. W. Dessing te Gouda	„ 28.228
J. Verlaak te Kessel	„ 28.050
Wed. G. Camesi en Co te Rotterdam	„ 28.000
A. Looijmans te Rotterdam	„ 27.995
B. Rombout te 's Hage	„ 27.770
M. M. Laurens Jz. te Delfshaven	„ 27.687
H. van der Sande te Rotterdam.	„ 27.196

gegund.

ARNHEM, 29 Nov. — Het gemeentebest, het bouwen der nieuwe school aan de Prinsessestr.:

J. G. P. Groenbos	ƒ 43.787
H. van de Sand	„ 39.747
G. J. Lucassen	„ 39.395
Gebrs. van Daalen	„ 39.386
Th. Elbers	„ 38.709
Gebrs. Lensink	„ 38.468
J. Polman	„ 38.350
G. H. van der Heijden	„ 38.340
J. van Burk te Oosterbeek en W. Wissing te Westervoort	„ 38.330
B. Bolder	„ 37.960
W. A. R. Kok	„ 37.777
L. B. Hasselbach	„ 37.477
G. Liefting	„ 47.339
A. Jas en W. M. Neyenes	„ 35.989

De overigen allen aldaar. De gunning is in beraad gehouden.

WAARDE, 1 December. — Het gemeentebest, het gedeeltelijk afbreken der bestaande en het bouwen eener nieuwe school op het dorp Waarde, onder directie van den architekt A. Le Clerq te Kruiningen:

J. Bruggeman te Hansweert	ƒ 14.540
B. van Verre te Noordgouwe.	„ 14.529
L. van Verre te Kruiningen	„ 14.489
J. Lindenbergh te Wemeldinge.	„ 14.988
Joh. van Boven te Rilland Bath.	„ 13.920
B. den Exter v. d. Brink te Krabbendijke	„ 13.779
G. Faes te 's Heerenhoek.	„ 13.690
W. Lammers te Strijen	„ 13 636
A. Goedemond te Hansweert	„ 13.600
G. C. Zaaijer te 's Gravenpolder	„ 12.967
Ch. Raats te Steenbergen.	„ 12.398

's GRAVENHAGE, 3 December. — Het ministerie van binnenlandsche zaken, het bouwen van een kweekkas in den Hortus Botanicus:

Tom en v. Bergen Henegouwen	ƒ 11.178
P. L. v. Erkel te Leiden	„ 10.650
J. P. A. Nelissen te Haarlem	„ 10.457
J. L. Planjer te Leiden	„ 10.200
M. Kapteijn den Bouwmeester te Leiden	„ 9.673
J Boon te Leiden	„ 9.275
P. J. C. en N. A. Zegveld te Leiden	„ 8.986
S. van Leeuwen te Leiden	„ 8.690

Reproductiën in Photolithographie.

Heeren Uitgevers, Teekenaren, Architekten en Aannemers, maken wij attent op ons Photolithographisch Etablissement, speciaal ingericht voor reproductiën van **Penteekeningen, Oude of Moderne Handschriften, Plannen, Landkaarten, Staal- of Koperen Platen, Etsen, Lithographiën,** in een woord van *iedere* teekening, bestaande uit *zwarte lijnen* of *puntjes*, op wit papier geschreven, geteekend of gedrukt.

Eenige der talrijke voordeelen van het Photolithographisch Procédé zijn: mathematisch, juiste teruggave van het origineel, goedkoopte, spoed, mogelijkheid eene teekening te vergrooten, te verkleinen, of in gelijke grootte te copieeren, enz. enz.

Prijsopgave zullen wij gaarne zenden, wanneer ons opgegeven wordt: het te reproduceren onderwerp, het formaat, waarop de reproductie verlangd wordt, of op luxe of gewoon papier, en het approximatif aantal exemplaren.

WEGNER & MOTTU.
Amsterdam, Rokin 138. *Utrecht.* Hamburgerstraat, 237

De platen van het „Bouwkundig Weekblad" en het „Bouwkundig Tijdschrift" zijn in ons Etablissement vervaardigd.

1644

De eerste en tweede Jaargang
VAN HET
BOUWKUNDIG TIJDSCHRIFT
is voor de Leden der MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST verkrijgbaar per jaargang à f 5.—

AANBESTEDING. 1635

Op Maandag den 24sten December 1883, des middags te 12 uren, zal door Burgemeester en Wethouders der gemeente *Leiden*, op het Raadhuis aldaar, AANBESTEED worden:

ten 1°. het leveren van Klinkersteen ten behoeve van de bestrating der gemeente voor den tijd van vijf achtereenvolgende jaren;

„ 2°. de levering van Keien, ten behoeve van de bestrating der Gemeente, voor den tijd van vijf achtereenvolgende jaren.

De bestekken liggen ter inzage aan de Stadstimmerwerf, op elken werkdag de besteding voorafgaande, van 's morgens te 10 uren tot 's namiddags te 4 uren, alwaar elk bestek ad ƒ 0.20 verkrijgbaar is gesteld.

Verlangde ophelderingen enz. zijn bij den Gemeente-architect te bekomen.

Zegt het voort.

TROTTOIR-TEGELS. **PARKETVLOEREN,** CIMENT-TEGELS.

Villeroy & Boch, Mettlach
Boch Frères, Maubeuge
Minton, Hollins & Co., Stoke
benevens **verglaasde Wand-** en **Faïencee Tegels,** 1636

bij de Vertegenwoordigers en Depothouders
DE LINT & Co., Oostzeedijk 248, Rotterdam.

VOORHANDEN, alle soorten RIJNSTEEN en UTRECHTSCHE STEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN, *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. (1637

DORDTSCHE TRAS.
H. F. ONDERWATER & Co.
DORDRECHT,
STOOM-TRASMOLENAARS.
Opvolgers van de Heeren P. en J. HORDIJK,

leveren geen andere tras, dan die op hunne molens te *Dordrecht* gemalen wordt van **zuiveren tufsteen**, uit de groeven van den Heer GERHARD HERFELDT te *Andernach*. Uitmuntende kwaliteit en billijke prijs. Bevelen zich aan tot de levering van

TUFSTEEN. 1638

VERZILVERDE EN GEFOELIEDE
SPIEGELGLAZEN.
SPIEGELS EN LIJSTEN,
IN ALLE STIJLEN,
Ornamenten in Carton Pierre,
levert tegen billijke prijzen de spiegelfabriek
1639 van
M. HARTMANN,
KANTOOR: Utrechtschestraat 14. *FABRIEK:* Falckstraat 49/51

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON leveren
BESTEKKEN,
zoowel met als zonder bijbehoorende
TEEKENINGEN.

LOUIS GOFFIN & Cie.,
27. Avenue Rogier 27.
LUIK.

Hardsteen, Keijen, Kalk. 1640
LA ROCHETTE STEEN.
Alles geleverd franco en op keur.

GIPS & ROSSE. Décorateurs,
's Gravenhage, Noordeinde 148.
OPENING VAN HET MAGAZIJN.
ATELIER
voor Oud-Hollandsche Renaissance en Moderne Kamer- en Salon-Meubileering.

SPECIALITEIT voor **Geschilderde Wand-** en **Plafond-Decoratiën, Sgraffitos** en **Feest-Decoratiën, Reproducties** van beroemde Kunstwerken uit vorige tijden, zoowel **Galvanoplastie, gegoten** en **gesmeed IJzeren Voorwerpen. Lichtkroonen** en andere **Voorwerpen in Koper, Glasschilderwerk, gegoten** en **gekleurd Glas in lood gevat, Glaswerk, Mayolica's.** 1641

ANTIQUITEITEN.

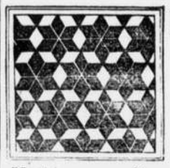

LÉON DE SMET & C°. GENT.
Fabriekanten van Ceramiektegels,
geperste, gepolijste en ingebrande
CEMENTTEGELS
EN
PORTLAND CEMENT.

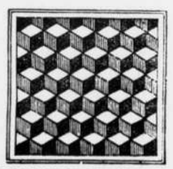

Vertegenwoordiger **G. VAN LENT** *Rotterdam*, in BOUWMATERIALEN.
Specialiteit in IJZEREN KERK- en FABRIEKSRAMEN,
ZWEEDSCHE KAMERDEUREN enz. 1642

1643 **FERD. ENGERS.**
AMSTERDAM, Gelderschekade 88. **ROTTERDAM.** Hoogstraat 184.

WEIBERN-TUFSTEEN.
Obernkirchner of Bremer- Udelfanger- Heilbronner-
Roode Kijlburger- en dito Maulbronner-ZANDSTEEN.
Silezisch & Zweedsch GRANIET.
Fransch en Italiaansch MARMER
Fransche KALKSTEEN.
Terrazzo- & Mozaïkvloeren

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

3DE JAARGANG. ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST. N°. 51. 20 DECEMBER 1838.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN en F. J. NIEUWENHUIS.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

OFFICIEEL GEDEELTE: Verslag van de Vergadering der afdeeling Leiden en omstreken, gehouden 13 December 1883. — Verslag van de vergadering der afdeeling 's Gravenhage, gehouden 14 December 1883. — Verslag van de vergadering der afdeeling Utrecht, gehouden 14 December 1883. — NIET OFFICIEEL GEDEELTE: De Woningbouw der Neder Saxers en hare beteekenis voor de algemeene geschiedenis der Bouwkunst. — Binnenlandsche berichten. — Prijsvragen. — Vraagbaak. — Correspondentie. — Mededeelingen. — Afloop van Aanbestedingen.

DE WONINGBOUW DER NEDER SAXERS EN HARE BETEEKENIS VOOR DE ALGEMEENE GESCHIEDENIS DER BOUWKUNST.

Uit het Duitsch vertaald.

Vervolg van Pagina 319.

Zeer na verwant aan de bouwwijze der oud-Saxers is die van de Oost-Friezen; op plaat II wordt daarvan een voorbeeld gegeven uit het dorp Völlen, graafschap Gelre.

De voorzijde van het huis is breeder dan zulks met het Westphaalsche het geval is en bevat vijf vensters. De Deele ligt niet meer midden in het gebouw, maar de plaats daarvoor gebruikt men als stalling en tot het bergen van hooi en stroo. Dientengevolge is de Deele met de inrijdeur op zijde geschoven, en ter zijde daarvan vindt men in eene lagere ruimte de bergplaatsen voor aardappelen en wortelen, zoomede de stallen voor varkens, kalveren en de hoenderhokken; terwijl indien zulks noodig is, die ruimte voor koestal gebruikt wordt.

Aan de andere zijde is het gebouw op dezelfde wijze ingedeeld. Door eene deur komt men over een met klinkers geplaveiden gang in het achterste gedeelte van het huis, waarin zich de woonvertrekken bevinden die door dezen gang met elkaar in verbindig staan.

Evenals in Westphalen ligt de put binnenshuis in de Fleet. De houtconstructie bleef dezelfde, maar de buitenmuren zijn gemetseld. De haard ligt in het achtergedeelte van het huis, waarvan de rookleiding in den nok uit het dak komt. In hoofdzaak is de aanleg dezelfde als in Westphalen en de afwijkingen worden voldoende gemotieveerd door den minderen rijkdom aan hout, daar ter plaatse.

Van eene afzonderlijke Friessche bouwwijze kan dan ook geen sprake zijn en de beweering van Clement (in Strickers Germania III), dat Friesland sedert eeuwen eenen onveranderden baksteenbouw zoude bezitten, is geheel onhoudbaar, ook met het oog op de woordafleiding.

Voor zooverre dit nu door een bezoek aan de besproken landstreek is na te gaan, valt de grens, die getrokken kan worden tusschen het oud Saxische en het meer nieuwerwetsche boerenhuis, samen met de grenslijn van Geest- en Marschland, dus met die van de hooger gelegen zandgronden en de lager gelegene vette gronden.

In het Holsteinsche en Meklenburgsche Geestland hield de oud Saxische woning zich in haren oorspronkelijken toestand staande, maar in de woning van het Marschland werden tal van wijzigingen aangebracht. Om deze reden kan genoemde wijze van bouwen in plaats van de Neder-Saxische meer algemeen de Neder-Duitsche genoemd worden.

De ontwikkelingsgeschiedenis van het middeleeuwsche huis, is niet enkel uit den Neder-Saxischen bouw af te leiden, maar de vroeg Grieksche en Italiaansche oudheid werpt daarop eveneens een zeer verrassend licht.

De huizen in de Grieksche en Italiaansche steden hadden van ouds her gemeenschappelijke scheidingsmuren en waren van steen gebouwd; ook hier ging het landleven aan dat in de steden vooraf en die overgang kan moeielijk anders dan op dezelfde wijze zijn gegaan, zoodat het Grieksche en Romeinsche woonhuis zich uit de boerenwoning heeft ontwikkeld.

Om dezelfde reden, waardoor wij ons geen duidelijk voorbeeld konden vormen van het Oud-Duitsche huis, zooals het in letterkundige bronnen omschreven werd, valt het ook moeielijk uit de aanhalingen der ouden, de boerenwoning te verklaren en af te leiden.

Vitruvius beroept zich, bij zijne omschrijving hoe men een gebouw ten platte lande kan inrichten, op teekeningen die reeds lang verloren zijn geraakt, hij zegt:

„In het huis wordt de warmste plaats voor de keuken „uitgekozen, waarmede de ossenstallen op zoodanige „wijze in verbinding moeten staan, dat de voederbakken „tergelijkertijd naar den haard en naar het Oosten „gericht zijn, opdat de ossen tegen vuur en licht in„ziende, niet schuw worden.

„De badkamer moet aan de keuken grenzen opdat „het gereedmaken niet te veel tijd vordere.

„De perskamer ligt eveneens dicht bij de keuken, „opdat de oliehoudende vruchten gemakkelijker te „behandelen zouden zijn, terwijl de wijnkelder, waarvan „de vensters op het Noorden moeten liggen, ook in de „buurt van de keuken een plaats behoeft. De oliekamer „moet licht en warmte van het Zuiden ontvangen."

Verder volgen nu eenige opgaven over de afmetingen van perskamers, schapen- en geitenstallen, zoo ook over de ligging van den paardenstal, aan de warmste zijde van het huis.

Uit deze beschrijving blijkt nu wel, dat Vitruvius onder de keuken eene groote ruimte verstaat, waaromheen al de overige ruimten gerangschikt zijn, maar om daarvan een platten grond te ontwerpen, is zeer moeielijk.

Galen beschrijft als volgt het boerenhuis van Pergamus:

„Bij ons staat op iederen akker een groot huis, in het „midden waarvan de haard is geplaatst; in de nabijheid „hiervan en ter weerszijden zijn de stallen der lastdieren.

„De bakovens zijn aan de voorzijde met den haard „verbonden en van hier uit kan men alle deuren van „de woning overzien.

„Zoo werden alle landhuizen ingericht, terwijl de met „meerdere zorg daargestelde huizen aan eene zijde, tegen„over de deur eenen uitbouw hebben, ter weerszijden „waarvan slaapkamers en waarboven ook vertrekken „zijn aangebracht.

„Het meest beschutte van al die vertrekken was dat„gene, wat tegenover den uitbouw lag en waar de huis„vader zijn wijn, na de gisting, bewaarde."

Alsnu kan men zich vrij gemakkelijk eene voorstelling maken van het boerenhuis uit Pergamus, het bevat eene hoofdruimte ter weerszijden waarvan de stallen; aan de achterzijde bevinden zich drie vertrekken, waarboven dakkamers.

Hierbij dient nu opgemerkt te worden, dat deze indeeling veel overeenkomst heeft met die van de Oud-Saxische boerenwoning.

Daar nu de personen die deze woonhuizen beschreven in eenen lateren tijd leefden, is de vraag alleszins gewettigd, of die woningen hunnen oorspronkelijken vorm hebben behouden, waaruit zich in Italië en Griekenland de burgerwoonhuizen ontwikkelden.

De eenige en oudste bron waaruit te putten valt aangaande het Grieksche woonhuis is de „Homerus", en aan de hand daarvan hebben tal van geleerden getracht het Homerische Anaktenhuis te construeeren; maar hoewel aangaande de onderdeelen met iets meer zekerheid kan beslist worden, blijft de kennis der samenstelling van het geheel nog steeds tot de vrome wenschen behooren.

Het Anaktenhuis bevatte eene groote hootdruimte, waarom geheel verschillende vertrekken gegroepeerd waren, waarvan sommige op eene hoogere verdieping gelegen waren.

Die aanleg wordt het gemakkelijkst afgeleid uit de beschrijvingen van Galen en anderen.

Volgens Vitruvius bestaat het Grieksche woonhuis uit twee binnenplaatsen, waaromheen de verschillende vertrekken gegroepeerd zijn; het eene gedeelte wordt door den heer des huizes gebruikt om zijne bezoekers te ontvangen, terwijl het andere gedeelte voor huiselijke doeleinden gebezigd wordt. Dit laatste gedeelte, „de Gynäkonitis" genaamd, wordt door Vetruvius als volgt omschreven:

„De Grieken kenden geen zoogenaamden voorhof, „maar bij den ingang maken zij een voorportaal van ge„ringe breedte, aan de eene zijde waarvan de portierskamer „en aan de andere zijde de paardenstal gelegen is, ter„wijl eene deur het van de verdere binnenruimte afsluit.

„Door dit portaal komt men in het Peristylum, dat „aan drie zijden door zuilen omgeven, tegen het zuiden „twee halfzuilen bevat, waardoor eene tusschenruimte „gevormd wordt, ongeveer driemaal zoo lang als breed, „welke door balken overdekt is. Die ruimte, door „den een „Prostas" en door den ander „Pastas" ge„noemd, grenst aan de grootere vertrekken, waarin de „vrouw des huizes en de wolspinters verblijf houden. „Ter weerszijden van den Prostas liggen twee vertrekken, „waarvan het eene Talamos en het andere Amphitala„mos genoemd wordt. Aan weerszijden van den zuilengang „liggen de woon- en eetvertrekken, welk gedeelte, zoo„als reeds gezegd is, den naam draagt van Gynäkonitis.

„De in fig. 6 gegeven schets van den Gynäkonitis „kan men gemakkelijk afleiden uit de beschrijving door „Vitruvius gegeven en daaruit is de grondvorm van „het boerenhuis duidelijk te herkennen."

De inwendige verdeeling wijkt af van die van het Romeinsche Atrium, maar opmerking verdient de ligging der paardenstallen, als zijnde dezelfde als in het Oud-Saxische huis.

Wordt vervolgd.

VERSLAG VAN DE 116de VERGADERING DER AFDEELING LEIDEN EN OMSTREKEN, GEHOUDEN 13 DECEMBER 1883.

Na het leesuur opende de Voorzitter met een welkom aan de nieuwe leden de vergadering en werden de notulen der vorige gelezen en goedgekeurd.

Aan de orde worden gesteld: »De antwoorden op de vragen uit de Brievenbus." De eerste vraag luidende: »Welke bezwaren bestaan er tegen het gebruik van den waalvorm voor de Rijnsteenen? Hoe vernouden zich de prijzen van dezelfde kwaliteiten Rijn- en Waalsteen tot elkander; d. w. z. wat kost aan een muur van 1 steen dikte, 1 M3 Waalsteen, en wat 1 M3 Rijnsteen, de buitenzijden gevoegd en de beide soorten in dezelfde specie gemetseld zijnde?" werd beantwoord door de heeren Hasselbach en Looman. Deze rapporteurs wenschten te doen uitkomen, dat de Rijnsteenen in de meest ongunstige prijsverhouding tot andere steensoorten staan; hierop te wijzen en dit met cijfers aan te toonen was het doel van hun rapport.

Vier steensoorten, n. l. Rijnsteen, waalvorm Rijnsteen, Waalsteen en groot formaat Hollandsche steen, die ter vergadering tentoongesteld waren, dienden tot grondslag voor hunne berekeningen.

Wanneer men als grondslag voor eene onderlinge vergelijking gevelgrauwen steen in slap bastaardtras voor gevoegde buitenmuren neemt, dan blijkt daaruit, dat:

Rijnsteen	per M3 pl.m.	ƒ 31	en per M2	voor eene 1steens muur	ƒ 5.96
Waalv. Rijnst.	»	»	»	ƒ 26	»	»	»	»	»	»	ƒ 5.90
Waalsteen	»	»	»	ƒ 22	»	»	»	»	»	»	ƒ 4.90
Gr. form. Holl. st.	»	ƒ 20	»	»	»	»	»	»	»	»	ƒ 5.00

Het werk van Rijnsteen is dus pl.m. 40 % duurder dan dat van Waalsteen en geeft in gelijk aantal steenen een muur die pl.m. 15 % dunner is.

Hoe grooter de steen, hoe goedkooper ze verwerkt is, terwijl men daarenboven dikkere muren heeft, een voordeel, dat niet genoeg gewaardeerd wordt. Hoe minder voegen, hoe meer de kleur der steenen tot haar recht komt; bij de kleine formaten wordt die te veel onderschept door het groot aantal voegen.

De vraag ligt dus voor de hand, waarom men zich in ons land en bizonder in de Rijnstreken niet meer gaat toeleggen op het vervaardigen van groot formaat steenen, die voor de bouwheeren het voordeeligst zijn, iets waarmede de leveranciers ter dege rekening hebben te houden. De weg die nu reeds ingeslagen wordt door de minder goede Duitsche metselsteenen hier in te voeren, bewijst duidelijk, dat wanneer onze steenbakkers met het verloopen van het getij, de bakens niet verzetten, ze tot hunne schade zullen bemerken, dat tegen de eischen eener moderne maatschappij niet te strijden valt. Wanneer het waar is, dat in de laatste jaren de gemiddelde temperatuur lager is geworden, dan moeten onze gebouwen van veel dikkere muren voorzien worden, dan men ze uit Rijnsteen verkrijgen kan, zonder n.l. te veel materiaal te bezigen. Hiertoe leenen zich de groot formaat steenen veel beter. De uitmuntende kwaliteit der Rijnsteenen kan veel vergoeden, maar niet alles.

Wil men tegenwoordig in deze streken grooter formaat steenen bezigen, dan moet men die nu van den Boven-Rijn, IJsel of Waal nemen, en dit zou niet het geval zijn wanneer men ze hier (Rijnstreken) kon verkrijgen.

Rapporteurs eindigen met den wensch, dat het enkele woord over deze zaak gezegd, weerklank ten goede moge vinden en dat ze nuttig geweest zijn en behulpzaam zijn geweest aan het opheffen en doen herleven eener zoo bij uitstek Nederlandsche Industrie.

Naar aanleiding van dit rapport ontstond eene uitvoerige discussie en werd o. a. door den heer Hoos, steenfabrikant te Leiderdorp, betoogd, dat het met de door hem gebruikte klei zeer moeielijk was groot formaat steenen te vervaardigen en de prijs daarvan aanmerkelijk hooger zou zijn. Ook werd er op gewezen, dat de kwaliteit van den Waalsteen achteruitging en daarentegen de Rijnsteen van zeer goede hoedanigheid was, een voordeel, dat zeker niet te verwerpen was.

De tweede vraag: »Hoe moet men tras keuren," werd namens een commissie van zes leden beantwoord door den Heer Ads. Verhoog.

Na den oorsprong, de plaats van herkomst, de verwerking en de bestanddeelen van tras nagegaan te hebben, volgde de opsomming van een aantal proeven, die men ter keuring kan gebruiken.

Spreker begon met die, om tras dadelijk te kunnen keuren. Goede tras moet aan het volgende voldoen: het moet grauw van kleur, scherp op het gevoel zijn en tusschen de vingers knarsen; vervolgens make men, door een handvol zamen te knijpen, een bal; bij het openen van de hand zal men den bal in stukken zien vallen en die stukken in beweging blijvende, zich nog eenige malen zien verdeelen. Bij vervalsching of verweering zal het te samen genepen tras bij loslating spoedig geheel tot poeder vervallen. Zoo het tras met asch vermengd is, zullen de deelen van den bal niet uit elkaar vallen en de bal dus in zijn geheel blijven.

Een andere proef is deze: men neme een goed met water doortrokken rooden steen, doch winddroog, legt hierop eenige handen vol tras en laat die 12 uren liggen; heeft het tras dan het zich in den steen bevindende vocht opgetrokken, dan zal het als onvervalscht beschouwd kunnen worden.

Nog een andere proef is deze: men doet eenig tras in een bierglas, giet er zuiver water op en laat dit een korten tijd staan. Goede tras zal spoedig bezonken zijn, zeer weinig puimsteen zal er op het water drijven, en de bovenlaag zal geen slijmerige zelfstandigheid bevatten. Onderwerpt men wilde of vervalschte tras aan dezelfde proef, dan zal het blijken, dat het geen van bovengenoemde hoedanigheden bezit. De zwaarte van een Hectoliter goede tras, varieert van 100 tot 125 K.G.

Hierna gaf spreker eene beschrijving van de naaldproef, die ook aanbeveling verdient. Vervolgens haalde hij een meer praktische proef aan: men metselt van een behoorlijken mortel, op een ijzeren of marmeren plaat een waterbakje, laat dit een dag staan en beraapt het dan, evenals de plaat, met de specie waarmede is gemetseld, giet het vol water en naar gelang van het meer of minder waterverlies wordt dan de kracht en het verhoudingsvermogen bepaald; men lette er echter op, dat bovengenoemden mortel eenigszins anders bereid wordt dan gewone trasspecie. Het mengsel bestaat uit ⅛ deel ongebluschte kalk en ⅞ tras; deze kalk wordt met zóó weinig water geblusch als noodig is om met het te vermengen tras een lijvig deeg te vormen. De twee volgende dagen wordt die specie elken dag driemaal doorkneed en eerst op het oogenblik van bewerking tot een goede dikte van metselmortel gebracht.

In Duitschland wordt de volgende proef veel gebezigd: van goed bereiden mortel make men dobbelsteenen van ongeveer 20 c.M. vierkant, omwoele die geheel met graszoden en begrave ze dan op eene vochtige plaats. Na verloop van acht dagen worden zij opgegraven en indien ze dan den indruk van den nagel niet weerstaan, dan wordt die tras als onbruikbaar beschouwd.

Verder, ging spreker voort, is van veel belang het toezicht op de vermenging, bereiding en berging der trasspecie, want vocht en licht doen veel van haar bestanddeelen verliezen. Om dezelfde reden zal ook het tras des avonds afgedekt moeten worden, want geenszins mag tras van zijn kiezelzuur beroofd worden; bewijs daarvoor is dit, dat wilde tras door bijvoeging van kiezelzuur en ijzeroxide tot een goede cement is gemaakt. Dikwijls wordt er nog verschil gemaakt, en wel voornamelijk door de leveranciers, welke tras de voorkeur verdient; doch spreker gelooft, dat elke soort die onvervalscht is en aan genoemde proeven voldoet, als goed bruikbaar beschouwd kan worden.

Ten slotte werd nog opgemerkt, dat tal van proeven tot onderzoek naar de verschillende eischen, die men het tras stelt, met name hardheid en dichtheid, met stilzwijgen zijn voorbijgegaan, ofschoon de vernuftige vinding van vele dier proeven eene bespreking er van ten volle waardig is.

Die proeven eischen evenwel veel tijd en meer of minder ingewikkelde instrumenten die er speciaal voor gemaakt moeten worden. Doch vooral de tijd is een bezwaar tegen de toepassing van die beproevingen in het dagelijks leven.

Naar het der commissie, bestaande uit de Heeren Ads. Verhoog, J. J. Kersbergen, K. de Boer, Johs. Verhoog, J. B. van Loenen en J. I. Planjer voorkomt, is de naaldproef, onder de vele kunstmatige beproevingen, nog als de meest praktische te beschouwen, wanneer men althans over een 4tal dagen voor het onderzoek beschikken kan.

Ook op dit uitgebreid rapport volgde eene discussie. Enkele der leden keurden de naaldproef af, terwijl andere die als voldoende beschouwden. Ook werd als een hulpmiddel aangegeven, het gewicht van verschillende trassoorten te nemen en daaruit het

middencijfer vast te stellen als eenheid, waaraan het te leveren tras bij gewicht moet voldoen. Over het algemeen was men het er over eens, dat de ondervinding in deze de beste leermeesteres is, en heeft men die dan in de bovengenoemde proeven met oordeel toe te passen.

Na dankzegging door den Voorzitter, aan de commissiën, voor hunne belangrijke bijdragen, werd vervolgens onder algemeen applaus aan den heer H. J. Jesse zijne belooning uitgereikt voor eene door de afdeeling uitgeschreven prijsvraag. De Voorzitter herinnerde er aan, hoe de heer Jesse eertijds steeds onder de ijverigste leerlingen van het genootschap »Mathesis Scientiarum Genetrix" gerekend kon worden, en hoe hij het door volhardende studie en, men mag ook zeggen door gelukkigen aanleg, zoover gebracht had, dat men de hoop mag koesteren, dat hij eenmaal als een degelijk bouwkundige eene plaats in de maatschappij zal innemen. Spreker wenschte hem tevens geluk met de akte van leeraar in het rechtlijnig teekenen, middelbaar onderwijs, welke de heer Jesse onlangs op zoo jeugdigen leeftijd verkregen had.

De daarna gehouden rekening en verantwoording van den Penningmeester wordt door twee leden, door den Voorzitter opgeroepen, nagezien en goedgekeurd onder dankbetuiging voor het gehouden beheer, terwijl de daarop ingediende begrooting voor 1884 met algemeene stemmen werd aangenomen.

Vervolgens werd overgegaan tot het verkiezen van Bestuursleden.

Bij acclamatie werden herkozen de heeren J. W. Schaap, Voorzitter, P. A. van Aken, Onder-Voorzitter, P. J. Groen, Penningmeester en P. G. Laneel, Secretaris. In de plaats van den heer J. J. Hasselbach, die niet herkiesbaar was, werd de heer J. J. Kersbergen als Bestuurslid gekozen, die zich de benoeming liet welgevallen.

De op de agenda geplaatste bijdrage van den heer Kersbergen over »Bliksemafleiders" werd wegens het ver gevorderde uur tot de volgende vergadering uitgesteld. Hierna sluit de Voorzitter, met een woord van dank voor de trouwe opkomst, de laatste vergadering in dit jaar.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING 's GRAVENHAGE, GEHOUDEN 14 DECEMBER 1883.

Na de opening van de vergadering door den Voorzitter, wordt voorlezing gedaan der ingekomen stukken als:

Een schrijven van de onlangs alhier opgerichte Vereeniging *Architectura*.

Uit dat schrijven blijkt, dat meerdere jonge bouwkundigen zich niet zoo geheel te huis gevoelen in de vergaderingen der afdeeling, alwaar zij ongaarne het woord voeren dewijl ze zich in hunnen kring gemakkelijker bewegen; dat de vergaderingen slechts éénmaal per maand gehouden worden; maar ook vooral, dat het enkele te kostbaar is lid der Maatschappij te worden. Zij geven evenwel daarbij de verwachting te kennen, dat de Afdeeling steeds door het aanblijven der jongeren zal worden gesteund en eindigen met den wensch, dat de Afdeeling hunne jeugdige Vereeniging gelijke goede gevoelens zal blijven toedragen, als waarvan in de laatste vergadering reeds sprake was.

De Voorzitter geeft zijn spijt te kennen, dat we hier dus alreeds staan voor een fait accompli; wij zijn het er echter over eens, dat lichaam, voor zooveel onze krachten toelaten, te willen ondersteunen, als bv. in de aanschaffing van een bibliotheek.

Gaarne zullen wij dus vernemen, hoe andere leden en ook het Bestuur der Vereeniging daarover denkt.

De heer Frowein antwoordt daarop: is het dan onmogelijk lid te worden der Afdeeling, zonder lid te zijn der Maatschappij?—

De Voorzitter wijst op hetgeen reeds in de zuster-Afdeelingen daaromtrent is besproken en haalt ook Art. 16 van ons Reglement aan

Men kan de zoodanigen onder de rubriek van geïntroduceerden opnemen, doch zij hebben geen recht zich te bemoeien met de zaken die de Maatschappij betreffen.

Ook de heer van Malsen vindt in het aannemen eener nienwe cathegorie van leden geen bezwaar; de meeste Afdeelingen toch hebben hieromtrent hunne eigene denkbeelden, waarom kunnen wij ook niet onzen eigen wil volgen.

In de laatste Algemeene Vergadering, voegt de heer Bauer hier nog aan toe, is het recht van introductie toegekend.

De heer van Nieukerken wenscht de statuten van de nieuwe Vereeniging te kennen, zal men die steun verleenen?

De Voorzitter deelt dat gevoelen en het Bestuur zal trachten nader in contact met die heeren te komen.

Nadat de heer G. van der Voort, Secretaris van meergenoemde Vereeniging te kennen gaf, dat er geen steun maar wel medewerking gevraagd is, stelt de heer van Malsen voor, om dus vooreerst niet anders te doen dan af te wachten.

Verder zijn nog ingekomen: eene dankbetuiging van de Afdeeling Arnhem voor de toezending van het Verslag onzer Afdeeling;

Eenige exemplaren van de laatstelijk door de Afdeeling Rotterdam uitgeschreven prijsvragen en:

Eene missive van het lid, de heer L. J. Lefèbre, houdende eene uitnoodiging tot een bezoek van het door hem opgerichte Museum Prins Hendrik.

Op de vraag van een der leden om een nieuw lid te mogen voorstellen zonder de verplichting lid der Maatschappij te worden, ontstond eene wisseling van gedachten en werd besloten dit punt voooaf in de Bestuurs Vergadering te bespreken, om dit in de eerst volgende Vergadering met de leden opnieuw ter tafel te brengen.

Nadat weder een nieuw lid met algemeene stemmen werd aangenomen, zijn aan de orde eenige huishoudelijke werkzaamheden, die ingevolge het Reglement in de December-Vergadering moeten afgehandeld worden; als:

1°. De benoeming van een Voorzitter en 2 leden van het Bestuur, die volgens den rooster behooren af te treden. Zijnde de HH. H. P. Vogel, G. W. Bauer en H. Westra Jr.

Alle die heeren met algemeene stemmen weder benoemd wor dende, zegt de Voorzitter der Vergadering dank voor het verniewd blijk van welwillendheid. Ofschoon het volgens zijne meening wel gewenscht kon zijn, dat eens een ander zijne plaats innam, wil hij gaarne zijne krachten blijven wijden aan het mandaat hem opgedragen.

Ook de Penningmeester houdt zich aan de woorden door den Voorzitter gesproken; — terwijl het 2de lid, afwezig zijnde, met die herbenoeming zal worden in kennis gesteld.

2°. Eene commissie tot het verzamelen van stukken, geschikt ter opneming in het Tijdschrift der Maatschappij en tot het opmaken en in teekening brengen van oude Nederlandsche gebouwen.

Daartoe werden benoemd de HH. G. J. Morre, W. B. van Liefland en J. H. Looisen. Eerstgenoemde heer is niet ter Vergadering tegenwoordig, de beide andere heeren nemen die benoeming aan.

3°. Afgevaardigden naar de Algemeene Vergaderingen der Maatschappij in Mei en September

Daarbij viel de keuze op de heeren H. P. Vogel en P. Tirion en als hunne plaatsvervangers op de heeren F. H. van Malsen en J. van Lith Jr., welke heeren alle die opdracht aanvaarden.

4°. Doet de Penningmeester rekening en verantwoording van zijn gehouden beheer en werd die rekening, sluitende met een voordeelig saldo, door de heeren W. B. van Liefland, F. H. Frowein en H. P. Mutters goedgekeurd.

Nadat ook de begrooting voor het volgende jaar was overgelegd, brengt de Commissie bij monde van de heer v. Liefland, verslag uit van het onderzoek, hetgeen wel verre van eenige aanmerkingen, tot lof strekt van den Penningmeester, waaraan de Voorzitter toevoegt eenige welgekozen woorden van dank over het even zuinig als flink beheer der geldmiddelen.

Op voorstel van den heer J. H. Looisen wordt ook met het oog op het schrijven der jeugdige Vereeniging *Architectura* in bedenking gegeven, voortaan twee Vergaderingen per maand te houden en daarvan eene meer uitsluitend voor kunstbeschouwingen.

Ook dit punt zal door het Bestuur nader worden overwogen om daarna in de eerstvolgende Vergadering met de leden te worden behandeld.

De tijd te ver verstreken zijnde, stelt de heer v. Lith Jr, voor de kunstbeschouwing tot een volgende vergadering uit te stellen.

Ten slotte werd door den heer Kriens gewezen op het gebruik van voorwerpen in geëmailleerd ijzer, waarover hij reeds vroeger sprak en daarbij het modelboek van de firma v. Raesveld, de Both en Cie. te Vulcaansoord bij Terborgh circuleeren, alsook een prijscourant van machinaal timmerwerk van de firma van der Linden & C°. te Dordrecht, waarna deze laatste Vergadering van het jaar door den Voorzitter werd gesloten.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING LEEUWARDEN, GEHOUDEN 14 DECEMBER 1883.

Deze bijeenkomst was in de eerste plaats gewijd aan eenige huishoudelijke zaken, die volgens 't reglement aan de orde waren; na de lezing en goedkeuring der notulen van de vorige vergadering werden de aftredende leden van het Bestuur, de HH. Noordendorp en Baron, herkozen en eerstgenoemde weder als Voorzitter herbenoemd.

Tot afgevaardigden naar de Algemeene Mei-vergadering werd de Voorzitter en de Secretaris aangewezen, en als commissarissen voor 't verzamelen van stukken voor de Tijdschriften der Maatschappij, benoemd de HH. A. T. van Wijngaarden Jr. en J. R. Nijdam. Door den penningmeester werd rekening en verantwoording gedaan van zijn beheer, en de toestand der geldmiddelen, in verband met de belangrijke uitgaven die de afdeeling zich getroost had voor het organiseeren van eene Tentoonstelling van bouwkundige ontwerpen en plaatwerken, niet ongunstig en sluitende met een voordeelig saldo van ƒ 68.35 bevonden. De door den Voorzitter benoemde commissie van onderzoek, adviseerde tot goedkeuring der rekening en décharge van den penningmeester, onder dankbetuiging voor zijn gehouden nauwgezet beheer.

Daarna werd aan de orde gesteld het eerste gedeelte van eene serie van drie voordrachten, door het lid A. D. G ten Doesschate op zich genomen. 't Doel van spr. was — de bouwwijzen der Oude Grieken, dit in kunstzin zoo rijk begaafde volk, te behandelen. Spr. had in hoofdzaak dit onderwerp gekozen, omdat naar zijne wijze van zien, de bouwwijzen van dit volk der oudheid zoowel door de harmonische samenstelllng der vormen als de rijke kunstzin die daarin opgesloten ligt, zich zoozeer van de overige, ja zelfs van den bouwtrant der latere tijden onderscheidt, dat zij nog steeds aanspraak maakt om als hoofdelement van architektonische vormen te gelden.

Het oude Hellas, met zijn aangenaam klimaat, zijn bijna wolkeloozen hemel, bewoond door een rijk begaafd volk, was alleszins geschikt om de ontwikkeling van waren schoonheidszin te bevorderen.

Na den oorsprong, die duister en vol overleveringen is, en de verschillende regeeringsvormen te hebben geciteerd, ging spr. over tot de beschrijving van de voornaamste staten, het Dorische Sparta en het Ionische Athene. Uitvoerig werd de wetgeving, de godsdienst met zijne mysteriën en orakels besproken. Het bloeitijdperk van Perikles, waarin de Grieksche kunsten en wetenschappen een ongekend tijdperk van bloei bereikten, werd meer bijzonder behandeld en nagegaan. Een en ander moest volgens spr. worden opgevat als eene inleiding voor de meer gedetailleerde wijze waarop hij in de daartoe aangewezen vergaderingen de Grieksche bouwkunst wenschte te bespreken.

Door het lid van Wijngaarden werd ter bezichtiging gesteld een monster terrazzo-vloeren, aangeboden door de firma Martin & Co. te Zeist, benevens eene proeve van de werking van een procédé »Electric paint-remover" genaamd, dienstig om de oude verfkorst van hout te verwijderen; een monster daarvan was ter vergadering aanwezig, waarmede was aangetoond, dat bij een houten raamstijl, die 14 malen was overgeverfd, na met die stof in drie couches bestreken te zijn, de oorspronkelijke houtsoort weder te voorschijn kwam.

Bij monde van den Voorzitter werd daarna rapport uitgebracht van de bevindingen der commissie die in de vorige bijeenkomst was benoemd om na te gaan of er ook middelen konden worden gevonden, om tegemoet te komen aan het verlangen van vele bouwkundigen en industrieelen om lid der Afdeeling te worden zonder tevens lid der Maatschappij te zijn, omdat de hooge contributie daarvoor de grootste hinderpaal was.

De commissie moest haar leedwezen betuigen, dat zij geen middel daartoe kon aanwijzen, gebonden als de Afdeeling was aan de wet der Maatschappij; wel is waar was in de laatste algemeene Meivergadering aan de Afdeelingen de faculteit gegeven, om ook plaatselijke leden toe te laten tusschen den leeftijd van 18—23 jaar, en zulks bij wijze van introductie, er waren pogingen daartoe aangewend, die echter hoegenaamd geen resultaat hadden opgeleverd en hoe de commissie het ook betreurde, dat de ontwikkeling der Afdeeling door die beperkende bepaling gebonden was, meende zij dat daarvan niet kon worden afgeweken en adviseerde zij om, wanneer men niet zooals te Groningen over wilde gaan tot de oprichting van eene vereeniging van bouwkundigen, die onafhankelijk van de Maatschappij was, de toestand moest blijven zooals die is.

Dit eenige middel meende de commissie om verschillende redenen niet te mogen aanbevelen. Naar aanleiding van dit rapport werd door het lid Rooseboom medegedeeld, dat eenige ingezetenen, bouwkundigen en industrieelen, het plan hadden opgevat om, in aansluiting aan de Afdeeling en onder leiding van haar Bestuur eene afzonderlijke vereeniging in gelijken geest als de Afdeeling werkzaam, opterichten, en aan dat lid was verzocht hun denkbeeld in de afdeelings vergadering ter sprake te brengen, om naar gelang hunne ideeën gunstig werden ontvangen, omtrent die zaak met het Bestuur in correspondentie te treden en de wijze waarop zij die aansluiting wenschten te regelen, nader schriftelijk toe te lichten.

In hoofdzaak werd dit denkbeeld gunstig ontvangen, omdat het in allen gevalle niet wenschelijk werd geoordeeld om twee verschillende vereenigingen van bouwkundigen en iudustrieelen in deze gemeente te hebben — en besloten een schrijven van de door het lid Rooseboom bedoelde personen aftewachten, om daaromtrent een beter oordeel te kunnen vormen.

De vergadering werd daarna, onder dankzegging aan de leden voor hunne bijdragen, gesloten.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING UTRECHT, GEHOUDEN 14 DECEMBER 1883.

Bij afwezigheid van den Voorzitter, was de leiding dezer bijeenkomst aan het Bestuurslid, de heer D. Kruijf opgedragen, die kennis gaf van een ingekomen schrijven van de Afdeeling Rotterdam, waarbij ook de leden dezer Afdeeling worden uitgenoodigd ter mededinging naar de — door die Afdeeling uitgeschreven — prijsvragen. Enkele programma's zijn daartoe ter beschikking der leden gesteld.

Van de in October l.l. benoemde commissie — zijnde de heeren Dobbe, Jelsma en Houtzagers, was een rapport ingekomen, waarbij zij zich geheel vereenigen met het ingediende voorstel tot wijziging van artt. 17 en 18 van het reglement, waarvan de strekking is, dat voor het vervolg, de Bestuursleden herkiesbaar zullen zijn.

In stemming gebracht, wordt deze reglementswijziging met algemeene stemmen aangenomen, en zal mitsdien aan de goedkeuring van het Hoofdbestuur worden onderworpen, ingevolge art. 27 van het reglement

Bij de hierop volgende verkiezing van 2 Bestuursleden in de plaats van de — volgens rooster — aftredende leden, de heeren Alb. Nijland en F. J. Nieuwenhuis, werden enkel blanco billetten ingeleverd; zoodat in de eerstvolgende bijeenkomst — volgens art. 26 van het reglement — daarvoor een nieuwe stemming zal plaats hebben.

Tot penningmeester en secretaris werden de heeren Kok en van Lunteren herbenoemd, die beiden deze benoeming hebben aangenomen, terwijl ook in de eerstvolgende bijeenkomst een nieuwe verkiezing tot Voorzitter zal plaats hebben, daar ook daarvoor alleen blanco billetten werden ingeleverd.

De Voorzitter benoemde daarop een commissie van 3 leden tot het nazien van de rekening en verantwoording van den penningmeester. De rekening – sluitende met een batig saldo — werd goedgekeurd onder dankbetuiging aan den penningmeester voor zijn gehouden beheer.

Voorts bracht het Bestuur ter tafel een begrooting voor 1884, die mede werd goedgekeurd, en waarbij een post ad ƒ 25.— was uitgetrokken als subsidie voor het alhier op te richten Kunstnijverheids-museum.

Ten slotte werden door den heer Kruijf ter bezichtiging gesteld een paar modellen van aspirators, zinken deurpaneelen en trapbaluster, allen vervaardigd in de fabriek van de heeren Cuijlits en de Regt te Rotterdam.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Te Elst (Utrecht) zal door de heeren Gebr. van Klinkenberg een steenfabriek met stoomkracht worden opgericht. Dit is de eerste van dien aard in die streken.

De heeren H. Onnes, te Groningen, A. H. van Bergen, te Heiligerlee, en K. de Groot, te Winschoten, allen steenfabrikanten, zullen den Minister van Waterstaat enz. om eene audientie verzoeken, teneinde hem een request te overhandigen en mondeling te spreken over eene besteksbepaling van de uitvoering der stationsgebouwen op de lijn Groningen—Delfzijl, opdat de provinciale Groninger steen niet, zooals nu is bepaald, blijve uitgesloten.

De Gemeenteraad van Rotterdam heeft bij de behandeling van een voorstel tot verbetering der openbare privaten, met 22 tegen 9 stemmen de voorkeur gegeven aan het rioolstelsel boven het tonnenstelsel, tot afvoer van faecaliën.

Ter Secretarie van het Raadhuis te Amsterdam, vindt men thans onder de ter visie gelegde stukken, het navolgende voorstel van het Raadslid Adr. Prins, om het Raadsbesluit van 18 Oct. 1882, tot het bouwen van een nieuwe Beurs, in zooverre te wijzigen, dat gelezen zal worden.

Art. 1. Tot het bouwen eener nieuwe Beurs op het terrein, te verkrijgen door aanplemping van het Damrak tusschen de Oude en de Nieuwe Brug.

Tot toelichting er van voert de voorsteller aan, dat reeds in 1879 door B. en W. een ontwerp werd ingediend, om eene Beurs te bouwen op het gedempte Damrak, dat op grond van gevreesden misstand, dien een lang gerekt en hoog Beursgebouw langs het Damrak zoude te weeg brengen, bij velen bestrijding vond.

Den 26sten September 1882 werd evenwel aan den Raad door den heer Van Nierop c. s. een voorstel ingediend tot het bouwen eener nieuwe Beurs op datzelfde terrein, welk voorstel door B. en W. werd ondersteund en door den Raad aangenomen, op grond dat, wanneer van de meerdere breedte, die het Damrak bij de Oude Brug heeft, gebruik gemaakt werd, eene Beurs van minder lengte verkregen en mitsdien het vroeger gemaakte bezwaar ontgaan zou worden.

Bij het opmaken van het Programma der prijsvraag voor het Beursgebouw is echter gebleken, dat het aangewezen terrein niet geschikt is, om eene Beurs te bouwen die aan de eischen van den handel en tevens aan die der aesthetiek voldoet; en wat men in 1870 vreesde, zou nu bewaarheid worden, namelijk, dat men een lang gerekt gebouw, tot misstand voor het Damrak, verkrijgen zou.

Hij vleit zich, dat de Raad zijne zienswijze zal deelen en voor den bouw eener nieuwe Beurs het terrein zal aanwijzen, te verkrijgen door aanplemping van het Damrak, tusschen de Oude en de Nieuwe Brug, waar plaats en gelegenheid zal zijn, om eene Beurs te stichten, in elk opzicht voldoende voor de behoefte van den handel en beantwoordende aan de eischen der aesthetiek.

PRIJSVRAGEN,

Het volledige programma van de prijsvraag, waarvan wij in ons vorig nommer een uittreksel mededeelden, luidt als volgt:

INTERNATIONALE PRIJSVRAAG.

uitgeschreven door

DE VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE GRONINGEN.

Art. 1. De Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst te Groningen verlangt een ontwerp van eene momumentale fontein op het Heereplein te Groningen.

Art. 2. De juiste plaats, waar de Fontein zal worden opgericht, is aangeduid op de bij dit programma behoorende teekening.

Zij komt te staan in een bassin hetwelk een binnenwerkschen diameter heeft van 15 Meter.

De diepte van het bassin is beneden den constanten waterspiegel 0.70 Meter.

De rand van het bassin is boven dien waterspiegel 0,20 Meter.

Het bassin wordt gevoed door middel van de waterleiding met een uitstroomingsbuis van 0,05 Meter diameter.

Art. 3. De Fontein zal moeten zijn een gedenkteeken ter herinnering aan het feit, dat de vestingwallen om de stad Groningen werden gesloopt en de Gemeente daardoor een nieuw tijdperk van algemeene ontwikkeling is ingetreden.

Daartoe zal geëischt worden dat de fontein den indruk geeft van een krachtig monumentaal karakter, terwijl op aesthetische wijze zal moeten blijken dat zij is opgericht door bijdragen van alle burgers der stad Groningen.

Art. 4. De ontwerper wordt vrijgelaten in keuze van stijl en materiaal, evenwel zal hij er op moeten bedacht zijn, dat het door hem aan te wenden materiaal volkomen duurzaam is en geen twijfel kan bestaan of het tegen alle invloeden van het weder bestand is.

Art. 5. De bouwsom, welke door den ontwerper niet mag worden overschreden, bedraagt ƒ 10,000, tien duizend gulden.

Art. 6. De prijzen, welke voor de ter bekroning waardig gekeurde ontwerpen worden uitgeloofd, zijn:

1. Een prijs van ƒ 250, twee honderd vijftig gulden, en het eerelidmaatschap der Vereeniging.
2. Een premie van ƒ 100, honderd gulden.
3. Een eervolle vermelding.

Bovendien zal, wanneer tot de oprichting der Fontein wordt overgegaan, aan den vervaardiger van het met den eersten prijs bekroonde ontwerp de uitvoering worden opgedragen tegen eene belooning van 5 % van het kostenbedrag, dat door hem bij zijn ontwerp is opgegeven.

Art 7. Er wordt verlangd:

a. Een plattegrond-teekening.
b. Een geheele opstand en één of meer gedeeltelijke aanzichten.
c. Een geheele doorsnede.
d. Een memorie van toelichting.
e. Een gedetailleerde begrooting.

De teekeningen moeten zijn op 1/10 (één tiende) der ware grootte. De behandeling der teekening wordt geheel vrijgelaten.

Art. 8. De ontwerpen, die met den 1en en 2en prijs zijn bekroond, worden het eigendom der Vereeniging.

Art. 9. De Jury van beoordeeling zal bestaan uit 2 leden van het bestuur der Vereeniging en drie deskundigen buiten de gemeente woonachtig

De namen van de leden der jury zullen worden bekend gemaakt binnen acht dagen nadat de termijn van inzending zal zijn verstreken.

Art. 10. Alle ontwerpen zullen, nadat de beoordeeling heeft plaats gehad, 14 dagen voor het publiek worden tentoongesteld.

Het rapport van beoordeeling zal daarbij ter lezing worden gelegd.

Art. 11. Alle stukken ter beantwoording van deze prijsvraag worden vrachtvrij ingewacht vóór of op den 1 Juni 1884 bij den heer Joan A. Nieuwenhuis, Rabenhauptstraat te Groningen, en vergezeld van een correspondentieadres om zoo noodig met den inzender te correspondeeren, zonder den naambrief te openen.

Art. 12. Ieder ontwerp moet gemerkt zijn met een spreuk of motto en voorzien van een naambrief, waarop van buiten dat motto is herhaald, benevens een geheim teeken ter terugvordering en van binnen vermeldende den naam en voornaam, beroep en woonplaats van den inzender.

Art. 13. Bij niet behoorlijke nakoming dezer bepalingen of indien de vervaardiger zich op eenige wijze kenbaar maakt, zal zijn ontwerp worden ter zijde gelegd en buiten mededinging blijven.

Art. 14. De niet bekroonde ontwerpen moeten binnen een nader te bepalen tijd worden afgehaald van den Secretaris van der Vereeniging of zullen na dien datum ongefrankeerd worden opgezonden aan het correspondentieadres.

GRONINGEN. December 1883.

Namens het Bestuur:
JOAN A. NIEUWENHUIS, *Secretaris.*

N.B. Alle gewenschte meerdere inlichtingen zijn te bekomen bij den Secretaris der Vereeniging.

Door de Vereeniging »Architekturae Studio" (gevestigd te Rotterdam) is een Prijsvraag uitgeschreven voor het leveren van een ontwerp voor het Titelblad van hare jaarlijksche serie platen.

Alleen de leden dezer vereeniging mogen medewerken.

Het beste en der bekrooning waardig gekeurde ontwerp wordt als Titelblad aangenomen, terwijl aan den ontwerper daarvan en tevens aan de in de 2de en 3e plaats als de best erkende projekten een getuigschrift zal worden uitgereikt. Alleen de bekroonde ontwerpen blijven eigendom der Vereeniging.

De ingekomen antwoorden worden in handen gesteld van eene Jury van beoordeeling, bestaande uit de heeren A. Le Comte, F. J. Nieuwenhuis en A. Spoon J. Jzn., die een met redenen omkleed rapport van hunne beoordeeling zullen leveren.

De antwoorden worden ingewacht vóór of op den 1en Februari 1884 aan het adres van den Secretaris der Vereeniging, de heer W. Stok Jr., Spuiwater 10, te Rotterdam.

De Vereeniging Kunstvlijt te Rotterdam had op de door haar uitgeschreven prijsvraag voor een omslag ten behoeve van haar nieuw reglement (zie Weekblad No. 47 van 22 Nov. ll.) zeven antwoorden ontvangen onder de navolgende motto's.

Hans Holbein; Eersteling; Minerva; N. N.; Vlijt en Studie voeren tot de Kunst; Ende ghy so onderzocht alle dese dinghen en behoudt het Goede.

VRAAGBAAK.

ANTWOORD 38. Lichtgevende verf, de echte Balmain verf, is verkrijgbaar bij de heeren E. en P. Rottsieper, civiel Ingenieurs te Ronsdorf (Rheinpruisen), die een kilo tegen ƒ 4.80 verkoopen.

De behandeling van deze verf is zeer eenvoudig. De gebruiksaanwijzing wordt bij elke hoeveelheid gevoegd. Voor de doeleinden, in de vraag genoemd, is deze verf zeer geschikt.

CORRESPONDENTIE.

Geachte Redaktie.

Eenigen tijd geleden werd door den heer Verheul en mij een oproeping gericht tot eenige jongere leden der Maatschappij, tot nauwere aaneensluiting, ten einde met meer vrucht in het belang der Maatschappij te kunnen werkzaam zijn. Deze circulaire, waarop wij (het zij in het voorbijgaan opgemerkt) vele blijken van instemming ontvingen, droeg een vertrouwelijk karakter en was niet voor den druk bestemd. De redenen hiervoor liggen voor de hand: 1°. wilden wij deze zaak in beperkten kring houden; 2°. wilden wij verkeerde opvattingen vermijden.

Echter is onze brief in handen gekomen van een onbekende, die zich, op de in de Opmerker zoo gebruikelijke wijze, achter een pseudonym (Nestor) verschuilende, daaromtrent eenige beschouwingen ten beste geeft.

Nestor blijkt tot hen te behooren, die door verdeeldheid en tweedracht de vaderlandsche bouwkunst hoopt te bevorderen, een zeer eigenaardige richting, die tegenwoordig meer en meer op den voorgrond treedt. Met een zeker leedvermaak leidt hij uit ons schrijven allerlei bedoelingen af die er niet zijn ingelegd.

Door dit epistel ben ik wel gedwongen om, hoewel tegen mijn zin, meer publiciteit aan de zaak te geven, ten einde valsche beoordeelingen te voorkomen.

Ik behoef nauwelijks te zeggen, dat ons pogen niet tegen het Bestuur gericht is; wat wij over bestuursverkiezingen zeggen slaat op verrassingen, welke somtijds voorkomen en die veroorzaakt worden door de omstandigheden in onze circulaire vermeld; ik meen voor de leden der Maatschappij hier duidelijk genoeg te spreken.

Neen, niet tegen het Bestuur is ons schrijven gericht; integendeel de mannen, die zooveel gedaan hebben om de Maatschappij op een nieuwe koest te schoeien, aan wier onvermoeide pogingen wij nu ook het tot stand komen van een maatschappelijk gebouw zullen te danken hebben, — hen willen wij steunen.

Omdat de Maatsch. tot Bev. der Bouwkunst niet is wat zij zijn moest en zijn kan, daarom treden wij er niet uit en gaan haar niet aanvallen en zwart maken, maar zullen trachten, vast aaneengesloten, het Bestuur te helpen tegen obstructionisme en sleurgeest.

Intusschen dank ik Nestor voor de belangstelling getoond in een schrijven, dat wel in den vorm eener circulaire was gegoten, doch zoo duidelijk een privaat karakter vertoonde.

's Bosch, 16 December 1883. D. E. C. KNUTTEL.

MEDEDEELINGEN.

Op de aanstaande **Bijeenkomst** der Afdeeling Amsterdam, op Vrijdag 21 December a. s., zal een kunstbeschouwing gegeven worden door de heeren J. Th. J. Cuypers, B. J. Kam en Jurriaan Kok.

Daartoe zijn bijeengebracht:

Lampué — Concurrenzen.
Platen, door de Vereeniging Architectura Studio uitgegeven (Rotterdam).
Croquis d'architecture.
Een verzameling afbeeldingen van oude Nederlandsche gebouwen en stadsgezichten.
Twee ontwerpen voor Etage woningen, zijnde niet ingezonden antwoorden op de prijsvraag in 1882 door de Afdeeling Amsterdam ingezonden.

Afloop van Aanbestedingen.

ZUTPHEN, 10 Dec. — De heer E. J. Harmsen: het bouwen van 5 burger woonhuizen onder een dak op een terrein buiten de voormalige Spittaalspoort aldaar:

Timmeren:

G. Boersel te Brummen	ƒ 5.356
G. J. Boesewinkel idem	„ 5.113
R. Woestenenk idem	„ 4.975
G. J. Grooters te Zutphen	„ 4.922
G. J. Kerkmijer idem	„ 4.850
R. v. d. Velde idem	„ 4.780
L. Nijland idem	„ 4.684
Gebr. Landeweert idem	„ 4.591
J. A. Garvelink idem	„ 4.571
G. J. Koordeman idem	„ 4.367
A. G. Pasman idem	„ 4.156

Metselen:

W. Heuwelink te Vierakker	„ 7.980
A. J. Uiterwijk te Zutphen	„ 7.671
J. Schut te Brummen	„ 7.200
W. Kerkmeijer	„ 7.048
H. Rood te Gorsel	„ 6.399

Stukadooren:

J. Rief	ƒ 378
H. J. Hilbers	„ 310
F. W. ten Bolster	„ 230
	allen te Zutphen.

Smeden:

R. Bussink	ƒ 589.50
W. Wullink	„ 532
J. W. ten Braak	„ 515
J. Volkers	„ 509
M. Meenhorst te Hoven	„ 479
H. Wullink J.Hzn.	„ 477
Minderman	„ 475
W. Meijerink	„ 472
J. D. Wublink	„ 456
	de overigen allen te Zutphen.

Lood en zink:

D. A. van Eldink	ƒ 228
B. H. van Hulst en Zn.	„ 219
H. Haijtink	„ 216
P. de Vries	„ 205
J. A. Tappers	„ 189
	allen te Zutphen.

Verwen:

G. J. Bussink te Baak	ƒ 1.037
H. van Bosheide	„ 875
D. J. van Dieren	„ 878
H. Barink	„ 820
G. G. Kelholt	„ 788
H. E. K. Erelman en Zn.	„ 770
H. R. Evers te Hoven	„ 560
	de overigen allen te Zutphen.

Ondermassa Timmeren en metselen:

G. J. Schurink	ƒ 12.400
H. Langenberg	„ 11.980
H. W. Douwes	„ 11.970

Massa:

J. Schut	ƒ 13.574
R. Woestenenk	„ 13.525
G. J. Boesewinkel	„ 13.129
L. Nijland	„ 12.672
Gebr. Landeweert	„ 12.228

De eerste en tweede Jaargang
VAN HET
BOUWKUNDIG TIJDSCHRIFT
is voor de Leden der MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST verkrijgbaar per jaargang à f5.

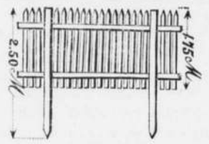

J. & D. VAN DER POT,
ROTTERDAM
GEKYANISEERD ROTVRIJ
RASTER- en ander HOUTWERK,
in alle op te geven maten, tot 10.25 M.
niet vatbaar voor Champion, uiterst langzaam brandend, enz.
Dennen-, Vuren-, Greenen- en Eiken Bestekhout
en verder TIMMERHOUT,
Vlot- en Slijpdeelen enz.
Prima Portland-Cement,
merk DYCKERHOFF & SÖHNE,
in wichthoudende Vaten van 180 Kilo
en Zakken van 70 Kilo,
niet vervalscht met **hoogovenslakken, kalksteen** of dergelijke bijmengingen.

HYDRAULISCHE en andere KALK
per Wagon of Scheepslading.

HARDSTEEN,
uit de prachtige groeve te Emptinne,
van de Heeren GOOSSENS & SONNENBERG,
gezaagd in Platen
en **Steenhouwwerk** op maat klaargemaakt.

NIEDERMENDIGER BAZALT LAVA.
ZANDSTEEN,
uit de groeven van

Staudernheimer.	Cordeler.
Breitenheimer.	Wexemer.
Udelfanger.	Roode Kylthaler.
Bentheimer.	La Rochette.

Italiaansche Mozaïkvloeren,
1645 volgens teekening.

ENGELSCHE AARDEN BUIZEN.
BELGISCHE GIPS.
Vuurvaste Steenen en Vuurklei enz.

The St. Pancras Iron Work Company, London.

FABRIEK
voor Stal-Inrichtingen
1646 EN
Stal-Benoodigdheden.
Agenten voor Nederland en de Koloniën
STAAL & HAALMEIJER,
36. Derde Weteringdwarsstraat,
AMSTERDAM.
alwaar een **STAL** en **BOX** op ware grootte te bezichtigen is.
Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.

AANBESTEDING. 1647

Op Maandag den 24sten December 1883. des middags te 12 uren, zal door Burgemeester en Wethouders der gemeente *Leiden*, op het Raadhuis aldaar, AANBESTEED worden:

ten 1°. het leveren van Klinkersteen ten behoeve van de bestrating der gemeente voor den tijd van vijf achtereenvolgende jaren;
„ 2°. de levering van Keien, ten behoeve van de bestrating der Gemeente, voor den tijd van vijf achtereenvolgende jaren.

De bestekken liggen ter inzage aan de Stadstimmerwerf, op elken werkdag de besteding voorafgaande, van 's morgens te 10 uren tot 's namiddags te 4 uren, alwaar elk bestek ad ƒ 0.20 verkrijgbaar is gesteld.
Verlangde opheldering enz. zijn bij den Gemeente-architect te bekomen.
Zegt het voort.

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON leveren
BESTEKKEN,
zoowel met als zonder bijbehoorende
TEEKENINGEN.

TROTTOIR-TEGELS. **PARKETVLOEREN,** GEMENT-TEGELS.
Villeroy & Boch, Mettlach
Boch Freres, Maubeuge
Minton, Hollins & Co., Stoke
benevens **verglaasde Wand-** en **Faïencee Tegels,** 1648
bij de Vertegenwoordigers en Depothouders
DE LINT & Co., Oostzeedijk 248, Rotterdam.

DORDTSCHE TRAS.
H. F. ONDERWATER & Co.
DORDRECHT,
STOOM-TRASMOLENAARS.
Opvolgers van de Heeren P. en J. HORDIJK,
leveren geen andere tras, dan die op hunne molens te *Dordrecht* gemalen wordt van **zuiveren tufsteen**, uit de groeven van den Heer GERHARD HERFELDT te *Andernach*. Uitmuntende kwaliteit en billijke prijs.
Bevelen zich aan tot de levering van
TUFSTEEN. 1649

VOORHANDEN, alle soorten RIJNSTEEN en UTRECHTSCHE STEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN, *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. (1650

LOUIS GOFFIN & CIE.,
27. Avenue Rogier 27.
LUIK.
Hardsteen, Keijen, Kalk. 1651
LA ROCHETTE STEEN.
Alles geleverd franco en op keur.

TERRA-COTTA BOUWORNAMENTEN IN DIVERSE KLEUREN.
Fabriek sedert 1835 gevestigd te ZEIST. **MARTIN & C°.**
Magazijnen te Amsterdam, Achter-Oosteinde bij het Paleis voor Volksvlijt.
Bekroond met de ZILVEREN MEDAILLE, Int. Kol. Tentoonstelling te Amsterdam.
Uitgebreide handel in Bouwartikelen 1652

Uitgave van DE ERVEN H VAN MUNSTER & ZOON.
Th. SANDERS,
IETS OVER DE INRICHTING
VAN
BOUWKUNDIGE PRIJSVRAGEN.
***f* —.50**

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

3DE JAARGANG. ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST. N°. 52. 27 DECEMBER 1883.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN en F. J. NIEUWENHUIS.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

OFFICIEEL GEDEELTE: Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — NIET OFFICIEEL GEDEELTE: De Amsterdamsche beurskwestie. — De Woningbouw der Neder Saxers en hare beteekenis voor de algemeene geschiedenis der Bouwkunst. — Binnenlandsche berichten. — Ingezonden. — Prijsvragen. — Afloop van Aanbestedingen.

DE AMSTERDAMSCHE BEURSKWESTIE

De Amsterdamsche beurskwestie schijnt een nieuwe phrase in te treden, althans het voorstel Prins opent weer het vooruitzicht op min verkwikkelijke discussieën.

Met zeer veel genoegen lazen wij daarom het artikel in de Rotterdamsche Courant van Zaterdag 22 December naar aanleiding van dit voorstel, dat voorzeker niet aan de aandacht van de lezers van dit Weekblad, die als bouwkundigen, belangstellen in de nieuwe beurs, en in de veranderingen van Amsterdan, zal ontgaan zijn. Wij zijn het met de strekking van dit arttkel volkomen eens.

Ook wij vreezen, dat door dit nieuwe plan te verwezenlijken, Amsterdam wel een schrede nader gebracht zal worden aan het ideaal, dat sommige zich van een wereldstad hebben gevormd, waar tevens dat daardoor al weer wat van die geheime aantrekkelijkheid zal verloren gaan, die onze hoofdstad op Nederlanders en vreemdelingen steeds uitoefent. Moge de raadsleden wel bedenken, dat zij de vertegenwoordigers zijn van het volk van Amsterdam, dat bij de laatste dempings discussiën zijn stem zoo luide en zoo duidelijk heeft doen hooren!

Naar aanleiding van dit artikel komt bij ons echter weer een grief boven, die wij niet kunnen weerhouden hier te uiten.

Onze journalisten of liever de journalisten in het algemeen zijn dikwijls geneigd oppervlakkig, zoo niet onbevoegd, oordeel te vellen. Dat ondervinden architekten helaas vaak genoeg. Misschien kan dat er voor een courant, die van daag gelezen, morgen vergeten is, mee door; maar ergerlijk onder alle omstandigheden is het iemand te hooren oordeelen v ó ó r dit nog mogelijk is, eenvoudig door totaal gemis aan kennis. Hieraan maakte zich de schrijver van bovenaangehaald artikel schuldig waar hij spreekt van het s c h a v o t k l e u r i g Centraal-station.

Hij zal het ons zeker wel niet euvel duiden, wanneer wij hem aanraden zijn oordeel over dit gebouw en zijn kleur op te schorten tot het zal zijn gevoegd en de steigers zullen zijn weggenomen. In dien tusschentijd vindt hij misschien wel gelegenheid zich bij meer bevoegden van een en ander op de hoogte te stellen.

K.

DE WONINGBOUW DER NEDER-SAXERS EN HARE BETEEKENIS VOOR DE ALGEMEENE GESCHIEDENIS DER BOUWKUNST.

Uit het Duitsch vertaald.

(*Vervolg van Pagina* 323.)

Bij eene nadere beschouwing van het Italiaansche huis komen wij tot hetzelfde resultaat en de ruïnen van Pompeji stellen ons in staat die indeeling met de meest

mogelijke zekerheid te kunnen bepalen. Latere verbouwingen van het Pompejaansche huis zijn duidelijk van den oorspronkelijken bouw te onderscheiden, en al is in enkele onderdeelen die indeeling iets gewijzigd, in hoofdzaak bleef zij dezelfde. Fig. 7.

Het Atrium beslaat met keuken en provisiekamer, als voornaamste ruimten, het midden van het gebouw; een portaal (Fauces), verschaft toegang tot het Atrium, aan weerszijden waarvan groote vertrekken gelegen zijn, van daar uit bereikbaar. (In later tijd werden die van het Atrium gescheiden en als Botteghem verhuurd).

Ter weerszijden van het Atrium liggen twee kamers (cubicula) en eene over de volle breedte opene ruimte (ala).

Aan de achterzijde van het gebouw bevonden zich drie vertrekken, waarvan het middelste (tablinum), evenals de ala, tegen het Atrium open is.

Tablinum en ala zijn de voornaamste gedeelten van het huis; in het eerste stond het huwelijksbed, terwijl in laatstgenoemde ruimte de schilderijen en portretten der voorouders geplaatst waren.

Vitrivius kent met betrekking tot de wijze van overkapping vijf soorten Atriën, en twee hoofdgroepen, verdeeld naar gelang zij al dan niet overdekt zijn; eerstgenoemde soort wordt door Vitrivius Atria testudinata genoemd.

Met de verklaring der constructie daarvan is wonderlijk rondgesprongen; in plaats van de meest voor de hand liggende voor waar aan te nemen, dat het n.l. een het geheele huis overdekkend dak was, heeft men de meest gezochte en zeldzame constructies daarvoor uitgedacht, zonder dat daarvoor eenig bewijs was aan te voeren dat op de eene of andere daadzaak berustte. Voor vrijstaande gebouwen is het gesloten dak den natuurlijksten vorm, het is daarom zoo goed als zeker, dat het boerenhuis, hetwelk ons punt van uitgang is, daarmede overdekt was; het Atrium werd daardoor, wel is waar, slecht verlicht, maar, evenals de Duitsche boer zich nog heden ten dage met zulk eene verlichting tevreden stelt, heeft ook de Italiaansche boer zich voor duizende jaren daarmede beholpen. Daarenboven is het gesloten dak de vertegenwoordiger der eenige constructie, die eene rationeele verklaring mogelijk maakt voor het ontstaan van het Italiaansche Atrium, evenals van dezelfde soort van aanleg bij de Grieken en de Germanen.

Het voorste gedeelte, waarin of waarbij de stallingen gelegen waren en dat dus voor het landbouwbedrijf gebezigd werd, kreeg eene voldoende hoelveelheid licht door de deur en ten einde nu het voor huiselijke doeleinden gebezigd wordende achterste gedeelte van het Atrium even goed te verlichten, trok men de stallen niet over de volle lengte door, maar werden ze over een derde gedeelte der lengte open gelaten, waardoor eene zijdelingsche verlichting dezer, met de Fleet van het Neder-Saxische boerenhuis overeenkomende ruimte, mogelijk is.

De opening door het Tablinum gevormd, dient voor hetzelfde doel en de verdere overdekking van het Atrium regelt zich geheel naar de kwestie van verlichting.

De oudste nederzettingen van de Latijnen op den Palatijnschen heuvel en van de Quiriten op het Quirinaal kunnen weinig van de versterkte dorpen verschild hebben. In den aanvang der Republiek waren de huizen nog vrijstaande en de twaalf tafelen bepaalden den afstand (ambitus) op 2½ voet.

In dit geval was dus ook eene zijdelingsche hoewel uiterst zwakke verlichting mogelijk, zij voldeed echter niet meer aan de hoogere eischen die der bewoonbaarheid gesteld werden en men voorzag hierin door het aanbrengen van bovenlichten.

Men verkreeg zoodoende niet alleen eene goede verlichting van het Atrium, maar men kon ook, hetgeen voor de Italiaansche steden van groot belang was, door het aaneenbouwen der huizen, de daardoor verkregen ruimte benuttigen.

Terwijl de Grieken, door het invoeren van het Peristylium het aaneengesloten grondplan verlieten, hield men zich in Italië bij het oude en wijzigde men alleen de dakconstructie een weinig; zelfs vond later, door Griekschen invloed, het Peristylium opname in het Italiaansche huis.

Thans dringt zich de volgende vraag aan ons op:

Hoe is de in het oog loopende gelijkenis te verklaren die men waarneemt bij den aanleg van de woningen bij verschillende volken?

Het is moeielijk aantenemen, dat Rome het vrije Germanië ten voorbeeld was, terwijl de Saxers zeer weinig en dan nog steeds als vijanden met de Romeinen in aanraking kwamen.

Men vond wel is waar aan de boorden van Rijn en Moezel Romeinsche steden en landhuizen, maar men zocht ze te vergeefsch aan de vlakke boorden van Ems en Lippe; daar vond men alleen de Romeinsche kampementen, die niet eens voortdurend bezet waren. Hierbij komt, dat het Romeinsche woonhuis ten tijde der keizers reeds geheel anders ingericht was, zoodat het oorspronkelijk niet meer ten voorbeeld kon strekken voor het Neder-duitsche huis.

Ook voor eene Grieksche afleiding laten zich geen goede gronden opsporen.

Het is zeer moeielijk uittemaken of men ten opzichte van de hiervoren behandelde bouwwijzen, tot een gemeenschappelijk uitgangspunt moet opklimmen of wel, dat men met zelfstandige en geheel van elkaar onafhankelijke invloeden te doen heeft. De onderstelling, dat de Arische volksstammen, evenals zij voor hunne scheiding eene eigene taal en misschien ook eene eigene ornamentleer hadden, ook eene eigene bouwwijze zouden bezeten hebben, heeft zeer veel aantrekkelijks, maar het ontbreekt ons aan de vereischte bescheiden om zulks te bewijzen.

Men heeft nu behoefte aan eene nauwkeurige beschrijving en opname van de Slavische en Germaansche boerenwoningen, zoomede van die uit de Alpenlanden, waarbij de spraakafleiding van veel gewicht zal zijn. Gelukt het dan door een kritisch onderzoek zoodanige opheldering te geven waaruit blijkt, dat de hierboven besproken woonhuisaanleg een gemeengoed der Arische volksstammen was, dan zou hiermede eene der belangrijkste vraagstukken over de beoordeeling van den beschavingstoestand opgelost zijn.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Tijdens de behandeling der begrootingen in de Tweede Kamer der Staten-Generaal zijn onder anderen de navolgende bezuinigingen voorgesteld en aangenomen. Van de heeren van Asch van Wijck, T. Mackay, Donner en Lohman ging een amendement uit om de ƒ 2000 te schrappen voor het herstel der beeldhouwwerken aan het gouvernementshuis te Utrecht. De heer Mackay erkende wel, dat die kunstwerken uit de 16e eeuw, aan het historisch gebouw (het »Paushuis") verdienden bewaard te blijven, maar .... de restauratie was nog niet zoo dringend noodig, hoewel ze bouwvallig waren. Hoewel de Minister Heemskerk dit ontkende en den raad gaf tot herstelling over te gaan vóór dat het te laat was en door het plaatsen van andere beelden de kosten nog grooter werden, is het amendement met 49 tegen 22 stemmen aangenomen.

Voor het provinciaal gebouw te Assen was uitgetrokken een som van ƒ 30.000, benevens ƒ 6000 voor meubilair. De reeds genoemde heeren stelden nu voor ƒ 3000 te geven voor het meubilair en meer niet. De ƒ 30.000 werd door den Minister op voorstel van den heer Gratama teruggenomen. Wat betreft het overige, de Kamer heeft blijkbaar het gevoelen van den heer Lohman gedeeld, die geen kostbare uitmonstering (geen Oud-Hollandsche meubels) wilde, want zij nam het amendement aan met 50 tegen 23 stemmen. Het gebouw wordt alzoo voor ƒ 3000 gemeubeld!

Toen het hoofdstuk onderwijs ter sprake kwam, heeft men door een amendement getracht ƒ 2700 voor onderhoud en ƒ 1700 voor meubelen te bezuinigen op den post voor aanbouw en onderhoud der universiteitsgebouwen te Leiden. De gewone bezuinigingsgronden werden voorgedragen. De Minister verdedigde echter krachtig deze posten en zijn meening bleef boven drijven. De Kamer verwierp met 47 tegen 26 stemmen dit bezuinigingsamendement.

Terstond daarop volgde het voorstel tot bezuiniging van ƒ 50.000 voor het laboratorium voor pharmacie te Utrecht, ingediend, zooals de heer Lohman zeide, omdat 's lands financien ongunstig stonden en een volledig bouwplan werd gemist. Met 50 tegen 26 stemmen werd de som van de begrooting afgevoerd, nadat de heeren van der Feltz en Lohman zich niet onbetuigd gelaten hadden om de Kamer te overtuigen van de gegrondheid hunner beweeringen die geleid hadden tot het amendement.

Ook was de Kamer van oordeel, dat uitbreiding van personeel bij de bouwdepartementen moest tegengegaan worden, daarom werd voorgesteld ƒ 2000 te bezuinigen door het niet-aanstellen van een hoofdopzichter voor schoolbouw. Dit werd aangenomen.

Thans de monumenten voor oudheid en kunst. De Commissie van Rapporteurs wilde de ƒ 4000 voor de restauratie van de kerk te Geertruidenberg en voor 't raadhuis te Veere, de Heer Bastert de ƒ 4000 voor het Goudsche stadhuis schrappen. Het laatste was echter eene verplichte restitutie aan de gemeente voor gedane herstellingen aan het tot historisch monument verheven raadhuis; reden voor den heer Bastert om zijn amendement terug te nemen.

Maar ook de beide andere werken waren reeds zoo goed als uitgevoerd. Als protest tegen dat vooruitloopen op de beslissingen der Kamer, werd het amendement der Commissie nochtans met 40 tegen 37 stemmen aangenomen.

De Minister meende hierin te moeten zien, dat de Kamer geen enkel nieuwe subsidie wilde geven en vereenigde zich met een ander voorstel der Commissie, om de nieuwe subsidiën van ƒ 4300 op ƒ 3000 te brengen. De heer Kerkwijk herinnerde daarbij aan de hoognoodige restauratie van de tegenwoordige artillerie-kazerne te Delft, het gebouw waarin Willem de Zwijger werd vermoord. Bij gelegenheid van den 300sten gedenkdag van diens dood hoopte de spreker, dat de Regeering door nationale eer gedreven, een offer niet zou weigeren, en de restauratie niet zou tegenwerken. Dat vaderlandslievend woord heeft geholpen. Het snoeimes is voor een wijle ter zijde gelegd, maar om spoedig daarna weer dienst te doen voor den tuin van het Rijksmuseum te Amsterdam. Op voorstel van de heeren Donner c. s. werden de ƒ 20.000, voor die tuin uitgetrokken, geschrapt. Het volgende jaar hopen wij, dat een andere beslissing zal vallen. Of zou de stad Amsterdam misschien dien post kunnen overnemen?

De collectie—de Vos zal voor het land bewaard blijven, hoewel getracht is op ƒ 25.000 toch nog ƒ 5000 te beknibbelen. De gevraagde som is door de Kamer toegestaan.

In de »Nieuwe R. Ct." van Zondag l.l. lezen wij onder »Letteren en Kunst", het navolgende bericht.

De afdeeling Rotterdam van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst en de Bouwkundige Leesvereeniging Kunstvlijt hebben besloten gezamenlijk eene bouwkundige bibliotheek te stichten, en van September tot Maart, eens per maand eene vergadering te houden, waarvan één bestemd is voor eene kunstbeschouwing en de overige voor het behandelen van een onderwerp, dat op de bouwkunst betrekking heeft, het beantwoorden van een bouwkundig schetsontwerp, het tentoonstellen en verklaren van bouwmaterialen, platen en teekeningen, enz. De schetsontwerpen, die dit waardig worden gekeurd, zullen gedrukt worden; de leden zullen een exemplaar ontvangen en de uitgave zal in den handel worden gebracht. Verder wil de Vereeniging trachten de Bouwkunst goed te doen vertegenwoordigen op de drie-jaarlijksche tentoonstelling alhier, en ook zal zij zich in verbinding stellen met soortgelijke Vereenigingen in het binnen- en buitenland. In het lokaal, waar de bibliotheek gehuisvest wordt, zal ter inzage worden gelegd een bestek met teekening van alle werken, die in deze gemeente, van alle voorname werken, die in ons land publiek worden aanbesteed, en zooveel mogelijk van de onderhands aan te besteeden werken. Eveneens zal gehandeld worden met de programma's van nationale en internationale prijsvragen.

Alle belangstellenden in de bouwkunst zullen deze tijding met ingenomenheid vernemen. Zij is een nieuw bewijs, dat de doodslaap, waarin ten onzent die schoone kunst verzonken lag, is geëindigd. Hare beoefenaars zelven spannen hunne krachten in om hare beoefening te bevorderen. In de eerste plaats is daartoe studie noodzakelijk, niet alleen voor de jongeren, ook voor de ouderen. Immers zoolang men leeft en werkt, zoolang duurt ook de studietijd, en de bouwkundige, die eigen arbeid niet meer toetst aan den arbeid van anderen, eigen denkbeelden niet meer controleert door de denkbeelden van anderen te onderzoeken — die bouwkundige is spoedig niet veel meer dan eene metselaar. Maar een bibliotheek, als bij die studie onmisbaar mag heeten, is eene kostbare zaak, en eischt jaarlijks eene aanzienlijke som. Daarom doet de Vereeniging een beroep op de vrienden der kunst in ons midden, en noodigt zij ook deze uit om haar met eene kleine jaarlijksche bijdrage te steunen. De kunstlievende leden" kunnen de kunstbeschouwingen en vergaderingen bijwonen. Zullen sommigen dit op prijs stellen, velen zullen wel deze goede zaak willen bevorderen en de circulaire welke zij dezer dagen ontvangen, niet ongelezen, noch ongeteekend laten,

Naar aanleiding van een bericht, voorkomende in »het Vaderland" van 17 Dec. l.l., over het Nieuwe Gebouw der Ned. Indische Spoorwegmaatschappij te 's Gravenhage, komt in hetzelfde blad van 18 dezer een nader bericht voor, hetgeen wij in zijn geheel overnemen. Het luidt als volgt:

»Naar wij nader vernemen, zijn de oorspronkelijke plannen van het Nieuwe Gebouw der Ned. Indische Spoorwegmaatschappij op de Lange Beestenmarkt alhier ontworpen door den bouwkundig ingenieur den heer J. Groll, thans werkzaam aan het Rijksmuseum te Amsterdam. Daar de heer G. echter verhinderd was, de uitvoering op zich te nemen, en zijn ontwerp ook ver de beschikbaar gestelde gelden zou overschrijden, zoo werd de noodige vereenvoudiging in het plan aangebracht door den heer Wesstra en deze met den bouw belast."

Het oorspronkelijke ontwerp van den heer Groll verschijnt in het Tijdschrift der Maatschappij.

De »Académie des Beaux-Arts" te Parijs heeft in hare zitting van 15 December l.l. benoemd tot »membre correspondant de l'Institut de France", den heer P. J. H. Cuypers, architekt der Rijksmuseum-gebouwen te Amsterdam.

INGEZONDEN.

VÓÓRUITZIEN IS VÓÓRKOMEN.

Vóór eenige jaren was het noodig, ten minste dus werd beweerd, de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, van nieuw bloed te voorzien. De oude kraam moest aan den dijk worden gezet. Nieuw bloed, nieuw leven, nieuw licht, hoera, vive la lanterne! De nieuwe wet verscheen. Zij die haar zaamstelden en zij die

haar goedkeurden, meenden, dat ten minste voor tien jaar aan alle tegenwoordige en toekomstige eischen was voldaan.

Evenwel, zelfs de doodgraver is niet zeker dat hij, na korten tijd, een deel van zijn werk niet moet overdoen. 's Menschen arbeid is broos en vol gebreken. Al spoedig moest men aan het reconstrueeren gaan om te gemoet te komen aan leemten die zich voordeden, aan nieuwe eischen die gesteld werden.

Tot de afkeurenswaardige zaken der oude wet, behoorde zeker de vrijheid die gegeven werd, lid te zijn eener Afdeeling, zonder echter verplicht te wezen deel uit te maken van de Maatschappij.

Deze bandeloosheid, (ik neem het woord in den besten zin), kon niet genoeg worden afgekeurd, als zijnde in strijd met het gezond verstand en nadeelig voor de belangen der Maatschappij. Zeer terecht hield en houdt het Bestuur vast aan de bepaling, geen lid der Afdeeling zonder lid te zijn der Maatschappij. Dit moet als een paal boven water blijven staan, en zelfs op gevaar af nat te worden, zal ik den paal helpen steunen opdat hij boven water blijve.

En des al niet te min heeft deze vasthoudendheid hare schadelijke zijde. De belangen der Afdeelingen worden hierdoor benadeeld. Van alle zijden rijzen hieromtrent klachten.

Zij die het verbolgenst zijn willen zich afscheuren van de Maatschappij en zelfstandig optreden. Meer bedaarden willen nevens de Afdeelingen, nieuwe Vereenigingen grondvesten, terwijl de kalmsten »Gods water over Gods akker laten loopen."

Men leest bijna geen verslag der Afdeelingen of »het lidmaatschap" is scheering en inslag. Op alle wijzen heeft men getracht dat gehate art. 52 te ontduiken, zoowel langs wettelijken weg of als smokkelaar.

Op de jongste Mei-vergadering liet men den band een weinigje schieten; de uitslag is evenwel niet bemoedigend geweest.

En toch, er heerscht gevaar voor de Maatschappij, grooter zelfs dan velen vermoeden. Vóóruitzien is vóórkomen; vóórkomen is genezen. Er moet spoedig gehandeld worden. De laatste aflevering van het Bouwkundig Weekblad wijst er op.

Men zegt: »Ook met den Hemel is een accoord te treffen," en dit zal eveneens hier het geval zijn.

Welke bezwaren moeten opgeheven worden?

De Maatschappij vergadert slechts twee maal 's jaars, zoodat zelfs de leden, die zonder bezwaar de reis- en verblijfkosten dragen kunnen, weinig gelegenheid hebben de belangen der bouwkunst onderling te bespreken. (Tusschen haakjes voeg ik er bij, dat de tegenwoordige agenda's deze bespreking bovendien uitsluiten.) In groote plaatsen bestaat er derhalve behoefte aan eene gelegenheid tot veelvuldiger zamen komen.

Dat deze zaámkomers eene Afdeeling, en niet eene afzonderlijke Vereeniging, vormen, is zonder twijfel in het belang der Maatschappij.

Niet ieder is bij machte veel geld uit te geven, en mocht de een de contributie der Maatschappij gering vinden, een ander moet heel diep in den zak tasten eer hij het geld bij elkander heeft.

In gezinnen waar twee of meer leden het bouwvak uitoefenen vindt men het weg gegooid geld, de werken der Maatschappij in duplo of triplo er op na te houden en toch zouden zij gaarne te zamen met anderen willen vergaderen om de belangen van hun vak te bespreken en nuttige kennis op te doen.

Reeds bij eene vorige gelegenheid werd er op gewezen, dat zij die wenschten lid van eene Afdeeling te zijn, zonder al de genietingen van het maatschappelijk lidmaatschap deelachtig te worden zich als kunstlievende leden der Maatschappij konden doen inschrijven.

Hier is, mijns inziens, de plek waar de schoen wringt en hier wordt tevens de gelegenheid aangeboden aan het verlangen der Afdeelingen en van vele bouwkunstbeoefenaren en belangstellenden te voldoen.

Ik heb derhalve de eer voor te stellen het laatste alinea van art. 5 te wijzigen en aldus te doen luiden:

»*Kunstlievende leden betalen eene contributie van f 2— Op verlangen wordt hun de te verschijnen Afbeeldingen van oude gebouwen verstrekt tegen eene jaarlijksche vergoeding van f 2.*"

Wordt dit voorstel aangenomen, dan bestaat er voor niemand eenig bezwaar meer, lid der Maatschappij en bijgevolg lid der Afdeeling te worden, aangezien de contributie niet meer bedraagt dan van een plaatselijk lid geëischt wordt. Te Amsterdam b.v. betalen de gewone leden, na aftrek van de restitutie der Maatschappij, *f* 2 contributie, terwijl de plaatselijke leden *f* 3 moeten voldoen. De nieuwe leden betalen als kunstlievend lid der Maatschappij *f* 2 en *f* 2 als lid der afdeeling, alzoo te zamen *f* 4.

Mocht het Bestuur der Maatschappij geneigd zijn mijn voorstel over te nemen, dan zoude zulks mij zeer aangenaam zijn en verzoek ik beleefd met dit voornemen in kennis te worden gesteld, terwijl ik anders deze aangelegenheid bij het Bestuur der Afdeeling Amsterdam eerstdaags aanhangig wensch te maken.

De Afdeelingen in het bijzonder en den leden der Maatschappij in het algemeen worden bovenstaande regelen ter behartiging en beoordeeling aanbevolen door

Amsterdam, 20 Dec. 1883.

H.Ed. Dw. Dienaar,
DANL. J. SANCHES.

PRIJSVRAGEN,

Op de prijsvraag, door de Vereeniging Kunstvlijt te Rotterdam uitgeschreven, voor een omslag ten behoeve van haar nieuw Reglement, waren 7 antwoorden ingekomen, (zie Weekblad no. 51)

Het ontwerp met het motto »Lang bezonnen, laat begonnen", is door de Jury bekroond geworden.

De ontwerper bleek te zijn, de heer G. de Zeeuw te Rotterdam.

MEDEDEELINGEN.

Op de aanstaande **Bijeenkomst** der afdeeling Amsterdam, Vrijdag 28 Dec. a. s., zal een kunstbeschouwing gegeven worden door den heer W. Langhout Gzn.

Onderwerpen: Décorations peintes, César Daly; Motifs de peinture décorative; Grammaire de l'ornement, de Owen Jones; en kunst voor iedereen door Mr. C. Vosmaer, afgestaan door den heer Joh. G. Stemler Czn.; en voorts: Sammelmoppe-Concurrenz Entwürfe; Concerthaus Leipzig; Empf. Gebäude-Central-Bahnhof; Parlements Gebaude-Berlin; Rathhaus zu Wiesbaden en Denkmäler Deutscher Renaissance.

Afloop van Aanbestedingen.

AMSTERDAM, 15 Dec. — De genie, het maken van een fort te Abcoude, onder het beheer der genie te Amsterdam:

D. Volker te Dordrecht	*f* 383.400.

AMSTERDAM, 17 Dec. — De architekt J. W. Meijer, namens zijn principaal J. M. Beffie, het bouwen van een stoom-diamantslijperij aan de Verwerstraat aldaar:

H. Rietsnijder en Zn.	*f* 20.575
E. G. Kuipers	„ 19.980
J. van Voorthuijzen	„ 19.700
J. Lockhorn en Zonen	„ 19.375
H. J. en G. Haandrikman	„ 19.300
P. Kampman en J. van Harderwijk	„ 19.300
W. L. Leibbrandt	„ 19.033
G. Boon	„ 18.964
A. Aalders	„ 18.870
A. Paans	*f* 18.600
W. H. Knipper en Vree	„ 18.520
W. H. Struijs	„ 18.200
J. A. Haak	„ 18.196
D. Heijink	„ 17.089
F. Rijke	„ 16.660
R. Repko	„ 16.535
J. J Vontijn	„ 16.499.17
G. L. Brouwer en D. Hoogerbeets.	„ 16.440

LOBITH, 17 Dec. — Het gemeentebestuur van Herwen en Aerd: het bouwen van een schoolgebouw te Herwen:

W. Bloem te Renkum	*f* 15.500
S. Schoenmaker te Lobith	„ 12.482
A. van Genderen te Heteren	„ 11.850
L. B. Nieman te Lobith	„ 11.750
H. Verborg idem	„ 11,619
H. W. v. d. Waarden te Nijmegen	*f* 11.513
B. J. Wichers te Lobith	„ 11,499
J. M. Muskens te Herwen	„ 11,490
G. Muskens te Lobith	„ 11,350
J. S. Grandjean te Nijmegen. Meubelen:	„ 10.441
B. J. Wichers te Lobith	„ 2.178
W. Bloem te Renkum	„ 1.875
W. Kropman	„ 1.649
G. Muskens	„ 1.450
H. W. v. d. Waarden te Nijmegen	„ 1.434
J. S. Grandjean	„ 1.357
A. van Genderen	„ 1.349
H. Verborg	„ 1.269
J. M. Muskens	„ 1.199
L. B. Nieman	„ 1.150
S. Schoenmaker	„ 1.149

INHOUD.

Mededeelingen betreffende de Maatschappij.

	Bladz.
Benoeming van den heer J. A. Frederiks, tot Correspondent te Middelburg.	13.
Kostelooze toelating der Bouwkundige architectonische ontwerpen op de Int. Kol. en Uitvoerhandel Tentoonstelling.	13.
Adres van het Bestuur in zake de demping van den N. Z. Voorburgwal.	19.
Benoeming van den heer C. C. van Rijsbergen, tot Correspondent te Dordrecht.	33.
Brief der afdeeling Amsterdam, aan de overige afdeelingen over de verslagen der afdeelingen.	52.
Toegekende bekroningen voor de prijsvragen van 1881.	53.
Voorgestelde wetsverandering, Art. 19, 20, 21, 22, 23, 24 en 56.	120.
Benoeming van twee Bestuursleden tot leden der Commissie voor het opmaken van de prijsvraag voor de Nieuwe Beurs te Amsterdam	162.
Benoeming der Bestuursleden P. J. H. Cuypers en C. Muysken, tot Conseiller honoraire, der Société des Architectes du Dt. du Nord.	174.
Adres aan Z. M. den Koning in zake oprichting proefstations.	176.
Benoeming der Commissie voor het rapport over de Int. Kol. en Uitvoerhandel Tentoonstelling.	188.
Mededeeling van de ingezonden antwoorden op de prijsvragen 1882.	232.
Prae-advies van het Bestuur in zake de artikelen van den heer J. H. Leliman over prijsvragen.	238.
Prijs van Tijdschrift en oude bestaande Gebouwen.	264.
Prijsvraag voor een gebouw voor permanente Tentoonstellingen.	280.
Ingekomen antwoorden op deze prijsvraag.	304.
Prijsvragen, uitgeschreven door de afdeeling Rotterdam.	305.
Conclusie van het rapport der Jury over de antwoorden op de prijsvraag voor een gebouw voor perm. Tentoonstellingen.	310.

Onderwerpen, betrekking hebbende op de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst en hare Afdeelingen.

Plan tot stichting van een gebouw voor permanente Tentoonstellingen.	126.
Concept wetsverandering, door Dan. J. Sanches.	128.
Eenige opmerkingen omtrent het Verslag der Vergaderingen van de afdeeling Amsterdam,	136.
De Algemeene Vergadering.	146.

Verslagen van de Vergaderingen der Afdeelingen.

			Bladz.
AMSTERDAM.	(1883.)	12 Januari.	16.
		2 Februari.	37.
		2 Maart.	61.
		20 April.	111.
		18 Mei.	137.
		19 October.	276.
		9 November.	296.
		7 December.	319.
ARNHEM.	(1883.)	24 Januari.	28.
		21 Februari.	56.
		28 Maart.	88.
		25 April.	117.
		19 October.	284.
		21 November.	307.
's GRAVENHAGE.	(1882.)	21 December.	4.
	(1883.)	18 Januari.	28.
		15 Februari.	49.
		15 Maart.	74.
		26 April.	117.
		18 October.	275.
		2 November.	295.
		14 December.	325.
HAARLEM.	(1883.)	November.	295.
		27 November.	315.
LEEUWARDEN.	(1883.)	12 Januari.	23.
		9 Februari.	55.
		16 Maart.	82.
		13 April.	104.
		12 October.	267.
		16 November.	306.
		14 December.	326.
LEIDEN.	(1882.)	27 December.	4.
	(1883.)	19 Januari.	23.
		16 Februari.	51.
		18 April.	110.
		10 Mei.	129.
		18 October.	274.
		8 November.	296.
		13 December.	324.
ROTTERDAM.	(1883.)	19 Januari.	24.
		16 Februari.	50.
		16 Maart.	75.
		20 April.	111.
		19 October.	276.
		16 November.	301.
UTRECHT.	(1883.)	23 Januari.	37.
		6 Maart.	67.
		10 April.	103.
		9 October.	267.
		13 November.	302.
		14 December.	326.

Verschillende onderwerpen, betrekking hebbende op het Bouwvak, Bouwmaterialen, Details, Rioleering, Hygiene, enz.

	Bladz.
Bijdragen over het vraagstuk der rioleering van steden, door J. A. Frederiks. (met plaat)	7. 92. 101.
Breijers's stelsel tot afvoer van faecaliën. (met plaat)	53.
Iets over Verblend Steenen.	58.
Hoe men te Berlijn over Bouwkunst discuteert.	66.
Verf voor het onbrandbaar maken van hout.	67.
Hoe men in Berlijn officieel bouwt.	70.
Het Keizerpaleis te Straatsburg.	88.
Boog van Portland Cement.	110.
Een en ander over houtbederf en houtbereiding	114. 123
Oude kerkelijke glas schilderkunst.	140.
Uit de Vergadering van het K. I. v. I. (holle steen en nieuw schuifraam.)	161.
De geschiedenis der metselsteenen.	176. 198.
Uit de Vergadering van het K. I. v. I. (droogmaking der Zuiderzee.)	216.
Een en ander over Asbest.	222.
De 48ste Algemeene Vergadering	250.
Zijn Portland Cement materialen op den duur bestand tegen den invloed van faecale stoffen?	260.
De groote bok op de Int. Kol. en Uit. Tentoonstelling.	260
Uit de geschiedenis der Kunststeenen.	264.
Een paar mededeelingen over het Mahoniehout.	266.
Over den invloed van faecale stoffen op cement materialen.	277. 278.
Spijsbereiding volgens het stelsel A. Bernard te Luik. (met plaat)	281.
Over verwarming van gebouwen door middel van warm water.	286.
Hoe kan men zich gemakkelijk van goed goedkoop drinkwater voorzien.	289.
De Amsterdamsche Beurskwestie.	329.

Uitgevoerde en onuitgevoerde ontwerpen, beschrijvingen, enz.

	Bladz.
Decoratie Studie. (met plaat.)	3.
De R. K. Kerk en Pastorie in de Oldenbarneveldstraat te Rotterdam, door E. J. Margrij. (met plaat)	14.
Ontwerp voor een kast, door E. J. Niermans. (met plaat)	28.
Bodega te Amsterdam, door Jacob F. Klinkhamer. (met plaat)	70.
Villa te Baarn, door Th. G. Schill en D. H. Haverkamp. (met plaat)	110.
Villa te Zeist, door P. J. Houtzagers. (met plaat.)	129.
IJzeren Hoofdingangen voor het R. K. Kerkhof te te Schiedam, door E. J. Margrij. (met plaat)	164.
Het Feestgebouw te Delft.	185.
Gemeentehuis te Bussum, door J. Verheul Dzn. (met plaat)	192.
Het Centraal Station te Amsterdam. (met plaat)	196.
Ontwerp van een woonhuis, door Jurriaan Kok. (met plaat)	213.
Deur van den hoofdingang van het Rijks Museum te Amsterdam. (met plaat)	243.
Schoorsteen voor een hotel, door H. J. Jesse. (met pl.)	292.
Schetsen van voorwerpen van gesmeed ijzer, door P. J. Houtzagers. (met plaat)	315.

Kunst Industrie.

Een Kandelaar. (met plaat)	146.
Kunstnijverheid. Tentoonstelling, georganiseerd door de heeren A. F. Gips en C. Rosse te 's Hage	287.
Ameublement op de Int. Kol. en Uitvoerh. Tentoonstelling; rapport van Th. Fumière, aan den Min. v. Binnenl. Zaken in België.	298. 305.

Aesthetica, onderwerpen van algemeenen aard, enz.

Stedelijke tooi, door T. J. Louis Rieber.	20.
Stijl, school en oorspronkelijkheid.	71.
Amsterdam en Venetië.	217, 226. 232.
De Polytechnische school en de opleiding voor architekten.	245.

Kunstgeschiedenis, Archeologie, oude Monumenten, Details, enz.

Over den oorsprong der Basilika.	1.
De schilderkunst onder de Grieken, door V.G. A. Bosch.	9.
De St. Pieterskerk te Rome, door H. P. Berlage.	26. 33.
Het Gemeenlandshuis van Rijnland te Leiden, door J. B. van Loenen. (met plaat.)	39.
Het West-Indische huis te Middelburg, door J. A. Frederiks.	60.
Het Valkhof te Nijmegen, door V. G. A. Bosch. (met plaat)	64. 78.
Een Monument te Midwolde.	148.
Over den oorsprong van den Romaanschen en den spitsbogenstijl.	158.
Een uitstapje naar Nijmegen. (met plaat)	178.
De Arabesken der Renaissance.	202. 211.
Onuitgevoerd project van het Gemeenlandshuis van Rijnland te Leiden. (met plaat)	220.
Praatje bij de plaat: Croquis op het museum Cluny te Parijs, door E. J. Niermans. (met plaat)	272.
De restauratie van den stadhuistoren te Middelburg, door J. A. Frederiks.	294.
De woningbouw der Neder-Saxers en hare beteekenis voor de algemeene geschiedenis der Bouwkunst. (met plaat)	316. 322. 329.

Necrologie.

Herman Jan van den Brink.	134.
H. Baron von Ferstel.	188.

Levensbeschrijvingen.

Herman Jan van den Brink. (met plaat)	254.

Technische Mededeelingen.

	Bladz.
Vernis voor dakbedekking.	68.
Kunstmatig hout.	68.
Draadnagels.	68.
Electrisch licht in gasthuizen.	68.
Jaarlijksche ijzerproductie der aarde.	69.
Kalk als springmateriaal bij bergwerken.	69.

Beoordeeling en aankondiging van Boekwerken.

L'Hygiène dans la construction des casernes, E. Putzeys.	60.
Orgelkasten en orgels van de middeneeuwen en renaissance, Art. G. Hill.	103.
Verwarming en Ventilatie, door J. G. Jeen, door D. E. C. Knuttel.	107
Brochure van Bonifacius over redikale verbetering van de rivieren in Nederland.	142.

Statistiek in het Bouwwezen.

Gerechtsgebouwen, enz.	121.
Schoolgebouwen.	121. 226. 239.
Woonhuizen.	122. (zie noot pag. 45) 144.
Villa's.	122.
Vereenigings-gebouwen.	144.
Gestichten, enz.	144.
Verschillende andere gebouwen.	144.
Kerken.	200.
Pastoriën.	206.

Prijsvragen.

Concertzaal te Amsterdam.	14.
Prijsvraag der Vereeniging voor Geschiedenis en Kunst, te Rotterdam.	17.
Prijsvragen, door Th. Sanders.	35. 40. 45.
Kurhaus met Hotel te Noordwijk.	43.
Standbeeld voor Koning Victor Emmanuel II, te Rome.	51.
Uitslag der prijsvraag voor een diploma en een medaille der Int. Kol. en Uitvoerh. Tentoonstelling.	77.
Prijsvragen, door W. C. van Goor.	84.
Uitslag der prijsvraag voor Noordwijk.	89.
Prijsvraag, gedenkpenning, ter herinnering aan de verlegging van den Maasmond.	89. 105.
Prijsvragen.	93.
Artikelen over het uitschrijven van prijsvragen door den heer Leliman gesteld, en gewijzigd door eene commissie uit de leden der Afdeeling Amsterdam.	94.
Uitslag der prijsvraag voor een beeld van Hugo de Groot.	99.
Prijsvragen; omtrent de artikelen van den heer Leliman, door A. Mulder.	124.
Brief »aan den heer A. Mulder" door Dan. J. Sanches.	130.
Brief »aan den heer A. Mulder," door J. A. Leliman.	131.
Over de prijsvraag te Noordwijk.	131.
Prijsvraag voor een gedenkteeken van Hugo de Groot te Delft.	132.
Voorwaarden voor de inrichting van Bouwkundige prijsvragen.	135.
Prijsvraag der bouwgrond-exploitatie Concordia te Rotterdam.	138.
Prijsvragen, door A. Mulder.	145.
Noordwijksche Prijsvraag door J. F. L. Frowein.	152.
Over 't zelfde onderwerp.	155.
Noordwijksche prijsvraag, door J. F. L. Frowein.	168.
Prijsvraag. Huldeblijk aan de Regeering. Uitslag.	175.
Schouwburg te Rotterdam. Beoordeeling der ingekomen ontwerpen.	214.
Ingekomen antwoorden op de prijsvragen 1882 der Maatschappij.	232.
De twaalf artikelen van den heer Leliman, door W. C. van Goor.	244.
Prijsvraag door het Bestuur der Maatschappij uitgeschreven.	280.
Prijsvraag. Nieuwe Gouvernements-Gebouwen te Bloemfontein.	285.

	Bladz.
Concept van de prijsvraag voor de nieuwe Beurs te Amsterdam.	292.
Prijsvraag voor een omslag, door de vereeniging Kunstvlijt, te Rotterdam.	301. 332.
Prijsvragen, uitgeschreven door de Afdeeling Rotterd.	305.
Beoordeeling der ingekomen antwoorden op de prijsvraag voor een gebouw voor permanente Tentoonstellingen.	311.
Fontein te Groningen. Programma.	327.
Titelblad voor de serie platen van »Architecturae Studio."	327.

Tentoonstellingen.

Aanvulling van het reglement der Int. Kol. en Uitvoerh. Tentoonstelling.	42.
Circulaire met betrekking tot de Int. Kol. en Uitvoerh. Tentoonstelling.	89.
Van de Tentoonstelling te Amsterdam:	
I. Gesmeed IJzer.	164.
II. De Bouwkunst in de afd. Schoone Kunsten.	170.
III. Timmerwerk enz.	182.
IV. Metselsteenen.	208.
V. Architectuur, Holl. Afdeeling enz.	270.
Verzameling H. Wigersma Tzn.	180.
Internationale Tentoonstelling-Bekrooningen.	247. 242. 194.
De Nation. Tent. van Bouwkunst te Brussel.	255. 258.
Uittreksel uit het programma der Int. Landb. Tent.	288.

Correspondentie en Ingezonden Stukken.

Over de prijsvraag voor een protestantsche kerk te Hoorn, door J. F. Metzelaar.	72.
Brief aan de Redactie over het artikel »hoe men in Berlijn officieel bouwt."	80.
J. H. Leliman contra J. F. Metzelaar, over bovengenoemde prijsvraag door J. H. Leliman.	81.
Wederlegging.	88.
Hoornsche prijsvraag-kwestie, door J. F. Metzelaar.	89.
Betreffende het Valkhof te Nijmegen.	97.
J. H. Leliman contra J. F. Metzelaaar, door J. H. Leliman.	98.
Over de restauratie van den Dom te Utrecht, door H. Linze.	112.
Over het systeem Jeen, door C. A. Auping, c. s.	131.
Nogmaals Jeen, door D. E. C. Knuttel.	138.
Prijsvragen, door A. Mulder.	145.
Noordwijksche prijsvraag door J. F. L. Frowein.	152.
Wederlegging van 't vorige schrijven.	155.
Brief, door B. Schelling Azn. over een nieuw schuifraam.	670.
Noordwijksche prijsvraag, door G. F. L. Frowein.	180.
Brief, aan J. Verheul Dzn., door J. H. Makkink.	199.
Brief aan de Redactie, over den Schouwburg te Rotterdam	228.
Over de plaat behoorende bij N°. 33 van het Weekbl.	229.
Antwoord op voorgaanden brief, door Jurriaan Kok.	237.
Over Cement-materialen.	277.
Over het verslag van de vergadering der afdeeling 's Gravenhage, gehouden den 22n Nov. 1883.	301.
Over de prijsvraag voor een gebouw voor perm. Tentoonstellingen.	303.
Antwoord op voorgaand schrijven, door C. T. J. Louis Rieber.	308.
Over een schrijven in de »Opmerker", door D. E. C. Knuttel.	328.
Vóóruitzien is vóórkomen, door Dan. J. Sanches.	331.

Vraagbaak.

	Vraag.	Antw.
19. Bruikbaarheid van Teakhout.	5.	5.
20. Onderscheid tusschen historie-stukken, genrestukken en stillevens.	27.	43.
21. Over het met mos begroeien van muren.	83.	100.
22. Over een goed meet- en rekenkundig Handboek.	100.	119.
23. Chemische bestanddeelen der grondstof voor metselsteenen.	118.	143.
24. Tegenstand biedende kracht van verglaasde metselsteenen.	119.	143.
25. Wijze van raamomlijsting, met het oog op gordijnen.	124.	162.
26. Boek- en plaatwerken omtrent badhuizen.	124.	139.
27. Gedragslijn van den Architekt.	139.	162.
28. Bestrijken van gevels met lijnolie.	157.	162.
29. Over ijzeren aanleg bij warm waterverwarming.	201.	205.
30. Voegspecie voor muren in Azijnfabrieken.	230.	290.
31. Systeem Bernard.	230.	230.
32. Metalieke pannen Minaut.	269.	
33. Hardsteen van olievlekken te bevrijden.	278.	290.
34. Hollandsche benaming voor Böhmische Gewölbe.	297.	309.
35. Berekening der hoeveelheid water, door een buis stroomende.	297.	315. 320. 321.
36. Over ophaalbruggen.	309.	321.
37. Over inrichtingen van montoirs.	331.	
38. Over lichtgevende verf.	321.	

Inhoud van Tijdschriften 1883.

Zeitschrift für Bauwesen.	30.
Revue des arts décoratifs.	31. 57. 162 269.
Kunst und Gewerbe.	31. 57. 90. 162. 269.
Zeitschrift für bildende Kunst.	31. 57. 90. 162. 269.
The Cabinet Maker.	21. 57. 90. 162.
Deutsche Bauzeitung.	31 57. 90. 162.
Deutsches Bauwgewerksblatt.	31. 57. 90. 169.
Christliches Kunstblatt.	31. 57 90. 169.
La Semaine des Constructeurs.	31. 57. 90. 169.
Le Moniteur des architectes.	57. 169.
Encyclopédie d'architecture.	57. 169.
Zeitschrift des arch. und. Ing. Vereins. Hannover.	90. 162. 268
Zeitschrift des Kunst-Geweber-Vereins. in München.	160.

PLATEN.

1. Een decoratiestudie. A F. Gips.	3.
2—3. R. K. kerk en pastorie te Rotterdam. E. J. Margry.	14.
4. Ontwerp voor een kast. E. J. Niermans.	28.
5. Gemeenlandshuis van Rijnland te Leiden. J. B. van Loenen.	39.
6. Breijer's stelsel tot afvoer van faecalien.	53.
7. Het Valkhof te Nijmegen. V. G. A. Bosch.	64.
8. Bodega te Amsterdam. J. F. Klinkhamer.	70.
9—10. Rioolstelsels. J. A. Frederiks.	92.
11—12. Villa te Baarn. Th. G. Schill en D. H. Haverkamp.	110.
13. Villa te Zeist. P. J. Houtzagers.	129.
14. Kandelaar. A. F. Gips en C. Rosse.	146.
15. Bekroond ontwerp »Am Meer", en ontwerp »Neptunus" (38) van de Noordwijksche prijsvraag.	152.
16. IJzeren hoofdingang van het R. K. Kerkhof te Schiedam. E. J. Margry.	164.
17. De kerkpoort te Nijmegen. M. W. Smijtink.	179.
18—19. Gemeentehuis te Bussum. J. Verheul Dzn.	192.
20. Centraal station te Amsterdam.	196.
21. Ontwerp voor een woonhuis. Jurriaan Kok.	213.
22—23. Onuitgevoerd projekt van Lieven de Key voor het Gemeenlandshuis van Rijnland. J. B. van Loenen.	220.
24. Deur van den hoofdingang van het Rijksmuseum te Amsterdam.	243.
25. Buvette der firma Lucas Bols, door H. J. van den Brink & Co. Vreeswijk.	254.
26. Croquis op het Museum Cluny te Parijs. E. J. Niermans.	272.
27. Kooktoestellen stelsel Bernard.	281.
28. Schoorsteen voor een hotel. H. J. Jesse.	292.
29. IJzerwerk. Ontwerp en copie. P. J. Houtzagers.	315.
30—31. Woningen der Neder-Saxers enz.	316.

VERZILVERDE EN GEFOELIEDE
SPIEGELGLAZEN.
SPIEGELS EN LIJSTEN,
IN ALLE STIJLEN,
Ornamenten in Carton Pierre,
levert tegen billijke prijzen de spiegelfabriek
1653 van
M. HARTMANN,
KANTOOR: Utrechtschestraat 14. *FABRIEK:* Falckstraat 49/51

TROTTOIR-TEGELS. **PARKETVLOEREN,** GEMENT-TEGELS.
Villeroy & Boch, Mettlach
Boch Frères, Maubeuge
Minton, Hollins & Co., Stoke
benevens **verglaasde Wand-** en
Faïence Tegels, 1654
bij de Vertegenwoordigers en Depothouders
DE LINT & Co., Oostzeedijk 248, Rotterdam.

VOORHANDEN, alle soorten RIJNSTEEN en UTRECHTSCHE STEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN, *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. (1655

DORDTSCHE TRAS.
H. F. ONDERWATER & Co.
DORDRECHT,
STOOM-TRASMOLENAARS.
Opvolgers van de Heeren P. en J. HORDIJK,
leveren geen andere tras, dan die op hunne molens te *Dordrecht* gemalen wordt van **zuiveren tufsteen**, uit de groeven van den Heer GERHARD HERFELDT te *Andernach*. Uitmuntende kwaliteit en billijke prijs.
Bevelen zich aan tot de levering van
TUFSTEEN. 1656

1657
LÉON DE SMET & C°. GENT.
Fabriekanten van Ceramiektegels,
geperste, gepolijste en ingebrande
CEMENTTEGELS
EN
PORTLAND CEMENT.
Vertegenwoordiger **G. VAN LENT** *Rotterdam*, in BOUWMATERIAL.
Specialiteit in IJZEREN KERK- en FABRIEKSRAMEN,
ZWEEDSCHE KAMERDEUREN enz.

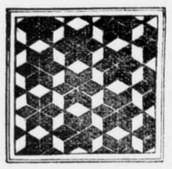

LOUIS GOFFIN & CIE.,
27. Avenue Rogier 27.
LUIK.
Hardsteen, Keijen, Kalk 1658
LA ROCHETTE STEEN.
Alles geleverd franco en op keur.

1659
FERD. ENGERS.
AMSTERDAM, Gelderschekade 88.
ROTTERDAM. Hoogstraat 184.
WEIBERN-TUFSTEEN.
Obernkirchner of Bremer- Udelfanger- Heilbronner-
Roode Kijlburger- en dito Maulbronner-ZANDSTEEN.
Silezisch & Zweedsch GRANIET.
Fransch en Italiaansch MARMER
Fransche KALKSTEEN.
Terrazzo- & Mozaïkvloeren

VERSCHENEN:
Uitgave van C. L. BRINKMAN, te Amsterdam.
BOUWKALENDER voor 1884,
1660 DOOR
J. G. VAN GENDT J^R.,
VERMEERDERD DOOR
Th. G. SCHILL en D. H. HAVERKAMP,
Ingenieurs en Architecten te Amsterdam.
Prijs in leer *f* **1.50**, in linnen *f* **1.25**, der Bijlage (verbeterde druk) *f* **0.60**.
Verkrijgbaar bij de meeste Boekhandelaren of tegen Postwissel bij den Uitgever.

Het is een praktisch boekje dat wij hier aankondigen; het behoeft toch geen betoog, dat ieder bouwkundige jaarlijks een zakboekje voor zijne aanteekening betreffende verschillende zaken noodig heeft.
Het komt ons voor, dat bovenstaand uitstekend bewerkt boekje in alle opzichten hieraan voldoet. Immers, niet alleen dat het de voornaamste zaken met betrekking tot de Burgerlijke Bouwkunde, Bouwmaterialen, Machineriën, Post- en Telegraafwezen, Wettelijke bepalingen op het bouwen, Stoomwezen en Zegel, Afstand- en Loontabellen, op een beknopte, duidelijke wijze behandelt, maar bovendien bevat het eene bijgewerkte Naamlijst van het korps Ingenieurs en Opzichters van den Waterstaat, verschillende Spoorwegen en andere Technische Inrichtingen en Maatschappijen, benevens een Kaartje van Nederland, waarop de Spoor- en Tramwegen — tot heden bijgewerkt — voorkomen.
Met vertrouwen kunnen wij dit Zakboekje aanbevelen, want 't geen dezen kalender van de gewone notitieboekjes doet onderscheiden, is niet alleen het bovengenoemde, maar ook de praktisch ingerichte Agenda, bestaande uit p. m. 75 pag. blanco geruit papier, waarop de datums vermeld staan, en de noodige ruimte is gelaten om aanteekeningen of afbeeldingen te maken.

In één woord, 't is een onmisbaar Zakboekje voor ieder Vakman. Alle vragen betreffende zijn vak zullen steeds op bevredigende wijze in dit boekje beantwoord worden.

Bijvoegsel van het Bouwkundig Weekblad.

MAATSCHAPPIJ
TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

VERSLAGEN
VAN DE
ALGEMEENE VERGADERINGEN.

ZEVEN-EN-VEERTIGSTE ALGEMEENE VERGADERING
gehouden op Woensdag 30 en Donderdag 31 Mei 1883, in een der lokalen van het Genootschap „Natura Artis Magistra", te AMSTERDAM.

ACHT-EN-VEERTIGSTE ALGEMEENE VERGADERING
gehouden op Saturdag 29 September 1883, in het Paviljoen van het Vondelspark, te AMSTERDAM.

GEDRUKT BIJ
DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON.
1883.

Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

VERSLAG

VAN DE

ZEVEN-EN-VEERTIGSTE ALGEMEENE VERGADERING

gehouden op Woensdag 30 en Donderdag 31 Mei 1883,

IN EEN DER LOKALEN VAN

het Genootschap: NATURA ARTIS MAGISTRA.

Woensdag 30 Mei. Het Bestuur was vertegenwoordigd door de heeren: C. Muysken, Voorzitter, P. J. H. Cuypers, Vice-Voorzitter, N. Redeker Bisdom, Penningmeester, J. R. de Kruyff, J. F. Metzelaar en F. J. Nieuwenhuis, benevens den Secretaris C. T. J. Louis Rieber.

De presentielijst was verder geteekend door de heeren: J. H. Leliman, Eerelid der Maatschappij, de afgevaardigden: P. F. Laarman en Dan. J. Sanches, voor de afdeeling Amsterdam; J. C. Stoeller Wzn., voor de afdeeling Arnhem; H. P. Vogel en P. Tirion, voor de afdeeling 's Gravenhage; P. G. Lancel en G. Looman, voor de afdeeling Leiden; H. Cramer en G. J. van der Goes, voor de afdeeling Rotterdam; I. H. J. van Lunteren en Alb. Nijland, voor de afdeeling Utrecht; J. H. Stoel en J. Leijh, voor de afdeeling Haarlem; verder door de leden, waaronder de Correspondenten, W. A. N. Aberson, het genootschap Architectura et Amicitia, vertegenwoordigd door den heer J. J. Springer, B. Blanken, F. M. W. Boogaard, T. J. Bremmer, Arn. A. M. Bruning, G. J. van Eden, Ferd Engers, W. P. Eskes, F. W. van Gendt, I. Gosschalk, J. de Haan, W. Hamer, D. H. Haverkamp, A. van der Heijden, H. A. J. F. Hissink, A. R. Hol, H. G. Jansen, T. L. Kanter, Jacob F. Klinkhamer, D. E. C. Knuttel, Jurriaan Kok, J. N. Landré, W. Langhout Gzn, J. van Looij, B. Ouendag, A. H. P. Reijdon, Th. G. Schill, J. C. Sonneveldt, J van Stavel, A. Stoutjesdijk, K. Swagerman, J. Verheul Dzn, H. J. Wolter.

Te twee ure opende de Voorzitter de vergadering met de navolgende rede:

Mijne Heeren, zeer geachte mede-leden!

Het Bestuur der Maatschappij roept U allen een recht hartelijk welkom toe bij het begin dezer Vergadering. Nog kort geleden deed het dit eveneens, nu ongeveer een half jaar geleden, toen wij ons in deze stad vereenigden om feest te vieren bij gelegenheid van de herdenking van het 40-jarig bestaan der Maatschappij en een achter ons liggenden tijdkring te herdenken, die roemrijk was, en waarin veel gewerkt is.

De tentoonstelling, die bij de feestviering gehouden werd, is in alle opzichten goed geslaagd, en kan een aanleiding zijn om in die richting werkzaam te blijven.

Herinneren wij ons daarbij de woorden van onzen geachten feestredenaar, die er op wees, dat het streven der Maatschappij moet zijn: „Volk en bouwmeesters krachtdadig te steunen tegen tal van groote en kleine vergissingen, door het bevorderen van de toenemende verfijning van smaak en ontwikkeling van kunstzin." En wanneer wij dan den tegenwoordigen toestand overzien, kunnen wij die roeping vervullen.

Drie jaren geleden werd de nieuwe wet, waaronder wij thans leven, ingevoerd, en terwijl toen de vrees door velen werd uitgesproken, dat de Maatschappij door die ingrijpende veranderingen op hare grondvesten zoude trillen, thans blijkt die vrees onnoodig te zijn geweest; heden kunnen wij met een gerust geweten verklaren, dat de materieele toestand onzer Maatschappij gunstig is.

De uitgave der boek- en plaatwerken had in het afgeloopen jaar geregeld plaats, en ik meen dat het hier de plaats is, den leden er op te wijzen, dat hoewel er geen gebrek aan stof bestaat, alle mededeelingen ons vak betreffende toch gaarne zullen opgenomen worden.

De financien staan gunstig, zoo zelfs, dat het Bestuur u wil voorslaan, het Bouwkundig Tijdschrift in 't vervolg gratis aan de leden te doen toekomen.

De Maatschappij huisvest nog steeds in haar oude gebouw; maar dit is geenszins haar vrijen wil; het Bestuur wenscht niets liever dan een ander, beter en waardiger lokaal, en heeft daarom met ingenomenheid het denkbeeld begroet om eene permanente tentoonstelling te stichten in een zoodanig gebouw, dat de Maatschappij er betere huisvesting bij verkrijgen kan. Omtrent het plan is reeds met de verschillende Afdeelingen

van gedachten gewisseld, en deze vergadering is ook bestemd om de denkbeelden der leden te vernemen en te overwegen.

Vóór dat ik den Secretaris verzoeken zal zijn uitvoerig verslag uit te brengen, rust nog de plicht op mij om een woord van hulde te brengen aan een onlangs afgestorven verdienstelijk lid der Maatschappij, den heer J. van den Brink. Onze Maatschappij verliest in hem een man die veel, zeer veel gedaan heeft voor de ontwikkeling der Bouwkunst in Nederland, een man die wij mogen noemen: de baanbreker der moderne kunst in Nederland te zijn.

Mijne Heeren, moge ons verder samen zijn, de vruchten dragen, die wij ons daarvan voorstellen; vruchten, die den bloei der Maatschappij zullen helpen verhoogen.

Hiermede verklaar ik de 47ste Algemeene Vergadering voor geopend.

De Voorzitter verzoekt vervolgens den Secretaris, zijn verslag uit te brengen over den toestand der Maatschappij gedurende het afgeloopen jaar.

De Secretaris leest daarop het hieronder volgende verslag.

Mijne Heeren!

Het is eene aangename taak voor den verslaggever, te kunnen verklaren, dat het der Maatschappij in het afgeloopen jaar wel ging in menig opzicht; te meer daar hij een feest kan herdenken, tot nu toe eenig in de geschiedenis van de vereeniging, die met volharden ijver vóór ruim 40 jaren geleden opgericht, achtereenvolgens bestuurd door mannen die bleken bezield te zijn met den echten en heiligen ijver hunner kunst, thans blijkt opgegroeid te zijn tot een lichaam dat op vaste grondslagen rust. Het jaar 1882—83 mag in vele opzichten een gunstig tijdperk voor de Maatschappij genoemd worden.

Hare bekendheid buiten den kring der leden werd grooter, en niet het minst door de gehouden tentoonstelling, heeft zij meerdere aandacht tot zich getrokken.

Bij de lezing van dit verslag zal het blijken, dat er in het afgeloopen jaar ook veel gewerkt is, en dat het Bestuur zijne voortdurende aandacht blijft schenken aan al datgene, hetwelk zij meent dat in het belang der leden en der Bouwkunst kan en moet gedaan worden.

Veel is er ondernomen in den laatsten tijd; en kan dit verslag al niet wijzen op eindresultaten, er kan toch in verklaard worden, dat met ijver wordt voortgewerkt aan hetgeen ondernomen is.

Over het algemeen heerschte in het afgeloopen jaar veel bedrijvigheid; bijna zonder uitzondering getuigen de verslagen der afdeelingen van groote werkkracht over het geheele land.

Moge dit verslag er aanleiding toe geven, dat zij, die in meerdere of mindere mate medegewerkt hebben om den bloei der Maatschappij te helpen bevorderen, met welgevallen nog eens herinnerd te worden aan hun arbeid; moge het tevens velen aansporen de handen aan het werk te slaan, om het eenmaal verkregen terrein te behouden en te helpen vergrooten.

LEDENTAL. Op den 25sten Mei 1882 bedroeg het ledental, volgens het verslag van dat jaar, 894 of 823 gewone, 36 buitengewone en 35 kunstlievende leden. Dit aantal groeide nog belangrijk aan, en aan het einde van het jaar bedroeg het 920, waarvan 849 gewone-, 36 buitengewone- en 35 kunstlievende leden. In den loop van 1882 overleden 5 leden; met ultimo December bedankten er 105, hieronder begrepen een 8 tal, dat de contributie niet voldeed. Na dien tijd echter traden wederom 33 gewone-, 7 buitengewone- en 4 kunstlievende leden toe, zoodat op heden den 31sten Mei 1883 het ledental is als volgt:

778 Gewone-, 41 buitengewone- en 35 kunstlievende-, totaal 854 leden.

Op voorstel van het Eere-lid der Maatschappij, den heer J. H. Leliman, benoemde de algemeene vergadering op 28 Augustus 1882 in het Rijks Museum gehouden, de heeren A. W. van Dam en A. N. Godefroy tot eereleden der Maatschappij. Geen wonder, dat dit voorstel met de meeste ingenomenheid door de aanwezigen werd ontvangen; de heer van Dam toch is de eenige der thans nog levende mannen van 1841, die met zooveel volharding het na 1830 braakliggende veld hebben bearbeid, en in het van België gescheidde Noord-Nederland, de MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST stichtten, verrezen op de overblijfselen van die TOT AANMOEDIGING DER BOUWKUNST. Met eerbied ziet het thans werkende geslacht nog op tot de groote krachtsontwikkeling der oprichters.

Met dankbaarheid heeft de vergadering ook hulde gebracht aan den heer Godefroy, die gedurende eene lange reeks van jaren zijn beste krachten aan de Maatschappij gewijd heeft, en als bestuurslid zoo veel tot haar bloei heeft bijgedragen. Beide heeren namen de benoeming aan.

BESTUUR. In Mei 1882 traden, volgens den rooster, de heeren J. R. de Kruyff en H. P. Vogel af. De eerste stelde zich niet herkiesbaar, maar vereenigde desniettemin voor kandidaat bestuurslid te Amsterdam woonachtig, de meeste stemmen op zich. Op aandringen der vergadering in Mei 1882 gehouden, kwam de heer de Kruyff op zijn besluit terug, en liet zich eene herkiezing welgevallen.

De heer H. P. Vogel had bij de keuze voor een kandidaat bestuurslid, buiten Amsterdam woonachtig, bijna alle stemmen op zich vereenigd, maar geen der overige kandidaten kwam als zoodanig in aanmerking, wegens het geringe aantal stemmen. De vergadering besloot daarop nog 2 andere kandidaten te kiezen. Zij koos de heeren W. C. van Goor en F. J. Nieuwenhuis.

De heer van Goor verklaarde echter den zetel niet te kunnen innemen, hem aangewezen door eene zijns inziens niet gewettigde handeling: de wijze der keuze van kandidaten ter algemeene Mei-vergadering, voortgevloeid uit eene leemte in de wet.

Ook de heer H. P. Vogel, volgens de bepalingen der wet en wegens het bedanken van den heer van Goor, verklaarde bij schrijven van 22 Juni 1882, de benoeming niet te kunnen aanvaarden, eveneens als bij schrijven van 1 Juli d. a. v. de heer F. J. Nieuwenhuis, die na den heer Vogel het meeste aantal stemmen als kandidaat op zich vereenigde.

Op de vergadering van 28 Augustus werd uit de door de leden aangewezen kandidaten: de heeren H. P. Vogel en W. C. van Goor, en de ter vergadering gekozen kandidaten, de heeren F. J. Nieuwenhuis en F. W. van

Gendt, de heer F. J. Nieuwenhuis tot bestuurslid verkozen. De heer Vogel had doen weten niet als kandidaat in aanmerking te willen komen.

De heer C. Muysken werd in de Mei-vergadering tot Voorzitter der Maatschappij herkozen.

CORRESPONDENTEN. De heer A. Flipse, gemeente bouwkundige te Weesp, bedankte, na gedurende een jaar het correspondentschap aldaar te hebben waargenomen. Zijne plaats is tot heden onvervuld gebleven.

In plaats van den heer J. van der Kloes, werd door het Bestuur tot correspondent voor Dordrecht benoemd de heer C. C. van Rijsbergen, de nieuw benoemde direkteur der gemeentewerken aldaar, die deze benoeming aanvaard heeft.

Na jaren lang de belangen der Maatschappij met ijver behartigd te hebben in het correspondentschap Middelburg, en sinds 1881 ook te Vlissingen, bedankte de heer J. J. Sprenger, wegens verandering van werkkring, als correspondent.

Het Bestuur bood de opengevallen plaats den heer J. A. Frederiks te Middelburg aan, die het correspondentschap aanvaardde, en van wiens ijver voor de belangen der Maatschappij, ook in het Weekblad en het Tijdschrift reeds menig bewijs te vinden is.

UITGAVE VAN BOEK- EN PLAATWERKEN.

De 24ste aflevering van de uitgave der AFBEELDINGEN VAN OUDE BESTAANDE GEBOUWEN, bevattende 8 platen naar nog aanwezige gebouwen, enz. te Delft, is kort na de Meivergadering verschenen en aan de leden toegezonden. De 25ste aflevering heeft haar inhoud eveneens aan de oude Prinsenstad te danken, en zal in 5 platen de afbeeldingen geven van het Raadhuis te Delft, zooals het thans bestaat, benevens het oorspronkelijke ontwerp van de Keyzer.

De Verslagen der vergaderingen in 1882 gehouden, werden wederom met het Weekblad verzonden; maar de platen, vervaardigd naar de bekroonde antwoorden op de prijsvragen, konden nog niet daaraan worden toegevoegd, daar zij, na de gehouden expositie in het Rijks-Museum, volgens de wet, bij de verschillende afdeelingen moesten rondgaan. Thans zijn de belangrijke platen in bewerking en zij zullen in dezen zomer aan de leden afgezonden worden.

Het BOUWKUNDIG WEEKBLAD gaf ook in 1882 wederom meer dan het aantal der bij uitgave bepaalde platen en hoeveelheid tekst. Het verscheen geregeld; en mocht in 't vorige verslag in bedekte termen een klacht geuit worden over aanvankelijk minder voldoende medewerking dan verwacht was geworden, thans kan er met voldoening op gewezen worden, dat gebrek aan stof, zelden zorg baart; integendeel, niettegenstaande volgens het contract met de uitgevers, het Weekblad, in plaats van 5, nu 6 bladzijden tekst levert, doet zich vaak overvloed voor, soms even zorgwekkend als gebrek. Met den aanvang van 1883 is een nieuw contract met de uitgevers aangegaan; het door de Maatschappij te betalen subsidie is tengevolge van de verplichte zesde pagina, verhoogd geworden, maar is, die uitbreiding in aanmerking genomen, voordeeliger dan het contract van 1881.

Het BOUWKUNDIG TIJDSCHRIFT, dat ook in den jaargang 1882 weder meerdere platen gaf dan aanvankelijk was bepaald, kon niet in zijn geheel in het afgeloopen jaar verschijnen. De laatste aflevering was wederom drie maanden ten achteren door .... gebrek aan tekst; platen vloeien gemakkelijker toe. Het laat zich echter aanzien, dat de derde jaargang in 1883 compleet zal verschijnen; de redactie zal daartoe alle krachten inspannen, niettegenstaande de eerste aflevering nog niet kan verschijnen wegens de belangrijke verandering die in de oplage zal plaats hebben, doordien het Bestuur der Maatschappij voornemens is het Tijdschrift thans aan alle gewone leden gratis toe te zenden, een voornemen, dat zeer zeker met ingenomenheid zal ontvangen worden. Een geheel nieuw contract met de uitgevers zal hiervan het gevolg zijn.

Tot op heden is van de verschillende afdeelingen en de commissiën, die zij volgens art. 53 der wet benoemen tot het inzamelen van bijdragen voor de werken der Maatschappij, weinig vernomen. De verslagen echter behandelen somwijlen niet onbelangrijke onderwerpen en onwillekeurig dringt zich de vraag aan den lezer der natuurlijk bekorte mededeelingen in het Weekblad op, of verschillende der voordrachten niet geschikt zouden zijn een plaats in te nemen in dat Weekblad of het Tijdschrift. Beiden konden gebaat worden, indien de lezingen aan de bovengenoemde commissie werden in handen gesteld, om door deze onderzocht, mogelijk aangevuld met de uit dat onderzoek voortgevloeide discussie, en vervolgens aan de redactie aangeboden werden ter plaatsing.

Eenige afdeelingen schijnen in dien geest reeds werkzaam te zijn.

Van de afdeeling Rotterdam ontving de Maatschappij een in teekening gebrachte opmeting van een huis op de Wijnhaven te Rotterdam, bewerkt door den heer J. Verheul Dzn., welke teekening zal opgenomen worden in de uitgave der oude bestaande gebouwen.

BIBLIOTHEEK. De bibliotheek ontving vele — waaronder kostbare — geschenken. Zij worden hier met dankbaarheid vermeld:

Messager des Sciences historiques, ou archives des arts de la Bibliographie de Belgique. Année 1882. Livr. 1-4;
van den Architecten- und Ingenieur-Verein zu Hannover, Zeitschrift, Band 28;
van het Smithsonian Institution, First annual Report of the Bureau of Ethnology, bij J. W. Powell;
van de Königliche technische Hochschule te Hannover, het rapport over 1882—83;
van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap, het jaarverslag;
van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, de in het tijdsverloop verschenen afleveringen van het Tijdschrift, en de Verslagen;
van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen, al hetgeen sinds het vorige verslag door haar is uitgegeven;
van het Koloniaal Museum te Haarlem, de beschrijvende catalogus, 1e stuk, 1e deel;
van het Museum van kunstnijverheid te Haarlem, het verslag over 1882;
van de Maatschappij voor den werkenden stand, het verslag over 1881;
van de Vereeniging tot bevordering van Fabriek en Handwerksnijverheid in Nederland, het verslag der 31ste algemeene vergadering;

van de Vereeniging „de Ambachtschool" te Rotterdam, het verslag over 1881—1882;
van het Eerelid der Maatschappij, den heer J. H. Leliman, Feestrede, uitgesproken ter 800ste Vergadering van het Genootschap Architectura et Amicitia;
van het genootschap Architectura et Amicitia, een zelfde exemplaar;
van den heer P. A. Mottu, het prachtwerk: Kunstvoorwerpen uit vroegere eeuwen, met tekst door Ed. Colinet en A. D. de Vries Az.;
van den heer Paul Sédille te Parijs, Eerelid der Maatschappij, Séance publique annuelle, de l'Institut de France,
Conférence sur la Céramique monumentale, gehouden door den schenker;
verschillende platen naar door den gever uitgevoerde bouwwerken en kunst-industrieele voorwerpen;
van den heer Charles Lucas, te Parijs, Eerelid der Maatschappij, Les églises circulaires d'Angleterre, door den schenker;
van den heer Georg Galland te Berlijn, Die Renaissance in Holland, door den schenker;
van den heer E. Allard, te Brussel, Oudheden en gestichten van Rhijnland;
van den Oud-Minister F. A. T. Delprat, den catalogus der Württembergische Landes-Gewerbeausstellung, 1881;
van den heer J. H. Müller, die Strassenbahnen;
van den heer G. van Berkum, Hoe Amsterdam de kortste waterweg naar Keulen kan voeren, en hoe Arnhem een koopstad kan worden;
van den heer D. E. C. Knuttel, het Rapport der Commissie voor de wijzigingen der verordening regelende de Bouwpolitie te 's Gravenhage, welke uit een Hygienisch oogpunt wenschelijk geacht worden;
van de heeren Heckmann Zehender en Kaüffer, Heizüng und Ventilation;
van den heer H. Noreck, Verzorgung mit reinem und klarem Wasser;
van den heer Mr. D. Josephus Jitta, De Uitbreiding van Amsterdam en de internationale Tentoonstelling.
van den heer J. F. Metzelaar, het bestek voor den bouw eener cellulaire gevangenis te Arnhem;
van de Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van Nijverheid: het Tijdschrift.

Op de navolgende werken is de Maatschappij ingeteekend ten behoeve van hare bibliotheek, of zij werden aangekocht voor 't zelfde doel:

De Nederlandsche Spectator.
Kunst en Industrie.
De Opmerker.
Officieele Courant der Int. Kol. en Uitvoerh. Tentoonstelling.
Verzameling van Bekroonde Ontwerpen door A. et A.
Le Recueil d'Architecture.
Revue des Arts Décoratifs.
La semaine des constructeurs.
Gazette des Architectes et du Batiment.
Encyclopédie d'Architecture.
Le Moniteur des Architectes.
Matériaux et Documents d'Architecture et de Sculpture.
Kunst und Gewerbe.
Deutsche Bauzeitung.
Zeitschrift für Bildende Kunst, mit dem Beiblatt: Kunst Chronik.
Zeitschrift des Kunst-Gewerbe Vereins in München.
Deutsches Baugewerks Blatt.
Christliches Kunstblatt.
Trachten der Völker alter und neuer Zeit.
Building News and Engineering Journal.
The Architect.
The Cabinet Maker.
Architectur Deutschlands.
Zeitschrift für Bauwesen.
Revue Générale de l'Architecture et des Travaux publics.
Documents Classés de l'Art dans les Pays-Bays du Xme au XVIIIme siècle, par J. J. van Yssendijck.
Compositions et dessins, de Viollet-le-Duc.
Bauornemente der Neuzeit, von Otto Lessing.
Denkmäler Deutscher Renaissance, von K. E. O. Fritsch.
Waterbouwkunde. Henket, enz.

Bijeenkomsten. De vijf-en-veertigste algemeene vergadering werd te Amsterdam gehouden, op den 25sten en 26sten Mei; volgens de presentielijsten waren op den eersten dag 65, en op den tweeden dag 43 leden tegenwoordig

Op 28 Augustus vierde de Maatschappij feest. Hare toen gehouden zes-en-veertigste algemeene Vergadering was aan de herdenking gewijd van haar veertig jarig bestaan. In een der zalen van het Rijks-museum, trad de heer Dr. J. van Vloten als feest-redenaar op en hield een boeiende rede welke door de talrijke aanwezigen met de grootste belangstelling werd aangehoord. Vergeten wij niet deze woorden te herhalen: „Volk en bouwmeesters krachtdadig behulpzaam te wezen om dezen te waarborgen tegen tal van groote en kleine vergissingen, door het bevorderen der toenemende verfijning van smaak en ontwikkeling van kunstzin, dat moet het volhardend streven der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst zijn, om zoo door haar invloed vooral, Néerlands bouwkundige toekomst aan zijn verleden te doen beantwoorden." De spreker wenschte der Maatschappij de schoonste uitkomst op dat werk.

Na afloop der vergadering, die o. a. door tal van genoodigden, autoriteiten, enz. werd bijgewoond, werd door den voorzitter de „Tentoonstelling van Bouwkundige ontwerpen en bouwmaterialen" geopend, welke gehouden werd in een der overdekte binnenplaatsen van het Rijks-Museum, voor dat doel welwillend afgestaan door Z. E. den Minister van Binnenlandsche Zaken.

In dit verslag moet nog een enkel woord opgenomen worden omtrent het ontstaan dier tentoonstelling.

Op de Mei-vergadering van 1881 wees de heer Leliman op het toen aanstaande 40-jarig bestaan der Maatschappij, en verzocht aan het Bestuur middelen te beramen, om de herdenking der oprichting op waardige wijze te vieren. In de September-vergadering van hetzelfde jaar, bracht het Bestuur een concept-programma voor een tentoonstelling ter tafel, en uit de bespreking daarvan vloeide een besluit voort, om eene tentoonstelling te organiseeren, die meer een huishoudelijk karakter

droeg en waarvan de kosten niet zoo hoog konden worden, dat een waarborgfonds noodig was om daarmede die uitgaven te dekken, welke mogelijker wijze de krachten der Maatschappij te boven zouden kunnen gaan, een fonds dat noodig was om eene tentoonstelling tot stand te brengen als die, waarvoor het Bestuur een plan geleverd had in bovengenoemd concept, en met hetwelk het aan den wensch der leden meende te voldoen.

Dit waarborgfonds bleek niet in den geest der leden gevallen te zijn; op de September-vergadering van 1881 stonden zij echter een buitengewoon crediet toe van *f* 1000 voor de feestviering, welke som tot een onbepaald crediet verhoogd werd op de Mei-vergadering van 1882.

Het Bestuur noodigde daarop de heeren P. F. Laarman, H. J. Wolter, Jacob F. Klinkhamer, J. P. F. van Rossem en C. T. J. Louis Rieber uit om de Tentoonstelling te organiseeren. Deze heeren gaven aan den wensch gehoor en begonnen onmiddelijk aan de voorbereidende werkzaamheden, die tot een resultaat geleid hebben, dat waarschijnlijk nog geruimen tijd in herinnering zal blijven.

In den aanvang boden zich weinig inzenders aan, maar al ras vermenigvuldigden zich de aanvragen voor plaatsruimten en toen de opstelling der tentoonstelling reeds zooverre gevorderd was, dat het niet meer mogelijk was inzendingen te plaatsen, moest menigeen, die zich nog opgaf, geweigerd worden. Keur van teekeningen, en het beste van wat de markt der bewerkte materialen opleverde, was aanwezig.

Heeft de commissie, aan wie het tot stand brengen der Tentoonstelling was opgedragen, door ondubbelzinnige uitingen der leden van de Maatschappij, de aangename ondervinding mogen opdoen, dat haar werk de verwachtingen niet teleurgesteld heeft maar overtrof, zij zelve zal daarbij met waardeering denken aan de groote medewerking, die zij van de zijde der inzenders mocht ondervinden.

De Tentoonstelling heeft, juist omdat het een vak-tentoonstelling was, ook buiten de Maatschappij de aandacht getrokken, en daardoor ook hare populariteit helpen vergrooten. Behalve de vakman werd het publiek gebaat door een verzameling voor zich te zien van al datgene, wat bij den nieuweren huisbouw wordt toegepast.

Het bezoek der Tentoonstelling was zeer groot, en menig inzender zal met voldoening neërzien op de moeiten en kosten, welke hij zich getroost heeft.

Bovendien noodigde de commissie, met toestemming van het Bestuur, de leerlingen van verschillende hier ter stede en elders gevestigde instellingen van onderwijs tot een kosteloos bezoek uit, aan welke uitnoodiging gevolg werd gegeven door: de Rijksschool voor kunstnijverheid, de Rijks-normaalschool voor teekenonderwijzers, de Quellinus-school en de ambachtsschool, te Amsterdam, en de school van het Museum voor kunstnijverheid te Haarlem.

In dit verslag een opgave te doen van al de teekeningen en materialen die aanwezig waren, zou een herdruk zijn van den uitgebreiden catalogus, die de bezoekers aanwezig vonden; wel dient in dit verslag andermaal melding gemaakt te worden van hen, die voor hunne inzendingen door een commissie welke door de inzenders-zelven gekozen waren, bekroond werden. Deze onderscheidingen vielen ten deel aan de heeren:

Voor teekeningen van uitgevoerde of onuitgevoerde ontwerpen, details daarvan, of afbeeldingen van oude bouwwerken, werden bekroond:

De afdeeling Utrecht, de heeren: H. P. Berlage, A. C. Bleijs, A. Lecomte, A. van Delden, J. Gosschalk, Jacob F. Klinkhamer, Jurriaan Kok, J. H. Schmitz Jr., J. Verheul Dzn., J. J. Weve, A. F. Gips en C. Rosse, G. H. Bauer en Willy Martens, en A. Lecomte voor de afdeeling „Ornament" der Polytechnische school.

Verder zijn bekroond:

H. J. Wolter, voor Kosmosventilatoren der Actiën-Gesellschaft Schäffer en Walker, en voor verwarmingstoestellen; E. en P. Rottsieper te Ronsdorf voor de „regulier füllofen"; Rietschel en Henneberg te Berlijn, voor ventilatie- en verwarmingstoestellen en modellen; de Nederlandsche Zandsteenfabriek te IJmuiden, voor Kunst-zandsteen; de Nederlandsche Cementsteenfabriek te Delft, voor profilsteenen van cementsteen; E. Overlack, voor cement- en kunsteen; Joost Thooft, voor geschilderde tegels; de Naamlooze Vennootschap „de Stoompannenfabriek van Echt" voor geornerde dakversieringen; N. van Heukelom, voor geprofileerde baksteen; J. Helder Pzn, idem; Louis Goffin te Luik, voor bewerkte la Rochette steen; Ferd. Engers voor bewerkte Oppacher Syenit, Obernkirchner Sandstein, Streiter Graniet van G. Kulmitz te Oberstreit, Maulbronner zandsteen der Stuttgarter Immobilien- und Baugeschäft, voor de bewerking der Karyatiden uit tufsteen van C. Grod te Brohl, de zinkwerken van Georg Victor Lijnen te Eschweiler; J. Wijdoogen Jansz, voor Lincrusta Walton; A. H. Trautwein, voor dekoratief schilderwerk (geschilderde gobelins; N. A. van der Hoeve, voor gebakken en geschilderde tegels, en bewerkte metalen; de Lint & C°., voor gebakken- en geschilderde tegels, mozaiek voor muurbekleeding en Japansche behangsels; J. N. Scheltema, voor gebakken- en geschilderde tegels, parketvloeren, bewerkte metalen. geschilderd en gebrand glas; Folkers & C°. voor gebakken en geschilderde tegels; Carl Weber & C°., voor geschilderde muurtegels uit de fabriek te Gien; Johann Odorico te Frankfurt am Main, voor mozaiek voor muurbekleeding; Kessel en Röhl te Berlijn, voor bewerkt Zweedsch graniet; F. W. Braat, (Koninklijke zinkfabriek te Delft,) voor bewerkte metalen (zink en lood); William Tillmanns te Remscheid, voor bewerkte metalen; de Nederlandsche Maatschappij voor Electriciteit en Metallurgie te 's Gravenhage, voor bewerkte metalen, G. Roggekamp, voor uitgevoerde binnenbetimmeringen; H. F. Jansen en Zonen, voor uitgevoerde binnenbetimmeringen; Damman en Cassard te Brussel, voor parketvloeren; voor modellen: J. van Bergen, de afdeeling Leiden der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst (voor het genootschap Mathesis Scientiarum Genetrix, te Leiden), en de Société anonyme des Mines et Fonderies de Zinc de la vieille montagne te Angleur; H. J. de Lange voor geëtst glas; voor hulpmiddelen bij het onderwijs, de Polytechnische School te Delft; voor boek en plaatwerken: L. van Bakkenes & C°, J. Boudry te Parijs, en Joh. G. Stemler Cz.; P. J. Kipp en Zonen, voor teekeninstrumenten

Prijsvragen. In 1881 werden evenals gewoonlijk 3 prijsvragen uitgeschreven. waaronder met het oog op de feestviering, eene internationale; voor deze werd tot

onderwerp gekozen: „Een vereenigingsgebouw voor de beoefenaars der bouwkunst." De uitslag werd bekend gemaakt ter vergadering van 28 Aug. 1882, en is opgenomen, met de overwegingen der Jury, in het verslag dier vergadering. De internationale Jury bestond uit de heeren: O. Köhler, P. Sédille, J. J. van IJssendijck, A. W. v. Dam, C. Muysken, H. P. Vogel en J. G. van Niftrik.

Op de beide andere uitgeschreven prijsvragen werden in het geheel ontvangen 13 antwoorden, te weten:
op de prijsvraag voor een titelblad voor het Bouwkundig Tijdschrift, 6 antwoorden:

1 gemerkt: Palma Sub Pondere Crescit;
2 „ Non Omnia Possumus Omnes;
3 „ Blumen reicht die Natur,
Es windet die Kunst sie zum Kranze;
4 „ Aldegrever;
5 „ Voorheen en Tegenwoordig;
6 „ Excelsior

terwijl een ontwerp te laat was ingekomen; en, op die voor een schoorsteen met betimmerden boezem, eveneens 6 antwoorden:

1. gemerkt: Mijn eersteling;
2. Kunst en Industrie;
3.
4. Blank eikenhout.
5 Studie.
6. Trouw.

Het Bestuur noodigde de heeren A. W. van Dam, architekt te Rotterdam, eere-lid der Maatschappij, H. W. Veth, architekt te Dordrecht, H. P. Vogel, architekt te 's Gravenhage, Th. Sanders en Jacob F. Klinkhamer, architekten beiden te Amsterdam uit, de ingezonden antwoorden te beoordeelen. Het als bijlage aan dit verslag toegevoegde zeer uitgebreide rapport, leidt tot de conclusie, dat de commissie voorstelt het ontwerp

n°. 3, Blumen reicht die Natur,
Es windet die Kunst sie zum Kranse,

ingezonden als antwoord op de eerstgenoemde prijsvraag, en het ontwerp

n°. 2., Kunst en Industrie,

ten volle te bekronen, dat is, het eerstgenoemde met de zilveren, het tweede met de bronzen medaille. De vervaardiger van beide ontwerpen bleek te zijn de heer E. J. Niermans, student aan de Polytechnische school te Delft.

In 1882 werden de navolgende prijsvragen uitgeschreven:

1. Het leveren van plannen voor een Badhuis, met zwembassin, romeinsche- en andere baden, voor een stad als Amsterdam;
2. Eene verhandeling over de ontwikkeling van de Renaissance der XVIde eeuw, in het tegenwoordige Nederland;
3. Het leveren van een ontwerp voor een Marquise op consolen, boven een buitendeur van een heerenhuis.

Aan het in de eerste plaats als het best erkende ontwerp voor de 1e prijsvraag, wordt toegekend de gouden medaille der Maatschappij, benevens *f* 300 in geld, aan het in de tweede en de derde plaats als de beste erkende ontwerpen, respectievelijk *f* 150 en *f* 100 in geld; al deze prijzen met inbegrip van het getuigschrift der Maatschappij, terwijl de prijzen in geld toegekend worden ter bestrijding der kosten.

Voor het der bekroning waardig gekeurde antwoord op de 2e prijsvraag, is de zilveren medaille uitgeloofd, benevens *f* 200 in geld, ter bestrijding van de kosten, en voor de 3e prijsvraag, de bronzen medaille, benevens *f* 50 in geld.

In de bepalingen omtrent de inzending voor de antwoorden op deze prijsvraag, is door het Bestuur zoodanige verandering gebracht, dat in de aanstaande September vergadering de uitslag van de 1e en 3e prijsvragen kan worden bekend gemaakt.

Het brak daarmede met de bestaande gewoonte, waarschijnlijk ten genoege der medewerkers, daar tegenover een bekorting van drie maanden in den tijd voor het oplossen der vragen, een bespoediging van 6 maanden verkregen is voor het bekend worden van den uitslag. Wat de tweede prijsvraag betreft, het Bestuur heeft ter wille van de eigenaardige opgave gemeend, een ruim genomen termijn van inzending en beoordeeling te moeten behouden.

Vertegenwoordiging der Maatschappij door het Bestuur.

Door het Comité voor de afdeeling der Moderne kunst (Fraaie kunsten) der Internationale Koloniale en Uitvoerhandel Tentoonstelling, werd het Bestuur der Maatschappij uitgenoodigd om als Jury van beoordeeling voor de toelating van de bouwkundige ontwerpen en teekeningen te willen optreden. In het belang van dit onderdeel der schoone kunsten heeft het Bestuur die uitnoodiging aangenomen, na alvorens voor de architekten al die rechten verkregen te hebben welke aan hunne kunstbroeders waren verzekerd. Ook werd het Bestuur der Maatschappij uitgenoodigd door het Gemeentebestuur van Nijmegen, om als Jury te willen optreden voor de beoordeeling van de plannen van bouwwerken, te stichten op de voormalige vestinggronden in die stad. Voor het meest smaakvolle plan was door den Raad een premie in geld uitgeloofd. Ook aan dit verlangen werd door het Bestuur volgaarne voldaan.

Gebouw der Maatschappij. Het Bestuur mocht niet slagen in zijne talrijke pogingen om eene betere lokaliteit voor huisvesting der boekerij te vinden.

De Afdeeling Amsterdam drong er op het einde van 1882 bij het Bestuur der Maatschappij op aan, om te trachten verbetering in den bestaanden toestand te brengen. Dit verzocht daarop de heeren P. F. Laarman, H. J. Wolter, J. F. Klinkhamer, J. P. F. van Rossem en C. T. J. Louis Rieber, die de Tentoonstelling van 1882 organiseerden, om een plan voor de exploitatie van een permanent tentoonstellings-gebouw te ontwerpen. Met spoed heeft de Commissie aan de opdracht voldaan, en hare plannen en overwegingen bij het Bestuur ingediend. Dit laatste verzond ze ter overweging aan de Afdeelingen, terwijl ze nader in de Mei vergadering van 1883 zullen worden besproken.

Afdeelingen. De algemeene indruk dien de verslagen der afdeelingen op den verslaggever maakten, was deze, dat over het algemeen genomen de toestand gunstig is, indien daarbij in aanmerking genomen wordt, dat door de bepaling van Art. 52 der nieuwe wet, in de eerste

jaren na hare invoering het ledental moest teruggaan.

De Afdeelingen 's Gravenhage, Rotterdam en Utrecht wijzen in hare verslagen op dat artikel, en geven ondubbelzinnig den wensch te kennen, dat teruggekeerd worde tot den vroegeren toestand, waarbij ook niet-leden der Maatschappij tot leden der Afdeelingen konden toetreden.

De Afdeeling Zwolle, blijkbaar sinds lange kwijnende, vraagt om hulp en raad.

Verblijdend voor de Maatschappij is zeker het verschijnsel, dat in de laatste 2 jaren twee nieuwe afdeelingen gevestigd werden, te Leeuwarden en te Haarlem, waarvan de eerste vooral vol ijverig werkzaam is.

Over den toestand van elke afdeeling afzonderlijk in korte trekken het volgende.

Amsterdam. Op 1 Januari 1882 telde de afdeeling 114 leden, waarvan 4 honoraire 61 gewone en 49 plaatselijke leden. Het ledental is sinds verminderd met een 12tal, waaronder 2 die overleden zijn; 7 nieuwe leden traden toe, zoodat de afdeeling thans 109 leden telt, waaronder 46 plaatselijke.

In het tijdsverloop tusschen de 2 opvolgende laatste verslagen, werden 8 vergaderingen gehouden, waarvan de 5 eersten gemiddeld bezocht werden door 10 leden en 2 geïntroduceerden, de 3 laatsten door gemiddeld 20 leden en 3 geïntroduceerden.

In een dezer vergaderingen werd de toestand der afdeeling besproken en middelen beraamd om de belangstelling op te wekken. Daarbij werd de aandacht gevestigd op de voordeelen, verbonden aan het bezit van eene lokaliteit, waarin den leden meermalen gelegenheid verschaft werd kennis te maken met de op bouwkundig gebied verschijnende werken, en besloten de medewerking van het Hoofd-Bestuur in te roepen. Dit laatste stond voor één avond per week de periodieke werken, waarop de Maatschappij voor hare bibliotheek is ingeteekend, ten gebruike af, terwijl de afdeeling voorloopig een lokaal huurde alwaar die werken ter lezing lagen.

Op de prijsvraag voor een gebouw met winkels en étalage-woningen werd één antwoord ingezonden, hetwelk ter beoordeeling in handen werd gesteld voor de heeren E. Gugel, C. Muysken, P. F. Laarman, Dan. J. Sanches, en J. N. Landré, welke het waardig keurden met de uitgeloofde premie bekroond te worden. De vervaardiger bleek de heer J. Olthuis te zijn.

Arnhem. De afdeeling telt 28 leden, tegen 27 ten vorigen jare, en hield 8 vergaderingen, die vrij goed bezocht werden. Niettegenstaande de vele moeiten die het bestuur zich getroost voor den sedert Mei 1882 opgerichten leesavond, en de belangrijke en vrij groote collectie ter beschikking staande boekwerken, schijnt de belangstelling niet groot genoeg te zijn; het bezoek op deze avonden blijft schraal.

's Gravenhage. Het verslag dezer afdeeling loopt over de 2e helft van 1881 en het geheele jaar 1882; in dien tijd is het ledental van 134 tot 124 verminderd. Toch blijft de belangstelling onder de leden zeer groot; de 12 vergaderingen werden namelijk gemiddeld door 22 leden bijgewoond, terwijl belangrijke onderwerpen in discussie kwamen.

De finantieele toestand bleek zeer gunstig te zijn.

Leiden. Wat het ledental betreft, is de toestand dezer afdeeling niet ongunstig. Bij den aanvang van het afdeelingsjaar bedroeg het 50; 5 leden bedankten en 4 nieuwe leden traden toe, zoodat zij thans 49 leden telt. Er werden 9 gewone en 1 buitengewone vergaderingen gehouden, welke gemiddeld door 18 tot 25 personen bezocht werden; zij kenmerkten zich door de behandeling van belangrijke onderwerpen.

Hoewel de staat der geldmiddelen niet gunstig kan genoemd worden, werden toch, even als ten vorigen jare, weder vier leerlingen voor rekening der afdeeling op het genootschap Mathesis Scientiarum Genetrix geplaatst. Met welgevallen mag zij op deze hulpe, aan onbemiddelden verleend, neërzien, want de leerlingen beantwoorden dien steun met het maken der gewenschte vorderingen.

Telken jare onderneemt de afdeeling, in welker boezem veel leven en samenwerking blijkt te bestaan, een wetenschappelijk uitstapje. In het afgeloopen jaar was het doelwit IJmuiden, de Kunstzandsteenfabriek en de ruïne van het kasteel Brederode.

Rotterdam. Het afdeelingsverslag over 1882 vangt aan met een noodkreet; het Bestuur kan op geen vooruitgang wijzen en ontveinst zich geenszins dat een verdere teruggang waarschijnlijk is. Behalve de drie eere-leden telde in 1882 de afdeeling 144 leden, of 9 minder dan in 1881.

De toestand der geldmiddelen is voldoende; maar met het oog op de verminderde inkomsten zijn bezuinigingen ingevoerd.

In 1882 werden 9 gewone- en 1 buitengewone vergaderingen gehouden, die over 't algemeen niet sterk bezocht werden. Op een dezer vergaderingen werd besloten een adres bij den Gemeenteraad in te dienen, waarin werd aangedrongen op het aanbrengen der ontworpen beeldhouwwerken der balustrade langs de Oude haven, en ten einde tevens te verkrijgen dat deze beeldhouwwerken gelijktijdig met de overige werken werden uitgevoerd.

In Juni 1882 werd door 18 leden een tweedaagsch wetenschappelijk uitstapje gemaakt naar Antwerpen met het doel, om de in den laatsten tijd aldaar uitgevoerde bouwwerken en tevens de te Niel gevestigde portlandcementfabriek der heeren Josson en C°. te bezichtigen.

Utrecht. Het ledental is 45, tegen 46 in 1881; de finantiën staan gunstig. Op de 5 vergaderingen, bijgewoond door gemiddeld 9 leden, werden onderscheiden technische onderwerpen behandeld.

Leeuwarden. Onder de afdeelingen die de meeste teekenen van leven geven en waar veel gewerkt wordt, behoort zeker de te Leeuwarden gevestigde. Het verslag over de laatste helft van het jaar 1881 brengt het Bestuur met gerustheid uit, nu het de overtuiging heeft opgedaan dat de afdeeling, die op initiatief van den heer J. E. G. Noorderdorp, de opvolger van den heer T. Romein als Correspondent der Maatschappij, werd opgericht, recht van bestaan heeft. Vooruitgang is te bespeuren en haar bestaan heeft meer en meer vasten grond verkregen.

Met rechtmatige voldoening wijst het Bestuur der afdeeling in zijn rapport over 1882 op de voortdurende ontwikkeling der afdeeling. Bij den aanvang van 1882 telde de afdeeling 13 leden; bij het opmaken van laatstgenoemd verslag was dit aantal tot 22 aangegroeid. Ook de finantieele toestand bleek gunstig te zijn.

In 1882 werden 6 vergaderingen gehouden, waarop zeer belangrijke onderwerpen, op het gebied der bouwkunst thuis behoorende, werden behandeld.

Zwolle. De toestand der afdeeling Zwolle is kwijnende. Met moeite heeft het Bestuur die afdeeling staande gehouden, hopende op meer gunstige omstandigheden voor eene herleving. Het ledental is intusschen tot 15 gedaald. Vergaderingen werden in 1882 niet gehouden, omdat de zucht tot medewerking ontbreekt. De werkkring moest zich eenvoudig bepalen tot het houden van een leescirkel, waarvoor evenwel de beschikbare fondsen tamelijk bekrompen zijn.

Haarlem. Van deze jongste onder de zusters, werd aan het Bestuur der Maatschappij nog geen verslag ter opname aangeboden.

Initiatief der Maatschappij.

Ter algemeene Mei-vergadering van 1882 werd besloten tot het ontwerpen van eene Algemeene Bouwverordening voor Nederland, en een legger om als voorbeeld te dienen bij het ontwerpen van stedelijke bouwverordeningen. Ten einde dit te bereiken, zoude door het Bestuur eene commissie benoemd worden en werd reeds staande de vergadering, de heer D. E. C Knuttel tot secretaris gekozen.

Van de werkzaamheden dezer commissie, overigens bestaande uit de voorzitters der afdeelingen, heeft het Bestuur der Maatschappij nog weinig vernomen. Trouwens de arbeid, die zij op zich genomen heeft, is van zeer omvangrijken en langdurigen aard.

Het Bestuur verzond, in dato 9 December 1882, een adres aan de Tweede Kamer der Staten Generaal, ten doel hebbende meer bepaaldelijk zijne adhaesie te schenken aan dat gedeelte van een adres, door verschillende kunstkenners en kunstvrienden aan de Volksvertegenwoordiging ingezonden, waar sprake is van de wederinstelling eener commissie van Rijks-adviseurs. Dit adres is opgenomen in het Weekblad der Maatschappij van 14 December 1882.

Het Weekblad van 25 Januari 1883 geeft den inhoud van een adres, door het Bestuur der Maatschappij toegezonden aan den Gemeenteraad der stad Amsterdam, dat lichaam verzoekende terug te komen op zijn besluit tot demping van den Nieuwezijds Voorburgwal.

Ten einde de belangen der bouwkundigen te behartigen op de Internationale Koloniale en Uitvoerhandel Tentoonstelling, afdeeling moderne kunsten, heeft het Bestuur der Maatschappij zich in verbinding gesteld met het comité voor die afdeeling, waarvan het gevolg was, dat voor de bouwkundige ontwerpen eene afzonderlijke zaal werd ingeruimd, en zij op denzelfden voet behandeld werden als schilder- en beeldhouwwerken. Ook werd het Bestuur der Maatschappij benoemd tot jury van toelating voor de afdeeling bouwkunst.

Onderwijs. De hulp, welke een lid der Maatschappij belangeloos aanbood tot het vervaardigen van wandplaten, dienstig bij het onderwijs in de bouwkunst, en waarmede het Bestuur zich reeds gevleid had, bleef achterwege. De hulpvaardige werd eerst door ziekte verhinderd aan zijn voornemen gevolg te geven, en na zijne herstelling trok hij zich terug.

Anders was het gesteld met de commissie voor de samenstelling eener bouwkundige terminologie; deze toch is werkzaam, maar.... uit den aard der zaak, die blijkt hoe langer zoo omvattender en moeilijker te zijn, vordert de arbeid slechts zeer langzaam. De commissie is echter steeds met ijver bezield, en zal binnen zeer korten tijd een aanvang maken met voorloopig de eerste vruchten van haren arbeid aan de leden toe te zenden

Van eene nieuwe stichting op 't gebied van onderwijs, de „practische ambachtschool" te Leiden, nam het Bestuur der Maatschappij met belangstelling kennis, en het zal dit ook nader doen, zoodra het onderwijs dier inrichting geregeld kan genoemd worden. Als voorloopig blijk van belangstelling werd het Bestuur, voor de Maatschappij, lid der vereeniging die de school heeft opgericht.

Buitengewone Bestuursvergadering.

Het Bestuur der Maatschappij hield op den 28 April 1883 met de voorzitters en secretarissen der afdeelingen of hunne plaatsvervangers, de gewone jaarlijksche bij de wet bepaalde vergadering.

Reeds vroeger, en wel den 10den Maart van 't zelfde jaar, had het Bestuur der Maatschappij de voorzitters der afdeelingen tot eene bijeenkomst uitgenoodigd, waarop de commissie, benoemd om een plan te ontwikkelen voor een permanent tentoonstellingsgebouw, haar plannen nader aan die vertegenwoordigers zoude ontwikkelen, opdat deze met de noodigde gegevens toegerust, het zouden kunnen verdedigen in de afdeelings-vergaderingen.

Op de April-vergadering nam dan ook de verdere bespreking van het genoemde gebouw eene eerste plaats in.

Na een korten welkomsgroet aan de vergaderden, bestaande uit de afgevaardigden van alle afdeelingen, behalve Zwolle, en het Bestuur der Maatschappij, deelde de Voorzitter der Maatschappij eenige voorname punten uit de geschiedenis van het afgeloopen jaar mede, en bracht daarop de begrooting van 1884 in discussie. Deze, door den Penningmeester opgemaakt en verdedigd, werd voorloopig vastgesteld, om daarna in de Mei-vergadering nader behandeld te worden. De grootste verandering die deze begrooting aanwijst tegenover die van 1883, is de ruime post voor geldelijke prijzen der in 1882 uitgeschreven prijsvragen, en de verhoogde post voor het Tijdschrift, een gevolg van het voorloopige besluit om deze uitgave in 't vervolg gratis aan de leden te doen toekomen.

Wat het gebouw aangaat, de afgevaardigden konden in hoofdzaak verklaren, dat de Afdeelingen met het plan der commissie ingenomen waren, en na langdurige discussiën vat de Voorzitter der Maatschappij deze te samen, constateerende dat gebleken is hoe het plan over 't geheel met sympathie is ontvangen. Hij zegt den vertegenwoordigers dank voor de groote welwillendheid, waarmede zij de zaak tegenover de afdeelingen hebben aangevat, de verzekering gevende dat thans de handen verder aan het werk geslagen zullen worden. Het eindresultaat der verdere discussie was, dat het 't best zoude zijn: op een daartoe geschikt oogenblik een ten verkoop aangeslagen gebouw in handen te nemen, terstond eene algemeene vergadering bijeen te roepen, en, na de leden geraadpleegd te hebben, dan daarop een definitief besluit te nemen.

Op deze vergadering werden ook nog de Afdeelingen Utrecht, Haarlem en Rotterdam aangewezen, om elk een lid te kiezen, die dan te samen de Commissie zullen vormen welke op de Mei-vergadering verslag moet uitbrengen over het finantieel beheer van den Penningmeester der Maatschappij.

Nadat plaats en tijd der in Mei te houden algemeene

vergadering waren bepaald, en besloten was deze wederom even als vroeger te verdeelen in een avond-vergadering en een bijeenkomst op den daaraanvolgenden dag, sloot de Voorzitter de vergadering, na in hartelijke bewoordingen dank gezegd te hebben voor de zeer trouwe opkomst der aanwezigen, die een sprekend bewijs levert van de belangstelling in het welzijn der Maatschappij. De April-vergadering toch is in hoofdzaak bestemd om onderling alle belangen der Maatschappij en die harer leden te bespreken.

Stemming voor Kandidaat Bestuursleden. Volgens den rooster van aftreding der Bestuursleden, waren in 1883 aan de beurt de heeren J. F. Metzelaar en E. Gugel. Ingevolge de Wet zijn beide heeren herkiesbaar; zij stelden zich evenwel niet herkiesbaar.

In Februari dezes jaars vernam het Bestuur met groot leedwezen, dat de heer J. W. Schaap als Bestuurslid bedankte, omdat drukke ambtsbezigheden hem beletten zoodanigen tijd ten nutte der Maatschappij werkzaam te zijn, als hij voor zich zelve wenschelijk achtte.

Er moesten dus 9 nieuwe kandidaten voor Bestuurleden gekozen worden.

De uitslag der stemming voor kandidaten was als volgt: in plaats der volgens rooster aftredende Bestuursleden J. F. Metzelaar en E. Gugel, werden tot kandidaten verkozen de heeren:

H. P. Vogel met 52, W. C. van Goor met 33, en A. Le Comte met 26 stemmen.

Verder verkregen de heeren J. Gosschalk 7, W. C. Metzelaar 5, A. Lecomte 4, G. J. de Jongh, A. L. van Gendt, E. Gugel, J. F. Metzelaar, en J. H. Leliman, ieder 2 stemmen, en een aantal leden één stem.

In plaats van den heer J. W. Schaap, die bedankte, werden tot kandidaten verkozen, de heeren:

G. J. de Jongh, met 24 stemmen; op iemand die geen lid der Maatschappij meer was waren 17 stemmen uitgebracht, en verkregen de heeren:

J. J. Weve 3, J. van den Brink, G. B. Salm, J. E. G. Noordendorp, H. W. Veth, G. J. Morre, ieder 2 stemmen, en een aantal heeren één stem.

Hier eindigt mijn taak.

Met de beste wenschen voor den bloei der Maatschappij eindig ik deze nieuwe bladzijde in haar geschiedboek, in de hoop, dat zij met die belangstelling is ontvangen, welke zij ter wille van de belangrijkheid van het jaar 1882 waardig is, en niet het minst, dat mijn werk de goedkeuring moge wegdragen.

De Voorzitter stelt nu voor, over te gaan tot het volgende punt van het programma, zijnde het benoemen van drie Bestuursleden in plaats van de heeren E. Gugel en J. F. Metzelaar, die volgens den rooster moesten aftreden en herkiesbaar waren, maar zich niet als zoodanig gesteld hadden, en den heer J. W. Schaap, die bedankt had, omdat zijn gezondheidstoestand en de vele werkzaamheden aan zijne betrekking te Leiden verbonden, hem niet toelieten zoodanig in het Bestuur werkzaam te zijn als hij wel wenschte. Spreker benoemde de heeren Dan. J. Sanches, H. Cramer en F. J. Nieuwenhuis, die later, de vergadering moetende verlaten, vervangen werd door den heer I. H. J. van Lunteren, tot Commissie van stemopneming, en deelde nog mede, dat bij de schriftelijke stemming vóór de vergadering geen genoegzaam aantal kandidaten gekozen was, zoodat evenals bij een vorige stemming nieuwe kandidaten ter vergadering moesten gekozen worden, en vervolgens dat deze in twee rubrieken moesten verdeeld worden. De gekozen kandidaten waren: in plaats van de heeren E. Gugel en J. F. Metzelaar, de heeren: H. P. Vogel met 52, W. C. van Goor met 33 en A. Le Comte met 26 stemmen, en in plaats van den heer J. W. Schaap de heer G. J. de Jongh met 24 stemmen. De heer H. P. Vogel vraagt daarop of, volgens gewoonte, het Bestuur zich ook vergewist heeft van het al of niet aannemen der kandidatuur door deze heeren; wat hem zelve betreft, hij heeft daarvoor meenen te moeten bedanken.

De Voorzitter betuigt namens het Bestuur zijn leedwezen over dit besluit van den heer Vogel en deelt tevens mede, dat de heeren A. Le Comte en G. J. de Jongh eveneens voor de kandidatuur hebben bedankt, maar dat de heer W. C. van Goor die aangenomen had.

Voor de eerste stemming waren drie kandidaten aanwezig, zoodat nog drie andere gekozen moesten worden.

Uit eene eerste stemming bleek, dat tot kandidaten verkozen waren, de heeren W. C. Metzelaar met 21 en H. W. Veth met 15 van de 51 uitgebrachte stemmen.

Bij volgende stemming werd tot 6e kandidaat verkozen de heer H. Cramer met 20 van de 49 uitgebrachte stemmen.

Uit deze zes kandidaten werd daarop tot Bestuurslid verkozen: de heer W. C. Metzelaar met 26 van de 50 uitgebrachte stemmen.

Het aantal stemmen was als volgt verdeeld:

W. C. Metzelaar.	26	
H. W. Veth.	21	
W. C. van Goor.	18	
H. Cramer.	18	
A. Le Comte.	13	
H. P. Vogel.	3	van de 50 uitgebrachte stemmen.

Daar alleen de heer Metzelaar de volstrekte meerderheid had verkregen, was een volgende stemming noodig om het tweede Bestuurslid te kiezen. Het resultaat dier stemming was als volgt:

H. W. Veth.	20	
H. Cramer.	16	
A. Le Comte.	6	
W. C. van Goor.	5	
en H. P. Vogel.	1	van de 48 uitgebrachte stemmen.

Daar geen der kandidaten de volstrekte meerderheid had verkregen, moest andermaal gestemd worden, waarvan het gevolg was, dat de heeren

H. Cramer.	23	
H. W. Veth.	18	
en A. Le Comte.	1	stemmen van de 42 uitgebrachte verkregen, zoodat de heer Cramer tot Bestuurslid verkozen was.

In plaats van het aftredende Bestuurslid, de heer J. W. Schaap, was slechts één kandidaat verkozen, de heer G. J. de Jongh; er moesten dus nog twee anderen verkozen worden.

De 6e in de rij der stemmingen had tengevolge, dat de heer H. W. Veth, met 34 van de 46 uitgebrachte

stemmen, en de 7e stemming, dat de heer A. Le Comte met 38 van de 45 uitgebrachte stemmen tot kandidaten verkozen werd.

Ten 8sten male stemmende bracht de vergadering op de heeren

H. W. Veth.	35
A. Le Comte.	5
en G. J. de Jongh.	1 stemmen uit.

Zoodat tot Bestuurslid verkozen was de heer H. W. Veth.

Na de benoeming der heeren H. Cramer en H. W. Veth, vraagt de Voorzitter of zij zich de keuze laten welgevallen, waarop toestemmend geantwoord wordt. Aan den heer W. C. Metzelaar zou schriftelijk kennis gegeven worden van zijne benoeming.

Na de Commissie van stemopneming dank gezegd te hebben voor hunne zware taak, en de wijze waarop die was vervuld geworden, wordt overgegaan tot het benoemen van een Voorzitter. De heer J. H. Leliman verzoekt alsnu het woord om voor te stellen den heer C. Muysken bij acclamatie als Voorzitter te herbenoemen. De vergaderde leden geven door luide toejuichingen hunne instemming met dit voorstel te kennen en de aftredende Voorzitter wordt alzoo herkozen.

De Voorzitter betuigt dit blijkt van vertrouwen der leden op zeer hoogen prijs te tellen, en verklaart gaarne zich deze herbenoeming te willen laten welgevallen, daarbij echter de welwillendheid der leden en in 't bijzonder die van de Bestuursleden inroepende.

Op verzoek van den Voorzitter leest de Secretaris vervolgens de conclusie van het Rapport van beoordeelaars voor, welk rapport in zijn geheel aan dit verslag is toegevoegd.

De heer E. J. Niermans, die zoowel voor de tweede prijsvraag de zilveren, als voor de derde prijsvraag de bronzen medaille behaald heeft, is niet tegenwoordig, aangezien hij binnen kort naar 't buitenland vertrekt. De Voorzitter betuigt zijn leedwezen den overwinnaar niet eigenhandig zijne lauweren te kunnen aanbieden en hem geluk te wenschen, en herinnert er aan, dat zij die in 't vorige jaar bekroond werden, eveneens opgeroepen zijn om de medaille, die eerst zeer onlangs gereed was gekomen, thans te ontvangen.

De heer J. K. M. Lindhout, die met de zilveren medaille bekroond was voor zijn ontwerp van een monumentalen brug met steenen landhoofden, was wegens ziekte niet ter vergadering aanwezig; de heer H. G. Janzen, bekroond voor zijn ontwerp van een blank eikenhouten buitendeur, nam uit handen van den Voorzitter, die hem hartelijk gelukwenschte, de bronzen medaille in ontvangst.

Naar aanleiding der medaille herinnert de Voorzitter, dat in 1881 een prijs uitgeschreven werd voor de vervaardiging van ontwerpen voor dit eere-metaal. De heer J. Baetes van Antwerpen werd bekroond, in dien zin, dat het Bestuur zijn ontwerp wel niet aannam, maar daarin toch zooveel verdienstelijks zag, dat het de uitvoering van een ontwerp aan dien heer durfde opdragen.

De heer Cuypers vervaardigde daarop een ontwerp, waarmede het Bestuur zich vereenigde, en waarnaar de medaille vervaardigd werd, op zeer verdienstelijke wijze, onder de goede zorgen van den ontwerper. De Voorzitter betuigt daarop zijn dank aan den heer Cuypers, onder luide bijvalsbetuigingen der vergadering.

De begrooting, thans aan de orde, wordt door den Penningmeester toegelicht en verdedigd, en zonder wijziging door de vergadering aangenomen.

Meerendeels hebben de verschillende posten, in vergelijking met die van ten vorigen jare geen belangrijke veranderingen ondergaan. Post 1 is van ƒ3000 op ƒ4300 gebracht, omdat den leden voortaan het Tijdschrift gratis zal geleverd worden, een besluit hetwelk den leden zeer welkom blijkt te zijn. Post 5 is insgelijks verhoogd, omdat bij de Prijsvragen voortaan geldelijke prijzen zullen toegekend worden. Post 19 moet daarbij als een sluitpost aangemerkt worden,

Na eene onbelangrijke discussie over de verzending van het Tijdschrift, vraagt de Voorzitter of iemand bemerkingen op de begrooting heeft, en daar niemand het woord verder verlangt, wordt zij en bloc aangenomen.

Vervolgens stelt de Voorzitter voor, de aanstaande algemeene vergadering te houden te Amsterdam; niet alleen dat Amsterdam volgens rooster aan de beurt is, maar ook zal het vele leden welkom zijn, nog eens gezamenlijk tijdens de Tentoonstelling bij een te zijn.

Het voorstel wordt aangenomen, zoodat in September andermaal te Amsterdam zal vergaderd worden.

Onder dankbetuiging voor de belangrijke opkomst schorst de Voorzitter vervolgens de vergadering tot den volgenden dag des namiddags te 2 ure.

Donderdag 31 Mei. — Tegenwoordig zijn (voor zooverre de presentielijst heeft aangegeven) de Bestuursleden: C. Muysken P. J. H. Cuypers, J. R. de Kruyff J. F. Metzelaar, F. J. Nieuwenhuis,
en verder door de heeren: J. H. Leliman, Eerelid der Maatschappij, de afgevaardigden: P. F. Laarman en Dan. J. Sanches voor de afdeeling Amsterdam. J. C. Stoeller Wzn, voor de afdeeling Arnhem, H. P. Vogel en P. Tirion voor de afdeeling 's Gravenhage, P. G. Lancel en G. Looman, voor de afdeeling Leiden, H. Cramer en G. J. van der Goes voor de afdeeling Rotterdam, I. H. J. van Lunteren en Alb. Nijland voor de afdeeling Utrecht J. H. Stoel Az. en Jacques Leijh, voor de afdeeling Haarlem, J. E. G. Noordendorp en J. Baron voor de afdeeling Leeuwarden, en door de leden, waaronder de correspondenten, het Genootschap Architectura et Amicitia, vertegenwoordigd door den heer J. J. Springer, G. H. Bauer, H. P. Berlage, B. H. Beijderwellen F. M. W. Boogaard, T. J. Bremmer, G. van Driel, Ferd. Engers, F. W. van Gendt, J. de Haan, A. van der Heijden, J. P. Henneveld, H. G. Janzen, J. A. de Jonge, J. F. Klinkhamer, D. E. C Knuttel, W. Langhout Gzn. H. A. Martin, W. C. Mulder, L. J. Nijenhuis, Aug. Oostmeijer, A. H. P. Reijdon, L. Schütz, J. van Stavel, A. J. Stoel, J. H. Stoel, Jr. A. Stoutjesdijk, K. Swagerman, H. W. Veth, H. J. Wolter, C. Zemel.

Te 2 ure opent de Voorzitter de vergadering en brengt punt 12 van de agenda in behandeling, er daarbij op wijzende, hoe de stemming van den vorigen dag bewezen heeft, dat een verandering van de Wet, wat dit onderwerp betreft, hoog noodig blijkt te zijn.

Het voorstel, door 50 gewone leden gedaan, om de artikelen 19, 20 21, 22, 23, 24 en 56 te wijzigen wordt door den Voorzitter voorgelezen. Het luidt als volgt:

De ondergeteekenden, leden der maatschappij stellen de volgende wetsverandering voor:

Art. 20. Uit dit artikel vervalt het tusschen haakjes gestelde (minstens 15), en het wordt dus als volgt:

„Het bestuur opent de ten behoorlijken tijd ingekomen stembilletten en maakt van de namen der personen, die de meeste stemmen hebben verkregen, eene lijst, voor iedere te vervullen plaats de namen van drie personen. Het verzekert zich zooveel doenlijk vooraf van de aanneming bij mogelijke verkiezing.

Wanneer eenige personen een gelijk aantal stemmen op zich vereenigd hebben, beslist het lot."

Art. 21. Daar de ondergeteekenden voorstellen om de keuze uit te kandidaten niet meer te doen plaats hebben op de algemeene Mei-vergadering, waar slechts een betrekkelijk gering aantal leden der maatschappij tegenwoordig is, zou dit artikel aldus gewijzigd moeten worden:

„Uit de volgens art. 20 gevormde kandidatenlijst, kiezen de gewone leden, met volstrekte meerderheid van stemmen. Wanneer eenige personen een gelijk getal stemmen op zich vereenigd hebben, dan beslist het lot."

(Voor deze stemming uit de kandidaten zal aan alle gewone leden een stembillet met betaald antwoord worden toegezonden.)

„Bedanken één of meer der in aanmerking komende kandidaten, dan wordt hij, die bij de stemming voor kandidaten daaropvolgend de meeste stemmen verkregen heeft, als gekozen beschouwd. Bij een gelijk aantal stemmen beslist het lot."

Art. 22. Wordt alsdan:

„Bedanken één of meer der nieuw gekozen bestuurders, dan wordt hij, die bij de stemming uit de kandidaten daaropvolgend de meeste stemmen verkregen heeft, als gekozen beschouwd. Bij een gelijk getal stemmen beslist het lot."

Art. 19. Jaarlijks vier weken, wordt: jaarlijks minstens vier weken enz.

Art. 23. Dit artikel kan vervallen.

Art. 24. Uit dit artikel vallen de woorden: „op de algemeene vergadering", weg.

Tevens wordt voorgesteld:

Art. 56. 2e alinea, laatste gedeelte, te wijzigen als volgt:

„mits de daarvoor ingezonden voorstellen door minstens „vijftig gewone leden, of door het bestuur onderteekend zijn."

Dit voorstel werd door het Bestuur in handen gesteld van eene commissie van onderzoek, bestaande uit de heeren: P. F. Laarman. Dan. J. Sanches, H. J. Wolter, P. J. Huibers en Th. G. Schill, welke commissie, het navolgende rapport uitbracht.

Amsterdam, 13 Maart 1883.

W. E. H.

Hierbij ontvangt u terug de volgens art. 57 der wet in onze handen gestelde, door 50 leden ingezonden voorstellen, tot wijziging van de wetsartikelen.

1. betreffende de verkiezing van bestuurders.
2. betreffende het inzenden van voorstellen tot wijziging der wet.

Uwe commissie kan zich met die voorstellen vereenigen en stelt voor ze aan de vergadering ter bekrachtiging aan te bieden, doch meent er op te moeten wijzen, dat ook de inzending van stembriefjes voor kandidaten zooveel mogelijk moet worden gemakkelijk gemaakt. Zij stelt daarom voor, dat die inzending door tusschenkomst van heeren correspondenten of door secretarissen der afdeelingen zal geschieden, opdat ook dat voor de leden kosteloos zij.

Met de meeste hoogachting
De commissie voornoemd.

Vervolgens stelde de Voorzitter den vergaderde leden in kennis met het gevoelen van den heer Daniel J. Sanches omtrent bovengenoemd voorstel; het luidt als volgt:

Art. 19.

Jaarlijks, omstreeks twee maanden vóór de Algemeene Mei-vergadering zendt het Bestuur aan alle leden eene agenda, vermeldende de verschillende op de vergadering te behandelen punten.

Voorts eene kennisgeving bevattende:

1°. Art. 17 en 18 der wet.

2°. de namen der aanblijvende leden van het Bestuur en

3°. de namen der aftredende leden met de opgave van hunne al of niet verkiesbaarheid.

Deze kennisgeving wordt tevens in drie opvolgende nummers van het Bouwkundig Weekblad geplaatst.

De afdeelingen zijn bevoegd, namen van personen op te geven, die zij als geschikte candidaten achten. Deze opgaven worden in het Bouwkundig Weekblad opgenomen.

Minstens drie weken vóór de Algemeene Vergadering ontvangen de gewone leden een van postzegel voorzien stembillet. De leden worden hierbij uitgenoodigd voor elke vacature drie namen van gewone leden in te vullen. Dit stembillet voor candidaten moet uiterlijk binnen vier dagen worden teruggezonden aan het bureau der Maatschappij.

Art. 20

Het Bestuur maakt uit de ten behoorlijken tijde ingekomen stembilletten eene lijst van de personen, die de meeste stemmen hebben verkregen. Deze candidatenlijst moet voor iedere vacature drie namen aangeven van gewone leden, die elk meer dan 15 stemmen op zich vereenigd hebben.

Mocht het blijken dat er niet genoeg candidaten zijn, die het geeischte getal von 15 stemmen bekwamen, dan wordt aan de gewone leden op nieuw een stembillet toegezonden, met vermelding van de namen van hen die opvolgend de meeste stemmen verkregen, waaruit het ontbrekend getal candidaten wordt aangevuld.

Blijkt er alsdan dat het gewenschte resultaat niet bereikt is, dan treden zij op als candidaten, op wien de meeste stemmen zijn uitgebracht.

Bij gelijk aantal stemmen beslist het lot.

Voor elke vacature worden drie namen gesteld, doch in geen geval worden drietallen geformeerd.

Het Bestuur verzekert zich zooveel doenlijk vóór de Algemeene Vergadering van de aanneming der candidaten bij mogelijke verkiezing.

Zoo spoedig mogelijk, in elk geval eenige dagen vóór

de Algemeene Vergadering in Mei, wordt in het Bouwkundige Weekblad de candidatenlijst medegedeeld, zoo ook de volledige uitslag van de geheele stemming.

ART. 21.

Blijkt het vóór de stemming, dat één of meer candidaten niet in aanmerking wenschen te komen, dan wordt de candidatenlijst aangevuld uit de personen, die bij de keuze voor candidaten opvolgend de meeste stemmen hebben verkregen.

Uit de hiervoren omschreven candidatenlijst, kiest de Algemeene Vergadering met volstrekte meerderheid van stemmen (zie Art. 15).

ART. 22.

Bedankt onverhoopt één of meer der nieuw gekozen Bestuurders gedurende de Vergadering, dan wordt uit de n i e t aangevulde candidatenlijst eene nieuwe keuze gedaan bij volstrekte meerderheid van stemmen.

ART. 21.

Bedankten een niet in de Vergadering tegenwoordig gekozen Bestuurder, dan wordt hij, die ter Algemeene Vergadering daaropvolgend de meeste stemmen verkregen heeft, als gekozen beschouwd.

De heer Dan. J. Sanches vraagt daarop het woord, om te betoogen dat de afdeelingen in staat moeten gesteld worden hun stem te doen hooren in zoo gewichtige aangelegenheden als het kiezen van Bestuursleden. Daarom moeten 1°. alle leden aan de stemming kunnen deelnemen en moet alles gedaan worden om die zoo algemeen mogelijk te maken.

2°. wenscht spreker het getal 15 te behouden, en 3°. is hij bepaald tegen het formeeren van drietallen.

De heer J. H. Leliman verklaart van een ander gevoelen te zijn; hij oordeelt het getal van 15 stemmen hier nadeelig, en noemt het gevaarlijk de Bestuursleden niet op de Algemeene Vergadering te kiezen. Spreker hecht aan de vroegere wijze van stemmen, en het stellen van kandidaten waaruit de Vergadering kiezen kan. Hij stelt voor het verplichte aantal van 15 stemmen te schrappen, en vóór de stemming 3 of 4 kandidaten voor elk nieuw te benoemen lid aan te wijzen, waaruit de Algemeene Vergadering een keuze doet.

De heer Dan. J. Sanches wijst er op, dat volgens die wijze van handelen, de vrienden van het Bestuur gekozen worden, en niet zij die de Algemeene Vergadering wenscht.

Het voorstel van den heer Leliman wordt daarop ondersteund door den heer P. J. H. Cuypers, vooral wat betreft de keuze der Bestuursleden ter Algemeene Vergadering. Daarbij moet verondersteld worden dat de afdeelingen genoeg belang zullen stellen in de verkiezingen om ter Vergadering op te komen. In elk geval is het voorstel beter dan dat, om door elk afdeeling kandidaten te doen stellen.

De heer Sanches verklaart, dat hij blijft voor de keuze op de Algemeene Vergadering, uit vooraf gekozen kandidaten.

De heer J. F. Metzelaar wijst op den wonderlijken loop van zaken, die men nu twee jaren achter elkander heeft kunnen waarnemen. Er werden kandidaten door de leden aangewezen, terwijl de Vergadering toch anderen koos. Daarom moet de verplichting om 15 stemmen op zich te vereenigen, alvorens kandidaat te zijn, vervallen.

Op voorstel van den Voorzitter wordt nu besloten, alleen het voorstel der 50 leden in behandeling te brengen, en niet dat van den heer Sanches, dat niet is ingekomen op den bij de wet gestelden tijd. Spreker vraagt of men de meening van den heer Leliman is toegedaan, en het aantal van 15 stemmen, in Art. 20 der wet genoemd, kan vervallen.

Nadat gebleken is, dat de Vergadering de zienswijze van den heer Leliman is toegedaan, vraagt de Voorzitter het gevoelen der leden, omtrent de keuze ter Vergadering.

De heer H. J. Wolter verklaart niet juist begrepen te hebben, wat tegen de keuze door alle leden is aan te voeren. Hij acht het beter, dat ieder zijn stembillet aan huis ontvangt, waarop de heer Leliman in herinnering brengt, dat nooit meer dan 100 belangstellenden ter Vergadering verschijnen, terwijl hij verklaart niet erg gesteld te zijn op de stemmen van personen die in een of anderen uithoek van 't land te huis behooren.

De heer Sanches brengt daarop in 't midden, dat men bij elke stemming, in persoon behoort te komen, welk gezegde door den heer Wolter als een finesse wordt beschouwd; want colportage van stemmen kan daarom toch plaats hebben.

De Voorzitter stelt nu voor tot stemming over de wetsverandering over te gaan.

Het resultaat daarvan is achtereenvolgend, dat: de stemming zal plaats hebben op de Mei-vergadering.

Verder blijven de Art. 21, 23 en 24, gelijk zij zijn geredigeerd in de bestaande Wet; uit Art. 22 vervallen de woorden „minstens 15".

De verandering in Art. 56 voorgesteld wordt eveneens aangenomen.

Nadat deze besluiten genomen zijn, verzoekt de heer Sanches uitdrukkelijk in de notulen dezer Vergadering opgenomen te zien, dat hij met haar van gevoelen verschilt, en wenscht daarbij geconstateerd te zien, dat het hem niet vergund werd zijn voorstel in behandeling te brengen. Spreker zou gaarne zien, dat, zoo er geen bezwaren tegen bestonden, in 't vervolg niet 4 maar 8 weken vóór de vergadering, agenda en stembillet aan de leden werden toegezonden.

De Voorzitter verklaart aan dit verzoek te zullen voldoen, en zegt tevens, dat het voorstel van den heer Sanches niet in behandeling is gekomen om de eenvoudige reden, dat het niet wettelijk was ingediend en door 50 leden gesteund. Evenwel meende spreker het toch te moeten vermelden en had het daarom voorgelezen.

Op het verzoek van den heer Leliman, dat het Bestuur in het vervolg, naar aanleiding van Art. 59, over de te behandelen voorstellen een preadvies zou uitbrengen met het in dat artikel genoemde rapport, iets waaraan het Bestuur zich ditmaal niet gehouden had, antwoordt de Voorzitter dat het Bestuur in dit geval gemeend heeft, dat het gedurende het debat de juiste tijd was om zijn oordeel kenbaar te maken. Bovendien sprak de heer Cuypers namens het Bestuur.

De heer Leliman toonde zich na deze mededeelingen dubbel voldaan.

Vervolgens brengt de Voorzitter de Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen in behandeling. Hij herinnert hoe eenige maanden geleden de afdeeling Amster-

dam aan het Bestuur verzocht, werk te maken van eene betere huisvesting voor de bibliotheek der Maatschappij. Met sympathie heeft het Bestuur de opdracht aanvaard en terstond de handen aan het werk geslagen. Op eene vergadering met het Bestuur der afdeeling werd de zaak nader besproken, en vervolgens andermaal in eene vergadering met de Voorzitters der afdeelingen, op welke laatste de plannen besproken werden, welke opgemaakt waren door de voormalige Tentoonstellings Commissie van 1882, die uitgenoodigd was deze op te maken

Nu was de tijd gekomen om met vrucht over een en ander te spreken. De Voorzitter merkt daarbij op, dat hier de zaak slechts voorloopig besproken wordt: wordt het het voorstel gunstig ontvangen, zooals bij de afdeelingen, dan zal het Bestuur verder voortgang maken met de plannen.

De heer Leliman vindt het voorgelegde plan kostelijk. Hij vindt een Permanente Tentoonstelling uitmuntend, maar heeft in de vergadering der afdeeling Amsterdam reeds zijn meening te kennen gegeven. Slaagt de onderneming niet, dan zijn ƒ 60.000 in gevaar, terwijl men het gebouw in de Wijde Kapelsteeg niet meer bezit. Hij stelt voor, dit gebouw niet van de hand te doen. Is de Commissie van oordeel, dat de zaak goed zal gaan, „ik betwijfel dit," zegt spreker. De Maatschappij mag niet speculeeren. Het gebouw moet in de kom der gemeente staan, en dan is ƒ 60 per M². te weinig.

Ik erken gaarne het streven, en daarom ben ik van oordeel, dat de onderneming kan gesteund worden uit de kas der Maatschappij, maar zij moet onafhankelijk van die kas zijn.

De heer Stoeller had in een dagblad van een onderneming als de voorgestelde gelezen, en vreest, dat deze van invloed zal zijn op het plan van de Commissie.

De heer Vogel zegt, dat men, om over het voorgestelde plan te kunnen oordeelen, goed op de hoogte moet zijn van de toestanden te Amsterdam, en vraagt of het niet mogelijk zoude zijn, dat een der leden van de Commissie de gronden waarop het voorstel rust, nader ontwikkelde. De afdeeling 's Gravenhage had de mededeelingen der Commissie met belangstelling overwogen en sympathie betuigd voor de wijze waarop zij de zaak uiteengezet had; een nadere toelichting zou echter nog aan de zaak ten goede komen.

Naar aanleiding van het verzoek van den heer Vogel, treedt de heer H. J. Wolter in beschouwingen over de uitvoering van het plan, en zegt, dat het mogelijk is een gebouw in de kom der gemeente te zetten voor den prijs in de finantieele toelichting van het plan genoemd. In 1882 werd ƒ 650 aan inkomsten wegens verhuring van plaatsruimte ontvangen; de prijzen waren toen zeer billijk, terwijl voor teekeningen niets gevraagd werd. Het rapport der Commissie spreekt van een inkomen van ƒ 3800 per jaar, een cijfer 't geen zeker niet te hoog is. Ook zeide spreker, dat men een bestaand gebouw zou kunnen inrichten voor het doel.

De heer Vogel verklaart nu gerust te zijn, en des te meer tevreden, nu men verklaart genoegen te willen nemen met een bestaand gebouw. Waarom ook een nieuw te stichten, indien een bestaand door wijziging voor het doel is in te richten.

Vooropstellende, dat de Commissie verantwoordelijk moet blijven voor de cijfers, noemt hij een voorbeeld van dure perceelen — zijnde een paar bouwvallige pakhuizen van 119 M² oppervlakte, die kort geleden verkocht werden voor ƒ 300 den vierkanten meter — om daarmede zijn meening te staven, dat de bouwterreinen in de kom der gemeente hooger zijn, dan zij door de Commissie geraamd worden. Tevens noodigt spreker het Bestuur uit, volgens Art. 59 der wet een preadvies uit te brengen.

De heer J. F. Klinkhamer brengt daarop in herinnering, dat de berekeningen niet fictief zijn, maar zoo als van zelve spreekt, gemaakt zijn naar een plan.

De heer J. de Haan verklaart van meening te verschillen met den heer Leliman, en noemt het gebouw Concordia, dat voor een geringen prijs te verkrijgen was.

Daarop neemt de heer P. J. H. Cuypers het woord, om namens het Bestuur mededeelingen te doen. Er wordt niet gevraagd een gebouw te stichten; wel, of het geopperde denkbeeld in den geest der leden valt. Is dit het geval, dan zullen nadere voorstellen gedaan worden.

Daarbij zal het denkbeeld van stichting van een tentoonstellingslokaal met een zetel voor de Maatschappij op den voorgrond treden, niet dat van een maatschappelijk gebouw. De in het rapport der Commissie geopperde denkbeelden, hebben volgens het Bestuur levensvatbaarheid; het zijn geen definitieve voorstellen, maar zij geven een maatstaf waarnaar geoordeeld kan worden.

In antwoord op den heer Leliman, zegt de heer J. F. Metzelaar, dat Art. 59 alleen op wetsveranderingen berust, waarop eerstgenoemde Art. 54 voorleest. Hierop zegt de voorsteller, dat er geen voorstel behandeld wordt, maar een denkbeeld besproken.

De heer Stoeller wil uitgemaakt zien hoe de vergadering over de zaak denkt; er zijn vele afgevaardigden aanwezig uit alle deelen des lands en in vele afdeelingen is het plan goed ontvangen. Er zou tevens uitgemaakt kunnen worden of de stichting der tentoonstelling een uitsluitend Amsterdamsch belang is of niet.

De heer Sanches verdedigt daarop als afgevaardigde van de Amsterdamsche afdeeling, het plan. Op de tentoonstelling moet men alles vinden wat in het bouwvak te pas komt, en vele agenten, die nu met hun artikelen rondloopen, kunnen dan in het lokaal exposeeren. De tentoonstelling is een a l g e m e e n belang, geen uitsluitend Amsterdamsch, zegt spreker.

De Vergadering kan, volgens den heer Smit, niet afstemmen dat er eene permanente tentoonstelling zal zijn. Anders is echter de vraag of de inkomsten tegen de uitgaven zullen opwegen. Spreker stelt voor nu niet te stemmen, maar op eene eerstvolgende Vergadering de zaak nader te bespreken.

Het Bestuur wenscht echter geen cirkelgang, en daarom wil de Voorzitter door de Vergadering verklaard zien, dat zij het beginsel eener permanente tentoonstelling aanneemt, en dat het op den weg der Maatschappij ligt zulk een tentoonstelling te stichten. Nadat de Voorzitter aan de vergaderde leden verzocht had, hun oordeel kenbaar te maken over zijn voorstel, stelt de heer Cuypers nog voor, dat de Vergadering het Bestuur tevens machtigt om het noodige te doen tot verwezenlijking van het plan.

Op eene vraag van den heer F. W. van Gendt J.Gzn. antwoordt de Voorzitter, dat bij de voorloopige stappen die het Bestuur zal doen, de geldmiddelen der Maatschappij niet gemoeid zullen zijn.

De heer Vogel zegt, ook begrepen te hebben, dat de onderneming buiten bezwaar van de kas bleef, waarop de heer J. R. de Kruyff in herinnering brengt, dat reeds vroeger aan het Bestuur machtiging verleend was om naar een nieuw lokaal om te zien. Zoo dit gevonden is, kan het huis in de Wijde Kapelsteeg verlaten worden.

Nadat de heer Vogel nog verklaard had volstrekt niet aan dat huis te hechten, stelt de Voorzitter de navolgende motie voor: „De vergadering, meenende, dat het organiseeren van eene permanente tentoonstelling op den weg der Maatschappij ligt, machtigt het Bestuur om de noodige stappen te doen ten einde het denkbeeld te verwezenlijken.

Deze motie wordt aangenomen.

Vervolgens brengt de Voorzitter het navolgende voorstel der afdeeling 's Gravenhage in discussie, hetwelk door 50 leden onderteekend, bij het Bestuur was ingediend.

De verlangde wijziging is:

„Inwonende zoons van gewone leden der Maatschappij en in 't algemeen jonge lieden van den leeftijd van 18 tot 23 jaren, kunnen lid worden van de afdeelingen, zonder lid te zijn van de Maatschappij."

De heer G. H. Bauer licht dit voorstel nog nader toe.

De heer H. J. Wolter verklaart zich tegen dit voorstel; ook de heer Leliman ziet er niets in, maar wil liever de introductie op de afdeelings vergaderingen ruim gesteld zien. Spreker stelt voor, dat alleń van af hun 18e tot 23ste jaar lid der afdeeling kunnen worden, zonder lid der Maatschappij te zijn; waarop de heer de Kruyff opmerkt, dat het toch niet de bedoeling van den voorsteller kan zijn, een artikel in de wet te doen sluipen, waardoor gelegenheid werd gegeven, dat men lid van een afdeeling kan worden zonder lid der Maatschappij te zijn; een der hoofdgrondslagen van de nieuwe wet is juist, dat zulks niet kan geschieden.

Toch zou de heer Leliman het betreuren, indien jonge lieden werden buiten gesloten.

De heer Sanches gelooft, dat het beter zoude zijn het aantal malen dat men geintroduceerd kan worden, vrij en aan de afdeelingen over te laten. De heer P. F. Laarman is daar niet tegen, maar wil die introductie alleen op hen toegepast zien, die nog niet den ouderdom van 23 jaren bereikt hebben; het wordt dus volgens den Voorzitter eene huishoudelijke zaak der afdeelingen.

De heer Metzelaar, wijzende op Art. 52 der wet, herinnert dat de afdeelingen alleen tot leden kunnen aannemen, de leden der Maatschappij.

De heer Bauer dringt er op aan, de bezwaren te vernemen die tegen het voorstel bestaan; er worden daarbij geen gunsten voor niet-leden der Maatschappij gevraagd.

De Voorzitter verklaart het met den heer Leliman volkomen eens te zijn, dat jonge lieden niet buiten gesloten mogen worden; de heer Stoel vindt het voorstel der afdeeling 's Hage niet kwaad, want er zullen misschien veel leden door gewonnen worden, en de heer J. F. Metzelaar vraagt of die zoons van leden geen vrijen toegang tot de afdeelingvergaderingen kunnen verkrijgen, indien zij kunstlievend lid der Maatschappij worden.

Hierop antwoordt de Voorzitter, dat men dan Art. 52 der wet zou moeten veranderen; spreker oordeelt, dat het beter is de huishoudelijke reglementen der afdeelingen te wijzigen in den zin als gewenscht wordt.

De heer Vogel wijst er op, dat dus principieel geen veranderde toestand ontstaat, waarop de heer Sanches opmerkt, dat bij verandering van Art. 52 der wet, het geheele beginsel van die wet over boord geworpen zou worden.

Ook de heer D. E. C. Knuttel is van oordeel, dat men de zaak gerust aan de afdeelingen en aan hen, waarvoor de gunsten gevraagd worden, kan overlaten; de laatsten toch zullen geen overmatig gebruik van de vrijgevigheid willen maken, maar liever als lid toetreden.

De Voorzitter stelt daarop de vraag, of men in art. 52 verandering wenscht, waarop de heer Cuypers zegt, dat zulks niet kan, aangezien een levensbeginsel veranderd zou worden.

De vergadering verklaart zich daarop vóór de handhaving van art. 52.

Het onderwerp, reglementeering voor het uitschrijven der prijsvragen, wordt daarop door den Voorzitter in behandeling gebracht, die de aandacht vestigt op hetgeen reeds in het Bouwkundig Weekblad over deze zaak geschreven is. De 12 artikelen van den heer Leliman, met het rapport der Commissie over deze artikelen, wil de Voorzitter thans bespreken.

Allereest wijst de heer Leliman er op, dat een preadvies van het Bestuur over deze zaak ontbreekt, hetgeen hem leed doet, daar hij veel belang stelt in het gevoelen van het Bestuur. Spreker betuigt ook zijn dank aan de Commissie, die het rapport over de artikelen opstelde, waaruit blijkt dat er tusschen die Commissie en hem geen verschil van gevoelen bestaat.

De heer Leliman had in eene hijeenkomst der afdeeling Amsterdam de prijsvragen besproken, en door de leden daartoe uitgenoodigd de aandacht van het Bestuur der Maatschappij op de zaak gevestigd. Op het gebied van prijsvragen is veel voorgevallen, en de onaangenaamheden moeten eindelijk ophouden; er is ook veel over geschreven, en spreker vestigt de aandacht op het oordeel der heeren Sanders, van Goor en Mulder, in het Bouwkundig Weekblad en elders kenbaar gemaakt.

Spreker wil niet zelve de reglementeering der prijsvragen in de wereld zenden, maar oordeelt dat het Bestuur der Maatschappij dit moet doen. Daarom moet de vergadering uitspreken of zij de reglementeering wil, of niet wil; en het zal dus goed zijn in de aanstaande September-Vergadering het rapport van het Bestuur te hooren.

De Vergadering vereenigt zich met deze zienswijze en de Voorzitter verklaart, dat het Bestuur gaarne aan het verzoek van den heer Leliman zal voldoen.

De heer Leliman verzoekt daarop het woord, en zegt ongeveer het volgende: „Ik wensch mijn dank te betuigen aan het Bestuur voor al hetgeen zij in het afgeloopen jaar gedaan, en de wijze waarop zij zich zoo goed van zijn taak gekweten heeft. Het oude bloed. hoop ik, zal de Maatschappij blijven steunen, en het nieuwe zal met ijver en belangstelling op den ingeslagen weg voortgaan."

Spreker wijst daarop op de Internationale Koloniale en Uitvoerhandel-Tentoonstelling, de belangstelling die deze waardig is, omdat de bouwkunst er vertegenwoordigd is, en geeft het Bestuur in overweging, een uitgebreid rapport van vele handen en met tal van afbeeldingen te doen uitbrengen, opdat deze tentoonstelling leerzaam zij.

De heer Cuypers zegt zich uitmuntend te kunnen vereenigen met dit denkbeeld, maar zou daarbij gaarne zien, dat daarvoor een krediet werd toegestaan, daar het anders niet mogelijk zal zijn een degelijk rapport uit te brengen.

Hierna herinnert de heer Leliman, dat in 1869 eene tentoonstelling van anderen aard werd gehouden, waarvan het rapport in deel 20 der Bouwkundige Bijdragen werd opgenomen. De kosten daarvan bedroegen *f* 1000, en spreker zeide hieraan te denken met het oog op zijn voorstel.

De Vergadering betuigt haar instemming met het voorstel van den laatsten spreker.

De Voorzitter dankt den heer Leliman voor zijne wenken, en zegt, dat het Bestuur ook de meening toegedaan was, dat een rapport moest uitgebracht worden, en zal dus de zaak ter harte nemen.

Na den leden dank betuigt te hebben voor hunne gebleken belangstelling in de Maatschappelijke belangen en vertrouwende op een wederzien in September aanstaande, sluit de Voorzitter deze Vergadering.

Aldus opgemaakt overeenkomstig de aanteekeningen gehouden op de 47e Algemeene Vergadering.

De Secretaris der Maatschappij,

C. T. J. LOUIS RIEBER.

Bijlage I.

Aan het Bestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Mijne Heeren!

De Commissie, door Uw Bestuur benoemd tot de beoordeeling der ontwerpen, ingekomen op de gewone prijsvragen, door de Maatschappij in het jaar 1881 uitgeschreven, heeft de eer het navolgend Rapport, als resultaat van haar onderzoek en nadere gedachtenwisseling in te dienen.

Op Prijsvraag No. 2: Een Titelblad voor het Bouwkundig Tijdschrift, uitgegeven door de Maatschappij, zijn ingekomen 6 antwoorden, die wij onder de aangegeven motto's, in geregelde volgorde wenschen te behandelen.

1°. **„Palma sub pondere crescit"**

Het onder dit motto ingezonden titelblad heeft veel goeds, en geeft ook zonder opschrift genoegzaam te kennen, dat het zijne plaats op het gebied der Bouwkunst wenscht aangewezen te zien.

De jeudige figuren op de kroonlijst en aan het sousbasement zijn met smaak gedacht; de symbolen der praktische en theoretische Bouwkunst goed aangebracht.

De schetsmatige achtergrond met Amsterdamsche bouwwerken van vroeger en later tijd, geeft aan het ontwerp eene locale kleur, die tot aanbeveling strekt.

De inzender had evenwel, ter bevordering der schoonheid, de wederzijdsche cariatyden wat minder ontwikkeld kunnen voorstellen, zonder aan de kracht van het opsluitend karakter schade te doen.

De gedraaide pootjes, als wij ze zoo noemen mogen, die de bouwkundige voorstelling tot steunpunt konden strekken, brengen geen aangenamen indruk te weeg, omdat de hun aangewezen plaats in strijd is met de werkzaamheid, die door den gekozen vorm wordt aangegeven.

De gevraagde plaatsruimte voor Redactie en Bestuur is verzuimd aan te wijzen.

Ook doet de hoofdvorm van dit ontwerp te veel denken aan het in den wand opgesloten grafmonument eener kerk, welke fout nog vergroot wordt door het gemis van een opsluitenden rand, die aan het titelblad een meer afgewekt aanzien zou hebben gegeven.

De teekening is, hoewel met groote netheid bewerkt, toch koud en scherp van uitvoering.

2° **„Non omnia possumus omnes."**

De uitvoering van dit titelblad heeft weinig aanlokkelijks. Moge de voorstelling der drie voorname kunsten, met de muzen der geschiedenis als hare wapendraagsters daaronder, op zich zelf niet kwaad gedacht zijn; de algemeene opvatting van het titelblad geeft geen bevredigenden indruk.

De schaarste van denkbeelden, heeft ook den ontwerper gehinderd, en hem geleid tot het aanbrengen van een sluitrand, die veel te veel op den voorgrond treedt, en wat erger is, noch op oorspronkelijkheid van gedachte, noch op eenige bevalligheid van lijnen aanspraak kan maken.

3°. **„Blumen reischt die Natur"**
„Es windet die Kunst sie zum Kranze"

Dit ontwerp geeft ons een titelblad, dat door eene begaafde hand en rijke phantaisie is voortgebracht.

De monumentale nis, door den ontwerper in zijne memorie van toelichting zoo genoemd, is met zooveel losheid en decoratieve kracht geteekend, dat het bouwkundig karakter alle stijtheid mist, en zonder strengheid van lijnen, toch genoegzaam domineert, om aan het hoofd van het Bouwkundig Tijdschrift der Maatschappij met vrucht te worden geplaatst.

De zwarte vullingen als achtergrond zijn goed gevonden, en geven groote helderheid en kracht aan het silhouet der architectuur, en aan de voorstelling der smaakvol nederhangende attributen.

Het bijzonder fraaie heraldieke wapen aan den voet der voorstelling zou nog beter effect doen, indien de zwarte achtergrond op dit punt door eene zachtere tusschenkleur vervangen werd, en de decoratie op die wijze minder schade toebracht aan de soliditeit en het monumentaal karakter der nis.

De minst gunstige beoordeeling valt aan het dek-ornament der kroonlijst ten deel, dat door drie gelijke massa's op gelijke hoogten, iets plomps en overladens heeft. Ook de grillige vorm van het naakt der decoratief aansluitende piedestalles is niet fraai te noemen.

De beschouwing over perspectief in de memorie van toelichting, moge uit een decoratief oogpunt gewettigd zijn, de willekeur der wijkende lijnen is niet overal genoegzaam gemotiveerd, en werkt hier en daar zelfs storend, niet het minst aan het dekstuk der piedestalles.

Het geheele titelblad is geestig en kunstvaardig geteekend, en doet in ieder opzicht den ontwerper eer aan.

4° **„Aldegrever"**

Het titelblad met dit motto is niet onverdienstelijk geteekend, maar heeft van zijne opschriften en wapen ontdaan, niets eigenaardigs of karakteristieks op het gebeid der bouwkunst, en zou even goed aan het hoofd van ieder ander maatschappelijk tijdschrift eene geschikte plaats kunnen vinden. Zonder verder te willen beweeren, dat de zamenstelling van het titelblad niets oorspronkelijks heeft, zoo herinnert deze blokcompositie toch te veel aan voorstellingen, die op Engelsche drukwerken en modelboeken van glasschilderwerk enz:, te vinden zijn.

Het geheel is evenwel niet zonder smaak behandeld, en de uitvoering, hoewel wat koud, strekt den maker tot welverdienden lof.

Een der beoordeelaren meende zelfs dat deze wijze van behandeling niet te verwerpen ware, omdat hij aan eene decoratieve behandeling in vlak ornament als de hier gegevene, boven eene voorstelling uit de plastische kunst gegrepen de voorkeur zou geven.

5° **„Voorheen en tegenwoordig."**

Het denkbeeld om verschillende tijpen uit de onderscheidene perioden der bouwkunst bijeen te brengen, is, op zich zelf genomen, voor het Titelblad der Maatschappij nog zoo kwaad niet. De wijze evenwel, waarop het hier in toepassing is gebracht, heeft niets aantrekkelijks.

De gevraagde opschriften zullen niet gemakkelijk eene

geschikte plaats erlangen. De symetrische tegenstelling van industrie en hygiene is wel wat kras.

De omgaande rand is smakeloos, en versterkt den reeds door de hoofddecoratie verkregen indruk, dat dit titelblad even geschikt zou zijn, voor het modelboek eener bloeiende ijzergieterij, als voor het Tijdschrift van de Maatschappij tot bevordering den Bouwkunst.

6°. **„Excelsior."**

Van dit ontwerp valt weinig goeds te zeggen. Het maakt geene aanspraak op goeden smaak. De sterk op den voorgrond tredende ovalen door Corinthische zuilen opgesloten, maken een allertreurigsten indruk.

De bekroning der Corinthische poort is eene zonderlinge opvatting van den geest der klassieke bouwkunst.

De zwarte vulling van den achtergrond, doet de uiterst onbevallige en plompe vormen van linten en uitzaagwerk nog sterker uitkomen.

Wij kunnen dit titelblad niet anders dan met teleurstelling ter zijde leggen.

Op Prijsvraag N° 3: „Een schoorsteen met betimmerden boezem," zijn eveneens 6 antwoorden ingekomen, als:

1°. **„Mijn Eersteling."**

Als eersteling is dit ontwerp niet kwaad. De mantel is echter stijf van vorm, en heeft iets gedrukts, tegenover de meer dan gewoon slanke boezempilasters.

Bij den voor de uitvoering gestelden prijs van *f* 500 kon de middenvakbetimmering heel wat eenvoudiger geweest zijn, zonder den algemeenen indruk te schaden. Zij zal in de meeste gevallen door een spiegel aan het oog worden onttrokken, en heeft bovendien in den aangegeven vorm, weinig aantrekkelijks.

De teekening is, zonder aanspraak te maken op bijzondere verdiensten, goed en gemakkelijk van uitvoering.

2° **„Kunst en Industrie"**

Dit ontwerp heeft onmiskenbare verdiensten. Het geheel is ruim opgevat, en heeft zeer gelukkige proportiën. Eene juiste harmonie van den marmeren mantel en zijn getimmerd opperwerk treedt door de tegenstelling in kleur van het eigenlijke boezemnaakt nog te meer in het ware licht.

De groote voorsprong evenwel der spiegelbekroning is niet gelukkig voor de ongestoorde werking der daarboven geplaatste topsieraden. De teekening is zeer vaardig en geniaal behandeld. Jammer dat de netheid hier en daar te wenschen overlaat, wat de inzender in zijne memorie van toelichting blijkbaar toont te hebben gevoeld.

Waarom de ontwerper voor zijn doel aan de Duitsche boven de Nederlandsche Renaissance de voorkeur geeft, is uit een nationaal oogpunt niet wel te verklaren.

Het groote bezwaar tegen dit ontwerp is, dat de uitvoering, naar het eenstemmig gevoelen van beoordeelaren, niet voor de aangegeven som geschieden kan, en het doel der prijsvraag daardoor ten deele is gemist.

3°. **(„Meetkunstig Teeken")**

Hoewel de onderlinge verhoudigen van het ontwerp niet kwaad zijn, verkrijgen wij van het geheel toch een somberen en zwaarmoedigen indruk, die bij de veelvuldig met meer of minder recht kozen details uit den stijl Louis XVI gemakkelijk ware te vermijden geweest.

De mantel is streng, maar tevens onbehagelijk.

Wat meer losheid en toepassing van gebogen lijnen, zou zeker niet ten onpas gekomen zijn.

De boezembekroning is zwaar en in constructieven vorm overladen. De sluitpilasters naast den spiegel zijn niet genoegzaam gemotiveerd, en in hunne hoofdbestanddeelen zeer baroc gedacht.

Een pilastervoet, als hier voorgesteld, verwerpt de eerste voorwaarde die de kunst aan ieder wezenlijk kunstprodukt stelt.

De uitvoering der teekening is vrij goed en met zorg geschied. Zij wijst met hooge waarschijnlijkheid op eene ernstige beoefening van het bouwvak.

4°. **„Blank Eikenhout."**

De grondgedachte is vrij wel uitgevoerd; de kunstvorm veelal goed gemotiveerd.

De lofwaardige uitvoering der teekening, paart groote nauwkeurigheid aan gevoel voor den juisten toon.

Te betreuren is het, dat de boezempilasters naast den spiegel, met het oog op de steunpunten en den mantel, te breed en forsch zijn aangepakt, de vorm der frontonbekroning niet gelukkig gekozen is, en de piedestal in het centrum dier bekroning te vergeefs op eene vaas of eenig ander sieraad schijnt te wachten.

De ontwerper heeft de keuze van het materiaal voor den mantel niet aangewezen, hoewel dit van grooten invloed op de kosten van uitvoering zijn moet.

5°. **„Studie."**

De hoofdvorm van dit ontwerp is niet gelukkig.

De mantel vooral heeft weinig aantrekkelijks, en zijn magere steunpunten of pilasters worden door het breede mantelfries, en nog veel meer door de zware betimmering, die den boezem siert, op beangstigende wijze gedrukt en overladen. De uitvoering der teekening is middelmatig en maakt geene aanspraak op eenige kunstwaarde.

6°. **„Trouw."**

Dezelfde gedachte van het ontwerp „Kunst en Industrie," heeft ook hier voorgezeten.

De ontwerper heeft met juistheid gevoeld, dat goede verhoudingen, bij de gegeven verdieping en gevolglijke boezemhoogte, gemakkelijker te verkrijgen waren door het niet orneeren, en daardoor op den achtergrond brengen van het boezemnaakt. Hij is in dit zijn streven niet onverdienstelijk geslaagd, en geeft een schoorsteenmantel te aanschouwen, die met boezem en verder opperwerk een vrij goed geproportionneerd geheel oplevert.

De zware voorsprong van het manteldek is echter niet gelukkig gekozen, en de overgang van dezen op de ligte boezembetimmering met hare magere pilastertjes wel wat sterk in het oog vallende. Ook is de spiegel te hoog geplaatst, om eenig practisch nut te kunnen hebben.

De groote verdienste van dit ontwerp is, met den prijs,

voor de uitvoering bestemd, volkomen rekening te hebben gehouden.

Als slotsom onzer overwegingen stelt Uwe Commissie voor, aan het ontwerp N°. 3 van de 2e Prijsvraag „Een Titelblad" enz; met het motto „Blumen reicht die Natur, Es windet die Kunst sie zum Kranze", toetekennen de uitgeloofde zilveren Medaille, benevens het Getuigschrift der Maatschappij,

De stemming over dit voorstel, in den boezem der Commissie, had plaats onder de volgende omstandigheden.

Twee der leden waren voor eene onvoorwaardelijke bekroning. Een echter was evenzeer gestemd voor de bekroning, maar kon zich niet met eene eventueele uitvoering voor het Bouwkundig Tijdschrift der Maatschappij vereenigen, tenzij in de perspectief der lijnen van de monumentale nis eenige verbeteringen werden aangebracht, en de achtergrond van het heraldische wapen, door het gebruik maken van een zachteren toon minder stoornis gave aan het denkbeeld van stabiliteit, bij de opvatting der nis onmisbaar.

De twee overige leden, hoewel de groote verdienste der teekening gaarne erkennende, konden. met het oog op de aan de vraag toegevoegde bepaling van uitvoering voor het Tijdschrift, tot geene bekroning besluiten. Zij hadden de voorstelling, òf minder eenzijdig op bouwkundig gebied en meer uitsluitend decoratief, òf meer in algemeen symbolischen zin, wenschen opgelost te zien.

Bij de beoordeeling der 2e Prijsvraag: „Een schoorsteen met betimmerden boezem"; heeft het ontwerp N°. 2 met het motto „Kunst en Industrie", veel lof mogen verwerven; maar was men eenstemmig van oordeel, dat de som van *f* 500, voor de uitvoering bestemd, bij de behandeling der vraag, geheel uit het oog was verloren, en het ontwerp bij gevolg voor bekroning niet in aanmerking mocht komen.

Uwe Commissie doet daarom het voorstel toe te kennen 2 getuigschriften; een aan bovengenoemd ontwerp N°. 2 voor de loffelijke opvatting en uitvoering der vraag, en een aan N°. 6 met het motto „Trouw," als de eenige inzending die, hoewel onafgewerkt en niet overal fraai van profileering, met het gestelde bedrag voor uitvoering, volkomen rekening heeft gehouden. Het getuigschrift voor het ontwerp N°. 2. werd unaniem toegewezen.

Met het getuigschrift voor het ontwerp N°. 6. vereenigden zich 3 beoordelaren. De beide overigen, vonden de weinige zorg aan de profileering besteed, en het onafgewerkte en de slordigheid der teekening te sterk in het oog vallende, om de uitreiking van een getuigschrift genoegzaam te motiveeren.

De Commissie van beoordeeling voornoend,

H. W. Veth, *Rapporteur.*
A. W. van Dam.
H. P. Vogel.
T. Sanders.
Jacob F. Klinkhamer.

Naar aanleiding van dit Rapport richtte het Bestuur der Maatschappij het volgende schrijven tot de leden der Commissie van beoordeeling.

Amsterdam, 14 Februari 1883.

AAN

de Commissie van beoordeeling voor de Prijsvragen uitgeschreven in 1881 *door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.*

Het Bestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst vervult hierbij de aangename taak, U zijne erkentelijkheid te betuigen voor de bereidwilligheid waarmede en voor de wijze waarop de taak van Lid der Jury over de prijsvragen in 1881 uitgeschreven, door U is vervuld geworden.

Op de Bestuurs-Vergadering van den 10 dezer, is van het uitgewerkte rapport der Jury kennis genomen. Het Bestuur wil echter niet ontveinzen, dat zij met eenig leedwezen daaruit heeft waargenomen, dat de Jury, wat de 2e Prijsvraag betreft, het antwoord gemerkt „Kunst en Industrie", hoewel het „lof heeft mogen verwerven", gemeend heeft niet voor bekroning in aanmerking te mogen nemen, omdat zij van oordeel was dat de som van *f* 500, voor uitvoering bestemd, uit het oog was verloren.

Dit laatste meende het meerendeel der Bestuursleden, dat ook werkelijk het geval was, maar tevens was het Bestuur van oordeel, dat het ontwerp „Kunst en Industrie" zoo verre in artistieke waarde boven het ontwerp „Trouw" verheven is, dat het bezwaarlijk in één adem mocht genoemd worden met dit laatste, en dat de belooning voor beiden niet dezelfde mocht zijn, ook niet om den ontwerper van „Kunst en Industrie" te ontmoedigen.

De woorden, waarin de beoordeeling van beide ontwerpen in het rapport der Jury vervat zijn, en het feit in aanmerking nemende, dat 2 leden der Jury aan het ontwerp „Trouw" zelfs g e e n getuigschrift wilden toekennen meent het Bestuur U te mogen voorstellen, om:

1° niettegenstaande bij het ontwerp „Kunst en Industrie" de kosten van uitvoering ad *f* 500. niet zijn in aanmerking genomen, dit toch met de bronzen medaille te bekronen, daar zijne artistieke waarde verre boven die der andere ontwerpen verheven is; en

2° het ontwerp „Trouw", ingevolge het voorstel der Jury een getuigschrift toe te kennen.

Het Bestuur vertrouwt, dat deze wijziging der conclusie door U kan worden aangenomen, en uw spoedig antwoord te gemoet ziende, heeft het de eer te zijn, hoogachtend:

Namens het Bestuur,

C. Muysken, *Voorzitter.*
C. T. J. Louis Rieber, *Secretaris.*

Op dit schrijven ontving het Bestuur de volgende antwoorden:

De ondergeteekende kan zich met de toekenning der bronzen medaille aan het ontwerp „Kunst en Indrustrie" wel vereenigen, te meer, wijl hij reeds in de vergadering der Jury had voorgesteld, de finantieele beschouwingen, tegenover de groote verdiensten, ook met het oog op menigvuldige antecedenten, niet te zwaar te doen wegen. De toekenning van een getuigschrift aan het ontwerp „Trouw" evenwel ligt niet op zijn weg. En hoewel het van zelve spreekt, dat hij zich volkomen aan het gevoelen

den meerderheid onderwerpt, blijft hij van meening, dat men grootere verdiensten dan in het gegeven geval moet kunnen huldigen, om over den verkeerden indruk heen te stappen, die de zoo slordige en onafgewerkte behandeling eener prijsteekening te weeg brengt.

Een aanmoedigingsprijs steunt niet alleen eene goede gedachte of eene tamelijk gelukkig oogenblik, maar waardeert hoofdzakelijk den ernst en de zorg, waarmede het denkbeeld tot rijpheid is gebracht.

In het belang van toekomstige prijsantwoorden zag hij dergelijken arbeid liever voor notificatie ter zijde gelegd.

H. W. Veth.

De bepalingen van het programma, zijn en blijven voor mij bindend, en heeft het Bestuur der Maatschappij mijnens inziens volle vrijheid om de artistieke verdiensten van het ontwerp te erkennen, door het toekennen van de bronzen medaille, aan het ontwerp „Kunst en Industrie".

A. W. van Dam.
T. Sanders.

De ondergeteekende kan met het voorstel van het Bestuur wel meêgaan. Nu er toch besloten is het ontwerp „Trouw" een getuigschrift uittereiken, moet het ontwerp „Kunst en Industrie" een veel hoogere belooning hebben; wat de verdiensten betreft kan het eerste met het tweede niet in vergelijking komen. Hij ziet dus van het geldelijk bezwaar, voor ditmaal, gaarne af.

H. P. Vogel.

Gaarne sluit de ondergeteekende zich aan bij het voorstel van het Bestuur, indien genoemd Bestuur de geldelijke bepaling in het programma vermeld, voor dit geval opheffen wil, en dit bij het rapport van de Jury wordt toegevoegd, te meer omdat zoodoende de gelegenheid bestaat te doen uitkomen, dat de groote s c h o o n h e i d s v e r d i e n s t e n aan het ontwerp, onder het motto „Kunst en Industrie", r e l a t i e f v e e l g r o o t e r zijn, dan die wat het g e l d e l i j k e betreft van het ontwerp „Trouw" en hetgeen u i t t e v o e r e n ontwerp betreft.

Jacob F. Klinkhamer.

Bijlage II.

MEMORIE VAN TOELICHTING.

IIe Prijsvraag, Ontwerp N°. 3.

Voor het ontwerp titelblad, ingezonden op de prijsvraag, uitgeschreven door de Maatschappij tot bevordering van Bouwkunst, onder het motto:

„Blumen reicht die Natur.
Es windet die Kunst sie zum Kranze"

is door den ontwerper als hoofdvorm aangenomen een nis, welke hij door veelvuldige ornamenten, vruchtenslinger, en architecturale symbolen een artistiek karakter heeft trachten te verleenen.

Wat de technische behandeling van dit ontwerp betreft, acht hij het nooodig de commissie van beoordeeling te doen opmerken, dat hoewel het geheel in perspectief zichtbaar is, geen perspectivische regelen bij de samenstelling zijn in acht genomen. De ontwerper heeft deze opzettelijke fouten niet alleen gemaakt om het decoratieve karakter over het meetkunstige te laten domineeren, maar ook eenigszins op gezag van eenige onzer beroemdste oude meesters, zooals Holbein, e. a. die zich dergelijke vrijheden in hunne samenstellingen van vlak ornament veelvuldig hebben veroorloofd.

De geest van het geheel is zoodanig opgevat, dat elke leek bij het wegdenken van het opschrift terstond ontwaart, dat dit blad zich op zuiver bouwkundig gebied beweegt en wel ten 1°. door de monumentale nis, ten 2°. door de symbolen voor de praktische kunst links en die voor de theoretische rechts, en ten 3°. door het kuntenaars wapen, voorgesteld op een door twee leeuwen vastgehouden heraldisch schild.

Beide leeuwen zijn gekroond als symbool der koninklijke bescherming en het geheele wapen is voorts met heraldisch bladornament versierd. Het invullen met zwart heeft niet alleen ten doel de silhouet beter te doen spreken, maar dient tevens om het decoratieve karakter van het geheel te verhoogen.

De opschriften zijn volgens de opgave, naar het oordeel van den ontwerper op de meest gewenschte plaatsen aangebracht.

Door de ondervinding in verder gebleken, dat de photolithographie eener teekening zwaarder van lijnen afdrukt dan het origineel, zoodat de geheele uitvoering op 1½ maal de ware grootte met gewone lijnen heeft plaats gehad.

De kleur van het papier en de gekleurde letters zou de ontwerper bij een eventueele bekroning gaarne toegepast zien.

MEMORIE VAN TOELICHTING.

IIIe Prijsvraag, Ontwerp N°. 2.

Als inzending op de prijsvraag, 1881, van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, heeft de ontwerper zich den Schoorsteenmantel met Betimmering, (onder het motto K u n s t e n I n d u s t r i e), gedacht in den geest der Duitsche Renaissance.

Voor de uitvoering komen drie materialen in aanmerking, en wel:

Kroonlijst met spiegelbetimmering, van donkerbruin geölied eikenhout.

Schoorsteenmantel van Marmer.

Het schuin naar binnen loopende gedeelte waartegen de haard rust; van Delftsche tegels.

De kosten van den spiegel bedragen, volgens opgaaf van een meubelmaker: 195 gulden, die van den marmeren schoorsteenmautel, 300 gulden,

Bij deze kostenberekening zijn niet berekend de haard met verdere meubels, benevens het glas van den spiegel.

Het papier waarop de teekening is uitgevoerd, heeft den ontwerper zeer teleurgesteld, zoodat de bewerking in kleuren veel te wenschen overlaat.

Verdere détails en aanzichten zijn bij gebrek aan tijd niet ingeleverd, hoewel de inzender bij een mogelijke bekroning, genegen is deze verder uit te voeren.

Bijlage III.

1882.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

REKENING EN VERANTWOORDING.

KASSA-REKENING.

Debet.						*Credit.*					
December.	31	Aan Saldo van vorige rekening	*f* 4243	19	December.	31	Per betaald in dit jaar, volgens Crediteuren-Rekening	*f* 10751	30
		„ Ontvangen in dit jaar, als:					Per Saldo op nieuwe rekening	„ 6204	68
		Contributiën.	„ 12475	69					
		Verkoop-Rekening	„ 31	40					
		Rente-Rekening	„ 205	70					
			f 16955	98				*f* 16955	98

BALANS.

Debet.						*Credit.*					
December.	31	Aan Huis en Erve, Wijde Kapelsteeg E 2.	*f* 9405	—	December.	31	Per Winst- en Verlies-rekening.	*f* 435	44
		„ Effecten-rekening	„ 3024	30			Per Saldo, zijnde de waarde der bezittingen der Maatschappij, op heden	„ 19877	35
		„ Inventaris-rekening	„ 669	41					
		„ Bibliotheek-rekening	„ 1009	40					
		„ Kassa-rekening.	„ 6204	68					
			f 20312	79				*f* 20312	79

Nagezien en goedgekeurd door ons ondergeteekenden,
den 30sten Mei 1883.

J. H. STOEL Az.
H. CRAMER.
I. H. J. VAN LUNTEREN.

AMSTERDAM, 30 Mei 1883.
S. E. & O.

De Penningmeester der Maatschappij
N. REDEKER BISDOM.

Bijlage IV.

Begrooting van Ontvangsten en Uitgaven

VOOR DE

MAATSCHAPPIJ „TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST",

over het jaar **1884**.

ONTVANGSTEN.

	1882. Raming.	1882. Ontvangen.	1883. Begrooting.	1884. Begrooting.	Hoofdstuk.
Contributiën van gewone Leden . . .	*f* 12615.—	†	*f* 12282.50	*f* 11655.—	1
„ „ buitengewone „ . . .	„ 112.50	*f* 12475.69	„ 272.50	„ 307.50	
„ „ kunstlievende „ . . .	„ 70.—		„ 80.—	„ 175.—	2
Rente van effecten, enz.	„ 1.—	„ 182.51	„ 150.—	„ 150.—	3
Verkoop van druk- en plaatwerken . . .	„ 1.—	„ 31.40		„ 50.—	
Onvoorziene baten	„ 1.—		„ 100.—	„ 100.—	4
	f 12800.50	*f* 12689.60	*f* 12885.—	*f* 12437.50	

UITGAVEN.

	1882. Toegestaan.	1882. Uitgegeven.	1883. Toegestaan.	1884. Begroot-ing	Hoofdstuk.
Het doen uitgeven of des noods uitgeven van een Bouwkunstig Tijdschrift	*f* 2000.—	*f* 3105.40	*f* 3000.—	*f* 4400.—	1
Het doen uitgeven van een Bouwkunstig Weekblad.					2
Het doen opmeten van oude Bouwwerken. enz. en het uitgeven van afbeeldingen daarvan. . .	„ 700.—	„ 2.—	„ 900.—	„ 900.—	3
Het aanmoedigen tot opmeten en in teekening brengen van verspreide bouwkunstige details.	„ 250.—	„ 80.—	„ 250.—	„ 100.—	4
Het uitschrijven van Prijsvragen	„ 200.—	„ 1002.07	„ 200.—	„ 500.—	5
Het uitgeven van bekroonde Ontw. en Verhand.	„ 600.—		„ 600.—	„ 600.—	6
Het houden van vergaderingen	„ 300.—	„ 245.02	„ 300.—	„ 300.—	7
Het houden van Tentoonstellingen	„ 50.—		„ 50.—	„ 50.—	8
Het vormen eener Bibliotheek en verzamelen van Bouwkunstige voorwerpen.	„ 500.—	„ 332.90	„ 500.—	„ 500.—	9
Het bevorderen der oprichting van Afdeelingen.	„ 1.—		„ 1.—	„ 1.—	10
Het bevorderen van het onderwijs in de Bouwk.	„ 1.—	„ 5.—	„ 300.—	„ 50.—	11
Honoraria aan personen in dienst der Mij. . .	„ 2150.—	„ 2475.50	„ 2800.—	„ 2650.—	12
Reiskosten van Bestuurs- en Comissieleden . .	„ 600.—	„ 390.—	„ 600.—	„ 400.—	13
Verschotten van Correspondenten	„ 400.—		„ 400.—	„ 100.—	14
Advert., drukwerken, vrachten, verschotten enz.	„ 700.—	„ 309.08	„ 800.—	„ 500.—	15
Toelage aan de Afdeelingen	„ 400.—	„ 446.—	„ 250.—	„ 300.—	16
Onderhoud, enz. van het huis in de Wijde Kapelst.	„ 2000.—	„ 209.32	„ 1000.—	„ 1000.—†	17
Fonds tot stichting of aankoop van een Maatschappelijk gebouw	„ 1400.—				18
Onvoorziene uitgaven	„ 548.—	„ 2149.01	„ 934.—	„ 86.50	19
	f 12800.50	*f* 10751.30	*f* 12885.—	*f* 12437.50	

† Aan den post der contributiën over 1882 ontbreken opgaven van verschillende Correspondenten.

Overgelegd in de Vergadering van 28 April 1883. ingevolge Art. 16 en 40 der Wet S. E. & O.

De Penningmeester der Maatschappij tot Bev. der Bouwkunst.
N. REDEKER BISDOM.

† Dit cijfer is gesteld, om daaruit de huurpenningen voor een voorloopig Maatschappelijk gebouw te kunnen bestrijden.

Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

VERSLAG

VAN DE

ACHT-EN-VEERTIGSTE ALGEMEENE VERGADERING

gehouden op Saturdag 29 September 1883,

in het PAVILJOEN van het VONDELPARK

TE AMSTERDAM.

De presentielijst was geteekend door de heeren Bestuursleden C. Muysken, Voorzitter, P. J. H. Cuypers, Vice-Voorzitter, N. Redeker Bisdom, Penningmeester, J. R. de Kruyff, Th. Sanders, F. J. Nieuwenhuis. H. W. Veth, H. Cramer, en den Secretaris C. T. J. Louis Rieber;

door het Eerelid de heer J. H. Leliman;

door de afgevaardigden, de heeren: P. F. Laarman en H. J. Wolter (Amsterdam), P. Tirion en H. P. Vogel ('s Gravenhage), Jacques Leijh en J. H. Stoel Az. (Haarlem), G. Looman en G. van Driel (Leiden), H. J. Dupont en G. J. van der Goes (Rotterdam), Breebaart en Alb. Nijland (Utrecht), en

door de heeren leden, waaronder de Correspondenten: J. E. van den Arend, G. H. Bauer, H. P. Berlage, B. Blanken, J. Bosch, F. W. Braat, A. Breunissen Troost, H. M. Buijen van Weelderen, Y. Bijvoets, Joseph Th. J. Cuypers, D. R. van Dartelen, T. H. van Etteger, H. van Eykelen, J. Feteris, E. G. A. Foll, J. F. L. Frowein, A. J. C. van Gemund, F. W. van Gendt, A. W. Gezellen, John F. Groll, J. de Haan, W. Hamer, D. H. Haverkamp, J. P. Henneveld, G. J. Hennink, A. van der Heyden, I. B. Jager, H. G. Jansen, J. A. de Jonge, J. B. Kam, P. Kleiweg Dijserinck, D. E. C. Knuttel, Jurriaan Kok, W. Kok, J. N. Landré, W. Langhout Gzn., J. van Looij, F. H. van Malsen, J. Mutters Jr., A. Newnham, J. B. Ouendag, K. Redeker Bisdom, J. P. F. van Rossem, H. Rozeman, A. H. Reydon, M. Reijnders, Th. G. Schill, J. G. Schreuder, J. C. Sonneveldt, J. Springer (voor het Genootschap Architectura et Amicitia), J. van Stavel, K. Swagerman, K. Verburgh, A. C. P. Voorham, H. D. Voorthuisen, J. J. Vormer en H. Wakkie, te zamen 79 personen.

De heer N. Redeker Bisdom, Voorzitter der afdeeling Amsterdam, nam het woord om de talrijk opgekomen leden het welkom toe te roepen. Spreker herinnerde er aan, dat de leden der Maatschappij een jaar geleden eveneens te Amsterdam vergaderden, bij gelegenheid van het feest ter herinnering aan het 40-jarig bestaan der Maatschappij; dat toen de afdeeling Amsterdam de taak van gastvrouw niet op zoodanige wijze had knnnen vervullen als zij wel gewenscht had, en daarom verzocht had, met het oog op de Internationale Koloniale Tentoonstelling, de leden andermaal in dit jaar te Amsterdam te mogen ontvangen. De afdeeling stelt dit herhaald bezoek op zeer hoogen prijs; zij noodigt allen uit na afloop der vergadering deel te nemen aan een gemeenschappelijken lunch, om daarna de Internationale Tentoonstelling te kunnen bezoeken.

Met de hoop, dat door deze bijeenkomst de belangen der Maatschappij wederom zullen behartigd worden, noodigt spreker den Voorzitter der Maatschappij, de heer C. Muysken uit, de verdere leiding der vergadering op zich te nemen.

De Voorzitter der Maatschappij heette daarop de leden welkom en zeide ongeveer het volgende:

Ik geloof niet beter te kunnen doen, dan onmiddellijk tot de huishoudelijke werkzaamheden over te gaan. Vooraf zij het mij echter vergund een blik te slaan op de wederwaardigheden der Maatschappij, van af de Meivergadering tot op heden. Daarbij moet ik in de eerste plaats een treurige plicht vervullen, en herinneren aan den dood van twee mannen van beteekenis, aan onze Maatschappij ontvallen. De leden zullen reeds begrepen hebben, wie ik bedoel.

In de eerste plaats Dr. Jan van Vloten, die ten vorigen jare welwillend de feestviering van de Maatschappij opluisterde. Wie had toen kunnen denken bij het aanhooren zijner krachtige taal, dat ik hem thans reeds een woord van warme hulde zou moeten brengen. Van Vloten droeg der Maatschappij een goed hart toe, dat bewijst zijn recht mannelijke taal.

In de tweede plaats een woord van hulde, niet voor

een Nederlander, maar voor een wereldman. Een ieder zal met mij het afsterven betreurd hebben van ons Eerelid, Baron H. von Ferstel, in leven Hoogleeraar aan de Technische Hochschule te Weenen. Zij die hem persoonlijk gekend hebben, eerden hem om zijne rechtschapenheid en beminnelijke eigenschappen. Ook in ons vaderland had hij zich vele vrienden verworven. Zijn werken op veelzijdig gebied, getuigen alle van zijn grondige kennis en fijn kunstgevoel; elk vakman schat ze hoog. Zijn heengaan is een algemeen gevoeld verlies.

Aan beide mannen breng ik hier een woord van eerbiedige hulde.

Door het Weekblad waren de leden overigens op de hoogte gehouden van hetgeen in den boezem der Maatschappij was omgegaan. Eenige feiten wilde spreker echter nog vermelden. Het aantal nieuwe leden was tot 55 geklommen, waaruit blijkt dat de Maatschappij op een goeden weg voortgaat en de toekomst als verzekerd mag worden aangenomen. Dank zij ook de krachtige medewerking van vele talentvolle jeugdige leden, ontbrak het niet aan stof voor Weekblad en Tijdschrift. De Voorzitter bracht hen daarvoor den bijzonderen dank van het Bestuur. De Commissie voor het Rapport over de Internationale Tentoonstelling was met ijver werkzaam. Het zal verschijnen als 4e deel van het Bouwkundig Tijdschrift, terwijl de 1e aflevering daarvan waarschijnlijk reeds in Januari 1884 het licht zal kunnen zien. Dit is na afloop der Tentoonstelling; maar men heeft allen grond om deze latere verschijning te rechtvaardigen. Niet alleen, dat zulk een rapport uit den aard der zaak een omvangrijk werk is, maar naar 't geen spreker reeds van de resultaten gezien en vernomen heeft, moet hij erkennen dat de Commissie haar taak met ernst opvatte.

Nadat de Voorzitter nog gewezen had op de bekroonde antwoorden op de 1e prijsvraag, in 1882 uitgeschreven, die in de zaal zijn tentoongesteld, stelt hij voor over te gaan tot het derde punt der agenda, het benoemen van Eereleden.

Spreker herinnert daarbij aan de onderscheiding die den heer Cuypers als Vice-Voorzitter en hem was te beurt gevallen, door de benoeming als Eereleden der „Société des Architectes de la Région du Nord," eene onderscheiding die opgevat moest worden als een bewijs van sympathie voor de Maatschappij, waarmede de fransche vereeniging in relatie wenschte te komen. Erkentelijk daarvoor, stelde het Bestuur thans aan de leden voor om den Voorzitter, Emile Van den Bergh en den Onder-Voorzitter, Louis Leblanc, tot Eereleden der Maatschappij te benoemen. Ook had de Maatschappij dezer dagen een prachtwerk van den heer Théophile Fumière, architekt te Brussel, ten geschenke ontvangen, een werk van groote verdiensten. Ter nadere kennismaking met den heer Fumière verwees de Voorzitter de leden naar een cabinet in de Belgische afdeeling der Tentoonstelling, het zeer verdienstelijk werk van dezen bekwamen architekt. Ook de heer Fumière werd door het Bestuur tot Eerelid voorgedragen.

Bij acclamatie werd het Bestuurs-voorstel aangenomen, waarna op uitnoodiging van den heer Leliman besloten werd den heer Fumière, die op dezen dag zijn 25jarig architektschap vierde, per telegram kennis te geven van zijne benoeming om zoodoende zijn feest nog te helpen opluisteren.

De heer Leliman bracht hierop zijn bijzonderen dank aan het Bestuur voor het voorstel tot benoeming der Eereleden; de eerste waren Bestuursleden van eene vereeniging die ook vroeger Bestuursleden der Maatschappij tot Eerelid benoemd hadden. De heer Fumière was een van sprekers oudste vrienden, die hem onlangs gevraagd had wat hij voor de Maatschappij kon doen. De heer Leliman had toen den raad gegeven het vermelde belangrijke werk over de expositie van 1880 te Brussel aan de Maatschappij ten geschenke aan te bieden.

De heer Leliman had echter gehoopt, dat nog meerdere Eereleden zouden benoemd geworden zijn, want veel zoodanige leden geeft kunstgezag voor een Vereeniging; hij noemt eenige namen van verdienstelijke buitenlanders die in aanmerking kunnen komen en hoopt, dat in eene volgende vergadering andermaal een voorstel van het Bestuur zal uitgaan.

De Voorzitter betuigde namens het Bestuur zijne erkentelijkheid voor de belangstelling door den heer Leliman betoond, niet twijfelende of aan zijn verlangen zal voldaan worden, en verzocht daarop den Secretaris de conclusie van het rapport over de prijsvragen voor te lezen.

Op de in 1882 uitgeschreven prijsvraag voor „Een badhuis met zwembassin, Romeinsche- en andere baden voor een stad als Amsterdam", zijn ingekomen 3 antwoorden, te weten „Thermæ novæ," „Balneum" en „Neptun"; deze zijn in handen gesteld van een Jury bestaande uit de heeren: E. Gugel, W. C. Metzelaar, H. W. Veth, J. Verheul Dz. en Th. G. Schill.

De Conclussie van het rapport was deze, dat de Jury voorstelde om den eersten prijs, zijnde *f* 300 en een gouden medaille toe te kennen aan het ontwerp Thermæ novæ; den tweeden prijs, *f* 150 en het getuigschrift, aan het ontwerp Balneum, en den derden prijs, *f* 100 en het getuigschrift, aan het ontwerp Neptun.

Bij de opening der naambriefjes bleek, dat de prijzen naar volgorde waren toegekend aan de heeren A. J. C. van Gemund, architekt te Haarlem, W. C. Koomans, Civ. en bouwk. ingenieur te Breda, en H. Hütte, bouwkundige te Overveen.

Na het bekend worden van den naam des eersten bekroonde, die ter vergadering aanwezig bleek te zijn, wenschte de Voorzitter hem namens de vergaderde leden in hartelijke bewoordingen geluk met de behaalde zegepraal. Dat plan gaf blijken van veel talent, zoo zeide de Voorzitter, die hoopte, dat de heer van Gemund ook door deze bekroning met ijver op den ingeslagen weg zou blijven voortgaan en daarbij betrachten, dat studie noodig bleef; tevens gaf hij den meer praktischen wensch te kennen, dat het den prijswinner gegeven zoude zijn eenmaal met zoo goed succes als architekt werkzaam te zijn, als zijn vader dit nog was op meer industrieel gebied.

De heer van Gemund dankte in korte woorden voor deze goede wenschen.

Met het oog op den tijd wenschte de Voorzitter nu punt 4 der agenda in behandeling te brengen, zijnde de stichting van een gebouw voor permanente tentoonstellingen. Spreker bracht daarom in herinnering, dat in laatste Meivergadering de wenschelijkheid tot stichting van dergelijk gebouw door de leden was erkend geworden, en door hen aan het Bestuur opgedragen was, stappen te doen om dien wensch te verwezenlijken. Het

Bestuur had daartoe eene Commissie benoemd, en zijne keuze laten vallen op hen die in het vorige jaar de tentoonstelling in het Museum hadden georganiseerd De groote moeilijkheid was deze geweest, het in handen nemen van een terrein. Ten einde dit te doen geschieden, zonder dat bij eventueele afkeuring van het terrein, de Maatschappij daardoor geldelijke schade zou lijden, heeft de commissie zich verstaan met een consortium van een 25-tal leden der Maatschappij die overeengekomen waren, die schaden voor hunne rekening te nemen. De Voorzitter bracht aan deze heeren hier namens het Bestuur en de leden zijn welgemeenden dank, en deelde daarna mede, dat nu, eenige dagen geleden, door de Commissie een missive aan het Bestuur gericht was, een bepaald en uitgewerkt voorstel inhoudende. Dit voorstel, nader in een Bestuursvergadering overwogen, is door het Bestuur overgenomen, en werd thans in de vergadering gebracht, om daarover het gevoelen der leden te vernemen.

Nadat alle tegenwoordigen een afdruk van het voorstel hadden ontvangen, leest de Secretaris het voor; het luidt als volgt:

Aan het Bestuur der Maatschappij tot
Bevordering der Bouwkunst.

De Commissie, door U uitgenoodigd om naar aanleiding der op de laatste Mei-vergadering aangenomen motie, middelen te beramen om uitvoering te geven aan het plan tot stichting van een Gebouw voor Permanente Tentoonstellingen, heeft de eer U te berichten, dat het consortium, hetwelk zich gevormd heeft, om, zonder dat daardoor lasten op de Maatschappij zullen drukken, een geschikt terrein tot stichting van een gebouw in handen te nemen, op dit oogenblik tot en met den 15 October a. s. in het bezit is van een terrein groot 400 M2., gelegen aan de Marnixstraat, naast de inrichting Maison Stroucken, dus in de onmiddelijke nabijheid van het Leidsche Plein. Het terrein is breed 18.90 M., en over deze volle breedte, 19 M. diep; 6.40 M. van deze breedte heeft echter eene diepte van 23 M.

De kosten van dit terrein bedragen *f* 30.000 of wel *f* 75 per M2.

Uwe Commissie heeft, met het oog op de zeer gunstige ligging van dit terein in de onmiddelijke nabijheid van een groot centrum der stad, de eer U voor te stellen, aan de Leden der Maatschappij voor te dragen op dit terrein te stichten een Gebouw voor Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, Teekeningen enz., voorts bevattende, een Vergaderzaal tot het houden der vergaderingen van de Maatschappij, een bibliotheek, bestuurskamer, enz.

De Commissie heeft naar de vaste gegevens, haar door de grootte van het terrein verstrekt, het navolgende finantieele plan opgemaakt voor stichting en exploitatie van het gebouw.

Het benoodigde kapitaal is als volgt:

Voor aankoop van terrein	*f* 30.000
Voor den bouw, naar schatting	„ 42.000
10 % overdracht van terrein en renteverlies	„ 3.000
Te zamen . .	*f* 75.000

De Commissie stelt voor deze som te vinden als volgt: Bijdrage der Maatschappij, bestaande, in de opbrengst van den verkoop van haar tegenwoordig huis, en van effecten. . . . . *f* 10.000
Hypotheek à 60 % van *f* 75.000 . . . . „ 45.000
Totaal . . *f* 55.000
Er ontbreekt alzoo nog . . . . *f* 20.000
Rekent men daarbij noodig te hebben voor meubels een som van „ 2.000
dan is in totaal nog noodig . *f* 22.000

welke som de Commissie voorstelt te vinden door middel van eene 5% rentende leening, onder de leden te plaatsen in aandeelen van *f* 100, van welke leening jaarlijks een gedeelte afgelost wordt.

Wat betreft het cijfer van *f* 42.000 voor den opbouw van het gebouw, dit is zeer ruim genomen. Een voorloopig projekt door de Commissie opgemaakt, heeft haar de overtuiging gegeven, dat wanneer het terrein zoodanig bebouwd wordt, dat de begane grondverdieping voor tentoonstellingszalen is ingericht, — behalve natuurlijk de ruimte voor vestibule, trappen, enz., — daaronder een sous-terrein voor bergplaatsen is aangebracht, en op de eerste verdieping, ter volle breedte van het terrein en ter gedeeltelijke diepte daarvan bebouwd, zich de vergaderzaal bevindt met bibliotheek, bestuurskamer enz. en op een mansarde verdieping de woning van den concierge, het gebouw met een inhoud van 5000 M3 kan volstaan. De bouwkosten op *f* 42.000 stellende, geeft een prijs van *f* 8.40 per M3, die zeker niet te laag kan genoemd worden, wanneer men overtuigd is, dat voor den bouw vele geschenken zullen worden aangeboden; er zijn der Commissie werkelijk reeds een paar toezeggingen in dien zin gedaan.

In de tentoonstellingszaal en tevens — maar voor een zeer klein gedeelte — in de vergaderzaal, kunnen als beschikbaar voor de exposanten worden aangenomen 150 M2 grondvlakte, en 160 M2 wandvlakte, deze laatste slechts tot 2 M. boven de tafelvlakte.

Wordt de gemiddelde huur der plaatsruimte zoodanig berekend, dat per jaar betaald wordt een bedrag van *f* 18 per M2 grondvlakte en van *f* 12 per M2 wandvlakte, dan wordt daardoor een inkomen verzekerd van *f* 2700 + *f* 1920 = *f* 4620.

Er zijn hier slechts gemiddelde cijfers aangenomen. Zoo zal b.v. de huur voor een geheel jaar aangegaan, voor één M2 grondvlakte *f* 20 à *f* 21 kunnen bedragen, en voor b.v. 2 maanden natuurlijk minder, stel *f* 12. Het voordeeligste geval zal dus datgene zijn, waarbij een zeker aantal M2 gedurende een zelfde jaar van exploitatie meermalen gedurende enkele maanden verhuurd kan worden. Nemen wij alzoo een gemiddeld cijfer als het bovengenoemde aan, dan stellen wij zeker niet het gunstigste geval; het mag zelfs ongunstig genoemd worden. Een eenvoudige berekening leidt tot deze beschouwing.

Wat de exploitatie van het gebouw betreft, hieronder volgt eene opsomming der lasten met de daartegenover staande baten, benevens eene vergelijking tusschen den toestand van heden en dien welke uit de stichting van een gebouw zal voortvloeien, met het oog op de onkosten der Maatschappij, waarbij, zooals uit de opsomming der cijfers zal blijken, de Maatschappij en het gebouw, niet als een onafscheidelijk geheel zijn beschouwd.

De lasten aan het nieuwe gebouw verbonden zijn als volgt:

Rente van ƒ 45,000 à 7 %	ƒ 3150
„ „ „ 22.000 à 5 %	„ 1100
Uitloting dezer laatste leening, voor het 1e jaar. (Hierbij moet in aanmerking genomen worden, dat naar gelang de uitloting vordert, de post voor renten vermindert).	„ 500
Bezoldiging van een Concierge, met vrije woning	„ 650
Schoonhouden der lokalen	„ 250
Bediende in de lokalen	„ 300
Onderhoud van het Gebouw.	„ 350
Belasting, patent, enz.	„ 400
Vuur, licht en water	„ 500
Assurantie	„ 150
Rente van verkochte effekten en van het gebouw, te samen een kapitaal van ƒ 10,000 vormende, en als bijdrage der Maatschappij in rekening gebracht, à 5%	„ 500
Onvoorziene uitgaven	„ 120
Totaal	ƒ 7970

Tegenover deze lasten staan de navolgende baten:

Verhuur van 150 M² grondvlakte à ƒ 18	ƒ 2700
„ „ 160 M² wandvlakte à „ 12	„ 1920
„ „ lokalen voor de afdeelings-vergaderingen	„ 150
Verhuur van lokalen aan diversen, en voor de tentoonstelling van enkele werkstukken	„ 300
Entrées der expositie	„ 300
Huur, door de Maatschappij te betalen voor de door haar in gebruik te nemen ruimte	„ 2600
Totaal	ƒ 7970

Omtrent den post, welke hierboven is uitgetrokken voor huur, door de Maatschappij te betalen, dient het volgende te worden opgemerkt:

De jaarlijksche uitgaven voor het tegenwoordige gebouw zijn als volgt:

Reparatie van het gebouw	ƒ 100
(Dit is zeer weinig, en zal met het oog op den slechten toestand van het gebouw spoedig veel hooger worden.)	
Bezoldiging van den huisbewaarder	„ 200
Belasting	„ 80
Assurantie	„ 40
Vuur, licht en water	„ 180
Bezoldiging voor administratieve hulp	„ 200
Bode	„ 240
Voor kosten van huur van Vergaderlokalen en expositie, per jaar	± 350
Totaal	ƒ 1390

Volgens opgave in de baten der exploitatie, zou de Maatschappij aan huur moeten betalen in het te stichten gebouw	ƒ 2600
thans betaalt zij	„ 1390
zij zoude dus meer moeten betalen	ƒ 1210

Hierbij moet in aanmerking genomen worden dat op de loopende begrootingen reeds een jaarlijksche uitgave van ƒ 1000 wordt uitgetrokken voor huur van betere lokaliteiten.

Het is naar aanleiding van bovenstaand finantieel plan dat de Commissie, overtuigd van het welslagen der onderneming op dien grondslag, met vertrouwen in overweging geeft, uitvoering aan het plan te geven.

De Commissie voornoemd:

P. F. Laarman.
H. J. Wolter.
I. de Haan.
J. F. Klinkhamer.
J. P F. van Rossem.
C. T. J. Louis Rieber.

Na voorlezing van deze missive acht de heer Cuypers het noodzakelijk daaraan toe te voegen, dat de hypotheek tegen 7%, aflosbaar is, zijnde dit niet genoeg gerelevеerd; de heer Redeker voegt daaraan toe, dat die leening binnen 35 jaar afgelost kan zijn.

De discussie over dit voorstel geopend zijnde verzoekt de heer Leliman het woord, en verklaart met eene geestige vergelijking, welke verrassingen hem op deze vergadering beschoren zijn. Hij dankt in de eerste plaats voor de verrassing, dat op een September-vergadering de naambriefjes van de bekroonden waren geopend; iets hetgeen zijns inziens niet geheel wettelijk was. De tweede verrassing was de brief van de Commissie, zooeven voorgelezen; spreker stelde voor, dat stuk in handen van het Bestuur te laten, opdat het met de Commissie daarover dan nader konde raadplegen; daarbij stelde hij de vraag of er geen terreinen op billijker voorwaarden zouden te krijgen zijn, en van oordeel zijnde, dat de Maatschappij geen speculatiën mocht ondernemen meende hij, dat ter voorkoming van geldelijke teleurstellingen het beter zoude zijn een flinke subsidie voor de onderneming toe te staan al moest die ook hoog zijn. Nadat reeds zooveel was gezegd en geschreven over de onderneming moest thans een praktisch nut het einde zijn; maar spreker hoopte daarbij, dat het Bestuur zorg zoude dragen om de uitgaven der Maatschappij niet onder het gebouw te laten lijden.

De heer J. de Haan besprak daarop de kosten van de terreinen, en achtte die niet te hoog; het in handen genomen terrein was uit een viertal gekozen, en op een vergadering van het consortium, waarvan de Voorzitter melding had gemaakt, was besloten het terrein naast Maison Stroucken tegen cautie van ƒ 500 in handen te nemen.

Vóór dat nu verdere inlichtingen zouden gegeven worden verzocht de Voorzitter eenige opmerkingen te mogen maken. Ten eerste constateerde hij met genoegen, dat de heer Leliman steeds een trouw lid der Maatschappij bleek te zijn, die als 't ware hoe langer hoe meer belangstelling toonde; ten tweede was het hem aangenaam te vernemen, dat de plannen door den heer Leliman ondersteund werden. Deze had van speculeeren gesproken, en dit afgeraden; de Voorzitter was van 't zelfde gevoelen, maar waarschuwde er tevens voor, dat men zich geen verkeerde voorstelling van de plannen maken moest. Zij waren met een bezwaar opgemaakt; er was volstrekt niet luchtig over heen geloopen, en gaven volgens de meening van het Bestuur geen risico. En slaagt de onderneming niet, dan moeten de mannen die de ontbrekende ƒ 22.000 zullen bijbrengen op uitbetaling der renten wachten. Zij speculeeren dus, niet de Maatschappij. Tevens constateert de Voorzitter met

genoegen, dat de sympathie voor het plan van dien aard is, dat reeds voor eene som van ƒ 12.000 is geteekend.

Daar de Maatschappij ƒ 1210 meer zal te betalen hebben dan in haar tegenwoordig gebouw, en van die som reeds ƒ 1000 voor betere lokaliteiten op de begrootingen voorkomt, zet zij ƒ 210 op het spel, een bedrag dat wel te vinden zal zijn uit het beschikbare jaarlijksche budget.

De heer Leliman zegt, niet door liefdeloosheid maar alleen door voorzichtigheid gedreven te zijn toen hij zooeven sprak; en mocht er ƒ 210 te kort komen dan zal spreker gaarne die som betalen. Voorts geeft hij in overweging aan het Bestuur op te dragen, in vereeniging met de Commissie de zaak tot een goed einde te brengen, terwijl het Bestuur de verantwoordelijkheid moet blijven dragen.

Volgens den heer Redeker gaat het te ver, het Bestuur aansprakelijk te stellen voor de onderneming. Spreker brengt daarna in herinnering, dat de belans van ten vorige jare niet ongunstig kon genoemd worden, het was toen een duur jaar, en niettegenstaande eene uitgaaf van ƒ 3000 voor de tentoonstelling waren de geldmiddelen toch vooruit gegaan. Hieruit kan men opmaken hoedanig de draagkracht der Maatschappij is. Spreker verklaart zich uitdrukkelijk tegen verantwoordelijkheid van het Bestuur.

De heer F. H. van Etteger had met genoegen de woorden van den heer Leliman vernomen; wat het plan aanging, spreker heeft er nooit mede gedweept en dweept er nog niet mede, maar wilde liever een samensmelting met het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, naar het voorbeeld van dergelijke vereeniging van Architekten en Ingenieurs, in het buitenland. De stichting van een gebouw sloeg nu den bodem in aan deze hoop. Nu hij echter ziet, dat volgens het ingediende plan geene al te groote lasten op de Maatschappij zullen komen te drukken, kan spreker zich bij een Maatschappelijk Gebouw neêrleggen.

Deze woorden van den vorigen spreker heeft de Voorzitter met genoegen vernomen, hoewel er te veel op „Maatschappelijk Gebouw" gedrukt werd. Dat toch was niet het karakter hetwelk het gebouw zoude aannemen; het werd gesticht „tot het houden van permanente tentoonstellingen in daartoe geschikte lokalen, terwijl deze er toe moesten leiden om aan de Maatschappij een beter verblijf te verstrekken." Aan het huis in de Wijde Kapelsteeg waren voor velen herinneringen verbonden, dit maakte de eenige waarde van het pand uit. Maar het Bestuur kon zich nu niet ontveinzen. te verklaren, dat zij zich op dit oogenblik voor een dergelijke huisvesting schaamt. Veel — onder anderen de bibliotheek — werpt in dit gebouw geen winsten af. Reeds twee jaren lang heeft men uitgezien naar betere lokalen, maar niets gevonden; de huurprijzen in een bestaand gebouw zijn te hoog, en de vestiging daarin te wisselvallig. Andere denkbeelden waren opgekomen, maar bleken van te veel omvang te zijn. Het voorstel, door het Bestuur van de Commissie overgenomen, was echter uitvoerbaar; zoo het aangenomen werd, zal het gebouw een zaak van voortdurende zorg voor het Bestuur zijn. Maar door haar beteren zetel zal de Maatschappij ook in aanzien winnen.

De heer Leliman, wijzende op de verklaring van den heer Redeker die geen verantwoordelijkheid van het Bestuur wil aanvaarden, dringt op die verantwoordelijkheid aan, en brengt daarna den heer van Etteger in herinnering, dat het Kon. Instituut is voortgevloeid uit de Maatschappij. De ingenieurs hebben zich afgescheiden — misschien komen zij nu juist terug wanneer de Maatschappij een gebouw heeft. Bovendien is een vereeniging met het Instituut steeds af te raden, omdat dit cijnsbaar is, de Maatschappij niet, en dus werken kan zonder aan iemand verantwoording schuldig te zijn; niemand controleert hare werkzaamheden.

Nadat nog eenige andere leden over deze zaak hun gevoelen hadden kenbaar gemaakt, verzoekt de Voorzitter haar niet verder aan te roeren en terug te komen op het debat omtrent het gebouw, waarop de heer P. J. H. Cuypers verzoekt nog even in het licht te mogen stellen, dat men elkander niet goed begrijpt. Aan de tentoonstelling toch is een praktisch denkbeeld vastgeknoopt, dat is: een beteren zetel voor de Maatschappij zelve. Is zij eenmaal in 't bezit van haar gebouw, waarom zoude zij dan niet toestaan, dat ook Ingenieurs daarin vergaderden of huisvesting zochten, natuurlijk tegen retributie? Het doet den spreken leed, dat er woorden gesproken zijn die minder lieflijk zijn en wellicht zouden doen denken, dat de verhouding tusschen architekten en ingenieurs niet vriendschappelijk was. Wanneer toch vóór 20 jaren de ingenieurs zich afgescheiden hebben, waarom zou dan nu niet eene vereeniging mogelijk zijn? Er moet een goeden geest heerschen tusschen architekten en ingenieurs. De heer Cuypers hoopt, dat thans de dag is aangebroken waarop een besluit genomen zal worden om der Maatschappij een harer waardigen zetel te verschaffen.

De Voorzitter, vertrouwende dat de heer Cuypers geheel in den geest der vergadering gesproken heeft, sluit de discussie over de besproken vereeniging met een ander lichaam, en brengt het finantieele plan weder in discussie.

De heer F. van Malsen verkrijgt het woord en constateert, dat nog slechts de verantwoordelijkheid van het Bestuur ontbreekt. Spreker ziet echter 1°. geen risico in de onderneming, en kan 2° zich niet voorstellen hoedanig de verantwoordelijkheid van het Bestuur zal moeten zijn. De Bestuursleden wisselen toch telkenmale, en wie zullen dan de verantwoordelijken zijn, de afgetreden leden of de nieuw benoemde? De tegenwoordige leden kunnen zich niet verantwoordelijk stellen.

De heer van Malsen vraagt mij inlichtingen, zegt de heer Leliman; ik vraag ze aan het Bestuur. Ik vraag de zedelijke en finantieele verantwoordelijkheid van het Bestuur. Maar mijn vraag was eigenlijk niet noodig; wij moeten sanctie geven voor de uitvoering van het plan en het Bestuur opdragen de zaak te ondernemen op de meest voorzichtige en voordeelige wijze, dan kan het ontheven worden van finantieele verantwoordelijkheid.

Dit blijkt ook de bedoeling van den heer van Malsen te zijn.

De Voorzitter zegt den heer Leliman dank voor zijne woorden, die zoo juist uitdrukken welke verantwoording op het Bestuur rust. Het is en blijft moreel aansprakelijk voor al hetgeen de Maatschappij betreft, en dus ook voor de goede behartiging der finantieele

belangen. De Bestuursleden kunnen niet persoonlijk aansprakelijk gesteld worden, omdat zij telkens afwisselen; zij zijn echter aansprakelijk als Bestuur, als vereeniging, als vertegenwoordiging der Maatschappij. Op zoodanige wijze vat het Bestuur de verantwoording op zich, en aanvaardt die bij aanneming van het voorstel; het heeft een goed vertrouwen in de onderneming, die het hoopt dat het aanzien der Maatschappij zal helpen verhoogen. De Voorzitter stelt dan ook voor, na de gehoorde discussie, te stemmen over het volgende voorstel: De vergadering draagt het Bestuur op, de gehoorde plannen ten uitvoer te brengen.

Dit voorstel wordt aangenomen met bijna algemeene stemmen. (Vijf leden hielden zich buiten stemming, terwijl een lid zich tegen de voorgestelde machtiging verklaarde.)

De Voorzitter betuigt daarop namens de Vergadering en het Bestuur zijnen dank aan de Commissie, die zich zoo vele moeiten getroost heeft om de zaak voor te bereiden, en tot een goed einde te voeren; ook spreekt de Voorzitter andermaal een woord van dank tot de leden van het consortium; van de Commissie, die reeds veel gedaan had, wenschte hij echter nog meer, en noodigt haar uit, het Bestuur nu ook bij de verwezenlijking der plannen krachtig te blijven steunen.

Eén voor één daartoe uitgenoodigd, zeggen de leden van de Commissie gaarne hunne blijvende medewerking toe.

Alsnu wordt door den Voorzitter het preadvies van het Bestuur, in zake een reglement voor het uitschrijven van prijsvragen, aan de orde gesteld.

Dit preadvies is van den volgenden inhoud.

Naar aanleiding der artikelen van den heer J. H. Leliman over prijsvragen en het prae-advies op verzoek der Afdeeling Amsterdam daaromtrent uitgebracht door eene Commissie bestaande uit de heeren Dan. J. Sanches, W. Langhout Gzn., en J. de Haan, opgenomen in het Bouwkundig Weekblad N°. 15 van 12 April 1883, heeft het Bestuur der Maatschappij de eer mede te deelen, dat het zich verklaart tegen het reglementeeren van het uitschrijven van prijsvragen.

Als een leidraad bij het uitschrijven van prijsvragen geeft het de navolgende bepalingen in overweging.

1°. Bij het programma van elke prijsvraag moet medegedeeld worden, welke architekten aan de mededinging kunnen deelnemen.

2°. Bij prijsvragen voor monumentale openbare gebouwen is het wenschelijk, dat ook architekten uit het buitenland tot mededinging worden opgeroepen.

3°. Het programma voor elke prijsvraag behoort door minstens twee deskundigen te worden opgesteld. Zij moeten de opgaven der prijsuitschrijvers aan de eischen der kunst en werkelijkheid toetsen en die in onderling verband brengen. Het programma moet door de samenstellers onderteekend worden en zoo mogelijk de hoofdafmeting bevatten van de voornaamste der verlangde lokalen, eene omschrijving van den aard van den bodem en de situatie.

4°. Wordt eene bouwsom opgegeven, dan moet deze strikt verbindend zijn voor alle mededingers, en voortspruiten uit een volledige begrooting. Daartoe moeten bij het programma de eenheidsprijzen der materialen gevoegd worden. De begrooting door de mededingers in te leveren, moet eene omschrijving bevatten van de afmetingen en van de hoeveelheden welke verwerkt moeten worden.

5.° De uit te loven prijs moet in geld zijn en bedragen:

a. Voor schetsteekeningen een ½ % der bouwsom.

b. Voor volledige teekeningen op schaal van 1 à 100 of à 200 1 % der bouwsom.

c. Voor volledige teekeningen met details, en uitgewerkte begrooting 2 % der bouwsom.

d. Voor volledige teekeningen met details, uitgewerkte begrooting en bestek 2½ % der bouwsom.

Wenschelijk is het, dat behalve de uitgeloofde prijs, eene som van ruim de helft van dien prijs, bovendien voor premiën worde bestemd.

6°. De namen van de leden der Jury moeten bij het uitschrijven van de prijsvraag bekend gemaakt worden. Een der samenstellers van het programma moet deel uitmaken van de Jury.

De Jury moet uit minstens drie personen bestaan.

7°. Alle leden van deze Jury ontvangen restitutie van reisgeld en onkosten.

De samenstellers van het programma ontvangen eer. honorarium, vooraf met de prijsuitschrijvers overeen te komen.

8°. De naar den prijs dingende ontwerpen worden, met het rapport, dat bovendien aan elken mededinger in afschrift verstrekt wordt, gedurende eenige dagen tentoongesteld.

9°. Het rapport moet eene met redenen omkleede beoordeeling bevatten van alle ingezonden ontwerpen.

De volle prijs kan, om overwegende redenen, aan het best gekeurde ontwerp onthouden worden.

Zijn er premiën uitgeloofd, dan kunnen deze om overwegende redenen verdeeld of niet toegestaan worden.

De prijsuitschrijvers gedragen zich, wat de toekenning van prijzen en premiën aangaat naar de voorlichting der Jury.

Het met den prijs bekroonde ontwerp blijft het eigendom der prijsuitschrijvers, alle overige blijven het eigendom der inzenders.

10.° Ieder ontwerp, dat bij meerderheid van stemmen in strijd blijkt te zijn met het programma, wordt van verdere mededinging uitgesloten.

Ontwerpen, ingekomen na den termijn van inzending, blijven buiten beoordeeling, behalve wanneer bewezen kan worden, dat de afzending geschied is voor dien termijn.

11°. De uitspraak der Jury is onherroepelijk, geschiedt me meerderheid van stemmen, en wordt publiek gemaakt vóór de tentoonstelling der ontwerpen.

Elke mededinger wiens werk beoordeeld is, is gehouden zich te onderwerpen aan de uitspraak der Jury.

De Juryleden mogen van geen mededingend antwoord, vóór de beoordeeling, kennis dragen, en verbinden zich van de prijsuitschrijvers geene andere opdracht, hoe ook genaamd, betreffende den wedstrijd te aanvaarden, dan wanneer zulks geschied is in overleg en met goedkeuring van den prijswinner.

De heer Leliman, het woord verkrijgende, brengt in herinnering, hoe in de laatste 20 jaren veel onaangenaamheden op 't gebied van prijsvragen zijn voorgevallen; men denke aan de prijsvraag voor het nationale monument, en nog in den jongsten tijd is meer dan eens ondervonden, welke onaangenaamheden al uit slecht geredigeerde prijsvragen kunnen voortvloeien.

Punt voor punt het prae-advies volgende, merkt spreker het volgende op.

Art. 1. Is te onduidelijk gesteld.

Art. 3. De deskundigen moeten bij het opmaken van het programma, een schetsontwerp raadplegen.

Art. 4. Voor de daarin gevraagde begrooting moet de ontwerper verantwoordelijk blijven.

Ook de schaal waarop de teekeningen vervaardigd moeten worden, moet opgegeven worden.

Omtrent Art. 6 merkt de heer Leliman op, dat het denkbeeld om de Jury door de medewerkers zelve te laten benoemen tot zijn leedwezen niet is overgenomen, en dat het beter is de namen der Juryleden niet vooraf bekend te maken.

Art. 7. Een Jurylid behoeft niet alles voor niets te doen; aan het denkbeeld van hen te honoreeren moet men vasthouden.

Art. 10 acht de spreker overbodig, en verzoekt Art. 12 van de oorspronkelijk door hem opgestelde artikelen te behouden.

Hierna stelt de heer van Etteger voor, het prae-advies punt voor punt te behandelen; maar de heer Leliman wenscht zoo kort mogelijk te zijn, en tevens dat de vergadering aan het Bestuur het mandaat geve om de zaak te behandelen en tot een einde te brengen met de personen die getoond hebben belang er in te stellen. Om grooter rechtvaardigheid te verzekeren moet er een leidraad opgesteld worden.

De Voorzitter stelt nog in het licht, dat het verschil tusschen den heer Leliman en het Bestuur niet groot is; en alvorens te besluiten omtrent hetgeen door den heer v. Etteger werd voorgesteld, wilde hij nog releveeren, dat de wijze van verkiezing van Juryleden, door den heer Leliman voorgesteld, zeer moeilijk uitvoerbaar zal blijken. Ook hebben de medewerkers alléén, niet alle rechten; de prijsuitschrijvers hebben ook recht van spreken. Praktisch nut vindt de spreker alleen in het voorstel van den heer Leliman, en heeft dit tot een goed resultaat geleid, dan moet aan de artikelen door alle ten dienste staande middelen publiciteit gegeven worden. Nader overleg zal dus plaats hebben.

De heer Leliman dankt den Voorzitter voor deze toezegging, die tot een goed resultaat zal leiden; en dan hoopt spreker, dat alle onaangenaamheden op het gebied van prijsvragen tot de geschiedenis zullen behooren.

Daarop stelt de Voorzitter den heer A. Newnham, Architekt te Rijssel. die eerst als geïntroduceerde en thans als lid der Maatschappij de vergadering bijwoonde, aan de vergaderde leden voor, en noodigt hem uit eenige mededeelingen omtrent het uitschrijven enz. van prijsvragen, zooals dit in Frankrijk geschiedt, te doen.

De heer Newnham, het woord nemende, zegt ongeveer het volgende:

Je regrette beaucoup, Messieurs, de ne pas être à la hauteur de votre belle langue; donc, excusez moi de parler le Français. Je suis doublement heureux que vous avez bien voulu proclamer membre honoraires, le Président et le Vice-President de notre Société des architectes de la Région du Nord. Je vous remercie pour ce grand honneur. Nous avons proclamé votre Président et votre Vice-président membre honoraires, comme témoignage de cordialité et de respect. Dans les arts il n'y a pas de frontières, dans les arts nous sommes tous des frères, en faisant voir le beau, le vrai et le bien.

De Voorzitter dankt den heer Newnham voor het gesprokene en verzoekt hem de welgemeende groeten van de vergaderde Maatschappij aan de Société te Lille over te brengen, waarna de heer Newnham andermaal het woord neemt om mede te deelen, dat ook in Frankrijk het onderwerp prijsvragen veelvuldig en sinds lang besproken is en levendige belangstelling inboezemt. Het is niet gemakkelijk in Frankrijk eene prijsvraag goed uit te schrijven, en ook de wijze van benoeming der Jury is een blijvende moeilijkheid. Men heeft in genootschappen de zaak bestudeerd en aan het opstellen van vaste regels medegewerkt. Van af 1878 tot op heden is echter geen verandering waargenomen; in gemeld jaar waren gedurende de groote tentoonstelling, behalve alle Parijsche architekten ook tal van buitenlandsche aanwezig, die gezamenlijk de wijze van uitschrijven van prijsvragen bestudeerd hebben, en haar voor zeer ingewikkeld hebben verklaard. Op dat congres bleek, dat men onder anderen in Rusland en Spanje geen prijsvraag kan samenstellen. In Rusland is de toestand het ergste. De heer Davioud — helaas te vroeg aan de kunst ontrukt — was van oordeel, dat het wenschelijk was zoo min mogelijk juryleden te nemen; maar waar zulks gewenscht is voor Frankrijk, is het misschien minder goed in andere landen. Een wedstrijd in besloten kring keurt spreker af, maar ook ontkent hij niet, dat iemand van gevestigde reputatie, deze niet moet gaan verliezen bij een algemeen concours. En bedenkt men nu, dat ook de jongeren de wereld in moeten, dan is het wenschelijk de prijsvragen te bepalen tot het leveren van schetsen, om vervolgens een concours te openen tusschen de inzenders der meest waardig gekeurde plannen. Deze mededingers kunnen dus denkbeelden van elkander overnemen, en vraagt men van hen tevens een uitgewerkt plan op grooter schaal dan de schetsen, en desnoods met details op zeer groote schaal, dan is eene keuze des te gemakkelijker, omdat ook aan de medewerkenden de gelegenheid is opengesteld om beter te doen begrijpen wat zij willen. Het honorarium van den uitvoerder van het bekroonde ontwerp, kan dan verminderd worden met de som die uitgeloofd werd voor de vervaardiging der uitgewerkte ontwerpen. In Frankrijk bestaat een zeer beknopt reglement van 9 artikelen.

De woorden van den heer Newnham werden luide toegejuicht, ook die van den Voorzitter, waarmede deze hem dank zeide voor zijne beschouwingen.

Hierop verkrijgt de heer F. J. Nieuwenhuis het woord en deelt mede, dat in den loop van den zomer te Utrecht pogingen zijn aangewend om een Museum voor Kunst-Nijverheid op te richten. De benoodigde som was thans aanwezig, zoodat de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen het toegezegde bedrag van *f* 3000 zal uitkeeren. De gemeente zal lokalen afstaan. Thans is echter nog behoefte aan een fonds tot instandhouding van het Museum, en spreker doet het voorstel, een kleine som b.v. van *f* 25, uit den post voor het onderwijs, voor dat doel te bestemmen.

Het Bestuur neemt dit voorstel over en de Voorzitter stelt voor de som toe te staan.

Nadat de heer N. Redeker Bisdom de opmerking gemaakt heeft, dat nu meerderen zullen komen vragen, zegt de heer Nieuwenhuis, dat de som tot wederopzeggens toe kan verstrekt worden. Ook de heer van Malsen wees er op, dat bij meerdere aanvragen de lasten der Maatschappij te groot zouden kunnen worden; de heer Leliman spreekt voor de aanneming van het voorstel.

De vergadering keurt daarop eene jaarlijksche bijdrage — tot wederopzeggens toe te verleenen — groot *f* 25, goed.

De heer Leliman, het woord verkregen hebbende, noemde deze vergadering, gehouden in een tijd, dat de congressen aan de orde van den dag zijn, een congres van architekten, dat niet kon eindigen zonder eenige zaken in overweging te geven en zonder met hetgeen men „het vuurwerk" noemt. te eindigen.

Ten eerste vindt spreker in het Bouwkundig Weekblad een officieel en een niet-officieel gedeelte, en vraagt wat dit eigenlijk beteekent. Met alle bescheidenheid op verbeteringen wijzende, vestigt hij de aandacht op het hoofd van het blad.

Ten tweede acht spreker het wenschelijk, dat de bijeenkomsten, even als vroeger, van meer wetenschappe-

lijken aard worden, zoodat de verhandelde onderwerpen in het Tijdschrift konden worden opgenomen. Men zou op die bijeenkomsten onderwerpen van den dag kunnen aanroeren, en werd daarover „vrank en vrij" ieders gevoelen gehoord, dan konden zij bijdragen tot de belangrijkheid van het samenzijn.

Ten laatste wijst spreker op de internationale tentoonstelling te Amsterdam, in hoofdzaak op de daar vertegenwoordigde bouwkunst. Een woord van hulde aan de Fransche en Belgische Architekten, die het hunne hadden bijgebracht om de tentoonstelling in vele opzichten te doen slagen, kon echter niet uitblijven. Nederland was slecht vertegenwoordigd geweest op architectonisch gebied, hetgeen aan te geringe medewerking moet toegeschreven worden. Spreker geeft daarom het Bestuur der Maatschappij in overweging, zorg te dragen dat door krachtig optreden, de architekten beter zullen opkomen op de aanstaande Landbouwtentoonstelling in 1884. Een woord van dank moet evenwel gebracht worden aan het Bestuur en den Secretaris, die zich vele moeiten getroost hadden voor de afgeloopen tentoonstelling.

De heer Leliman eindigt met een woord van welkom te spreken, tot de heeren Cramer en Veth, voor het eerst aan de groene tafel gezeten, en betreurd de afwezigheid van den heer W. C. Metzelaar. Ware hij tegenwoordig geweest, dan zou hij hem toegeroepen hebben: vroeger hebt gij de Maatschappij gecritiseerd, tracht thans de fouten, die gij toen meende te bespeuren, te verbeteren.

De Voorzitter, den heer Leliman beantwoordende, zegt, dat het tegenwoordig gebruikte titelblad bescheiden is, en dat een ander reeds gereed is. Het officieele gedeelte van het blad bevat die stukken waarvan de leden der Redactie kennis hebben gedragen; andere stukken, of die welke in urgente gevallen niet ter kennismaking aan alle leden dier commissie kunnen rondgezonden worden, vinden een plaats in het niet-officieele gedeelte. Spreker hoopt, dat de heer Leliman met deze verklaringen genoegen zal nemen.

Wat de oorzaak van het minder wetenschappelijk karakter der bijeenkomsten betreft, dit is eenvoudig te wijten aan de vele huishoudelijke zaken waardoor de tijd wordt ingenomen. Het nut van bespreking, door den heer Leliman gewenscht, is ook twijfelachtig. Daarbij moet niet vergeten worden, dat in den tegenwoordigen tijd, ongekend veel gedaan wordt op het gebied der bouwkunst; de architekten spreken weinig maar handelen des te meer. (Toejuichingen.) Vroeger werd weinig gebouwd, waardoor ruimere gelegenheid bestond om gezellig bijeen te zitten en te praten.

Spreker beschouwde het als een gunstig teeken, dat vele architekten niets hadden ingezonden op de wereldtentoonstelling. Hunne werken waren daar als een druppel in de zee, en niemand sloeg er acht op. Dat is de eenige rede van onthouding geweest.

Hierop verkrijgt de heer D. E. C. Knuttel het woord. Hij zegt, dat het niet gepast is, een lid van het Bestuur bij afwezigheid te behandelen, op eene wijze zooals de heer Leliman deed, of den ijver der Bestuursleden af te meten, naar hunne al of niet tegenwoordigheid op eene vergadering, dien te veroordeelen of te betreuren. Het ligt in den aard der zaak, dat Bestuursleden verhinderd kunnen zijn.

De heer Leliman verklaart daarop, slechts „betreurd" te hebben, zonder iemand te hebben willen beledigen.

Bij een lands ambtenaar geldt het vóór alles het land te dienen, zegt de Voorzitter, er bij voegende, dat de heer Metzelaar door ambtsbezigheden verhinderd is tegenwoordig te zijn.

Nog een enkel woord wenschte de heer Newnham te spreken. Hij bedankte in de eerste plaats den heer Leliman voor diens waardeerende woorden, en besprak daarop de weinige aandacht die op de tentoonstellingen aan architectonische ontwerpen geschonken wordt. Het publiek ontvliedt als het ware de zalen waar zij prijken, omdat het niets van die teekeningen begrijpt.

De architekten zijn volgens spreker te beschroomd en te bescheiden. Zoo even heeft hij van een gebouw hooren spreken, waarin de bouwkunstenaars zich zullen vereenigen; dit is een goede schrede voorwaarts, want door nauwere aansluiting en meer naar buiten te werken wordt vermeden, dat de architekten vergeten worden. Zij moeten kunnen zeggen: Wij zijn er. Zij moeten zich meer op den voorgrond stellen. Met de beste wenschen voor de toekomst der Maatschappij eindigt spreker zijn kernachtige rede.

De Voorzitter zegt in 't bizonder den vorigen spreker dank, en daarna den tegenwoordigen leden voor de betoonde belangstelling. Na allen uitgenoodigd te hebben om zich aan een lunch te vereenigen, aangeboden door de Afdeeling Amsterdam, sluit de Voorzitter met de beste wenschen voor de Maatschappij en hare leden de vergadering.

Aldus opgemaakt naar de aanteekeningen, gehouden op deze vergadering.

De Secretaris,
C. T. J. LOUIS RIEBER.

NAAMLIJST DER LEDEN

VAN DE

Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst

1883.

Beschermheer Z. M. DE KONING.

BESTUUR:

Amsterdam. C. MUYSKEN, Architekt-Ingenieur. Ridder der Franz Joseph Orde. (*Voorzitter.*)
P. J. H. CUYPERS, Architekt der Rijks-Museum-Gebouwen, Ridder der orde van den Heiligen Gregorius en van de Eikenkroon. (*Vice-Voorzitter.*)
N. REDEKER BISDOM, Architekt. Ridder der orde van de Kroon van Italië. (*Penningmeester.*)
J. R. DE KRUYFF, Architekt, Direkteur der Rijks-School voor Kunstnijverheid, Officier der orde van de Eikenkroon, Ridder der Franz Joseph orde.
T. SANDERS, Civ. en Bouwk. Ingenieur.

Delft. E. GUGEL, Hoogleeraar in de Bouwkunst aan de Polytechnische school te Delft.

Leiden. J. W. SCHAAP, Gemeente-Architekt.

's Gravenhage. J. F. METZELAAR, Rijks-Architekt, Ingenieur over de gevangenissen en rechtsgebouwen, Ridder van de Wasaorde van Zweden.
F. J. NIEUWENHUIS, Architekt, leeraar aan de Akademie van beeldende Kunsten en technische wetenschappen te Rotterdam.

Secretaris: C. T. J. LOUIS RIEBER, Bouwkundig-Ingenieur.

HONORAIRE LEDEN.

Amsterdam. **J. H. Leliman**, architekt, ridder van de Christus-orde en van de Conceiçad, beiden van Portugal, honorair lid en correspondent van de „Société centrale des Beaux Arts" te Parijs, enz.
A. N. Godefroy, architekt.

Antwerpen. **P. J. A. Dens**, gemeente-architekt, Prof. in de bouwk. aan de Kon. Akademie.
J. Schadde, architekt, Prof. in de bouwk. aan de Kon. Akademie, ridder der Leopolds-orde.

Berlijn. **K. Boetticher,** Phil. Dr., Professor aan de Bouw-Akademie en directeur van het Kon. Museum.
H. Waesemann, architekt.
R. Lucae, direkteur der Kon. Bouw-Akademie, Professor van de Kon. technische bouw-deputatie, enz.
F. Adler, Professor aan de Bouw-Akademie, lid der Akademiën te Berlijn, Weenen en St. Petersburg.

Brussel. **Léon Suys,** architekt van den Senaat, officier van de orde van Leopold.
J. J. van Yssendyck, architekt.

Dresden. **C. Graf,** architekt, Hoogleeraar en Direkteur aan de Akademie voor Kunst-Industrie.

Gotha. **L. F. C. Bohnstedt**, architekt, Professor der Keizerl. Akad. van Kunsten te St. Petersburg, Kommand. der orde van St. Jacob van Portugal, enz.

's Gravenhage. Mr. **J. Heemskerk Az.**, Oud-Minister van Binnenlandsche Zaken.
Mr. **C. Fock**, Oud-Minister van Binnenlandsche Zaken. Kommissaris des Konings in de prov. Zuid-Holland.

Hannover. **C. W. Hase**, architekt, Baurath, Professor a. d. Techn. Hochschule.

Lissabon **J. P. N. Da Silva,** architekt van Z. M. den Koning van Portugal, ridder van de orde van den Toren en het Zwaard en van den H. Mauritius en Lazarus van Italië; president van de Vereeniging voor architekten in Portugal.
J. Fergusson, architekt.

Mechelen. **C. Drossaert**, architekt en lid van het Instituut voor schoone kunsten.

München. **E. Lange**, architekt, Professor in de Bouwkunst aan de Polytechnische school te München.

Parijs. **P. Sédille**, architekt. Sekretaris van den Société Centrale des architectes français, ridder van het Legioen van Eer.
César Daly, architekt van de Fransche regeering, ridder van het Legioen van Eer en van de Russische Stanislasorde 3e klasse.
Fleury-Flobert, architekt, ridder der orde van St.-Michel van Beieren, enz. enz.
Charles Garnier, architekt, ridder van de Christus-orde van Portugal, officier v. h. Legioen van Eer, enz. enz.
P. Abadie, architekt, lid der Kommissie van historische monumenten, enz. officier van het Legioen van Eer.
H. M. Lefuël, architekt, kommandeur der orde van het Legioen van Eer enz.
Charles Lucas, architekt, ridder der orde van Karel III van Spanje en van de Christus-orde van Portugal.
L. Reynaud, architekt, Professor in de bouwkunst aan de Polytechnische school, hoofdinspecteur van de bruggen en wegen.

Rotterdam. **A. W. van Dam**, architekt, Ridder der orde van de Eikenkroon.

Rijssel. **J. P. Cannissié**, oud-architekt der stad Rijssel, Eere-Voorzitter der Société des architectes du département du Nord te Rijssel.

Versailles. **C. A. Questel,** architekt van het paleis te Versailles, inspecteur-generaal der rijksgebouwen te Versailles, enz., Officier van het Legioen van Eer.

Weenen. Baron **Ritter H. von Ferstel,** architekt, Ober-Baurath, Hoogleeraar aan de Technische Hochschule.
Baron **T. Hansen,** architekt, Ridder van de Keizerlijk-Koninklijke Oostenrijksche orde van den IJzeren Kroon, van den Heiligen Verlosser van Griekenland en van de orde van den Groothertog van Oldenburg
F. Schmidt, architekt, Professor in de bouwkunst aan de Akademie voor schoone kunsten.
J. Stork, Hoogleeraar aan de Kunst-industrieschool van het Oostenrijksch-Museum.

LEDEN.

Amsterdam.

BESTUUR DER AFDEELING.

N. Redeker Bisdom, *Voorzitter.*
H. J. Wolter, *Vice-Voorzitter.*
J. N. Landré, *Penningmeester.*
P. J. Huibers, *Secretaris.*
P. F. Laarman.
Dan. J. Sanches.
Th. G. Schill.

J. A. Alberdingk Thijm, ridder der orde van den H. Gregorius.
Genootschap: Architectura et Amicitia.
J. van Asperen, bouw- en werktuigkundige bij de staatsspoorwegen.
L. E. Asser, ingenieur bij de Hollandsche spoorweg-maatschappij.
P. Baay, Mr. timmerman en makelaar.
L. van Bakkenes & C°., boekhandelaars en uitgevers.
A. J. van Beek, architekt.
L. Beirer, architekt.
J. J. Bekker.
W. Berghuis, hoofdopzichter bij de gemeentewerken.
A. J. C. J. S. Bergsma, wethouder van publieke werken.
J. G. van Berkum, aannemer.
W. G. van Berkum, Nieuwer-Amstel.
H. P. Berlage, architekt.
A. C. Bleys, architekt.
T. J. Bremmer, bouwkundige.
Erven D. J. van den Brink, Weijntjes & C°., in bouwmaterialen.
G. Brongers, ingenieur.
A. A. M. Bruning, architekt.
G. J. J. Bruineman.
J. Bruyn Aukes, Mr. loodgieter.
Y. Bijvoets Gz., architekt.
J. H. Coelewij.
A. Coops Jr., bouwkundige.
A. J. Croes, handel in bouwmaterialen. (K. L.)
P. J. H. Cuypers, architekt der Rijks-Museum-gebouwen, ridder der orde van den H. Gregorius en van de Eikenkroon.
A. van Delden, architekt.
J. Dirks, hoofdingenieur van den waterstaat, ridder der orde van den Nederl. Leeuw.
J. Döink, in bouwmaterialen. (K. L.)
C. J. van Doorn, ingenieur.
C. Dorland, bouwkundige.
M. O. Doijer, houtkooper.
G. J. van Eden, bouwkundige. (B. L.)
C. P. van Eeghen, ridder der orde van den Nederl. Leeuw.
L. E. Eimer, ingenieur bij de staats-spoorwegen.
H. F. Ehrhardt, architekt.
W. J. van Elden Hz.
Ferd. Engers, in bouwartikelen.
W. P. Eskes.
J. J. Eyrond, Mr. timmerman en makelaar.
Joh. Franse, Beeldhouwer.
P. J. Gabriël, architekt.
A. L. van Gendt, ingenieur-architekt.
A. G. de Geus, technisch geëmployeerde bij de Duin-waterleiding-maatschappij.
A. N. Godefroy, architekt. Eere-lid der Maatschappij.
J. Gosschalk, ingenieur-architekt, lid van den Gemeenteraad, ridder van de Franz Joseph-orde.
J. J. Goseling, Mr. timmerman.
P. W. C. de Graaf, bouwkundige.
B. de Greef Jz., stads-architekt, officier der orde van de Eikenkroon.
J. Greiner, bouwkundige.
H. Groenendijk, Mr. timmerman
J. A. Haak.
J. D. P. Haalmeijer, aannemer.
J. de Haan, architekt.
J. L. Hageman, Mr. timmerman.
W. Hamer, architekt.
J. F. van Hamersveld, bouwkundige.
M. Hartmann, spiegelfabriekant.
J. B. E. Hauët, opzichter bij de gemeentewerken.
D. H. Haverkamp, bouwkundige.
A. K. F. R. van Hasselt, ingenieur, Holl. Spoorw. maatsij.
C. C. van der Heide, Mr. timmerman en aannemer.
H. Th. C. Hellings, koopman.
S. P. Herfst, bouwkundige.
F. W. Hesse, bouwkundige.
H. A. J. T. Hissink, bouwkundige. (B. L.)
N. A. van der Hoeven, in bouwmaterialen. (K. L.)
J. W. Hoffmann.
A. R. Hol, Mr. timmerman.
D. A. Hoogendijk, bouwkundige.
J. Hopman. (K. L.)
P. J. Huibers, opzichter 1e kl. bij de Staats-spoorwegen.
J. Huizinga, bouwkundig opzichter.
G. J. Jansen, décorateur.
H. G. Jansen, bouwkundig opzichter.
J. A. de Jonge (firma Carl Weber & Co.)
T. P. de Jonge, Mr. loodgieter. (K. L.)
J. W. Jutte.
H. Kaufman.
A. J. Kikkert, (Nieuwer-Amstel.)
Jacob F. Klinkhamer, bouwk.-ingenieur.
J. W. de Heer Kloots, aannemer.
J. Kluit, ingenieur van den waterstaat.
W. D. J. Koentz, civiel-ingenieur.
J. Kok Jr., civiel-ingenieur. (B.L.)
J. Kooy, Mr. timmerman en aannemer.
H. J. Koper, aannemer.
J. Koster, aannemer.
J. Krabbendam Jr. Mr. timmerman en makelaar.
G. Krook Pz., architekt
R. Kroon aannemer, te *Buiksloot.*
J. R. de Kruyff, ingenienr-architekt, direkteur der Rijks-School voor Kunstnijverheid, officier der orde van de Eikenkroon, ridder der Franz-Joseph-orde.
M. Kuiper, schilder.
De Rijks-School voor Kunstnijverheid.
P. F. Laarman, architekt.
Landré en Glinderman, werktuigkundigen.
J. N. Landré, bouwkundige.
E. de Langen, in bouwmaterialen.
J. L. de Langen, élève-bouwkundige.
Th. de Langen, lid der firma Folkers en & C°.
W. Langhout Gz., bouwkundige.
D. de Leeuw Jr.
Th van Leeuwen.
J. H Leliman, architekt, ridder van de Christusorde en van de Conceiçad, beiden van Portugal, honorair lid en correspondent van de Société centrale des Beaux-Arts te Parijs, Eere-lid der Maatschappij, enz.
Mr. H. J. van Lennep, lid van den Gemeenteraad, ridder der orde van den gouden Leeuw van Nassau.
Mr. H. S. van Lennep, advocaat en lid van den Gemeenteraad.

Loman, Kirberger & Van Kesteren, boekdrukkers. (K.L.)
J. van Looy. architekt.
J. M. van der Made, direkteur der Kon. Fabriek van stoom- en andere werktuigen.
C. J. Maks Jz., aannemer. (K.L.)
G. D. Martens, Mr. stukadoor
J. H. Martens, Mr. stukadoor. (K.L.)
G. Matthieu.
C. P. Metelerkamp, lid van den Gemeenteraad. (K.L.)
H. Meijers Pzn. (B.L.)
J. W. Meijer, sectie-Brandmeester.
M. Mendes da Costa, steenhouwer.
H. Moen G.Pz., bouwkundige en makelaar.
D. C. Molenkamp, hoofdopzichter bij de maatschappij: *Tot bevordering van landbouw en landontginning.*
J. A. Mulock Houwer, Bouwk. en Civiel-Ingenieur.
De Erven H. van Munster & Zoon. (K.L.)
C. Muysken, architekt-ingenieur, ridder der Franz-Jozeph orde.
L. J. Neumeijer, Mr. timmerman en makelaar.
J. G. van Niftrik, Stads-Ingenieur.
G. S. Nout, aannemer.
J. Oldigs, Mr. stukadoor.
Jb. Olie Jbz., Direkteur der Ambachtschool.
J. A. van Ommen van Guijlik, Direkteur der Creosoot-fabriek.
A. Oostmeijer. (B.L.)
E. Overlack, kunst- zandsteenfabriek „de Amstel."
J. Parthesius, bouwopzichter.
W. Paton Walsh, direkteur der Asphalt-Company.
B. van de Pavert. (B.L.)
H. W. Peeters, hoofd-opzichter der Gerechtsgebouwen in Noord-Holland.
H E Rademaker.
N. Redeker Bisdom, architekt, ridder der orde van de Kroon van Italië.
F. A. Reimeringer, lithograaf.
A. H. P. Reijdon.
C. T. J. Louis Rieber, bouwkundig-ingenieur.
J. A. Rooseboom, architekt.
J. P. F. van Rossem, architekt.
J. G. M. Roijaards, ingenieur.
J. A. Roijer, ingenieur bij de Staats-spoorwegen.
P. S. Rijnierse, bouwkundige.
G. B. Salm, architekt.
Daniel J. Sanches, architekt.
T. Sanders, civiel- en bouwk. ingenieur.
Scheffer, opzichter sted. werken.
J. N. Scheltema, in fijne bouwartikelen.
Th. G. Schill, civiel-ingenieur en architekt.
J. H. Schmitz Jr., architekt.
J. G. Schreuder, houthandelaar.
J. A. Schuurman, direkteur der openbare werken.
J. A. Sieuwe Jr., Mr. timmerman.
M. Spaanderman Jr., bouwkundige.
J. W. H. van Staa, Mr. timmerman.
J. F. Staal, aannemer.
J. van Stavel.
J. G. Stemler Cz, boekhandelaar.
L. J. van Straaten, handelaar in fijne houtwaren.
F. W. Stroër, Mr. timmerman.
J. G. Tersteeg, Mr. timmerman en makelaar.
J. van Tetterode Jr., opzichter bij de Rijks-Museum-gebouwen.
A. Valleggia, bouwkundig teekenaar.
Mr. J. J. M. Viotta, hoofdcommies bij de afdeeling Publieke werken.
J. Visser Jr.
W. P. Voorham, Mr. timmerman.
P. van Voornveld, Mr. timmerman.
H. D. van Voorthuisen, bouwkundige.
W. Voskuijl, aannemer.
J. H. A. Eliza de Vries, onderwijzer in de bouwkunst aan de Hoogere Burgerschool. (K.L.)
A. van de Vijsel, houthandelaar.
W. de Waal, aannemer.
H. C. Warnink, Mr. timmerman en makelaar.
Dr. G. F. Westerman, direkteur v. h genootschap: *Natura Artis Magistra,* officier der orde van de Eikenkroon en ridder der orde van den Nederl. Leeuw. (K. L.)
C. Wiegand, Mr. timmerman en makelaar.
H. J. Wigman, bouwkundige.
A. van Willes, bouwkundige. (B. L.)
P. N. Wolff, Mr. timmerman en makelaar.
H. J. Wolter, civiel-ingenieur.
G. A. Zeeman. (B. L.)
J. Zimmer Johz., Mr. smid en ijzergieter. (K. L.)
C. de Zwaan Jr., aannemer.

Alkmaar, c. a.

W. F. du Croix, gemeente-architekt. *Correspondent.*
N. A. Schelling, technoloog, direkteur der Nederl. kunstzandsteenfabriek, te *Beverwijk.*
W. F. Stoel, industrieel.
M. J. Stucki, architekt, onderwijzer in de bouw- en teekenkunst.
P. B. Weehuizen, opzichter van den waterstaat.
C. Zander, *Oude Niedorp.*

Amersfoort, c. a.

W. H. Kam, gemeente-architekt. *Correspondent.*
H. De Boer, Mr. timmerman en houtkooper, te *Barneveld.*
Jr. J. Hartsen, direkteur der gasfabriek, te *Baarn.*
C. A. Huijgen, civiel-ingenieur.
C. W. van de Kasteele, kapitein-ingenieur.
C. C. Jurling, controleur, te *Nijkerk.*
R. Jurling, Mr. timmerman, te *Nijkerk.*
J. Chr. Meischke, opzichter-kazernebouw.

Antwerpen.

Edm. Leclef, bouwmeester.

Arnhem, c. a.

BESTUUR DER AFDEELING.

J. C. Stoeller, Wzn., *Voorzitter.*
M. A. van Wadenoijen, 2e *Voorzitter.*
F. Lz. Berghuis, *Penningmeester.*
J. H. Persijn, *Bibliothekaris.*
J. H. Hollenbach, *Sekretaris.*

De Ambachtschool.
B. A. Berends, architekt en Mr. timmerman.
G. B. Berends, Mr. steenhouwer en metselaar.
J. G. van den Berg, eerstaanw. ingenieur bij de Staats-spoorw., ridder 3e kl. van de Kroon-orde van Pruisen.
C. Blok.
J. W. Boerbooms, architekt.
V. G. A. Bosch, bouwkundig-ingenieur.
J. C. Carmiggelt, aannemer te *Brummen.*
P. Gebhard, te *Oosterbeek*
F. W. van Gendt, JGz., architekt en ingenieur.
W. J. de Groot, opzichter teekenaar te *Velp.* (B. L.)
L. Hasselbach, Mr. steenh., metsel. en koopman.
H. J. Heuvelink jr., architekt.
J. H. Hollenbach, architekt, timmerman en metselaar.

W. F. G. L. van Hooff, kapit-ingen., te *Spankeren.*(K.L.)
J. W. Kaiser, kapitein-ingenieur eerstaanw.
C. Klapwijk.
J. A. Knoops, Mr. steenhouwer en metselaar.
W. G. Lensink, Mr. timmerman en aannemer.
G. F. Moele Bergveld, architekt.
W. A. Nicola, architekt en Mr. steenhouwer.
B. J. Ouendag, architekt.
J. H. Persijn, architekt.
H. Portheine Jr., opzichter van den Waterstaat.
E. Riepma, leeraar aan de Ambachtschool.
H. Th. Roelofsen, Jz., Mr. timmerman.
E. Scheltema, te *Oosterbeek.*
M. W. Smijtink, bouwkundige, te *Oosterbeek.*
Ph. W. van der Sleyden, ingen. van den waterstaat.
M. K. Smit, architekt te *Dieren.*
J. C. Stoeller Wzn., terra cotta fabrikant.
F. G Traanboer, frabrikant van smidswerken.
Dr. A. Vrolik, (*Huize Haagstede*) *Utrechtsche weg bij Arnhem.*
J. G. Veldman, opzichter bij de Rijnspoorw.-Maats.
M. A. van Wadenoijen, opzichter bij den aanleg van Staatspoorwegen
E. Wansink, Mr. timmerman.
S. Wijn, bouwk. opzichter, *Klingelbeek bij Arnhem.*

Breda, c. a.

P. van de Erve, hoofdopzichter der domeinen, *Correspondent.*
F. A. Baggerman, te *Bergen-op-Zoom.*
A. C. Buyzerd, bouwkundige.
De Koninklijke Militaire Akademie.
W. C. Koomans, civ. en bouwk. ingenieur, leeraar aan de Kon. Mil. Akademie.
G. Lamers, provinciaal-opzichter.
J. J. van Langelaar, architekt te *'s Prinsenhage.*
W. van Langeveld, bouwkundige.
J. Leijdsman, architekt
J. J. Nooteboom.
R. H. C. van Someren, achitekt, te *Bergen-op-Zoom.*
B. Wevels.

Brussel.

J. A. Amiabel. (B. L.)

Delft, c. a.

G. J. Morre, leeraar in de bouwkunst aan de Polytechnische school. *Correspondent.*
J. Bartels, gemeente-architekt, te *Maassluis.*
F. W. Braat, Mr. loodgieter.
F. A. Q. van Gelder (huize Kraaijenburg), *Rijswijk.*
C. J. de Bruyn Kops, gemeente-architekt.
J. Th. Cuypers, student a. d. Pol. school.
E. Gugel, hoogleeraar in de bouwkunst aan de Polytechnische school.
G. H. W. van Haeften, kapitein-ingenieur bij het Oost-Indische leger.
J. P. Henneveld, Mr. timmerman.
F. M. L. Kerkhoff, bouwk. en civ. ingenieur.
A. Lecomte, leeraar aan de Polytechnische school.
Ph. Lindo & C°., cementsteen- en buizenfabriekanten te *Vrijenban.*
A. N. de Lint.
P. J. Mouthaan, hoofd-ingenieur, adviseur der Holl. Spoorwegmaatsch., offic. der orde van de Eikenkroon.
E. J. Niermans, student a. d. Polytechnische school.
De Polytechnische school
B. Schelling, adsistent bij het onderwijs in de bouwk. aan de Polytechnische school.
J. Thooft, fabriekant van Delftsch aardewerk.

Deventer, c. a.

H. van Harte Mz., architekt. *Correspondent.*
G. Beltman, aannemer.
J Bosch, architekt der gemeente *Lochem.*
W. J. Kolkert, aannemer.
J. H. Makkink, gemeente-architekt, te *Harderwijk.*
J. C. Meijer, direkteur der Gasfabrijk, te *Goor.*
J. Moll, architekt, te *Hengelo.*
M. J. Muiderman, aannemer.
H. Rozeman, gemeente-opzichter, te *Coevorden.*
C. R. van Ruijven, hoofdopzichter van fortificatiën.
D. Toepoel, adsistent gemeente-architekt.
De Vereeniging tot bevordering van den bloei van alle ambachten of vakken, enz.
H. Visscher, bouwkundige.

Dordrecht, c. a.

C. C. van Rijsbergen, *Correspondent.* Direkteur der Gemeentewerken.
G. F. Beumer, opzichter van den waterstaat.
De Burger Avondschool der gemeente.
M. J. van Dijke, Direkteur aan de Burger Avondschool.
A. Leeflang, bouwkundige.
A Pijl, aannemer, te *Alblasserdam.*
H. van der Sande Gzn., lid der firma H. F. Oudewater & C°, stoom- tras- & taanmolenaars.
P K. Tenenti, Mr. metselaar.
H. W. Veth, architekt.
A. Volker, aannemer, te *Hoek van Holland.*
H. Vriesendorp Jr., lid van den Gemeenteraad.
Ph. J. Waller, ingenieur bij de Staats-spoorwegen.

Dragten, c. a.

D. D. Duursma, gemeente-architekt. *Correspondent.*
H. van Dam Hzn., aannemer en kastenmaker te *Gorredijk.*
L. de Goed, polderopzichter te *Beetsterzwaag.*
B. H. Kloosterman, bouwkundige.
A. Kooistra, architekt, te *Gorredijk.*
O. M Meek, houthandelaar, te *Donkerbroek.*
J. A Meesen, architekt der gemeente *Opsterland* te *Beetsterzwaag.*

Frankfurt a/M.

Johann Odorico, mozaik-terrazzo-fabrikant.

Goes, c. a.

J. H. Hannink, architekt. *Correspondent.*
D. de Koning, gemeente-bouwmeester en leeraar bij het middelbaar onderwijs.

Gorinchem, c. a.

C. L. Loeven, gemeente-architekt. *Correspondent*
H. Berghuis, fortificatie opzichter, te *Woudrichem.*
L J. de Borst Verdoorn, aannemer, te *Ameide.*
J. Dik Jr., Mr. timmerman, te *Leerdam.*
G. van Erkel, bouwkundige.
G. A. Escher, ingenieur van den waterstaat.
De Gemeente Teekenschool.
L. J. Kesper, ingenieur bij de Staats-spoorwegen.
A. G. de Pater, architekt.
A. Sluis, opzichter van den waterstaat.
M. A. Treffers, bouwkundige.

Gouda, c. a.

L. Burgersdijk, gemeente-architekt. *Correspondent.*
De Burger Avondschool.
C. C. J. Hoogendijk, aannemer.
W. Hoogendijk Wz., houtkooper.
H. J. Nederhorst, aannemer en Mr. timmerman.
L. F. Redeker, gemeente-architekt, te *Schoonhoven.*

'sGravenhage, c. a.

BESTUUR DER AFDEELING.

H. P. Vogel, *Voorzitter.*
J. van Lith Jr., *Onder-Voorzitter.*
G. H. Bauer, *Penningmeester.*
F. H. van Malsen.
H. Wesstra, Jr.
G. J. Morre.
P. Tirion, *Secretaris.*

De Akademie van beeldende kunsten.
De Ambachtschool.
L. Arnold, opzichter der Justitie-gebouwen.
H. E. de Baan, bouwopzichter, te *Scheveningen.*
G. H. Bauer, huisschilder.
H. F. W. Becking, kapitein-ingenieur, te *Hoek van Holland.*
A. van Beek, opz. bij de gebouwen van het onderwijs.
H. van Bergen Henegouwen, aannemer.
P. Bodaan, bouwkundige. (B. L.)
H. L Boersma, direkteur der Ambachtschool. (K. L.)
H. J. van den Brink, architekt.
G. Brouwer, architekt.
A. A M. Bruning, architekt.
J. Claus, Mr. loodgieter.
J. J. van Coeverden, direkteur van de ijzergieterij de Prins van Oranje.
T. C. A. Colenbrander, architekt.
J. J. Delia, architekt, ridder der orde van de Eikekroon.
H. J. P. F. van Ewijk, opzichter over de landsgebouwen. (B. L.)
I. F. L. Frowein, architekt.
W. Gabel, bouwkundige. (B. L.)
B. G. Gerritsen, bouwkundige.
G. P. Grandia, boek- en kunsthandelaar.
M. C. Haakxman.
C. Hartman, Mr. timmerman, te *Loosduinen.*
Hoofdbureau der Genie, *Batavia,* adres: Gebr. van Cleef.
Jhr. J. E. Hoeufft van Velzen.
H. F. van Houten, bouwkundige. (B. L.)
J. H. Huijgens, civ.-ingenieur, direkteur der ijzergieterij de Prins van Oranje.
L. H. J. Jennissen, hoofd-opzichter over de gevangenissen en gerechtsgebouwen.
A. Jentink, kapitein-ingenieur.
W. de Jong, bouwkundige.
N. J. Kamperdijk, architekt, te *Voorburg.*
J. Kapitz, Mr. timmerman.
W. T. Kockx, bouwkundige.
L. J. C. Koderitsch, bouwkundige.
H. van der Kooij, bouwkundige.
J. Kranenburg, opzichter bij den bouw van het Ministerie van Justitie.
W. Kromhout Czn. (K. L.)
J. K. M. Lindhout, opzichter bij de Staats-spw.
J. van Lith Jr, Mr. timmerman.
J. Lokhorst, architekt bij het Ministerie van B. Z.
J. H. Looisen, architekt.
I. P. J. Lorrie, te *Rijsw. weg* bij 's Gravenhage. (B. L).
I. M. L. Lotz, opzichter b/d gemeente-werken.
F. H. van Malsen, aannemer.
F. Th. de Mazure Jr., bouwkundige, te *Scheveningen.*
J. F. Metzelaar, Rijks-architekt, ingenieur over de gevangenissen en rechtsgebouwen, ridder van de Wasa-orde van Zweden.
W. C. Metzelaar, Rijks-architekt, ingenieur over de gevangenissen en rechtsgebouwen.
J. H. Mialaret. (B. L.)
N. Molenaar, bouwopzichter.
H. J. Mondt.
I. G. Mouton.
J. H. Muller, techn. direkteur der IJsel Stoom-Tramweg-Maatschappij.
J. Mutters, bouwkundige.
A. Nater, bouwkundige.
J. J. van Nieukerken.
A. Noordendorp, bouwopzichter.
E. H. Overbosch, opzichter bij de gemeentewerken.
J. Peppink, te *Scheveningen.* (B. L.)
C. H. Peters, bouwkundige voor de landsgebouwen.
J. H. Pfeiffer, bouwkundige.
J. C. Pietersen, aannemer der gemeente-werken.
C. F. Rademaker, bouwopzichter.
B Reinders, architekt-direkteur der gemeentewerken.
K. G. Reuvekamp, bouwkundige. (B. L.)
Jr. B. W. F van Riemsdijk, civ. en bouwk. ing.
J. G. P. Roel, opzichter bij de landsgebouwen. (B L.)
J. Roermeester, Mr. timmerman.
E. M. Rood, Mr. timmerman.
C. J. van Roode Jz., Mr. metselaar en aannemer.
A. Roodenburg, architekt.
H. S. J. Rose, hoofdingenieur van den waterstaat, ridder der orde van den Ned. Leeuw.
W. C. van Rijswijk, Mr. timmerman.
C. Schelling. (B. L.)
I. E. N. Schimmelpenninck van der Oije, luit. kolonel der Genie, adj. van Z. M. den Koning.
J. A. Schroot, Mr. metselaar en loodgieter.
M. L. Schroot.
W. A. Schroot, Mr. metselaar.
F. H. Siebenhaar, beeldhouwer.
J. van Sluis, opzichter bij de landsgebouwen.
Th. L. D. Smeele.
W. A. Smit, bouwkundige.
W. C. A. Staring, referendaris bij het Min. v. W. H. en N.
J. Steenbeek, bouwopzichter.
G. L. M. Steffelaar. (B. L.)
A. Stigter, bouwkundige.
K. Stoffels.
Jonkhr. Mr. V. E. L. de Stuers, advocaat, referendaris bij het Ministerie van Binnenlandsche Zaken. Commandeur der Franz Jozeph orde.
W. Swaneveld.
W. P. Teeuwisse, aannemer.
H. Timmermans, opzichter bij het Fort a. d. *Hoek v. Holland.*
P. Tirion, gemeente-architekt.
H. Tol, opz. b. d. Spoorwegen.
J. C. Tom, bouwkundige.
S. J. Trommel, Mr. timmerman.
F. J. A. Verhoef, aannemer.
A. G. Verschoor, architekt.
A. van Vlijmen, Mr. stukadoor.
H. P. Vogel, architekt, 2de direkteur en hoofdonderwijzer in de bouwkunst aan de Akad. van beeld. kunsten.
C. W. de Vos.
J. Vos, aannemer.
Mr. J. W. J. baron de Vos van Steenwijk.
H. J. Voogden, bouwkundige. (B.L)

G. van der Voort.
I. H. Vreeswijk, architekt.
H. Wesstra Jr., architekt.
J. W. Witsen Elias, eerstaanwezend ingenieur bij de Staatsspoorwegen.
J. J. C. de Wijs, Mr. metselaar.
C. Zemel Jr.
A. Zwanenburg, bouwkundige.
M. A. de Zwart, bouwkundige, te *Voorburg*.

Groningen, c. a.

J. P. Hazeu, architekt. *Correspondent.*
J. Bauer, stads-bouwmeester, te *Winschoten.*
B. Cremer, opzichter van het waterschap Oldambt, te *Nieuwwolda.* (B.L.)
D. Edzards. (B.L.)
K. Hoekzema, architekt.
T. R. Huizinga, opzichter te *Uithuizen.*
E. D. J. de Jongh Jr., bouwkundige.
J. B. Jager, architekt, aannemer.
A. R. Kramer, architekt.
H. J. Kruizinga, Mr. timmerman en aannemer, te *Blijham.*
J. W. Maris, architekt.
G. Nijhuis, bouwkundige. (B.L.)
J. Penterman. (B.L.)
H. Raammaker, opzichter van den waterstaat.
J. B. Riga. (B.L.)
C. Roggenkamp, bouwkundige, te *Appingadam.*
A.. Schotanus, architekt en landmeter, te *Zuidhorn.*
W. P. Stratingh, opzichter van den waterstaat te *Delfzijl.*
H. Wind, deskundige van het waterschap Hunsinge, te *Onderdendam.* (B. L.)
W. Wolters. (B.L)
H. A. Zondag, bouwkundige, te *Midlaren*, gemeente *Zuidlaren.*

Haarlem, c. a.

BESTUUR DER AFDEELING.

J. H. Stoel Az., *Voorzitter.*
A. van der Steur Jr., *Vice-Voorzitter.*
Jacques Leijh, *Secretaris*
H. J. Geijl, *Vice-Secretaris.*
E. von Saher, *Penningmeester.*

J. van Amstel DJz., Mr. timmerman.
J. E. van den Arend. oud gem-architekt.
De Stads Bibliotheek.
Th. Bierhorst.
G. P. Beccari, Mr. timmerman.
A. Biemond Jr, aannemer, te *Hillegom.*
Dr. Th. Borret, R. K. pastoor aan de *Vogelenzang*, lid der Kon. Akad. van Wetenschappen.
H. M. Buijen van Weelderen, architekt, ridder de Medjidié-orde.
J. W. G. Droste, bouwkundige.
P. Kleiweg Dijserinck, bouwkundige.
A. J. C. van Gemund, bouwkundige.
H. J. Geijl, Mr. timmerman en aannemer.
P. Kolpa. (K L.)
I. C. Kruseman. (K,L.)
J. B. Lasschuit
J. Leijh, gemeente architekt.
M. T. Leijh, leerling bouwk.
J. G. Michielse, opzichter van de *Haarlemmermeer.*
Jonkhr. J. W. M. van de Poll, civiel-ingenieur.
A. Reijnders Jz., Mr. metselaar en steenkooper.
S Roog, architekt.
L. Rouwens, Mr. timmerman, te *Bloemendaal.*
S. R. Rijnierse, Mr. timmerman, te *Overveen.*
I. Scholtens. (K.L.)
Jhr. J. Schorer, te *Groot Bentveld bij Haarlem.*
J. C. Sonneveld, bouwkundige, te *Overveen.*
S. I. Graaf van Limburg Stirum, te *Bloemendaal.* (K.L.)
I. H. Stoel, Jr., te *Bloemendaal.*
L. Sabelis Jr, Mr. steenhouwer.
E. von Saher, conservator van het kunstnijverheids-museum.
A. van der Steur Jr., architekt.
A. J. Stoel Az., Mr. metselaar.
J. H. Stoel Az.
Jonkhr. G. F. van Tets, kommies bij het prov. gouv.
Dr. J. van Vloten. (K.L.)
J. J. de Waal Malefijt, Mr. metselaar, te *Overveen.*
B. Zuithof, aannemer.

Havelte, c. a.

. . . . . *Correspondent.*
W. J. Klerk de Reus, technisch ambtenaar bij de Staats-spoorwegen, te *Meppel.*
H. Rozema, Mr. timmerman, te *Koevorden.*
N. O. Veenstra, Mr. timmerman, te *Wolvega.*

De Helder, c. a.

N. J. Leijer, gemeente-bouwmeester. *Correspondent.*
H. J. Janzen Sz., aannemer, te *Nieuwe Diep.*
Vereeniging tot bevordering der bouwkunst voor Schagen en omstreken, A. W. Gezellen, bouwkundige, *Voorzitter.*
J. Spruit. (B.L.)
J. Schol, bouwkundige, te *Nieuwe Diep.* (B.L.)
J. A. Vonk, architekt, te *Nieuwe Niedorp.*
A. Vos, Rz, Mr. timmerman en aannemer
D. de Vries, Mr. timmerman en aannemer.

'sHertogenbosch, c. a.

J. J. H. Bolsius, architekt. *Correspondent.*
A. C. Broekman, eerstaanwezend ingenieur bij de Staats-spoorwegen.
H. R. Hendriks, aannemer, te *Oss.*
A. M. K. W. Baron van Ittersum, hoofd-ingenieur van den Waterstaat.
H. P. Koenen, opzichter bij den provincialen waterstaat, te *Vegchel.*
D. E. C. Knuttel, civiel en bouwkundig ingenieur.
J. M. Nabbe, gemeente-architekt.
H. van Schevichaven, ingenieur bij den provincialen waterstaat.
C. J. Smith, opzichter bij de Staatsspoorwegen.
P. H. Stornebrink, gemeente-opzichter.
C. A. Wilbers, bouwkundige.
H. Wijnands, opzichter van den provin. waterstaat.

Hoorn, c. a.

B. Blanken, oud-gemeente-architekt. *Correspondent.*
A. D van Balen Blanken bouwk., te *Benningbroek.*
J. Blaauw, Mr. timmerman.
J. C. de Groot, bouwkundige, te *Enkhuizen.*
G. J. Hennink, gemeente-architekt.
B. Hoogenboom ingenieur van den waterstaat.
A. Kater Jz., opzichter bij de vier Nieuwdorper-Kogge.

F. van der Lijn, Mr timmerman.
J. Schroeder van der Kolk, ingenieur bij de Staats-spoorwegen.
De Stedelijke Regeering.
T. C. van der Sterr, provinciaal opzichter van den Waterstaat
A. Stoutjesdijk, beëdigd landmeter en opzichter van Drechterland.
K. Swagerman, Pz., opzichter van Drechterland, te *Bovencarspel.*
H. Vollewens, Mr. timmerman en aannemer.
A. T. van Wijngaarden, gemeente-architekt, te *Medemblik.*
Jb. Zeijlemaker, Mr timmerman en aannemer.

Leeuwarden, c. a.

BESTUUR DER AFDEELING.

J. E. G. Noordendorp, *Voorzitter.*
H. R. Stoett Fz. *Vice-Voorzitter.*
S. Baron, *Seeretaris.*
J. Vonk, *Penningmeester.*
A. J. Rooseboom.

G. Asman, Sekretaris der Brandwaarb.-Maatschappij.
S. Baron, direkteur der ambachtschool.
A. Bosch, Mr. timmerman en molenmaker.
M. Buwalda, opzichter der gemeentewerken
A. D. G. Ten Doesschate, opzichter van den Rijks-waterstaat.
K. Faber, opzichter der gemeentewerken.
C. W. Finke, fabrikant van cementsteen-werken.
B. A. Gelders, gemeente-architekt, te *Hallum.*
W. C. de Groot, architekt.
Coöperatieve Handelsdrukkerij, direkteur O. Rommerts. (K.L.)
J. Helder Pz., steenfabrikant, te *Dokkum.*
G. H. Hillebrand, ingr. Engelsche Spoorwegen. East London, South Africa.
S. S. Hobma, te *Sneek.*
R. A. Hoogeveen, opzichter, b/d Ned. Tramweg Mij., te *Bolsward.*
N. van der Hoeff, bouwkundige, te *Harlingen.* (K.L.)
J. P. Hogendijk, gemeente-architekt.
J. van Hulst, steenfabrikant, te *Harlingen.*
H. Keijzer, Jr., aannemer.
R. Kielstra, ingenieur der Maatschappij tot landontginning.
H. H. Kramer, architekt.
A. van der Meer, Mr. timmerman en molenmaker, te *Harlingen.*
J. E. G. Noordendorp, direkteur der gemeentewerken.
J. R. Nijdam, architekt, te *Irnsum.*
H. H. Poederbach, gemeente-architekt, te *Bolsward.*
J. Posthuma, Mr. timmerman en archit , te *Harlingen.*
W. A. de Rapper, Jr., aannemer, te *Arum.*
Th. Reijnders. ijzerhandelaar. (K. L.)
A. J. Rooseboon, fabrikant. (K. L.)
A. van Seters, te *Workum.*
P. K. Sikkema, architekt, te *Minnertsga.*
H. R. Stoet, Fz., architekt.
A. Breunissen Troost, architekt, te *Sneek.*
R. Vermeulen, handelaar in bouwmaterialen. (K. L.)
J. Vonk, Mr. timmerman en aannemer.
H. Vrijburg, gemeente-architekt, te *Makkinga.* (K L.)
J. D. van der Weide, bouwkundig opzichter.
W. J. van Welderen, baron Rengers, burgemeester der gemeente Leeuwarden. (K. L.)
A. T. van Wijngaarden, hoofd-opzichter der gemeentewerken. (K. L.)

Leiden, c. a.

BESTUUR DER AFDEELING.

J. W. Schaap, *Voorzitter.*
P. A. van Aken, *Onder-Voorzitter.*
P. G. Lancel, *Sekretaris.*
P. J. Groen, *Penningmeester.*
J. J. Hasselbach, *Kommissaris.*

Afdeeling Leiden en omstreken.
C. Blansjaar, architekt, te *Leiderdorp.*
K. de Boer, opzichter der Akademische gebouwen.
H. A. de la Bije, Mr. schilder. (K. L.)
J. van Dam, Mr. schilder. (K. L.)
G. van Driel, Mr. timmerman, architekt en onderwijzer in de bouwkunde.
P. L. van Erkel, Mr. timmerman.
J. Filippo, Mr. metselaar.
P. J. de Fremery, wethouder.
Genootschap Mathesis Scientiarum Genetrix.
R. A. Heij, te *Hazerswoude.*
J. L. Hoos, steenfabrikant, te Leiderdorp. (K. L.)
O. S. Knottnerus, bouwk opzichter. (B. L.)
W. Kok, Mr. timmerman en architekt.
J. P. de Koning, Mr. timmerman en architekt.
P. G. Lancel, architekt.
Dr. C. Leemans, direkteur van 's Rijks Museum van Oudheden, ridder der orde van den Ned Leeuw., kommandeur der 2de klasse van de Albrechtsorde, officier van den Leopoldsorde, lid der Koninkl. Akad. van wetenschappen. (K. L.)
J. van Lith Jr., architekt. (K. L.)
G. Looman, opzichter 1e kl. bij de gemeentewerken.
Th. Molkenboer, Mr. timmerman, metselaar en architekt.
W. C. Mulder, architekt en onderwijzer in de bouwkunde.
D. Pannevis, Mr. timmerman, te *Oudshoorn a. d. Rijn.*
H. J. Planjer, Mr. metselaar (B. L.)
Dr. W. N. du Rieu, bibliothekaris v. d. bibliotheek der Hoogeschool, ridd. der Albrechtsorde van Saksen.
J. Roem, opz. der Landsgebouwen.
J. W. Schaap, gemeente-architekt.
A. A. R. Verhoog, Mr. metselaar. (K. L.)
Ads. Verhoog. Mr. metselaar.
D. Veilbrief, bouwkundig-opzichter. (B. L.)
Joh. Vlaanderen, bouwkundig opzichter. (B. L.)
R. de Wilde Rz., Mr. behanger. (K. L.)

Maastricht.

M. E. C. Plemp, civiel-ingenieur. *Correspondent.*
W. J. Brender à Brandis, gemeente-ingenieur.
P. W. van Driest, opz. bij de St. Sp., te *Grubbenvorst.*
H. Janzen Bz., civiel-ingenieur.
J. de Kruijff, hoofd-ingenieur van den waterstaat.
J. C. M. Legner, leeraar in het handteekenen, te *Venlo.*
W. van Reij, cement-fabrikant, te *Vaals.*

Middelburg, c. a.

J. A. Frederiks, architekt, *Correspondent.*
J. Tak Brouwer, steenfabrikant.
M. B. G. Hogerwaard, hoofd-ing. van den Provincialen waterstaat in Zeeland.
G. Jeras, aannemer.

P. A. Jongepier, bouwopzichter.
K. J. Kuiler, Mr. timmerman en metselaar.
W. H. Martin, ingenieur-werktuigkundige aan de Kon. maatschappij de Schelde, te *Vlissingen.*
C. Pierssens, architekt, te *Hulst.*
J. van Raalte, direkteur der Kon. maatschappij, de Schelde, te *Vlissingen.* (K. L.)
H. P. van Ree, Mr. timmerman en metselaar.
J. H. van Will, gemeente bouwmeester.

Monnickendam, c. a.

J. van Leeuwen Az., gezworen landmeter, opzichter van waterland en gemeente-architekt. *Correspondent.*
C. de Jong, Mr. timmerman, te *Edam.*
A. W. Reijnders, gemeente-architekt, te *Edam*
A. H. D. Rups, waterschaps-architekt in Noord-Holland, te *Edam.*

Nijmegen, c. a.

J. J. Weve, gemeente-architekt. *Correspondent.*
W. Aberson, architekt.
K. R. Blaauwboer.
J. van den Elft, Mr. metselaar en steenhouwer.
J. A. Giesing, opzichter bij de Staats-spoorwegen, te *Hees.*
N. van Heukelum.
L. E. Hoctin, R. K. priester.
J. Knoops, bouwkundige.
J. Lorentz, hoofd-opzichter bij de Staats-spoorwegen.
W. T. Lucassen, opzichter bij de Staats-spoorwegen.
J. van Meel, steenfabrikant.
J. Paijens, direkteur der gemeente-gasfabriek.
G. Pelt, teekenaar (B. L.)
P. H. Scheltema, bouwkundige.
D. Semmelink.
K. Verburgh, Mr. timmerman en aannemer.
W. J. H. van der Waarden.
M. H. Wouters, Mr. timmerman.

Ouderamstel, c. a.

. . . . . *Correspondent.*
W. Houweling, Mr. timmerman.
L. Pott, aannemer, te *Uithoorn.*
J. A. Schouten, aannemer, te *Mijdrecht.*

Purmerend, c. a.

H. P. van den Aardweg, opzichter van de wegen der zes Noord-Holl. steden.
W. Francken Az., opzichter van het waterschap de Purmer.
J. J. R. Grinwis, adjunct-ingen. b. d. Staats-spoorwegen.
D. Kerkhof, te *Kerkhof.* (B L.)
M. Klerk, te *Warder.* (B.L.)

Roermond, c. a.

N. van der Schuit.
S. H. P. C. Breukel, opz. v. d. Rijks-waterstaat, te *Weert* (*Limburg.*)

Rotterdam.

BESTUUR DER AFDEELING.

H. Cramer, *Voorzitter.*
W. C. Coepijn, *Vice-Voorzitter.*
T. L. Kanters, *Penningmeester.*
W. C. van Goor, *Correspondent.*
H. J. Dupont, *Commissaris.*
J. A. Voorhoeve, „
J. C. van Wijk, „
G. J. van der Goes, *Sekretaris.*

Akademie van beeldende kunsten en technische wetenschappen.
A. van Ameijden van Duijm, architekt.
G. Bakkus, bouwkundige. (B.L.)
Jr. W. J. Backer, civ. ingenieur, ridder der orde van den Nederlandschen Leeuw.
B. H. Beijderwellen, architekt en Mr. timmerman.
P. Bleijenburg, Mr. metselaar.
C. Boer, Mr. timmerman, te *Kralingen.*
A. T. van den Boom, inspecteur over het bouwen.
E. A. Braat, bouwkundige.
Jr. P. H. A. Martini Buijs, ingenieur bij de Staats-spoorwegen.
W. C Coepijn, architekt, te *Kralingen.*
H. Cramer, architekt, aannemer en mr. metselaar.
A. W. van Dam, architekt, ridder der orde van de Eikenkroon.
H. Dekker, Mr. metselaar.
A. Dirkzwager, te *Moordrecht.*
H. J. Dupont, Mr. timmerman.
C. H. Eckhardt, fabriekant van spiegels en ornamentist.
E. G. A. Fol, architekt.
G. J. van der Goes, hoofd-opzichter der gevangenissen en rechtsgebouwen.
W. C. van Goor, architekt.
Gouverne en Doon, Mrs. timmerlieden.
G. J. de Haas, Mr. timmerman.
A. den Hartigh, bouwkundige. (B.L.)
A. van der Heijden, bouwkundige.
L. van den Hoonaard, architekt, te *Abbenbroek.*
G. J. de Jongh, direkteur der Gemeente-werken.
T. L. Kanters, mr. timmerman en metselaar.
C. A. Karseboom, te *Ridderkerk.*
G. J. Kelk, architekt.
S. Lantinga Az. onder-direkteur der ambachtschool, te *Kralingen.*
H. A. Lieuwens, mr. metselaar.
H. van der Linden Dz., mr. loodgieter, ridder der orde van de Eikenkroon.
A. A J. Margrij, architekt.
E. J. Margrij, architekt.
J. Massens Wzn., lid der firma de Lint & C°. (K.L.)
L. J. Neijenhuis, hoofd-opzichter der Gemeente-werken.
A. Nolen, bouwkundige.
P. J. van Oversteg, bouwkundig teekenaar.
A. Piena, timmerman, te *Kralingen.*
J. van Prooije, aannemer.
W. G. van Roekel, opzichter 1e klasse bij de Staats-spoorwegen.
Carl. F. Schade, bouwkundige.
P. J. van Schaik, architekt en Mr. timmerman.
H. C. Scheffel Gz. te *Sliedrecht.*
G. Scholten, direkteur der akademie van beeldende kunsten.
J. Schotel, ingenieur-architekt.
J. H. Schouten, bouwkundige.
J. Verheul Dz., architekt.
J. Visser, architekt.
C W. van Vleuten, Mr. timmerman.
Voorhoeve en Weeldenburg, architekten.
H. W. Vrolijk, Mr. timmerman en metselaar.
G. Vuijk, hoofd-ingenieur bij de Gooische stoomtram.
H. Wakkie, hoofd-ingenieur 2e kl. bij den waterstaat in Ned. Indië.

I. J. van Waning, ingenieur-architekt.
N. J. Weeldenburg, Mr. timmerman.
H. Weijmans Ligtenberg, lid van den Gemeenteraad.

Schiedam, c. a.

J. J. Vormer, architekt. *Correspondent.*
N. Biezeveld, gemeente-architekt, te *Delfshaven.*
E. Blok, Mr. timmerman, te *Vlaardinger-Ambacht.*
A. Bubberman, opzichter der gemeentewerken.
M. van Erkel, gemeente-architekt.
J. Feteris.
A. F. Gips & C. Rosse, decorateurs.
A. D. Heederik.
W. A. Hoek, bouwopzichter.
C. van der Loo, Mr. timmerman, te *Kethel.* (K.L.)
J. Struijk, Jz., te *Pernis.*
T. H. Ritman, Mr. timmerman. (K. L.)
A. van der Wilde, te *Delfshaven.*
N. G. Wouterlood.
C. Zoetmulder, Mr timmerman.

Utrecht, c a.

BESTUUR DER AFDEELING.

F. J. Nieuwenhuis. *Voorzitttter.*
Alb. Nijland, *Vice-Voorzitter.*
J. T. Kok, *Penningmeester.*
D. Kruijf.
I. H. J. van Lunteren, *Sekretaris.*

Jonkhr. J. J. van Asch van Wijck, steenfabriek. (K.L.)
T. C. Bölger, bouwkundige.
J. N. Breebaart, bouwinspecteur.
P. N. Broers, architekt.
G. G. G. Canter Cremers, te *Culemborg.*
R. J. Castendijk, ingenieur van den Waterstaat.
G. J. Cubes, Mr. metselaar en bouwkundige.
R. Diks, aannemer.
J. Th. Dobbe, bouwkundige.
F. M van Panthaleon Baron van Eck, kapitein-ingenieur.
P. A. Frijlink, E. Mzn., architekt.
W. F. van der Geer.
C. H. de Haart, Mr. steenhouwer.
A. D. Hamburger, eigenaar der Ned. zinkpletterij.
H. van Hilten, Mr. timmerman, te *Baambrugge.*
P. J. Houtzagers, architekt.
W. A. G. Jansen, aannemer.
E. Jelsma, direkteur der Ambachtsschool.
J. Kalff, hoofd-ingenieur b/d Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.
D. L. van Kent, Mr. timmerman.
P. Kleijnhens, 1e luitenant-ingenieur.
J. T. Kok, hoofd-opzichter bij de gemeentewerken.
D. Kruijf, bouwkundige.
Joh J. van Leeuwen, Mr. timmerman en aannemer.
P. J. van Leeuwen (K.L.)
P. C. J. Lington (B.L.)
H. Linse, civiel-ingenieur.
A. van der Lip, bouwkundige.
I. H. J. van Lunteren, architekt.
H. A. Martin, fabrikant van faïence-kachels en ornementwerk, te *Zeist.*
N. H. Nierstrasz, ingenieur.
F. J. Nieuwenhuis, architekt.
Alb. Nijland, architekt.
W. van der Oord, bouwkundige, te *Loenen a/d Vecht.*
J. Pannevis, Mr. timmerman.
G. van Rassel, bouwopzichter.
Mr. W. J. Royaards van den Ham, wethouder.
E. J. van Schaick, Mr. timmerman.
W. H. Schoonhein, bouwopzichter.
L. W. R. Schütz, metaalgieter, te *Zeist.*
C. Sillevis, Mr. timmerman, te *Kuilenburg.*
J. A. van Straaten, Mr. timmerman en aannemer.
A. Tepe, architekt.
L. Tollenaar, architekt.
C. Vermeijs, architekt-direkteur der gemeentewerken.
A. C. Vink, aannemer.
W. J. van Vogelpoel, architekt.
A. J. Vreeswijk, architekt.
P. van der Weiden, bouwkundige.
E. G. Wentink, architekt te *Schalkwijk.*
J. H. Wiesman, Mr. timmerman.
W. J. de Wit, houthandelaar.

Wageningen, c. a.

J. Goossen, leeraar in het teekenen aan de Rijks-landbouwschool, *Correspondent.*
H. Boeree, opzichter van den waterstaat.
G. A. G. P. Baron van der Duijn van Maasdam, rentmeester van het Kroon-domein.
De Teekenschool van het Dep. der Maatschappij *Tot Nut van 't Algemeen.*

Weesp, c. a.

. . . . . *Correspondent.*
W. van Schaïk, bouwkundige. (B.L.)
E. D. van Wijngaarden.

Zaandam, c. a.

J. van der Koogh, gemeente-architekt. *Correspondent.*
J. H. Eilman, Mr. timmerman.
D. Gorter, Mr. timmerman en molenmaker, te *Wormerveer.*
J. Leguit, Jr., aannemer te *Oostzaan.*
M. Stam, Mr. timmerman, te *Wormerveer.*
P. Stelling, Mr. metselaar te *Wormerveer.*

Zalt-Bommel, c. a.

A. M. A. Gulden, gemeente-architekt en direkteur der gemeente-gasfabriek *Correspondent.*
G. A. Scholten, leeraar aan de H. B. School, te *Tiel.*
C. van Weerden, gemeente-architekt, te *Tiel.*

Zierikzee c. a.

M. Couvée Jr., gemeente-architekt en direkteur der gemeente-gasfabrijk. *Correspondent.*
H. van Dijke Jz., Mr. timmerman.
H. C. van den Ende, Mz., bouwkundige.
F. Labrijn, Dz. ingenieur.
J. van der Linden, Mr. metselaar.
Jr. C. C. Th. Six, Ingr. Prov. waterstaat. (K.L.)
T. F. Wisse, M. timmerman.

Zutphen, c. a.

F. H. van Etteger, gemeente-architekt, *Correspondent.*
A. J. Bessem, aannemer en Mr. timmerman.
K. H. van Brederode, ingr. b. d Staats-spoorw., *Apeldoorn.*
L. N. Dingemans, te *Lochem.*

H. Enklaar, bouwopzichter, te *Ruurlo*.
C. M. Gardenier, civ. ingr. te *Apeldoorn*.
J. J. Hoogenboom, civ. ingenieur.
Jac. Leeuwenburgh, opz. K. N. Lok. sp. Maatsch. te *Apeldoorn*.
D. Lijsen, architekt.
Wilhelm Neelmeijer, te *Apeldoorn*.
J. H. Nivel, direkteur-ingenieur, te *Winterswijk*.
W. Nivel, te *Dorsten*.
S. J. de Rooy, te *Apeldoorn*.
J. A. Wijn, opz.: b/d Lokaal-spoorweg, te *Apeldoorn*.

Zwolle, c. a.

de Afdeeling Zwolle.
J. W. Bosboom, architekt.
J. Beuker, Mr. timmerman en aannemer, te *Zwartsluis*.
G. S. J. Breukel, opzichter v. d. Provinciale Waterstaat, te *Lutten a/d Dedemsvaart*.
S. J. H. Breukel, hoofdopzichter aan de *Dedemsvaart*.
J. L. van Essen, gemeente-architekt.
J. de Groot, Mr. timmerman.
K. A. Hakkert, Mr. timmerman, te *Dedemsvaart*.
F. C. Koch, architekt.
L. Krook, Mr. timmerman en molenmaker.
O. de Leeuw.
H. Rietberg, te *Hankate*.
J. G. J. van Roosmalen.
G. Schutte, Mr. timmerman.
M Simon, eerstaanwezend ingenieur bij de Staatsspoorwegen.
De Stads Teekenschool, te *Kampen*.
B. H. Trooster, Mr. timmerman en aannemer.
S. J. H. Trooster, architekt.
M. Viets, *Almelo*.
J. H. Zenderink, opzichter over de gemeentewerken.

Oost-Indie.

BATAVIA.

H. J. Roeland. hoofd-ingenieur v. d. waterstaat, *Hoofd-Correspondent*.
J. W. O. H. Buenninck, ingenieur v. d. waterstaat.
H. A. G. von Dentsch 1e luit.-ingenieur.
J. P. Ermeling, Kolonel der Genie.
W. M. L. Francken.
N. C. Fransz, architekt van den waterstaat.
C. Haccou.
J. Heaveside, architekt van den waterstaat.
F. D. Kloesmeijer,1e luit -ingenieur.
C. A. de Leau, opzichter van den waterstaat.
J. H. de Leau.
H. G. Levert, ingenieur van den waterstaat.
P. Lichthart.
S. J. Numans.
J. G. C, Plantinga, 1e luit.-ingenieur.
J. P. Roosmalen, architekt 2e kl. van den waterstaat.
A. Scheers, achitekt van den waterstaat.
N. F. Veldhuizen.
G. E. van Zuijlen, Kolonel der Genie.

BANDONG.

R. C. van der Palm, hoofd-ing. der burg. openb. werken.

SOERABAYA.

G. J. la Bastide, opzichter van den waterstaat.

LEDENTAL.

Per transport.	508		
Amsterdam	181	Hoorn	16
Alkmaar	6	Leeuwarden	38
Amersfoort	8	Leiden	31
Antwerpen	1	Maastricht	7
Arnhem	37	Middelburg	11
Breda	12	Monnickendam	4
Brussel	1	Nijmegen	18
Delft	18	Ouder-Amstel	3
Deventer	13	Purmerend	5
Dordrecht	12	Roermond	2
Dragten	7	Rotterdam	57
Frankfurt a/M.	1	Schiedam	15
Goes	2	Utrecht	52
Gorinchem	11	Wageningen	4
Gouda	6	Weesp	2
's Gravenhage	110	Zaandam	6
Groningen	21	Zalt-Bommel	3
Haarlem	38	Zierikzee	7
Havelte	3	Zutphen	14
Helder	8	Zwolle	20
's Hertogenbosch	12	Oost-Indië	21
Transportere	508	Totaal	844